

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥ ΜΕΝ Η ΕΛΛΑΣ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΙΝΑΞΙΝ

ΤΟΥ ΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΖΥΓΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΝ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

(1455—1821).

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΣΑΘΑ.

« Sous ce point de vue les Grecs impatients
» du joug qui les écrase redeviennent intéressés.
» sans. Et quelle est la nation moderne qui
» ait signalé son amour pour la liberté par
» une haine plus soutenue contre les tyrans,
» qui la lui ont ravie? N'est-ce rien après qua-
» tre siècles, de détester ses vainqueurs autant
» que le premier jour, de s'être révoltés mille
» fois, et d'être tous prêts à se révolter encore? »

Le comte Choiseul Gouffier, 1782.

ΑΘΗΝΗΣ,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΡΟΜΙΛΑ.

(ΕΝ ΟΛΩ ΕΡΜΟΥ, ΑΡΙΘ. 291.)

1869.

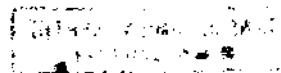
ΤΩ ΚΥΡΙΩ

ΜΑΡΚΩΙ ΡΕΝΙΕΡΗΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,

Ἄνδρὶ διὰ μὲν τὰς πατριωτικὰς ἀρετὰς τῆ Πανελληνίῳ προσφιλεῖ, διὰ δὲ
τὴν τῶν μουσῶν θεραπείαν Εὐρωπαϊκὴν φήμην κτησαμένῳ,

ἌΝΑΤΙΘΕΤΑΙ.

17370

TABLET SIMON APHIZ
MIBVIOBKH

ΕΙΔΗΣΙΣ.

• **Ε**ΑΝ ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ δύναται νὰ σεμνύηται διὰ τὸ εὐγενές τῆς καταγωγῆς του, ἀναντιρρήτως τοῦτο εἶνε τὸ Ἑλληνικόν. Ἡ περιβάλλουσα ταύτην αἴγλη ἐξηγοράσθη διὰ σειρᾶς μαρτυριῶν, καὶ τὸ διπλωμα τῆς τοιαύτης εὐγενείας εἶνε γεγραμμένον μὲ αἶμα. Φοβεραὶ κατὰ τῆς κεφαλῆς του ἐνέσκηψαν λαίλαπες, ἄγρια καὶ ἀπειλητικὰ ἐκυλίσθησαν κύματα, καὶ ὁ μαρτυρικός οὗτος λαὸς ἐδιώχθη, ἐδούλευσε, κατόχησεν ἐντὸς ἐρείπιων, ἐκολύμβησεν ἐντὸς αἱμάτων ἄλλ' ὅ ὑπὸ τὰ ζοφερά ἐκεῖνα νέφη στιγμιαίως κρυβεῖς ἦλιος τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνατείλῃ καὶ διασκεδάσῃ τὴν ἐπικρεμασθεῖσαν ἀχλὺν, ἡ δὲ μυστηριώδης ἀπορροφητικὴ αὐτοῦ δύναμις νὰ ἐξελληνίσῃ πᾶν τὸ ξενικόν.

• Μόλις ὁ ἄνεμος τῶν ἐθνικῶν ἐπαναστάσεων εἶχε σαρώσει τὸν ἐκ Δύσεως ἐπιδραμόντα τυχοδιωκτικὸν ἐκείνον συρφετὸν, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπαρρόφησει τὰ ἐπιμείναντα λείψανα αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀνατολῶν στίφη ἐπιδρομέων ἠπειλήσαν αὐτόν. Τὴν 29 Μαΐου 1453 οἱ Τούρκοι κατεσκήνωσαν ἐν μέσῳ τῶν καθημαγμένων ἐρείπιων τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

• Ἐνεκα τοῦ καταπληκτικοῦ θριάμβου τῶν ὀρθῶν ἐκείνων στιγμιαίων θάμβος κατέλαβε τὸ ἔθνος, καὶ διασπειρόμενον ἤρξατο ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δύσιν καὶ Ἄρκτον. Οἱ πρόσφυγες ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν ναυάγια διαλυθείσης ἐθνικότητος, ἀλλὰ στοιχεῖα ζωτικά, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔφερεν ἐντὸς αὐτοῦ ὀλόκληρον τὸ ἔθνος. Ὁ Ἑλληνισμὸς λαμπροτέρην τότε περιεδύθη αἴγλην, καὶ τὸ τέως μυκτηριζόμενον ὄνομα τοῦ Βυζαντινοῦ Γραικύλου ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, τῆν ὅποιαν ἐξεπαίδευσε, καὶ τῆς ὁποίας τοὺς στρατοὺς ὠδήγησεν εἰς τὰ πεδία τῶν νικῶν.

• Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ του παραμείνας Ἑλληνισμὸς ἀμέσως ἀνακύψας καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων κατασκηνώσας κατὰ τὸν μέγαν ἐκείνον καὶ πολυχρόνιον κλύδωνα, ἠνδροῦτο διωκόμενος, καὶ ἐναλλάξ νικῶν καὶ νικώμενος παρθένος διετηρήθη, ὡς οἱ δικσώτταντες αὐτὸν παρθενικοὶ βράχοι.

» Σύναμα δὲ ἑτέρα τάξις πατριωτῶν πρὸς τὸν οὐρανὸν τὴν διάνοιαν ἐπαίρουσα, ὡσεὶ ἀσχάλλουσα ἵνα ῥίψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ πατρίδος βεβαρυμένης ὑπὸ τὸν φόρτον τῶν δουλικῶν ἀλύσεων, νέαν ἐκεῖ ἀνελζήτε πατρίδα. Καὶ ἐνῶ ἐκεῖνοι λυσιπῶδως διεξεδίκουν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὴν γῆν τῶν πατέρων πρὸς τ' ἀναρίθμητα σμήνη τρομερᾶς καὶ ἀκμαζούσης αὐτοκρατορίας, οὗτοι ἐλάμβανον τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ μετὰ χαρᾶς ἀνεκφράστου προσέφερον τὸν τράχηλον εἰς τὴν μάχαιραν τῶν δημίων.

» Ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἠγωνίσθη τὸ ἔθνος διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς βροφάλας ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ μάρτυρες τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ οἱ ἀρειμάνιοι τοῦ ἔθνισμοῦ πρόμαχοι εἰσὶν οἱ διδυμοὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀστέρες.»

Ταῦτα ἔγραφον ἐν ἔτει 1865 ἀγγέλλων τὴν ἐκδοσὶν τῶν *Ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, ἢ βίων τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 ἀκμασάντων ἀρματωλῶν, καὶ μαρτυρησάντων ἁγίων, μετ' ἐξιστορήσεως τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐπαραστάσεων τῆς Ἑλληνικῆς γυλῆς κλπ.*

Προϊόντος ὁμως τοῦ χρόνου ἐπέξεργασθεὶς τὸ ἔργον τοῦτο ἠναγκάστην ἵνα διαίρσω αὐτὸ εἰς πέντε αὐτοτελῆ τμήματα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνον τὴν διανοητικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατάστασιν ἐξεδόθη πέρυσιν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Νεοελληνικὴ Φιλολογία». Τὸ δὲ δεύτερον ἐξιστοροῦν τὰς συνεχεῖς πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀποπειράς εἶνε τὸ παρὸν. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα τρία τμήματα, περιέχοντα α) τοὺς βίους καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀρματωλῶν, καὶ τῶν ἐπισημοτέρων πολιτικῶν ἀρχόντων β) τὰ κατορθώματα, τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διαφόρων τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνων διαπρεψάντων ὀπλαρχηγῶν Ἑλλήνων γ) βίους τῶν ὑπὲρ πίστεως μαρτυρησάντων ἁγίων, καὶ πάντων τῶν πατριαρχῶν, καὶ ἄλλων ἐπισήμων κληρικῶν, θέλουσι προτεχῶς ἐκδοθῆ.

.. Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῷ νῦν δημοσιευμένῳ τμήματι ἐξιστοροῦνται πρὸ πάντων αἱ ὑπὸ διαφόρων χριστιανικῶν κρατῶν ὑποκινηθεῖσαι ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεις, αἱ δὲ τῶν ἀρματωλῶν λεπτομερῶς ἐν τῷ εἰκείῳ τόπῳ ἐκτεθῆσονται.

Ἐν Ἀθήναις, 1 Σεπτεμβρίου 1869.

Ἀπόπειρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων
ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς δουλείας.

Α'.

Τέλος πάντων τὴν 29 Μαΐου 1453 εἶδεν ἡ Δύσις ἐκπληρούμενον τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον πρὸ ἑξακοσίων ἐτῶν λυσσωδῶς ἐπεδίωκεν· Ἐν μέσῳ τῶν καθημαγμένων ἐρειπίων τῆς κλασικῆς τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων πρωτεύουστος ὑπερηράτως πλέον ἐκυμάτιζεν ἡ τροπαιοφόρος τοῦ Μωάμεθ σπηλιά. Ἀλλ' ἡ χαρὰ ἐκείνη ἦτο στιγμιαία, διότι ἀμέσως ἐμπληκτοὶ οἱ Φράγκοι εἶδον, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐχθροὺς ἐξ ἴσου ἐθεώρουν καὶ τοὺς λατρεύοντας τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀσπαζομένους τὰ σανδάλια τοῦ διαδόχου τοῦ ἀλιεύς. Κραυγὴ τότε σπαραξικάρδιος· πανταχόθεν ἠκούσθη, καὶ σταυροφορεῖαι νέαι διοργανίζοντο πρὸς παρεμπόδισιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος τὴν Εὐρώπην Ἀσιανοῦ χειμάρρου. Αἱ ἄθλια θρησκευτικαὶ διαίρεσεις ἐλησημονήθησαν ἀπέναντι τοῦ κοινῶν κινδύνου, καὶ οἱ τῆδε κακεῖσε διεσπαρμένοι Ἕλληνες ἀδελφικῶς ἤρξαντο συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν αἰτίων τῆς καταστροφῆς τῆς ἐθνικότητός των. Ἰσιδωρος ὁ Πελοποννήσιος, Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος, Ἀνδρόνικος ὁ Θεσσαλονικεὺς, καὶ ἄλλοι, διέτροσχον τὴν Εὐρώπην κηρύσσοντες τὸν ἱερὸν πόλεμον. Ὁ ἀρελῆς Ῥόδιος στιχουργὸς Ἐμμανουὴλ ὁ Γεωργιάδης ἐξεικονίζει κάλλιστα τὸ τότε ἐπικρατοῦν πνεῦμα ἐν τοῖς ἐξῆς στίχοις.

Νᾶχεν ἀστράφει ὁ οὐρανὸς, νᾶχε καγῆ ἡ ὥρα,
Ἴλιος, ἐσλήνη μεθαυτοῦ νὰ μ' εἶχαν ἀνατείλει,
Καὶ τέτοια μ' ἐρέα μελανὴ νὰ μ' εἶχε ἕτημερώσει.
Εἰς τοῦ Μαΐου τοῦ μεγνὸς στὰς εἴκοσι ἑννέα,
Τρίτην ἡμέραν δολερὴν, ποῦ αὐθέντευεν ὁ Ἄρης,
Ἡ φούσκωσις (1) Ἀνατολῆς ἐπήρασι τὴν Πόλιν,
Οἱ Τούρκοι σκύλοι ἀσεβεῖς. Ὡ συμφορὰ μεγάλη (2).
Ἐκεῖν' ἡμέρα σκοτεινὴ, ἀστραποκαυμένη

(1) Πιθανὸν ἀνεὶ φούσταις τῆς Ἀνατολῆς.

(2) Ellissen Analecten, Leipzig 1837. tom. III. στίχ. 117--121.

Τῆς Τρίτης τῆς ἀσβολερῆς, τῆς μαυρογελασμένης,
 Τῆς θιοκαρθουνοκάκτου, πουμπαρδοχαλασμένης (*).
 Λοιπὸν μὴ ἀνειδίξατε τὸν βασιλέα, αὐθένταις,
 Διατὶ ὅλον τὸ πταίσμιον ἦτον εἰς τοὺς ῥηγάδες,
 Κ' εἰς τοὺς αὐθένταις τῆς Φραγκίᾳς, ὁποῦπαν νὰ βοηθήσουν
 Τὴν Πόλιν τὴν θεόκτιστον, νὰ τὴν ἀποκρατήσουν (**).
 Οὐδὲν εἰξεύρω τί νὰ πῶ, οὐδὲ τὸ τί νὰ λέξω,
 Οἱ χριστιανοὶ μὲ χριστιανούς νάναί τόση κατάρα
 Νὰ σφάζονται ἀλλήλους των καὶ νὰ μηδὲν λυποῦνται,
 Νὰ γόνουσι τὰ ἄρματα ἑμοῦ ἕνας καὶ ἄλλος.
 Καὶ νὰ τὸ δέχεται ἡ γῆ καθ' ἡμέρα νὰ πίνῃ.
 Ὡ μέγα κρίμα κ' ἄδικον, καὶ μαυροισμένη μοῖρα!
 Θεὶ μου, διὰ τὴν δόξαν σου, βάλλε τους εἰς ἀγάπην,
 Φραγγίζουσ καὶ Ἀγαλέξιδας, Σπινιόλους, Ἀλαμάνους·
 Πᾶν ἀρεντιᾶ, πᾶσ' ἀρχῆ, τῆς Δύσεως τὰ μέρη,
 Νὰ ὁμονοιᾶζον ἔμπιστα νὰ πᾶν κατὰ τὰ ἔθνη,
 Τὴν Πόλιν τῶν Χριστιανῶν, Λατίνων καὶ Ῥωμαίων
 Νὰ πάρουν ἀπ' τὰ χεῖρά των, νὰ κόψουν ἑκαστῶν των (**).
 Ἄν θέλετε ναὐγάγατε τὸν Τοῦρκον ἀπ' τὴν Δύσιν
 Τὸν πρῶτον τῶν χριστιανῶν ποίσατε ἀρχηγόν σας,
 Καὶ νὰ ὁμοφωνήσουν αἱ γλῶσσαι τῶν Λατίνων.
 Τὸν Πάπην δὲ τὸν ἅγιον νὰ στήσετε κεφάλι,
 Καὶ τὸν σταυρὸν νὰ βέλλετε σημάδι στ' ἄρματά σας.
 Ἀγαπημένα ἑσπλαγγικὰ ὅλοι νᾶσθε τὸ ἕνα,
 Ὁμόφωνοι, ὁμόθυχοι, ὁμόφθοι οἱ πάντες,
 Τὴν Δύσιν ὅλην ἔχετε σὺν ζῆτρᾳ ἐδικόν σας.
 Τοῦτο σᾶς λέγω ἀληθινᾶ, πιστεύσατε τὸν λόγον,
 Ὅτι τοῦ νὰ περάσατε τὸν Ντουναβίον ἐδώθεν,
 Τῆς Δύσεως οἱ Χριστιανοὶ εἰς μίαν νὰ προκυνήσουν.
 Τοῦτο σᾶς λέγω, αὐθένταις μου, ἀλλοῦ μὴ πέση ὁ νοῦς σας,
 Τὸ πέρασμα σας νὰ γενῆ μέσον τοῦ μετοπώρου,
 Νᾶλθετε τὸν Νοέμβριον περάσατε τὰ Σκόπια,
 Ἔχετε δὲ καὶ Κατοικίαν καὶ ὅλην τὴν Ἀχρῶδα,
 Ἔχετε καὶ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἀρβανητίαν.
 Οἱ Βλάχοι οἱ ἀνδρικότατοι μετὰ Μπασιλίων κ' ἄλλων,
 Ἡ Σαλονίκη παρκατὰ ἓν προκυντημένη.
 Αἱ Σέρβικαι, τὸ Δερμότειχον, ἡ Βίργεια καὶ τὰ Σέρβια,
 Τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρὸν ὅλοι σᾶς προκυνουοῖσι.
 Τοῦ Στήσι οἱ τόποι παρκατὰ, ὁ Γραβ νὸς στὴν ὕραν,
 Νὰ προκυνήσουν τὸν σταυρὸν χωρὶς τινος ἐπαύδου.
 Τὰ Τρίκαλα μὲ τὴν Βλαχίαν, Λίρισσοι καὶ Φανάρι,

(*) Στίχ. 194—196. (**) Στίχ. 231—233. (3) Στίχ. 317—338.

Τὰ Φέραλα, ὁ Δρυμόκος, Ζητοῦν, Λεβαθία,
 Τὸ νὰ ἰδοῦσι τὸν σταυρὸν στὴν ὥραν προσκυνοῦσι.
 Ἑλλάδι, Πάτρα, Ἄγραφα, Β' λούχη καὶ Πρωτόλιο,
 Ἄρηνι, Θῆβα, Μέγαρα, Σίλωνι. τ' ἄλλα ὄλα,
 Ἄρτα καὶ τὰ Γιάννινα, ὅλον τὸ Διοσκοτόν,
 Τὴν ὥραν ἐν σὸν σταυρὸν τὰ χεῖρά των δεμένα.
 Ἥξεύρετε, αὐθένταις μου, ταῖς χώραις ὅπου εἶπα,
 Ὅλαις ταῖς εἶδα, ἐπάτρεα περὶ καὶ καθαλόρη,
 Διὰ τοῦτο ταῖς ἐσύνθεσα μὲ θρήνον διὰ στίχου.
 Διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἔγραψα καὶ ἀνεσκέπασά τε,
 Νὰ τὰ διαβίητῃ ὁποῦνι νοῦν καὶ νὰ μετρή τὰ πάντα.
 Βλέπετε ἕς πόσον τρομακτὸν στέκει ἡ Χριστιανότης.
 Τοῦτο δὲ ἐνθυμίζω σας, σὺθένταις μεγιστάνοι,
 Πιστῶς μηδὲν θελήσετε νὰ ποῖσται ἄλλον δρόμον,
 Διὰτ' ἐν ὅλοι Χριστιανοὶ ὁ κόσμος ὅπου γράφω,
 Ἔνι κ' οἱ τόποι θροναὶ ἀπὸ ζωῆν μεγάλην.
 Ποῖῶντα θέλετε εὐρ' θῆ οὕτως κεφαλακωμένοι (!).

Οὕτω δ' ἐξακολουθεῖ ὁ Γεωργιλάς προτρέπων τὴν Δύσιν ἕνα συν-
 ασπισθῆ πρὸς ἀποδιείξιν τῶν Γούρκων καὶ ἀπελευθερώσιν τῆς Κων-
 σταντινουπόλεως, διότι

Ἢ Πόλις ἦτον τὸ σπαθί, ἢ Πόλις τὸ κοντάρι,
 Ἢ Πόλις ἦτον τὸ κλειδί τῆς Ῥωμανίαις ὄλης,
 Κ' ἐκλείδων κ' ἐσφάλιζεν ὄλην τὴν Ῥωμανίαν,
 Κ' ὅλον τὸ Ἀρχιεπίλαγος ἐσφικτοκλειδωμένον τὸ (!).

Καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος περιπαθῶς θρηνηδῶν ἐπὶ τῇ ἀλώσει
 τοῦ Βυζαντίου ἀναφωνεῖ. « Μακάριοι νῦν οἱ τεθηγκότες, ἐλεεινοὶ δὲ οἱ
 « ζῶντες καὶ θρήνων ἄξιοι... Ὡ Ῥώμη θεία, τί ποτε δράσεις τῆς
 « θυγατρὸς γενομένης δούλης! ὦ μακαριώτατε πάτερ, πῶς οἶσθ τη-
 « λικυτοῦν κακόν; Ὡ καὶ σὺ θειώτατε πάτερ, πολὺ καὶ τὰς τρίχας
 « καὶ τὰς φρένας ποιῶν τῆς σὸκέρ' οὔσης; πῶς χρέσαιο σαυτῷ τῆς
 « φήμης ἐλθούσης;... Ὡ θειοτάτη καὶ μεγίστη πόλις τῶν Ἑνετῶν,
 « τί δράσετε, νῦν τῆς ἀδελφῆς ὑμῶν καὶ φίλης φθαρθείσης; ποῦ νῦν
 « αἱ τριήμεραι ὑμῶν καὶ νῆες τὸν Εὐξείνιον εἰσπλέουσαι πόντον προσηρ-
 « μιῶνται, φιλοφρονηθήσονται δὲ παρὰ τίνων, ὥσπερ προσῆκεν; Ἀπό-
 « τροπος πάντως ὁ λιμὴν ὑμῶν ἔσται, καὶ Σκύλλα καὶ Χάρυβδις (!). »
 Ἄλλὰ καὶ τινες τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἔλειψαν νὰ μεγα-

(!) Στίχ. 955—993. (2) Στίχ. 231—233.

(3) Migne, cursus patrologiae Graecae tom. CLXI.

φθῶσι τὸν τότε πᾶπην Νικόλαον Ε΄. ὡς ἐκ μογθηρίας μὴ προλαβόντα τὸ δυστύχημα. Φίλιππος, δὲ ὁ Καλὸς, δούξ τῆς Βουργουνδίας καὶ Φριδερικός Γ΄. αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ἀμέσως ἐν διαίτη συνεσκέφθησαν τὸ περὶ ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἔλεσεν αἱ μικρορλοτιμίαι ἐναυάγησαν⁽¹⁾.

Ἰωάννης ὁ Λαστικά μέγας μάρτυρος τοῦ ἐν Ῥόδῳ ἔδρουόντος τάγματος τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων ἅμα μαθὼν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔστειλεν ἐγκύκλια γράμματα πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας, ἐν οἷς ἐξώρχιζεν αὐτοὺς νὰ λάθωσι τὰ ὄπλα πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων χυθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικοῦ αἵματος, καὶ σωτηρίαν τῆς Ῥόδου, τοῦ ἐσχατοτάτου τούτου πρημαγῶτος τῆς χριστιανικῆς πολιτείας⁽²⁾.

Ἄλλ' ὁ πᾶπης Νικόλαος Ε΄. οὐδεμίαν ἔδειξε προθυμίαν πρὸς ὑποκινήσιν τῆς ποθουμένης σταυροφορίας. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ συμβάντα τὴν 24 Μαρτίου 1455 μεταξύ τῶν ὑποψηφίων πιθανωτέ-

(1) Charrière, négociations de la France dans le Levant, Paris 1848. tom. I. préf.

(2) Bosio, Istoria della Sacra Religione di San Giovanni Hierosolimitano, Napoli 1684. tom. II σελ. 213. Ἐν ἔτει 1456 οἱ τῶν πέριξ νήσων κάτοικοι ἐξήτησαν παρὰ τοῦ τότε μαγίστρου Ἰωάννου Μιλλῆ ἕνα τοῖς παρακάθη εἰς Ῥόδον, διὰ τὸν τρόπον τῶν Τούρκων, γράψαντες αὐτῷ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν. «Ἐντιμότατε, φρονιμώτατε, ἐνδοξότατε, καὶ πάντες τιμῆς ἤξει ἀθένητη τῆς Ῥόδου, μέγα μακάρορ Τζιάννα τὸ Μιλλῆ, μετὰ καὶ τοῦ κουφεντίου καὶ εἰς τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην τὸν ἐπίτροπον, τὸν παναγιώτατον πᾶπην. Ἡμεῖς οἱ πτωχοὶ δοῦλοὶ σας οἱ Χριστιανοὶ, οἱ ἔμπροχοὶ ἄνθρωποι, ὅπου οἴκευαν εἰς τὴν Τουρκίαν, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, τὴν ἀθθεντία σας νὰ τὸν ἡξίωρετε ἀθένητη, πῶς ἔχομεν ἀγανάκτησιν ἀπὸ τὸν Τούρκον' καὶ πέρνομεν τὰ παιδιὰ μας καὶ κάμνομεν τὰ μουσουλμάνους, καὶ διὰ τούτο παρακαλοῦμεν τὴν ἀθθεντία σας καὶ τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην τὸ πρὸς ἑκατέρων διὰ τοῦ Χριστιανοῦ μὲ κάτεργα τοῦ πᾶπης, καὶ διὰ τούτο παρακαλοῦμεν τὴν ἀθθεντία σας νὰ βίλλετε βουλήν καὶ στείλῃ ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης τὰ κάτεργά του, νὰ μᾶς σηκώσῃτε ἀπ' ἐδῶ μὲ τὰς γυναῖκας καὶ μὲ τὰ παιδιὰ μας, ὅτι ἔχομεν μεγάλην ἀγανάκτησιν ἀπὸ τὸν Τούρκον, ὅτι νὰ μὴν γάσωμεν τὰ παιδιὰ μας, ἀμὴ νὰ ἔλθωμεν εἰς τὸν τόπον σας, νὰ ζήσωμεν καὶ νὰ ἀποθάνωμεν ὡς ὑποταχτικοὶ τῆς ἀθθεντίας σας ἐντάμα μετὰ σᾶς πάντοτε, εἰδὲ καὶ ἀφήστέ μας ἐδῶ εἰς τούτο νίκον (νησίον), ὅτι νὰ γαθῶν τὰ παιδιὰ μας, νὰ τὸ δώσῃτε λόγον εἰς τὸν Θεόν, καὶ τὸ κρίμαν μας νὰ ἔσεν ἀπάνω σας' καὶ διὰ τούτο παρακαλοῦμεν τὴν ἀθθεντία σας καὶ τὸν ἀγιώτατον τὸν πατριάρχην, τὸ ἐγληγορότερον ὅπου ἐμπορίζετε, νὰ πέμπῃ τὰ κάτεργά του νὰ μᾶς σηκώσουν. Χριστὸς ὁ Θεὸς στερῶναι τὰ γρόνια τῆς ἀθθεντίας σας.» Acta et Diplomata Graeca medii aevi, ed. Miklosich et Mülller. tom. III. Vindobonae 1863. σελ. 291.

ρας παρέσχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας ὁ Ἕλλην καρδινάλιος Βησσαρίων, διαπρύσιος κήρυξ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου· δυστυχῶς ὁμως ὁ ἐξεγερθεὶς φανατισμὸς ἐνὸς τῶν ψηφισθῶν καρδινάλιων, μὴ δυναμένου νὰ ἐννοήσῃ πῶς Ἕλλην, πρῶτον σχισματικὸς, ἢ δύνατο νὰ γένη κεφαλὴ τοῦ καθολικοῦ κόσμου, διατηρῶν μάλιστα παρὰ τὰ ἔθιμα τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας τὸν μύστακα καὶ τὴν γενειάδα, ἐναυάγησε τὴν περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴν προτίρσιν τῶν ὑπολοίπων καρδινάλιων. Ὁ εἰς διαδοχὴν τοῦ Νικολάου Ε'. ἐκλεγθεὶς πάππας Κάλλιστος Γ'. διεγειρόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Βησσαρίωνος ἐνθέρμως εἰργάσθη πρὸς συνεννόησιν τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων διὰ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον⁽¹⁾. Οὗτος ἄν' ἀναγκῶν τὸ ποντιρικὸν ἀξίωμα διέταξεν ἵνα οἱ ἅπανταχοῦ Χριστιανοὶ νηστεύοντες καὶ προσευχόμενοι ἱκετεύσωσι τὸν Θεὸν ὅπως ἐπινεύσας χορηγήσῃ νίκην τοῖς πιστοῖς κατὰ τῶν βαρβάρων, καὶ τρεῖς τῆς ἡμέρας σημερινῶνται οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν συγχρόνως· δὲ ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ἐχθροὺς τῆς Τουρκίας προσκαλῶν πάντας ἵνα λάθωσι τὰ ὄπλα πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ ἀπίστου καὶ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ Ἱεροκῆρυκε, διέτρεχον τὴν Εὐρώπην διεγείροντες τοὺς λαοὺς κατὰ τῶν ἀθίων βαρβάρων, καὶ παντοσεῖδ' ὑποχάρτις (indulgenze) διενέμοντο εἰς τοὺς σωματικῶς ἢ χρηματικῶς συντελοῦντας ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ πολέμου⁽²⁾. Καὶ πρὸ τῆς μάχης τοῦ Βελιγραδίου καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Οὐνιάδου νίκην δὲν ἔπαυσεν ἐργαζόμενος ὁ Κάλλιστος εἰς συγκρότησιν τῆς σταυροφορίας, τὴν ὁποίαν ἐναυάγησεν ἡ ἀκατανόμαστος ἀντίστασις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'.⁽³⁾ Μολοντοῦτο ἐκ τῶν περιτυνηθέντων διὰ τῆς πωλήσεως συγχωροχαρτίων χρημάτων κατεσκευάσθησαν μερικαὶ γαλέραι, εἰς ἃς ἐπέβησαν οἱ θαρραλεώτεροι τῶν στρατολογηθέντων πειρατῶν, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Λουδοβίκου τοῦ πατριάρχου Ἀπουλίας ἐλθοῦσαι εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος (1457) κατέ-

(1) Κ. Σάββα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βίος Βησσαρίωνος.

(2) Bosio, tom. II. p. 250. Ὁ Βόσιος ἀναφέρει, ὅτι ἐφ' ἐνὸς βελίου αὐτοῦ ὁ Κάλλιστος εἶχε γράψῃ τὰ ἑξῆς, μαρτυροῦντα τὸν πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων ζῆλον τοῦ ἀνδρός. « Ἐγὼ Κάλλιστος ὁ πάππας ὑπόσχομαι εἰς τὸν Παντοδύναμον Θεὸν καὶ ποιῶ ἐπίσημον ὁμολογίαν εἰς τὴν ἀγνωστότην καὶ ἀδιαιρέτον Τριάδα, ὅτι θέλω καταδιώξαι διὰ τῶν ὀπλων, ἐπιτιμῶν, καὶ ἀναθεμάτων τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστιανικοῦ ὀνόματος Τούρκους, βλάψαι καὶ κακοποιῆσαι αὐτοὺς δι' ὅλων τῶν ἐρικτιῶν μου μέσων. »

(3) Charrière, I, préf.

λαβόν τὰς νήσους Λέσβον, Σαμοθράκην, καὶ Θάσον, ἐν αἷς ἡγεμόνευεν ὁ οἶκος τῶν Κατελουζίων, φόρου ὑποτελής τῷ Μωάμεθ. Αἱ πειρατικαὶ ἐπιδρομαὶ τοῦ στολίτικου ἐκείνου ἡρέθησαν τὸν σουλτάνον, ὅστις κινήσας πόλεμον κατὰ τῶν Κατελουζίων ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν τὰς τρεῖς ταύτας νήσους, ἃς ἤνωσεν εἰς τὸ ἀπέρχνον αὐτοῦ κράτος (1462) (1).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Καλλίστου Γ'. ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Πίος Β'. Αἰνεῖας Σίλλιος ἐκ Σιένης ἀφερώθη ψυχῇ καὶ σώματι εἰς πραγματοποιήσιν τῆς ποθομένης σταυροφορίας. Διαλύσας τὰς μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐλῆς ἐκκρεμαῖς διαφορὰς κρατῶν τινῶν τῆς Ἰταλίας, ἔγραψε πρὸς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ἵνα ἢ αὐτοπροσώπως ἢ διὰ πληρεξουσίων παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐν Μαντούῃ συγκροτηθησομένην σύνοδον, καθ' ἣν θέλει συζητηθῆ ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Πίου μεγάλη πρεσβεία Ἑλλήνων παρουσιασθεῖσα εἰς διαφοροὺς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐξέθετο τὴν ἐλπεινὴν κατάστασιν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης (2). Πάντες οἱ ἡγεμόνες προθύμως ἐδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν τοῦ πάπα. Ὁ Βησσαρίων, φίλτατος τοῦ Πίου καὶ ἐνθερμὸς ὑποκινητὴς τῶν περὶ σταυροφορίας ἐνεργειῶν του, σταλεῖς εἰς Ἑνετίαν ἵνα προτρέψῃ τὴν Δημοκρατίαν ὅπως λάβῃ μέρος, μετὰ λύπης εἶδεν, ὅτι αὐτὴ προφασίζομένη ἔλλειψιν χρημάτων δὲν ἐπαθῆναι ἵνα διαλύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Μωάμεθ φιλικὰς σχέσεις. « Ἐγεννήθη, ἀπεκρίθη τὸ Συμβούλιον εἰς τὸν Βησσαρίωνα προσπαθοῦντα διὰ τῆς φλογεῶς του εὐγλωττίας νὰ παραστήτῃ ὡς εὐκολὸν τὴν ἐπιχειρήσιν, ἐγεννήθης πτωχός, καὶ δὲν γνωρίζεις πόσα ἀπαιτεῖ ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος. Πρέπει νὰ περιμείνωμεν τὴν ἀπόφασιν τοῦ μεγάλου βασιλέως (3). »

Τέλος πάντων τὸν Ἰούνιον τοῦ 1459 συνήλθεν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πίου Β'. ἡ ἐν Μαντούῃ σύνοδος. Ἡ πύρινος εὐγλωττία τοῦ ποιητῆρος δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκινήσῃ τοὺς παρευρεθέντας, οἵτινες ἀνω τοῦ χριστιανικοῦ συμφέροντος ἐθειώρουν τὸ ἀτομικόν. Μολοντούτο τυπικῶς πάντες παρεδέχθησαν ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, πλὴν ὕστερον τὰ πράγματα ἐπεβεβαίωσαν, ὅτι ἡ ὁμολογία ἐκείνη δὲν ἦτο εὐλικρινής. Ὁ πάπας μὴ ἀπελπισθεὶς δὲν ἔπαυσεν

(1) Bosio. — Lacroix, *Iles de la Grèce*.

(2) Barante, *Histoire des ducs de Bourgogne*, Paris 1854, tom. VII, σελ. 328.

(3) Ἀπόφθ. σελ. 331.

ἐργαζόμενος ὄθεν ἀμέσως ἔστειλε τὸν ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Κορδιλιέ-
ρων σορὸν μοναχὸν Λουδοβίκον νὰ περιέλθῃ ὅλην τὴν Ἀσίαν, καὶ
ἐξετάσας τὰ πράγματα συνεννοηθῆ μετὰ πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς
Τουρκίας. Ὁ σεβάσιμος ἐκεῖνος μοναχὸς ἐν μέτρῳ πολλῶν καὶ μεγάλων
κινδύνων διήλθε τὴν Ἀσίαν, ἐπτάθμισε καλῶς τὰ πνεύματα,
καὶ μετὰ διετῆ ἀπουσίαν ἐπανήλθεν εἰς Ῥώμην παρακολουθούμενος
ὑπὸ τῶν πρέσβειων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ σάχη τῆς
Περσίας, τοῦ σουλτάνου τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς
Γεωργίας καὶ Ἀρμενίας (1). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πίος Β' δὲν ἔπαυσεν ἐξορ-
κίζων τοὺς ἡγεμόνας, καὶ διεγείρων τοὺς λαοὺς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ πολέμου.
Ἀπαντήσας ὅμως πανταχοῦ ἀναληθσίαν, ἐν τῇ παραφορᾷ τοῦ χριστι-
ανικοῦ αὐτοῦ ζήλου ἔγραψε πρὸς τὸν Μωάμεθ ἐπιστολὴν, ἐν ἣ τὸν προέ-
τρεπε νὰ δεχθῆ τὸ βήπτισμα. « Δύο ῥηνίδες ὕδατος, ἔγραφε, καὶ τὰ
» πάντα εὐδοῦνται. » Ἡ ἐπάνοδος τοῦ μοναχοῦ Λουδοβίκου ἀνεζωπύ-
ρησε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ, ὅτις ὑποδεχθεὶς πομπῶδως τοὺς ἐξ Ἀνατολῆς
ἀπεσταλμένους καὶ ὀνομάσας τὸν Λουδοβίκον πατριάρχην Ἀντιοχείας,
ἔστειλεν αὐτὸν μετὰ τῶν πρέσβειων εἰς τὴν δούκα τῆς Βουργωνδίας καὶ
τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Ὁ πρῶτος εὐχαρίστησε ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν πρέ-
σβειων καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἐκτελέντων περὶ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τῶν
Τούρκων ἐρεθισμοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι εὐχαρίστω; θέλει λάβει μέρος εἰς τὴν
σταυροφορίαν, ἀν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἀνεδέχετο τὴν φύλαξιν τῶν
χωρῶν του (2). Αἱ θερμὴ παρακλήσεις τοῦ Πίου Β' καὶ ἡ ἀπειλητικὴ
θέσις τῶν Τούρκων ἐνίσχυσαν τὴν περὶ σταυροφορίας ἰδέαν. Ἱεροκέρυκες
διέτρεχον τὰς χώρας ἐξεγείροντες τὸ δημόσιον πνεῦμα, καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ
ἀφροισμοῦ διετύχθησαν πάντες οἱ πιστοὶ ν' ἀγοράσωσι συγχωροχάρτια,
τῶν ὁποίων τὸ ἀντίτιμον ἤρξθη μέχρις 20,000 δουκάτων (3). Ὁ
Βησσαρίων ἐστάλη εἰς Ἐνετίν καὶ μεταχειρίσθη πᾶν μέσον ἵνα κατα-
παίτῃ τὴν Ἀγκοκρατίαν, ἣτις ἕνεκα τῆς προβλεπομένης μετὰ τῆς Τουρ-
κίας ῥήξεως, ἐδέχθη ἐπὶ τέλους τὴν πρότασιν τοῦ πάπα. Αυστυχῶς
ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ΙΑ' οὐ μόνον δὲν παραδέ-
χθη ἵνα λάβῃ μέρος, ἀλλὰ καὶ τὸν δούκα τῆς Βουργωνδίας ἐνάγκαζε
ν' ἀρνηθῆ τὴν ὑπόσχεσιν του. Τοῦτο μαθὼν ὁ Πίος ἔγραψε πρὸς τὸν
δούκα μακρὰν ἐπιστολὴν, ἐν ἣ εὐγλώττως τὸν προέτρεπε νὰ μὴ δώτῃ
ἀκρόασιν εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Λουδοβίκου, λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις

(1) Ὁμοίως σελ. 380. (2) Ὁμ., σελ. 380.

(3) Langier, Istoria della Repubblica di Venezia, 1778. tom. VII. σελ. 171.

καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἡ φήμῃ διεσάλπισε καθ' ὅλην τὴν ὀφῆλιον, ὅτι δ εὐγενέστατος καὶ ἰσχυρότατος δοῦξ τῆς Βουργωνδίας ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους μετὰ τοῦ πάπα τῆς Ῥώμης. Ὁλος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἤκουσε τὴν ὑπόσχεσίν σας, συνεπεία τῆς ὁποίας οἱ Ἑνετοὶ ἀνεθάρρησαν, οἱ Οὐγγροὶ ἐλπίζουσι νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς σκληροὺς των ἐχθροὺς, ὅλη ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σλαβωνία ἀκέπτονται περὶ ἐλευθερίας, καὶ οἱ Τούρκοι τρέμουσιν εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ἀνόματός σας. Τίς λοιπὸν δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ ὑμετέρα εὐγένεια ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ σκοπὸν, ὑστερον ἀπὸ τόσας ὑποσχέσεις καὶ ἐλπίδας; Πού τότε ἡ τιμὴ σας; Τί γενήσεται ἡ φήμη σας; Τί θέλει εἶπει ὁ λαὸς σας; Ὁλη ἡ χριστιανοσύνη δὲν θὰ θεωρήσῃ, ὅτι ἐπροδόθη ὑπ' ὑμῶν; Ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθητε, ὅτι θέλετε στείλει, δὲν ἔχει τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας σας. Οὐδεὶς στρατὸς καλλίτερος ὑμῶν. Οὐδὲν σπουδαιότερον ἐν πολέμῳ τῆς ἐξουσίας. Μόνη ἡ συμβουλὴ πολλῆς ἐκέρδησε τὴν νίκην. Ἐὰν μᾶς ἀπατήσητε λάβητε ὑπ' ὄψιν τὸ τραῦμα ὅπερ μᾶς καταφέρετε σεῖς τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι τόσον τρομερὸν παρὰ τοῖς ἐχθροῖς τῆς πίστεως καὶ τόσον τίμιον παρὰ τοῖς χριστιανοῖς. Ἐὰν ἔλθητε ὁ βίος σας θὰ παραταθῇ, αἱ σωματικαὶ σας δυνάμεις θέλουσιν αὐξήσῃ. Θὰ ἐπανεέλθητε νικητῆς, καὶ πλήρης δόξης καὶ τιμῆς. Ἐὰν μείνητε φοβήθητε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Ἀσθένεια ἡ σὰς ἐπεσκέφθησαν, ὡς προάγγελος αὐτῆς. . . Ἐγὼ θέλω ὑπάγει. Ἡ σωματικὴ ἀσθένεια καὶ τὸ ἰσρατικὸν σχῆμα μοὶ ἀπαγορεύουσι νὰ πολεμήσω. Θὰ μιμηθῶ τὸν ἅγιον πατριάρχην Μωυσῆν, ὅστις προσήυχετο ἐν τῷ ὄρει, ἐνῷ ὁ Ἰσραὴλ ἐπολέμει τοὺς Ἀμαλκιτίτας. Γονατιστὸς ἐπὶ τῆς ὑψωμένης πύμνης τοῦ πλοίου, θὰ θέσω ἔμπροσθέν μου τὴν ἁγίαν Εὐχαριστίαν καὶ μὲ καρδίαν συντεταραμένην καὶ τεταπεινωμένην θὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν Κύριον τὴν νίκην εἰς τοὺς στρατιώτας μου (!). » Τὴν 8 Νοεμβρίου 1463 ἔγραψε πρὸς τὸν δόγην τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας Χριστόφορον Μαῦρον προτρέπων ἵν' αὐτοπροσώπως ἀδηγήσῃ τὸν στόλον κατὰ τῶν ἀπίστων. « Ἄμα φανῆς, τῷ ἔλεγε, ἐπὶ τοῦ Βουκενταύρου, ἐνδεδυμένος τὴν πολύτιμον στολὴν, οὐ μόνον ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀσία θὰ λάβωσι τὰ ὄπλα. Μεγάλῃ τῇ Δημοκρατίᾳ τιμὴ καὶ ὄφελος τῇ χριστιανοσύνῃ θέλουσι προσγίνοι ἄμα ὑμεῖς ἐνωθῆτε μεθ' ἡμῶν, ἀφοῦ μάλιστα πρόκειται περὶ πολέμου ὑπὲρ τῆς θρησκείας τοῦ

(!) Barante, tom. VIII, σελ. 54.

Σωτήρος. "Ὅθεν ἔλθετε προσφιλέ, υἱέ, καὶ μὴ προφασισθῆτε τοὺς κόπους τῆς ἐκστρατείας. Τὸ γῆρας μὴ σὰς χρησιμεύσῃ ὡς πρόσχημα. Ὁ δούξ τῆς Βουργωνδίας, γέρον ὁμοίως, θέλει ὁδοιπορήσει πλείοτερον ἡμῶν. Καὶ ἡμεῖς ἀνήκοντες εἰς τὸ γῆρας, ὡς ἔχοντες ἡλικίαν ἐξήκοντα δύο ἑτῶν, καὶ νυκθήμερον κατατρυχόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἀσθενσιῶν ἀπερασίσαμεν ν' ἀνχωρήσωμεν. Θέλομεν εἶσθαι τρεῖς γέροντες ἐν τῷ πολέμῳ. Ὁ Θεὸς συνίσταται ἐν Τριάδι. Ἡ ἐπουράνιος Τριάς θὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἐπίγειον τριάδα, καὶ διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν συγχύσῃ τοὺς ἡμετέρους ἐχθρούς. Ὁ πόλεμος οὗτος θέλει ὀνομασθῆ πόλεμος τῶν γερόντων. Ἡμεῖς θέλομεν διατάσσει, καὶ οἱ νέοι θέλουσιν ἐκπληροῦ τὰς ἡμετέρας προσταγὰς ἐν τῇ μάχῃ. Μὴ φοβηθῆτε τὸν θάνατον, ὅστις ὁδηγεῖ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Πάντες θέλομεν ἀποθάνει, οὐδὲν δὲ ἐπιθυμητότερον τοῦ καλῶς θανεῖν. Καλλίτερος θάνατος τοῦ ὑπὲρ πίστεως δὲν ὑπάρχει. Θεῖα ἐπινεύσει θέλομεν ἐπανέλθει νικηταί, ἐὰν δ' ἄλλως ὁ Θεὸς ἀπεράσιστε, κύψομεν τὸν αὐχένα εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς θείας εὐσπλαγγχίας."

Ὁ δόγης διαφοροτρόπως προφασιζόμενος δὲν ἤθελε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμον, ἀλλ' οἱ Σύμβουλοι διερμηνεύοντες τὴν κοινὴν γνώμην ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο, εἰπόντες σὺν τοῖς ἄλλοις. « Ἐὰν δὲν ὑπάγῃς ἐκ καλῆς προαιρέσεως θέλομεν σὲ στείλει διὰ τῆς βίας διότι προτιμῶμεν τὸ καλὸν καὶ τὴν δόξαν τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τὸ ἄτομόν σου ». Ἡμέρα ἀνχωρήσεως τοῦ Μαύρου ὠρίσθη ἡ 30 Ἰουλίου. Πέντε καλῶς ἐξοπλισμένοι γαλέροι ἠτοιμάσθησαν ἵνα τὸν μεταφέρωσιν εἰς Ἀγκῶνα, σημεῖον συνενώσεως τῶν σταυροφόρων· πολλοὶ δὲ ἄλλοι ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐξοπλισθεῖσαι ἔπρεπε νὰ τὸν συνοδεύτωσιν. Ὁ Βησσαρίων καὶ ἄλλοι τρεῖς καρδινάλιοι ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐξώπισαν ἀνὰ μίαν ἕκαστος, ὁ δούξ τῆς Μοδένης δύο, ἡ πόλις τῆς Βολωνίας καὶ ἡ πολιτεία τῆς Λούκκας ἀνὰ μίαν. Ἐκ τῶν ἑξ Συμβούλων τῆς Δημοκρατίας τέσσαρες ἤθελον συνοδεύσει τὸν δόγην, οἱ δὲ δύο ἤθελον ἀναλάβει τὴν διοίκησιν (1).

Ὁ Βησσαρίων ἐκπληρώσας τὴν ἐν Ἐνετία ἀποστολὴν τοῦ ἀνεχώρησεν εἰς Γερμανίαν κατὰ Φεβρουάριον, πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος παγετούς καὶ βροχὰς, πλημμύρας καὶ τόσους ἄλλους κινδύνους, καὶ ἐλθὼν εἰς Νυρεμβέργην ἀπέστειλεν ἐγκυκλίους προσκαλῶν τοὺς ἡγεμόνας εἰς συνέ-

(1) Laugier, VIII, σελ. 171—180.

λευσιν· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ προσεπάθησε δι' ἐνθέρμων καὶ πολεμικῶν ἀγορεύσεων νὰ διεγείρῃ τὸν λαὸν ὑπὲρ τῆς σταυροφορίας. Συνελθόντων μετ' οὐ πολὺ διαφόρων ἡγεμόνων ὁ πυρετώδης Ἕλληνας ἡγήρευσε λαμπρότατα καὶ περιπαθέστατα συνιστῶν τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἐξορμῶν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον. Τὰ ἐσωτερικὰ ὅμως πάθη εἶχον φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα, καὶ αἱ μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων διενέξεις παρέλυον πᾶσαν ἐνέργειαν, ἀπειτούσαν σύμπνοικν, ἥτις δὲν ἤδύνατο νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς ψυχὰς πεπωρωμένas ὑπὸ τοῦ ἀμυθιαίου μίσους. Ὁ φιλοπόλεμος καρδιναλίος, ἰκετεύων, δακρυρροῶν, μάστιγν ἀνέμνησε τοῦ κινδύνου. Ἀποτυχῶν, πλὴν μὴ ἀπελπισθεὶς, ἤλθεν εἰς Βορμακίαν καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐξαπέστειλε πρέσβεις πρὸς τοὺς πέριξ ἡγεμόνας· πλὴν οὐδὲν καὶ ἐνταῦθα κατορθώσας κατέβη εἰς Βιέννην, καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Φρειδερίκον Γ', ἐζήτησεν ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα πυρετώδους εὐγλωττίας ἀναζωπυρουμένης ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἔρωτος. Καὶ μολοντί κατέδειξεν ἀνυπόστατα ὅλα τὰ παρεμβλλόμενα προσκόμματα δὲν ἤδυνήθη νὰ παραστήῃ τὸν Φρειδερίκον ὑπὲρ ἀλλοτρίου πολέμου, ἀρῶν τοσοῦτον περὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῶν χωρῶν τοῦ ἀπασχολεῖτο. Ὅθεν μετὰ μακρὰν ἐν Γερμανίᾳ περιοδείαν ὁ Βητσαρίων σωματικῶς ἐζήτηλημένος καὶ ψυχικῶς τεταραγμένος ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην καὶ συνώδευσε μετὰ τῶν ἄλλων καρδιναλίων τὸν πάπαν Πίον ἀπερχόμενον εἰς Ἀγκῶνα⁽¹⁾, ὅπου ὁ δούξ τοῦ Μιλάνου τῷ ἔστειλε τρεῖς χιλιάδας στρατιωτῶν, μέγας δὲ ἀριθμὸς σταυροφόρων ἐξ Ἰταλίας καὶ Γερμανίας εἶχε συσσωρευθῆ.

Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐστρατείας ὁ δούξ τῆς Βουργωνδίας ἐνούμενος μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Βοημίας καὶ Πολωνίας ἤθελε ἐπιπέσει κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπ' ἐνός, καὶ ὁ Σκενδέρβης ἀπ' ἐτέρου, ἐνῶ ὁ στόλος ἤθελε προσβάλλει τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἀναντιρρήτως μεγίστας πιθανότητας ἐπιτυχίας παρεῖχεν ἡ ἐστρατεία ἐκείνη, ἐὰν μὴ μέγα δυστύχημα διέλυεν αὐτήν. Ὁ διαπρύσιος τῆς σταυροφορίας κηρυξ, ἡ ψυχὴ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πολέμου, ὁ Πίος Β'. πάσχων ἐκ χρονίου ἀρθρίτιδος, τὴν ὁποίαν οἱ πόνοι τῆς ὁδοπορίας παράξουναν, ἅμα ἐλλθὼν εἰς Ἀγκῶνα ἐπεσεν ἡμιθανής. Τὴν 12 Αὐγούστου ὁ δόγης κατέπλευσε, καὶ ὁ δυστυχὴς ποντίφῆξ ἐτοιμοθάνατος ἤδη, ἅμα ἔμαθε τὴν ἐμφά-

(1) Platinae, panegyricus in laudem Bessarionis. — Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. λ. 28 - 29.

νισιν τοῦ στόλου, ἐζήτησε νὰ τὸν φέρωσιν εἰς τὴν ἀκτὴν. « Φεῦ! ἀνέκραξε περιπαθῶς, μέχρι τοῦδε μοῦ ἔλειπον τὰ πλοῖα, ἀλλὰ τώρα ἐγὼ θὰ λείψω ἀπὸ αὐτά ('). » Τὴν νύκτα τῆς 13 πρὸς τὴν 14 Αὐγούστου ἀπέβλωσεν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἡ δὲ διὰ τοσοῦτων μόχθων κατορθωθείσα σταυροφορία διελύθη ἅμ' ἀπέπτη ἡ ψυχὴ τοῦ κατορθώσαντος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον ἀρχίσει τὰς ἐχθροπραξίας μετὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἀφοῦ ὠραλούμενος τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐν Πελοποννήσῳ ἀδελφῶν Παλαιολόγων ἔλεεινῆς διαιρέσεως καθυπέταξε τὴν Κερσόνησον ταύτην (1458 — 1459), ἤρξατο νὰ διανοῆται καὶ τὴν ἄρπαγὴν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Ἑνετικῶν κτήσεων εἰς συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως. Ἡ Δημοκρατία ἐγκαίρως ἰδεασθεῖσα περὶ τῶν κατ' αὐτῆς σχεδίων τοῦ Μωάμεθ κατεπευσμένως ἠτοιμάσθη πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου. Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1463 ἀνεχώρησεν ἐκ Βενετίας ὁ ἐξοπλισθεὶς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Λουδοβίκου τοῦ Λορεδάνου. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἀφίξεώς του Ἄλβανός τις δούλος τοῦ πασᾶ τῶν Ἀθηνῶν κλέψας πράγματά τινα τοῦ κυρίου του κατέφυγεν εἰς Ναύπακτον, καὶ ἐκεῖθεν μεταβίβασθεὶς εἰς Μεθώνην ἐζήτησεν ἄσυλον ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς πρόσχημα τῆς ἐκρήξεως τῆς πρὸ πολλοῦ ἀμφοτέρωθεν ἀναβραχζούσης δυσσερεσίας. Ἀφοῦ μάτην ἐζητήθη ἡ παράδοσις αὐτοῦ ὁ πασᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ Ἰσᾶς υἱὸς τοῦ Ἐβρενοῦ ἐβάδισαν κατὰ τοῦ Ἄργους, καὶ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐγένοντο κύριοι καὶ ἀπέδιωξαν τὸν Ἑνετὸν ἑπαρχον Νικόλαον Δάνδολον. Ὁ Λορεδάνος μαθὼν τὰ γινόμενα ἐζήτησε παρὰ τοῦ τοποκρητοῦ τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐκκένωσιν τῆς καταληφθείσης πόλεως, καὶ λαβῶν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν ἔγραψεν εἰς Ἑνετίαν, ἐκτιθέμενος τὰ συμβαίνοντα, καὶ πρὸς ἐδίκασιν προτείνων νὰ λάβῃ ἐκ Πελοποννήσου εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ πλεῖον πρὸς ἄλλωσιν τῆς Μιτυλήνης, θέσεως λίαν σπουδαίας. Ἡ Γερουσία λαβοῦσα γνῶσιν τῶν διατρεζάντων ἀπεράσισεν ἵνα ἐπιτοπίως ἰκανοποιηθῇ διὰ τὴν προσγενομένην προσβολήν ὅθεν ὁ Βερτόλδος Ἔσθης ἐκλεχθεὶς ἀριστράτηγος διετάχθη ὅπως ἐπὶ κεφαλῆς εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν μεταβῇ εἰς Ναύπλιον, καὶ συνεννοούμενος μετὰ τοῦ στόλου προβῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας. Οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῆς κατ' Ἄργους ἐκστρατείας ἤρχισαν καὶ ἀλλαγῶν τὸν κατὰ τῆς Δημοκρατίας

(') Barante, tom. VIII, σελ. 99.

πόλεμον, και ὁ μὲν Ὀμάρ υἱὸς τοῦ Τουραχάνη κατέλαβε τὰς περὶ τὴν Ναύπακτον Ἑνετικὰς χώρας, ἕτερον δὲ σῶμα ἐληλήθησε τὰ πέραξ τῆς Μεθώνης. Ὁ Βερτόλδος στρατολογήτας και ἐκ Κρήτης μέγαν ἀριθμὸν κακοῦργων, πρὸς οὓς ἐχαρίσθη ἡ ποιηὴ, ἀπεβίβασεν ἀνενοχλήτως τὸν στρατὸν του εἰς Ναύπλιον, και ἐδημοσίευσε προκηρύξεις εἰς τοὺς Ἕλληνας καλῶν αὐτοὺς εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα και ὑποσχόμενος μεγάλην συνδρομὴν. Εἰς τὸ κήρυγμα τοῦτο ἡ Σπάρτη, οἱ Μανιάται, οἱ Ἀρκάδες και ἄλλοι ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων. Συγχρόνως ὁ Λορεδάνος ἐφοδιάσας τὸ Ναύπλιον και τὴν Μονεμβασίαν, και κυριεύσας τὸ φρούριον τῶν Βαλκίων διέτρεξε τὰς νήτους τοῦ ἀρχιπελάγους ἐξεγείρων και λεηλατῶν, και τὴν 1 Αὐγούστου ἐπανέστρεψεν εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ὁ Βερτόλδος τὸν περιέμενεν. Ἐκστρατεύσαντες κατὰ τοῦ Ἄργους ἀνέκτισαν αὐτό ἢ δ' ἐντὸς τοῦ Ἄργους ἀλβανικὴ φρουρὰ γενναίως ἀντιστάτα μετὰ τὴν ἄλωσιν κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ὅπου βραδύως κατεσφάγη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο ἐγχείρημα τῶν Ἑνετῶν Ἕλληνας και Ἄλβανοὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἀγίου Μάρκου, και ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Μιχαὴλ Ῥάλλη, Πέτρου Μπούα, και ἄλλων, κατέρωθωσαν πολλὰ ἀνδραγαθήματα. Ἐν τῷ γενομένῳ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὁ Ἰερώνυμος Βαλαρέσος Σύμβουλος ἐν Κορώνῃ, προέτρψε τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου, λέγων ὅτι εἶχε συνεννοήσεις μετὰ τῶν φρουρῶν τῆς ἀκροπόλεως. Ἐνῶ ὁ στρατὸς ἐβάδιζε πρὸς τὴν Κόρινθον ὁ στόλος ἀνεχώρησεν ἐκ Ναυπλίου διευθυνόμενος διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς Κεγχρεάς. Ὁ παστὴς τῆς Πελοποννήτου ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κορίνθου και ὁ Βερτόλδος συνεκρότησε μάχην, τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖται ἀμφοτέρωθεν ἡ ἐπιτυχία. Ὑστερον δὲ ἰδὼν, ὅτι τὰ ὑπὸ Βαλαρέσου ὑποσχεθέντα ἦσαν ψευδῆ (!), ἔλυσε τὴν πολιορκίαν και ἐβάδισε πρὸς τὸ Ἐξαμίλιον (Ἰσθμὸν), ὅπου μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ στόλου ἀπερασίσθη ἢ ἀνέγερσις τοῦ ὑπὸ Μουράτ Β' καταστραφέντου τείχους. Ὅλος ὁ στρατὸς μετεχειρίσθη εἰς τὴν ἐργασίαν, και ἐντὸς δύο ἐβδομάδων τριάκοντα χιλιάδες ἐργατῶν κατεσκευάσαν λίθινον τεί-

(!) Ὁ Βαλαρέσος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας τῆς Κορίνθου δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Ἀδριανούπολιν και παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Μωάμεθ ἐπρότεινε σφέδιον εὐκόλου ἀποδωξέως τῶν συμπατριωτῶν του ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἀναγνωρισθεὶς ὡς ἀπατεῶν ἐφυλακίσθη κατορθώσας δὲ νὰ φύγη συνελήσθη και μετ' ὀλίγων ἀναλλαγῆς δι' ἄλλου Τούρκου αἰχμαλώτου ἐστάλη εἰς Βενετίαν και ἐκρεμάσθη μεταξὺ τῶν κίονων τοῦ θαλασσοῦ Παλατιῶν (Langier, VII, τολ. 167).

χρῆς δώδεκα ποδῶν ὕψους καὶ δύο λευγῶν μήκους ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ διπλῆς τάφρου καὶ ἑκατὸν τριάκοντα ἕξ πύργων. Ἐνῶ δ' ἔτι ἄσχολοῦντο εἰς τὸ τείχος ἔμαθον, ὅτι ὁ Ὁμάρ κατέφθανε μετὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Τῶντι τὴν 25 Σεπτεμβρίου ὁ υἱὸς τοῦ Τουραχάνη ἐπαρουσιάσθη πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ τείχους εἰς ἀπόστασιν τριακοσίων βημάτων. Δεκαπέντε χιλιάδες Ἐνετῶν εἶχον πορευθῆ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κορίνθου, καὶ ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς συνεκροτήθη τὴν 20 Ὀκτωβρίου μάχη, καθ' ἣν ὁ Βερτόλδος πληγωθεὶς διὰ λίθου εἰς τὴν κεφαλὴν ἀπεβίωσε μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας, διαδεχθεὶς ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὑφ' ἑνὸς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου του. Ὁ Ὁμάρ ἀποσυρθεὶς εἰδοποίησε τὸν μέγαν βεζίρην Μαχμούτ πασᾶν, Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, ὅτι ὁ Ἴσθμὸς φρουρεῖται ὑπὸ διακοσίων πυροβόλων, δύο χιλιάδων πυροβολιστῶν καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ὀπλιτῶν ὁ δὲ Μαχμούτ παρυστήσας εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πρέπει νὰ ληρθῶσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν, διέταξεν ἵνα παραλαμβάνων τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἄρτι καθυποτάξαντος τὴν Βοσνίαν στρατοῦ ἐκστρατεύσῃ. Τὴν 4 Νοεμβρίου οἱ Ἐνετοὶ ἔμαθον τὴν προσέγγισιν τοῦ μεγάλου βεζίρου ἡγουμένου ὀγδοήκοντα χιλιάδων λογάδων εἰς δὲ τὸ ἄκουσμα ἐγκαταλιπόντες ἀνάνδρως τὸ τείχος καὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου ἀτάκτως ἔφυγον εἰς Ναύπλιον. Ὁ Μαχμούτ ἀμαχητὶ διελθὼν τὸν Ἴσθμὸν ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ Ἄργους τὸ ὁποῖον ἀμαχητὶ παρεδόθη. Ἐβδομήκοντα ἄνδρες τῆς Ἐνετικῆς φρουρᾶς φέροντες εἰς τὸν τράχηλον βαρεῖας ἀλύσεις ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐξήκοντα Κρήτες τουφεκισταὶ ἐτουφεκίσθησαν. Κατὰ τὸν Λωζιέ⁽¹⁾, οἱ Τούρκοι ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ναυπλίου καὶ μάχης αἱματηρᾶς συγκροτηθεῖσας ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως ἀπώλεσαν πέντε χιλιάδας εἰς νεκροὺς καὶ πολλοὺς πληγωμένους. Ὁ Μαχμούτ μεταβὰς εἰς Αὐοντάριον καθήρξε τὸν Ἰσᾶν ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου, τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Σαγάνον πασᾶν, καὶ τὸν μὲν Ἰσᾶν ἔστειλε νὰ ἐροδιάσῃ τὰς Πάτρας καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἀχαΐας, τὸν δὲ Ὁμάρ ἵνα ληλατήσῃ τὰς Ἐνετικὰς χώρας. Ὁ τελευταῖος ληλατήσας τὰ περίξ τῆς Κορώνης ἤγαγε πεντακοσίους αἰχμαλώτους εἰς τὸν μέγαν βεζίρην, ὅστις τοὺς ἐπεμφεν εἰς τὸν σουλτάνον, οὗτος δὲ διέταξεν ἵνα πάντες σχισθῶσιν εἰς δύο ἴσα μέρη.

(1) VII, σελ. 167.

Οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες, καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιάται, τοσοῦτον ἀνάνδρως προδοθέντες ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐξηκολοῦθησαν τὸν κατὰ Τούρκων πόλεμον, ἀλλὰ μὴ δυνάμειοι νὰ παρατείνωσιν ἐπὶ πολὺ ἀγῶνα τόσον ἥμισον κατέφυγον εἰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Ταυγέτου, προτιμήσαντες νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πάτριον ἔδαφος ἢ ὑπαχθῶσιν ἐκ νέου ὑπὸ ζυγὸν τὸν ὅποιον συνέτριψαν καὶ καθημάτωσαν. Μάττην δ' Ὀμάρ καὶ ἰδίως ὁ Χασάν προσεπάθησαν νὰ τοῖς ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰς ἐγκαταλειφθείσας πόλεις των, προτείνοντες ἀμνηστειάν, καὶ κατὰ Χαλκοκονδύλην λέγοντες " Ἄνδρες Σπαρτιάται, ὁρᾶτε δήπου οἷα τὰ Οὐνετῶν πράγματα κατενήμεκται, ἐξότου πόλεμον βασιλεῖ ἀναιρούμενοι ἐνταῦθα, ἵνα τῆς δυνάμειος αὐτῶν μέγα μέρος ἐπιδειξῶνται ἂν μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς ἐτελεύτησεν αὐτῷ τὰ περὶ τὸν Ἴσθμὸν καὶ ἄλλην χώραν τῆς Πελοποννήσου, ἐνθα τοῦ βασιλέως ἡ δύναμις ἐκποδῶν τε ἀπόκισται, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Οὐνετῶν ἡ δύναμις ἐς τὰ μάλιστα ἤθροισται· εἰ γὰρ τὸν βασιλέως θεράποντα ἐπιόντα σφίσιν οὐχ οἰοί τε ἐγένοντο δέξασθαι, τί ἂν γένοιτο εἰ βασιλεὺς σὺν ταῖς θύραϊς αὐτοῦ εἰσβάλλαι ἐς Πελοπόννησον; Ἴη δ᾿ ἄλλα, ὡς οὐκ ἂν ἐτι σφίσιν αὐτοῖς ὑπόλοιπον ὑποληθρεῖν ἐν Πελοποννήσῳ χωρίον, ὃ μὴ ἀπολούμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Νῦν, ὡς ἐν Θερμοπύλκις ἀφικόμενος, ἐπίθετο, ὡς ἀπολιπόντες τὸν Ἴσθμὸν οἴχοντο οἱ Οὐνετοὶ ὡς ἦρος ἐπιφανέντος, αὐτίκα ἐν ἔλθωσιν ἐπὶ Εὐβοίαν, καὶ τάδε πάντα ὑπ' αὐτῶν ποιησόμενοι. Εἰ οὖν παρέχοντος βασιλέως συγγνώμην ἐφ' οἷς ἐξηπατήθητε ὑπὸ τῶν κάκιστ' ἀπολουμένων Πελοποννησίων τῶν πρὸς Οὐνετοῦς τετραμμένων, καὶ οὐδ' ὀτιοῦν ὑγιᾶς τῆς χώρας τῆδε διανοουμένων, οἶδα γὰρ ὡς ἐπετέλλετο βασιλεὺς, τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου μηδὲν μηδαμῶς ἀεικῆς ἐπιφέρειν, ὥστε ἀνδραποδιῆσθαι, ἄλλο τι ἀνήκεστον ποιεῖν ἀλλ' ἐμμενόντων, ὑποστρέφοντες εἰς τὸν χώρον αὐτοῦ ἕκαστος καὶ εἰς τὰ οἰκεία ... "

Μετὰ τὴν ἐλεεινὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκστρατείας ὁ Λορεδάνος, τῆ προτροπῇ τοῦ Πελοποννησίου Κομνηνοῦ, ἀνδρὸς κατὰ Χαλκοκονδύλην ἀρίστου, καὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Λήμνῳ τὴν ἀκρόπολιν κατακρατοῦντος, καὶ τὴν πάλαι πολίχνην τῆς Λήμνου ὑπ' αὐτῷ ποιηταμένου, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στόλου, καὶ παραλαβὼν παρὰ τοῦ Κομνηνοῦ τὴν Λήμνον ἐστειλεν αὐτὸν εἰς Πελοπόννησον (1).

(1) Ὁ Λορεδάνος (VII, σελ. 178) ἐσφαλμένως λέγει, ὅτι ὁ Λορεδάνος ἐκυρίευσε τὴν

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, ὅταν οἱ Ἐνετοὶ ἐκ συμφέροντος πλέον εἰσέτιμον τὰς ἐπανειλημμένας προσκλήσεις τοῦ πάπα Πίου Β'. καὶ ἀπεράσισαν ἕνα λάθωσι μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν.

"Αμκ ὁ δόγης ἔποιήθη ν' ἀναχωρήτῃ διὰ τὸν Ἀγκῶνα ναύαρχος τοῦ ἐξοπλισθέντος στόλου διορίθη ὁ Ὀρσάτος Ἰουστινιάνης, ἀνκληθέντος τοῦ Λορεδάνου. Μετὰ δὲ τὸ νυκτάγιον τῆς σταυροφορίας οἱ Βενετοὶ ἐκτεθειμένοι πρὸς τὸν Μωάμεθ ἀπεράσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Ὁ Ἰουστινιάνης μετὰ τοῦ νέου στόλου ἐλθὼν εἰς Ἀθῆμον παρέλαθε καὶ τὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λορεδάνου καὶ ἐξέπλευσε κατὰ τῆς Λέσβου. Ἀποβιβάσας δὲ τὸν στρατὸν ἐπολιορκήσῃ τὴν Μιτυλήνην ἐπὶ ἐξ ἐβδομάδας, ἀλλ' ἡ ἔλευσις τοῦ Μαχμούτ πασᾶ μετὰ στόλου ἀνωτέρου ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν (15 Μαΐου) καὶ παραλαβὼν πολλοὺς Ἕλληνας νὰ ἔλθῃ εἰς Ἔββοικν. Τὴν 10 Ἰουνίου ἐπανῆλθεν εἰς Λέσβον καὶ ἠγκυροβόλησε πρὸ τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου μὲ τὴν μονομερῆ πρόθεσιν νὰ παραλάβῃ ὅσους δυνατῆ Ἕλληνας, ὡς ἐκτεθειμένους διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς συμπαθείας εἰς τὴν θηριώδη τῶν Τούρκων ἐκδικήσιν. Ἡ Δημοκρατία θέλουσα ν' ἀναιεώτῃ τὸν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεμον ἀπεράσισε νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα, διότι τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ προβλεπτοῦ Ἀνδρέα Δανδόλου περιορίσθησαν μόνον ἵν' ἀποκρούωσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων εἰς τὰς Ἐνετικὰς κτήσεις. Ὅθεν ὁ Σιγισμόνδος Μαλατέστας, αὐθέντης τοῦ Ῥιμινίου, διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον. Πολλαὶ πόλεις τῷ ἤνοιξαν τὰς πόλεις, ἀλλ' ἡ Σπάρτη ἀνυμνησκομένη τῆς περυσινῆς προδοσίας οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους του ὅθεν ἀποφασισθείσης τῆς πολιορκίας κατελήρθη ὁ δεύτερος προμηχῶν τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸ φρούριον γενναίως ἀντιστὰν παρέλιπε τὰ σχέδια τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Μαλατέστας ἀνέγων εἰς τὸ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ Πλήθωνος τοῦ Σπαρτιάτου κηρυχθὲν δόγμα τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, κατορθώσας νὰ παραλάβῃ τὰ ὀπτὰ τοῦ τελευταίου τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφου (*), ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν. Μετὰ

Ἀθῆμον πολεμήσας κατὰ τοῦ κατέχοντος Κομνηνοῦ (contro un corsaro greco, che governavala come Sultano.) Ὁ δὲ Σαβέλλικος (Historia rerum Venetarum, σελ. 726) λέγει, ὅτι δὲν λόγιφ Πελοποννήσιος πειρατῆς εἶχε διὰ δύο τριήρων κυριεύσει τὴν νῆσον ἐκ τῶν Τούρκων.

(*) Βιογραφία Πλήθωνος ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ.

δὲ τὴν φυγὴν αὐτοῦ ὁ ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν Ἰάκωβος Βαρβαρίγος προσελπετής τῆς Πελοποννήσου ἀπεράσισε τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, οὐδεμίαν δόσιν ἀπέλασιν εἰς τὰς ἀποτροπὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Δημοκρατίας Ἑλλήνων Μιχαὴλ Ῥάλλης, παριστῶντος ὡς ἀδύνατον καὶ ἄσκοπον τὴν ἐπιχειρήσιν. Ὁ Ὅμηρ βέης ἐπὶ κεφαλῆς δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν δραμῶν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν Πατρῶν ἠνάγκασε τὸν Βαρβαρίγον νὰ δεχθῆ τὴν μάχην, καὶ ἦν ἐνικλήθησαν οἱ Βενετοί, καὶ ὁ μὲν Βαρβαρίγος ἔπεσεν, ὁ δὲ δυστυχῆς Ῥάλλης αἰχμαλωτισθεὶς ὑπέστη τὸν δι' ἀνασκολοπισμοῦ μαρτυρικὸν θάνατον. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἠττηθέντος στρατοῦ κατέφυγεν εἰς Καλάμας, ὑπὸ τὰ τείχη τῆς ὁποίας ἐδόθη νέα μάχη οὐχ ἦττον καταστρεπτικὴ τῶν Βενετῶν. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες ὠδηγήθησαν εἰς Καλλιπόλιν, ὅπου ὁ ἱστορικὸς Θεόδωρος Σπανδωνῆς (Spandugino), παιδίον ἔτι, συνωμίλησε μετὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν (1).

Ὁ ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ὀρσάτου Ἰουστινιάνου διορισθεὶς ναύαρχος Ἰάκωβος Λορεδάνος διευθύνθη εἰς Ἑλλάσποντον μετὰ τὸ τολημῆρον σχέδιον τῆς διαβάσεως τοῦ πορθμοῦ. Ὁ κολπάρχης Ἰάκωβος Βενιέρος εἰσῆλθεν εἰς τὸ στενὸν καὶ ὑπὸ χάλαζαν ἐχθρικοῦ πυρὸς ἀνέβη καὶ κατέβη. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Βίκτωρ Καπέλλος κατακτίσας τὰς νήσους Ἰμβρον, Θάσον, καὶ Σαμοθράκην, ἦλθεν εἰς Πειρικίαν καὶ ἀπέβιβασε τὸν στρατὸν ἵνα κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Οἱ Τούρκοι προσέβαλον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως τὰ Ἑνετικὰ στρατεύματα καὶ ἀπέδιώξαν αὐτὰ, τὰ ὅποια ἐπανελθόντα μετὰ νέων ἐπικουριῶν ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας, καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους· πλὴν ἐπειδὴ ἡ ἀκρόπολις καρτερικῶς ἀνθίστατο ὁ Καπέλλος ἠναγκάσθη ἵνα μετ' οὐ πολὺ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἀττικὴν, καὶ δράμῃ εἰς Πελοπόννησον, ἐνθα μαθὼν τὸ ὀδυνηρὸν τέλος τοῦ Βαρβαρίγου ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης Εὐβοίας, ὅπου καὶ ἀπέβίβασεν ἐκ λύπης κατὰ Μάρτιον τοῦ 1467 (2).

Εἰς τὰς θαλασσίους ταύτας ἐπιδρομὰς περνωρίσθησαν τὰ ὄπλα τῶν Ἑνετῶν ἀσθενῶν πρὸς σπουδαιότερας ἐπιχειρήσεις. Πανταχοῦ ἐζήτησαν συμμάχους, πλὴν παρ' οὐδενὸς εἰσηκούσθησαν. Ὁ πάπας

(1) Theodoro Spandugino commentari dell' origine de Turchi. Fiorenza 1551, σελ. 52. — Lettera d'un Secretario del Signor Sigismondo Malatesta (Sansovino, Historia dell' origine et guerre de Turchi, Venetia 1634, σελ. 245).

(2) Hopf, griechische geschichte.

Παῦλος Β', εἰ καὶ Ἐνετὸς τὴν πατρίδα, οὐ μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ κινήσῃ τὸ ζήτημα τῆς σταυροφορίας, ὅπερ ἄλλως τε καὶ ἀπῆτει ψυχὴν καὶ ἐπιμονὴν Πίου Β', ἀλλ' ἐπὶ ποινῇ ἀφροισμοῦ διέταξεν ἵνα καταργηθῆ καὶ ὁ χάριν τοῦ πολέμου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐπιβληθεὶς εἰς τὸν κληρὸν φέρος.

Ὁ μέγας τῆς Ἠπείρου ἡγεμὼν Γεώργιος ὁ Καστριώτης τοσάκις κατασυντρίψας τὰς τρουμεράς τοῦ Μωάμεθ φάλαγγας ἐβλεπε πλέον τὴν ἡμισέληνον κυματιζούσαν ἐντὸς τῶν χωρῶν τοῦ μάττην δ' ἐπικαλεσθεὶς τὴν συνδρομὴν τῆς Χριστιανοσύνης ἀπεράσισεν ἔν' αὐτοπροσώπως μεταβῆ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ προσπαθῆσθαι ἵνα μαλάξῃ τὴν καρδίαν τοῦ σκληροταχυήλου Παύλου. Παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδιναλίων ὁ Σκενδέρβης ἐζώρκισεν αὐτοὺς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μωάμεθ πόλεμον, καταστρέψας τὸν λόγον ὡς ἐξῆς. « Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν ἡγεμόνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Τραπεζοῦντος, τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας, καὶ τῆς Μολδοβλαχίας, μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν λεηλάτησιν τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ἔμεινα μόνος ἐγὼ μετὰ τοῦ ἀδυνάτου καὶ μικροῦ κράτους μου, μὲ τοὺς στρατιώτας μου ἐξητλημένους ἐκ τόσων πολέμων, κατεστραμμένους ἐκ τοσοῦτων μαχῶν, ὥστε ἡ Ἠπειρος δὲν διατρεῖ πλέον οὐδὲν μέρος ὑγιᾶς ἵνα λάβῃ νέας πληγὰς, καὶ δὲν τῆ ἔμεινε πλέον αἶμα ἵνα χύσῃ ὑπὲρ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ταύτην τὴν γενέτειραν τοσοῦτων ἡγεμόνων καὶ στρατηγῶν δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ μόνον ἡ ἡμετέρα ἀνδρεία, καὶ ψυχὴ ἀκαταδάμαστος. Δράμειτε λοιπὸν πρὸς βοήθειάν μας, ἐν ᾧ μένει καιρὸς διότι μετ' οὐ πολὺ δὲν θέλουσιν ἴσως ὑπάρχει εἰς τὸ ἀντίπεραν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἀθληταὶ τοῦ Χριστοῦ! » Ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐλὴ ἀνάγκητος εἰς τοὺς ἐξορκισμοὺς τοῦ προμαχῶνος τῆς θρησκείας, ὡς ἀπεκάλει τὸν Καστριώτην, μόλις προσήνεγκεν αὐτῷ βοήθειαν ἑκατὸν χιλιάδων δραχμῶν, ἣν ὁ Σαγρέδος ὀνομάζει *αἰτιμῶν τῶν Χριστιανῶν* (*).

Ἐν ἔτει 1469 ἀνενεώθησαν αἱ μεταξὺ Ἐνετίας καὶ Μωάμεθ ἐχθροπραξίαι, ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει σπουδαίαι ἐγένοντο ἐτοιμασίαι διὰ τὸν κατὰ τῆς Εὐρώπης πόλεμον. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ Σλαβω-

(* Ἱστορία Γεωρ. Καστριώτου. Ἐν Ἀθήναις 1848. Τόμ. Β'. σελ. 163.

νία, Κάρυνθία καὶ Στυρία διετρέγοντο ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἀκινί-
δων, ὁ Ἐνετός ναύαρχος Νικόλαος Κανάλης λεηλατήσας τὰ παρά-
λια τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας, καὶ Μακεδονίας (1), ἐπαρουσιάσθη πρὸ
τῆς Αἴνου, ἐνθα ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν
ἐκυρίευσεν αὐτήν. Οἱ κάτοικοι μὴ ἀσπασθέντες τὸ φρόνημα τῶν Ἐνε-
τῶν ἐξηνδραποδίσθησαν, ἡ πόλις ἐπυρπολήθη, καὶ δύο χιλιάδες αἰχμα-
λώτων ᾤδηγήθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου εἰς Εὐβοίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ
ἡ Δημοκρατία ἀνευδότης ἐροαζομένη κατῳρίσθη νὰ συμπαραστήρῃ
τὸν πάπαν, καὶ τοὺς δούκας τῶν Μεδολάνων, τῆς Σαβοΐας, καὶ τῆς
Μοδένης εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ
ἡγεμόνες οὗτοι πέμψαντες τῇ Δημοκρατίᾳ μικρὰς βοήθειάς εὐσχήμως
ἀπέφυγον ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς πόλεμον κατ' ἐχθρῶ, δυναμένου νὰ δια-
θέσῃ ἄπειρα μέσα. Οὕτω δὲ πάλιν ἡ Δημοκρατία εὐρέθη μόνη πα-
λαύουσα κατὰ τρομερᾶς καὶ ἀκμαζούσης αὐτοκρατορίας. Ὁ Μωά-
μεθ ἔνα ἐκδικητῆ παρδειγματικῶς τοὺς Ἐνετοὺς ἀπεράσισε νὰ κυ-
ριεύσῃ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένην Εὐβοίαν. Περὶ τῆς ἀρχῆς Ἰουνίου
τοῦ ἔτους 1470 ὁ πρῶτος μέγας βεζίρης Μαχμούτ πασᾶς, τότε ναύαρχος
καὶ φλαμπουριάρχης Καλλιπόλεως, ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου
μετὰ τριακοσίων πλοίων φερόντων ἐβδομήκοντα χιλιάδας μαχητῶν,
ταυτοχρόνως δὲ ὁ Σουλτάνος ἐπὶ κεφαλῆς 120,000 στρατοῦ ἀνεχώρη-
σεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς. Μοῖρα τοῦ στόλου διευθυνεῖσα
πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένην Ἰμβρὸν ἐκυρίευσεν αὐτήν καὶ
κατέσφαξε τοὺς ἀντιστάντας. Ὁ Μαχμούτ πασᾶς ὑστερον διευθύνθη
κατὰ τῆς Αἴνου καὶ ἀποβιβάσας στρατὸν ἐποίησε πάντε ἐφόδους
κατὰ τοῦ φρουρίου. Ὁ Ἐνετικὸς στόλος ἐπαρουσιάσθη καὶ ἠτοιμάσθη
πρὸς μάχην, ἀλλ' οἱ Τούρκοι, εἰ καὶ ἀνώτεροι τὸν ἀριθμὸν, ἔλυσαν τὴν
πολιορκίαν καὶ ἀφοῦ διερχόμενοι ἐκακοποίησαν τὴν Σύρον ἔρθησαν εἰς
Εὐβοίαν, ὅπου ὁ Μαχμούτ ἀπέβιβάσε στρατὸν καταλαμβάνοντα τὰ χω-
ρία Βασιλικὸν καὶ Στόρα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Κανάλης ἠγκυ-
ροβολημένος ὑπὸ τὴν Σαλαμίνα καὶ περιμένων ἐπικουρίας ἐκ Κρήτης
ἄφρακε νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὰ ὄμματά του ἀβλαβῆς ὁ τουρκικὸς στόλος.

(1) Ὁ Σαβέλλικος (σελ. 733—34) λέγει, ὅτι μετὰ τὴν λεηλατίαν ταύτην ὁ Κανάλης ἦλθεν εἰς τὴν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ καταλάβων τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγκυκλοφθεῖσαν Βοστίτζαν (Bostizium), ἐργάσθη ἐν σπουδῇ πρὸς ὄχλους αὐτῆς, καὶ ἀποδώσας τοὺς ἐπελθόντας Τούρκους, ἐγκατέλειπεν ἐνταῦθα τὴν Ἰάκωβον Βινιέρην μετὰ ἑξ ἡμερῶν.

Μένον ὁ πλοίαρχος Ἀντώνιος Ὁποθόνης διελθὼν μετὰ τῆς γαλέρας του ἀβλαβῆς ἐν μέσῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἄγκυροβόλησεν εἰς τὸν λιμένα Χαλικίδος· ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Στέφανος θελήσας νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ συνεπλάκη μετ' ἐνὸς ἐγγρικοῦ πλοίου, τὸ ὅποιον ἐπυρπόλησε τὴν γαλέραν του. Ὁ βάλλος Παῦλος Ἐρίτζος ἦτο διοικητὴς τῆς νήσου, ὁ δὲ Λουδοβίκος Κάλβος ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων, ἀμφότεροι ἄνδρες ἔμπροσθεν καὶ ἐμπειροπόλοιμοι. Ἡ ἀνδρεία τῶν κατοίκων τῆς Χαλικίδος ἐκραταιοῦτο ἀναζωπυρομένη ὑπὸ τῆς τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐσυντρέφεον αὐτοὺς ἐπὶ τῶν προμαχώνων, ἐπιμελούμεναι τοὺς πληγωμένους, καὶ πολλάκις πολεμοῦσαι ἀνδρικότατα. Ἐν διαστήματι δέκα ἑπτὰ ἡμερῶν οἱ Τοῦρκοι ἐποίησαν πέντε τρομερὰς ἐφόδους. Τὸ πῦρ τοῦ φρουρίου κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας (25, 30 Ἰουνίου, καὶ 5 Ἰουλίου) ἐφόρευσε πλέον τῶν εἰκοσι χιλιάδων ἐχθρῶν, καὶ τὰ λιθοβόλα κατέτρεψαν τριάκοντα γαλέρας. Ὁ Μωάμεθ ἀπελπισθεὶς, ὅτι ἤδυνάτο νὰ κυριεύσῃ διὰ τῆς δυνάμεως τὴν πόλιν, κατέφυγεν εἰς τὴν προδοσίαν, καὶ διέφθειρε τὸν διοικητὴν τοῦ πυρβολικοῦ Ὀωμῶν Σκλάβον· ἀλλ' ὁ Ἐρίτζος ἀνακαλύψας τὴν ἀπιστίαν διετάξε νὰ πνιγῶσιν αὐτὸν καὶ κρεμάσωσιν ἐπὶ τῶν κίχλιδων τοῦ παρχήρου του. Μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ διετάξε ν' ἀποβιβάσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων, καὶ ἐκ τῶν περὶ χωρῶν ληρθῶσι νέοι στρατιῶται καὶ ναῦται. Ἐν τῇ τετάρτῃ ἐφόδῳ οἱ Τοῦρκοι ἀπόλεσαν δεκαπέντε χιλιάδας μαχητῶν. Ἐπὶ τέλος τῇ 12 Ἰουλίου 1470 ἐγένετο ἡ πέμπτη καὶ τελευταία ἐφοδός. Μανιώδεις ὤρμηξαν οἱ Τοῦρκοι διὰ τοῦ ἀνοιχθέντος ἰσθμοῦ καὶ θηριωδῶς κατὰτρεφόντες πᾶν τὸ προστυγὸν ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως. Ὁ Ἐρίτζος κατέφυγεν εἰς τὸ φρούριον μετὰ μικροῦ ἀριθμοῦ κατόικων καὶ στρατιωτῶν. Ὑπερασπισθεὶς γενναϊότατα ἐπ' ὀλίγης ἡμέρας καὶ θεορῶν ματαίαν πῆσαν περικίτερῳ ἀντίστασιν ἀναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ὑπέγραψεν ἐν ἐγγράφῳ χορηγοῦντι τὴν ζωὴν εἰς τὸν Ἐρίτζον καὶ τοὺς στρατιώτας του· ἀλλὰ μόλις τῷ παραδόθη τὸ φρούριον λησμονήσας τὴν τιμὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς ὑπογραφῆς του, ἀπέκνυε τῆς λύσεως τῆς ἐκδικήσεως τῶν πετόντων πενήκοντα χιλιάδων ὀθωμανῶν, διετάξε νὰ θανατωθῇ πᾶσι ἡ φρουρά διὰ τῶν βαρβαριωτέρων μακρυῶν. Ἐκ τούτων οἱ πλείοτεροι ἀνεσλοοπισθήσαν, ἐξεδάκσαν, καὶ ἐλιθοβόλησαν. Ὁ δυστυχὴς Ἐρίτζος ἐσχίσθη εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἡ δὲ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα ὑδηνόησεν εἰς τὴν σκευὴν τοῦ σουλτάνου καὶ ἀντιστάσα εἰς τὰς ἀκο-

λάστους αὐτοῦ ὄμας ἐσπράγη. Μόνοι δὲ οἱ ἐπιζήσαντες Ἕλληνας ἐσώθησαν ὑποδουλωθέντες (¹).

Ὁ ἄθλιος Κανάλης οὐδεμίαν θελήσας νὰ παράσχη εἰς τοὺς πολιορκουμένους βοήθειαν κατέπλευσεν εἰς Κρήτην ἡ δὲ Δημοκρατία ταρᾶχθεῖσα ἐπὶ τῷ φοβερῷ ἀκούσματι τῆς τοιαύτης ἀπωλείας ἐξέλεξε νέον ἀρχιστράτηγον τὸν Πέτρον Μοτσενίγον καὶ διέταξεν αὐτὸν ἵνα συλλαβῶν τὸν Κανάλην σιδηροδέσιμον πέμψῃ εἰς Ἑνετίαν. Οὗτος ἵνα ἐκπλήρῃ τὸ ὄνειδος ἀνεχώρησεν ἐκ Κρήτης καὶ ἐλθὼν εἰς Εὐβοίαν προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὴν νῆσον. Ἀλλ' ἐκεῖ εὐρὼν αὐτὸν ὁ Μοτσενίγος συνέλαβε καὶ ἔστειλεν εἰς Ἑνετίαν, ὅπου δικασθεὶς ἐξ ἐπιεικείας καταδικάσθη εἰς ἀσιφυγίαν. Ὁ δὲ νέος ἀρχιστράτηγος μετὰ ματαίαν κατὰ τῆς Εὐβοίας προσπάθειαν κατέπλευσεν εἰς Κρήτην.

Διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἑνετῶν εἶχε συνομολογηθῆ συμμαχία μεταξὺ τῶν Ἰταλικῶν κρατῶν καὶ τοῦ Ἀρβᾶγωνίου αἴκου πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ Τούρκικοῦ χειμαῖρου. Πλὴν μαθὼν τοῦτο ὁ πολυμήχανος Μωάμεθ διαφοροτρόπως προσεπάθησε πρὸς διάβρωξιν αὐτῆς, γράφων εἰς ἕκαστον τῶν συμμάχων καὶ διακηρύττων, ὅτι ὁ κατὰ τῆς Ἑνετίας πόλεμος ἦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀκαταλόγιστου πλεονεξίας αὐτῆς, οὐχὶ δὲ καὶ πόλεμος κατὰ τῆς χριστιανότητος. Τὸ ἔαρ τοῦ 1471 οἱ Τούρκοι ἐπέδραμον τὴν Δαλυατίαν καὶ τὴν Φριούλην, ὃ δ' ἐπελθὼν θάνατος τοῦ πάπα Παύλου Β'. ἐματχίωσε τὴν ἄρτι συγκροτηθεῖσαν κατὰ τοῦ Μωάμεθ συμμαχίαν. Ὁ Βησσαρίων, διαπρύσιος τῆς σταυροφορίας κῆρυξ, ἐπροτάθη εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ, τσοῦτη δὲ ὑπῆρχεν ἡ τοῦ ἀνδρός ὑπόληψις, ὥστε πρὸ τῆς ἐκλογῆς διεθρυσθεῖτο πάπας· ἀλλ' ὁ φιλότιμος Ἕλληνας ἐξ αἰσθήματος ἀύστρησ· φιλοτιμίας μὴ θελήσας νὰ ἐξευτελισθῇ διαπραγματευόμενος μετὰ τοῦ καρδινάλιου Ὁρσίνου, πωλοῦντος τὴν ψῆφόν του ἐπὶ τῇ ὑπιστάσει ἀναγνωρίσεως οἰκογενειακῶν τιμῶν προνομίων, ἐπροτίμησε νὰ ἐκλεγθῇ πάπας ὁ πρὸ ὀλίγου ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος Σίξτος Δ', εἰ καὶ τινες ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἀποτυχία τοῦ Βησσαρίωνος ὀφείλεται μᾶλλον εἰς πλαστογραφίαν τῶν πρακτικῶν (²).

(¹) Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, tom. III. lib. XIII.—XIV. — Laugier VII, lib. XXVI. — Cappelletti, Storia della Repubblica di Venezia, VI, lib. XXIII. — La prese de Negroponte (Sansovino, Historia dell' origine et guerre de Turchi. Venetia 1634, σελ. 322).

(²) Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 30.

κινῶν πάντα λίθον ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ πολέμου. "Ἐγραψεν ἐγκυκλίους πρὸς ἄλλους τοὺς ἡγεμόνας ἐξορκίζων ἵνα λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἐπαναλαμβάνων σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν ἐξῆς ῥήτραν. « Πρέπει νὰ πολεμήσωμεν, ἐάν θέλωμεν τὴν εἰρήνην (1). » Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1472 ὁ Βησσαρίων ἐστάλη ὑπὸ τοῦ πάπα Σίξτου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ τοὺς δούκας τῆς Βουργωνδίας, καὶ Βρεττανίας, ἵνα προτρέψῃ αὐτοὺς ὑπὲρ τοῦ πολέμου· ἐλθὼν δ' εἰς Γαλλίαν καὶ μὴ ἐνδύσας εἰς τὰ ζυγῆματα τοῦ βασιλέως βαναύτως περιεφρονήθη, καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς δυσκολίας παρουσιασθεὶς ἐξεφώνησε λατινιστὶ λαμπρὸν ὑπὲρ τῆς στασισορίας λόγον· ἀλλ' ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος βασιλεὺς ἐν τῇ παραφορᾷ τοῦ φανατισμοῦ ἤρπασεν ἀπὸ τῆς μακρᾶς γενειάδος τὸν σεβάσμιον πρεσβύτερον καὶ εἶπε παρωδῶν κανόνα τῆς τότε διδασκομένης λατινικῆς γράμματα. « Τὰ ἑλληνικὰ βάρβαρα γένη διατρῶσι τὸ πρωτότυπον γένος. » Τὴν δὲ βαναυσότητα ταύτην ἐπεσφράγισε δι' ἑτέρας, στρέψας ἀποτόμως τὰ νῶτα. Περὶλυπος ἀνεχώρησεν ἐκ Γαλλίας ὁ δυστυχὴς "Ἐλλην καὶ κατευθυνόμενος εἰς Ῥώμην ἀπεθίωσε καθ' ὁδὸν (19 Νοεμβρίου 1472). Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Σίξτος ἠθέλησε νὰ στείλῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας τὸν καρδινάλιον. Ἐστουβίλλ, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη τὴν πρὸς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον ἀποστολήν (2). Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς προσπάθειάς ὁ πάπας καὶ οἱ ἱεῖς τοῖς κατώρθωσαν ἵνα προσλάβωσιν εἰς τὸν κατὰ τοῦ Μωάμεθ πόλεμον τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου, τὸν μέγαν μάγιστρον τῆς Ῥόδου, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδον, καὶ συγχρόνως ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν σάχην τῆς Περσίας Οὐσοῦμ Χασάν προτρέποντες ἵν' ἀρχίσῃ τὰς ἐχθροπραξίας.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας Πέτρος Μοτσεινγος μὴ περιμείνας τὴν ἔλευσιν τῶν συμμάχων ἐστρατολόγησεν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος ἐλαφροὺς ἵππεις (3), καὶ ἐλθὼν εἰς Λέσβον παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον· λεηλατήσας δὲ τὴν Ἀἴλον καὶ ἄλλας τῶν Κυκλάδων νήσων κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον, ὅπου τὴν 15 Ἰουνίου 1472 ἔφθασε καὶ ὁ στόλος τῶν συμμάχων, τοὺς ὁποίους διένευς περὶ πρωτείων ἀμέσως διεχώρισεν.

(1) Αἱ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἐγκυκλίαι τοῦ Βησσαρίωνος ἐδημοσιεύθησαν λατινιστὶ ἐν Παρισίοις, καὶ ἰταλίστῃ ἐν Βενετίᾳ (1471), τινὰς δ' ἀνεδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne. (2) Barante, Histoire des ducs de Bourgogne, tom. IX, σελ. 391. (3) Spandugino, σελ. 52.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ σάχη; τῆς Περσίας ἐξακολούθων τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Εὐρώπην ἐξαιτούμενος τὴν ὑποσχεθεῖσαν συνδρομὴν. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν ὁ Μοτσενίγος ἀπάρκας ἐκ Ναυπλίου ἦλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀτταλείας καὶ μάτην προσπαθήσας τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως κατέπλευσεν εἰς Ῥόδον, ὅθεν ἀναχωρήσας ἐβομβάρδισε τὴν Σμύρνην καὶ πλήρης λαφύρων προσωρμίσθη εἰς Μεθώνην.

Ἐνῷ ταῦτα διέτρεχον ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας εἰσελθὼν εἰς Φριούλιν ἐλεηλάτησε μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Οὐδινίου, ὁ δὲ Μωάμεθ ἠγρόμενος ἀπειραριθμοῦ στρατοῦ ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ σάχη; τῆς Περσίας, ἀλλὰ προσβλήθεις ἐκ νεφρίτιδος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς προταθείσης εἰρήνης, ἐνῷ ὁ Οὐσούμ Χασάν διαβάς τὸν Εὐφράτην ἐλεηλάτει τὴν Κιλικίαν, οἱ Ἐνετοὶ στείλαντες πρέσβεις ἐξώρκιζον τοὺς βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας ἵνα ἀναβάλλοντες τὰς ἐγγωρίους διενέξωσι ἐνωθῶσι κατὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἀναβρώσας ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι νικῆσαντες ἐν αἱματωδέστατῃ μάχῃ πλὴν μετ' ὀλίγον ἠττηθέντες ὑπεχώρησαν καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς συναδεύοντας πρέσβεις τῆς Ῥώμης, Νεαπόλεως καὶ Ἐνετίας ὅπως ἐπιστρέψαντες εἰς Εὐρώπην ἐπισπεύσωσι τὸν πόλεμον.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1474 ὁ Μωάμεθ ἐπεμψε πλὴν τῶν ἐξήκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν κατὰ τῶν ἐν Ἀθηνῶν Ἐνετικῶν κτήσεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σουλεϊμάνου πασᾶ τῆς Ῥουμέλης, ὅστις περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἐπολιορκήσας τὴν Σκόδραν γενναίως ὑπερασπισθεῖσαν ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ τῶν Ἐνετῶν. Περὶ δὲ τὰ μέσα Μαΐου ὁ Σουλεϊμάνης διατάχθη ἵνα λύσας τὴν πολιορκίαν ἐκτραπέυσῃ κατὰ τῶν Οὐγγρῶν, οἵτινες προσβαλόντες αὐτὸν ἐν Βλαχία ἐτρέψαν εἰς φυγὴν. Ταυτοχρόνως ὁ Οὐσούμ Χασάν εἰσέβαλεν εἰς Τραπεζοῦντα, ἀλλ' ὁ Μωάμεθ διεγείρας κατ' αὐτοῦ ἕνα τῶν υἱῶν του κατώρθησε νὰ διαφύγῃ τὴν ἐν Ἀσίᾳ κίνδυνον. Οἱ Ἐνετοὶ ἀκαταπαύστως ἐργαζόμενοι πρὸς διέγερσιν τῆς Εὐρώπης μετὰ πολλὰς προσπάθειαις κατώρθησαν ἵνα οἱ δούκες τοῦ Μιλάνου καὶ τῆς Μοδένης μετὰ τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας καταβάλλωσι τὰ πρὸς ἐξοπλισμὸν γαλερῶν πινῶν ἀπαιτούμενα χρήματα. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδος δυσαρρεστηθεὶς κατὰ τῆς Δημοκρατίας, ὡς καταστρεψάσης τὰ περὶ τῆς Κύπρου σχέδια του, διεκήρυξεν, ὅτι θέλει βοηθήσει τοὺς Τούρκους' συγ-

χρόνως δὲ καὶ ὁ πάπας στενωῶς μετὰ τοῦ Φερδινάνδου συνδεδεμένος, ὑπὸ διαφόρους προφάσεις ἐξέφυγε τὴν παρὰ τῶν Ἑνετῶν ζητούμενην συνδρομήν· καὶ ἡ Δημοκρατία πρὸς ἐκδίκησιν ἀπέστρεψε τοὺς ἐν Ναυπόλει καὶ Ῥώμῃ ἀντιπροσώπους τῆς.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ὁ Μωάμεθ ἐζήτησε τὴν μετὰ τῶν Ἑνετῶν εἰρήνην, ἐπειδὴ ὅμως οἱ ὅροι ἐράνησαν αὐτοῖς βαρεῖς ἀπεράσι-
σαν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Ἀντώνιος ὁ Λορεδάνος ἐξελέχθη ἀρχιστράτηγος, καὶ πάντα τὰ ἐν Ἑλλάδι, Δαχματία καὶ Κρήτῃ ἐξοπλισθέντα πλοῖα διετάχθησαν ἵνα ἐνωθῶσι μετ' αὐτοῦ ἐν Πελοποννήτῳ (1475). Ἐνῶ δὲ οὗτος μεταβῆς εἰς Ἀσίαν ἐποίησεν ἐπιτυχεῖς τινὰς ἀποβάσεις, ὁ Σουλεϊμάν πατὰς ἐπολιόρκησε τὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένην Ἀθήμον, τὴν ὑποίαν ἔσωσεν ὁ ἠρωϊσμός μιᾶς Ἑλληνίδος, ὀνομαζομένης Μαρούλας. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ χωρίου Κοκκί-
νου ἡ Μαρούλα ἰδοῦσα πεσόντα τὸν πατέρα τῆς ἔλαβε τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός τῆς ἐμφυχώσασα τοὺς κατοίκους ἐξώρμηκε κατὰ τοῦ Σουλεϊμάνου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Εἰς ἀμοιβὴν τῆς μεγάλης ταύτης ὑπηρεσίας ὁ Λορεδάνος ἀντήμευε γενναίως τὴν ἠρώϊδα, καὶ τῇ ἐπρότεινε νὰ ἐκλέξῃ σύζυγον μετὰ τῶν εὐγενεστέρων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑνετικοῦ στρατοῦ ὑποσχεθεὶς τὴν ἐκ μέρους τῆς Δημοκρατίας προικοδοτήσιν (').

Ἐν ἔτει 1477 ὁ Μωάμεθ ἀπερῆσε τὴν πολιορκίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένης Ναυπάκτου, ἡ δὲ ἐκτέλεσις τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἀνετίθη εἰς τὸν ἄνω Σουλεϊμάν πκτῶν. Ὁ Λορεδάνος σταθμεύων εἰς Ναύπλιον ἄμα ἐπληροφόρηθη τοῦτο εἰσπλῆθον εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἐρωδίκτε τὸ φρούριον, τὸ ὑποῖον γενναίως υπερασπιζόμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν ἐμπατάσας τῆς δύο ἐφόδους τοῦ Σουλεϊμάνου, ὅστις λυτῶν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ ἐξεδικήθη φεύγων ἐπὶ ἐγκαταλειμμένων τινῶν φρουρίων καὶ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων. Ἐνῶ δ' ἐπολιορκεῖτο ἡ Ναύπακτος ὁ Ἀγμέε πασὰς ἐξεστράτευσσε κατὰ τῆς ἐν Ἀθβανίᾳ Κρόγιας εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ὁποίας ἐστάλη ὁ Φραγκίσκος Κονταρίνης. Οἱ Τούρκοι νικηθέντες ἐν τῇ πρώτῃ ἐφόδῳ ἐπανῆλθον μετὰ νέων δυνάμεων καὶ στενωῶς ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον, οἱ δὲ Ἑνετοὶ βλέποντες τὸν κίνδυνον ἔγραψαν εἰς τὸν Λορεδάνον νὰ

(') Louis Moréri, grand dictionnaire historique. Paris 1732, tom. VI. σελ. 342 Κατὰ λάθος ὁ Μορῆρης ἀντίγει τὸ γεγονός ἐν τῷ 11. αἰῶνι, ὡς ὁρθῶς σχηματὶ ὁ Βάυλες (Bayle Diction Histor. Basle 1738, tom. III, σελ. 77).

σπεύση πρὸς βοήθειαν· συγχρόνως δὲ ἡ Δημοκρατία ἐκλέξασα πρόβλεπτήν Ἀλθανίας τὸν Φραγκίσκον Μικέλην διέταξεν ἵνα παραλαμβάνων τὰ στρατεύματα τῆς Φριούλης μεταβῆ ἐκεῖ. Πλὴν ἐνῶ ὁ Λορεδάνος ἐλθὼν παρέλυε τὰ σχέδια τοῦ Ἀχμέτ, ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας εἰσβαλὼν εἰς Φριούλην ἐνίκησε τὰ Ἐνετικά στρατεύματα καὶ παρέδωκε τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μεγάλα ἐπικουρία καταφθάσασα ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ἐκκενώσωσι τὴν χώραν.

Οἱ Ἐνετοὶ ἀπελπισθέντες περὶ εὐρέτους συμμάχων ἀπεφάσισαν ἵνα ἐπιδιώξωσι τὴν μετὰ τοῦ Μωάμεθ εἰρήνην, εἰς ἣν προσέφερον τὴν Κρόγιαν, τὴν Αἴημον, καὶ τὴν Μάνην. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδος ἵνα ἐκδικηθῆ τοὺς Ἐνετοὺς οὐ μόνον ἠνάγκασε τὸν πάπαν νὰ μὴ ποιήσῃ οὐδεμίαν ἐνέργειαν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸν ἐπὶ θυτρὶ γαμβρόν του σάχην τῆς Περσίας νὰ παύσῃ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἀλλὰ καὶ συμμαχίαν μετὰ τοῦ Μωάμεθ συνωμολόγησεν· οὕτω δὴ οὐ μόνον οἱ Ἐνετοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτεθέντες ἱππῶται τῆς Ῥόδου ἔμενον μόνοι ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου, ὅστις συνομολογήσας εἰρήνην καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς δυστυχεῖς ἱππῶτας. Ὁ μέγας μάγιστρος Πέτρος Δ' Ὁδουσιῶν ἐνναήσας τὸν κίνδυνον καὶ μάλιστα ἐπικαλεσθεὶς τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης, διὰ τῆς ἀπὸ 31 Ἰουλίου 1477 ἐγκυκλίου προσεκάλει τοὺς ἀπανταχοῦ δισπαρμένους ἱππῶτας ἵνα σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ῥόδου, γράφων σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς. « Εὐρισκόμεθα ἐν μέσῳ τῆς πυρκαϊᾶς, καὶ ἂν δὲν σωθῶμεν ταχέως τὸ πᾶν ἀνεπιστρεπτὲ ἀπόλλυται. Ἄλλ' ἂν δὲν θέλωμεν ν' ἀπολεσθῶμεν βοηθήσομεν ἀλλήλους, καὶ ἀντὶ νὰ στηρίζωμεν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν εἰς τὰς βοηθείας τῶν ξένων, ζητήσομεν ἰδίως στήριγμα ἐν τῇ προστασίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν ἀξίᾳ. Ἐλθετε ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὸ κράτος ἡμῶν, ἢ μᾶλλον τὸ ὑμέτερον· ἔλθετε νὰ βοηθήσητε τὸ τάγμα, τὸ ὁποῖον σὰς ἔθρεψε καὶ ἀνέπτυξεν ὡς τέκνα του· ἔλθετε νὰ ὑπερασπισθῆτε τοὺς λαοὺς, οὓς ὁ Θεὸς ἔθηκεν ὑπὸ τὴν προστασίαν σας, καὶ οἵτινες μέλλουσι νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὰς ἀλύσεις τῶν ἀπίστων, ἂν δὲν ὑπερασπισθῆτε τὴν ἐλευθερίαν των. Πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς τιμῆς ὑμῶν αὐτῶν. . . » (1).

(1) Bouhours, Histoire de P. D'Aubusson-La-Feuillade, Paris 1800, σ.λ. 60—61.

Ὁ Μωάμεθ ἐπὶ κεφαλῆς πολυαριθμοῦ στρατοῦ ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ Ἑνετικῶν κτήσεων ἐπολιορκίῃσεν τὴν Κρόγιαν, ἧτις τῷ ἦνοιξε τὰς πόλεις (1478). Μετὰ τοῦτο ἀποπειραθεὶς τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τῆς Σκόδρας ἀπέτυχεν, καὶ κυριεύσας τὸ Σαβενικὸν καὶ Ἀλέσιον ἦλθε κατὰ τοῦ Ἀντιβάρεως· ἀποκρουθεὶς ὁμως ἐπανῆλθε κατὰ τῆς Σκόδρας, καθ' ὃν χρόνον ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας εἰσελθὼν εἰς Φριούλην ἐνικᾶτο ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Γαρδίσκας. Ὁ σουλτάνος βλέπων τὴν καρτερικὴν ἐπιμονὴν τῶν πολιορκουμένων ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀλβανίας ἀφήσας τὸν Ὁμάρβητην πρὸς διατήρησιν τῆς πολιορκίας τῆς Σκόδρας, εἰς ὑπεράσπισιν τῆς ὁποίας ἡ Δημοκρατία ἵτοίμασε νέα στρατεύματα.

Πλὴν ἐπὶ τέλους ἰδόντες, ὅτι παρὰ πάντων ἐγκατελείφθησαν, ἀπεφάσιον ν' ἀποπειραθῶσιν ἐκ νέου πρὸς εἰρηνικὰς διαπραγματεύσεις, καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλαν εἰς τὸν Μωάμεθ τὸν γραμματέα τῆς Γερουσίας Ἰωάννην Δαρῆον, ὅστις ἔλθων εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1479 κατώρθησε τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης, δι' ἧς ἡ μὲν Ἑνετικὴ Δημοκρατία ὑπερρεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Μωάμεθ τὴν Ἀθῆνον, Σκόδραν, καὶ τὰς κατὰ τὸν δεκατετραετη τοῦτον πόλεμον κατακτηθείσας χώρας, καὶ πληρώσῃ ἐντὸς τὸ πολὺ δύο ἐτῶν ἑκατὸν χιλιάδας δουράτων εἰς λογαριασμὸν τῶν προσφειλομένων 500,000, ὁ δὲ Μωάμεθ νὰ παραδώσῃ τὰς ἐν Ἀλβανίᾳ, Δαλματία καὶ Πελοποννήτῳ κατακτηθείσας Ἑνετικὰς χώρας, ἐκτὸς τῆς Κρόγιας (*).

Τὰ ὁροθέσια ὁμως τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Πελοποννήσῳ Ἑνετικῶν καὶ Ὀθωμανικῶν κτήσεων διαφοροτρόπως ἡμισοθητήθησαν, καὶ πολλὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀντηλλάγησαν ἔγγραφα (17 Ἰανουαρίου 1479 — Ἀπριλίου 1481), γεγραμμένα πάντα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἐπιστήμῳ τότε γλώσσῃ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐκ τούτων δὲ δημοσιεύομεν τὰ ἐξῆς δύο, διορθοῦντες τὰ ἐν αὐτοῖς ὀλίγα γραφικὰ ἀμαρτήματα.

Ὁ μέγας αὐθέντης καὶ μέγας ἀμιράς σουλτάν Μιχαμέττης καὶ υἱὸς τοῦ μακαρίτου μεγάλου αὐθέντου τοῦ Μουράττην, ἀνέγνω εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην τὸν Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἐπὶ μουτάφιζ, τὰ κρατοῦμεν καὶ ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς ὁ μωσοουλμάνοι, καὶ

(* Sabellicus, Historia rerum Venetarum. Decad. tert. lib. VIII—X. — Sansovino, Historia dell'origine, et guerre de Turchi. — Laugier, VII. lib. XXVI—VII. — Cappelletti, Storia di Venezia, tom. VI, lib. XXIII—IV.

εις τοὺς ρικδ'· προφήτας τοῦ Θεοῦ πλειῶν τε καὶ ὀλίγων, καὶ εἰς τὴν πίστιν ὁποῦ πιστεύω καὶ ὁμολογῶ, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πατρὸς μου, καὶ εἰς τὸ σπαθὴν τὸ ζώνομαι· ἐπειδὴ ἡ αὐθεντία μου εἶχε πρότερον ἀγάπην καὶ φιλίαν μετὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης καὶ ὑψηλοτάτης αὐθεντίας τῆς Βενετίας, νῦν δὲ πάλιν βουλομένη ποιῆσαι νέαν ἀγάπην καὶ ὀρκωμοτικὸν εἰς βεβαίωσιν καλῆς φιλίας καὶ νέας ἀγάπης, ἐπὶ τοῦτο ἔστειλε δὲ ἡ προειρημένη ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία τὸν ἐξηρημένον καὶ σοφὸν ἄρχοντα κύρ Ἰωάννην τὸν Δαρεῖον σεκρετάριον ἀποκρισιάρην εἰς τὴν αὐθεντίαν μου, διὰ νὰ ποιήσωμεν τὴν λεγομένην ἀγάπην μὲ τὰ κάτω γεγραμμένα κεφάλαια, καλαῖά τε καὶ νέα· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ αὐθεντία μου ὑπόσχομαι διὰ τῶν ἄνω γεγραμμένων ὀρκῶν τὸ καθὼς ἦτον ἀγάπη καὶ φιλία πρότερον ἀνάμεσόν μας, ἤγουν μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀνθρώπους καὶ συμμάχους αὐτῶν, κἀμὲν δὲ πιστῆν, καλὴν καὶ καθαρὰν ἀγάπην τὸ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης μέσον καὶ ἔξω τοῦ Στενοῦ, μὲ χώραις, κάστρον, νησίᾳ, καὶ τόποις, ὁποῦ σηκώνουσι τὸ σημεῖον τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ ὅσαις θέλουσι σηκῶναι εἰς τὸ ἕξῃς, καὶ ὅσοι τόποι εἶναι εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ ἐπιστασίαν αὐτῶν, καὶ εἰς πράγματα ὁποῦ ἔχουσι ἕως τὴν σήμερον καὶ μέλλουσι εἶναι εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον. Τὸ μὲν πρῶτον οὐδεὶς ἀνθρώπος τῆς αὐθεντίας μου νὰ μηδὲν τολμήσῃ νὰ ποιήσῃ ζημίαν ἢ ἐναντίον αὐθεντίας τῆς Βενετίας, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους αὐτῶν· εἰ δὲ καὶ γένη νὰ ὀφείλῃ ἡ αὐθεντία μου νὰ παιδεύῃ αὐτοὺς κατὰ τὴν αἰτίαν τους· ὁμοίως καὶ ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία πρὸς ἡμᾶς. "Ἐτερον δὲ ἐὰν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐθεντίας μου ἐπαρθῇ ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἔμπροσθεν ἢ τίποι ἢ ἄλλον πρᾶγμα τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντίας καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς πάλιν νὰ ἐπιστρέφεται ἐξοπῖσω, τὸ ἵποῖον νὰ ὀφείλουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν αὐθεντίαν μου· καὶ οἱ ἀνθρώποι καὶ πραγματευταὶ αὐτῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης νὰ ἔρχονται εἰς πᾶν τόπον τῆς αὐθεντίας μου, καὶ νὰ ᾖναι σιγοῦροι καὶ ἄνετοι μὲ πᾶσαν τὴν πραγματείαν καὶ μὲ κἀτεργά τε καὶ καράβια· τὸ ὁμοίως καὶ αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς τόπους αὐτῶν, καὶ ὁ δούκας τῆς Ἀξίας (!), καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ἀνθρώποι των μὲ τὰ καράβια των καὶ ἄλλα πλευστήματα νὰ ᾖναι εἰς τὴν ἀγάπην καὶ νὰ μηδὲν ὀφείλουσι καμμίαν δουλοσύνην τὴν αὐθεντίαν μου, ἀμὴ νὰ περνοῦν ὡς Βενέτικοι, καθὼς ἦσαν πρότερον. "Ἐτερον δὲ ὅσα καράβια καὶ κἀτεργα ἤγουν πραγματευτάδικα καὶ ἀρματωμένα τῆς αὐθεντίας μου, ὁπόθεν καὶ ἂν εὑρεθῶσι μὲ τὰ Βενέτικα νὰ ἔχουν καλὴν συντροφίαν καὶ ἀγάπην ἀλλήλους, τὰ κουρσαρικά δὲ καὶ κλεπτικὰ ὁπόθεν τιασθῶσι, νὰ ἔχουν παιδευσιν. "Ἐτι ἂν τις Βενέτικος ποίση χρέος εἴτε ἄλλον κακὸν εἰς τόπους τῆς αὐθεντίας μου οἱ ἄλλοι Βενέτικοι νὰ μηδὲν ἀνέχονται, καὶ ὁμοίως καὶ ἡ αὐθεντία Βενετίας πρὸς τοὺς ἐδικοὺς μας. Καὶ εἰ μὲν φύγῃ σκληρὸς Βενέτικος καὶ ἔλθῃ εἰς Τούρκων χεῖρα, εἰ μὲν γένη μουσουλμάνος νὰ δίδουν πρὸς τὸν αὐθέντην αὐτοῦ ἄσπρα ἅ, εἴτε καὶ ἔναι χριστιανὸς νὰ στρέφῃται ἐξοπῖσω. Καὶ ἂν τζακισθῇ ξύλον Βενέτικον εἰς τὸν

(!) Νάξου.

τόπον τῆς αὐθεντίας μου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔναι ἐλευθερωμένοι, καὶ τὰ πράγματα νὰ στρέφονται εἰς τοὺς νοικοκυροῦς· τὸ ὁμοίως καὶ οἱ αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς. Καὶ εἰ μὲν ἀποθάνῃ Βενετικός ἄνθρωπος εἰς τὸν τόπον τῆς αὐθεντίας μου ἄνευ διαθήκης ἢ κληρονομίας νὰ δοθοῦν τὰ πράγματα αὐτοῦ πρὸς τὸν μπάιλον Βενετίας, ἐκεῖ δὲ ὅπου δὲν εὐρίσκεται μπάιλος νὰ δοθῶνται εἰς Βενετικῶν χεῖρα, ὡς τοῦ νὰ γράψῃ ἡ Βενετία οὕτως νὰ γένη. "Ἐτι δὲ ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία νὰ ἔχη ἄδειαν καὶ ἐξουσίαν νὰ στέλνῃ μπάιλον εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν φαρμείαν του κατὰ τὴν συνήθειαν, ὅποιος νὰ ἡμπορῇ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ διοικῇ εἰς πράγματα τῶν Βενετικῶν κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ, καὶ ὁ σοῦμπατζης νὰ ὀφείλῃ νὰ τὸν διδῇ βοήθειαν καὶ συνδρομήν· καὶ ὁ λεγόμενος μπάιλος ὅπου ὀφείλει εὐρίσκεισθαι κατὰ τοὺς καιροὺς νὰ εἶδῃ τὴν αὐθεντίαν μου διὰ κανόνικιν φλαυρία Βενετικά χιλιάδες δέκα ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τῆς πραγματείας αὐτῶν. "Ἐτι δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας, διὰ πᾶσαν αἰτίαν ὅπου ἐσυνέζη μέσον ἡμῶν καὶ διὰ πᾶν χρέος εἴτε κοινόν, εἴτε ἴδιον, εἴτε τιῶν ἐδικῶν τους ἀνθρώπων διὰ ὅλον τὸν περασμένον καιρὸν πρὸ τῆς μάχης ἕως τὴν σήμερον, νὰ δώσῃ τὴν αὐθεντίαν μου δοῦκάτα Βενετικά ρ' ἕως χρόνους δύο, καὶ πλέον νὰ μηδὲν δύναται ἡ αὐθεντία μου ζητεῖν χρέος κανένα περασμένον, μίττε ἐκ τῆν ἐκλαμπροτάτην αὐθεντίαν Βενετίας, μίττε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς. "Ἐτερον δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας νὰ παραδώσῃ τὴν αὐθεντίαν μου το κάστρον λεγόμενον Σιόδρα ἐν Ἀθῆναις, σωζομένου νὰ τὸ ἐκβάλῃ, νὰ ἐπάρῃ τὸν ἄρχον ὅπου ἔσσι κεφαλή, καὶ τοὺς ῥογατόρους καὶ ὅλους ἄλλους ἀνθρώπους, οἵτινες θέλουσιν διὰ νὰ ὑπηγάινον, ἤγουν μὲ τὰ πράγματά των εἴ τι ἄρα καὶ ἂν ἔχουν, καὶ ἡ αὐθεντία νὰ ἐπαίρῃ τὰς σκευὰς καὶ ἅπασαν ἄλλην ὕλην πολεμικὴν, εἴ τι ἄρα καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ παρὸν κάστρον, ἄνευ καμμιᾶς ἐναντιώσεως. "Ἐτι δὲ ὀφείλει ἡ ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία τῆς Βενετίας νὰ στρέψῃ εἰς τὴν αὐθεντίαν μου ἤγουν τὸ νησί τῆς Λέριμου, σωζομένου τὸ νὰ ἐπαίρῃ τὸν κεφαλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἅλοι ἄνθρωποι οἵκινες θελήσῃσιν νὰ πηγαίνουσι ὀπίθεν θέλουσιν, καὶ τινὲς ὅπου θελήσῃσιν νὰ ἀπομείνουσιν εἰς τὸ παρὸν νησίον νὰ ἴναι συμπαθημένοι εἰς εἴ τι ἔγινεν ἕως τῶρη. "Ἐτι δὲ ἡ παρὼν ἐκλαμπροτάτη αὐθεντία Βενετίας νὰ παραδώσῃ πρὸς τὴν αὐθεντίαν μου τὰ παρὸν κάστρα καὶ αἶπους, ἵτινα ἐπάρθησαν ἐν τῇ μάχῃ ἐκ τῆν αὐθεντίαν μου, ἤγουν ἐν τὰ μέρη τοῦ Μωρέως, σωζομένου τὸ οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των νὰ πηγαίνουσι ὀπίθεν θέλουσιν ἤγουν μὲ εἴ τι ἄρα καὶ ἂν ἔχουσι, καὶ εἰ μὲν θέλουσιν τινὲς διὰ νὰ ἀπομείνουσιν εἰς τοὺς παρὸν τόπους καὶ κάστρα, νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ πάντα συμπαθημένοι ἤγουν ἀπὸ πᾶσαν αἰτίαν, εἴ τι ἔγινεν ἕως τῶρη. "Ἐτι δὲ ὀφείλει ἡ αὐθεντία μου νὰ στρέψῃ πρὸς αὐτοὺς τὰς ἐμποδισμένας περιοχὰς, ἤγουν εἰς τὰ παλαιὰ σύνορα τῶν καστρῶν αὐτῶν, ὅπου γεγονέουσι μὲ τοὺς τόπους τῆς αὐθεντίας μου πανταχόθεν. Διὰ βεβαίωσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν ἄνωθεν γεγραμμένων κεφαλαίων καὶ ὀρκωμοτικῶν ἔγινε δὲ ἡ παρούσα γραφὴ ἐν τῷ ἔτους ς' 29κ' (1479) Ἰνδ. 16'. μηνὶ Ἰανουαρίῳ κέ. ἐν Κωνσταντινουπόλει. ς'

• Ἐνδοξότατε, ἐκλαμπρότατε, ὑπέρτατε δούξ τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν κύρ Ἰωάννη, τὸν ἄξιον καὶ πρέποντα χειρισμὸν μετὰ τῆς προσηκούσης διαθέσεως πέμπω τῇ αὐθεντίᾳ σου. Γνωτῶν ἔστω τῇ ἐκλαμπροτάτῃ αὐθεντίᾳ τῶν Βενετιῶν, ὅτι πρὸ τῆς ἄλλης ὁ εὐτυχεύων ἀπικρισιάρχος κύρ Νικόλαος Κόκος ἀνέφερε τῇ βασιλείᾳ μου περὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν συνόρων τοῦ τε Παστροβικίου καὶ Ζούπας καὶ Ἀντιβάρου καὶ Οὐλκίνου, ἔτι δὲ περὶ τῶν συνόρων Ναυκάκτου καὶ Μορέου, περὶ τε τῶν περιχώρων Μεθώνης καὶ Κορώνης, Μνημιδασίας τε καὶ Ναυπλίου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπέμφαμεν πολλοὺς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν, ἐκεῖνοι δὲ ἀπελθόντες οὐκ ἐποίησαν καθὼς ἦν ἀρέσκον τῇ τε βασιλείᾳ μου καὶ τῇ αὐθεντίᾳ τῶν Βενετιῶν· διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἡ βασιλεία μου ἐξελέξατο τὸν πιστότατον δούλον αὐτῆς Σινάνηπην, ὡς πείρην ἔχοντα πολλὴν τῶν τοιούτων πραγμάτων, ὅστις ἀπελθὼν εἰς τοὺς εἰρημένους τόπους ἐξετάσει καλῶς καὶ διορθώσει πάντα, ὡς ἔστι πρέπον καὶ δίκαιον· καὶ ἀπελθὼν νῦν ὑπέστρεψεν ἐνταῦθα καὶ ἀνέφερε πάντα τῇ βασιλείᾳ μου· ἡ δὲ βασιλεία μου ἀπεδέξατο πάντα καὶ ἐπεκύρωσε. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Παστροβικίου καὶ Ζούπας οὕτως ἐμαρτύρησαν οἱ ὄντες ἐκεῖ ἐπιστήμονες ἄνθρωποι, ὅτι οἱ εἰρημένοι τόποι ἐξ ἀρχῆς ἦσαν κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Τζερονβίκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν ἦν δίκαιον ἵνα οὗτος ὁ τόπος ἡμέτερος ἢ ἀλλ' ἐπεὶ πλήθος ἀνθρώπων ἀφ' ἡμῶν τῶν Βενετιῶν ἐλθόντες ἐμαρτύρησαν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἦσαν τῶν Βενετιῶν, οὕτως δὲ ἀνέφερον πρὸς τὴν βασιλείαν μου καὶ ὁ εἰρημένος πιστὸς δούλος τῆς βασιλείας μου, καὶ ὅτι συνεχεῖς εἴσι ταῖς χώραις τῶν Βενετιῶν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὴν καθαρὰν ἀγάπην καὶ φιλίαν ἡμῶν ἀπεφῆνατο ἡ βασιλεία μου, ἵνα ὡς πάλιν τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν βεβαίως ἀμετατρέπτως τε καὶ ἀμετακινήτως ἄνευ λόγου τινός· ἔτι περὶ τοῦ συνόρου τοῦ λεγομένου Μπάρ, καθὼς ὁ εἰρημένος πιστὸς δούλος τῆς βασιλείας μου ἐχώρισεν αὐτὸ, οὕτως στέργω καὶ ἀποδέχομαι καὶ ἐπιβεβαιῶ ἵνα ἡ ἀμετάτρεπτον· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ σῆμα τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπὸ νότου ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἔρχεται τὸ ἀκρωτήριον τὸ λεγόμενον Βολίτζαν, εἴτα ἄλλην διερχόμενον τὴν βᾶξιν διέρχεται καὶ τὸν πρόποδα τοῦ μεγάλου βουνοῦ τοῦ ὄντος πρὸς τὸ κάστρον, εἴτα ἀνέρχεται εἰς τὸν βουνὸν τὸν λεγόμενον Βαρσόνα· ταύτην οὖν τὴν περιοχὴν σὺν τοῖς ἐν αὐτῇ ἑπτὰ χωρίσις ἀπεφῆνατο ἡ βασιλεία μου ἵνα ἡ τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἄνευ λόγου τινός· ἔτι δὲ περὶ τοῦ συνόρου τοῦ Οὐλκίνου, ὅπου ἔρχεται ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ καταστᾶ εἰς τὸ Μπελέπορτον τὸν βουνὸν, εἴτα εἰς βουνὸν τὸν λεγόμενον Κόντον καὶ πάλιν εἰς ποταμὸν λεγόμενον Μολίνα· εἴτα διαβλίνον τὸν ποταμὸν καὶ διερχόμενον παρὰ τὸν λίγγον κατέρχεται εἰς λίμνην λεγομένην Κάνινα, καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης πληροῦται εἰς τὴν θάλασσαν· τοῦτο τὸ σῆμα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ τριῶν χωρίων ἀπεφῆνατο ἡ βασιλεία μου ἵνα ἡ τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν. Ἔτι περὶ τοῦ συνόρου τοῦ Ναυκάκτου, ὅπου ἔρχεται ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ τοῦ λεγομένου Ὀφιδάρου καὶ ἀνερχόμενον διέρχεται ἀπὸ τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Βρομίβριν καὶ πάλιν διερχόμενον τὸν ποταμὸν ἀνέρχεται εἰς τὴν πηγὴν τὴν λεγομένην Πλάκα καὶ εἰς τὴν χώραν τὴν λεγομένην Ζιλιτζάν καὶ διέρχεται

ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ παρὰ τὴν χώραν τὴν λεγομένην Ἀχιλλίαν, εἴτα ἀνέρχεται ἕως Ὀρθοπλάκας, καὶ ἀπ' αὐτῆς γυρίζει πρὸς μεσημβρίαν καὶ κατέρχεται ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ λεγομένου Κορμόσδου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ποταμοῦ καταντᾷ εἰς ἕτερον ποταμὸν λεγόμενον Τάρναν, εἴτα κατέρχεται εἰς τὴν ῥίζαν τοῦ βουνοῦ, ὅπου καταντῶσιν οἱ δύο ποταμοὶ εἰς τόπον λεγόμενον Μόρνον, καὶ ἀπὸ τοῦ Μόρνου πληροῦται εἰς τὴν θάλασσαν· ταύτην τὴν περιοχὴν ἐμαρτύρησαν, ὅτι ὑπάρχει σύνορον τοῦ Ναυπάκτου· ἀλλὰ ὁ κύρ Δαρεῖος, ὃς ἦν μετὰ τοῦ εἰρημένου δούλου τῆς αὐθεντίας μου καὶ ὁ καπετάνος τοῦ Ναυπάκτου οὕτως εἶπον, ὅτι τὰ ἀληθινὰ σύνορα τοῦ Ναυπάκτου εἰσὶν ἀπὸ τοῦ Φραγγοκεφάλου καὶ τῆς Κόκας· ἐπειδὴ οὖν τὰ εἰρημένα ὄρια ἦσαν στενὰ, συγκαταβαίνουσα ἡ βασιλεία μου διὰ τὴν εἰρήνην ἐκ τῶν εἰρημικῶν τόπων προσέθηκα τοῖς εἰρημένοις ὄριοις τὸν τόπον τὸν ἀπὸ τοῦ Μόρνου, ὃς καὶ Διπόταμον λέγεται, ὑπὸ τὸ Λαμπινόν, καὶ διερχόμενον τὸν ποταμὸν, ὃς καὶ Ζιμπόζιζ λέγεται, κατέρχεται παρ' αὐτὸν τὸν ποταμὸν ἕως θαλάσσης· τούτων τὸν τόπον σὺν τοῖς περιεχομένοις αὐτῶ ὀρίζει ἡ βασιλεία μου ἵνα ἦ τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν βεβαίως καὶ ἀπαρασλεύτως ἄνευ λόγου τινός. Ἔτι περὶ Μιδιώνης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωριῶν ὀρίζει ἡ βασιλεία μου, ὅτι ὅσα χωρία ἐν ταῖς χερσὶν τῶν Βενετιῶν καὶ νῦν ἔτι εἰσὶν, ἵνα ὦσι πάλιν τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν βεβαίως καὶ ἀπαρασλεύτως ἄνευ τινός λόγου, καὶ πάλιν ὅσας χώρας ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῶν χερῶν τοῦ δεσπότου ἔλαβον ἐγὼ, καὶ πρὸ τῆς μάχης ἐν τῷ καιρῷ τῆς πρώτης ἀγάπης ἦσαν ἡμέτεροι, καθὼς ἐξετάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐμῆνι τῆς βασιλείας μου καὶ κυροῦ Δαρεῖου μετὰ χρησίμων ἀνθρώπων, διὸ καὶ εἰς τρόπον τιμαρίου τοῖς ἡμετέροις ἐδόθησαν δούλοις, ὀρίζει ἡ βασιλεία μου ἵνα ὦσι πάλιν ἡμέτεροι ἄνευ λόγου τινός καὶ ὀχλήσεως τῆς ἀφ' ἡμῶν. Περὶ δὲ τῆς Κορώνης καθὼς διεχώρισαν τὸ σύνορον αὐτῆς ὃ τε εἰρημένος πιστὸς δούλος τῆς βασιλείας μου καὶ ὁ κύρ Δαρεῖος καὶ ὁ τῆς Κορώνης καπετάνος ἀτέρως τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι, καὶ ἐπιθεσθῶ ἵνα ἦ ἀμετάτρεπτον καὶ ἀπαρασλεύτον. Ἔτι περὶ τῆς Μονεμβασίας, καθὼς διεχώρισαν τὰ σύνορα αὐτῆς οἱ εἰρημένοι, ἔστωσαν καὶ αὐτὰ βέβαια καὶ ἀμετακίνητα· ἔτι περὶ τοῦ Ναυπλίου καὶ Ἀργους καὶ τῶν μεθωρίων αὐτῶν ὀρίζει ἡ βασιλεία μου, ὅτι καθὼς οἱ εἰρημένοι διεχώρισαν αὐτὰ ἵνα ὦσι βέβαια καὶ ἀμετάτρεπτα. Περὶ δὲ τοῦ Θερμιτζίου καὶ τῆς ἀλυκῆς αὐτοῦ καὶ Καστριτζίου, ἅπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις καταστάσις ἐγράφθησαν καὶ εἰς τρόπον τιμαρίου ἐδόθησαν τοῖς ἡμετέροις δούλοις, οὕτω γὰρ ἀπεφώνησαντο καὶ οἱ ἐκείσε ἐπιστήμονες ἄνθρωποι, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐμὴν καὶ αὐτὰ ἐξουσίαν ἦλθον, ὅτε ἐπήρα τὸν Μορέαν, καὶ ἕως τοῦ νῦν τὰ περὶ χώρα αὐτῶν οἱ ἡμέτεροι νέμονται δούλοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμῶν ἀγάπην καὶ καθαρὰν φιλίαν καὶ διότι προσεχῶς εἰσὶ τοῖς ἡμετέροις τόποις ἔστωσαν τῇ αὐθεντίᾳ τῶν Βενετιῶν, αὐτὰ δηλονότι τὰ εἰρημένα κίστρα, ἔστω δὲ καὶ τόπος αὐτοῖς περὶ αὐτὰ, ὅσου ἀναγκαίως χρῆζουσι, τοὺς δὲ περὶ αὐτὰ τόπους, οὓς οἱ ἡμέτεροι νέμονται δούλοι, νυμείσθωσαν ἄνευ λόγου τινός καὶ ὀχλήσεως τῆς ἀφ' ἡμῶν. Τὸ δὲ Τζιβέρην, ὅπερ ἐστὶ κεχαλασμένον νῦν, ἔστω μὲν τῇ αὐθεντίᾳ τῶν Βενετιῶν, μὴ κτισθῆτω δὲ ὁμοίως καὶ ὅσοι μῦλοι εὐρεθῶσιν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ, ἥτις μέλλει γενήσεσθαι, ἔστωσαν καὶ οὗτοι τῆς

εὐθεντίας τῶν Βενετιῶν, τὸν δὲ περὶ αὐτοὺς τόπον, ὄντινα ἡμέτεροι νέμονται δοῦλοι, νειμίσθωσαν ἄνευ λόγου τινός καὶ ὀχλήσεως τῆς ἀφ' ἡμῶν, ὡς δεδῶλωται. — (Ἀπρίλιος 1481) (1).

Συμφιλιωθεὶς μετὰ τῶν Ἐνετῶν ὁ Μωάμεθ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν κατὰ τῆς Ῥόδου, καθ' ἣς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου πολλακίς εἶχεν ἐκτοξεύσει βλοσυρὸν ὄμιχ. Ἐν ἔτει 1454 ὁ τουρκικὸς στόλος λεηλατήσας τὰ παράλια τῆς Καρίας καὶ τὴν Κῶν διερχόμενος ἐπραξε τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λέσβου (1462) διὰ μόλις τῆς παρουσίας του ἐπρόμαζε, καὶ ἐν ἔτει 1467 τριάκοντα τουρκικὰ γκλέραι ἀποβιβάσασαι εἰς τὴν νῆσον πολυάριθμα στρατεύματα ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν, οἵτινες πρῶτον βλέποντες τὸν κίνδυνον συνεσφαιρέοντο ἐκ τῶν περάτων τῆς Εὐρώπης καὶ ἀνευδότης εἰργάζοντο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κλασσικῆς αὐτῶν πρωτευούσης. Εἰς τὸν κατὰ τῆς Ῥόδου πόλεμον ἠρέμῃζον τὸν Μωάμεθ δύο Ἕλληνας ὁ ἐκ Καλλίδος Δημήτριος Σοριανὸς καὶ ὁ Ῥόδιος Ἀντώνιος Μελίγαλος, εὐνοούμενοι τοῦ μεγάλου βεζίρη Μεζίχ Παλαιολόγου, καταγομένου, ὡς ἐφημίζετο, ἐκ τοῦ ὁμωνύμου αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ἀπὸ τοῦ 1478 ὁ σουλτάνος μελετῶν τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου εἶχε λάβει ἀκριβεῖς τοπογραφικὰς πληροφορίας διὰ τοῦ Σοριανοῦ, τὸν ὁποῖον ὡς πρέσβην εἶχε στείλει παρὰ τῷ μεγάλῳ μαγίστρῳ, καὶ ἰδίως τοῦ Γερμανοῦ μηχανικοῦ Γεωργίου. Τὴν 4 Δεκεμβρίου 1479 ὁ Μωάμεθ πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἐξοπλίσεως τοῦ στόλου προέπεμψεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ μεγάλου βεζίρου ναυτικὴν μοῖραν πρὸς κατασκοπεύσιν τῆς νήσου ἄλλ' αὕτη γενναίως ἀποκρουσθεῖσα ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν ἐκ τῆς Ῥόδου καὶ τῆς ὑποκειμένης τῷ τάγματι νήσου Τήλου ἀπεχώρησεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Φενίκης ἀναιμῆνυσά τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μεγάλου στόλου, ὅστις ἀποτελούμενος ἐξ ἑξήκοντα πλοίων ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1480 καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῆς ἐν Φενίχῃ παρχειμασίας μοῖρας ἐπικρουσιάσθη πρὸ τῆς Ῥόδου τὴν 23 Μαΐου 1480.

Ἀρχιστράτηγος τῆς ἐκστρατείας ταύτης εἶχε διορισθῆ ὁ μέγας βεζίρης Μεζίχ πασᾶ· ὁ Πλαιολόγος. Ὁ Μελίγαλος καὶ ὁ Σοριανὸς παρηκολούθησαν αὐτῷ ὡς ἀρχηγοὶ τῶν ἐξελοντῶν, ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος νοσή-

(1) Miklosich et Muller, Acta et Diplomata Graeca, tom. III, σελ. 293, καὶ 306.

ως απέβησε καθ' ὁδόν, ὁ δὲ Σοφικὸς ἅμα τῇ εὐλείσει ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον καὶ συμπλακεῖς μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν ὑποκόμητα Μοντέλ ἵπποτῶν ἐπολέμησεν ἀνδρικώτατα, πλὴν φρονεθέντος τοῦ ἵππου του ἔπεσε καὶ ἐθανατώθη καταπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἵππικου.

Ὁ τότε μέγας μάγιστρος Πέτρος Δ' Ὀβουσῶν, σεβάσμιος καὶ ἐμπειροπόλεμος πρεσβύτες, ἀφοῦ μάτην ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῆς Εὐρώπης, ἐξησφάλισε κάλλιστα τὴν νῆσον καὶ συγκαλέσας τοὺς ἵπποτάς καὶ τοὺς κατοίκους ἐδημηγόρησε περιπαθέστατα ἀνακράζων· « Ὁ μέγας ὄνειδος, καὶ ἀτιμία, καὶ αἰσχῦνη τῶν ἡμετέρων χρόνων! Ἐκαστος βλέπει τὴν πυρκαϊάν καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς Χριστιανικῆς πολιτείας, πλὴν οὐδεὶς τρέχει εἰς βοήθειαν τῆς πίστεως, καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, χάριν καὶ αὐτῆς τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του... Πολιορκεῖται καὶ πολεμεῖται ἡ Ῥόδος, ἡ κεφαλὴ, ὁ προμαχὼν, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ἡμετέρου τάγματος, τὸ κοινὸν καταφύγιον, τὸ πανδοχεῖον, καὶ ἡ οἰκία τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν. Περικυκλοῦται ὑπὸ ἀπιστοτάτων καὶ ἀχρείων κυνῶν ἡ εὐγενεστάτη καὶ ἀρχαιοτάτη αὕτη πόλις... (*) »

Ὁ Ὄθωμανικὸς στόλος προσέγγισεν εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως ὄρος τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἔνθα μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀπέβησε στρατεύματα καταλαβόντα ἀμέσως τὴν κορυφὴν καὶ τὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους· καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ὁ Παλαιολόγος κατεσκεύασε κανονοστιχίαν ἐκ τριῶν τερατιῶδων πυροβόλων διευθυνομένην κατὰ τοῦ πύργου τοῦ ἁγίου Νικολάου, κειμένου ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης τῇ πόλει γλώσσης. Συνεχῆς καὶ πολυήμερος κανονοβολισμὸς ἐκρήμνισε κατὰ μέγα μέρος τὸν πύργον τοῦτον, θεωρούμενον ὡς τὸ ἐπισημότερον ὀχύρωμα, καὶ ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τῶν γενναϊότερων ἵπποτῶν ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς αὐτὸν τὸν μέγαν μάγιστρον. Τὴν 9 Ἰουνίου οἱ γιανιτσαροὶ ἀγρίως ἀλαλάζοντες ἐφορμῶσιν ἐν μέσῳ τῶν καπνιζόντων ἐρειπίων, ἀλλ' ὁ μάγιστρος ξιφίρης ἐπιτίθεται καὶ σταματᾷ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν. Λίθος ἐκσφενδονισθεὶς κατεσύντριψε τὴν περικεφαλαίαν τοῦ λεοντοκάρδου γέροντος, ὅστις ἀταράχως λαβὼν ἄλλην ἐξ ἐνός στρατιώτου ἀπεκρίθη μειδιῶν εἰς τοὺς ἐξορκίζοντας αὐτὸν ν' ἀποχωρήσῃ — « εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ἀνήκει ἡ θέσις τῆς τιμῆς. » Ἡ ἀπαράμιλλος γενναϊότης τοῦ Δ' Ὀβουσῶν ἠλεκτρίζει τοὺς ἵπποτάς, ἐπιπεσόντας κατὰ τῶν ἐχθρῶν, οὔτινες κατα-

(*) Bosio, II, σελ. 394, καὶ 401,

κεραυνοβολούμενοι και υπό τῶν πυροβόλων τῆς πόλεως φεύγουσιν ἔντρομοι και ρίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν ἐν μέτρῳ νέφους βελῶν και σφαιρῶν.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Μεζίχ πατὰς μετέβαλε σχέδιον, και ἐγκυ-
ταλιπῶν τὴν διὰ θαλάσσης προσβολὴν περιορίσθη εἰς τὴν ξηράν. Ἐν-
νέα μεγάλα πυροβόλα κατεκεραυνοβόλησαν τὴν ἐν τῇ πόλει Ἰσραηλι-
τικὴν συνοικίαν· ἀλλ' ὁ μέγας μάγιστρος ἐνόησας τὸν κίνδυνον διέταξε
νὰ κατακρημισθῶσιν αἱ οἰκίαι, και τὸ ὑλικὸν χρησιμεύσῃ εἰς κατα-
σκευὴν δευτέρου ἐσωτερικοῦ τείχους προκσπιζομένου ὑπὸ τάφρου. Ἄν-
δρες και γυναῖκες, παιδιά και γέροντες μετ' ἀπαραδειγματίστου ζήλου
εἰργάσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ν' οὐ τούτου πρμαχῶνας, ἐνῶ τὸ ἀδιά-
κοπον πῦρ τῶν ἐχθρικῶν πυροβόλων ἐκεραυνοβόλει τὸ ἐξωτερικὸν
τείχος μετὰ τοσούτου κρότου, ὥστε οἱ πυροβολισμοὶ ἤκούοντο εἰς
ἀπόστασιν ἑκατὸν μιλίων. Αἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ῥιφθεῖσαι βόμβαι
ὀλίγους ἔβλαψαν, διότι τὰ μὲν γυναικόπαιδα εἶχον καταφύγει εἰς
τὸ φρούριον, ἡ δὲ φρουρὰ ἐπροφυλάσσετο ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν ἐκ κλη-
σιῶν. Μετὰ τοῦτο οἱ Ὀθωμανοὶ ἀποφασίσαντες δευτέραν κατὰ τοῦ
πύργου τοῦ ἁγίου Νικολάου προσβολὴν κατεσκευάσαν γέφυραν τῆς
ὁποίας θελήσαντες νὰ ἐφαρμόσωσιν ὑπὸ τὸ φρούριον τὸ ἐν ἄκρον ἔδσαν
ἐν μεγίστῃ σιωπῇ ἀγκυραν ἐπὶ τῶν σκοπέλων, και ἐν τῷ κλοιῷ αὐ-
τῆς ἐπέρασαν κάμηλον προδεδεμένην εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἄκρον, τὸ ὁποῖον
συρόμενον ἐφήρμοζεν ἀκριβῶς τὴν γέφυραν ὑπὸ τὸ φρούριον. Ἀλλὰ τὴν
νύκτα γενναῖος Ῥόδιος ναύτης ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἤλθεν εἰς τὸ
μέρος, ἐνθα ἦτο δεδεμένη ἡ ἀγκυρα και ἐπιδεξιῶς λύσας ἀζήκεν αὐτὴν
ἐπρημομένην ἐπὶ τῶν σκοπέλων, εἰς τρόπον ὥστε μόλις ἐγγιζομένη
κατέπιπτε (1). Οἱ Τοῦρκοι ὁμῶς μὴ ἀποθαρσύναντες μετὰ τὴν ἀπο-
τυχίαν ἐφήρμοσαν τὴν γέφυραν διὰ λέμβων, και ἐν τῇ θυελλώδει νυκτὶ
τῆς 19 Ἰουνίου ἤρχισαν τὴν ἐσφοδὸν τοῦ πύργου. Ἡ πάλιν διήρκεσεν
αἱματωδεστάτῃ ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας τῆς ἡμέ-
ρας, ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπολέσαντες 2,500
ἄνδρας, ἐν οἷς και τὸν Σουλεϊμάνην ἀνζιμάχου τῆς Καστεμόνης.

Ὁ Μεζίχ πατὰς ἤνωσεν ὅλον τὸ πυροβολικὸν του κατὰ τοῦ προσ-
εγγιζόντος τὸν πύργου τοῦ ἁγίου Νικολάου τείχους τῆς πόλεως, ἐν ᾧ

(1) Οὕτω διηγεῖται ὁ Βόζιος (II, σελ. 406), ὁ δὲ Λακρουά λέγει "Ἄγγλον τὸν ναύ-
την ἐκεῖνον (σελ. 172).

καὶ ριφθεῖσαι 3,500 σφαῖραι ἤνοιξαν πλατέα ῥήγματα· ἀλλ' οἱ Ῥόδιοι ἀντέταξαν κατὰ τῆς κανονοστιχίας ταύτης μηχανὴν ἐκσφενδονίζουσαν παμμεγίστους λίθους. Ἡ μηχανὴ ἐκείνη ἀνατρέπουσα τὰ ἔργα τῶν Τούρκων ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων φόρος, πρὸς γελοῖαν παρώδησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ζητουμένου, τὸ δὲ περιεργότερον ἐπληροῦτο ὑπ' αὐτῶν τῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκσφενδονιζομένων παμμεγίστων λιθοσφαιρῶν, καὶ τῶν πρὸς πλήρωσιν τῶν τάφρων ριπτομένων τμημάτων βράχων, τὰ ὅποια ἀφῆρουν οἱ Ῥόδιοι παραμένοντες ἐντὸς κρυπτοστοῶν, πρὸς μεγάλην τῶν Τούρκων ἐκπλήξιν μὴ δυναμένων νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐκκένωσιν τῶν τάφρων. Ὁ μέγας μάγιστρος ἀναμένων γενικὴν ἐφοδὸν διέταξε νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν προμαχώνων θεῖον, ἀσφαλτον, κηρὸν καὶ ἄλλας εὐφλέκτους ὕλας, χηρτίνους κυλίνδρους, καὶ σακκίδια πλήρη πυρίτιδος καὶ βελονωτοῦ σιδήρου, ἅτινα ἔπρεπε νὰ ριφθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ὀθωμανῶν βλέπων ἀποτυγχανούσας τὰς προσβολὰς του προσεπάθησε νὰ καταλάβῃ τὴν Ῥόδον διὰ συνθήκης, καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψεν Ἑλληναί τινα, ὅστις ὁμῶς ἐπανῆλθεν ἀπρακτος. Ἐν τούτοις πολλοὶ ἰππότες ἀποφασίζαντες νὰ δεχθῶσι τὴν συνθηκολόγησιν ἠθέλησαν ν' ἀναγκάσωσιν εἰς τοῦτο καὶ τὸν μέγαν μάγιστρον, ὅστις ἄμα πληροφορηθεὶς προσεκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ ὁργίως τοῖς ἐλάλησεν οὕτω. « Ἐάν τις ἐξ ὑμῶν δὲν εὐρίσκηται ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὸ φρούριον, ὃ λιμὴν δὲν εἶνε τόσοσ στενωῶς πολιορκημένος ἵνα μὴ φύγῃ. Ἀλλ' ἂν θέλητε νὰ μείνητε μεθ' ἡμῶν μὴ ποιήσατε ποτὲ περὶ συνθηκολογήσεως λόγον, διότι ἄλλως θέλω διατάξαι νὰ σᾶς θανατώσωσιν ὅλους »

Ὁ Μεζίχ πατᾶς ἐξοργισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπορρίψει τῶν προταθέντων διέταξε γενικὴν ἐφοδὸν, ὑποσχεθεὶς τὴν λείψαι εἰς τοὺς στρατιώτας· οἱ δὲ Τούρκοι ἐκτὸς τῶν ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἀπαιτουμένων προτομασιῶν ἐρωδιάσθησαν μὲ σίκκος ἵνα θέσωσι τὴν ἑσῖαν των, σχοινία ἵνα δέσωσι τὰς νεάνιδας καὶ τοὺς νεκνίσκους, καὶ μὲ ὀκτῶ χιλιάδας πάλων ἵν' ἀνασκολεπίσωσι τὸν μέγαν μάγιστρον καὶ τοὺς ἰππότες. Τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἀντήχει καθ' ὅλην τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ἡμέρας τῆς ἐφόδου νύκτα ἐκ τῶν κραυγῶν ἀλλὰ! Ἡ ὀκτώστομος κανονοστιχία κατὰ τὴν παραμονὴν εἶχε τόσοσ προσβάλλει τὴν Ἰσραηλιτικὴν συνοικίαν, ὥστε τὰ τείχη τῆς πόλεως εἶχον πρὸς τοῦτο τὸ μέρος καταστραφῆ καὶ αἱ τάφροι πληρωθῆ μέχρι χειλέων. Τὴν 28 Ἰουλίου ἡμέραν παρασκευὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐκπηρ-

(ΤΟΥΡΚΟΚΡ. ΕΣΛΛΣ)

3

κεραυνοβολούμενοι και ὑπὸ τῶν πυροβόλων τῆς πόλεως φεύγουσιν ἔντρομοι και ῥίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν ἐν μέσῳ νέφους βελῶν και σφαίρων.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Μεζίχ πασᾶς μετέβαλε σχέδιον, και ἐγκυ-
ταλιπὼν τὴν διὰ θαλάσσης προσβολὴν περιωρίσθη εἰς τὴν ξηράν. Ἐν-
νέα μεγάλα πυροβόλα κατεκεραυνοβόλησαν τὴν ἐν τῇ πόλει Ἰσραηλι-
τικὴν συνοικίαν· ἀλλ' ὁ μέγας μάγιστρος ἐνοήσας τὸν κίνδυνον διέταξε
νὰ κατακρημισθῶσιν αἱ οἰκίαι, και τὸ ὑλικὸν χρησιμεύσῃ εἰς κατα-
σκευὴν δευτέρου ἐσωτερικοῦ τείχους προασπιζομένου ὑπὸ τάφρου. Ἄν-
δρες και γυναῖκες, παιδιά και γέροντες μετ' ἀπαρδειγματίστου ζήλου
εἰργάσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ν' οὗ τούτου πρᾶμαχῶνος, ἐνῶ τὸ ἀδιά-
κοπον πῦρ τῶν ἐχθρικών πυροβόλων ἐκεραυνοβόλει τὸ ἐξωτερικὸν
τείχος μετὰ τοσούτου κρότου, ὥστε οἱ πυροβολισμοὶ ἤκούοντο εἰς
ἀπόστασιν ἑκατὸν μιλίων. Αἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ῥιφθεῖσαι βόμβαι
ὀλίγους ἔβλαψαν, διότι τὰ μὲν γυναικόπαιδα εἶχον καταφύγει εἰς
τὸ φρούριον, ἡ δὲ φρουρὰ ἐπροφυλάσσετο ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν ἐκ κλη-
σιῶν. Μετὰ τοῦτο οἱ Ὀθωμανοὶ ἀποφασίσαντες δευτέραν κατὰ τοῦ
πύργου τοῦ ἁγίου Νικολάου προσβολὴν κατεσκευάσαν γέφυραν τῆς
ὁποίας θελήσαντες νὰ ἐφαρμόσωσιν ὑπὸ τὸ φρούριον τὸ ἐν ἄκρον ἔδεσαν
ἐν μεγίστῃ σιωπῇ ἄγκυραν ἐπὶ τῶν σκοπέλων, και ἐν τῷ κλοιῷ αὐ-
τῆς ἐπέρασαν ἀμυλην προδεδεμένην εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἄκρον, τὸ ὁποῖον
συρόμενον ἐφήρμοζεν ἀκριβῶς τὴν γέφυραν ὑπὸ τὸ φρούριον. Ἀλλὰ τὴν
νύκτα γενναῖος Ῥόδιος ναύτης ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἦλθεν εἰς τὸ
μέρος, ἐνθα ἦτο δεδεμένη ἡ ἄγκυρα και ἐπιδεξίως λύσας ἀφῆκεν αὐτὴν
ἐρημοσμένην ἐπὶ τῶν σκοπέλων, εἰς τρόπον ὥστε μόλις ἐγγιζομένη
κατέπιπτε (*). Οἱ Τοῦρκοι ὁμῶς μὴ ἀποθαρρῆσαντες μετὰ τὴν ἀπο-
τυχίαν ἐφήρμοσαν τὴν γέφυραν διὰ λέμβων, και ἐν τῇ θυελλώδει νυκτὶ
τῆς 19 Ἰουνίου ἤρχισαν τὴν ἐφοδὸν τοῦ πύργου. Ἢ πάλιν διήρκεσεν
αἱματωδестаτὴ ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας τῆς ἡμέ-
ρας, ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἠναγκάσθησαν νὰ υποχωρήσωσιν ἀπολέσαντες 2,500
ἄνδρας, ἐν οἷς και τὸν Σουλεϊμάνην σὺνζυγάβην τῆς Καστεμόνης.

Ὁ Μεζίχ πασᾶς ἤνωσεν ὅλον τὸ πυροβολικὸν του κατὰ τοῦ προσ-
εγγίζοντος τὸν πύργον τοῦ ἁγίου Νικολάου τείχους τῆς πόλεως, ἐν ᾧ

(*) Οὕτω διηγᾶται ὁ Βόζιος (II, σελ. 406), ὁ δὲ Λακρουὰ λέγει "Ἄγγλον τὸν ναύ-
την ἐκείνον (σελ. 172).

καὶ ριφθεῖσαι 3,500 σφαίραι ἤνοιξαν πλατέα ρήγματα· ἀλλ' οἱ Ῥόδιοι ἀντέταξαν κατὰ τῆς κανονοστιχίας ταύτης μηχανὴν ἐκσφενδονίζουσαν παμμεγίστους λίθους. Ἡ μηχανὴ ἐκείνη ἀνατρέπουσα τὰ ἔργα τῶν Τούρκων ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων γόργος, πρὸς γελοίαν παρωδήσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ζητουμένου, τὸ δὲ περιεργότερον ἐπληροῦτο ὑπ' αὐτῶν τῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκσφενδονιζομένων παμμεγίστων λιθοσφαιρῶν, καὶ τῶν πρὸς πλήρωσιν τῶν τάφρων ῥιπτομένων τμημάτων βράχων, τὰ ὅποια ἀφήρουν οἱ Ῥόδιοι παραμένοντες ἐντὸς κρυπτοστοιῶν, πρὸς μεγάλην τῶν Τούρκων ἐκπλήξιν μὴ δυναμένων νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐκένωσιν τῶν τάφρων. Ὁ μέγας μάγιστρος ἀναμένων γενικὴν ἐφοδὸν διέταξε νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν προμαχώνων θεῖον, ἀσφαλτον, κηρὸν καὶ ἄλλας εὐφλέκτους ὕλας, χερτίνοις κυλίνδρους, καὶ σακκίδια πλήρη πυρίτιδος καὶ βελονωτοῦ σιδήρου, ἅτινα ἔπρεπε νὰ ριφθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ὀθωμανῶν βλέπων ἀποτυγχανούσας τὰς προσβολὰς του προσεπάθησε νὰ καταλάβῃ τὴν Ῥόδον διὰ συνθήκης, καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψεν Ἑλληναί τινα, ὅστις ὁμοῦ ἐπανῆλθεν ἀπρακτός. Ἐν τούτοις πολλοὶ ἱππότες ἀποφασίζαντες νὰ δεχθῶσι τὴν συνθηκολόγησιν ἠθέλησαν ἢ ἀναγκάσωσιν εἰς τοῦτο καὶ τὸν μέγαν μάγιστρον, ὅστις ἅμα πληροφορηθεὶς προστεκάλισεν αὐτούς, καὶ ὀργίλως τοῖς ἐλάλησεν οὕτω. « Ἐάν τις ἐξ ὑμῶν δὲν εὐρίσκηται ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὸ φρούριον, ὃ λιμὴν δὲν εἶνε τόσοσ στενωῶς πολιορκημένος ἵνα μὴ φύγῃ. Ἀλλ' ἐν θέλητε νὰ μείνητε μεθ' ἡμῶν μὴ ποιήσατε ποτὲ περὶ συνθηκολογήσεως λόγον, διότι ἄλλως θέλω διατάξῃ νὰ σᾶς θανατώσωσιν ὅλους »

Ὁ Μεζιχ πικρὰς ἐξοργισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπορρίψει τῶν προταθέντων διέταξε γενικὴν ἐφοδὸν, ὑποσχθεὶς τὴν λείαν εἰς τοὺς στρατιώτας· οἱ δὲ Τούρκοι ἐκτὸς τῶν ἐν τοικύτῃ περιστάσει ἀπαιτουμένων προτομασιῶν ἐρωδιόσθησαν μὲ σίκκους ἵνα θέσωσι τὴν λείαν των, σχοινία ἵνα δέσωσι τὰς νεάνιδας καὶ τοὺς νεκνίσκους, καὶ μὲ ὀκτώ χιλιάδας πάλιν ἵν' ἀνασκολεπίσωσι τὸν μέγαν μάγιστρον καὶ τοὺς ἱππότες. Τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἀντήχει καθ' ὅλην τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ἡμέρας τῆς ἐφόδου νύκτα ἐκ τῶν κραυγῶν ἀλλάγῃ! Ἡ ὀκτώστομος κανονοστιχία κατὰ τὴν παραμονὴν εἶχε τόσοσ προσβάλλει τὴν Ἰσραηλιτικὴν συνοικίαν, ὥστε τὰ τείχη τῆς πόλεως εἶχον πρὸς τοῦτο τὸ μέρος καταστραφῆ καὶ αἱ τάφροι πληρωθῆ μέχρι χειλέων. Τὴν 28 Ἰουλίου ἡμέραν παρασκευὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐκπυρ-

σοκρότησις ὄλιμον ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς μάχης. Οἱ Τοῦρκοι ὤρμησαν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος, ἔνθα τρεῖς χιλιάδες ἐξ αὐτῶν συνεκρότησαν τρομερὰν μάχην ὅπισθεν δὲ αὐτῶν συνωθοῦντο τεσσαράκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν προσβαλλόντων ταύτοχρόνως πανταχόθεν τὴν πόλιν. Ἀμφοτέρωθεν ἐξετελέσθησαν τεράστια ἀνδρείας· οἱ πολιορκηταὶ ὤρμησαν κατὰ τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Ὀθωμανὸν ἱστορικὸν Σαδεδίν, ὡς *Μέορτες ἀπολύμενοι κατὰ τῆς Λείας τῶν*, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἐπολέμησαν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βρακίδεμπάχ, ὡς οἱ *Μακκαβαῖοι ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν*. Ἦδη ἡ σημαία τοῦ Μεζίχ Παλαιολόγου εἶχεν ἀνασθηλωθῆ ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων, καὶ τέσσαρες κλίμακες ἐρημοσμέναι ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τείχους ἐχρησίμευσαν ὡς δίοδος τῶν πολιορκητῶν, ὅταν ὁ μέγας βεζίρης διέταξε νὰ κηρυχθῆ ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων, ὅτι ἡ λεία δὲν ἐσυγχωρεῖται, διότι οἱ θησαυροὶ τοῦ τάγματος ἀνήκον εἰς τὸν σουλτάνον. Ἡ προκήρυξις αὕτη ἐφόρχανε παραχρῆμα τὸν ζήλον τῶν πολιορκητῶν, καὶ τὰ ἐπι ἐκτὸς τῆς πόλεως στρατεύματα ἠρνήθησαν νὰ ἐλθῶσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων. Ταύτοχρόνως δὲ ὁ μέγας μάγιστρος εἰδοποιηθεὶς ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἰσέρχεται ἐν τῷ φρουρίῳ ἐξορμᾷ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἵπποτῶν του, καὶ ἀποκρούσας τοὺς Τοῦρκους πέραν τοῦ πρώτου τείχους καὶ ἀναβὰς μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ προμαχῶνος συνεκρότησε φοβερὰν μάχην, μανιωδεστέρην τῶν προλαβουσῶν. Ὁ παστῆς ὄρθιος ὑπὸ τὸ τείχος εἶδε τοὺς ἀνθρώπους του ἐνδίδοντας, καὶ τρέμων ἐξ ὀργῆς ὤρμησε κατὰ τῶν φυγάδων, οὗς κτυπῶν διὰ τῆς σπάθης ἐπανέφερεν εἰς τὴν μάχην. Ἐκ τῶν ὑποσχέσεών του ἐμψυχωθέντες δώδεκα γιανίτσαροι ζητοῦσι τὸν μέγαν μάγιστρον ἐν μέσῳ τῆς τρομερᾶς συμπλοκῆς καὶ ὤρμησαντες τὸν κτυπῶσιν ὄλοι διὰ μιᾶς, πλὴν πίπτουσι σφαγέντες. Ὁ Δ' Ὄθουσῶν φέρων πέντε μεγάλας πληγὰς καὶ αἱματόφυρτας περικυκλοῦται ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν ζητούντων διὰ τῆς βίας νὰ τὸν ἀπομακρύνωσιν· ἀλλ' ὁ ἥρωϊκὸς γέρον ἀνθίσταται λέγων· « Ἄς ἀποθάνωμεν κάλλιον ἐδῶ, ἀδελφοί μου, παρά νὰ ὑποχωρήσωμεν. Δυνάμεθά ποτε ν' ἀποθάνωμεν ἐδοξότερον ἢ ὑπερσπικζόμενοι τὴν πίστιν καὶ τὸ τάγμα μας; » Ἀπληπισμένοι ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν, ἀναζωπυρούμενοι διὰ τοῦ παραδείγματός του, οἱ ἵπποτῆαι ὁμῶσι μανιωδῶς κατὰ τῶν φλαγγῶν τῶν ἀπίστων, καὶ διασπείρουσιν ἐν αὐταῖς τὸν θάνατον καὶ τὸν τρόμον. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ τρέπονται εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας βεζίρης παρασύρεται καταδιωκόμενος μέχρι τοῦ στρα-

τοπέδου του, ἐγκαταλείπων εἰς χεῖρας τῶν ἵπποτῶν τὴν σημαίαν αὐτοῦ, ὡς ἐπίσημον τῆς νίκης τρόπαιον. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐφοδον οἱ Τούρκοι ἄρσαν ἐπὶ τῶν ὄρημάτων καὶ τῶν τάφρων τρεῖς χιλιάδας πεντακόσια πτώματα, καέντα ὕστερον· κατὰ δὲ τὸ δίμηνον τῆς πολιορκίας διάστημα ἐφρονέθησαν ἐννέα χιλιάδες, καὶ ἐπληρώθησαν 15,000. Ὁ Μεζίχ Πακιολόγος ἐπανέστρεψε μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του εἰς τὸν κόλπον τῆς Φενίκης, ἐκεῖθεν δὲ ἀφοῦ μάτην ἐπολιόρησε τὸ φρούριον τῆς Ἀλικαρνασσῦ (Petronium) ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα κακῶς ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ὑπεβιάσθη ἐν τῇ διοικήσει τῆς Καλλιπόλεως (').

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ἔλαθον μέρος καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Ρόδου καὶ τῶν πέριξ νήσων, περὶ ὧν ἴδιον προσεχωρῶς λόγος γενήσεται.

Ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία μετὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδον, διὰ τὴν προδοτικὴν διαγωγὴν του ἐν καιρῷ τοῦ μετὰ τῶν Τούρκων πολέμου καὶ τὰς ἐν Κύπρῳ δολοπλοκίας αὐτοῦ, προσεπάθησεν ἵνα τὸν μὲν πάπαν Σίξτον Δ' ἀποσπᾷ τῆς μετ' αὐτοῦ φιλίας, πρὸς δὲ τὴν Μωάμεθ στείλασα πρέσβεις παρέστειλεν, ὅτι αἱ πόλεις Βρεντήσιον, Τάρα, καὶ Ὑδροῦς ἐξαρτώμεναί ποτε ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ φυσικὸν λόγον ἀνήκον ἤδη αὐτῷ ὡς αὐτοκράτορι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μωάμεθ ἀμέσως διέταξε τὸν ἀρχιναύαρχον ἵνα πορευθεὶς εἰς Αὐλῶνα καὶ παραλαμβάνων στρατεύματα μεταβῇ εἰς κατὰκτησιν τοῦ Ὑδροῦτος (Oranto). Οὕτω δὲ τὴν 28 Ἰουλίου 1480, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Μεζίχ Πακιολόγος ἐδίδεν ἐν Ῥόδῳ τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐφόδου, ὁ Ὁθωμανὸς ἀρχιναύαρχος κατελάμβανε τὴν Νεαπολιτανικὴν ταύτην πόλιν, πρὸς μεγίστην τῆς Εὐρώπης ἐκπληξιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας, οἱ δούκες τοῦ Μιλάνου καὶ τῆς Φεράρας, αἱ δημοκρατίαι τῆς Γενούης καὶ Φλωρεντίας συνεκρότησαν ἀμέσως μετὰ τοῦ Φερδινάνδου συμμαχίαν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Ὁθωμανῶν ἐκ τῶν πυλῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ διὰ πρέσβειων προσεκάλεσαν εἰς τοῦτο καὶ τὴν Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν, ἥτις ἀνήθη λέγουσα, ὅτι ὑποστηρίξασα παλυετῇ κατὰ τοῦ Μωάμεθ πόλεμον ἀνευ βοήθειας οὐδενός

(') Ἐν τῇ ἱστορίῳ τῆς πολιορκίας ταύτης παρηκολούθησα τὸν Λακροῦ (iles de la Grece, σελ. 170), παραπέμπον τὸν βουλόμενον λεπτομερεστέρας πληροφορίας εἰς τὸν Βόζιον (istoria della Militia di San Giovanni Hierosolimitano, tom. II), καὶ τὸν Bouhours (Biographie de P. D' Aubusson-Le-Feuillade).

τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τέλος βιασθεῖσα γὰρ συν-
θηκολογήσῃ ἀναγκάζεται γὰρ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ τιμὴ καὶ τὸ συμ-
φέρον τῆς ἀπαιτοῦσιν ὅπως διατηρήσῃ τὴν ὀρκισθεῖσαν πίστιν (¹).

Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον μεγάλως ἀπασχολεῖ τὸν Μωάμεθ ἡ ἐν Μάνη ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, ἣτις ἀρχὴν λαβοῦσα τὴν μὴ ἀναγνώ-
ρισιν ἐνός τῶν ὄρων τῆς ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας συνομολογη-
θείσης εἰρήνης ὀλίγου δεῖν ἐξέθετεν αὐτὴν εἰς νέους πρὸς τὸν σουλτά-
νον ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τοσοῦτον ἐξευτελισθεῖσα ἐζήτησε ν'
ἀποφύγῃ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου οἱ ἐν Πελοποννήτῳ ἡγεμονεύοντες
δύο ἀδελφοὶ τοῦ ἠρωϊκῆς πεσόντος αυτοκράτορος Ἰωσταντίνου,
φύρου ὑποτελεῖς τῷ Μωάμεθ, οὐ μόνον δὲν ἐφρόντισαν νὰ προετοι-
μασθῶσι πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐπαπειλοῦντος κινδύνου, ἀλλὰ καὶ διὰ
τῶν ἀθλιῶν αὐτῶν διενέξεων εἶχον καταστρέψει τὴν δυστυχῆ ταύτην
χώραν. Ἄλλ' οἱ διάφοροι ἐν Πελοποννήτῳ ὄπλαρχηγοὶ μὴ ἀνεχόμενοι
ἵνα βλέπωσι τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἠνθήθησαν
αὐτοῖς ὑποταγῆν, καὶ ἀφοῦ μάτην ἐζήτησαν τὴν παρὰ τοῦ Μωάμεθ
ἀναγνώρισιν αὐτῶν ἠτομάσθησαν πρὸς ἀντίστασιν. Μεταξὺ τῶν
ὄπλαρχηγῶν τούτων διεκρίνετο καὶ ὁ Κορκόδειλος Κλαδάς, τοῦ ὁποίου
ἡ οἰκογένεια μεταναστεύσασα ἐξ Ἠπείρου πολλὰ πρὸ τῆς ὀθωμανικῆς
εἰσβολῆς ἔτη εἶχε τιμητῆ ἰδιαζόντως ὑπὸ τῶν δεσποτῶν τῆς Πελο-
ποννήσου, ἕνεκα στρατιωτικῶν ἐκδουλεύσεων. Ὁ ἐν λόγῳ Κορκόδειλος,
υἱὸς τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Θεοδώρου, κατὰ τὴν εἰρημένην τῶν ὄπλαρχηγῶν
συνωμοσίαν εἶχε καταλάβει τὸ ἐν Λακεδαιμόνι ὄχυρόν φρούριον τοῦ ἁγίου
Γεωργίου. Ἀφοῦ δὲ ὁ Μωάμεθ ὤρεληθεῖς τῆς τότε ἀναρχικῆς ἐξεστρά-
τευσε μετὰ πολυκρίθμου στρατοῦ κατὰ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀνά ἕνα
ὑπέταξε τοὺς διαφόρους αὐτῆς ὄπλαρχηγούς (1459 — 1460), τελευ-
ταῖος ὁ Κορκόδειλος μείνας ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν σουλτά-
νον, ὅστις τῷ παρεχώρησεν ὡς τιμᾶριον τὴν πλουσίαν πεδιάδα τοῦ
Ἑλους, ὃ Ἑλωὶ καλεῖ ὁ Φραντζῆς παρωδῶν τὸ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ
ῤῆμα τοῦ Σωτῆρος (²). Κατὰ τοὺς ἐν ἔτει 1463 — 1464 περιγραφέντας
μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων πολέμους ὁ Κορκόδειλος ἡγούμενος τῶν

(¹) Languier VII, σελ. 331.

(²) « Αὐτὸς δὲ ἔλαβε τὸ Ἑλωὶ, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ Ἥλι καὶ τὰ ἐξῆς, τοῦτ' ἔστι
θεέμου, θεέ μου, ἵνα εἰ μὴ αὐτὸν ἐγκατέλιπες τῶν προλεχθέντων κακῶν πρωτεργά-
την. » Φραντζῆς Δ', 19.

Σπαρτιατῶν ἔλαβε μέρος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, καὶ μετὰ τὴν κατὰπνιξιν τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων ἐπαναστάσεων κατέρυγεν εἰς Μάνην· οἱ δ' Ἐνετοὶ, χάριν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπιβροχῆς καὶ ἀξίας, διώριταν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἑλλήνων ἀρματωλῶν (*beis in cernide, che in lingua nostra e ditto capo di Straliotti*). Ἀποῦ ὅμως ἡ Δημοκρατία συνωμολόγησε τὴν μετὰ τοῦ Μωάμεθ εἰρήνην, ἐν ᾗ εἰς τῶν κυριωδεστέρων ὄρων ἦτο καὶ ἡ μεταρρύθμισις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρματωλῶν, ἐμπληκτος εἶδεν, ὅτι ὁ Κλαδᾶς συμπολεμῶν τέως κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ δὲν ἦτο καὶ ὑποχείριον τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ὄργανον· καὶ διὰ τοῦτο ἄμα ἐνόησεν ὅτι οἱ Ἐνετοὶ τὸ ἴδιον ἐθήρευον συμπέρον δὲν ἤργησεν ἰν' ἀπολακτίσῃ τὴν ἀπαταιῶνα ταύτην πολιτικὴν, καὶ διὰ πραγμάτων καταδείξῃ, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σημαία τὴν ὁποίαν ὁ Κορκόδειλος εἶχεν ἀναπετάσει κατὰ τῆς ἡμισελήνου ἐσωζεν ἀρκετὴν ὑπερηφάνειαν ἵνα παρατάξῃ τὸν βυζαντινὸν αὐτὸν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ τρομεροῦ λέοντος τοῦ ἀγίου Μάρκου (1).

Τὴν 4 Σεπτεμβρίου 1479 ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία παρεδέχθη τρεῖς ἀρχηγούς ἀρματωλῶν, πρὸς οὓς ἀπένευμε τὸ παράσημον τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ μανθῖαν χρυσοκέντητον, ἐπιχορηγήσασα ἐν εἶδει τιμαρίων διάφορα κτήματα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις παρεχώρησε τὸν λεγόμενον Βραχίονα τῆς Μάνης (*brazzo di Maina*) εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλ' ἡ προδοτικὴ αὕτη διαγωγὴ ἠρέθισε τὴν χολὴν τοῦ Κορκόδειλου, ὅστις ἀπεφάσισεν ἵνα διεκδικήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους τὴν κατάληψιν τοῦ Βραχίονος τῆς Μάνης. Ὅθεν φυγὼν μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ Κορώνης συνήθροισεν ὑπὸ τὰς σημαίας του δέκα ἑξ' χιλιάδας ἀποκεκηρυγμένων κλεπτῶν καὶ ἄλλων ἀνταρτῶν καὶ μεταβὰς εἰς Μίσσην Μάνην προσεκάλεσε πάντας εἰς ἐπανάστασιν (2). Ἀμείσως δ' ἐπὶ κεφαλῆς τῶν

(1) Τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τοῦ Κορκόδειλου Κλαδᾶ ἀντεγράφησεν ἐκ χειρογράφου περιωρισμένου ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ (*Storia della guerra dei Veneziani 1478—1482. MS. Mus. Britan. Additional N° 8586*), ὑπὸ τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀπογόνου αὐτοῦ Ἰωάννου Γεωργίου Κλαδᾶ, ὅστις μετὰ τῆς διακρινούσης φιλομουσίας μοῖ ἐχορήγησεν ἐκτός τούτου καὶ πάντα τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας του ἐν τοῖς ἐξῆς μνημονεῖόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα.

(2) Ὁ Ἐνετὸς ἱστοριογράφος λέγει, ὅτι ὁ Κορκόδειλος διεκήρυξεν εἰς πάντας, ὅτι προτροπῇ τῶν Ἐνετῶν ἐλάμβανε τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων· ἀλλὰ τοῦτο ἴσως ἔκραττον ἵνα ἐνοχοποιήσῃ τὴν Δημοκρατίαν παρὰ τῷ Μωάμεθ, διότι ἄλλως ἀκατάληπτον ποῖαν ἀνάγκην εἶχε τοῦ ἐνόματος τούτου, ἐν ᾧ ὡς ἐκ τῶν ὑπέρων ἀποδεικνύεται οὐ μόνον οὐδεμίαν αὕτη ἐξήσκει ἐπιβροχὴν ἐπὶ τῶν τόπων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ

ἀνταρτῶν ὑπέταξε τοὺς Ὀθωμανοὺς τουρμαρῆας καὶ συμπασιδες τῶν χωρίων Μεγάλου καὶ Μάνης, ἐκυρίευσε τὸ φρούριον καὶ τὸν πύργον τοῦ Τριγορίλου καὶ Οἰτύλου, καὶ ἐδέσμευσε τοὺς φύλακας καὶ τοὺς φρουράρχους· ὕστερον δὲ κατέλαβε τὰς κλεισοῦρας· τῶν ὀρίων Μεγάλου καὶ Μάνης, καὶ μετὰ τοῦτο ἐκστρατεύσας κατέκτησε τὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους τῆς Καστανιάς, Γαστίλας, Λερτίνης, Ἀνδρούσας, Βάσκου, Πιάγας, καὶ τὸ χωρίον Παπαφίγγο.

Μαθόντες τὰ διατρέξαντα ὁ φρούραρχος τῆς Κορώνης Νικόλαος Νοθαγέρ καὶ ὁ ἀρμοστής Νικόλαος Κονταρίνης μεγάλως ἐταράχθησαν, καὶ διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιηθῆ παρα τῷ Μωάμεθ ἡ Δημοκρατία, ὡς ὑποκινήσασα τὴν ἐν Μάνῃ ἐπανάστασιν, συνέλαβον ἀμέσως τὴν γυναῖκα, τὰ τέκνα, καὶ δύο ἀδελφοὺς τοῦ Κορκοθεΐλου, εὐρισκομένους ἐν Κορώνῃ, καὶ δημοσίως ἐκήρυσαν πρὸς ὅλους τοὺς ἀρματοῦλους καὶ ἄλλους νὰ μὴ ὑπάγωσιν εἰς τὴν Μέσην Μάνην ἐπὶ ἀπωλείᾳ ζωῆς καὶ ὑπαρχόντων· συγχρόνως δὲ ἀπεκήρυξαν καὶ πάντας τοὺς ἀντάρτας ἀποστείλαντες καὶ ἓνα πολίτην μὲ γράμματα ἀνοικτὰ πρὸς ὅλους τοὺς Μανιάτας, ἐν οἷς διεκήρυστον, ὅτι ὁ Κλαδάς δὲν ἔλαβε τὰ ὅπλα τῆ συναινέσεως τῶν Ἐνετῶν, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ τῷ ὀρκισθῶσι πίστιν, ἀλλὰ συλλαβόντες νὰ τὸν παραδώσωσιν εἰς χεῖρας τοῦ σανζιάκ (*) τῆς Πελοποννήσου μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν κύριόν των. Κεὶ ταῦτοχρόνως ἔγραψαν πρὸς τὸν Σουλεϊμάνην σανζιάκ τῆς Πελοποννήσου γνωστοποιούντες τὴν ἀλήθειαν τῶν συμβαινόντων καὶ πρὸς τὸν παρὰ τῷ Μωάμεθ ἀπεσταλμένον τῆς Δημοκρατίας Νικόλαον Κόκκον καὶ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βαΐλον Βαπτιστὴν Γρίττην ἵνα σπεύτῃαντες δικαιολογηθῶσι περὶ τῆς εἰλικρινείας των, ἀγγέλλοντες ἅμα ὅτι συνέλαβον τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀντάρτου.

Ὁ Μωάμεθ διατρέψων τότε ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔμαθεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Σουλεϊμάνη τὰ διατρέχοντα, καὶ πεισθεὶς περὶ τῆς ἀθωότητος τῶν Ἐνετῶν ἔγραψε πρὸς τοὺς ἄνω δύο πρεσβευτὰς τῆς Δημοκρατίας συλλυπούμενος αὐτοῖς διὰ τὰ συμβάντα. Οὗτοι δὲ ἅμα λαβόντες τὰ ἐκ Κορώνης ἔγγραφα ἔγραψαν εἰς Ἐνετίαν συνιστῶντες

ἔταν ἐπισήμως τὸν ἀπακήρυξε καὶ προέτρεπε τοὺς κατοίκους ἵνα ἐπὶ μεγάλη χρηματικῇ ἀμοιβῇ τὸν συλλάβωσιν, οὐδεὶς ἔπραξε τοῦτο.

(*) Οὕτω μετέφρασαν οἱ Τούρκοι τὸν Βυζαντινὸν φλαμπουριάρη, τὸν δὲ κλεισοῦρῆρχον δερεβέναγαν, καὶ ἄλλα ὁμοίως. Ἄλλὰ περὶ τούτων ἐκτενέως γενήσεται λόγος ἐν τῷ Δευτέρῳ Μέρει τῆς παρουσίης πραγματείας, ἔνθα καὶ περὶ τουρμαρχῶν.

την ταχέειαν λήψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων πρὸς σύλληψιν τοῦ Κλαδᾶ. Ὁ σουλτάνος καταπεισθεὶς πλέον περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Ἑνετῶν διεβεβαίωσε καὶ πάλιν τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Δημοκρατίας εἰπὼν, ὅτι θέλει λάβει δραστήρια μέτρα πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀνταρτῶν. Ἀμέσως δὲ διέταξε τὸν Σουλεϊμάνην καὶ τὸν βεηλέρβειν τῆς Ρούμελης Ἀλῆν Βούμικον ἵνα ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Κορκοδείλου (5—10 Νοεμβρ.). Ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία πληροφορηθεῖσα τὰ συμβάντα ἐπήνεσε τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ὑπαλλήλους ὡς μὴ ἀναμιχθέντας ἐν τῇ ἀνταρσίᾳ τοῦ Κλαδᾶ, τὸ δὲ συμβούλιον τῶν Ἐπικλητῶν (Pregati) ἔγραψεν εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον Βίκτορα Σορτζον ἵνα μεταβᾷ εἰς Μάνην παραλάβῃ τοὺς τόπους καὶ τοὺς παρχιώση εἰς τὸν Μωιάμεθ. Ἐν τῷ μεταξῷ ἐλθὼν εἰς Μεθώνην ὁ προβλεπτής τοῦ στόλου Ἱερώνυμος Μοροζίνης μετὰ τεσσάρων γαλερῶν διοικουμένων ὑπὸ Δομενίκου Βέμβου, Ἱερωνύμου Μοροζίνη τοῦ ἐπιλεγομένου Ζίου, καὶ τοῦ Λουδοβίκου Βιττούρη, ἐπιθεώρησε τοὺς ἀρματωλοὺς, καὶ ἐκλέξας τοὺς καλλιτέρους διόρισεν ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Λουδοβίκον Βιττούρη, ἀπολύτας κατὰ τὴν συνθήκην τοὺς πλεονάζοντας· ἐκείθεν δὲ μεταβᾷ εἰς Κορώνην ἔπραξε τὸ αὐτὸ, καὶ ἐκλέξας τετρακοσίους ἑπτὰ ἀρματωλοὺς, ἀπέλυσε τετρακοσίους ὡς ὑπεραριθμοὺς. Ἐκ Κορώνης ὁ Μοροζίνης ἔπλευσεν εἰς Μομεθασίαν καὶ Ναύπλιον, ὅπου ἐνεργήσας τὸ αὐτὸ μετέβη εἰς Κύπρον. Ἡ ὑποχρεωτικὴ αὕτη ἐπιθεώρησις καιρίως προσέβαλλε τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀρματωλῶν, ἐκλαμβανόντων αὐτὴν ὡς ἀτιμωτικὴν θεάτρισιν. Ὅθεν ἐκτός τοῦ Κλαδᾶ καὶ ὁ Θεόδωρος Μπούας, ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἐξήκοντα ἐρίππων ἀρματωλῶν, μὴ παραδεχθεὶς νὰ ὑποστῇ τὴν νενομισμένην ἐπιθεώρησιν ἔφυγε μετὰ τοῦ σώματός· του καὶ ἐλθὼν εἰς Ἄργος, εὔρε τριάκοντα Τούρκους, ἐξ ὧν κρεουργήσας τρεῖς καὶ τοὺς ὑπολοίπους αἰχμαλωτίσας ἦλθεν εἰς Μάνην καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Κλαδᾶ. Ταῦτα δὲ πληροφορηθεὶς ὁ προβλεπτής Ναυπλίου Μίμης Βόρτολης ἀπεκέρυξεν ἀμέσως τὸν Μπούαν προσδιορίσας ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ συλλήψει ἢ φόνῳ αὐτοῦ, καὶ εἰδοποιήσας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτάς τῆς Δημοκρατίας περὶ πάντων.

Τὴν 15 Δεκεμβρίου ἦλθεν εἰς Ἑνετικὴν ἀπεσταλμένος τοῦ Μωιάμεθ, ὅστις ἀναγγέλλων τὰ κατὰ τοῦ Κλαδᾶ ληρθέντα μέτρα παρακάλει αὐτὴν νὰ διατάξῃ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ὑπαλλήλους ὅπως ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὄντος καταφύγει εἰς τὰς χώρας τῶν γὰ τὸν σουλ-

λάβωσι και παραδώσωσιν εις χειρας του βεηλέρβηη. Συνελθόν τῷ Συμβούλιον διὰ ψήφων ἐβδομήκοντα ἐννέα κατὰ πεντήκοντα ἐπτὰ ἀπεφάσιεν ὅπως ἀμοιβῆ δέκα χιλιάδων Μεθωναϊκῶν ὑπερπύρων, ἀντιστιχούντων πρὸς 90,000 σημερινῶν δραχμῶν, δοθῆ εἰς τὸν συλλαβόντα και παραδώοντα ζῶντα τὸν Κλαδᾶν. Ἡ δὲ περὶ τούτου ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου ἔχει ὡς ἐξῆς.

α 1480, 23 Ἰανουαρίου. Ἡ διαγωγή τοῦ Κορκοδεῖλου Κλαδᾶ, ἀνθρώπου ἀπιστοτάτου, σκανδαλωδιστάτου, και ἀνατροπέως τῆς ἡσυχίας τῆς Μᾶνης, ἀνηκούσης εἰς τὸν Τούρκον κυριάρχην εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἀμέσως ἢ ἐν Κορώνῃ κυβέρνησίς μας ἀπεκέρυξεν αὐτὸν ἀνάρτην τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς· αἱ δὲ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου και τῶν πράξεων αὐτοῦ ἐπιστολαὶ τοῦ ἀνω κυριάρχου ἔγχειρισθεῖσαι ἡμῖν πρὸς ὀλίγων ἡμερῶν δικαίως πρέπει νὰ συγκινησωσιν ἡμᾶς πρὸς λήψιν καταλλήλων προβλεπτικῶν μέτρων τοιοῦτων, ὥστε ὁ ἴδιος Τούρκος κυριάρχης νὰ ἐννήσῃ ἐκ βεβαιότητος ἀποδείξεως τὴν περὶ τούτου ἡμετέραν ἐγκάρδιον δυσαρέσκειαν, και τὴν εἰλικρινεστάτην ἡμῶν διάθεσιν πρὸς ἀπαρτίστον διατήρησιν τῆς μετ' αὐτοῦ εἰρήνης. ἐφ' ὅσον ἀφ' ἡμῶν ἐξαρτᾶται· τοσοῦτον δὲ μᾶλλον πρέπει νὰ γίνῃ τὸ τοιοῦτο, διότι ὁ ἀνω μνημονευθεὶς Κλαδᾶς ἐμμένων ἐν τῷ κακίῳ αὐτοῦ σκοπῷ μεταχειρίζεται κατὰ τοὺς ἐν τῷ παραλθόντι και τῷ παρόντι γενομένους φανατισμοῦς και ἐπιδρομάς τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου. Τούτων δ' ἕνεκα ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου ἐκρήθη και ἀπεφασίσθη ἵνα γράψωμεν και παραγγείλωμεν εἰς τοὺς ἐν Μιδωνῇ, Κορώνῃ, Ναυπλίῳ, Ναυπάκτῳ, Μονεμβασίᾳ, και Κρήτῃ ἡμετέρους ἀρμοστὰς ὅπως οὗτοι δημοσιεύσωσι και προκηρύξωσιν, ὅτι ὅστις δῆποτε παραδῶτῃ ζῶντα εἰς ἀνθρώπους τοῦ ἡμετέρου κράτους τὸν εἰρημένον Κορκοδεῖλον Κλαδᾶν, ἀνάρτην τῆς Δημοκρατίας, νὰ λαμβάνῃ ἀμέσως δέκα χιλιάδας ὑπερπύρων τῆς Μιδωνῆς. Καὶ περὶ τῆς παρούσης ἡμῶν ἀποφάσεως νὰ εἰδοποιηθῆ ὁ ἡμέτερος ἀρχιναύαρχος (*).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον πρὸς τὰς ἐν Κορώνῃ Ἐνετικὰς ἀρχὰς γράμματα τοῦ σουλτάνου, ἐν οἷς ἔλεγεν ὅτι ἔμαθε περὶ τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Κλαδᾶ, και ἤκουσεν ὅτι συνέλαβον τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἀφοῦ παραδώσωσιν εἰς χειρας τοῦ σαχιᾶκ τῆς Πελοποννήσου νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἀμέσως πρὸς καταπίνηξιν τῆς ἀνταρσίας, χωρὶς νὰ περιμείνωσι τὰς ἐξ Ἐνετίας διαταγὰς.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ βεηλέρβηης Βούμικος ἔλθων εἰς Πελοπόννησον και συλλέξας ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐξ χιλιάδας πεζῶν και ἵππέων μετέβη εἰς Σπάρτην, και τὴν 16 Ἰανουαρίου ἐξεστράτευσε πρὸς

(*) Τὸ λατινικὸν πρωτότυπον ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ ἐν Ἐνετικῷ ἀρχείου τῶν Φράμων ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς ἡμετέροις Ἑλληνικοῖς Ἀνεκδότοις (τόμ. Α', σελ. 54.—55').

τὴν Μάνην. Ἐν πρώτοις δὲ κυριεύσας τὸν πύργον τοῦ Τριγοφίλου ἤχμα-
λώτισε δεκαεννέα ἀνθρώπους, καὶ τὴν 19 μετέβη εἰς Οἶτυλον, τὴν
κυριωτέραν εἰσοδὸν τῆς Μάνης. Ἄλλ' ὁ Κλαδάς δραμιῶν εἰς συνάντησιν
αὐτοῦ καὶ συγκροτήσας φονικὴν μάχην κατέροψεν ἑπτακοσίους Ὀθω-
μανοὺς καὶ κατσηχυμένον τὸν βεηλέρβεην ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς
Σπάρτην.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία μαθοῦσα τὴν ἐκ Ναυπλίου
φυγὴν τοῦ Θεοδώρου Μπούα ἔγραψεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει
ἵνα εἰδοποιήσῃσι τὸν σουλτάνον περὶ τῆς ἀληθείας τῶν συμβάντων,
ἵνα μὴ τυχὸν ἄλλοι παραμορφώσῃσι αὐτά. Συγχρόνως δὲ πληροφο-
ρηθεῖσα περὶ τῶν εἰς Κορώνην πεμφθέντων γραμμάτων τοῦ Μωάμεθ
καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραγγελιομένων, τῇ 1 Φεβρουαρίου ἔγρα-
ψεν εἰς τὸν ἐν Κερκύρα ἀρχιναύαρχον νὰ παραλάβῃ τὴν ἐκεῖ ἀπο-
σταλείσαν οἰκογένειαν τοῦ Κλαδά καὶ φέρῃ αὐτὴν εἰς Ἐνετίαν ἐπὶ
τῷ αὐτῷ δὲ σκοπῷ ἀπέστειλεν ἐκεῖ καὶ μίαν γαλέραν κυβερνωμένην
ὑπὸ τοῦ Πέτρου Τριβιζάνου, ὅστις τὴν 12 Φεβρουαρίου καταπλεύσας
εἰς Κέρκυραν καὶ τὴν ἐπιούσαν παραλαβὼν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κορκο-
δεΐλου ἀνεχώρησε διὰ Ἐνετίαν. Ἐντεῦθεν δὲ αὐτὴ ἐστάλη εἰς Πατάβιον
ὑπὸ αὐστηρὰν φυλακὴν.

Ὁ σουλτάνος ἀνακαλέσας τὸν βεηλέρβεην τῆς Ῥούμελης Βούμικον
διώρισε διὰ τὸν κατὰ τοῦ Κλαδά πόλεμον τὸν σανζιάκβεην Ἀχμέτ,
ὅστις μετὰ δύο χιλιάδων γιανιτσαρῶν, ἱππέων, καὶ τινῶν ἀξιαπιδῶν
τὴν 16 Φεβρουαρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἔλθων ὑπὸ τὸ
Ἄργος ἔστειλε τὸν βοεβόδαν μετὰ δεκαπέντε ἱππέων καὶ δώρων
εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν Ναυπλίῳ προβλεπτοῦ, ὅστις ἔσπευσε ν' ἀνταπο-
δώσῃ αὐτήν. Ἐκεῖθεν δὲ ἀναγγείλας τὴν ἀφίξιν του εἰς τὴν Δημοκρατίαν
καὶ διευθυνθεὶς εἰς Σπάρτην πρὸς περισύναξιν ἀνδρῶν ἔστειλε γράμ-
ματα τοῦ σουλτάνου πρὸς τοὺς ἐν Κορώνῃ Ἐνετοὺς ὑπαλλήλους, πα-
ραγγελιομένους ἵνα, καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ Κλαδάς ἢ ἄλλοι τῶν ἀν-
ταρτῶν καταφύγουσιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν των, συλληφθῶσι καὶ
παραδοθῶσιν εἰς χεῖρας τοῦ σανζιάκβεην.

Ὁ Μωάμεθ μεγάλως εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τοῦ Κλαδά· ὅθεν ἄμ-
λαδῶν τοὺς ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Τριγοφίλου συλληφθέντας δεκαεννέα
ἀνθρώπους, ἐξ ὧν τρεῖς μόνον ἦσαν πολεμισταί, οἱ δ' ἐπίλοιποι χωρικοί,
διέταξεν ἵνα κατακεραμάτισωσιν αὐτούς.

Ὁ Θεόδωρος Μπούας ἕνεκα διενέξεως μετὰ τοῦ Κλαδά ἠναγκάσθ.

ἵνα φύγη μετὰ τῶν ἀνθρώπων του ἐκ Μάνης· ἐπανελθὼν δ' εἰς Ναύπλιον ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν συγγενῆ του βοεβόδαν Ἰσμαήλ, τῇ μεσολαβήσει τοῦ ὁποίου ὁ Ἀχμέτ ἐχορήγησεν αὐτῷ τὴν ζήτηθείσαν συγχώρησιν· συστηθεὶς ὁμως ὑπὸ τοῦ σανζιάκβεη καὶ τοῦ βοεβόδα πρὸς τὰς ἐν Κορώνῃ ἑνετικὰς ἀρχάς παρακαλουμένας ἵνα τὸν ἐφοδιάσωσι μὲ τὸ ἀναγκαῖον πιστοποιητικὸν πρὸς ἀνανέωσιν τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας μετ' ἐκπλήξεως εἶδεν, ὅτι τῷ ἠρνήθησαν τὴν ἐκπλήρῳσιν τοιαύτης παρακλήσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον δύο χιλιάδες ἀζακίδων καὶ χίλιοι ἀρκασίδες εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀχμέτ, ὅστις συναθροίσας καὶ ἐντοπίους καὶ ἀναβιδάσας τὸν στρατὸν του εἰς δέκα χιλιάδας ἐφυγεν ἐκ Σπάρτης καὶ διαμοιράσας αὐτὸν εἰς δύο μοίρας, ἔστειλε τὸν μὲν βοεβόδαν μετὰ χιλίων εἰς τὰς Καλάμας, αὐτὸς δὲ μὲ τοὺς ἐπιλοίπους ἐπορεύθη πρὸς τὴν Καστανιὰν καὶ κατορθώσας νὰ καταλάβῃ τὴν δίοδον τοῦ ὄρους Μαυροβουνίου ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς Μάνην τῇ 4 Ἀπριλίου. Προχωρῶν δὲ συνεπλάκῃ μετὰ τοῦ Κλαδά, ὅστις κατέφυγεν εἰς τι φρούριον ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Καστανιάς. Ἐπὶ τέλους ὁ σανζιάκβεη καὶ ὁ ἐκ Καλαμάτας ἐλθὼν βοεβόδας ἐνωθέντες εἰσῆλθον εἰς τὴν κυρίως Μάνην καὶ ἐπιτρέχοντες ἐλεγκάτου τὸν τόπον, κυριεύσαντες τὰ χωρία Καστανιὰν καὶ Λεφτίνι, καὶ τὸ ὁμώνυμον καταφύγιον, ὡς καὶ τὴν Ἀρδουίσταν, Πράτον, καὶ Πιάλαν. Τότε δὲ πρῶτον ἐπάτησε ποῦς ὀθωμανικὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Συγχρόνως ἦλθεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βασιλοποτάμου πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀχμέτ καὶ τὸ ἐκ Χαλκίδος κάταργον.

Ἄλλ' ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, τὴν νύκτα τῆς 6 Ἀπριλίου εὐρέθησαν εἰς τὸ ἐν Μάνῃ ἀκρωτήριον τοῦ ἀγίου Ἀγγέλου τρεῖς γαλέρρι τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου μεταβαίνουσαι εἰς Ρόδον καὶ Ἑλλάτποντον ἵνα μάθωσιν ἂν ὁ Μωάμεθ ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Νεαπόλεως. Ἐντὸς αὐτῶν εὐρίσκετο καὶ τις Γιάγγος (Giangho da Venezia) ἀδελφοποιητὸς τοῦ Κλαδά, πρὸς τὸν ὁποῖον παρήγγειλεν, ὅτι δύναται νὰ τῷ προσφέρῃ πᾶσαν βοήθειαν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως μεταβιδάζων αὐτὸν ὅπου ἤθελε· καὶ ἀφοῦ περὶ τούτου συνεννοήθησαν ὁ στόλος μετέβη τὴν ἐπιούσαν εἰς Πορτοκάλιον. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ σανζιάκβεη Ἀχμέτ κατεσκήνω ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Καστανιάς, ὃ ἐν τῷ αὐτῷ ὄρει καταφυγῶν Κλαδάς ἐπιπεσὼν ἐφόρευσε καὶ ἠχμαλώτησε πολλοὺς τῶν ἐχθρῶν, τὴν δὲ 13 Ἀπριλίου ἀνενοχλήτως μετὰ πεντήκοντα ἐταίρων ἐπεβιδάσθη εἰς τὰς γαλέρας.

Ἐν Νεαπόλει ἑλθὼν ὁ Κορκόδειλος ὑπεδέχθη λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου. Ἐπειδὴ δὲ τότε πρεσβεία ἐξ Ἡπείρου ἐλθούσα προέτρπε τὸν ἐν τῇ στρατοπέδῳ τοῦ δουκὸς τῆς Καλαβρίας μετ' ἄλλων Ἀθωνῶν εὐπατριδῶν ὑπηρετοῦντα υἱὸν τοῦ Γεωργίου Καστριώτου Ἰωάννην, ὁ βασιλεὺς ἵνα μᾶλλον ἀντιπερισπᾶσθαι τοὺς κατέχοντας τὸν Ἰδρούντα Ὀθωμανοὺς ἀπεράσισεν ἵνα στείλῃ αὐτὸν μετὰ τινων βασιλικῶν γαλερῶν, συνοδευόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ Κλαδά. Ὁ Καστριώτης ἀποβὰς εἰς τὰ πέριξ τοῦ Ἀνφραχίου ἐνθουσιωδῶς ἀνευρηκίσθη ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ἡγεμὼν πλὴν τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ ἐν Αὐλῶνι ἐστρατοπεδευόμενος καὶ ἐπιθεωρῶν πᾶν κατὰ τοῦ Ἰδρούντος ἐχθρικὸν κίνημα βεηλέεβθεσ Ἰουλιμάνης Ἀλήθεσ διέταξε τὸν φλαμπουιάρην αὐτοῦ ἵνα παραλάβῃν δύο χιλιάδας ἀνδρῶν δράμη πρὸς ἀποδιώξιν των (1).

Ὁ Κλαδάς ἐπανελθὼν εἰς Νεάπολιν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λατῶν μέρος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Καλαβρίας ἀνάκτησιν τοῦ Ἰδρούντος (Μάϊος 1481) ἀντεμείφθη γενναίως ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου, ὅστις εἰ καὶ εὐρισκόμενος εἰς οἰκονομικὰς στενοχωρίας ἐρορήγησεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἀπὸ 12 Ἰουλίου 1481 βασιλικοῦ διατάγματος, ἐτήσιον σύνταξιν ἐκ τριακοσίων χρυσῶν Καρολικῶν δονατέων, παραγγέλλων καὶ εἰς προῤῥηθέντα υἱὸν αὐτοῦ, δούκα τῆς Καλαβρίας, ἵνα καὶ μετὰ θάνατον εὐλαβῶς ἐκπληρώσῃ τὴν βασιλικὴν του θέλησιν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο περισηθὲν ἐν τοῖς ἀπογόνοις τοῦ Κλαδά ἔχει ἀπαρᾶλ-λάκτως ὡς ἑξῆς.

Ferdinando per la dio gracia Re di Sicilia Gerusalemme etc. Al magnifico signor Corcondilo Clada soldato et à noi diletto alla nostra gratia e buona volontà; devono i christiani regi e principi esercitare verso ogni sorte di huomini la realtà et magnificenza, ma specialmente verso di quelli che guerreggiando fortemente per la religione christiana sono stati sforzati lasciar la loro patria, e propri beni; per il che essendo ancor voi Corcondilo uno del numero di quelli, li quali per la difesa dela nostra fede molti incomodi e pericoli hanno sostenuti, e finalmente sono stati sforzati a ceder à quel barbarico furore, et essendo voi in persona da noi venuto ci parve che con avenga ala nostra dignità palesare à voi con qualche segno la benignità e magnificenza nostra, la onde benchè per la scorreria et à salti degli stessi inimici contra il nostro Regno fatti siamo apresi da grandissime ne-

(1) Σειρόγραφον Βρετταν, Μουσείου, σελ. 218.

ecessità, accioché habbiate con che vi potiate sostentar nei nostri ser-
vigii, per tenere non di meno delle presenti per certa nostra scienza
à voi istesso Corcondilo, come a nostro benemerito annual provisione
de trecento ducati carlini, di dieci charlini argento compitando ogni
ducato, doviamo per doverla goder, conseguir, et haverla, e che vi
sia pagata in tre termini o vero donativi dal giorno che le presenti
littere sono scritte per l'avenire, ogni anno mentre che la vostra
vita durerà dal danaro dela nostra Corte qualunque pervenga in mano,
o poter del magnifico e diletto Consigliere Pascacio d'Argalons sol-
dato, general ricevitore, maggior domo, guardaroba nostro, e per
mano del nostro general thesoriere presente cioè futuro intieramen-
te e senza diminuzione alcuna, stabiliamo, diamo, doniamo, vi sia pa-
gata, e per causa di donatione dà instinto del nostro proprio moto
concediamo per vera liberatità e special grazia, per il che voi istesso
Corcondilo per l'avenire mentre durerà il tempo dela vita vostra l'is-
tessa provisione di tresento ducate del danaro dela predita nostra ca-
mera al modo già deto, godiate, consegniate, e l'habbiate applicate
à i vostri commodi et utilità, per la quale siate obligato a servirsi
quando voremo in ogni occorenza, oltra ciò investiamo voi istesso Cor-
condilo di questa nostra concessione e grazia per le speditione dele
presente, laquale investitura vogliamo tenga forza e vigore di vera e
reale possessione, et acquisto di questa nostra provisione, di più fa-
cendo saper quel che si dice all'illustrissimo et clarissimo mio figlio-
lo primogenito Alfonso di Aragona, ducha di Calavria, vicario nostro
generale, comandiamo per ordine dele presenti per la detta certa
nostra scienza al'istesso magnifico Pasqualio d'Argalon à Pietro Ber-
nardo presente general nostro thesiero, et agl'altri, che successiva-
mente sono pervenire, che dal denaro dela prefatta nostra camera in
mano di esso Pasqualio perverà la provisione già detta di tresento du-
cati in tre termini prefatti ogni anno dal giorno che le presenti sono
scritte per l'avenire fin che durerà la vostra vita à voi istesso Corco-
dilo, over al vostro procurator per voi che mandi esso general regen-
te del nostro thesoro faccia sia pagata data et assegnata intieramente,
e senza diminuzione alcuna, et il detto regente generale del nostro
thesoro pagi dia et assegna, accio che cessando ogni contraditione et
oppositione l'istesso regente del nostro thesoro ogni volta et in ogni
pagamento da voi Corcondilo, overo da quello, à cui per voi haver da-
ta la paga, riceva le scritture del pagamento, nela prima dele quali
sia compreso il tenor dele presenti, e nele altre sia fatta solamente
mentionne particolare, che sono per haver vigore appresso l'istesso re-
gente, o siano dapo di lui per sola esateza senza segno di contrasto
alcuno, percioché per tenor dele presenti per la già detta certa nos-
tra scienza commadiamo al gran camerleugo di questo Regno, et al

no luogotenante, ali presidenti, ragionati dela nostra sumaria chame-
ra, che l'istesso regente del nostro general thesoro metta ne suoi com-
puti, et dica haver pagati à voi istesso Corcondilo, ovvero al vostro pro-
curator per voi ogo' anno l'istessa provisione degli ducati 300 nele volte
et prefati termini, e restituendo le presenti scritture del ricevimento,
non facciamo dubbio o difficultà alcuna, anzi che deve metter il numero
dela pagata quantità ne' li suoi computi, e sia il tuto autato, ces-
sando ogni dubio e difficultà; per testimonianza dela qual cosa habbia-
mo ordinato che fossero statte fatte le presenti, et habbiamo coman-
dato fossero confermate con il gran pedente singilio dele mani nostra.

Datta nella terra nostra Baroli per il Magnifico dottor De Luna et
l'altra provisione consellier nostro, e per le auditore Antonio de Cha-
peleti D'Ateno logotenente del illustrissime conte, e logotenente di
questo Reguo, e per le notario coloterali nostro fedel consiglier mol-
todiletto.

Il di XII di Luglio 1484.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κορκόδειλος καὶ ὁ Καστριώτης λαβόντες παρὰ τοῦ
Φερδινάνδου τέσσαρας γαλέρας ἀπέβησαν εἰς Ἑπείρον καὶ θύοντες
καὶ ἀπολλύοντες πᾶν τὸ τουρκικὸν ἔφθασαν μέχρι Αὐλώνας, ὅθεν
κατέβησαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Χειμάρρας· εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν οἱ
χριστιανοὶ τῶν μερῶν ἐκείνων κατοικοῦντες πλέον τῶν πενήκοντα
χωρίων ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς Τούρκους. Μετὰ τοῦτο
προσέβαλον διὰ τῶν γαλερῶν τὰ ὀμώνυμον τῇ Χειμάρρᾳ φρούριον
(castello chiamato Cimera, principal fortezza di quella pro-
vincia) ὃ δ' ἐν αὐτῷ ὀθωμανὸς σὺμπασης βλέπων τὸν κίνδυνον
ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Αὐλώνα βεηλέσβεην Σουλεϊμάνην, ὅστις ἀμέσως
ἐξαπέστειλε τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν· ἀλλὰ τούτους περικυκλώσαντες οἱ
κάτοικοι καὶ οἱ τῶν γαλερῶν ὀπλίται ἐν τινι κλεισοῦρᾳ ἐφόνευσαν καὶ
ἤχμαλώτισαν περὶ τοὺς χιλίους, οἱ δὲ ὑπόλοιποι περίτρημοι ὀπισθο-
χώρησαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ σὺμπασης καὶ βλέπων πάντα τὰ περίεξ
κατελημμένα ὑπὸ τῶν ἀναρτῶν ἐγκατέλειψε τὸ φρούριον καὶ ἐπι-
θᾶς ἐν τινὶ λέμβῳ ἔφθασε τὴν 31 Αὐγούστου 1484 εἰς Κέρκυραν.
Ὁ δὲ Κλαδάς κατέλαβεν ἀμέσως τὸ ἐγκαταλειφθὲν φρούριον, ὡς καὶ
τὸ τοῦ Παπάλου, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου (*).

Πολὺς δὲν παρήλθε χρόνος καὶ ἡ αἰσίποτε τὴν ἀποδιώξιν τῶν Τούρ-
κων ὀνειρευομένη Εὐρώπη εὐρέθη εἰς τὴν εὐάρεστον θέσιν ἵνα ἐπιτύχη
ἀνετιώτερον τὴν ἐπιδιωκομένην ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Βοσπόρου ἀνίδρυσιν

(*) Χειρῶν. Βρετ. Μουσ. σελ. 220.

χριστιανικοῦ βασιλείου· πλὴν ἐνῶ προηγουμένως εἰς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐναυάγησε διὰ τῆς ἀκατονομάστου διαγωγῆς του τὰ κατὰ τῆς Τουρκίας φιλοπόλεμα σχέδια τοῦ πάπα Πίου Β', ἥδη Ῥωμαῖος παντίφηξ αἰσχυρῶς προδίδει τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐνεργείας τοῦ Γάλλου κυριάρχου.

Ἄμα τῷ θανάτῳ τοῦ Νωάμεθ Β', οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ Βαϊαζήτης καὶ Ζέμ. (1) εὐρέθησαν μεμακρυσμένοι τῆς πρωτεύουσας, διότι ὁ μὲν πρῶτος ἐκυβέρνησε τὴν Παρλαγονίαν, ὁ δὲ δεύτερος τὴν Λυκαονίαν. Ἀμφότεροι δὲ ἄμα μαθόντες τὴν τελευταίην τοῦ πατρὸς διανοήθησαν τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ ὁ μὲν Βαϊαζήτης σπεύσας κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐνεθρονίσθη, ὁ δὲ Ζέμ κυριεύσας τὴν Προῦσαν προσεπάθησεν ἵνα διενεργήσῃ ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποστείλας τὸν ἐμπειροπόλεμον πασᾶν Ἀγμέτ διέλυσε τὰ ἐπαναστατικὰ στίφη. Πλὴν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς μάχης ὁ Ζέμ μὴ ἰσχύσας καὶ τὸ θάρρος ὀπισθοχωρήσας ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, τοῦ βασιλεῶς τῆς Κύπρου, καὶ τοῦ ἐν Ῥόδῳ μεγάλου μαγίστρου. Ὁ πρῶτος ἀξιοπρεπῶς ὑποδεχθεὶς τὸν ἐν Καίρῳ καταφυγόντα ἡγεμονίδην ἀντὶ βοήθειας τῷ ὑπεσχέθη τὴν μετολάθεισιν του παρὰ τῷ Βαϊαζήτῃ πρὸς συμφιλίωσιν· ἀλλ' οὗτος μὴ δεχθεὶς τὰς προτάσεις ἤλθε παρὰ τῷ ἡγεμόνι τῆς Καρμανίας καὶ λαβὼν βοήθειαν συνήθροισε καὶ ἄλλους στρατοὺς καὶ ἠτοιμάσθη πρὸς εἰσβολήν. Μόλις δὲ ὁ Βαϊαζήτης μαθὼν τὰ γινόμενα ἐπὶ καρπῆς ἑκατὸν χιλιάδων στρατοῦ διέβη εἰς Ἀσίαν καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Ἀγμέτ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ζέμ, ὅστις ἰδὼν τὴν ταραχὴν τῶν συμμάχων ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ἐπρότεινε εἰς τὸν ἀδελφὸν μονομαχίαν λύουσαν τὴν μεταξὺ αὐτῶν διένεξιν. Ἀλλ' ὁ Βαϊαζήτης ἀπὸρρίψας τὴν πρότασιν ἐπρόβαλλεν αὐτῷ πρὸς συμφιλίωσιν τὴν παρχώρησιν οἰασθῆποτε ἐπαρχίας μετ' ἐτησίου ἐπιχορηγήσεως δικαιοῦν χιλιάδων φλωρίων. Ὁ Ζέμ ἵπποτικῶς ἀπέρριψε τὸ σουλτανικὸν δῶρον, πλὴν μὴ ἔχων καὶ δυνάμεις ἰκανὰς πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀντιπάλων ὑπεχώρησε καὶ περιεπλανήθη εἰς τὰ ὄρη τῆς Κιλικίας· μαθὼν ὅμως, ὅτι κατεδιώκετο, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ πιστοῦ του φίλου ἡγεμόνος τῆς Καρμανίας, καταβάς ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θάλασσαν καὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐν Ῥόδῳ μαγίστρου Πέτρου Δ' Ὀθουσῶν ἄσυλον· οὗτος δὲ κατανοήσας τὸ ὠφέλι-

(1) Ὁ Ζέμ (Dschem) εἶναι γνωστότερος παρὰ τοῖς Ἀστικοῖς ἱστοριογράφους ὑπὸ τῷ ὀνόματι Ζιζιμ, καὶ Ζιζιμίτης.

μον τῆς περιστάσεως ἀσμένως ἐδέχθη τὴν παράκλησιν καὶ ἀμέσως ἐσει-
λεν ἀνθρώπους πρὸς παραλαβὴν του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Ζέμ κατα-
διωκόμενος ἠναγκάσθη νὰ βρῆθῃ ἐντὸς παρατυχόντος πλοίου καὶ ἀλλα-
χοῦ ζητήσῃ σωτηρίαν, στείλας καὶ τὴν ἐξῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν του
ἐπιστολήν. « Ὁ σουλτάνος Ζέμ πρὸς τὸν σουλτάνον Βαϊαζίτην τὸν
σκληρόν αὐτοῦ ἀδελφόν. Ἐάν πράττω ἐγκλημα ζητῶν καταφυγίον παρὰ
τοῖς χριστιανοῖς σὺ εἶσαι ὁ κυρίως ἔνοχος ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ τῶν
ἀνθρώπων. Δὲν ἤκλεισθις στερήσας με τῆς ἀρχῆς ἐναντίον ὄλων τῶν
θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, ἀλλ' ἔτι μὲ ἀναγκάζεις νὰ ζητήσω ἐπο-
νείδιστον ἄσυλον πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς μου. Ἐάν ὁ Μωάμεθ, ὁ
ὑμέτερος πατήρ, προσέβλεπεν ὅτι ἦτο πεπρωμένον νὰ στιγματίσῃς τὴν
τιμὴν τοῦ μουσουλμανικοῦ ὀνόματος καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς φυλῆς ὁ
ἴδιος ἤθελε γίνεαι δῆμιός σου. Πλὴν ἐλπίζω, ὅτι ὁ θεὸς θὰ μ' ἐκδι-
κῆθῃ κατὰ τῆς τυραννίας σου, καὶ ἱκετεύω τὸν μέγαν προφήτην νὰ
ἐπιταχύνῃ τὴν τιμωρίαν, τῆς ὁποίας ἄξιος εἶσαι. »

Οἱ ἱππῶται συναντήσαντες τὸν φυγάδα ἐν τῷ πελάγει παρόλαβον καὶ
ἐντίμως ὠδήγησαν εἰς Ῥόδον, ἐνθα ἡγεμονικῶς ὑπεδέχθη ὑπὸ τοῦ
τάγματος. Ἄλλ' ὁ Βαϊαζίτης ἄμα μαθὼν τὸ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ κατα-
φυγίον του ἐζήτησε τὴν παράδοσιν αὐτοῦ, ὑποσχόμενος τὴν ἐκπλήρωσιν
οἰασθήποτε ἀπαιτήσεως. Οἱ ἱππῶται ὅμως γενναιοφρόνως ἀπέβριψαν τὰς
προτάσεις καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς Γαλλίαν. Ὁ δὲ
μέγας μάγιστρος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν σουλτάνον τὴν φυγὴν τοῦ Ζέμ
διὰ τῆς ἐξῆς ἑλληνιστὶ συντεταγμένης ἐπιστολῆς.

« Τῷ ἀνικητοτάτῳ καὶ κρατιοτάτῳ καὶ ὑψηλοτάτῳ βασιλέως (sic) τῶν
βασιλείων καὶ μεγάλῳ αὐθέντῃ σουλτάν Παϊαζίτῃ Χάν. Ἐκλαμπροὶ αὐθέν-
ται καὶ τετιμημένοι φίλοι, γνωστὸν ἔστω σας τὸ πῶς ὁ ἐκλαμπρότατος αὐ-
θέντης ὁ Τζιτζίμη σουλτάν ἤλθεν ἐδῶ, καὶ διὰ τὸ γένος αὐτοῦ ἐπαραλάβαιμ
τον μὲ τιμὴν κατὰ τρόπον τῶν αὐθεντιῶν, καὶ διὰ τὴν καλὴν ἀφορμὴν ἐστεί-
λαμέν τον εἰς τὴν Φράντζαν, διὰ νὰ εἶνεν μὲ τιμὴν κατὰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ,
νὰ ἔχῃ ζωὴν καὶ βλέψῃ εἰς τοὺς τόπους ἡμῶν καὶ ταῦτα ἐγένισαν μὲ κα-
θαρὴν καρδίαν καὶ μὲ μεγάλας ἐξοδαίς, ἢ ποῖαις δὲν σὰς λανθάνουσιν, καὶ ἐκεῖ
ἔπου εἶνεν θέλει πολλαῖς ἐξοδαίς κατὰ τὴν ποιότητα τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ τόσα
πολλὰ μηδὲν τὸν καταφρονέσῃτε διὰ νὰ ἔχῃ νὰ ζῆ τιμημένα, ὡσὺν πρέπη κατὰ
τὸ γένος αὐτοῦ, ὡσὺν ἐτυτυγαμεν τὸν εὐγενῆ καὶ τετιμημένον ἀποκρισιάρχη
τὸν Χαγριατίνην ἄρχον μὲν φρόνιμον καὶ ἄξιον κατὰ τὴν τάξιν καὶ φρόνησιν
ἔπου ἐκράτηξεν μετ' ἡμᾶς εἰς τὴν δουλίαν αὐτὴν, ὡσὺν ἠγαπημένος τῆς τι-
μῆς καὶ τοῦ διαφόρου τοῦ αὐθεντός, κατὰ τὰς γραφὰς ὅπου μᾶς ἔφερον ἀπὸ τοῦ
μέρους τοῦ μεγάλου αὐθεντός, καὶ θαρροῦμε νὰ ποιήσετε πλειοτέρας σιωπῆς»

Ὅτι ἐποίησαμεν ἐγένονεν διὰ τὰ λίπη πᾶν σκάνδαλον καὶ πολλὰς ὀχλήσεις, τὰ ὅποια ἤξευρε καὶ ἀνεφέραμεν καὶ τὸν λεγόμενον ἀποκρισιάρην. Ἐδῶ ἐν Ῥόδῳ κατὰ μηνὶ Δεκεμβρίου ζ', ἀπὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτῷ. Φρὰ Πέτρος Δὲ Ὁμοῦτων μαίετωρ τοῦ Ὁσπιταλίου τῶν Ἱεροσολύμων (¹). »

Ἄμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Ζέμ ὁ μέγας μάγιστρος ἔγραψεν ἐγκύκλια γράμματα καὶ ἐπέμφε πρέσβεις πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας συνιστῶν τὴν συγκρότησιν τῆς σταυροφορίας, καὶ λέγων, ὅτι λαμπροτέρα περίστασις δὲν θέλει παρουσιασθῆ πρὸς ἀποδιώξιν τῶν ἀπίστων, καθότι ὁ Ζέμ τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς ἤξιζεν ἀντὶ πολλῶν στρατευμάτων, καὶ ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Καραμανίας καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες τῆς Ἀσίας ἀνέμενον κίνημά τι ἐξ Εὐρώπης ἵνα λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Βαϊαζήτου. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ τότε οἱ ἡγεμόνες ἀσχολούμενοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους οὐδέμιν προσοχὴν ἔδωκαν εἰς τοὺς ἐξορκισμοὺς τοῦ Δ' Ὁμοῦτων (²).

Ταραχθεὶς ἐπὶ τοῖς γενομένοις ὁ Βαϊαζήτης ἔστειλεν εἰς Ῥόδον διαφόρους, καὶ ἐν πρώτοις συνομολογήσας εἰρήνην διαρκῆ μετὰ τοῦ τάγματος ὑπεσχέθη τὴν ἐτήσιον ἐπιχορήγησιν τεσσαράκοντα χιλιάδων Ἑνετικῶν φλωριῶν, πρὸς διατροφήν δῆθεν τοῦ Ζέμ. Συγχρόνως δ' ἔστειλε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ΙΑ', πρεσβείαν κομίζουσαν αὐτῷ πολλὰ ἅγια λείψανα περισυναχθέντα ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἐξαιτούμενος τὴν παράδοσιν τοῦ εἰς τὰς χώρας του καταφυγόντος ἀδελφοῦ του. Ὁ Λουδοβίκος δὲν ἠθέλησεν ἵνα οὐδόλως ἀναμιχθῆ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ

(¹) Περὶ τοῦ Ζέμ ἀντηλλάγησαν μετὰ τοῦ Βαϊαζήτου καὶ τοῦ Δ' Ὁμοῦτων ἐννεεὶ ἑλλησιστὶ συντεταγμένα ἐπιστολαί, αἵτινες τὸ πρῶτον ἐξεδόθησαν ὑπὸ Πόλοη (Codice Diplomatico del Sacro Ordine Gerosolimitano, Lucca 1737, 2), ἀνατυπωθῆσαι ἐν Πανδύρα ὑπὸ Σπ. Ζαμπέλιου καὶ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ Μικλοζιτς (Acta et Diplomata Graeca).

(²) Πρὸ ὀλίγων χρόνων ἕτερος τις ἀπαιτητῆς τοῦ σουλτανικοῦ θρόνου ἐπαρουσιάσθη ἐν Γερμανίᾳ. Ἦτο δὲ οὗτος Βαϊαζήτης τις, λεγόμενος ἀδελφὸς Μωάμεθ τοῦ Β', ὅστις μετὰ τὴν ἄλυσιν τοῦ Βυζαντίου αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἤχθη εἰς Ῥώμην καὶ ἀπαρνηθεὶς τὸν μαχηθῆσαν ἐπαυδαθῆ ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου Ε'. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ μεταβῆς εἰς Γερμανίαν ἐθεωρήθη ὡς ἀνὴρ ὠφέλιμος εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, καὶ διατρίψας ἐπ' ὀλίγον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ αυτοκράτορος Φρεδερίκου ἦλθεν εἰς Οὐγγαρίαν. Ἡ μετὰ τοῦ Βαϊαζήτου καὶ Ζέμ ἐπισυμβῆσα διένεξις ἐξήγαγεν αὐτὸν τῆς σκοτίας, καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον καὶ ἄλλους ζητητῶν βοήθειαν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ σουλτανικοῦ θρόνου. Πλὴν ἐκ δυσπιστίας ἢ ἄλλης περιστάσεως οὐδεὶς ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς προτάσεις αὐτοῦ.

Ζέμ, διατρέβοντας ἐν φρουρᾷ ἵπποτῶν εἰς τινὰ ἐπαρχίαν τοῦ κράτους του, ἐπὶ τῷ ὄρει ἀπκρνήσεως τοῦ μουσουλμανικοῦ θρησκευματος. Ἄλλ', εἰάν ὁ μονάρχης ἐκεῖνος ἠδιαφύρει, δὲν ἠδιαφύρουσιν ὁμοίως καὶ οἱ μετὰ τῆς Τουρκίας διαφερόμενοι μονάρχαι. Καὶ λοιπὸν ἐπανειλημμένως ἐζήτησαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου μαγίστρου τὴν παράδοσιν τοῦ Ζέμ Ματθίας ὁ Κορβίνος βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας, Φερδινάνδος ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τέλους τὸ τάγμα συνήνεσεν ἵνα παρδώσῃ τὸν δυστυχεῆ ἡγεμονόπαιδα εἰς τὸν ἄρτι ἐκλεχθέντα πάπαν Ἰννοκέντιον Η΄, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει συγκροτήσεως σταυροφορίας. Ὁ προζήτησας Κορβίνος εἶχε τῶντι διοργανίσει σπουδαίαν κατὰ τῶν Τούρκων ἐστρατείαν συνεννοηθεὶς καὶ μετὰ πολλῶν ἐγκρίτων Ὀθωμανῶν καὶ πασάδων ὑποσχομένων ἵνα λάβωσι τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Βαϊαζίτου, ἅμα ὁ Ζέμ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου στείλας εἰς Ῥόδον τὸν Κύπριον εὐπατρίδην Μαρκέτην ἐζήτηε αὐτὸν ἵνα τὸν θέσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας στρατευμάτων του. Μολοντοῦτο τὸ τάγμα ὀριστικῶς πλέον εἶχεν ἀποφασίσει τὴν εἰς τὸν πάπαν παράδοσιν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ὁ Ζέμ ἐν συνοδίᾳ ἵπποτῶν ἀναχωρήσας ἐκ Γαλλίας ἔρθεσεν εἰς Σιβιταβέκιαν καὶ τὴν 13 Μαΐου 1489 πομπωδῶς εἰσήλθεν εἰς Ῥώμην.

Ἄμα ὁ Ἰννοκέντιος παρέλαθε τὸν Ζέμ ἐνθέρμως εἰργάσθη εἰς ἐξέγερσιν τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων κατὰ τῶν μουσουλμάνων. Ἐκτός τῶν ἄλλων ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου ἀπαντῶν εἰς τὸ παπικὸν κήρυγμα ἔπειλε πρέσβυν δι' οὗ ἀνήγγειλεν ὅτι εἰσῆρχετο εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ ὑπέσχετο μεγάλας βοηθείας.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ ὑποκινήθεισα ὑπὸ τῶν συμμάχων ἢ ἐξ αὐτομάτου, ἐπανάστη κατὰ τοῦ σουλτάνου, ὅστις ἐν ἔτει 1489 ἔγραψεν εἰς τὸν πάπαν ἐπιστρέφων ἐκ τῆς κατὰ τῆς Μακεδονίας ἐστρατείας, καὶ πρὸς στερεωτέραν διαβεβαίωσιν τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης ἔστειλεν εἰς Ῥώμην αὐτὴν τὴν λόγχην δι' ἧς εἶχε διατρυπηθῆ ἡ πλευρὰ τοῦ Σωτῆρος.

Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ ἀντὶ τοῦ Ἰννοκεντίου ἐκλεχθεὶς πάπας Ἀλέξανδρος ἐχαλάρωσε τὸ ἐν Εὐρώπῃ φιλοπόλεμον πνεῦμα καὶ ἐφυλάκισε τὸν δυστυχεῆ Ζέμ ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ ἀγίου Ἀγγέλου (*).

(*) Bosio, tom. II, lib. XII—XV.—Bouhours, Histoire de D' Aubusson.—Vertot, Histoire des chevaliers de Malte.

Ἐνθ' ταῦτα διεδοξακτιζόντο Κάρολος ὁ Β', ἀναβάς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ἐνεβύσθη κατ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ πνεῦμα τῆς σταυροφορίας. Ὅθεν εἶτε θέλων νὰ καλύψῃ τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κατακτητικὰ αὐτοῦ σχέδια ἢ καὶ εὐλικρινῶς σκεπτόμενος ἵν' ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον διακήρυξεν, ὅτι ἐρχόμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην ὡς ἀπλοῦς ταξειδιώτης ἐπροτίθετο ἵνα περάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς ἀπίστους· πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπέστειλεν ἐν ἔτει 1492 τὸν Ἰωαννίτην ἱππότην Γουίδον Βλαγγερφάρ, ἄνδρα εἰδημονέστατον τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, εἰς Ῥώμην ἵνα διακοινώσῃ τοὺς στοχασμούς του εἰς τὸν πάπαν. Ἰπωσθήποτε τὸ κήρυγμα τοῦ Καρόλου τσακύτης ἔτυγεν ἐνέριμου ὑποθεξιώσεως, ὥστε πάντες ἤλεκτρίσθησαν· ποιήματα δὲ προφητεῖαι καὶ ἐνύπνια ἐπενοήθησαν πρὸς ἐξυπρέτησιν τῶν περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος προθέσεων τοῦ μονάρχου τῆς Γαλλίας (*). Συγχρόνως δὲ καὶ διάφοροι τῶν παρ' αὐτῷ ἐπιφανῶν, εἶτε ἵνα κολακεύσωσι τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ νεαροῦ ἐκείνου ἡγεμόνα, εἶτε ἵνα ἐνισχύσωσι τὰ περὶ κατακτήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως θρυλλοόμενα, παρίστων αὐτῷ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλικῆς ταύτης χώρας ὡς ἀναγκαίαν ἀφετηρίαν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου. « Μεγαλειότατε, ἔλεγεν ὁ κῆρυξ Βελγιοζόζος, ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως εἴκοσι μίλια ἀπέχει ἡ Ἑλλάς, ἥτις στενάζουσα ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν ἀνυπομόνως περιμένει ἵνα χαιρετῆσῃ τὰς χριστιανικὰς σου σημαίας⁽²⁾! » Τέλος πάντων ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλου στρατοῦ ἀναχωρήσας ἐκ Γαλλίας ὁ Κάρολος διακήρυξεν ὅτι *ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι διέπραξαν ἀπίστους κατὰ τῶν Χριστιανῶν σκληρότητας, βαίνων ἐπὶ τὰ ἔθνη τῶν εὐσεβῶν προκατόχων βασιλέων τῆς Γαλλίας ἀπερμόσειεν ἵν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ἐλπίζων ὅτι ὁ θεὸς θέλει εὐλογήσει*

(*) Ὁ Γάλλος ποιητὴς Guicoche de Bordeaux ἔφαλλε περὶ τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας σχεδίων τοῦ Καρόλου.

Il fera de si grant batailles
Qu' il subjuguera les Italiens.
Ce fait d'ilec il s' en ira
Et passera de-là la mer,
Entrera puis dedans la Grèce
Où par sa vaillante proesse
Sera nommé le roi des Grecs.

(2) Guicciardini, Istoria d'Italia lib. I.

ἔης ἀγαθὰς αὐτοῦ προθέσεις' καὶ ἐπειδὴ ἄλλοτε οἱ πρόγονοι αὐτοῦ εἶχον κυρεῖσαι ἀπὸ τῶν ἀπίστων τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως ἐσχόκει τὴν ἀνάκτησιν αὐτοῦ, ὅπως διὰ τῶν λιμέτων καὶ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα προσεγγίσεώς του δυνηθῆ ἴνα εὐχερέστερον ἐκπληρώσῃ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων σκοπὸν αὐτοῦ (1).

Ἄλλὰ τὰς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος προθέσεις τοῦ φιλοπολέμου τῆς Γαλλίας μονάρχου ἐναντίωσεν ἡ προδοτικὴ διεγώγη τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλεξάνδρου Σ', διέποντος τὰ τῆς Δουτικῆς Ἐκκλησίας ἐξωλεστάτου Βοργία, ἀμέσως κατὰμνησάντας εἰς τὸν σουλτάνον Βαϊαζίτην τοὺς σκοποὺς τοῦ Καρόλου. Ἀτιμάζει δὲ μεγάλως τὴν μνήμην τοῦ ποντίφηκος τούτου τὸ γεγονός, ὅτι τότε πρῶτον ὁ αὐτοσημαζόμενος ἀρχηγὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ διενήργησεν αἰσχρὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ μιᾶς κερκρυγμένης χριστιανομάχου φυλῆς. Ὁ Βαϊαζίτης ἀπαντῶν εἰς τὴν διὰ τοῦ Γεωργίου Βαζάρ σταλεῖσαν καταμνηνυτικὴν ἐπιστολὴν ἔγραφε πρὸς τὸν πάπαν τὰ ἑξῆς:

« Σουλτάνος Βαϊαζίτης Χάν, υἱὸς τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ, ἐλέη θεοῦ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀσίας, τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅλων τῶν θαλασσῶν, πρὸς τὸν πατέρα καὶ κύριον ὅλων τῶν Χριστιανῶν Ἀλεξάνδρον τὸν Σ', θεία προνοία ἄξιον ἱεράρχην τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ σὰς ἀποδώσωμεν τὸν ὀφειλόμενον χαιρετισμὸν ἡ καθαρὰ καὶ εὐκρινὴς φιλία μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ σὰς εἴπωμεν, ὅτι ἔμαθον ἀπὸ τῶν Γεωργίου Βαζάρ, ὑπέρστην καὶ ἀπεσταλμένου τοῦ Μεγαλειότητος σας, τὴν αἰσίαν κατάστασιν τῆς ὑγείας σας, καὶ ἐπληροφορήθημεν περὶ πάντων κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς Μεγαλειότητός σας, τὸ ὅποιον ἐπροξένισεν ἡμῖν πολλὴν χαρὰν καὶ μεγάλην παρηγορίαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνέβησαν ἡμῖν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας προτίθεται νὰ λάθῃ τὸν Ζεμ, ἡμέτερον ἀδελφὸν εὐρισκόμενον εἰς τὰς χεῖρας τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος' πρᾶγμα ὅπερ καὶ ἡμᾶς θίλει δυσαρεστήσει, καὶ τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα, καὶ ὅλους τοὺς Χριστιανούς βλάψει. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ συνωμιλήσαμεν καὶ συνεφωνήσαμεν μετὰ τοῦ εἰρημένου Γεωργίου περὶ τῶν μέσων τῆς ὑμετέρας ἡσυχίας, ὠφελείας, καὶ τιμῆς, ταυτοχρόνως δὲ ὑμετέρας εὐχαριστήσεως, ἐκρίναμεν, ὅτι καλλίτερα τῆς ὑποθέσεως ἐκδοσις εἶνε νὰ διατάξῃτε τὸν θάνατον τοῦ ἡμετέρου ἀδελφοῦ Ζεμ, τὸν ὅποιον κρατεῖτε εἰς χεῖρας σας, καθὼς εἶνε ἔνοχος καὶ ἄξιος θανάτου, ὅστις ἂν καλῶς ἐτελεσθῆ ὅθ' ἦνε εἰς αὐτὸν μὲν ἀληθὴς ζωὴ, εἰς τὴν Μεγαλειότητά σας ὠφελίμος, ἀμύζων δὲ πρὸς τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, καὶ λίαν εὐχάριστος εἰς τὸ ἡμέτερον ὄψος. Ἐὰν ἡ Μεγαλειότης σας διατίθεται νὰ μᾶς ἀρίση εἰς τοῦτο, ὡς προσεχόμεν διὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὑμετέραν καλοκαγαθίαν, ὀφεί-

(1) Biographie Générale, tom. I. σελ. 887.

λει πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὑποθέσεων τῆς καὶ πρὸς μεγαλειτέραν ἡμῶν εὐχαρίστησιν ν' ἀποφασίσῃ καὶ ἀπαλλίξῃ ταχύτερον καὶ διὰ τοῦ μᾶλλον ἀρίστουτος αὐτῇ τρόπου τὸν Ζεμ ἀπὸ τῶν ἀθλιότητων τῆς ζωῆς ταύτης, στέλλουσα τὴν ψυχὴν του εἰς ἄλλον αἰῶνα πρὸς εὐρεσιν καλλιτέρας ἀναπαύσεως. "Ὅταν δὲ συναίεσθῃ εἰς τὴν ἐκκλίσειν τοῦ σχεδίου τούτου καὶ στείλῃ ἡμῖν τὸ σῶμα τοῦ Ζεμ πέραν τῶν θαλασσῶν, ἡμεῖς σουλτάνος Βαταζίτης ὑπογραφομένου ὑποσχομέθα τὴν πληρωμὴν τριακοσίων χιλιάδων δουκᾶτων πρὸς ἀγορὰν γαιῶν καὶ αὐθιεντιῶν διὰ τὰ τέκνα τῆς. Τὰς δὲ 300,000 δουκᾶτων θέλομεν μετρήσει καὶ παραδώσει εἰς οἰκονόμοτον ἢ ὁμητέρα Μεγαλειότητος ἀποστείλῃ πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ ὁμοως παραδώσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἀπεσταλμένων τὸ προειρημένον σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ μας. "Ἐτι δὲ ὑποσχομέθα, ὅτι καθ' ἑλπὴν τὴν διάρκειαν τῆς ἡμετέρας βασιλείας καὶ ἐνόσω μένει ἡμῖν στιγμὴ ζωῆς θέλομεν διατηρήσει ἀείποτε ἀγαθὴν καὶ εὐκρινῆ ἀγάπην πρὸς τὴν Μεγαλειότητά σας... Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ἡμετέρῳ παλατίῳ τὴν 15 Σεπτεμβρίου ἔτει 1494 τῆς ἐλευσεως τοῦ Χριστοῦ (1). »

Ἐνῶ δὲ ὁ ἄθλιος οὗτος τοσοῦτον ἀσυνειδήτως κατεπρόδιδεν ἐκείνον, εἰς ὃν εἶχεν ὑποσχεθῆ προηγουμένως συμμαχίαν, ἔμαθεν, ὅτι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ὀρκαμβευτικῶς ἐπροχώρουν. Ὅθεν ἀμέσως ἔσπευσε νὰ ὑποδεχθῆ διὰ πρέσβειων τὸν νικητὴν, τοῦ ἁποίου φοβούμενος τὴν δικαίαν ὀργὴν ἐκλείσθῃ μετ' ὀλίγων πιστῶν εἰς τὸ φρούριον τοῦ ἁγίου Ἀγγέλου, παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλειφθεῖς. Οὕτω δὲ ἡ Ρώμη μετὰ τῶν ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων ἀμαχητὶ ἤνοιξε τὰς πύλας εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Καρόλου.

Ἀπὸ τοῦ 1491 διατρέθων ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Καρόλου ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος, υἱὸς τοῦ Θωμᾶ δεσπότη τῆς Πελοποννησίου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ τελευταίου τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτορος (2), συνήργησε καὶ οὗτος εἰς

(1) Négociations de Levant, préf. — Ὁ πάπας προέγραψεν εἰς τὸν Βαζάρ, « *ideo praedictus rex Franciae qui non solum properabit ut dictum Gem Sultan capiat, sed etiam in Graeciam tranfretare et patrias Celsitudinis suae debellare gment.* » Biograph. Gén. σελ. 889.

(2) Ἐπειδὴ περὶ Παλαιολόγου ὁ λόγος ἀναγκαῖον κρίνομεν ἵνα ἐπισυναψώμεν μικρὰν σημείωσιν περὶ πάντων τῶν ἀπογόνων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τοῦ βυζαντινοῦ, ἀφουμένοι ἐκ τοῦ περιπτωδίστου συγγράμματος τοῦ διατῆμου μεσαιωνοβίου Καρόλου Χάπφ. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος, ὁ μὲν Δημήτριος λαβὼν παρὰ τοῦ σουλτάνου τιμᾶριον ἐν Θράκῃ διῆγε βίον τρυφηλὸν, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν μοναχικὸν βίον ἀσπασθεὶς ἢ λαυδῶ μετονομασθεὶς ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθριανουπόλει κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1470· ὁ δὲ Θωμᾶς παραλαβὼν ἐκ Πατρῶν τὴν κεραιλὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου κατέφυγεν εἰς Ρώμην, ἐνθα ὁ πάπας Πῖος Β' δεξιωθεὶς αὐτὸν ἐγκαρδίως ὤρισεν αὐτῷ ἐτήσιον σύνταξιν ἐκ 3,600 φλωρινῶν, εἰς ἃ ὁ Σύλλογος τῶν κερδιστικῶν προσέθηκεν ἕτερα 2,100, ἢ δ' Ἐνετικὴ Διμοκρατία 500 δουκᾶτα. Οὗτος καὶ

ὑποκίνησιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κατὰ τῶν Τούρκων ἑλθῶν δὲ εἰς Ῥώμην ἠθέλησεν ἐπὶ τέλους ἵνα εἰς μὲν τὴν κεφαλὴν ἐκείνου περιβάλλῃ τὸ ἀληθές τῶν αὐτοκράτορων τοῦ Βυζαντίου στέμμα, δι' ἑαυτὸν δὲ πορισθῆ ὠφελείας τινος ἐξαρκούσας εἰς ἄνετον καὶ ὕψωτον ἐνδοξον ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ. Ὅθεν μεταξύ τούτου καὶ τοῦ καρδινάλιου Γούρκ, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Καρόλου, συνωμολογήθη ἡ ἐξῆς ἐπίστημος πράξις.

α Τὸ Σάββατον, 6 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1191, ἀφ' οὗ ὁ Καρδινάλιος Γούρκ ἱερούργησεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου (in Montorio), αὐτὸς ὁ καρδινάλιος καὶ ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος Δεσπότης τῆς Ῥωμανίας, ἐστάθησαν μεταξύ τῶν κίωνων τῶν περικλειόντων τὸ γήπεδον ἐφ' οὗ ὁ πρωτόκλητος τῶν

ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀκόμη τιτοφορούμενος ἡγεμῶν καὶ κληρονόμος τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, κατ' Αὐγουστον τοῦ 1462 ἐπρότεινε τῇ Δημοκρατίᾳ συμμαχίαν κατὰ τῆς Πύλης, παρακαλῶν ἵνα προστατεύῃ τὰ πλοῖα τῶν ὑπηκόων του κατὰ τῶν πειρατῶν, μὴ ἐπιβάλλῃ φόρον εἰς τὰ ἐξαγόμενα τρόφιμα, δέχεται ἐν Νομβεμβασίᾳ τοὺς ἐξ Ἀχαΐας φυγάδας, ἀποδώσῃ τοὺς ἐχθρούς του ἐκ τῶν κτήσεών της, καὶ ἀξιοπρεπῶς προσφερῆ πρὸς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ διαμένοντας ὑπηρέτας καὶ τὴν θυγατέρα του Ἐλένην, χήραν τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Λαζάρου. Ἡ δ' Ἐνετία παρεδέχθη τὰς προτάσεις του ταύτας τὴν 12 Αὐγούστου. Ἡ σύζυγος τοῦ Αἰκατερίνη Ζαχαρία ἠτοίμασθη ν' ἀκολουθῆσθαι αὐτὸν εἰς Ἰταλίαν, πλην ἀπέβιασεν ἐν Κερκύρᾳ τῇ 16 Αὐγούστου 1462 ταπεινά ἐν τῇ μονῇ τῶν ἁγίων Ἰσωνος καὶ Σωσιπάτρου. Ὁ Θωμᾶς ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ τῇ 12 Μαΐου 1463. Ἡ σύζυγος τοῦ Δημητρίου Ζωῆ παρηκολούθησεν αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὸν τάφον, ἡ δὲ θυγάτηρ του, σύζυγος τοῦ Μωάμεθ, προηγῆθη αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ πενθερός του Ματθαῖος Ἀσάν ἀποθανὼν τὴν 29 Μαρτίου 1467. Ὁ Θωμᾶς ἐγκατέλιπε τέσσαρα τέκνα, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἐλένη χρηρέσασα κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1438, ἐνεβύθη ἐὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ Ἰπομονῆ μετρονομασθεῖσα ἀπέβιασε τῇ 7 Νοεμβρίου 1474 ἐν τινι τῆς Λευκάδος μονῇ ἡ δὲ δευτέρα θυγάτηρ Ζωῆ ἐνουμφεσθῆ ἐν ἔτει 1466 μετὰ τινος Καρατζιόλου. Ἐκ δὲ τῶν υἱῶν του ὁ Μανουὴλ ἀγχιόστας τὸν παρὰ τῇ παπικῇ αὐλῇ μοναχικὸν βίον ἔφυγε κατὰ συμβουλήν τῶν οἰκείων του Μαγγαρᾶ Κουαῦ καὶ Νικολάου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλικῶς ὁ Μωάμεθ ἐπιχορηγῆσας ἑκατὸν ἄστρα καθ' ἑκάστην, ὑπηρέτας, καὶ τὰς κόμας Συρέτσιον, Ἀμπελίτσιον, καὶ δύο ἄλλας πρὸς διατροφὴν του· μεγάλως δὲ τιμώμενος ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ πιστὸς ἐμμένειν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, διήγαγεν ἡσυχῶς τὸν βίον του ἐν Συρετσίῳ, ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ὑποίας ἐνεταφιάσθη μετ' ὀλίγον δ' ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ἡ ἀδελφὴ τῆς Μαρία, χήρα τοῦ βασιλέως τῆς Βουλίας, εἰς ἣν ὁ σουλτάνος εἶχε χορηγήσει τὴν παρὰ τῆς Σέρβας Ἐξοβάν. Ὁ Μανουὴλ ἐγέννησεν ἐκ τῶν ὑπὸ Μωάμεθ δωρηθειῶν αὐτῷ δύο υἱῶν δούλων δύο υἱοὺς, τὸν Ἰωάννην, ὅστις ὀλίγον γρόνον μετ' αὐτὸν ἀπέθανεν ὡς χριστιανὸς καὶ ἐνεταφιάσθη εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸν Ἀνδρέαν, ὅστις ἀσπασθεὶς τὸν ἰσλαμισμὸν ὠνομάσθη Μωάμεθ καὶ ἔζησεν ἐπὶ Σουλεϊμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Ταύναντιον δὲ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Θωμᾶ Ἀνδρέας, περὶ αὐτὸν λόγος, ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, Δεσπότης τοῦ Μωρέως, ἐμμένει ἐν Ῥώμῃ, καὶ νυμφεθεὶς φαυλίβιον τι γύναιον ἐμμένειν ἄτεκνος. Τῷ δὲ 1481 διανοθήεις ν' ἀνακτήσῃ τὴν

Ἀποσιδών ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἐκεί ἐπὶ παρουσίᾳ μαρτύρων καὶ συμβολαιογράφων ὁ προβήθητις Δεσπότης εἶπεν· ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, θείου αὐτοῦ, ἀποθανόντος ἀτέκνου, μένει αὐτὸς μόνος ἄμεσος κληρονόμος τῆς αὐτοκρατορίας Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ὅτι ἐξόριστος τῆς πατρίδος αὐτοῦ πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, ἀπεκδυθείς τῆς Διοσητείας τοῦ Μωρέως, ἐγκαταλειμμένος ὑφ' ὄλων τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων τῶν ὁποίων ἀνωφελῶς ἐπεκλήσθη τὴν συνδρομὴν, καὶ μὴ ὄν εἰς κατάστασιν νὰ ἐπιδιώξῃ τὰς νομίμους αὐτοῦ ἀξιώσεις, ἤρξατο ἀποβάλλων τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἴδῃ τὸν τόπον αὐτοῦ ἐκδικούμενον ἐκ τῆς τυρανίας τῶν Τούρκων, ὅταν διεδόθη ἡ φήμη, ὅτι ὁ Χριστιανικώτατος βασιλεὺς Κάρολος, ἀγένητος τῶν Γάλλων μονάρχης, ἐλάμβανε τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν· Ὅτι ἐν τῇ χαρᾷ ἐκ τῆς ἡ εἰδήσεως αὕτη ἐπλήρωσεν αὐτὸν ἠνώγει, θεῖα ἐμπνεύ-

Πελοπόννησον τῇ βοήθειᾳ τῆς Νεαπόλεως ἀπέτυχε, καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1191 ἐλθὼν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Καρόλου II. συντέλεσεν ἕνα διεγερτὴν τὸν φιλεπόλεμον ἐκείνου ἡγεμόνα εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη, ὡς βρῆσθετα, δὲν ἐπραγματοποιήθη, ὁ Ἀνδρέας κατέστησεν ἐν τῇ διαθήκῃ του κληρονόμος τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου Φερδινάνδου τὸν Καθολικὸν καὶ Ἰσαβέλλαν τῆς Καστιλίας (7 Ἀπριλίου 1302). Ἡ δὲ ἀδελφὴ του Ζωή, πρότερος γαμπρὸς αὐτοῦ, ἀπέθανε τῷ 1472 εἰς δεύτερον γάμον καὶ προικισθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάπα ἐνοικρεῖται τὸν ἡγεμόνα τῆς Ρωσσίας Ἰβάν Γ' Βασιλείβιτς, εἰς ὃν προσήνεγκε τὰς ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἀξιώσεις τῆς. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ διεδόθη, ὅτι καὶ εἰς Ἀγγλίαν παρεστάθη μέχρι τῆς 32' ἑκατονταετηρίδος κατ' εὐθείαν ἀπόγονος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους τῶν Παλαιολόγων· ἀλλ' ὅμως ὁ Ἰωάννης οὗτος Παλαιολόγος, ὁ ὡς νόμος παρουσιαζόμενος τοῦ ἐν λόγῳ Θωμᾶ, δὲν εἶνε ποσὸς ἱστορικὸν πρόσωπον, καὶ ἐπομένως ἀνήκει εἰς ἐκείνους τοὺς μύθους καὶ τὰ πλάσματα, κατὰ τὰ ὅποια οἱ ἐκ Βριξίαςτου Ἀγγελοὶ θέλουσι νὰ παρουσιάζωνται κατ' εὐθείαν κληρονόμοι τοῦ Ἀγγελωνόμου αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, οἱ δὲ τετυρωμένοι Φλάβιοι Κομνηνοὶ τῆς 11' καὶ 12' ἑκατονταετηρίδος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς κατ' εὐθείαν ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου Ἀλεξίου Α' ἢ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ αὐτοκρατορικὴ γραμμὴ τῶν Παλαιολόγων ἤρανισθη τῷ 1502, θανόντος τοῦ Ἀνδρέα, ἡ δὲ νεώτερά παραφυὰς ἐξέλιπεν ἐν Μοριφάρματῳ τῷ 1503 μετὰ τοῦ τελευταίου νόμου τοῦ Ἰωάννου Γεωργίου. Τούταντιν δὲ Ἄνα τας Παλαιολόγους, μὴ ἐπικυρωθεῖσα μέχρι ταῦτα γενεαλογικῶς, ἐπέζησε πολλὰ ἀκόμη ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου· αὕτη δὲ ἦτο ὁ γιῶν τῆς τοῦ μεγάλου ναυάρχου Λουκᾶ Νοταρᾶ καὶ μνηστῆ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Καταφυγούσα εἰς Ἰταλίαν ἐξήτησεν ἐν Σιένῃ ἄσυλον διὰ τοῦ ἀπισταλήμενου τῆς Φραγκοῦλῃ Συροπούλου, ἡ δὲ δημοκρατία ἐχορήγησεν αὐτῇ τῷ 22 Ἰουλίου 1473 τὸ καταπατητικὸν φροῖριον Μοντακούτον· καὶ βραδύτερον ἐλθοῦσα εἰς Ἐνεσίαν ἔλαβε σύνταξιν. Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1475 ἐπετρέπη αὐτῇ καὶ τῇ Εὐδοξίᾳ Κωντακουζηνῆ, σύζυγος τοῦ Ματθαίου Σπανδουγινοῦ, ν' ἀναγκινώσκῃται ἡ λειτουργία ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, χωρὶς ὅμως νὰ συμμετάσχῃσιν ἄλλοι Ἕλληνας· καὶ τῷ 27 Σεπτεμβρίου 1480 καὶ 26 Μαΐου 1489 ἀνενώθη τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Εἰ καὶ ἀπολαύουσα μετρίως καταστάσεως ἡ αὐτοκρατορικὴ μελόλιμπος ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος ἀπέδωκεν ἐν Ἐνεσίᾳ. (Ersch und Gruber, Allgemeine Encyclopädie, erste section, tom. 86, pag. 131—2).

σει, αἰφύδιος ἐπιθυμία ἵνα συντελέσῃ παντὶ σθένει εἰς ἐπιτέλειαν τόσον ἐνδόξου ἐπιχειρήσεως ὅτι οὐδὲν τῷ ἐφαίνετο ἐπακρίωτερον τοῦ ζήλου ἐξ οὗ συνηθά-
νετο ἐκείνῳ ἀναξιοπυρρούμενον, ἢ νὰ παραχωρήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον ὡς τὸν
ἰκανώτερον εἰς πραγματοποιήσασθαι αὐτῶν. Ὅτι ἕνεκα τούτων διὰ κἀπαρᾶς, ἔλευ-
θέρως, καὶ εὐχαρίστου θελήσεως, διὰ πλήρους καὶ ἐντελοῦς γνώσεως, παρα-
χωρεῖ, δίδει, καὶ μεταβιβάζει ἀμετακλήτως καὶ τίτλω δωρεᾶς μεταξύ ζών-
των, ἄνευ μηδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως ἢ μεταμελείας, εἰς τὸν ὑψηλότατον καὶ χρι-
στιανικώτατον βασιλέα τῶν Γάλλων, ἀπάντα, δι' αὐτὸν καὶ τοὺς νομίμους
διαδόχους αὐτοῦ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Γαλλίας, ὅλα τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια
ἔχει καὶ δύναται νὰ ἔχῃ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ τῆς Τραπεζούντης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Δεσποτίας τῆς Σερβίας, καὶ ὅλων
τῶν αὐθεντιῶν, δουκᾶτων, κομητιῶν, τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς αὐτοκρα-
ρίας τζούτης μετὰ τῶν τιμῶν, πρωτείων, καὶ ἄλλων, ἕτινα δύναται νὰ
παρακολουθῶσιν. »

Ἀμέσως δ' ἐγένετο καὶ ἡ ἐπομένη πράξις.

« Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν αὐτῶν μαρ-
τύρων ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος Γούρκ, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανικωτά-
του βασιλέως τῶν Γάλλων, ἐπὶ τῷ ὄρω καὶ τῇ ἐλπίδι ἐπικυρώσεως τῶν ἀπο-
φασισθησόμενων, ἀφ' ἐνός, καὶ ὁ ἐνδόξος αὐθέντης Ἀνδρέας Παλαιολόγος ἀφ'
ἐτέρου, ἐπιήσαν καὶ ἀπεφάσισαν ἁλοῦ τὰ ἑξῆς.

« Ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος ὑπόσχεται διὰ τὸν βασιλέα, ὅτι ἐν περι-
πτώσει καθ' ἣν ὁ ἡγεμὼν οὗτος δεχθῆ τὴν προβήθειαν δωρεᾶν, (ἥτις θέλει
θεωρηθῆ παραδεκτή, ἐὰν πρὸ τῆς προσεχοῦς ἐορτῆς τῶν ἁγίων Πάντων
δὲν κηρύξῃ ῥητικῶς, ὅτι ἀποβάλλει αὐτήν), ὁ ῥηθεὶς αὐθέντης βασιλεὺς θέλει
πληρῶναι κατ' ἔτος εἰς τὸν ἐνδόξον αὐθέντην Δεσπότην διὰ βίου τέσσαρας
χιλιάδας τριακόσια χρυσᾶ δουκάτα, ἐξ ὧν αἱ δύο χιλιάδες θὰ μετρηθῶσι
κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπικυρώσεως.

« Ἐν περιπτώσει παραδοχῆς τῆς προλεχθεῖσης δωρεᾶς, ὡς ἔχει, καὶ ἐπι-
κυρώσεως τῶν παρουσῶν συμφωνιῶν, ὁ σεβασμιώτατος καρδινάλιος ἐν τῷ
αὐτῷ ἰσχυρισμῷ ὑπόσχεται νὰ κατορθώσῃ ἵνα ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς, ἐκτός
τῆς ῥηθείσεως ἐτησίου συντάξεως, δώσῃ εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην τὴν διοί-
κησιν ἑκατὸν στρατιωτῶν διατηρουμένων καὶ μισθοδοτουμένων ὑπὸ τοῦ χρι-
στιανικωτάτου βασιλέως κατὰ τὴν συνθήβη τᾶξιν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων
τούτου δὲ γενομένου ὁ λεχθεὶς αὐθέντης Δεσπότης ὑποχρεοῦται νὰ ὑπηρετῇ
αὐτοπροσώπως μετὰ τῶν ἑκατὸν στρατιωτῶν τόσον τὴν αὐτοῦ Μεγαλειότητα,
ὡς καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἅμα ζητούμενος.

« Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπόσχεται νὰ κατορθώσῃ ἵνα ὁ μεγαλειότατος
βασιλεὺς ἐντός ἑξ μηνῶν ἀφελίσῃ εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην, εἴτε ἐν Ἰτα-
λίᾳ, εἴτε εἰς τὰς ἄλλας ὑποκειμένας τῇ Α. Μ. χώρας, γαίτας παραγούσας
πέντε χιλιάδας χρυσῶν δουκᾶτων ἐτήσιον εισόδημα, καὶ τῷ πληρῶνται ἐτη-
σίῳ, εἰς μετρητὰ ἢ ἄνευ ποσότητος, μέχρις οὗ αἱ λεχθεῖσσι γαίται πραγματικῶς

τῶ παραδοθῶσιν. Εἰς τοῦτο θέλουσιν εἶσθαι ὁμοίως ὑπόχρεοι καὶ οἱ διάδοχοι βασιλεῖς τῆς Α. Μ.

« Ὅμοίως ὑπόσχεται ἵνα ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς μεταχειρισθῆ τας κατὰ ἤφραν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ ὅπως τὸν ἀποκαταστήσῃ πάλιν Δεσπότην ἐν τῇ Δεσποτείᾳ τῆς Πελοποννήσου· τότε δὲ ὁ λεχθεὶς Δεσπότης θὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν μεγαλειότατον καὶ χριστιανικώτατον βασιλέα, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Δουδοβίκου, λευκὴν εὐδρομον ἵππον ἐν τίτῳ φόρου.

Ὅμοίως ὑπόσχεται, ὅτι ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ἀγαθοεργὸν αὐτοῦ μεσολάβησιν ὅπως κατορθώσῃ καὶ πληρώνηται τακτικῶς εἰς τὸν αὐθέντην Δεσπότην ἢ σύνταξις χιλίων ὀκτακοσίων δουκάντων, χορηγηθεῖσα αὐτῷ ἐπὶ τῆς ἀρχιερωσύνης Σίτζου Δ', ἐπὶ τοῦ ταμείου τῆς Σταυροφορίας.

« Ἄλλ' ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ μεγαλειότατος βασιλεὺς δὲν παραδεχθῆ τὴν προλεχθεῖσαν δωρεάν καὶ διακηρύξει πρὸ τῆς προσεχούσης ἐορτῆς τῶν ἁγίων Πάντων, οὐ δὲν ἔνοοι νὰ τὴν δεχθῆ, ὅλα τ' ἀνωτέρω ρηθέντα, τόσον ἢ δωρεὰ ὡς καὶ αἱ συνεπεῖα αὐτῆς γινόμενα· συμφωνίαι, θέλουσι θεωρηθῆ ἄκυροι καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἀποτελέσματος.

« Εἰς πίστωσιν τούτων ὠρκίσθη ὁ μὲν σεβασμιώτατος καρδινάλιος θεὸς τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ, ὁ δ' ἔνδοκος αὐθέντης Δεσπότης ἀψάμενος τῶν ἁγίων Γραφῶν ('). »

Τὴν 31 Δεκεμβρίου 1494 ὁ Κάρολος Η' εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων προκαταληφθεῖσαν Ῥώμην, καὶ πρώτη αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξεν ἡ παραλαβὴ τοῦ Ζέμ, ὃν ἐσκόπει ἵνα θέσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου. Σπεύδων δὲ ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας παρέλαβεν αὐτὸν καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως, πλὴν καθ' ὕδον ὁ ὑπὸ τοῦ ἐπιβούλου πάπα δηλητηριασθεὶς Ζέμ ἀπεβίωσε. Κύριος πλέον καὶ τῆς Νεαπόλεως γινόμενος ὁ Κάρολος ἤρξατο μελετῶν καὶ παρασκευαζόμενος διὰ τὸν κατὰ τῶν ἀπείρων πόλεμον· ἐπὶ δὲ τούτῳ ἔγραψεν ἐπανηληθμένως πρὸς τὸν ἐν Ῥόδῳ μέγαν μάγιστρον προσκαλῶν αὐτὸν ἵνα συμβουλευθῆ περὶ τούτου. Συγχρόνως δὲ συνεννοήθη μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, οἵτινες, κατὰ τὸν γάλλον χρονογράφον, ἐπληροφοροῦντο περὶ τῶν προόδων αὐτοῦ, διὰ τῶν ἐν Ἐρετιᾷ καὶ Ἀπουλίᾳ φίλων των, καὶ ἔγραφοι, ὅτι διαταγὴν περιέμενον ἵνα ἐπαρυστατήσῃσι. Κύρια δὲ ὄργανα τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἑλλάδι ἐνεργειῶν τοῦ Καρόλου ἦσαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δυβρᾶχιου, ὁ Ἄνδρέας Παλαιολόγος, Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης ὁ ἐκ Κομνηνῶν, καὶ διάφοροι ἄλλοι προΰχοντες Ἕλληνας. Καθὰ γράφει ὁ Κομνηνὸς ἐκ στό-

(') Mémoires de l'Académie des inscriptions tom. XVII, Paris 1751 σελ. 539.

ματος τοῦ Ἀριανίτου, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπειρῷ πέντε χιλιάδες ἐπαναστατῶν εἶχον καταλάβει τὴν Σκόδραν καὶ ἄλλα μέρη. Ἦθελε δὲ γενικευθῆ ἡ ἐπανάστασις ἐὰν μὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Δυβράχου, ἐκρατεῖτο εἰς Ἐνετίαν (¹) διότι ἡ Δημοκρατία ἄμα μαθούσα τὴν εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως παράδοσιν τοῦ Ζεμί ἐμήνυσε τοῦτο εἰς τὸν σουλτάνον καὶ ἀπηγόρευσε τὸν ἐκ τῶν λιμένων τῆς ἀπόπλου οἰουδήποτε πλοίου διὰ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Τὴν δὲ νύκτα καθ' ἣν ἐδόθη ἡ διαταγὴ αὕτη, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐν συνεννοήσει μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Ἀριανίτου φέρων ἀρκετὰ ξίφη, ἀσπίδας καὶ δόρατα πρὸς ἐξοπλισμὸν τῶν ἐπαναστατῶν ἐπεβιάσθη εἰς ἓν Ἡπειρωτικὸν πλοῖον καὶ ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐνετίας· ἀλλὰ μόλις ἐφθασεν εἰς τὰ πρὸ τοῦ λιμένος φρούρια συνελήρθη καὶ ἐφυλακίσθη, κατασχεθέντων τῶν ἐπ' αὐτοῦ εὑρεθέντων ἐγγράφων. Ἡ Δημοκρατία ἔχουσα οὕτως ἀνὰ χεῖρας τὸ νῆμα τῆς συνωμοσίας ἐσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς Τούρκους περὶ τῶν τεκταινομένων, καὶ συγχρόνως διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀριανίτου, ὅστις εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου τοῦ κατασχεθέντος πλοίου ἐφυγεν ἀμέσως εἰς Ἀπουλίαν (²).

Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ θράιμοι τοῦ Καρόλου καὶ ἡ εἰς Ἑλλάδα θρυλλομένη ἀπόδοσις του τοιοῦτον ἐνέσπειρε παρὰ τοῖς Τούρκοις τρόμον, ὥστε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας, Ἡπείρου, Ἀκαρνανίας, καὶ Μακεδονίας ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ μεσόγεια, συγχρόνως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Βαϊζήτης ἠτοιμάσθη ἵνα ἐγκαταλίπῃ τὸ Βυζάντιον καὶ περάσῃ εἰς Ἀσίαν. Ὁ τότε διοικητὴς τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἐνετικοῦ στόλου Γριμάνης ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Γερουσίαν, ὅτι ἄμα ἐπαρουσιάσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας οἱ Τούρκοι νομίσαντες, ὅτι ἦτο ὁ στόλος τοῦ Καρόλου ἐφυγον καὶ ἐγκατέλιπον ἀνευ φρουρᾶς τοὺς τόπους (³).

(¹) Ἀκριτόμυθον τὸν ἀρχιεπίσκοπον τοῦτον καλεῖ ὁ Κομίνης « *homme leger en paroles* ».

(²) *Mémoires de Philippe de Comines* σελ. 191—2 édit Michaud et Poujoulat.

(³) « *Interim fama de adventu,* deque successu rerum Caroli ad Turcas perlata, propterea quod rex palam dictaverat, Neapolitano regno capto, se in Turcas profecturum, eisque bellum terra marique illaturum, tanta fuit ejus rei opinio, tantusque omnes eas gentes terror iavasit, ut in Illyrico, Epiro, Acarnania, Macedonia, qui maritimas earum regionum oras atque portus incolebant, se introrsus reciperent, atque in longinquas a littoribus et remotas latebras abderent. Literae etiam ab Antonio Grimano ad Senatam venierunt, cum ad Neopactium Aetoliae littora navibus longis praetervehe-

Πλὴν καὶ τότε ἀπειδείχθησαν φροῦδα τὰ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος θρυλλήματα· διότι ὁ Κάρολος ἰδὼν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐνεργουμένην Εὐρωπαϊκὴν συμμαχίαν ἠναγκάσθη ἔνα ἐν σπουδῇ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπανάβη εἰς Γαλλίαν. Οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἐπανάστασιν προσκληθέντες Ἕλληνες διὰ ποταμῶν αἱμάτων ἐτιμωρήθησαν ὡς ἀραθίμενοι τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὰς νίκας τῶν Γάλλων (*).

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Κάρολος ἐγκαταλιπὼν τὰ περὶ Ἑλλάδος ὄνειροπολήματα ἐπανήρχετο εἰς Γαλλίαν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανὸς ἐμελέτα τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρέσβεις εἰς Ῥόδον (1595).

Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία ὑποούλως ἐφρόντιζεν ἔνα ἐκμεταλλεῦνται τὰς περιστάσεις πρὸς ἴδιον ὄφελος, ἄλλοτε μὲν ὠθοῦσα τὰ πράγματα εἰς πόλεμον, ἄλλοτε δὲ ταπεινουμένη ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου, ὅστις γενναιοφρόνως τῇ ἔρριπτε ψυχία τινὰ εἰς ἀμοιβὴν τῆς δουλικῆς ὑποκλίσεως. Αἱ νῆσοι Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, καὶ Λευκάς, ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τῆς ἐν Ἠπειρῷ δεσποτείας τῶν Τούρκων, πρὸ πολλοῦ εἶχον περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἵτινες κατηρήμωσαν καὶ κατηράκησαν αὐτάς. Ὑστερον δὲ Ἀντώνιος ὁ Τόκος, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, κατέλαβε τὰς δύο πρώτας νήσους· πλὴν οἱ Ἕνετοὶ ἐξαπατήσαντες καὶ τὸν σουλτάνον εὐκόλως ἐγένοντο κύριοι αὐτῶν (1483), καὶ ἐν ἀποζημιώσει τὸν προκάτοχον τὴν μὲν Κεφαλληνίαν παρέδωκαν εἰς τοὺς Τούρκους, τὴν δὲ Ζάκυνθον ἐκράτησαν δι' ἑαυτοὺς, ἀντὶ ἐτήσιου πληρωμῆς πεντακοσίων δουκῶν εἰς τὸ σουλτανικὸν ταμεῖον. Τὸ δὲ περὶ τούτου σουλτανικὸν φημάριον ἔχει ὡς ἐξῆς. « Ἡμεῖς σουλτάν Παγιαζίτ γάν, θεοῦ χάριτι μέγιστος βασιλεὺς Ἀσίας, Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐξῆς, πρὸς τὸν ὑψηλότατον, ἐνδοξότατον, καὶ ἐκλαμπρότατον κύρ Ἰωάννην Μοτζενίγον καὶ μέγαν

---

tur, Turcas eam esse classem Gallicam verentes, omnes aufugisse, vacuaque littora custodiis reliquisse; ut quilibet existimare potuerit, si se modo Carolus illis in locis ostendisset, parvo eum negotio omnes eas regiones in suam potestatem redigere potuisset. (Bembi, Historiae Venetae lib II). — « Qu'il fist (Βασιλεὺς) venir tout son equipage de mer au détroit du Bras de St Georges pour se sauver delà en Asie avec tout son train, si cela fust advenu. (Mémoires de l'Académie des inscriptions, tom XVII, 1751, σελ. 567). — Sansovino, orationi da molti uomini illustri, σελ. 47.

(*) Sismondi, Histoire des Français, tom. XV, σελ. 195.

δούκαν τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντείας τῶν Βενετῶν, τὸν ἄξιον καὶ πρέποντα, καὶ τιμηκόμενον χαιρετισμὸν νὰ δεξιῆται ἡ ἐκλαμπρότης σου ἐκ τῆς αὐθεντείας μου· μετὰ δὲ ταῦτα νὰ ἐγνωρίσητε τὸ πῶς ἦλθεν εἰς τὴν Πόρταν μου ὁ ἐντιμότατος καὶ ἐξηρημένος ἄρχων καὶ ἀποκρισιάρχιος τῆς αὐθεντείας σας κύριος Ἰωάννης ὁ Δαρεῖος, περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν νησιῶν τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ζακύνθου, ὅπου εἴχαμεν γράφαί πρό καιροῦ πρὸς τὴν ὑψηλότητά σας μὲ τὸν σκλάβον τῆς αὐθεντείας μου τὸν Τζαβὸς Μεχμέτην διὰ νὰ παραδοθῶσι τὰ εἰρημμένα νησιά πρὸς τὴν αὐθεντείαν, καθὼς τὰ εἴχαμεν καὶ ἀπὸ πρῶτα· νῦν δὲ ὁ γέμιος ἀποκρισιάρχιος τῆς ὑψηλότητός σου ἐζήτησε καὶ ἐποῦδασε πολλὰ διὰ νὰ μηδὲν ἐπάρωμεν τὰ αὐτὰ νησιά, ἀλλ' ἂν ἀπομείνωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐκλαμπρότητός σου· τὸ λοιπὸν οὕτως διεκρίναμεν δικαίως διὰ τὴν καθαρὰν ἀγάπην καὶ καλὴν φιλίαν, ὅπου ἔχομεν μὲ τὴν ἐκλαμπρότητα σας, καὶ διὰ τὴν ἐγνωρίαν τοῦ τιμίου ἀποκρισιάρχου σας εἶπαμεν, ὅτι τὸ νησί τῆς Κεφαλληνίας νὰ παραδοθῆ πρὸς τὴν αὐθεντείαν μου, ὡς καθὼς ἦτον καὶ πρῶτα, καὶ διὰ τὸ νησί τῆς Ζακύνθου νὰ διδῆ ἡ ἐκλαμπρότης σου κατ' ἔτος φλουρία βενετικὰ πεντακόσια εἰς τὴν Πόρταν τῆς αὐθεντείας μου, καὶ τὸ νησί, ἡγοῦν τῆς Ζακύνθου, νὰ τὸ ἔχη ἡ ἐκλαμπρότης σας βέβαια καὶ ἀσάλευτα ἀνευ λόγου τινος καὶ ὀφλήσεως. Ἐπὶ ἔτους 5975, (1485) (1).

Ἐν ἔτει 1499 ὁ Βασιλεὺς ἀπεφάσισε τὸν κατὰ τῆς Ἑνετίας κλέμον, ἐρεθιζόμενος καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐν Ἰταλίᾳ ἐχθρῶν αὐτῆς· ὅθεν ἀφοῦ ἐξέβηεν εἰς τὰ δεσμὰ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπον αὐτῆς καὶ πάντας τοὺς Ἑνετοὺς ὑπάρχουσ ἀπέστειλε πολυαριθμοὺς δυνάμεις πρὸς κατάληψιν τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑνετικῶν κτήσεων. Ἐντρομος ἡ Δημοκρατία ἔσπευσεν ἵνα ὀχυρώσῃ τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον, καὶ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ φρούρια αὐτῆς, ἀποστείλασα πολυαριθμὸν στόλον ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει. Κύριος ὅμως σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἦτο ἰδίως ἡ Ναύπακτος, πρὸς κυρίευσιν τῆς ὁποίας ἐστάλη ὁ βεηλέρβης τῆς Ρούμελης Μουσταφᾶς πασᾶς. Ταυτοχρόνως δὲ ὁ ναύαρχος Δαοῦδ πασᾶς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τριακοσίων πολεμικῶν πλοίων καὶ ἄλλων φορηγῶν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Ἄνεμοι ἐναντίοι ἠνάγκασαν τὸν στόλον ἵνα μείνῃ ἠκυροβόλητος ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἀντικρὺ τῆς Μεθώνης. Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ ὁ ὑπὸ τὸν Μουστα-

(1) Miklasich, Acta etc. tom. III, σελ. 332-3.

φάν στρατός ἐπροχώρησε μέχρι τῶν πλησιοχώρων τῆς Ναυπάκτου. Ἄμα ὁ Χαλλῆλ μπέης τοπάρχης τοῦ Μορέως ἐγνωστοποίησε τὴν ἐν τοῖς Μεσσηνιακοῖς παραλίαις βίαιαν διαμονὴν τοῦ στόλου, ὁ γηραιὸς μέγας βεζίρης Ἐρσέκ Ἀχμέτ πασᾶς ἔδραμε μετὰ πολλῶν μυριάδων γιανταάρων καὶ ἔφθασεν εἰς Κυλλήνην, καθ' ἣν στιγμήν ὁ ὀθωμανικὸς στόλος συνήντησε τὸν τῆς Ἐνετίας, ὅστις συγκείμενος ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα πλοίων ἤρχετο ἵνα διαφιλονεικήσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ στόλαρχος Ἀντώνιος Γριμάνης, καὶ τοι ἔχων κατωτέρως τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις, ἠτοιμάζετο πρὸς μάχην, ὅτ' ἔφθασεν ἐκ Κερκύρας ὁ ναύαρχος Ἀνδρέας Λορεδάνος μετ' ἐπικουρίας δεκαπέντε καλῶς ἐξοπλισμένων πλοίων. Ἄλλ' ἡ ἀριεξία τοῦ τελευταίου, ὃν ἡ Δημοκρατία ἐθεώρει τὸν ἐπιδειξιώτερον ναύαρχον, διέγειρε τὸν φθόνον τοῦ μοχθηροῦ Γριμάνη. Οἱ δύο στόλοι ἐτοιμοπόλεμοι ἔπλεον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατέναντι ἀλλήλων. Ὁ Ἐνετὸς Ἀλέξανδρος Ἀλμέριος διώκει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, οἱ δὲ Λορεδάνος καὶ Γριμάνης τὰς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ναῦς. Τρεῖς ἀρχηγοὶ οὐχ ἤττον ἔμπειροι ἐμερίσθησαν τὴν διοίκησιν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ· ὁ καπετὰν πασᾶς Λαουδ, καὶ οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κιαμάλ μπέης καὶ Μπορράκ μπέης.

Τέλος οἱ δύο ἐχθρικοὶ στόλοι συνεπλάκησαν παρὰ τὴν νῆσον Σαπιέντσαν. Ὁ Ἀλμέριος ἰδὼν τὴν μεγάλην ναῦν τοῦ Μπορράκ κερωρισμένην τοῦ λοιποῦ στόλου καὶ προχωροῦσαν πρὸς τὴν Κυλλήνην ἐξώρμησε κατ' αὐτῆς, ὁ δὲ Λορεδάνος ἔδραμε πρὸς ὑποστήριξίν του. Οἱ δύο Ἐνετοὶ ναύαρχοι ἔρριψαν ταυτοχρόνως σχεδὸν τὰς ἀρπάγας ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ ξιφῆρεις ἐπήδησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἄλλ' ὁ γενναϊόκαρδος Μπορράκ βλέπων προφανῶς τὸν κίνδυνον τῆς αἰχμαλωσίας ἔθηκε πῦρ ἐπὶ τῶν δύο Ἐνετικῶν πλοίων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε τὸ ἰδικόν του. Ἡ πυρκαϊὰ ταχέως μετεδόθη εἰς τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐξάρτια· τὰ τρία πλοῖα μετεβλήθησαν εἰς μέγαν πύρινον σίφωνα, καὶ οἱ μᾶλλον περίφημοι ναυτικοὶ τῶν δύο στόλων, ὁ Λορεδάνος καὶ ὁ Ἀλμέριος, ὁ Μπορράκ καὶ ὁ Καρὰ-Χασάν οἰκτρῶς ἀπωλέσθησαν ἐν μέσῳ τῆς καταναλισκούσης πλοῖα καὶ πληρώματα φλογός (28 Ἰουνίου 1499). Ὁ κακεντρεχὴς Γριμάνης, ὅστις εἰ καὶ δυνάμενος δὲν ἠθέλησεν ἵνα σπεύσῃ εἰς σωτηρίαν τοῦ Λορεδάνου, ἐπέστρεψεν εἰς Κέρκυραν, ἐγκαταλιπὼν εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον ἐλευθέραν τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου εἴσοδον. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπέστρεψε βοηθούμενος ὑπὸ εἴκοσι δύο γαλλικῶν καὶ δύο Ῥοδίων

νηών, πλὴν ἠρέσθη ἵνα μακρόθεν κωνοβολήσῃ τὸν τουρκικὸν στόλον, ὅστις ἐλθὼν ἀνενοχλήτως ἠγκυροβόλησεν ἐνώπιον τῆς Ναυπάκτου, ἥτις στενῶς διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκουμένη καὶ οὐδαμῶθεν βλέπουσα βοήθειαν ἠναγκάσθη ἵνα παραδοθῇ (28 Αὐγούστου) ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ τριετοῦς ἀσυδοσίας. Ἄμα δὲ ὁ σουλτάνος Βαϊαζίτης, ὅστις ἦτο παρῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν γενομένων, ἐγένετο κύριος τοῦ σημαντικωτέρου ἐν Ἑλλάδι προμηχῶνος τῶν Ἑνετῶν, διέταξεν ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ εἴσοδος τοῦ κόλπου διὰ τῆς ἀνεγέρσεως δύο φρουρῶν ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, ἀναθεσάς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν ταύτων εἰς τὸν Σινὰν πασὰν βεηλέρβερν τῆς Ἀνατολῆς. (1).

Ὁ ἄθλιος Γριμάνης ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὴν Κεφαλληνίαν, πλὴν ἀποκουσθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπέπλευσεν εἰς Κέρκυραν, ἡ δὲ Γερουσία μαθοῦσα τὰ γενόμενα ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν στολαρχίαν καὶ διεπιστεύθη εἰς ἄλλον.

Ἡ Δημοκρατία ταραχθεῖσα ἐπὶ τῷ μηνύματι τῆς ἀλώσεώς τῆς Ναυπάκτου ἠθέλησεν ἵνα ζητήσῃ τὴν εἰρήνην, θαρρόυσα εἰς τὰς ὑπὲρ αὐτῆς ἐνεργείας ἐνοουμένων τινῶν τοῦ Βαϊαζίτου. Ὅθεν στείλασα πρέσβην εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐζητεῖτο τὴν παράδοσιν τῆς ἀδίκως κυριευθείσης Ναυπάκτου, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν φυλακισθέντων Ἑνετῶν ὑπηκόων, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν εἰρήνην. Παρ' ἐλπίδα ὅμως ὁ σουλτάνος ἀπεκρίθη, ὅτι ἂν ἀληθῶς ἡ Δημοκρατία ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην εὐκόλως ἠδύνατο νὰ τὴν ἀπολάβῃ, παραχωροῦσα αὐτῷ τὴν Μεθώνην, Κορώνην, καὶ Ναύπλιον. Ὁ Βαϊαζίτης ἐπισπεύδων τὸν πόλεμον διέταξεν ἵνα ῥιφθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν διακόσια πλοῖα, ὅλον δὲ τὸ ἱππικὸν μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον, αὐτὸς δ' ἐπιβὰς τοῦ στόλου ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (17 Ἀπριλίου 1500).

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἄμα μαθόντες τὴν ἀπόφασιν τοῦ σουλτάνου μετὰ σπουδῆς διέταξαν τὴν παντοειδῆ ἐφοδίασιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῷ Ἴονίῳ πελάγει κτήσεών των. Τὸ Ὀθωμανικὸν ἱππικὸν ἐλθὼν εἰς Ἀργολίδα προσεπάθησεν ἵνα καταλάβῃ τὰ πέριξ τοῦ Ναυπλίου, πλὴν μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἐκδιωχθὲν διατάχθη ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ καταπλεύσαντος Βαϊαζίτου ἵνα μεταβῇ εἰς Μεσσηνίαν. Ἐν τῷ σουλτανικῷ συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη ἵνα πρὸ τῆς πολιορκίας τῆς Μεθώνης ἐκβιασθῇ ἡ ἄλωσις τῆς Πύλου (Junca), ὡς λίαν συντε-

(1) Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σελ. 18—21.

λούσης εἰς διευκόλυντιν τῶν κατὰ τῆς Μεθώνης στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' ἢ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἑλληνογενετικὴ φρουρὰ ἠνάγκαζε τοὺς Τούρκους ἵνα περιορισθῶσιν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μεθώνης.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς Δημοκρατίας ἀναβαρβήσας ἐκ τῶν δύο τούτων ἀποτυχῶν τῶν σουλτανικῶν ὄπλων ἀπερξίστην ἵνα μὴ περιορισθῇ ἀμυνόμενος, καὶ ἀπάρas ἐκ Πύλου μεθ' ὄλου τοῦ στόλου διευθύνετο πρὸς τὴν Μεθώνην· ἀλλὰ πρὶν πλησιάσῃ ὁ ἐν τῷ νησιδρίῳ τῆς Σαπιέντας ἐστρατοπεδευμένος σουλτάνος διέταξεν ἵνα ἐκαστὸν γαλέρασι σπεύσωσιν εἰς ἀπάντησίν του. Αἰματωθεσάτη συνεκροτήθη ναυμαχία, καὶ ἀμρότεροι ἐπιδείξαντες θαυμάσια ἔργα ἀνδρείας καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ πολὺ διεφιλονείκησαν τὴν νίκην, ἥτις ἐπὶ τέλους ἔκλινε πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Τὰ ὀθωμανικὰ πλοῖα ἤρχισαν ἤδη νὰ τρέπωνται, ὅτε αἰφνιδίως μεταβληθέντος τοῦ ἀνέμου οἱ φεύγοντες μὲ ἀναπεπταμένα ἰστία ἐξώρμησαν κατὰ τοῦ Ἐνετικοῦ στόλου, μὴ δυναμένου νὰ κινηθῇ ἕνεκα τοῦ ἐναντίου πνεύματος. Ἡ ναυμαχία ἐπὶ τέλους ἀνεωῆθη μετὰ τῆς αὐτῆς μανίας, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ βυθίσαντες μίαν γαλέραν, αἰχμαλωτίσαντες ἑτέραν, καὶ κακοποιήσαντες τὴν ναυαρχίδα ἠνάγκασαν τὸν στόλον τῆς Δημοκρατίας νὰ σωθῇ φεύγων εἰς Ζάκυνθον.

Ὁ σουλτανικὸς στόλος εἶχε περιφράζει διὰ διπλῆς σειρᾶς πλοίων τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης, ἦν στενῶς ἐπολιόρκει καὶ ὁ στρατὸς διὰ ξηρᾶς. Μετὰ πολυήμερον καὶ ἀδιάκοπον βομβαρδισμόν διατάχθη ἡ ἔφοδος, ἡ δ' ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Βαϊλζίτου μετὰ τὸσαύτης μανίας καὶ ἀταξίας ἐξώρμησεν, ὥστε αἱ πρῶται αὐτῆς φάλαγγες κατεπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἐπομένων, οἵτινες πατοῦντες ἐπὶ σωρῶν ἐκ νεκρῶν καὶ τραυματιῶν ἀνέβησαν εἰς τὸ ἀνοιχθὲν ῥήγμα τοῦ φρουρίου. Πλὴν ἡ φρουρὰ καρτερικώτατα ἀντιστάσα ἠνάγκασε τοὺς ἐφορμίζοντας ἵνα μετὰ μεγάλων ζημιῶν ὀπισθοχωρήσωσι.

Ἐνῶ ταῦτα ἐλάμβανον χώραν ὁ Ἐνετὸς ναύαρχος διατρίβων ἐν Ζακύνθῳ ἐπεσκευάζεν ἐν σπουδῇ τὸν πηθόντα στόλον· πλὴν ἔχων ὑπ' ἄψιν καὶ τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεως τῶν ἐν Μεθώνῃ δι' ἑλλείψιν ἐπικουρίας, ἐξέλεξε τοὺς καλλιτέρους κατεργαζόμενος τοῦ στόλου, διατάξας αὐτοῖς ἵνα παραλαβόντες πᾶν τὸ ἀναγκαῖον εἰς πολιορκουμένην πόλιν δράμωσιν εἰς Μεθώνην⁽¹⁾. Οἱ ἀτρόμητοι οὗτοι ἀποφασί-

(1) Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἐξῆς: Βαλέριος Μαρκέλλος, Ἰωάννης Μαρῆς, Πέτρος Βενεταῖνος, Ἀλέξανδρος Γόττης, καὶ Φραγκίσκος Χερβούργης Κερκυραῖσι, Ἰάκωβος Βαρβεινιάνος, καὶ Γριόντης Κρής. (Spandugino, commentari, σελ. 77).

σπυγες ἵνα προκινδυνεύσωσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως κατώρθωσαν ἵνα διέλθωσιν ἀβλαπτεῖς ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ἀγκυροβόλησωσιν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἡ ἔλευσις αὐτῶν ὑπῆρξε μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς παραδόσεως; διότι οὐ πολιορκούμενοι ἐξῆλλοι γινόμενοι ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῆς ἐπικουρίας ἔδραμον εἰς προϋπάντησιν αὐτῆς καὶ ἀπρόνως ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις των. Τοῦτο παρατηρήσας ὁ ἐχθρὸς διέταξεν ἀμέσως γενικὴν ἐφοδον, καθ' ἣν κατελήρη τὸ τεῖχος καὶ ἡ πόλις (1), σφραγέντων τῶν ἀντισταμιένων. Οἱ περισωθέντες τῶν πολιτῶν θέντες πῦρ εἰς τὴν ξυλωάδην ὕλην τῆς πόλεως κατέρυγον ἐντὸς τοῦ φρουρίου, πλὴν τοῦτο παρῶζονεν ἔτι μᾶλλον τὴν λύσασαν τῶν νικητῶν, οἵτινες ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἐσφραζον ἀνευ διακρίσεως φύλου καὶ ἡλικίας. Ὁ διοικητὴς, ὁ ἐπίσκοπος, οἱ ἀξιωματικοὶ, καὶ πλεόν τοῦ τρίτου τῶν κατοίκων διήλθον ἐν στόματι μαχαίρας (2).

Τὴν 10 Αὐγούστου 1500 ὁ Βαϊαζίτης γινόμενος κύριος τῆς Μεθώνης ἠθέλησεν ἵνα εὐχαριστήτῃ τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐντὸς χριστιανικοῦ ναοῦ· ἐπὶ τούτῳ δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν καὶ παρατηρήσας ἀπὸ τῆς γαστρῆς τὸ βῆθος τῆς τάρρου εἶπε « διὰ τὴν ἀνδρείαν τοῦ βεηλέρβεη Σινάν πασᾶ, καὶ τὴν ὀρηκτικὴν ἐφοδὸν τῶν γιαντισάρων, ὁ θεὸς μοι ἔδωκε τὴν πόλιν ταύτην (3). »

Μετὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος ἔστειλε κατὰ τῆς Πύλου καὶ Κορώνης στρατὸν ὑπὸ διαφόρους σωματάρχας, οἵτινες προσελθόντες ἀπήγγειλαν, ὅτι εἰ μὲν παρεδίδοτο πρὸ τῆς πολιορκίας ἤθελον ἀξιωθῆ συνθηκῶν ὠρελίμων, εἰ δὲ προέκρινον νὰ δεχθῶσι τὴν δύναμιν ἤθελον ἅπαντες ἀποθάνει ἐν στόματι μαχαίρας. Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ ὁ ἑνετὸς διοικητὴς τῆς Πύλου Κάρολος Κονταρίνης παρέδωκε τὴν πόλιν (15 Αὐγούστου). Τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῆς ἠκολούθησε καὶ ἡ Κορώνη.

Κύριος γινόμενος ὁ Βαϊαζίτης τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων ἦλθε κατὰ τοῦ Ναυπλίου· πρὶν δὲ ἀρχίσῃ τὰς ἐχθροπραξίας ἔστειλε τὸν ἐν Κορώνῃ αἰχμηλωτισθέντα Παῦλον Κονταρίνην ἵνα πείσῃ τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ πρὸς ὑποταγὴν. Ἄλλ' ὁ φιλόπατρις ἐκεῖνος ἑνετὸς ἐπραξε

(1) Ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ τεύχους ἀναβῆς γιαντισαρος διαρίσθη ὑπὸ τοῦ Βαϊαζίτου φλαμπουριάρης (sandjac) μετ' ἐτησίῳ ἐπιχορηγήσεως 80,000 δουκίων (Αὐτόθι, σελ. 77).

(2) Laugier, VIII, σελ. 108.

(3) Spanguliano, σελ. 77-78.

τὸ ἔναντίον, διότι εἰσελθὼν καὶ τοὺς στρατιώτας ἐνεψύχωσε, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων παρέστησεν ὡς ἀθλίαν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ σουλτάνος ἀκούσας καὶ τὴν προσέγγισιν τοῦ ἑνετικῆς στόλου ἀνηγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν (1).

Ὁ νεοεκλεχθεὶς ἀρχιστρατήγος τῆς Δημοκρατίας Βενέδικτος Πέζαρος, καταπλεύσας εἰς Ζακύνθον σπηθήρουσε τὸν δεσπορμένον στόλον καὶ περὶ λαβῶν ἐλεγκτὸν σῶμα Ἑλλήνων ἱππέων (stradiotti) ἐξώρμησεν εἰς καταδίωξιν τοῦ ἐπιστρέφοντος εἰς Κωνσταντινούπολιν σουλτανικοῦ στόλου. Ἐντυχὼν δὲ περὶ τὸν Ἑλλησποντον τὸν Ἀχμέτ πασᾶν κατεδίωξεν αὐτόν, καὶ συλλαβῶν εἴκοσι γαλέρας, ἀπεβίβασεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τοὺς Ἑλληνας ἱππεῖς, οἵτινες ἐρθεῖραν καὶ ἀπόλεσαν πᾶν τὸ τουρκικόν (2). Ἰστέρον λεηλατήσας τὴν Μιτυλήνην καὶ τὴν Τένεδον, ὑποτάξας τὴν Σάμον, καὶ ἀνακτήσας τὴν Αἴγιναν, ἦλθεν εἰς Πύλον καὶ εὐκόλως ἐγένετο κύριος τοῦ Μεσσηνιακοῦ τούτου φρουρίου.

Ἐνεργεῖα τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ἐπέισθη ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ Νεαπόλεως ἵνα βοηθήτῃ τοὺς Ἐνετοὺς ἐν τῷ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμῳ ὅθεν ὁ διάστημα Γουζάλβος Κορδούβιος, ναύαρχος τοῦ Φερδινάνδου, ἔλθων μετὰ ἐξήκοντα ἰσπανικῶν γαλερῶν ἠνώθη τῷ Πεζάρῳ ἐν Ζακύνθῳ. Οἱ σύμμαχοι μετὰ πολλὰ ἀνευώλια σχέδια ἀπεβίβασαν ἐπὶ τέλους ἵνα πειραθῶσι τὴν ἄλωσιν τῆς Κεφαλληνίας. Οἱ ἐν τῇ νήτῳ Τούρκοι ἄμα ἰδόντες τοὺς συμμάχους ἀγκυροβολήσαντες ἐν τῷ νησιδρίῳ Βαρδιάνοι περίτρομοι κατέφυγον εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ ἁγίου Γεωργίου φρούριον. Τότε δὲ ὁ Κεφαλλῆν Γιαννούλης Πατρικίος ἔλθων παρὰ τῷ Πεζάρῳ παρέστησεν αὐτῷ τὸ σαθρὸν τοῦ φρουρίου, τὸν τρόπον τῶν Τούρκων, καὶ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων (3). Οἱ δύο στόλαρχοι ἀπεβίβασαν στρατεύματα, τὰ ὅποια ὀδηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Πατρικίου περιέζωσαν τὸ φρούριον, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τριακοσίων μόνων Τούρκων ἀνδρικότατα ἀντιστάτων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Αἱ πέριξ στηθεῖσαι κανονοστιχίαι, ἕνεκα τοῦ φραγκώδους τῆς θέσεως, οὐδὲν κακὸν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς πολιορκ-

(1) La Morea combattuta dall' armi Veneti con li successi in Levante nella campagna 1686. Venetia 1686. σελ. 149—163.

(2) Spandugino, σελ. 79.

(3) Francesco Lucissa, costituzione, ovvero statuti municipali della città et isola della Cefalonia, etc. (Χρηρῶγραφον ἐν τῷ Ἀρχιεπισκοπικῷ Κεφαλληνίας),

καυμένους, οἵτινες γενναίως ἀπέκρουσαν τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν ῥιπτοντες κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν χάλιαζαν πετρῶν, καὶ παντὸς εἶδους ἐμπρηστικῶν ὑλῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἀγέρθησαν πανταχοῦ τῆς περικλειούσης τὸ φρούριον κοιλιάδος ὑψώματα ἀνώτερα τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· καὶ οὕτως οἱ Τούρκοι ἀποδεκατιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐκτοξευομένων σφαιρῶν καὶ κακούμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ ἄλλων στερήσεων ἠναγκάσθησαν ἵνα παραδοθῶσι (1).

Πεσοῦσης τῆς Κεφαλληνίας ὁ Πέζαρος βλέπων τὴν ἐρήμωσιν τῆς νήσου προσεκάλεσε πάντας τοὺς ἐγκαταλιπόντας τὰς πατρίδας των Πυλίου καὶ Κορωναίους, καὶ ἄλλους ἀπάτριδας Ἑλληνας, ἵνα ἔλθωσι πρὸς συναικισμὸν τῆς νήσου, προθύμως προσφέρων δημοσία πλάκα εἰς μεταφοράν, καὶ ὑποσχόμενος τὴν παραχώρησιν ἀναλόγων καλλιεργησίμων γαιῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κεφαλληνίας ὁ μὲν Ἰσπανικὸς στόλος ἀναχώρησεν, ὁ δὲ Πέζαρος πληροφορηθεὶς, ὅτι ἐν Πρεβέζῃ καταδρομικαὶ νῆες εἶχον παρασκευασθῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐφωδίασε τὴν Κεφαλληνίαν καὶ καταπλεύσας μετὰ τοῦ στόλου εἰς Λευκάδα ἐξέλεξεν οὐκ ὀλίγα ταχυπλόους τριήρεις καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπιβιβάσας τοὺς ἀρίστους τῶν ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν ἐπλευσεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης. Διευθυνθεὶς δὲ πρὸς τὸ μέρος τῶν νεωρίων ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν, ὅστις προσέβαλε καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς ἐξεληθόντας τοῦ φρουρίου Τούρκους· αὐτὸς δὲ πυρίσας ὅλα τὰ νεώρια καὶ τὰς περίεξ οἰκοδομὰς καὶ καταλαβὴν διὰ στρατιωτῶν ὅλην τὴν ἀκτὴν πρὸς διακώλυσιν τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνδοξομένων ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων, ἐβρύμούκησε τὰ καινούργια πλοῖα καὶ ἐξήγαγε τοὺς λιμένους, πυρπολήσας δύο μόνου παλαιά. Μετὰ τὴν τολμηρὰν ταύτην ἐπιχείρησιν, καθ' ἣν ἀπώλεσε τεσσαράκοντα στρατιώτας, διῆλθε μεθ' ὄλων τῶν πλοίων ἀβλαβῆς ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός καὶ κατέπλευσεν εἰς Λευκάδα καὶ Κέρκυραν (2).

Ἄλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ διεπράττοντο, ὁ διαβόητος ὀθωμανὸς πειρατὴς Καμαλῆς μετὰ τινων καλῶς ἐξοπλισμένων φουστῶν ἦλθεν εἰς Πύλον, ἄρτι ἀνακτηθεὶσαν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, καὶ κύριος γενόμενος τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐν τῷ λιμένι γαλερῶν ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Πέζαρος μαθὼν τὸν κίνδυνον τοῦ φρουρίου ἔσπευσεν εἰς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ, πλὴν ἐλθὼν ἔμαθε τὴν ἄεσπλην

(1) Bambi, Historia Rer. Venet. — Π. Χιώτου, Ἱστορ. Ἀπομνημ. σελ. 338.

(2) Bembus. — Χιώτης, Β'. σελ. 340—1.

διαγωγὴν τῶν ὑπερασπιστῶν. Ὁ εἰνούχος Ἑλὴ πασσᾶς εἶχε καταλάβει τὴν πόλιν καὶ ἐκπληρῶν τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης παρέδωκεν εἰς τὸν Ἐνετὸν ἀρχιστράτηγον πάντας τοὺς ἐν Πύλῳ ὑποταχθέντας. Ὁ Πέζαρος λαβὼν ἀνὰ χεῖρας αὐτοὺς διέταξεν ἵνα κόψωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ φρουράρχου, ὅστις δυνάμενος ἐν ἀντιστῆ ἐπροτίμησεν ἐπονείδιστον συνθήκην ⁽¹⁾. Μετὰ δὲ τοῦτο ἔλθων εἰς Κέρκυραν ἔμαθεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ Δρίνου, ποταμοῦ τῆς ἀνω Ἀλβανίας, ἐξωπλίζοντο ἐχθρικοὶ φούσται προτιθέμεναι ἵνα παραβιάσωσι τὰς Ἐνετικὰς παραλίους πόλεις ὅθεν ἀμέτῳ κατασκεύασε πλοιάρια δυνάμενα νὰ διαπλεύσωσι τὸν ἀβαθῆ ἐκεῖνον ποταμὸν, καὶ ἔλθων διέσπειρε τὸν τρόμον παρὰ τοῖς πολεμίοις· πλὴν ὀρμητικῆ ἐνσκήψασα λαίλαψ ἀνέτρεψε τὰ πλοιάρια καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν διασωθέντες συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ⁽²⁾. Ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ παράλια παραλαμβάνει καὶ ἄλλους Κορωναίους, ὅς μετοικίζει εἰς Κεφαλληνίαν.

Μέχρι τοῦδε ἡ Δημοκρατία μόνη ἐγκαταλειφθεῖσα ἐξηκολούθει, οὐχὶ πλέον ἐκ χριστιανικοῦ αἰσθήματος, ὡς διεκήρυττεν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης, τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Τέλος πάντων, τῇ συντόνῳ ἐνεργείᾳ τοῦ πρὸ μικροῦ προδόντος εἰς τὸν Βαϊαζίτην τοὺς φιλοπολέμους σκοπούς τοῦ Καρόλου Η', πάπα Ἀλεξάνδρου Σ', κατωρθώθη ὁ συνασπισμὸς τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, Γαλλίας, Οὐγγαρίας, τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, καὶ τοῦ ἐν Ῥόδῳ τάγματος, διὰ τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον.

Ἴνα δὲ καταδειχθῆ, ὅτι ἀπλοῦν συμφέρον καὶ οὐδὲν αἰσθημα φιλελληνισμοῦ ὤθει τὴν τότε πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης ἵνα ἐκάστοτε ποιῆ τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν θεατρικὰς ἐκείνας ἐπιδείξεις, τὰς ὁποίας πρὸς φαναρισμὸν τῆς θρησκείας ὠνόμαζε *σταυρογορίας* πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν καὶ διωγμὸν τῶν ἀπίστων, ἀναφέρομεν, ὅτι ἡ Ἐνετικὴ Δημοκρατία διὰ τοῦ εἰς Λαδίσλαον τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας σταλέντος ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ πρέσβειος Σεβαστιανοῦ Ἰουστινιάνου ἐξέφραζεν ἐνθέρμους συμπαθείας ὑπὲρ τῆς δυστυχούς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν πρὸ πέντε ἐτῶν ἀναιδέστατα εἶχε καταμηνύσει εἰς τὸν Βαϊαζίτην ὡς βουλευομένην τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων, μὴ παραλείψασα μάλιστα εἰς ἐπισφράγισιν τῆς ἀναιδεΐας ἵνα μνημνεύσῃ καὶ αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Καρόλου Η'. ⁽³⁾

(1) Spandugino, σελ. 80. (2) Αὐτόθι σελ. 78.

(3) Sansovino, orationi da molti uomini illustri, Venetia. σελ. 44—49.

Μολοντούτο και πάλιν έτοιμασίαι κατά Ξηράν και θάλασσαν, και φόβοι τών Τούρκων. Ὁ Γαλλικός και Πορτογαλλικός στόλος καταπλεύσας εις Ζάκυνθον συνέμιξε τόν του Πεζάρου, πλην ένεκεν άσυμφωνίας έλαβεν άντιθέτους διευθύνσεις. Ὁ πάπας, ει και γράφων προς τόν μέγαν μάγιστρον Πέτρον Δ' Ὁβουσών, ότι αύταπροσώπως θέλει οδηγήσει τόν στόλον, ού μόνον δέν εξεπλήρωσε τήν ύπόσχεσίν του, άλλ' ούτε καν λόγον περι σταυροφορίας πλέον έποίησε. Μόνον δέ ο μέγας μάγιστρος έδειξε ζήλον αξιομνημόνευτον, και αφού ματαίως άνέμεινε τήν έλευσιν τών συμμάχων, εξοπλίσας τριάκοντα έξ πλοια και επιδιβάσας διαφόρους πειρατάς, Ροδίους, Ισπανούς, και Ιταλούς, άνεχώρησεν εκ Ρόδου τήν 24 Νοεμβρίου 1504 και ελθών εις Κών έμαθεν, ότι ο Γαλλικός στόλος υπό τόν ναύαρχον Φίλιππον Κλέβην, και ο Ένετικός ενισχυθείς διά δέκα Κρητικών κατέργων, έπολιόρκουν τήν Μιτυλήνην. Ἀλλ' ο γάλλος ναύαρχος, ένεκα του χειμῶνος και τής μη εμφανίσεως τών συμμάχων άπεφάσισε να λύση τήν πολιορκίαν και επανέλθη εις Γαλλίαν. Ὁ Δ' Ὁβουσών μάτην προσεπάθησε ν' άποτρέψη τής τοιαύτης άποφάσεως τόν Κλέβην, οστις επί τέλους άναχωρήσας έναυάγησεν εκ μεγάλης τρικυμίας εις Κύθηρα. Ὁ δέ Πέζαρος ήλθεν εις Νάξον, ένθα μετέβη και ο στόλος τής Ρόδου. Ἀλλά συμβουλίου γενομένου, έθεωρήθησαν άνεπαρκείς αι δυνάμεις αύτῶν προς εκβίασιν του πορθμοῦ του Έλλησπόντου' ούτω δέ ο δυστυχής γέρων επανελθών εις Ρόδον έστειλεν έγκυκλίους προς τούς βασιλείς τής Γαλλίας, Ισπανίας, και Πορτογαλλίας, εξορκίζων να λάβωσι μέρος εις τόν κατά τών Τούρκων πόλεμον. Έπειδή δέ τότε άπεσταλμένος του βασιλέως τής Ουγγαρίας ελθών εις Ρόδον διεκρίνωσε τῷ μεγάλῳ μαγίστρῳ, ότι προς εύχερεστέραν έπιτυχίαν άπρητετο σύντονος ένεργεια προς διέγερσιν τών ήγεμόνων τής Καραμανίας, και Περσίας, ο άκούραστος γέρων γράψας και πάλιν προς τόν πάπαν και μη λαβῶν άπάντησιν, προσεπάθησε δι' επανειλημμένων έγκυκλίων και άπεσταλμένων να διεγείρη τούς εν Ἀσία ήγεμόνας' πλην και ούτοι έλεινῶς άλλοτε υπό τών Εύρωπαϊών προδοθέντες οιδεμίαν έδωκαν προσοχήν εις τά πολεμικά κηρύγματα του Δ' Ὁβουσών (*).

Ἀκολουθῶς ο Πέζαρος λεηλατήσας διάφορά τουρκικά παράλια και καταναυμαχήσας εν τῷ Θερμαϊκῷ κόλπῳ πειρατικόν στόλον διέπλευ-

(*) Bosio, tom. II.—Bembi, lib. VI.

σε τὸ Αἰγαῖον. Περί τὸν Μαλέαν συνήντησε τέσσαρας γαλλικὰς γαλέρας δαικουμένας ὑπὸ τοῦ Πέτρου Σάνη, πέντε Ῥοδιάς ναῦς, καί τινας παπικὰς τριήρεις πλοιαρχουμένας ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Πεζάρου ἐπισκόπου Πάρου. Ὅθεν ἅπας ὁ συμμαχικὸς ἐκεῖνος στολίσκος, συγκείμενος ἐξ ἐξήκοντα μικρῶν καὶ μεγάλων πλοίων, κατέπλευσεν εἰς Ζάκυνθον, ἔνθα ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ ἀπερασίσθη ἡ ἄλωσις τῆς Λευκάδος. Ἐνῶ δὲ ὁ λοιπὸς στόλος περιπλέων τὴν νῆσον κατεναυμάχει τὰ προσεγγίζοντα ὀθωμανικὰ πλοῖα, ὁ στόλαρχος τοῦ πάπα κατορθώσας ἵνα καταλάβῃ τὸν πρὸς τὴν Ἀχαρνανίαν τεναγώδη πορθμὸν τῆς νήσου ἀπεβίβασεν ὅλους τοὺς ἵππους καὶ πεζοὺς καὶ παρεκλεύσατο νὰ δράμωσιν ἀμέσως κατὰ τῆς πόλεως καὶ ὅσον τάχιστα διαπορθήσωσιν αὐτήν· οὗτοι δὲ ταχέως διατρέξαντες τὸ μεταξὺ τοῦ μέρους τῆς ἀποβάσεως καὶ τῆς πόλεως διάστημα προσέβαλλον τοὺς Ὀθωμανοὺς, οἵτινες καρτερικῶς ἀντιστάντες ἠναγκάσθησαν ἵνα ὑποκύψωσιν εἰς τὸ πλῆθος καὶ παραδώσωσι τὴν πόλιν, καταφυγόντες εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος μαθὼν τὰ κατορθώματα τοῦ παπικοῦ στολάρχου ἐπλησίασεν εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἀποβιάσας τὸ πυροβολικὸν ἤρξατο νὰ κανονοβολῇ τὸ τεῖχος. Καρτερικῶς ἀνθίσταντο οἱ πολιορκούμενοι Τούρκοι, πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, κατὰ τῶν πολυπληθεστερῶν πολεμίων ἐπὶ ἑξ ἡμέρας κανονοβολούντων τὸ τεῖχος καὶ διαρρήξαντων εἰς πολλὰ μέρη αὐτό. Τὴν 30 Αὐγούστου 1502, ἐν ᾧ οἱ Τούρκοι ἐσκέπτοντο περὶ παραδόσεως, οἱ Ἐνετοὶ ξιφῆραι εἰσέπληθησαν καὶ φρονέσαντες τοὺς ἀνθισταμένους ἐγένοντο κύριοι τοῦ φρουρίου, καὶ ἐπομένως ὅλης τῆς νήσου (1).

Ἡ Δημοκρατία εὐχαριστηθεῖσα ἐκ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Πεζάρου ἐκέλευσεν αὐτὸν ἵνα παύσῃ τὰς ἐχθροπραξίας, διότι ἐπιστολαὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνήγγελλον τὴν κατὰ πάντα πιθανότητα προσεχῆ συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ὁ Βαϊαζήτις ὁμοῦς κατορθώσας ἵνα εἰρηνεύσῃ μετὰ τοῦ σάχη τῆς Περσίας Ἰσμαήλ Σοφῆ ἀπέβριψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, καὶ δραστηριώτερον ἐπελάβετο τοῦ κατὰ τῶν Ἐνετῶν πολέμου· τὸ Αὐρῶραχιον ἠλώθη, καὶ ἡ Πύλος νεωστὶ περιεληθούσα εἰς τὴν Δημοκρατίαν παρεδόθη μετ' ἄλλων ἐν Πελοποννήσῳ Ἐνετικῶν κτήσεων εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐξεργά-

(1) Bembi, VI, 83. — Laugier, VIII, σελ. 123. — Spandugino σελ. 82. — Η; Σιώτου Β', σελ. 344.

εὐθὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ παραδόσει τῆς Λευκάδος. Ἐκ προαιμιῶν δ' ἐζητηθῆ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ αἰχμκλωτισθέντων γυναικοπαίδων, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξεδόθη τὸ ἐξῆς σουλτανικὸν φερμάνιον.

« Σουλτάν Παγιαζίτ, Θεοῦ χάριτι βασιλεὺς μέγιστος ἔ αυτοκράτωρ ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων Ἀσίας τε Ἐυρώπης, καὶ τῶν ἐφεξῆς, εἰς τὸν ὑψηλότατον καὶ ἐκλαμπρότατον καὶ ὑπέρτιμον δούκα τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν, κυρὸν Λεονάρδον Λορδὰν χαίρειν. Γνωστὸν ἔστω τῇ ἐκλαμπρότητί σου πῶς στέλλομεν τὸν παρὸν σκλάβον μας τὸν Μουσταφᾶ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν μουσουλμάνων ὅπου ἐπάρθησαν ἐκ τῆν Ἁγίαν Μιύραν¹⁾ λοιπὸν ἔσονται αὐτοῦ νὰ ὀρίσῃ ἢ ἐκλαμπρότης σου νὰ ἐξετάσουν εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ κάστρα ὅθεν εὐρεθῶν παιδία, γυναῖκες, ἄνδρες, μικροὺς καὶ μεγάλους νὰ τοὺς παραδώσετε τοῦ παρόντος σκλάβου μου νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὴν βασιλείαν μου, ἐπειδὴν στέλλομέν σας καὶ τὸ κατάστιχόν των, ἡ ποσότητα ὅπου ἀπόμειναν αὐτοῦ σκλάβοι ἀπὸ μικροῦ τε καὶ μεγάλου²⁾ διὰ τοῦτο πρέπει κατὰ τὴν συμφωνίαν καὶ καπτιούλα ὅπου ἔχομεν διὰ μέσου μας, ὅτι νὰ κάμετε ἐξετάξιν κατὰ ἀκριβείας νὰ εὐρεθῶν ὅλα τὰ σκλάβοια, ὅσα εἶνε εἰς τὸ κατάστιχον ὅπου σὲ στέλλομεν νὰ ἐλευθερωθῶν, καὶ ἢ ἐξέταξις νὰ γένη εἰς ὅλους τοὺς τόπους σας εἰς ἐκείνους ὅπου τὰ εἶχαν, καὶ ἔμαθαν πῶς γένηται ἡ ἀγάπη καὶ ἐπούλησάν τα, καὶ ἐκείνους πρέπει νὰ ἴριστετε νὰ τὰ εὐρουν ὅθεν τὰ ἐπούλησαν διὰ νὰ εὐγρουν τὰ σκάνδαλα ἐκ τὸ μέσο μας, ὡς καθὼς ποιούμεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τοὺς ἰδιούς σας³⁾ ἐπειδὴ ἔναι χρεια νὰ εὐρεθῶν ὅλοι ὅσοι ἀπόμειναν αὐτοῦ σκλάβοι, κατὰ τὴν συμφωνίαν μας, καὶ περὶ τοῦτου πλέον ἀφορμὴ νὰ μὴν ἔχωμεν νὰ σᾶς γράφωμεν, διὰ νὰ αὐξήνῃ καὶ ἡ ἀγάπη μας τὴν καθ' ἑκάστην. Ἐν Κωνσταντινουπόλει μηνὶ Ὀκτωβρίου καθ', (1502).»

Τὴν 14 Δεκεμβρίου 1502 συνωμολογήθη ἡ μεταξὺ Δημοκρατίας καὶ Βαϊζαντίτου εἰρήνη, τὸ δὲ περὶ τοῦτου ἐκδοθὲν σουλτανικὸν διάταγμα ἔχει ὡς ἐξῆς.

« Σουλτάν Παγιαζίτ Χέν Θεοῦ χάριτι βασιλεὺς μέγιστος καὶ αυτοκράτωρ ἀμφοτέρων τῶν ἡπείρων Ἀσίας τε καὶ Ἐυρώπης καὶ τῶν ἐξῆς, εἰς τὸν ὑψηλότατον καὶ ἐκλαμπρότατον καὶ ὑπέρτιμον τούζιον⁽¹⁾ τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν χαίρειν. Εἰς ἐτούτον τὸν κυρὸν ἀπὸ τῆς Βενετίας τῶν αὐθεντιῶν εἰς τὴν μεγάλην μου Πόρτα ἦρθεν ἀποκρισιάρχης, καὶ ὡς ἐγύρεψας ἵνα γένη εἰς τὴν μέση ἀγάπην, καὶ ἐγὼ τὴν ἀγάπην ἔστορξά την ἀπάνου εἰς αὐτά²⁾ ὅτι τῆς ἁγίας Μιύρας τὸ κάστρον μὲ τὸν λαόν, ὅπου ἔχει, καὶ μὲ τὸ νησί του καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ μὲ τοῦ κάστρου ὄλαις ταῖς λουμπάρδαῖς μικραῖς καὶ μεγάλαῖς καὶ μὲ τὰ σκαπέτζε καὶ μὲ τὰ ἄλλα πράγματά του, εἴτε καὶ ἂν ἔνε, ὅλα νὰ τὰ δώσουσιν, καὶ ὁ τόπος ὅπου ἐπάρ-

(1) Δόγην.

θη ἀπὸ τοῦ Γζήνου τὸν υἱὸν (1), ἀπ' ἐκείνου τὸν υἱὸν, ὅπου τὸν ἐπῆρα ἐγὼ εἶτι καὶ ἂν εἶχε καὶ ὠρίζεν ἐκεῖ, θέλει νὰ τὸ εἶχεν ἀπὸ πρώτα ἵνα τὸ εἶχαι δώσει ὑστερα οἱ αὐθένταις τῆς Βενετίας, ὅλα νὰ τὰ δώσουσιν ὅμως ἀπὸ τὴν Πόρτα μου τὴν μεγάλη ἕνας ἐμπιστεμένος ἄνθρωπος καὶ ἀπὸ τῶν αὐθεντῶν τῆς Βενετίας πάλε ἕνας καλὸς ἄνθρωπος νὰ πύγουσιν ἀπάνω εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, καὶ μὲ τὰ καθάρια καὶ φανερά σύνορά των νὰ χωριστοῦν καὶ νὰ δεθοῦν χωρὶς λόγον καὶ ὄχλησιν, καὶ νὰ σηκωθῇ ἡ ὄχλησις ἀπὸ τὴν μέση· καὶ μὲ τὸν ἀποκρισιάρη τῆς Βενετίας ἐδῶ ἐτὴν Πόρτα μου τὴν ὑψηλοτάτην ἄνταν ἐκάμαμεν λόγον διὰ τὴν ἀγάπην, καὶ τῷχαι τῆς Ἀνάπολης (2) ἄνθρωποι καὶ ἐπήρασιν ἀπὸ τὸν Μορέα σουπασίδες καὶ ἄλλους τιμαρτίδες, σιπαχίδες, ἀπ' ἐκείνους ὅσοι καὶ ἂν ἔνε κρατημένοι ὅλους νὰ τοὺς δώσουσι μὲ εἶτι ἔχουσι, καὶ μὴν τῶν ἀπομείνη ἕνα τίποτε· καὶ ἐγὼ πάλε εἰς τὸν καιρὸν ὅπου ἦτον ἐδῶ ὁ ἀποκρισιάρης εἶτι ἂν ἐπάρτην ἀπὸ τὰ καράβια καὶ εἶτις ἐπίστην εἰς τοὺς γαλοὺς, ὅποιοι εὐρεθοῦν νὰ τοὺς δώσω. Καὶ τὸ νησί τῆς Ζάκυνθος ὅπου ἐδίδασι διὰ τ' ἐκείνου πᾶσαν χρόνον πεντακόσια φλωρία, πάλε πᾶσα χρόνον νὰ δίδουσι διὰ τ' ἐκείνο πεντακόσια φλουρία σωστά· καὶ διὰ τῆς Ἀνάπολης καὶ τῆς Μονοβασίας τὰ σύνορα νὰ ἔλθῃ ἀπ' ἐκείνους καλὸς ἄνθρωπος, καὶ νὰ ὑπάγῃ πάλε ἀπὸ τὴν μεγάλη μου Πόρτα ἐμπιστεμένος ἄνθρωπος, καὶ νὰ ἰδοῦσι τῆς Ἀνάπολης καὶ τῆς Μονοβασίας τὰ σύνορα, καὶ νὰ φανερωθῇ πᾶσα ἕνα εἰς τὸν τόπον του· καὶ ἐγὼ πάλε ἐκείνην τὴν ἀγάπην νὰ τὴν στέρξω, καὶ ὁμνύω μὲ μεγάλους ἔρκους, ὅτι μὰ τὸν θεὸν ὅπου ἔπλασεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὅτι μὲ τὸν τοῦζην τῆς Ἑνετίας, καὶ μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς αὐθέντας καὶ μὲ τὰ κάστριά των καὶ μὲ τοὺς πύργους των καὶ μετ' ἐκείνων ἀνθρώπων μὲ ὅλους ὅπου σηκόνουσι τοῦ Ἁγίου Μάρκου τὸ φλάμπουρον, καὶ μὲ ὅλους τοὺς τόπους των θάλασσαν καὶ στεριάν, μὲ τοὺς τόπους καὶ μὲ τὰ χωρία ὅπου ἔχουσιν ἐτοῦτον τὸν καιρὸν εἰς τὰ χερίά των, καὶ ὅποιους τόπους θέλουσιν πάρῃ ἀπὸ τώρα καὶ ὑστερα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ὅπου νὰ μὴ ἔνε εἰς τὸ σύνορό μου καὶ νὰ μὴν μὲ διδῇ χαράτζι· καὶ μὲ τῆς Ναξίας τὸ νησί καὶ μὲ τὰ ἄλλα νησιά ὅπου ἔνε πρὸς ἐκείνης νὰ ἦναι εἰς τὴν μέση μας φιλία καὶ ἀγάπη, καὶ ἀπὸ τοὺς σαντζακπέδές μου, ὅπου ἔνε εἰς τοὺς τόπους μου, καὶ ἀπὸ τοὺς σουπασίδες μου καὶ ἀπὸ τοὺς τιμαρτίδές μου καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς σκλάβους καὶ δούλους μου οὐδὲ κανεὶς τοὺς τόπους των καὶ τὰ κάστρα των καὶ τοὺς πύργους των καὶ τοὺς ἀνθρώπους των κανεὶς νὰ μὴν βλάψῃ οὐδὲ ζημηώσῃ· καὶ ἂν βλάψῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου ἐκείνων τοὺς τόπους ἢ τὰ κάστρια, ἢ τοὺς πύργους των ἢ τοὺς ἀνθρώπους των ἐκείνην τὴν ζημίαν καὶ τὴν βλάβην νὰ τὴν βάλλω εἰς τὸν τόπον της, καὶ ἐκείνους ὅπου ἐβλάψαισι νὰ τοὺς παιδεύωσι ὡς ἂν πρέπη· καὶ ἐκείνοι πάλιν ἔτι νὰ τὸ πάρουν ἀπάνου των, ὅτι τοὺς τόπους μου καὶ τὰ κάστρα μου, καὶ τοὺς πύργους μου ἀπ' ἐκείνων τῶν αὐθεντῶν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους των οὐδὲ τινὰ κακὸν καὶ ζημίαν νὰ μὴν ποίωσιν, καὶ ἂν κακὸν ἢ ζημίαν ποίωσιν ἐκείνον τὸ κακὸν καὶ τὴν ζημίαν

(1) Τοῦρνος ἢ Κύρνος Τόχος. (2) Ναυπλίου.

να τὰ βάλλουσιν εἰς τὸν τόπον του, καὶ ἐκείνους ὅπου θέλουν ποῖσει τὸ κακὸν
 νὰ τοὺς παιδεύσουςι, ἂν πρέπει..... »

Ἄλλὰ καὶ μολοντοῦτο ἡ ὀριστικὴ συνθήκη τῆς εἰρήνης δὲν εἶχεν
 εἰσέτι ἐπισήμως κυρωθῆ· ὅθεν ἡ Δημοκρατία παραδοῦσα τὴν Λευκάδα
 διέταξε τὸν ἀρχιστράτηγον, εἰς ἀνάκτησιν αὐτῆς· οὗτος δὲ ἀποβιβα-
 σθεὶς ἐν τῇ νήσῳ κατέσχευ αὐτὴν καὶ πολλοὺς μουσουλμάνους ἤγμα-
 λώτισεν. Ἡ πράξις αὕτη φθάνουσα εἰς τὰς ἀκουὰς τοῦ σουλτάνου
 ἤθελεν ἔχει σοβαρὰς συνεπείας, ὁ δὲ μέγας βεζίρης Ἀχμέτ πασᾶς,
 ὅστις κατὰ τὸ φαινόμενον σπουδαίως εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς εἰρήνης,
 ἔσπευσε νὰ παραγγεῖλῃ τῶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεσταλμένῳ τῆς
 Δημοκρατίας περὶ τῆς ταχείας παραδόσεως τῆς Λευκάδος, εἰ δυνατόν
 δὲ καὶ τῆς Κεφαλληνίας, διότι ἄλλως ἐπέκειτο ὁ πόλεμος. Ἡ περὶ
 τούτου ἐπιστολὴ αὐτοῦ χρονολογουμένη ἀπὸ 21 Δεκεμβρίου 1502
 ἔχει ὡς ἐξῆς.

« Ἀχμέτ πασᾶς καὶ πρῶτος βεζίρης τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ μεγάλου αὐ-
 θεντός πρὸς τὸν εὐγενέστατον καὶ ἐντιμώτατον καὶ κατὰ θεὸν ἀδελφὸν μισέρ
 Ἀνδρέαν Γρίτη κονσολιάριον τῆς ἐκλαμπροτάτης αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν χαί-
 ρειν. Κατὰ τὸ παρὸν γινώσκεις καλὰ ἡ ἀντιληψίς σου τὴν ἀγανάκτησιν ὅπου
 ἔλαβα ἔσωνας εἰς τὸ μέσον διὰ νὰ ποῖσω φίλιαν καὶ ἀγάπην διὰ μέσου τοῦ
 ἐκλαμπροτάτου αὐθεντός μου καὶ τῆς αὐθεντίας τῶν Βενετιῶν, τὸ ὁποῖον ἔλαβα
 πολὺν κόπον καὶ ἀγανάκτησιν ὡς οὗτος νὰ τὴν ἀποκαταστήσω εἰς ἐκεῖνο ὅπου ἡ
 ἀντιληψίς σου καλὰ ἤξεύρεις· λοιπὸν ἔσωνας ἡ δουλιὰ εἰς καλὸν τέλος ἐφάνη,
 ὅτι τὸ κάστρον τῆς Ἀγίας Μκύρας ἐχρειάζετον φτιάσιμον καὶ οἰκονομίαν·
 λοιπὸν ἡμεῖς θαρρῶντας καὶ πιστεύοντας εἰς τὰς γραφὰς ὅπου ἐσυντόχασεν
 διὰ μέσου μας εἶχασεν ὀρίσει καὶ ἐδίδεθσαν καὶ εἶχαν βάλλει χέρι νὰ κτί-
 ζουν ἐκεῖνο τὸ κάστρο, παρευθὺς ὁ τζενεράλης εἶχεν ὑπάγει ἐξείφνης καὶ
 ἐπῆρεν ἐκεῖνο τὸ κάστρο καὶ ἔκαμεν ἐκείνη τὴν ἀσφάλειαν, τὸ ὁποῖον εἶχα-
 μεν στείλει καὶ εἰς τὸν Παντολέον εἰς τὸν τζενεράλην μὲ τὰς γραφὰς σου καὶ
 ἀβιζάρσέ τον· λοιπὸν ἐκεῖνος δὲν τὸ ἔχρηξεν καὶ ἔκαμε μεγάλην ἀσφάλειαν,
 καὶ ἀγματοῦτισε καὶ κολλοῦς μουσουλμάνους, μᾶλλον ἐπῆρε καὶ πολὺν βίον
 τοῦ αὐθεντός ὅπου εἰρήθη μέσα εἰς τὸ κάστρο· λοιπὸν ἐσὺ καλὰ ἤξεύρεις πῶς
 ἔκουσασα καὶ πόσο ἀγανάκτησα εἰς τὸ μέσον ὡς οὗτος νὰ φέρω τὴν δουλιάν εἰς
 καλὸ τέλος, νὰ εὐγάλω τὴν ἔχθραν καὶ τὴν μάχην ἐκ τῶ μέσον, καὶ ὁ τζενε-
 ράλης ἤλθε καὶ ἔκαμεν αὐτὸ ὅπου ἔγινε. Διὰ τοῦτο πληροφορῶ σε βέβαια
 ἂν μὲν θέλετε τὴν ἀγάπην τοῦ αὐθεντός νὰ στρέψετε τὴν Ἀγίαν Μκύραν,
 ὅτι καὶ ἂν τὸ κάστρο τῆς Ἀγίας Μαύρας δὲν στρέψετε ἀγάπη οὐδὲν γίνεται,
 οὐδὲ εἶναι δυνατόν πλέον νὰ γένη ἀγάπη· καὶ οὕτω σὲ πληροφορῶ, ἐπειδὴ οὐδὲ
 ἐμέναν ἐπέμεινε πλέον πρόσωπον καντὰ εἰς τὸν αὐθέντην, ὡς καθὼς θέλετε τὸ
 πληροφορηθῆ καὶ ἀπὸ τὰς γραφὰς τοῦ ἀποκρισαρίου σας. Λοιπὸν καὶ ἐγὼ
 φαίνεται με καλὰ ὡς φίλος σας, ὅτι νὰ στρέψετε τὸ κάστρο, μὴ νὰ δώση

ὁ θεὸς νὰ τελιωθῇ ἡ δουλιὰ ὡς καθὼς ἐσυντόχημεν ἀλλήλωσ. Λοιπὸν τελειδ⁴ νοντας ἡ δουλιὰ καὶ γ' ἀγάπη ἐτούτη νὰ συντόχη τῆς αὐθεντίας ἐκ μέρους μου, διὰ φιλίας ὅπου εἶχαν οἱ γονεῖοι μου ἔκπαλαι, φαίνεται με καλὸ διὰ πλεον βεβαίωσιν καὶ θεμελίον τῆς ἀγάπης νὰ δώσουν καὶ τὸ νησὶν τῆς Κεφαλλονίας· ἐπειδὴ δὲν ἔνε καλὸν νὰ ἔσαι εἰς τὸ μέσον. Λοιπὸν πάσχισον εἰς τοὺς αὐθέντας μὴ νὰ δοθῇ καὶ αὐτὸ πρὸς ἡμᾶς· καὶ ἐτούτην τὴν ὑπόθεσιν τῆς Κεφαλλονίας σὲ τὴν γράφω ὡς ἀπὸ λόγου μου νὰ τὸ συντόχησ τοὺς αὐθέντας, ἐπειδὴν ἐδῶ ἄλλος κανεὶς δὲν τὸ ἤξεύρει περὶ ἐοῦτο· λοιπὸν πάσχισε καὶ περὶ αὐτὸ, καὶ ὡς ἔχωμεν γοργὰ ἀπόκρισιν, ὅσον ἔνε δυνατό. Οὐχὶ ἄλλο, μόνον τὰ ἔτη σου πολλὰ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει μηνὶ Δεκεμβρίου 24 (*).

Τὴν 8 Αὐγούστου 1503 ἡ Δημοκρατία ἐδήλωσε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεσταλμένου τῆς Γρίτη, ἃτι παραδέχεται τοὺς ἐν τῷ ἀπὸ 14 Δεκεμβρίου 1502 σουλτανικῷ ὀρκωμοτικῷ διαλαμβανόμενους ὄρους· πλὴν ἐπειδὴ ὁ σουλτάνος εἶχε παραγγεῖλει νὰ τῷ σταλῇ παρόμοιον ὀρκωμοτικὸν καὶ ἐκ μέρους αὐτῆς, αὕτη, εἴτ' ἐκ παρενοήσεως εἴτ' ἐκ κακῆς διαθέσεως, ἐποίησεν ἀπλὴν καὶ ἀμετάφραστον τοῦ σουλτανικοῦ ἀντίγραφον. Ὁ δὲ Βαϊζῆζιτῆς τῇ 22 Δεκεμβρίου 1503 διὰ τοῦ εἰς Ἐνεσίαν σταλέντος ἀπεσταλμένου τοῦ Γιακούπη τῇ παρήγγειλεν, ὅτι παρόμοιον ὀρκωμοτικὸν καὶ ἐκ μέρους τῆς ἐξήτησεν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπλοῦν ἀντίγραφον τοῦ ἐδικῷ του (**).

Β'.

Ὁ 17^{ος} αἰὼν εἶνε πιστὴ ἀπομίμησις τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐξ Εὐρώπης ἀπελάσεως τῶν Τούρκων. Τὸ ὁσημέραι μεγαλυνοόμενον κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν Ὀθωμανικὸν κράτος καὶ ἡ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἀπειλητικὴ θέσις αὐτοῦ ἐξαναγκάζουσιν ἐκάστοτε τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας ἵνα διοργανίζωσι σταυροφορίας, τὰς ὁποίας ἐλευσινὰ μικροπολιτικαὶ καθιστῶσι θνησιγενεῖς, οἱ δὲ δυστυχεῖς Ἕλληνας καὶ ἄλλοι ὑπῆκοοι τοῦ σουλτάνου ἐν πρώτοις ὑποκινούμενοι μετ' ὀλίγον δ' αἰσχυρῶς ἐγκαταλειπόμενοι σφάζονται καὶ ἐξανδραποδίζονται.

Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πάπας Ἰούλιος Β', προσεπέθεσε δι' ἐγκυκλίων καὶ ἀπεσταλμένων νὰ καταπέσῃ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, (1505), τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας, καὶ τὸ ἐν

(*) Miklosich, III, σελ. 344, καὶ 351.

(**) Δι' ἐπὶ σελ. 353—358.

Ῥόδῳ τάγμα (1506—1507) ἕν' ἀναλάβωσι τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Οὐδεὶς ὅμως ἔδωκε μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰ παπικὰ ἐκεῖνα κηρύγματα, πάντες δὲ ὑποκινούμενοι ὑπὸ ἀμοιβαίου φόβου εἰργάζοντο ἐν κρυπτῷ καὶ πρᾶξι τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἁγίου ἢ συμμάχου κράτους. Οὕτω δ' ἐν ἔτει 1508 διὰ τῆς ἐν Καμβραὶ συνθήκης ἑλληνικῆς Ἐυρώπῃ συνώμοσε τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας, ἥτις μόνη παραταχθεῖσα διεξήγαγεν ἀξιοπρεπῶς τὸν μέγαν καὶ πολυχρόνιον ἐκεῖνον ἀγῶνα, καταδείξασα οὕτως ἀπίστευτον σώσειν καὶ φιλοπατρίαν ἀξιοθαύμαστον.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Ἑνετοὶ ἀπηνυθμένοι πλέον διενεθήσαν ὅπως ἐπικαλεσθῶσι τὴν συμμαχίαν τοῦ Βαϊσιζίτου, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξαν ἑκτακτον πρεσβευτὴν τὸν Λουδοβίκον Ῥυμόνδον μετὰ διαταγῶν ἵνα μεταβαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκθέσῃ εἰς τὸν σουλτάνον τὴν οἰκτρὰν θέσιν τῆς Δημοκρατίας πολεμουμένης ὑπ' ὄλιγων τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, καὶ τὸν παρακαλέσῃ ἵνα παραλάβῃ τὴν πύωσιν αὐτῆς, τὴν ὅποιαν ἀνατιγρήτως θέλει παρακολουθήσει γενικὸς συνασπισμὸς τῆς Ἐυρώπης κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ ἐπελευθέρωσις ὅμως λύσις τῆς πολιορκίας τῆς Παδοῦς ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ μὴ προβῇ εἰς πραγματοποιήσασιν τοῦ τελευταίου τούτου μέτρου (1).

Ἐν ἔτει 1510 ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Β', λαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν εἰργάσθη πρὸς συγκρότησιν σταυροφορίας, περὶ ἧς ὁ ἐν τῇ διαίτη τῆς Αὐγούστης πρέσβυς αὐτοῦ ἐλάλησε πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας. Ὁμοίαν δὲ πρότασιν ἐπέσβαλλε καὶ ὁ πάπας Ἰούλιος Β', ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Λατράνου.

Τῷ 1513 ὁ φιλέλλην πάπας Λέων Γ', ὁ ἐκ Μεδίκων, παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Κρητῆ Μάρκου τοῦ Μουσοῦρου (2), ἔγραψε πρὸς τοὺς

(1) Laugier VIII, σελ. 245.

(2) Βλέπε τὴν πρὸς Λέοντα ἐξιζήσιον τοῦ Μουσοῦρου ὡδὴν ἐν τῇ ἡμετέρῃ Νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ σελ. 83—90. Ἡ ὡδὴ αὕτη προετάχθη τῆς ἐν ἔτει 1513 ὑπὸ τοῦ Μουσοῦρου γενομένης ἐκδόσεως τοῦ Πλάτωνος, διαπάνη ἁλλοῦ τοῦ Μανουτίου, ὅστις ἐν τῷ πρὸς τὸν αὐτὸν φιλόμουσον πίπαι λατινικῷ προσηνῆματι προτρέπει αὐτὸν ἵνα συνεργήσῃ εἰς ἁμόνοιαν τῶν Χριστιανῶν καὶ πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἐν τελεῖ δὲ τῆς ἐκδόσεως ἀναγιγνώσκονται καὶ τὰ ἐξῆς ἐπὶ τῷ αὐτῷ γεγραμμένα ἀκοπῶς «Ἑνετίησιν ἐτυπῶθη παρὰ τοῖς περὶ τὸν ἁλλοῦ, παλαιαῖς τισὶ καὶ ἀξιοπίστοις κλημένον ἀντιγράφαις, χιλιστοῦ πανταχοσιστοῦ τρισκαίδεκάτῳ ἀπὸ τῆς θεογονίας ἑνιαυτῷ, καθ' ὃν Ἰωάννης Μεδικεὺς ὁ Λαυρεντίου, καλοῦ πατρὸς καλὸς υἱός, τῆς ἀρχῆς δὲ καὶ παντοκρατορικῆς ἀρχιερατείας ἀφῆθεῖς ἐν Ῥώμῃ Λέων μετωνομάσθη

Βασιλείς τῆς Πολωνίας καὶ Ἀγγλίας, καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανὸν ἐξεγείρων εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμον. Πλὴν οἱ προσκαλούμενοι οὐ μόνον δὲν ἐδίδξαν τὴν ἐλαχίστην προθυμίαν, ἀλλ' ὁ Μαξιμιλιανὸς τετυφλωμένος ὑπὸ τοῦ κατὰ τῆς Δημοκρατίας μίσους τοῦ ἔσταιε πρέσβην εἰς Κωνσταντινούπολιν προτρέπων τὸν νεωστὶ ἀρπάσαντα τὸν σουλτανικὸν θρόνον Σελίμ ἵνα εἰσβάλῃ εἰς τὰς ἐν Δαλματίᾳ Ἑνετικὰς κτήσεις, διότι αἱ δυνάμεις αὐτῆς ἦσαν ἀλλαχοῦ ἀπασχολημέναι (*). Ἄλλ' ὁ Σελίμ μόλις στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην μᾶλλον φίλων ἢ ἐχθρῶν, οὐ μόνον δὲν εἰσέηκουσε τὰς αὐτοκρατορικὰς προτάσεις, ἀλλὰ πέμψας ἀπεσταλμένον τῇ Δημοκρατίᾳ ἀνήγγειλε τὰς ἐν Ἀσίᾳ νίκας τοῦ γράφων σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς: *Λοιπὸν διὰ τὰ ἦσταν φίλοι μας ἐγκαρδιακοὶ καὶ διὰ τὰ ἔχουμεν εἰς τὸ μέσον μας καλὴν ἀγάπην καὶ φιλίαν· σιέλλομεν τὸν παρὸν σκλάβον μας τζαὸς Σουλεϊμὰν εἰς εὐχαρίστησιν τῆς νίκης καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς βασιλείας μου, εἰς τὸ τὰ εὐφρανθῆτε καὶ χαρῆτε ἐκ καρδίας ὡς καλοὶ καὶ πιστοὶ φίλοι μας δεῦν ἦσταν (**).*

Ἐν ἔτει 1514 ὁ αὐτὸς πᾶσις ἐδημηγόρησεν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ

ἄριστος, ὃ πᾶς ὁ χριστιανικὸς λαὸς. ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, γέροντες βίον πολυετῆ καὶ πάντα συνεύχονται τ' ἀγαθὰ· πάντες γὰρ ἐλπίζουσιν αὐτὸν εἰρηνοποιῶν μὲν καὶ πολέμων οἷς νῦν ἅπαντα πυρπολεῖται καταβεσθῆρα, τῆς δ' ἀληθινῆς παιδείας τῶν ἐλληνικῶν λόγων ἀνακινιστῆν· καὶ τῆς μὲν Ἰταλίας νοσοῦσης καὶ στασιαζούσης ἰατρὸν, αὐτῆς δὲ τῆς Ἑλλάδος, πάλαι καταδεδουλωμένης ἐλευθερωτῆν, καὶ ὅπως τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτην εἶσεσθαι καὶ διορθωτῆν.»

(*) Langier, VIII, σελ. 377.

(**) Miklosich, Acta, III, σελ. 360. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Δημοκρατία ἀποστείλασα εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευτὴν τὸν Ἀντώνιον Ἰουστινιανὸν ἀνεπέσχε τὰς μετὰ τῆς Πύλης φιλικὰς σχέσεις. Περὶ τούτων δ' ἔγραφεν αὐτῇ τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1513 ὁ Σελίμ: «Τὸ ὅμοιος ἐζήτησε τὸ νὰ ἐξανουουργώσωμεν καὶ τὰ καπιτουλά μας, ὅπερ εἶχατε καὶ μετὰ τὸν μακαρίτην τὸν πατέραν μου, τὸ ὅποιον ἐστέρξαμεν καὶ ἐδεβαιώσαμεν καὶ ἐξανουουργώσαμεν αὐτὰ, καὶ ἐδώσαμεν τα εἰς χεῖρας τοῦ εἰρηθῆν ἀποκρισιάρου σας, τὰ ὅποια θέλετε ἰδεῖ καὶ καταλάβειν, ὡς καθὼς ἦταν καὶ μετὰ τοὺς γονεοὺς μας, καὶ καλλίτερα, μάλιστα εὐγάλαμεν καὶ κάποιαις διαφοραῖς, ὅπου δὲν τῆς ἠθέλησεν ὁ ἀποκρισιάρός σας διὰ τὰ μὴν ἦνε πρόπον' ἀλήθεια ἐβάλλαμεν καὶ ἡμεῖς ἕναν ποῦντον, τὸν ὅποιον ὁ ἀποκρισιάρός σας δὲν τὸν ἔστρεψε ποσῶς, ἀλλὰ ἐμεῖς διὰ τὰ ἔνε πλεῖα σφικτότερη ἡ ἀγάπην μας ἐβάλλαμεν τὸν ποῦντον ἐκείνον, ὅπερ θέλετε ἰδεῖ· καὶ ἂν σὰς φανεῖ καλὸν νὰ τὸν στέρξετε· εἰ δὲ καὶ ἄλλως τότε κάμετε ὅσα σὰς φαίνεται, ἐπειδὴ ἡ βασιλεία μου χωρὶς ἐκείνον τὸν ποῦντον ἢ στέργομεν τὴν ἀγάπην σας, καὶ οὕτως νὰ τὸ ἡξέσετε . . .» Αὐτόθι.

Λατράνου περί τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως; (1). Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 1518, ἐπειδὴ αἱ μεγάλαι κατακτήσεις τοῦ Σελίμ, καὶ αἱ ἐν Αὐλῶν παρακαταθήκαι ἀφθόνων τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων κατεφόδισαν τὴν Εὐρώπην, ὁ ἴδιος πάπυς ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ ἀναθέματος προσελάλεσε πάντας τοὺς χριστιανικοὺς ἡγεμόνας ἐν ἀπάντες τὰς ἐμφυλίους ἐριδας συναεπισθῶσι κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν Ἑντικὴν Δημοκρατίαν ἀποταθείς ὁ Λέων ἐξέτει ἵνα διαθήσῃ αὐτὰ τὰς κατὰ θάλασσαν δυνάμεις τῆς ὑπὲρ τοῦ πολέμου* πλὴν ἀκαίᾳ: ἀπεκρίθη, ὅτι γειτονεύουσα τῷ σουλτάνῳ δὲν δύναται ἵνα πρώτῃ ἐκτεθῆ κατὰ αὐτοῦ καὶ διακινδυνεύσῃ τὰς χώρας τῆς, ἅμα ὅμως πάντα τὰ τῆς σταυροφορίας ἐτοιμασθῶσι τότε εὐχαρίστως προσέφερε τὸν στόλον τῆς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγώνος. Ἄλλ' ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανῦ ἀνάγκασε τὴν Εὐρώπην ἵνα καὶ πάλιν ἀναμυχθῇ εἰς ἐμφυλίους ἐριδας (2).

Ἐνῶ ἡ Εὐρώπη ἐν τοιαύτῃ διατέλει κατατάσσει φοβερὰ ἐνέσκηψεν ἐν Ῥόδῳ καταγιγίς, ἥτις ἀστέγους καὶ ἀπάτριδας κατέστησε τοὺς τελευταίους ἐν τῇ Ἀνατολῇ προμάχους τοῦ χριστιανισμοῦ. Διὰ τῆς ἐν ἔτει 1480 νίκης τὸ τάγμα τοῦ ἀγίου Ἰωάννου στιγματικῶς εἶεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἐν τῇ νήσῳ διαμονὴν του* διότι καὶ μετὰ τὴν ἤτταν ἐκείνην ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἐτοιμάσει στρατὸν ἐκ 300,000 ἀνδρῶν, κατὰ τῶν ἵπποτων, τοὺς ἀποίους ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος πρῶ

(1) Charrière, Négociations de France au Levant. préf. Αἱ περί σταυροφοριῶν ἐγκύκλιοι τῶν πάπων ἐδημοσιεύθησαν ἐν τόμῳ ΕΘ'. τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χρονικῶν τοῦ Ραϋνάδου, τινὲς δὲ καὶ ὑπὸ Χαβριέρου. Ἐν ἔτει 1516 Ἰάνος ὁ Λάσκαρις παρεκίνει τὸν πάπαν Λέοντα ἐν ἀνανέωση τὰς περί σταυροφορίας προσκαθίσεως, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς πρὸς ἐκεῖνον προφωνήσεως τῆς τότε ἐκδοθείσης διαπύχῃ τοῦ Ἄλδου ὑπὸ Μάρκου τοῦ Μουσοῦρου πετηγησῆως τοῦ Πλουσαίου, περί ἧς λόγος γενήσεται κατωτέρω. Πρὸς τὸν αὐτὸν πάπαν προφωνῶν καὶ Ἀρσένιος ὁ Ψευδο-Μονεμβασίας τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Μιχαὴλ Ἀπσταλλίου συλλεχθεῖσαν Ἰωνιὰν ἐξορκίζει πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς. « Νῦν γὰρ οὐκ ἔστιν ἔτι τοῦ μέλλειν καιρὸς ἀνάστηθι τοῖνον, ἀνάστηθι ὡ μακαριώτατε, ἀνάλαβε κατὰ βραβέρων ἀθέων τὸ σταυρικὸν τρόποιον, ἐκκάλεσον τοὺς ἡγεμόνας τῶν Εὐρωπαϊῶν, ὑψὲ γαῦν κατὰ τῶν Τούρκων στρατεύσασθαι, ὧν εἶγε καὶ δύο μόνον οἱ μέγιστοι συμφωνήσωσι καὶ ταῖς γενναϊοτάτους καὶ μεγαλοψύχους ἔκνετοῖς ἐμμεσχήτωσι, πᾶσαν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Τούρκων καὶ δυνάμιν καταστρέψωσι. Ἀπόδος οὖν τὸ πανταχοῦ διεσπερμένον γένος ἡμῶν τῇ πατρίδι, τὸ ποτὲ μὲν ὑψηλότατον καὶ σαφέστατον, νῦν δ' ἐξουθενημένον αἵμα καὶ ταπεινότητον . . . » Ἀρσενίου Ἰωνιά, ed. Walz, Stuttgartiae 1832.

(2) Laugier, IX, σελ. 91.

Πορθητοῦ ἀπῆλλαξε καταστροφῆς βεβαίας, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν σουλτᾶνοι δὲν ἔπαυσαν κακὰ βουλευόμενοι κατὰ τοῦ τάγματος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου Ἑμερῆ Δ' Ἀμβουάζ ὁ Βαϊαζΐτης ἀπέστειλε κατὰ τῆς Ῥόδου στόλον γενναίως ἀποκρουσθέντα ὑπὸ τῶν ἰπποτῶν (1503) μετὰ παράλευσιν δὲ δύο ἐτῶν ὁ αὐτὸς σουλτάνος διέταξε τὸν περίφημον πειρατὴν Κεμαλ Ῥαῖς ὅπως ἐπέλθῃ κατὰ τῆς νήσου καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς· οὗτος ὅμως ἀποτυχὼν ἵνα διενεργήσῃ ἀπόδασιν ἐν Ῥόδῳ ἐξέπλευσε κατὰ τῶν νήσων Σύμης, Τήλου, καὶ Νισύρου, ὅπου εὐτυχέστερος δὲν ὑπῆρξε, καὶ μὴ τολμήσας νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἰπποτῶν καλῶς φρουρουμένην Κῶν διηυβύνῃη κατὰ τῆς Λέρου, τὴν ὁποίαν νεανίας ἰππότης δι' εὐφυοῦς στρατηγήματος ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου Φαβρικίου Καρρέτη ὁ Σελίμ πολλάκις ἠπειλόησε τὴν ἔδραν τοῦ τάγματος, ὅπερ συνέντευξε τοὺς ἐν Ἀσία ἐχθροὺς αὐτοῦ· μετὰ δὲ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐπιστροφὴν διέταξε τὴν ἐξόπλισιν στόλου ἐξ ἑκατὸν πλοίων προωρισμένου κατὰ τῆς Ῥόδου. Οἱ βεζίραι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐφαίνοντο λίαν ἀνυπόμονοι ἵνα ἐπὶ τέλους προσβάλλωσι τὴν αἰείποτε συντρίψασαν τὴν ὀθωμανικὴν ἀνδρείαν νῆσον· ἡ ἀνάμνησις ὅμως τῆς ἐξευτελιστικῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Μωάμεθ ἐνέπνεεν ἀμφιβολίας εἰς τὸν Σελίμ, σπουδαίως ἤδη σκεπτόμενον ἂν ἔπρεπε νὰ ἐκτεθῇ εἰς ἐπιχειρήσιν ἴσως ἀμαυρώσουσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ. *Μὲ παρακινεῖτε, εἶπον ἡμέραν τινὰ εἰς τοὺς βεζίρας, πρὸς κατάκτησιν τῆς Ῥόδου! Πλὴν γνωρίζετε τί ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο, καὶ θύνασθε νὰ μοὶ δείξητε τὰ πολεμεφῶδιά σας; Ἄζου δὲ οὗτοι τῷ ἀπήνητησαν, ὅτι εἶχον πολεμεφῶδια ἀρκούντα εἰς πολιορκίαν τεσσάρων μηνῶν, ἐπανελάβε' καὶ τί θὰ κάμωμεν μ' ἐφῶδια τεσσάρων μηνῶν, ἀφοῦ ὁ διπλοῦς χρόνος δὲν ἀρκεῖ; Θέλετε νὰ εἶητε ἀνατεουμένην εἰς ἐμὲ τὴν ἤτταν Μωάμεθ τοῦ Β'; Δὲν θὰ ἐπιχειρήσω τὸν πόλεμον, καὶ δὲν θὰ ὑτάγω εἰς Ῥόδον μὲ τοιαύτας προτομασίας· ἄλλως τε καὶ πιστεύω, ὅτι δὲν ἔχω ἄλλην ὀδοπορίαν νὰ κάμω εἰμὴ τὴν τοῦ ἄλλου ὁδόνου!*

Ἐν τούτοις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισπεύδοντο αἱ κατὰ τῆς Ῥόδου πολεμικαὶ παρασκευαί, ἐνῶ ὁ Καρρέτης ἐπολληπλασίαζε τ' ἀμυντικὰ μέσα. Ἄλλ' ὁ θάνατος κατέλαθεν ἀμφοτέρους ἐν ἔτει 1521, ἡ δὲ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἰπποτῶν ἔρις ἐμελλε νὰ λυθῇ μεταξὺ τῶν διζυγῶν αὐτῶν. Καὶ τὸν μὲν Καρρέτην διεδέχθη ὁ Βιλλιέρ Δελίλ Ἀδάμ, τὸν δὲ Σελίμ ὁ Σουλτεϊμάνης.

Ο νέος σουλτάνος ἐγκαινιάσας τὴν βασιλείαν του διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βελιγραδίου ἀπεφάσισεν ἵνα καταλάβῃ τὴν Ῥόδον πρὸς εὐκολωτέραν συγκοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν δύο ἄρτιως κατακτηθεισῶν ὑπὸ τοῦ Σελίμ. ἐπαρχιῶν, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Κατὰ δὲ τὸν ἱατρὸν τοῦ Σουλεϊμάνη Ῥαμαδὰν ὁ σουλτάνος προέβη εἰς τὴν ἀπόφασιν χάριν ἀπαλευθέρωσας τῶν ἐν τοῖς δεσμοτηρίοις τῆς Ῥόδου στεναζόντων αἰχμαλώτων. « Ὅσοι μουσουλμάνοι, λέγει ὁ προφῆθεις ἄραψ ἱστορικός, εἶχον τὴν δυστυχίαν νὰ ἐμπέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν ἱπποτῶν οὐδέποτε ἤλπιζον τὴν ἀπαλευθέρωσίν των. Ἐὰν ἦσαν πλοῦσιοι ἐζητοῦντο λύτρα ὑπέρογκα, ἐὰν δὲ πένητες ἐστενάζον διὰ βίου εἰς τὰ δεσμῶ. Οἱ Ῥωμαεὺς κρίσεως αἰχμαλώτοι ὑπεβάλλοντο εἰς ἐπαχθιστάτας ἐργασίας λαμβάνοντες καθ' ἡμέραν δύο δραχμάς, τὰς ὁποίας ὕστερον τοῖς ἀφῆζον. Τὴν νύκτα πάντες φορτωμένοι μὲ ἀλύσει ἐθρόνον ἐντὸς σκοτεινῶν φυλακῶν, ἐν αἷς ἀπειρία ἐντόμων ἐξεμούζα τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ ἐκ τῆς ἀνυποφόρου ἀποφορᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπέθνησκον. Ὅσοι εἶχον ἀρκετὴν ῥώμην νὰ ἐπιζήσωσιν εἰς τὰς κακουχίας διήρχοντο τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν δακρύοις καὶ στεναγμοῖς. Ὅλα τὰ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐνοικοῦντα πνεύματα ἔλαβον οἶκτον ἐπὶ τοῖς παθήμασιν αὐτῶν, καθὼς καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ οὐρί. Ἐπὶ τέλος δ' αἱ προσευχαί των συνεκίνησαν τὸν θεὸν ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Σουλεϊμάνην τὸν κατὰ τῆς Ῥόδου πόλεμον (1). »

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων παρεκίνουν τὸν Σουλεϊμάνην εἰς προσβολὴν τῆς νήσου ὁ βεζίρης Μουσταφᾶς, ὁ ἀρχιναύαρχος Κουρδογλῆς, καὶ ἰδίως ὁ ἐν Ῥόδῳ καγγελάριος τοῦ τάγματος Ἀνδρέας Ἀμαράλ, ὅστις ἀποτυχῶν τῆς ἐκλογῆς τοῦ μεγάλου μαγίστρου συνέλαβεν ἄσπονδον μίτοςος κατὰ τοῦ νέου ἡγεμόνος τοῦ τάγματος, καὶ κατεπρόδιδεν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ ἐν Ῥόδῳ διχτρέχοντα.

Ἀπορασιθεύσας τῆς ἐκστρατείας ὁ Σουλεϊμάνης ἔγραψε πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον ἀπαιτῶν τὴν ἐκκένωσιν τῆς νήσου τὴν δὲ 18 Ἰουνίου 1521 ὁ τουρκικὸς στόλος, συγκροτούμενος ἐκ τριακοσίων πλοίων διπυθύνθη κατὰ τῆς Ῥόδου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ βεζίρου Μουσταφᾶ, διορισθέντος σερασκέρου, ἐνῶ στρατὸς ἐξ ἑκατῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ἐβάδιζε διὰ ξηρᾶς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου. Ὁ σερασκέρης αἰσίως καταπλεύσας ἀπεβίβασε πλησίον τῆς Ῥόδου τὰ στρα-

(1) Tercier, Mémoire sur la prise de Rhodes.

τεύματα και τὰ πολεμφοδία, και κατασκευάσας τὸ στρατόπεδον ἀνέμεινε τὴν ἔλευσιν τοῦ σουλτάνου, ὅστις τὴν 28 Ἰουλίου ἀπεσιβάσθη ἐν τῇ νήτει ἐν μέσῳ τοῦ ἀδιακόπου πυρὸς τῶν κανονοστιχιῶν. « Ὁ σουλτάνος, λέγει ὁ ἀρχψ Ῥαμαδάν, ἐπιβαίνων δρόμωνος ἐλαφροῦ ὡς τὸ βαράξ τοῦ προφήτου, ἦ ὡς τὰ πτηνὰ τὰ μεταφέροντε τὸν Σολωμῶντα ὅπου ἤθελε, διήλθεν εἰς τρεῖς ὥρας τὸν μεταξὺ ξηρᾶς καὶ τῆς Ῥόδου πορθμόν. Εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἐπλήσθησαν ἀγαλλιᾶσσις τὰ μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς πνεύματα, καὶ αἱ οὐρῆ. Πλὴν οὐδενὸς ἡ χαρὰ ἐξίσυτο πρὸς ἐκείνην τῶν ἐν Ῥόδῳ αἰχμαλιῶτων μουσουλμάνων. »

Ὁ μέγας μάγιστρος ἐγκαταλειρθεὶς ὑφ' ὄλων τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων μόλις κατώρθωσε νὰ περισυναῖξῃ 4,500 στρατιώτας καὶ ἐξακοσίους ἰππότες· διὰ τοιούτων δὲ μικρῶν δυνάμεων μὴ θελήσας ἕνα ἐκτεθῆ εἰς παρεμπόδισιν τῆς ἀποσιβάσεως τῶν ἐχθρῶν, περιωρίσθη εἰς τὴν πυρπόλῃσιν τῶν χωρίων, τὴν κατεδάφισιν πάντων τῶν ἐξωτερικῶν κτιρίων, καὶ τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως περισύναξιν ὄλων τῶν ἀγροτῶν. Οἱ ἐν Ῥόδῳ καὶ ταῖς ἐξηρημέναις νήσοις Ἕλληνες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ τάγμα καὶ ἀπέρριψαν τὰς ἐπωφελεῖς προτάσεις τοῦ σουλτάνου· ἐπὶ τέλους δὲ οἱ ἰππότες διαθερμαινόμενοι ἐκ τῆς ἀφρωσιώσεως καὶ τῆς ἀνδρίας τοῦ μεγάλου μαγίστρου πάντες ἔδειξαν ζῆλον πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ μέχρις ὑστάτης πνοῆς. Ὁ Ἰλαδάμ διένειμεν εἰς διαφόρους γλώσσας τοῦ τάγματος (¹) τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐπτὰ προμαχῶνων τῆς πόλεως.

Τὴν 1 Αὐγούστου ὁ βεηλέρβεκς τῆς Ῥούμελης Ἀγιαζ πασᾶς ἤρξατο τῆς πολιορκίας προσβαλὼν τὴν ὑπὸ τῶν γερμανῶν ἰπποτῶν ὑπερασπιζομένην θέσιν· ὀλόκληρος δὲ ὁ μὴν παρήλθεν εἰς κατασκευὰς ὑπονόμων καὶ ἀνθυπονόμων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν οἱ πολιορκούμενοι ἀντέτασπον τὴν μεγάλην ἐπιδειξιότητα τοῦ μηχανικοῦ Γαβριήλ Μαρτινέγγου, ἐκ Κρήτης ἐλθόντος εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥόδου. Οὕτω δὴ ἡ μέχρις ἡρωϊμοῦ γενναιότης τοῦ μεγάλου μαγίστρου καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ Μαρτινέγγου ἐναυάγησαν πάσας τὰς πρώτας ταύτας τοῦ ἐχθροῦ ἀποπειράς.

Τὴν 4 Σεπτεμβρίου δύο ὑπόνομοι ἀνέτρεψαν μέρος τοῦ ἀγγλικοῦ προμαχῶνος, οἱ δὲ γιανίτσαροι ὀρμήξαντες διὰ τοῦ ῥήγματος κατέ-

(¹) Ἰσαύτη ἦτο ἡ διαίρεσις τοῦ τάγματος.

λαβον τὴν κορυφὴν τοῦ τείχους καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνεπέτασαν τὰς σημαίας των. Ἄλλ' ὁ μέγας μάγιστρος κρατῶν ἀνοικτὴν τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ ἔδραμε καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀπισθοχωρήσωσι μὲ ἀπώλειαν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν· εἰς δευτέραν δ' ἐφοδὸν γενομένην μετὰ ἕξ ἡμέρας ὑπέστησαν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἰσάριθμον ζημίαν, οἱ δὲ ἱππῶται ἀπώλεσαν μόνον τριάκοντα ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν στρατηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὸν σημαιοφόρον τοῦ μεγάλου μαγίστρου. Τὴν 13 Σεπτεμβρίου οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸν ἀγγλικὸν προμαχώνα ἐφ' οὗ ἀνεπέτασαν πέντε σημαίας· πλὴν ὁ μὲν Γερμανὸς ταξίαρχος Βολδνερ ἀνεχαίτισε τὴν ὁρμὴν των, ὁ δὲ μέγας μάγιστρος ἐπισφράγισε τὴν ἦτταν αὐτῶν.

Τὴν 24 Σεπτεμβρίου ἀνηγγέλθη γενικὴ ἐφοδος κατ' ὅλης τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρωμάτων. Ἀπὸ τῆς μεσημέριας μέχρι τοῦ μεσονυκτίου κήρυκες διέτρεχον τὸ στρατόπεδον φωνάζοντες· «Αὔριον θὰ γίνῃ ἐφοδος· ἡ πέτρα καὶ τὸ χῶμα ἀνήκουν εἰς τὸν κατιστῆχ' τὸ αἷμα καὶ τὰ ὑπάρχοντα τῶν κατοίκων εἶνε λεία τῶν νικητῶν.» Περὶ τὰ χαράγματα οἱ Ὀθωμανοὶ ὤρμησαν πρὸς ἄρκτον, ἀνατολὴν, καὶ μεσημβρίαν τῆς πόλεως, αἱ δὲ προσπάθειαι των συνεκεντρώθησαν ἰδίως κατὰ τῶν προμαχώνων τῆς ἀγγλικῆς καὶ ἰσπανικῆς γλώσσης. Ὁ ἀγᾶς τῶν γιαντισάρων κατώρθωσε μάλιστα νὰ καταλάβῃ τὸν τελευταῖον καὶ ἀναπετάτῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν σημαίαν του· ἀλλ' ὁ θριάμβος οὗτος ὑπῆρξε στιγματικός, διότι ὁ μέγας μάγιστρος ἀποκρούσας τὴν κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ προμαχώνου ἐφοδὸν ἔδραμε καὶ συνεκρότησε κατὰ τῶν γιαντισάρων λυσσώδη μάχην. Ἐπὶ τέλος οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρούσθησαν πανταχόθεν ἐγκαταλιπόντες 15,000 ἐταίρων ἐπὶ τοῦ ῥήγματος καὶ τῶν τάφρων. Κατὰ τὴν ἐφοδὸν ταύτην, τὴν τρομερωτέραν πασῶν, πᾶς ὁ λαὸς τῆς νήσου συνέδραμε γενναίως τοὺς λεοντοθύμους ἱππῶτας. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ γυναῖκες ἔλαβον ἔνδοξον μέρος κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν, διότι χωρὶς νὰ τρομάξωσιν ἐκ τῶν κραυγῶν τοῦ θριάμβου καὶ τῆς σφαγῆς, ἔφερον αἱ μὲν πολεμοφόδια καὶ ἀναφυχτικὰ ποτὰ εἰς τοὺς ἀκαταπαύστως μαχομένους, αἱ δὲ χῶμα πρὸς πληρώσειν τῶν ῥηγμάτων, καὶ πέτρας ἐσφενδονιζόμεναι κατὰ τῶν ἐφορμώντων.

Ὁ Ῥαμαδὰν περιγράφει οὕτω τὴν ἐφοδὸν ταύτην. «Τὴν 2 τοῦ μηνὸς ζουλκαδῆ ὁ σουλτάνος θέλων ἵνα διὰ πάσης θυσίας καταλάβῃ τὴν πόλιν διέταξεν ἐφοδὸν ὑποσχεθεὶς βαθμὸν φλαμπουριάου εἰς τὸν

πρώτον ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀναβάντα, καὶ ἐπιτρέψασι τὴν λεηλασίαν· Ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ὅλα τὰ στρατεύματα ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐξέβαλλον μεγάλας κραυγὰς χαρᾶς· ἐπὶ τέλους δὲ ἤρχισαν νὰ κινῶνται μετὰ τῆς ζωηρότητος τοῦ μέλλοντος νὰ καταβρογχίσῃ ζῶον λέοντος ἢ δράκοντος. Ὁ ὑπὸ τῶν ποδῶν των ἐγερθεὶς κοινορτὸς ἐπεσκίασε τὸν ἥλιον, καὶ ἐτάραξε τὸν ἀέρα. Ὁ σουλτάνος θέλων νὰ βλέπῃ τὰ διατρέχοντα ἐποποιετήθη ἐπὶ ὑψώματος, καὶ ἔδωκε τὸ διάταγμα τῆς προσβολῆς. Οἱ οὐλεμάδες ἤρχισαν νὰ προσεύχωνται ἀναγνώσαντες καὶ κατάλληλον εἰς τὴν περίστασιν κεφάλαιον τοῦ κορανίου. Αἱ σάλπιγγες καὶ τὰ κύμβαλα ἔδωκαν τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου, καὶ ἡ σημαία τοῦ σουλτάνου ἀνεπετάσθη. Τὰ στρατεύματα διχωρίσθησαν εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἀνέβη ἐπὶ τῶν προμαχώνων, τὸ δ' ἕτερον ἐκ δειλίας ὠπισθοχώρησεν. Οἱ ἐφορηήσαντες ἐδιπλασίασαν τὸν ζῆλόν των ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἐχθρῶν, ἀπορρίψαντες πρὸς εὐκίνησιαν καὶ θώρακας καὶ περικεφαλαίας· ἀναβάντες δ' ἐπὶ τῶν τειχῶν συνεπλάκησαν οὐχὶ διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἀλλὰ διὰ πυροβόλων καὶ τουφεκίων. Τὸ αἷμα ἔρρεεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ὡς ἡ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πίπτουσα βροχὴ, καὶ ἡ γῆ ἐκαλύφθη ἐξ αὐτοῦ. Ἐκαστος τῶν μαχομένων ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀμεριμνῶν περὶ πατρὸς, ἀδελφοῦ, καὶ φίλου. Αἱ προσευχαὶ τῶν μουσουλμάνων ἀνέβησαν μέχρι οὐρανοῦ, οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ τὰ μακάρια πνεύματα (Ἀδὰμ, Μωάμεθ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς, καὶ Σολομὼν) ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν νίκην διὰ τοὺς πιστοὺς, οἵτινες ἐπολέμησαν μεθ' ὅλης τῆς φανταζομένης ἀνδρείας ἀπὸ πρώτας μέχρι μεσημβρίας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀναβάντες ἔπεσαν μάρτυρες τῆς πίστεως, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ τινες φλαμπουιάραι καὶ στρατηγοί. »

Ὁ σουλτάνος ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ ἤηιατο τὸν βεπλέβεην τῆς Ῥομίλης Ἀγιαζ πασᾶν, ὃν καθήρεσε καὶ ἐφυλάκισεν, ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον μετανόησας ἠλευθέρωσε καὶ ἀποκατέστησεν ἐν τῇ πρώτῃ περιωπῇ· ἥδη δὲ ἤρξαιτο νὰ συλλογίζηται περὶ ἀναχωρήσεως, ὅταν ἀπεσταλμένος τοῦ προδότου Ἀμαράλ ἐξιστορήσας τὴν οἰκτρὰν θέσιν τῶν πολιορκουμένων ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παρκευθῇ. Περὶ τὰ χαράγματα τῆς 12 Ὀκτωβρίου ὁ Ἀχμέτ πασᾶς ἀντικαταστήσας τὸν βεζίρη Μουσταφᾶν ἐν τῇ διευθύνσει τῆς πολιορκίας ἀπεπειράθη τὴν κατάληψιν τοῦ ἀγγλικοῦ προμαχώνος· οἱ γιανίτσαροι εἶχον σχεδὸν καταλάβει αὐτὸν, ὅταν πληγωθέντος τοῦ ἀγᾶ αὐτῶν ὠπισθοχώρησαν.

Ἐπὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μηνὸς οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν νέαν κατὰ τῶν προμαχώνων τῆς Ἰταλίας καὶ Προβηγίας ἐφοδόν, πλὴν μετὰ αἱματηρὰν ἀντίστασιν ἀπεκρούσθησαν. Ἐν ταύτοις πληγωθέντος τοῦ Μαρτινέγγου ὁ Ἰλαδάμ μόνος ἐπιτέθει πάσας τὰς ἐργασίας τῆς ὑπερασπίσεως, ἔνοπλος ἀναπαυόμενος, καὶ ὡσεὶ καταστάς ἀναίσθητος εἰς τοὺς πόνους καὶ τοὺς κινδύνους. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ἀνακαλυφθεὶς ὁ προδότης Ἀμαράλ καθηρέθη τοῦ βαθμοῦ καὶ ἐθανατώθη (30 Ὀκτωβρίου 1522).

Τὴν 23 Νοεμβρίου ἐποίησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐφοδὸν κατὰ τοῦ ἰταλικοῦ προμαχῶνος, ἀλλ' ἀπεδιώχθησαν μετὰ ζημίαν πεντακοσίων ἀνδρῶν τὴν δὲ 30 ὁ ἰσπανικὸς καὶ ὁ ἰταλικὸς προμαχὼν προσεβλήθησαν μετ' ὀρμῆς ὑπὸ τῶν πολεμίων· οἱ ἀπηνθημένοι ἰππῶται ἔκλιναν, καὶ ὁ ἐχθρὸς διασπαρείς ἐν τοῖς περιφράγμασιν ἐνέβηκε τὴν πόλιν εἰς μέγιστον κίνδυνον· πλὴν ἐξαίφνης ἤχησάντων τῶν κωδῶνων πανταχόθεν ἔδραμον ἰππῶται, πολῖται, χωρικοὶ, οἵτινες σταματήσαντες τοὺς Τούρκους ἀνέκτισαν τὸ ῥῆγμα, ἡ δὲ ποταμηδὸν φέουσα βροχὴ παρέσυρε τὰ ἔργα τῶν μουσουλμάνων ἐγκαταλιπόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τρεῖς χιλιάδας ἑταίρων.

Ἐκ τῆς νέας ταύτης ἀπωλείας δειλιάτας ὁ στρατάρχης ἀπεφάσισεν ἕνα μὴ ἀποπειραθῆ πλέον ἐφόδους, ἀλλὰ περιορισθῆ εἰς τὰ ὄρυγματα, καὶ τὰς ὑπονόμους.

Ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ ἀπώλεσθησαν ἑκατὸν χιλιάδες Ὀθωμανῶν, ἐξ ὧν οἱ ἥμισυς ἀπέθανον πολεμοῦντες, οἱ δ' ἕτεροι ἐθερίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐνῶ ὁ σουλτανικὸς στρατὸς καθ' ἑκάστην ἐπολλάπλασιαζέτο διὰ νεοσυλλεξιῶν, εἰς τὰς τάξεις τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ῥόδου ὁ θάνατος ἐγκατέλιπε κενὰ δυσαναπλήρωτα.

Ἀξιοπερίεργος δ' ἐστὶν ἡ διήγησις τοῦ μωαμεθανοῦ ἱστορικοῦ, οἰκτρῶς κατεφραγεμένου τῆς ὑπὸ τῶν προμαχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικλήσεως τῆς ἀνωθεν βοήθειας ἐν τῇ κρίσειμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ. « Οἱ Ῥόδιοι, λέγει, καταπτοηθέντες ἐπρότειναν ἐπὶ τέλους εἰς τοὺς ἰππῶτας τὴν παρὰ Ῥόδου τῆς πόλεως. Συμβουλευθήτε τὸν ἄγιον Ἰωάννην! τοῖς ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι. Ἄμ' ἀκούσαντες τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἔδραμον εἰς τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων των, καὶ ἐκεῖ ἔκλαυσαν καὶ ἐταπεινώθησαν, οἱ δὲ ἱερεῖς ἔτυψαν τὰς κεφαλὰς αὐτῶν κατὰ τῶν μαρμάρων. Ὁ Σατανᾶς τοῖς ἀπεκρίθη ἀπὸ τοῦ κοίλου τῶν εἰδώλων. Τίς ἡ αἰτία τῶν δακρῶν σας; ἔαν ἡ μετάνοια ἦγε μεγαλειτέρα τῶν ἁμαρτημάτων σας, συγχωρεῖ

αὐτά. Πάνσάν τ' οὖν στεναγοῦς, καὶ ἐγερθέντες εἶπατέ μοι τί εἶχε
 ὄψε! Γνωρίζω εἰς πόλιν στενοχωρίαν ὅς ἔφερον οἱ Τοῦρκοὶ πληρ
 μὴ φοβηθῆτε οὐδόλως τὸν Ἀχμέτ πασάν, ἃν καὶ κατεκρήμνισε τοὺς
 πύργους καὶ ἐπλήρωσε τὰς τάφρους σας, κατασκάψας ἐκ θεμελιῶν
 καὶ κατακάσας τοὺς προμαχώνας σας. Θαρρῆτε, καὶ διὰ τῆς ἡμε-
 τέρας βοήθειας θέλετε καταπολεμήσει καὶ νικήσει τοὺς ἐχθροὺς. Θὰ
 σὰς στείλωμεν μεγάλας βοήθειας τῶν στρατευμάτων μας τὰ ὅποια
 θέλουσι φθάσει περὶ τὰ μέσα τοῦ ρουχαρῆμ, δεῦρ οἱ Τοῦρκοι θὰ
 εἰσέλθουν εἰς τὸ φρούριον. Τὰ στρατεύματά μας εἶνε πολυαριθμώ-
 τερα τῶν τοῦ προφήτου Σολομώντος, δυναμένα νὰ πληρώσωσι τὸ
 μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ διάστημα. Πρὸς τοῦτοις ἔχομεν καὶ ἄλλα
 συγκείμενα ἐκ πνευμάτων καὶ μάγων, ὡς τὰ τοῦ Φαρῶ, τὰ ὅποια
 εἶνε εἰς τὴν διάθεσίν σας. Ταῦτα εὐρίσκομαι ἐν τῇ γῆσιν Χαμᾶν,
 καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ στείλωμεν ταχέως τὸν θέλωμεν
 ὑπάγει ἡμεῖς οἱ ἴδιοι αἴροντες τὸ μεσονύκτιον, καὶ ἐπατερχόμενοι
 μετ' αὐτῶν θέλομεν καταπολεμήσει τοὺς βαθέως κομωμένους Τεέρ-
 κους. Περιπλέον ὁ Σατανᾶς ὑπεσχέθη εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅτι οἱ
 μουσουλμάνοι θέλουσι κατατρομάξει ἐκ πυκνῶν νερῶν ἀποκρυσφόντων
 αὐτοῖς τὸ φῶς, καὶ ἀπὸ τοῦ κρότου τοῦ κερκυνοῦ, τῶν ἀτραπῶν, καὶ
 ὀρμητικῶν ἀνέμων ὅτι θέλει πέσει ἄρθρονος βροχῆ, γιῶν, ὄρει, καὶ
 σκορπίοι ὅτι θέλουσιν ἀπολεσθῆ ἐν τῷ ὕδατι, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη
 φανῆ αὐτοῖς ὡς ἡ τοῦ κατακλυσμοῦ ὅτι τὰ μέλη των θέλουσι παγῶσει
 ἀπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς χιόνος, καὶ δὲν θέλουσι δυναθῆ νὰ κινήθωσι,
 καὶ βαδίσωσι, μήτε μάλιστα ὁμιλήσωσιν ὅτι οἱ πόδες, αἱ χεῖρες, καὶ
 οἱ τράχηλοι των θέλουσι δεθῆ διὰ σιδηρῶν ἀλύσεων καὶ ὄρων. Ἄπ
 ἐναντίας δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη θέλει εἶσθαι διὰ τοὺς Χριστιανούς ἡ ὀραιο-
 τέρα τοῦ ἔαρος. Οὕτως, ἐξακολουθεῖ ὁ Ῥαμκδάν, ὁ Σατανᾶς ὑπεσχέθη
 τὴν νίκην κρατῶν αὐτοὺς ἐν τῇ ψευδεῖ Ὀρησκείᾳ, ὡς προβλέπων ὅτι
 μετὰ τὴν συνθηκολόγησιν οἱ πλείονες αὐτῶν ἤθελον ἀσπασθῆ τὴν ὑπὸ
 τοῦ προφήτου εὐαγγελισθεῖσαν ἀληθῆ πίστιν ('). »

Τὴν 10 Δεκεμβρίου ὁ Σουλεϊμάνης γνωρίζων τὴν οἰκτρον θέσιν
 τῶν πολιορκουμένων προέβηκεν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον συνέντευξιν
 προτείνας καὶ ἔντιμον συνθηκολόγησιν, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς παραδόσεως
 τῆς πόλεως ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν. Τὸ συμβούλιον τοῦ τάγματος ἐν

(') Tercier, Mémoire sur la prise de Rhodes. (Mémoires de l'Académie des inscriptions et belles lettres tom. XXVI, Paris 1759, σελ. 728.

πρώτους παρεδέχθη τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, πλὴν ἕνεκα διενέξεως ἀναβαλὼν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ προέβαλλεν εἰς τὸν σουλτάνον παρά-
 τασιν προθεσμίας. Ἄλλ' ὁ Σουλεϊμάνης ἀντι ἀπαντήσεως διέταξε τὴν
 ἐπανάληψιν τῆς πολιαρχίας, καὶ διαφοροτρόπως συνεννοήσας μετὰ τῶν
 ἐν τῇ νήσῳ κατάρθρωσε νὰ ἐμβάλλῃ τὴν διαίρεσιν μετὰ τῶν ἵπποτῶν,
 ἀπηνυθμένον ἤδη ἐκ τῶν πόνων καὶ ἐστερημένων πολεμφοδίων καὶ
 ζωοτροφίων. Ὁ μέγας μάγιστρος, ἀφ' οὗ κατὴν ἐπεκαλέσθη τὸ φημά-
 μιον τοῦ Βαϊαζήτου, τὸ χορηγῶν τοῖς ἵπποταῖς τὴν πλῆρη τῆς νήσου
 κατοχὴν, ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ σουλτάνου
 περὶ παραδόσεως (22 Δεκεμβρίου). Οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ἦσαν λίαν
 ἐντιμοὶ διὰ τοὺς ἠττηθέντας, καὶ συνεκεφαλαιοῦντο ἐν τοῖς ἑξῆς: αἱ
 ἐκκλησίαι νὰ μὴ βεβηλωθῶσιν, ἐπιτρεπομένης ἐλευθέρως ἐξασκήσεως
 τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος, ὁ δὲ λαὸς νὰ μείνῃ ἀσύδοτος ἐπὶ πεν-
 ταετίαν, καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς βουλομένους ἢ ἐκ τῆς νήσου ἀνα-
 χώρησις· οἱ ἵπποταὶ ἠδύναντο ν' ἀναχωρήσωσι μετὰ παντὸς ἀνήκον-
 τος αὐτοῖς εἰς ἔπλα, λεῖψανα, καὶ ἱερὰ σκεύη, καὶ πάντα τὰ φοροῦρα
 νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Τούρκους· καὶ ἐπὶ τέλους ἀποσυρομένου τοῦ
 ὀθωμανικοῦ στρατοῦ εἰς ἀπόστασιν μιλίων τινῶν, μόνον ὁ ἀγῆς καὶ
 τέσσαρες χιλιάδες γιανιτσαρῶν νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν.

Μόλις ἡ συνθήκη αὕτη ἀμφοτέρωθεν ὑπογραφεῖσα παρεβιάσθη ὑπὸ
 τῶν νικητῶν ἐν τοῖς κυριωτέροις αὐτῆς ὅροις· διότι τὴν 25 Δεκεμβρίου
 1522 οἱ γιανιτσαροὶ ἀφηνιάσαντες διεσπάρησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ
 διέπραξαν πᾶν εἶδος ἀγρίας ἐκδικήσεως. Ἐλεγκάθησαν τὰς οἰκίας
 τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν καὶ εἰσβάλλοντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
 ἀγίου Ἰωάννου κατέστρεψαν τὰς τοιχογραφίας, συνέτριψαν τ' ἀγάλ-
 ματα, ἤνοιξαν τοὺς τάφους τῶν μεγάλων μαγίστρων, ἀνέτρεψαν τοὺς
 βωμοὺς, ἔστραν τοὺς ἐσταυρωμένους ἐν τῷ βορβόρῳ, καὶ διήρπασαν
 τὰ ἱερὰ σκεύη· ἀπὸ δὲ τοῦ ὕψους τοῦ κωδωνοστασίου οἱ ἱμάμια ἐκά-
 λεσαν τοὺς πιστοὺς εἰς πρῆσυχὴν.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1523 ὁ μέγας μάγιστρος παρουσιασθεὶς εἰς τὸν
 σουλτάνον ἐφίλησε τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἠτοιμάσθη πρὸς ἀπόπλουν.
 Οὕτω δὴ τὰ λείψανα τοῦ τάγματος τοῦ ἀγίου Ἰωάννου συνοδευόμενα
 καὶ ὑπὸ τεσσάρων χιλιάδων κατοίκων ἐγκατέλειπον διὰ παντὸς τὴν
 νήσον, ἐφ' ἧς ἐπὶ δικάσις εἴκοσι ἔτη ἡγεμόνευσαν (1).

(1) Lacroix, iles de la Grèce, σελ. 177—181. — Παραλλ. Bosio, tom. II. —
 Vertot, tom. II. — Hammer, tom. V.

Οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἱπποτῶν εὐχερῶς ὑπέταξαν καὶ τὰς ἐκ τῆς Ῥόδου ἐξαρτωμένας νήσους Κῶν, Λέρον, Κάλυμνον, Νίσυρον, Χάλκη, Τήλον, Λιμονίαν, Σύμνη, καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (1), ἐκτισμένον διὰ τῶν λευψάνων τοῦ Μωσσωλείου.

Μετὰ τὴν ἐν Παξίαι ἦταν τῶν Γάλλων καὶ τὴν αἰχμαλωτίσιν τοῦ βασιλέως Φραγγίσκου Α' ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου Ε' (24 Φεβρουαρίου 1525), ὁ πάπας Κλήμης Ζ' ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν λόγῳ αὐτοκράτορα τὸν περίπυστον ἐν πολιτικοῖς καὶ φιλολόγοις Ἑλληνα Ἴάκων τὸν Λάσκαριν ἵνα ἐξ ὀνόματος τοῦ Ῥωμαίου ποντίφηκος προτρέψῃ αὐτὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τὸν ἀπὸ κοινοῦ πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων. Ὅθεν παρυσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Λάσκαρις ἐξέφωησε λαμπρὸν περὶ τῆς ὑποθέσεως λόγον, τοῦ ὁποίου τὸ προοίμιον ἔχει ὡς ἑξῆς.

« Προχθὲς ἐπαρουσίασα εἰς τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα τὸ διάταγμα τῆς Α. Ἀγιότητος τοῦ πάπα, καὶ τῆ εἶπον μόνον, ὅτι ἤμην προύχων Ἑλλήν εὐπατρίδης καὶ εἰδήμων τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων ὅτι ἡ Α. Ἀγιότης μ' ἔπειπε καὶ ἐγὼ εὐχαρίστως ἠρχόμην, ἐκτιμῶν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ὑμετέρας Ὑψηλότητος διὰ τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων ἐπιχείρησιν, ὡς δυνάμενος νὰ τῆ εἶπω, ἐξ ὅσων ἔμαθον καὶ ἐγνώρισα, πόσον αὕτη ἦτο ἀρμοδία, καὶ ὅτι ἤθελον δεχθῆ τὰς διαταγὰς τῆς Υ. καίσαρικῆς Μεγαλειότητος περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, τῆς τόσον δικαίας καὶ ἐντίμου, ὀφελίμου καὶ ἀναγκαίας τῇ χριστιανικῇ πίστει, εἰς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς διγνηκὴ καὶ ἀσύγκριτον δόξαν τῆς ὑμετέρας Ὑψηλότητος.

» Ἐκ τοῦ ἐγγράφου ἰδίως γινώσκετε τὰ κατ' ἐμέ. Ἄλλ' ἐὰν εἰσέτι δὲν τὸ εἶδατε θέλετε λάβει τὰς πληροφορίας ταύτας ἅμα εὐδοκήσητε νὰ τὸ ἀναγνώσθητε. Πλὴν κατὰ τὴν σιγμὴν ταύτην δὲν θέλω παρασιωπήσαι πᾶν τὸ ἀφρῶν με περὶ τῆς λεχθείσης ἐπιχειρήσεως καὶ ἐκστρατείας.

» Ἐνεκα τῆς προδιεθικῆς ἡλικίας μου ἀρξάμενος νὰ ἔχω γνώσιν τινε τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, διότι διώχθην ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἐκ τῆς πατρίδος μου αἴποτε ἐσκέφθην ἐν ἤτῳ τρόπος νὰ ἐπανέλθω ἐν αὐτῇ ἐλευθέρῳ.

» Ἄλλ' ἵνα ἐπὶ τῆ ὀθωμανικῆ φυλῆ διαδοχικῶς ἀκμάζει καὶ καταλαμβάνει τὰς ὁμορροῦσας ἐπαρχίας τῆς Χριστιανοσύνης, ἔνεκα τῶν διχογνωμιῶν καὶ συνεχῶν διενέξεων τῶν χριστιανικῶν ἡγεμόνων, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπειδὴ τόσαι μεγάλα καταστροφὰ χριστιανικῶν λαῶν ἀκαταπαύστως γίνονται, ἴσως τίς ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤθελον παρατηρήσαι τὸ τίσσον μέγα κακὸν καὶ ἀσχοληθῆ πρὸς Θεραπείαν αὐτοῦ, προσκαλοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ στρέφοντες τὰ ὄπλα κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ

(1) Ἐνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ κτισθέντος ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν φρουρίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πέτρου ἢ Ἀλικαρνασσός, ἐκλήθη Πετρολίμ, καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων Βουδρούμι.

πύργῳ κατέβαλλον πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν εἰς ἐξέτασιν καὶ γνώσιν τῶν σχετιζομένων μετὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεως πραγμάτων, διότι ἐκτελουμένης, καὶ ἐγὼ αὐτὸς (εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπλῶς ἰδιώτης) ἠδυνάμην νὰ λάβω μέρος εἰς τοιαύτην ἐκστρατείαν κατὰ τὸ ἐφικτόν μοι.

Ἐπιτρέβων ἐν Φλωρεντίᾳ κατώρθωσα ν' ἀποσταλῶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μ. δίκου ὑπὸ πρόσχημα ἔντιμον καὶ οὐχὶ ἀνωφελέα (*). Δις ἐπήγα μετὰ διαπιστευτηρίων ἑπιστολῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ διατίαν διατρίψας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας πηγαινοερχόμενος διὰ διαφόρων ὁδῶν καὶ ἀπὸ διὰ θαλάσσης, εἶδον καὶ ἐξήτασα ὅλον σχεδὸν τὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον Εὐρωπαϊκὸν τόπον, λαβὼν καὶ σημειώσεις περὶ παντὸς ἀναγκασιούτου ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐξήτασα τὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, καὶ τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν κατέστασιν αὐτῶν, τὰ ἐν πολέμῳ ἔθιμα, τ' ἀμυντικὰ καὶ ἐπιθετικὰ αὐτῶν ὄπλα, ὡς καὶ τὸν τρόπον, καὶ ὅν βαδίζουσιν ἐν περιπτώσει συγκρατήσεως μάχης. Κατὰ τὰ ἐν Τουρκίᾳ ταῦτα ταξείδιά μου ἐξήτασα ὁμοίως καὶ ἐληροσηρήθην περὶ τῆς ἀξίας τῶν ὑπὸ τοῦς Τούρκους Χριστιανῶν, περὶ τῆς θελήσεως ἢ διαθετέως των, καὶ περὶ τῶν βοθητῶν, τὰς ὁποίας ἠδύνοντο νὰ παράσχωαι εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν Χριστιανῶν. Προσέτι συνώμιλησα μετὰ τινῶν Τούρκων, υἱῶν Χριστιανῶν, καὶ ἐνόησα τὸ πνεῦμά των, διότι τὰ ὄπλα καὶ αἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων εὐρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας χριστιανῶν ἐξαμοιῶν ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω τὰ περὶ πολέμου σχέδια αὐτῶν, διότι ὁ σουλτάνος δὲν ἐμπιστεύεται εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ὡς μὴ ἔχοντας τὴν γενναϊότητα τῶν ἀρνησιθρήσκων τούτων, οἵτινες ἀναμιμνήσκονται ἔτι τῆς θρησκείας τῶν προγόνων καὶ συγγενῶν των. Ἀλλὰ μετὰ τῶν Χριστιανῶν ἔσχον καὶ διατηρῶ πολλὰς σχέσεις, χαίρων τὰ πιστὰ ἐν γένει παρὰ τῷ ἔθνει, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς οἰκεγενείας εἰς τὴν ἀνήκω, ἀλλὰ καὶ διότι γνωρίζω νὰ συνεννοῶμαι μετ' αὐτῶν.

Ἐπιτρέβων εἰς τὰς εἰδὼν καὶ ἐξήτασα Κάτοχος τῶν πληροφοριῶν τούτων καὶ διατηρῶν τοιαύτας σχέσεις εὐδέποτε ἔπαυσα τοῦ νὰ ὁμιλῶ, διεγείρω, καὶ εἰσδύω ὅπου μοι ἦτο δυνατόν καὶ παρ' οἰωδῆποτε ἔχοντι συγγενεῖς, ἐπικαλούμενος τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων ἐκστρατείαν.

Ἐπιτρέβων ὅταν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Η' ἐκάλεσεν ἐκ Γαλλίας εἰς Ῥώμην τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Τούρκων ἵνα τὸν ἀποσταλῆ, ὡς ἐλέγετο, κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπήγα νὰ τῷ ὁμιλήσω καὶ πληροφορηθῶ περὶ παντὸς ὅ,τι ἐγνώριζον. Ἀλλ' ὁ προῤῥηθεὶς ἡγεμὼν ἢ δι' ἄλλο αἴτιον, ἢ διὰ τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπ' αὐτῷ θάνατον τοῦ βασιλέως Μαυθία, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι δημόσια ἐκήρυξε. Μετὰ τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς Κάρολος Η' μετέβη εἰς Ἰταλίαν μετὰ λαμπροῦ στρατοῦ ἵππέων καὶ πεζῶν ὁμιλήσας ὁμοίως αὐτῷ, πληροφορῶν περὶ πάντων καὶ ἐπειδὴ ὑπέσχετο, ὅτι ἐπιστρέψων εἰς Γαλλίαν καὶ ἐπαυξάνω τὰς δυνάμεις του ἥθελον ἀσχοληθῆναι περὶ τῆς Τουρκίας ἡκο-

(*) Πρὸς περισόναξιν ἑλληνικῶν χειρογράφων (βλ. ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ βίον Ἰάνου Λασκάριου).

λούθησα αὐτῷ. Μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πολλάκις ὠμίλησα εἰς τὸν βασιλέα Λουδοβίκον Β', ὅστις μ' ἔστειλεν εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα ὡς πρέσβυς αὐτοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διέτριψα, καὶ πολλάκις ἐλάλησα εἰς τοὺς κυρίους τούτους. Ὄμιλησα εἰς τὸν μακαρίτην πατέρα τῆς ἡμετέρας Μεγαλειότητος ὅταν διήρχετο τὴν Γαλλίαν, διὰ μέσου τοῦ ἐξοχωτάτου Λινύ. Ἐλάλησα εἰς τὸν πατρικὸν πάππον τῆς ἡμετέρας καισαρικῆς Μεγαλειότητος ἐν Σαβόνῃ, καὶ τὸν προκάτοχον ἡμῶν ὃν Ἐριδέντη, ἐπὶ τέλους δὲ εἰς τοὺς πάπας Ἰούλιον Β', καὶ τὸν Δέοντα Γ'. Ὁ τελευταῖος ἵνα δοκιμάσῃ μ' ἔστειλεν εἰς τὸν σουλτάνον ἐπιφορισμένον μεγάλῃ ἐντολῇν, συνζυνοῦντος τοῦ προλεχθέντος ἡμετέρου πατρικῶ πάππου, ὅστις, Μεγαλειότατε, εἶνε καὶ πάππος τοῦ ἐνταῦθα παρόντος βασιλέως τῆς Γαλλίας, καὶ ὑποσχομένου ναυτικῆς ἐπικουρίας κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ συμφιλίωσις αὕτη ἐπροτάθη ὑπ' ἐμοῦ ἵνα μὴ ὁ Τούρκος καταστῇ ἰσχυρότερος, ὡς ἐγένετο· καὶ ἐάν δὲν ἐπροτιμᾶτο τὸ ἀτομικὸν ἔφ' ἑλός ἀπὸ τοῦ γενικοῦ, τὰ πράγματα ἦθελον λάβει ἑτέραν φάσιν, διότι ὁ σουλτάνος γενόμενος κύριος τοῦ Βελιγραδίου, ὅπερ εἶνε ἡ θύρα καὶ ἡ γέφυρα τῆς Χριστιανοσύνης, δὲν ἦθελε κυριεύσει καὶ τὴν Ρόδον, ἣτις ἐπὶ τοσαῦτον συμφέρει, ὡς καθεὶς κάλλιστα τὸ ἐννοεῖ (*).

(*) Περὶ τῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος πολλῶν ἐνεργειῶν τοῦ περιφανοῦς Ἀσκαρέως, ἐκτὸς τῆς ἰδίας ἡμολογίας, ἔχομεν καὶ σύγγραφον ἀψευδῆ μάρτυρα. Μάρκος ὁ Μουσούρος ἐκδοὺς ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1516 θαυμάρι τοῦ ἄλδου τὴν περιήγησιν τοῦ Παισανίου καὶ προσφωνῶν αὐτὴν τῷ Ἀσκαρῇ διὰ μακρῶν περιγράφει τὰς πρὸς τὸ γένος πολλὰς καὶ μεγάλας ἀγαθοεργίας τοῦ ἀκραίφνου ἐκείνου πατριώτου, λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς, τὰ ὅποια παρατιθέμεθα εἰς πίστωσιν τῶν ἄνω λεγομένων. « Ταύτην δέ σοι μάλιστα πάντων τὴν βίβλον προπόδες ἦν ἀνατεθῆναι· σὸ γὰρ τῶν ἄλλων τὰ καθ' ἑαυτοὺς σκόπῶντων κοινὸς ἀπανταχοῦ τῶν Ἑλλήνων καθίστασαι προστάτης· σὺ ὡς οὐδεὶς ἕτερος ὑπὲρ τῆς Ἑλλήνων σωτηρίας ἐγρήγορας, πᾶσι τοῖς καιρῶν ἐπακολουθῶν καὶ πάντα κάλων σείων, καὶ νῦν μὲν Κελτῶν βασιλεῖς, νῦν δὲ Ῥώμης ἀρχικράτορας θεραπεύων ἐφ' ᾧ τε τοὺς Ἑλληνας ἀπαλλαγέμετας τῆς μικροτάτης καὶ γαλεπωτάτης δουλείας εἰς ἐλευθερίαν ἐξελεύσθαι· τούτου γὰρ ἐπίεσαι μόνον· ταῦτο φροντίζεις· τοῦτο νυκτὸς καὶ μεθ' ἡμέραν ἐννοεῖς· ὑπὲρ τούτου καὶ τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ὑποσταίεις ἂν, καὶ μυρίων ἂν θανάτων καταφρονήσεις γενναῖος ὢν· πρὸς ταῦτα πάντα σοὺ τὰ πολιτεύματα τείνει· πρὸς τοῦτο γ' ἡ μεγαλόπρεπής καὶ μηδαμῷ χαμαίχληδός σου φύσις ἀνακλίνουσα τὴν ψυχὴν ἀτενέει ἀφορᾷ. Τοὺς γούν ἐπὶ τὸν ἀρχιερέα τῶν ἄκρον ἀνακλονομένους ἐκείσοτέ σοι ἐπὶ τῶν μεγίστων οὐ παύη παροξύνων προστῆναι μὲν τῶν εὐσεβῶν διαλλαγέντων πρὸς ἀλλήλους ξυμβάσεώς τε καὶ ἰμονεῖας, προστῆναι δὲ τῆς πάλαι θρωλλομένης τε καὶ ποθευμένης τῶν σταυροφόρων συνωμοσίας καὶ κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπιστρατείας· αἰσχρῶν τε ἢ λέγων τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἐπὶ μὲν ἐνός ἢ δυοῖν πολιχνίον δυστήνων τοσαῦτ' ἔτη ταλαιπωρεῖσθαι πολυεμῶντας, στάσεις τε καὶ σφαγὰς καὶ ταραχὰς ἐν Ἰταλίᾳ ποιούντας καὶ τῷ χριστιανικῷ αἵματι καταμαίνοντας τὰ βεῖθρα τῶν ποταμῶν· τοσαύτας δὲ πόλεις καὶ χώρας παμφωροτάτας καὶ συνοικίας καὶ προσόδοις διατελεῖν προίμους καὶ καρπούσθαι· τοὺς ἀθίους ἔξῃ· καὶ ταῦτα βράδιον οὐ εἴπω ποτὲ καὶ νῦν ἀπάσης αὐτῆς τῆς Ἀσίας ἐκβαλεῖν, ἐκνευρισμένους ἦδη ταῖς συναχέσιν ἦτταις καὶ μὴ πάντως ἔχοντας ἀστασιάζουσ· τοὺς μὲν γὰρ τῷ Βυζαντίῳ

Ἐμύλησα καὶ εἰργάσθην μετὰ τῶν ἡγεμόνων τούτων, ἐφ' ὅτων μοι ἦτο δυνατόν. Ἐπ' ἐσχάτων ὁμως μαθὼν τὴν μεγάλην καὶ σπανιανόκητην τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἀπετάθην πρὸς τὸν νῦν πάπαν Κλήμεντα. Ἡ δὲ Α. Ἀγιότης, ὡς καὶ ἐγὼ, κρίνουσα κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον παρίσταται ὁ χρόνος καὶ ἡ περίστασις ὅπως ἡ ὑμετέρα Ὑψηλότης συνομολογήσῃ εἰρήνην μετ' ὅλων τῶν Χριστιανῶν καὶ στρέψῃ ἐπιφωλῶς τὰ πνεύματα κατὰ τῶν ἀπίστων, ἐπὶ τῇ προτάσει μου μ' ἔστειλε λίαν προθύμως πρὸς Αὐτήν, εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς αὐτῆς ἐντολῆς, τὴν ὁποίαν καὶ περὰ τοῖς ἄλλοις ἡγεμόσιν ἐπειράθην καθόσον μάλιστα, Μεγαλειότατε, εἶσθε ἰκανώτερος παντὸς ἄλλου νὰ τὴν ἐκτελέσητε ἕνεκα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἰκμης, καὶ μάλιστα διαταθειμένος, ἕνεκα τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀρετῆς δι' ὧν κοσμησθε, πρὸς ἐκπλήρωσιν τοιαύτης ἐπιχειρήσεως. Ἡ Αὐτοῦ Ἀγιότης προσφέρει ὑμῖν πάσας τὰς παρούσας καὶ μελλούσας: δυνάμεις ὑποσχομένη ἵνα καὶ διὰ παντὸς μέσου βοηθήσῃ τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐστάλην ἵνα λαλήσω ἐναυθα. Ὅ,τι δὲ εἶπον τῇ ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι τὸ λέγω οὐ μόνον ἐν ὀνόματι τοῦ ἀποστόλου τούτου με, ἀλλὰ, μὴ σὰς φανῆ παράδοξον, καὶ ἐξ ὀνόματος οἰκάρχου τῆς Ἑλλάδος, ἦτις μὲ στείλλει ὅπως σὰς καθικετεύσω, Μεγαλειότατε, ἵνα λάβητε περὶ αὐτῆς ἔλεος.

Ἐλέγων δὲ ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐνοῶ, ὅτι λαλῶ περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους παρήγαγε, καὶ οἵτινες ἐξοκρίωσαν ἕ καθωράσαν τὸν κόσμον μετὰ πάσης ἀρετῆς καὶ σοφίας. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ ἥρωες Ἡρακλῆς, Θησεύς, Ἰάσων, καὶ ἄλλοι ὅμοιοι αὐτοῖς· οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ πόλται Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης, Ἐπαμινώνδας· οἱ βασιλεῖς Ἀγησίλαος, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος· οἱ πρῶτοι συγγραφεῖς τῆς ἀνθρωπίνου ἐπιστήμης, ποιηταὶ καὶ ιστορικοὶ, καὶ ταμίαι τῶν ἐναρέτων πράξεων τῶν ἡγεμόνων, Ὀμηρος, Πίνδαρος,

τυράννη, τοὺς δὲ τῶν δυναστῆ τῆς Περσίας ὡς ἠρωτέρως ἔχειν ἐπὶ τοῦ θείου δόξης νομιζομένω προσκείμεθα. . . . Ἡμεῖς δ' αἰς πάνω φάλλως καὶ ἀσθενῶς ὁ λόγος ἔχει τῶν μειζόνων ἢ καθ' ἡμᾶς ἀφόμενοι, τῆς διανοίας πρὸς τὴν περιλάμπουσαν ὡσαν αὐγὴν τοῦ μεγάλου Λασκάρους δόξαν μὴ τολμώσης ἀντιβλέπειν, γονυπετεῖς εὐδόμεθα τῇ πάντ' ἀφορῶντι καὶ κυβερνῶντι θεῷ, ἵν' εἴπερ οἷόν τ' ἐστὶ περιαληφῆσαι τῇ ἀνεκδιήγητῃ πανωλεθρίᾳ τῶν ἐλευθῶν Ἑλλήνων τῶν πρὶν μὲν στρατηγίας καὶ νομοθεσίας, ἐποικίμασι τε καὶ τέχναις πολυειδέσι καὶ ταῖς εἰς ἕκαστα τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀποικίαις τὰ ἀνθρώπειον γένος παιδευσάντων τε καὶ νομοθετησάντων, ἡμῶν τῶν τῶν καὶ κατακοσμησάντων, νῦν δὲ φθόνω καὶ ἐπιηρείᾳ τῆς κακῆς τύχης μὴδ' αὐτοκρατορικοῖς σκῆπτροις ἐρειδομένων, μήτε πατρίδα (φεῦ τῶν κακῶν) ἢ πόλιν αὐτόνομον ἔχοντων, ἐς βαθὺ καὶ μακρὸν καὶ λιπρὸν γῆρας διασώζει κἀπιδόκα παρρατίνωντας γενεὰς ὑγιεῖς διαφυλάττει λέοντα τὸν ὑπέρτατον ἱεράρχην καὶ σέ· τοῦ μὲν παρορμῶντος, τοῦ δὲ καὶ κατορθούντος ἡμῶν, ἐλευθερωθήσεται μὲν ἡ Ἑλλάς, οἱ δὲ φιλομαθεῖς καὶ φιλοθεάμονες ἐμφιλοχωρήσουσιν ἀδελφεῖς τῇ Πελοποννήσῳ, τῶν βαρβάρων ἄρθρον ἀφανισθέντων, καὶ τῶν Παισαίνων ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες, ἀνέσεως χάριν, περιουσοῦσι τὰ πάντα κύκλι, τὰ τε συγγεγραμμένα τῶν τῶν ὁρμημένων ἑγγὺς μεγάλης ἐμπληροῦσονται τῆς ἡδονῆς. ἡ

Ήσιδος, Ξενοφῶν, Θεουκιδίδης, Πλούταρχος· οἱ ἐρευνηταὶ τῆς φύσεως καὶ ἐρμηνευταὶ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων Πλάτων, Ἀριστοτέλης, καὶ πολλοὶ ἄλλοι τούτοις ὅμοιοι· οἱ μαθηματικοὶ καὶ γεωγράφοι Ἰππάρχος, Στράβων, Πτολεμαῖος· οἱ περὶ ὑγείας συγγραφεῖς Ἱπποκράτης καὶ Γαληνός· ὁ χορὸς τῶν θεολόγων, ὁ μέγας Βασιλεὺς, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καὶ πλῆθος ἄλλων διαπρεψάντων ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις καὶ ταῖς ἐπιστήμασι. Οἱ Ἕλληνες εἰσήγαγον αὐτὰς διδάξαντες καὶ τ' ἄλλα ἔθνη, καὶ ἰδίως τοὺς κατοικοὺς τῆς Εὐρώπης, ὡς Ἴταλοὺς, Γερμανοὺς, Ἰσπανοὺς, Γάλλους, καὶ ἄλλους. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἔδωκαν τοὺς νόμους, τὴν θρησκείαν, καὶ τὰ ἔθνη, ἅτινα καθιστῶσι τοὺς ἀνθρώπους ἐντελεῖς.

» Ὅθεν δύνασθε, Μεγαλειότατε, ἐν τῇ ὑμετέρᾳ δικαιοσύνῃ νὰ λάβητε ὑπ' ἑσῶν ὀπίσθας ὀποχρεώσεις ἔχουσι πάντες οὗτοι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· καὶ τῇ ἀληθεῖ ὤφειλον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν Ἑλλάδα ὡς μητέρα αὐτῶν καὶ διατηρῶσι τὴν ἀνάμνησιν τῶν προαναφερθέντων ἀνδρῶν, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς διδασκάλους καὶ προττάτας των. Πάντες οὗτοι μὲ ἀποστέλλουσι πρὸς τὴν Ἑμετέραν κaiserικήν Μεγαλειότητα. Μὴ νομίσητε δὲ, Μεγαλειότατε, ὅτι τοῦτο εἶνε ὄνειρον, ἀλλ' ἀγαθὴ ὑπόθεσις· εἶδοι ἂν ὅλοι ἠδύναντο νὰ συνέλθωσιν ἐν τινὶ τόπῳ καὶ ἐν οἰματι συνδιασκεφθῶσι, ἤθελον ἀληθῶς μὲ στειλεῖν πρὸς τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα καὶ ἤθελον ζητήσῃ παρ' Ἑμῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των κατεχομένης ὑπὸ ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ διετηρῶν, ἵνα οἱ παρόντες ἀπόγονοι αὐτῶν καταλάβωσι τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς ἔδραν τὴν ὅποιαν καὶ αὐτοὶ ζῶντες κατείχον, διδάσκοντες τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν διδασκῶν καὶ παραδειγμάτων των, ἵνα μὴ οὕτω σθεσθῇ ἡ φήμη, ἡ δόξα, καὶ σοφία αὐτῶν, ὡς νῦν ἔσθασται ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν ἄλλοις τόποις, ἔνθα μόνον θετικὴ τις σκιά παρέμεινε.

» Ὑποθέσατε, Μεγαλειότατε, ὅτι πάντες οὗτοι νῦν περιεπτάμενοι, ἐγλαδῆ τὰ πνεύματα αὐτῶν, μὲ στέλλουσι πρὸς ὑμᾶς καθικετεύοντες: *Da propriam rex magne domum, da moenia pulsis*. Οὕτως οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, νῦν ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντες, καὶ καθ' ἑκάστην βλέποντες ἀποσπώμενα ἐκ τῶν ἀγκαλιῶν τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα βιασθῶσι πρὸς ἐξωμοσίαν καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Χριστιανῶν, διὰ μηνυμάτων καὶ συνεχῶν ἀπεισταλμάτων ἐν κρυπτῇ καὶ διὰ παντός ἄλλου μέσου καθικετεύουσι τὴν ὑμετέραν κaiserικήν Μεγαλειότητα διὰ μέσου ἐμοῦ τοῦ εἰς τοὺς τόπους τούτους διατρίθοντος, ἵνα λάβητε ἔλεος· καὶ εὐσπλαχνίαν ὑπὲρ αὐτῶν, ὑποσχόμενοι ἵνα ἐκθέσωσι τὴν ζωὴν των ἐν παντὶ κινδύνῳ, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλουσιν ἴδει ἐνέργειάν τιναν ἐκ μέρους τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος. Καὶ μὴ νομίσητε, ὅτι εἶνε εὐάριθμοι, ἢ ἀνανδροὶ, καὶ ἀσθενεῖς, καὶ διὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν πολεμοφοδίων τὰ ὅποια ἔχουσι ὄν ἐδύνανται νὰ προεξηγήσωσι μεγάλα ἀποτελέσματα εἰς εὐδόξωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Ταῦτα, Μεγαλειότατε, ἐπεφορτίσθη ἐκ μέρους τοῦ ἁγίου Πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος μου ὅπως σᾶς εἶπω, καὶ σᾶς καθικετεύω ἵνα ποιήσητε τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων ἐκστρατείαν (1). »

(1) A. Papadopoulos, De l'idée dominante des Grecs, Athènes 1854, 104.

· Πλὴν δυστυχῶς καὶ τότε ὁ φιλόπατρις Ἕλλην εἶδε ματαιωθείσας τὰς ἐλπίδας του, καὶ βαρυπενθῶν κατέβη εἰς τὸν τάφον διατάξας ἵνα ἐπὶ τοῦ μνημείου του χαραχθῆ ἐπίγραμμα ἐξαικονίζον τὴν περὶαν τοῦ ἀπάτριδος (*).

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ οἱ ἐκ Ῥόδου διωχθέντες ἱππῶται ἐπλανῶντο τῆδε κακείσε ἀπάτριδες καὶ ἀνέστιοι. Ἐκ τρικυμίας προσορμισθέντες εἰς Κρήτην καὶ Κύθρα ἐζήτησαν ἐν τοῖς τόποις τούτοις ἄσυλον, πλὴν ἡ φιλιόποτος Ἐνετικὴ δημοκρατία ἐκώφευσεν εἰς τὰς προτάσεις αὐτῶν. Ἐκειθεν δὲ ἀπάρχαντες ἤλθον εἰς Μεσσήνην καὶ Νεάπολιν, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς Σιθιαθῆκιαν καὶ Βιτέρβον, ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ ἄλλων κακουχιῶν. Τούτους δὲ παρακολουθῶν πολλοὶ ἐκ Ῥόδου φυγάδες, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ὀσημέραι ἐπλεόναζε· διότι ὁ Σουλεϊμάνης κύριος γενόμενος τῆς νήσου διέταξε πάντας τοὺς ἐναπομείναντας λατίνους ἵνα μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν ἀναχωρήσωσι, καὶ συγχρόνως πληροφορηθεῖς, ὅτι ὁ ὀρθόδοξος μητροπολίτης Κλήμης παρακολουθήσας τὸ τάγμα ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν πάπαν καὶ ὠμολόγησε τὸν καθολικισμόν, διέταξε τὸν ἑλληνικὸν κληρὸν ἵν' ἀμέσως ἀντ' ἐκείνου ἐκλέξῃ ἕτερον· τοιοῦτος δ' ἐξελέχθη ὁ Ῥόδιος Εὐθύμιος.

Ἐνῶ δὲ τὸ τάγμα ἐν Βιτέρβῳ διατρίβον διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Β' τὴν παράδοσιν τῆς νήσου Μελίτης ἢ λιβυρῆς αὐτοῦ καλῶς ἐξωπλισμένη ἐπὶ σκοπῷ λείας ἀνεχώρησε διὰ τὸ ἀρχιπέλαγος· πλὴν ἐπειδὴ τὸ πλήρωμα συγκεῖμενον ἐκ Ῥοδίων καὶ ἄλλων νησιωτῶν ἐπεθύμησεν ἵνα μίθῃ περὶ τῆς πατρίδος καὶ τῶν οἰκείων προσήγγισεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐνῶ ἀλιεῖς ἰδόντες τὴν σημαίαν τοῦ τάγματος προσῆλθον καὶ ἐξέληκαν τὴν μετὰ τὴν φυγὴν τῶν ἱπποτῶν κατάστασιν τῶν νήσων, καὶ τὴν παρ' ὄλων ἐκφραζομένην εὐχὴν πρὸς ἐπάνοδον αὐτῶν. Ἐνῶ δὲ ἡ λιβυρῆς παραλαβοῦσα καὶ τοὺς ἀλιεῖς ἐκείνους ἐπανήρχετο εἰς Βιτέρβον, ὁ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου σταλείς Ἀντώνιος Βόζιος πρὸς διαπραγματεύσιν τῆς παραδόσεως τῆς Μελίτης ἐπιστρέφων ἀνήγγειλεν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον τὴν σχεδὸν ἀποτυχίαν τῆς ἀποστολῆς του. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοῦ Σουλεϊμάνου ἐπαναστατή-

κληρὸς ὁ λόγος τοῦ Δασκάρως ἰταλιτικῶς συντεταγμένος καὶ ἀντιγραφεὶς ἐκ χειρογράφου τῆς Ῥώμης ἐδημοσιεύθη ἐν Κερκύρῃ τῷ 1843 ὑπὸ τοῦ Κ. Σκανδέλλα.

· (*) Βλέπε κατ' ἔκτασιν βίον Δασκάρως ἐν Νεοελληνικῷ Φιλολογίῳ.

σας Ἀχμέτ πασᾶς στείλῃς εἰς τὸν Βιλιέρ Δελίλ· Ἀδάμ τὸν Ἕλληνα Ζόπον μετὰ δύο γιαντισάρων καὶ τινῶν Ῥοδίων ἐμπόρων προέτρπευ αὐτὸν ἐν ἀποπειραθῇ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ῥόδου, ὑποσχόμενος πᾶσαν συνδρομὴν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῇ νήσῳ φουρουρῶντων γιαντισάρων. Ταῦτα πάντα λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ μέγας μάγιστρος διέταξε τὸν Βόζιον ἵνα ἐν πάσῃ μυστικότητι μεταβῇ εἰς Ῥόδον καὶ ἐξετάσῃ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν· συγχρόνως δὲ ὁ ἱππότης Ἰωάννης Βρεζζόλξ ἐστάλη μετὰ τῆς γαλέρας του εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας ὅπως ἐξακριβώτῃ τὰ περὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1525 ὁ Βρεζζόλξ ἐπνευθὼν εἰς Βίτερβον ἐξέθετο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπιστολῆς του, συγχρόνως δ' ἔφερε συνθηματικὰ γράμματα τοῦ Βόζιου ἐκ Κρήτης ἀναγγέλλοντος ὅτι ἐκπληρώτως τὴν εἰς Ῥόδον ἀποστολὴν αὐτοῦ ἤλθον ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἵνα κυρίως ἀποστείλῃ κιβώτια τινὰ ὄπλων ἀνγκυκλιούντων εἰς τοὺς ἐν Ῥόδῳ. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπέστρεψε καὶ αὐτὸς ὁ Βόζιος, ὅστις ἀνήγγειλεν ὅτι εἶχε προτοιμάσει τὰ ἐν Ῥόδῳ εἰς τοιοῦτον βεθμὸν, ὥστε μικρὸς τις ἀντιπερισπασμὸς τῆς Τουρκίας ἀπλητεῖτο ἵνα σχεδὸν ἐμπαχητῇ ὁ στόλος τοῦ τάγματος ἀνακτήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἔδραν. Ἐν Ῥόδῳ ἰδίως ὁ Βόζιος εἶχε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου, ὅστις μετὰ ταῦτα γράφων εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ἐδήλου τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀναθρασμὸν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν μετ' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ νήσῳ προϋχόντων Ὀθωμανῶν εὐκολον συνενόησιν. Ὅθεν ἀποράσει τοῦ τε μεγάλου μάγιστρον καὶ τοῦ πάπα ἐκρίθη ἐπάναγκες ὅπως ὁ αὐτὸς Βόζιος, ὡς εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, μετὰ χρημάτων καὶ δώρων σταλῇ εἰς Ῥόδον πρὸς διαφθορὰν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὅτος λοιπὸν μεταμφισθεῖς εἰς Ἕλληνα ἔμπορον ἐπέβη πλοικρίου ἔχοντος φορτίον ἐμπορευμάτων καὶ κατηνύνη εἰς Κρήτην· ἐντεύθεν δὲ διὰ μέσου τοῦ εὐγενοῦς Ῥοδίου Ἰωάννου Καλορίτη συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπίσης Ῥοδίου καὶ συγγενοῦς τοῦ Καλορίτη Βενεδίκτου Ῥουγιέρη κατώρθωσε νὰ μεταβῇ εἰς Ῥόδον καὶ κρυφθῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου, πρὸς ὃν ἐπικουσίαιτε πεπικὸν γράμμα, ἐν ᾧ διὰ μακρῶν παρεκινεῖτο ἵνα παράσχῃ πᾶσαν συνδρομὴν εἰς αἰσίαν διεξαγωγὴν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἔργου, καὶ ὑποσχομένου τοῦ πάπα οἰανδήποτε ὑλικὴν θυσίαν καὶ ἀμοιβήν. Ἐν τῷ μητροπολιτικῷ οἴκῳ, προσκλήσει τοῦ Εὐθυμίου, ἤλθον ὁ πρωτοπαπᾶς τῆς Ῥόδου Σεβαστός,

καὶ ὁ πρωτοπαπᾶς τῆς Αἰνῶν Ψυχῶδης, οἵτινες ἐβεβαίωσαν τὸν Βόζιον, ὅτι οὐ μόνον οἱ ἐν τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἡ λαὸς τῆς νήσου εἶνε πρόθυμος ἵνα λάβῃ τὰ ὄπλα κατὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι οὗτοι εἶν' ἐπὶ τοσοῦτον ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ τάγμα, ὥστε οὐδὲ αὐτῶν τῶν τέκνων τῶν ἐν ἀνάγκῃ θέλουσι φρεσθῆ, καὶ εἰς πίστωσιν τῶν λεχθέντων ὠρίσθησαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Ἐσχαριστίας ἵνα μὴ δὲ τὸ πρᾶγμα διακοινοθῆ εἰς πάντας ἀπεράσαιον ὅπως προσκαλέσῃ μόνον τοὺς δύο ἀδελφοὺς Ζιλάρδη, Ἀνθίμιον Βρακατθίμην, Στεφανῆν Μακρινάρην, Ἀντώνιον Ζαχαρίαν, καὶ Στέφανον Καλομέρην πρωτόγερον τῆς Αἰνῶν, τῇ συναίνεσει τῶν ὁποίων ἐκρίθη ἐκανάγκης ἵνα ὁ μητροπολίτης διὰ μέσου καὶ τῶν συνεννοημένων ἱερῶν ὀρκίσῃ τοὺς κυριωτέρους ἀρχηγούς τῶν ἐν Ῥόδῳ, Κῶ, καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις οἰκογενειῶν, πρὸς οὓς μυστικῶς νὰ διανεμηθῶσιν ὄπλα, καὶ ἐν σημείῳ δοθησομένῳ ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ἁγίου Στεφάνου νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Τούρκων καὶ κατασφάξωσιν αὐτούς. Ὁ μητροπολίτης δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν συναμοτικὴν ἀπόφασιν, καὶ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἡμερῶν παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ Βόζιου κατάλογον, ἐν ᾧ ἰδίῃ χειρὶ ἦσαν ὑπογεγραμμένοι οἱ προλεχθέντες οἰκογενειάρχαι, ὀρκιζόμενοι πίστιν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ Ἰωάννης Μιλιάδος μετὰ τοῦ ἀναφερθέντος πρωτογέρου τῆς Αἰνῶν ὑπέσχοντο τὴν κατάληψιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἢ τοῦ Ἁγίου Πέτρου (Petrumi), καὶ ὁ Ἰωάννης Φανῆς μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ψακῆ ἀνεδέχοντο τὴν ἄλωσιν τῆς Πηλῆς, καὶ τινος ἑτέρου φρουρίου τῆς Κῶ. Ἐπειδὴ δὲ δύο μεγάλαι δυσκολίαι παρίσταντο, δηλαδή ἡ ἔλλειψις ὀπλων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατοχὴ τῶν ἐν τῇ σπηλαίῳ τοῦ λιμένος δύο πύργων, μετὰ πολλὰς σκέψεις ἐκρίθη ἐκανάγκης ἵνα ὁ Βόζιος παριστάμενος ὡς προσκνητῆς τῶν ἁγίων τόπων γράψῃ ἐπιστολὴν ἐπὶ χάρτου φέροντος τὴν ὑπογραφὴν τοῦ μεγάλου μαγίστρου πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ τε φρουρίου καὶ τῶν δύο πύργων ἁγῶν τῶν γιαντισάρων, ὅστις κατὰ τὴν ἐκ Ῥόδου φυγὴν τῶν ἱπποτῶν εἰδείξεν ἀξιεπαινον διαγωγὴν διασώσας ἀπὸ τῆς λείας τὰ πρᾶγματα αὐτῶν. Ὅθεν διὰ μέσου τοῦ μητροπολίτου προσκληθέντος τοῦ εἰρημένου ἀγᾶ ὁ Βόζιος ἐνεχείρισεν αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου μαγίστρου συνοδευομένην μετὰ λαμπροῦ δώρου ἐξ ἐσθίων χρυσοῦρων καὶ ἄλλων κρημαμάτων, εἰπὼν αἶμα ὅτι εἶχεν ἐντολὴν ἵνα διαβιβάσῃ αὐτῷ ταῦτα ὡς ἐνθύμια τῶν πρὸς τὸ τάγμα εὐεργεσιῶν του πρὸς

δὲ τούτοις, ὅτι ὁ Ἄχμετ πασᾶς συνίστα αὐτὸν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ὡς πρόθυμον ἵνα προτενέγκῃ σπουδαίαν ὑπηρεσίαν, ἐπιδείξας τὴν περὶ τούτου ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστάτου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀγᾶς ἐξωμώσας ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ τὸ πάτριον δόγμα ἠθάνετο κλίειν πρὸς ἐπάνοδον ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, πρὸ πάντων δ' ἐφοβεῖτο μὴ αἰ μετὰ τοῦ ἀντάρτου Ἄχμετ σχέσεις αὐτοῦ ἀνκαλυφθῶσι, μετὰ μικρὰν σκέψιν ἐπὶ τέλους ἀπεράσισεν ἑν' ἀπαντήτῃ πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον γράψας, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Βαζίου, ἰδιοχείρως ἐπιστολὴν ἐν ἧ ἔλεγε, ὅτι εἶνε πλέον διατεθειμένος νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Χριστὸν, καὶ ὑπέσχετο τὴν παράδοσιν τῶν δύο πύργων, ἐν οἷς πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν ἤθελε θέσει φρουροὺς χριστιανοὺς πλειότερους τῶν Τούρκων. Καθ' ὅσον δ' ἀφώρα τὴν δυσκολίαν τῶν ὄπλων ὁ ἀγᾶς ὑπέσχεθη εἰς τὸν μητροπολίτην, ὅτι ἠδύνατο νὰ διευκολύνη τὴν κατ' ὀλίγον εἰσαγωγὴν πεντακοσίων ἀκινάκων καὶ ἄλλων τόσων ἀσπίδων (targhe), διανεμηθησομένων εἰς τοὺς συνωμώτας. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ Βάσις ἐπανελθὼν εἰς Κρήτην ἔφερε πέντε κιβώτια ξιφῶν καὶ λογχῶν, καὶ ἀπεβίβασεν ἐν τινι ἀμπελῶνι πέριξ τῆς πόλεως, ὅσιν παραλαβὼν ὁ γαμβρὸς τοῦ μητροπολίτου Θωμᾶς Σιμεωνῆς ἀπέκρυψεν. Ἰστέρον δὲ ὁ τε Βάσις, ὁ Σιμεωνῆς, καὶ ὁ Ῥουγιέρης, μετημερισμένοι εἰς χωρικῶς μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Κῶν, τὸ φρούριον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, καὶ τὰς ἄλλας νήσους, καὶ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν κατοίκων περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, ὤρισαν καὶ ὡς χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως τὸν μῆνα Αὐγούστου. Πλὴν ἐνεκα παρεμπεισόντων κωλυμάτων σταλείς εἰς Ῥόδον ὁ Βενέδικτος Ῥουγιέρης μετ' ἐπιστολῶν τοῦ πάπα καὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου ἀνήγγειλε τὴν ἀναβολὴν· οὗτος ἐπισκερθεὶς αὐτοὺς ἔγραψεν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον, ὅτι τὸ θάρρος τῶν συνωμοτῶν κατ' οὐδὲν εἶχε μειωθῆ, καὶ ὅτι τὰ πράγματα εἶχον καλλίτερον παρασκευασθῆ, καὶ μόνον διαταγαὶ περιγεμόντο· ἐπὶ δὲ τῷ σκοπῷ τούτῳ δύο πλοίαρχα (berganini) ἔμενον ἐν Ὑδρουντι καὶ Κρήτῃ ὑπὸ φόρτωσιν δῆθεν τοῦ ἱππότη Ἰωάννου Παρίδη, καὶ τοῦ προῤῥηθέντος Βενέδικτου Ῥουγιέρη, ὅστις διὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγενοῦς του Ἰωάννου Καλοριθῆ εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐν Κρήτῃ.

Ταῦτα πάντα διακοινώσας ὁ μέγας μάγιστρος διὰ στόματος αὐτοῦ τοῦ Βαζίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον Ε', ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν ἐκείνου· οὗτος δ' εὐχαρίστως ἀκούσας τὰς περὶ ἀναγκῆς τῆς Ῥόδου ἐνεργείας αὐτῶν ὑπέσχεθη ἵνα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ χρησθῆσθαι

εἴκοσι πέντε χιλιάδας σκούδων, καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ τῆς ἀποπέρας τὴν παραχώρησιν τῆς Μελίτης ὑφ' ὄρους συγκαταβατικωτέρους.

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐφθασαν εἰς Σιβιταθέκκιαν τὰ ἐν Ἰδρούντι καὶ Κρήτῃ σταθμεύοντα δύο πλοῖα· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου ἐπέβαινον οἱ Ῥόδιοι Χρυσολωρᾶς Γρατιανός, Μανόλης Κοσκινιάτης, καὶ Φραγγοῦλης Ζακούρης, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου οἱ Ἄνθιμος Προκαθημένος, Γρηγόριος Βλάχος, καὶ ὁ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ Ἰωάννης Μιλιᾶος ἀποστελλόμενοι ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου καὶ τοῦ ἀγᾶ τῶν γιαντσάρων ἵνα μάθωσι περὶ τῆς βραδύτητος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὑποσχεθέντος στόλου. Ὁ μέγας μάγιστρος ἐξηγηθεὶς αὐτοῖς ὅτι μόνον αἴτιον τῆς τοιαύτης ἀργοπορίας ἦτο ὁ παρασκευαζόμενος στόλος, παρεκάλεσεν ἵνα ἐπιστρέψωσι μετ' ἐπιστολῶν ἐνθαῤῥητικῶν πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τὸν ἀγᾶν. Συγχρόνως δ' ἔπεμψε τὸν ταξίαρχον Βόζιον μετὰ τοῦ Βενεδίκτου Ρουγιέρη καὶ τοῦ παραμεινάντος Προκαθημένου ὅπως πληροφορήσῃ τοὺς ἐν Ῥόδῳ καὶ ἀλλαχοῦ φίλους περὶ τῶν ἀναφανέντων ἀπρονοήτων κωλυμάτων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προεκτεθέντων. Ὁ δ' ἐν λόγῳ ἀπεσταλμένος ἐφοδιασθεὶς μετ' ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν τοῦ πάπα πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ πρὸς πάντας τοὺς συνεννοημένους ἱερεῖς, ἐξορκιζομένους ἵνα διαμείνωσι πιστοὶ ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῶν σκοπῷ, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἀνατολὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1526.

Ἐλθὼν εἰς Ῥόδον ὁ Βόζιος εὗρεν ὀλίγον ἀνησυχούς τοὺς συνωμότας, τοὺς ὁποίους ἐνθαῤῥύνας δι' ἐλπίδων προσεχοῦς ἐκπληρώσεως τοῦ σχεδίου, ἐπέστρεψεν εἰς Βίτερβον περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐπομένου ἔτους, καὶ ἐκθεὶς τὰ διατρέχοντα εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ἀπεστάλη εἰς Ῥώμην ὅπως ἐγγυερίσῃ τὰς πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολάς τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου, καὶ παριστῶν τὴν κρίσιμον τῶν πραγμάτων κατάστασιν προτρέψῃ αὐτὸν ἵνα γράψῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἄλλους Χριστιανούς ἡγεμόνας ὅπως συνδράμωσι εἰς ἀνάκτησιν τῆς Ῥόδου. Ὁ Βόζιος ἐκπληρώσας τὴν παρὰ τῷ πάπᾳ ἀποστολὴν του περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1528 ἐπέμπεθη παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκῳ, ὅστις ἐγκρίνας τὰ περὶ τῆς Ῥόδου σχέδια τῶν ἰκποτῶν ὑπέσχεθη συνδρομὴν εἴκοσι χιλιάδων χρυσῶν σκούδων.

Τὴν 4 Ἰουνίου 1528 ὁ μητροπολίτης Ῥόδου ἐγγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν, ἐν ἧ ἐξώρκιζεν αὐτὸν ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν προσχεδιασθεῖσαν κατὰ τῆς Ῥόδου ἐπιχείρησιν, διότι ἐκινδύνευεν ἡ ζωὴ καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν πολυκρήμων μεμνημένων, λέγων σὺν τοῖς ἄλλοις;

« Ἐπὶ πλέον δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποφέρωμεν τὴν ἑλεσινὴν δουλείαν καὶ ἀθλιότητα, ἐν ἣ εὐρισκόμεθα ἀδυνατοῦμεν ν' ἀνεχθώμεν ἐπὶ πλέον βλέποντες τὰς σκληροτάτας καταφρονήσεις, τὰς ὁποίας ἡμετέρι ο ἄθλιος καὶ ἀξιοδέκρυτος οὗτος λαὸς ὑποφέρει. Πολὺ δὲ φοβοῦμεθα μήπως ἡ πύσις βραδύτης προξενήσῃ τὸν θάνατον καὶ ἡμῶν καὶ πασῶν τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ἡμετέρων συγγενῶν. Τὴν ἡμετέραν ζωὴν ἐτοιμῶς ὑποσάξομεν ὑπὲρ σωτηρίας καὶ ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ τούτου. Ἡ δὲ ὑμετέρα ἀγιότης θέλει ἀπολέσει τὴν ἐντιμοτέραν καὶ καταλληλοτέραν περίπτωσιν τοῦ νὰ προσφέρῃ σπουδαιοτάτην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτήρα Ἰησοῦν Χριστόν, βοηθοῦσα τὴν ἀγίαν αὐτοῦ πίστιν. Διὰ τοῦτο καὶ πάλιν μετὰ πάσης ὀρειλομένης ταπεινότητος καθικετεύομεν τὴν ὑμετέραν ἀγιότητα ὅπως μᾶς εἰδοποιήσῃ περὶ τοῦ πρακτέου. »

« Ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔστειλεν ὁ πάπας πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον. Ἐπειδὴ δ' ἔμαθεν, ὅτι τινὲς τῶν ἱπποτῶν ἦσαν ἐναντίοι τῶν περὶ ἀνακτήσεως τῆς Ῥόδου σχεδίων ἔγραψε μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δελίλ-Ἀδάμ, ἐν ἣ διεκήρυττεν ὅτι αὐτὸς ὁ πάπας ἦτο ὁ κυρίως ὑποκνήσας τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον, καὶ προέτρεπεν ἵνα ἐπισπευθῶσιν οἱ ἔξοπλισμοὶ τοῦ τάγματος.

Περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου 1529 ὁ ἀκούραστος Βόξιος διετάχθη ἵνα καὶ πάλιν μεταβῇ εἰς Ῥόδον. Ἀναχωρήσας δ' ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ πάπα πρὸς τὸν μητροπολίτην Εὐθύμιον, δι' ἣς ἐπετρέπετο αὐτοῖς ὅπως ὑποσχεθῶσιν οἰανδήποτε ἀμοιβὴν πρὸς τοὺς μεμυημένους (14 Ἀπριλίου). Πλὴν ἡ μέχρι προδοσίας ἀργοπορία τῶν ἱπποτῶν ἐξέθηκεν αὐτοῖς εἰς προφανῆ κίνδυνον· διότι οἱ ἐν τῇ νήσῳ Τοῦρκοι λαβόντες ὑπονοίας περὶ τῶν διανεργουμένων βαρβάρως κατέσφαζαν πολλοὺς Ἕλληνας καὶ μουσουλμάνους, ἐξ ὧν πολλοὶ οὐδεμίαν γινῶσιν εἶχον τῆς συνωμοσίας· συγχρόνως δ' ἡ φυλακὴ τῶν δύο πύργων ἀφρέθη ὑπὸ τοῦ ἀγᾶ, καὶ ἐδόθη εἰς πιστοτέρους. Εἰς τοιαύτην εὐρὰν τὴν Ῥόδον κατὰστασιν ὁ Βόξιος μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ κινδύνου κατάρθωσε νὰ σωθῇ, καὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1529 ἐπανελθὼν διηγήθη εἰς τὸ τάγμα τὸ οἰκτρόν ναυάγιον τῶν πρὸς ἀνάγκησιν τῆς νήσου ἐνεργειῶν (*Andò dunque il trattato di ricuperar Rodi in fumo*)^(*). Ὁ μέγας μάγιστρος ἀναγγέλλων τὰ ἐν Ῥόδῳ συμβάντα

ἰ (*) Οἱ ἱππῶται ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν οἰκτρὰν αὐτῶν ἀποτυχίαν, ἐν ἑλλείψει ἐτέρου ὀπκιοεργήματος, δὲν ἠσχύνθησαν νὰ ἐπικληθεῖσι τὸν παρὰ Διοδώρῳ μῦθον τῶν

πρὸς τὸν πάππν καὶ τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον Β', ἔλεγεν ὅτι οὐδεμία πλέον μίγει ἑλλίς εἰς ἐξακολουθήσειν τῆς ἱερᾶς ἐπιχειρήσεως.

Μετ' ὀλίγον ὁμοίως ὁ Βόζιος ἐξέθηκεν εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον ὅτι δὲν ἐθεώρει δύσκολον τὴν ὑπὸ τοῦ τάγματος κατάληψιν τῆς Μεθώνης, ἥτις καλῶς ὀχυρουμένη ἠδύνατο ν' ἀποβῆ ἀσφαλεστέρα ἔδρα αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς θέσεως, ὡς ἐξ αὐτοψίας ἠδυνήθη νὰ κρίνῃ· διότι ἐπ' ἐσχάτων πορευόμενος εἰς Ῥόδον διήλθεν ἐκ Μεσσήνης, ἐνθα συναντήσας τὸν Πέτρον Λομελλίνον εὐγενῆ Ῥόδιον, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς δύο ἐν Μεθώνῃ Ἕλληνας· οὗτοι δὲ ἦσαν ὁ κύρ Καλογιάννης Μεθωναῖος, καὶ ὁ Ζακύνθιος Νικόλαος Σκανδάλης, δούλοι ποτὲ τοῦ Λομελλίνου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥόδου ἐλευθερωθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῆς ἐξουμοσίας λαβόντες ἀξιώματα, καὶ ἐγκαταστάτες εἰς Μεθώνην, ὅπου ὁ μὲν Καλογιάννης ἦτο λιμενάρχης καὶ ἐπιστάτης τῆς ἐν τῇ προκουμαίᾳ πύλης τῆς πόλεως, ὁ δὲ Σκανδάλης τελώνης καὶ διοικητῆς τῶν πύργων τῆς προκουμαίας. Ἀμφότεροι δὲ οἱ κατ' ἐπιφάνειαν οὗτοι μακαριστοὶ, ἐνδομύχως ὁμοίως χριστιανοὶ καὶ μάλιστα ἀδελφοποιητοὶ, διετήρησαν τὸ πρὸς τὸν ποτὲ κύριόν των σέβας, συνεχῶς γράφοντες αὐτῷ. Λαβὼν τὰς ἐπιστολάς ταύτας ὁ Βόζιος ἦλθεν εἰς τὴν πρὸ τῆς Μεθώνης νῆσον Σαπιάντσαν καὶ κρυβεῖς ἔστειλε τὸν Ῥόδιον Στεφῆν Μαρκέτον μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λομελλίνου. Τὴν ἀκόλουθον νύκτα ἀμφότεροι ἦλθον παρ' αὐτῷ, καὶ τότε ὁ ἱππότης ἐλάλησεν αὐτοῖς ἑλληνιστί, ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς τὴν τιμὴν καὶ πρὸ πάντων τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν ὅπως ἔνεκεν ἐπιθυμίας πλοῦτου, καὶ μόνον χάριν τῶν ἐγκοσμίων, παραμένωσιν ἐπὶ πλέον ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Μωάμεθ πίστει, καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς δόξα καὶ ἡ πραγματικὴ τοῦ χριστιανοῦ ἀξία ἀπαιτεῖ ὅπως ἐξομολογηθῶσι δημοσίᾳ τὸν Χριστὸν, ὑπερκαυίζοντες παντοιοτρόπως τὴν ἀγίαν αὐτοῦ πίστιν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἀνάγκη νὰ ὑποφέρωσι μυρίας βλαπτικὰς καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Οὕτω δὲ θέλουσιν ἀποκτήσει τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς μακαριότητα, ἥτις εἶνε ὁ μόνος ἀληθὴς, διαρκὴς, καὶ ἐντελής πλοῦτος. Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ κύρ Καλογιάννης, ὅτι θλίβεται

ἐν Ῥόδῳ ὄψεω, περὶ ὧν ἐζητήθη χρησιμὸς ἐκ ἀήλου· « Ὅμοιος δ' ἔννοσι ὁ χρησιμὸς (εἰ τοὺς Τούρκους ἐχθροὺς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν τάγματος! » Πλὴν τὸ περιεργόν, ὅτι ἐν τῇ ἐλευσινὶ τῆς ἐξηγήσει τῆς τερατιωδῶς παραμορφωθείσας διηγήσεως τοῦ Διοδώρου, παρελείφθη ὑπὸ τοῦ Βόζιου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ καταστραφέντος τῶν ἐν Ῥόδῳ ὄψεων φρέβα.

ἡ καρδία του νὰ ἐγκαταλίπη τὴν προσφιλή ταύτην πατρίδα, ὅπου ἐγεννήθη αὐτός καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔνδυμα δὲν ποιεῖ τὸν μοναχόν, ὁ θεὸς ὁ τῶν καρδιῶν ἐταστής γνωρίζει, ὅτι εἰ καὶ ἐνδεδυμένος τουρκιστὶ δὲν ἔπαυσεν ὦν ἀληθὴς χριστιανός, γινόμενος πρόξενος πολλῶν καλῶν εἰς τε τοὺς οἰκείους καὶ συμπατριώτας ἔνεκα. τῆς μετὰ τοῦ διοικοῦντος τὴν Μεθώνην ἀγαφιλίας. Τότε ὁ Βόζιος ἐπιδειξίως ἤρξατο ὑποσχόμενος αὐτῷ μεγάλας ἀμοιβὰς ἐν δνόματι τοῦ πάπα καὶ τοῦ μεγάλου μαγίστρου, ἐπιδειξίας τὸ περὶ τούτου παπικὸν γράμμα, καὶ προσθεῖς, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀναδεχθῆ ἀληθὴς χριστιανός, καλὸς πολίτης, καὶ πατὴρ τῆς πατρίδος του ἀπελευθερῶν αὐτὴν ἐκ τῆς βαρβάρου δουλείας, καὶ τῆς σκληρᾶς τυραννίας τῶν μουσουλμάνων, ὑπὸ τὴν ὅποιαν νῦν στενάζει, παραδίδων αὐτὴν εἰς τὴν Χριστιανικὴν πολιτείαν, καὶ τὴν δικαίαν καὶ εὐσεβῆ κυβένησιν τοῦ τάγματος τῶν Ἱεροσολύμων, οὕτω δὲ ἀπολαμβάνων ἐκτὸς τῆς μετὰ θάνατον αἰωνίου ζωῆς, ἐντίμους καὶ ἐπωφελεῖς ἀμοιβὰς τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, ἠδύνατο νὰ κατοικῆ ἐν τῇ προσφιλεῖ αὐτοῦ πατρίδι τιμώμενος ὡς ἀληθὴς εὐπατρίδης μεταξὺ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Οὕτω λαλῶν ὁ ἐπιδειξίος ἱππότης κατῳρῆσεν ἵνα πείσῃ ἀμφοτέρους ὅπως ὑποσχεθῶσιν ἐνζήλον ἐνέργειαν πρὸς παράδοσιν τῆς Μεθώνης εἰς τὸ τάγμα. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Βόζιος μετημφιεσμένος εἰς Ἕλληνα ἔμπορον εἰτήρηθη μυστικῶς εἰς Μεθώνην, ἀνεγνώρισεν ἐπιτοπίως πάτας τὰς θέσεις, καὶ πολλὰ μετ' αὐτῶν λαλήσας, συνεφώνησαν ἵνα ὁ μὲν στόλος τοῦ τάγματος ἐνεδρεύσῃ ἐν Σαπιέντσα, πλοιάριον δὲ τι μετὰ φορτίου ξύλων ἔχον κεκρυμμένους πολλοὺς ἱππότητας ἤθελε προπορευθῆ, καὶ οἱ ἐντὸς αὐτοῦ τῇ συνεργείᾳ τοῦ Σκανδάλη ἤθελον καταλάβει ἐν πρώτοις τὸν πύργον τῆς προκουμαίας, καὶ δι' ἐνὸς πυροβολισμοῦ εἰδοποιήσῃ τὸν στόλον· ἀμέσως δὲ οἱ αὐτοὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Καλογιάννη νὰ καταλάβωσι τὴν ἐν τῇ προκουμαίᾳ θύραν τῆς πόλεως μετὰ τοῦ ἄνω αὐτῆς πύργου· μετ' οὐ πολὺ δ' ἐρχομένων καὶ τῶν γαλερῶν, εὐκόλως ἤθελον γινεῖ κύριοι τῆς πόλεως. Ὅθεν οὕτω διοργανίσας τὰ ἐν Μεθώνῃ ὁ Βόζιος ἔλαβεν ἐπιστολὰς τοῦ Καλογιάννη καὶ Σκανδάλη πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον παρακελευόμενον ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης ἐπιχειρήσεως. Ἐπνευθῶν δ' ἐκ Ῥόδου εἰς Μεσσήνην διακοίνωσας τὰ ἐνεργηθέντα πρὸς τὸν Λομελλίνον ὅσους καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον συνιστῶν αὐτῷ τοὺς ἐν Μεθώνῃ ὡς ἀξιότους πάσης ἐμπιστοσύνης.

ἡπειρομέρως ἐκθέσας τὰς περὶ Μεθώνης ἐνεργείας αὐτοῦ ὁ Βόζιος προσεπάθησε νὰ καταπέσῃ τὸν Δελίλ-Ἀδάμ ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως, μικροῦ ἄλλως τε στόλου ἀπαιτούσων σύμπραξιν· ὁ δὲ μέγας μάγιστρος λαβὼν ὑπὸ σπουδαίαν τὸ πρᾶγμα ἔποψιν ἀπέστειλε διὰ τοῦ Πέτρου Λομελλίνου τὸν Στεφῆν Μαρκέτον εἰς Μεθώνην μετὰ δώρων καὶ ἐπιστολῶν φιλικωτάτων πρὸς τὸν Καλογιάννην καὶ Σκανδάλην, ἐνθαῦρονομένους ἐπὶ τῷ ἔργῳ.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1530 ἐπιστρέψας ὁ Μαρκέτος ἐκ Μεθώνης ἀνήγγειλεν, ὅτι οἱ δύο συνωμόται ἕμενον ἀκλόνητοι ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βόζιος κατορθώσας τὴν ὑπὸ Καρόλου Β' παραχώρησιν τῆς Μελίτης εἰς τὸ τάγμα (24 Μαρτίου 1530) καὶ κομιζῶν τὸ αὐτοκρατορικὸν δίπλωμα ἀπεβίωσε καθ' ὁδὸν· παραδοὺς δὲ τοῦτο εἰς τὸν Ῥόδιον Ἰωάννην Στρατηγόπουλον διεκοίνωσεν αὐτῷ καὶ τὰς περὶ Μεθώνης ἐνεργείας αὐτοῦ. Ὁ μέγας μάγιστρος πρὶν ἀποφασίσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐρήμου ἐκείνου βράχου ἐγκατάστασιν τοῦ τάγματος ἀπεφάσισε ν' ἀνανεώσῃ τὰς περὶ Μεθώνης ἐνεργείας τοῦ Βόζιου, καὶ ἐπὶ σούτῳ ἔπειψε τὸν Στρατηγόπουλον καὶ τὸν Μαρκέτον διὰ τῆς φούστας τοῦ Λεονάρδου Μιρίτη εἰς Ζάκυνθον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεθώνην, ἵνα κομίσωσι δῶρα καὶ καλῶς ἐξετάσωσι περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δύο ἀρνησιθρήσκων, πρὸ πάντων δὲ λάβωσι τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς πόλεως ὅπως ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτοῦ ῥυθμισθῆ ἡ ἐκστρατεία. Ὁ Στρατηγόπουλος μετημφισμένος εἰς Ἕλληνα ἔμπορον κατέπλευσεν εἰς Μεθώνην καὶ εὐρών ἀμφοτέρους σταθεροὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἀποφάσει συνεσκέφθη περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκστρατείας, ἥτις καλὸν ἐκρίθη ὅπως ἀναβληθῆ μέχρι τοῦ προσεχοῦς θέρους, καθότι ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας οἱ Τούρκοι πληροφορούμενοι περὶ τὸ φθινόπωρον τὰ διατρέχοντα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἐν καιρῷ χειμῶνος, καὶ οὕτω τὸ τάγμα ἤθελε λάβει καιρὸν πρὸς τελείαν ἐγκατάστασιν ἐν τῷ κατακτηθέντι τόπῳ.

Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' εὐχὴν ἐκπληρώσας τὴν εἰς Μεθώνην ἀποστολὴν του ἐπανῆλθε κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1531 εἰς Μελίτην, μόλις καταληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ τάγματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἐστάλη εἰς Μεσσήνην ὅπως διακοινώσῃ τὸ σχέδιον εἰς τὸν ἀντιβασιλεῖα τῆς Σικελίας καὶ ζητήσῃ ἀνάλογον τῶν δυνάμεων του βοήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἄλλωσιν τῆς Μεθώνης ἐθεωρήθησαν ἀναγκαῖαι τοὐλάχιστον ἑξ γαλέραι καὶ ὀκτακόσιοι ἄνδρες, ὁ ναύαρχος τοῦ τάγματος Σαλβιάτης ἀνεχώρησεν ἐκ Μελίτης τὴν 30 Μαΐου μετὰ τῶν τριῶν γαλερῶν αὐτοῦ

διὰ Σιβιταβέκιαν μετὰ διαταγῶν ἵνα ἐξοπλίσῃ δύο ἐτέρας, ἡ μισθοδοτήσῃ τοιαύτας ἐκ τοῦ στόλου τοῦ πάπα ἢ τῆς Γενούης, στρατολογῶν ἅμα καὶ ἀρκετοὺς μαχητὰς, ἐξ ὧν ν' ἀφήσῃ διερχόμενος ἐκ Μεσσηνίας τοὺς ἀναγκαιοῦντας εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως δωρηθῆν πλοῖον. Οὗτος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐξοπλίσῃ ἐν Σιβιταβεκίᾳ τὰς παραγγελθείσας γαλέρας, μετὰ τοῦ στολίσκου τοῦ τάγματος μετέβη εἰς Γενούην, ὅπου ἐμισθοδότησε δύο γαλέρας τοῦ Ἰακώβου Γριμάλδου, ἀναδεχομένου ὅπως καλῶς ἐξοπλίσῃ καὶ αὐτοπροσώπως διοικήσῃ αὐτὰς ἀντὶ μισθοῦ πεντακοσίων χρυσῶν δουκάτων κατὰ μῆνα. Μισθώσας δ' ἐκ Ῥώμης πολλοὺς ἀφειθέντας ἐμπειροπολέμους στρατιώτας, ἦλθεν εἰς Μελίτην, ἔνθα δραστηρίως ἐπεσπεύσθησαν αἱ λοιπαὶ ἐτοιμασίαι, συμπληρωθέντων τῶν πληρωμάτων ἐξ Ἑλλήνων καὶ Μελιταίων. Ἐκτὸς τῶν ἑξ γαλερῶν ἐξοπλίσθησαν δύο γρίποι, καὶ δύο βριγαδίνια· καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον γρίπον ἐπέβη ὁ Ζακύνθιος Ἰωάννης Σκανδάλης, υἱὸς τοῦ ἐν Μεθώνῃ, εἰς δὲ τὸν δεύτερον ὁ Ἰωάννης Νικολός, ἀμφότεροι διατελοῦντες εἰς συνεχεῖς μετὰ τῆς Μεθώνης ἐμπορικᾶς σχέσεσι· καὶ ἐπ' αὐτῶν πεφορτωμένων ἐκ ξυλείας, λίαν περιζητήτου ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐκρύβησαν διακόσιοι καλῶς ἐξοπλισμένοι Ἕλληνες.

Περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου 1531 ἠτοιμάσθη ὀλοτελῶς ὁ κατὰ τῆς Μεθώνης στολίσκος, ἐν ᾧ διορίσθη ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τοῦ τάγματος ναύαρχος ὁ ἠγούμενος τῆς Ῥώμης Βερνάρδος Σαλβιάτης μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας, καὶ ἰδιαίτερον διαταγῶν, ὅπως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως παραλάβῃ αὐτὸς τὴν διοίκησιν μετὰ τὸν τίτλον τοποτηρητοῦ τοῦ μεγάλου μαγίστρου, εἰδοποιῶν ἀμέσως περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ φρουρίου, καὶ τῶν πολεμοφοδίων, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ ἀποσταλῶσιν ἀμέσως τὰ χρειώδη.

Τὴν 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς αἱ γαλέραι ἀναχωρήσασαι ἐκ Μελίτης ἦλθον νύκτωρ καὶ ἐκρύβησαν ἐν τινι ὄρμῳ τῆς Σαπιέντσας· οἱ δὲ γρίποι ἔλαβον διαταγὴν ἵνα ἐκ Ζακύνθου πλεύσωσι κατ' εὐθείαν εἰς Μεθώνην, ἀφοῦ προηγουμένως συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν παραπλεόντων βριγαδινίων. Ἐκ τῆς Σαπιέντσας ὁ ναύαρχος τὴν πρώτην νύκτα ἔστειλε λάθρα εἰς Μεθώνην τοὺς Ῥοδίους Στρατηγόπουλον καὶ Μαρκέτον, ἐπιστρέψαντας τὴν πρωΐαν μετὰ τοῦ Καλογιάννη καὶ Σκανδάλης οἵτινες συνεννοηθέντες καλλίτερον περὶ τοῦ τρόπου τῆς προσβολῆς ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Στρατηγοπούλου, Μαρκέστη, τοῦ ταξιάρχου Σχιατέζῃ, τοῦ ἱππότη Βρόκ, καὶ τοῦ Γενουησιῶ

κότεργοκύρου Γριμάλδου, μετημφισμένων εἰς Τούρκους καὶ Ἐνετοὺς ἑμποροῦς, οἵτινες ἀφοῦ ἐπεθεώρησαν τὴν τε πόλιν καὶ τὸν πύργον τῆς προκουμαίας, ἐπανήλθον καὶ ἐξέθηκαν εἰς τὸν Σαλιτιάτην, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν καθίστατο ἀδύνατος ἡ κατάληψις τοῦ πύργου ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ἐκ γιανιτσάρων φρουρᾶς. Ἀλλὰ τὴν ἐξομάλουσιν τῆς δυσκολίας ταύτης ἀνεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Σκανδάλη, κατὰ συμβουλήν τοῦ ὁποίου ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννη Νικολοῦ κυβερνώμενος γρίπος παραλαβὼν καὶ ἄλλους ἱππότες καὶ τὸν μετὰ τοῦ Καλογιάννη συνεννοούμενον Μαρκέτον ἦλθε περὶ τὴν ἐσπέραν καὶ ἠγκυροβόλησεν ὑπὸ τὴν πύλιν τῆς προκουμαίας. Ὁ Καλογιάννης, ὡς τελώνης, ἐπιθεωρήσας αὐτὸν καὶ ἀναγγείλας τὰ περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν διοικοῦντα τὴν πόλιν ἀγᾶν ἔδωκεν ἀμέσως ἄδειαν ἐλευθεροκοινωνίας καὶ ἀποσιβιάσεως τοῦ φορτίου πρὸς δὲ διευκόλυσιν τούτου οἱ ἐν τῷ γρίπῳ ἔβηκαν στερεὰν ξυλίνην γέφυραν μεταξὺ τῆς προκουμαίας καὶ τοῦ πλοίου, ὅπως δι' αὐτῆς οἱ κεκρυμμένοι ἱππότες ἐξερχόμενοι κυριεύσωσι τὴν πύλιν. Ὁ δ' ἕταρος γρίπος ἐποίησε λοξοδρομίας τινὰς μέχρις ὅτου νυκτώσῃ, διότι ὁ κυβερνῶν αὐτὸν Σκανδάλης ἐγνώριζεν ἐκ πείρας, ὅτι τὰ κατὰ ταύτην ὥραν καταπλέοντα πλοία διετάσσοντο ν' ἀγκυροβολήσωσιν ἐν τῷ ἀκρωτηρίῳ τοῦ πύργου μέχρι τῆς ἐπιούσης ἡμέρας. Ἐπὶ τοῦ προαναφερθέντος γρίπου ἐπεβιβάσθησαν οἱ Ἰωάννης Στρατηγόπουλος, Σίδερος Μετάξης, Μανόλης Κορνέλης, Κωνσταντῖνος Σημαδοῦρας, Μανόλης Κακούρης, Ἰωάννης ὁ Λέριος, Μανόλης Ἀνδρονούσος, καὶ Γεώργιος ὁ Δίνδιος, πάντες Ἕλληνας εἰδημονέστατοι τῆς τουρκικῆς διαλέκτου, ἐνδεδυμένοι φορέματα γιανιτσάρων, καὶ προσποιούμενοι, ὅτι ἤρχοντο ἐκ Πατρῶν καὶ Ναυπάκτου ὄθεν ἀγκυροβολήσαντος τοῦ γρίπου ὑπὸ τὸν πύργον ὁ νέος Σκανδάλης, ἕνεκα τοῦ πατρὸς του διοικητοῦ τοῦ πύργου καὶ τῶν φιλικῶν μετὰ τῶν γιανιτσάρων σχέσεων αὐτοῦ, ἔλαβε τὴν ἄδειαν οὐ μόνον νὰ ἐξέλθῃ παρὰ τὰ κεκαυνοσμένα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ του ψευδογενιτσάρων εἰσέλθῃ ἐν τῷ πύργῳ, ὅπου ὁ πατήρ του προσέφερον ἀμέσως γεῦμα καὶ ἄφρονον ἐκ τοῦ γρίπου οἶνον (1). Ἀφοῦ δ' ἐκ τῆς πολλῆς πόσεως (2) οἱ φρουροὶ τοῦ πύργου παρεδόθησαν εἰς βαθὺν ὕπνον, περὶ τὰ χαράγματα τῆς Κυρια-

(1) Ὁ Βόζιος λέγει, ὅτι οἱ γιανιτσαροὶ οὕτω ἔπινον οἶνον, ἐναντίον τῶν διατάξεων τοῦ Κορανίου, ὡς τέκνα Χριστιανῶν ἐξομῶσαντα (Tom. III, σελ. 105).

(2) Τὸν συνήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι διὰ τοῦ οἴνου χαριτωμένον συνηνωμένως οὕτω γράφει ὁ Βόζιος Σίνιγματος=τὴν ὑγειά μας.

κῆς (3 Σεπτεμβρίου) οἱ ψευδογανίτσαροι μετὰ τοῦ Σκανδάλη πατρὸς καὶ υἱοῦ ἄλλους μὲν ἐσφαξάν, ἄλλους δ' ἐδέσμευσαν, χωρὶς νὰ λάβῃ παραμικρὰν γνῶσιν τῶν συμβαινόντων οὐδεμίᾳ τῶν περίξ φυλακῶν· ἐξεληθόντων δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ γρίπῳ κεκρυμμένων κατελήρθη ὁ πύργος, καὶ ἀνεπετάσθη σημαία εἰς σημεῖον συνεννοήσεως. Μετὰ τοῦτο οἱ ψευδογανίτσαροι ἐξεληθόντες εἰς ζήτησιν δῆθεν τῆς ἀπαιτουμένης ἀδείας τῆς ἐλευθεροκοινωνίας ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καλογιάννη ἀφ' ἐσπέρας ληθόντων Μαρκέτου, Νικολοῦ, καὶ τινων στρατιωτῶν, μεταμφιεσμένων εἰς ἐμπόρους, καὶ ἐπιτεθέντες ἐνόπλιως κατὰ τῶν φροῦρων, κατέλαβον μετὰ μικρᾶς δυσκολίας τὴν πύλιν τῆς προκυμαίας, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῆς πύργον, καὶ ἐκανονοβόλησαν. Εἰς δὲ τὸ σύνθημα τοῦτο ἀναπηδήσαντες ἐκ τῶν γρίπων τριακόσιοι ὑποκρυπτόμενοι τουφεκισταὶ ἐγένοντο κύριοι ὅλων τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, πρὶν προλάβῃ ὁ ἀγᾶς καὶ δράμῃ εἰς ὑπεράσπισιν. Οἱ Τούρκοι συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως καὶ ἰδόντες τὸ εὐάριθμον τῶν Χριστιανῶν συνεκρότησαν μετ' αὐτῶν αἰματηρὰς τινὰς ἀψιμαχίας. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως τούτων δυστύχημα ἦτο, ὅτι ἕνεκα τοῦ πνέοντος ἀνέμου δὲν ἠκούσθη τὸ συνθηματικὸν πυροβόλον ὑπὸ τοῦ στόλου, ὅστις μόλις περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰδοποιήθει δια λέμβου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννη Σκανδάλη ἐνεφανίσθη.

Ἐν τούτοις ὁ ἀγᾶς εἰδοποιήθει περὶ τῆς ἐλπίσεως τῶν ἐξ γαλερῶν φερουσῶν τὰς σημαίας τοῦ τάγματος (1), καὶ ἀθημονῶν ἐπὶ τῇ βραδύτητι τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀμέσως ζητηθείσης βοήθειας, κατέφυγε μετ' ὅσων ἠδυνήθη ἐν τῷ πύργῳ τῶν πολεμοφοδίων καὶ καλῶς ἐξησφαλίσθη· ὁ δὲ στρατὸς τῶν ἱπποτῶν ἀντὶ νὰ φροντίσῃ πρὸς ἐντελῆ τῆς πόλεως κατάληψιν ἀτάκτως ἐπεδόθη εἰς λεηλασίαν. Ὁ στρατηγὸς Σαλδιάτης ἀναγνωρίσας ἐκ τοῦ πολλοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκσπενδονιζομένων λίθων καὶ σφαιρῶν, ὅτι οἱ ἐν τῷ πύργῳ Τούρκοι καὶ πολυάριθμοι ἦσαν καὶ καλῶς ἐπολέμουν, προσεπάθηκε νὰ περισυνάξῃ τοὺς στρατιώτας διὰ κανονοβολισμοῦ· ἐπὶ τέλους δὲ μετὰ πολλὰς προσπαθείας κατορθώσας νὰ καλέσῃ τινὰς διέταξε γενικὴν κατὰ τοῦ πύργου προσβολὴν, ἐξ ἧς ὅμως ὑπεχώρησαν μετὰ μεγάλων ζημιῶν, καὶ ἠτοίμασαν τὰ πυροβόλα. Πλὴν, ἐνῶ οὕτω παρήρχετο ὁ χρόνος μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐνεφανίσθησαν τουρκικὰ στρα-

(1) Σύμβολον εἶχον λευκὸν στυρνὸν ἐν ἐρυθρῷ πεδίῳ.

επίματα σπεύδοντα εἰς βοήθειαν τοῦ ἀγαῖ· διότι κατὰ τύχην ὁ φλαμ-
πουριάρις τῆς Πελοποννήσου διατεταγμένος ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἵνα
στρατολογήσῃ πολυάριθμον στρατεύμα διὰ τὸν κατὰ τῆς Οὐγγαρίας
πόλεμον ἐστρατοπέδευε τότε ἐκεῖ πλησίον, καὶ ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ
τοῦ ἐν Μεθώνη κινδύνου προέπεμψε λόχους πεζῶν καὶ ἱππέων, αὐτοὺς
δ' ὀπίσθεν ἄρχετο ἡγούμενος 37 χιλιάδων. Τούτων γνωσθέντων τὸ
πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεράσισεν ἵνα διαταχθῇ ἡ καύσις τῆς λεη-
λασίας καὶ ἡ φυγή. Τότε δ' ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ βάρβαρον κήρυγμα,
δι' οὗ διὰ πάντα αἰχμάλωτον ὠρίζετο ἀμοιβὴ τριῶν σκούδων. Ὁ ἀριθ-
μὸς τῶν δυστυχῶν τούτων ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε οἱ ἀπαγωγεῖς
ἀναγκάστησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι πολλοὺς δι' ἔλλειψιν θέσεως ἐν
τοῖς πλοίοις, τὰ ὅποια κατεφορτώθησαν ἐξ ἐνδυμάτων καὶ πλέον
τῶν ὀκτακοσίων γυναικῶν παρθένων καὶ ὑπάνδρων.

Οὕτω λοιπὸν ἐλεεινῶς ἐγκατελείφθη ἡ Μεθώνη κρατηθεῖσα ἀπὸ
πρωίας τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1531 μέχρι μιᾶς ὥρας τῆς νυκτός, ὅτε
ὁ στρατηγὸς ἐπιβιάσας εἰς τὰς γαλέρας ὀθωμανικὰς τινὰ πυροβόλα
διέταξε νὰ σημάνῃ ἡ ὑποχώρησις καὶ ῥιπθῇ τὸ πυροβόλον τῆς φυγῆς.
Ἡ ἐπιχείρησις αὕτη, λέγει ὁ Βόζιοις, ὠρέλησε μᾶλλον τινὰς τῶν ἰπ-
ποτιῶν ἢ τὸ τάγμα, διότι πάντες πεφορτωμένοι ὠραιοτάτων λαφύ-
ρων ἐπανῆλθον. Μεταξὺ τῶν συνεργησάντων εἰς τὴν κατὰ τῆς Με-
θώνης ἐλεεινὴν ταύτην ἐπιχείρησιν εὐρίσκετο καὶ ὁ διάσημος τυχοδιώ-
κτης Βισκόντης Τσιγάλας, ὁ ὅποιος λαβὼν εἰς μερίδιον ὠραιοτάτην
ὀθωμανίδα καὶ νομφρεθεὶς αὐτὴν ἐγέννησε τὸν Σκιπίωνα, ὅστις ἀν-
δρωθεὶς ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξομῶσας ἐξεδικλήθη ὑστε-
ρον τοῦς ἐν Μεθώνη Τούρκους διὰ τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν πο-
λέμων αὐτοῦ.

Τὴν 2 ἢ Σεπτεμβρίου 1531 ἐπανῆλθεν εἰς Μελίτην ὁ κατὰ τῆς
Μεθώνης σταλεὶς στόλος. Πάντες δικαίως ἐμὲμφθησαν ἐπὶ τῇ ἀποτυ-
χίᾳ τῆς ἐπιχειρήσεως τὸν ἀρχιτράτηγον Σαλδιάτην, ὅστις ἅμα ἐλ-
θὼν εἰς Σαπιέντησαν ὤφειλε νὰ τοποθετήτῃ σκοπούς ἐπὶ τῶν ὑψωμά-
των ὅπως εἰδοποιήτῃ ἅμα ῥιπτομένου τοῦ συνθηματικῆς πυροβόλου·
ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ πάπα, οὐ μόνον οὐδεὶς ἐτόλμησεν
ἵνα κατὰ πρόσωπον κατηγορήτῃ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὁ μέγας μά-
γιστρος ἐπήνεσε τὴν ἀνδρείαν του. Μετὰ τοῦ στόλου εἶχον ἀναχω-
ρήσει ὁ Καλογιάννης, καὶ οἱ δύο Σκανδάλοι, τοὺς ὁποίους ἡ Ἐνετικὴ
δημοκρατία ἅμα μαθοῦσα τὸ συμβάν ἐφυγάδευσεν ἐκ Ζακύνθου. Πάν-

τας δὲ τούτους καλῶς ὑπεδέχθη τὸ τάγμα χορηγήσαν εἰς ἕνα ἑκαστῶν ἰσθίον σύνταξιν ἐκ διακοσίων χρυσῶν δουράτων κατ' ἔτος. Ἐκτὸς τούτων ἐπαξίως τῶν ἐκδουλεύσεων καὶ τῆς γενναιοῦτος αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱππότη τοῦ Ῥόδιος Ἰωάννης Στρατηγόπουλος, πρὸς ὃν μετ' οὐ πολὺ παρεχωρήθη ἡ ταξιαρχία τοῦ Γιάμου καὶ τοῦ Πόντε Κόρβου, εἰς ἣν ὁ Σαλιιάτης προσέθηκε τὸ ἐξάρτημα τοῦ ἁγίου Γουλιέλμου ὑπαγομένου εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Περουγίας. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ μέγας μάγιστρος ἀντήμειψε διὰ συντάξεως καὶ ἄλλων θεωρῶν καὶ τὸν Στεφῆν Μαρτέον.

Τῶν ἐν Μεθώνη αἰχμαλωτισθέντων οἰκτρὸν ὑπῆρξε τὸ τέλος· διότι πυρποληθείσης τῆς παλαιᾶς τριήρεως τοῦ τάγματος, ἐν ᾗ ἕνεκεν ἐλείφειας τόπου εἶχον τεθῆ, ἔλεσινῶς καὶ οὗτοι ἐκάησαν ἢ ἐπνίγησαν (¹).

Ὀλίγον μετὰ τοῦτο ἀνακαλυφθείσης τῆς ἐν Ῥόδῳ συνωμοσίας ἐφανεύθησαν ὁ μητροπολίτης Εὐθύμιος καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισημοτέρων συνωμοτῶν, ἐξ ὧν δύο ὁ Καστροφύλακας Βεστιαρίτης γαμβρὸς τοῦ μητροπολίτου καὶ ὁ Νικόλαος Λαζάρου Καντακουζηνός, μετὰ δύο ἔτη σωθέντες εἰς Μελίτην πρεπάντως ὑπεδέχθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου μαγίστρου (²).

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάνης ἡγούμενος πολυαριθμοῦ στρατοῦ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γερμανίαν προκαλῶν εἰς μάχην τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον Ε', καὶ πομπῶδως διακηρύττων ἑαυτὸν ἀνθέτην τοῦ κόσμου, καὶ σκίαν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐν σπουδῇ ἠτοιμάσθη κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πρὸς ἀποκρουσιν τοῦ κινδύνου, καὶ διορίσας ἀρχικαυάρχον τὸν Ἀνδρέαν Δόριαν, νεωστὶ τιμηθέντα τῷ τίτλῳ τοῦ πρίγκηπος τῆς Μέμφης, διέταξεν αὐτὸν νὰ περισυνάξῃ ἐν Μεσσηνίᾳ τὸν στόλον καὶ καταπλεύσας εἰς Ἑλλάδα ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὀθωμανοῦ ναυάρχου Ἰμέρ Ἀλῆ διοικουμένου ἐχθρικοῦ στόλου. Τὴν 6 Αὐγούστου 1532 ἐξαρτύσας ὁ Δόριαν στόλον ἐξ ὀγδοήκοντα πλοίων, εἰς ὃν ἠνώθη ὁ τε παπικὸς καὶ ἱπποτικὸς στολίσκος, ἀπέπλευσεν εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὕδατα, καὶ μαθὼν ὅτι ὁ Ἰμέρ Ἀλῆς εὕρισκετο ἐν Ἄρτῃ διηυθύνθη εἰς Ζάκυν-

(¹) Bosio, tom. III, lib. IV—VI. — Vertot, tom. IV, σελ. 4—17. — Καὶ ἔλλοτε δὲ τὸ τάγμα τοῦτο, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, προσεπάθησαν ἵνα καταλάβῃ μέρος τι τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ περὶ τούτων θέλω προσεχῶς ἐκδώσει εἶναι πραγματείας.

(²) Bosio, tom. III, σελ. 124.

θόν, ὅπου εὐρών τὸν Ἐνετὸν ναύαρχον Βικέντιον Καπέλλον προσεπά-
 θησε νὰ καταπέσῃ πρὸς σύμπραξιν, παριστῶν εὐκόλον τὴν διάβασιν
 τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως·
 ἀποῦ ὅμως ὁ Καπέλλος ἀπήντησεν, ὅτι ἡ κυβέρνησις του ὀρκισθεῖσα πρὸς
 τὸν σουλτάνον ἀπόλυτον οὐδετερότητα, τὴν ὁποίαν αὐτὸς δὲν ἠδύνατο
 νὰ λύσῃ παρὰ τὰς διαταγὰς τῆς Γερουσίας, ὁ αὐτοκρατορικός ἀρχι-
 ναύαρχος ἦλθεν ἀμέσως εἰς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου, ὅπου μαθὼν
 ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχον πλεύσει πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἔστειλε μετὰ
 μᾶς μοῖρας τὸν Ἀντώνιον Δόριαν, ὅστις πλεύσας μέχρι Ναυπλίου
 ἔμαθεν ὅτι ὁ ἐχθρικός στόλος εἶχε διευθυνθῆ πρὸς τὴν Εὐβοίαν. Μετ'
 ὀλίγον ἐλθὼν μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου στόλου ὁ Δόριαν εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ
 παράλια συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ὁ ναύαρχος τοῦ
 Ἱεροσολυμικοῦ τάγματος Σαλβιάτης ἐπρότεινε τὴν ἄλωσιν τῆς Με-
 θώνης, ἐξ ἧς πρὸ μικροῦ κατησχυμένος εἶχεν ὑποχωρήσει· ἀλλ' ἀπορ-
 ριφθεῖσθαι τῆς προτάσεως αὐτοῦ ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς Κορώ-
 νης. Ἐνῶ δ' ἐπὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ ὁ χριστιανικός στόλος προσέπλεε,
 οἱ κατοικοῦντες τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐξάρτημα τῆς πόλεως Ἑλλη-
 νες ἔδραμον εὐθὺς καὶ παρακάλουν τὸν Δόριαν νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀπε-
 λευθέρωσιν αὐτῶν, ὑποσχόμενοι νὰ συμπράξωσιν αὐτῷ λαμβάνοντες
 τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀποβιβάσας στρατὸν καὶ στήσας κανο-
 νοστιχίας ἐν τῇ ξηρᾷ διετάξεν ὁ ἀρχιναύαρχος προσβολὴν ταυτόχρο-
 νον ἐκ πάντων τῶν μερῶν. Ἐκατὸν πεντήκοντα πυροβόλα ἐκ θαλάσ-
 σης καὶ δεκατέσσαρα ἐκ ξηρᾶς ἀδικόπως ἐκτύπων τὰ τεῖχη τῆς
 πόλεως, τὰ ὅποια πολλαχοῦ κατερράγησεν καὶ κατεκρημνίσθησαν.
 Τρεῖς ἐροδοὶ ἐγένοντο, τὰς ὁποίας γενναίως ἀπέκρουσαν οἱ πολιορκου-
 μένοι Τούρκοι βίπτοντες, ἐκτὸς χαλαζῆς βελῶν καὶ σφαιρῶν, ζέον
 ὕδωρ, πῦρ, καὶ τετηγημένην ἄσφαλτον κατὰ τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες
 κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν κλιμάκων καὶ ἐπιπτον νεκροί, τραυματίαι,
 καὶ ἀνάπηροι. Ἐπὶ τέλος νέαι ἐπικουραὶ ἐνεθάρρουναν τοὺς ἐφορμῶν-
 τας, οἵτινες ἐν τετάρτῳ ἐρόδῳ κατώρθησαν ν' ἀναβῶσι καὶ καταλά-
 θωσι τὸ τεῖχος, ἐν ᾧ ἀνεπετάσθη ὑπὸ τῶν ἵπποτων ἡ Ἱεροσολυμικὴ
 σημαία. Οἱ δὲ Τούρκοι ὑποχωρήσαντες ἐκλείσθησαν ἐν τοῖς πύργοις
 καὶ καρτερικῶς ἐμάχοντο μέχρι νυκτός.

Ἄμα διεδόθη ἡ εἰδησις τοῦ ἐν Κορώνῃ κινδύνου ἐπτακόσιοι σπαί-
 ρδες ἔσπευσαν ἐκ Σπάρτης εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τὴν
 ἀρχηγίαν τοῦ Ζαδάρ καὶ Τραδίτου, καὶ περὶ τὸ λυκαυγὲς κατώρθη-

σαν νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῶν προαστείων. Πλὴν οἱ πολιορκηταὶ ἐπιπέσ-
σόντες κατέκοψαν αὐτοὺς καὶ ταμόντες τὰς κεφαλὰς τῶν δύο ἀρχι-
γῶν ἀνέπηξαν μετ' ἄλλων εἰς δόρατα· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ πολιορκου-
μενοὶ καὶ ὑπ' ἄλλων κακουχούμενοι στερήσεων ἀνεπέτασαν λευκὴν ση-
μαίαν καὶ ἐζήτησαν συνθήκας. Καὶ οὕτω τὴν 22 Σεπτεμβρίου, ἐξελ-
θόντων τῶν Τούρκων σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις, ἡ Κορώνη παρεδόθη εἰς
τὸν Δόριαν, ὅστις διατάξας ἵνα ψαλῆ δοξολογία εἰς τ' ἀμέσως μετα-
βληθέντα εἰς ἐκκλησίαν τσαμιά, καὶ διατάξας τὴν ἐπισκευὴν τῶν
τειχῶν, διώρισεν διοικητὴν αὐτῆς τὸν ταξίαρχον Ἰερόλυμον Μενδό-
ζαν, συστήσας αὐτῷ τὴν περιποίησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν κατὰ
τὰ ἴδια ἔθιμα κυβέρνησιν αὐτῶν.

Εἰς ἐκπόρθειν τῆς Κορώνης συνετέλεσαν τὰ μέγιστα καὶ οἱ Ἑλ-
ληνες, ἰδίως δὲ Θεόδωρος ὁ Ἀγιοπαστολίτης, Μιχαὴλ ὁ Καλόφωνος,
Νικόλαος ὁ Μαμουνάς, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς λόγος γενήσεται, ὡς καὶ
περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐρώδι πεπόντος Θεοδώρου Βοσκίτου.

Μετὰ τοῦτο παραδεχθέντος τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου τὴν ἐκπόρ-
θειν τῶν Πατρῶν, ὁ Δόριαν ἐγκαταλιπὼν εἰς φρουρῆσιν τῆς Κορών-
ης δύο χιλιάδας Ἰσπανῶν ἀπάρας ἐκείθεν ἠγκυροβόλησεν εἰς Πύλον
καὶ λεηλατήσας καὶ κατασχὼν τὰ πέριξ, ἐπλευσεν εἰς Πάτρας καὶ
κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολιορκήσας τὴν πόλιν ἠνάγκασε τοὺς ἐν
τῇ ἀκροπόλει καταφυγόντας Τούρκους νὰ παραδοῦσιν ἐπὶ τῷ ὄρει
ἵνα ἐλευθέρως διαβῶσιν εἰς Ναύπακτον φέροντες ἐν μόνον ἐνδυμα-
ῖα ἐγκαταλιπὼν δὲ καὶ ἐνταῦθα φρουρὰν ἐπλευσε πρὸς τὴν Ναύπα-
κτον καὶ προσεβλὼν τὸ Ῥίον μετὰ μικρᾶς δυσκολίας κατέκτησεν
αὐτό. Οἱ ἐν τῇ ξηρᾷ ἀποθάντες στρατιῶται καὶ οἱ πρὸς φρουρῆσιν
τῶν Πατρῶν ἀφεθέντες παρεξेत्रάπησαν εἰς πᾶν εἶδος διαρπαγῆς, μηδ'
αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων φειδόμενοι. Μετὰ τοῦτο ὁ Δόριαν ἐπολιορκῆσε τὰ
ἕτερον τῶν φρουρίων (Ἀντιῆριον), εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ὀπίου ἐσκευ-
σαν ἐκ Ναυπάκτου πολλοὶ ἱππεῖς, ἀποδιωχθέντες ὑπὸ τῶν πολιορκη-
τῶν. Μετὰ στενὴν πολιορκίαν καὶ μανωδῆ πυροβολισμὸν οἱ ἐν αὐτῷ
γιανίτσαροι ἔθικαν πῦρ ἐν τῇ πυριτοθήκῃ, καὶ ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρεί-
πια τοῦ ἀνατιναχθέντος φρουρίου, ἐν ᾧ ὁ Δόριαν εἶρε πολλὰ γιγαν-
τιώδη πυροβόλα ἐπιβίβασθέντα ἐν τοῖς πλοίοις καὶ μετακομισθέντα
εἰς Γενούην ⁽¹⁾.

(1) Bosio, tom. III, σελ. 112—116. — Hammer, Histoire de l'empire otto-
man, tom. V.

Ἄλλὰ καὶ τότε οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες ἐξαπατηθέντες ἐκ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Δορῆ ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ κατέσφαξαν τοὺς Τούρκους. Περὶ δὲ τούτου γράφει τὴν 1 Νοεμβρίου 1532 ὁ ἐν Γενούῃ ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου Α΄. «Ὡς ἀληθὲς φημίζεται, ὅτι ὁ Ἄνδρέας Δόρῆς κατέλαβε τὰς Πάτρας καὶ πορεύεται κατὰ τῆς Ναυπάκτου, ἣν ἐλπίζει νὰ καταλάβῃ καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες λαβόντες τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐφόνησαν ὄσους Τούρκους ἠδυνήθησαν νὰ εὐρωσι. Ἄλλὰ τοῦτο θέλει τοὺς βλάψει, διότι ἐπανερχομένου τοῦ στόλου εἰς Γένοβαν οἱ Ἕλληνες οὗτοι θέλουσι κακοποιηθῆ ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατευόντων Τούρκων.» Τοῦτο δὲ πραγματικῶς καὶ συνέβη διότι ἐπιστολῇ τῆς 5 καὶ 10 Ἰανουαρίου 1533 ἐξ Ἐνετίας πρὸς τὸν αὐτὸν φραγκίσκον διευθυνομένη ἀναγγέλλει τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος μέτρα τοῦ σουλτάνου. (1)

Ἵστερον ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλαρχος λεηλατήσας τὰ παράλια τῆς Σικυωνίας καὶ τῆς Κορίνθου, ἐνεκα τοῦ προσεγγίζοντος χειμῶνος ἐπανάηλθεν εἰς Ἰταλίαν. «*Οθεν, κατὰ Νερούλην, μεγάλων δυσπραγιῶν τοῖς καθ' Ἑλλάδα Χριστιανῶς ἐγεγόνει τοῦθ' ἔνεκα Τούρκοι τοῖς παροικοῦσιν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπιτίθενται καὶ πολλοὺς μὲν τοῦ ἔην πολυτρόπως ἀπήλλαιον, οὐκ ὀλίγους δὲ ἐφυγάδευσαν, ἐκάράστασιν ὑπὸ τούτων ὑποτολάζοντες*» (2).

Ὁ Κάρλος κατανοῶν, ὅτι ἀδύνατος καθίστατο ἡ διατήρησις τῆς Κορώνης, τόσον ἀπομεμακρυσμένης τῶν κρατῶν αὐτοῦ, ἔγραψε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1533 εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον τοῦ ἱεροσολυμικοῦ τάγματος προτρέπων ἵν' ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως λαβὼν δὲ ἀποποιητικὴν ἀπάντησιν προσήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὸν σουλτάνον ἐπὶ τῷ ὄρω ἐπικυρώσεως τοῦ θρόνου τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Φερδινάνδον· πλὴν ὁ Σουλεϊμάνης ἀντὶ ἀπαντήσεως διέταξεν ὅπως ὁ μὲν φλαμπουριάρης τῆς Σεμενδρίας Γιαγιάς πασᾶς ἐπὶ κεραλῆς τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Λουφτήβης ἠγούμενος τοῦ στόλου, ἔλθωσι κατὰ τῆς Κορώνης.

Ὁ Μενδόζας ἀναγείλας εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Σικελίας τὴν

(1) Charrière, Négociations du Levant, I, σελ. 235 καὶ 237.

(2) Π. Χιώτου, ἱστορία Ζακύνθου Γ', σελ. 86. — Ὁ Νερούλης συγγεί: τὰ γεγονότα, τάσσων τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Πατρῶν, καὶ Πίου καὶ Ἀντιπρίου, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνάκτησιν τῆς Κορώνης. Ὁ Βερνάρδος Σέστης (Storia Fiorentina, libro VI) ἐσφαλμένως λέγει, ὅτι καὶ ἡ Ναυπάκτος στενωῶς πολιορκηθεῖσα διὰ τῆρας καὶ θαλάσσης παρεδόθη εἰς τὸν Δόριαν.

κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στενὴν πολιορκίαν ἐζήτησε κατεπειγόντως βοήθειαν λέγων, ὅτι ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀφοσίωσις τῶν Ἑλλήνων ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἅμα ἐμφανιζομένης δυνάμεως προθύμως ἤθελον λάβει τὰ ὄπλα καὶ ἀποδιώξει τοὺς Τούρκους ἐξ ὅλης τῆς Πελοποννήσου. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ Κάρολος τὸν μὲν Δόριαν διέταξε νὰ συγκεντρώσῃ τὸν στόλον καὶ τρέξῃ εἰς βοήθειαν, τὸν δὲ πάπαν δι' ἐπιστολῶν παρεκάλει νὰ συντελέσῃ ὑπὲρ τούτου παραχωρῶν τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ ἱεροσολυμικὸν στολίσκον. Ἐν τάχει παρασκευασθεὶς ἐν Μεσσηνίᾳ ὁ γόλαρχος προαπέστειλε μίαν γαλέραν ἵνα ἐνθάρρυνῃ τοὺς ἐν Κορώνῃ· αὐτὸς δὲ ἀναχωρήσας μετὰ πενήντα ἐπτὰ πλοίων τὴν 2 Αὐγούστου 1533 ἦλθεν εἰς Ζάκυνθον, καὶ ἐκείθεν εἰς Σαπιέντσαν, ἔπου ἑλληνικὸν πλοῖαριον τὸν εἰδοποίησεν, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος συνέκειτο ἐξ ὀγδοήκοντα πλοίων. Ὁ πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ἐχθρῶν σταλαῖς εἶδε τὸν Δουρτῆβην ἠγχυροβολημένον ἐν τινι ὄρμῳ πλησίον τῆς Κορώνης, τὴν δὲ πόλιν στενῶς πολιορκουμένην καὶ κανοβολομένην ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Ὁ Δόριαν, εἰ καὶ ὀλιγώτερα ἔχων πλοῖα, ἀπεφάσισε νὰ συγκροτήσῃ μάχην, ἐξαναγκάζων οὕτω τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσχωγῆν τῶν ἀναγκαίων βοθειῶν· ὅθεν πρὸς τοῦτο διατάξας νὰ ἐτοιμασθῇ ὁ στόλος, ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν προέταξε δύο μεγάλα γαλόνια ἐξωπλισμένα διὰ καλοῦ πυροβολικοῦ, κατόπιν δ' ἐτάχθη αὐτὸς ἔχων ἐν μὲν τῷ δεξιῷ κέρατι τὸν στολίσκον τοῦ πάπα καὶ τῶν ἰπποτῶν, ἐν δὲ τῷ ἀριστερῷ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Δορία διοικουμένην μοῖραν. Φθάς εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἀκρίταν (Galfo) ἐξεῖλε βριγαδίνιον, δι' οὗ διέτασε τὰ προκείμενα γαλόνια νὰ προσεγγίσωσι τῷ ἐχθρῷ καὶ ἀπαύστως κανονβολήσωσι κατ' αὐτοῦ μέχρις ἐξερθεύσεως πρὸς μάχην· καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ στόλος ἤθελε σπεύδει εἰς βοήθειαν αὐτῶν, αἱ παρακολουθοῦσαι γαλέραι εἶχον ἐνταλθῆ ὅπως ὠρελούμεναι τῆς συγχύσεως καὶ ἀπασχολήσεως τῶν ἐχθρῶν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Κορώνῃ. Ἄλλ' ἡ ἀπόστολος καὶ κανονβοληθεῖσα μέχρι καταθυθείσεως μόλις ἐσώθη καταφυγεῖσα ὑπὸ τὰ πυροβόλα τοῦ φρουρίου. Παραδόξως ὁ ὀθωμανικὸς στόλος δὲν ἐκινήθη ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ, καὶ οὕτως ὁ χριστιανικὸς ἀνενοχλήτως ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς Κορώνην, ἐκτὸς δύο γαλερῶν μὴ δυνηθειῶν νὰ παρακολουθήσωσιν ἐκ τούτων τῆς μὲν μιᾶς τὸ πλήρωμα ἐκ δειλίας πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπνίγη ἢ ἠχμαλωτίσθη, ἡ δ' ἑτέρα καρτερικώτατα ἀντίστη κατὰ τῶν ἐπιτεθέντων

ἔχθρων, μέχρις οὗ ὁ στόλαρχος ἐξασφαλίσας ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ φρουρίου τὰς βεβλαμμένας ναῦς ἐσήμανεν ὀπισθοχώρησιν καὶ μετὰ εἰκοσι τριῶν γαλερῶν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν. Ὁ Λουφτήβης ἔχων διαταγὰς ἵνα μὴ συμπλακῆ πρὸ τῆς ἐλεύσεως καὶ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ στόλου, ὑπεχώρησε καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Δορία ἦλθε καὶ ἠγκυροβόλησεν ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης, ἀπολέσας ἐν τῇ φυγῇ δύο γαλέρας, ἐν αἷς ἠχμηλωτίσθησαν πλέον τῶν διακοσίων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γιαντισάρων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των Ἰσοῦφ βέη, τὸν ὁποῖον ὁ νικητὴς ἐνδύσας διὰ λαμπρᾶς ἐσθῆτος καὶ χρυσοῦ περιδεραίου γενναίω φρόνως ἀπέστειλεν εἰς Μεθώνην.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἔσωσε τοὺς ἐν Κορώνῃ πολιορκουμένους, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον στενοχωρηθῆ καὶ ὑπὸ τῆς πείνης ταλανισθῆ, ὥστε ἀπὸ εἰκοσιν ἤδη ἡμερῶν ἔτρωγον χόρτα, ἴππους, ὄνους, καὶ αὐτὰ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα. Καὶ ἡ καταπόνησις ἐκείνη πρὸ πολλοῦ ἤθελεν ἐξαναγκάσει αὐτοὺς εἰς παράδοσιν, ἐὰν τὸ σκληρὸν παράδειγμα τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἐνέβαλλεν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τὸν τρόμον· διότι δέκα Ἕλληνες ὑπὸ τῆς πείνης ἐλαυνόμενοι προσῆλθον εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες συλλαβόντες, ἐξέθειραν, καὶ εἰς ἐσχάρας ἐψήσαν. Ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ στόλου ἀναθάρσυναντες οἱ πολιορκούμενοι ἀπέδιωξαν τοὺς ἐν τῇ ξηρᾷ πολεμίου, φονεύσαντες πολλοὺς, καὶ λαβόντες ἐκτὸς τῆς ἄλλης λείας καὶ τρία κανόνια.

Ὁ Δορίας καλῶς ἐφοδιάσας διὰ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων τὸ φρούριον, καὶ ἀντικαταστήσας τὸν διοικητὴν Μενδόξαν διὰ τοῦ γενναιοκάρδου στρατηγοῦ Ῥοδρίγου Μακικίου, ὑποσχέθεις δὲ ἅμα τοῖς Ἕλλησι τὴν προσεχῆ ἀπελευθέρωσιν πάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐξέπλευσεν ἐκ Κορώνης μετὰ τοῦ στόλου καὶ ἐλλιμενισθεὶς ἐν τῇ πρὸ τοῦ Ἀκρίτα νησιδρίῳ (Βενέτικον), ἐπρότεινε καὶ πάλιν ναυμαχίαν εἰς τὸν ἐν Μεθώνῃ ἠγκυροβολημένον Λουφτήβην· πλὴν λαβὼν καὶ δευτέραν ἄρνησιν ἐπανέστρεψε τροπαιοφόρος εἰς Μεσσήνην ⁽¹⁾.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Δορία οἱ Τούρκοι στρατοπεδεύσαντες εἰς Ἀνδρούσαν ⁽²⁾ ἀνενέωσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, μετὰ τῆς ὁποίας

(1) Bosio, III, σελ. 125—127.

(2) Κατὰ λάθος ὁ Ἰόβιος λέγει τὴν Ἀνδρούσαν τὸ νῦν Πεταλίδιον. (Andrussa città di Messina, hoggi detta Petalidia, lunge da Corone trentacinque miglia). Ὁ δὲ Βόβιος (σελ. 132) λέγει, ὅτι ἀπέχει ἐπτὰ μόνον μίλια.

ἀπέκοψαν πᾶσαν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν. Ὁ Μακιικός ἔγραψεν ἀμέσως πρὸς τὸν Δόριαν ἐξαιτούμενος ταχεῖαν συνδρομήν, καὶ περιστῶν τὴν οἰκτρὰν θέσιν τῶν πολιορκουμένων· πλὴν ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος οὐ μόνον δὲν διέταττε τὸν περίπυστον στόλαρχον ἵνα σπεύσῃ εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ καθορῶν τὸ ἀδύνατον τῆς διατηρήσεως προέτεινε τὴν παραχώρησιν τῆς πόλεως εἰς τὴν Ἐνετικὴν δημοκρατίαν καὶ τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν. Ὁ διοικητὴς τῆς Κορώνης μάτῃν ἀναμείνας τὴν ἐλπίζομένην ἐπικουρίαν, ἀφοῦ ἀπέκαμεν ὑπομένων πολυεῖδεις ταλαιπωρίας, ἀπετόλμησε, τῇ προτροπῇ ἰδίως τῶν περὶ αὐτῶν, παραβολώτατον ἐπιχειρήμα· ὄθεν κκαταλιπὼν εἰς φρούρησιν τῆς πόλεως δύο γενναίους ἀρχηγούς μετὰ μικροῦ σώματος, ἐξῆλθεν ἐπὶ κεραλῆς τῆς ὑπολοίπου φρουρᾶς, καὶ ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Βαρθατίου δι' ἀποκρύφων ἀτραπῶν ἐπορεύετο πρὸς τὴν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰθώμης κειμένην τουρκικὴν κωμόπολιν Ἀνδρούσων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην νύκτα φθάσαντες ἐν τῇ κοιλάδι μικροῦ τινος δάσους διημέρευσαν πρὸς ἀνάπαυσιν, τὸ δ' ἐσπέρας ἐξηκολούθησαν συντόνως τὴν πρὸς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ὁδοπορίαν. Ἰδόντες αὐτοὺς οἱ φρουροὶ τῶν ἰπποστασιῶν εἰδοποίησαν τὰς φυλακὰς, καὶ κατατεθοροβημένοι ἤρχισαν ν' ἀντικρούωσι τοὺς ἐφορμήσαντας διὰ τῶν θυρῶν τῶν οἰκημάτων· πλὴν οὗτοι καταλαβόντες τὰ ἰπποστασια κατέκοψαν πολλοὺς, καὶ ἔθηκαν πῦρ ἐν αὐτοῖς.

Οἱ ἐν Ἀνδρούσῃ Ὀθωμανοὶ συμποτούμενοι εἰς χιλίους γιανιτσάρους, πολλοὺς ἀξιαπίδες, καὶ χιλίους ἰππεῖς, ἔλαβον ἀμέσως τὰ ὄπλα καὶ πεισματώδη συνεκρότησαν μάχην, ἣν τρομερωτέραν καθίστων τὰ φρυάγματα τῶν ἐκ τῶν φλογῶν ἐξαγριωθέντων ἵππων. Δυστυχῶς ἔπεσε πληγείς διὰ σφαίρας τουφεκίου ἐν τῇ κεραλῇ ὁ ἀνδρῆϊος Μακιικός, οἱ δὲ χριστιανοὶ καταπονηθέντες καὶ καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν πολυαριθμοτέρων πολεμίων ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰσπανοῦ Ἐρμολία. Ἐν τῇ ὀπισθοχωρήσει ἐφρονεῖθη διὰ πυροδόλου ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἰππέων Ἀχμέτ (Acomate), ὅστις, φλεγόμενος ὑπὸ πάθους ἐκδικήσεως τῶν ἐν τῇ πυρκαϊᾷ καέντων ἵππων αὐτοῦ, προέτρεχεν ἐν τῇ κατὰδιώξει. Οἱ Τούρκοι ἐσταμάτησαν ἕνεκα τούτου, ὁ δ' Ἐρμολίας ἠδυνήθη νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν καλῇ τάξει τὴν φρουρὰν ἐν Κορώνῃ. Μολοντοῦτο καὶ τὸ ἀπελπιστικὸν τοῦτο τόλμημα μεγάλως ἤθελεν ὠφελῆσαι τοὺς πολιορκουμένους, ἐὰν μὴ ἐφρονεῖτο ὁ Μακιικός. Οἱ Τούρκοι περοβισμένοι διέλυσαν τὸ ἐν Ἀνδρούσῃ στρατ

ἑσπεδόν, ὅπερ μετέρερον εἰς Λεοντάριον, οἱ δ' ἐν Κορώνῃ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῶν ἐπιστρέψαντες ἐκεῖ ἐνεταφίασαν τοὺς πετόντας καὶ παραλαβόντες τὴν κεφαλὴν τοῦ Μακικίου, ἐμπροσηγμένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ μακροῦ δόρατος, ἔφερον ἐν Κορώνῃ καὶ ἐντίμως ἐκένθησαν (1).

Φρικτὸς λοιμὸς ἐνσκήψας ἀπεδεκάτιζε τοὺς ἐν Κορώνῃ, ἀπληγισμένους περὶ ἐλεύσεως ἐπικουρίας. Ὁ αὐτοκράτωρ οὐ μόνον δὲν ἐφρόντισε περὶ τούτου, ἀλλὰ ταραχθεὶς καὶ ἐκ τῆς εἰδήσεως, ὅτι ὁ περιλάλητος πειρατὴς Χαϊρεδὶν διωρίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀρχιναύαρχος ἔπειλεν εἰς Κορώνην πέντε φορτηγὰ πλοῖα πρὸς παραλαβὴν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ ὕλικου τοῦ πολέμου. Οἱ δυστυχεῖς Κορωνάιοι μετὰ δακρύων προσφυγόντες εἰς τοὺς ναοὺς ἐπεκαλέσθησαν τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ συμφορᾷ· ἐπὶ τέλους δὲ προτροπόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν Βενεδίκτου ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν φίλην πατρίδα, καὶ περὶ τὰς πέντε χιλιάδας συμποσούμενοι ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ μετέβησαν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως.

Οἰκτρά ἦτο ἡ κατάστασις τῆς τε φρουρᾶς καὶ τῶν πολιτῶν τῆς Κορώνης. Πάντες σχεδὸν προσβεβλημένοι ὑπὸ τῆς πανώλους ἀπέβλαγον κατὰ μέγα μέρος ἐν τοῖς πλοίοις καὶ ἐβρίθθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ καταπλεύσαντες εἰς Μεσσήνην ἐτέθησαν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον· πλὴν ἀπελπισθέντες ἐξώρμησαν εἰς τὴν πόλιν πρὸς μέγιστον τρόμον τῶν κατοίκων, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἀναβαρῆσαντες ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ μετέβησαν ἄλλοι μὲν εἰς καταβύθισιν τῶν πλοίων, ἄλλοι δὲ συναντῶντες ἐφόνευον ἐν τοῖς ὄδοις τοὺς δυστυχεῖς λοιμοβλήτους. Ἐπὶ τέλους δ' ἐπεμβάσης τῆς ἐξουσίας ἐσώθησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἀναγκασθέντες νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον καὶ ὑπὸ αὐστηρὰν φυλακὴν διαμείνωσι μέχρις ἐντελοῦς καθάρσεως. Ὁ Βάσις λέγει περὶ τῶν εἰς Μεσσήνην ἐλθόντων Κορωναίων, ὅτι ἦσαν ἄξιοι ἐλλείους καὶ συνεκίρουν τοὺς βλέποντας, ἐπειδὴ ἦσαν τόσον πειναλέοι, ἰσχυροὶ, καὶ καταπεπονημένοι, ὥστε μόλις ἠδύνατο νὰ κινήσωσι τοὺς πόδας των (2).

Ἐν τσοῦτῳ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ σκοπῷ νὰ μετριάσῃ ὅπως οὖν τὰ δεινὰ τῆς μεταναστεύσεως ταύτης, διώρισε πεντακισχίλια σκαῦδα

(1) Giovinio, compendio dell'istorie, σελ. 300—302.

(2) Bosio, III, σελ. 132, 133.

κατ' ἔτος εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ κατοικήσαντας Κορωναίους, καὶ ἐπεχορήγησεν εἰς αὐτοὺς ἀτέλειαν δασμῶν καὶ παντὸς ἄλλου τακτικοῦ ἢ ἐκτάκτου δικαιώματος ἐπιβεβλημένου ἢ ἐπιβληθησομένου, πρὸς δὲ καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν βαρονικῶν καὶ κοινοτικῶν δικαιωμάτων, ὅπουδῆποτε τοῦ βασιλείου ἤθελον μετοικήσει (1).

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Σουλεϊμάνης κατανοῶν, ὅτι πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου ἀπητεῖτο ἀνὴρ ἐφάμιλλος τοῦ Δορία ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν τρομερὸν πειρατὴν Χαϊρεδίν, τὸν ὁποῖον ἐπισήμως ἐξ Ἀλγερίας καλέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπεδέχθη μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν, καὶ ὠνόμασε βεηλέρβεην (2).

(1) Ἑλληνομνήμων, σελ. 157. — Παραχωρῶν ὁ Κάρολος Ε' τοῖς ἐν Νεαπόλει Κορωναίοις τὴν ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ἀσάνη Παλαιολόγου κτισθεῖσαν ἐκκλησίαν, λέγει ἐν τῷ διατάγματι σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: « Prædicti supplicantes (Κορωναῖοι) humiliter exposuerunt majestati Nustræ, quod cum nuper pro exercitu Turcarum civitatem Coronensem in Græciam invadente, atque ex nostro dominio, cui parebat, postquam Ioannes Andreas de Auria copiarum navilium nostrarum generalis ductor eam e manibus Turcarum eripuit abstrahente anno millesimoquinquagesimotrigesimosecundo, fuisset direptam, atque depopulatam, supplicantes ipsi, qui maximam adhibuerunt operam, ut civitatem prædictam in manibus nostris perveniret, salvandæ vitæ profugii, et omnium bonorum expoliati in hac nostra civitatis Neapolis, partimque in Regno Sicilia ultra Forum confugere debuerunt. » Achille Duplessis, In difesa dei nazionali Greci per la chiesa di rito Greco orientale esistente fin dal 1518 nella città di Napoli. 1861. σελ. 12.

(2) Πολλοὶ ἐξ ἐσπραχμένων εἰδήσεων ἴπλασαν, ὅτι ὁ Χαϊρεδίν ἦτο Γάλλος τὴν καταγωγὴν· ἐκ τῆς βιογραφίας δὲ, ἣν αὐτὸς οὗτος διαταγὴ τοῦ Σουλεϊμάνη ὑπεγόρευσε εἰς τὸν τακούσην Σινάν, καὶ τῆς ὁποίας λεπτομερῆ ἀνάλυσιν ἐδημοσίευσεν ὁ Χατζῆ Βάλας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν κατὰ θάλασσαν πολέμων τῶν Ὀθωμανῶν, πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ περιλάλητος καταδρομὸς ἦτο τριτότοκος υἱὸς τοῦ Ρουμελιώτου παγαῆ Γιακοῦβ ἰγκαταστάντης ἐν Μικτλήνῃ μετὰ τὴν ὑπὸ Μωάμεθ Β' κατάκτησιν τῆς νήσου. Ὁ πρωτότοκος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰσάκ ἐγένετο ἑμπορος, οἱ δὲ ὑπόλοιποι δύο Οὐρούτζ καὶ Ἐλιᾶς ἐπέδωθησαν μετὰ τοῦ Χαϊρεδίν εἰς κειρατικὰς ἐκδρομὰς. Ἐν μάχῃ πρὸς τοὺς ἰππῆτας τῆς Ρόδου ὁ Ἐλιᾶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Οὐρούτζ αἰχμαλωτισθεὶς καὶ λυτρωθεὶς ὑστερον ἐξηκολούθησεν μετὰ τοῦ Χαϊρεδίν τὸ πειρατικὸν στάθιον· ἔνεκα δὲ τῆς τόλμης καὶ ἀνδρείας τῶν ἐζητήθησαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Βαρβαρικῶν κρατῶν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀτόλος αὐτῶν διεκρίνετο μετὰ τῶν πλοίων τοῦ σουλτάνου τῆς Τυνιδος Μωχαμέτ. Μετ' ἐπιτυχεῖς πειρατικὰς ἐκδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Γιακοῦβ, πρὸς οὓς ἠνώθη καὶ ὁ τρίτος Ἰσάκ, ἐγένοντο κύριοι διαφόρων πόλεων. Σφαγέντων ἐν τῇ κατὰ τῶν Ἰσπανῶν ὑπερασπίσει ἐνὸς φρουρίου τῆς περιφερείας Τελμεζάν τῶν δύο ἀδελφῶν του ὁ μόνος ἐπιζήσας Χαϊρεδίν ἐγένετο κύριος τοῦ Ἀλγέρ καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑποτελής ἡγεμῶν

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 1534 ὁ Χαϊρεδὶν ἡγούμενος ὀγδοήκοντα τεσσάρων γαλερῶν ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Ἀπουλίας, καὶ ἰδίως τὸ Ρέγιον, ἐν ᾧ εἶχον συνοικισθῆ πολλοὶ τῶν ἐκπατρισθέντων Κορωναίων· θύων δὲ καὶ ἀπολλύων ὁ τρομερὸς καταγωγεὺς διέτρεξε τὰ παράλια τῆς Νεαπόλεως, καὶ μετὰ τοῦτο ἐλθὼν εἰς Τύνιδα ἐξεθρόνισε τὸν ἡγεμόνα Μουλεὶν Χασάν, ὅστις ὅμως ὕστερον, τῇ βοήθειᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνέκτησε τὸν πατρογονικὸν θρόνον. Ὁ Χαϊρεδὶν ἀποσυρθεὶς εἰς Ἀλγέριον ἐξώρμησεν ἐκεῖθεν καὶ ἐνάκωσε τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, μετὰ δὲ ταῦτα προσκληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτιμήθη διὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ καπιτάν πασᾶ.

Περὶ τὸν Μάιον τοῦ 1537 ὁ Σουλεϊμάνης ἡγούμενος τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δι' Αὐλῶνα, ἐν ᾧ ὁ Χαϊρεδὶν ἔπλεε πρὸς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. Ὁ στόλαρχος τοῦ Καρόλου πυρπολήσας δέκα τουρκικὰ πλοῖα, καὶ συναντήσας τὴν 22 Ἰουνίου ἄνω τῆς νήσου Παξῶν δώδεκα ἐχθρικὰς γαλέρας διοικουμένας ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Τσελεπῆ κεχαγιά τοῦ φλαμπουριάρη τῆς Καλλιπόλεως, προσέβαλλε καὶ μετὰ λυσισώδῃ ἀγῶνα κατέστρεψε, μηδενὸς σωθέντος ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Δόρις πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ Χαϊρεδὶν μετὰ ἑκατὸν πλοίων ἐπύργετο κατ' αὐτοῦ ἐπανήλθεν εἰς Μεσσήνην. Ὁ δὲ Ὀθωμανὸς στόλαρχος συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Λουρτζῆ πασᾶ διηυθύνθη πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀπουλίας καὶ ἀποβιβάσας πλησίον τοῦ

ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελίμ. Πολιορκηθεὶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῆς Τύνιδος καὶ τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ τολμηρὸς πειρατὴς ἐγκατέλιπε τὸ Ἀλγὲρ καὶ ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ τοῦ στόλου διέπραξε πολλὰς καταστροφὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Σικελίας. Μετ' οὗ πολὺ ἀνακτῆσας τὸ Ἀλγὲρ ἐκυρίευσεν τὴν ὑπὸ τῶν Ἰσπανῶν κατεχομένην πρὸ τοῦ λιμένος νῆσον, ζωγήσας καὶ πάντα τὸν εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῆς ἐλθόντα στόλον μετὰ ὀσφ χιλιάδων ἑπτακοσίων αἰχμαλώτων. Ὑστερον διορίσας τὸν πλοίαρχον Οὐβὶν Ραῖς εἰς κατασκοπίαν τῶν παραλίων τῆς Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας ἐξώρμησεν ὁ ἴδιος δεκαπέντε ἰσπανικὰς ναῦς καὶ ἐπυρπόλησε τρεῖς. Ἀπακρούσας τὸν κατὰ τῆς νήσου Δερτζὲλ ἐπελθόντα στόλαρχον τοῦ Καρόλου Δόριαν ἐλεηλάτησε καὶ κατέστρεψε τὰ παράλια τῆς Γενούης καὶ τῆς Γαλλίας. Ὑστερον δὲ διὰ τοῦ στόλου του μετέφερον εἰς Ἰσπανίας καὶ ἀπέβιβασεν καθ' ὅλην τὴν Βαρβαρικὴν παραλίαν ἑβδομήκοντα χιλιάδας Μαύρων. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Χαϊρεδὶν, καθ' ἣν στιγμὴν προσεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάνη καὶ ἀνελάμβανε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ὁ περιβόητος οὗτος πειρατὴς εἶνε γνωστὸς παρὰ τοῖς χρονογράφοις τῆς Αὔσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Βαρβαρόσας (Ερυθρογένειος), ἕνεκα τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος τῶν τριγῶν του. Ἀπέβιβσε τὴν 4 Ἰουλίου 1546. (Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, tom. V, σελ. 237).

Ἰδρουντὸς μέγαν ἀριθμὸν πεζῶν καὶ ἰππέων παρέδωκεν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐπὶ ἓνα μῆνα ἐξακολούθησας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ λεηλασίας ὁ Χαϊρεδὶν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης κομίζων δέκα χιλιάδας αἰχμαλώτων (*). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χιμαριῶται διὰ συνεχῶν ἐπιδρομῶν παρέβλαπτον τοὺς Τούρκους ὁ Χαϊρεδὶν ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἐδόξασε τὰ περίξ καὶ ἐπολιόρκησε κωμόπολιν τινα Κάστρα· καλουμένην, ἣτις ὑπετάγη διὰ συνθηκῶν, τὰς ὁποίας μὴ σεβασθεὶς ἐξηνδραποδίστατο τοὺς κατοίκους, καὶ κατέσκαψεν αὐτήν.

Ἐν τούτοις ὁ Σουλεϊμάνης παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ Χαϊρεδὶν καὶ ἄλλων μεγιστάνων ἀπεράσισε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας, καθ' ἣς πολλὰς ἀφορμὰς ἀπιστία· εἶχεν. Ἀποφασίσας δὲ ἓνα κατὰ πρῶτον προσβάλλῃ τὴν Κέρκυραν ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν Αὐλῶνι, καὶ διέταξε τὸν Χαϊρεδὶν ὅπως πηραλαμβάνων τὸν στόλον καὶ τὸν στρατὸν ἐφορμήσῃ κατὰ τῆς νήσου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐκείνην λεπτομερῶς ὅπως οὖν ἐξιστοροῦνται ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Παρούτα, Γουάτσου, καὶ τοῦ ἡμετέρου Μάρμορα· αὐτόπτης δὲ Κερκυραῖος, Νίκανδρος ὁ Νούκιος, περιγράφει ὡς ἐξῆς τὰ τότε λαβόντα χῶρα.

« Μαθὼν δὲ ταῦθ' ὁ Τούρκων δυνάστης, ἀπαρακαλύπτως λοιπὸν τὴν πρὸς Οὐνετοὺς ἐκθύουτε πόλεμον, Ἰαννουῴη καὶ Χαϊρατίνεω ἐς τοῦτο παροτρυνάντων, ὡς ἐλέγετο. Ὅθεν ἐς Κέρκυραν, αἶμοι, πατρίδα ἐμὴν ἀπάραι τὸν στόλον ἐπέταξεν. Αὐτὸς δὲ διὰ ξηρᾶς μεθ' ἅπαντος ἀπῆρε τοῦ στρατοῦ καὶ ἐξ Ἀργυροπολίχνης διελθὼν ἐς τὰ τῆς Ἡπείρου χωρία, πρὸς τὴν καλουμένην Παραμυθίαν ἐσκήνωσεν. Ἐν τούτῳ δ' οἱ ἐν τῷ κατὰ Βουθρωτὸν οἰκοῦντες φρουρῶ τὴν Σουλαϊμάνεω ἀφίξιν αἰσθανόμενοι, ὃ, τ' ἀρχηγὸς σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, Τούρκοις ἐνεχείρισαν, ἀτυλίαν αἰτοῦντες, ἧς καὶ ἐπέτυχον εὐμοιρήσαντες. Ὁ μὲν οὖν Χαϊρατίνης σὺν τῷ Λουτούφῳ, τὸν στόλον λαβόντες ὡς Κέρκυραν ἔπλεον, καὶ τῇ γῆ προσπελάσαντες δεοῦν ἤρξαντο καὶ πιμπρᾶν τὰ παραθαλαττίδια τῶν κτημάτων, τοὺς προστυχόντας διαφθείροντες. Ὁ δὲ ναύαρχος Οὐνετῶν, τὴν κηρυχθεῖσαν κατ' αὐτῶν Σουλαϊμάνεω μάχην ἐνωτισθεὶς, οὐ συμφέρον εἶναι νομίσας τῇ Κερκυραίων προσμείναι πόλει, ἀλλὰ τὰ κατ' αὐτήν, ὡς ἐξῆν αὐτῷ, καταστήσας καὶ πρόνοιαν

(* *) Ὁ σύγχρονος Κερκυραῖος περιηγητὴς Νίκανδρος ὁ Νούκιος, δὲν ἀναφέρει τὴν πρὸς τὰ Ἰταλικά παράλια ἐπιδρομὴν τοῦ Χαϊρεδὶν.

ἔσθην ὁ καιρὸς ἀπῆται ποιήσας, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν τριήρων ἐς τὸν Ἄδριαν εἰσέπλεε, τῷ ἐτέρῳ Οὐνετιῶν ναυάρχῳ συμμίξαι ἐν Δαλματία ὄντι ἡμερούμενος. Ὁ δὲ Χαϊρατίνης σὺν ταῖς ἀμφοῖν αὐτὸν τριήρεσιν ὡς τὴν πόλιν ἔλλῶν καὶ πλησίον ταύτης τὸν ἐμβόαντα ταῖς ναυσὶ στρατὸν ἐς γῆν ἀποτιθείς, τὰς ἐκ τῆς ἀντιπέρην Ἰπείρου τῶν δυνάμεων ταῖς ναυσὶ διεπέρθμευε. Διαβιβάσας δ' ἱκανοὺς, τὸ μὲν ἔξωθεν οἰκούμενον τῆς πόλεως, ὃ δὴ συνήθως ἐμπορεῖον ὀνομάζομεν, καὶ τοι πλείστον ὄν καὶ οἰκιῶν κατάπλεον, ἀλλ' οὖν ἀτείχιστον εὐρίσκετο, διὸ καὶ ἐξ ἐφόδου τούτου κατέστη κύριος, μὴ ὄντων ἱκανῶν ἀντιστῆναι τῶν οἰκητόρων, οὐδὲ πολλοστημόριον. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς φρουρίοις καὶ ὀχυρώμασιν ὄντες, τὰς πύλας καὶ τὰς εἰσόδους περιφράξαντες, ἔμενον τὴν πολιορκίαν, οἱ δ' ἔξωθεν οἰκοῦντες, πρὸς τὴν πόλιν ἐτρέπαντο ὅθεν οἱ τὰς πύλας ἐπιτετραχμένοι τούτους ἐκώλυον τῆς ἐς τὸ ἄγτυ ἐλεύσεως. Οἱ δὲ τοῦ προσφυγεῖν οὐκ ἔχοντες, ἐς τι ἀκρωτήριον ὑπερανεστηκὸς, πρὸς ἑῷ νεῦον τῆς πόλεως, θαλάττῃ μὲν κύκλωθεν εἰργόμενον, βάθει τε ἀποχρῶντι καὶ πέτραις ἀποβρώγασιν ἀσφαλιζόμενον καὶ τῷ τείχει τοῦ ἄστεως ὀριζόμενον, τὸ τοῦ Ἰσιδώρου καλούμενον, ἐτρέπησαν, ἀσπασὸν ἡγούμενοι ἐν ὑπαίθρῳ καὶ σκληροτάτῳ καὶ ἀνίκῳ ἐγκαρτερεῖν χωρίῳ, ἢ τοῖς βαρβάροις σφᾶς ἐκδιδόναι. Καὶ πολλοὶ μὲν τούτων ταῖς ἐν τῷ ἐπιπέδῳ καὶ λιμένι ναυσὶν ἐπέβαινον, τινὲς δ' αὖ ἐν ἄλλαις τισὶ γωνίαις ὑπεκρύπτοντο, ἕτεροι δ' ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἄλλοι ἄλλῃ ἐτρέπετο, ὑπὸ μὲν τῶν ἔξωθεν βαρβάρων, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὄντων, διωκόμενοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἔσωθεν πόλεως νομιζομένων εἰλῶν ἀποσοβοῦμενοι, μὴ τῷ τείχει προσψάσειν τῆς πόλεως. Ὡ πῶς ἀδακρυτὴ τὴν μνήμην ἐνέγκω τῇ ἐνοκλήσῃ σοι συμφορᾷ, γλυκεῖά μοι πατρίς! Πῶς δ' αὖ ἐπιλήσμων ἔσομαι μὴ γραφῇ παραδοῦναι, ἃ οἰκείοις ἔθεσπάρμην ὀφθαλμοῖς; Εἴθε μὴ ταῦθ' ἐωράκειν, οὐ τοσοῦτον ἂν ἠνάσθην παρ' ἄλλου μαθὼν. Ἀλλὰ συναρχόμενος τῷ πάθει, εἰ καὶ ἐν ἀλλοδαπῇ τυγχάνω, ἐπιέγομαι τὰς τῆς πατρίδος συμφοράς προσαρρηγήσασθαι· εὔηθες γάρ, εἰ πρὸς τὰ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἀφήγησιν ἐντάξας, τὰ ἡμέτερα μνήμης ἄξια ὄντα παρασιωπήταμι.

» Δέδοκτο τοίνυν ὑπὸ Σουλαϊμάνω, τὴν μὲν νῆτον πυρὶ καὶ σιδήρῳ καταναλωσάσθαι, τὴν δὲ πόλιν, εἰ δυνατὸν, παραστῆσαι. Οἱ μὲν οὖν βάρβαροι, ἀνά τὴν πόλιν σκεδασθέντες, τὰς οἰκίας κελῶς διετίθουσαν ἐκκενοῦντες καὶ πῦρ ταῖς ὑπολειφθεῖσαις ἐνιέντες, τοὺς δ' ἀλισκομένους ἐς ἀνδραπήδων ἐπέιχον τάξιν, πολλοὺς δὲ κτερέκτεινον.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Τούρκων πέμψας τινὰς ἐκ τῶν ἀλισκομένων ὡς τῆν πόλιν αἰτήσοντας, ὁμοίως δ' αὖ τοῖς οὔσιν ἐξώθεν τῶν τειχέων, δυνάσαι σφᾶς αὐτοὺς, εἶναι δ' ἐλευθέρους, καὶ ἀσυλίαν ἔχουσι σὺν τοῖς κτήμασιν· οἷτινες ἀπελθόντες πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει ταῦτα ἀνέφερον. Οἱ δὲ τῆς πόλεως οὐδὲν πρὸς ταῦτ' ἀνταπεκρίναντο, ἐλόμενοι πασσοδεῖ μάλλον ἀπολέσθαι, ἢ τῷ βαρβάρῳ ἑαυτοὺς ἐγχειρεῖν. Ταῦτα Σουλαιμάνης ἐνωτισθεὶς, ἀφῆκε τὴν πόλιν πολιορκεῖν. Ὁ μὲν οὖν Χαϊρατίνης, ἐν τρισὶ γηλόφοις χωρίοις, ἀντικρὺς τῆς πόλεως, ἐν ταῖς ἐπικαιροτάτοις μέρεσιν, ἐπιτειχίσματα τινα ἐκ χωμάτων καὶ σανίδων ποιήσας καὶ τηλεδύλους μεγίστους ἐνθεῖς, τὴν πόλιν εἰσβαλεῖν ἐμελλε. Μὴ ὄντος δὲ προσφόρου τοῦ καιροῦ, ἔμενε παραδοκῶν, οἳ τὰ πράγματα προχωρήσειν ἐμελλεν. Αἱ δὲ λοιπαὶ δυνάμεις, περαιωθέντες, ὡς εἰρηται, ἐς τὰ πέραξ ἐφέροντο χωρὶς τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ πᾶσαν διασκεδασθέντες τὴν νῆσον, ὠμότατα τοῖς ἐντυγχάνουσι διετίθεντο, κτείνοντες, ζωγροῦντες, λεηλατοῦντες, σκυλεύοντες, ἐμπιπρῶντες, διαφθειρόντες, πρὸς ὕβρεις παρθένων καὶ γυναικῶν ὑπάνδρων ἐμπαροινούντες, παίδων καὶ μαιρακίων οὐ φειδόμενοι, πρεσβύτας καὶ πρεσβύτιδας ἀνηλεῶς κατασφάττοντες, εὐκτηρίους οἴκους καταμαίινοντες, κτήνη καὶ ζῶα παντοῖα ἐς τὰς ἐκκλησίας ἐμβιβάζοντες, αἵματι ἀνθρωπίει τοῖς ἀλόγων μιγνύντες, καὶ τῷ λύθρῳ τοῦ ἀνθρωπίου αἵματος τῶν κτηνῶν συμφύροντες, καὶ τ' ἄλλ' ὅποσα βάρβαρος χεὶρ κατὰ πολεμίων ποιεῖν εἴωθεν οὐδὲν ἀπολιμπάνοντες. Ἐν τούτῳ δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς νήσου ἐς φρούριόν τι τοῦ Ἀγγέλου καλούμενον, πρὸς λίβα κατὰ θάλατταν ἐπιτετραμμένον ἐν ἐρυμνῷ τινι τόπῳ καὶ κρημνώδει καὶ πέτραις ἀπορρώγασιν ἐρηρυσμένῳ σφᾶς κατησφαλίσαντο, ἐκείθεν τε γενναίως τοὺς βαρβάρους ἀμυνόμενοι, λίθοις ἀνωθεν καὶ βέλεσι βάλλοντες, ὡς τε πολλοὺς τῶν πολεμίων ταύτῃ διαφθεῖραι. Κεῖται δὲ τὸ φρούριον ἐξώθεν τῆς νήσου, ὡς ἐφῆμεν, πρὸς λίβα, ὄχυρόν πάνυ καὶ δυσπρόσοδον. Ἄλλοι δ' ἐς τὰς τῶν ὄρεων κορυφὰς ἀνέβαινον, ἀσφάλειαν σφίσι πραγματευόμενοι, ἕτεροι δ' ἐς ἔλη καὶ δρυμῶνας κατεκρούποντο.

» Καὶ τί με δεῖ τάξωθεν ἀπαριθμεῖσθαι κατ' εἶδος, ὅπου καὶ οἱ δοκοῦντες τὴν πόλιν φυλάττειν ἐς τοὺς ὁμοπίστους ἐμπαροινήμασαν. Οἱ μὲν οὖν, ἅτε βάρβαροι καὶ ἀλλογενεῖς προσέτι δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας καίπιστως ἀλλότριαι κατ' ἐχθροὶ τυγχάνοντες, ταῦτ' εἰκότως ἂν ἐπεπράκεσαν. Οἱ δὲ φίλοι δοκοῦντες καὶ τῆς αὐτῆς θρησκείας εἶναι

δι᾽ οὐρανὸν ἰδόντες, οὐ τὴν ἀνάγκην τῶν ὁμοφύλων ὄρωντες, οὐ τὴν σφαλερὰν καὶ ἀσκεπτον καταφυγὴν, οὐ τὴν πολλὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν ἔνδειαν τῶν ἀνγκαιῶν ἐννοοῦντες, ἀλλὰ τούτους, ἐπάνωθεν τῶν τειχέων ἐστῶτες ὕβρεσι παντοίαις ἐβαλλον, καὶ ὑπὸ λιμοῦ ψυχορραγῶντας ὄρωντες οὐκ ἤλεον, ἀλλ', εἰ τυχὸν τις τρυφῶν τι σιτίου ἄνωθεν ἔλεῶν ἐκ τοῦ τείχους τῷ ὑπὸ λιμοῦ ὄσον οὐπω ἀποθνήσκειν μέλλοντι προσέριπτε, τοῦτον ἀφορήτοις βρασάνοις ἐκόλαζον καὶ τοῦ ἄστεως βιαίως ἐξώριζον. Οὐ μὴν γε, ἀλλ' εἰ καὶ τις ὑπὸ κόλπῳ φθίαςας ἔφερεν ἀργύριον ἢ χρυσίον, ἐκ τῆς οἰκίας λαβὼν, καὶ ἀπέδωκεν ἄν, τὴν εἰς τὸ ἄστυ εἰσοδὸν ἐπέτρεπον. Οἱ καὶ λαμβάνοντες τὸ κατατεθὲν χρυσίον, ἀνεβίβαζον ἄνωθεν τῶν τειχέων ἐν νυκτί, μετὰ κάλων σύροντες, καὶ πολλοὺς μὲν ἄνδρας, πλείστας δ' αὖ γυναῖκας οὕτω πως ἀνήγαγον. Οὐ μόνον δὲ τοῖς κατατεθεισὶν ἀργυρίοις ἠρκοῦντο, ἀλλ' εἰ καὶ τι λείψανον ὑπὸ μάλης τυχὸν ἔχοιεν, βιαίως ἀφῆρουν, ἐπαπειλοῦντες ἐκ τοῦ τείχους ἐπὶ κεφαλὴν ἄνωθεν ἐξωθεῖν. Ὅσας δὲ γυναῖκας ὤραν ἐχούσας, ταύτας βιαίως ἐνάς ἐνόθριζον, ἀπειλοῦντες ἐκβάλλειν τοῦ ἄστεως. Ὁ δὲ δικαίων οὐδεὶς, ἀλλ' ἀπαξάπαντες κατὰ τούτων ἐμπίνοντο. Τοιαύτη τις τῶν ἐξ Ἰταλίας στρατιωτῶν ὠμότης ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῷ τοῖς ταλαιπώροις Ἑλλήσιν ἐπεδείχθη, καὶ γὰρ τὰς ὁμοπίστων συμφορὰς οἰκείας ἐνόμιζον ὠφελείας καὶ ἡδονάς. Οἱ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἄστεως τὰς τῶν βαρβάρων τριήρεις τηλεβόλοις ἐβαλλον, αἱ δ' ἀντέβαλλον, προσπαλάζουσαι ἐς τὰς ἐν τῷ λιμένι ναῦς, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῷ τοῦ Ἰσιδώρου ὄντας ἀκρωτηρίῳ αἱ ἐν τῷ νησιδίῳ, τῷ ἀντικρυς εὐρισκομένῳ πρὸς ἐσπέραν τοῦ ἄστεως, τριήρεις ἀντέπεμπον. Ἦν δὲ τὸ δεινὸν ἀνύποιστον· οἱ γὰρ ἐν τῷ τοῦ Ἰσιδώρου ὄντες ἀκρωτηρίῳ στενοχωρούμενοι καὶ τόπον οὐκ ἱκανὸν ἔχοντες, ἀναμιξῆς ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, σὺν τέκνοις καὶ γονεῦσι καὶ τοῖς προσήκουσιν, ἄστεγοι καὶ ἄσιτοι προσκαρτεροῦντες διψοῖ τε καὶ πείνη προσπαλαίοντες, καὶ τὰ φίλτατα οἰκτρῶς ὑπ' ὄψεσιν ἔχοντες ψυχορραγῶντα καὶ ὑπὸ λιμοῦ καὶ τῆς ἄλλης ἐνδείας δαπανώμενα καὶ ὄσον οὐπω τῆς ζωῆς στερίσκεσθαι μέλλοντα, βιαιῶς μὲν ἔφερον τὸ συμβᾶν, οὐκ εἶχον δ' ὅ,τι καὶ δράσειεν· ἐλπίδας μὲντοι εἶχον χρηστέας, τοὺς βαρβάρους ὄρωντες πῦρ ἐς τὰς σφῶν ἐνιέντας οἰκήσεις, τεκμήριον ἐκ τούτου λαμβάνοντες τοὺς πολεμίους μὴ προσμεῖναι τῇ νήσῳ, ἐπεὶ τὰς οἰκίας οὐκ ἄν ἐμπιπράκεσαν. Ἐτυχε δὲ μᾶλλον κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ἄνωθεν ἐκραγῆναι ἀμυθῆτων ὑδάτων κατάβρομαι, ἕστοί τε βαγδαῖοι

καὶ βίαιοι, ἀνέμων τε ἐξαισίων μεγέθη. Τοσαῦται δὲ χαλάζης ἀνυποίστου καταγωγαὶ γεγόνασιν, ὡς τὰ τῶν πολεμούντων καὶ πολεμουμένων εἶργοντο ἔργα. Τινὲς δ' αὖ τῶν ἐκ τῆς πόλεως, ἀκμάζοντες τὰς ἡλικίας, καταλοχισμούς τινας καὶ ἐπιθέσεις ἐποίουν καὶ τοῖς Τούρκοις καταφρονητικῶς ἐστῶσι προσέπιπτον, κτείνοντες μὲν αὐτῶν τινας καὶ τὰς κεφαλὰς τοῖς σφῶν ξίφεσιν ἀπαιουροῦντες ἐς τοὺς οἰκείους ἐπανάστρεφον, ἄλλοι δ' ἐξερχόμενοι, τοῦ ζῆν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐστερίσκοντο. Τοιαύτη τις ἀψιμαχία καὶ ὑφ' ἑκατέρων ἐγίνετο. Ὁρῶν οὖν ὁ βασιλεὺς Τούρκων μὴ προχωρήσαντα αὐτῶν κατὰ γνώμην τὰ πράγματα καὶ τὸν χειμῶνα ἀρχόμενον ἤδη, μᾶλλον δ' Ἀνδρέαν τὸν δ' Αὐρίαν ὑφορώμενος, καὶ δεδιώς, ἵνα μὴ τοῖς Οὐνεστοῖς συμμίξας ἐπιθεῖτο πεπονημένον ὄντα τὸν ἐκυτοῦ στόλον τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ λοιμῶδει πιεζόμενον νόσῳ, ὑπὸ δὲ Λουτούφου καὶ τῶν ἐτέρων πρυτάνεων ἐρεθιζόμενος τὴν νῆσον καταλιπεῖν, ἐναντιουμένων μάλιστα δὴ τῇ Χαϊρατίνῳ γνώμῃ καὶ φθονούτων αὐτὸν ἕνεκεν εὐνοίας καὶ οἰκειότητος, ἧς ἐκ βασιλείως ἐτύγχανεν, ἔγνω τὴν μὲν πολιορκίαν ἐκ τοῦ ἄστυος ἀφαιρεῖν, λεηλατῆσαι δὲ καὶ σκυλευσάσαι τὴν νῆσον ὅσον ἐξῆν τῷ στρατῷ ἐπέτρεψε καὶ τὸν μὲν στόλον διὰ θαλάττης προσταζάσας τὰς καθ' ὁδὸν Οὐνεστῶν οὐσας πόλεις ἐκπολεμεῖν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν δυνάμεων ἐς Βυζάντιον ἐπανελθεῖν καὶ γὰρ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ἐπεισαν, τὴν μὲν πόλιν καταλιπεῖν, ἐν ἐτέρῳ δὲ ταμειευθῆναι χρόνῳ τὰ κατ' αὐτήν, τὸ δὲ νῦν ἔχον λεηλατῆσαι καὶ ἐμπρῆσαι καὶ, ὡς δυνατὸν, ἀφανίσαντα ἐς Βυζάντιον ἐπαναστρέψαι. Ταύτην γὰρ τίσιν εἶναι δικαίαν ἐπάξειν Οὐνεστοῖς ἀνθ' ὧν ἐς αὐτοὺς ἡμαρτήκεσαν κατεψηφίζοντο. Τοιαύτης τοίνυν τῶν γνώμης δοθείσης, πρόσταγμα τῷ Χαϊρατίνῳ καὶ Λουτούφῳ ἐπέμπετο, ἀφελεῖν μὲν τὴν πολιορκίαν τοῦ ἄστυος, λεηλατῆσαι δὲ καὶ ἐμπρῆσαι, καὶ πᾶν ὅτιοῦν δεινὸν ἐπαγαγόντας ἐς Βυζάντιον ἐπανελθεῖν.

Ἐλθόντος οὖν τοῦ προσταγματος, ἤρξαντο τὰ λάφυρα ἐς τὰς ναῦς ἐμβιβάζειν οἱ βάρβαροι, τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἐς τὸ ἀντιπέραν Ἡπείρου διαπερᾶν. Ὅσα μὲν οὖν τίμια τῶν λαφύρων, ἐς τὰς τριήρεις ἐπεσώρευον, ὅσα δ' αὖ ἄχθοι ἔχοντα καὶ μετακινεῖν οὐκ ἐδύναντο, πυρὶ κατεδαπάνων. Ἦν δ' ὄραν γηραιῶν πλῆθος, πολιᾶ πεπουκασμένον, ἀγομένων μεθ' ὕβρεων καὶ σκυλμῶν ὡς πρὸς τὰς ναῦς, καὶ τοὺς μὲν ὀρθοποδοῦντας καὶ ἐμβαίνοντας, ταῖς κώπαις παρακαθίζοντες, ἀπεκλήρουν τοὺς δὲ γῆρα πιεζομένους, ἢ νόσῳ τετραχωμένους καὶ νο-

θρῶς ἐκ τούτου βαδίζοντας, ξίφεισι κατέκοπτον ὁμοίως δὲ καὶ τὰς γυναῖκας ἐτίθουν, οὐ γῆρας αἰδούμενοι, οὐχ ἡλικίαν οἰκτερόντες, οὐ νεότητος φειδόμενοι, οὐ νηπιότητα ἐλεούντες, ἀλλ' ἀπαξαπλῶς ἅπαντας ταῖς τριήρεσιν ἐνεβίβαζον, ἐς δουλείαν ἀποταμιεύοντες, ἢ ἔργον μαχαίρας ἀνηλεῶς κατεργάζοντες. Οὐ μόνον δ' ἐν ἀνθρώποις τὸ δεινὸν ἦν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀλόγοις ζώοις ἐπίσης τὸ κακὸν ἐνέσκηψε. Καὶ γὰρ ὅσα μὲν τῶν ζῶων ἐνόμιζον ἐς διατροφήν ἔξειν, ταῖς ναυσὶν ἐνεβίβαζον ὅσα δ' ὑπὸ τοῦ πλήθους λαβεῖν οὐκ ἠδύναντο, ξίφεισι κατέκτεινον καὶ τοῖς ἀνθρωπέοις σώμασι κατέταττον. Ἦν δ' ὄρῃν ἔπεια τῶν πτωμάτων, ἀνθρωπέα τε καὶ ὄνια, ἔστι δ' ὅτε καὶ κύνεια, μεληθὸν κατατετημημένα καὶ ἀναμιξὲ κατὰ γῆς καὶ ἐν ταῖς παραθαλαττιδίαις ἀκταῖς κείμενα, καὶ τὰ μὲν οἰδῶντα, τὰ δὲ ὄζοντα, ἄλλα δὲ πελιδνούντα, τινὰ δὲ νεωστὶ κατεσφαγμένα σπαίροντα ἐφαίνοντο. Πολλοὺς δ' αὖ ἐκ τοῦ στόλου, ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς δυσχωρίας καταδεδαπανημένους ἡμιθανεῖς τῇ θαλάττῃ προσερέριπτον, ὡς πάντα τὸν αἰγιαλὸν σωμάτων ἀνθρωπέων τυγχάνειν ἀνάμειστον. Τούτων μὲν μὲν οὖν οἷτω πραττομένων, ἄλλοι τοὺς τηλεβόλους, δι' ὧν τὴν πόλιν εἰσβάλλειν ἔμελλον, ταῖς τριήρεσιν ἐνεβίβαζον. Ἦνίκα δ' οἱ ἀπὸ τὴν νῆσον διάσκεδασθέντες ἐς τὸ λεηλατεῖν ἐπανέστρεψαν βάρβαροι, ἀπάσας τὰς ἐν τῷ ἐμπορείῳ οἰκῆσεις οἱ περιλειφθέντες πυρὶ κατηνάλωσαν. Ὅσα μὲν ἀνθρωπίνης χειρὸς ἐτύγχανον ἔργα, ταῦτα καταδεδαπάνων καὶ ἔφθειρον ὅσα δὲ γῆς φυτὰ, ἤτοι δένδρα, ἀμπελώνες καὶ καρποὶ, τούτων οὐχ ἤπτοντο οὔτε μὴν διέφθειρον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν οἴμαι ἄδειαν ἐκκόπτειν, αἰφνηδίως τοῦ προστάγματος προσπεσόντος, τοῦ τὴν νῆσον καταλιμπάνειν. Ἐμβιβασάντων δὲ τοὺς τηλεβόλους, τὴν τε λείαν καὶ τὰ ἀνδράποδα καὶ τὴν ἄλλην ἀποσκευὴν, ἀπέπλεον εἰργόμενοι δ' ὑπὸ πνευμάτων ἐναντίων αὐτοῦ που πλησίον ἐπέμενον. Ἔς δὲ τὴν ἐπιούσαν, ὄντος προσφόρου τοῦ πνέοντος, ᾤχοντο ἀπίοντες, ἔχοντες μὲν ἐκ τῶν τῆς νήσου ἀνδραπόδων δισχιλίους ἐπὶ μυριάσι δροῦν, χρυσοῦ δὲ καὶ ἀργύρου σωρηδὸν ὕλην ἐξέφερον, ᾤχοντο μέντοι καταλείψαντες τὴν νῆσον καὶ τὴν πόλιν. Οἱ οὖν Κερκυραῖοι, ὡς τὸν τῶν βαρβάρων στόλον εἶδον τὴν νῆσον καταλιπόντα, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἀντιπέραν τῇ Ἰπείρῳ ἐσκηνομένους ἀπελθόντας, ἐξέθερον μὲν οἱ ἐς τὴν πόλιν ὄντες κεκλεισμένοι, ἐξήσαν δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ τοῦ Ἰσιδώρου ἀκρωτηρίῳ καταφυγόντες, καὶ πρὸς τὰς ῥύμας καὶ ἀγυῖας τῆς πόλεως διασκεδασθέντες, οὐδὲν οὐδ' ὀτιοῦν ἐφευρίσκοντες, ἀλλ' ἢ

νεκρῶν σωμάτων ἀνθρωπείων ἐξ ἀπάτης ἡλικίας καὶ ζῶων παντοίων ἀνίριθμον πληθύν, οἰκίας δὲ κτακεκυμμένας καὶ κατηδαφισμένας, ἐκκλησίας, τε καὶ εὐκτηρίους οἴκους πιμπραμένους καὶ ἀστέγους. Καὶ γὰρ τοσοῦτον ἐνέσκηψε τὸ δεινόν, ὡς οὐδὲ τῶν ἐν μνήμασι καὶ τάφοις ἀπέσχοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ γῆν κεκαλυμμένα ἀνθρωπείων σωμάτων οἰκτρά λείψανα ἀνώρυττόν τε καὶ τῷ ἀέρι ἐναπέβριπτον, ὑποτοπάζοντές τι τῶν τιμίων ἐναποκεκλεισθαι ταῖς μνήμασι. Διὸ καὶ ὑπονόμοι καὶ ἀγυαὶ κατεσκάπτοντο καὶ πηγαὶ καὶ φρέατα ἀνερευθύντο πᾶσι ὅσα ὑποψίαν ἔχοντα ἐναποκεκλεισθαι τι τῶν τιμίων ἀπεκαλύπτοντο. Τοιαύτη τις περίστασις τὴν Κερκυραίων ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς κατειλήφει πόλιν. Ὅθεν μοι δοκεῖ θεομηπία τὴν νῆσον καταλαβεῖν ἢ ἐπήρεά τις βασιάνου δαίμονος νεμεσήσαντας τὴν οὔσαν τότε τῶν πολιτῶν εὐημερίαν, ἢ, ὡς οἱ καθ' ἡμᾶς φασιν, ἀμαρτιῶν πλῆθος, τὸ θεῖον παρῶζυνε καὶ διὰ παραχωρήσεως τίσιν δικαίαν ἐς σωφρονισμόν διὰ χειρὸς ἀσεβαστάτης ἐπελθεῖν τοῖς ἀμαρτάνουσι ἀνθρώποις ἐδικαίωσε. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ὁ δ' Ὀθενετῶν ναύαρχος, τὴν Τούρκων ἀπέλευσιν ἐκ Κερκύρας ἐνωτισθεὶς, ἐς ταύτην ἀφίκετο, ἀνακτώμενος, ὡς εἰκός, καὶ κατατάττων τὰ πράγματα. Εὐρῶν δὲ τινος τῶν μισθοφόρων Ἰταλῶν ἐν τῷ τῆς πολιορκίας καιρῷ πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἀμαρτήσαντας, τούτους ἀπηγχόνησεν. Ἀλλὰ καὶ Ζαχαρίαν τινὰ τριήραρχον ἐκ τῶν Ἐνετίησιν εὐγενῶν, ἀπλήστως τῷ καιρῷ χρησάμενον, ἐς γυναῖκα ἐμπαρονοῦντα, ἐκαρατόμησεν. Οὐ μὴν γε ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐμπροσθέντων οἰκημάτων ἐρείπια, τὰ ἔξωθεν ἄστεος, ἐς γῆν ἀπέβριψε, τὰς οἰκῆσεις ἀπωτέρω τῶν τειχέων ὀρίσας καὶ τὰς ἐγγὺς γυλοφίας κατεδαφίσας * (1).

Τέλος πάντων ὁ τουρκικὸς στρατός, ἀφοῦ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον παρέδωκε τὰ ἐν Κερκύρᾳ μὴ δυνήσεις νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως, ἐπιθεσάσθη εἰς τὰ πλοῖα καὶ διελθὼν ἐκ Παξῶν διέπραξε καὶ ἐνταῦθα στυγεράς κακουργίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν Ἠπειρον κατέλαβε τὸ Βουθρωτὸν καὶ τὴν Πάρταν, ὑποκειμένας τῇ Ἐνετικῇ δημοκρατίᾳ. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐπολιορκεῖτο ἡ Κέρκυρα ὁ ἐν Γομενίτῳ ἐστρατοπεδευμένος σουλτάνος παρ' ἐλπίδα νὰ ὑποστῇ ἀνέλπιστον ἦτταν ὑπὸ δρακὸς Ἑλλήνων διότι οἱ ὀρσεβίβοι Χιμαριῶται (2),

(1) Ἀνδρονίκου Νουκίου ἀποδημιῶν κεφάλαια σθ'—πς' τοῦ λόγου Γ'. Ἐν Κερκύρᾳ 1865, σελ. 7—14.

(2) Ὁ Βόζιος περιγράφει οὕτω τὸν Σιμαριώτα, « Contadini feroci e bestiali,

ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν γενναῖον ὄπλαρχηγὸν Δαμιανὸν ⁽¹⁾, ἀπεφάσιον νὰ ἐφορμήσωσι νύκτωρ καὶ διαρκάσωσι τὸ σουλτανικὸν στρατόπεδον· ὀλίγον ὅμως πρὸ τῆς ἐπόδου ὁ Δαμιανὸς θέλων νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς θέσεως τῆς σουλτανικῆς σκηνῆς διηυθύνθη πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, πλὴν ἐκ κρότου συντριβέντος κλάδου ἐννοηθεὶς ὑπὸ τῶν φυλακῶν τῶν γιανισάρων συνελήφθη καὶ παραδοθεὶς εἰς τὰ βασιανιστήρια ὠμολόγησε τὸν σκοπὸν τῆς κατασκοπεύσεως· καὶ αὐτὸς μὲν ἐλευθέρως κατεσπαράχθη, μέγας δὲ ἀριθμὸς Τούρκων εἰσβαλὼν εἰς Χιμαράν κατέκοψε πολλοὺς καὶ κατηράνισε πλείστα χωρὶα ⁽²⁾.

Ὁ Χαϊρεδὶν καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα τῆς Πρεβέζης καὶ ἐκεῖθεν ἀπάρας ἐλεηλάτησε τὴν Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, καὶ Κύθηρα, καὶ ἐκυρίευσε τὰς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένας νήσους Σύρον, Γύαρον, Ἴον, Ἀστυπάλαιαν, Αἴγιναν, Πάρον, Ἀντίπαρον, Τήνον, καὶ Νάξον, καθ' ὃν χρόνον ὁ βιζύρης Κασίμ διοικητῆς τοῦ Μορέως ἐπολιόρκει τὸ Ναύπλιον.

Ἄμα τῇ λύσει τῆς πολιορκίας τῆς Κερκύρας ὁ Κασίμ διατάχθη ἵνα ἐκπαρθῆσιν τὰ ἐν Πελοποννήσῳ δύο Ἑνετικά φρούρια, Ναύπλιον καὶ Μονεμβασίαν. Τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1537 ὁ ἄνω βιζύρης ἐξελθὼν τῷ Ἄργους ἤρξατο ν' ἀπαγάγῃ τὰ ποίμνια, ἀλλ' ὁ Ἑνετὸς διοικητῆς τοῦ Ναυπλίου Βίκτωρ Βουζίκης εἰς ἀντεκδίκησιν ἐποίησε δύο ἐξόδους μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Ἄργους (4 καὶ 28 Ὀκτωβρίου). Ἐπὶ πέντε μῆνας ὁ Κασίμ διέτρεχε τὰ περίξ τοῦ Ναυπλίου, τρις τῆς ἐβδομάδος ἐφορμῶν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, διότι ἡ ἔλληψις πυροβολικοῦ τὸν ἠνάγκαζε νὰ περιορισθῇ εἰς τοιοῦτον εἶδος προσβολῆς. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1538 ἔστησε τηλεβολίσκους τινὰς, τοὺς ὁποίους τὰ πυροβόλα τῶν πολιορκουμένων ἔθεσαν εἰς ἀχρηστίαν. Τὴν 5 Ἀπριλίου διακόσιοι ἄνδρες τῆς φρουρᾶς ἐξεληθόντες πρὸς ὕδρευσιν συνήντησαν μικρὸν τουρκικὸν σῶμα, πλὴν μόλις ἐλθόντες εἰς χεῖρας

---

habitatori del monte Cimera, poverissimi, e di tutte le cose bisognosi, e però avezzi alle rubberie, et a scorrere quei contorni, depredando et assassinando chiunque incontrano, senza religione e senza fede alcuna. » Ταῦτ' ἐξ ἐπιπέτου λέγει καὶ ὁ Ἰόβιος.

(1) Περὶ τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τούτου λέγει ὁ Βόβιος· « uomo d'ogni pericolo di morte, ancorche certa, sprezzator grandissimo, e di tutte le strade che sono in quelle balze, et in quei boschi praticissimo. »

(2) Bosio, III, σελ. 172—173, — Giovinio, compendio dell' istorie, σελ. 331.

περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τοῦ Κασίμ, ἐπὶ κεφαλῆς πλέον τῶν χιλίων ἰσπείων ἐφορμήσαντος ἐκ τῆς ἀντιθέτου κλιτύος τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου Ἰλίου λυσσάδης συνεκροτήθη ἀγών καὶ οἱ Ἕνετοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἀπολέσαντες πενήτηντα γενναίους μετὰ τῶν δύο ἀρχηγῶν Ρογγόνη καὶ Βουζίκη. Ὁ Κασίμ στοχαστῆς νὰ ἐπωφεληθῆ τοῦ συμβάντος ἠσχολήθη εἰς κατασκευὴν κανονοστιχίας ἐπὶ τοῦ ὄρους Παλαμυδίου, ἣτις ἐπροξένησε πλείτερον τρόπον ἢ βλάβην εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 8 Ἰουνίου κανονοβολήσας τοὺς πολιορκουμένους διὰ συνεχῶς παρὸς ἤγειρε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐκ Παλαιοκαστροῦ καὶ ἐπῆξεν αὐτὸ πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς εἰς ἀπόστασιν χιλίων βημάτων ἀπὸ τῆς πόλεως. Διὰ πρώτης ἐφόδου ἐγένετο κύριος τοῦ ἐξωτερικοῦ προπυργίου, τὸ ὅποιον ὠχύρωσε καὶ κατεκεραυνοβόλησε τοὺς ἐν Ναυπλίῳ, καὶ τὴν 20 Αὐγούστου ἔστησε τετρατῶδες κανόνιον ἐκ σφενδονίζον καθ' ἡμέραν εἴκοσι σφαιρολίθους τριακοσίων λιτρῶν, καὶ ἐπονομασθὲν ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων ὀστεοβλάττης (fractalosso). Δεκαπέντε μικρὰ καὶ μεγάλα πυροβόλα ἐξέρευγον συνεχῆς πῦρ ἀπὸ τοῦ Παλαμυδίου καὶ τοῦ προπυργίου, διατηροῦντα ἐν συνεχεῖ ἀγωνίᾳ τοὺς πολιορκουμένους καὶ προσαπίζοντα τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἤνοιζαν ὄρυγμα μέχρι τοῦ ἀντοχίου τῆς τάφρου, ἔχον πλάτος εἴκοσι βημάτων. Συνεχῶς οἱ πολιορκούμενοι κατέβηκινον τὴν νύκτα ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ κλιμάκων καὶ ὑπερπηδῶντες τὰς τάφρους, ἐπήδων τὸ ἀντόχιον, καὶ ἐπέπιπτον κατὰ τῶν ἐν τοῖς ὄρυγμασι Τούρκων, ἐξ ὧν φονεύοντες πολλοὺς ἀπανήρχοντο κομίζοντες καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἐπὶ τέλους ὁ Κασίμ ἀπαιδηκῶς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοσούτων προσπαθειῶν αὐτοῦ καὶ τῶν συνεχῶν ἐξόδων τοῦ ἐχθροῦ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τὴν 14 Νοεμβρίου 1538 καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἄργος, ἐγκαταλιπὼν ἀρκετὸν στράτευμα ἐν ἀπασχολῆ τοὺς ἐν Ναυπλίῳ πλὴν οὗτοι ἄμα τῇ φυγῇ αὐτοῦ γενόμενοι κύριοι τοῦ Παλαμυδίου γενναίως ἀπέκρουσαν τὰς καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα καὶ τὸ προσεχὲς ἔαρ συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενας ἐπιδρομὰς τῶν πολεμίων (').

(') *Hanimer*, V, σελ. 284—286. — Δωρόθεος ὁ Μονεμβασιῆς διηγεῖται ὡς ἔξης τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. « Καὶ ὕψηγε λόγος εἰς τὰς ἰδ' τοῦ Σεπτεμβρίου εἰς τὸ Ναῦπλι, ὅτι εἶνε μάχη· καὶ ἦτον μπάιλος τότε καὶ καπετάνιος Ναυπλίου Βιτάρος Γαρτζόνης, καὶ ἔπεψε τὸν ἀνδρειωμένον Μπουζίκην, καὶ ἐκοῦρσευσεν ἀπὸ τὰ χωρία σιτάρι, ζῶα, καὶ τροφιματὰ· καὶ ἄλιν οἱ Τούρκοι ἔδραμαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἐκοψαν ἀνθρώπους καὶ ζῶα, καὶ ἐπῆραν ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Καὶ μετέπειτα ἐπῆγεν ὁ Κασίμ πασῆς εἰς τοὺς πύργους τοῦ Καστροῦ, καὶ δὲν ἤμ-

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ πάπας Παῦλος Γ' πάντα λίθον ἐκίνει, ἵνα συμβιάσῃ τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον μετὰ τοῦ φιλοτοῦρκου ἡγεμόνος τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου, καὶ συγκροτήτῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν διὰ τῶν ἀκαμάτων προσπαθειῶν αὐτοῦ τὴν 8 Φεβρουαρίου 1538 συνωμολογήθη ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ συμμαχία μετὰ τοῦ Καρόλου, τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας, καὶ τοῦ πάπα, καθ' ἣν ὁ μὲν πάπας ὑπεχρεοῦτο νὰ χορηγήσῃ ἐκτός τοῦ στολισκοῦ τῶν ἐν Μελίτῃ ἵπποτων, τριάκοντα καὶ ἕξ γαλέρας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Ἑνετία ἀνὰ ὀγδοήκοντα, καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐν Δαλματία, Ἀλβανία, καὶ Ἑλλάδι κατακτηθησόμεναι χώραι ἢ φρούρια νὰ ὦσιν ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῆς Δημοκρατίας. Καὶ τῶν μὲν αὐτοκρατορικῶν πλοίων στόλαρχος διορίσθη καὶ πάλιν ὁ Ἄνδρέας Δόριος, τῶν παπικῶν ὁ Μάρκος Γριμάνης πατριάρχης Ἀκυλίας, καὶ τῶν Ἑνετικῶν Βικέντιος ὁ Καπέλλος, γενικὸς δὲ ἀρχηγὸς τῶν κατὰ Ξηρὰν δυνάμεων ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Σικελίας Φεῶράνδος ὁ Γονζάγας.

πέρασε νὰ τοὺς πάρῃ, καὶ ἔκαψέ τοὺς, καὶ ἐπαραδόθησαν διὰ νὰ μὴ καοῦν, καὶ πολλοὶ ἔπεσαν κάτω μὲ σχιμνία, καὶ ἐκπλαθώθησαν διὰ νὰ μὴ πεθάνουν· τότε ἐπῆρε καὶ τοὺς Παλαιολόγους, τὸν κύρ Ἀνδρόνικον, τὸν κύρ Νικόλαον, τὸν κύρ Θεόδωρον, καὶ κύρ Δημήτριον, καὶ εἰς τὸ ἄργος ἔκοψε τὰ κεφάλιά τοὺς· καὶ τότε παρεδόθη καὶ τὸ Θερμῖσι· καὶ ἡ ἀρμάδα ὅταν ὑπήγεινεν ἦλθεν εἰς τὴν Αἴγινα καὶ ἐπῆρέ τὴν ἀρλῆ· ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, καὶ ἀφῆκέ τιν' ἔρημον, καὶ ἄλλα νησιά, καὶ ἐφόρτωσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ὑπάγει εἰς τὴν Πόλιν. Καὶ ἡ μάχη ἐκράτει χρόνους γ', καὶ ἐπολεμοῦντο τὰ δύο κᾶστρη τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ Μονεμβασία, καὶ ἐσκοτώθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, διότι τόσοὶ Τούρκοι ἦσαν, ὅτι ἓνας Χριστιανὸς εἰς χιλίους Τούρκους ἐμετρεῖτο. Ἀπέθαναν γοῦν εἰς τὸ Ναύπλιον ζ' χιλιάδες ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν, οἱ δὲν εἶχαν νερὸν καὶ ἐπιπικνὸν βλογχόν, καὶ τῆς ὥρας ἐμαυρίζαν καὶ ἀπέθαναν· καὶ ὅσοι ἐξῆσαν, ὅταν ἐβασίλευε ὁ ἥλιος πλέον δὲν ἐβλεπον ἕως τὴν αὔριον· καὶ πολλοὶ ἔκαμν καὶ δεκά ἡμέρας ὅπου δὲν ἔφαγον παρά μόνον χόρτα· καὶ πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν· καὶ ἐσκοτώθη ὁ θυμιατὸς ἄνθρωπος καὶ ἀνδρειωμένος κύρ Βρετὸς ὁ Μποζίκης, ὅτι τὸν ἐκτύπησαν εἰς τὴν πλάτην μὲ τὸ ταυφέκι· καὶ λέγουν ὅτι ἀπὸ τὰς πολλὰς νίκαις ὅπου ἔκανεν ἐφθόνησέν τον ὁ γοβερναδόρος Λύγουστης Κλουζὸς φράγκος, καὶ ἐβαλλεν ἄνθρωπον, καὶ ἐακότῳσέ τον τῇ μεγάλῃ ἐ, καὶ ἔγινε μέγας θρῆνος εἰς τὸ Ναύπλιον, καὶ οἱ Τούρκοι ἐγάρησαν καὶ ἔδωκαν λουμπάρδας· καὶ τότε οἱ Τούρκοι ἔδραμαν εἰς τὸ φουαίτον τῶν Ῥωμαίων καὶ ἔκοψαν πολλοὺς, καὶ ἦλθαν ἕως τὴν πόρταν τοῦ κᾶστρου· τότε εὐγῆκεν ὁ γενναϊότατος κύρ Δομένγιος ὁ Μπαζίκης ἀπάνω τους, καὶ ἄλλους ἔκοψε καὶ ἄλλους ἐκρέμισε, καὶ ἐλευθέρωσε πολλοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τὰ χεῖρα τῶν Τουρκῶν· καὶ μετὰ ἓνα χρόνον εὐγῆκε πάλιν ὁ κύρ Δομένγιος μὲ τὸ φουαίτον, καὶ ἓνας Τούρκος μὲ τὸ ταυφέκι κρυμμένος τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸ κεφάλι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἔφεραν τον μέσα καὶ ἀπέθανεν ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ ἔγινε μέγας θρῆνος εἰς ὅλους. » (Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας. Ἑνετίσιν 1681, σελ. υλζ').

Ὁ Σουλειϊμάνης ἅμα μαθὼν τὰ περὶ τῆς συμμαχίας διέταξε τὸν Χαϊρεδὶν νὰ προσβάλλῃ τὰς Ἐνετικὰς κτήσεις ὡς πρῶτον δὲ κατόρθωμα τῆς νέας ταύτης ἐπιδρομῆς διαμνημονεύεται ἡ σφαγὴ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Στροφάδων ἀθῶνων μοναχῶν ἐπὶ τῷ μαρτυρικῷ τῶν ὁποίων θανάτῳ ὁ σοφὸς Ζακύνθιος Παχώμιος ὁ Ῥουσάνος ἐποίησεν ἀκολούθῳ, μήπω ἐκδοθείσαν, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὸ ἱστορικὸν διήγημα ἔχον ὡς ἐξῆς.

« Μηνὶ Ἀπριλίῳ κθ'. Ἀκολουθία ψαλλομένη εἰς τοὺς δούλους πατέρας τοὺς ἐν Στροφάσαι ἀναιρεθέντας, καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς παραπλήσιον τέλος λαχόντας. Ποίημα Παχωμίου μοναχοῦ.

Τμηθέντας ἄνδρας τῷ ξίφει μονοτρόπους,

Ἰδοῦσα βομφαία λίπε στρωφουμένη.

Εἰκάδι πειραταὶ ἦδ' ἐννάτη ἄζυγας κτείναν.

« Κατὰ δυσμῶν μὲν τῆς νήσου Πέλοπος, κατὰ νότον δὲ τῆς Ζακύνθου, νῆσοι δύο τῶν ἐρήμων εἰσὶ, Στροφάδες ὀνομαζόμεναι, ἀπέχουσαι τῆς μὲν Πέλοπος σημεῖα ἐξήκοντα, τῆς δὲ Ζακύνθου τεσσαράκοντα, ὅσον ἐξ εἰκασμοῦ οἶόν τ' ἐστὶν ἐπιστοχάσασθαι· εἰσὶ δὲ εὐφορώταται καὶ πάνυ εὐκρατοὶ· πεδιάσμοι γάρ εἰσιν, ἄλσει τε καὶ πλήθει ὑδάτων καλλιπρόων καὶ διειδεστάτων, καὶ βοτανῶν παντοδαπῶν, καὶ ἐδωδῶν αὐτοφυῶν, καὶ παραδείσων κοσμούμεναι, καὶ ἄμμοιροι θηρίων ὄλωσ' καὶ τοιαῦτα εἰσιν, ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι αὐτάς· Μακάρων νήτους προσονομάσας. Ἐν γοῦν τῇ μείζονι τούτων σύστημα κατῴκει μοναχῶν ἧπερ στόλοι Ἀγαρηνῶν προσορμήσαντες, οὐ μόνον ἅπαξ ἀλλὰ δις καὶ τρις κατὰ διαφόρους καιροὺς, καὶ ἄλλος ἄλλοθεν ἐμβάντες τῇ μάνδρᾳ τῶν μοναχῶν, μηδενὸς ὄντος τοῦ κωλύοντος, τοὺς μὲν ἐξ ἐλευθέρων δούλους φεῦ ἐπεποιήεσαν, τοὺς δὲ καὶ ἀνηλεῶς κατέσφαζαν, εἶτα καὶ ἅπασαν τὴν μονὴν ἀκριβῶς ληϊσάμενοι, καὶ ἵνα μήτι τῆς πονηρίας αὐτῶν κεύθαιτο, μετὰ ταῦτα ἐμπρήσαντες ἐκέϊθεν ἀνήχθησαν τὰ φίλα δρώντες οἱ ἀλάστορες, πάσας τὰς παραλίους κατατρέχοντες. Διὸ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀναιρεθέντων δούλων πατέρων τὴν μνήμην ἐτησίως ἄγομεν, ὡς καλῶς τὸν ἀγῶνα διανυσάντων, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀνηστηκότων μέχρι αἵματος· ὧν ταῖς πρεσβείαις ἐλεήσει καὶ (ἡμᾶς) » (1).

(1) Ἡ ἀκολουθία αὕτη εὑρεταὶ μετ' ἄλλων γραμματικῶν καὶ θεολογικῶν σημειωμάτων ἐν ἰδιογράφῳ κώδῃ τοῦ Ῥουσάνου ἀνακαλυφθέντι ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Ζακύνθῳ μονῇ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν, καὶ νῦν εὐρασκομένῳ ἐν τῷ Ἰγπουργεῖῳ τῶν

Ἄλλ' ὡς φαίνεται ἢ κατὰ τῶν Στροφάδων ἐπιδρομὴ δὲν ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χαϊρεδίν, διότι οὗτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέτριβεν ἔτι ἐν Βυζαντίῳ ἀναμένων τὴν ἐξόπλισιν σύμπαντος τοῦ στόλου, καὶ μόλις τὴν 7 Ἰουλίου πιστεύσας τὴν ἐπίτηδες διασπαρείσαν φήμην περὶ ἐμφανίσεως τοῦ Δορῆ ἔξω τῆς Κρήτης ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν ἐτοιμασθέντων πλοίων τρεῖς χιλιάδας γιαντισάρων καὶ τοὺς βέηδας τῆς θαλάσσης καὶ ἐλθὼν ἐπολιορκήσας τὴν Σκιάθον, τῆς ὁποίας τὸ φρούριον μετὰ ἐπταήμερον ἀλώσας πόλεμον διεπέρασεν ἐν στόματι μαχαίρας τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς φρουρᾶς, καὶ ἐξηνδραποδίσαστο τρεῖς χιλιάδας τετρακοσίους Ἑνετοὺς καὶ Ἕλληνας. Ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Σκιάθου προσῆλθον ἐννενήκοντα ἄρτι ἐξοπλισθεῖσαι γαλέραι καὶ εἴκοσι ἕτεραι τοῦ Σαλίχ-Ρεῖς καὶ οὕτως ὁ τρομερὸς καπιτάν πασᾶς ἡγούμενος στόλου ἀπαρτιζομένου ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα πλοίων ἐπλευσε κατὰ τῆς Σκύρου, τῆς ὁποίας διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του κύριος γενόμενος ἐπέβαλλεν ἐτήσιον φόρον ἐκ χιλίων δουκάτων, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πέντε πλοῖα πλήρη λαίας. Ἐκεῖθεν ἀπάρως ἀνέκτισε τὴν πρὸ μικροῦ περιεληθούσαν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς Τήνον ἐπιβαλὼν φόρον ἐτήσιον πέντε χιλιάδων δουκάτων, καὶ μετὰ ταύτην τὴν Σέριφον καὶ Ἄνδρον φορολογήσας ἑκατέραν διὰ χιλίων δουκάτων ἐτησίως (13 Ἰουλίου 1538). Μετ' οὐ πολὺ πλεύσας πρὸς τὴν Κρήτην ἀπεβίβασε στρατεύματα εἰς τὰς ἐπαρχίας Ῥεθύμνου καὶ Χανίων, ὁπόθεν ἀπεκρούσθησαν μετὰ ζημιῶν, πλὴν ἐλεηλάτησαν τὸ Μηλοπόταμον καὶ τὴν Σιτίαν. Ἐκ Κρήτης ὁ Χαϊρεδίν πλεύσας ἐκυρίευσεν τὴν Κάρπαθον καὶ διατρίψας ἐπ' ὀλίγον εἰς Πισκοπίαν ἦλθεν εἰς Κῶν, καὶ ἐκ τῆς Ἀστυπαλαίας ἐπεμψε πειρατὰς καθ' ὅλας τὰς διευσθύνσεις πρὸς καταδιώξιν χριστιανικῶν πλοίων καὶ λεηλασίαν. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ταύτης εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐπιδρομῆς ὁ Χαϊρεδίν ἀπεβιβάσθη εἰς εἴκοσι πέντε Ἑνετικὰς νήσους, ἐξ ὧν δεκατρεῖς ἐλεηλάτησε, εἰς δὲ τὰς δώδεκα ἐπέβαλλε φόρον κατακτήσεως.

Τὴν 31 Αὐγούστου ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος ἀπάρως ἐκ Μασσηνίας ἦλθεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐνώθεις μετὰ τοῦ παπικοῦ καὶ τοῦ Ἑνετικοῦ ἐπλευσαν εἰς Γομενίτσαν. Ὁ Χαϊρεδίν ἅμα μαθὼν τὴν ἐμφάνισιν αὐ-

Ἐκκλησιαστικῶν. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἐν τῷ κώδικι τούτῳ σημειοῦται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ῥουσάνου ἐρυθροῦ γράμμασι καὶ τὸ πῶς ἀγνοοῦμενον ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὡς ἔξης: « Ἐν ἔτει ζιζ', μηνὶ Νοεμβρίῳ ἐγεννήθη »: ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ 1510.

τοῦ ἐξέπλευσε μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι δύο νηῶν καὶ ἀπελθὼν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἠγκυροβόλησεν ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Πρεβέζης (25 Σεπτεμβρίου), καὶ θέσας ἐν ἐμπροσθοφυλακῇ τοὺς πειρατὰς Μουράδ, Τοργούδ, Γυζελτζέ, καὶ Σαλίχ ῥεῖς τοὺς διέταξεν ἵνα ἐμποδίσωσι πᾶσαν ἀποπείραν τῶν συμμάχων πρὸς ἀποβίβασιν. Ἐν τῷ χριστιανικῷ, στόλῳ ἐλλυμενισμένῳ εἰς Γομενίτζαν, εἶχε προταθῆ ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Γονζάγα ἡ ἀποβίβασις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ διὰ ξηρᾶς πολιορκία τῆς Πρεβέζης, ἀλλ' ὁ Δόριαις ἀντεπρότεινε τὴν ἄλωσιν τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ναυπάκτου, καὶ τὴν κατάκτησιν πάσης τῆς Πελοποννήσου. Ἡ πρότασις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στολάρχου εἶχε παραδεχθῆ, καὶ ἵνα δοκιμάσῃσι τὸ θάρρος καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ φοβεροῦ πειρατοῦ ἐπλευσαν πρὸς τὴν Πρεβέζαν, ἀλλ' ὁ πονηρὸς Χαϊρεδὶν καὶ ὄπως καλῶς διαρρυθμίσῃ τὰ τῆς μάχης καὶ τὸ σπουδαιότερον βεβαιωθῆ περὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀντιπάλων διέταξε μερικὰς γαλέρας ἵν' ἀποπειραθῶσιν ἐξοδόν, πλὴν αὗται μανιωδῶς κανονοβοληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ μοιράρχου Ἰωάννου Δορία, ἀνεψιοῦ τοῦ στολάρχου Ἀνδρέα, καὶ τοῦ παπικοῦ στόλου ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν ἐξασφάλισιν ὑπὸ τὸ φρούριον. Δυστυχῶς ὁ Δόριαις εἶτε γνωρίζων τὴν τόλμην τοῦ Χαϊρεδὶν εἴτ' ἐξ ἄλλων αἰτιῶν δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐπιθέσεως· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ κηπιτάν πασᾶ· ἐξελθὼν τοῦ κόλπου προσεκάλεσε τοὺς Χριστιανούς εἰς μάχην. Ὁ Δόριαις ἐπιθεξίως ὠπισθοπόρησε, πλὴν ὁ ἐν τῇ ὀπισθοφυλακῇ Καπέλλος ὤρμησε μετὰ μεγάλης τόλμης κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες τραπέντες εἰς τὰ ὀπίσω ἀτάκτως συνωθούντο ἐν τῷ στομίῳ τοῦ κόλπου ὑπὸ τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τοῦ Ἐνετοῦ στολάρχου· παρ' ἐλπίδα ὅμως ὁ αὐτοκρατορικός στολάρχος ἀντὶ νὰ σπεύσῃ εἰς συμπλήρωσιν τῆς νίκης, ἐσήμανε τὴν ὀπισθοχώρησιν. Ὁ συμμαχικός στόλος ἐλθὼν ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ ἀκρωτηρίῳ Λευκάτα (capo Ducato), καὶ τὴν 28 Σεπτεμβρίου συγχροτηθέντος πολεμικοῦ συμβουλίου ὁ Δόριαις ἐπρότεινε ν' ἀποφύγῃσι τὴν ναυμαχίαν· ἀλλ' ἡ πρότασις αὐτοῦ ἀπερρίφθη, καὶ οἱ σύμμαχοι ἠτοιμάσθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν πρόσκλησιν τοῦ Χαϊρεδὶν, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει τοῦ κόλπου μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου αὐτοῦ, τοσοῦτον ἐπιθεξίως διηυθετημένου, ὥστε ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων. Καὶ τῶνδ' ὁ ὀθωμανικός στόλος ἐξεικόνιζεν ἀετὸν, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀπῆρτιζον εἴκοσι γαλέραι καὶ δέκα γαλιόνα, διοικούμενα ὑπὸ τοῦ τρομεροῦ πειρατοῦ Τοργούδ, τὸ δὲ σῶμα ἡ ὑπὸ τὰς διατα-

γὰς τοῦ Χαϊρεδίν μοῖρα ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας διεκρίνετο ἡ ναυαρχίς σημαιοστόλιστος, τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἢ μοῖρα τοῦ Ταμπάκ 'Ρεῖς, τὴν ἀριστεράν ἢ τοῦ Σαλιχ 'Ρεῖς, καὶ τὴν οὐρὰν μέγας ἀριθμὸς φουστῶν καὶ βεργαδινίων. Ὁ χριστιανικὸς στόλος, ἀνώτερος τοῦ ἐχθρικοῦ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, παρετάχθη ἐν καλῇ τάξει, πλὴν τ' ἀναποφάσιστα κινήματα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στολάρχου παρέλυσαν πᾶσαν καλὴν προαίρεσιν τῶν λοιπῶν συναρχόντων. Μολοντοῦτο ὁ Χαϊρεδίν τολμηρῶς ἐπιπεσὼν ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα δύο ἐνετικὰς γαλέρας, καὶ ἐξώγησε μίαν ἐνετικὴν καὶ ἑτέραν παπικὴν κατασφάζας τὰ πληρώματα, ἤθελε δ' ἐξακολουθήσει τὰς ἐν τῷ χριστιανικῷ στόλῳ καταστροφὰς εἰ μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ τῆς ἐπελθούσης νυκτός.

Ἐπαναστρέψας εἰς Πρεβέζαν ὁ θριαμβεύσας καπιτὰν πασᾶς ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ δύο αἰχμαλώτων Χριστιανῶν πλοιάρχων εἰς τὸν σουλτάνον πρὸς ἀγγελίαν τῆς νίκης. Ὁ Σουλεϊμάνης εὐχαριστήθεις ἐπὶ τῇ εἰδήσει διέταξε φωτοχυσίαν, καὶ ἀναγνωρίζων τὰς ἐξιδιασμένους ὑπηρεσίας τοῦ περιλαλήτου καπιτὰν πασᾶ ἤξησε τὴν ἐτήσιον αὐτοῦ ἐπιχορήγησιν κατὰ ἑκατὸν χιλιάδας ἄσπρων εἰς βάρος τῶν εἰσοδημάτων τοῦ θρόνου.

Ὁ χριστιανικὸς στόλος ὑπεχώρησεν εἰς Κέρκυραν, ὁ δὲ Χαϊρεδίν ἐξελθὼν περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ἐκ Πρεβέζης ἦλθεν εἰς Παξοὺς καὶ ἐπροκάλεσε τὸν Δόριαν εἰς ἀνανέωσιν τῆς μάχης. Οἱ σύμμαχοι μὴ τολμήσαντες ν' ἀντιμετρηθῶσιν ἐκ νέου ἀπεφάσισαν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τὴν ἄλωσιν τοῦ ἐν Δαλματία Καστελνούδου· ὁ δὲ Χαϊρεδίν σπεύδων εἰς καταδίωξιν αὐτῶν προσεβλήθη ὑπὸ τρομερᾶς τρικυμίας, καθ' ἣν ἀπολέσας ἑβδομήκοντα νῆες μόνις ἐσώθη ἐν τῷ λιμένι τοῦ Αὐλῶνος.

Τὴν 24 Ὀκτωβρίου οἱ Χριστιανοὶ μετ' ἐπίμονον καὶ αἱματηρὸν ἀγῶνα ἐγένοντο κύριοι τοῦ Δαλματικοῦ φρουρίου, ὅπερ κατ' Αὐγουστον τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ Χαϊρεδίν ἀνακτήσας ἐξηνδραποδίσατο τὴν μανιωδῶς ἀντιστάσαν φρουράν (1).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1540, μετὰ πολλὰς καὶ μεγάλας δυσκολίας, ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία ἠδυνήθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν μετὰ τοῦ Σουλεϊμάνη εἰρήνην, παραχωρήσασα αὐτῷ Ναύπλιον, Μονεμβασίαν (2), δύο ἐν Δαλματία φρούρια, πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ Χαϊρεδίν ἐν

(1) Hammer, V, σελ. 293—297. — Bosio, III, σελ. 178—183.

(2) Ἀξιοσημειώτως ἐστὶν ἡ πρὸς τοὺς Μονεμβασιώτας ἐπιστολὴ τοῦ φιλοπάτριδος

τῷ Αἰγαίῳ κατακτηθείσας νήτους, καὶ τριακοσίας χιλιάδας δουκᾶτων πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν τοῦ πολέμου.

Οἱ ἐν Εὐρώπῃ π' ἀνώμενοι Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως διαφοροτρόπως παρορμῶντες τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς φίλης πατρίδος, ἣτις καὶ τότε δὲν ἔπαυε δια-

ἀρχιερέως Μητροφάνους, προτρέποντος τοὺς συμπατριώτας του ἵνα μὴ ζητήσωσι τὸν εἰς Κῦθρα ἀποικισμόν, ὡς ἡ Δημοκρατία προέτεινε, ἀλλὰ τὴν εἰς τὴν Κέρκυραν μετακίσειαν. « Διὸ καὶ μὴ θέλουσα ἡ γαληνοτάτη καὶ φιλευσπλαγγος μήτηρ ἡμῶν, φημί δὴ τὴν θεοφύλακτον αὐθεντίαν, ἐλευσινῇ τῇ ψυχῇ παρεχώρησε μὲν τοῦ λαβεῖν ἐκεῖνον τὸν ἄθεον τὰς πόλεις αὐτάς (Μονεμβασίαν καὶ Ναύπλιον) οὕτω κενάς, ἡμᾶς δὲ ἅπαντας ἐπὶ τὰ Κῦθρα ἐπανάξειν καὶ μετακίσειν. Ταῦτα ἀκούσαντες ἐπὶ τὴν κεφαλὴν κόνιν ἔραμεν, καὶ σπαραττόμενοί τε τὰς παρεάς καὶ τὰς τρίχας τίλλοντες ἐστόναμεν ὑποδύχια. Οἴμοι τίς ὄψει ὕδωρ τῇ κεφαλῇ μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσομεν τὴν πάγκονον ἡμῶν συμφορὰν; Οἴμοι τῶν συμβάντων ἕνεκα ἐν ἀπωλείᾳ γὰρ τὰ ἡμέτερα. Καὶ γὰρ ἦν παρελάβομεν ἡδὴ παρὰ τῶν προγόνων ἡμῶν φίλην πατρίδα ἀμκράται, φεῦ, ἡμετέροις ἀπωλέσαμεν ὅτι οὐκ ἔτι δὴ πόλις ἡμῶν, οὐκ ἔτι ἦν βασιλεῖς ἰδύσαντο, καὶ πατριάρχαι συνεστήσαντο, καὶ σύνοδοι ἀγίων Πατέρων ἐκλέισαν ἀπόλιες δεῖτα ἡμεῖς καὶ ἀπάτριδες; καὶ τίς ταῦθ' ὑπομείναι δύνησεται, πωθινῆς γενέσθαι πατρίδος ἐξορίστος; τίς ὑποδέξασθαι δύνησεται ἐν τῇ αὐτοῦ οἰκίᾳ μαιφόνους τε καὶ ἀσεβεῖς Τούρκους; οὐδεὶς βεβαίως. Ἄλλὰ κρείσσον σὺν τῇ πατρίδι θανεῖν· τίς οὐ λιθίνην ἔχων καρδίαν ἐξελεῖν βουλεύσεται; Ἄρ' ἀκούσῃ τῆς φωνῆς ἐλκομένου Χριστοῦ βοῶσης μέγα, λαός μου ποῦ παρεύεσθε; ποῦ δὴ ἀπελθεῖν τολμάτε; τὸν ἐμὸν περικαλλῆ καὶ θεοδύμητον ἀφέντες ναὸν, τὸν γέμοντα δόγματα εὐσεβεῖας καὶ διδασκάλων, σπήλαιον ἀνόμων ληστών; Ταῦτα μὲν ὀλοφρόμενος, στεναζών, καὶ μεταξὺ ὑδρῶμενος, ταῦτι δῆπου εὐ λύπης γέμοντα γράμματα ἐξέπεμψα οὐ παρὰ ψυχῆς χάριν. Τίς γὰρ ἂν λόγος εὐρεθεῖται τοσαύτης συμφορᾶς ἱατρός; Ἄλλ' ἵνα πάσα ὄκνον ἀφέντες ἀναλάβητε τοὺς κόπους οὓς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐλάβετε, καὶ μὴ ἀνασχηθεὶ ἀποσθεσθῆναι καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχετε ὑπὲρ τῆς θεοδοξάστου ἡμῶν αὐθεντίας μὴ περιδῶτε τὴν πόλιν ἡμῶν. Τί οὖν ποιήσαντες περισώσασθαι ταύτην οὐ θέσατε πάντως μαθεῖν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑμῖν ὑποθήσεται. Πᾶν τοῦτο ἀναμνησάσομεν, ὅτι τάχους χρεῖα ἐστὶ τοῦ ἀποστεῖλαι ἄνδρας ἱκανοὺς ἐκ τῆς ὑψηλοτάτης ἡμῶν αὐθεντίας λιψομένους χάριν τοῦ ἀπελθεῖν ἡμᾶς γούν ἐν τινι τόπῳ, ὃν μὴ γείνοιτο κύριε, καὶ μὴ εἰς τὰ Κῦθρα; ἐπεὶ ἀνικαρόν ὁ τόπος καὶ λιμώδης τε καὶ πετρώδης καὶ λιψώδης τὰ μάλιστα, καὶ τὸ χεῖρον οὐ βέβαιος, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο δὴ μείζον πάντων κακῶν τὸ εἰς παροικίαν πεσεῖν· εἰ γὰρ καὶ μὴ κατ' ἀρχὰς εἰ πάντ' ἐλευθεροί γε ἡμεῖς, ἀλλ' οὖν οἱ παῖδες ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἔποιτα ἀναμφιβόλως πεσοῦνται, μέλλοντες τοῖς ἐκεῖ παροίκαις νομίμῳ γάμῳ συζυγηθῆναι. Τίνα δὲ τόπον ζητήσωμεν, εἴποιτα κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀρίστων ἀνδρῶν γνώμην; Συμβουλευόμεν καὶ ἡμεῖς τὴν τῶν Κορυφῶν ἐπιτήθειος γὰρ πᾶσιν ἡμῖν ὁ τόπος ἐκεῖνος ὁ πολλὰς ὁδοὺς ἔχων πρὸς τὸ ζησαι ἡμᾶς ἄνευ καμάτων πολλῶν. Ἐκλέξατε οὖν ὅπου τάχος πρὸς τῆς ἐξελεύσεως ἡμῶν οὓς ἂν ἀξίους ἡμῖν ἄνδρας δοκεῖ περὶ τὴν . . . Σπεύσατε δὴ κατὰ τάχος. Οὐ γὰρ ὑπὲρ χρημάτων, οὐχ ὑπὲρ δόξης, οὐχ ὑπὲρ ἄλλου τινὸς πολεμοῦμεθα· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ προ-

λύουσα τὴν ἐπικαλύπτουσαν τὰς χώρας τῆς Δύσεως ἀχλὺν τῆς ἀμαθείας. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄλλων ὁ σοφὸς Κερκυραῖος Ἀντώνιος Ἐπαρχος ἔγραφεν ἐν ἔτει 1543 πρὸς τὸν περιλάλητον Γερμανὸν Φίλιππον τὸν Μελάγχθωνα· « Ἀσπαζόμενος τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ τῆς δουλείας ἐπάρατον αἶσχος ἀποφυγῶν ἐν ἀλλοδαπῇ νυκτὶ διατρίβω, ὅθεν οὐδ' ἐξ ἀπόπτου μοι γίνεται θεάσασθαι τὸ πατρῶον ἔδαφος ἀδακρυτὶ, Ἑλλάδα τὴν ποτὲ κλεινὴν ζυγὸν δουλείας ἀκλεινῶς ὑποφέρουσαν· συμφέρομαι δὲ ὅπωςδῆποτε τοῖς παροῦσιν ἀρκούμενος τῇ κοινῇ ταύτῃ τῶν χριστιανῶν εὐδαιμονίᾳ, ἧς ἀρχὴν ἔγγραμαι καὶ πηγὴν τὴν αἰοδιμον ἐλευθερίαν » (1).

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἕλλην οὗτος ἐδημοσίευσεν ἐν Ἐνετίᾳ εἰς ἡρωλεγειοὺς στίχους *Θρῆνον εἰς τὴν Ἑλλάδος καταστροφὴν*, ἐνῶ περιπαθῶς θρηνηδῶν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς πατρίδος ἐξορκίζει τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς (2). Τῷ δὲ 1550 ἔγραφεν ἐξ Ἐνετίας πρὸς τὸν σύμβουλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίκιον τὸν Περηνότον προτρέπων αὐτὸν νὰ συνεργήσῃ πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ ὀνείρου τοῦ ἀπάτριδος Ἑλλήνος, καὶ λέγων· « Τοῦτο χρῆστας παρέχει τὰς ἐλπίδας πᾶσι τοῖς Ἕλλησι τοῦ γενέσθαι σὲ πρῶξενον καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν· ὑπομνήσεις γὰρ καὶ κινήσεις ἴσως τὸν αὐτοκράτορα πρὸς τὰ ὄπλα, ἀναγινώσκων τὰς τῶν προγόνων ἡμῶν βίβλους, τὴν ἀρετὴν προτιθεὶς τῶν ἀνδρῶν, τὴν περὶ λόγους δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν στρατηγίαν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀγαθῶν· ἃ δὴ πάντα οὐ μόνον ἐξεῦρον Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ λαμπρῶς ἐξευργάσαντο. Ἀδύνατον οὖν ἀκούσαντά ποτε ταῦτα τὸν αὐτοκράτορα μὴ ἐκπιδῆσαι πρὸς τὰ ὄπλα, ὥσπερ ῥασὶ τὸν Ἀλέξανδρον ὑπὸ τοῦ κειθαρφοῦ κινήθεντα » (3).

πατορικοῦ κτήματος, τῆς προσφιλεστάτης πατρίδος. Ἀλλὰ τί δὴ τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκχύσεται; ταύτης γὰρ ἕνεκα στήτε φιλοπάτριδες ἀδελφοί, καὶ τὰ εἰκότα ποιήτατε θελήματι τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἡμῶν ἡγεμόνος. Ἀντιστήθητε τοῖς πολεμίοις, καὶ μὴ ὡς κατάδικοι γε ὑποχωρήσετε· μέινετε ἐν τῇ πατρίδι οἱ καλοὶ τοῦ Χριστοῦ ἀγωνισταί. » (*Lamii Deliciae eruditorum.* — Π. Σιώτου, Γ', σελ. 107).

(1) *Krusii Turco-Grecia.*

(2) Βλέπε ἐλόκληρον τὸν θρῆνον ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ σελ. 168—168.

(3) Φιλίστωρ, ἐν Ἀθήναις 1862. Τόμ. Γ', σελ. 432. — Ἐπὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα γράφει ἐν ἔτει 1569 καὶ Εὐγένιος ἐπίσκοπος καὶ καθηγούμενος Σινᾶ πρὸς Κάρολον τὸν ἀρχιδούκα, ἀναγγέλλων αὐτῷ, ὅτι « Ὁ μέγας Τοῦρκος, ὃς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παραχωρήσει θεοῦ, τυραννεῖ ἡμᾶς ταῖς ὑπ' αὐτὸν πόλεσιν, ἐξέθετο πρόσταγμα κραταῖον ἐν ὅλῃ τῷ κράτει αὐτοῦ, ἵνα πωληθῶσιν αἱ πρόσθεν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν,

Ὁ παρὰ τῆ Σουλεϊμάνη πρέσβυς τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φερδινάνδου Αὐγέριος ὁ Βουσεβίκιος κάλλιστα ἐξεικονίζει τὴν ἀναληθίαν τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῆς δυστήνου Ἑλλάδος, γράφων ἐν ἔτει 1555. « Ἡ Ἑλλάς, ἡ ἄλλοτε εὐκλεσεστάτη, νῦν δὲ ἀναξίως πιεζομένη ὑπὸ δουλείαν, ἡ πάλαι διδάσκαλος τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐλευθερίου μαθήσεως, φαίνεται ἀναζητοῦσα τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν εἰς ἡμᾶς παρέδωκε, καὶ χάριν τῆς κοινῆς πίστεως ἰκετεύουσα ἀρρωγὴν κατὰ τῆς Σκυθικῆς βαρβαρότητος Ἄλλ' εἰς μάτην δίδωσι ὁ νοῦς τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων ἀλλαχού πλανᾶται. Οὕτω πιέζουν οἱ Τούρκοι τοὺς Ἕλληνας μὲ δυναστείαν βραυτέραν ἐκείνης, δι' ἧς πιέζουν ἡμᾶς αἱ μοχθηρία, αἱ κραιπάλαι, ἡ ὄνηρία, αἱ ἡδοναί, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ φιλοδοξία, ἡ φιλαργυρία, τὰ μίσση, ὁ φθόνος καὶ αἱ ζηλοτυπία » (1).

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον δύο Ἕλληνες, Ἰάκωβος ὁ Βασιλικὸς δεσπότης Σάμου καὶ Πάρου, καὶ Ἰάκωβος ὁ Διασωρῖνος κύριος τῆς Λωρίδος, διατρίβοντες ἐν Εὐρώπῃ ἔγραψαν πρὸς Μεγάλῃθωνα καὶ ἄλλους πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἄλλ' ὁ μὲν πρῶτος βοηθηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιδουκῆς τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδου κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας (10 Νοεμβρίου 1562), ὁ δὲ Διασωρῖνος ἀποτυχῶν τῶν προσδοκιῶν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ἰσπανίαν καὶ προσποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐξ ἀντιγραφῆς χειρογράφων δὲν ἔπαυσε προτρέπων δι' ἐπιγραμμάτων τὸν βασιλέα Φίλιππον Β' νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς λύτρωσιν τῆς πατρίδος ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ (2).

Ἐν ἔτει 1565 οἱ Ἄλβανοὶ μὴ θελήσαντες νὰ πληρώσωσι τὸν σουλτανικὸν φόρον, καὶ χορηγήσωσι στρατευσίμους (παιδωμάζωμα) ἤγει-

καὶ πάντων τῶν μοναστηρίων... ἀπειλῶν οὕτω τέλειον ἀρνησὶμὸν τῶν τε ἁγίων ναῶν μετὰ τῶν Χριστιανῶν τῶν ὑπὸ τῆ τυραννίδι αὐτοῦ οἰκόντων.» Davidis Chytrisei oratio de statu ecclesiarum hoc tempore in Graecia, Asia, Africa etc. Wittebergae 1582.

(1) Aug. Busbequii, Opera omnia, Lugdun. Batav. 1633. — Ὁ γάλλος περιηγητῆς Βελὼν γράφων ὀλίγα πρὸ τοῦ Βουσεβίκου εἶη παρατηρεῖ ἐν κεφαλαίῳ τρίτῳ, ὅτι οἱ Ἕλληνες στενάζοντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Ἐνετῶν ἀπολαμβάνουσι πλείονος θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τοὺς δευτέρους ἐκπλήττεται δὲ μὴ βλέπων ἀνδριμένα ἐν Ἑλλάδι πανεπιστήμια! (Les observations de plusieurs singularitez et choses mémorables trouvées en Grèce, Asie etc. par Pierre Belon du Mans. Paris 1554).

(2) Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 179—181, 210—211.

μεν τὴν σημερινὴν τῆς ἀνταρσίας, εἰς κατάπνιξιν τῆς ὁποίας ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατεύματα. Τοῦτο δὲ γνωρίζομεν ἐξ ἐπιστολῆς γραφομένης κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Θ' ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως αὐτοῦ (*).

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ ὑπὸ τὸν Πιαλὴν πασᾶν ὀθωμανικὸς στόλος καταλαβὼν τὴν ὑπὸ τοῦ Γενουησίου οἴκου τῶν Ἰουστινιανῶν κατεχομένην Χίον (14 Ἀπριλίου 1566), καὶ ἐφοδιασθεὶς ἐν Μεθώνῃ καὶ Πύλῳ ἦλθεν εἰς τὴν Ἠπειρον πρὸς καθυπόταξιν τῶν Χιμαριωτῶν, οἵτινες οὐ μόνον ἤρνούντο τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου φόρου, ἀλλὰ καὶ συνεχῶς ἐλεηλάτουν τὰς ὁμόρους χώρας. Οἱ Χιμαριῶται, ἅμα μαθόντες τὴν ἀποβίβασιν ὀκτὼ χιλιάδων στρατιωτῶν ἐπερχομένων κατ' αὐτῶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ ἐπιπεσόντες μετὰ μεγάλης ὀρμῆς κατ' αὐτῶν ἐφάνευσαν πολλοὺς, τρέψαντες τοὺς ὑπολοίπους εἰς ἄτακτον φυγὴν (**). Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην ὁ Πιαλὴς ἐπιβίβασαί τοὺς σωθέντας εἰς τὰ πλοῖα ἐπέλευσε πρὸς τὴν Κέρ-

(*) « On ne parle icy que de quelque sollevation qu'on faict ces jours passez les Albanois contre les officiers du Grand Seigneur, qui estoient allez pour recevoir le tribut annuel, et recueillir les enfans comme la costume estoit, contre lesquels le G. Seigneur despesche V^c (500) janissayres, harquebusiers de cette Porte, avec la garnison et soldats des sangiacsbeys voisins. » *Chargière, Négociations du Levant, tom. II, σελ. 802.*

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἴσως ἐκείνην ἐποιήθη καὶ τὸ ἐξῆς μέχρι τοῦδε ψαλλόμενον ἐν Ἠπίρῳ δημοτικὸν ἄσμα.

Ἀνάθεμά σε βασιλεῖα, καὶ τρεῖς ἀνάθεμά σε,
 μὲ τὸ κακὸν ὅπ' ἔκαμες, καὶ τὸ κακὸν ποῦ κάνεις.
 Στέλνεις δένεις τοὺς γέροντας, τοὺς πρώτους τοὺς παπάδες,
 νὰ μάσης παιδομάζωμα νὰ κάνης γανιτάρους.
 Κλαῖν' οἱ γένει τὰ παιδιὰ, κ' ἡ ἀδελφίς τ' ἀδελφίς,
 κλαίω κ' ἐγὼ καὶ κλαίωμαι καὶ ὅσω ζῶ θὰ κλαίω,
 πέρσυ πήραν τὴν γυναῖκά μου, φέτο τὸν ἀδελφόν μου.

(Ἀραβαντινοῦ Ἠπειρωτικὰ, σελ. 218).

(**) Bosio, III, σελ. 773. — Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς κατακτήσεως τῆς Ἠπίρου οἱ Χιμαριῶται διετέλουν ἀνεξάρτητοι, κ.θερωμένοι κατὰ τὰ πάτρια. Ὁ ἐν ἔτει 1518 διορισθεὶς διοικητὴς τῆς Ἠπίρου Αἰᾶζ πασᾶς, ἀρνησθενησας Χιμαριώτης, κατώρθωσε νὰ ὑπαγάγῃ δυναμτικῶς τοὺς συμπατριώτας του ὑπὸ τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν, χορηγηθέντων αὐτοῖς ἰκανῶν προνομίων, ἐλευθέρως δηλαδὴ ὀπλοπορίας, ἀπαλλαγῆς ἐκ τοῦ προσωπικοῦ φόρου, καὶ ἄλλων δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἐπικυρωθέντα ἐπὶ τοῦ σουλτάτου Ἄμουράτ Δ' παρέμειναν μέχρι τοῦδε. (Ἀραβαντινοῦ Ἠπειρωτικὰ, σελ. 191).

κυραν, ἀναγγείλας τῇ Ἐνετικῇ δημοκρατίᾳ, ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν οὐδένα ἔπρεπε νὰ τῇ ἐμπνεύσῃ φόβον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔλθων εἰς Πρέβεζαν καὶ ἐφοδιασθεὶς διευθύνθη πρὸς τὴν Ῥαγούζαν καὶ Τερνέστιν· πλὴν ἐνῆ ἡ Δημοκρατία ὑποπτευθεῖσα ἤρξατο ἐν σπουδῇ νὰ ἐξοπλιζῆται, ὁ πανούργος ὀθωμανὸς προτορμισθεὶς εἰς Αὐλῶνα, καὶ ἐκεῖθεν διαπεράσας εἰς Ἀπουλίαν ἐλεηλάτησε τὰ παράλια.

Τὴν 19 Ἰουνίου 1547, συνωμολογήθη μετὰ τῆς Πύλης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε' ἡ εἰρήνη, μ' ὅλας τὰς ἀποτροπὰς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἐρρίκου, ὅστις ἐξακολουθῶν τὴν φιλόταυρκον πολιτικὴν τοῦ Φραγκίσκου Α', ὑπέσχετο τῷ σουλτάνῳ ἔνοπλον σύμπραξιν ἐν περιπτώσει ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Σουλεϊμάνην Σελίμ Β' ἀποφασίτας, τῇ προτροπῇ τοῦ διαβοήτου Ἑβραίου Ἰωσήφ Νάζη βασιλέως τῆς Νάξου (1), ἔν' ἀρπάσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καταχομένην Κύπρον, ὡς φόρον ἄλλοτα ὑποτελῆ τῶν σουλτάνων τῆς Αἰγύπτου, ἀπέστειλε πρὸς τὴν Δημοκρατίαν τὸ ἐξῆς ἀλαζονικὸν τελεσίγραφον.

« Ἀφεντὴν σουλτάν Σελίμ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, Ἀφρικας, Τραπεζόντιας, ῤήγας τοῦ Πόντου, τῆς Βεντᾶς, Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Σικελίας, Μπαφυλίας, Λυκίας, Χαρίας, Σιγίας, Σκούτζιας, Ἀρμενίας, Ἀρβηνίας, αὐθέντης τῆς Ταρταρίας, Οὐγγαρίας, αὐθέντης καὶ βασιλεὺς ὀλωνῶν καὶ πᾶσα τοῦ σκεπουμένου ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὴν ἄνω πρόνοια τοῦ μεγάλου θεοῦ, καὶ χαλαστῆς τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, αὐθέντης τε καὶ βασιλεὺς ὀλωνῶν ἐσᾶς, ὅπου εἰστε φταίσταις καὶ ἀρπακταὶ τοῦ τόπου καὶ αὐθεντίας, ὅπου ἐμένα ἀκρτερεῖ, πέμπω σας χαιρετίσματα, γιὰ νὰ ἠμπορέσω μὲ τὸ χερί τῆς ἐμῆς ἀνδρείας νὰ τελειώσω ἐκεῖνο, ὅπου ἔνε στοὺ ὑψηλὸ καὶ μεγάλο αἷμα τὸ δικό μου χρεώστης ἐναντίῳ ἐσᾶς, καὶ ἔτζι εἰς ἐναντίῳ ἐκείνου ὅπου θέλου εἰπεῖ, ὅτι νὰ σᾶς εἰδοποιήσω (1) κἀνωντας νὰ τὸ ἠξεύρητε, θέλω χύσει τὸ ἐδικό σας αἷμα μὲ τὴν μάχαιράν μου τὴν ἀκονισμένην καὶ κοπτερά εἰς τιναν ἔτη, ὅτι ἐμπροστὰ τῆς ὁποίας μάχαιρας δὲ θέλει ἀξίζει ἡ δύναμις σας, μήτε ἡ ὀλπίδα τοῦ τριζοροῦ σας, διατὶ ἔχω νὰ ἦμαι ποταμὸς τρεχόμενος, καὶ θέλω σᾶς κάμει νὰ φύγετε καὶ ἂν ἔχετε τόση ἀνδρείαν ὅπου νὰ σᾶς βραστᾷ ἡ ψυχὴ σας. Τὸ βένιο τῆς Κύπρου, ὅπου ἔνε μοι χρεωφειλέταις, νὰ μοῦ

(1) Βλέπε τὸν βίον τοῦτου δημοσιευθέντα ὑφ' ἡμῶν ἐν Ἀθήναις 1863.

τὸ ἀρήσετε ὡς κύριος, νοικοκύρης ὅπου εἶμαι ἐγὼ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ σουλτάνου τοῦ Καίρου· εἰ δὲ θέλω ἐρῆ κατ' ἐπάνου σας μὲ ὅλη μου τὴ δύναμι τόσο διὰ ξηρᾶς ὡσάν και διὰ θαλάσσης, και δὲ θέλετε μπορέσει νὰ βοηθηθῆτε, διατι ἀπὸ ἐμένα θέλετε εἶσται χαλασμένοι και ἀποθαμένοι, σφαμένοι και τροπιασμένοι, διατι ὁ ἡμέτερος μέγας και ὑψηλὸς προφήτης μου τὰ ἔταξε· ἀμὴ διὰ νὰ ἐμφανισθῆ πλέο καθαρότερα ἢ δικαιοσύνη μου ἠθέλησα και ἔπεφα τὸν παρόντα μου ἀποκρισάρη, τοῦ ὁποίου ἐδόθη ὀλοτελής ἐξουσία νὰ ἡμπορῆ νὰ σᾶς εἰπῆ τὴ μάχη διὰ τὸ βένιο, ὅπου ἐμένα εἶναι χρεωφειλέτης, και ἂ δὲ θέλετε τὸ δώσει δὲ θέλετε λειψει ἀπὸ χαλασμό και τρομάρα τοῦ ἐδικοῦ σας στάδου, και θέλω σᾶς κάμω τὸν πλέον τροπιασμένον θάνατο, ὅπου νὰ ἡμπορέσω (¹). »

Ἐπειδὴ δὲ λεπτομερῶς ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίδος του συμβάντα ὁ Κύπριος ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς ἐν τῷ περὶ σπουδάστω και σπανιωτάτῳ αὐτοῦ πονήματι, προτιμῶμεν ἵνα μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τὰ περὶ τοῦ δεινοῦ και αἰμκτηροῦ ἐκείνου πολέμου ὑπ' αὐτοῦ διηγούμενα (²).

« Ἱστορία τοῦ πολέμου τῆς νήσου, και τῆς ἀλώσεως αὐτῆς
ἔκ τῶν Ὁθωμανῶν, ἐν ἔτει 1570 τῷ Σωτηρίῳ.

» Ἡ μακρὰ εἰρήνη ἦν ἔχαιρεν ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ἐνετίας ἐμελλε νὰ παραχθῆ ἐντός ὀλίγου. Ἀφοῦ οἱ σουλτάνοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέταξαν τὸ Μισίριον ἔτει 1517, διώξαντες τοὺς Μαμαλοῦκους σουλτάνους, ὁ Σελίμ Α' μάλιστα, ἡ ὑπερηφάνειά των ἔκρινε νὰ ἐνώσουν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ τῆς Κύπρου βασιλείον. Ἐβημελίοναν τὰ δίκαιά των ἐπάνω εἰς τὸ δόσιμον, ὅπου εἶχον διὰ τὴν κυρίευσιν τῆς νήσου, τὴν ὁποίαν ἐστοχάζοντο ὡς ἓνα ἀπόκτημα, και ἓνα διαχώρισμα ἀπὸ τὴν παλαιάν μοναρχίαν τῶν σουλτάνων τοῦ Μισιρίου.

Ἡ ἐπιθυμία δὲ διὰ νὰ κρατοῦσι μακρὰν ἀπὸ τοὺς αἰγιαλοὺς των τὰς γαλέρας τῆς Μάλτας, και τῶν κουρσάρων Χριστιανῶν τοῦ πο-

(¹) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κρουσίου (Turco-Graecia), και ἀνετυπώθη ὑπὸ Μίχλοσιτς (Acta et Diplomata Graeca, tom. III, σελ. 366).

(²) Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, κλπ. Ἐνετίης, 1738, σελ. 278—299.

νέντε, ἔδιδον εἰς αὐτοὺς νέας ἀφορμὰς, καὶ δίκαια διὰ τὴν ὑποτάξωσιν. Οἱ νυκλήριοι Τούρκοι, καὶ οἱ χατζήδες τῆς Μέκκας πολλάκις ἐπαραινόμενοι διὰ τὰς ἐπιδρομὰς, καὶ ληστείας, εἰς τὰς ὑποίας ἐξέπεφτον, διαπερῶντες ἔξωθεν τῆς νήσου. Ἐλεγον φωνάζοντες, πῶς δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἕως ὅπου ἡ νῆσος εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βενετζιάνων. Ἀνάμεσα εἰς τοὺς Κυπρίους τοὺς ἰδίους ἦτον ἓνα μέρος ἀρκετὸν λαοῦ πολλὰ δυσαρεστημένον, ὅπου ἐπεθύμει ἐναλλαγὴν τῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ ἦτον ἓνα πλῆθος, τὸ ὅποιον παλαιότερον εἶχον ὑποτάξει οἱ εὐγενεῖς τῆς Κύπρου, ὑποχρεωμένον εἰς σκλαβίαν καὶ μάλιστα νὰ πληρῶνῃ, καὶ νὰ κυβερνᾷ τὴν διωρισμένην καθάλλασσαν διὰ τὴν φύλαξιν τῶν αἰγιαλῶν. Οἱ Βενετζιάνοι γενόμενοι κύριοι τῆς νήσου ἄφησαν ἀχαλίωτον τὴν τυραννίαν τῶν ἀρχόντων, διὰ φόβον τῆς ἀποστασίας. Ὁ βαζίρης Μετμέτ ἐπὶ τοῦ μπαϊλίου Βραγαδίνου ἐφάνερωσεν αὐτῷ, πῶς ἀπὸ τὴν Κύπρον ἦλθον δύο χωριάται μετὰ γράμματα καὶ μετὰ γνώμην πολλῶν χωριανῶν παροίκων διηγοῦμενοι τὰς τυραννίας, ὅπου ὑπόφεραν, καὶ ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ἐξουσιάζωνται ἀπὸ τὸν σουλτάνον του. Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς ἐδόθησαν εἰς χεῖρας τοῦ μπαϊλίου, καὶ πλέον δὲν ἐφάνησαν.

» Οἱ μεγιστάνοι τοῦ Σουλεϊμάν Β' διήγειραν αὐτὸν πολλάκις διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς νήσου· ἀλλ' αὐτὸς εἰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις προσηλωμένος, καὶ μὴ θέλων νὰ παρέδῃ τὴν δοθεῖσκαν πίστιν εἰς τοὺς Βενετζιάνους, ἀντιστάθη πάντοτε εἰς αὐτῶν τὴν παρακίνησιν.

» Σαῆμ ὁ Β', υἱὸς καὶ διάδοχος, ζῶντος τοῦ πατρὸς ἐξουσιάζων ἐν Μαγνησίᾳ, ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐρευνήσῃ, καὶ νὰ μάθῃ τὴν ἔκτασιν, τὸ κλίμα, τὴν καρποφορίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς νήσου, καὶ ἀπὸ τότε ἔδειξε μεγάλην ἐπιθυμίαν διὰ νὰ τὴν ἀπακτήσῃ. Εὐθύς ὅπου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἐβουλήθη νὰ οἰκοδομήσῃ εἰς Ἀνδριανούπολιν μίαν περιφανῆ μωσκέαν, ἢ τζαμίον· ἀλλ' ἔμαθε παρὰ τοῦ μουφτῆ, ὅτι κατὰ νόμους τοῦ Μωάμεθ, δὲν ἦτον συγχωρημένον εἰς σουλτάνους νὰ ἐξοδεύουν εἰς τὰς τοιαύτας ἱεράς οἰκοδομὰς, παρὰ τὰ λάφυρα τῶν νικημένων λαῶν. Διεγειγεμένος ἀπ' αὐτὴν τὴν δεισιδαίμονα ιδέαν, ἔκαμεν ἐμλογὴν πού νὰ φέρῃ τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἢ εἰς τὴν Περσίαν. Ἀλλὰ τῶν τελευταίων χρόνων αἱ πράξεις ἐδίδαξαν αὐτὸν, πῶς τὸ κέρδος δὲν ἀνταπεκρίνετο καθόλου εἰς τὰ ἐξοδα, καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς του. Ὅθεν ἔκρινε πῶς ἡ ἀπόκτησις τῆς Κύπρου, ἤθελε τοῦ προξενήσει ἴσχν δόξαν, καὶ περισσότερον ὄφελος. Αὐτὴ ἡ ἐπιχεί-

ρησις δὲν ὑπέκπιτο εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς δυσκολίας, ὅπου ἀπέδειξε ματαίαν εἰς τὴν Μάλτην τὴν τύχην τοῦ Σουλεϊμάνου. Ἦτον πεπεισμένος, πῶς τὰ στρατεύματά του εὕρισκον εἰς Κύπρον ζωτροφίαν μὲ ἀφροδίαν. Ἡ νῆτος μὴ ὅσα χωρισμένη ἀπὸ τοὺς τόπους του, παρὰ ἀπὸ ἓνα μικρὸν πέραμα θαλάσσης, ἦτον εὐκόλον καὶ τὰ στρατεύματά του καὶ κάθε βοήθεια νὰ περάσῃ εὐθὺς εἰς αὐτήν, καὶ ὁ μέγας ἀπαμακρυσμὸς αὐτῆς ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς τῶν Ἐνετῶν δεσποτείας, ἤθελεν ἀναγκαιῶς ἀδυνατήσῃ, καὶ νὰ ἀργήτῃ τὰς βοηθείας διὰ τὴν αὐτῆς διαυθέντευσιν.

» Εὐθὺς ὁ Σελίμ ἔκρυψε τὸν σκοπὸν του, ἕως εἰς τὴν στιγμὴν, ἣν ἐμελλε νὰ τὸν βάλῃ εἰς πρᾶξιν. Ἐκαμην ἀνακωχὴν πολέμου διὰ ὀκτὼ χρόνους μὲ τὸν ἱμπεράτορα. Ἀνανέωσε τὰ κεφάλαια τῆς συνθήκης μὲ τοὺς Βενεζιάνους, καὶ ὑπεκρίθη ὅλα τὰ φαινόμενα ἐνὸς εἰρηνοποιοῦ πρίγκηπος. Μεσημέτ ὁ μέγας βεζίρης, καὶ γαμβρός του, ἐστοχάζετο τοὺς Βενεζιάνους φίλους ὠρελίμους, τῶν ὁποίων ἡ πραγματικότητα ἐπλούτιζε τὰ τελώνια τοῦ βασιλέως του. Αὐτὸς δὲν εἶχε πνεῦμα πολεμικόν. Ὅθεν οἱ πραγματευταὶ Βενεζιάνοι, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς φιλίας του ἐπροχώρου μὲ θερμότητα, εἰς τρόπον ὅτι εἰς τὴν νέαν βασιλείαν ἐβάλλοντο εἰς κάθε εἶδος πραγματείας εἰς τὰς σκάλας τοῦ λεβάντε, καὶ ἐπεμπον τὰ δηνάρια τῶν μὲ ἀσφάλειαν.

» Ἄλλ' ὁ σουλτάνος ἐμελέτα τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ στοχασμοῦ του, καὶ ἠθέλησε νὰ λάβῃ διὰ τοῦτο τὴν γνώμην τοῦ συμβουλίου του. Ἔταξε λοιπὸν ἓνα κυνήγιον εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖ συνεκρότησεν ἓνα θιβάνιον ἐφ' ἵππου λεγόμενον. Ἐκοινολόγησε τὸν στοχασμὸν του εἰς τοὺς πατέρας του. Ὁ βεζίρης Μεσημέτ, οὗ ἐζήτησε τὴν γνώμην, ἀπεκρίθη: «Ὅτι ἂν ἡ ὑψηλότης του ἤθελε νὰ κάμῃ πόλεμον, ἡ ἀγάπη τῆς δόξης, ἡ σωτηρία τοῦ βασιλείου, καὶ ὁ ζῆλος τῆς θρησκείας, ἔπρεπε νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ βοηθήσῃ τοὺς Μαύρους τῆς Ἰσπανίας, ὅπου ἐκαταδυναστεύοντο· ὅτι ἐσύμφερον εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους νὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ κατατρέχωνται, διατι ἦσαν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ προφήτου, καὶ ὅτι δὲν ἤθελαν εἶναι μίᾳ πρᾶξις λίαν ἐνδοξος, καὶ ἀξιεπίαιος, ἀντὶς διὰ νὰ κτυπήτῃ λαοὺς φίλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἐφοβείτο, καὶ ὅτι ἦτον εὐλογον νὰ τοὺς ἔχη συμμάχους, νὰ διορίσῃ ὅλας του τὰς δυνάμεις ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας, ἐχθροῦ ἀσπόνδου τῶν μουσουλμάνων.

» Πιαλής και Μουσταφάς, δύο από τους πρωτίστους τοῦ στρατεύου ἐρίσται, καὶ ἔθροιο τοῦ Μεσιμέτ ἐπολέμησαν ἀνδρειωμένα τὴν γνώμην του. Ὁ πρῶτος ἔμπνεε νὰ μετακερδίση τὸ ἀξίωμα τοῦ καπετάν πασά, οὐπερ ὁ μέγας βεζίρης αὐτὸν ἠτέτρησεν· ὁ δεύτερος ἐπεθύμει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐξουσίαν τῶν τῆς ξηρᾶς στρατευμάτων. Ἐπροσπάθησαν ὑποστηρίζοντες τὴν γνώμην τοῦ αὐθέντου των, καὶ κολακεύοντες τὴν κλίσιν του διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὐνοίαν του εἰς ζημίαν τοῦ πρώτου ὑπηρετοῦ. Δι´σχυρίζοντο λέγοντες, ὅτι τὰ δίκαια τῆς βασιλείας, καὶ ἡ αἰτία τῆς θρησκείας ἐσύντρεχαν νὰ κάμῃ τὴν προτάμησιν διὰ τὴν Κύπρον· ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς Ἀριστοκρατίας ἦσαν ἀδύναται καθ' ἑαυτάς· ὅτι αἱ βοήθειαι, ὅπου ἐπρόσμενον ἀπὸ τοὺς πριγκίπους χριστιανούς ἦσαν σχεδὸν ἀθέβαιοι· ὅτι ἡ θέσις τῆς νήσου ἐδίδεν ἀρκετὰς ἐλπίδας, καὶ τὸ δὴ κυριώτερον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν τουρκικῶν πλοίων, διὰ τοῦτο ἦτον ἀνάγκη ἡ ἀπέκτησις τῆς· ὅτι ἦτον μίᾳ κατασιγῶν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος νὰ τὴν ἀφήσῃ εἰς μακρὸν καιρὸν διὰ καταρύγιον τῶν κουρσάρων, τῶν ὁποίων ἡ ἐνόχλησις ἀποκατέστησε τὸ ταξιδεῖον τῆς Μέκκας ἀνεπύρητον εἰς ἓνα πλῆθος εὐσεβῶν μουσουλμάνων· ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνωῆται ὁ πόλεμος τῆς Κύπρου ἓνας ἰσρός, καὶ ἅγιος πόλεμος· καὶ τελευταίου, ὅτι ὁ Σελίμ ἔπρεπε νὰ τὸν ἔχῃ εἰς τὴν καρδίαν του, διατὶ ἐδύνετο νὰ κερδίσῃ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τελείωσιν τῆς μουσκέας, ὅπου ἄρχισε νὰ ὑψώσῃ εἰς τὴν Ἀνδριανούπολιν.

» Αὐτὴ ἡ ὁμιλία, καθολικὰ σύμφωνος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σουλτάνου, τοῦ ἤρρεσεν ὑπερβολικὰ, καὶ ἡ ἐπιχείρησις τῆς Κύπρου ἀπεφασίσθη· δὲν ἐπραγματεύετο ἄλλο πλέον, παρὰ ἡ ἐκλογή τοῦ καιροῦ. Ἰηκούσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ πυρκαϊὰ τοῦ ἀρσεναλίου τῆς Βενετίας, καὶ ὅτι ἦτον μεγάλη ἀκρίβεια, καὶ πείνα εἰς αὐτήν· ὅθεν ἐνομίσθη πρόσφορος ἡ περίστασις. Ὁ Σελίμ ἔδωκε τὰς προσταγὰς νὰ ἐνωθῶν τάγματα στρατιωτῶν, καὶ νὰ γίνῃ μεγάλη ἀρμάτωσις.

» Μαρκαντώνιος Βάρβαρος, μπαΐλος εἰς τὴν ὀθωμανικὴν πόρταν, δὲν ἄργησε νὰ ἐξανοίξῃ τὸν ἀλληθινὸν σκοπὸν τούτων τῶν ἐτοιμασιῶν. Ἐδῶκεν εἰδήσιν εἰς Βενετίαν, ἀλλὰ ἀπὸ μίαν τυφλότητα ἀτυχῆ αὐτῆς τῆς γερουσίας ἐπαράβλεψαν τοὺς λόγους τοῦ μπαΐλου· ὡς ἔλεγον, πλανᾶται, ἐπειδὴ δὲν ἐφοβούντο ἀπὸ τὸν σουλτάνον, καθ' ὃ ὑπεσχεθῆν αὐτοῖς ἐγγραφὸν εἰρήνην μεθ' ὄρκου, καὶ ἀσφάλειαν φιλίας, καὶ ὅτι νὰ μεταχειρισθῶν προφυλάξεις ἐναντίον εἰς ἐκεῖνον, ἤθελαν

δειξει μίαν δυσπιστίαν άνωφελή και άκαιρον, και να τον κάμουν να έαβη εις ιδέας, όπου δεν έφρατάζετο. Αύτος ο τρόπος του συλλογίζεσθαι εστάθη εκείνος των γερουσιαστών, όπου κατεγήρασαν εις τοιαύτα έργα' όθεν άπαφασίσθη τό μέρος, όπου ελήφθη να μην αρματώσουςιν.

» Εις την άρχήν του χρόνου 1570 νέα γράμματα του μπαίλου έβεβαίωσαν την Γερουσίαν τον σκοπόν του σουλτάνου Σελίμ διά την άπόκτησιν της Κύπρου, ο όποιος εστηρίχθη εις τό ύστερον διδάνι. Έδόθη διότι προσταγή του μπειλέρμπεη της Άνατολής να ένώση τά στρατεύματά του, και να τά φέρη εις την Καραμυκινίαν. Πλοία εκατασκευάζοντε εις διαφόρους λιμένας πλήθος διά τό μεταφέρειμον των στρατευμάτων. Αύτή ή ειδησις εξύπνησε τους Βενετζιάνους από τον λήθαργόν τους. Έγραψαν εις όλους τους κυβερνήτας όλων των νησιών, όπου ώρίζαν εις τό Άρχιπέλαγος να στέκωνται άγρυπνοι. Έπροστάχθη εκείνος της Κρήτης να ετοιμάση ένα καλόν αριθμόν μαρινάρων διά είκοσι γαλέρας, όπου ήσαν εκεί εις τους λιμένας. Άρμάτωσαν και εις Βενετίαν έννενήκοντα μίαν γαλέραν, ένα γαλεόνι, και άλλα μικρά πλοία. Έσύναξαν σολδάτους, εκλέχθη αρχιθαλάσσιος Γερόλαμος Ζάννης, άνήρ έμπειρος, και ευτυχής εις τάς εκστρατείας του. Ο κόμης Ρουχιάς, ευγενής Κύπριος δουλεύων εις την Βενετικην Αομπαρδίαν ως τενέντε γενεράλες, εστάλη εις Κύπρον με χιλίους πεζούς, και άλλος Γερόλαμος Μαρτινάγκος, ως με δύο χιλιάδας άλλους διά την Άμμόχουστον, όστις εις τό ταξίδιον απέθανε, και οι σολδάτοι του άλλοι επορεύθησαν εις Κύπρον, και άλλοι εστράφησαν.

» Μεγάλοι όμως ετοιμασία εις τό άρσενάλι της Κωνσταντινουπόλεως. Ο ίδιος Σελίμ καθ' ήμέραν επάραστεκε. Δύο πλοία πραγματευτών Βενετζιάνων διά διαφόρους αφορμάς εκρατήθησαν εις Κωνσταντινούπολιν. Τα γράμματα του μπαίλου πλέον εις τον δρόμον εκρατούντο' και ο μπαίλος στενοχωρημένος εζήτησε του βεζίρη να τον δεχθή εις μίαν άκρόασιν, ήτις του εσυγχωρήθη. Έπαρουσιάσθη εις τον βεζίρη, του εφανερώσε πόσον ήτον έναντίον εις την δόξαν ενός τοιούτου σουλτάνου, γενναίου, και ισχυρού, να κτυπήση έξαφνα ένα γένος, του όποιου ώμοσεν ειρήνην, και τό όποιον ένεμπιστεύετο εις τους λόγους του, και ότι ή ύψηλότης του, αν εγνωρίζε, πως έχει δίκαια ζητήματα εις τους Βενετζιάνους, έπρεπε πρώτον να δώση να καταλάβουν τά δίκαιά του, και γα ζητήση να τον ευχαριστήσου,

καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῆ τὴν βίαν, παρὰ ἀφ' οὗ ἤθελε δοκιμάσει τὴν στρατὸν τοῦ συμβιβασμοῦ.

« Ὁ Μεσετῆ ἀνέφερε τῷ σουλτάνῳ τὴν συνομιλίαν τοῦ μπαίλου. Ἐπεισεν αὐτὸν νὰ στείλῃ ἓνα ὄφρικιάλον του εἰς Βενετιάν νὰ ζητήσῃ νὰ τοῦ στρέψουν τὸ βασίλειον τῆς Κύπρου, μὲ προσταγὴν, ἂν δὲ τοῦ εἰσακούσουν νὰ τοὺς κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Ἐκλέχθη διὰ τοῦτο ὁ τζαβοῦς Κουπάτ. Ἐσυντρόφωσεν αὐτὸν ὁ μπαίλος μὲ τὸν Λουίγγην Πουονρίζον σεκρετάριον, καὶ μὲ τὸν υἱὸν του δι' ἀσφάλειαν εἰς τὸν δρόμον του. Φθάσας ὁ σεκρετάριος εἰς Ῥαγούζιον, ἔστειλε τὴν εἰδήσιν τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Κουπάτ εἰς γερουσίαν, καὶ ἀπεφασίσθη, ὅτι νὰ δεχθοῦσι τὸν πόλεμον. Ἡ αὐθεντία ἐπροσπάθει μίαν συμμαχίαν μετὰ τοῦ πάπα Πίου Ε', καὶ μετὰ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας, τῆς ὁποίας ἤλπιζε τὴν καλὴν ἐκβασιν.

« Ὁ τζαβοῦς Κουπάτ ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Βενετίας μὲ μίαν γαλέραν αὐθεντικὴν. Ἐβῆρθη μὲ φύλαξιν εἰς τὸ κολλέγιον μὲ τὸν σεκρετάριον, καὶ μὲ δύο δραγουμάνους· δὲν τοῦ ἐδόθη οὐδεμίαν συνειθισμένη τιμὴ, τοῦ ἐδόθη ὅμως ὁ συνήθης τόπος τῶν ἀποκρισιασίων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ δουκικοῦ θρόνου. Εἰσελθὼν εἰς τὸ κολλέγιον ἐφίλησε τὴν χλαμύδα τοῦ δουκός, καὶ ἀφ' οὗ ἠπάθη πάντας τῆς συνάξεως ἐκάθισεν. Ἐπαράστησεν εἰς τὸν δοῦκα Πέτρον Λορεδὰν ἓνα σακκούλιον ὀλόχρυσον λέγων, γαλιανότατε πρίγκιψ ἐδῶ εἶναι ἐγκεκλεισμένη ἡ γραφὴ τοῦ αὐθέντου μου, ἐξ αὐτῆς θέλεις μάθει ἐκεῖνο, ὅπου αὐτὸς ζητεῖ ἀπὸ ἐσῆς, καὶ προσμένω τὴν ἀπόκρισιν. Ὁ πρίγκιψ τοῦ ἀπεκρίθη, πῶς ἀγλήγορα θέλει λάβει τὴν ἀπόκρισιν. Τότε ὁ τζαβοῦς ἐπρόσθεσεν, αὐθάντα, ὁ μέγας βεζίρης ἐδιώρισέ με νὰ τῆς εἰπῶ, πῶς εὐρίσκετο εἰς μεγάλην λύπην, βλέπων τὴν εἰρήνην, ὅπου μετὰ πολλοῦ κόπου ἐπάσχισε νὰ κρατῆ, ὅτι μέλλει ἐντὸς ὀλίγου νὰ χαλασθῆ. Τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα παράπονα, ὅπου ἔγιναν εἰς τὴν Πόρταν διὰ τὸ καταφύγιον, ὅπου οἱ κυβερνῆται τῆς Κύπρου συγχωροῦσι τῶν κουρσάρων τοῦ πονέντε, τὸσον ἐτάραξαν τὸν σουλτάνον ἐναντίον εἰς τὴν ἐριστοκρατίαν σας, ὅπου δὲν ἐστίαθη δυνατὸν εἰς τὸν βεζίρην νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, τὴν ὅποιαν ἔχω προσταγὴν νὰ σᾶς προσβάλλω. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐγνωρίζει, πῶς δὲν δύνασθε νὰ ἀντισταθῆτε εἰς ἓνα τοσοῦτον ἰσχυρὸν μονάρχην, σᾶς παρακινεῖ, ὡς φίλος, νὰ διαλέξετε τὸ ὠφελιμώτερον. Δι' αὐτὴν τὴν ἀφορμὴν αὐτὸς ἐνέργησε νὰ σταλθῶ ἐγκαυθᾶ, καὶ σᾶς προσφέρει τὴν καλὴν του δούλευσιν, εἰς

θέλετε νὰ ἀποφύγετε τὰς ἐπιχειρήσεις δυστυχίας τοῦ πολέμου. Τὸ εἶναι ἡ Κύπρος, παρὰ ἕνα σκόπελος; ἕνα μικρὸν νησίον, τί κάμνετε νὰ τὸ παραιτηθῆτε τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος, διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσετε; Ἄφ' οὗ οὕτως ὠμίλησεν, ἔδειξε μίαν γραφὴν τοῦ βεζίρη, ἧτις περιεῖχε σχεδὸν τὰ αὐτά.

« Τότε ὁ πρίγκηψ ἀπεκρίθη τῷ Κουπάτ. Ἡ ἀπόφασίς εἰς τὸν αὐθέντην σου προαπερασίθη ἀπὸ τὴν γερουσίαν, ἧτις καὶ ἀνεγνώσθη παρόντος αὐτοῦ. Αὐτὴ ἔλεγεν, ἐπειδὴ ὁ σουλτάνος, χωρὶς νὰ λάβῃ ἀφορμὴν ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν, ἐναντίον εἰς τοὺς ὄρκους, ὅπου πρὸ ὀλίγου ἔδωκεν αὐτῇ νὰ φυλάξῃ τὴν εἰρήνην μετ' αὐτῆς ἀβίαστον, ἐζήτηε νὰ τῆς κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἀδίκως, αὕτη ἠπάξατο αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, καὶ δὲν ἤθελε λείπει τὰ δίκαιά της νὰ διαυθεντεύσῃ με ἀνδρείαν ἐλπίζουσα ἀπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ ὑπερίσχυειν, καὶ τὴν παρὰ ἀνθρώπων βοήθειαν. Ἀπέλυσε ἐκεῖθεν τὸν τζαβούσιον, καὶ πρὶν ἔλθειν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδημοσιεύθη καὶ ἡ δεξιότης αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀτρομος ἀπόφασίς τῆς γερουσίας. Καὶ ὁ σουλτάνος ὄλος θυμὸν, δὲν ὑπέφερεν ἕως ὅπου ἤκουσε καὶ παρ' αὐτοῦ λεπτομερῶς τὰ ὀμιληθέντα μετὰ μεγάλου του δισταγμοῦ καὶ ἀγανάκτησιν. Εὐθὺς ἐπερικυκλώθη τοῦ μπαΐλου τὸ παλάτιον ἀπὸ γιαντσάρους. Ἐπροστάθησαν οἱ πασάδες τοῦ Μισιρίου, καὶ Χαλεπίου, νὰ κρατηθῶσι καὶ κόνσολοι, καὶ πραγματευταὶ τῶν Βενετζιάνων. Αἱ ἐργασίαι τῆς ναυτικῆς ἀρμάδας ἐβιάσθησαν, αἱ ἐτοιμασίαι τοῦ πολέμου μετὰ ταχύτητα ἐγίνοντο, με σκοπὸν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ ἡ ναυτικὴ του τῶν Χριστιανῶν τὸν στόλον ἀπὸ τοῦ νὰ δώσῃ βοήθειαν εἰς τὴν Κύπρον.

« Ἡ ἀριστοκρατία ἐνεργήσασα ἐσυμφώνησε συμμαχίαν μετὰ τοῦ Φιλίππου Ἰσπανίας, καὶ πάπα Πίου Ε' κατὰ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ στόλος αὐτῶν ἀργήσεν, ἡ τῶν Τούρκων ἀρμάδα ἐφθάζεν εἰς Τένεδον συνθεμένη ἀπὸ ἑκατὸν γαλέρας, χωρὶς ἄλλα πολλὰ τοῦ φορτωμάτος, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πιαλῆ πασᾶ, ὅστις ἐλεηλάτησεν αὐτὴν τὴν νῆσον, ἐπειδὴ ἦτον τῶν Βενετζιάνων, καύσας, φθείρας, θανατώσας, καὶ ἀρπάζας πᾶν τὸ παρατυχόν, καὶ ἄραξεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἀτταλειᾶς διὰ νὰ δεχθῇ τὸ ἐκεῖ συναγμένον στράτευμα.

« Πρὸ καιροῦ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μπαΐλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀπὸ τῆς Βενετίας ἤλθον γράμματα εἰς τοὺς βετόρους τοῦ βασιλείου, τὰ ὅποια ἐπαρακίνοῦν τοὺς Κυπρίους εἰς τὴν μάχην, καὶ ἡ γερουσία ὑπέσχετο αὐτοῖς βοήθειαν οὐ μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἐσυμβούλευεν

αὐτοὺς νὰ τραβηχθῶσιν εἰς τὰ καστέλλια, καὶ εἰς τὰ ὄρη, καὶ ἐρχομένου τοῦ ἐχθροῦ νὰ ἤθελον χυθῆ κατ' αὐτοῦ μὲ ἀνδρείαν διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὰς πρώτας ὀμάδας αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξοδὸν εἰς τὴν γῆν, νομίζουσα πῶς ἐβράδυνεν ἔτι ἡ Τούρκικη ἀρμάδα νὰ φανῇ. Ἐδιωρίζε γενικὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ στρατεύματος τὸν περιφανέστατον Ἐκτωρα Βαγγλιόνε, καὶ ὑποαρχιστράτηγον τὸν κόμητα Ῥουχιᾶς. Ἄλλ' ἠλπίζον οἱ Κύπριοι νὰ στείλῃ αὐτοῖς ἡ γερουσία, λέγω, καὶ ἓνα ἄξιον τοποτηρητὴν διὰ νὰ διαφενεῖται τὴν νῆσον μὲ τὴν φρόνησιν, καὶ ἀνδρείαν του εἰς τοιαύτην κινδυνώδη περίστασιν, ἐπειδὴ τοῦ εὐρισκομένου ἐτελείωσεν ἡ διορία τῆς ἐπιστασίας του, καὶ διὰ τὸ νὰ ἦτον καθ' ὅλην τὴν Βενετιαν ἐγνωσμένη ἡ ἀνεπιτηδεύτης καὶ ἀναξιώτης τοῦ Νικολῶ Δάνδουλου, ἀνάνδρου, καὶ ταπεινοῦ πνεύματος. Ἐπρόσμεναν προσέτι ἄξιον τινα προβλεπτὴν εἰς τὰ στρατεύματα, ὡς ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρειοτάτου Λωρέντζου Βέμβου πρὸ καιροῦ, καὶ μάλιστα τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀρίστων καπετανέων τῆς Ἰταλίας καὶ γεγυμνασμένων, ὅπου νὰ ἐδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοιοῦτον ἐχθρὸν ἰσχυρότατον.

• Ἄλλ' οἱμοι, ὅπου καπνίζει, φωμὶ πάντοτε δὲν μυρίζει. Ἐλπιδες, ὑποσχέσεις ἀπὸ τὸν πτερωτὸν λέοντα, ἀλλὰ κεναί. Ἄλλ' ἐὰν καὶ κατὰ μέρος πλήρεις, ἀλλ' ἀργαλέαι καὶ λίαν' ἡ νῆσοι διότι καὶ μακρὰν τῆς Βενετίας ὡς δύο χιλιάδας μίλια, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐχθροῦ κειμένη, καὶ ἡ Λευκοσία μέσον τῆς αὐτῆς θεμελιωμένη, δὲν ἦτον ἀρκετὴ οὔτε νὰ λάβῃ, οὔτε νὰ δώσῃ καμμίαν βοήθειαν. Ἐθεμελιούτο ἡ διαφύλαξις τῆς ἐπάνω εἰς τὰς μεγάλας, καὶ ἀδράς προσφορῆς τῆς αὐθεντίας, εἰς τὴν αὐτῆς ἀγρυπνον προστασίαν, καὶ εἰς τὰς σφύραξαι, καὶ ἐλπιδοφόρους συμβουλὰς τῆς, ἡ ὅποια ὅτε ἐκτίζετο τὸ νέον τειχόκαστρον τῆς Λευκοσίας, λαβοῦσα ὑποψίαν ἔστειλεν εὐθὺς μίαν ἀρκετὰν φύλαξιν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ἐχθρὸν αὕτη ἦτον κώνωψ πρὸς λέοντα. Ἐκφυθέντος δὲ τοῦ πολέμου, καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ πρὸς τὴν θύραν ὄντος, ἐλπίζετο κἀν τοῦλάχιστον μία βοήθεια στρατιωτῶν ὡς δέκα χιλιάδας ἤξευρε καλότατα ἡ αὐθεντία, πῶς ὁ λαὸς τῆς Κύπρου σκλάβος ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ἀρχόντων, καὶ εὐγενῶν, ἦτον ἀπραχτος εἰς ἄρματα παντάπασιν. Τὸ τειχόκαστρον μετὰ βίας ἐτελείωσε, καὶ χωρὶς τὰ ἀνγκυαία παραπετάσματα μὲ ἔνδεκα ἐπιτειχίσματα καὶ, ἡ προμάχους, μπαλουάρδα Ἰταλιστί, ἀλλὰ χωρὶς τῆς χρειζομένης φρουρᾶς σχεδὸν ἄχρηστα. Τὸ ὀλιγώτερον ἐχρειάζε

ζετο ἄπο πεντακοσίους σολδάτους τὸ καθ' ἓνα διὰ μίαν οὐδὲ τόσον ἀρκετὴν διαυθέντευσιν.

• Ἐδραμιον λοιπὸν οἱ φοβερισμένοι Λευκοσιᾶται εἰς δεήσεις, καὶ λιτανίας ὀλονυχθίους, καὶ Λατῖνοι, καὶ Ῥωμαῖσι, καὶ παντὸς ἄλλου γένους ἀρχιερεῖς, καὶ ἱερεῖς ἐπικαλούμενοι τὴν μόνην ἐλπίδα, καὶ προστασίαν τοῦ πανοικτιέρμονος θεοῦ, ἅμα μετὰ τῶν ἐξοχωτάτων βετόρων, ἀρχόντων, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Ἐκτωρ Βαγλιόνες, μὲ τοὺς καπετανέους καὶ σολδάτους, καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἔφερε τὸ χῶμα τοῦ νέου χάνδακος καὶ ἐγέμιζε τὸν παλαιόν, ἵνα μὴ ἤθελεν εὖρει ὁ ἐχθρὸς ἐκείνου τὰ χῶματα ἀρμόδια διὰ τὸ ἔργον του· καὶ αὐτὸς, συναθροισθέντος τοῦ συμβουλίου, ἐπρόβαλλεν, ὅτι ἦτον ὠφέλιμον νὰ παρουσιασθῇ μὲ τὸ στράτευμα εἰς τὰ παραθαλάσσια, ἂν ἦτον δυνατὸν νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἔξοδον εἰς γῆν, καὶ νὰ τὸν βάλῃ εἰς σύγχυτιν. Τὴν γνώμην ταύτην ὁ λαὸς, καὶ οἱ ἀρχοντες Κύπριοι τὴν ἀσπάσθησαν, καὶ τὴν ἐπήνεσαν. Οἱ δὲ βετόροι τὴν ἀπέρριψαν, λέγοντες, ὅτι ἦτον ἀδιάκριτος, καθότι ὁ ἐχθρὸς ἂν εἰς πλῆθος, πανταχόθεν ἐδύνετο νὰ τρέξῃ, νὰ ἀρπάξῃ τὰ καστέλλια, ἀφύλακτα, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ὀλίγη ποσότης τῶν στρατιωτῶν, μακρὰν ἀπὸ καστέλλια, ἐμελλε νὰ καταφθαρῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, μὴ ἔχουσα ποῦ νὰ καταφύγῃ· καὶ ἐπειδὴ οἱ τῆς Λευκοσίας ἐστοχάζοντο πῶς ὁ ἐχθρὸς μέλλει πρῶτον νὰ βάλῃ εἰς πολιορκίαν τὴν Ἀμφύχωστον, ὁ Ἐκτωρ Βαγλιόνες μὲ μερικὰς συντροφίας ἐπορεύθη εἰς φύλαξιν αὐτῆς, διορίσας εἰς Λευκοσίαν ἐπιστάτας τοῦ στρατεύματος τὸν κόμητα τῆς Τρίπολης ἀρχηγὸν εἰς τὴν ἐπιστάσιαν τῶν κανονίων, καὶ ἄλλους εὐγενεῖς Κυπρίους τοὺς ἐμπειροτέρους εἰς τὴν πολεμικὴν.

• Στράτευμα τακτικὸν εἶπεῖν δὲν εὕρισκετο, παρὰ δύο χιλιάδες πεζῶν, καὶ ὡς τέσσαρες χιλιάδας ἕτερον ἐκ Βενετίας σταλθέν. Τὸ ἱππικὸν συνίστατο εἰς πεντακοσίους μόνον. Ὅλον τοῦτο ἦτον διωρισμένον ἀπὸ τριακοσίους εἰς Πάρον, Χρυσογοῦν, Αὐδίμου, Δεμισιῆς, Ἀλικαῖς, Λάπιθον, Κυθραῖον, Λακατάμιαν, Νῆτον, Περιστερῶναν, καὶ Λεῖκαν, καὶ εἰς ἄλλα μέρη. Τῶν ἀνωθεν τόπων αἱ συντροφίαι τῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν καπετανέων ἐκατέσθισαν εἰς Λευκοσίαν ὄντων καὶ Ἰταλῶν, καὶ Κυπρίων. Ἐγινε σύναξις καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Λευκοσίας ὡς 2600 ἄνδρες, τεχνίται ὅμως, δοῦλοι, ἀπρᾶκτοι εἰς τὰ τοῦ πολέμου, καὶ ἄπειροι οἱ περισσότεροι. Ἄλλ' ἂν ὄχι διὰ διαυθέντευσιν, καὶ διὰ φύλαξιν τοῦ τείχους, καὶ ἐπίδειξιν εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἐκ

τούτων πολλοὺς ἔστειλαν εἰς τὰ ὄρη νὰ φυλάττουσι τινὰ στήμα-
τα, καὶ πολλοὺς χωρὶς τουφέκιον. Μόλις δὶότι εὐρέθησαν εἰς τὴν
ὄπλοθήκην τῆς Λευκοσίας χίλια τεσσαράκοντα τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν
τῶν σολδάτων, ὅπου δὲν εἶχαν. Ἀπὸ τὴν μεγάλην των ἐμπειρίαν
τούτων τῶν τεχνιτῶν ἕκατον τὰ γένειά των, λέγει ὁ Καλλέπιος
ιστορικὸς, ὅταν ἐξέριπτον τὸ τουφέκιον. Τὰ τῆς τροφῆς ἀπρόβλε-
πτα, καὶ ἐλλειπῆ σχεδόν. Πυρῆτις καὶ μόλυβδος καὶ ἄλλα, σπάνια.
Καὶ τὸ δὴ χεῖριστον ὁ χωριάτης λαὸς ἐχθρὸς τῶν ἀρχόντων, καὶ
φρουδαταρίων, πάλιστα ὁ πύριος, ὅστις ἐπεθύμει ἐναλλαγὴν ἐξου-
σίας ὡς: μεγάλην του ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τοῦτο ἴσως δὲν ἔσπραλλεν.
Ἐτυνάχθη ὅλον τὸ μέρος τῶν εὐγενῶν τοῦ συμβουλίου, καὶ ἐδια-
χωρίσθη εἰς δύο μέρη, διορισθέντες ἐπ' αὐτοὺς δύο ἀνδρῆσι καπε-
τανεῖοι, ὁ Φέπος Ζάππες εὐγενῆς Κύπριος εἰς τὸ νὰ δικυθεντεύῃ τὸ
μπαλοάρδον τοῦ Ποδακατάρου, ἔνθα ἡ μεγάλη προτοβολὴ τοῦ ἐχθροῦ,
ἔχων ὑπ' ἐξουσίαν 750 εὐγενεῖς, πολίτας, καὶ δούλους, καὶ ὁ Οὐγὸς
Φλάτρος εὐγενῆς Κύπριος τὸ τοῦ Κωστάντζου, ἔχων καὶ αὐτὸς ὑπ'
ἐξουσίαν ἄλλους ὁμοίως. Οἱ δὲ ἄλλοι καπετανεῖοι καὶ στρατιῶται μὲ
200 ἵππους, καὶ ὡς δύο χιλιάδας σολδάτους, ἐπῆγαν εἰς Ἀμμό-
χουστον μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον Βαγλίινε.

Τῆ 16 Μαρτίου 1570, ὁ Ἄλῃ πασᾶς ἀρχηγὸς δευτέρως μοίρας
τοῦ στόλου μὲ 36 γαλέρας, 12 φούστας 4 καράβια τούρκικα, καὶ
δύο Βενέτικα, μὲ τὸ γαλεόν τοῦ Μεμετ πασᾶ, μαούνας 8, ἄλλα 40
ἵπποπεράματα, μὲ πλῆθος καραμουσκλινίων φορτωμένων τροφᾶς καὶ
ἔρματα, ὑποκείμενα πάντα εἰς τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν γενικὸν στρατη-
γὸν τῶν τῆς Ἑρᾶς στρατευμάτων, ἐκίνησεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινού-
πολιν, καὶ ἐτυναπαντήθη εἰς Φοίνικα μετὰ τοῦ Πικλῆ πασᾶ, ὅστις
τῆν 20 Ἰουνίου ἔστειλεν ἕξ γαλεότας διὰ νὰ ἐξανοίζουσι, καὶ ἀραξαν
εἰς χωρίον Ἄραν πλησίον τῆς Ἀλεξανδρέττας. Εὐγήτησαν ἔξω οἱ Τούρ-
κοι, ἑκατεθίωξαν τινὰς βοσκούς. Εἰκοσιενέα ὅμως ἐκεῖ φύλακες στρα-
τιῶται ὤρμησαν κατ' αὐτῶν, καὶ θανατώσαντες ὄχι ὀλίγους, τοὺς
λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ ἔμβουν εἰς τὰς γαλέρας των, καὶ δύο ἢ τρεῖς
ἐκρέτησαν, καὶ ὁ καπετάνιος ἐλθὼν εἰς Λευκοσίαν ἔφερε τὰς κεφαλὰς
ἐκείνων καὶ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας, καὶ ἐλπίζων βραβεῖον ἀπὸ τὸν
σποκτηρητὴν Δάνδολον, οὐδὲν ἔλαβε καὶ ἀπῆλθε λυποῦμενος.

Ἐ τότε ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πάφου Κονταρίνης, ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος
πρὸ καιροῦ ἐπορεύθη εἰς Βενετίαν ἔπρεξε τὸν τόπον τούτου, καὶ διὰ τὰς

ἐπικειμέναις κινδυνώδεις περιστάσεις τοῦ πολέμου πρὸς ἐγκαρδίωσιν τῶν εὐγενῶν, καὶ παντός τοῦ στρατεύματος, καὶ τοῦ λαοῦ, ἔκαμε μίαν ὁμιλίαν εἰς τὴν ἀγίαν Σοφίαν, παρόντων πάντων καὶ βετόρων, καὶ ἀρχόντων, καὶ ἀρχηγῶν τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

» Πολῖται, ὅσοι μέγας ὁ κίνδυνος εἶναι ὅπου σὰς φοβερίζει, τόσο ἐλπίζω ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν σας, ἀπὸ τὴν μεγαλοψυχίαν, καὶ καρτερίαν σας: Ἡ πρόνοια ὅπου ἀγρυπνεῖ ἐπάνω εἰς ἑσᾶς, δὲν με ἀφήνει νὰ ἀμφιβάλλω τὴν νίκην, καὶ τὸν θρίαμβον. Αἱ δυσκολαὶ δὲν εἶναι τὸ οὐδὲν εἰς τοὺς ἥρωας· καὶ τὰ ἴδια πράγματα τὰ πλέον ἀδύνατα, καθίστανται εὐκόλα εἰς τὰς ψυχὰς τὰς κατὰ ἀλήθειαν χριστιανικὰς. Ἄν οἱ στοχασμοὶ τῶν προπατόρων σας διὰ τὴν πίστιν, καὶ διὰ τὴν πατρίδα δὲν ἀπόκαμαν εἰς τὰς καρδίας σας, ἔχω στερεὰν ἐλπίδα πῶς ἡ καρτερία σας θέλει στεφανωθῆ με ἀθάνατον δόξαν. Αὕτῃ δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, ὅπου ὀλίγοι ἀριθμὸς στρατιωτῶν ὑπερέβη στρατεύματα ἰσχυρότατα, καὶ πολυάριθμα. Ὅλοι οἱ λαοὶ, ὅπου ὁ θεὸς ἠθέλησε νὰ φυλάξῃ, ἔφθασαν νὰ ἰδοῦν τὴν ἀδυναμίαν των νὰ θριαμβεύσῃ, ὅχι μόνον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν των, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς παρατάξεις τῆς φύσεως, καὶ εἰς τὰς ἀντιστάσεις τῶν στοιχείων. Τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης ἀνοίχθησαν εἰς τὴν παρουσίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν, διὰ νὰ τοὺς ἀφήσουν ἕνα εὐρύχωρον πέραμα χρειάζομενον. Ἐπιπτε τὸ μάννα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν διὰ νὰ τοὺς θρέψῃ. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι διὰ νὰ χορηγήσουν εἰς αὐτοὺς νερὰ ἄφθονα. Ἡμεῖς πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ἀπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ βοήθειαν, ἐξ ἴσου ἰσχυρὰν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου καλῶς ὁ Φαραὼ, εἶναι ὁ σκληρὸς τώρα διώκτης τοῦ λαοῦ του. Ἐνθυμηθῆτε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, εἰς ὃν εὐρέθη ἡ νῆσος τῆς Μάλτας, πέντε χρόνοι εἶναι. Πολιορκουμένη ἀπὸ μίαν ἀρμάδα ἀναρίθμητον, με ὀλίγους διασθεντάς, ἡστερημένη παντάπασι ἀπὸ τὰ ἀναγκαιότερα, ἀπρόβλεπτος ἀπὸ πᾶσαν ἐλπίδα ἔξωθεν· καὶ ὅμως αὕτῃ ἐλευθερώθη ἀπὸ μόνην τὴν ἀνδρείαν τῶν αὐτῆς ἰππέων, καὶ ἀπὸ τὴν πίστιν των, τῶν ὁποίων ὁ οὐρανὸς συνυπερασπίζετο. Ἴδοὺ ὁ τύπος ὁ ἐδικὸς σας. Ἴδοὺ ἡ εἰκὼν τῆς τύχης σας. Οἱ καθ' ἑαυτοὺς τῆς Μάλτας ἀπὸ διάφορα γένη δὲν ἐμάχοντο παρὰ διὰ τὴν πίστιν, καὶ διὰ τὴν δόξαν· ἑσεῖς, ἔξω ἀπὸ αὐτὰς τὰς δυὸ αἰτίας, ἔχετε νὰ διασθεντεύσετε τὴν πατρίδα σας, τὰς γυναῖκάς σας, τὰ ὑποστατικά σας, καὶ ὅλα σας τὰ ἀγαθὰ. Εἴθε ἄνδρες ἐλεύθεροι, καὶ ἀνδρείοι. Οἱ ἐχθροὶ σας δὲν εἶναι παρὰ ἕνα συνάθροισμα ἀπὸ ἀχρείους σκλάβων.

Ἔχετε καλὴν ἀρτιγλιαρίαν (μηχανοπυροβολικὴν), καὶ ἀρματολογίαν. Δειχθῆτε, ὦ ἄνδρες, καθὼς πρέπει, καὶ σὰς ὑπόσχομαι τὴν νίκην. Ἡ βοήθεια, ὅπου προσμένωμεν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀργήσῃ. Ἐξεύρετε, πῶς ἡ αὐθεντία ἀρμάτωσε διὰ τὴν ἀγάπην σας μίαν φλόταν δυνατὴν, καὶ ὅτι αὐτὴ κανένα πρᾶγμα δὲν θέλει ἀμελήσει διὰ νὰ βαστάσῃ τὴν κυρικρίαν ἐνὸς βασιλείου τοσοῦτον ἠγαπημένου. Βέβαιον λοιπὸν εἰς αὐτάς τὰς ἀνθρωπίνους βοηθείας, πασχίσατε ἐκεῖνας τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὰς δεήσεις σας, μὲ μίαν τελείαν συντριβὴν τῆς καρδίας, καὶ ἀποχὴν τῶν ἁμαρτιῶν σας. Ὁ Θεὸς πᾶς φοβερίζει, ἀλλὰ δὲν τὸν βάλλετε εἰς ἐνάγκην νὰ σὰς τιμωρήσῃ. Αὐτὸς σὰς δείχνει τὰ σημεῖα τῆς ὀργῆς του, διὰ νὰ διατεθῆτε νὰ ἐξιλεώσετε τὴν εὐσπλαγγίαν του, καὶ διὰ νὰ ἐλπίζετε παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπολύτρωσίν σας, καὶ δοξολογήσετε αὐτὸν ὡς ἀληθινόν, καὶ μεγαλόδωρον παροχέα πάντων τῶν δωρημάτων.

» Αὐτὴ ἡ ὁμιλία ἐθέριε πάντας, καὶ ὁ ἕνας ἐγκαρδίονε τὸν ἄλλον. Ἐδιαμοιράζοντο τὰ στήματα καὶ οἱ τότε εἰς τὸν καθ' ἓνα, καὶ συνερίζοντο καθ' ἓνος νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του μὲ τὴν ἰδίαν χύσαν τοῦ αἵματος. Τότε ἠνάγκασαν οἱ ῥετόροι νὰ φέρουν εἰς τὰ καστέλλια τὰ ἀναγκαῖα τῆς τροφῆς. Ἐπορεύθησαν οἱ ἴδιοι εἰς Ἄσχιαν, προσμένοντες ἐκεῖ τὸν τοποτηρητὴν τῆς Ἀμμοχοῦστου διὰ νὰ διορίσουν τὰ σιτάρια, τὰ πρόβατα, καὶ ὅσα ἄλλα χρειάζόμενα καὶ δὲν ἔκαμον ἄλλο παρὰ νὰ ἀρπάξουσιν τὰ ζῶα τοῦ καθ' ἓνός, τὰ κριθάρια, καὶ σιτάρια. Οἱ δυστυχεῖς πάροιχοι ἐπρόσμενον μὲ ἐπιθυμίαν μεγάλην νὰ ἀκούσουν, ὅτι ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τὴν σκλαβίαν ἐπειδὴ ἔκουσαν, πῶς ἦλθον γράμματα ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν, ὅπου ἔγραφον νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν, τὴν ὅποιαν ἐλευθερίαν δὲν ἀπόκτησαν, μήτε ἦλπιζαν νὰ ἀποκτήσουν, ἔξω ἀπ' ἐκείνην τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ.

» Τῇ δὲ 27 Ἰουνίου φεύγουσα ἀπὸ τὸν Φοῖνικα ἡ ναυτικὴ ἀρμάδα τοῦ ἔχθρου ἔφθασεν εἰς Πάφον τῇ 4 Ἰουλίου, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἄραξεν εἰς Λεμεσόν, καὶ τὴν ἐλεπλάτησεν ἕως εἰς τὸ Ἀκρωτήριον, καὶ ἀρπάζοντες, καὶ καιόντες οἱ Τοῦρκοι, ἔφθασαν ἕως εἰς χωρίον Πολεμίδια. Ἐκεῖ ὁ καπετάνος τῆς Πάρου Μαλιπιέτρος μὲ τοὺς στρατιώτας τῆς φυλακῆς ὤρμησεν εἰς τὴν μέσσην τῶν ἔχθρῶν, καὶ ἐκαταχάλασε πολλοὺς, ἔβαλεν εἰς φυγὴν, καὶ ἐπῆρε δύο ζωντανούς, οὓς ἐφόρτωσε δύο σάκκους κεφαλᾶς, καὶ ὕστερον ἔφερεν εἰς Λευκωσίαν ἐπάνω εἰς κοντάρια αὐτάς, καὶ τοὺς δύο αἰχμαλώτους μετὰ θριάμβου. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἡ ἀρμάδα ἦλθεν εἰς Ἀλικιαῖς χωρὶς νὰ

ἀπαντήσῃ παραμικρὴν ἐναντιότητα. Εὐγαλεν εὐθὺς εἰς γῆν ὅλον τοῦ τὸ ἵππικόν, καὶ πεζὸν στράτευμα, καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ ἔκαμεν ἐκεῖ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ ὁ Μουσταφὰ πασᾶς. Ἐπορεύθη τότε ἐκεῖθεν ὁ Πικλὴ πασᾶς μὲ ἑκατοντάδα γαλέρας, καὶ ἄλλα πλοῖα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Παγιασιῦ, καὶ ὁ Ἄλῃ πασᾶς εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄτταλαίας, καὶ τῇ 21 Ἰουλίου ἔφερον ἄλλα πολυάριθμα στρατεύματα. Ἐν τῷ μεταξύ τούτου τοῦ καιροῦ ὁ Μουσταφὰ πασᾶς ἔστειλε γράμματα εἰς Λευκοσίαν μὲ τινὰ τυφλὸν καλόγερον, Νικὸδῆμον Κορφιάτην, παρακινητικὰ καὶ φοβηριστικὰ, παρακινῶν ὅλους νὰ ἤθελαν ὑποταχθῆ μὲ εἰρήνην εἰς τὸν αὐθέντην του, συγχωρῶν τοὺς ὑποταχθέντας μεγάλην ἐλευθερίαν καὶ ἐξουσίαν εἰς τὰ πράγματα αὐτῶν. Πολλοὶ δὲ τῶν Τουρκῶν ἔκαμαν ἐπιδρομὰς διαφόρους, ἀρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ χωρία, καὶ φθάνοντες εἰς τὰ Λευκάρια, χωρίον μέγα, ὀδηγούμενοι ὑπὸ ἐνὸς ἱερέως Ῥωμαίου ἐκεῖ, ἔπεισαν τοὺς Λευκαριῖτας νὰ ὑποταχθῶν, καὶ ἐλθόντες τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Μουσταφὰ πασᾶν ἔδωκαν ὄρκον ὑποταγῆς, καὶ ἔλαβον ἐξ αὐτοῦ καὶ ποια τινὰ προνόμια καὶ ἀποδοσίας, τὰ ὁποῖα μετὰ παρέλευσιν χρόνων ἔχασαν οἱ Λευκαριῖται. Οἱ βετόροι τῆς Λευκοσίας μαθόντες τῶν Λευκαριτῶν τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Τούρκους, ἔστειλαν τινὰ Μεκδοῦκαν Δημήτριον Δάσκαρον καπετάνον μὲ τὴν συντροφίαν του διὰ νὰ περάσῃ ὅλους ἀπὸ τὸ σπαθίον, καὶ νὰ κατακαύσῃ τὸ χωρίον τους ἀλλὰ κατατρεχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε ἐχθρῶν ἐν μέσῳ δύο ὁρέων, σκοτωθεὶς ὁ ἵππος του, ὀλίγον ἔλειψε νὰ ληφθῆ αιχμάλωτος, ἐὰν δὲν ἔπαιρνεν ἄλλον ἵππον, καὶ νὰ φύγῃ εἰς Λευκοσίαν.

» Τῇ 24 Ἰουλίου ὁ Μουσταφὰ πασᾶς κροτήσας συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν πολιορκίαν πρῶτον τῆς Λευκοσίας, ὡς πρωτεύουσα πόλις τῆς νήσου, καὶ ὡς περιφυλάττουσα ὅλους τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς, ἐξ ὧν ὁ γιανιτζαρος ἐγκαρδιόνητο περισσότερο νὰ πολεμῇ διὰ νὰ ἀρπάξῃ. Καὶ δὴ ἀποστείλας πρῶτον εἰς τὰ μέρη Ἀμμοχοῦστου 500 ἵππεις διὰ νὰ ἐμποδίσῃ κάθε βοήθειαν ἐκεῖθεν τῆς Λευκοσίας, (τῶν ὁποίων ὁ Ἐκτωρ Βαγγλιόνες μέγαν ἀρραρισμὸν ἐπροξένησεν εἰς ἅγιον Σέργιον), καὶ ἀρκετὸν στράτευμα εἰς Λευκοσίαν διὰ προφυλακῆν, τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἦλθε καὶ αὐτὸς μὲ τὸ ἐπίλοιπον. Ἐβάζε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ βουνὸν τῆς Μανδιάς, σκηνοποιητάμενος ἐκεῖ. Μέρους δὲ τοῦ στρατεύματος ἔστειλε νὰ σκηνοποιήσῃ εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, ἐνθα νῦν ὁ ἅγιος Δομέτιος χωρίον, πλησίον τῶν δύο πηγῶν τῶν νετ

ρῶν τῆς Λευκοσίας καὶ ἄλλο μέρος στρατεύματος ἐσκηνοποίησε μετὰ τῶν χωρίων Ἀγλαγγιᾶς καὶ Ἀθαλάσσης, ὅπου εἶναι καὶ νερὰ ἀρκετὰ μακρὰν τῆς Λευκοσίας ὡς πέντε μίλια ἰταλικά. Τῇ 26 ἔστειλεν ὁ Μουσταφὰ πασᾶς μερικοὺς ἰππεῖς προσκαλῶν εἰς τὰς πρώτας προσβολὰς τοῖς τῆς Λευκοσίας ἀνδρῆσι. Ἐσυμπροσῆτο τὸ ὅλον στρατεῦμα τῶν Τουρκῶν ὡς ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῶν, καὶ δύο χιλιάδας καὶ πεντακοσίους ἰππικὸν ἔω· τότε, μὲ πλῆθος κανονίων καὶ ἀρμάτων ἀνεκδιήγητον. Εἰς αὐτὴν τὴν πρόσκλησιν τοῦ ἐχθροῦ, οἱ Ἴταλοὶ καὶ Ῥωμαῖοι πάντες ἐζήτησαν ἀδειαν νὰ εὗγουν ἔξω τῆς χώρας εἰς τὴν πάλιν, ἀλλὰ μερικῶν ἐσυγχωρήθη ἰππέων ὑπὸ τοῦ συμβουλίου. Οὗτοι ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Ηιοδᾶν, ἐνὸς τῶν συμβουλατόρων, ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐδὲν ἀξιοσημεῖωτον ἐπραξάν, μὲ τὸ νὰ ἐζήτουν τὸν ἐχθρὸν νὰ πλησιάσῃ ὑπὸ τὰ τεῖχη. Τὴν ἐρχομένην ἔχασαν ἕνα καπετάνιον Ἀνδρέαν Κορτέση, σκλαβωθέντα καὶ παρασταθέντα εἰς τὸν Μουσταφὰ πατᾶν. Τῇ 30 ἐξαίφνης ἐφάνη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κτισθεὶς ἕνας πύργος εἰς τὴν Μανδιάν, καὶ αὐτὸν ἐστόλισε μὲ τὰ κανόνια, μὴ ἀπέχων τοῦ τεύχους τῆς χώρας 140 πόδας γεωμετρικοῦς ἢ ὀργυῖας κατ' εὐθείαν γραμμὴν. Οἱ πολιορκούμενοι ἐπροσπάθησαν νὰ ῥίψουν αὐτὸν τὸν πύργον πολὺ, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθησαν. Ἐκτίσεν ἄλλον πύργον εἰς ἄγρον Γεώργιον, ὅπου εἶναι ὕψωμα. Ἐκτίσεν τρίτον ἀντικρυς τοῦ μπαλουάρδου τοῦ Κωνσταντῆζου, καὶ Ποδοκατάρου εἰς βουνὸν ὀνόματι Μαργαρίτα. Ἐκτίσεν τέταρτον εἰς τὸ μέσον τοῦ βουνοῦ τῆς Μανδιᾶς. Ἄνοιξε χαντάκια πλατύτατα, καὶ βαθύτατα, ὥστε ἐρθασαν ἔως εἰς τὰ παλαιὰ τειχόκαστρα. Ἐκείθεν ὡς ὀγδοήκοντα ὀργυῖας ἔκτισεν ἄλλους τέσσαρους πύργους ἀντικρυς τῶν μπαλουάρδων Ποδοκατάρου, Κωνσταντῆζου, Δαβίλα, καὶ Τρίπολης, ἐνδυναμώσας αὐτοὺς μὲ χαντάκια βαθύτατα, μισορέγγαρα, καὶ τετράγωνα, ἔνθα ἐφύλαττον γιαντζήροι, ὥστε ὅπου τὰ κανόνια τῶν ἀποκλεισμένων, ἢ καθάλλαρια, καὶ τὸ πεζὸν δὲν ἐδύναντο εὐκόλα νὰ τοὺς βλάψουν, καὶ διὰ τέσσαρας ἡμέρας ὁ ἐχθρὸς δὲν ἔκαμεν ἄλλο, παρὰ νὰ κτυπᾷ τὰ τεῖχη τῆς χώρας μὲ μεγάλην ὀρμὴν καὶ συνέχειαν μὲ τὰ πλέον μεγάλα του κανόνια. Δὲν ἀνεπαύετο παρὰ μόνον τρεῖς ὥρας τῆς ἡμέρας, διὰ τὴν καύσιν τοῦ ἡλίου τὴν μεγάλην. Καὶ ἐπειδὴ τὰ βόλια ἐχῶνοντο εἰς τὸ τειχόκαστρον, χωρὶς νὰ προξενήσουν χαλασμὸν, ἄρῃσεν αὐτὴν τὴν πρᾶξιν, καὶ λαβῶν τζάπαις, κούσσους, καὶ φτυᾶρια κτλ. ἦλθεν ὑποκάτω εἰς τὸ τειχόκαστρον, καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ ἀποκλεισμένοι

δὲν ἐδύναντο νὰ τὸν βλάψουν. Ἐκαμιν ἐκεῖ ἓνα μεγάλον χάνδακα, ἔρριψε τὸ χῶμα κατὰ τὰ μέρη τῆς πόλεως, καὶ ἐπαρμύονευσεν ἐκεῖ πολλοὶ μὲ τὰ τουφέκια, οἵτινες ἐπρόσεχαν, ἂν τινὰ ἐβλεπον ἐπάνω εἰς τὰ τεῖχη ὡς βροχὴν ἔρριπταν κατ' αὐτοῦ τὰ βόλια. Ἐξάνοιγαν ἐκείθεν τὰ κινήματα τῶν ἔσω, καὶ ἀφ' οὗ ἔσκαψαν χαντάκια, καὶ πέντε δρόμους κατὰ τὸν χάνδακα τῆς χώρας, ὄντα πλατύν ὡς εἴκοσι ὀργυίαις, ἔφεραν ξύλα καὶ ἐπεριτριγύρισαν ὄλον ἐκείνο τὸ διάστημα, ἔκαμιν ὑψώματα διὰ νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τὰ βόλια τῆς χώρας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐτύφλωσαν τοὺς ἔνδον στρατιώταις, οἱ ὅποιοι παντελῶς πλέον δὲν ἐδύναντο νὰ τοὺς βλάψουν, καὶ ἀκολούθως ἐκυρίευσαν τὸν χάνδακα τοῦ κάστρου, ὥστε ὁποῦ ἦλθον νὰ κατασκάψουν τὸ ἔξω μέρος τοῦ μπαλουάρδου. Ἐκαμιν διώρυγας, ἤτοι λαγούμια, χωρὶς νὰ δοκιμάσουν καμμίαν ἐνόχλησιν ἀπὸ τοὺς μέσα. Ἐμπόδισεν ὁ τοποτηρητῆς νὰ μὴ τοὺς ρίπτουν τουφέκια εἰάν δὲν ἦτον ὡς δέκα ἢ περισσότεροι οἱ ἐχθροὶ, λέγων, ὅτι δὲν εἶδε χεῖρι εἰς τὸν Σάν Μάρκον, καὶ πολλοὺς φοβερισμοὺς εἰς τοὺς πομποπαρδιέρους ἐπιβάλλων εἰάν ἔφθειρον τὴν πόλιν καὶ τὰ μολύβια, εἰς καιρὸν ὅπου ὁ ἐχθρὸς ἀκατάπαυστα δὲν ἔπαυε πλήττων τὸ τεῖχος καὶ τὴν χώραν ἔνδον μὲ τὰ κανόνια.

• Παλλάκις ἐπιπλήχθη ὁ τοποτηρητῆς Νικολὸς Δάνδουλος ἀπὸ τὸν Πιζάνην, συγκαθεδρόν του, νὰ ἀφήσῃ τοὺς στρατιώταις νὰ πολεμοῦσιν ὡς δύνανται, καὶ οἱ πομποπαρδιέροι νὰ πράττουν ἐκεῖνο ὅπου τοὺς φανῆ εὐλογον διὰ τὴν διαυθέντευσιν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ κστρέψῃ τὸν χάνδακα, νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς ἐχθροὺς, ἐπειδὴ μὲ τζάπαις καὶ σίδηρα ἔκαμιν λαγούμια, καὶ ἐγάλουν τὸ τειχόκαστρον. Ἐκεῖνος ἀπεκρίνετο πῶς τὰ ἔνδεκα μπαλουάρδα ἦταν τόσα βουνά. Ἐκατέβησαν τὴν νύκτα ἄνθρωποι νὰ ἐξετάζουν τὰς πράξεις τοῦ ἐχθροῦ, καὶ πολλάκις ἀπεδιώχθησαν. Ἐσκαπταν οἱ ἐχθροὶ, καὶ ἐγέμιζαν τὸν χάνδακα τῆς χώρας. Ἐζήτησαν πάλιν οἱ Ἴταλοὶ νὰ ἐξέβουν ἔξω νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἐχθρὸν νὰ μὴ σκάπτουν τὰ τεῖχη. ἀλλὰ διατὶ ὀλίγοι δὲν τοὺς ἐσυγχωρήθη. Ὁ κολονέλλος Παλάτζος ἔκτισεν ἓνα πύργον ξύλινον, διὰ νὰ δουλεύῃ τὰ κανόνια μὲ φύλαξιν· ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ τὸ βουνὸν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς τὸν ἔρριψε μὲ ἄλλα προφυλακτικὰ εἰς μίαν στιγμὴν. Ἡθέλησε νὰ κάμῃ ἓνα λαγούμι ἀπὸ τὸ μπαλουάρδον, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸ ἄρχισε νὰ κλονῆται ἀπὸ τὰς προσβολὰς τὰς ἀμέτρους τοῦ ἐχθροῦ, ἐπαραιτήθη καὶ τοῦτο. Ὅντες εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν

οί τῆς Λευκοσίας ἔγραψαν ζητοῦντες βοήθειαν ἀπὸ τὴν Ἀμμόχουστον, ἀλλ' ἐπιάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· καὶ δὴ ἔστειλαν καπετάνον Ἰωάννην Βαπτιστὴν, ἄνθρωπον ἀνδρείον, τὸν ὅποιον καταδιώκοντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἄρπαζαν τὸ καπέλλον καὶ τὸν κουκάλον, καὶ ἐλθόντες ὑπὸ τὰ τείχη τὰ ἔδειχναν. Ἐγράψε πάλιν ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς γραφᾶς εἰς τὸν κόμητα Γιάκουμον Δενῶρες γενεράλην τῆς ἀρτιγλιερίας καὶ εἰς τὸν λαόν, παρακινῶν πάντας νὰ παραδοθοῦσι μετ' τὸ ἦσυχον, διὰ τὴν τιμὴν καὶ ζωὴν των, ἀλλ' οὐδὲν ἀπεκρίθησαν.

Ἐφθασε τέλος πάντων ὁ καπετάνος Βαπτιστὴς εἰς Ἀμμόχουστον, καὶ τοῦ συμβουλίου ἐκεῖ συναχθέντος, ἀνεγνώσθη ἡ γραφὴ τῶν τῆς Λευκοσίας, ἣτις περιεῖχε τρία ζητήματα· ἓνα, ὅτι ὁ Ἐκτωρ Βαγλιόνες ἐζητεῖτο διὰ τὴν διαυθέντευσιν αὐτῆς· δεύτερον, βοήθειαν ἀπὸ Ἰταλοῦ στρατιώτας, καὶ τρίτον πομπαρδιέρους. Ὁ μὲν Ἐκτωρ Βαγλιόνες ἐπεθύμει νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς Λευκοσίας, ἀλλὰ τὸ συμβεβηκὸς τοῦ Βαπτιστοῦ τὸν ἐμπόδισεν. Ἐστειλε λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ ἓνα καπετάνιον ἀπὸ τὴν Βερῶναν πομπαρδιέρην μετ' σύντροφον, καὶ μετὰ πολλοὺς κινδύνους, φόβους, καὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας νηστικοί, φυγόντες ἀπὸ τρεῖς φυλάξεις τῶν ἐχθρῶν ἔμβυσαν εἰς Λευκοσίαν τῇ 10 τοῦ Αὐγούστου. Ὅσοι ἐστάλησαν εἰς τὰ ὄρη νὰ συνάξουν ἀνθρώπους ἐπιάσθησαν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν, καὶ τούτους ἐπαράστησαν ἔμπροσθεν τῶν τειχίων εἰς τοὺς ἔσωθεν. Βλέποντες πῶς δὲν ἤλπιζον καμμίαν βοήθειαν ἄρχισαν νὰ ρίπτουν κανόνια ἀπὸ τοῦ Ποδοκατάρου ἕως εἰς τὸ τοῦ Κωνσταντζου, καὶ τοῦτο εἰς ἐκεῖνο, διὰ νὰ κλείσουν τοὺς λαιμοὺς τῶν μπαλουαρδιῶν, τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸ τῆς Τρίπολης, καὶ εἰς τὸ τοῦ Δαβίλια, ὃ ἐκεῖ Σωζόμενος πομπαρδιέρης, καὶ ἄλλοι μὴν ἀφήνοντες τὸν τόπον ἐλεύθερον τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ πομπαρδιέροι ἔδωκαν μεγάλην ἐνόχλησιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ πολλοὺς ἐθανάτωσαν. Ἀλλ' ὁ τοποτηρητὴς ἐμπόδισε διὰ νὰ μὴ φθειρῆται ἡ πόλις. Τῇ 13 Αὐγούστου ἐστάλη ὁ κεχαγιά Τζελεπῆς μετ' ἐξηγαλέρας, καὶ εἰς τὰ νερὰ τῆς Κρήτης ἔμαθε, ὅτι ἡ ἀρμάδα τῶν Χριστιανῶν ἦτον πολλὰ πλησίον, καὶ οἱ πασάδες στείλαντες εἰς τὰ νερὰ τῆς Πάρου ἐξάνοιγαν δι' αὐτὴν, τὸ ὅποιον ἰδόντες οἱ χωριάται ἀναψαν φωτίαν δι' ὅσα πλοῖα εἶδον, καθὼς ἦτον προσταγμένοι νὰ κάμωσι. Τοῦτο μεγάλην παρηγορίαν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς ἀποκλεισμένους Λευκοσιάτας. Ἀλλ' ἡ χαρὰ αὐτῶν οὐ μετ' οὐ πολὺ διελύθη ὡς καπνὸς τῶν δυστυχῶν. Τῇ 15 ἑὸ ἄλλον εἰς τάξιν μετ' ἅσαν ἡσυχίαν

τὴν στρατιωτικὴν καθ' ἅλλαν, καὶ πρὸς τὸ μεσημέριον, ὅτε ὁ ἐχθρὸς ἀνεπαύετο ἀμέριμος, εὐγῆσαν ἀρματωμένοι εἰς τὸν ποταμὸν ἀπὸ τῆν πόρταν τῆς Ἀμμοχούστου ὀδηγοὶ καπ. Καῖσαρ Πιοβένε Βικεντίνο, ὁ κόμης Ἀλβέρτος Σκύττος, Νικολὸς Γραθενίγος, Τζαννέτος Δάνδολος, Γεώργιος Πανδίας, ὁ καθ' ἅλλαν Μακρίνος ἰνγεγιέρης, καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ὀρμήσαντες μὲ ἀνδρείαν εὗρον τὸν ἐχθρὸν ἥσυχον, καὶ ἐκυρίευσαν τὰ δύο πρῶτα φρούρια τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ Τοῦρκοι τὴν ὀρμὴν ἐννοήσαντες ἔφυγον εἰς τὴν Μανδιάν, καὶ ἔδωκαν τὴν εἶδησιν μὲ πολὺν τρόμον, ἀφήνοντας ὅλα τῶν, καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἄρπαξαν δοξάρια, σαῖτας, σπαθία, ἔως καὶ τὰ προυκάλια ζεστά μὲ τὸ φαγι, καὶ ἐστράφησαν. Ἀλλ' ἐν τῷ ἐπιστρέφειν ἐκαταδίωξεν αὐτοὺς ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἄρπασαν τὰ οὐτίδανὰ ἐκεῖνα λάφυρα, καὶ ἐθανατώθησαν καὶ μερικοὶ, καὶ αἰχμηλωτίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν ὡς ἑκατὸν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ οἱ λοιποὶ μὲ ἀταξίαν εἰσῆλθον τὴν Λευκοσίαν φέροντες τινὰ λάφυρα.

Ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς ἡμέραν κατ' ἡμέραν ἐγένετο ἀφοβος, καὶ αὐθάδης, ὥστε νὰ καταρτιμάξῃ τὰ μπαλουάρδα, καὶ δουλεύων μὲ μεγάλην βίαν ἐσχημάτισε μίαν εὐρύχωρον στρατὸν διὰ νὰ ἀνέβῃ αὐτά. Ὀρμησε πολλάκις, καὶ ἔστησε καμμίαν σημαίαν του, ἀλλ' ἀπεδιώχθη μὲ φθοράν καὶ τοῦ ἐνὸς μέρους καὶ τοῦ ἄλλου. Τῇ δὲ 18 Αὐγούστου ἄρχισε τὴν ἐφόρμησιν ἀπὸ τὰς 4 ἕως τὰς 6 ὥρας ἔφρανε μασὺ του ὁ καθ' ἑνας ἀπὸ ἕνα σακκούλιον γεμάτον πὸλβεργην, τὴν ὁποίαν ῥίπτοντες ἐπάνω εἰς τοὺς σολδάτους ἐπροξένουν μὲγάλον κακόν καὶ ὅποιος ἐπίανε νὰ τὰ ῥίψῃ εἰς αὐτοὺς ἐκαίετο. Ἄλλος τρόπος δὲν ἦτον παρὰ μὲ τὰ κοντάρια ῥίπτοντές τα ἔξω. Δὲν ἠσύχασε πλέον ὁ ἐχθρὸς ῥίπτων ἀκατάπαυστα κανόνια, καὶ μουρτάρια, καὶ τὰς Κυριακὰς ἐπάνω εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ παλάτια καὶ αὐξάνων ὁ ἐχθρὸς τὰς ἐφορμήσεις εἰς τὸ μπαλουάρδον τοῦ Ποδοκατάρου, Κωστάντζου, Δαβίλα, καὶ Τρίπολης, ἐκαταδιώκετο ἀπὸ τοὺς ἔνδον μὲ ἀνδρείαν, καὶ μὲ φωτίας τεχνικὰς. Ἀλλὰ τὰ νοσοκομεῖα ἦτον γεμάτα ἀπὸ λαβωμένους, ὁ λαὸς ἐπέινα φωνάζων, καὶ οἱ πλούσιοι σκληροκαρδιοὶ ἐφύλαττον τὸν σῖτον καὶ τὸ ἄλευρον, διὰ τοὺς ἐχθροὺς ὕστερον. Εὐλα τῆς φωτίας δὲν εὐρίσκοντο καὶν διὰ τὸ ψωμί. Ἐπῆραν ὡς 1600 βολίκια τῶν μοναστηριακῶν διὰ νὰ κάμουν κρεββάτια τῶν κανονίων. Ἐδόθη ὀλίγον σιτᾶρι εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅπου ἐφύλαττον νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς τὸ κάστρον, μετὰ τὰς πολλὰς φωνὰς. Οἱ ἄρχον:

τες θέλοντες τὰς ἀναπαύσεις των ἐκοιμούντο εἰς τοὺς οἴκους των. Ὁ λαὸς ἀγανάκτει καὶ ἐλύσσα κατ' αὐτῶν, ἔτοιμος νὰ φθάσῃ εἰς ἐπανάστασιν. Ὅθεν οἱ προεστώτες ἐπρόσταζαν πάντας νὰ φύρσκωνται εἰς τὸ τειχόκαστρον, νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ αἱ ἴδιοι βετόροι ὁμοῦ.

Ἀφ' οὗ ὁ ἐχθρὸς ἐτοίμασε τὴν στρατὸν ἕως εἰς τὰ μπαλουάρδα Ποδοκατάρου καὶ Κωστάντζου, ῥίψας μὲ τὴν βολὴν τῶν κανονίων τοῦ ὅλα τὰ παραπετάσματα τοῦ τείχους, ἐβίασεν ἕνα γαϊδάρου, πρὸς ἐμπαιγμὸν καὶ χλύσιν τῶν ἀποκλεισμένων καθαλλιέρων, νὰ περάσῃ τὴν αὐτὴν στρατὸν, φωνάζοντας, ἀφήσατε, ἀφήσατε τὸν δυστυχῆ γαϊδάρου, μὴ τὸν θανατώσετε ὅπου τίποτε κακὸν εἰς ἐσᾶς δὲν ἐπραξέ· καὶ πάλιν ἐφώναζον, παραδοθῆτε, παραδοθῆτε, διότι θέλετε δοκιμάσει πολλὰ κακὰ, καὶ μὲ μίαν σαίταν ἔρριψαν μίαν γραφὴν, ἣτις τὰ αὐτὰ ἔγραφεν. Ἀλλὰ στενοχωρημένοι οἱ ἀποκλεισμένοι ἀπὸ κάθε μέρος, περικυκλωμένοι ἀπὸ ἀκαταπαύστους κινδύνους, ἐδιώρισαν νὰ συναχθῆ ἐλεημοσύνη διὰ νὰ κτίσουν εἰς ἐκεῖνας τὰς ὥρας ἐκκλησίαν εἰς ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ ἐσυνάχθησαν ὡς δύο χιλιάδες δουκάτα· καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἐμελλε νὰ γένη διὰ τοὺς Λατίνους, οἱ Ῥωμιοὶ δὲν ἐβόηθησαν τὸ οὐδέν. Τῆ 30 Αὐγούστου, στραφέντος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀπὸ τὴν Ῥόδον, ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς εἰδοποίησεν αὐτὸν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς Λευκασίας, ζητῶν νὰ στείλῃ καὶ ἄλλην βοήθειαν, ἐπειδὴ ἐσῶζε σκοπὸν εἰς μίαν γενικὴν ἐφόρμησιν. Εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν οἱ Τοῦρκοι ἐζήτησαν ἀνακωχὴν πολέμου μίαν ἡμέραν, καὶ συμβουλήν ποιησάμενοι ἐσυγχώρησαν αὐτῶν οἱ ἀποκλεισμένοι· ὅθεν ἐλθόντες παρὰ τοῦ πασᾶ ἀποκρισάριοι ἐξῶθεν τῶν τειχῶν, ὠμίλησαν παρακινούντες τοὺς νὰ παραδοθοῦσιν· οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, ὅτι ἀπεράσισαν νὰ ἀποθάνουσι μὲ τὰ ἄρματα εἰς τὰς χεῖρας· καὶ ὁ ἐχθρὸς πάλιν ἤρχισε νὰ δουλεύῃ τὰ κανόνια μὲ περισσοτέραν σφοδρότητα καὶ γενναιότητα. Τῆ 7 Σεπτεμβρίου Πιαλῆς, καὶ Ἀλῆς τῆς ναυτικῆς ἀρμάδας, ἔστειλε τῷ Μουσταφᾶ ἰκανὸν ἀριθμὸν πολεμιστῶν, καὶ ἐτοίμασεν ὅλον τὸ στράτευμα διὰ τὴν γενικὴν ἐφόρμησιν, διαλαλῆσας εἰς τὸν κάμπου, ὅστις πρῶτος ἀνέβη τὸ κάστρον, νὰ τὸν χειροτονῇ σαντζάκμπεην, ἀκολουθῶν εἰς τὸν δεύτερον, μέχρι τοῦ πέμπτου ὑποσχόμενος ἀξιώματα καὶ χαρίσματα. Καὶ διαμοίρασεν εἰς τὸ μπαλουάρδον τοῦ Ποδοκατάρου τὸ πλῆθος τῆς Ῥούμελης, καὶ Καρχμανίας μὲ τὸν πασᾶν των Καρχμάν, εἰς τὸ τοῦ Κωστάντζου τὸν Μουσαφὲρ πασᾶν μὲ τὸ πλῆθος του, εἰς δὲ τὸ τοῦ Δαβίλα καὶ τὸ τοῦ κόμη-

πος τῆς Τρίπολης εὐρίσκατο αὐτός ὁ ἴδιος γενεράλης Μουσταφᾶ πα-
σᾶς, καὶ Ἄλῃ πασᾶς.

* Τῇ 9 τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρᾳ Σαββάτου πρὸς τὰ ξημερώματα, κακὴ καὶ θανατηφόρος ἡμέρα καὶ ὀλέθριος, ἔξαφνα ὅλοι ὁμοῦ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰ διωρισμένα μέρη ὤρμησαν πρὸς τὰ τεῖχη μὲ ὄρμην ἀνεκδιήγητον, ὄντες οἱ περισσώτεροι εἰς τὸ τοῦ Ποδοκατάρου, μὲ τὸ νὰ ᾔηον τὸ πλέον καταχαλασμένον, καὶ εὐκολώτερον εἰς ἀνάβασιν, μὲ τόσον θυμὸν, μὲ τόσας φωνὰς καὶ ἀλαλαγμούς, ὅπου ὑψώθησαν ἕως εἰς τὸν οὐρανόν. Οἱ χωριᾶται, ὅπου ἐφύλαττον μὴ δυνάμενοι νὰ δουλεύσουν τὰ ἄρματα τῶν ἀπὸ τὸ πλῆθος, ἐτραβήχθησαν πολεμοῦντες. Ἐκοψεν αὐτοὺς ὁ ἐχθρὸς εἰς λεπτά, καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ὁ ἔσω χάντακας ἐγέμισεν ἀπὸ νεκρὰ σώματα. Ἐσήμανεν ἡ καμπάνα τοῦ πολέμου, ὅλοι οἱ κακόμοιροι ἀποκλεισμένοι ἐβάλλθησαν εἰς τὰ ἄρματα καὶ πτόωντες ἀπὸ τοὺς λαιμούς ἐπάνω εἰς τὰ τεῖχη ἐπολέμησαν εἰς τὰς δύο πόρτας σφοδρῶς, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐξανάπεσεν ἄλλ' αὐξάνων εἰς πλῆθος ἄρχισε νὰ ἀποκτᾷ τὰ τεῖχη ἑυρῆκεν ἐκεῖ Ἴταλούς, ἄρχοντας καὶ πολίτας ἀρματωμένους, ἐπολέμητε ὡς δύο ὥρας ὅλοι τῆς χώρας πολεμοῦντες ἀνδρειωμένα ἐθανατώθησαν. Ἐφυγεν ὁ τοποτηρητὴς ἀπὸ τὴν πόρταν τῆς Ἀμμοχούστου, καὶ ἐκρύφθη εἰς τὸ παλάτιον. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πάρου ἐνδυσθεὶς ὡς στρατιώτης ἐγκαρδίονε τοὺς ἀνθρώπους του. Τότε ὁ πομπαρδιέρος τοῦ μπαλουάρδου Καραῖφα ἐλθὼν εἰς τὴν πόρταν ὅπου ἦσαν οἱ βετόροι, εἶπεν αὐτοῖς μὲ τολμηρίαν, σκύλλοι ἐχθροὶ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς αὐθεντίας, δὲν βλέπετε πῶς ὁ ἐχθρὸς ὑπερίσχυσε διότι δὲν εἶχαμεν πόλθερην νὰ τὸν διώξωμεν; Οἱ βετόροι εὐθὺς ἔστειλαν εἰς τὸν Ἀλμορόνην νὰ τοῦ εἰποῦν, ὅτι ἐὰν ἰδῆ τὸν ἐχθρὸν νὰ ὑπερισχύσῃ νὰ δώσῃ φωτίαν εἰς τὰ λαγούμια, καὶ ὀγλήγορα νὰ στείλῃ ἓν ἀμάξιον πόλθερην εἰς τὸ μπαλουάρδον τοῦ Καραῖφα. Τρέχων ὁ ἀπεσταλμένος ἀπάντησεν εἴκοσι πέντε γιανιτσάρους εἰς τὴν στρατάν, ὅπου ἐπήγαιναν κατὰ τὸ ὀπίτιον τοῦ Γιαννοῦτζου Μουσκόρνου, καὶ ὁμοῦ μὲ τὸν ὑποκαπετάνον τὸν πομπαρδιέρον ἐκραξαν τοὺς Ἴταλούς καὶ Ἑνωμαίους διὰ νὰ τοὺς κατατρέξουν. Ἄλλ' αὐξηθέντες οἱ ἐχθροὶ ὤρμησαν ὡς λέοντες, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑνορίαν ἐχύθη πολὺ αἷμα. Αὐξῆπεν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὰ δύο μπαλουάρδα ἔθανάτωσαν ἀσπλαγχνά τοὺς εὐγενεῖς, καὶ στρατιώτας. Δὲν ἔμεινεν ἐλπίδα σωτηρίας πλέον. Ἐνα πλῆθος ἐχθροῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν μὲ ἀλαλαγμὸν ἄλλο μέρος τούτου ἔτρεξε κατὰ τῶν

διαυθεντευτῶν τοῦ μπαλαυάρδου τοῦ Κωσταντζου, καὶ τοὺς ἐπῆρην ἀπὸ τὰ ὀπίσω· τοὺς ἔβαλαν εἰς τὴν μέσσην, καὶ τοὺς ἐκατάκοψαν. Πολλοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν μὲ μεγάλην στενοχωρίαν κατέφυγον εἰς τὰς ἐνορίας, ἔνθα εὗρον πολλοὺς τοῦ λαοῦ, ὅπου ἐδιαυθεντεύοντο ἀνδρειωμένα· καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς, στρατιῶται καὶ χωριάται μάλιστα, βλέποντες τὸν ἐχθρὸν αὐξανόμενον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν φονευθέντων, ἔφυγον ἀπὸ τὸν φόβον τῶν καὶ μῆτε ἢ παρακάλεσαι, μῆτε ἢ φοβέραις τῶν μεγάλων ἐδυνήθησαν νὰ τοὺς κρατήσουν. Ὡς τόσον εἰς τὰς ἐνορίας ἐδιαυθεντεύοντο ἀνδρειωμένα οἱ τὰς χώρας, καὶ μάλιστα εἰς τὸ μέρος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ Παύλου, ἔμπροσθεν τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων, εἰς ἐκεῖνας τὰς δύο στενάς στρατάς, εἰς τὸ ἐπίσκοπάτον τῶν Ῥωμαίων, καὶ εἰς τὰ περίξ, ἔνθα ἐθανατώθησαν πολλοὶ μοναχοὶ, καὶ ἱερεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους, λέγουσι, πῶς καὶ δύο ἐπίσκοποι Ῥωμαῖοι. Ἐνα πλῆθος μέγα δυστυχῶν ἔτρεχεν εἰς τὴν πλατεῖαν, κλαῖον καὶ ὀλολύζον. Ὁ ἐγούμενος φράτωρ δὲ Κάρμινε ἔδραμε μὲ ἓνα σταυρὸν, παρακαλῶν τοὺς πεζοὺς καὶ ἵππεις μὲ δάκρυα νὰ διαυθεντεύσουν τὴν χώραν, ἀλλ' οὐδὲν ὠφέλησα· καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲν ἄφηνε ζωντανὸν μῆτε ἄνδρα μῆτε γυναῖκα μῆτε βρέφος· τέλος πάντων ὅ,τι ἠπάντει ἠφάνιζε μὲ τὴν μάχαιραν· καὶ ἦν ἰδεῖν εἰς μίαν στιγμὴν τὴν ὠραιότατην ἐκεῖνην πόλιν ἓνα ἄμορφον θάμα, εἰς τοὺς δρόμους νὰ τρέχη τὸ αἷμα, καὶ νὰ κοκκινίξῃ τὸ ἔδαφος· καὶ εἰς κάθε ἀλίγον διάστημα βουναὶ ἀπὸ θανατωμένους. Παιῶν αἱ κεφαλαί, ποίων τὰ χέρια, ποίων ποδιάρια διαχωρισμένα, ποίων ὁ ἐμυαλὸς ἔξω, ποίων τὰ ἐντόσθια χυμένα εἰς τὴν γῆν καὶ μεμιγμένα μετὰ τῶν χοίρων, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτον ἡ ἴδια τύχη μετὰ τῶν πολιτῶν. Αἱ φωναί, τὰ δάκρυα, οἱ ὀλολυγμοὶ, οἱ ἀναστεναγμοὶ ἐβοοῦσαν, ἀγγολόγουν, ἀνέβαινον ἕως εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ δὲν ἦτον εὐσπλαγχνία, δὲν ἦτον συμπάθεια. Καὶ τῶντι ἡμέρᾳ ἐκδικήτως τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ κατ' ἐκεῖνου τοῦ λαοῦ.

» Ὁ Νουσταφᾶ πασαῖς, καὶ θηριογνώμων καὶ φυσικὰ αἰμοβόρος, πλὴν ἐτράπη εἰς οἶκτον βλέπων τὴν τοσαύτην σφαγὴν, ἐπρόσταξεν εὐθὺς νὰ παραβῆθῃσι καὶ ὅτι τοὺς ἤθελε χαρίσει τὴν ζωὴν. Πολλοὶ ἔβριψαν τὰ ἄρματα ἐπάνω εἰς τὰς ταράτσας, καὶ τινες τῶν Ἰταλῶν καὶ Ῥωμαίων ἐτσάκισαν τὴν πόρτα Μπέμπα τῆς Κυρηνίας διὰ νὰ φύγουσιν εἰς τὰ ὄρη. Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἐθανατώθησαν. Ὁ Ἰωάννης Φίλιππος, ὁ Φλάτρος, Ζαννέτος Δενῶρες, Ἐκτωρ υἱὸς του, ἔφθαταν καὶ

ἔφυγαν εἰς τὰ βρη. Τινὲς ἐδιαυθέντευσαν τὴν πλατεῖαν τοῦ κοινοβουλίου Πιζάνη, καὶ ἐκείνην τοῦ παλατιοῦ, ἀλλὰ εἰς μάτην ἢ τοιαύτη διαυθέντευσις. Ὅλοι ἔγιναν θυσία τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸ ὀλίγου ὁ Ἄνδρέας Λάζαρος, πατρικίος Βένετος, ἐλθὼν εὔρε τὸν τοποτηρητὴν εἰς τὸ παλάτιον, τοῦ εἶπεν ἕκαμες τόσον, ὅπου ἔδωκες τὴν χώραν εἰς τὸ χεῖρ τοῦ ἐχθροῦ ποῖον ἄλλον ἐπίβουλον θέλω ἐγώ; Ἐβαλεν εὐθὺς τὸ χεῖρ του εἰς τὸ σπαθί, καὶ φωνάζας ὁ τοποτηρητὴς τοὺς ἀνθρώπους του τὸν ἐθανάτωσαν. Ἐβάσταξε λοιπὸν ὁ πόλεμος καὶ ἡ σφαγὴ ἀπὸ τὰς ἑπτὰ ἕως εἰς τὰς ὀκτῶ ἡμισὴ ὥρας. Ἐκυρίευσαν τὴν πόρτα τῆς Ἀμμοχούστου οἱ ἐχθροὶ, ἀνοίξαν αὐτὴν καὶ εἰσῆλθεν ὅλη του ἡ καβαλλάρια, καὶ ἡ χώρα ἐγένευσεν ἀπὸ Τούρκους. Ἀλλάξε τὸ πρόσωπον ἀπὸ καπέλλους εἰς καθούκια καὶ τουλουπάνια, διάφοραι μορφαί, ἀσχημοειδῆ πρόσωπα, τρόμον προξενούντα εἰς τὸν δυστυχῆ χωραίτην. Καθ' ἕνας ἐρρίφθη εἰς ἀρπαγὴν, εἰς μακελλεῖον. Ὁ Παῦλος δὲ Γουάστο ἐπιστατῶν εἰς τὸ μπαλουάρδον πλησίον τοῦ Ἀποστόλου Λουκά, ἐγύρισε τὰ κανόνια κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἔστειλε διαυθεντευόμενος. Ὁ τοποτηρητὴς εὐρισκόμενος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ καντσελλιέρου, τὸν ἐρώναζε νὰ γράψῃ εἰς τὸν πασᾶν νὰ προστάξῃ νὰ παύσῃ τὸ μακελλεῖον, καὶ ὅτι τοῦ ἐπαράδιδε τὴν χώραν μὲ συμφωνίαν νὰ φυλαχθοῦν οἱ μείναντες καὶ τὸ ἔχει των. Τούτο ἐράνη κατὰ τι πικρὸν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἀλλ' ἐπέισθη καὶ ἐπειδὴ οἱ τῆς χώρας ἐξαρματώθησαν, ὤρμησαν οἱ ἐχθροὶ νὰ κάμουν σκλάβους πλέον, νὰ ἀρπάζουν, καὶ τοὺς ἀπαντῶντας μὲ ἄρματα νὰ θανατόνουσιν. Εἰς τὸ παλάτιον ἐδιαυθεντεύθησαν ἀνδρειωμένῃ ἀλλ' ἢ σάλαις γεμάταις ἀπὸ ἐχθροῦς ἐκυριεύθησαν, καὶ εὐθὺς ἔστησαν τὴν Ὀθωμανικὴν σημαίαν, καὶ ἐρρίψαν ἐκείνην τοῦ ἀγίου Μάρκου. Ἐπίσθη ὁ τοποτηρητὴς Δάνδολος, καὶ ὁ πασᾶς ἐπρόσταξε καὶ τοῦ ἔκοψαν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς τὸν καπετάνον τῆς Κυρηνίας, ὅστις ἰδὼν αὐτὴν ἐπαρεδόθη καὶ ἐκείθεν σπὴν ἐπῆγαν εἰς Ἀμμοχούστον, δεικνύοντές την ἐκεῖ τῶν Ἀμμοχουστιανῶν. Ὁ καπετάνος ἀπεκρίθη εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους, ὅτι ἐπεθύμει τὸν πασᾶν τους μὲ τὸ στράτευμα νὰ τὸν ἰδοῦν ὑποκάτω εἰς τὰ τεῖχη, καὶ ἤθελεν ἐγνωρίσει τὴν δύναμίν του (ἀλλὰ φεῦ τὴν ἐγνώρισεν καὶ αὐτὸς ὁ ὑψηλόφρων). Τότε ἐπίσθη ὁ ἐπίσκοπος Κονταρίνης ἀπὸ ἕνα μουλᾶν ὑποσχέθη του τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν γιαντισάρων κατεκόπη ὁ ἄθλιος.

» Ἐπαυσε τέλος πάντων ἐκεῖνο τὸ ἀγγολόγισμα τῶν κανονίων,

καὶ τουφεκίων ἀπὸ τοῦ νὰ βροντολογοῦσι· ἀλλ' ἐμετεβάθη ἡ σκηνὴ εἰς ἓνα ἄλλο δυστυχὲς καὶ ἄθλιον· διότι δὲν ἤκούετο ἄλλο, παρὰ θάκρυα, ὄδυρμοὶ, κλαυθμοὶ, φωναὶ, καὶ ἀναστεναγμοὶ ἀκατάπαυστοι τῶν εὐγενῶν γυναικῶν, ὁποῦ ἐχωρίζοντο ἀπὸ τοὺς ἀνδρας των. Ἐκεῖνας τὰς φωνὰς τῶν βρεφῶν, καὶ παιδιῶν, ὁποῦ ἀρπάζοντο ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων· τῶν πρῶτων αἱ κραυγαὶ ἀπὸ τὴν βίαν, καὶ δυναστείαν τῶν ἀσελγαστάτων νικητῶν· τῶν νέων τὴν βίαν· ποῖος νὰ κλαίῃ τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ πατρὸς, τοῦ φίλου, τοῦ συγγενοῦς, τῆς μητρὸς, τῆς ἀδελφῆς· καὶ ὅσους μὲ δυσκολίαν ὑποτάσσοντο εὐθὺς ἢ μάχαιρα εἰς τὸν λαμβὸν τῶν γερόντων καὶ γράϊων ἔκοπτον τὰς κεφαλὰς διὰ δοκιμὴν τῶν σπαθίων τους· καὶ δῆσαντες πολλοὺς ἐπληττον, καὶ ἔσυρνον ὅπου ἤθελον.

Ἡ αὐτὴ ἡ φοβερὰ σφαγὴ καὶ ἀρπαγὴ ἐβάσταξε σχεδὸν τρεῖς ἡμέρας. Ἐγύθυσαν τὰς ἐκκλησίας, τὰς ἱσράς τραπέζας ἐκατατάσσουσιν, τὰς εἰκόνας ὑβρίζοντες ἔσχίζαν εἰς λεπτὰ· ὅσους εὗρον εἰς τὰς ἐκκλησίας καταφυγόντας ἐθανάτωσαν· μέγας φόνος εἰς τοὺς χοίρους μεμιγμένους μὲ τὰ ἀνθρώπινα σώματα. Ἐκαμῶν ἓνα πλοῦσιον λεηλατισμὸν, ὁποῦ οἱ ἴδιοι ἔλεγον, πῶς ὑπερέβαινεν ἐκεῖνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τὰ ὄρη ἤλθον Πέτρος Συγκλητικὸς καπετάνιος τῶν ὀρέων, Σκιπίων Καράφας, Ἰωάννης Συγκλητικὸς, καὶ ἄλλοι, καὶ ὑπετάχθησαν· καὶ ὁ πασᾶς ἐφόρεσεν αὐτῶν καθβάδια. Ἡ κομήτησσα τῆς Τρίπολης ἐφυλακώθη μὲ τοὺς συγγενεῖς τῆς μέσα εἰς τὸ παλάτιόν τῆς· ἔβαλε καρότσας ἔμπροσθεν τῆς πόρτας καὶ ξύλα λέγουσα, πῶς εἶναι σκλάβοι τοῦ ἰδίου Μουσταφᾶ πασᾶ εἰς τοὺς γιαντισάρους, ὁποῦ ἐκείθεν ἐπέρνον. Ὁ πασᾶς ἀφ' οὗ ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς μεγάλα χαρίσματα, ἐφύλαξεν ὀλίγην πίστιν εἰς αὐτὴν, καὶ ἴσως ἐστάθη ἡ πλέον δυστυχής. Τῶν σκλάβων μὲ τὰ ὑπάρχοντα τῆς εἰρημένης ἐβάλλθησαν εἰς μίαν μαζάναν, καὶ, ὡς εἶπον, ἐβυθίσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ πασάδες τῆς θαλάσσης μὲ τὸ στράτευμά των φοβούμενοι νὰ μὴ φθάσῃ ἡ ἀρμάδα τῶν χριστιανῶν, εὐθὺς ἀπὸ Λευκοσίαν ἤλθον εἰς Λάρνακα· καὶ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς· εὐθὺς ὁποῦ ὑπέταξε τὴν Λευκοσίαν, ἀνεκαίνισε τὰ χαλασμένα τείχη, ἔσκαψε τὸν χάνδακα, ἔφερε μέσα τὰ κανόνια, ἔβαλεν εἰς τάξιν πολέμου διὰ κάθε ἐναντίον τὴν χώραν. Ἐπρόσταξε, καὶ ἔθαψαν τὰ σώματα τῶν νεκρῶν Τουρκῶν, τῶν δὲ Χριστιανῶν συναρίζοντες εἰς τὰ σπίτια ἐκατέκυσαν αὐτά. Μία βρῶμα καὶ δυσωδία ἀνυπόφορος εἰς ὅλους τοὺς δρόμους. Τὴν δὲ ἀγίαν

Σοφίαν, εὐγάλλοντες ἔξω τὰ στασίδια, καὶ καταχαλάσαντες τῶν Λατίνων τὰ ἀλτάρια, τὴν ἐκπύπτῃ προσκόνημα, καὶ τὴν παρασκευὴν, 15 Σεπτεμβρίου, ἐπῆγε μὲ μεγάλην παράταξιν νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν θεὸν διὰ τὴν νίκην, ὅπου ἀπόκτησε. Τότε κάτω οἱ κώδωνες ἀπὸ τὰ καμπαναρία, καὶ οἱ ἐφέντιδες νὰ βροντοῦσιν ἀπὸ τὰς φωνὰς ἐπάνω εἰς αὐτά. Ὁ φρά "Ἄγγελος Καλλέπιος, πιασθεὶς σκλάβος ἔξω καὶ φερθεὶς εἰς Λευκοσίαν, εἶδε πολλὰ κινῶνια τσακισμένα, τὰ μπαλουάρδα ἀνακαινισμένα, τὰ παλάτια τῶν εὐγενῶν κυριευμένα ἀπὸ τοὺς μεγάλους τῶν Τουρκῶν, τὰ σιτάρια, τὰ ὄσπρια, τὰ βαμπάκια, τὰ μαλλία, τὰ λάδια, τὰ κρασία χυμένα, τὰ χοιρόμερα, τὰ λαρδία νὰ τραβοῦν εἰς τοὺς δρόμους οἱ σκύλλοι, ἐσκαμμένους τοὺς τάφους, τὰς ἱσράς τραπέζας διὰ νὰ εὗρουν θησαυροὺς, καὶ δυσωδία μεγάλη ἀπὸ τὴν καυσὶν τοῦ ἡλίου ἀνυπόφορος.

• Παρελθούσης τῆς ἡμέρας, ὅπου ἐπάρθη ἡ χώρα, ἔγινε παζάρι, καὶ πρῶτον ἐπωλοῦντο τὰ ὠραῖα παιδία καὶ αἱ ὠραῖαι παιδίσκαι. Οἱ ἀγορασταὶ μῆτε ἐστοχαζόντο τὸ εὐγενὲς αἷμα, ἀλλὰ τὴν εὐμορφίαν τοὺς σκλαβωμένους ἐπώλουν εἰς ἀχρεῖαν τιμὴν, τοὺς δὲ δυνατοὺς διὰ τὴν γαλέραν μὲ περισσοτέραν. Τὰ διαμάντια, τὰ χρυσαφικά, ἀσημικὰ εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν. Ἄρχισαν νὰ καταισχύουν τὰ παιδία, τὰς παρθένους, τὰς τιμίους γυναῖκας, καὶ ὅσοι ἐναντιοῦντο ἔκαπταν τὰς κεφαλὰς των. Εἰς τὴν Λευκοσίαν εὐρίσκετο μὲ καταγραφὴν ὅταν ἐκλείσθη ὁ λαὸς πενηνταεξ̄ χιλιάδες καὶ πενταπρεσβιαὶ ψυχαί. Οἱ Ἴταλοι ἦσαν χίλιοι τριακόσιοι, μόνις τετρακόσιοι διὰ τὸν πόλεμον. Οἱ εὐγενεῖς Κύπριοι, καὶ πολῖται μὲ τοὺς δούλους των ὡς χίλιοι πεντακόσιοι. Δοῦλοι τοῦ λαοῦ δύο χιλιάδες καὶ ἑξακόσιοι. Ἐκεῖνοι τοῦ Γιάκουμου Ζαχαρία καὶ Μουσκόρνου ἦσαν χωριανοὶ ἑπτακόσιοι πεντήκοντα. Ἴππεῖς τῶν φρουδαταρίων πεντακόσιοι, καὶ ἕτεροι ἄλλοι ἵππεῖς τρακόσιοι. Ἡ χώρα, μὲ ὅλον ὅπου εἶχε τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ τροφὰς διὰ δύο χρόνους, ἦτον ὅμως χωρὶς καλὴν κυβέρνησιν, ὥστε ὅπου ἡ ἀπραξία καὶ ἡ σκληρότης τοῦ ἐξουσιάζοντος ἔφερον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν καὶ ἀξιοδάκρυτον τὴν πατρίδα, καὶ τοῦτο διὰ τὰς ἀμαρτίας ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ὅπου οὕτως, ὁ θεὸς ἠθέλησε διὰ νὰ τιμωρηθῇ. Ἐφρονεῦθησαν δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἀποφράδα ἡμέραν περισσότερον ἀπὸ εἴκοσι χιλιάδες εὐγενῶν, λαοῦ, καὶ στρατεύματος.

• Μετὰ τὴν κατὰ θεῖαν συγχώρησιν σκλαβίαν τῆς Λευκοσίας, ἔ

καπετὰν πασὰς Ἀλῆς, ἐσῆκωσεν ἀπὸ ταις Ἀλυκαῖς τὴν ἀρμάδα, καὶ ἄραξεν εἰς τὸν κάβον τῆς Γραίας, καὶ τῆ. 18 Σεπτεμβρ. ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς, διατάξας τὰ πράγματα εἰς Λευκοσίαν ἐδραμε νὰ καταπιῇ καὶ τὴν Ἀμμοχούστον. Ἐλθὼν οὐ πολλὰ μακρὰν ταύτης ἔστησε τὸ στρατόπεδον, προσέστειλε διαφημίσας εἰς Συρίαν, καὶ Ἀνατολὴν ὅσοι πιστοὶ εἰς τὸν προφήτην καὶ σουλτάνον νὰ ἔλθουν νὰ δείξουν τὴν θερμότητα καὶ ζῆλόν τους εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἀμμοχούστου, καὶ διατὶ εἶναι ἡ πλέον πλουσιωτέρα χώρα τοῦ κόσμου διὰ βραβεῖον θέλουν χαρῆ τὴν λαφυραγωγίαν της, καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐσυνάχθη λαὸς Τουρκῶν ὡς 200 χιλ., τῆ ἀληθείᾳ δὲ 80 χιλ. ἦτον ἡ πληρωμέναις χωρὶς τῶν αὐτοθελήτων 60 χιλ. Τῆ 23 εὐθὺς ὕψωσε καστέλλιον εἰς τὸν ἐκεῖ σκόπελον διὰ νὰ πλήττη μὲ τὰ κανόνια καὶ τὰ τεῖχη καὶ τὰ καράβια ὅπου ἐφύλαττον εἰς τὸν λιμένα. Τῆ 29 ὕψωσεν ἄλλα δύο καστέλλια καὶ ἔστησε χονδρὰ κανόνια ὅπου ἔφερον ἀπὸ τὴν Λευκοσίαν, καὶ ἤρχισε πρώτη Ὀκτωβρίου νὰ κτυπᾷ τὰ τεῖχη μὲ σφοδρότητα, ἀλλὰ στενοχωρηθεὶς ἀπὸ μίαν σφοδροτέραν φωτίαν τῶν τῆς Ἀμμοχούστου ἐτραβήθη τῆ τρίτῃ Ὀκτωβρίου τρία μίλια ἰταλικά μακρὰν τοῦ κάστρου, εἰς χωρίον λεγόμενον Πόμο δ' Ἀδάμο. Τότε οἱ ἀποκλεισμένοι ὤρμησαν ἔξω καὶ ἐχάλασαν ὄλας τὰς ἐτοιμασίας του. Ὅλον δὲ τὸ στράτευμα τῆς Ἀμμοχούστου τῶν Χριστιανῶν ἦτον μόνον 4 χιλ. πολῖται καὶ χωριάται, καὶ διακόσιοι Ἀλβανέζοι στρατηγοὶ καὶ κυβερνήται τούτου ἦσαν, ὁ ἐκλαμπρότατος Μαρκαντώνιος Μπραγαδίνος ἄριστος εἰς τὰ πολεμικά, καὶ γενναῖος καπετάνος τῶν ἀρμάτων, ὁ ἀνδραῖος Ἐκτωρ Βαγλιόνες ἀρχιστράτηγος, καὶ Λουρέντζος Πέπολος καπετάνος Πάφου, Ἀνδρέας Μπραγαδίν, ἄλλοι ὀφφικιάλοι καὶ ἀξιωματικοὶ, καὶ Κύπριοι καὶ ξένοι· ἀλλὰ τί; ὡς πρὸς τὸ πολυάριθμον πλῆθος τῶν ἐχθρῶν δὲν ἦτον ἕνας πρὸς τριάκοντα σχεδόν, ἐὰν συμπεριλάβωμεν καὶ τοὺς λεβένταις τῆς ἀρμάδας· ἤλπιζαν ὅμως οἱ ἀποκλεισμένοι ὦραν τῆς ὥρας βοήθειαν ἐκ Βενετίας, κατὰ τὰς εἰδήσεις ὅπου εἶχαν πῶς ἐμελλε νὰ φθάσῃ ἡ φλότα τῆς αὐθεντίας τὸ ὀγληγορῆτερον.

» Ἡ φλότα λοιπὸν τῆς αὐθεντίας ἀφοῦ ὑπερέβη πολλὰς δυσκολίας συνθεμένη ἀπὸ ἑκατὸν εἴκοσι γαλέρας, χωρὶς ἄλλα πολλὰ κάτεργα, γαλεάτσαις, καὶ τρικάρταρτα, φέρουσα στράτευμα 25 χιλ. ἐκλεκτῶν, 44 πλεούμενα, διότι εἶχε στείλει ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ὡς σύμμαχος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τινὸς Δορία, 12 γαλέρας ὁ Πά-

τας ὑπὸ τὴν φροντίδα τοῦ Δούκα Παλιάν, τὰ δὲ λοιπὰ τῆς αὐθεντείας ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ γενεράλε Ζάνε ἀρχιθαλασσίου· μία φλότα, ἀληθινὰ ἀρκετὴ νὰ βάλῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς φόβον, ἔφυγεν ἀπὸ τῆς Κρήτης καὶ μὲ εὐδίων καιρὸν εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς Καστελλόριζον τέλη Σεπτεμβρίου Ἐκεῖ ἔμαθον τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Λευκοσίας ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐξεπλάγησαν· ὅθεν ἐκάλεσαν συμβούλιον πάντων τῶν γενεραλέων καὶ ὀφφικιάλων, καὶ ὅσον μὲν οἱ λοιποὶ ἔκλιναν διὰ νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν καὶ τῆς Ἀμμοχούστου, ἄλλο τόσον ὁ Σπανιόλος Δορίας ἀντιστέκετο ἐναντιούμενος, προφασιζόμενος πῶς ὁ σκοπὸς του δὲν ἦτον ἄλλος καὶ ἡ ὑπόσχεσις παρὰ διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν Λευκοσίαν· πῶς ἦτον μία ἀνοησία νὰ συμπλακῆ μὲ ἓνα ἐχθρὸν τόσον ἰσχυρὸν καὶ ἀνώτερον εἰς τὰς δυνάμεις, πῶς ὁ χειμῶν τὸν ἀνάγκασε νὰ προστρέξῃ εἰς λιμένας φίλων τοῦ βασιλέως του διὰ νὰ φυλάξῃ τὰς γαλέρας του· ἐσκοτίσθη ὁ Ζάνε καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ τὴν λύπην τους, καὶ πολλὰ ἐπάσχισε τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τὸν καταπέισουν, ἀλλὰ δὲν ἐστάθη τρόπος νὰ καταμαλάξουν τὴν ἀμείλικτον ψυχὴν, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ δόλιον, τοῦ Σπανιόλου. Μεγάλον φθόνον ἔφερον διότι τότε τὰ ἄλλα βασίλεια κατὰ τῆς αὐθεντείας, καὶ ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς συμμαχίας ἐζήτουν τὴν βλάβην τῆς· δὲν ἐβλεπον τὴν στιγμὴν πότε νὰ τὴν ἰδοῦσι νὰ γονατίσῃ καὶ νὰ ξεπέσῃ τῆς δόξης καὶ ἰσχύος, ἧς ἀπόκτησε κατὰ πάντων μὲ τὴν τακτικὴν τῆς καὶ μὲ τὴν καλὴν τῆς διοίκησιν. Τέλος ὁ Δορίας χωρὶς ἄλλην ἀπόκρισιν μὴδὲν ἐντραπεῖς ἐπλευσε κατὰ τὰ νερὰ τῆς Νεαπόλεως· καὶ οἱ λοιποὶ ὡς ἀδύνατοι, τί νὰ κάμουν, ἐστράφησαν καὶ αὐτοὶ ὅθεν ἦλθον, ἀφήσαντες τοὺς Τούρκους νὰ τοὺς περιγελοῦσι καὶ νὰ τοὺς περιπαίζουσιν, ἀνάηδρους καὶ δειλοὺς ἀποκαλοῦντές τους.

« Ὁ καπετὰν πασαῶς λαβὼν τὴν εἰδήσιν τῆς φλότας τῶν Χριστιανῶν, ἄφησε καὶ λάφυρα καὶ σκλάβους εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐλθὼν ἕως Πάφου ἔστειλε ταχύπλοα, καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας βεβαιωθείς τὴν φυγὴν τῶν Χριστιανῶν, ἐστράφη εἰς Ἀμμόχουστον, ὅπου οἱ Τούρκοι μαθόντες ἐπεριγέλουν καὶ ὑβρίζαν τοὺς Χριστιανούς, καὶ ἐδόθησαν τότε εἰς χοροὺς καὶ παιγνίδια, μὴν ἐλπίζοντες φόβον ἀπὸ τινὰ πλέον· καὶ ὁ καπετὰν πασαῶς ἐτοιμάζετο διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνῶ δὲ ἐβάρκαρε τοὺς σκλάβους καὶ τὰ λάφυρα, ἓνα γαλεόνι τοῦ Μεσεμέτ πασαῶ γεμάτον σκλάβους ἀπὸ τὸ ἄνθος τῶν εὐγενῶν καὶ εὐγενίδων νέων τῆς Λευκοσίας, ὅπου ἔστειλε τῷ σουλτάνῳ, υἱῷ του, καὶ τῷ

βεζίρη Μεσεμίτ, άναψε φωτίαν έξαφνα, και έκήσαν και σκλάβοι και λάφυρα εις μιαν στιγμήν έθλιψε πολλά τόν Μουσταφάν τόν συμβε-
 θεγκός, και κοντά εις αυτό και άλλα δύο εκάησαν. Άρνάλδα, άρχόν-
 τισσα ευγενής Δευκισιάτισσα, θυγατέρα τού κόμητος Ρουχιά αξιοπρε-
 πεστάτου, δε έφανεύθη εις πόλεμον, ώραία κατ' έξοχήν, διωρισμένη
 διά τόν χαρέμι τού Σουλτάνου, ιστορούσι Στέφανος και Καλλέπιος,
 έπραξε τούτο τόν ήρωϊκόν κατόρθωμα, και επί τούτου έδωκε φωτίαν,
 και ευχαριστήθη να γένη πυρός πικρανάλωμα με τάς άλλας παρά να
 καταισχύνη τήν δόξαν τού γένους της, και να καταντήση έντρύφημα
 τών άσεβών νικητών τής πατρίδος της. Έφυγε με όλον τούτο ό
 καπετάν πασάς, αφήτας μόνον 8 γαλέρας έξωθεν τής Άμμοχούστου
 και έφθασε εις Πόλιν 14 Δεκεμβρίου, όπου μετά θριάμβου ύπεδέχθη
 ή άρμάδα, σύροντες τάς σημαίας τών Χριστιανών εις τήν θάλασσαν
 και αλαλαζοντες. Μετ' όλίγον όμως ό Άλγής έξώστη τής άξίας ύπό
 τού σουλτάνου, διότι δεν εκατέτρεξε τήν φλότα τών Χριστιανών,
 και άντ' αυτού ήξιώθη τής άξίας ό Περτού, νέος υπερέφανος και τολ-
 μηρότατος.

• Άποϋ έφυγεν ό καπετάν πασάς έφθασεν εις τήν Άμμόχουστον
 ό Κουερίνης Μαρκαντώνιος με 12 γαλέρας φέρων άρκετούς στρατιώτας
 και ζωοτροφίας από τήν Κρήτην διά τούς αποκλεισμένους' εκαταχά-
 λισε τάς γαλέρας τών Τουρκών, άλλας έτρεψε εις φυγήν, έπίστεν
 και μιαν και έμβη τού λιμένου' έδωκε κάποιαν άναψυχήν εις τήν
 χώραν ό έρχομός του εις όλους, και αυτός έστράφη πάλιν εις Κρήτην
 άκίνδυνος' κατόπιν τούτου έφθασε και ό Νικολός Δονάτος εκ Βενε-
 τίας με όκτακοσίους σολδάτους' άλλ' αϊ τοιαύται βοήθειαι ήσαν πολλά
 αδύναται, ως πρός τόν έχθρόν τους. Τότε οί προεστώτες τού λαού
 και τού στρατεύματος συμβουλευθέντες εύγαλαν έξω τής χώρας τά
 άνωφερή στόματα, στείλαντές τα εις τά χωρία, και έμειναν μέσα ως
 επτά χιλιάδες άξιοι διά τόν πόλεμον' πολλά άλλα επρόβλεψεν ό
 άξιος Μπραγαδίνος, όχυρώσας τόν κάστρον, γυμνάζων τούς πολίτας
 και χωριάτας εις τόν πόλεμον, και διορίσας τόν ψωμί να γίνεται εις
 ένα μόνον τόπον, και να διαμοιράζεται εις καθ' ένα ύπό τήν έπιστα-
 σίαν τού Πέπολου.

• Άν οί αποκλεισμένοι επρόβλεπαν κάθε έτοιμασίαν να άντιστα-
 θούν εις τόν έχθρόν, ό έχθρός έξω δεν έστεκεν άμέριμνος' έτόιμασε
 σάκκους, ζύλα, μαλλία, πίσσας, κατράμια, σίδηρα, έργαλεια, πέτρας, ←

ἄρματα, πόλβερον, διὰ νὰ ρίψῃ εἰς γῆν τὰ τεῖχη τῆς δυστυχῆς Ἀμμοχούστου κατὰ τὴν ἀνοιξὴν οἱ χωριᾶται ἀπὸ κάθε μέρος τῆς νήσου ἤρχοντο καὶ αὐτοκάλεστοι καὶ ἀπὸ τὸν φόβον τους, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπου εἶχον νὰ ἀλλάξουσι ἐξουσιαστὴν, νομιζόντες ἐλευθερίαν τῶν ἀπὸ τὴν μάστιγα τῶν ἀρχόντων τὴν τυραννίαν τῶν Τουρκῶν, καὶ ἐδούλευον εἰς τὸ στράτευμα τῶν αὐτῶν.

» Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου λοιπὸν ἐφθασε καὶ ὁ νέος καπετὰν πασᾶς μὲ 80 γαλέρας φέρων στράτευμα καὶ κάθε χρεῖαν, καὶ προστάγματα εἰς τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν νὰ ταχύνη τὴν ἀπόκτησιν τῆ πόλεως, καὶ τῇ 14 ἐσῆκωσε τὸ στράτευμα καὶ ἐλθὼν ἔστησε τὸ στρατόπεδον πρὸς τὰ ὑψώματα, διορίσας μέρος εἰς τὰ περιβόλια τῆς Ἀμμοχούστου, μέρος γύρωθεν τοῦ κάστρου ὑψωσε σειρὰς κανονίαν ἐπάνω εἰς νέους πύργους ὅπου ἔκτισε, καὶ 40 χιλιάδες σκάπτει ἀνοιξαν χαντάκια, καὶ ὑποκάτωθεν ἕως εἰς τὸ τειχοκάστρον διάφορα λαγούμια καὶ τῇ 16 ἄρχισε νὰ ρίπτῃ κατὰ τοῦ κάστρου ἀκατάπανστα, ἀλλὰ τὰ τεῖχη ἰσχυρά εἶδεν ὁ πασᾶς πῶς δὲν ὠφελοῦν τὰ κτυπήματα ἀπὸ μακρὰ, καὶ ἐδιώρισε χαντάκια πλησίον ἓνα τοῦ ἄλλου βαθύτατα, ὥστε νὰ κρύπτονται οἱ τουφεκλίδες ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῶν ἀποκλεισμένων. Οἱ τῆς χώρας καταλαμβάνοντες ποῖον μέρος ὁ ἐχθρὸς ἐστοχάζετο νὰ κτυπήσῃ πρῶτον, ἐπρόσθεσαν τὰς φυλάξεις, καὶ ὠχύρωσαν τὸν τόπον μὲ ἄλλα προπύργια, ἐστοχάσθησαν νὰ εὐγαίνουσι ἔξω ἔξωθεν, νὰ συγχίζουσιν τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ εἰς μίαν ἐμβολὴν ἀπὸ τριακόσιοι μὲ σπαθία μὲ κοντάρια καὶ τουφέκια, μὲ ὄλον ὅπου ἔβαλαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς φυγὴν, καὶ ἐθανάτωσαν καὶ πολλοὺς, ἀλλ' ἐθανατώθησαν καὶ ἐξ αὐτῶν 30 καὶ 60 ἐπληρώθησαν, ὅθεν ἐκρίθη πλεον ἔξω νὰ μὴ εὐγαίνουσιν, καὶ νὰ στέκωνται μόνον εἰς διαυθέντευσιν τῆς πόλεως· τότε οἱ ἐχθροὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον μὲ τὴν φύλαξιν τῶν χαντακίων τους ἐφθασαν ἕως εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἔξω κάστρου, καὶ τῇ 19 Μαΐου ὁ ἐχθρὸς ἄρχισε νὰ παλεμῇ τὸ κάστρον ἀπὸ ἕνδεκα κασττελλόπουλα· ἡ πόρτα τῆς Λεμεσοῦ ἐπλήττετο μὲ 33 κανόνια, ἐπιστάται ἐκεῖ ὁ ἴδιος Μουσταφᾶ πασᾶς· ὁ πύργος τοῦ ἀρσεναλίου μὲ 5 κανόνια· ἀπὸ τὸ καστέλλι τοῦ σκοπέλου τὸ πτερύγιον τοῦ ἀρσεναλίου ἀπὸ ἕνδεκα, ὁ πύργος τῆς ἀγίας Νάπας μὲ 4 μεγάλα, ὁ πύργος τοῦ Ἀνδρούτζη μὲ ἕνδεκα. Οἱ ἀποκλεισμένοι δὲν ἔλειψαν νὰ ἀνταποκρίνωνται καὶ νὰ προξενούσι φόβους ζημίας τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὰ κανόνια, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ λείπῃ ἡ πόλβερον ἕνας σκλά-

βος Ἀλπανέζος φυγῶν ἦλθεν εἰς τὴν χώραν, καὶ ἔφερεν εἰδῆσιν πῶς ἐσκοτώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ ταῖς 19 ἕως ταῖς 24 Μαΐου ὡς τρεῖς χιλιάδες, ἀλλὰ μὲ ὄλην αὐτὴν τὴν φθορὰν ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἐβίαζε τὴν φωτιάν τῶν κανονίων τόσον διὰ τὰ ἀνοίξῃ χαλάστραν εἰς τὸ κάστρον καὶ τὰ ῥίψῃ τὴν πόρταν, ὥστε ἐπιπταν τὰ βόλια ὡς χάλυζα μῆτε ἡμέραν μῆτε νύκτα ἀναπαυόμενος. "Ανοίξε, φεῦ, ἡ χαλάστρα καὶ τῇ 25 ἔστειλεν ἕνα τζαβούση μὲ γράμματα εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἀποκλεισμένους γράφων αὐτῶν μὲ θυμὸν τὰ παραδοθῶσιν, ἂν θέλουν τὰ φυλαξέωσι τὴν ζωὴν των, τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἔχει των' ἀλλ' ὁ Ἐκτωρ Βαγλιόνες ἦλθεν εἰς τὴν πόρταν, εἶπε τοῦ γραμματοφόρου τὰ εἰπῆ τοῦ πασᾶ του τὰ ἀκολουθῆ τὸ ἔργον του, καὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμοι τὰ τοῦ ἀποκριθῶσιν ἕως εἰς τὸν θάνατον. Τὴν αὐγὴν πάλιν εὐρέθη μία σαῖτα μὲ γράμμα εἰς τὸν χάνδακα ὅπου ἔγραφε τὰ αὐτὰ οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι στρατιῶται ἀληθινὰ ἀξιοί, οἱ ὀδηγοὶ τούτου τοῦ μικροῦ τάγματος ἀνδρεῖοι, ἀγρυπνοὶ, καὶ σπουδαῖοι εἰς τὴν πολέμικὴν, ἀλλ' ἄρχισαν τὰ λείπουν τὰ μέσα, ὅπου εἶναι ἡ τροφή καὶ ἡ πόλησση. Ὅθεν ὁ ἐκλ. Μπραγαδίνος ὤρισεν μὲ γνώμην τοῦ συμβουλίου τοὺς πομπαρδιέρους τὰ μὴν ῥίπτουν παρὰ τριάκοντα φοραῖς εἰς τριάκοντα κανόνια τὸ ἡμερονύκτιον, εἰς καιρὸν ὅπου ὁ ἐχθρὸς ἐῤῥιπτε ἀναριθμητὰ καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ Ἰουνίου ἐκυρίευσεν τελείως τὰ ἔξω τεῖχη τοῦ χάνδακος, μὲ πολλὴν του φθορὰν ὅμως, καὶ ἄρχισε τὰ ῥίπτῃ εἰς αὐτὸν ξύλα, πέτρας, σάκκους μὲ χῶμα καὶ κάθε ἄλλαν, σηματίσας στρατὰν τὰ κάμῃ τὴν ἐξόρμησιν. Οἱ ἀποκλεισμένοι ἐπενόησαν φωτίας τεχνικὰς καὶ ἄλλας μηχανὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ χιλιάδες τουφεκλίδες ἔστεκον ἔτοιμοι, ἂν ἐφαίνετο τινὰς εἰς τὸ κάστρον χιλιάδες τουφεκίας ἐπιπταν ἐπάνω του, φυλάττοντες ἐκείνους ὅπου ἐγέμιζαν τὸν χάνδακα, εὐγαλαν ἀρετὰ λαγοῦμια ὑποκάτωθεν τοῦ κάστρου, καὶ ἐτοιμάζοντο οἱ ἐχθροὶ διὰ μίαν γενικὴν ἐξόρμησιν.

• Τῇ 21 Ἰουνίου λοιπὸν οἱ ἐχθροὶ ἔδωκαν φωτιάν εἰς τὸ λαγοῦμι τοῦ πύργου τοῦ ἀρσενάλιου, ὁ κρότος ἔσεισεν ἐκεῖνο τὸ μέρος καὶ πάντας ἐτρόμαξεν, εὐθὺς ὤρμησαν οἱ ἐχθροὶ ἀλαλάζοντες, ἔφθασαν τὰ στήσουν τὰς σημαίας εἰς τὴν κορυφὴν, ἀλλὰ Πέτρος Κώμης καὶ Μαρτινέγκος μὲ τὰς συντροφίας των ἀπορματισμένοι τὰ ἀποθάνωσιν ἀντιστάθησαν μὲ ἀνδρεία ἂν ἀληθινὰ ἀμίμητον, κατέσφαξαν πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὁ Μπραγαδίνος καὶ Βαγλιόνες καὶ Κουσερίνης ἔστεκον ἀναχαϊτίζοντες τοὺς στρατιώτας' τέλος μὴ δυνάμενοι οἱ ἐχθροὶ τὰ

ἀνέβουν τὰ τεῖχη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ μὲ ὄλας τὰς φοβέρας τοῦ Μουσταφᾶ καὶ ὑποσχέσεις. Πλήθος πολὺ τῶν ἐχθρῶν ἐθανατώθησαν, καὶ ἀπὸ τοὺς μέσα ὡς ἑκατὸν φονευμένοι καὶ πληγωμένοι, μὲ μερικοὺς ὄφρικιάλους ἐκλεκτούς· ἐβάστασεν ἡ ὁρμὴ ἀρκετὰς ὥρας. Τὴν νύκτα μὴ ἔχοντες καιρὸν οἱ ἀποκλεισμένοι νὰ διορθώσουν τὰ τεῖχη, ἐμεταχειρίσθησαν πετσίαι, κανναβάτσαις, ξύλα, πεύκια, ὡς καὶ σενδόνια, τὰ ὁποῖα γεμίζοντες χῶμα βρεγμένον ἔβαλαν εἰς τὰ χαλασμένα τεῖχη· οἱ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἀγρύπνουσαν νύκτα καὶ ἡμέραν, μὴ δίδοντες αὐτοῖς καιρὸν οἱ ἐχθροὶ οὐδὲ σχεδὸν τὸ μεσημέριον νὰ ἀναπαυθοῦσι.

» Τῇ 29 Ἰουνίου πάλιν οἱ ἐχθροὶ ἔδωκαν φωτίαν εἰς τὸ λαγοῦμι τοῦ Ῥιβελλίνου, ἐχάλασε πολὺ μέρος τοῦ τεύχους, ἐκεῖθεν εὔρον οἱ ἐχθροὶ εὐκολίαν καὶ ὥρμησαν, παρῶν ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς· ἀλλ' ὁ κόντε Ἐρκολες ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν του, μετὰ τοῦ καπετάν Μεάνη Κέλιου, Ἐρασμίου, καὶ πολλῶν ὄφρικιάλων ἔσπρωξε τὸν ἐχθρὸν μὲ πολλὴν του φθορᾶν· πολλὰί γυναῖκες εἰς αὐτὴν τὴν ὁρμὴν ἔδειξαν ἀνδρείαν θαυμαστὴν, διατὶ μὲ ἀρματα, μὲ πέτρας, μὲ ξύλα ἀπὸ πάνω ἐκτύπουσαν τοὺς ἐχθρούς, καὶ ὑπηρετοῦσαν εἰς τὰς χρεῖας τῶν πολεμούντων, φέρουσαι νερόν, βοηθοῦσαι εἰς τὴν μεταφορὰν ἢ ξύλων, ἢ ἀρμάτων, καὶ εἰς κάθε ἄλλο, ἔχουσαι πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν κίνδυνον τῆς Λευκοσίας· βλέποντες δὲ οἱ ἐχθροὶ, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὁρμὴν ἀπέτυχαν, ἀρχίσαν νὰ πλῆττουσι τὴν πόλιν καὶ τὸ τεῖχος μὲ ἀκατάπαυστον φωτίαν τῶν κανονίων, καὶ μετὰ ταῦτα ἠτύχασαν ἕως εἰς τέσσαρας ἡμέρας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἀποκλεισμένοι ἔπασχον νὰ διορθώσουν τὰ χαλασμένα μέρη, καὶ νὰ φέρουν χῶμα μέσα διὰ νὰ ὑψώσουν προφυλακὰς.

» Τῇ 10 Ἰουλίου ὥρμησαν οἱ ἐχθροὶ νὰ κυριεύσουν τὴν πόρτα τῆς Λεμεσοῦ, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν συμπλοκὴν ὁ ἀνδρεῖος Βαγλιόνος μὲ ἓν ἐξαιρετὸν σῶμα σουλδᾶτων ὥρμησε κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐθανάτωσε πολλοὺς, καὶ ἄλλους ἐσκλάβωσεν, ἄλλους ἐφυγάδευσεν, ἔδωκε φωτίαν εἰς ἓνα λαγοῦμι ἐκεῖ ἀγνώριστον ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς καὶ ἐπέταξεν εἰς τὸν ἀέρα ἕως 400, ἀπόκτησε καὶ ἓνα μπαϊράκι τῶν ἐχθρῶν, καὶ οἱ λοιποὶ πάλιν ἐστράφησαν εἰς τοὺς τόπους των ὅσοι ἔμειναν ζωντανοί· ἡ σταθερότης τῶν ὀλίγων τούτων ἡρώων ἐξέπληξε τὸν Μουσταφᾶν, διὰ τοῦτο ἐπενόησε καὶ ἐρρίψαν εἰς τὸν χάνδακα πλῆθος ξύλα καὶ πίσσαν καὶ κατράμια, καὶ κάθε ἄλλην ὕλην βρωμερᾶν, καὶ ἔδωκεν φωτίαν, ὥστε αὐτὴ ἡ δυσωδία πολλὰ ἐστενοχώρησε τοὺς ἀπο-

κλεισμένους εἰς τέσσαρας ἡμέρας· ἀλλὰ τί; οἱ δυστυχεῖς δὲν εἶχον σχεδὸν οὐδὲ νερὸν νὰ πίουں, τὸ κρέας τῶν ἵππων, τῶν σκύλλων, καὶ τῶν ἀκαθάρτων ζώων μὲ ὀλίγον κριθόσῳ μὲ ὀλίγα κουκκία καὶ ξειδί ἦτον ἡ καλλιτέρα των τροφῆ· ἐπενόησαν μηχανὰς διὰ νὰ ἀντισταθοῦσι καὶ διὰ ξίφων καὶ διὰ φωτίας, ἀλλ' ἡ πείνα εἶχε περισσοτέραν ἰσχὺν ἀπὸ αὐτάς.

Ἐ τῇ 24 Ἰουλίου ἔδωκαν φωτίαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὰ λαγούμια ἀπὸ δύο μέρη καὶ ὤρμησαν, ὁμοίως καὶ τῇ 26 πρὸς τὰ ξημερώματα, ἀλλ' ἡ καῦσις τοῦ ἡλίου τοὺς ἐχθροὺς κατέστησεν ἀδυνάτους εἰς τὴν ἐξόρμησιν, ἐφονεύθησαν ὡς τριακόσιοι, καὶ Χριστιανοὶ μὲ πληγωμένους μόλις ἑκατόν· ἐτραβήχθησαν οἱ ἐχθροί, καὶ ἔνδον ἀρχισαν νὰ τρομάσσουνι πλέον πῶς εἰς ἄλλην ὄρμην τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἐδύνοντο νὰ ἀντισταθοῦσι, διατὶ ἀπὸ πολλὰ μέρη καταχαλασμένα τὰ τεῖχη, στραταί· εἰς τὸν χάνδακα διάφοροι, φωτία τοῦ ἐχθροῦ ἀκατάπαυστος, ἡ στενοχωρία εἰς αὐτοὺς τῶν ἀναγκαίων τῆς τροφῆς καὶ τοῦ πολέμου τῶξε, αἱ ἀσθένειαι ἐπολυπλασιάσθησαν, αἱ φωναὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ ἐγμίζαν τὸν ἀέρα, ἀπὸ κάθε μέρος θλίψις καὶ κίνδυνος, καὶ ἐλπίδα βοηθείας οὐδεμία· διὰ τοῦτο καὶ λαὸς καὶ στρατιῶται παρεστάθησαν εἰς τὸν Μπραγαδῖνον φωνάζοντες ἔλεος, νὰ τοὺς λυπηθῆ καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἂν ἦνε τρόπος νὰ γλυτώσουσι τὴν ζωὴν, διατὶ ἢ οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι χαμένοι, καὶ ἀπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ ἐχθροῦ δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἀποφύγουσιν· ἐστοχάσθη ὁ Μπραγαδῖνος, ἐσυμβούλευσέ τους νὰ καρτερήσουν ἔτι ὀλίγας ἡμέρας πῶς ἐλπίζει βοήθειαν, ἀλλὰ τοῦ ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνο ὅπου δὲν ἠλπιζεν· ὅθεν σκεφθεὶς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπεράσισεν, ἀφ' οὗ ὑπέγραψαν ὅλοι τὴν γνώμην, καὶ ἔβαλαχ εἰς τὸ τειχόκαστρον σημαίαν λευκὴν, πρώτη Αὐγούστου. Οἱ ἐχθροὶ ἰδόντες τὴν σημαίαν ἐχάρησαν, εὐθὺς ὁ πασᾶς ἔστειλε τζαβούσιν νὰ ἰδῆ τί ζητοῦσιν, ἄνοιξαν τὴν πόρταν, ἐδέχθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποσταλμένων, καὶ ἐσυμφώνησαν ὅτι τὴν αὔριον ὁ πασᾶς νὰ στείλῃ διὰ ἐνέχυρον δύο μεγάλα ὑποκείμενα, καὶ νὰ στείλουν καὶ αὐτοὶ εἰς ἐκεῖνον ἄλλα δύο, καὶ ἔπειτα νὰπραγματεύσουν τὰ τῆς συμφωνίας· ἐδέχθη ὁ πασᾶς τὸ ζήτημα τῶν Ἀμμοχουστιανῶν, καὶ τὴν αὔγην ἔστειλε τὸν κεχαγιᾶν του καὶ τὸν γιαντισάραγα, καὶ αὐτοὶ ἔστειλαν τὸν κόντε Ἐρκολεν Μαρτινέγκον, καὶ Ματθιὸν Κολίτην Ἀμμοχουστιανὸν πολίτην. Αἱ δεξιώσεις καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἐστάθησαν εἰς τὰ ἐνέχυρα ἀξιόλογοι· ἐσυμφω-

γῆθη λοιπόν, ὅτι νὰ φυλαχθῆ ἡ ζωὴ καὶ κατοίκων καὶ στρατιωτῶν, νὰ εὐγουν οἱ στρατιῶται μὲ τὰ ἄρματα των καὶ ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ των ἀπὸ τὴν πόλιν μὲ τιμὴν, νὰ πάρουν πέντε κανόνια καλὰ, τρία καλὰ ἄλογα, καὶ νὰ ἦναι ὑπόχρεος ὁ πασᾶς μὲ καράβια τοῦ σουλτάνου νὰ περάσῃ ὅλους, καὶ στρατεύματα καὶ πράγματά των, καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτας ὅσοι θέλουν ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἕως εἰς τὴν Κρήτην ἀδελφεοὶ καὶ διαφυλαγμένοι· ὅσοι δὲ ἀπὸ τοὺς Ἀμμοχουστιανούς μένουσιν βραγιάδες κάτοικοι νὰ χαίρωνται τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ τὰ πράγματά των, καὶ νὰ μένουσιν ἀβίαστοι εἰς τὴν πίστιν των καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας των. Αὐτὰ ὅλα ὑπέγραψεν ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς μετ' ὄρκου νὰ φυλάξῃ ἀμετάβλητα, ἕως ὅπου εἶδε τελειωμένον τὸν σκοπὸν του.

• Οὕτω συμφωνηθέντων τῶν μαχομένων, παρευθὺς ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἐδιώρισε καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα ὡς 40 γαλιέροι καὶ πλοῖα, καὶ οἱ δυστυχεῖς σολδάτοι ἄρχισαν νὰ βαρκάρουσι καὶ τὰ πράγματά τους καὶ ἑαυτούς, καὶ πολλοὶ τῶν Ἀμμοχουστιανῶν καὶ οἱ Τούρκοι ἀνεδοκατέβαιναν εἰς τὴν χώραν καὶ ἐσυναναστρέφοντο μὲ σολδάτους καὶ Ἀμμοχουστιανούς φιλικῶς συντροφεύοντες καὶ συμπινοντες χωρὶς πάθους ἢ διαφορᾶς. Τὴν αὐγὴν λοιπὸν 6 Αὐγούστου, ὁ Μαρκαντώνιος Μπραγαδῖνος ἔστειλε τὸν Νέστωρα Μαρτινέγκον μὲ γράμμα εἰς τὸν πασᾶν, νὰ τοῦ φανερώσῃ πῶς πρὸς τὸ δεῖλι ἐμελλε νὰ ὑπάγῃ ἔξω νὰ τοῦ προσφέρῃ τὰ κλειδιά τῆς πόλεως, καὶ νὰ τὸν χαιρετήσῃ, δίδωντάς του εἶδῃσιν πῶς ἀφῆνεν εἰς τὴν χώραν τὸν Τιέπολον νὰ φυλάττῃ διὰ νὰ μὴν ἀκολουθήσῃ κανένα σκάνδαλον μεταξὺ γιαντισίων καὶ σολδάτων. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς ἐδέχθη τὸν Νέστωρα μὲ δεξίωσιν καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὅπότεν ἀγαπᾶ ἄς ἔλθῃ καὶ τὸν δέχεται μὲ εὐχαρίστησιν, καὶ ὅτι δὲν ἤθελεν ἀφήσει εἰς τὴν χώραν νὰ ἀκολουθήσῃ ἐναντίον ἀπὸ τὸ μέρος τῶν ἰδικῶν του ἐπαίνεσε τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μπραγαδῖνου καὶ τῶν λοιπῶν ὄρφικιάλων, καὶ ἐπέστρεψεν ὁ Νέστωρ φέρων τὴν ἀπόκρισιν. Περί τὴν 21 ὥραν ὁ Μπραγαδῖνος συντροφία μὲ τὸν Ἐκτωρα Βαγλιόνεν, μὲ τὸν Ἀλβίζε Μαρτινέγκον, μὲ τὸν Ἀντώνιον Κουερῖνην, Ἀνδρέαν Μπραγαδῖνον, Κάρλον Ραγωνάσκην, Φραντζέσκον Στραμπῆν, Ἐκτωρα Δὲ Πρέσα, Γερόλαμον Δὲ Σατζιλ καπετανέους, καὶ μὲ ἄλλους ὄρφικιालέους καὶ μὲ πενήντη σολδάτους, οἱ μὲν αὐθένται μὲ σπαθία, οἱ δὲ σολδάτοι μὲ τουφέκια, ἔρθασαν εἰς τὸ τσατῖρι τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ἐπροσκαλέσθησαν μέσα, καὶ τοὺς ἐδέχθη κατὰ πρῶτον μὲ μεγάλην δεξίωσιν

ἐπαινῶντας τὴν ἀνδρείαν τους, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τους εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν του, καὶ ἀπὸ ἓνα εἰς ἄλλο μεταβαίνων εἰς τὴν δουλίαν του ἐπάνω εἰς τὰ συμφωνηθέντα κεφάλαια ἐζήτησε βεβαιότητα ἀπὸ τὸν Μπραγαδῖνον διὰ τὰ καράβια ὅπου ἐμελλον νὰ τοὺς πάρουν ἕως εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐζήτηε ἐνέχυρον. Ὁ Μπραγαδῖνος τοῦ ἀπεκρίθη πῶς εἰς τὰς συμφωνίας των περὶ τούτου οὐδὲν ἀνέφερον, καὶ ὅτι δὲν εἶχε χρέος, ἀλλ' οὐδὲ ἐνέχυρον εἶχε νὰ τοῦ δώσῃ. Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς κοιτάζων πρὸς τὸν νέον Κουερίνην, εἶπε τοῦ Μπραγαδῖνου, ἀφῆσέ μου αὐτὸν τὸν νέον διὰ ἐνέχυρον, καὶ δὲν ζητῶ ἄλλο πλέον. Ὁ Μπραγαδῖνος ὀλίγον τεταραγμένος εἶπε, ὅτι ἦτον μία πρόφασις καὶ μία φανερά παράβασις τῆς συμφωνίας καὶ τῶν ὀρκῶν.

» Τότε ὁ θηριογῶμων Μουσταφᾶς μὲ ὀργὴν ἐπέπληξε τὸν Μπραγαδῖνον, συκοφαντῶν αὐτὸν πῶς εἰς καιρὸν ἀνακογῆς ἀρμάτων ἐθανάτωσε τινὰς Τούρκους εἰς τὴν χώραν, παραβαίνων τοὺς ὄρους τοῦ πολέμου καὶ τῆς φιλανθρωπίας, καὶ εὐθὺς ἐπρόσταξε νὰ δέσουν τοὺς λοιπούς, καὶ ἐμπροσθεν τοῦ δυστυχούς Μπραγαδῖνου τοὺς ἀπεκεφάλισεν, αὐτοῦ δὲ ἔκοψε τὴν μύτην, ἀφρίζων ἀπὸ τὸν θυμὸν, καὶ ἀπολακτίζων τὸν ἄθλιον καὶ τοὺς σολδάτους εὐθὺς οἱ γιαντισάροι ἔκαμν κομμάτια· ἔστειλε νὰ κρατήσουν ὅλους ὅπου ἐμβησαν εἰς τὰ πλοῖα, καὶ τοὺς ἔβαλαν εἰς τοὺς ἀλύσους καὶ εἰς σκληρὰς τιμωρίας· καὶ τοιαύτην δολιότητα ἀπάνθρωπον ἐμεταχειρίσθη ὁ αἰμοδόρος κατὰ τῶν Χριστιανῶν, τὴν ὅποιαν ὅσοι τῶν Τουρκῶν φιλάνθρωποι κατεδίκασαν ἀνάξιον καὶ ἄτιμον.

» Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν 7 Αὐγούστου ἀνέβη εἰς τὴν Ἀμμόχουστον ὁ ὑπερήφανος Μουσταφᾶς, ὡς νικητὴς μετὰ δόξης καὶ θριάμβου, περικυκλούμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στρατεύματος, ἐν μέσῳ μιᾶς ἀγγολογῆς ἀκαταπαύστου τῶν πυροβόλων καὶ μουσικῶν ὀργάνων, καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνόσιον προσευχὴν του εἰς τὴν ἐκεῖ ἁγίαν Σοφίαν προετομασθεῖσαν ἐπρόσταξε καὶ ἐκρέμασαν τὸν ἄθλιον Λουρέντζον Τιέπολον, εὐγενῆ Βενετζιάνον καπετάνον τῆς Πάφου, εἰς τὴν ἀντέναν μιᾶς τῶν γαλῆρων, καὶ τὸν κυβερνήτην τοῦ ἰππικικοῦ στρατεύματος. Τῆ 17, ἀξιοθρήνητος ἡμέρα παρασκευῆ, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ τζαμί, ἐπρόσταξε καὶ ἐφέρθη σιδηροδέσμιος ἐμπροσθεν παντὸς τοῦ στρατεύματος ὁ τρισάθλιος Μαρκαντώνιος Μπραγαδῖνος, τραυματισμένος, κατὰστικτος ἀπὸ πληγὰς, ἐλεεινὸν τοῖς ὀρώσι θεάμα, ἐπρόσταξεν αὐτὸν νὰ φέρῃ εἰς τοὺς ὤμους ἀπὸ μίαν σφυρίδαν γεμάτῃ

την χώρα εἰς ὅλας τὰς σειρὰς τῶν κανονίων ἄνω καὶ κάτω, καὶ διερχόμενος ἀπ' ἔμπροσθέν του νὰ σκύπτῃ εἰς γῆς νὰ τὸν προσκυνῇ ὡς νικητὴν του· εἶτα ἔφερον τὸν ταλαίπωρον εἰς τὴν θάλασσαν, τὸν ἔβαλαν ἐπάνω εἰς μίαν καθέλαν, καὶ μὲ μίαν κορόναν εἰς τοὺς πόδας του ὕψωσαν αὐτὸν εἰς τὴν γαλέραν τοῦ καπετάνου τῆς Ῥόδου, δείχοντές τον εἰς ὄλον τὸ στράτευμα· ἡ βοή τῶν ἐνεμπαικτικῶν φωνῶν τῶν βαρβάρων γιαντισάρων ἐνέπλησσε τὸν ἀέρα· ἐκεῖθεν ἀποκρεμάσαντες ἔφερον τὸν δίστηνον εἰς τὴν πλατεῖαν, τὸν ἐγύμνωσαν, τὸν ἐκαθαλλίκευσαν ἐπάνω εἰς μίαν ἀγελάδα ἀδιάντροπα, καὶ μὲ τοὺς ἤχους τῶν τιμπάνων τὸν ἐπεριτριγύρησαν τὴν πόλιν φωνάζοντες καὶ ὑβρίζοντες, εἶτα τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν γῆν καὶ σκληρῶς τὸν ἐγδάρεν ὡς ζῶον ἕνας κατηραμένος Ἑβραῖος· ὑπόφερε μὲ ἀνδρείαν καὶ σταθερότητα μαρτυρικῆς ὁ ἀθλητὴς Μπραγαδίνος, ὑβρίζων καὶ καταπτύων τὴν βαρβαρότητα καὶ τὴν ἀθεσμον Ὀρησκείαν των. Τὸ δέρμα του μετὰ ταῦτα ἐγέμισαν ἄχυρα, καὶ κρεμασθὲν εἰς μίαν ἀντέναν τῆς γαλέρας περιῆλθε πᾶσαν τὴν παραθαλασσίαν τῆς Συρίας εἰς ἔνδειξιν τῶν θηριωδῶν ἀνδραγαθιμάτων τοῦ βαρβάρου ἐκείνου γένους, καὶ εἰς καταφρόνησιν τῶν Χριστιανῶν. Τὸ δὲ σῶμά του ἔτεμον εἰς μέρη καὶ ἐπρόσταξε νὰ κρεμάσουν εἰς κάθε σειρὰν κανονίων ἕνα μέρος· καὶ τὸ δέρμα μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνδρείων Ἑκτωρος Βαγλιόνε καὶ λοιπῶν, ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ μὲ ταιαύτας αἰμοθύρους τυραννίας ἐχόρτασε τὴν ἀχρειοσύνην τῶν υπερηφάνων τοῦ στοχασμῶν, ἐγγείρισε τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἀμμογούστου εἰς τὸν μπέτην τῆς Ῥόδου, ἀρνησίχριστον Σπανιόλον, καὶ ἐτοιμάζετο νὰ πλεύσῃ διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔλπιζε νὰ ὑποδεχθῇ ἀπὸ τὸν σουλτάνον καὶ τὸν λαὸν ἐκεῖ μὲ μέγαν θρίαμβον, μὲ ὄλον ὅπου ἡ ἀπόκτησις του ἐξετιμῆθη εἰς τὸ βασιλεῖον περισσότερο ἀπὸ πενήντα χιλιάδας ἀνθρώπους, μὲ ὅλα τὰ βάρβαρα ἔργα, ἀξία νὰ κάμνουν νὰ ξεκοκινιζῇ ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν καὶ κατάκρισιν τῶν ἄλλων φιλανθρωπῶν γενῶν ἕνα γένος, ὅπου ἐπαγγέλλεται ἀρετὴν, τὸ χρέος τῆς φιλανθρωπίας, νομοθετημένον ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ὀρησκείας του. »

Ἡ Δημοκρατία μόλις ιδεασθεῖτα περὶ τῶν κατ' αὐτῆς ἐχθρικῶν σχεδίων τοῦ Σελλῆ διέταξε πάντας τοὺς ἀρχηγούς των ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεων νὰ προετοιμασθῶσιν, ἀποστείλασα ἅμα καὶ τὸν Σε-

βαστιανόν Βενιέρην μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας πρὸς ἐπιθώρησιν καὶ τακτοποίησιν τῶν φρουρῶν, καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1570, πρὶν ἔτι οἱ Τούρκοι ἀρχίσωσι τὰς κατὰ τῆς Κύπρου ἐχθροπραξίας, ὁ Βενιέρης προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Ναυπλιέως Ἐμμανουὴλ Μόρμορη, ἀνδρὸς γενναίου καὶ εἰδήμονος τῶν ἐν Ἠπείρῃ τοποθεσιῶν (1), ἀπεφάσισε ν' ἀποπειραθῆ τὴν κατάκτησιν τοῦ Σοποτοῦ, ὡς θέσεως λίαν ἐπικαίρου· ὅθεν ἀναχωρήσας ἐκ Κερκύρας μετὰ δώδεκα καλῶς ἐξοπλισμένων γαλερῶν προέπεμψε τὸν Μόρμορην πρὸς κατασκόπευσιν τῶν μερῶν (2). Ἀλωθέντος τοῦ Σοποτοῦ, διάφοροι περὶ τὴν Χιμάραν λαοὶ αἰκισθελῶς ὑπετάγησαν εἰς τὴν Δημοκρατίαν. Συγχρόνως δὲ ὁ Ἐνετικὸς στόλος ἐλθὼν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου ἀπεφάσισε τὴν κατάληψιν διαφόρων τουρκικῶν πόλεων, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς καλῶς φρουρουμένης καμποπόλεως Μαργαριτίου, ὡς θέσεως λίαν στρατηγικῆς (3). Εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Σφόρζαν Παλλαβιτσινὴν ἀνετέθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπιχειρήσεως, δι' ἣν ὠρίσθησαν τεσσαράκοντα ὀκτὼ γαλέραι, πέντε χιλιάδες πεζῶν, καὶ τέσσαρα βαρέα πυροβόλα· ἀλλ' οὗτος, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, μετὰ πολλὰς στρατηγικὰς καὶ γενναίας ἀποπείρας ἠναγκάσθη, ἐνδίδων εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων, νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μαργαριτίου (4). Μετὰ τοῦτο ἐπροτάθη ἡ ἀλωσις τῆς Πρεβέζης καὶ τῆς Ἀγίας Μαύρας, πλὴν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἀπέρριψε τὰς προτάσεις ταύτας ὡς δυσκολοεκτελέστους.

Ὀλίγας δὲ ἡμέρας πρότερον καὶ ὁ κολπάρχης Μάρκος Κουερίνης, ἀναχωρήσας ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης ἦλθεν εἰς Πορτοκάλιον καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἀλωσιν τοῦ ἄρτι ὑπὸ τῶν Τούρκων κατασκευασθέντος εἰς Διμάνι φρουρίου τῆς Μάνης. Ὅθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν Μανιατῶν,

(1) « Per consiglio di Emmanuele Mormori da Napoli di Romania, persona valorosa e molto esperta di quei paesi. » Paruta, Storia della guerra di Cipro. Siena 1827, σελ. 71.

(2) « E per assicurare l'impresa fu avanti d'ogni altra cosa deliberato di prendere diversi passi ne' luoghi de' monti vicini, onde si teneva che a' nemici potesse venire il soccorso, e fu questo carico imposto al Mormori, come a primo autore di questa deliberazione. » Ἰδίωθι.

(3) « Il castello di Margariti luogo per se stesso ignobile, ma per lo sito suo opportuno ad altri acquisti. » σελ. 74.

(4) « Ἴνα δικαιολογηθῆ ὁ Παλλαβιτσινὴς ἀπέθωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς λέγει ὁ Παρούτας.

πὴν 29 Ἰουνίου περὶ τὰ χαράγματα ἀπεβίβασεν αἰζηνιδίως τοὺς τουφεκιστάς, οἵτινες κατέλαβον τὸν ἐγγὺς τῷ φρουρίῳ λόφον. Οὕτω δὲ ἔχθρὸς ἀνεκπίστως προσβλήθεις διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν ἀπεσύρθη εἰς τινὰ πύργον· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Κουερίνην εἰσελθόντες εἰς τὸ φρούριον ἐγένοντο κύριοι εἴκοσι τεσσάρων πυριβόλων, δι' ὧν ἤρχισαν τὴν καταδάφισιν τοῦ πύργου, ὑποχρεωθέντων οὕτω τῶν πολεμίων νὰ παραδοῦνσι. Μετὰ τοῦτο ὁ Κουερίνης θεωρήσας ἐπικίνδυνον τὸ ἐν Μάνῃ φρούριον, διότι σκοπὸς τῆς ἀνεγέρσεως αὐτοῦ ἦτο ἡ προφύλαξις τουρκικῶν γαλερῶν προωρισμένων νὰ παρακωλύωσι τὰς ἐξ Ἑνετίας πεμπομένας εἰς Κύπρον προμηθείας, ἀνένανταξεν αὐτὸ εἰς τὸν ἀέρα δι' ὑπονόμων (1), καὶ ὕστερον ἔλλῶν ἐλεηλάτησε τὴν Ἄνδρον (2).

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἐν Κύπρῳ Λευκασίας (9 Σεπτεμβρίου 1570) οἱ Ἄλβανοι ἐπανεστήσαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ στείλαντες πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήτητον βοήθειαν καὶ ἔπλα, προσφέροντες ὡς ἡμέρους τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν Δημοκρατίαν πίστεως. Οἱ περὶ τὴν Σκόδραν καὶ τὸ Μαυροβούνιον λαβόντες τὰ ἔπλα ὑπέταξαν ἐν ὀνόματι τῶν Ἑνετῶν ἑκατὸν τουρκικὰς πόλεις, ὁ

(1) Ὁ Παρούτας οὐδόλως μνημονεῖ τῶν βοθησάντων τὸν Κουερίνην Μανιατῶν, εἰς οὗς ἰδίως ὀφείλεται ἡ ἔλθαις τοῦ φρουρίου. Ἄλλοτε ὁμοίως Ἑνετὸς συγγραφεὺς ἐκτίθητιν οὕτω τὰ περὶ τούτου. « La portezza di Maina, ove era Ceneroli, al presente non si vengono che le rovine, imperochè si legge che del 1570 il Querini capitano di golfo, si portò al porto delle Quaglie, mentre li Turchi all' hora havevano fabricato questo forte di Maina da essi detto Monige, il capitano havea secreta intelligenza con li Mainotti; L'armata del Querini era composta di 24 galere attaccorno una crudel zuffa, li Mainotti diedero saggio del loro valore, si che doppo lungo contrasto con estermio de Turchi l'ottenne, non volle il Querini che l'Ottomano più s'annidasse, la fece demolire.» L'Origine della Morea etc. Venetia 1686, part. II, secl. 51. — Ὁ Κορονέλης λέγει, ὅτι ὁ Κουερίνης ἀναγκασθεὶς ἐκ Κρήτης μετὰ 24 γαλερῶν καὶ ἔλλῶν εἰς Κέρκυραν ἐπληροφόρηθη, ὅτι οἱ Τούρκοι πρὸς εὐχερστεράν καθυστάξιν τῶν φιλελευθέρων καὶ ὀρεσιβίων Μανιατῶν εἶχαν κτίσει τὸ ἐν Μάνῃ φρούριον, εἰς θέσιν ὑπ' αὐτῶν μὲν ὀνομαζομένην Turcotogli-Olimionas ἢ Monige, ὑπὸ δὲ τῶν ἐγκατακλιῶν Κάστρο τῆς Μάνης. Ὅθεν καταπλεύσας ἐκεῖ κατέλαβε τοὺς δύο λιμένας τῆς Μάνης (Πορτακάγιον καὶ Λιμάνι), καὶ βοήθειαν τῶν Μανιατῶν ἀναδείξαντων κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἑκτακτον ἀνδρείαν, κατέλαβε μετ' ἰσχυρᾶν ἀντίστασιν καὶ καταδάφισεν αὐτό. (Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Venitiens. Paris 1687, secl. 41).

(2) Paruta, secl. 78 καὶ 80.

δὲ Ἀλέξανδρος Δονάτος, διοικητὴς τῆς Ἀλβανίας, διαπραγματεύθη μετὰ τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μουσταφᾶ τὴν παραχώρησιν τῆς διοικήσεώς του ἐπὶ μεγίσταις ἀμοιβαῖς. Οὕτω δ' ἐντὸς ὀλίγου πᾶσα ἡ Ἄνω Ἀλβανία εἶχε συνταχθῆ τοῖς Ἐνετοῖς (1).

Ἐνθ' αὐτὰ διέτρεχον ὁ διαδόχτος πειρατὴς Οὐλούτζ Ἀλῆς λεηλατήσας τὰς ἐν Δαλματία Ἐνετικὰς κτήσεις ἦλθε μετὰ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ὀθωμανικοῦ στόλου εἰς Αὐλώνα, ὅθεν λαβὼν ἐπικουρίας κατευθύνθη πρὸς τὴν Κέρκυραν, καὶ ἀπεβίβασεν εἰς Μανδράκιον στρατὸν πρὸς καταστροφὴν καὶ λαφυρχώγησιν· ἀλλ' οἱ ἐπιδρομεῖς ἐμπασόντες εἰς ἔνδραν Ἑλλήνων ἱππέων διοικουμένων ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μόρμωρη κατεσφάγησαν καὶ ἠχμαλωτίσθησαν μέχρις ἐνός. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ὁ Χασάν Βάφρος, περιώνυμος ἀρνησιθρησκος Κρής (2). Ἐκ Μανδρακίου ὁ Οὐλούτζ Ἀλῆς ἐλθὼν εἰς Ποταμὸν ἀπεβίβασεν ἀρκετοὺς στρατιώτας διευθυνέντας κατὰ τῆς πόλεως, ἧτις ἔμενε σχεδὸν ἀφρούρητος, διότι οἱ στρατιῶται εἶχον ἐξέλθει καὶ καταλάβει τὰ περίξ στενώματα. Ἐν τῇ πόλει εὕρισκετο φρουρῶν μόνος ὁ Φίλιππος· Ρογκόνης μετὰ τετρακοσίον πεζῶν Ἑλλήνων καὶ Ἱταλῶν, οὔτινες ἰδόντες τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν, πλὴν καθ' ὁδὸν ἐνωθέντες μετ' ἄλλων ἐπανέλθον καὶ ἐσταμάτησαν τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ ματαίως προσεπάθησαν τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ φρουρίου τοῦ ἀγίου Ἀγγέλου, πυρπολήσαντες πολλὰς οἰκίας καὶ ἐκκλησίας ἀπῆλθον (3).

Ἡ Ἐνετία μόνη ἐγκαταλειφθεῖσα ἐν τῷ μετὰ τοῦ Σελίμ πολέμῳ παντοιοτρόπως προσεπάθει νὰ εὕρῃ συμμάχους· τέλος πάντων δὲ τῇ συντόνῳ ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα Πίου Ε' κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατωρθώθη, καὶ τὴν 25 Μαΐου 1574 ὑπεγράφη ἐν Ῥώμῃ ἡ μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας, καὶ τοῦ πάπα κατὰ τῶν Τούρκων συμμαχία, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ περιλάλητος περὶ Ἐχινάδας καὶ Νάυπακτον καταστροφὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου (4).

(1) Paruta, σελ. 136.

(2) « E fra gli altri Cassan, detto Basso, Candioto rinnegato, uomo per l'esperienza dell'arte marinaiasca, ma molto per la sua crudeltà famoso. » σελ. 226. (3) Paruta, σελ. 225.

(4) Τὰ κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτης λεπτομερῶς ἐξετέθησαν ἐν Χρονικῷ Γαλαξειδίου σελ. 21—32. Ὁ βουλούμενος λεπτομερεστέρως πληροφορίας ἀναγνώτω τὸν Παροῦταν (Storia della guerra di Cipro), τὸν Σερβένου (Commentari), τοὺς Ἰσπανοὺς Ρέβέρην (Relacion della batalla naval de Lepanto) καὶ Ρόζελ (Combate

ε. Πρὶν ὅμως πλεῖσθι ἐκ Μεσσηνίας ὁ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Δὸν Ζουάν τοῦ Αὐστριακοῦ συμμαχικὸς στόλος διετάχθησαν ἐν ἀναχωρήσασιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς παράβλαψιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπολοίπων Ἐνετικῶν κητίσεων ὁ ἀρχιστράτηγος Περτέβ πασᾶς καὶ ὁ ἀρχιναύαρχος Ἄλῆς (25 Ἀπριλίου). Ὁ στόλος καταπλεύσας εἰς Χαλκίδα καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ βεηλέρβερ τῆς Ἀλγερίας Οὐλοῦτζ Ἄλῆ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τριπόλεως ναυτικῶν μοιρῶν ἦλθεν εἰς Κρήτην καὶ λεπλατήσας τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκορώνων (Aprecoigno) ἐπυρπόλησε πενήκοντα χωρία καὶ ἠχμαλώτισεν ὀκτακασίους Χριστιανούς· ἐκείθεν δὲ μεταβάς καὶ λεπλατήσας Κύθηρα, Ζάκυνθον, καὶ Κεφαλληνίαν, ἀπήγαγεν ἐκ τῆς τελευταίας πλέον τῶν ἑξ̄ χιλιάδων ψυχῶν. Ἐντεῦθεν ὁ ἀρχιναύαρχος διαπεράσας εἰς Ἡπειρον ἐπολιόρησε τὸ πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἀλωθὲν Σοποτόν. Οἱ κάτοικοι ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ὄπληρχηγὸν Μανόλη ἀντέστησαν γενναϊότατα καὶ δι' ὑπονόμων ἐφόνευσαν πεντακασίους Τούρκους· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνδόντες εἰς τὴν δύναμιν παρεδόθησαν, καὶ οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ μετὰ τοῦ ὄπληρχηγοῦ Μανόλη ἐξηνδραποδίσθησαν (1). Μετὰ ταῦτα κατέλαβε τὸ Δούλιχον, Βουδοῦνην, Ἀντίβαρι, καὶ ἄλλας ἐνετικὰς κτήσεις, καὶ ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ Καττάρου, καθ' ὃν χρόνον ἔρθανε καὶ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' ἐνώ ἐπολιόρηκε τὸ Κάτταρον, μαθὼν ὅτι ὁ χριστιανικὸς στόλος ἠτοιμάζετο πρὸς ἀπόπλουν, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀποπλεύσας ἐλεηλάτησε χωρία τινὰ τῆς Κερκύρας καὶ ἦλθεν εἰς Πρέβεζαν καὶ Ναύπακτον, ἐνθα ἐν σπουδῇ ἠτοιμάσθη πρὸς ἀντιπαράταξιν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολέμων (2). Μετὰ μεγάλῃς χαρᾶς ἐχαιρέτησαν τὴν ἐμρᾶνσιν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου οἱ Ἕλληνες, ἐλπίζοντες, ὡς γράφει ὁ Σερένος, ὅτι πλέον ἦελον ἀπαλλαγῆ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ (3)· πλὴν καὶ τότε οἱ τλήμονες εἶδον τὰς ἐλπίδας των διαφθευ-

---

naval di Lepanto), τὸν ἐν Μεδερίτῃ τῷ 1843 ἐκδοθέντα τρίτον τόμον τῶν Ἰσπανικῶν ἐγγράφων (Coleccion de documentos ineditos para la historia de España), τὸν Πρεσκῶ (Histoire de Philippe II), τὸν τρίτον τόμον τῆς συλλογῆς τοῦ Χαρρέιερ (Négociations de Levant), τὸν Φολιέταν (Sacra lega contra Selim), τὸν Διέδον (Lettera all' Illust. Barbaro), καὶ τὸν Καρταζιόλον (Commentarii delle guerre passe coi Turchi da B. Giovanai d' Austria).

(1) Bort. Sereno, commentari della guerra di Cipro. Monte-Cassino 1845. σελ. 129.

(2) Négociations de Levant III, σελ. 185—186.

(3) « Aggiungeva che l'ardore dei Greci cristiani, che con sommo desi-

μένας, καὶ ἐκ τῶν προτέρων προδοσιῶν μὴ συνετισθέντες ἐπέσθησαν καὶ αὐθις εἰς τὰς προτροπὰς τῶν χριστιανῶν τούτων καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διὰ χειμάρρων καὶ πάλιν αἱμάτων ἐτιμωρήθη ἡ νέα αὐτῶν ἀσύνετος ἀπόπειρα.

Μετὰ τὴν νίκην, ὑπὲρ ἧς τὰ μέγιστα συνετέλεσαν καὶ οἱ Ἕλληνας ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς λόγος γενήσεται, οἱ ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ στόλου πεμφέντες ἐκ Πελοποννήσου πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς πρέσβεις, ἐξώρκισαν τοὺς νικητὰς νὰ υποδοηθῆσωσι τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν διὰ μόνης τῆς παρουσίας τοῦ στόλου. Ἐν τῇ πολεμικῇ συμβουλίᾳ ἐπροτάθη ἡ ὑπόθαλις τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ παρεδόθη ἡ εἰς Ῥούμελιν ἀποδιόχαις πρὸς κατάληψιν τόπου καταλλήλου διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ στόλου, καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἐξάπλωσις τῶν κατακτήσεων. Ἀλλ' ἐνῶ αἱ γαλέραι λαβοῦσαι τοιαύτας διαταγὰς ἠτοιμάζοντο πρὸς ἐκτέλεσιν, οἱ διάφοροι ναύαρχοι ἔδειξαν ἀκατανόητον ἀσυμφωνίαν, καὶ ὁ δὸν Ζουὰν διέταξε τὸν στόλον νὰ μεταβῇ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Καλογήρου. Ἐκαὶ δὲ προταθείσης τῆς ἀλώσεως τῆς Λευκάδος, ἄνδρας εἰδήμονες τῆς πολιορκητικῆς ἐστάλησαν πρὸς κατασκόπευσιν τοῦ φρουρίου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπ' αὐτῶν ἐθεωρήθη πολυχρόνιος καὶ δύσκολος ἡ ἐκπύρθησις ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἐπὶ τέλους δ' ἐκ Καλογήρου ἀπάραντες οἱ σύμμαχοι ἤλθον εἰς Κέρκυραν, ὅθεν ὁ δὸν Ζουὰν ἐπλευσεν εἰς Μασσήνην⁽¹⁾.

Ἐν τῷ μετὰ τὴν νίκην συγχροτηθέντι πολεμικῷ συμβουλίῳ ἐπροτάθη ὑπὸ τινῶν καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Εὐβοίας, ὑπ' ἄλλων δὲ καὶ ἡ τῶν φρουρίων τῆς Ναυπάκτου⁽²⁾. Πλὴν ἕνεκα τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας

derio aspettano di veder che contra il Turco si faccia impresa per sollevarsi a scuotere il giogo della lor misera servitù. » *Commentari*, σελ. 84.

(1) *Paruta*, σελ. 301.

(2) « Qu'elle s'achemineroit vers Morée soubz espérance d'une rebellion des peuples, desquelz les Venitiens avoient ambassadeurs sur leurs galères, qui mesmes devant que la bataille se donnast faisoient instance que l'armée ebretienne seulement comparust en ces mers-là. Aultres avoient opinion qu'elle s'achemineroit vers Negrepont pour cette isle-là l'ung des principaulx magazins des munitions du Turc, dépourvue d'hommes, sans forteresse, et peu d'espérance de pouvoir estre secourue par mer, ou bien qu'elle essairoit de prendre les chasteaux du golfe de Lepanto. Mais enfin ces discours et infiniz aultres semblables s'en sont allez en fumée. » *Negotiat'ous de Levant*. III, σελ. 191. Ἐν τῇ πολεμικῷ συμβουλίῳ ἐλέχθησαν καὶ ταῦτα περὶ Ἑλλήνων. « I quali bramando d'uscire una volta della misera servitù in che vivono prontamente piglieranno l'armi con noi. » *Sereno, commentarii*, σελ. 218.

ἐναυάγησαν πάντα τὰ σχέδια ταῦτα, καὶ ἡ τὰ χριστιανικὰ ὄπλα δοξάσασα ναυμαχίᾳ οὐδὲν ἔσχε τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, διότι καὶ ὁ ζυγὸς τῶν τουρκοκρατούμενων χριστιανῶν κατέστη σκληρότερος, καὶ ἡ ἀκμάζουσα τοῦ Σελήμ αὐτοκρατορία πρὸς οὐδὲν θεωρήσασα τὰς μεγάλας ἐκείνας ἀπωλείας ἐν τάχει ἀντικατέστησε τὸν ἀπολεσθέντα στόλον διὰ καινουργῶς καὶ πολυαριθμοτέρου.

Οἱ Ἕλληνες ἀναπτερωθέντες ἐκ τῆς περὶ Ναύπακτον νίκης ἔλαβον ἀμέσως τὰ ὄπλα. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου (σελ. 212—214) περιγράφει οὕτως τὰ τότε ἐν Παρνασσίδι καὶ Δωρίδι λαβόντα χώραν.

«Ἐστόντας οἱ Φρίγγοι νὰ νικήσουνε τὴν Τούρκικη ἀρμάτα ἐπαρρηγίλασι σὲ ὄλους τοὺς Χριστιανούς· πῶς νὰ σηκώσουνε ἄρματα κατὰ τοὺς Τούρκους, καὶ αὐτοὶ θὰ τοὺς συντρίξουνε. Ἀκούοντας γοῦν τέτοια παρηγορητικὰ λόγια οἱ Χριστιανοὶ μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ πολὺ κρυφὰ ἐτοιμασθήκασι γιὰ νὰ βαρέσουνε τοὺς Τούρκους. ἤρθασι γοῦν πολλοὶ Μωραϊταὶ ἐπὶ Γαλαξειδί, καὶ μέσᾳ στῆν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐκίμασι μὲ τοὺς Γαλαξειδιώταις τὰς συμφωνίας μὲ ὄρκον γιὰ νὰ σηκώσουνε τὴν ἑξα ἡμέρα καὶ οἱ Λαιδορικιώταις τὸ ἐπαρადεχθήκασι, καὶ οἱ Σαλονίταις, ὅσοι ἤρθασι κρυφὰ ἀπὸ Γαλαξειδί, καὶ ἐμείνισι σύμφωνοι πῶς ἄλλοι τῆς στερηῆς καὶ ἄλλοι τοῦ πελάγου νὰ βαρέσουνι τοὺς Τούρκους, λέγοντας ἢ νὰ πεθάνωμε ἢ νὰ ξεσκληθωθοῦμε καὶ ὁποῖος μετανοιῶσει ἢ προδώσει αὐτὰ ποῦ εἶπα με νὰ μὴν ἰδῆ θεοῦ πρόσωπο. Καὶ ἐβάλλασιν ὄλοι τὰ χέρια ἀπάνου σταῖς εἰκόνας, καὶ ἐπήκασι φοβερὸν ὄρκον. [Ἐρχόμενος δ] συμφωνημένοι· κειρὸς ἕνεκ Βουτιτζιάνου ἐπρόδωκε τὸ μυστικὸν στοῦς Τούρκους [καὶ τοὺς] ἐβίλανε χύψι, καὶ ἐκεῖ μὲ ἀδιήγη[τα μαρτύρια] τοὺς ἐκκοτώσασι μὲ σπαθιά καὶ πιστόλια, βιάζοντάς τους νὰ μαρτυρήσουνε τοὺς συντρίφους. Καὶ ὅσοι Μωραϊταὶ ἐγλύτασι, ἐπήγασι στῆν Μάνη, καὶ ἐκεῖ ἐσηκώσασι σφερί, σφάζοντάς τοὺς Τούρκους. Τρεῖς Μωραϊταὶ ἐρχάμενοι κρυφὰ ἀπὸ Γαλαξειδί ἀφηγηθήκασι τὰ τρεχάμενα, καὶ τοὺς ἐλέγχει νὰ σηκώσουνε σφερί· καὶ οἱ Γαλαξειδιώταις ἐστειλασι γοργὸν τὴν νύχτα ἀπὸ Λαιδορικί, στῆν Βιτρινίτζα, καὶ ἀπὸ Σάλονα, παραγγέλοντας στοῦς συντρίφους τὰ μαντάτα· καὶ ἤρθασιν οἱ Λαιδορικιώταις, Βιτρινιτζιώταις ἀπὸ Γαλαξειδί, καὶ ἀποφασίσασι νὰ σηκώσουνε σφερί, καὶ νὰ σκοτώσουνι τοὺς Τούρκους, θαρρώντας καὶ στῆ βοήθεια τῶν Φραγκῶν. Καὶ ἐμαζωχθήκασι τρεῖς χιλιάδες καὶ ἐπήγασι καταπάνω ἀπὸ Σάλονα, στέλνοντας μαντατοφόρους νὰ σηκωθοῦνε καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Βενέτικο (*). Καὶ ἀπόξω ἀπὸ τὸ Σάλονα ἤρθασι τὸ τούρκικον ἀσκέρι, ποῦ μαθαίνοντας τὰ μαντάτα ἐβγήκε νὰ τοὺς βαρέσῃ. Ἐκεῖ ἤρθασι οἱ μαντατοφόροι τὸ πῶς ἀπὸ τὸ Βενέτικο κινένας δὲν σηκῶνε ἄρματα, καὶ οἱ Φράγκοι ποθεῖν δὲν φαίνονται, καὶ πῶς τοὺς ἐγείλυσαι

(*) Ἡ γοῦν ἐπαρχία Ναυπακτίας.

καὶ βοήθεια δὲν στέλλουσι. Ἀκούοντας αὐτὰ τὰ μαντάτα ἄλλοι ἐδειλιάσασθαι καὶ ἐφύγασαι, καὶ τὸ ἀσκέρι τῶν Ῥωμαίων ἐδιαλύθηκε ἄταχτα. Περὶ ἡμέρας ἤρθασαι στὸ Γαλαξειδί· γράμματα ἀπὸ τὸν μπέτη, τὸ πῶς τοὺς συμπαθαί, καὶ νὰ ἔρθουσι στὸ Σάλονα οἱ κεφαλᾶδες γιὰ νὰ εἰποῦσι στὸ μπέτη τὸ πῶς ἐγένηκε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, καὶ νὰ μὴν ἔχουσι κανένα φόβο καὶ τοὺς ἐβαλλε ὄρκο τὸ σπαθὶ καὶ τὸ κεφάλι του. Οἱ γοῦν Γαλαξειδιῶταις ἐμπήκασαι σὲ μεγάλη ἔννοιαν· καὶ ἐκεῖ ἤρθασαι καὶ οἱ Λοιδορικοῦταις καὶ τοὺς ἀφηγηθήκασαι τὰ ἴδια. Ἐτότες ἀπορροίσασαι νὰ πηγαίνουσι στὸ Σάλονα, ἐλπίζοντας στοὺς ὄρκους τοῦ μπέτη τὸ πῶς δι' αὐτοῦ πειράξῃ. Ἐξεκινήσασαι γοῦν εἰκοσιτρεῖς οἱ πρῶτοι νοικοκυραῖοι Γαλαξειδιῶταις· μαζὴ μὲ τοὺς Βιτριντζῶταις καὶ Λοιδορικοῦταις καὶ ἐπήγασαι στὸ Σάλονα· καὶ ὁ μπέτης τοὺς ἐδέχθηκε μὲ τιμαὶς καὶ χαρὰ ψεύτικη· καὶ ἀφηγῶντας τὸ πῶς ἐγαλασθήκασαι ἰπὸ τοὺς Φράγκους· καὶ ἐσηκώσανε ἄρματα, μὰ κανένα κακὸ δὲν ἐκάμασι, ὁ μπέτης τοὺς ἐσυχώρησε καὶ ἐσυβοῦλεψε νὰ ᾔνε πάντα φρόνιμοι καὶ νὰ τηρήγουν τὴ δουλιὰ τους, καὶ τὸ πουργὶ σύνταχαι νὰ μισέψουσι. Ἀκούσατε γοῦν τὸ τρομερὸ γέλασμα, ποῦ τοὺς ἔκαμε ὁ μπέτης, καὶ τὸ μαρτυρικὸ τους θάνατο. Τὸ βράδυ ἐδιάταξε καὶ τοὺς ἐπάσασαι ἕνα ἕνα, καὶ αὐτοὺς ἐδέσασαι μὲ σίδερα, καὶ τοὺς ἐβάλλασαι σὲ ἕνα σκοτεινὸ μπουτροῦμι· καὶ ἐκεῖ μὲ τὰ σπαθιά τοὺς ἐσφαξασαι ὅλους, ὀδοῦντα χωρὶς νὰ λείπῃ κανένας· καὶ ἕνας μονάχα ἀπὸ χωρὶο Βουνοχώρα, ποῦ τὸν ἐλέγασαι Δημήτρη Λυκοθανάση, ἔστωντας ἀνδρειωμένος ἄνθρωπος, ἔσπασε τὰ σίδερα, καὶ ἀρπάζωντας τὸ σπαθὶ ἐνοῦ ἐτρελάτῃ ἐσφαξε δύο Γούρκους καὶ τὸν πορτιέρη, καὶ τρέχωντας ὡσάν ἐλάφι ἔγλυσε ἀπὸ τὸ μυκελιό· καὶ ὑστερα ἀπὸ πέντε ἡμέρας, ἐρχόμενος στὸ χωριό του, ἐπέθανε. Ἐσκοτωθήκασαι γοῦν μὲ χίλια βασανιστήρια οἱ ἄλλοι ὀδοῦντα, οἱ πρῶτοι κεφαλᾶδες καὶ τὰ ἀνδρειότερα παλληκάρια, μὲ ἀπιστιὰ μεγάλη· ἀκούσατε· εἴκοσι δύο Γαλαξειδιῶταις, τρεῖς Βουνοχωρίταις, δύο Πεντεορίταις, τρεῖς Ἀγιαθμιῶταις, δέκα Βιτριντζῶταις, τρεῖς Κιτσελίταις, δύο Βιδαθίταις, εἴκοσι Λοιδορικοῦταις, καὶ δεκατέσσαρες Σαλονίταις· ὅλοι γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκεία, συμπαθημένοι ἀπὸ ὅλαις ταῖς ἀμαρτίαις.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα διεδραματιζόντο, οἱ αὐτάδελφοι Μελισσηνοὶ, Μακάριος ἀρχιεπίσκοπος, Ἐπιδόρου καὶ Θεόδωρος ὁ χωροδασπότης, ἤγειραν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἰδίως ἐν Μάνη, τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς εἴκοσι πέντε χιλιάδων πεζῶν καὶ τριῶν χιλιάδων ἰππέων ἐπὶ διετίαν ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων διετήρησαν τὸν ἀγῶνα, μάτην ἐξορκίζοντας τὸν δὸν Ζουάν ἵν' ἀποστείλῃ τὰς ὑποσχεθείσας βοηθείας. Οὗτος ἐκ Μεσσήνης ἐξηκολούθει γράφων ἐγκυκλίους καὶ προτρέπων τοὺς Ἕλληνας ν' ἀναβαρῆρῶσι μέχρι τῆς προτεχοῦς ἐλευσεως αὐτοῦ⁽¹⁾. Μεταξὺ τῶν ἄλλων σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως

(1) Charrière, III, σελ. 264.

καὶ ἡ ἐξῆς ἑλληνιστὶ συντεταγμένη καὶ πρὸς τὸν Μακάριον καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας διευθυνομένη ἐπιστολή.

« Πανιερώτατε ἐν Χριστῷ πατήρ, εὐλαβεῖς Χριστιανοὶ καὶ πνευματικοί, ἀνδράγαθοι στρατιῶται καὶ τιμώτατοι λαοὶ τῆς Πέλοπος νήσου (1), καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς ἔλαβη μίαν γραφὴν γραμμένην εἰς τὰς κ' τοῦ ἀπερασμένου Φεβρουαρίου, καὶ εἰς τί μὲ γράφτετε καλῶς οἶδα, πεθυμῶντας τὴν ἐμὴν βοήθειαν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ ἐλευθερώσαι ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ ζυγόν, εἰς τὴν ὁποίαν σὰς ἔκρατε ὁ ἐχθρὸς τοῦ σέβας τῶν χριστιανῶν. Ἐν πρώτοις ἐν-τίμως πράττετε, καὶ τὸ ἀρεσκόμενον τοῦ θεοῦ παντοκράτορος, δε οὐκ ἀμνημονεῖται τοῦ πλάσματος, ὃ ἂν ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐλεημοσύνῃ τὸν προσκαλῆ καὶ παραίτηται εἰς αὐτὸν, καὶ οὕτως ἀληθῶς πιστεύσον καὶ ἔλπισον. Ὅσον εἰς τὴν ὄρεξιν καὶ προθυμίαν ὅπου εἰς ἐμὲ ἔχετε, ἐγὼ θέλω κάμει τὸ δύναμαι, καὶ εἰς τοῦτο θέλετε γνωρίζει μετὰ εὐσπλαγχνίας τὸ θαρρύνεσθαι εἰς ἐμὲ, ὅτι δὲν θέλω σαλεύσει σιγαμὴν ἄκαρπα, καὶ εἰς τοῦτο τὰ ἔργα θέλουν τὸ ἀποδείξει. Νὰ ἡξυρῆτε ἄλλο δὲν ἔλειψε διὰ νὰ σὰς ἀναπαύσω εἰμὴ μόνον ἢ ἄργητα τῆς ἀρμάδας διὰ νὰ ἔρθω καὶ σὰς συνδράμω, καὶ σὰς ἐλευθερώσω, καὶ σὰς μεταφέρω εἰς ἐλευθερίαν ἢ αἰτία ἦτον ἡ κοίμησις τοῦ ἀγιωτάτου πατρὸς καὶ εὐσπλαγχνοῦ πάπα πέμπτου, καθὼς ἤκουσατε, ὃν ἐπροσκάλεσαν ὁ Θεὸς ταῖς ἡμέραις ταῖς περασμέναις. Εἰς τὸ παρὸν μὰς ἔδωκε μεταγενέστερα τοῦ ἐκείθεν ἀγίου θρόνου μεγάλου παραδείγματος καὶ μεγάλης φιλοφροσύνης, καὶ εἰς αὐτὸ ἐλπίζω βραχέως νὰ ἔλθω εἰς αὐτὰ τὰ μέρη εἰς ἀξίησιν τῆς συνοδίας τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς κοινὴν ἀγαθοποιῆζαν, καὶ με τοιούτον σκοπὸν θέλω μισέωσι ἀπὸ ἐδῶ με τὴν ἀγνοεῖν ἀρμάδα μέσα εἰς τέσσαρας ἢ πέντε ἡμέρας τὸ ἀργότερον διὰ τοὺς Κορφοὺς, καὶ ἐκεῖ μοῦ θέλετε ἀποσταλεῖ καθαρότερον τοῦ αὐτοῦ τόπου τὰ γενόμενα, καὶ πάντα καταλεκτικῶς παραγγέλλοντάς μου. Τὸ ὅλον θέλει συνέλθει δίδοντας θάρρος τὸ πρεκόμενον τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, βεβασιόνοντάς τους θαρρῆτικῶς ὅτι ἄλλον δὲν ἐπιθυμῶ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν ὠφέλειαν. Διὰ τὴν ὁ κομίζων τὴν παροῦσαν σὰς θέλει ἐξηγήσει, καὶ σὰς θέλει παραγγεῖλει ἀπλότερα εἰς ὅλον ἐκεῖνο ὅπου ἐδῶ ἤθελα γράψαι σιέργωντας. Τὸ ὅλον αὐτὸς σὰς θέλει ἀποκαλύψει. Παύομαι παρακαλῶντας τὸν Θεὸν ἡμῶν τοῦ φυλάξει ὑμᾶς.

Ἐγράφη ἐν Μισσηνῇ εἰς τὰς ζ' Ἰουνίου αφοβ'. Δὸν Ζουάν. »

Ἄμα ὁ δὸν Ζουάν ἀπέπλευσεν ἐκ Κερκύρας οἱ Ἐνετοὶ ἀνανεώσαντες τὰς πρὸς ἄλλων τῆς ἐν Ἠπειρῷ κωμοπόλειος καὶ φρουρίου τοῦ Μαργαριτίου ἀποπέρας, ἔστειλαν ἐπὶ τούτῳ τριάκοντα γαλέρας μετὰ 87 χιλιάδων πεζῶν. Οἱ Τούρκοι ἐκπεπληγμένοι ἀπὸ τῆς τρομερᾶς ἀγγεῖλιας τῆς ἐν Ναυπάκτῳ ἦττης ἀμαχητὶ παρέδωκαν τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον παραχρῆμα κατηδάφισθη. Ἐκείθεν μετέβησαν πρὸς ἐκτόρ-

(1) Τὸ ἰσπανικὸν ἀντίγραφον λέγει « valeroso pueblo de las provincias de la Morea, Epiru, y otros comarcas. » Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σελ. 180.

θσαν τῆς Λευκάδος, πλὴν ἰδόντες ὅτι οἱ ἐνταῦθα Τούρκοι δὲν ἐδέε-
κνον τὴν δεξιάν τῶν ἐν Μαργαριτίῳ, μετὰ πολλὰς καὶ ματαίας ἀπο-
παίρας διέλυσαν τὴν πολιορκίαν (1).

Οἱ Τούρκοι μαθόντες τὴν παρά τὰς Ἐγινάδας συμφορὰν ὑπὸ πανι-
κοῦ κατελήφθησαν φόβου, ὥστε, ὡς γράφει ὁ ἐν Ἐνετιᾷ ἀπεσταλμέ-
νος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Θ', ἐν οἱ νικηταὶ ἐπωφε-
λοῦμενοι καὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστατικοῦ ὄργανοῦ ἐπεδίωκον
κατακτῆσαι, εὐχερῶς ἤθελον καταστρέψαι τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου,
διότι ὁ μὲν στόλος εἶχε καταστραφῆ, ὁ δὲ στρατὸς τῆς ζηρᾶς ἀπο-
λεσθῆ ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Κύπρου καὶ τῇ ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχίᾳ·
πρὸς τούτοις δὲ ἤθελον ἐτι μᾶλλον ἐπισφραγίσαι τὴν νίκην διὰ τῆς
καταλήψεως καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθότι, ἐκτὸς τῶν
ἄλλων, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτεύουσῃ κατοικοῦντες καὶ εἰς τσο-
σαράκοντα χιλιάδας συμποσούμενοι Χριστιανοὶ ἤθελον μεγάλως πρὸς
τοῦτο συντελέσει (2). Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἀσυμφωνία τῶν Χριστιανῶν
ἐνέπνευσε νέον θάρρος πρὸς τοὺς Τούρκους. Ὁ σουλτάνος καὶ οἱ ὑπουρ-
γοὶ αὐτοῦ ἰδιασθέντες περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβαινόντων συνέλαβον
ὑπονοίας κατὰ πάντων ὅθεν οἱ μὲν διοικῆται τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρ-
χιῶν μετετέθησαν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ οἱ πλείονες ἀπεστάλησαν
εἰς Ἀσίαν τρομεραὶ δὲ σφαγαὶ καὶ αἰχμαλωσίαι διεπράχθησαν κατὰ
τῶν Ἑλλήνων προύχοντων καὶ κληρικῶν, ἰδίως ἐν Αἰγαίῳ, Θεσσαλο-
νίκῃ, καὶ Ἀθῶνι. Περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας ἐκ τῶν δυστυχῶν
τούτων ἐσφάγησαν, ἐξέβηθησαν εἰς τὰς γαλέρας, καὶ ἐστάλησαν εἰς
Κωνσταντινούπολιν, ὅπου οἱ μὲν γέροντες ἐρονεύοντο, οἱ νεανίαι καὶ
αἱ παρθένοι ἐλαμβάνοντο εἰς τὸ σεράγιον, καὶ οἱ ῥωμαλέοι ἄνδρες εἰς
τὰ κάτεργα. Εἰς ἐπισφραγίσιν δὲ τῆς βαρβαρότητος οἱ ἀρχιεπίσκοποι
τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς (3).

Ἐνῶ ἐπεσπύδοντο οἱ ἐξοπλισμοὶ καὶ ἡ ἡμισέληνος τολμηροτέρα
ἔμελλε ν' ἀντιμετρηθῆ πρὸς τὸν σταυρὸν, ὁ Σελίμ ἐκτιμῶν τὴν ἀδριαν
τοῦ στολάρχου τῶν Χριστιανῶν ἐστειλεν αὐτῷ δῶρα μετὰ τῆς ἐξῆς
πλήρους σουλτανικῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ ἀσιατικοῦ κόμβου ἐπιστολῆς.

• Σελίμ υἱὸς τοῦ ὑψηλοτάτου, ἀριστοτάτου καὶ ἐνδοξοτάτου Σουλεϊμάνη, δέ-
κατος τρίτος σουλτάνος τῶν Τούρκων, βασιλεὺς τῶν βασιλείων, ἐκπορευθεὶς

(2) Paruta σελ. 306.

(1) Charrière, Neg. du Levant, III. σελ. 262, 239.

(3) Δύβη, σελ. 262.

εὖν ἐπαρχῶν, νικητῆς τῶν στόλων καὶ στρατῶν, τρομερὸς κατὰ γῆν καὶ τὰς θαλάσσας, πρὸς Ζουὰν τὸν Αὐστριακόν, ἀρχηγόν παραδόξου ἀνδρείας, τὸν ὁποῖον δὲν καταδέχεται: νὰ λάβῃ ὑπ' ὄφιν κατὰ τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ σκέψεις, καὶ ἀξίωση τῆς χριστῆς αὐτοῦ σφραγίδος, τῆς καθ' ἑαυτὸν μακαρίους τοὺς δρωῦντας αὐτήν. Ἡ ἀρετὴ σου, Ἰωάννη γενναίε, ἦτις ἐπέφρωτο μετὰ τὸσον διάστημα χρόνου νὰ γίνῃ ἀρχὴ τῶν ζημιῶν τὰς ὁποίας ὁ κυρίαρχός, πανευδαίμων, καὶ σεβαστὸς ὀθωμανικὸς οἶκος ἠσθάνθη ποτὶ ἀπὸ Χριστιανοῦ, μὴ παρακινεῖ, ἂν καὶ προσβεβλημένον, νὰ σοὶ θύσω δῶρα, τὰ ὁποία πρέπει νὰ θεωρήσῃς, καὶ ἔτι μίλλον ἐκτιμήσῃς, ὡς προερχόμενα ἐξ ἐκεῖνου, ὅστις ὢν ὁ μεγαλειότερος ὄλων τῶν ἀνθρώπων, γίνεται σχεδὸν διὰ τῆς παρουσίας φιλοδωρίας του ὅμοιος πρὸς σέ, καθιστάμενον ἄξιον γνωριμίας ἀπὸ τῆς ὑψηλότητος αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πολλοὶ μέχρι τοῦδε ἐπεθύμησαν, πλὴν δὲν ἔλπισαν ν' ἀπολαύσωσι. Παρακάλει τὸν Θεὸν νὰ σὲ διαφυλάτῃ ἀπὸ τῆς ὀργῆς μας. »

Ὁ δὲ δὸν Ζουὰν ἐγραψεν εἰς ἀπάντησιν τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

« Διὰ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀνατολίτου Ἀχμέτ (Acomatz) ἔλαβον ἐκ μέρους σου ὑπὸ καλῶν οἰωνῶν τὴν ἐπιστολήν καὶ τὰ δῶρά σου, τὸ μὲν ἀντάξιον καὶ ἐλευθεριότητός σου, τὸ δὲ μαρτύριον τῆς ἀρετῆς ἣν τυθόκηες νὰ μοὶ χάρισῃ ὁ Θεὸς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν πιστῶν αὐτοῦ, καὶ προσβολὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ οἴκου, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸ τὸ παιδίον, ὡς μὲ ἀποκαλεῖς, ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῆς ζημίας ἣν ἐδοκίμασάν ποτε τὰ στρατεύματά σου. Δύνασαι νὰ λάβῃς ὑπ' ὄφιν καὶ τὰς συνειπίας, ἀφοῦ μὲ ἀποκαλεῖς ἀρχηγόν μὲ παράδοξον ἀρετήν. Σ' εὐχαριστῶ δι' ὅλα, καὶ πρὸς ἀμοιβὴν μετὰ τοῦ Ἀχμέτ σοὶ ἀποστέλλω τὸν Σκολοτζέλιτην (Scoloi Seclite) Ἕλληνα ἐλθόντα ἵνα κατασκοπεύσῃ τὰς ἐτοιμασίας τῶν Χριστιανῶν, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον, εἰ καὶ καταδεδικασμένον εἰς θάνατον, εὐ μόνον χαρίζω τὴν ζωὴν ἀλλ' ἂν εἶδω καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιθεωρήσῃ καὶ ἴλας τὰς ἐργασίας μας, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουσι τὸν κατὰ σοῦ ἀέναντον πόλεμον. Ἐν τούτοις ἐν θᾶ καταφρονήσῃς νὰ θεωρήσῃς ὡς τὸν ὑπερτατον βαθμὸν τῆς μεγαλοδωρίας, ὅτι Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, Χριστιανός, ἐδέχθη τὰ δῶρά σου, καὶ ἀπεκρίθη εἰς τὰς ἐπιστολάς Σελίμ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Τούρκων (!). »

Κατὰ τὴν ἐν Ναυπάκτῳ καταστροφῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου μόνος ὁ διαβόητος πειρατῆς τῆς Ἀλγερίας Οὐλούτζ Ἀλῆς κατώρθωσεν ἵνα διασωθῇ μέρος τοῦ στόλου διελθὼν ἐν μέσῳ τῶν νικητῶν. Ὁ Σελίμ ἀνταμείβων τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ προήγαγεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καπετάν πασᾶ, καὶ διέταξεν ὅπως εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ἐπάνωμον αὐτοῦ Οὐλούτζ μεταβληθῇ εἰς Κιλίτζ, σημαῖνον Ῥομφαίαν. Ὁ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀπολεσθέντος στόλου ζῆλος τοῦ νέου ναυάρχου ὑπέβρεε τοιοῦτος, ὥστ' ἐντὸς τοῦ χειμῶνος ἐβρίθθησαν ἐκ τῶν νεωρίων τῆς Κωνσταντινουπό-

(*) Charrière, σελ. 248—49.

λεως ἑκατὸν πεντήκοντα γαλέραι καὶ ὀκτώ μαῶναι. « Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας, ἔλεγεν ὁ μέγας βεζίρης, εἶνε τοιαῦτα, ὥστε δυνάμεθα νὰ ἐξοπλισώμεν τὰ πλοῖα μὲ ἀργυρᾶς ἀγκύρας, καὶ ἐξάρτια καὶ ἰστία μεταξωτά. » Ὁ αὐτὸς δὲ ὀμιλῶν εἰς τὸν Ἐνετὸν Βάρβαρον παρῆδαλλε τὴν μὲν κατάκτησιν τῆς Κύπρου πρὸς βραχίονα ἀκοκοπέντα καὶ οὐδέποτε ἀναγεννώμενον, τὴν δ' ἐν Ναυπάκτῃ ἦτταν πρὸς γένειον ξυριζόμενον καὶ ἀκμαϊότερον ἀναγεννώμενον. Οὕτω λοιπὸν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὁ Κιλίτζ Ἀλῆς ἠγούμενος στόλου ἐκ διακοσίων πεντήκοντα πλοίων ἐξῆλθε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἵνα καὶ πάλιν ἀντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς νικητὰς (*).

Ἐκ τῶν συμμάχων μόνοι οἱ Ἐνετοὶ ἐνζήλωσ εἰργάζοντο πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ζητοῦντες παντοιοτρόπως νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς νίκης, καὶ τῆς συνεπειᾶ ταύτης ἐκραγείσης ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὁσημέραι λαμβανούσης σημαντικὰς διαστάσεις (**). Δυστυχῶς ὅμως ἡ μέχρι δειλίας ἀδράνεια τοῦ δὸν Ζουὰν ἐναυάγησε πᾶσαν ἀγαθὴν προαίρεσιν. Ὅθεν καὶ οἱ Ἐνετοὶ κυριεύσαντες τὸ ἐν Δαλματία Καστελνιούδον δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἐπεκτείνωσι μόνοι τὰς κατακτήσεις. Τέλος πάντων ὁ δὸν Ζουὰν πληροφορηθεὶς τὴν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐξόδον τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἐν τάχει προποτοιμάσθη καὶ ἐκβῆθαι μετὰ τῶν συμμάχων κατέπλευσεν εἰς Κύθηρα· τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας τέως διαμένων Κιλίτζ Ἀλῆς ἐπλευσε πρὸς τὸ ἀκρωτήριο Ταίναρον, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 7 Αὐγούστου διελθὼν αὐτὸ ἐπλευσε πρὸς ἀναζήτησιν τῶν πολεμίων· πλὴν εὐρῶν τὸν ἄνεμον ἐναντίον ἦλθεν εἰς Ἐλαφονήσια (isola di Cerovi), ὅθεν ἐξαρμήσας ἐπετέθη κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ στόλου, καὶ ἐπιθεΐσας τὴν στρατηγικὴν καὶ ναυτικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα ἀπῆλθεν εἰς Μάνην. Μετ' οὐ πολὺ οἱ σύμμαχοι συνεκεντρώθησαν περὶ τὴν Μεθώνην καὶ Πύλον, πλὴν δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των περιπλέοντος ἐχθρικοῦ στόλου. Τέλος πάντων μετὰ πολλὰ συμβούλια ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς Πύλου, πρὸς ἐμψύχωσιν δὲ ἦν τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων (**), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη

(*) Χρονικὸν Γαλαξειῶου, σελ. 33.

(**) « Veggendosi in molte parti i popoli sudditi dell'imperio Turchesco sollevati, e pronti a ribellarsi. » Paruta, σελ. 316.

(*) « Che potesse dare animo a' popoli della Morea, e mantenergli in fede a migliori speranze. » Διότι, σελ. 383.

μετὰ πολυήμερον καὶ ματαίαν ἀπόπειραν ἐγκατελείφθη ὡς ἀδύνατος. Ὑστερον ὁ δὸν Ζουάν ἀπεβίβασε στρατὸν πρὸ τῆς Μεθώνης, τὸν ὑποῖον διέταξε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ πλοῖα, ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ ἐμφανίσεως τουρκικοῦ ἱππικοῦ⁽¹⁾.

Οὕτως ὁ ἀγέρωχος πειρατῆς θρικυβευτικῶς ἐπανήγαγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν αἰῶν τὸν στόλον, πρὸς ὃν ἡ Εὐρώπη ἐφοβήθη ν' ἀντιπαραταχθῆ, ἀποκησας, ὡς λέγει ὁ σύγχρονος τῆς Ἑνετίας ἱστοριογράφος, φήμην ἰμπεριωτάτου καὶ γενναιοτάτου ναυάρχου, καὶ φόβος ὑπάρχει μὴ γίνῃ παραίτιος μεγαλειτέρων κακῶν εἰς τὴν χριστιανισμένην⁽²⁾.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ χριστιανικοῦ στόλου οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάται ἀπελπισθέντες περὶ συνδρομῆς κατέφυγον εἰς τὰ μᾶλλον ἀπρόσιτα ὄρη, πλὴν μετ' οὐ πολὺ συνεφώνησαν ἵνα καὶ πάλιν κύψωσι τὸν τράχηλον ὑπὸ τὸν ζυγὸν σκληροτέρας δουλείας⁽³⁾. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐν Μάνῃ ἀπαναστάσεως Μακάριος καὶ Θεόδωρος οἱ Μελισσηνοὶ διαπεράσαντες εἰς Νεάπολιν ἀπέθανον ἐκεῖ, ὁ μὲν δευτέρος τῆ 25 Μαρτίου 1582, ὁ δὲ Μακάριος τῆ 12 Σεπτεμβρίου 1585. Ἄνθρωποι τιμῶντες τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰς ἀρετὰς ἀμφοτέρων ἀνήγειραν αὐτοῖς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου μνημεῖον, ἐφ' οὗ ἐπεγράφη τὸ ἐξῆς ἐπιτύμβιον.

« Μακάριος ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου, ἀπὸ Βυζαντιῶν αὐτοκρατόρων ἐκ τῆς περιφανιστάτης Μελισσηνῶν καὶ Κορινθίων οἰκίας, καὶ Θεόδωρος αὐτῶν δελφός, δεσπότης Αἴνου, Ξάνθης καὶ ἑτέρων πολιχνίων ἐν Θράκῃ, ἐτι δὲ Σάμου, Μιλήτου, Ἀμβρακίας, Μισσηνικοῦ κόλπου ἐν Πελοποννήσῳ, κείνται ἐνθάδε· νικητικοί· Ἰωάννου Αὐστριακοῦ ὅπλοις ἐν νουμαχίᾳ προτραπέντες, στρατιᾶς ἐξ ἰδίων πολιχνίων μὲν καὶ πλείων συλλεχθείσης πεζῶν μὲν 25

(1) Charrière, III, σελ. 293.

(2) « Lasciando ad Uluzzali libera e sicura la via di poter condurre l'armata salva a Constantinopoli, con riportarne nome di peritissimo e valorosissimo capitano, e d'acquistarsi tanto di riputazione e di grazia, che temere ancora si possa, che non sia instrumento d'altri gravi mali alla Cristianità. » Paruta, σελ. 385.

(3) « Dipartita l'armata della lega, i popoli della Morea, e di Brazzo di Maina sollevati a favore de' Cristiani, i quali aspettando i successi dell'armata, non avendo nè forze in campagna, nè terre forti da mantenersi, si stavano ritirati ne' monti per assicurarsi della violenza de' Turchi, convennero d'arrendersi in poter loro, e di ritornare a porre il collo sotto il giogo di più grave servitù, privi d'ogni speranza di poterlo sottraggere giamai. » Paruta, σελ. 391.

χιλίδων, ἰπκίων δὲ τρισχιλίων, πόλεμον κατὰ Τούρκων διετέθη ἰδίως ἐπεκράτησεν ἀναλώμασι· τῆς δὲ ἐλλειζομένης βιηθείας ἀποτυχότες, δειχθείσης ἰδίως πίστεως ἔχ' ῥοῖς δυνάμεις, Φιλίππου δευτέρου τοῦ Ἰσπανῶν βασιλέως εὐεργετίας παραθέντες ἐν Ναυπόλει, οὐ πρότερον τῆς ψυχῆς ἢ τὸ ζῆν κατέπεσον, Θεόδωρος εἰκοστῆ πέμπτη Μαρκίου ἀφ' οὗ, Μακάριος δὲ δωδεκάτη Σιπτιμβρίου ἔχει σωτηρίῳ ἀφ' ἐπ' (').

Οἱ σύμμαχοι ἵνα δικαιολογήσῃσι τὴν πρὸς τὴν δυστυχῆ Ἑλλάδα προδοτικὴν αὐτῶν διαγωγὴν ἠθέλησαν νὰ ἐνοχοποιήσῃσι τὸν φιλότουρνον βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Θ', ὡς ἐπενεργήσαντα διὰ τοῦ παρὰ τῷ Σελίμ ἀποσταλέντος πρεσβευτοῦ αὐτοῦ Noailles ἐπισκόπου Δ' Ἀκ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ ἐπιδέξιος οὗτος πολιτικὸς γράφων κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1572 πρὸς τὸν Κάρολον προτρέπει αὐτὸν ἵνα συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ σουλτάνου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων τῆς Γαλλίας· ἐν ἑτέρῳ δ' ἐγγράφῳ διὰ μακρῶν συμβουλεύει τὸν εἰρημένον βασιλέα νὰ μὴ κηρύξῃ τὸν κατὰ τῆς Ἰσπανίας πόλεμον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Φίλιππος Β' ἤθε-

(') Χρονικὸν Γαλαξιδίου, σελ. 153. — Ὁ ὁστικὸς ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας Ματθαῖος Βενιέρης λέγει, ὅτι καὶ διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος ὁ Μακάριος εἶχε μεταβῆ εἰς Ἰταλίαν πρὸς ζήτησιν ὀπλῶν καὶ βοηθειῶν. (Zinkeisen, geschichte des Osmanischen reiches in Europa, III)· πλὴν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ναυπολεως ἐγγράφων, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος μεταβὰς εἰς Μεσσήνην ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν τὴν 10 Ἰουνίου 1572 κομίζων τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἄδων Ζουάν μετὰ τῶν ἀναγκαίων ὀδηγιῶν, καὶ ἑτέραν Γαβριὴλ ἀρχιεπισκόπου Ἀγρίδος, πιθανῶς συνεννοημένου ἐν τῷ κινήματι, ἀμφοτέρως δὲ διευθυνομένης πρὸς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ διακρίβοντα Μακάριον. Ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ διασώζεται καὶ πιστοποιητικὸν τῶν ἐν Ἑλλάδι καταφυρόντων Μονεμβασιωτῶν διακηρυττόντων τὰς ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Πελοποννήσου ἐνεργείας τοῦ Μακαρίου, ὅστις — «subditos suae diocesis christianos, in notabili numero, in provincia Peloponnesis, contra inimicos Turcos levare non cessavit et elevavit, et multa alia in subsidium et auxilium christianorum et catholicae fidei peregit.» Πρὸς τούτους δὲ καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Μακαρίου πρὸς τὸν διάδογον τοῦ Πίου Ε' Γρηγόριον ΙΓ', ἐν ᾗ διακηρύττει, ὅτι ἀφ' ἧς ὥρας ἤρχισε νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ μόνος πόθος αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀπελευθερώσις τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἡ διαγωγὴ αὐτῆς εἰς τὸν καθολικισμόν. «Da che prima cominciai a discernere il male dal bene, lo intento et il fine d'ogni mio desiderio et pensiero fu sempre mai di procurare a tutto mio potere che il Peloponneso ritornasse in mano et dominio de' principi christiani, et per conseguente che tutte le chiese del medesimo paese si venissero ad unire sotto il suo vero capo, che è questa santa et unica madre chiesa comune catholica et apostolica.» Buchon, Nouvelles Recherches, σελ. 242—244. Περὶ τοῦ Θεόδωρου Μελισσηνοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ κατόπιον λόγος γενήσεται.

λέν ἀναγκασθῆναι ἀποσυρθῆναι τῆς κατὰ τῶν Τούρκων συμμαχίας, ὅπως εὐδόλως ὠφέλει τῇ Γαλλίᾳ, τῆς ὁποίας συμφέρον ἦτο ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἔσω δὲ καὶ ἡ κατάκτησις μερῶν τινῶν τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἡελοποννήτου, χωρῶν λίαν ἀπομεμακρυσμένων τῆς Ἰσπανίας, μέχρις οὗ ἐξ ἀσυμφωνίας ἐπέβη ῥῆξις μεταξύ τῶν συμμάχων καὶ πόλεμος κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, καὶ ὅταν ὁ ἠττηθησόμενος ἤθελε ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ Καρόλου, εὐκόλως τότε οὗτος ἐπωφελοῦμενος τῆς περιστάσεως ἠδύνατο νὰ διαπραγματευθῆ περὶ τῶν συμφερόντων. Ἀνακεφαλαιωτικῶς δ' ἐπαναλαμβάνει, ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Γαλλίας ἦτο νὰ διαμείνῃ θεατὴς τῶν συμβαινόντων (*sic e veder*), καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ῥυθμίζῃ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικὴν αὐτῆς (').

Τὴν 7 Μαρτίου 1573 ὑπεγράφη μεταξὺ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ Σελίμ συνθήκη, δι' ἧς ἡ πρώτη ἐξηγόραζε τὴν εἰρήνην διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Σοποτοῦ, τῆς ῥυθμίσεως τῶν ἐν Δαλματία καὶ Ἀλβανίᾳ ὄριων, καὶ τῆς πληρωμῆς τριακοσίων χιλιάδων δουκάτων πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν εἰς κατάκτησιν τῆς Κύπρου ὑπὸ τῆς Πύλης δαπανηθέντων.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, οἱ Τούρκοι φοβούμενοι τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀρτίως λαβόντων χώραν, ὠχύρωσαν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀνήγειραν φρούριον ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ λιμένος τῆς Πύλου, ὃ δὲ Κιλίτζ Ἀλῆς διαρκῶς περιέπλεεν εἰς τὰ ὕδατα τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου (²).

Μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν ἀποστρέφοντες τὸ πρόσωπον ἐκ τῆς Δύσεως, καὶ τότε πρῶτον ἤρξαντο συλλογιζόμενοι τὴν ἐν Ἄρκτῳ ὑπαρξίν κράτους ἑμοδοξοῦ, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ κατορθώσωσι τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν διέλαθε τὴν προσοχὴν τῆς Δύσεως, ἥτις ἔκτοτε συνέλαθε τὴν ἀνόητον περὶ ἐκρωσσεύσεως τῆς Ἀνατολῆς ἰδέαν. Περὶ δὲ τούτου γράφει ἐν ἔτει 1576 ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἑνετίας Ἰάκωβος Σοράνζος. « Ἀπὸ τοῦ Μοσκοβίτου φοβεῖται ὁ μέγας αὐθέντης (σουλτάνος), ἐπειδὴ ὁ μέγας δούξ τῆς Ῥωσσίας ἀνήκει εἰς τὴν

(¹) Charrière, III, σελ. 211, καὶ 239.

(²) Διότι, σελ. 439. « La venue que don Juan y fist l'an passé a servi aux Turcs d'avertissement pour y pourvoir comme ils font à cette heure, » γράφει ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας.

ελληνικὴν ἐκκλησίαν, ὡς καὶ οἱ λαοὶ τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας, Βοσνίας, Πελοποννήτου, καὶ Ἑλλάδος, οἵτινες διὰ τοῦτο εἰσὶν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐτοιμότετοι πάντοτε νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἐπανιστάμενοι ἀπελευθερωθῶσι τῆς τουρκικῆς δουλείας, καὶ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸ κράτος ἐκείνου (1).

Ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία βαρέως φέρουσα τὴν ἀπώλειαν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου ἀπεπειράθη μετ' οὐ πολὺ ἵνα διενεργήσῃ ἐπαναστατικὴν ὑπὲρ ἑαυτῆς διαδήλωσιν. Ὄθεν ἐν ἔτει 1578 οἱ ἐν τῇ νήσῳ Χριστιανοὶ συνεννοημένοι καὶ μετὰ πολλῶν ὀθωμανῶν ἤγειραν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ σφάζαντες τὸν βεηλέρβερην ἀραβὰ, Ἀχμέτ πασᾶν, προσκέλευσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν πάπαν, τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, καὶ τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν. Πλὴν ἐλευθέρως καὶ οὗτοι καταπροδοθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν σουλτανικὴν δύναμιν, διότι ὁ πεμρθεὶς νέος βεηλέρβερης τιμωρήσας τοὺς πρωταίτιους ἀποκατέστησε τὴν τάξιν (2).

Κατὰ τὸ ἔτος 1585 ὁ περιλάλητος ἀρματωλὸς Βονίτσης καὶ Λούρου Θεόδωρος Μπούας Γρίβας, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ὕψωσεν ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπιπεσὼν ἔσφαξε τοὺς ἐν Βονίτῃ καὶ Σπρομέρῳ Τούρκους. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθησαν καὶ οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Ἠπείρου Πούλιος Δράκος καὶ Μαλάμος, οἵτινες ἐπελθόντες κατέλαβον τὴν Ἄρταν καὶ ὤδευσαν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, θύοντες καὶ ἀπολλύοντες. Οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Τούρκοι συσσωματωθέντες ἤλθον εἰς βοήθειαν τῶν Ἰωαννίνων, καθ' ὃν χρόνον καὶ ὁ πασᾶς τῆς Ναυπάκτου ἐπὶ κεφαλῇ πολλῶν χιλιάδων ἐχώρει κατὰ τῆς Ἀκαρνανίας. Ὁ Γρίβας ἔδραμεν εἰς Ἀγελῶν, καὶ πολεμήσας πρὸς τοὺς Τούρκους ἠναγκάσθη νὰ ἀπισθοχωρήσῃ φέρων πολλὰς πλη-

(1) Zinkeisen, geschichte des Osmanischen reiches in Europa III, σελ. 329. — Ταῦτά δὲ περίπου γράφει πρὸς τὸν πάπαν Κλήμεντα II' ἐν ἔτει 1594 καὶ ὁ ἐπίσκοπος Λεόντις Πέτρος Κεθολίνης. « Ha (il Mescovito) per conformità della lingua illirica ver schiava e della fede christiana secondo il suo greco la devotione della maggiore parte de' popoli dell' Europa et alcuni dell' Asia soggetti al Turco, et pretende al imperio di Constantinopoli. si per il patrimonio d' Anna sorella di Basilio et Constantino imperatore di Constantinopoli... et sopra tutto per havere egli solo fra tutti i principi del mondo, come ha il Turco, li suoi del tutto in potere. » Zinkeisen, III, σελ. 593.

(2) Charrière, III, σελ. 743, 752, 753.

γὰς καταλαβῶν δὲ τὰς κλεισοῦρας τῶν παρακειμένων ὁρέων πῆρῃ-
 γειλεν εἰς τὸν ἐν Ἠπειρῷ ἀδελφὸν τοῦ Γκίνου Μπούαν νὰ σπεύσῃ
 πρὸς βοήθειαν· ἀλλ' ἐνῷ ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἀνέμενε τὴν προσδοκω-
 μένην ἐπικουρίαν ἔμαθεν, ὅτι οἱ ἐν Ἠπειρῷ ἐπαναστάται κατανηκη-
 θέντες διελύθησαν, καὶ ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ διωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρ-
 κων ἔφθασεν εἰς Ηερατιὰν, ἔνθα γενναίως μαχομένος ἔπεσεν. Ὁ Θεό-
 δωρος καθερῶν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον ὑπεχώρησε, πρὶν οἱ ἐξ Ἠπει-
 ρου ἐρχόμενοι ἐχθροὶ καταλάβωσι τὰ νῶτα, καὶ μετ' ὀλίγων πεσῶν
 ὁπαδῶν περάσας εἰς Ἰθάκην ἀπεβίωσεν ἐκεῖ ἐκ τῶν πληγῶν. Ἐντὶ
 δὲ τοῦ Γρίβα διωρίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀρματωλὸς ὁ ἐκ Βάλτου
 Τριμπούκης ὁ Συντεκνιώτης (1).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1585 ὁ πάπας Σίξτος Ε' λαλῶν πρὸς τοὺς
 ἔνωτους ἀπεσταλμένους ἐξέφρασεν ἐλπίδας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς
 τυραννουμένης Ἑλλάδος, προτρέψας καὶ τὴν Δημοκρατίαν νὰ συναρ-
 γήτῃ εἰς τοῦτο (2).

Ἐν ἔτει 1588 οἱ ἀδελφοὶ Γεωργίος καὶ Νικόλαος Ὀρσίναι, τῶν
 ὁποίων οἱ πρόγονοι ἐγένοντό ποτε κύριοι χωρῶν τινῶν τῆς Ἠπειροῦ,
 διηύθυναν λόγον ἱκετήριον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ῥο-
 δόλφον Β', καὶ τὸν συγγενῆ αὐτῶν δούκα Γεουλιέλμον Ὀρσίνην, ἐξορ-
 κίζομένους ἵνα συνεργήτωσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ
 ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν ταῖς Ἠπειρωτικαῖς κτήσεσιν. Ἐκ τοῦ ἐλ-
 ληγιστὶ συντεταγμένου λόγου τοῦ Γεωργίου ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς
 συμβάλλοντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἡμετέρου θέματος.

« Ἄνθρωπε Ἕλλην ἐγώ, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν Οὐρσίνων ἀρχαιοτάτης κατὰ-
 γων τὸ γένος σεῖρας, οἱ πρὸς τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα στρατείαν μετὰ τῶν
 κλεινῶν ἥρώων πάλα παραγεγόμενοι, κατὰ τὴν Ἑλλάδα διὰ τινὰς
 αἰτίας παρέμειναν· οὗτοι δὴ οἱ ἐμοὶ πρόγονοι πολλὰ τε τῶν ἀσθεων,
 καὶ τῶν φρουρῶν κατὰ τὴν Ἠπειροῦ ἐπεκτίσαντο, ἐξ ὧν, φεῶ τῆς

(1) Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα τόμ. Α'. σελ. ρλα—ρλε'.—Περὶ τῶν προγόνων καὶ ἀπογόνων τοῦ Θεοδώρου βλέπε αὐτόθι. Ἐπειδὴ δ' ἐν σελίδι ρλγ', στίχ. 11 ἐτέθη ἐξ ἀδελφίας ἐν τισὶ τῶν ἀντικτύπων ἀδελφοὶ τοῦ Σίμου Μπούα, διορθώσθω οἱ οἱ.

(2) « S. S. leur dit quelle avoit des advis dudit royne (τῆς Κύπρου) et de la Morée, et de plusieurs autres endroits de la Grèce, de l'estat auquel se retrouvoient les chrestiens, et qu'elle avoit esperance d'y mettre la main à bon escient et de les délivrer de la tyrannie où ils étoient; et que de leur costé y pensassent. » Charrière, IV, σελ. 422, σημ.

συμφορᾶς, οὐκ ἀδακρυτὴ ἀναμνησθῆναι τε καὶ διγῆσθαι δύναμαι, οἱ
 βάρβαροί τε καὶ ἀπηνεῖς τῶν Ἀγαρηνῶν τότε ἡμᾶς δετάραξαν, ὅτε πᾶν
 τὸ τῆς ἐπαρχίας ἐπίλοιπον δι' ὅπλων νικῶντες προσέλαβον· ἔκτοτε
 τοίνυν ἡμεῖς πλάνοι τε καὶ φυγάδες, παντός ὅτουσιν πράγματος ἐν-
 δεεῖς ὡςδε κακείσθε φερόμενοι περιήχθημεν, καὶ τὴν Κυθήραν τελευ-
 ταῖον κατελάβομεν· ἀλλ' ἐγὼ τὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀξίαν τε
 καὶ δύναμιν ἀκρούμενος, καὶ τὸ τῆς πραγμάτων καταστάσεως, ἐν ἧ
 κείμεθ, ταπεινὸν ἀναθεωρῶν, πρὸς τὸ τῆς τύχης νεμεσήσας κικρόν τε
 καὶ ἀηδῆς, ἐπιπνοῖα τινὶ θειοτέρᾳ ἐνδότερον τὴν καρδίαν βληθείς,
 πρὸς σὲ τὸν τῶν βασιλέων βασιλέα καταφυγεῖν ἐγνώκα, ἅτε δὴ
 εὐσπλαγγνότατόν τε ἅμα καὶ ἰσχυρότατον, τὸ σὸν τὰ πρῶτα ἀπαι-
 τήσων μεγαλοπρεπῆς, ἵν' εἴπερ ὁ τῶν πάντων καὶ ἀριστος καὶ μέγι-
 στος διανομαὺς Θεός, ὃ δέομαι καὶ δι' ὃ εὐελπίς εἰμι, καὶ μετὰ πά-
 σης τῆς τῶν χριστιανῶν οἰκουμένης παρὰ τῆς ὑπερτάτης Θεότητος
 ὄσαι ἡμέρασι διηνεκείσιν εὐχαῖς αἰτῶ τε καὶ ἐξαιτῶ, σοὶ τε καὶ τῷ
 μεγίστῳ τε καὶ καθολικῷ σὺ πρὸς μητρὸς θείῳ, Φιλίππῳ τῷ τῶν
 Ἰσπανῶν βασιλεῖ, νίκην τῆς πρὸς τὰς Ἑβρινάδας ἐκείνης πολλῷ μεί-
 ζονα διαπράξασθαι καὶ θυμηρέστερα τρόπαια κατὰ τῶν ἀπηνεσταίων
 ἐχθρῶν τῶν Ἀγαρηνῶν στήσαι χαρίσαιτο, ὅπερ τάχα οὐ μάτην κατα-
 μαντεύομαι· φήμη γὰρ ἐπέδωκε, Σίξτον τὸν πέμπτον μέγιστον Ἀρ-
 χιερέων, τῆς Πίου τοῦ πέμπτου ζηλωτὴν ὄντα δόξης, διὰ μέγα τε
 δυναμένων ῥητόρων Φίλιππον αὐτὸν τὸν βασιλέα εἰς τὸν πόλεμον
 ἐπαγαγεῖν τοῖς Ἀγαρηνοῖς κατεπειγεῖν, σπουδᾶς μείζους, ἤπερ ἐκεῖ-
 ναι ἐτύγγαλον ὄσαι, μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἀρχόντων ἀπάρχεσθαι,
 τόν τε βάρβαρον αὐτὸν ἐξ Ἠπειροῦ τε καὶ Ἑλλάδος ἐξῶσαι δοίη, ἡμῖν
 συνεκστρατευομένοις τε ἅμα καὶ ταῖς παρατάξεσιν ἀναστροφεμένοις,
 ἅτε δὴ ἔκπαλαι Κυρίου, τοιαύτης νίκης γέρας τά τε ἀρχαῖα ἡμῶν
 φρουρία, καὶ τόπους καὶ χωρία, ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν γραφαῖς ἀκριβέ-
 στερα ὀνομασμένα, ὑπὸ τῆς ἐμφύτου σοι καλοκαγαθίας ὀμώμενος ἀπο-
 δῶς. Ἐγὼ γὰρ, ὦ Καίσαρ, ἵνα μὴ τάχα λῆρόν τινα καὶ φένακά με
 εἶναι ὑποτοπᾶσης, τὰς καθολικάς σοι τῶν γραφῶν προσεδόμισα χρυ-
 σαῖς ἐγκεχαραγμέναις σφραγίσιν, ἐναῖς τοῖς ἐμοῖς διαπάπποις ἄλ-
 λως τε Ἰωάννῃ Ζήρῳ τῷ Οὐρσίνῳ, μεγάλῳ τῆς τῶν Σέρβων ἀρχῆς
 Κοντοσταύλῳ παρὰ τῶν τῆς Ἑλλάδος τε καὶ Σερβίας ἀρχόντων καὶ
 Δεσποτῶν ἐκείνων τῶν τόπων, ἢ ἀρχὴ μετὰ καὶ τοῦ τίτλου τοῦ Δούκα
 δίδοται τε καὶ ἐπιβεβαιοῦται, ὥσπερ ἐξ αὐτῶν τῶν γραφῶν καταφα-

κός ἐστίν· ἤδη δὲ ὅ τε τῆς νεαρᾶς ἡλικίας πυρρός, καὶ ὁ τῆς δόξης
 ἔρωσ με παροτρύνει, ἵνα παρὰ τῆς σῆς δυνάμεως ἔναπλον στρατιωτῶν
 χεῖρα ζητήσω, ἢ συνασπιζόμενος τῇ τε Ἡπειρῷ εἰσβάλω, καὶ Ἀμβρα-
 κίαν, τὴν ἡμετέραν ἀρχαίαν πατρίδα, καὶ φρουρίαν, τὰ τοῖς ἑμοῖς ἤδη
 προσπίπτουσιν κεκυριευμένα, ἐκ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν χειρὸς ἀνακτήσω-
 μαι· ἀλλὰ πῶς ἂν μικρὰ χεῖρ ἀριθμὸν ὑπερβαίνουντι πλήθει ἀντιστη-
 ναι δυνήσαιο; Τοῦτ' οὖν ὑπόλοιπὸν ἐστίν, ἄριστε Καῖσαρ, τὴν σὴν
 ἱκετικῶς φιλανθρωπίαν καθικετεῦσαι τε καὶ προσλιπαρῆσαι, ἵν' ἐν τῷ
 μεταξὺ ἡ σὴ χρηστότης τιμῇ φιλοδωρήσασθαι με καὶ ἐπισημᾶναι
 προέληται, ἢν τινα τῶν Ἀρχόντων οἱ πλείους πολλοῖς τοῖς γένους
 λαμπρότητι οὖσιν ἐνδόξοις, ταῖς αὐταῖς, αἷς καὶ αὐτὸς, τῆς τύχης
 μεταβολαῖς τε καὶ βροχαῖς παρκαρυσθεῖσι τε καὶ διαπεπηγῶσι χαρί-
 ζεσθαι εἰώθῃσι, τῷ Κόμητος, Παλατινοῦ φημι ἀξιωματι μετὰ κληρε-
 στατῆς ἐξουσίας, ἢ τῇ τοιαύτῃ τιμῇ προσνέμεσθαι εἴθε· πρὸς δὲ καὶ
 τοῦτο ἀντιβολῶ, ὅπως μοι τῶν τε τίτλων τοὺς ἀρχαίους ἀνακαινίσῃς,
 καὶ τὴν προτέραν ἀποδοῖς ἀξίαν, τῇ αὐτῇ τάξει τε καὶ ἐρμῷ, καθ' ἃν
 ἐν ταῖς παρ' ἑμοῦ προσκομισθεῖσαις γραφαῖς ὑπὸ τῶν γαληνοτάτων
 ἐκείνων δεσποτῶν τῇ ἡμετέρᾳ οἰκίᾳ μετὰ καὶ τῆς ἐπικρατείας συγκε-
 χῶρηται· ἂν γάρ μοι τοῦτο παρὰ σοῦ γένηται, τοῦ τε παλαιοῦ κρά-
 τος, καὶ τῆς τῶν πάππων ἀξίας ἐκείνης ἔχνος τι διατηρεῖν δόξει μοι·
 καὶ οἶά τις νεώτερος Διονύσιος τῆς ἐν Σικελίᾳ πλουσιωτάτης ἐκείνης
 τυραννίδος ἀποκρουσθεὶς φυγὰς ἐν Κορίνθῳ παιδιὰν ἀνοίξας, φησί,
 καὶ τοῦτο βασιλεύειν ἐστὶ, ταῦτά κἀγὼ διὰ τοῦ σοῦ φιλανθρώπου
 ἔρω, καὶ τοῦτο σημεῖον τοῦ κυριεύειν ἐστίν· οὐ μὴν οὐδὲ τοῦτο, ὡ
 Καῖσαρ, βαρέως φέρειν ὀρεῖσαι· ὥσπερ γὰρ ἀνημμένος τις λύχνος,
 εἴπερ λύχνον ἄλλον προσανάψειεν, οὐδὲν ἐκ τῆς τοῦ φωτὸς διαδόσεως
 τοῦ ἐζυτοῦ φωτὸς ἀπόλλυσι, μᾶλλον δ' ἵνα βέλτιόν τε καὶ ἀρμοδιώ-
 τερον εἴπω, ὥσπερ ὁ ἥλιος εἰ καὶ πάντας τοὺς κατ' οὐρανὸν ἀστέρας
 ἀνάπτει τε καὶ φωτίζει, τῆς μέντοι οἰκείας λαμπηδόνης οὐ μόνον οὐδὲν
 ἀπόλλυσι, ἀλλ' ἐκείθεν μᾶλλον ἑαυτῷ μείζω δόξαν καὶ ἔπαινον προ-
 λαμβάνει, ἅτε δὴ φωτὸς πηγὴ τυγχάνων, μηδὲν τε καθ' ἑαυτὸν
 ἐλαττούμενος, τσαῦτα συνεκλάμπειν ἄστρα ἐν τῷ στερεώματι δι-
 δούς τε καὶ ἐργαζόμενος, οὐκ ἄλλως γὰρ καὶ αὐτοῦς, μέγιστε Καῖσαρ, κἂν
 τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ τῆς σῆς ἀξίας φωτὸς μεταδιδῶς, οὐ μὴν παρὰ
 τοῦτο ἀμυδρότερος γίγνηται, ἀλλὰ σου τὰ τῆς δόξης λαμπρότερόν τι
 ὑπεραυγάζει καὶ φαινότερον, τῷ διὰ σοῦ τοὺς κατωτέρους οἶά τινα

σκιώδη σώματα, ἀξιώματός τε καὶ τιμῆς τιμὴ τίτλων καταφαιδρύνεσθαι ὥστε εἴπερ (ὅ τῆς σῆς ἂν εἴη ἔργον χρηστότητος) τῶν παλαιῶν ἐκείνων κτημάτων ἔμοιγε τοὺς τίτλους ἀνακαινίσας, τὸ τοῦ Παλατινοῦ Κόμητος ἐπὶ τούτοις ἀξίωμα καὶ ἐξουσίαν προσθεῖς, διὰ σοῦ καὶ αὐθις ζήμπαυ τοῦμόν γένος, ὡσπερ ἕτερος φοινῆξ ἀνακαινισθήσεται, ὡσπερ καὶ ἄλλοτε διὰ Συμεῶνος τοῦ Παλαιολόγου, μεγίστου τῶν Σέρβων Δεσπότη, καὶ αὐταδέλφου τοῦ Στεφάνου ἀνακαινίσται· ὅς, Ἀμβρακίας τῆς ἡμετέρας πατρίδος ἐμπρησμῶ ἀναλωθείσης, καὶ τῶν γραφῶν, αἷς τὰ τῆς ἡμετέρας ἐπικρατείας μετὰ καὶ τῶν τίτλων ἐμπεριείχετο, πυρικαύστων γεγονυῶν, τὰς τε κτήσεις ἡμῖν ἀπέδoto, καὶ προσεπεβεβαίωσε, καὶ γραφὰς ταῖς ἤδη τυρὶ ἀναλωθείσας ὅτι μάλιστα ὁμοίως ἀνακαινίσαστο, καὶ χρυσοβούλλαις ἐνεσημῆνατο, καθάπερ ἐκ τῶν αὐτῶν γραφῶν καὶ ἡλίου λαμπρότερον δεικνυταί· ὅθεν δὴ ἡ ἡμετέρα οἰκία, ἢ πρότερον οἶά τις τρυγῆν χρεούσα ἐγκαταλειμμένη ὠλοφύρετο, τῇ τοῦ φιλανθρωποτάτου Συμεῶνος ἐλευθεριότητί τε καὶ εὐσπλαγγνίᾳ εἰς τὰς προτέρας τιμὰς ἀποδοθεῖσα, τοῦ παλαιῶ μεταξὺ στέμματος διέγραψε φοινίκα, δίκην ἐκείνου τοῦ πτηνοῦ δῆπουθεν ἀνακαινισθεῖσα. Τὸ τῶν ἀναλωμάτων ὡνπερ ἀνάλωκα μέγεθος, αἱ τραχεῖαί τε καὶ μακραὶ τῶν πορειῶν, ἃς ὑπέστην, τὸ τῶν πόνων, ὅπερ εἰσέδυν λίαν ἐπίμοχθον, οἱ κίνδυνοι, οὗς ὑπερέβην, ὁ θάνατος, ὃ πολλάκις προσεπάλαισα, ἢ ἐλπίς, ἦν περὶ σοῦ βεβαίαν συνείληρα τὰ τοῦ ἔλεους σου σπλάγγνα συγκινῆται, τὸ σὸν μεγαλοπρεπὲς ἐκδύσωπῆσαι, καὶ παρὰ τῆς σῆς ἀμέτρου φιλανθρωπίας ταύτης ποτὲ τῆς ἐλαχίστης χάριτος εὐμοιρῆσαι ἂν δυνηθείσαν· δι' ὧν ὡσπερ ἡμῖν ἀφῆτόν τινα παραμυθίαν μεγάλην σεαυτῷ δέξαν προσποκτήσῃ, καὶ πολλῶν ψυχῶν περὶ σεαυτὸν προσάξεις ἀγάπησιν· εἰ γὰρ τοσαῦτα ἀγαθὰ ἀπολωλεκότες, δίχα τινὸς ἀξίας, καὶ ἐνδεεῖς τό γε νῦν ὄντες, ὀλοφυρόμεθα, τοὺς ἔκπαλαι τίτλους παρὰ τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας εἰὼν τινα κόσμον ἑαυτοῖς περιθέμενοι, εἰ καὶ μὴ δι' ἔργων, διὰ τῶν κενῶν μέντοι ὀνομάτων, καὶ τοῦ κενοῦ ἐκείνου τίτλου, καὶ προνομίου, τὰς ἡμετέρας συμφορὰς καὶ δυστυχίας, ἅτε δὴ μὴ δι' ἀπλῆν ζημίαν λυπηρῶς διακείμενοι, παραμυθησόμεθα ἄλλως τε ὡσπερ πορίσματί τιμὴ τῇ Παλατινοῦ Κόμητος ἀξία τε καὶ ἐξουσία παρὰ σοῦ διασημανθέντες. Καὶ τῆνικαῦτα οὕτω περικποθήτω τε καὶ διὰ πάσης εὐχῆς ἡμῖν γενομένῳ δώρῳ παρὰ τῆς σῆς χρηστότητος δωρημέναι, βθανάτους εἰδομένῳ σοὶ καὶ ἔξομεν χάριτας, τὰ Ῥοδούλου τοῦ Καίτ

υπερος ἀμετρον πρὸς ἡμᾶς φιλεύσπλαγγον, τὸ τῆς μεγαλοφυχίας ἐσόγκητον, τὸ τῆς φιλανθρωπίας ἀνερμήνευτον, δι' ἀπάσης τῆς τῶν Ἑνετῶν ἐπικρατείας, δι' ὄλων τῶν κατὰ Ῥώμην ἀγῶν καὶ ἀμφοδῶν, δι' ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρίων, τῶν κατὰ γῆν τε καὶ θάλατταν, ἀνακαλύφόμεν τε καὶ εἰς τούμφανές προθησόμεθα. Ὡς ποίας σοι τότε χάριτας ἀποδώσουσι; πῶς σοι εἰς οὐρανὸν ἐπαροῦσι τοῦνομα ὡς περιχαρεῖς σοι τὸ μεγαλοπρεπές, ὡσπερ τινα οὐρανίαν σεβασμίως αἰδοσθήσονται δύναμιν οἱ τῆς Ἡπειροῦ ἐκεῖνοι πάλαι ποτε ἡμῖν ὑποκείμενοι; οὐδὲν γὰρ τοσοῦτον ὑπερποθοῦσιν, οὐδὲν οὕτω δι' εὐχῆς παρ' αὐτῆς πρὸς Θεοῦ ἀπαιτεῖται, ὡσπερ ἡμῖν παρὰ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἐκείθεν καταφευγόντων ἀπηγγέλην, ὡς καὶ αὖθις ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ἐπανατρέψειν ἐπικράτειαν ἢ γὰρ τῶν πάλαι ἡρώων μνήμη ἄχρη τοῦδε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἀναστρέφεται; πῶς γὰρ οὐ; ὅπου γε δυστυχέστατοι τε καὶ αἰχμάλωτοι ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν δεινοτάτου ζυγοῦ συνθλίβονται τε καὶ καταπίεζονται; μᾶλλον δὲ τῶν πάλαι κυριευόντων οὕτω πόθω συνέχονται, ὡς εἴ τινας ἡμῶν παρὸν τὸ πρόσωπον καθορῶεν, πρόθυμοι τε καὶ ἐμπαράττεισι καὶ ὄπλα ἀνήρπασαν ἔν, καὶ ἄλλους συμπαρκεῖν ἠσάν τε καὶ παρῶζυναν, καὶ τῶν Ἀγαρηνῶν ἀποστάντες, κατ' αὐτῶν τὴν προτέραν ἦτταν ἀνεμαχέσαντο. Πρὸς τούτοις ἡμεῖς τοσαύτης ὑπὸ τῆς σῆς ἐλευθεριότητος ἀπολαύσαντες ἐνεργείας, δι' ἧς ἅπαν τὸ ἔμοιγε προσῆκον γένος ἐπίχρεῶν τε κατακτῆσεις, ἢ τιμὴ γὰρ αὕτη τῇ τε ἡμετέρᾳ οἰκίᾳ συμπαραμενεῖ εἰς αἰδίον, καὶ εἰς τοὺς ἐπιγενόμενους μεταθήσεται τε καὶ ἐχθυύσεται, ἐπίχρεῶς σοι διὰ παντὸς γινόμενοι, τῷ σῷ νεύματι καθυπεύζομεν, τῇ σῇ προστάξει ὑπακουσόμεθα, ὅτι οὖν προστάξεις, τῶν ἀρχόντων μέγιστε καὶ ἀκρότατε, ἐτοιμίως ἐπιτελέσαντες, κάπειδάν ἐπὶ τὰ σὰ παραγενέσθαι κελεύσης στρατόπεδα, ὁρμαῖοί τε καὶ μετὰ γνώμης ὅτι μάλιστα προθύμου ὑπὸ σοὶ ἀμίσθι στρατευόμεθα, παρεσκευασμένοι, ἐπὶν ἐπαιτήσῃ τὰ πράγματα, ἅπαν τε τὸ αἷμα, καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν ὑπὲρ σοῦ, Ῥοδόυλφ Καϊσαρ, ἐχέχει. . Εἶρηκα = (1).

(1) Γεωργίου Οὐραίνου τοῦ Βουκαταρίου, λόγος ἰακτῆρος κλπ. Ἐν Βενετείαις φηπῆ. — Ἑλληνικῆ Ἀνάκτορα τόμ. Α' σελ. κέ—κθ'. — Καὶ Παῦλος ὁ Μέλισσος ἐν λατινικῷ ἐπιγράμματι προτασομένην τῆς ἐν Φραγκοπούρτῃ τῷ 1596 γενομένης ἐκδόσεως τοῦ Γραικο-Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου τοῦ Λεουκλαβίου προτρέπει τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα πρὸς ἀποθώζω τῶν Τούρκων ἐκ τοῦ Βυζαντίου. Ταῦτα δὲ λέγει καὶ ὁ ἐκδότης Φρένχερς ἐν τῇ πρὸς Ῥοδόλφον προφωνήσει.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' αἰῶνος (1598) στόλος τοῦ μεγάλου δούκα τῆς Τοσκάνης Φερδινάνδου Α' ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ὅρσινον κατέλαβε τὴν νῆσον Χίον. Πλὴν ἕνεκα λαίλαπος ἀναγκασθεὶς ὁ Ὅρσινος γ' ἀπομακρυνθῆ ἔγκριτέλιπεν εἰς φρουρὰν τῆς νήσου πεντακοσίου στρατιώ-
τας, τοὺς ὁποίους οἱ ἀμέσως ἀνακτήσαντες τὴν Χίον ὀθωμανοὶ ἐν στό-
ματι μαχαίρας διεπέρασαν (').

Γ'.

Κατὰ τὸν 12' αἰῶνα οἱ δούκας τῆς Σαβοΐας ἐπανειλημμένως προ-
επάθησαν νὰ ἐξεγείρωσι εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Κυπρίους, κολλὰ μὲν
δι' ἐπιστολῶν ὑποσχεθέντες, πράγματι ὅμως μὴδὲν οὐδέποτε ἐκ-
τελέσαντες.

Ἡ Κύπρος κατακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρ-
δου τοῦ Λεοντοκάρδου (1191), παραχωρήθη μετὰ ἕν ἔτος εἰς τὸν
Γάλλον Γουίδαν Λουζιανῶν, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπὶ διακόσια ὀγδοή-
κοντα ἕν ἔτη ἐδέσποσεν αὐτῆς (1192—1473). Ἐν ἔτει 1465
Ἰάκωβος ὁ Λουζιανῶν, νόθος υἱὸς τοῦ τελευταίου Ἰωάννου Γ', ἀρ-
χιεπίσκοπος θερμουργὸς καὶ ἀκόλαστος, ἀποδύψας τὰ βέσα καὶ πᾶν
εἶδος αἰσχροτήτος καὶ βίας μετελθὼν, ἤρπασε τὸ βασίλειον τῆς Κύ-
πρου ἀπὸ τῆς νομίμου διακατόχου, Καρλότας θυγατρὸς τοῦ προφθι-
θέντος Ἰωάννου, ἣτις μεταξῶσα εἰς Ἰταλίαν ἐνομφεύθη μετὰ Κα-
ρόλου Α' δούκος τῆς Σαβοΐας. Ἡ δ' ἐνετικὴ Πολιτεία ἐποφθαλμιῶ-
σα τὴν νῆσον ἐπέβαλλε τῷ ἄρπαγι ὡς σύζυγον τὴν ἑραίαν Αἰ-
κατερίνην Κορκῆρου (1474), παραχωρήσασαν μετὰ τὸν θάνατον αὐ-
τοῦ (1473) τὸ βασίλειον εἰς τὴν Δημοκρατίαν (1489). Ἐν τῷ
μεταξὺ δὲ ἀποβιώσασα καὶ ἡ Καρλότα Λουζιανῶν (1482) ἐκληρο-
δότησε τὸν ἄγονον τίτλον βασιλέως τῆς Κύπρου, Ἱερουσαλῆμ καὶ

(') Τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐνέπηξαν ἐπὶ τῶν ἐπέλξεων τοῦ φρουρίου, ὅπου ὁ μετὰ
πολλὰ ἔτη ἐπισκεφθεὶς τὴν νῆσον Δάππερ εἶδεν ἔτι διατηρουμένας (Description de
l'Archipel σελ. 224). Ἐκτοτε οἱ Τοῦρκοι ἔθηκαν φρουρὰν ἐν τῷ φρουρίῳ, καὶ ἀπὸ
γόνυσαν τὴν ἐν αὐτῷ εἰσόδον τῶν Χριστιανῶν ἐσκόπων ὁ ἵνα μεταβάλλωσιν εἰς
τοαμίξ καὶ πάσα τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἀνεστάλη διὰ τῆς ἐπεμβά-
σεως τοῦ παρὰ τῷ Μουσταφᾷ Β' πρέσβους τῆς Γαλλίας Σαβαρὸν Λαγκοίλ,
Hes de la Grèce, σελ. 280.

Ἰντιοχείας, εἰς τὸν σύζυγον αὐτῆς, καὶ ἐπομένως εἰς τὸν Σαβοϊκὸν οἶκον.

Κατὰ τὴν ἐν Καμβραὶ συνομολογηθεῖσαν πρὸς καταστροφὴν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας συμμαχίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας Κάρολος Β' ἐπὶ τῷ ὄρφ τῆς παραδόσεως τοῦ ὑπὸ τῶ Ἑνετῶν διακατεχομένου βασιλείου τῆς Κύπρου, ὡς τοῦτο καὶ ἐξ ἄλλων δηλοῦται καὶ ἐξ ἐγκυκλίου τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΒ' (19 Μαΐου 1509). Διαρκούντος δὲ τοῦ πολέμου ὁ Κάρολος πέμψας ἀπεσταλμένον εἰς Ἑνετίαν ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τῆς νήσου (1), πλὴν οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν. Ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάνης γνωρίζων τὰς ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀξιώσεις τοῦ Σαβοϊκοῦ οἴκου, ἔστειλεν εἰς Πεδεμόντιον τὸν Χίον Νικόλαον Πετροκόκκινον ἵνα διαπραγματευθῆ περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῶν δικαιωμάτων, ἵνα οὕτω λάβῃ εὐλογον πρόφασιν τοῦ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ τῆς Κύπρου πολέμου, πλὴν αἱ διαπραγματεύσεις αὐταὶ ἐπὶ πολὺ παραταθεῖσαι εἰς οὐδὲν κατέληξαν (2). Ὀλίγον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς νήσου ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας στείλας εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευτὴν τὸν Καββαλῖνον ἐνετείλατο νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῷ σουλτάνῳ περὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς νήσου ἐπὶ πληρωμῇ γάρου. Τὴν δὲ 20 Ἰουλίου 1583 ὁ ἐν Παρισίοις διατρίβων Κύπριος εὐπατρίδης Εὐγένιος Πενάκης προέτρεψε τὸν δούκα Κάρολον Ἐμμανουὴλ Α' νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ σουλτάνου περὶ τούτου, ἀναλαμβάνων οὗτος τὴν διαπραγμάτευσιν (3).

Ἐν ἔτει 1590 ὁ ἐκ Πάφου Μάρκος Μέμος ἐλθὼν εἰς Ῥώμην καὶ ὕστερον εἰς Τουρίνον προσεκάλεσε τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας ν' ἀποπειραθῆ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου, ἐν ἧ, ὡς ἔλεγεν, εὕρισκοντο μόνον 4,800 Τούρκοι διεσπαρμένοι κατὰ σώματα ἐκ διακοσίων καὶ τριακοσίων ἀνδρῶν (4). Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν οὐ μόνον ἡ Κύπρος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἥπειρος εἶχον ῥίψει τοὺς ὀφθαλ-

(1) « Ut ipsum regnum Cyprì cum suis fructibus, per eos indubite perceptis vobis tanquam vero, et recto illius domino restituere et relexere velint. » Reinhardts, Geschichte des Königreichs Cypern. 1766, tom. II, beylagen.

(2) Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 177—8.

(3) Mas Latrie, Histoire de Chypre, tom. III, σελ. 866.

(4) Ἀπόθ. σελ. 578, σμ.

μαίς πρὸς τὸν δούκα τῆς Σαβοΐας, παρ' οὗ καὶ μόνου ἀνέμενον τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν, καὶ ἐν ὀνόματι τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Κροΐας μεταβάς εἰς Ἰσπανίαν καὶ Πεδεμόντιον καθικέτευσε τὸν Φίλιππον Γ' καὶ τὸν Κάρολον Ἐμμανουήλ Α' νὰ συντελέσωσιν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων ('). Ὁ τελευταῖος, ἔνα λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ πνευμάτων ἔστειλεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Ῥόδιον Φραγκίσκον Ἀκκίδαν, ὅστις ἀναχωρήσας ἐκ Μεσσηνίας τὴν 5 Νοεμβρίου 1600 ἦλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐκείθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔνθα ἰδὼν τὸν τότε πατριαρχεῦντα Σωφρόνιον Δ' τὸν Πελοποννήσιον ἐξέθηκεν αὐτῷ τὸ αἴτιον τῆς ἀποστολῆς του· ὁ δὲ φιλόπατρις ἐκεῖνος ποιμενάρχης καταληφθεὶς ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν καὶ περιπαθῶς ἠσπάθη τὰ πρὸς τοὺς Κυπρίους γράμματα τοῦ δουκὸς, συστήσας τὴν ἐπίσπευσιν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐγγχειρίσας αὐτῷ δύο ἐπιστολάς ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀπλυθύνετο πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κύπρου, ἡ δ' ἕτερα πρὸς τὸν δούκα. Ἐξ Ἱερουσαλὴμ ὁ Ἀκκίδας μεταβάς εἰς Κύπρον εὗρε τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐν Ἀμμοχώστῳ καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸ πατριαρχικὸν γράμμα. Ὁ συνετὸς γέρον ἐννοήσας τὴν σπουδαιότητα τοῦ πράγματος παρεκάλεσε τὸν ἀπειταλμένον νὰ ἱπκῶσῃ καὶ τὸν ἀκολούθησῃ εἰς Λεμισσόν, καὶ μόνον ὅταν φθάσαντες κατέλυσαν εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς τῶν στενωτέρων φίλων αὐτοῦ, Τιμοθέου Ποτόζη, παρεδέχθη νὰ τὸν ἀκροασθῇ. Ἀφοῦ δὲ ἤκουσε τὸ αἴτιον τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ῥοδίου εἶπεν, ὅτι ὁ μακκριώτατος πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων πολὺ εὐκόλως ἐξεφράζεται περὶ τοσοῦτον ἀκροσφαλοῦς ὑποθέσεως, τὴν ὅποιαν ἐδυσκολεῖται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ δοῦξ ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ, ὡς περιπελεγμένος εἰς τὸν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας πόλεμον. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀκκίδας ἐβεβαίωσεν αὐτὸν περὶ προσεχοῦς εἰρήνης, ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εὐκόλως καὶ ἀνευ μεγάλης δαπάνης ἠδύνατο νὰ κατακτήσῃ τὴν νῆσον, διότι οἱ μὲν Ἕλληνες ἤθελον σφάζει τοὺς Τούρκους, ὁ δὲ δοῦξ θέλει ἔλθει καὶ παραλάβει πρὸ φρούριον, ἀποστέλλων τρεῖς ἢ τὸ πολὺ τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν, προσθέσας ἐπὶ τέλους, ὅτι πρὸ ὀλίγου συγκροτήσας σύνοδον μετὰ

(1) « Non solo i Cyprioti, ma tutta la Macedonia, e l'Epiro altro non bramavano, che de rivedere questo nuovo Alessandro da loro aspettato come l'unico ristoratore della loro libertà. » Reinhardts, II, beyl. col. 142.

τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων συνέστησεν ὡς προφυλακτικὸν μέτρον νὰ κατηχηθῇ ὁ λαός, ὅπως ἢ ἔτοιμος νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα καὶ ἀρχίσῃ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων σφαγὴν κατὰ τὸ προσεχές Πάσχα τρεῖς ὥρας πρὶν ψαλλῆ τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ὅτε οὗτοι ἀμερίμνος κοιμῶνται. « Εἰς ἓνα λόγον μου μόνον οἱ Τούρκοι σφάζονται! » ἀνέκραξεν ὁ φιλόπατρις ποιμενάρχης. Κυριώτερος πράκτωρ τοῦ ἐπαναστατικοῦ προσηλυτισμοῦ ἦτο ὁ Κλαύδιος Κέγγης, ἐπιστάτης τῶν ἀλυκῶν, ὅστις ἔγραψε καὶ ἑλληνιστὶ τὰς συνθήκας τῶν Κυπρίων καὶ παρέδωκεν αὐτὰς τῷ Ἀκκίδα ἵνα τὰς ἐγχειρίσῃ εἰς τὸν δούκα. Συνεφωνήθη δὲ, ὅτι ἐν περιπτώσει μὴ ἐπιστροφῆς τοῦ Ῥοδίου πρὸς ἀγγελίαν τῆς ἀναχωρήσεως τῶν στρατευμάτων, ὁ δούξ ἤθελε στείλει ἓνα ἢ δύο ἐμπίστους φοροῦντας συνθηματικὸν ἔνδυμα προσκυνητῶν καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Ἀκκίδα ἱατροῦ Πέτρου Ἀνέλη, φέροντος σημεῖον ἀναγνωρίσεως, παρόμοιον πρὸς τὸ ἀφεθὲν καὶ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὸν ὁποῖον μάλιστα παρεκάλεσεν ὁ ἀπεσταλμένος ἵνα ἰδιοχεῖρος ἐκθέσῃ πρὸς τὸν δούκα τὰ γενόμενα.

Τὴν 3 Δεκεμβρίου ὁ Ἀκκιδας ἀναχωρήσας ἐκ Λεμισσοῦ κατέπλευσε τῇ 16 Ἰανουαρίου 1601 εἰς Μεσσήνην, καὶ ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς Τουρίνον ἐνεχείρισεν εἰς τὸν δούκα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἐξέθηκε τὰ λαβόντα χώραν.

Ἡ μεταξὺ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν Κυπρίων συνθήκη ἀπαρτιζομένη ἐξ εἰκοσι τεσσάρων ἄρθρων περιεῖχε τὰ ἑξῆς: Μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς νήσου ὁ δούξ ὤφειλε νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως καὶ διατρίψῃ ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρα ἔτη, καὶ ἀφοῦ καλῶς ὀχυρώσῃ αὐτὴν νὰ ἐγκαταλείψῃ ἓνα τῶν υἱῶν του ὡς βασιλέα ἢ τοποτηρητὴν. Νὰ ἐπιτραπῇ ἀπόλυτος ἀνεξίθρησκεία. Οἱ ἀξιωματικοί, διοικηταί, καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι νὰ ὦσιν ἐγγχώριοι. Ν' ἀφεθῇ εἰς τὸν λαόν τὸ δικαίωμα ἐλευθέρως ἐκλογῆς τῶν δημογερόντων, ἐπικυρουμένης καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Εἰς οὐδένα ξένον νὰ παραχωρηθῇ τιμάριον. Νὰ μὴ ἐπιτραπῇ ἢ ἐν τῇ νήσῳ ἐγκατάστασις αἰρετικῶν, Καθρινιστῶν, Λουθηρανῶν, κλπ. καὶ ἢ αὐστάσις Ἰησοῦτικῆς καταστάματος. Νὰ ἰδρυθῶσι σχολεῖα, καὶ οἱ καθηγηταὶ πληρόνωνται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐν ἐκάστῃ πόλει ἢ κώμῃ ἀποτελουμένη ἐκ διακοσίων τοῦλάχιστον οἰκιῶν νὰ διορισθῇ ἀξιωματικὸς πολιτοφυλακῆς ἔμπειρος τῶν ὄπλων καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης, ὅστις καθ' ὅλας τὰς ἑορτὰς ἐκγυμνάξῃ τοὺς κατοίκους περὶ τῆς χρήσιν τῶν ὄπλων, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ ὑπερασπίζωνται τὸν τόπον καὶ

τὸ στέμμα. Πλήρης ἐλευθερία τῶν παροίκων (1). Ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ μέχρι τετάρτου βαθμοῦ νὰ ᾖσιν ἐλεύθεροι παντὸς τέλους καὶ πάσης ὑποχρέωσης, θεωρούμενοι ὡς εὐγενεῖς τοῦ στέμματος τῆς Κύπρου. Νὰ ἰδρῶθῃ ἱεροσπουδαστήριον ἢ πανεπιστήμιον πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, βασιλικὸν ἐπικληθησόμενον, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν πεπειραμένου ἐπισκόπου ἢ ἄλλου κληρικοῦ, ἀντικαθισταμένου κατὰ τετραετίαν.

Μεταξὺ τῶν ἐν τῇ νήσῳ συνωμοτῶν ἦσαν καὶ δύο ἀρνησιθρησκοὶ Κύπριοι Μεμῆς καὶ Μουσταφᾶς, οἵτινες ἤθελον ἐξοπλίσει τὸν ὑπὲρ-κοιτα αὐτοῖς ὄχλον καὶ καταλάβει τὸ φρούριον τῆς Ἀμμοχώστου, ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ ἀνατολικὸν θρήσκευμα νὰ λάβωσι τὰ πατρικὰ κτήματα, ἡ δὲ πρώτη κενωθησομένη ἐπισκοπὴ νὰ δοθῇ εἰς τὸν θεῖον αὐτῶν Παρθένιον (2).

Ἐπτά εἶχον παρέλθει ἔτη, πλὴν οὐδεμία ἐγένετο παρὰ τοῦ δουκὸς ἐνέργεια πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεών του, οἱ δὲ δυστυχεῖς Κύπριοι ἀδημονοῦντες ἐπὶ τούτῳ συνεχῶς ἔγραζον καθικετεύοντες νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν εἰχῶν αὐτῶν. Οὕτω περὶ τὰ τέλη τοῦ 1608 ἔτους ὁ Πέτρος Γουέμης διερμηνεὺς τοῦ πασᾶ τῆς Κύπρου, ἔγραψεν τῷ εἰρημένῳ Καρόλῳ Ἰταλιστὴ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν.

« Ὑψηλότατε δοῦξ τῆς Σαβοῖας. Γνωρίζω τὸ φιλελεύθερον φρόνημα τῶν Χριστιανῶν τῆς νήσου Κύπρου, ἀφωσιωμένων εἰς τὴν ὑμετέραν ὑψηλότητα, ὡς ἀρχαῖον κυρίαρχον τοῦ λεχθέντος βασιλείου, ἦδη εὑρισκομένων ὅμως ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν κινῶν τούτων Τούρκων, καθικετεῶ ὑμᾶς νὰ συνεννοηθῆτε μετὰ τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ βασιλέως Φιλίππου Γ', εἰς ἔκδοσιν διαταγῶν καὶ βοηθειῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν πτωχῶν τούτων Χριστιανῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ τυράννου, διότι εἶναι μεγάλη ἀμαρτία τοιοῦτον βασιλεῖον νὰ εὑρίσκηται εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, κυβερνηθὲν ὑπὸ τῶν ποτὲ προ-

(1) Ἐν τῇ μεσαιωνῇ ὁ λαὸς τῆς Κύπρου διηγεῖτο εἰς παροίκους (coloni), φραγκομάτους ἢ ἐλευθέρους, περπωριαρίους, καὶ λευκοὺς Ἐνετούς. Οὐδαμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Αἰουγκλάδιος, ὁ πάροικος ὑπέστη τὴν καταφρόνησιν καὶ τὴν φορολογίαν τοῦ ἐν Κύπρῳ. « Il parico, che vuol dire obligato, era quasi schiavo di quel signore del feudo, o del casale, nel quale egli si ritrovava. Teneva obligo di dar 50 bisanti all'anno (era la valuta d'un bisante simile a quella d'un Giulio), e la terza parte dell'utile de' terreni al patrone, e di servirlo due giorni alla settimana. Poteva esser venduto a piacso del signor di feudi, permutato anche con una bestia. » Henrico Giblet, Historie de re' Lusignani. Bologna, 1647, σελ. 8.

(2) Mas Latrie, III.

γδων τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος. Καὶ ἂν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα φωτίσωσι τὴν Α. Μεγαλειότητα τὸν βασιλέα Φίλιππον καὶ τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα νὰ ἐτοιμάσῃτε στόλον καὶ πέμψῃτε πρὸς ἐκτελέσειν τοιαύτης ἱεράς ἐπιχειρήσεως, γνωστοποιῶ Ὑμῖν, ὅτι εὕρισκονται ἐν τῇ νήσῳ τριάκοντα πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν μαχίμων, ἐκτὸς τῶν ξένων, οἱ δὲ Τούρκοι δὲν ὑπερβαίνουναι τὰς ὀκτὼ χιλιάδας. Πρὸς τούτους εἰδοποιῶ τὴν Ὑμ. Ὑψηλότητα ὅπως φέρητε ὅπλα διὰ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ σὰς καθικετεύω, Ὑψηλότατα αὐθέντα, νὰ μᾶς ἀξιώσῃτε ἀπαντίσεως διὰ τοῦ κομιστοῦ τῆς παρούσης καὶ οὐχὶ δι' ἄλλου, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν λαῶν τούτων, οἵτινες ἀναμένουσι μετὰ μεγάλης ἐπιθυμίας νὰ ἴδωσι τὴν σημαίαν τῆς Α. Μεγαλειότητος καὶ τῆς Ὑμ. Ὑψηλότητος, καὶ ἅμα ἐρχομένων τῶν βοηθητικῶν βεβκωθῆτε, ὅτι καὶ διὰ τῆς θείας χάριτος θέλουσι καταστρέψαι τοὺς Τούρκους καὶ ἀπελευθερωθῆ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἀπολαύοντες ἐλευθερίας. Καὶ περὶ τούτων εἰδοποιούσι τὴν Ὑμ. Ὑψηλότητα, ἐλπίζοντες εἰς τὸν Θεόν, ὅτι περίχαροι ἔθελομεν δυνηθῆ νὰ σὰς ἴδωμεν βασιλεία τῆς Κύπρου, ὡς καὶ τοὺς ὑμετέρους προγόνους, καὶ καταφλουόμεν τοὺς πόδας τῆς Ὑμ. Ὑψηλότητος.

Ἐκ Λευκωσίας τῆ 8 Ὀκτωβρίου 1608. »

Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ ὄπλαρχηγὸς τῆς Κύπρου Βίκτωρ Ζεμπετὸς ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, καὶ φρονέοντας πολλοὺς Τούρκους κατέφυγε παρὰ τῷ δοῦκί. Τότε δὲ καὶ Χριστόδουλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ Λεόντιος ὁ ἐπίσκοπος Πάρου (1), ἔγραψαν πρὸς τὸν Κάρολον καθικετεύοντες ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἐκστρατείαν, διότι μετὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ζεμπετοῦ ἡ τυραννία τῶν Τούρκων εἶχε καταστῆ πλέον ἀνυπόφορος. Καὶ ἡ μὲν πρὸς τὸν δοῦκα ἐπιστολὴ αὐτῶν εἶνε γεγραμμένη λατινιστί, ἀθλίᾳ δὲ μετάρρασις αὐτῆς διασώζεται ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Τουρίνου ἔχουσα ὡς ἐξ ἧς.

« Τὸν δεσπότην καὶ ὑψηλότατον καθολικὸν τὸν αὐθέντην μας τὸν δοῦκα δὲ Σαβόγια, Κύπρου ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος καὶ μετ' ἐμοῦ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἅπας τοῦ κυρίου λαοῦ κράτος, νίκη, εὐδαιμονίαν, καὶ υἰεῖαν, σωτηρίαν καὶ εὐλογίαν.

» Θεώσωστε καὶ καθολικώτατε αὐθέντη μας βασιλεῦ, νὰ ἔχῃς τὸσον καιρὸν καὶ δίχου νὰ μᾶς ἐβγάλλῃς ἀπὸ τὰ χεῖρα τοὺς ἀπίστους* καὶ τὸ ὅποιον ἐμάθαμεν καὶ [εὕρισκται] ἀφέντης ὁ Βετόργιος Ζεπετοῦ εἰς τὰ χεῖρα τῆς βασιλείας σου, καὶ δέομεθα κύριον Θεόν, ἐπεὶ αὐτὸν παρακαλοῦμεν τὰ χρόνιά τῆς μακρωμένα μέρα καὶ νύκτα, καὶ κατηχοῦμεθα ἀπὸ ὄραν εἰς ὄραν* καὶ ἀφ' ἧς ἐσηκώθηκε ὁ καπιτάνιος Βετόργιος καὶ ἐχάλασε κᾶμπουσους Τούρκους, ἀγριώθησαν ἐπάνω μας σὰν τοὺς ἀγρίους λύκους, καὶ παίρνουν τὰ παιδιὰ μας ἀπὸ

(1) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτός ἐστιν ὁ λόγιος Κύπριος Λεόντιος Εὐστράτιος, περὶ οὗ βλέπε Νεοελληνικὴν ἱστολογίαν (τελ. 182).

τὰς ἀγκάλας μας, καὶ δὲν ἔχομεν τὸ θάρρος μας, μόνον εἰς αὐτὸ τῆς βασιλείας σου, καὶ πέμπομεν τὸν κατ' αὐτῆς Ζαχαρία Μαυρον (1), ἄρχοντα εὐγενέστατον, καὶ ἔνε πρακτικὸς τῶν πραγμάτων ὄλων . . . . καὶ ἔρχεται ἀπὸ τὸ νεγόζιον τῆς Κύπρου καθολικὸς τὰ μυστήρια. Καὶ στεκόμεθα ἀπὸ τὴν Πάφον καὶ νὰ πάγη ὡς τὸ Καρπείαι χιλιάδες χριστιανοὶ δέκα, καὶ θέλομε ἄρματα, καὶ ἡμεῖς νὰ τὰ δώσωμεν ἄλλαις δέκα καὶ τὴν Ἀμ[μόχουστον] καὶ φέρναι τὸν ἕξαμὸν ὁ ἀποκομιστῆς ὁ αὐτὸς καὶ ἐκ παντὸς τόπου μὲ ταῖς βούλαις μας ἀπάνω εἰς τὸ αὐτὸ [νεγόζιο] τῆς βασιλείας σου τῶν ἀπάντων, νὰ μᾶς ἐβγάλης ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἀγερηνούς. "Ὁχι ἄλλο καὶ ἡ εὐχή μου, καὶ ἡ εὐλογία καὶ ἡ συχώρησι. Ἀμήν.

Μηνὶ Νοεμβρίῳ Ἰνδ. 16 (").

Τὴν 8 Ἰουλίου 1609 ὁ προδότης ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου γράφω

(1) Ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ ὀνομάζεται Ζαχαρίας Σιλάρας.

(2) Miklosich, Acta et Diplomata Graeca, III. Τὸ δημοσιευθὲν κείμενον τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως εἶνε ἐπὶ τοσούτων ἠλλοιωμένον, ὥστ' ἐάν δὲν διορθώμεν ἐν πολλοῖς αὐτῷ, θανάσιον καθίστατο· οὕτω π. χ. ἐπαυτὸν ἀντὶ ἐπεὶ αὐτὸν, καὶ τινὰ μ . . . ἀντὶ καὶ τὴν Ἀμμόχουστον κ.λ.π. Παρατιθέμεθα δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Guichenon καὶ Reinhard ἐκδοθὲν λατινικὸν κείμενον: « Magnanimo, Supremo catholico Domino nostro Duci Sabaudiae et Regi Cypri, Christodulus archiepiscopus Cypri nomine totius populi dat benedictionem et gratiam a Deo mihi in terris datam. Supremo christiano domino nostro Regi, magnum temporis spatium est quod expectamus a dominatione tua redemptionem nostram ex infidelibus istis hostibus nostris. Compertum etiam habemus, quod in potestate Majestatis tuae Regiae est capitaneus Victorius Zebetus, et gratias agimus Domino Deo, quem rogamus pro incolumitate tuae, tam magni tui parvulli diu noctuque, et horatim expectamus aliquid novi a tua Majestate. Et postquam capitaneus Victorius sublevavit populum multis ex Turcis interfectis, ipsi statim sunt adversus nos ut animalia ferociora et filios nostros e sinu nostro avellere exoptant ut eos vorent. Nos in aliquo nullam spem habemus preterquam in dominatione tua, ut auxilietur nobis et e potestate infidelium nos eripiat. Mittimus hujus nostrae latorem cui nomen Zacharius Sillarras nobilissimus et egregiae conditionis, qui versatus est in hoc negotio et qui male tractatus est ab infidelibus, quem ex Cypro vere et realiter mittimus sed secreto. Nam ab ora Paphi usque ad fines Carpassi Christiani omnes usque ad decem reperiuntur qui nisi arma petant et exoptent. Nam termino decem dierum habebimus Famagustam, mittimus delineationem ipsius civitatis. Et quia bonus servus est, optime inserviet in hoc negotio et qui maximo effectu dominationi tuae inservit ac Majestati. Et libertatem speramus e potestate Agarenorum, nil aliud quam quod rogamus Majestati tuae sanitatem et incolumitatem. Christodulus archiepiscopus Cypri. Leontius Paphi episcopus. » (Geschichte des Königreichs Cypren, I, beylagen σελ. 134).

ἰταλιστί ἐξ Ὀνεγούστης (1) εἰς τὸν δούκα ἀναγγέλλει, ὅτι οἱ Κύπριοι πεισθέντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, ἀναγγελλαντος ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου θέλει ἔλθει πρὸς βοήθειαν, ἤρχισαν τὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐχθροπραξίας καὶ καταφυγόντες εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς κλεισοῦρας τῆς Στρυγονίας καὶ Ἀλβανίας, ἀνέμενον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ὅπως καταβῶσιν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ συμπλακῶσι μετὰ τῶν ἐχθρῶν· δυστυχῶς ὁμως ψευσθέντες τῶν ἐλπίδων τῶν εὐρίσκοντο εἰς δύσκολον θέσιν, καὶ ἠτιῶντο αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ διὰ τὴν προδοσίαν (2).

Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον ὁ αὐτὸς Χριστόδουλος μετὰ πάντων τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν τῆς νήσου, ἐπεμψεν αὐτῷ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν, ἐν ἣ κατὰ γράμμα ἐπαναλαμβάνονται ὅσα καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔγραφεν ὁ διερμηνεὺς τοῦ πασᾶ Γουνέμης.

« Τῷ Ὑψηλοτάτῳ δούκα δὲ Σαβοῖα ταπεινὸς Χριστόδουλος ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου καὶ νῆας Ἰουστινιανῆς.

» Θεωρῶντας ταῖς καρδίας τῶν ἀνθρώπων τόσο ἐξυπναίς εἰς τὸ νηεῖν τῆς Κύπρου εἰς εὐλάβειαν τῆς σῆς ὑψηλότητος, ὡς ἀφέντης παλαιὸς ἐτούτου τοῦ ριάμου, τὸ ὅποιον πλῆθος εὐρίσκεται εἰς τόση τυραννία ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ διὰ τοῦτον ἀποστέλλομεν νὰ παρακαλέσωμεν τὴν ὑψηλότητά σου νὰ ὑπηρετήσῃ μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ ῥηγὸς Φιλίππου νὰ δώσῃ ὀρδιάναν καὶ βοήθειαν νὰ ἐλευθερώσῃ ἐτούτον τὸν τόπον ἀπὸ τὰ χεῖρα τοῦ τυράννου, ὅτι εἶνε μεγάλον ἁμάρτημα τέτοιον ριάμον νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ χεῖρά του, ὅπου ἦτονε ἀφαντεμένον ἀπὸ τοὺς παλαιούς ἐδικούς τῆς Ὑψηλότητός σου, καὶ ἂν ἡ ἀγάπη σου φωτίσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ ρὲ Φιλίππου [καὶ] τῆς ὑψηλότητός σου νὰ κάμῃτε ἀρμάτα, ἤξυρε ἡ ὑψηλότητά σου πῶς εὐρίσκονται ἄνδρες τῶν ἀρμάτων τριάντα πέντε χιλιάδες, καὶ Τούρκοι δὲν εἶνε παρὰ μόνε ἄκτῳ χιλιάδες· θυμῶντας τὸ πλεόν τῆς ὑψηλότητός σου νὰ φέρετε ἀρμάτα διὰ τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ παρακαλοῦμεν τὴν ὑψηλότητά σου νὰ μᾶς κάμῃς χάριν διὰ ἀπόκρισιν μετὰ τὸν κομιστήν, ὅπου νὰ φέρῃ ταῖς γραφαῖς, ὀνόματι Λοῖζόν, διὰ νὰ δώσωμεν πληροφορίαν ἐτούτου τοῦ λαοῦ, ὅπου στέκου ἀναμένοντας μετὰ μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ γιδῶν φλόμπουρον τῆς βασιλείας καὶ τῆς ὑψηλότητός σου, ὅτι βλέποντας ἐτούτην τὴν βοήθειαν εἶνε ἔξυρε μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ νὰ ἀφανίσουν τοὺς Τούρκους τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως, καὶ εἰς ἐτούτον ἂς ᾖνε βέβαιη ἡ ὑψηλότητά σου, καὶ θέλων κερδίσειν ἐτούτον [τὸν] τόπον ὡσὲν καὶ πρῶτα. Καὶ διὰ βεβαίωσιν θέλων ὑπαγοχῆσαι καὶ ἑτεροὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ πρῶ-

(1) Κατὰ λάθος ὁ Mas Latic λέγει, ὅτι ὁ Χριστόδουλος καταφυγὸν εἰς Ἀλβανίαν ἔγραφεν ἐκ τῶν συνόρων τῆς Οὐμανίας.

(2) Reinhard² τοῦ 133—136.

κρί τοῦ κησίου καθέναις τὸ ὄνομά του, καὶ ἀπὸ πᾶσα πρᾶμα δίδομε εἶδραίν τῆς ὑψηλότητάς σου, ἐλπίζοντας ἀπὸ τὸν θεὸν πᾶσα εὐχαριστίαν νὰ ἠμπορέσωμε νὰ σὲ ἰδοῦμεν γλήγορα βῆγαν τῆς Κύπρου ὡσάν τοῦ παλαιούς. Οὐχὶ ἕτερον ἐμὴ κύριος ὁ θεὸς ἔστω σοι φύλαξ, καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ὁκτωβρίῳ ἔ, τὸ αὐτὸ ἔτος.

† Χριστόδουλος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἰνδ. ζ'. † Ταπεινὸς Μωύσης ἐπίσκοπος Ἀμμοχούστου. † Ταπεινὸς Ἰάκωβος ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ. † Ταπεινὸς Λεόντιος ἐπίσκοπος Πάφου. † Ταπεινὸς Ἰερμίας ἐπίσκοπος Κυρήνης. † Ἰάκωβος μέγας πρωτοπαπᾶς Λευκάρων. † Τουμάζος πρωτοπαπᾶς. † Τουμάζος πρωτοπαπᾶς Βατίλης. † Γερόλυμος Φραγκίσκου Βατίλη. † Μιχαήλης Τουμάζου πρωτονοτάριος. † Ἡσάκας ἐπίσκοπος Ἀμαθούντος. † Κυριακὸς μέγας πρωτοπαπᾶς Λαρνάκου. † Γερόλυμος Δαμιλᾶς χαρτοφύλαξ τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας. Δελίδικος γραμματικὸς τῆς σκάλας Λεμεσοῦ * (*).

Ἄλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ὁ φιλόπατρις τῆς Κύπρου ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἔπαυσε γράφων καὶ ἐξορκίζων τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας νὰ ἀποφασίσῃ τέλος πάντων τὴν προαγγελθεῖσαν ἐπιχείρησιν. Τὴν 6 Ἀπριλίου 1611 ἐπιστέλλων πρὸς τὸν κόμητα Μόν-Βασίλειον αὐλάρχην τοῦ δουκῆ, παρακαλεῖ αὐτὸν ἵνα συστήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους Δοῖζον τοῦ Νικολοῦ, καὶ Κωνσταντῖνον τοῦ Δήμου διὰ τὸ ἅγιον ἔργον, ὅπου θέλουσιν λυτρωθῆν τόσαι ψυχαὶ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου, ὅπου καθημερινῶς χάνονται ἀπὸ τὴν μεγάλη τυραννία καὶ τὴν ἀτιμωρίαν τοῦ τυράννου (*).

Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1632 Θεόκλητος ὁ Κύπριος, ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ μοναστηρίου τῆς Κοσινίτισης διατριβῶν ἐν Παρισίοις δι' ὑποθέσεις τῆς μονῆς, ἐπακαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ δουκῆ τῆς Σαβοΐας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Κύπρου, γράψας τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν, τὴν ὅποιαν ὁ γάλλος Γραδνὼν συνώδευσε μεθ' ὑπομνήματος περὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, πρὸς κατάκτησιν τῆς ὁποίας ἀπητοῦντο εἴκοσι πέντε πλοῖα, εἴκοσι πέντε χιλιάδες στρατοῦ, καὶ τ' ἀναγκαιοῦντα ὅπλα πρὸς ἐξοπλισμὸν δέκα χιλιάδων χωρικῶν Κυπρίων (*).

« Ἐκλαμπρότατε, ὑψηλότατε, πολυχρονομένη ἀφάντη, φυλάξοι κύριος ὁ θεὸς τὸ ἔνθεον ἔπος τῆς ὑψηλότητός σου αὐθεντίας.

« Ὑψηλότατε ἀφάντη, κάτεχε πῶς ἐγὼ ὁ ἀνάξιος δοῦλος τῆς ὑψηλότητός σου ἀφεντίας Θεόκλητος ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος τοῦ μοναστηρίου τῆς

* (*) Acta et Diplomata Graeca. III, σελ. 266.

(*) Σελ. 267—268.

(*) Mas Latrie, III, σελ. 577.

Παναγίας ὀνομαζομένης Κοκκινίτζι εἰς τῆς Μακεδονίας τὸν τόπον, κοντὰ εἰς τοῦ Φιλίππου τοῦ κυροῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸ καστὲλλον, καὶ ἔχω μέσα ἑκατὸν πενήντα ἁλογογέρους, καὶ ἡ πατριδα μου εἶνε ἀπὸ τὴν Κύπρον, καὶ κάμνω τὴν πρέπουσαν μετάνοιαν, καὶ προσκυνῶ τὸ ὑποπόδιον τῆς ὑψηλοτάτης σου ἀφεντίας. Ἀκόμη, πολυχρονεμένη ἀφέντη, ἐγὼ εὐρίσκομαι παρακαμμένος πολλαῖς καὶ πολλαῖς φοραῖς ἀπὸ πολλοὺς συντοπίταις, καὶ παραγγελμένος ἀπὸ τὸ γένος μου, καὶ εἶνε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου πάριπας μου, καὶ ζῆ καὶ ὁ πατέρας μου καὶ ἄλλη πολλή μου γενεά, ὡς καθὼς φαίνονται, καὶ κάμνουν τὴν πρέπουσαν μετάνοιαν καὶ προσκυνοῦν τὸ ὑποπόδιον τῆς ὑψηλοτάτης σου ἀφεντίας, ὡς ῥήγαν καὶ ἀφέντην τους, ὅπου ἦτον ὁ θρόνος σου πάντοτε εἰς τοῦ λόγου τους· τώρα παρακαλοῦν καὶ δεύονται τὸν πολυεὐσπλαγχνον Χριστὸν διὰ τὴν ὑγιαίν τῆς ἐκλαμπροτάτης σου ἀφεντίας. Εἰς τοὺς καιροὺς σου νὰ κάμης ἐνθύμωσιν νὰ τοὺς ἐλεημονηθῆς καὶ νὰ τοὺς ἐβγάλλης ἀπὸ τὰ χεῖρι τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ θέλουν εἶστιν πάντοτε σκλάβοι σου, καὶ νὰ παρακαλοῦν ἡμέραν καὶ νύκτα τὸν θεὸν διὰ τὴν ὑγιαίν σου· καὶ διὰ τοῦτον εἰς καλὴν βεβαίωσιν κάμνω ἐγὼ προμίσαν μὲ τὸ ἴδιόν μου χεῖρι, πῶς ὀπόταν (ἦ) ὑψηλοτά σου νὰ μοῦ ἀκούσης ὡς καθὼς ἐγὼ θέλω νὰ γουβερνέρης το, καὶ νὰ μὴν ἔχης τὴν Κύπρον εἰς τὸ χεῖρι σου τόσον εὐχολα ὡσὰν νὰ ἐκράτουν ἓνα μῆλον εἰς τὸ χεῖρι μου καὶ νὰ σοῦ τῶ ἔδωκα, κάμνω τὸ κορμίν μου διὰ σιγουρτάν νὰ ἔχης ἐξουσίαν νὰ κάμης τὰ κορμάτιά μου ὡσὰν τ' αὐτιά μου, διότις ἔχω θάρρος εἰς τὸν Χριστὸν πῶς μὲ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, καὶ μὲ τὸ ριζικὸν τῆς πολυχρονημένης σου ἀφεντίας, ὀπόταν ἐγὼ νὰ πάγω καὶ νὰ ἀκούσουν τὸ ὄνομά μου πῶς νὰ ἔχω τὴν Κύπρον εἰς τὸ χεῖρι μου χωρὶς καμμίαν πείραξιν· καὶ ἔτι δίδω τῆς πολυχρονημένης σου ἀφεντίας νὰ βεβαιωθῆς ἀκόμη, ἐπειδὴ καὶ νὰ ἦστα ἔδω εἰς τὴν Φράντζαν εἰς τὸ Παρίσι διὰ κάποιον σερβίτζιον τοῦ μοναστηρίου, ἐγνωρίσα τὸν εὐγενέστατον τίμιον ἀρχοντα κύριον Γρανὸν διὰ φρόνιμον, προκομμένον, καὶ ἀξιον διὰ τέτοια πράγματα, καὶ πρακτικὸν εἰς αὐτὸν τὸν τόπον, ἕκαμά του τὸ ραζουναμέντον καὶ πολλὰ τοῦ ἐκαλοφάνη, καὶ δὲν θέλει νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ πάγω πούποτε, ὡστε νὰ ἰδοῦμεν βεσπόσταν ἀπὸ τὴν ὑψηλοτά σου, διότις λέγει μου καθημέρα πῶς εἶσαι ἀφέντης του, καὶ μὲ ἐξέταξεν πολλὰ καὶ μὲ ἔβαλλεν καὶ ἕκαμα τὸ δεσένγιον τῆς Κύπρου διὰ νὰ σοῦ τὸ στείλῃ. Μὰ δι' ἀγάπην Χριστοῦ ἃς ἦναι σεκρεταμένη ἐτοῦτη ἡ ὑπόθεσις ὅσον νὰ ἤμπορῆς, διὰ νὰ μὴν ξεφωνιστῆ τέτοιος λόγος καὶ χλαῖσει τὴν γενεά μου καὶ τὸ μοναστήρι μου καὶ ἄλλους πολλοὺς Χριστιανούς, καὶ κάμνω σου τὴν φέδεν ἔμπροσθεν εἰς τὸν Χριστὸν πῶς νὰ ἦσαι σιγούρου εἰς ἐτοῦτα ὅπου σοῦ γράφω, καὶ ἂν ὀρίξης στείλέ μου γράμμα να πρεζενταριστῶ ἔμπροσθέν σου. Οὐχὶ ἕτερον καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἡ πρεσβεῖα τῆς Παναγίας μας νὰ ἦνε πάντα βοηθοί σου, καὶ νὰ σοῦ διδῇ πάντα νίκην εἰς τοὺς ἐχθρούς σου. Ἰουλίου 1632 (ἀπὸ) Χριστοῦ.

Ὡς ἀνάξιος δούλος προσκυνῶ καὶ γράφω,

† Θεόκλητος, ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος Κοκκινίτζης » (1)

(1) Miklosich, III, σελ. 274—275.

Με ὅλας ὁμῶς τὰς ἐπανελημμένας ταύτας παρακλήσεις τῶν Κυπρίων ὁ Σαβοῖκός οἶκος οὐδέποτε σπουδαίως διεσκέφθη τὸ πρᾶγμα· καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθει καταγελῶν τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει προσεχοῦς ἀπελευθερώσεως. Ἀλαζονικῶς δὲ προσθέσας ἐν τοῖς τίτλοις αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, *Ἱεροσολήμων καὶ Ἀντιοχείας*, παρ' ὀλίγον χάριν τούτου νὰ περιπλακῇ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν ἐπίσης διεκδικούσαν αὐτοὺς Ἑνετικὴν δημοκρατίαν· διότι ἐν ἔτει 1633, ἐπιταγῇ τοῦ δουκὸς Βίκτωρος Ἀμεδαίου, ἐδημοσιεῦθη ἐν Τουρίνῳ φυλλάδιον πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ νομίμου ταύτης τιτοφορίας (1), ἐν ᾧ προσεβάλλετο καὶ ἡ Ἑνετία, ἥτις διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ζιλιόλη γραφείσας ἀπαντήσεως ἀπεκάλεσεν αὐτὸ τερατώδες σύγγραμμα *ἰκδοθὲν μὲ τὴν πρόθεσιν ἐπισκιάσεως τῆς δούξης αὐτῆς* (2). Ἐκ τῶν ἀμοιβαίων τούτων ἀντεγκλήσεων ἐπῆλθε τοιαύτη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ψυχρότης, ὥστ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη διεκόπησαν αἱ ἀμοιβαῖαι διπλωματικαὶ σχέσεις, εἰς μάτην δὲ προσεπάθησαν οἱ πάπαι Οὐρβανὸς Η', Ἰννοκέντιος Γ', καὶ Ἀλέξανδρος Ζ', καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας νὰ συμφιλιώσωσιν αὐτοὺς. Καὶ μόλις μετὰ τριακονταετῆ περίπου διπλωματικὴν ῥῆξιν κατώρθωσεν ὁ ἐν Ἑνετίᾳ πρέσβυς τοῦ δουκὸς τῆς Μοδένης νὰ τοὺς συνδιαλλάξῃ ἐν ἔτει 1662, ὑποχρεωθέντος τοῦ δουκὸς ν' ἀπαγορεύσῃ ἐπ' αὐστηρᾷ ποινῇ τὴν κυκλοφορίαν ἢ μετατύπωσιν τοῦ πολυκρότου φυλλαδίου, καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ἀλληλογραφίᾳ αὐτοῦ παύσῃ προσαγορευόμενος *βασιλεὺς τῆς Κύπρου* (3).

Ἄλλὰ καὶ πολὺ ὕστερον διάφοροι προσεπάθησαν νὰ διαγείρωσιν τοὺς δοῦκας τῆς Σαβοῖας εἰς κατάρκτησιν τῆς νήσου. Τὴν 9 Δεκεμβρίου 1664 Νικηφόρος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου παρεκίνει τὸν Κάρολον Ἐμμανουὴλ Β' νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατείαν, παριστῶν εὐκο-

(1) « Trattato del titolo Regio dovuto alla Serenissima casa di Savoia, insieme con un ristretto delle rivoluzioni del reame di Cipri, appartenenti alla corona dell'altrezza reale di Vittorio Amadeo, duca di Savoia, principe di Piemonte, re di Cipri etc. In Torino 1633. » Ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ Ραϊνάρδ ἔν παραρτήματι τοῦ πρώτου τόμου (σελ. 54—157).

(2) Καὶ Ἰωάννης ὁ Μεσούριος ἔγραψεν ἐν ἔτει 1639 λατινιστὶ διατριβὴν εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ φυλλαδίου, καὶ ἀπόδειξιν τῶν ἐπὶ τῆς Κύπρου νομίμων ἀξιώσεων τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας.

(3) Reinhard, I, heyl. σελ. 226.

κολωτάτην τὴν κατάληψιν ⁽¹⁾. Τέσσαρα δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη ὁ ἐκ Πίζης Πέτρος Σέννης, εἰδήμων τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων, ὑπέβαλλεν εἰς Τουρίνον ὑπόμνημα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Καὶ ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 1670 ὁ Κύπριος Λουδοβίκος Βάρριος συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κασανδριώτου, ὡς διερμηνέως, σταλεῖς ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του εἰς Τουρίνον ὑπέστη τακτικὴν ἐξομολόγησιν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, καὶ παρέδωκε τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου, τὰς ὁποίας ὁ φιλόπατρις ποιμενάρχης τῶ παρέδωκεν ἐπὶ παρουσίᾳ ἐνὸς ἱερέως εἰπὼν αὐτῶ. « Τέκνον μου σκέψου, ὅτι ἔχεις ψυχὴν, ὡς καὶ ἐγώ' εἶσαι κύριος τῆς ἐδικῆς σου, ὡς καὶ τῆς ἐδικῆς μου, καὶ πρόσεχε νὰ μὴ μὲ ἀπατήσης. Πρέπει νὰ μοὶ χορηγήσης ὑπηρεσίαν, καὶ σοὶ ὑπόσχομαι πλουσίαν ἀμοιβήν. » Ἀφοῦ δὲ τὰς ἔλαβε, διαταγῇ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου, μετέβη εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου, ἔνθα πειρατικὰ πλοῖα παραλαβόντα μετέφερον εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλὰ καὶ τότε οὐδὲν ἐνεργήσας ὁ Σαβοῖκός οἶκος ἐβόσκητο ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἄλλα ἔθνη κατακτῶντα τὴν νῆσον ἤθελον χαρίσει αὐτὴν τῶ τιτλοφορουμένῳ βασιλεῖ τῆς Κύπρου διότι ἐν ἔτει 1670 ἢ 1671 ὁ ἐν Γαλλίᾳ πρέσβυς τοῦ δουκὸς μαρκήσιος Σαιν-Μαυρίκιος ἔγραφεν αὐτῶ, ὅτι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ΙΔ' μελετῶν νὰ καταλάβῃ αὐτὴν καὶ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Σαβοῖκόν οἶκον, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν Ἑνετῶν, ἐπὶ τούτῳ προσεκάλει καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ δουκὸς. Τὸ δὲ γελειωδέστερον, ὅτι ὠνόμαζε καὶ ἐμισθοδοτεῖ ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους τοῦ ἀνυπάρχτου βασιλείου τῆς Κύπρου ⁽²⁾.

Καθ' ὃν χρόνον ταῦτα ἐν Κύπρῳ διεδραματιζόντο στόλος τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνης, τῶν ἐν Μελίτῃ ἵπποτῶν, καὶ τῆς Νεαπόλεως διέτρεχε τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας διαφοροτρόπως παραβλάπτων τοὺς Τούρκους καὶ διασπείρων παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἰδέας ἀπελευθερώσεως. Ὅθεν ἐν ἔτει 1606 ὁ Τοσκανικὸς στόλος κατανακίησας πρὸς τοῦ Μουράτ' Ρεῖς ἐξῶ τῆς Θάσου ἐπλευσεν εἰς Κύπρον, καὶ ἐπειράθη τὴν κατάληψιν αὐτῆς, ἀποβιβάσας στρατεύματα εἰς τὰ παράλια

(1) « Che vostra altezza si degna di venir, tosto il nostro regno sarà nelle sue mani, poichè adesso non si ritrova altro che 5000 Turchi, et noi siamo 40 mille persone; et li Turchi sono sparsi per le ville. » — Mas Latrie, III, σελ. 573, σημ.

(2) Mas Latrie, III, σελ. 557—559.

τῆς Πάρου καὶ τὸ πρὸς τὴν Λεμισσὸν ἀκρωτήριο τῶν Γάτων⁽¹⁾. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ δὲ σκοπῷ καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθὼν καὶ συμπλακεὶς μετὰ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἑλληνος ἐξωμότου Μουσταφᾶ ὀθωμανικοῦ στόλου, κατενίκητε μὲν αὐτὸν δὲν ἠδυνήθη ὁμοῦ καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ τὰ ἐπὶ τῆς νήσου σχέδια αὐτοῦ⁽²⁾. Ὀλίγον δὲ πρότερον οἱ ἰππῶται τῆς Μελίτης προσπαθήσαντες ματαίως τὴν κατάληψιν τῆς Ναυπάκτου καὶ τῶν Πατρῶν (1603) περιήλθον τὸ Αἰγαῖον καὶ λεηλατήσαντες τὴν Κῶν ἀπήγαγον ἑκατὸν ἐξήκοντα πέντε αἰχμαλώτους⁽³⁾. Μετὰ ταῦτα οἱ αὐτοὶ ἰππῶται ἐνωθέντες μετὰ τῶν Νεαπολιτῶν διέτρεξαν τὸ Αἰγαῖον, καὶ τὴν 6 Ἰουνίου 1616 προσεβλήοντες ἐκ νέου τὴν Κῶν, ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν, πλὴν μὴ δυνηθέντες νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ φρουρίου ἀπεχώρησαν. Διατηροῦντες δὲ μετὰ τῶν ἐν Ἰπείρῳ μυστικὰς συνεννοήσεις ἐπλευσαν πρὸς τὰ παράλια αὐτῆς ἐπὶ σκοπῷ ἀποβάσεως. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτῶν προδοθεὶς τῆς συνωμοσίας, πολλοὶ τῶν μεμυημένων ἐτράγησαν, εἰς δὲ ἱερεὺς ἐξεδάρη ζῶν, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ γαμισθὲν δι' ἀχύρων μετὰ πολλῶν κεφαλῶν τῶν υἱῶν τῶν συνωμοτῶν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν⁽⁴⁾. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ ἰππῶται τῆς Μελίτης μετὰ πέντε γαλερῶν προσέβαλλον τὴν Πύλον, πλὴν ἀποκρουσθέντες ἐπλευσαν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἀποβάντες εἰς Κόρινθον ἐλεηλάτησαν αὐτὴν καὶ ἀπήγαγον πεντακοσίους αἰχμαλώτους, οὐδὲν παθόντες ὑπὸ τῶν πολυαριθμοτέρων ἐχθρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ οἱ Φλωρεντινοὶ καταλαβόντες τὸ φρούριον τῆς Κῶν, καὶ ἀπαγαγόντες χιλίους διακοσίους αἰχμαλώτους, ἐκυρίευσαν μετὰ ταῦτα τὸ ἐν Σελευκίᾳ φρούριον Ἀγᾶ Λιμάνι, καὶ ἀξάνδραποδίσαντες πολλοὺς ὀθωμανοὺς, ἀπληλευθέρωσαν πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

- * Τότε καὶ οἱ Μανιάται ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καταδρομέων ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Τούρκων. Εἰς ὑποταγὴν τῶν ἀρηϊφίλων τούτων κατοίκων τοῦ Ταινάρου ἐπέμφθη ὁ Ἀρσλὰν πασᾶς, πλὴν

(1) Mas Latrie, III, σελ. 577.

(2) Hammer VIII, 169.

(3) Vertot, Histoire des chevaliers de Malte, tom. V, σελ. 137—138.

(4) « Prete scorticato, la pela sua piena di paglia portata in Constantino-poli con molte teste dei figli d'Albanesi, che avevano intelligenza colli Spagnuoli » Relat. Venet. (Hammer, VIII, σελ. 204). — Κατὰ πάσαν πιθανότητα ὁ ἐν λόγῳ ἱερεὺς εἶνε ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης Διονύσιος, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἐξῆς θελούμεν καλῆσαι.

πῆ δυνηθεὶς νὰ ἐκπληρώσῃ εὐχερῶς τὴν ἀποστολὴν του παρέλαθε μετὰ ταῦτα βοήθειας ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν καπιτάν πασᾶν Χαλίλ στόλου καὶ κατώρθωσεν ἕνα ὀνομαστικῶς καὶ πάλιν ὑπαγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν (1). Ἐνῶ δὲ οἱ Μανιάται ἐπὶ τῶν ἐρυμνῶν αὐτῶν βράχων ἐπολέμουν, χριστιανικὸς στόλος ἐμφανίσθεις πρὸ τῆς νήτου Σκιπέντσας, ἀπέκρουσε καὶ ἐφόκυσσε τὸν εἰς καταδιώξιν αὐτοῦ σταλέντα Μερὺν ἀγᾶν, πλὴν ὥσπερ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ μικρὸν ἐκαίνο τρόπαιον ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα διέτρεχον σπουδαιότεραι κατεβάλλοντο ἐνέργειαι ὑφ' ἐνὸς γάλλου εὐπατρίδου πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Κάρολος ὁ Γονζάγιος δούξ τοῦ Νεβέρ, τυχοδιωκτικὸν διαγαγὼν βίον καὶ παρευρεθεὶς εἰς διαφόρους ἐν Οὐγγαρίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων μάχας, συνέλαβεν ἐν τῇ θερμουργίᾳ αὐτοῦ διανοίᾳ τὴν ἀνάγκησιν τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων, ἐφ' οὗ ἤξιον κληρονομικὰ δικαίωματα, ὡς ἐγγονὸς καὶ κληρονόμος τῆς Μαργαρίτας Μομφεράτου (2), καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ διέτρεξε πᾶσαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην θυροκοπῶν, καὶ πάντα λίθον κινῶν πρὸς ἐπιχορήγησιν οἰασθήποτε ὑλικῆς ἢ θηλικῆς συνδρομῆς. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ὁ πυρετώδης δούξ καὶ πρὸς διαφόρους Ἑλληνας ἐκμυστηρευθεὶς τὰ φιλόδοξα σχέδιά του μεταχειρίσθη αὐτοὺς ὡς ὄργανα πρὸς πραγματοποιοίησιν αὐτῶν.

Πρῶτοι οἱ Μανιάται μετὰ προθυμίας ἤκουσαν τὰς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους προτάσεις τοῦ Νεβέρ, καὶ ἐκ συνεννοήσεως μετ' ἄλλων Πελοποννησίων ἀπέστειλαν αὐτῷ ἕνα ἀρχιεπίσκοπον καὶ

(1) Hammer, VIII, σελ. 204—208.—Εἰς τὰς πρὸς τὸν δούκα τοῦ Νεβέρ ἀναφορὰς αὐτῶν οἱ Μανιάται λέγουσιν, ὅτι μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἀπέκρουσαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐκστρατεύσαντα ἐξωμότην Τσιγάλαν. « La honte qu'il y reccut Sigalle avec une grande et puissante armée, laquelle il fut contraint de retirer avec perte de plusieurs soldats. (Buchon, Nouvelles Recherches sur la Morée, I, σελ. 254).—Παρ. Ῥάγες, Περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐνετοκρατίας (Πανδώρα, II", 8).

(2) Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Πρεσβύτερος νυμφευθεὶς τὴν Ἰωάννην (Ἐρήνην) Μομφεράτου ἐγέννησε δύο υἱοὺς, τὸν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαδεχθέντα αὐτὸν Ἀνδρόνικον τὸν Νεώτερον, καὶ τὸν δεσπότην Θωμᾶν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θειοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Δικαίου ἐκληρονόμησε τὴν μαρκωνίαν τοῦ Μομφεράτου. Ἀπὸ τοῦ Θωμᾶ τούτου κατήγετο ἡ ἐν λόγῳ Μαργαρίτα, θυγάτηρ Βονιφάτιου Β' τοῦ Παλαιολόγου, νυμφευθεῖσα ἐν ἔτει 1532 τὸν Φρειδερίκον Γονζάγιον δούκα τῆς Μαντοῦης καὶ πάπαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος δουκὸς Νεβέρ, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου μετετίθεσθε τὰς ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἀξιώσεις της, ὡς μόνῃ ἐπιζῶσα τῶν Παλαιολόγων ἀπόγονος.

δύο ἐπισκόπους ἵνα ἐκθέσωσιν, ὅτι ποθοῦντες τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπολύτρωσιν, πιστεύουσιν, ὅτι ὁ θεὸς θέλει εὐλογήσει τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὡς καταγεγραμμένου ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, τελευταίων καὶ τομιμῶν αὐτῶν Χριστιανῶν βασιλείων, παρακαλοῦντες ἅμα ὅπως τοῖς ἀποστείλῃ ἄνδρας γεγυμνασμένους περὶ τὰ πολεμικὰ μετὰ τινων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, πρὸς διοργάνωσιν καὶ διοικήσιν δέκα χιλιάδων Ἑλλήνων κατοικούντων εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ ὑποσχόμενοι ἵνα οὕτως ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ἡγεμόνα τοῦ τόπου, ὡς ἄλλοτε τοῦε προγόνους του.

Οἱ ἐξ Ἑλλάδος ἀπεσταλμένοι συζητήσαντες μετὰ τοῦ δουκὸς περὶ τῶν μέτρων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς αἰσίαν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνος, ἐπὶ τέλους παρεδέχθησαν τοὺς ἐξῆς ὅρους. Οἱ Μανιάται προσεφέροντο νὰ ὑπηρετήσωσιν ἄνευ ουδεμιᾶς πληρωμῆς μέχρις ἐντελοῦς ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀποδιώξεως τῶν Τούρκων, ὅτε ἐὰν ὁ δοῦξ ἤθελε νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ εἰς πολέμους ὄφειλε νὰ τοῖς χορηγήσῃ κατ' αἴτιαν τοὺς αὐτοὺς βαθμοὺς, μισθὸν, καὶ τιμὰς, ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς καὶ στρατιώτας· πρὸς τούτοις ὑπέσχεοντο νὰ καταλάβωσι δύο παράλια φρούρια καὶ ἄλλα πεδινὰ κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, δεχόμενοι καπουσίους, καὶ ἄλλους μοναχοὺς πρὸς διδασχὴν, κατήχησιν καὶ ἐξομολόγησιν αὐτῶν (1). Πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμεναι γαῖαι αὐτῶν θέλουσι τοῖς ἀποδοθῆ, ἐπὶ ἀποδείξει ἐπισήμου τίτλου προκατοχῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βραχίονος τῆς Μάνης, Οἰτύλου, Τεγαίας (2) καὶ Καλαμάτας ἀπαλλάσσονται παντὸς δικαιώματος φόρου, τῶσον κεφαλικοῦ ὅσον καὶ ἐγγείου, ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν ὑπουργῶν του ἐπιβληθησομένου δασμοῦ ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων, πωλουμένων, καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων. Αἱ κρημνισμέναι μοναὶ θέλουσιν ἀνακτισθῆ, κτιζομένων καὶ νοσοκομείων μετ' εἰσοδημάτων πρὸς θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, ἀναπήρων, καὶ γηραιῶν στρατιωτῶν, τῶσον Ἑλλήνων, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου χριστιανοῦ παθόντος ὑπὲρ ἱεροῦ σκοποῦ. Τὰ λύκεια τῆς Λακεδαιμόνος θέλουσιν ἀνιδρυθῆ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, καθισταμένων οὕτως ἱκανῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἡγεμόνος ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ δικαστικοῖς

(1) Πιθανῶς τὸν ὄρον τοῦτον ἔθηκεν ὁ δοῦξ ἐν τῇ ὑπομνήματι αὐτοῦ ἵνα δελεάσῃ μὴν πάπαν καὶ τὴν βασιλεῖα τῆς Ἰσπανίας πρὸς βοήθειαν.

ἄξιώμασι, κατὰ τὴν ἰκανότητα ἐκάστου, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι. Θέλουσι ἰδρυθῆ δικαστήρια ἵνα διατηρῶσι τοὺς λαοὺς ἐν φόβῳ θεοῦ, καὶ ὑπακοῇ τοῦ ἡγεμόνος· καὶ εἰς τὰς θέσεις ταύτας θέλουσι διορισθῆ κατὰ πρῶτον πάντες οἱ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐκλεχθησόμενοι καὶ κριθησόμενοι ὡς ἰκανώτεροι, ὑπὸ τοιούτων καὶ μετὰ θάνατον διαδεχθησόμενοι. Πάντα τὰ εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀνήγοντα ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα πολῦτιμα εἶδη, θέλουσι παραδοθῆ εἰς τὸν δούκα ἢ τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ, ἵνα χρησιμεύσωσι διὰ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ὄπλα, ζωτρορίαί, πολεμεφόδια, καὶ ἐν γένει πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ἐν πολέμῳ θελεῖ ἀνήκει αὐτῷ.

Ὁ δὲ δούξ ὑπέσχετο, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄνω ζητουμένων πρὸς ἐκγύμνασις καὶ διοργανώσις στρατιωτικῶν, ἤθελεν ἀποστείλει μέχρι δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν καλῶς ἐξοπλισμένων, καὶ τὰ ἀναγκαιούτα πρὸς διεξαγωγὴν τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, οἷον πυροβολικῶν, πολεμεφόδια, κ.λ.π.

Πλήρεις ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων ἀπολύσας τοὺς πρέσβεις τῶν Πελοποννησίων ὁ δούξ ἤρξατο μελετῶν σπουδαιότερον τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔστειλεν ἐκεῖ τρεῖς πεπειραμένους καὶ πιστοὺς εὐπατρίδας, οἵτινες ἀποθάντες εἰς Μάνην περιῆλθον τὰ μεσόγεια, ἐξερευνῶντες τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων, σχεδιάζοντες τοπογραφίας, καὶ ἐξετάζοντες καλῶς τὴν κατάστασιν τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων πόλεων καὶ φρουρίων. Συνενοηθέντες δὲ καλλίτερον μετὰ τῶν Μανιατῶν ἀνεγένωσαν τὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας ἐνόρκως ὑπέγραψαν οἱ φατριάρχαι, ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, καὶ καλλίτερον διαρρυθμίσαντες τὰ περὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ δουκῆ, τῆς προσβολῆς τῶν κυριωτέρων φρουρίων, καὶ ὀχυρώσεως ἀκροσφαλῶν τινῶν θέσεων, ἐπανῆλθον φέροντες χαρμοσύνους εἰδήσεις εἰς τὸν δούκα περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως τῶν συνωμοτῶν.

Κυριώτερα ὄργανα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὲρ τοῦ δουκῆ ἐνεργειῶν ἦσαν ὁ ἐπίσκοπος Μάνης Νεόφυτος, καὶ Χρῦσανθος ὁ Λάσκαρις μητροπολίτης Λακεδαιμόνος, οἵτινες καὶ συνεχῶς ἔγραφον αὐτῷ προσονομάζοντες Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, καὶ προτρέποντες ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ. Τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1612 γράφων ὁ Νεόφυτος ἐπιστολὴν ἰταλικὴν δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων λέγει, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνέμενον τὸν δούκα, ὡς οἱ Ἑβραῖοι τὸν Μεσσίαν (*Ε γου ἀσπετεμο γτε λα ὑστρια σιγιορια κομο ασπετα η Επρειο ελ Με*

σηα). Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δ' ἐγράφη καὶ ἡ ἐξῆς πρὸς τὸν Νεβέρ διω-
θυνομένη ἐπιστολή.

« Κωνσταντίνου βασιλέως πολυχρονιμένου μετὰ πάσης
τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

» Ἐντιμώτατε, ἐνδοξότατε, σοφώτατε, καὶ συνειτώτατε, πάσης τιμῆς καὶ ἀξίας
ὑπέρτιμπε, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ καὶ ἡμέτερε κουμπάρε σινδὸρ Τζουάν
καβαλιέρ Φράτζης καὶ Μάλτης, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἔλεος ἀπὸ θεοῦ
παντοκράτορος. Δέομαι τοῦ παναγάθου θεοῦ ἵνα σὲ εὖρῃ ἡ γραφή μας καλὰ,
διότι καὶ ἡμεῖς ὕγιως ἔχομεν τῷ σώματι, τὴν δὲ ψυχὴν κύριος οἶδεν. Ὅμως
τὸ παρὸν εἶνα νὰ γνωρίσῃς ἡ αὐθεντία σου ὅπως ἐλάθομεν τὴν τιμίαν σου
γραφὴν Σεπτεμβρίου 29 παλαιὸ καὶ ἐχάρημεν τὴν ὑγίαν σου' δεῦτερον ἐμά-
θαμεν τὰ πύθη σου καὶ ἐδοξάσαμεν τὸν θεὸν ποῦ ἐλευθερώνει τοὺς φυλακω-
μένους, καὶ τῶν χειμαζομένων λιμῆν καὶ τῶν ἀνελεπίδων ἐλπίς καὶ βοήθεια.
Ἔτερον τὴν γραφὴν δὲν ἀνεγνώσαμε, διότι δὲν εἶδαμεν (·) τὸν ἀνθρωπὸν σου,
πλὴν τὰ ἤθελα γράφει ὅλα τὰ γινώσκεις. Ὁ λαὸς καὶ τόπος μας στέκονται
στὰ τεμένη τους, καὶ ὅσα ἐπρομετάρεις ὅλα τὰ πάντ' ἔχουν μὲ Θεοῦ δύναμις.
Καὶ ταχέως μὴ βραδύνης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ' ὁ κόσμος καὶ οἱ Τούρ-
κοι εἰρηνεύτησαν καὶ ἐξένοιονσαν, καὶ τώρῃ θέλει νὰ σὲ ἰδῶ ἂν ἦσαι Χριστια-
νὸς καὶ φίλος. Ὁ κουμπάρος σου ὁ στρατηγὸς σὲ προκυνεῖ καὶ ἐχάρισέ του
ὁ θεὸς υἱὸν, καὶ στέκει διὰ τὴν αὐθεντία σου. Ἔπαρε καρὰβι καὶ μουντζιὸν
καὶ σολδία καὶ κόπιασε, ὅπου νὰ ἐνωθοῦμεν σὸ πόντο Λεκάγιο, νὰ πληρο-
φορηθοῦν ὁ λαὸς καὶ νὰ βάλλωμε πᾶσα ὀρδίνο, καὶ ἂν ὀρίσης καὶ εἶνε μπεζ-
δινια νὰ ἔρθοιμε εἰς τοὺς ὀρισμούς της. Φρονιμώτατοι λίγα γράφουν καὶ πολλὰ
καταλαμβάνουν. Οὐχὶ ἕτερον καὶ ὁ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ἔστω μετὰ τῆς εὐ-
γενείας σου. Ἐφῆρωσο. 1612 . . . . Ὀκτωβρίου 8 παλαιὸ » (1).

Τοῦ δὲ Χρυσάνθου σώζεται ἐπιστολὴ πρὸς τὸν δοῦκα ἰταλιστὴ
γεγραμμένη τὴν 28 Αὐγούστου 1613, δι' ἧς συνιστᾷ αὐτῷ πέντε
εὐπατρίδας Ναυπλιεῖς, καὶ δύο Πελοποννησίους, πιθανῶς ἐνεκα πολι-
τικῶν λόγων ἐγκαταλιπόντας τὴν πατρίδα, καὶ ἐλθόντας εἰς Ἑλλάδα,
ἐπὶ τῷ σκοπῷ εἰσαγωγῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ γυμνασίῳ.

(1) Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σώζεται καὶ ἰταλικὴ μετάφρασις, ἐκ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν
ἀδελφῶν Καλαποθῆ καὶ Μιχαλάκη Κοσμᾶ ἐπισυνηκμένης γραφῆς ὀηλοῦται, ὅτι
μεταξὺ τῶν ἄλλων ὄρων ὑπῆρχε καὶ, ὅτι ἡ Μάνη ὑπερπεσοῦτο νὰ χορηγῇ τῷ δουκὶ
Ἰβρακας κληρονομικὸς εἰς σημεῖον δῆθεν φορολογίας. Ἐν ταύτῃ ὑπογράφονται ἐκτὸς
τοῦ Νεοφύτου καὶ οἱ προϋχόντες τῆς Μάνης Ἀνδρέας, Νικολός, καὶ Καλαποθῆς Κοσμᾶ,
Δημήτριος, Δαμιανός, Μιχαλάκης, Νικήτας, Ἰωάννης Κοντόσαυλοι, Ἰωάννης Νίκλος,
Κατελάνος καὶ Παντολέων Κοσμᾶ. Ἐν τῇ σφραγίδι τοῦ Νεοφύτου ἐξεικονίζονται δύο
χεῖρες, ἐξ ὧν ἡ μὲν κρατεῖ ἕφος, ἡ δ' ἕτερα σταυρὸν μετὰ δύο ἀστέρων· μεταξὺ δὲ
τῶν χειρῶν ἕτερος σταυρὸς καὶ ἄνω μὲν αὐτοῦ τὰ γράμματα V, O, εἰς τὰ πλάγια
H, P, K, καὶ πρὸς τὰ ἄνω M. N. Περὶ δὲ τὸ ὄνομα, ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΤΑΠΗΝΟΣ ΕΠΙ-
ΣΚΟΠΟΣ ΜΑΝΗΣ. (Berger de Xivrey, Mémoires de l'Institut Royale, tom V)

· Οὕτω διοργανίσας τὰ ἐν Ἑλλάδι ὁ δούξ Νεβέρ ἤρξατο ἐργαζόμενος πρὸς ἐξέυρεσιν τῶν ὑποσχεθειῶν βοηθειῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μεταβάς παρὰ τῷ πάπα (1612) ἐξέθηκεν ἐν τρισὶν ἀκροίωσιν τὸν ἐπιδικώμενον σκοπὸν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι διαθέσεις. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπεσκέφθη τὸν μέγαν δούκα τῆς Τοσκάνης, καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, καὶ ἐζήτησε βοηθείας εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς θεαρέστου ἐκείνης ἐπιχειρήσεως. Πλὴν πάντες εὐχαρίστως ἀκούσαντες τὰ λεγόμενα αὐτοῦ καὶ διὰ κενῶν λόγων προτρέψαντες εἰς ἐπιδιώξιν τοιοῦτου ἱεροῦ ἔργου ὑπεσχέθησαν τὴν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι συμπραξίν αὐτῶν. Ἀποτυχῶν ἐντεῦθεν τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ ὁ Γοιζάγιος μετέβη εἰς Γαλλίαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, πλὴν ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας τοῦ τόπου ἀναγκασθεὶς ν' ἀναβάλλῃ ἐν καταλληλοτέρῳ χρόνῳ τὰς προτάσεις του ἔστειλεν εἰς Ἑλλάδα τὸν Σατωρηνῶλ καὶ ἄλλους ἕνα ἐγκαρδιώσωσι τοὺς μεμνημένους. Οὗτοι δ' ἐπισκεφθέντες τὴν Πελοπόννησον καὶ καλῶς τὰ πάντα διαθέσαντες, ἐπιστρέφοντες διὰ ξηρᾶς συνεννοήθησαν μετὰ διαφόρων ἐπισκόπων καὶ προκρίτων τῆς Ἡπείρου, Σερβίας, Δαλματίας, καὶ Κροατίας, ὑποσχεθέντων πρόθυμον συμπραξίν ὑπὲρ ἀγῶνος ἀφορῶντος τὴν ἐκυτῶν ἀπελευθέρωσιν.

Διὰ τῶν ἀποστόλων τούτων καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι μεμνημένων εἶχε πλεον διαδοθῆ ἡ συνωμοσία καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ ἐν Εὐρώπῃ τουρκικὸν κράτος, καὶ σπουδαῖαι κατεβάλλοντο ἐνέργειαι πρὸς τακτικώτεραν διοργάνωσιν γενικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ τὴν 8 Σεπτεμβρίου 1612 συνελθόντες ἐν Κούκῃ τῆς Ἀλβανίας οἱ ἐπισημότεροι τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς Ἀλβανίας, Βοσνίας, Μακεδονίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Ἑρζεγοβίνης, καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν, συνεσκέφθησαν περὶ τῶν πρὸς ἀποτελεσματικὴν τοῦ ἔργου ἔκδοσιν ἀπαιτουμένων μέσων. Καὶ ἐν πρώτοις ἐθεωρήθη ἐπάναγκες ἡ εἰσαγωγή ὀπλων καὶ πολεμφοδίων εἰς Χιμάραν καὶ Μαυροβούνιον πρὸς ἐξοπλισμὸν πάντων τῶν ὄρεινῶν κατοίκων τῆς ἄνω καὶ κάτω Ἀλβανίας, ὑπολογιζομένων εἰς τριάκοντα χιλιάδας μαχητῶν, οἵτινες ἐνούμενοι μετὰ δώδεκα χιλιάδων Σέρβων, Ἑρζεγοβινίων, Μακεδόνων καὶ Βοσνίων ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ νὰ ἐπαναστήσωσι.

Τότε δὲ οἱ μὲν Χιμαριῶται συμποσούμενοι εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ὄρειλον νὰ ἐφορμήσωσιν ἀμέσως κατὰ τοῦ Αὐλῶνος πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ φρουρὰ συνέκειτο ἐκ Χριστιανῶν, καὶ τινες τῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἦσαν μεμνημένοι ἐν τῇ συνωμοσί

σία. Οἱ δὲ τῆς ἄνω Ἀλβανίας νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Κροΐας, καὶ ἄλλοι κατὰ τῆς Σκόδρας, ἔνθα ὑπῆρχε συνεννόησις τις, καὶ οἱ Μαυροβουνιώται νὰ ἐπιπέσωσι νύκτωρ κατὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Καστελνούνου, τοῦ ὁποίου ἡ νυκτερινὴ φρουρὰ συνέκειτο ἐκ Χριστιανῶν συνωμοτῶν. Ταῦτοχρόνως δ' ἐπανιστάμενοι καὶ οἱ ἐπίλοιποι συνωμόται νὰ σφῆξωσι τοὺς Τούρκους καὶ ὀδεύσωσι πρὸς τὰ Σκόπια, ἔνθα ἐνούμενοι μετὰ τῶν ἄνω τεσσαράκοντα δύο χιλιάδων, καὶ εἰς ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδας συμποτούμενοι, νὰ διευθυνθῶσι εἰς Ἀδριανούπολιν ὀδεύοντες διὰ φιλικῶν μερῶν καὶ αὐξάνοντες ἐν ἀνάγκῃ κατὰ τεσσαράκοντα χιλιάδας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, ὡς διεβεβαίω ὁ μητροπολίτης τῆς Βλαχίας, προθύμως ὑπέσχεοντο τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ἐν τῷ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνι. Καταλλήλοτερος δὲ χρόνος τῆς τοιαύτης ἐξεγέρσεως ὠρίσθη ὁ μὴν Ὀκτώβριος, ὅτε τὰ μὲν ἐν Εὐρώπῃ τουρκικὰ στρατεύματα εἰσι διαλελυμένα, μέχρις ὅτου δὲ προσκληθῶσι καὶ ἔλθωσι τὰ ἐν Ἀσίᾳ οἱ ἐπαναστάται ἤθελον εἰσελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκτὸς τούτων ἐπροτάθη ἐν τῇ ῥηθείᾳ συνελεύσει, ὅτι ἐν περιπτώσει τοιαύτης ἐπαναστάσεως ἔπρεπε νὰ κοπῆ νόμισμα ἐκ κράματος ἐπηρεγρωμένου, καὶ διαταχθῶσι πάντες οἱ λαοὶ νὰ δέχωνται αὐτὸ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς πληρωμὴν τῶν ζωοτροφῶν, μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ὁ κάτοχος παρουσιάζων αὐτὸ νὰ λαμβάνῃ τὸ ἰσότημον εἰς ἀληθῆ κυκλοφοροῦντα νομίσματα. Καὶ τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ ὅπως οἱ στρατιῶται πληρονόμοι κατὰ μῆνα μὴ ἐπιβαρύνωσι τοὺς λαοὺς. Πρὸς τούτοις ἀπερασίσθη ἵνα πάντα τὰ ἐκ τῶν Τούρκων καὶ Ἑβραίων ληφθησόμενα λάφυρα, εἰς χρυσὸν, κοσμήματα, καὶ ἄργυρον, παραδίδωνται εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ· καὶ ἐκ τούτου θέλουσι συσσωρευθῆ μεγάλοι θησαυροὶ, δι' ὧν δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ διατηρηθῇ ὁ πόλεμος ἄνευ ἐτέρας βοηθείας. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ περισυναχθῇ καὶ ἐξαργυρωθῇ τὸ διανεμηθὲν νόμισμα.

Ταῦτα συσχεφθέντες καὶ ἀποφασίσαντες οἱ ἐν Κούκῃ συνελθόντες ἐξέλεξαν τὸν ὀπλαρχηγὸν Ἰωάννην Ῥένεσπν ἵνα μεταβάς ἐχθρῆς ὅπου δεῖ τὰ λαβόντα χώραν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διάστημα τις τυχοδιώκτης, πιθανῶς Ἑλληνα, προσαγορευόμενος σουλτάνος Ζαχιάς, καὶ διακηρύττων ἑαυτὸν ὡς ἑδελφὸν τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ, διέτρεχε τὴν Εὐρώπην καθικετεύων

τοῦς ἡγεμόνας ἵνα τὸν βοηθήσωσι πρὸς κατάληψιν τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου, καὶ πιστευθεὶς ὡς τοιοῦτος εἶχεν ἐξαπατήσει πολλούς. Ἡ ἐν Κούκῃ συνέλευσις μαθούσα τὴν εἰς Νεάπολιν ἐμράνισιν αὐτοῦ δὲν ἔλειψε τοῦ νὰ συστήσῃ εἰς τὸν δούκα τὴν μετὰ τοῦ περιλαλήτου ἀγύρτου συνεννόησιν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο, ὡς δηλοῦται ἐκ δύο ἐπιστολῶν τοῦ Ζαχιά γράφοντος τῷ δουκὶ περὶ τῆς κοινῆς ὑποθέσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον Γ' ὑπομνήματος τοῦ Νεβέρ, ἐν ᾧ λέγει, ὅτι συνεργαζόμενος μετ' αὐτοῦ εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννοήσεις μετὰ διαφόρων ἐν Τουρκίᾳ πασάδων ὑποσχομένων τὴν συνδρομὴν των.

Τὴν 24 Σεπτεμβρίου 1615 ὁ Γονζάγιος ὑπέβαλλεν ὑπόμνημα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας Φίλιππον τὸν Γ', ἐν ᾧ λεπτομερῶς ἐκτιθέμενος τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ προσπαθῶν νὰ καταδείξῃ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσγινομένην ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως, παρακαλεῖ αὐτὸν ὅπως συντελέσῃ δι' ὑλικῶν βοηθειῶν πρὸς εὐδόωσιν αὐτῆς. Ὅπωςδήποτε διὰ τῶν ἐπανειλημμένων παρακλήσεων καὶ προτροπῶν αὐτοῦ ὁ δούξ κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ πείσῃ τὸν πάπαν, τὸν Φίλιππον Γ', καὶ ἄλλους ἵνα τῷ ὑποσχεθῶσι χρηματικὰς καὶ ἄλλας ὑλικὰς βοηθείας. Ἐν ἐτέρῳ δὲ ὑπομνήματι ὑπολογίζων, ὅτι πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου ἀπητοῦντο ἐξ ὑπαρχῆς δύο ἑκατομμύρια λιρῶν, καὶ ἐν ἑτερον κατ' ἔτος μέχρις ἀποπερατώσεως αὐτοῦ, προτρέπει τὸν μὲν πάπαν νὰ προσφέρῃ 300,000, τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας 600,000, καὶ διαφόρους ἄλλους τὰ ὑπόλοιπα. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀπητοῦντο τεσσαράκοντα δύο γαλέραι, καὶ πενήκοντα ταρτάναι, πρὸς ἀπόβασιν δεκαεννέα χιλιάδων στρατιωτῶν εἰς Ἑλλάδα, ἐξ ὧν δέκα μὲν γαλέρας ἐξωπλισμένας ἐχορήγει ὁ πάπας, εἴκοσιν ὁμοίαις ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, ἐξ οἷ ἐν Μελίτῃ ἱππόται, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰσαρήθμοις ἡ Γένουα.

Ἐξακολουθῶν μετὰ μεγάλου ζήλου τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ὁ Νεβέρ ἠέλησε νὰ ἰδρύσῃ ἢ μᾶλλον ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ ἐν Μελίτῃ ἐδρεύοντος τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων τὸ ἀρχαῖον τάγμα τοῦ Ἁγίου Τάφου. Πλὴν τοῦτο μαθόντες οἱ ἱππῶται ἀπέστειλαν εἰς Γαλλίαν τὸν περὶ τοιαύτας διαπραγματεύσεις ἐπιτηδεύτατον Βασκογγέλον βᾶλλον τῆς Ἀκρῆς, ὅστις κατώρθωσε νὰ ναυαγήσῃ τὰ περὶ τοῦ τάγματος τούτου σχέδια τοῦ δουκὸς (1), ὅστις μὴ ἀπαλαβ-

(1) Vertot, V, σελ. 140.

ῥινοθεῖς ἰδρῶσε μετ' οὐ πολὺ, τῇ συνεργείᾳ τοῦ περιφήμου μοναχοῦ Ἰωσήφ, τὴν *Χριστιανικὴν Στρατιάν*, ἐκλεχθεὶς ὁ ἴδιος ἀρχηγὸς αὐτῆς. Διάφοροι εὐπατρίδαι ἐκ ἠρησκευτικοῦ ζήλου κατεγράφησαν εἰς τὸ τάγμα τοῦτο, τοῦ ὁποῖου προορισμὸς ἦτο ὁ κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμος, καὶ διπλώματα βαθμολογίας ἐστάλησαν εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι συνωμότας.

Δυστυχῶς ὅμως, ἐνῶ καὶ κυβερνήσεις καὶ ἰδιῶται ἐδείκνυον εὐδιαθεσίαν πρὸς σύμπραξιν, ἐν Γαλλίᾳ ὁ δοῦξ οὐ μόνον δὲν εὔρε τὴν ἐλαχίστην κυβερνητικὴν ὑποστήριξιν, ἀλλὰ καὶ σάτυραι ἐδημοσιεύθησαν εἰς διακωμώδησιν τῶν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου φαντασμαγοριῶν αὐτοῦ (1).

Μολοντοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλάμβανε σπουδαιότερον χαρακτῆρα. Οἱ συνωμόται ἀνευδότης εἰργάζοντο, οἱ δὲ Τοῦρκοι πληροφορηθέντες τὰ τεκταινόμενα οὐ μόνον δὲν ἔλαβον τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες φόβου ἐφριτάζοντο τὰς ἐκκλησίας, τὰ μοναστήρια, καὶ πάτας τὰς χριστιανικὰς οἰκίας πλήρεις ὄπλων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἔτοιμοι νὰ λάβωσι καὶ κατασφάξωσιν αὐτούς. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τῶν φόβων τούτων ἀνεπολήθη καὶ παλαιὰ τις προφητεία λέγουσα, ὅτι ἅμα ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυματίσῃ ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ ἦτο σημεῖον καταστροφῆς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· καὶ ἐπειδὴ κατὰ σύμπτωσιν τότε ὁ εἰς Κωνσταντινούπολιν σταλεὶς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κίζερνιν εἰσῆλθε προπορευομένης σημαίας ἐξαικονίζούσης ἀφ' ἐνὸς τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν δικέφαλον αἰτὸν, τοῦτο συνετέλεσεν εἰς ἐπαληθευτικὴν ἐρμηνεύσιν τῆς προφητείας (2).

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔνεκα ἀνεξαρτητῶν τῆς θελήσεως αὐτοῦ αἰτίων ὁ δοῦξ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τότε τὰς πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι συνωμότας ὑποσχέσεις αὐτοῦ, οὗτοι ἐν ἀδημονίᾳ διατελοῦντες ἐπανειλημμένως ἐζήτησαν λόγον τῆς τοιαύτης βραδύτητος, καλιτευόντες ἅμα ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ποθητὴν κάθοδον αὐτοῦ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν περὶ ἀπελευθερώσεως εὐχῶν καὶ διαθέσεων αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐστάλη ὑπὸ τῶν Μανιατῶν ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Πραστείου Πέτρος Μέ-

(1) Mémoires de l'institut Royale, V.

(2) Hammer, VIII, σελ. 227.

δικής, ὅστις παρουσιασθεὶς ἐξέθηκε τὴν κατάστασιν τῶν συμπατριω-
τῶν του σταθερῶς ἐμμενόντων ἐν τῇ πρώτῃ ἰδέᾳ καὶ παρακαλούντων
ἵνα μὴ ἀναβάλλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποσχεθέντων. Ἀπαντῶν ὁ
δοῦξ εἶπεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, ὅτι ἐξακολουθεῖ ἐργαζόμενος μετὰ
τοῦ αὐτοῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ χάριν τῶν
πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεων, καὶ χάριν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἰδίως
ὡς Ἕλληνας, ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων,
παρακάλῃσας αὐτὸν ἵνα γνωστοποιήτῃ εἰς τοὺς ἐντολεῖς του, ὅτι
καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες δεικνύνται λίαν εὐ-
διάθετοι ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως, πλὴν ἐπειδὴ δὲν δύνανται αὐτοπρο-
σώπως νὰ λάβωσι μέρος, ἔκριναν καταλληλότερον τὴν συγκρότησιν
σταυροφορίας πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἐχθροῦ τοῦ
χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι πάντων τῶν σταυροφόρων σκοπὸς καὶ θέλησις
εἶνε νὰ ἔλθωσι καὶ ἀποθάνωσι πολεμοῦντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τὰς διαβεβαιώσεις ταύτας πεισθέντες οἱ ἐν Ἑλλάδι δὲν ἔπαι-
σαν καὶ πάλιν διαβεβαιούντες τὸν δοῦκα περὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐ-
τῶν, κτιχικτεύοντες ἅμα ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἀναβάλλῃ τὴν ἐκπλήρω-
σιν τῶν πόθων των, ὡς καταδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπιστολῶν.

ε Ὑψηλότετε καὶ ἀφέντη δοῦκα τῆς Ναβερσίας Παλαιολόγο.

• Ἐγροίκησα μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ἰγυλλίασιν ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατον
κόντε ντὶ Καστελ-Γινάλδο: (!) μαζῇ μὲ τὸν ἐκλαμπρότατον σινοὶρ Πιέρο
ντὶ Μεδιτζι, σύντροφός του καὶ συμπατριώτης μας, τὴν ἀγάπῃ τῆς ὑψηλοτά-
της σου ἀφεντίας καὶ τὴν μεγάλην προθυμίαν ὅπου ἔχεις διὰ τὴν ἐλευθερίαν
διὰ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων, τοῦ ὁποίου εὐχαριστοῦμε καὶ προσκυνοῦμε τὴν
ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία νὰ σοῦ δώσῃ ὁ θεὸς χάρι νὰ ἐλευθερώτῃς μὲ νίκαις
καὶ δυνάμεις καὶ τάξεις ὅπου πρέπει διὰ νὰ πᾶμε κόντρα τῶν Ἀγαρηνῶν.
Καὶ ὅποτε ἔρτης μὲ τὰς δυνάμεις ἐκείναις ὅπου μᾶς ἐπροσέπαν οἱ ἄνωθεν
εἰρημένοι, καὶ ὅποτε ἡ ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία θέλεις ἔρτει μὲ ἐκείναις ταῖς
δυνάμεις καὶ τάξεις ὅπου μᾶς εἶπαν οἱ ἄνωθεν, εἴμεστεν πρόθυμοι νὰ προσκυ-
νήσωμε τὴν ἀλτέτζι σου καὶ νὰ τὴν ἀκολουθήσωμε καὶ νὰ χύσωμε τὸ αἷμά
μας διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ, τοῦ ὁποίου θελομε ζητήσῃς
καὶ ἀποθάνωμε ἀντάμο: ἔω: ἐφ' ὅρου τῆς ζωῆς μας. Μετὰ τοῦτο νὰ ἔχωμε
δύναμι καὶ ἐπιστοσίην ἀπὸ τὸν γαληνότετον καὶ χριστιανικώτατον βῆγγαν νὰ
μὴ μᾶς ἐξαφήσῃ εἰς ἀπωλείας καὶ χαθοῦμε ἐμεῖς καὶ τὰ παιδία μας, ὅτι
τώρα δὲν εἶνε ὡσὺν ἄλλαις βολαῖς νὰ μᾶς συμπαθήσουν, ὅπου ὁ Ἀγαρηνὸς

(!) Κόμης Chateaufrenault, ὑπερπιστὸς τοῦ δοῦκίς σταλεὶς μετὰ τοῦ Μεδιζοῦ
εἰς Μάνην.

μᾶς ἰχάλα καὶ πάλι μᾶς ἐσπαθήει, ἀμὴ τώρα ἂ μᾶς νικήσῃ δὲν εἶνε νὰ ἀφήσῃ ψυχὴ ἀπὸ τὸν κόσμον ἐτοῦτον. Τὸ λοιπὸν ἡ ὑψηλοτάτη σου ἀφεντιά θελεῖς κάμει νὰ δώσῃ πίστι τῶν ἄνωθεν δύων τῶν ὁποίων ἐμυλήσαμε ὅτι κάμνει χρεῖα εἰς τὸ θεῖον ἔργον. Καὶ στέλλομε τὸν ἄνωθεν σινιὸρ Πιέρο ντὶ Μέντιζι, ὡς συμπατριώτης μας καὶ ὁ πρῶτος τοῦ τόπου μας, καὶ . . . ὁποῦ τὸν ἔχομε τὸν ἔχομε ἀπὸ τὸν κάθο τῆς Μάνης ἕως τὴν Καλαμάτα, καὶ ἰδώκαμε τὸν θύμισι διὰ νὰ γυρέψῃ ζητήματα διὰ τὸν τόπον μας, καὶ εἶτι ὁποῦ νὰ μείνῃ καὶ νὰ ζητήσῃ διὰ τὸν τόπον μας τὸ στεργόμεστέν. Νὰ δώσωμε τέλος τῆς γραφῆς ἵνα εἶδῃ ὁ οὐρανὸς τῆς ὑψηλοτάτης σου ἀφεντίας πᾶσαν δύναμιν καὶ νίκην εἰς ταῖς ἀξίαις σου ἀντρίαις καὶ προθυμαῖς καὶ ὡς πρίτζιπον ἰδικό μας.

• Εὐλαθεῖς δούλοι καὶ εὐσπλαγχικοὶ κατὰ πάντα γράφομε ἀπὸ τὸν κάθο τῆς Μάνης ἕως τὴν Καλαμάτα καὶ σὲ προσκυνούμε, καὶ ὑπογράφονται καὶ κάτωθεν πάρτι ἀπὸ τοὺς προεστοὺς μας.

• Νικήτας ἐπίσκοπος καὶ ἑξάρχος πατριαρχικὸς Ζυγοῦ.

• Ἐγὼ (Γ)ληγόρης Κλινοδῆς στέργομε τὸ ἄνωθε μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸ χωριὸ ὄλο.

• Καὶ ἐγὼ Πατρικίος Φωκᾶς προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

• Κ' ἐγὼ Δημητράκης Κοντόσταυλος μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸν τόπον μου, ὄλον προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

• Κ' ἐγὼ Δημήτρης Νίκλος μὲ τὴν γενεά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

• Ἰώσαφος ἱερομόναχος καὶ ἱγούμενος Χέλμου.

• Ἐγὼ Οἰκονόμος Νέρη χώρας Μηλέα προσκυνούμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία τὰ Νοβερσίας.

• Καὶ ἐγὼ Δημήτριος Νίκλος προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία μὲ τὴν γενεά μου ὄλην καὶ μὲ τὸν τόπον.

• Καὶ ἐγὼ Φρατζισκος Οἰτύλου στέργομε τὰ ἄνωθε μὲ Ζαρνάτα . . . ἡμετέρου τοῦ βασιλείως.

• Καὶ ἐγὼ Κωνσταντῆς Ποῦβαλος στέργομε τὰ ἄνωθε μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ ὄλη τὴ Ζαρνάτα.

• Γεώργιος Σκοῦμπλος καὶ ταβουλάριος Ἀρδουβίστας μὲ ὄλην μου τὴν χώρα προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

• Νικήτας Μελισσηνὸς καὶ ταβουλάρης χώρας Πραστίου προσκυνούμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

• Οἰκονόμος Κουτήφαρης μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὰ χωριά τοῦ Ζυγοῦ προσκυνούμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

• Δημήτρης Στυλιανὸς (:) μὲ τὰ χωριά μου καὶ μὲ τὴν γενεά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

• Ἐγὼ Δημέας Βελκοῦνος χώρας Ἀράχοβας προσκυνούμε τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία δούκα τὰ Νοβερσίας.

• Γεώργιος Κορωνάιος μὲ τὰ χωριά μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτην σου ἀφεντίαν.

» Καὶ ἐγὼ Λουκάς δὲ Μίδιτζης ἀπὸ τὸ Βοΐτιλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

» Καὶ ἐγὼ Θεόδωρος Στεφανόπουλος μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸ Βοΐτιλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότητά σου ἀφεντία.

» Καὶ ἐγὼ Θεοδωράκης Μιλεύρης μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ ἔλο τὸ χωριὸ Μάννα προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία.

» Καὶ ἐγὼ Κωνσταντῆς Στεφανόπουλος μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸν Βοΐτιλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία.

» Μιχαλάκης Κοσμᾶς μὲ τὴν γενεά μου καὶ μὲ τὸ χωριὸ μου προσκυνῶ τὴν ὑψηλότη σου ἀφεντία.

» Καὶ ἐγὼ Λουῆς Μίδιτζης ἀπὸ τὸν Βοΐτιλο προσκυνῶ τὴν ὑψηλοτάτη σου ἀφεντία » (1).

« Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ δουκὶ
Νοβερσίας Καρόλῳ Παλιολόγῳ.

» Τὴν ἐκλαμπροτάτην καὶ σεβασμιωτάτην εἰκόνα τῆς σῆς ἐνδοξότητος εἶδον καὶ προσεκύνησα καὶ ἡδέως κατεφίλησα, δεόμενος τοῦ θεοῦ ἀξιῶσαι με προσκυνεῖν αὐτὴν ἐγὼ τε καὶ πάντες οἱ ἡμέτεροι μέχρις ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς... ὅς ποιῆσαι καὶ διαφυλάξαι αὐτὴν ἀνωτέραν παντός λυπηροῦ καὶ πονηροῦ συναντήματος.

» Τιλίου εγ' (1618), ἰνδ. ια'. Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Διονύσιος καὶ εὐχέτης καὶ οἰκέτης τῆς σῆς ἐκλαμπροτήτος » (2).

« Τῷ γαληνοτάτῳ καὶ ὑψηλοτάτῳ δουκὶ Νιβερσίας τῷ Παλιολόγῳ.

» Ὅλον τὸν κατὰ θεὸν πόθον καὶ ζῆλον ὅποῦ ἔχεις διὰ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον μᾶς τὸ ἐγνωρίσεν ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Δυρράχιου μητροπολίτης κύρ Χαρίτων Γνώριος ἡ σὴ γαληνότης καὶ ὑψηλότης πῶς θέλομε νὰ ἡμεστεν πάντοτε δούλοι σου καὶ ἐτοιμότατοι σκλάβοι νὰ σε δουλεύωμεν διὰ τὴν δούλευσιν τοῦ Θεοῦ. Πίστευσε τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν κύρ Χαρίτωνος, οὗ σου λέγει τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ὄνομά σου τὸ ἐφανερῶσαμεν καὶ τὸ φανερόμεν εἰς ἅπαντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἄρχοντας καὶ τοῦ κοινῆ λαοῦ. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς δώσῃ χάριν νὰ τὸν ἀπολαύσωμεν βασιλείαν μας. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴη μετὰ τῆς σῆς γαληνότητος.

» Ναυπάκτου καὶ Ἀρτῆς Γαβριήλ, καὶ δούλος τῆς σῆς γαληνότητος ἔχων καὶ πολλῶν ἐπισκόπων καὶ ἄλλων πλείστων ἀρχόντων τὴν γνώμην, ἅπαντες δούλοι τῆς σῆς γαληνότητος ».

(1) Ἡ ὑπὸ Βουσιῶν δημοσιευθεῖσα ἐπιστολὴ αὕτη τῶν Μανικῶν γεγραμμένη ἀνεφ' πνευμάτων καὶ τόνων βρίθει ἀνορθογραφῶν, τὰς ὁποίας διώρθωσα πρὸς κατέληψιν τῶν λεγομένων.

(2) Ἐν ἔτει 1613 ἀρχιεπίσκοπος Λακεδαιμόνος ἦτο, ὡς ἐφρέθη, Χρῆσανθος Λάσκαρις, μετὰ ταῦτα ἀποθανὼν ἢ μετατεθείς. Τῆς δημοσιευομένης ἐπιστολῆς τοῦ Διονυσίου εὐρηται καὶ ἰταλικὴ μετάφρασις. Ἀπαράλλακτον δ' ἐπιστολὴν ἰταλιστὶ γράψας πρὸς τὸν δούκα καὶ Μητροπόλεως ὁ Μονεμβασίαις μητροπολίτης (14 Ἰουλίου 1618).

Τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Γαβριὴλ τοῦ Βλασίου εὐρη-
ται καὶ δύο ἕτεραι ἐπιστολαὶ ἰταλιστὶ γεγραμμέναι, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία
πρὸς τὸν καρδινάλιον Βοργέζην διευθυνομένη εἶνε ἀπλῆ μετάφρασις
τῆς ἀνωτέρω, ἡ δ' ἕτερα ὑπογραφομένη ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ, καὶ τοῦ
μητροπολίτου Ἰωαννίνων, ἐν ὀνόματι καὶ τῶν δέκα ὑποκειμένων αὐ-
τοῖς ἐπισκόπων καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ ἀποστέλλεται πρὸς τὸν πάπαν,
συνεργοῦντα ὑπὲρ τῶν σχεδίων τοῦ δουκὸς Ναβέρ, καὶ ἔχει οὕτως
ἐξελληνιζομένη.

« Διὰ τοῦ ἡμετέρου ἀδελφοῦ μητροπολίτου Δυβραχίου κύρ Χαρίτωνος καὶ
τοῦ ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἀπεσταλμένου εὐγενοῦς κυρίου Ἰωάννου
Κλέρ πληροφορηθέντες ἡμεῖς οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ πᾶς ὁ χριστιανικὸς λαὸς,
τὴν χριστιανικὴν εὐσπλαγγίαν καὶ τὸν θεῖον ζῆλον, δι' ὃν διατρέφει ἡ Ὑμετέρα
Μακαριότης πρὸς σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ σωμάτων, παραχρῆμα
ἤνυσαι τὴν δόξαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐμπνεύσαντος τοιαύτην φιλόφθωπον ἰδέαν εἰς τὴν καρδίαν
τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος. Διὰ τοῦτο, μακαριώτατε ποντίφηξ, ἐξομολογού-
μεθα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος, ὅτι
ἡμεῖς οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ πᾶς ὁ λαὸς θέλομεν νὰ ὤμεν ἀέριστε δοῦλοι τῆς
Ὑμετέρας Μακαριότητος. Εἰς τὸν ἀπισταλμένον τοῦ βασιλέως ἰδεῖσθαι, κατὰ
τὸ δυνατόν, μέρος τῶν τόπων καὶ χωρῶν, τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ ἐπιθυμοῦντα
νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, τοὺς ἀνεριθμήτους θησαυροὺς
τῶν Τούρκων καὶ Ἑβραίων, καὶ πρὸς τούτους τὴν κατάλληλον περίστασιν
πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου, καθότι ὁ Τούρκος διατελεῖ περοβισμένος, καὶ
δὲν εἶναι πλέον ἰσχυρὸς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα μεγαλεί-
τερα θέλει προφορικῶς ἐκθέσει τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς
Δυβραχίου, τὰ ὅποια ἐκ φόβου ἀδυνατοῦμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ νὰ ἐκθέσωμεν. Ὁ
θεὸς, μακαριώτατε ποντίφηξ, ἠύδωκεν ἵνα δεχθῆ ἡρῆ τὸ σημεῖον τοῦτο, καὶ
ἡμεῖς ἐλπίζοντες εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν καλοκάγα-
θίαν Ὑμῶν χαρῶμεθα πάντες καὶ εὐφραϊνόμεθα, καθικετεύοντες ἅμα τὸν Θεὸν
ὅπως διατηρῆ πολυχρόνιον τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα. Ἀμήν.

» Γαβριὴλ μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ἔχων καὶ τὴν συναί-
νεσιν τῶν ὑπ' ἐμὲ πέντε ἐπισκόπων καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, δούλος καὶ ἰκέτης
τῆς Υ. Μ.

» Σύμφημι κἀγὼ μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ἔχων καὶ τὴν συναίνεσιν τῶν
ὑπ' ἐμὲ πέντε ἐπισκόπων καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, δούλος καὶ ἰκέτης τῆς Υ. Μ. »

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ δουκὸς καὶ Διονύσιος
Ῥάλλης, ὁ ἐκ Παλαιολόγων, ἀρχιεπίσκοπος Τορνόβου καὶ πάσης Βουλ-
γαρίας, τοῦ ὁποίου διασώζονται δύο ἐπιστολαὶ ἐκ Βιέννης χρονολο-
γούμεναι καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης (26 Αὐγούστου 1618) λατινιστὶ

γεγραμμένης ἐνθαρρύνει τὸν δοῦκα εἰς ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἑλλάδος σχεδίων αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας ἰταλικῆς (6 Ἀπριλίου 1619) ὁμολογεῖ, ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ δοῦκος ἰππότου Πετρινιάνη εἰκοσι δύο γαλλικὰ σκοῦδα. Οὐχ ἦττον ὅμως σπουδαῖον ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ἀθηναῖος Λεονάρδος Φιλαρᾶς (*).

Κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἀπηθύνθησαν τῷ δοῦκι Νεβέρ τέσσαρα περίεργα ὑπομνήματα περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῷ πρώτῳ περιγράφεται ἡ Πελοπόννησος, καὶ ἰδίως ἡ Μάνη δυναμένη νὰ χορηγήσῃ δεκαπέντε χιλιάδας μαχητῶν εὐδοκίμως ἄλλοτε πολεμησάντων κατὰ 60,000 καὶ 80,000 Τούρκων. Τὸ δεύτερον λέγει, ὅτι ὁ ἐν Σοφίᾳ ἐδρεύων βεηλέρβης τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ὑπ' αὐτὸν εἴκοσιν βέηδας, ἐξ ὧν ἰσχυρότερος ἦτο ὁ τῆς Πελοποννήσου ἐξουσιαζὼν ὀκτακῶσια τιμάρια δυνάμενα νὰ χορηγήσωσι χιλίους διακοσίους μαχητὰς, καὶ τὰς φρουρὰς τῆς Κορώνης, Μεθώνης, Ναυαρίων, καὶ Ναυπλίου συμποσομέναις εἰς ὀκτακοσίους στρατιώτας. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ εὕρισκοντο διεσπαρμένοι τέσσαρες χιλιάδες Τούρκων μὴ μισθοδοτουμένων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὥστ' ἐν γένει ἡ Πελοπόννησος ἠρίθμει 25 χιλιάδας Τούρκων μαχητῶν. Ἐν συνόλῳ δὲ ὁ βεηλέρβης τῆς Ἑλλάδος ἐξουσιαζε 15,674 τιμάρια, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ τρίτον εἶνε ἀτελής ἀπαρίθμησις τῶν τότε πόλεων τῆς Πελοποννήσου, συγχεομένων πρὸς τὰς παλαιάς.

Καὶ τὸ τέταρτον ἰταλιστὶ συντεταγμένον, πιθανῶς ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μεδίκου, ἐπιγράφεται «Villaggi da Calamata fin al capo di Mayna et ritorno di Colochitia fin a Passava nel sopradetto territorio, di quanti fuochi sono» καὶ εἶνε πολύτιμος τῶν τότε χρόνων στατιστικὴ τῆς Μάνης, διότι λεπτομερῶς ἐν αὐτῇ κατονομάζονται αἱ 125 κῶμαι καὶ χωρία αὐτῆς, κατοικούμενα ὑπὸ 4,913 οἰκογενειῶν, μετὰ τῶν ταύτοις ὁμορούντων 38.

Αυστυχῶς, ὅμως μετὰ τσσαύτας ἐνεργείας καὶ τηλικαῦτον πάταγον, ἐπέπρωτο νὰ ἴδωσιν οἱ μὲν Ἕλληνας καὶ πάλιν τὰς ἐλπίδας αὐτῶν διαψευδομένας, ὁ δὲ πυρετώδης δούξ τὰ ὄνειρα τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ οἰκτρῶς καταστρεφόμενα εἰς ἀπρόσπτων πολιτικῶν

(* Βλέπε τὸν βίον τοῦ λόγιου καὶ πολιτικοῦ τούτου Ἕλληνος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἡσπελοληνικῇ Φιλολογίᾳ (σελ. 289), ὡς καὶ τὸν τοῦ μητροπολίτου Ναυπλίου Γαβριήλ τοῦ Βλασίου (σελ. 302).

συμβάντων, εἰς τὰ ὅποια προσετέθη ὕστερον καὶ δυσμενὲς τῆς τύχης καταφορά· διότι ὁ Νεβέρ μὴ ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς ἐλευθέρου ἐκείνης παλιμβουλίας τῶν κυβερνήσεων κατώρρωσε νὰ ἐξοπλίσῃ πέντε πλοῖα, ἐφ' ὧν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβῶσιν οἱ νέοι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀνατολῆς σταυροφόροι, πλὴν πυρκαϊᾶ, ἀδύλον ὑπὸ τίνος ἐμβλήθεισα χειρὸς, κατηνάλωσεν αὐτά.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ δυστύχημα τοῦτο δὲν ἔπαυσεν ἐργαζόμενος ὁ ἀνὴρμος δοῦξ ὑπὲρ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὄνειρου. Τὸ τάγμα τῆς Χριστιανικῆς Στρατιᾶς ἐξηκολούθει τακτικῶς συνεδριάζον καὶ οὐσχεπτόμενον περὶ ἐξευρέσεως τῶν πρὸς ἐπιτυχίαν ἀναγκαιούντων μέσων. Τυχοδιώκτης τις ὀνομαζόμενος Γάσπαρ Βενεμερέν, παρουσιασθεὶς ὡς Μαῦρος ἄρτι δῆθεν τὸν χριστιανισμὸν ὁμολογήσας, καὶ γελοιοδῶς τιτλοφορούμενος *ἰνφάντης τοῦ Φέλ*, ἐγένετο μετὰ ταῦτα (1623—1624) τὸ κυριώτερον ὄργανον τῶν φιλοδόξων σχεδίων τοῦ Νεβέρ, συνεννοούμενος ἐν μὲν τῇ Λευκάδι μετὰ τινος Εὐσταθίου Μαρίνου, ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι μετὰ τινος Ἑλλήνου τυχοδιώκτου αὐτοκαλουμένου *ἡγεμόνος τῆς Μακεδονίας*, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐλθόντος ἐν ἔτει 1623 εἰς Νεάπολιν (1). Ἐπὶ τέλους ὅμως καὶ ἡ ἐπιχειρησις τοῦ δουκὸς καὶ τὸ χάριν αὐτῆς ἰδρυθὲν τάγμα οἰκτρῶς ἐναυάγησαν, ἀφοῦ ὁ πάπας, ὅστις μὲ τὴν πρόθεσιν ὑπαγωγῆς τοῦ *σχισματικοῦ ποιμνίου τῆς Ἀνατολῆς* εἰς τὴν *καθολικὴν θρησκείαν* εἶχε τὸ κατ' ἀρχὰς προστατέυσει πάντα τὰ λαβόντα χώραν, ἔπαυσεν ἐνεκεν ἀγνώστων αἰτίων σκεπτόμενος πλέον περὶ τούτου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἀείμνηστος Διονύσιος ἀρχιερεὺς Τρίκκης, ἀνὴρ φιλελεύθερος καὶ βέλτης, εἴτε μεμνημένος εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ δουκὸς Νεβέρ, εἴτε, ὡς πιθανώτερον, ὑποκινήθεις ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν καὶ τῶν ἰπποτῶν τοῦ Ἱεροσολυμικοῦ τάγματος (2), ἀνεπέ-

(1) Buchon, *Nouvelles Recherches*, etc. tom I. col. 253—303.—*Mémoires de l'Institut Royal*, tom. V. (Mémoire sur une tentative d'insurrection organisée dans la Magne, par Berger de Xivrey).

(2) Κλίνομεν μάλλον ὅπως παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπὸ τῶν τελευταίων ὑποκινήθη ὁ ἀείμνηστος Διονύσιος, διότι ἐν ἔτει 1611, ὅτε μνημονεύεται συμβάν καὶ τὸ τόλμημα αὐτοῦ, ὁ δοῦξ Νεβέρ δὲν εἶχεν ἔτι ἔλθει εἰς οὐδεμίαν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι συνεννόησιν, καὶ τὸ σπουδαιότερον, διότι ἡ Ἐνετικὴ ἔκθεσις τοῦ 1616 ἀναφέρει, ὅτι προδοθεὶς τῆς ἐν Ἠπείρῳ ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν καὶ Μεταίων δεσπερουργμένης ἐν Ἠπείρῳ ἐπαναστάσεως ἱερεὺς τις ἐξεδάρη, καὶ τὸ δέρμα του μετὰ πολλῶν ἑλλήνων συνωμοστῶν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, τούτο δὲ καθ' ὅλα συμ-

τασάν ἐν Ἠπειρῷ τὴν σημαίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ἐπαναστατῶν εἰσῆλθεν εἰς Ἰωάννινα πλὴν καταπολεμηθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπερον συνελθόντων Τούρκων, καὶ πιθανῶς προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ἐταίρων, ἐνίκηθη καὶ κατεσφάγη. Φιλότηρχός τις Ἑλλήν ἐξιστορῶν τὰ τότε λαβόντα χώραν οἰκτρῶς διασύρει καὶ χλευάζει τὴν μνήμην τοῦ φιλελευθέρου ἐκείνου ἱεράρχου, τοῦ ὀπρίου καὶ ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ ἀπόφασις δὲν ἠδύναντο κατὰ τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας τῆς δουλείας περιστάσεις προπόντως παρὰ πάντων νὰ ἐκτιμηθῶσι.

« *Ἀποστασία Διονυσίου τοῦ κοινῶς λεγομένου Σκυλοσόφου, καὶ ἔξωσις τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῶ κώστρον.*

« Ἄλλ' ὡς νὰ μὴν ἦτον ταῦτα τὰ κακὰ ἱκανά, ὁ ἐχθρὸς τοῦ καλοῦ διάβολος ἐφθόνησε, βλέπων ὅτι οἱ τῆς Ἠπειροῦ Χριστιανοὶ οὔτε ἀπὸ τουρκικῆν μάχικρον κατεκόπησαν, οὔτε τὴν πολιτικὴν των δύναμιν ἔχασαν, ὅτι ὅλη ἡ ἔξουσία ἦτον αὐτῶν· αὐτοὶ εἶχον τὰ σπαίλικια καὶ τιμάρια (1), αὐτοὶ καὶ διέτακτον καὶ ἐσύναζον τοὺς φόρους,

φανεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἠπειρώτου χρονογράφου περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διονυσίου ἐξιστορούμενα (Παράβαλλε σελ. 196).

(1) Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὡς καὶ ἐν Στερεῇ, κατὰ τὸν 15Τ' αἰῶνα ὑπῆρχον σπαῖδες καὶ τιμαριῶται κατὰ τὸ πλεῖστον Χριστιανοί. Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 12' αἰῶνος ἀκμάζων πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος λέγει περὶ τούτου. « Εἰς τούτους τοὺς καιροὺς (ἐπὶ Σελίμ Β') ὁ Μορῆας εἶχε Τούρκους ὀλίγους, καλὰ καὶ νὰ τὸν ὄριζεν ὁ βασιλεὺς τῶν Τουρκῶν διὰ τοῦτο οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου οἱ Χριστιανοὶ ὄριζαν τοὺς τόπους καὶ τὰ χωρία, ὅπου ἔχουσι τώρα οἱ Τούρκοι, οἱ λεγόμενοι σπαῖδες· καὶ ἦσαν ἄρχοντες Χριστιανοὶ σπαῖδες ἐπάνω εἰς τὸν τόπον· καὶ εἰς καιρὸν πολέμου ἔκαμναν καὶ αὐτοὶ σιφίρι ὁμοίως μὲ τοὺς Τούρκους, ἵπου ἦτον τοῦ βασιλέως τὸ πρόσταγμα. Ἀπὸ τούτους τοὺς Χριστιανοὺς σπαῖδες τοῦ Μορῆας εὐρίσκειται ἀκόμη ἓνα γένος εἰς τὴν Παλαιὰν Πάτραν, καὶ λέγεται ἀκόμη Σπαῖδες, ὅμως ἔχουσι μόνον τὸ ὄνομα χωρὶς τὸ ἀξίωμα. Ἐκ τῶν Χριστιανῶν τούτων ἦτο μέγας τις ἄρχων Τσερνοτάς λεγόμενος, τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς ἀρετὰς του· καὶ ἐγένετο μπέτης τοῦ Μορῆως Τσερνοτάμπεης (τούτου εἰ ἀπόγονοι εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς τὸν Μορῆαν). » Ὁ Τσερνοτάμπεης μετὰ τῶν ἄλλων σπαῖδων τοῦ Μορῆως ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν κατάρτησιν καταλαβὼν τὸ Σιναϊτικὸν μετόχιον δέδωκεν ἀπὸ τῆς σπαγῆς τοὺς καλογήρους καὶ ἄλλους Χριστιανούς. Διὰ μεσιτείας τοῦ Τσερνοτάμπεη τούτου οἱ Σιναῖται παρουσιασθέντες εἰς τὸν Σελίμ ἀπέλαυσαν πολλῶν καὶ μεγάλων δικαιωμάτων, ἐπιδείξαντες καὶ τὸ παρ' αὐτοῖς σωζόμενον πρωτότυπον τῆς ὑπὲρ τοῦ Σινᾶ διαθήκης Μωάμεθ τοῦ προφήτου. (Ἱεροκοσμικὴ Ἱστορίαι, Ἑνετικής 1758, σελ. 432—32.—βλέπε ἔν Χρυσολλίδι ἡμετέραν διατριβὴν περὶ τῆς διαθήκης τοῦ Μωάμεθ. Τόμ. Γ', σελ. 609).

καὶ αὐτὴ ἡ πολεμικὴ δύναμις ἦτον ὅλη εἰς χεῖράς των· οἱ δὲ Τούρκοι ὄχι μόνον κινῶσι τοῦ κάστρου νὰ ῥίξουν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ κατοικήσουσιν εἰς αὐτὸ εἶχον ἀδειαν.

Ἐκτὸς τοῦ 1611 ἔτος ἐφάνη ὁ Τρίκκης Διονύσιος, ἄνθρωπος ἀγρολόγος καὶ λεκανομάντης, ὅστις διὰ τοιαῦτα ἀσέμνα καὶ ἀτοπα ἔργα καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον του ἐξώσθη, καὶ ἔμεινεν ἡ Τρίκκη ὑπὸ τῆς Λαρίσσης ἐπίσκεψιν διὰ φόβον τῶν Τούρκων ἕως τὸ 1709 ἔτος, ὅτε ἦλθεν ἀρχιερεὺς εἰς αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖος, ἄνθρωπος ἐνάρετος καὶ σοφός. Ὁ δὲ κακο-Διονύσιος, ὁ τοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος ἀνάξιος, φυγὼν μετ' αἰσχύνῃς πολλῆς καὶ φόβου ἐκεῖθεν πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας κατέρυγεν· ὀλίγον δὲ καιρὸν διατρίψας εἰς τὰς ἐκεῖ πόλεις, ἦλθε κακῇ τύχῃ ἡμῶν εἰς τούτους τοὺς τόπους, καὶ ἐκατοίκησεν εἰς τὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μοναστήριον τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων Κερασόβου καὶ Ῥαντοβίστη κείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτον πρότερον διατρίψας δὲ ἐκεῖ ἀρκετὸν καιρὸν κατέβη ἔπειτα εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου εἶχε τινὰς φίλους, καὶ ἰδὼν τοὺς Τούρκους ὀλίγους καὶ κατοικοῦντας ἔξω τοῦ κάστρου ἐμελέτησε βουλὴν δυστυχεστάτην εἰς τὴν πόλιν ταύτην· καὶ εἰσελθὼν εἰς τινὰ φίλον του, Ταγαῶν τὸ ὄνομα, καὶ ἄλλους γνωρίμους, κοινολογεῖται πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἔκαμε τὸ θεμάτιον, καὶ διὰ τῆς ἀστρολογίας ἐγνώρισεν ὅτι μέλλει νὰ γένη ἐλευθερωτὴς ὄχι μόνον τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, μάλιστα καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ εἰσέλθῃ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σηκωθῇ· ἐκεῖθεν δὲ ἐξελθὼν, τὰ τῶν Ἰωαννίνων περὶχωρα καὶ τὰ τοῦ ἀνωτέρου μοναστηρίου καὶ ἄλλας χώρας περιήρχετο φέρων πλόσκαν ἐπὶ τοῦ ὄμου καὶ κινῶν τοὺς γεωργούς, ποιμένας, βουκόλους, καὶ ἄλλους χωρικοὺς, προσοικειοῦτο τοιαύτους ἀπαιδεύτους καὶ ἀπολέμους στρατιώτας.

α Μετὰ δὲ πολλὰς ἀταξίας, τὰς ὁποίας μεθύοντες καὶ ἀπὸ μίαν

Κατὰ τὸν Ῥικῶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν μὲν Εὐβοίᾳ δώδεκα ζαῖμέτια, καὶ 188 τιμάρια, ἐν Ἀχαρναίᾳ (Κάρλιε) ἑνδεκα ζαῖμέτια καὶ 119 τιμάρια, ἐν Σπάρτῃ δεκαεξὶ ζαῖμέτια καὶ 91 τιμάρια, καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ 100 ζαῖμέτια, καὶ 242 τιμάρια. Ἐν δὲ τῇ ἐπαρχίᾳ Τρικκάλων 26 ζαῖμέτια καὶ 543 τιμάρια, καὶ ἐν τῇ τῶν Ἰωαννίνων 62 ζαῖμέτια, καὶ 345 τιμάρια. Σημειωτέον δὲ, ὅτι οἱ ζαῖμαι οὗτοι ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς βαρόνους τῆς Δύσεως ἦσαν πρὸ πάντων Τούρκοι· ἡ δὲ πρόσδος ἐκάστου ζαῖμετίου ἦτο ἀπὸ 20 χιλιάδων μέχρις 99,000 ἀσπρων. (Histoire de l'état présent de l'empire Ottoman par Ricaut. Amsterdam 1670; σελ. 407, 409, καὶ 422).

εἰς ἄλλην χώραν διαβαίνοντες ἔλαυν, μίαν ἡμέραν συναθροισθέντες ὅλοι ἐπέπεσαν ἔξαρνα κατὰ τῆς Τουρκοκρανίτζης καὶ Ζαραβούτης, χωρίων ὡς δύο ὥρας μακρὰν τοῦ προβόρηθέντος μοναστηρίου κειμένων, καὶ εὐρόντες τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας Τούρκους ἀμερίμους τοὺς κατέσφαζαν ὅλους καὶ τὰ χωρία ἐρήμωσαν.

• Ἐπειτα, τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὴν δεκάτην Σεπτεμβρίου, ἐκστράτευσαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των καλογήρου κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἔβαλαν εὐθύς φωτίαν εἰς τὴν τοῦ τότε πασᾶ Ἀσουμᾶν κατοικίαν, ὃ δὲ πασᾶς μὲ τὴν γυναῖκά του πηδήσαντες ἀπὸ τοῦ παραθύρου ἔφυγον γυμνοὶ τὴν νύκτα, καὶ ἐσώθησαν· τὸ δὲ ἄθλιον ἐκείνο τῶν γεωργῶν καὶ βοσκῶν στράτευμα μὲ τὸν ψευδαστρολόγον στρατηγὸν του ἐφώναζαν τὸ κύριε ἐλέησον, καὶ χαράτζι χαρατζόπουλον, καὶ ἀναζουλόπουλον, αἰνιττόμοιο τὸν νέον φόρον, τὸν ὁποῖον πρὸ πολλῶν ἡμερῶν οἱ Τούρκοι εἶχαν ἐπιβάλλει. Οὗτοι δὲ ἀκούσαντες τὸ κύριε ἐλέησον ἐγνώρισαν ὅτι ἦλθον κατ' αὐτῶν οἱ χριστιανοὶ, καὶ παρευθὺς ἔδραμον ὅλοι ἔφιπποι καὶ δυνατὰ ἄρματωμένοι, καὶ τρέψαντες αὐτοὺς εἰς φυγὴν εὐκόλως, ὡς πεζοὺς καὶ μὴ ἔχοντας ἄρματα πολέμου, κατέκοψαν πολλοὺς ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς πολεμίους ἀλλὰ καὶ ἀναιτίους· διότι ἐπειδὴ ἐξημέρονα Κυριακῆς ἐδέχοντο εἰς τοὺς δρόμους τοὺς ἐρχομένους εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς ἔκοπταν· μάλιστα ἤθελαν νὰ κάμουν κοινὴν σφαγὴν ὅλων τῶν κατοικούντων τὸ κάστρον χριστιανῶν· ὅμως τινὲς φρόνιμοι καὶ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους αὐτῶν τοὺς ἐμπόδισαν· οἱ δὲ Ἰωαννῖται δὲν ἐφείσθησαν τὴν κατάστασιν των παντάπασιν εἰς ἀποφυγὴν ταύτης τῆς βαρβαροῦ σφαγῆς.

• Ὁ δὲ τῆς ἀποστασίας ἀρχηγὸς Διονύσιος, ὡς ἤκουσε τοὺς ἀλλαγμοὺς τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ σκορπισθέντας, ἔφυγε καὶ ἐλθὼν ἐκρούφη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ὅπου τῶρα κεῖται τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλᾶν πασᾶ· ἐγίνε δὲ μεγάλη περὶ αὐτοῦ ζήτησις, καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἐδυνήθη νὰ τὸν εὐρῆ παρὰ τὸ μισόχριστον τῶν Ἰουδαίων γένος, οἱ ὅποιοι φέροντες τὸν δέσμιον τὸν παρέδωσαν εἰς τοὺς κριτὰς, καὶ διὰ προσταγῆς τῶν ἀρχόντων Τούρκων, χωρὶς τινος ἐξετάσεως, τὸν ἐγδαραν ζωντανόν, καὶ γεμίσαντες τὸ δέμμα του ἄχυρον τὸ περιέφεραν ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, καὶ τέλος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν· λέγεται δὲ ὅτι ἐσηκώθη καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ τὸ ἰδῆ, καὶ οὕτως ἐπληρώθη τὸ τῆς προφητείας

του λοζόν, ὅτι ἐμελλε νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ τὸν σηκωθῆ.

« Ὅσοι δὲ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἐσυλλήφθησαν, τούτους ἐπαρακίνησαν οἱ Ἑβραῖοι τοὺς Τούρκους νὰ μὴ τοὺς θανατώσουν, ἀλλὰ νὰ τοὺς δώσουν διαφόρους καλάσεις καὶ βασάνους, ἕως οὗ εἰς αὐτὰς ἀποθάνωσι· καὶ οὕτως ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι τοὺς παρέδωσαν πρὸς τοῦτο τοὺς ἀνθρώπους, τὸ πονηρὸν γένος ἄλλους μὲν ἐσοῦθισε καὶ ζωντανούς ἐψῆσεν, ἄλλους δὲ εἰς πυρκαϊᾶν κατέκαυσεν, ἄλλους ἀπὸ κρεάγρας ἐκρέμασε, καὶ πρὸς ἄλλους ἄλλα σκληρότατα μετεχειρίσθη μαρτύρια, τὰ ὅποια νὰ διηγηθῶ κατὰ μέρος ἀποφεύγω διὰ τὴν βαρβαρότητα αὐτῶν, ἕκαστος δὲ ἤμπορεῖ νὰ κρίνῃ, μανθάνων μόνον ὅτι οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν εἰς τοῦτο πᾶσαν ἐξουσίαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ ἐνθυμούμενος εἰς πόσῃ ἦτον ἱκανοὶ νὰ φθάσουν ὠμότητα καὶ διὰ χάριν πρὸς τοὺς κρατοῦντας καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἄσπονδον μῖσός των.

« Κατιδάριζαν δὲ οἱ Τούρκοι καὶ τὸ τοῦ ἀγίου Δημητρίου μοναστήριον ἀπὸ τὰ θεμέλια, ἀφίσαντες μόνον τὸν ἱερὸν ναὸν ἀβλαβῆ, καὶ τοὺς ἐκεῖ πατέρας διασκορπίσαντες διήρπασαν τὰ πλοῦσια κτήματα καὶ ὑπάρχοντά των, τῶν ὁποίων παρατρέχων τᾶλλα, ἀναφέρω μόνον ὅτι εἶχεν εἰς διάφορα χωρία δεκαοκτὼ μετόχια, ἕκαστον μὲ τὴν ἰδίαν του ἐκκλησίαν.

« Τέλος, ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἔγραφον ἀναφορὰν πρὸς τὸν βασιλέα των, κηρύττοντες τοὺς χριστιανούς ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας καὶ ἀποστάτας ἤλθεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν χᾶτι σερίφι νὰ τοὺς ἐξώσουν ἀπὸ τὸ κάστρον, ἀφαιρουντές τους ὅλην ὅσῃν εἶχαν τιμὴν καὶ δύναμιν κατὰ τὰς συνθήκας. Οὕτως ἀπωσθέντες ἔκτισαν ἔξω οἰκίας μικρὰς καὶ ἔζων ταπεινοὶ καὶ καταφρονημένοι » (1).

Τότ' ἐνοχοποιήθεις καὶ ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Σεραφεῖμ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἡ Ἐκκλησία τιμῶσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ συγκατέλεξε ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἁγίων, ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος τούτου συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου ἐξεδόθη ἐν Μοσχόπολει κατὰ τὸ ἔτος 1740, καὶ ἐκ ταύτης ἐξαχθεὶς ὁ βίος αὐτοῦ συμπεριελήφθη ἐν τῷ Νέῳ Μαρτυρολογίῳ, ἔχων ὡς ἑξῆς.

(1) Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Rouqueville, καὶ ἀνετυπώθη ἐν σώματι Βυζαντιδὸς ἐν Βόνῃ 1839 ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Βεκίερω.

« Οὗτος ἦτον ἀπὸ ἓνα χωρίον τῆς ἐπαρχίης τῶν Ἀγράφων ὀνομαζόμενον Μπαζῆλα· γεννηθεὶς δὲ ἀπὸ γονεῖς θεοσεβεῖς ὀνομαζόμενος Σωφρόνιον καὶ Μαρίαν, ἀνετράφη ὑπ' αὐτῶν ἐναρέτως τε καὶ θεωριλῶς, καὶ εἰς σχολεῖον ἐξεδόθη ἱερῶν γραμμάτων, τὰ ὅποια ἐντὸς ὀλίγου καιροῦ ἔμαθε μὲ τὸ νὰ ἔτυχε φύσεως δεξιᾶς· ἀφοῦ δὲ ἔφθασεν εἰς μέτρον ἡλικίας ἠγάπησε τὴν τῶν μοναχῶν ζωὴν, καὶ μισήσας κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου τερπνά, ὑπῆγεν εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἐπονομαζομένης Κορῶνα καὶ Κρυερά Βρύσι, καὶ ἐκεῖ ἐνεδύθη τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα· ἀπὸ τότε δὲ ἐδόθη εἰς ἀγῶνας πνευματικούς, καὶ ἐμμεῖτο τοὺς ἐκεῖ ἐναρέτους πατέρας, συλλέγωντας ὡς φιλεργὸς μέλισσα ἀπὸ τῶν κάθε ἓνα τὰ διάφορα ἄνθη τῶν ἀρετῶν· καὶ τοσοῦτον ἐπρόκοψεν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ὥστε ὅπου ἐφάνη ἄξιος κοντὰ εἰς τὸν προσετώτα τοῦ μοναστηρίου νὰ δεχθῆ καὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης· ἀξίωμα· ὃ καὶ ἐγένετο. Μετὰ δὲ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου ἀποθανόντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου ψήφῳ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν τοῦτον θρόνον ἀναβιβάζεται λαβῶν σὺν ὃ ἅγιος τὸ μέγα τοῦτο φορτίον τῆς ἀρχιερωσύνης ἔδωκε τὸν ἑαυτὸν του εἰς περισσοτέρους ἀγῶνας, ποιμνίων ὡς ἀληθινὸς ποιμὴν τὸ ποιμνίον του εἰς νομάς σωτηρίους τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, καὶ ποτιζὼν αὐτὸ καθ' ἐκάστην μὲ τὰ νάματα τῆς ἐν-θεοῦ διδασκαλίας του, καὶ διὰ τῶν ἔργων τύπος γενόμενος παντὸς ἀγαθοῦ. Πλὴν μὲ ὄλας του ταύτας τὰς ἀρετὰς τότεν ταπεινώσιν εἶχεν ὁ αἰοιδίμος ὅπου ὠνόμαζε δοῦλον ἀχρεῖον τὸν ἑαυτὸν του, καὶ δὲν ἐνόμιζε ποτὲ πῶς κάμνει κανένα ἔργον εὐάρεστον εἰς τὸν Θεόν· διὰ τοῦτο ἐπεθύμει ν' ἀξιωθῆ τοῦ διὰ Χριστὸν μαρτυρίου, καὶ περὶ τούτου ἐδέετο καθ' ἐκάστην τοῦ Θεοῦ, ὅστις καὶ τὸν ἠξίωσε νὰ τὸ ἀπολαύσῃ μὲ τοιοῦτον τρόπον.

• Κατὰ τὸ ἀχιά⁽¹⁾ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐχρημάτισε μητροπολίτης Λαρίσης⁽²⁾ Διονύσιος ὀνομαζόμενος· ὃ ὅποιος ὄντας κακογνώμων καὶ κακότροπος, ἐπέισθη εἰς λόγους καὶ ὑποσχέσεις Φράγκων, καὶ συνεργεῖα δαιμονικῆ ἐμάζωξε πλῆθος ἱκανόν, καὶ ἐκίνησε κατὰ τῶν κρατούντων Τούρκων πόλεμον, ὀρμήσας πρὸς τὰ μέρη τῶν Ἰωαννίνων· ὅθεν πολλοὺς ἐφόνευσε· καὶ ἄλλοι μὴν ὑπομένοντες τὰς

(1) Κατὰ λάθος σημειοῦται ἀχιά, παραλειφθείσης τῆς δεκάδος.

(2) Τρικαλῶν λέγει τὸ Ἱερωτικὸν χρονικόν.

καταδρομάς του ἔφυγον ἀπὸ τοὺς τόπους ἐκείνους, ἀλλ' ὁμῶς εἰς ὀλίγον καιρὸν πιασθεὶς ἔδωκε τὴν πρέπουσαν δίκην, ἔλασινῶς φονευθεὶς παρ' αὐτῶν, παραχωρήσει Θεοῦ, ὡς ἀνάξια ποιήσας τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ δὲ ἅγιος οὗτος Σεραφεῖμ, καὶ ζῶντος τοῦ Διονυσίου, ἐγνώριζε τὴν κακογνωμίαν του, καὶ ὅσον ἐδύνετο ἀπόφευγε τὴν συναστροφὴν του, περιερχόμενος πάντοτε εἰς τὰ καθ' αὐτὸν χωρία καὶ τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ διδάσκων. Πιαθέντος δὲ ὡς εἶπαμεν τοῦ Διονυσίου καὶ φονευθέντος, καὶ τῶν Τούρκων εὐρισκομένων ἔτι εἰς τὴν παραχὴν ἐκείνην, ἔκαμνε χρεία νὰ κατέβῃ ὁ ἅγιος εἰς Φανάριον, τοῦ καιροῦ ἐλθόντος διὰ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἐκεῖσε ἀγάδες τὰ συνήθη πσχήσια· εἰς δὲ τὸ Φανάρι ἦσαν τινες Τούρκοι ἀγάδες φλονοῦντες τὸν ἅγιον διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὑπὸ τοῦ δαίμονος παροξυνθέντες, καὶ ἐζήτουν καιρὸν καὶ τρόπον ἐπιτήδειον ὥστε ἢ νὰ τὸν ρίψουν ἀπὸ τὸ τόσον ὕψος τῆς ἀρετῆς εἰς ἀσέβειαν, ἢ νὰ τὸν εὐγάλλουν ἀπὸ τὴν παρούσαν ζωὴν. Ὅθεν αἰτίας δραζόμενοι εὐλόγου τῆς ἀποστασίας τοῦ Διονυσίου, καθὼς εἶδον τὸν ἅγιον ἤρχισαν νὰ λέγουν ἀναμεταξύ τους, καὶ οὗτος μετὰ τοῦ Διονυσίου ἦτορ' καὶ τώρα πῶς ἐτόλμησε καὶ ἦλθεν ἐμπρὸς μας ἐπιβουλὰς μας ὄντας; Ὁ δὲ ἅγιος ἀκούων ταῦτα ἠπόρει, καὶ ὡς ἀνάιτιος ὢν ἐνόμιζε νὰ τὰ λέγουν περὶ ἄλλου τινός· οἱ δὲ ἀποκριθέντες μετὰ θυμοῦ εἶπον, διὰ λόγου σου, ὦ ἀποστάτα καὶ ἐπιβουλὰς· γὰρ ὁποῦ ἦλθες εἰς τὰς χεῖμάς μας, τώρα θέλεις λάβει καὶ ἐσὺ ἐκεῖνο ὁποῦ σοῦ πρέπει· ἔξω μόνον ἀτίσως καὶ θελήσης γὰρ ἀφήσης τὴν πίστιν σου, καὶ γὰρ γίνης Τούρκος τότε θέλομεν σὲ συγχωρήσει καὶ σὲ τιμήσει μεγάλως, ὡσὰν ὁποῦ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον γνωρίζομεν πῶς ἐμετατόησες καὶ ἔγινες ἕνα μὲ τοῦ λόγου μας· ὁ δὲ ἅγιος καίτοι παρ' ἐλπίδα ταῦτα ἀκούσας, ποθῶν δὲ καὶ ὡς εἴρηται τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτύριον, δὲν ἐδειλίασε τελείως, ἀλλὰ σταθεὶς μὲ καθαρὸν καὶ ἀσύγχιστον πρόσωπον τοὺς εἶπεν· ὅτι μὲν ἐγὼ ἀπὸ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν εἶμαι τελείως ἀμέτοχος ὄχι μόνον ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ τὸ ὁμολογοῦντιν, ἀλλὰ καὶ ἐσεῖς οἱ Τούρκοι, ἐὰν θέλετε γὰρ φανερώσετε τὴν ἀλήθειαν, τὸ γνωρίζετε καλλίτερα· τοῦτο δὲ ὁποῦ λέγετε ἠφήσω τὴν πίστιν μου διὰ γὰρ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὸν θάνατον, δὲν θέλω τὸ καταδεχθῆ κατ' οὐδέναν τρόπον ἠφήσω τὸν γλυκύτατόν μου Ἰησοῦν καὶ Θεόν μου, καὶ πλάστην μου, καὶ μάλιστα ὁποῦ θέλω πάθω ἀδίκως, καὶ διὰ τοῦτο ἐλπίζω ἀπὸ τοῦ δεσπότην μου γὰρ τύχῃ καὶ περισσοῦ

τέρας τιμῆς· τῆρ δὲ τιμῆν τῆρ ἐδικήν σασ οὔτε γὰ τῆρ ἀκούσω δὲν τὸ καταδέχομαι. Ταῦτα ἀκούσαντες ἐκεῖνοι, καὶ ἰδόντες ὅτι ἀπέτυχον τοῦ πρώτου σκοποῦ, ὤρμησαν κατὰ τοῦ ἁγίου, καὶ ἔλκοντες αὐτὸν μὲ βίαν μεγάλην καὶ σκληρότητα τὸν ἤφεραν εἰς τὸν ἡγεμόνα (τὸν παρ' αὐτοῖς Χαμουζάμπην ὀνομαζόμενον) καὶ ἐβόων κατὰ τοῦ δικαίου καὶ ἀθώου λέγοντες, καὶ οὗτος μετὰ τοῦ καταράτου Διουρσίου ἦν, ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπίβουλος μας· διὰ τοῦτο εὐγαλλίτον ἀπὸ τῆρ ζωῆρ του μὲ κακὸν θάνατον διὰ γὰ σωφροιστοῦν καὶ ἄλλοι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι· ὁ δὲ ἡγεμὼν καθήσας ἐπὶ θρόνου παρέστηκε τὸν ἅγιον ἐμπρὸς του, καὶ πρώτον μὲν ἀρχιστε μὲ τρόπον ἡμερον γὰ λέγει πρὸς τὸν ἅγιον, βλέπω σε, ἄνθρωπε, πῶς εἶσαι φρόνιμος, καὶ θαυμάζω πῶς ἐσυμφώρησας μὲ ἐκεῖνον τὸν κακὸν ἄνθρωπον, καὶ δὲν ἐμέτρησας εἰς τὸν τοῦν σου πῶς ἠθέλετε γὰ ἐπιχειρωθῆτε πρῶγμα ἀδύνατον, καὶ τῆρ ζωῆρ σασ ἀλέθριον; καὶ ἰδοὺ βλέπεις πῶς ἐκεῖνος ὁ κακὸς κακῶς ἀπόλετο· καὶ ἐσὺ γὰ ὀποῦ ἐπιδίωθης καὶ κινδυνεύει ἡ ζωὴ σου γὰ ἀποθάνης μὲ ἐλσεινὸν θάνατον καὶ ἐπώδυνον· ὅμως ἐγὼ βλέπωντας τῆρ φροσιμάδα σου, λέγω πῶς ὡς ἄνθρωπος ἠπατήθης, καὶ λυπούμενος γὰ σὲ θανατώσω σὲ συμβουλεύω γὰ γίνης Τοῦρκος, καὶ μὲ τοῦτο ὄχι μόνον τῆρ ζωῆρ σου θέλομεν χαρίσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμῆν θέλομεν μεγάλην σὲ ἔχει διὰ τῆρ φροσιμάδα σου. Ὁ δὲ ἅγιος μὲ συντομίαν ἀποκριθεὶς εἶπε, ὅτι μὲν ἄδικα πάσχω καὶ ἀναίτιος ὄν ὡς ὑπαίτιος παρεδόθην τὸ γνωρίζεις καλῶτατα· ὅμως ἐγὼ τῆρ πίστιν μου δὲν θέλω τῆρ ἀρηγήθῆ, οὔτε θέλω χωρισθῆ ποτὲ ἀπὸ τὸν γλυκύτατόν μου δεσπότην καὶ Θεόν, Ἰησοῦν Χριστόν, κἄν μυρίους θανάτους ἠθέλα λάβω διὰ τὸ ὄρομά του τὸ ἅγιον χαρὴν μου καὶ εὐφροσύνην τὸ ἔχω πρὸς ταῦτα, ὡ ἡγεμὼν, δέρε, σφάττε, ποιεὶ ὅ,τι εἶναι τῆρ ἐξουσίας σου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δικαστὴς δὲν ἔχασε καιρὸν, ἀλλὰ ἐπρόσταξε γὰ τὸν δειρουν ὤραν πολλήν, καὶ ἀνηλεῶς γὰ κατακόφουν τῆρ μύτην του εἰς λεπτά. Τοῦτου γενομένου καὶ τοῦ ἁγίου πάσχοντος τὰ τοιαῦτα ὡς ἐν ἄλλοτρίῳ σώματι, καὶ εὐχαριστοῦντος καὶ εὐλογοῦντος τὸν Θεόν, ἐπρόσταξεν ὁ ἐξουσιαστής γὰ τὸν ρίψουν εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ οὔτε τροφὴν τινα γὰ τὸν δώσουν, οὔτε ποτόν, μήπως καὶ μετανοήσῃ καὶ κάμῃ τὸ θέλημά τους. Ὁ δὲ ἅγιος ἐν τῇ φυλακῇ εὐρισκόμενος καὶ βλέπων εἰς τοῦ λόγου του τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἔχαιρε, καὶ τῷ Χριστῷ μεγάλως ὡμολόγει τὰς χάριτας, ὀποῦ τὸν ἠξίωσε γὰ πάθῃ

διὰ τὸ ὄνομά του τὸ ἅγιον, καὶ τὸν ἐπαρακάλει νὰ τοῦ δώσῃ ὑπομονήν νὰ τελειώσῃ τὸ μαρτύριον. Τῇ δὲ ἐξῆς καθίσας πάλιν ὁ ἄρχων ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ θρόνου με ἄμετρον ἔπαρσιν, ἐπρόσταξε καὶ ἔφεραν τὸν ἅγιον ἐμπρὸς του, καὶ ἄρχισε πάλιν νὰ λέγῃ πρὸς αὐτόν. Ἔσά γε, ὦ Σεραφεῖμ, ἐσωθροσίσθης ἀπὸ τῆν χθισινῆν παιδεῖαν; ἐγνώρισες τὸ συμφέρον σου ὅπου νὰ κίμης ἐκεῖνο ὅπου σὲ λέγω, καὶ ὡς φίλος σου σὲ συμβουλεύω, ἢ στέκεις ἀκόμη εἰς τὴν κακογνωμίαν ἐκείνην; Ὁ δὲ ἅγιος ἱστάμενος φαιδρῶ τῷ προσώπῳ εἶπεν, ἔπρεπεν ὦ ἡγεμῶν πρὸς ταῦτα νὰ μὴ δώσω χαμμῖαν ἀπόκρισιν, ἐπειδὴ καὶ λέγεις πῶς εἶσαι φίλος μου, καὶ με συμβουλεύεις τοιαύτην κακὴν συμβουλίην, ὅπου νὰ ἀφῆσω τὸν κύριόν μου Ἰησοῦν, τὸν ποιητὴν μου, καὶ πλάστην μου, καὶ νὰ πιστεύσω εἰς ἓνα ἄνθρωπον θνητὸν, ἀγράμματος, ἐχθρὸν, καὶ πολέμιον τοῦ Χριστοῦ μου! Ταῦτα λέγοντος τοῦ ἁγίου ὁ ἐξουσιαστὴς δὲν ὑπέμεινε νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον του, ἀλλὰ εὐθὺς ἐπρόσταξε πάλιν νὰ τὸν δείρουν σφοδρότατα, ἔπειτα νὰ τὸν ταυνοῦν χεῖρας καὶ πόδας καὶ νὰ βάλλουν ἐπάνω εἰς τὴν κοιλίαν του μίαν μεγάλην πέτραν, καὶ ἀνηλεῶς νὰ κατακόπτουν καὶ νὰ ξεσχίζουσαν τὰς σάρκας του. Ὁ δὲ ἅγιος τὸ τοῦ δεσπότη Χριστοῦ πάθος ἰδὼν γενόμενον εἰς αὐτὸν ἔχαιρεν εἰς τοσοῦτον, ὅπου καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνηλεεῖς δήμιοι βλέποντές τον ὅπου ὑπέμεινε τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα μετ' εὐχαριστίας, καὶ τὸ πρόσωπόν του ὅπου ἦτον λαμπρὸν καὶ εὐφραϊνόμενον ὡσάν νὰ ἦτον εἰς εὐωχίαν καὶ ὄχι εἰς τιμωρίαν, ἐθαύμαζον. Ὁ δὲ ἐξουσιαστὴς βλέπωντας τὸ στερεὸν καὶ ἀμετάθετον τῆς γνώμης του εἶδωκε τὴν τελευταίαν κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν νὰ τὸν παλουκώσουσαν διὰ νὰ λάβῃ βίαιον θάνατον. Φερομένου δὲ τοῦ ἁγίου εἰς τὸν τῆς καταδίκης τόπον, μία ἀράπισσα μελανωτέρα εἰς τὴν ψυχὴν παρά εἰς τὸ σῶμα, ἱσταμένη ἀπὸ τινα τοῖχον ὕβριζε καὶ ἀτίμαζε τὸν ἅγιον με αἰσχρὰς καὶ ἀτίμους ὕβρεις. Ὁ δὲ τοῦ δεσπότη Χριστοῦ θεράπων πιστότατος, μιμούμενος καὶ κατὰ τοῦτο τὸν Χριστόν, κατάραν μὲν κατὰ τῆς ἀθέου ἐκείνης οὐδεμίαν εἶπεν, ἀλλὰ μόνον στραφεὶς καὶ ἰδὼν αὐτὴν με τὸ ἱλαρὸν του ἐκεῖνο πρόσωπον, ὡσάν νὰ εὐγῆκε δύναμις ἀπὸ τὸ εὐλογημένον του πρόσωπον καὶ τὴν ἐκτύπησε, καὶ ὦ τοῦ θαύματος! ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω ἢ ἀναιδῆς καὶ μεμελανωμένη ἐκείνη ὄψις, ὁμοίως καὶ τὸ στόμα καὶ τὰ ὀμμάτιά της ἐστράφησαν, καὶ ἔγινεν ὁμοία τῷ πατρὶ της διαβόλω, καὶ ἔζησε μετὴν πληγὴν ἐκείνην χρόνους δεκαπέντε, γενομένη θέαμα ἐλεεινὸν εἰς

τοὺς ὀρώντας· πλὴν δύστροπος καὶ δαιμονιώδης ὄσα, καὶ τοιαῦτα παθοῦσα δὲν ἄφησε τὴν κακογνωμίαν της, ἀλλὰ ἐπὶ τῇ ὁμοίᾳ δυστροπία διέβηκε τὴν μιανάν της ψυχὴν, ἀπελθοῦσα εἰς τὸν ἐτοιμασμένον αὐτῇ καὶ πᾶσι τοῖς ὁμοίοις αὐτῆς τόπον τῆς κολάσεως. Ὁ δὲ ἅγιος ρθῆσας εἰς τὸν τῆς καταδικῆς τόπον, ἐνθα ἐγένετο κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς τὰ συναλλάγματα (παζάρι), πλησίον εἰς τὴν εὐρισκομένην ἐκεῖσε κυπάρισσον, καὶ σουβλισθεὶς παρὰ τῶν ἀσπλάγγων, εὐχαριστῶν παρέδωκε τὴν ἱεράν του καὶ τρισολβίαν ψυχὴν εἰς χεῖρας Θεοῦ τῇ 8' Δεκεμβρίου. Τὸ δὲ ἅγιόν του σῶμα ὤρισεν ὁ θηριώδης ἐκεῖνος ἄρχων νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ ξύλου ἡμέρας πολλὰς, τάχα διὰ σωφρονισμὸν ἄλλων· ἀλλὰ καὶ μόνον ὅπου ἔμεινε νεκρὸν ἡμέρας ἱκανὰς δὲν ἔπαθε τίποτε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ὅσα εἶνε τῆς φύσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων νὰ πάσχουν, οὔτε ἐξωγκώθη δηλαδὴ, οὔτε δυσοσμίαν τινὰ εὐγαλεν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον ἔγινε, καὶ ὡσεὶ ζῶν ἐφαίνετο, καὶ εὐωδίαν εὐγανεν ἄρρητον· τὸ ὅποσον καὶ οἱ ἄλλοθενεῖς βλέποντες ἐθαύμαζον· οἱ εὐσεβεῖς ἔχαιρον, καὶ τῷ θεῷ μεγάλας ἀπέδιδον τὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν καλὴν ὁμολογίαν τοῦ ἁγίου, καὶ ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην ἐσχάτην γενεάν τοὺς ἤζωισε νὰ ἰδοῦν ἐκεῖνα, ὅπου εἶχον ἐξ ἀκοῆς νὰ ἔγιναν εἰς τοὺς παλαιούς καιροὺς· θέλοντες δὲ νὰ πάρουν τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα νὰ τὸ ἔχουν εἰς ἐπίσκεψιν καὶ βοήθειάν τους, δὲν ἠδυνήθησαν, διότι ὁ ἐξουσιαστὴς ἔβαλλεν ἱκανοὺς φύλακας καὶ τὸ ἐφύλαγαν ἡμέραν καὶ νύκτα. Μετὰ δὲ ἡμέρας ἔκοψαν τὴν μακαρίαν του κεφαλὴν καὶ τὴν ἔφεραν εἰς Τρίκαλα μαζῇ μετ' ἄλλας κεφαλὰς κακούργων, τὰς ὁποίας βάνοντές τας εἰς κοντάρια τὰς ἔστησαν κατὰ σειρὰν ὅλας βλεπούσας πρὸς θυμᾶς· καὶ ταῦτα μὲν ἔκαμνον τὸ ἐσπέρας, τὸ δὲ πρωὶ αἱ μὲν λοιπαὶ ἀπάσαι κεφαλαὶ τῶν κακούργων ἐστέκοντο καθὼς τὰς ἔβαλλον, τὴν δὲ τοῦ ἁγίου τὴν κεφαλὴν τὴν εὐρισκον ὅπου ἔβλεπε κατ' ἀνατολῆς, καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ εἰς πολλὰς ἡμέρας γενόμενον. Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον ὅπου ἐτελεῖτο τὸ τοιοῦτον θαυμάσιον κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ ἔτυχεν ἐκεῖ εἰς Τρίκαλα ὁ ἠγούμενος τῆς ἱεραῆς μονῆς τῆς καλουμένης Δούσικον, καὶ ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸ θαῦμα ἔθετο εἰς τὴν καρδίαν του βουλὴν καλὴν κατὰ ζῆλον θεοῦ, νὰ κάμῃ τρόπον νὰ πάρῃ τὴν ἱεράν ἐκείνην καὶ πολύτιμον κεφαλὴν εἰς τὸ μοναστήριόν του, νὰ τὴν ἔχῃ εἰς ἁγιασμόν καὶ θησαυρὸν τοῦ μοναστηρίου του· ὅθεν συμφωνήσας μετὰ τινος Ἀλβανίτου χριστιανοῦ τὸν ἔταξε γρόσια πεντήκοντα νὰ κάμῃ

τρόπον νά κλέψῃ τὴν θαυματουργὸν ἐκείνην κεφαλὴν νά τοῦ τὴν φέρῃ ὅστις ἐπιτηρήσας τὸν καιρὸν ὄλην τὴν νύκτα, καὶ κοντὰ πρὸς τὴν αὐγὴν θεασάμενος τοὺς φύλακας ὅπου ἀπὸ τὴν ἀγρυπνίαν νικηθέντες ἐτρέπησαν εἰς ὕπνον, ἐπῆγεν ὅσον ἐδύνατο ἀφορητί πλὴν κατεβάζοντας τὴν τιμίαν κεφαλὴν ἀπὸ τὸ ξύλον ἀπὸ τε τὴν βίαν καὶ τὸν φόβον τοῦ ἄφησε τὸ ξύλον, καὶ πρὸν ἐκτύπησε, καὶ τοὺς φύλακας ἐξύπνησεν· οἱ ὅποιοι βλέποντες τὸν καλὸν ἐκείνον χριστιανὸν, ὅπου ἔκαμνε τὴν τοιαύτην θαυμαστὴν κλεψίαν, ἐδραμον νά τὸν πιάσουν· ὁ δὲ γενναῖος ἐκεῖνος, τοῦτο μὲν διὰ τὸν ζῆλον, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τὸν μισθὸν τολμήσας ἤρπασε τὸν πολύτιμον ἐκείνον θησαυρὸν ἀπὸ τὰς τρίχας καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ, καὶ ὅσον ἐδύνατο ἔφρευεν· ἐδίωκνόν τον δὲ καὶ οἱ φύλακες μὲ πολλὴν ὄρμην διὰ τὴν ἐντροπὴν τοῦ· ὁ δὲ καλὸς ἐκεῖνος χριστιανὸς γενόμενος ἐπάνω εἰς ἓνα γέφυρι τῆς Σαλαμβρίας, καὶ βλέπωντας τοὺς φύλακας ὅπου τὸν ἐπλησίαζαν καὶ φοβηθεὶς, ἔρριψε τὸ θαυμαστὸν κλεψίμον εἰς τὸν ποταμὸν. Ὅθεν καὶ οἱ φύλακες ἰδόντες τὸ γεγονός ἐγύρισαν ἀπρακτοί. Εἰς δὲ τὸν ποταμὸν ἐκείνον κάτωθεν τοῦ γεφυρίου ἰκανὸν διάστημα κάποιοι φαρᾶδες εἶχαν φράκτας κατασκευασμένας διὰ νά πιάνουν ὄψαρια, εἰς τὰς ὁποίας φερομένη ἢ τρισόλβιος ἐκείνη κεφαλὴ ἐπιάσθη ἀπὸ τὰς τρίχας· δύο δὲ ὄντων τῶν φαρᾶδων, ὁ μὲν εἰς ἐπῆγεν εἰς τὸ ὀπίτιόν του, ὁ δὲ ἕτερος ἔμεινε τὴν νύκτα ἐκείνην νά φυλάττῃ τὰς φράκτας· καθήμενος δὲ εἰς τὸ κρεββάτι καὶ βλέπων τὴν φράκτην (ὦ τῶν θαυμασιῶν σου Χριστέ βασιλεῦ!) εἶδε ἓνα πύρινον στύλον, ὅπου ἐκράτει ἀπὸ τὴν φράκτην καὶ ἔφθανεν ἕως τὸν οὐρανὸν, καὶ ψαλμωδίας θαυμαπτάς ἤκουεν· ἔμφορος δὲ γενόμενος εὐγῆκεν ἀπὸ τὸν ποταμὸν καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη εἰς ἐνὸς δένδρου κούφωμα, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ὄλην τὴν νύκτα ἐκείνην. Ἀφοῦ δὲ ἐξημέρωσεν ἐξεληθὼν ἐκείθεν ἐπῆγεν εἰς τὰ Τρίκκαλα, καὶ ἐδιηγῆθη τῷ συντρόφῳ τοῦ τοῦ θαυμάσιον. Ὅθεν τὴν ἐξῆς νύκτα ἐπῆγαν καὶ οἱ δύο νά ἰδοῦν τί ἦτον τὸ φανέν· καὶ διανυκτερεύσαντες εἶδον πάλιν ὁμοίως τὸν πύρινον στύλον καὶ τὰς ψαλμωδίας ἤκουσαν· καὶ μὴ ὑπομείναντες τὸ φοβερὸν τοῦ θαύματος φεύγοντες ἐκείσε ἐπῆγαν πάλιν εἰς τὸ κουφωτὸν δένδρον, καὶ εἰσελθόντες ἔβλεπον ἐκείθεν ἀπὸ τὴν τρύπαν τὸ τεράστιον ὄλην τὴν νύκτα, μὴ κοιμηθέντες τελείως ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ. Ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἡμέρας ἐπῆγαν νά ἰδοῦν τί ἦτον τὸ θαῦμα ὅπου τὴν νύκτα ἔβλεπον καὶ στοχαζόμενοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου ἔβλεπον τὸν πύρινον.

στύλον κῆραν τὴν μαρτυρικὴν καὶ χαριτόβρυτον κεφαλὴν, περιπεπλεγμένην ἀπὸ τὴν φράκτιν ἄνωγισαντες δὲ αὐτὴν ἐχάρησαν εἰς τὴν εὐρεσίαν τοῦ πολυτίμου θησαυροῦ. Τοιγαροῦν περιστείλαντες αὐτὴν καὶ ἀναλαβόντες τὴν ἔφερον τῷ ῥηθέντι ἡγουμένῳ ὁ δὲ καλότυχος ἡγούμενος ἰδὼν τὸ ποθοῦμενον ἀνεσκίρτησε, καὶ λαβὼν τὸ θαυμαστὸν κυνῆγι ἐδωκεν αὐτοῖς χάριν τῆς εὐρέσεως γρόσια πεντήκοντα. Μετὰ δὲ παρέλευσιν καιροῦ μαθόντες οἱ ἀδελφοὶ τῆς Κρουεῆς Πηγῆς τὴν ὑπόθεσιν ἐπεμύχαν τὸν ἡγούμενόν τους μετὰ τινος προεστοῦ Παναγιώτου Κωσκολᾶ ὀνομαζομένου διὰ νὰ πηγαίνουν νὰ ζητήσουν τὴν ἱεράν καὶ μαρτυρικὴν κῆραν ἀπὸ τὸ Δουσιτικόν, ὡς αὐτοῖς ἀνέκουσαν, διὰ τὸ εἶναι τὸν ἅγιον κοινοβιότην τους. Ἀπερχόμενοι δὲ κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ εὗρον εἰς Τρίκαλα καὶ τὸν μητροπολίτην Λαρίσσης, εἰς τὸν ὅποιον ἐφανέρωσαν τὴν γνώμην τους καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ τοὺς ἐνεργήσῃ εἰς τὸ δίκαιόν τους ζήτημα. Ὁ ὅποιος κρίνων τὸ δίκαιον ἀπεράσισε νὰ λάβουν οἱ Δουσικιῶται τὰ πεντήκοντα γρόσια καὶ νὰ δώσουν τὸν θησαυρόν ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ δὲ ἡγούμενος καὶ ὁ ῥηθεὶς Παναγιώτης λαβόντες τὸ ποθοῦμενον τὸ ἔφερον εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Κρουεῆς Πηγῆς, καὶ κατασκευάσαντες κιβώτιον θαυμαστὸν τὴν ἐβάλλον, καὶ εἰς τόπον ἱερόν καὶ ἐπιτήδειον τὴν ἀπέθεσαν, ἣ ὅποια μένει καὶ μέχρι τοῦδε σώα, εὐωδιάζουσα καὶ θαύματα βρύουσα ἄπειρα, ἐλευθερόνουσα τοὺς πιστῶς προσερχομένους παντοίων νοσημάτων, καὶ εἰς τὴν ὀλέθριον πανοικίαν ἐφάνη μυριάκις θαυματουργοῦσα, καὶ πολλὰς χώρας εὐσεβῶν ἐλευθεροῦσα μέχρι τῆς σήμερον ἀπὸ τὴν χαλεπὴν ταύτην ἀσθένειαν » (1).

(1) Ψάλλον τὴν ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ νεομάρτυρος Σεραφεῖμ ἀκολουθίαν ὁ δούλος Ἑλλήν καθικέτευε τὸν Θεὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ τουρκοκρατομένου γένους, ἀναφωνῶν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἴδε τὴν ἡμῶν ὀδύνην καὶ ἀκασιαν, ὡς πάλαι, ἔσποτα, ἐν Αἰγύπτῳ ἔβλεψας κεκακωμένους Ἰσραηλίτας σου, οὐχ ἦττον γὰρ δεδουλωται καὶ κατατρέχεται τῶν πιστῶν σου τὸ στίφος, φιλόνητοκα, Ἰσμαὴλ ἀπηνόως τῇ θρασύτητι. » Ἀλλὰ καὶ ὁ λαός, ὁ δείποτε ἀνδραγαθήματεξ ἐξμνήτας ἠρώων, ἐξαιρετικῶς ὕμνησε καὶ τὸν φιλελεύθερον τοῦτον ἱεράρχην διὰ τοῦ ἑξῆς δημοτικοῦ ἔσματος.

Καλόγερο τὸν Σεραφεῖμ οἱ Τοῦρκοι τὸν παρβέδαν,
 στὸ μοναστήρ' ἀσκήτευε τὸ λένα τῆς Κορώνας.
 Εἰς κυπαρίσσινο κλαδί τὸν κρέμασαν τὸν δόλιο,
 καὶ τὸ κλαδί ξεράθηκε, τὸ κυπαρίσσι' ἀνθίζει.
 γλωρῆ εἶπε ἡ ῥίζα του, γλωρῆ κ' ἡ κορυφή του.
 Τοῦ ῥίξην τὸ κεφάλι του μ' ἄλλα κλεφτῶν κεφάλια.

Ἐν ἔτει 1620 οἱ ἱππότες τῆς Μελίτης συνεννοημένοι, ὡς φαίνονται, μετὰ τῶν Πελοποννησίων προσέβαλλον τὸ φρούριον τῆς Γλαρέντσας (Καστέλ Τορνέζε). Ὁ ταξίαρχος Σκιμπιέρ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν γαλερῶν ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων ἐξήλθε, καὶ διὰ τριῶν πυλοκλαστῶν (rétards) ἤνοιξε ῥήγμα ἐπ' αὐτοῦ, πλὴν ἐνῶ οἱ ἱππότες ἠτοιμάζοντο πρὸς ἔφοδον εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι τέσσαρες χιλιάδες Τούρκων ἐπύρροντο κατ' αὐτῶν, ἐσήμαναν ὑποχώρησιν καὶ ἀπεμακρύνθησαν τῆς παραλίας (1).

Ἡ μεταξὺ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ σουλτάνου ἐπικρατήσασα πολυετής εἰρήνη διεῖρήθη τέλος πάντων περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, μετὰ δὲ πολυχρόνιον καὶ μυριόνεκρον ἀγῶνα ἀνεπετάσθη καὶ ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης ἡ ἡμισέληνος.

Περὶ τοῦ Κρητικοῦ πολέμου πολλὰ μὲν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζὰ; ἔγραψαν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἄλλοι τῆς Δύσεως ἱστοριογράφοι, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων τρία συνέθεσαν ποιήματα ὁ Κεφαλλῆν Ἀκάκιος Διακρούσης, καὶ οἱ Κρήτες; Ἀθανάσιος Σκληρὸς, καὶ Μαρίνος Τζάνης ὁ Μπουναλιῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν στιχοῦργημα τοῦ πρώτου γραφέν κατὰ τὴν

Τσοπάνης στὸν ἀφέντην του στὰ Τρίκαλα πηγαίνει
ἀκούμετ' ἀπ' τὸν οὐρανὸ φῶς στὰ κεφάλια βλέπει,
τὸ εἶπε στὸν ἀφέντη του κι' αὐτὸς τοῦ εἶπε—σῆρε
κεφάλι; ποῦδρες λαμπερὸ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ φέρης.
Τὴν νύχτα πάγει, κάθησε, βλέπει τὸ φῶς νὰ φέγγη,
κατὰ μεσῆς ἡ κεφαλὴ τοῦ Σεραφείμ φωτίζει,
ξαμόνοι στὰ πολλὰ μαλλιά, καὶ πέρνει τὸ κεφάλι.
Γιανίτσαροι τὸν ἀπαντοῦν θέλουν νὰ τοῦ τὸ πάρουν,
τρέχει αὐτὸς, τὸν κυνηγοῦν, στὴ Σιλαμπριά ἐφτάσαν.
Εἰς τὸ ποτάμι πέταξε τσοπάνης τὸ κεφάλι,
γυρίζει στὸν ἀφέντη του λέγει τὸ κάμωμά του.
Οἱ δύο πηγαίνουν διὰ νυκτὸς στὸ σιγαλὸ ποτάμι,
εἶδαν λαμπάδα στὰ νερά, καὶ τὸ κεφάλι βρῆκαν,
στὸν Ντοῦσκο στ' Ἀσπροπόταμο, στὴν ἐκκλησιὰ τὸ θέτουν.
Οἱ Ἀγραφιῶταις ἄρχοντες κι' αὐτοὶ στὴ Βόλι στέλνουν,
τὸ ζήτησαν, τὸ πήραν, ἔχουν το στὴ Κορώνα,
καὶ τὸ πανηγυρίζουνε σὰ κάρα τοῦ ἀγίου.
Οἱ δύο οἱ γιανίτσαροι εἶνε ζωγραφισμένοι
στὸ ἅγιο τὸ κόνισμα μαζὴ μὲ τὸν τσοπάνη.
Ἀπὸ πανοῦκλα ὁ ἅγιος χώρις, χωρὶά γιαιτρέυει,
μὲ τὸ καμάκι τὴν βαρεῖ καὶ τὴν κατεῖ στὰ πόδια.

(Passow, Τραγοῦδια Ἑνωμαλῆκα, σελ. 372—73).

(1) Vertot, Histoire de Malte, V, σελ. 142.

διάρκειαν τοῦ πολέμου (1667) περιέχει ἐν ὀλίγοις γενεϊκὰς τινὰς εἰδήσεις, καὶ δὲν ἔχει τὴν ἀξίαν τῶν δύο ἄλλων ἐξ αὐτοψίας λεπτομερῶς ἀφηγουμένων τὰς περιπετείας τοῦ αἰματηροῦ ἐκείνου ἀγῶνος· ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν ποίημα τοῦ Σκληροῦ ἐξεδόθη ἐν τῇ σειρά τῶν ἡμετέρων Ἑλληνικῶν Ἀνεκδότων, τὸ δὲ τοῦ Μπουνιαλῆ, μνημειὸν πολῦ τιμὸν διὰ τὴν νεοελληνικὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, εἰ καὶ δις τυπωθὲν ἐν Ἑνετίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον κατέστη σπάνιον, ὥστε ὁ φιλόβιβλος δύναται νὰ θεωρήσῃ σπουδαῖον ἀλθῶς εὔρημα τὴν ἀπόκτησιν ἀντιτύπου, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐπισυνάψωμεν μικρὰν τούτου ἀνάλυσιν.

« Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης γενομένου, ἣ ὅποια περιέχει τὴν σκληρότητα καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ φόνον, ὅταν ἐκυρίευσαν οἱ Ἀγαρηνοὶ τὴν δυστυχισμένην χώραν τῶν Χανίων καὶ Ῥεθύμνου, καὶ ὅ,τι ἐσυνέβη εἰς τὸ μέγαλον Κάστρον καὶ εἰς ταῖς ἄρδαις καὶ εἰς τὰ νησιά, ἀπὸ τοῦς ἀγμέ ἕως ἀχξῆθ' ὅπου τοῦ ἐδώκανε τὸ μέγαλο Κάστρο, καὶ ἐγένη ἡ ἀγάπη, συνθεμένη ἐν συντομίᾳ παρὰ Μαρίνου Τζάνε τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ τοῦ Ῥεθυμναίου ἐκ Κρήτης. Ἑνετίησιν ἀχπά. Παρὰ Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ, κοντὰ εἰς τὸν πόντε τοῦ ἀγίου Φαντίνου. » (Εἰς μικρὸν 8^ο ἐκ σελίδων XIV—447) (1).

Μετὰ τὸν προμετώπιον τίτλον ἔπεται ἡ πρὸς τὸν ποιητὴν ἐξῆς στιχρὰ προσφώνησις τοῦ Κερκυραίου Γ. Θ.

Στὸν Παρνασσὸ τῆς ἀρετῆς ἐποῦτου τοῦ αἰῶνος,
σταῖς βρύσαις ταῖς μουσαϊκαῖς τοῦ νέου Ἑλικῶνος,
ὦ κλάδι τῆς ποιητικῆς δεῦτε νὰ ποτισθῆτε,
οἱοὶ τοῦ Τζάνε ποιηταὶ γνήσιοι νὰ γενῆτε.
Θέλετε δ'εἰ Φοῖβου λαμπρὸ 'ς τοῦτα τ' ἄσπρα λειβάδια,
μὲ ἄνθη εὐωδέστατα 'ς ἐγκαθίστα λαγγάδια.
Ταῖρα σὲ κάμπους τάστητε λουλουδοστλισμένους,
μὲ ῥόδα καὶ μὲ ὑάκινθους κρίνομοσκοπλεμένους.

(1) Ἡ μετὰ εἰκοσιν ἔτη γενομένη ἀνατύπωσις ἔχει τοιαύτην ἐπιγραφὴν, ἣν παραλαμβάνω ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ λογίου ἀρχιμανθροῦ Κυρίου Κυρίλλου Ἀθανασιάδου συντεταγμένου καταλόγου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης. « Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου, καὶ τῶν περιπτώσεων τῶν γενομένων ἀπὸ ἀγμέ μέχρι τοῦ ἀχξῆθ', συνθεθεῖσα ἐν μεγάλῃ συντο-

Κ' εἰς τὸν κλεινὸν Ἀπόλλωνα στὸν Πέγατον ἐπάνω
 τώρα ἰδῶ καὶ τώρα κεί θωρῶ κι' αἰωνίδια ἄνω.
 Γιατὶ ἀπετᾶ πολλὰ ψηλά, τρέχει στὴν οἰκουμένην
 ὁ νοῦς του σὲ διάφορα λόγια, καὶ μέσα μένει.
 Στῆς Κρήτης τῆς πατρίδος του ταῖς αἱματοχυσταῖς,
 πολεμικοτυραννικαῖς, ἀμὴ ἔξαις τραγωδίας,
 ἄλγο διάστημα καιροῦ ἐγύρισε, κι' ἀπέκει
 ἐστράφη εἰς τὸν Παρνασσὸ καὶ στ' ἄνθη τώρα στέκει.
 Γι' αὐτῶς κ' ἐγὼ, πούμαι παιδὶ τῶν κηπουρῶν Ἑλλήνων,
 τοῦ Ἀλκινίου Φαίακος, τὸ λογιζόμ' οὐκ ἀφίνω
 νὰ θεωρῆ τὰ θαύματα, κ' ἤρθαμ' ὁμάδι τώρα
 στοὺς κήπους τοὺς πολύανθους, νὰ ἰδῶ ἔς ὀλίγην ὥρα
 τοὺς κάμπους, κι' ἀπὸ τοὺς καρποὺς στοὺς κήπους μας νὰ σπείρου,
 ν' ἀνοίξουν καὶ ν' ἀνθήσουνε, φυτεύοντας τριγύρου.

Μετὰ τὴν προσφώνησιν ἐπονται ἰταλιστὶ ἢ τε ἄδεια τῶν λογοκρι-
 τῶν τοῦ Παταυῖνου γυμνασίου περὶ ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος ὡς μὴ
 περιέχοντος οὐδὲν ἀπαῖδον εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, καὶ τὸ εἰς
 τοὺς κληρονόμους τοῦ τυπογράφου Ἀνδρέα Ἰουλιανοῦ χορηγούμενον
 προνόμιον· εἶτα δὲ ὁ *πέραξ* τῆς διηγήσεως ἐν σελίσιν ὀκτώ, καὶ μετὰ
 ταῦτα, ἐν εἰδει προλόγου, ἐπίκλησις τοῦ στιχουργοῦ πρὸς τὴν ἁγίαν
 Τριάδα καὶ τὴν Θεοτόκον, τελευτῶσα οὕτω.

Τὸν κῆπον ὅπου ἔβαλα ν' ἀρχίσω καὶ νὰ δώσω
 στὰ χέρια τῶν χριστιανῶν, καλὰ νὰ ξετελειώσω,
 ὄχι νὰ ἰδοῦν τὸν παιδωμὸν, τὴν μάχην νὰ γνωρίζουν,
 κι' ἐμένα ὅπου τάκαμα πάντα νὰ μακαρίζουν.
 Νὰ σὰς ἐδείξω σήμερον ὅλα τὰ βάσανά μας,
 φόβους, θανάτους, καὶ σκλαβιαῖς, ὅπουλθε στὰ κορμιά μας;
 γιὰ νὰ κατανοήσετε τὴν ἄγριαν ὥραν κείνην
 ὅπου στὴν Κρήτην ἔτυχε μὲ δίχως σπλαγχνούνην.

Ἀκολουθεῖ δὲ ἀφιέρωσις στιχρᾶ πρὸς τοὺς Ῥεθυμνίους αὐθέντας
 τοῦ Μπουνιαλῆ, ὅστις εἰ καὶ μὴ καυχώμενος ἐπὶ ποιητικῇ δεινότητι
 ἤθελκσεν ὡς αὐτόπτης νὰ στιχουργήσῃ τὰς περιπετείας τοῦ δαινοῦ
 ἐκεῖνου πολέμου, καθ' ὃν

μία παρὰ Μαρῖνου Γζάνε τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ τοῦ Ῥεθυμνίου ἐκ Κρήτης Ἐνε-
 τίρεισιν ἀφί, παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ. — Εἰς Ἰον.

ΣΗΜ. Ἐπειδὴ ἡ πρώτη ἐκδοσις, ἣν ἔχω ὑπ' ὄψιν, τυπωθεῖσα πιθανῶς ἔνευ τῆς
 ἐπιστασίας τοῦ στιχουργοῦ, βεβαίως σφαλμάτων ἀλλοιούτων τὴν ἔννοιαν, ἀναγκάζο-
 μαι νὰ διορθώσω αὐτὰ ἐν τῇ ἀναλύσει πρὸς κατάληξιν τῆς διηγήσεως.

Ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίαις ἑστολίσαν
 ταῖς εὐμορφαῖς εἰκόνας ἐτζακίσαν,
 ἐσπούσανε τοὺς τάφους κ' ὄλους τῶν ἀνοιξαν,
 τὰ λείψανα ἔλα εὐγαλιν καὶ τὰ ρίξαν,
 κ' ἦτον τὰ περιγιάλια στολισμένα
 κορμιὰ τῶν Ῥεθεμιώτων σαπημένα·
 ἐκεῖ στὰ τείχη κάτω ὄλους τοὺς καίγαν,
 κ' οὐδὲ τοὺς μνημονεῦγαν, οὔτε τοὺς κλαίγαν.
 Ὅρθους ἀνθρώπους εἶδαμεν ἀποθαμένους·
 νὰ στέκουν στὰ χαράκια καὶ μαυρισμένους·
 κ' ὡσάν ἀσικὴ χοντρ' ἦτονε πρησμένοι,
 ἄταφοι οἱ πτωχοὶ καὶ βρωμισμένοι.
 στὸ πέλαγος ἐθώρειε τ' ἄντερά τους,
 κ' ἀπέξω εἰς τὴν γῆν ἤτουμε τὰ κορμιὰ τους.
 δὲν εἶχασίνε τόπον γιὰ νὰ τοὺς θάπτουν,
 εἰς τὸν γιάλον τοὺς ρίχτανε κάτω.
 κορμιὰ ἀνοιμένα θώρειες κ' ἐμυρίζαν
 σκουληκία εἰς ταῖς καρδιάς καὶ μηρυρίζαν.
 κεφάλια καὶ μασέλαις χωρισμέναις,
 καὶ σάρκαις εἰς τὰ χαράκια κολλημέναις,
 εἰς τὸν γιάλον νὰ πῆσουν σὺν τοὺς καρλόκου,
 κ' ἀπὸξω ἐκεῖ θώρειες κορμιὰ 'ς τοὺς λάκκους,
 Ὅ χάρος δὲν ἤμπόρειε τότε νὰ φθάνη,
 ποῦ κόπτε τότ'α πλείσια τὸ δραπάνι.
 Ὁλόγδυμνα κεράσιζ ἐκεῖ καῖχαν
 εἰς τὸ καστέλλι κάτω καὶ χαθῆκαν.
 Θαντικὸν καὶ πόλεμος ἦτον, ὁμαδί·
 πτωχοὶ καὶ πλούσιοι ἐπικρίνασι στὸν ἄδη.
 Ὅ,τι εἶδαμεν ἐτότεσ ἄλλοι μὴν δοῦσι,
 οὐδὲ στὸν κόσμον πλέον μήτε γενοῦσι.
 • Εἶδα πῶς στὰ καντούνια σου ἀποθαῖναν
 κ' οὐδένας δὲν τὰ κύτταζε τὰ ξίνα·
 Χανιώταις, Ῥεθεμιιώταις στὸν κόσμον πάτε,
 στὴν Ζάκυνθο, Κορφοὺς καμπότοι ἔλατε,
 νὰ βρῆτε κηλοσύνην κ' ἔλιμμοσύνην,
 φιλοξενίαν πλείσιαν καὶ χριτιανοσύνην.
 • Πράγμα ποῦ δὲν ἠκούσθηκε στὴν κτίσιν
 'ς ἀνατολὴν ποτὲ οὐδὲ εἰς δύσιν,
 νὰ τὸ γροικᾷ τις εἶνε τρομάρα,
 γιὰτ' ἦτον τοῦ Θεοῦ πλείσια κατάρρα.

Μετὰ ταῦτα ἐπονται δύο στιχηραὶ προσφωνήσεις πρὸς Μελέτιον
 Χορτάκιον τὸν Φιλαδελφείας, καὶ τὸν ἄρχοντα Μάρκον Καγιάννην

καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐξυμνοῦσα τὴν σοφίαν καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ λογίου
ἐκείνου ποιμενάρχου, ἔχει οὕτω.

Φῶς ἀκτιστον, ὁποῦκτιςες ἦλιον καὶ φεγγάρι,
γῆς κ' οὐρανοῦ τὰ τάγματα, σήμερον δὸς μου χάριν
στὸν νοῦν, στὰ μάτια, στὴν καρδίαν, στὴν γλῶσσαν, στὴν ψυχὴ μου,
στὴν ἀναπνοῖαν, στὰ χερίά μου, κ' εἰς ὅλον τὸ κορμί μου,
τὸ θεὸν γράψω σὲ χαρτὶ νὰ μὴν μὲ ἐμποδίσῃ
τῆς λητμονικῆς ἢ ἀργητα, μαῦσκολα νὰ κινήσῃ
ἢ γλῶσσά μου πρὸς ἔπαινον, ὡς πρέπει γιὰ νὰ δείξῃ
τὰ ἄμετρα χάριαματα ποῦθεν ἢ φύσις σμιξεί
εἰς τὸν πανιερώτατον, μυριοχαριτωμένον,
λαμπρότατον, σεμνοπρεπῆ, καὶ πλείσια παινεμένον,
περὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῆς καὶ εἰς φιλοσοφίας
ἐπιστημονικώτατον κ' ἄξιον Φιλαδελφείας,
ὄσιον, ἀγγελόφρονα εἰς τὴν θεολογίαν,
πανάριστον ἐν λόγοις τε καὶ εἰς ἀστρολογίαν,
ἀκρότατον, ἀγγίζουσι τε εἰς τὴν θεολογίαν,
καὶ συνετὸν ἐν διδασκαίᾳ καὶ εἰς τὴν εὐγλωττίαν.

Ποῦ τοῦ βουλεύουσι αἱ τιμαὶ ὀγίκα εὐχαριστήσιν του,
γιὰ νὰ πληθθαίνουσι εἰς τὴν γῆν τὴν φῆμην τὴν δικὴν του,
πῶς διώχνει ταῖς διπρῶσιαις καὶ ταῖς ζηλοφθονίαις,
τὸ σκότος μεταλλάσσοντας εἰς φωτοφνίαις.

Αἱ ἀρεταὶς τὸν δείχνουσι ἐδῶ στὸν κόσμον κάτω
πῶς εἶνε ἄξιος ἱατροῦ ψυχῶν τε καὶ σωμάτων,
καὶ ἡ μάθησίς του αἱ πολλαὶ τρέχουσι καὶ κρατοῦσι,
καὶ πανταχοῦ ὡς σάλπιγγες τὸν καταμαρτυροῦσι.

Πίστις, ἀγάπη, καὶ ἐλπίς στέκουσι καὶ κρατοῦσι
στέφανον ἀχειρόπλοκον καὶ τὸν περικυκλοῦσι,
καὶ λέγουσιν του βάλλε το, καθὼς ἡμᾶς τυχαίνει
νὰ βάνωμεν ἀπὸ θεοῦ, καὶ εἰς τὴν κορυφὴν σ' ἄς μὲνῃ
στεφάνῳ εἶνε θεϊκόν, στεφάνῳ τῆς σοφίας,
στεφάνῳ πάσης ἀρετῆς, καὶ τῆς ἱεραρχίας,
στεφάνῳ πλοῦτου καὶ τιμῆς, σμικτὸν μὲ σπλαγχνοσύνην,
ποῦ διώχνει κάθε σκάνδαλον καὶ πᾶσαν κακοσύνην
καὶ τοῦτο ποῦ σοῦ φέραμεν εἶνε ὁ ἀβραβῶνας
τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, νὰ ζῆς εἰς τοὺς αἰῶνας
ἐσένα ὁμοιάζομεν στὴν πλείσια κλοσύνην,
στοῦ ἡλίου τὴν λαμπρότητα κ' εἰς τὴν καθαροσύνην.

Μελέτιε, μέλι γλυκὸ ποῦ γίνεται ἀπ' ἄνθη,
καὶ μετὰ τούτων κόπτονται πολλῶν πεινήτων πάθι.
Εἰς τὴν γενεὴν Χορτάκιος, ποῦ κάθε πληγωμένος
βοήθειαν παίρν' ἀπὸ σὲ καὶ μένει γιατρεμένος.

Κι' ἄλλους γιατρεύεις ψυχικά, κι' ἄλλους μ' ἐλεημοσύνην,
κι' ἄλλους μὲ γλυκομῆλιτα λόγια καὶ προσούνην.

Γιὰ ταύτως εἰς τοὺς οὐρανοὺς εὐρίσκεισαι γραμμένους
εἰς τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς, κ' εἶσαι προωρισμένος.

Κ' ἔπρεπεν ὅλοι οἱ Κρητικοὶ ἐδῶ νὰ μαζωχθοῦσι,
νὰ βλέπουν τὴν ἰδέαν σου καὶ νὰ τὴν προσκυνοῦσι.

Ἄστεροστόλιστοι οὐρανοὶ, λαμπροφροῦσα ἡμέρα,
κι' ἀργυροκροῦσταλλα νερὰ, καὶ ζωηφόρ' αἴερα,
καὶ χρυσοπράσινα δενδρά ἀσπαραγγυρανοισμένα,
κλίνετε κλάδους καὶ κορφὰς καὶ φύλλα μωρισμένα,
τώρα ποῦ σκύπτω κεφαλὴν καὶ γόνατα συγχλίνω,
καὶ μὲ πολλὴν ταπεινώσειν τοὺς στίχους μου σοῦ δίνω·
ράννετε ἄνθη καὶ νερὰ τρέξετε μετ' ἐμένα,
καὶ ζέφειροι γλυκύτατοι γενῆτε ὅλα ἔνα,
διὰ νὰ στεφανώσωμιν τὸ ἄνθος τῶν χαρίτων,
σοφίας τὸν ὠκεανὸν καὶ ἄνεσιν πενήτων.

Ὡ δέσποτα παμπόθητε, πανιερώτατέ μου,
περίλαμπρε καὶ κάμφρονα καὶ φίλε ἀκριβέ μου,
δουλοκρεπῶς τὴν χάριν τῆς δέομαι νὰ θελήσῃ,
νὰ τοὺς δεκτῆ στό χέρι τῆς κ' ἐμένα νὰ τιμήσῃ.

Κι' ἂν εὖρης στίχους ἄμετρον μέσα συγχώρησέ με,
καὶ σίκωσον τὸ χέρι σου μόνον κ' εὐλόγησέ με,
γιὰ πόθον καὶ εὐλάβειν πούβαλα κ' εὐγαλά τῆς,
εἰς χάριν τῆς πατρίδος μου, τῆς νῦν δυστοχεστάτης.

Λαμπροὶ δὲ καὶ χαριέντες εἶνε καὶ οἱ πρὸς τὸν συμπατριώτην τοῦ
Καϊγιάννην ἀποτεινόμενοι στίχοι, οὓς παρατιθέμεθα.

Ἄπῃς ἢ τύχη μ' ἔφερε εἰς τοῦτο νὰ μιλῆσω,
ἐβάλθηκα σὲ πέλαγος νάμω νὰ κολυμπήσω·
τὰ κύματ' ἔχω τήρησιν ἀπὸ βάθος μὴ βουλῆσω,
κι' ὡς ἀμαθῆς ἐτύχαινε ὀπίσω νὰ γυρίσω,
νὰ μὴ μὲ κνίξουν τὰ νερὰ καὶ νὰ με καταπιοῦσι,
καὶ νὰ μὲ βρῆσουν εἰς τὴν γῆν, κομμάτια νὰ μ' εὐροῦσι
στὴν ἄμμον στὴν ἀκρογιαλιάν, ἢ στὰ χαράκια πίνω,
ἢ στ' ἀγριωμένα κύματα νὰ πέσω ν' ἀποθῶνω.

Μὰ πάλιν δίχως τήρησιν, δίχως καὶ νὰ φοβοῦμαι
θὰ κάμω τὸ ταξεῖδι μου, κ' ἐλπίζω δὲν πλανοῦμαι
νὰ ταξειδεύω μὲ χιρὰν κ' ὅλος διαφορεμένος,
μ' ὄλο ποῦ δὲν εὐρίσκομαι καλὰ δασκαλεμένος,
γιατὶ δὲν ἔχω γράμματα, μάχω καμπόση πράξιν,
καὶ τὸ βαρκάκι γύρισε στὸν τόπο του ν' ἀράξῃ,
ἔξω νὰ βγάλλῃ τὸ ἀγοραῖς ὀπούθελε φορτώσει,
τοὺς κόπους καὶ τοὺς στίχους μου εἰς ἅπαντας νὰ δώσῃ.

κι' ἀπῆτις τοὺς διεθάσουσι καὶ ἀκριβῶς τοὺς 'δοῦσι,
 ὅλοι ν' ἀναστενάξουσι, καὶ νὰ τοὺς λυπηθοῦσι·
 κουμέρκι σὲ κακόγλωσσαις ἔχουσι νὰ φανοῦσι,
 σὲν δοῦσι τὸ γομάρι μου, τί θέλουσι νὰ πούσι;
 πῶς δὲν ἐτύχαινε ποτὲ νοῦς, ὅπου δὲν σπουδάξῃ
 γράμματα, νᾶχῃ αὐθάδειαν τέτοιας λογῆς νὰ πράξῃ.
 Γι' αὐτῶς τοὺς στίχους τσ' ἄμετρος ἐβάλθηκα νὰ βάλλω
 σὲ πρόσωπον εὐγενικὸν κι' ἀξιότατον μεγάλο,
 νὰ τοὺς φυλάξῃ ἀπὸ βρονταῖς κι' ἀπ' ἀστραπαῖς νεφάλων,
 κι' ἀπὸ βροχαῖς κι' ἐνεμικαῖς, κι' ἀπὸ κινδύνων ἄλλων.
 Κι' ἀφέντη μ' ἀξιώτατε, παῦ σοῦ δουλεύουν τόσοι,
 στήν ἀρετὴν, στὴ διάκρισι, στήν τάξιν, καὶ στὴ γνῶσι,
 τὴ στέλλω εἰς τὸ λαμπυρὸν ὄνομα τὸ δικό σου,
 καὶ μὲ πολλὴν ταπεινώσιν συγχώρησιν ζητῶ σου,
 γιὰ τέτοιο λίγο χάρισμα ἀποκοτιά εἶχα πάρει
 νὰ δώσω στήν πολλ' ἀκριβή κ' εὐγενική σου χάρη·
 γιὰ ταῦτως κ' ἡ καυμένη μου καρδιά εἶχε λαῦρα τόση,
 μὲ τ' ὄνομά σου στόλισι τοῦ κόπου μου νὰ δώσῃ.
 Καθὼς ὁ ἥλιος στὰ ψηλὰ λάμπει καὶ διαφωτίζει,
 καὶ στέκεται στὸν κύκλον του, κι' ὄλην τὴν γῆν στολίζει,
 καὶ δὲν ἀλλάσσει σκοτεινὸς ποτὲ οὐδὲ μαυρισμένος,
 γιὰτ' εἶνε φυσικὰ λαμπρὸς κι' ἀκτινοβολημένος,
 τέτοιας λογῆς κ' ἡ φρόνησις λάμπει κ' ἡ εὐγενειά σου,
 εἰσὼν τὸν ἥλιο τσ' οὐρανοῦς, καὶ τὰ καμώματα σου.
 Πέλαγος ἄμετρος τιμῆς, βρῦσι τσ' ἐλεημοσύνης,
 ποτάμι τῆς φρονήσεως, πηγὴ τῆς καλοσύνης,
 τῆς γνώσεως καὶ τάξεως πέτρα 'σαι τιμημένη,
 κι' ἀπὸ τὸ στόμα σου ποτὲ λόγος ψευδῆς δὲν βγαίνει·
 γι' αὐτῶς ἐσένα θέλουσιν οἱ φρόνιμοι πῶς νᾶσαι
 στὴ διάκρισι ξεχωριστὸς, κι' ἀπ' ὅλους μαρτυρᾶσαι.
 Κ' αἱ Μοῦσαι ἢ οὐραν-καίς, κ' αἱ ἀρεταῖς τοῦ κόσμου
 εἰς τὸν ἀέρα πέρνουνται καὶ συντηρῶ τσ' ἐμπρός μου,
 καὶ λάμπειν ἀπὸ λόγου τως βλέπω στὴ γῆν ἐφάνη,
 κ' ἐδίδαξε νὰ κατοικᾷ στὸν Μῆρκο τὸν Καγιάννη.
 Στὰ λόγιαί του τὰ γνωστικὰ καὶ πλείσια παινεμένα,
 ποῦ στῶν ἀνθρώπων ταῖς καρδιαῖς εὐρίσκονται γραμμένα.
 'Σ ὄλην τὴν γῆν σὲ μελετοῦν, στήν Βενετιά τιμᾶσαι,
 κι' ἀπ' ἄρχοντες εὐγενικοὺς κυττάξω καὶ ἀγαπᾶσαι,
 γιὰτι μιμᾶσαι τὸ καλὸ, καὶ τὸ κακὸν ἀφίνεις,
 καὶ συμβουλεύεις τοὺς πτωχοὺς μὲ λόγια σωφροσύνης.
 Καὶ βλέπω κ' ἡ πατρίδα μας γιὰ σένα μελετᾶται,
 κι' ἂν στέκεται κ' εἰς τὴν οὐλαβιά αἴρεται καὶ τιμᾶται·

Ἄκρᾳσι παρακαλῶ σὲ τούτους νὰ μοῦ δώσῃ,
 ἢ εὐγενείᾳ σου ἢ πολλῇ κ' ἢ ἀρχοντιά σου ἢ τότῃ.
 Γιατὶ ὅσα θέλουσι θεριὰ ἀπάνω μου πηδήσουν
 σὲ φύλαξιν θὰ σὲ κρατῶ νὰ μὴν μὲ ἐμποδίσουν.
 γιατί κατέχω βέβαια στὰ χερίᾳ σου σὰν πούσαι
 φύλαξι πέρνει ὁ κόπος μου, κί' ὅλοι θὰ τὸν πεινοῦσι (!).

Ἄπὸ τῆς σελίδος 15 ἀρχόμενος ὁ ποιητὴς τῆς διηγήσεως τοῦ πο-
 λέμου, προλογίζεται ὡς ἑξῆς:

Γράφω σας ν' ἀγροικήσετε, ἄρχοντες τιμημένοι,
 τὸν πόλεμο καὶ τὴν σκλαβιὰ πού πάθαν οἱ καύμενοι
 τῆς Κρήτης, ὅλον τὸ νησί, χώραις, χωριά καὶ τόποι,
 πού πέφτανε σὰν τὰ πουλιὰ μὲ βόλια οἱ ἀνθρώποι.
 Κ' ἔρχομ' ἀπὸ τὰ Χανιά τὸν πόλεμο ν' ἀρχίσω,
 καὶ νὰ τὰ πῶ καταλειπτῶς τὸν κόσμον νὰ τ' ἀφήσω.
 νὰ τὰ διαβάζουτε συχιά, κί' ὅλα νὰ τὰ θυμοῦνται,
 πού τόσοι ἐχαθήκανε νὰ κλαῖνε, νὰ θρηνοῦνται.
 Κί' ἂν ἦνε καὶ πτωχῆνασι, κί' ἄλλος πολλὴ πλουτίζει,
 ἔς' ἀποφάσις ὁ θεὸς ἀπ' ὅλους μᾶς ὀρίζει.
 Νὰ δειξῶ Χάντακα, Χανιά, ῥέθεμνον νὰ κυττάξῃ
 νὰ κλαύσῃ ἀπὸ τὴν καρδιά, κί' ὅλος ν' ἀναστенаίξῃ.
 Νὰ χύσου δάκρυα ποταμὸν πῶς ἀίχμηλωτίσθηκαν
 ἀπὸ τὸ γένος τῶν Τουρκῶν καὶ καττημασθῆκαν.
 Λοιπὸν τώρα γραικήσετε τὸ τέλος πῶς ἐγίνῃ
 πῶς ἐρημάσθη τὸ νησί, κ' ἔτυχε σκλαβοσύνη.
 Πῶς ἦτενε ἡ ἀφορμὴ ὁ Τοῦρκος ν' ἀρματώσῃ
 νάρθη τῇ Κρήτης τὸ νησί τὸν πόλεμον νὰ δώσῃ.

Ἀμέσως δὲ διηγεῖται πῶς μία σουλτάνα φέρουσα προσκυνητὰς καὶ
 φορτίον ἐκ πολυτίμων εἰδῶν πορευομένη εἰς Μέκκαν ἠχμηλωτίσθη
 καθ' ὁδὸν καὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν κατέργων τοῦ ἐν Μελίτῃ ἱεροσο-
 λυμικοῦ τάγματος· τοῦτο μαθὼν ὁ Σουλτάνος διέταξε νὰ ἐξοπλι-
 σθῇ καὶ πλεύσῃ δῆθεν κατὰ τῆς Μελίτης ὁ στόλος, ὅστις ἀναχωρήσας
 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἤλθεν εἰς Πύλον, καὶ ἐκεῖ δηλώσας τὰς κατὰ
 τῆς Κρήτης προθέσεις διηυθύνθη πρὸς τὸ ἀκρωτήριον Σπάθα, καὶ
 τὴν πρῶτων τῆς παρασκευῆς ἐθεάθη ὑπὸ τῶν ἐν Χανίοις σχολῶν. Οἱ
 εἰς συγκομιδὴν τῶν γεννημάτων καταγιγνώμενοι Ἕλληνας εἰδοποιή-

(1) Αἱ ἐν τῇ προσφωνήσει ταύτῃ ποιητικαὶ παραβολαὶ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς εἰς Γεώργιον Νόρμφορην προσφωνήσεως τῆς Ἐρωφίλης τοῦ Σορτάκη (Παράβ. Νοελληνικὴν Φιλολογίαν σελ. 341-

θέντες ὑπὸ τῶν ἀρχῶν περὶ τοῦ κινδύνου ἀμέσως περιχάροι σπεύδουσιν εἰς βοήθειαν. Τὴν 13 ἰουνίου 1645 ἡμέραν παρασκευὴν περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀπέβησαν οἱ ἔχθροί εἰς Θοδωρὸν, τὸν ὅποιον οἱ φρουροῦντες παρέδωκαν μὲν πλὴν ἐμβαλόντες πῦρ εἰς τὴν ὑπόνομον μετὰ τῶν Τούρκων συνεκάησαν. Τὸ Σάββατον ἐπροχώρησαν εἰς τὰ περίξ καὶ

Ἐπιάσασινε τὰ χωριά, τοὺς χριστιανοὺς ἐγδῶσαν
κ' ἐκαίγανε τὰ ληψοῦτα κ' ὄλους τοὺς ἀδικῆσαν,
τὰ περιδόλια καὶ δεινὰ εὐγαλε κ' ἐκοφέντα,
καὶ τὰ καλάτια τᾶμορφα τότες ἐχάλασέν τα.
Σαββάτο καὶ τὴν Κυριακὴν ἔλαμν στα χωριά
καὶ ἔιχνασι ταῖς ἐκκλησιαῖς χωρὶς παρηγορία.

Μετὰ τοῦτο προσέβαλον τὸ φρούριον τῶν Χανίων,

Καὶ μουγκισμὸς ἐγένηκε σταῖς μπάλαις ποῦ πετοῦσαν,
ὅπου ταῖς πέτραις τῶν σπιτιῶν ἔδιδαν κ' ἐχάλοῦσαν.

Ἄμα ἐγνώσθη εἰς τὸ Ῥέθυμνον καὶ τὸ Κάστρον ἡ πολιορκία, ὃ Ἐνετὸς στρατηγὸς προσεκάλεσεν εἰς ἐπικουρίαν πάντας τοὺς τιμαρισούχους, καὶ τοὺς ἐντοπίους ὀπλαρχηγούς, οἵτινες προθύμως ἐδραμον εἰς Ῥέθυμνον.

Ῥωμαῖοι Φράγκοι ἦτον συντροφιασμένοι ὄλοι,
κ' ἀπάνω 'ς ὄλους προεστὸν εἶχαν τὸν Φηναρόλη.

Διαταχθέντες οὗτοι ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς Χανία φθάνουσιν εἰς τὰ Καλάμι καὶ Ἀγίαν Μαρίναν, καὶ στρατοπεδεύουσι πλησίον μιᾶς βρύσεως. Οἱ δ' ἐν Χανίοις στενωῶς πολιορκηθέντες ἀνδρικόωτα μάχονται.

Καὶ στὰ μουρῶγια οἱ χριστιανοὶ νὰ τρέχουν γύρου γύρου
νὰ παίζουν τότες τουφεκιάς, καὶ λουμπαρδίαῖς νὰ σύρου.
Τὴν χώραν ὄλην ἔβλεπεσ ὡσὰν καμίνι ἴναφτει,
ὄλημερὴς κ' ὄληνοκτίς ποτὲ νὰ μηδὲν παύτη
νὰ ῥίκτη τότες λουμπαρδίαῖς ἀπ' ὄλαις τῆς ταῖς πάνταις,
ἄλλαις μὲ μπάλαις ἀμετραῖς, κ' ἄλλαις καρφιά γεμάταις.
Καὶ τῶν Τούρκων τὰ κότεργα στὸ πέλαγο νὰ μένουν
καὶ τὴν ἀρμάδα τῶν Φραγκῶν μὲ φόβον ν' ἀναμένουν.

Οἱ εἰς Καλάμι ἐστρατοπεδευμένοι ἐκκινήσαντες ἔρχονται εἰς τὰ Τζικκαλαρία, πλὴν προσβλήθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ μεγάλων ζημιῶν ὑποχωροῦσι. Νέα δ' ἔφοδος κατὰ τῶν Χανίων ἐγένετο, καθ' ἣν

Μέσα κ' ἀπάνω σταῖς τειχιά ἀρίφνητ' ἐχαθῆκαν,
στὸ αἶμα ἔταράσσασι μέσα κ' ἐτελειωθῆκαν.

Λουμπάρδαις δὲν ἐπαύτανε ἑποῦ μιὰ μεριά κι' ἀπ' ἄλλη, καὶ πέφταν Τούρκοι Χριστιανοί, κι' ἦτον ζημιὰ μεγάλη.

Κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι συσσωματωθέντες λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα, καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες συνετέλουν ἐγκαρδιοῦσαι τοὺς πολεμιστὰς καὶ μεταφέρουσαι χῶμα.

Οἱ πολιορκούμενοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πολέμου εἰς μάττην ἀνέμενον τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου, ὑπὲρ οὗ νυκθημερὸν ἐδέοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· ἐπὶ τέλους ὁ προβλεπτής συσχεφθεὶς μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Φεναρόλου καὶ Πασκῆ ἔπειλε μετὰ γραμμάτων τὸν ἐξ Ἀκρωτηριανῆς Στέλιον Κεργίλκην εἰς τὸν ἐν Σούδα ἐλλιμενισμένον στόλον· ὁ δὲ ῥιψοκίνδυνος οὗτος Ἕλλην ἐπιβάς ἀκατίου ἀνεχώρησε περὶ μέσας νύκτας καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν στόλαρχον ἐνεχειρίσε τὰ γράμματα, καὶ λαβὼν τὴν ἀπάντησιν ἐκόμισεν εἰς Χανία, μετὰ δὲ τοῦτο δεύτερον καὶ τρίτον ἐξελθὼν ἀβλαβῶς ἐπανῆλθεν. Ἐπὶ τέλους τρία κάτεργα ἐπιβαινώμενα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μοροζίνη, Κορνάρου Κατερίνη, καὶ Βαρβάρου Βαδοῦρ ἐλθόντα εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μελάχα· καὶ παραφυλάξαντα σκοτεινὴν νύκτα διῆλθον ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ ἔφερον στρατιώτας, πολεμφοῦδια καὶ ζωοτροφίας εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μετὰ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ στόλος εἶχε φθάσει εἰς Ζάκυνθον. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς καὶ καταστροφῆς ἀμφοτέρων τῶν μερῶν.

Φόβος καὶ τρόμος ἦτονε τῶν λουμπαρδιῶν ἢ μπάλαις, ὅπου στὴν χώρα ἤρχοντα πλείσιαις πολλὰ μεγάλαις.

Ἐρρήγνασι κι' οἱ χριστιανοὶ λουμπάρδαις ἀπὸ μέσῳ, σπαχίδων καὶ γιανίτζαρων πολλὰ κεφάλια πῆσαν.

Κορμιὰ γὰρ ἔδης ἀμέτρητα, ὅπουσανε κομμένα, χέρια, μεριά, καὶ κεφαλαὶς πῶς ἦτον χωρισμένα.

Πλείσια τὴν νύκτα ἐπέφτανε ὡσάν καὶ τὴν ἡμέρα, μὲ τουλουπάνια κεφλαὶς ἐπιαῖναν στὸν ἀέρα.

Ἦτον ἀπὸ τὴν Ρούμελη σαλιμάδες ἀντρωμένοι, μπέηδες καὶ τζαούσιδες, Τατάροι δοκασμένοι, ποῦ κείτοντανε πῆμπουρα, κι' ἄλλ' ἦταν ξαπλωμένοι, κι' ἐνός τ' ἄλλου τὰ αἵματα ἦτονε κυλισμένοι.

Ἀέγω δὲν εἶχαν μετρημὸν ποῦ πέφτασινε τόσοι, ποῦ σκότονε κάθε βολὰ πλέον παρὰ διακόσιοι.

Οἱ ἄντρες δὲν ἐσώνασι τόσοις νεκροῦ γὰρ θάπτου, κι' ἡ μπάλαις γὰρ σκοτόνοσι ἄλλους καὶ γὰρ μὴ παύτου.

Τέσσαρα πλοῖα φέροντα πολεμφοδία καὶ ζωοτροφίας ἀνεχώρησαν ἐκ Κερκύρας, πλὴν πλησίοντα εἰς Χανία καὶ ἀκούσαντα τὸν κράτον τῶν κανονίων περобиσμένα διηυθύνθησαν εἰς Σφακία.

Κι' ὁ Τοῦρκος πόλεμο ἔδιδε μὲ μάνητα μεγάλη,
 ποῦ πέφταν οἱ γιαντζαροι, ἄρχοντες μέσα πάλι.
 Ὑπνον δὲν ἔχορταίνας: ἢ μετὰ μεριά κ' ἢ ἄλλη,
 κι' ἀποῦ τὴν τόσην ἀγρυπνιὰν τοὺς πόνειε τὸ κεφάλι.
 Κ' ἦτον χλωμοὶ καὶ κίτρινοι, κι' ὡσάν ἀποθαμένοι
 ἀποῦ τὸν κόπον τὸν πολὺν οἱ παραπονεμένοι.
 Ὅπου τὰ βόλια ἤρχοντα στὴ χώρα καὶ κτυποῦντα
 καὶ κεφαλαῖς ἀνοίγανε καὶ ἀμυαλοὶ ἐσκορποῦντα.
 Τὰ χέρια ἐξεχωρίζανε, κι' ἄλλους ἐξεντερίζαν,
 καὶ ἄλλους μπάλαις ἤπερναν στὴ μέση κ' ἐχωρίζαν.
 Καὶ κύταξαι, κουλάντερα καὶ σάρκες κομματάκια,
 σταῖς βούγιαῖς αἵματα πηκτὰ κι' ἀπάνω στὰ χανιάκια.

Ὁ πασᾶς ἀδημονῶν ἐπὶ τῇ μακροθυμίᾳ τῶν πολιορκουμένων ἐν συμβουλίῳ ἀποφασίζει νὰ στείλῃ καὶ ζήτησῃ τὴν ἐπ' ἐντίμοις συλλήκαις παράδοσιν τοῦ φρουρίου, λέγων

Ἄ θέλετε μὲ τὸ καλὸ γιὰ νὰ παραδοθῆτε,
 νὰ παύσουν οἱ πολέμοι μας καὶ σεῖς μηδὲν χαθῆτε,
 κι' ἀνάμεσά μας νὰ γενῆ ὁμόνοια, εἰρήνη,
 καὶ νὰ γραφῆ τὸ πρῶμά σας, καὶ σπίτια οἷα ἀφίνει
 γιὰ ν' ἔχετε ἐλεύθερα, βαγιάδες νὰ γενῆτε,
 κ' ἔλαῖτε προσκυνήσητε ὅλοι, μηδὲν κοπήτε.

Ἄλλ' εἰς τὰς προσκλήσεις ταύτας οἱ ἐν Χανίοις ἀπαντῶσι.

Ἡμεῖ: καλλίτερά ἔχομεν ὅλοι μας νὰ κοποῦμεν,
 παρὰ νὰ τῆνε δώσωμεν, καὶ νὰ παραδοθῶμεν.
 Μ' ἂν ἔχη τὸ σιφῆριν σου δύναμιν, κ' ἔχει χάρη,
 τὴ χώρα μας μὲ τὸ σπαθὶ ἄς κόψῃ, κι' ἄς τὴν πάρῃ.
 Καὶ τοὺς Ῥωμαίους θέλει ὄδει πῶς εἶνε παλληκάρια,
 σαῖταις, βόλια δὲν ψηφοῦν, λουμπάρδαῖς καὶ κοντάργια.

Λυσσῶν ὁ πασᾶς διέταξεν ἕνα κατασκευασθῶσιν ὑπόνομοι πρὸς ἀνατίναξιν τοῦ φρουρίου εἰς τὸν ἀέρα. Τὴν εἰκοστὴν ἐβδόμην Ἰουλίου ἐδόθη τὸ πῦρ, καὶ μετὰ μεγάλου πατάγου ἀνετινάχθη ὁ προμαχῶν τοῦ ἀγίου Δημητρίου.

Σὰν ἐκρεμίστη τὸ τειχιό, σκόνη πολλὴ ἐσηκώθη
 κι' ὅλη τὴ χώρα ἐσκέπασε καὶ ἥλιος ἐθαμπώθη.
 Φωναὶς Τοῦρκῶν καὶ σαῖταις καὶ νὰ κτυποῦν τουφέκια,
 καὶ νὰ βροντοῦν ἢ λουμπαρδαῖς, μπάλαις, ἀτροπελέκια.

Ἡ χώρα ὅλη ἀναπτε εἰς τὰ τειχιά τριγύρου,
 κ' ὄλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐδιδάξοντα ἀρχομπουζαῖς νὰ σύρου.

Ἄκράτητοι ὤρμησαν οἱ Τοῦρκοι διὰ τοῦ ῥήγματος καὶ φόνον πολὺν
 ἐπροξένησαν.

Καὶ κοπτασίνε τοὺς πτωχοὺς Ῥωμαῖους εἰς ταῖς στράταις,
 κ' ἡ χώρα μπόμπαις ἔβριχνε ἀπ' ὄλαις τῆς ταῖς πάνταις.
 Ἄπάνω κάτω ἔβλεπε ἀντρες ἀποθαμένους,
 καὶ καίγοντα ἐδῶ καὶ κεῖ, σὺν κάμπο ξαπλωμένους.
 Τὸ χάρο ἐκυττάζανε στὴν μέση νὰ πετᾶται
 νὰ κόπη Τοῦρκους καὶ Ῥωμιούς, Φράγκους νὰ μὴ λυπάται.
 Ψυχαῖς νὰ βγάλλη ἀπὸ κορμιά, αἷμα πολὺ νὰ χύνη,
 κ' ἡ ὄργητά του ἡ κακὴ ν' ἀνάπη σὰν καμίνι.
 Ἐπίτα μὲ διχῶς πτερὰ καὶ κρῖται τὸ δραπάνι,
 ἔξω καὶ μέσα νὰ κολλᾷ κακὸ πολὺ νὰ κἀνη
 ἀστάχια ἐθέριζε ξερὰ, κ' ἄλλα ξεσταχουασμένα
 κ' ἄλλα κοπτε πλειστότατα μόνο ξεφουτωμένα.

Οἱ εἰσορμήσαντες ὀδηγούμενοι ὑφ' ἑνὸς γιαντισάρου φθάνουσι σφά-
 ζοντες μέχρι τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Φραγκίσκου. Εἰς Ἑλλην φο-
 νεύει τὸν ὀδηγόν, καὶ πάντες οἱ Τοῦρκοι ἔντρομοι ὀπισθοχωροῦσι, καὶ
 καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀνακαρδισάντων Χανιωτῶν φονεύονται καὶ
 κατακρημνίζονται ἀπὸ τῶν τειχῶν. Τὸ ῥήγμα φράττεται διὰ πύθων
 καὶ χωμάτων, καὶ οὕτως ἡ πόλις σώζεται ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου. Καρτε-
 ρικῶς ἐξακολουθοῦσιν ἀμυνόμενοι οἱ ἐν Χανίοις.

Σπίτι δὲν ἦτον κ' ἐκκλησιὰ ποῦ νὰ μὴν εἶχε τρύπα,
 κ' ἡ μπάλας ἐσταυρόνανε κ' ἡ μιὰ τὸ ἄλλῃς ἐκτύπα,
 ἀνάπτανε τὰ σάρμπικα καὶ βίετανε ταῖς σφίραις,
 κ' ἐγίνετο πολὺ κακὸν ἔς ἐκείναις ταῖς ἡμέραις,
 ποῦ σὰν κομῆταις ἤρχονταν εἰς τῶν Τορκῶν τὴν μέση,
 κ' ἀνοῖγαν κ' ἐσκορπούτανε ὀπούχασίνε πέσει.

Διὰ πυρῶν ἐπὶ τῶν κωδωνοστασιῶν ἐσήμαναν οἱ πολιορκούμενοι
 εἰς τοὺς ἐν Καλάμι ἐστρατοπεδευμένους χριστιανοὺς τὴν ἀπελπισίαν
 αὐτῶν. Ὁ Ἐνετὸς στρατηγὸς μεταβάς παρὰ τῷ στολάρχῳ Καπέλλῳ
 παρακαλεῖ νὰ τῷ παραχωρήσῃ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν ἐπικουριῶν.

Μὲ κείνος τ' ἀπεκρίθηκε, πῶς εἶνε ἡ ὀρδινιά του
 ἀπὸ τὴν Σούδα νὰ μὴ βγῆ μετὰ τὰ πλεούμενά του.

Τὴν 6 Αὐγούστου οἱ Τοῦρκοὶ δι' ὑπονόμων ἦνοιξαν νέον ῥήγμα ἐν
 τῷ τείχει καὶ δι' αὐτοῦ εἰσώρμησαν φονικὸς συνεκράτηθη ἀγὼν καὶ
 πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν ἔπεσαν.

Ὁ Κέρβερος ἐτρόμαξε στὸν μαυρ σμένον ἄδη,
ἀπὸ τὸν φόνον τὸν πολὺν ποῦ πῆραν οἱ σολντάδοι,
ὅπου διαβήκαν ἄμετροι καὶ παύσανιν ἀράδα.

Γενναίως ἀπεκρούσθησαν οἱ ἐχθροὶ καὶ τότε, πλὴν καθημερινῶς
ἐπανελάβανον μετὰ πλειοτέρας μανίας τὰς ἐφόδους.

Φρίξ' οὐρανὸν καὶ στέναξε θλίψιν γιὰ αὐτοὺς νὰ δεῖξης,
καὶ κλάψε, καὶ τὰ δάκρυά σου σημάδι νὰ στραγγίξῃς,
σὲ τοῦτον τὸν ἀτίκλαστον θάνατον, ποῦ θερίζει
μὲ δίχως δίκαιο, καὶ κολλᾷ κ' ὄλους τοὺς τυραννίζεις.

Ὁ προβλεπτής τῶν Χανίων βλέπων, ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ μάχιοι
εἶχον πέσει, ἐπικουρῖαι δὲν κατέρθανον, τὰ πολεμφοδία καὶ αἱ
ζωοτροφῖαι ἐξέλειπον,

καὶ χαλασμένα τὰ τειχιᾶ, κ' ἡ χώρα κρημισμένη,
συγκαλεῖ ἐν συμβουλίῳ πάντας τοὺς προκρίτους, ἦγον Καλλέρ-
γας, Κόκον, Μάγκανον, Πολάνην, Μανολέστην, Κάλπον, Μπολάνην,
Περμαρῆν, Μπαρότζους, Πιτσαμάνους, Τζαγγαρόλους καὶ Βιτζαμά-
νους, καὶ παραστήσας τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου, ἀποφα-
σίζει μετ' αὐτῶν τὴν συνθηκολόγησιν.

Καὶ φλάμπουρον εἰδείκανε τ' ἄρματα γιὰ νὰ πείσουν,
καὶ τὰ Χανιά τὴν χώραν τως μ' ἀγάπῃ νὰ τὴν δώσουν.

Οἱ Τούρκοι περιχάροι ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν, καὶ τρεῖς ἄρχον-
τες ἐξῆλθον ἵνα συνομολογήσωσι μετὰ τοῦ πασᾶ τοὺς ὅρους τῆς
παραδόσεως.

Ἐφταξαν στὸ παβιόνιν του κλιτοῖ γιὰ νὰ τοῦ ποῦσι
τὸ πῶς τὴν χώραν νίκησε, καὶ τότε προσκυνοῦσι.
Κί' ὀμπρὸς του ἐσταλάρανε τὰ χέρια σταυρωμένα,
μὲ πρόσωπον λυπητερόν, τὰ μάτια βουρκαωμένα.
Λέγουν, ἀρέντη σήμερον τὸ κάττρο εἶνε δικό σου,
κ' ἡ χώρα κ' ὄλος ὁ λαὸς εἶνε στὸν ὄρισμόν σου.
Ζητούμενε ἐλευθεργιὰ πρῶτα νὰ μᾶς ἐδώτῃς,
σπίτις, ἴκλῃσαις, καὶ στάμενα νὰ μᾶς ἐδοθαίωτῃς.
Καὶ νὰ γραφτῇ νὰ ἔχωμεν ὅλοι ἐλευθερίαν,
γυναῖκες, ἄνδρες καὶ παιδιά, κ' ὅσ' εἶνε στὰ χωριά.
Χαράτοι ~~π~~ πληρόνωμεν ὅλοι τοῦ βασιλέως,
κ' οὐδένας ἀπὸ τοῦς Χριστιανοὺς νὰ μηδὲν κάμῃ ἀλλέως.
Καράβια καὶ τὰ κάτεργα νὰ βγοῦνε νὰ μιτζέφουν,
κ' οἱ Τούρκοι νὰ μακρύνουσι καὶ γὰ μὴν τὰ γυρέφουν.

Οι Φράγκοι νὰ μισέψουνε μὲ τ' ἄρχοντες ὁμάδι,
 κ' ἢ συντροφιαῖς μὲ τ' ἄρματα ὁποῦνε οἱ σελτζάδοι,
 καὶ νὰ μὴν τ' ἀμποδίσουνε τῇ πόρταις νὰ περνοῦσι,
 κ' ἄλλοι στῆ Σούδα νάρθουνε κ' ἄλλοι ὁποῦ μποροῦσι.
 Φράγκοι ὅσοι κ' ἂ θέλουσι βαγιάδες νὰ γενοῦσι,
 τὰ σπίτια καὶ τὸ πρᾶγμάν του; ποῦχανε νὰ κρατοῦσι.
 Δύο πασάδες ἔστειλε στὴ χώρα γιὰ νὰ μποῦσι,
 ὄγια νὰ ποῦσι τῶν Ῥωμιῶν στὴν χώραν νὰ σταθοῦσι
 Ἐγραψαν τὰ καπίτολα ἔς ὅλους ἴφχριστημένα,
 Ῥωμείκια καὶ τούρκικα, νᾶνε βεβαιωμένα.

Ὁ πασᾶς δεχθεὶς τὰς συνθήκας διέταξεν εἰς τὰ στρατεύματά του
 ἵνα εἰσερχόμενα εἰς Χανία

. . . . . δεῖξουν καλοσύνη,
 καὶ νὰ μὴ κάμουν τῶν Ῥωμιῶν ἔρσιά καὶ κακοσύνη.

Τὴν προῖαν τῆς τρίτης (12 Αὐγούστου) ἀνεχώρησεν ἡ φρουρά, καὶ
 οἱ Τούρκοι καταλαβόντες τὰ Χανία διέπραξαν πολλὰς βιαιοπραγίας,
 ἐφ' αἷς θρηνηδῶν ὁ ποιητὴς ἀναφωνεῖ.

Μὰ νὰ χαλοῦν ταῖς ἐκκλησιάζεις, νὰ ρίκτουν ταῖς εἰκόνας,
 ποῦ στέκανε στὰ βήματα μὲ ταῖς χρυσαῖς κολόνας
 κ' ὅπου κ' ἂν εὔρουσι σταυρὸν γιὰμινὰ τότε χαλοῦσι,
 ταῖς τράπεζαις νὰ σπούσουνε μετζίτια νὰ γενοῦσι.
 Κ' ἄρχοντες ἐκυττάζανε τὰ λείψαν κ' ἐβγάλα,
 κ' εἰς τὸν γυαλὸν τὰ ρίκτανε ὅλα μικρὰ μεγάλα.
 Ἦλιε, φεγγάρι, καὶ πουλιά, κ' ἀστέρες θρηνηθῆτε,
 ποῦ τόσους πλοῦσιους ἄρχοντες δίχως τιμὴν θωρεῖτε,
 νᾶχρον καταφρονέματα, σκλάβοι θεὰ γενοῦσι,
 κ' οἱ Τούρκοι πῶς τοὺς σέρνουσι καὶ νὰ τῶνε κολλοῦσι.
 Ξένοι θεὰ γενοῦσινε ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
 γιὰτι κ' ἀπὸ τὰ σπίτιά τους μέλλει νὰ τοῦ ἐβγάλλη.
 Ἐκλαιγαν κ' ἐφωνιάζανε, χόρτασε τώρα, χάρε,
 πῶς σκίζουσι τὰ 'κόνισματα καὶ ρίκτουν τὰ ἀλάρε.

Ἀπὸ τῆς σελίδος 47 ὁ ποιητὴς ἀρχόμενος τῆς διηγῆσεως τῶν
 κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ῥεθύμνου συμβάντων, προλογίζεται ὡς ἑξῆς.

Στὸ Ῥέθεμνος ὁποῦμονα μοῦ φάνηκε πῶς εἶδα
 γυναικὰ ὡτὰ νᾶτονε ἢ ἰδιά μας πατρίδα,
 καὶ τουφεκιαῖς ἀσκόλασταῖς ἄκουα νὰ λαλοῦσι,
 ἀπόξω οἱ Τούρκοι στὰ τειχιὰ νὰ τῆνε πολεμοῦσι,
 καὶ λουμπαρδιαῖς ἀπὸ μακρὰν στὸ κάστρο νὰ πετοῦσι,
 καὶ σκάλαις γιὰ νὰ βάνωσι ἀπάγω ν' ἀνεβῶσι.

κ' ἐκείνη νὰ σκοτόνεται καὶ νὰ μυριολογᾶται,
κ' εἰς τὰ παιδιὰ π' ἀνάθρεψε γιὰ νὰ παραπονᾶται.

Ἐρωτηθεῖσα δ' ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περὶ τοῦ αἰτίου τῶν ὀδυρμῶν καὶ θρήνων αὐτῆς διηγείται τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Κρήτης, καὶ τὸν παρακαλεῖ, ἐὰν ἦνε γνήσιος Ῥεθυμνιώτης, νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς τὰ κατ' αὐτὴν λαβόντα χώραν. Τὴν 2 Ἰουλίου 1646 ἐθεάθη πλέων κατὰ τοῦ Ῥεθύμνου ὁ τουρκικὸς στόλος, καὶ ἔλθων πλησίον τῆς Σούδας ἀπεβίβασε στρατὸν, ὅστις ἐστρατοπέδευσεν εἰς Καλάμι κτίσας καὶ φρούριον. Ὁ ἐν Σούδα ἐλλιμενισμένος ἐνετικὸς στόλος προσβλήθεις καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἔφυγε, οἱ δ' ἐχθροὶ πολιορκοῦσι τὸ Ῥεθύμνον, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ὁποῖου ἔσπευσαν πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Ἐνετοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γουζάγα, Κορνάρου, καὶ Μολῆ. Τὴν 11 Σεπτεμβρίου τεσσαράκοντα Τούρκοι ἱππεῖς ἤλθον μέχρι τῶν Πετσακάδων, καὶ συμπλακέντες μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ἐφόνευσαν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Τσαπάγιαν.

Εἰς Τούρκος τότες γέροντας μεγάλος, ἀνδρειωμένος,
γιατ' ὁ Τζιαπάγιος ἦτονε ὄλος σιδερωμένος·
κ' εἰς τὸν γιάλο τὸν ἔθαλε καὶ κόψε τὸν λαιμὸν του,
κ' ἔπεσε τὸ κεφάλι του, καὶ πῆρε τ' ἀλογὸν του.
Καὶ τὸ πουρνὸ τὴν κυριακὴν τὴν δωδεκάτην ὄραν
ἤλθαν οἱ Τούρκοι σὰν θερὰ νὰ μπυῖουε στὴν χώραν.
Ὅμπρὸς σαλαβατίζασι τὸν πόλεμον λογιαζαν,
τὸ ἀλλαλλὰ ἐκράζασι καὶ δυνατὰ χουγιαζαν.

Γενναίως ἀποκρουσθέντες οἱ ἐχθροὶ ὑπεχώρησαν μετὰ μεγάλων
ζημιῶν, καὶ κατέφυγον εἰς τὰ παρακείμενα ὄρη.

Ἵτιαν βένεσι στὰ ληφόρτα, τὰ μοναστήρια σποῦσαν,
καὶ τὰ μετόχια τῶν πτωχῶν ἔκαιαν κ' ἐχαλοῦσαν.
Πηγαίνοντας ἐχουγιαζασι, καὶ τὰ χωριά ἐφιῦγαν,
κ' ἀφίγασι τὰ σπίτια τους, κ' οἱ Τούρκοι τὰ κουργεῦγαν.
Τὰ δένδρη ἐξεβρίζωνασι, τὸν κόσμον ἀφανίζαν,
τὴν γῆν ἐμεταθέκασι ὅπου κ' ἂν ἐπατήσαν.
Ἐπαίρναν τὰ ζευγάρια τως, κ' ὅλα τὰ πρόβατά τως,
κ' ὅτι φτωχιά κ' ἂν εἶχασι καὶ τὰ ποστατικά τως.
Κ' ἐπήγασι οἱ Χριστιανοὶ στὰ σπήλγη νὰ χωστοῦσι,
γιατὶ γροικοῦσαν ταῖς φωναῖς μὴν πὰ καὶ σκλαβωθοῦσι.
Κ' οἱ Τούρκοι πὰν καὶ εὐρίσκου τῆ ὀπούτονε χωσμένοι,
καὶ λόγιασε πόσον κακὸν ποῦ πάθαν οἱ καυμένοι·
ποῦ πιάσαν τὰς γυναῖκάς τως ἐκεῖ καὶ τῆ ἐφιλήσαν,
καὶ τὸ ἄνδρες ὀποῦ βρήκασι ἐδέρασι κ' ἐγδύσαν.

Ἐνῷ οἱ ἔχθροί πυρπολοῦσι τὰ περίξ ὁ Γονζάγας προσκαλεῖ πάντας ἵνα συντρέξωσιν εἰς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ῥεθύμου. Ὁ πασᾶς προσκαλεῖ εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν Χανίοις Τούρκους.

Κ' ἐκείνοι ὁποῦ ἐκίνησαν ἦτον πολλοὶ χιλιάδες, καὶ μὲ τὰ βοῖδια σέρνασι κ' ἐφέρναν ταῖς λουμπάρταις. Καὶ τὸ φουσατό του μετρᾶ κ' ἦτονε ζημικωμένος, γι' αὐτῶς ἐξαναγύρισε περίσσια μανιωμένος κ' ἤλθε μὲ πλειότερον λαὸν, καὶ ταῖς λουμπάρταις σέρνει, γυροῦει τόπον γιὰ φορτὴ καὶ πρὸς τὴν Ῥούγα κέρνει. Τότες στοὺς κάμπους ἤλθασιν ὅλοι νὰ πολεμήσουν, τὸν βασιλέα καὶ πασιᾶν περίσσια νὰ τιμήσουν. Δεύτερον πόλεμόν ἔδωκε, ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ τοῦ ῥίξιν χημαὶ λαὸν μὲ τουφεκιάς, καὶ πιστοσύνη ἐδείξαν. Καὶ τὰ παθ' ἰωνιά τ' ἔστησε, κ' ὄλην τὴν γῆν στολίσαν, ἄσπρα, γαλάξια, κόκκινα, κ' οἱ κάμποι ἐλουλουσίσαν.

Μάχη μετὰξὺ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν, καὶ ἀδιάκοπος πυροβολισμὸς ἀπὸ τῶν κατέργων, καὶ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων.

Καὶ τὰ δειτρὰ σηκόνασι ἢ μπάλαις κ' ἐπλακόναν τὴν Τούρκους, κ' ὅλοι ἐτρέχασι καὶ πλείσιους ἐσκοτόναν. Καράβια, κότεργα λιγνὰ ὅλα τῶν ἐκολλοῦσαν, καὶ καθαλάροι καὶ πεζοὶ εἰς τὰ βουνὰ γλακοῦσαν. Ὁ κορνακτὸς καὶ ὁ καπνὸς ἐμίξαν κ' ἐπληκῶσαν τὸν κρουσταλλένιον οὐρανόν, κ' ὅλον τὸν ἔθαμπῶσαν. Τέσσαρες ὥρας μοναχὴ λουμπάρταις ἐκτυποῦσαν, κ' ὁ κόσμος ἐταράσσετο, καὶ τὰ βουνὰ βροντοῦσαν, καὶ συννεφιάζει ὁ οὐρανὸς, κ' ὁ ἥλιος σκοτινιάζει, κ' ἡ μπάλαις ἐκτὶ ἐπέφτασιν ὡσάν χοντρὸ χαλάξι.

Οἱ Τούρκοι πύουσι τὸν πόλεμον, τὸ δὲ φρούριον ἐξακολουθεῖ κανονοβολοῦν. Οἱ πολιορκούμενοι ἀποφασίζουσιν ἐν συμβουλίῳ ἔξοδον, καὶ διαλαλημὸν ἐκάμασιν ὅλοι νὰ ῥδινιαττοῦσι, νὰ πᾶν νὰ κοινωνήσουνε καὶ νὰ σημαδευθοῦσι.

Τὴν πρωΐαν τῆς τρίτης ἤγει τὸ σάλπισμα τῆς ἐξόδου, καὶ αἱματῆρὰ συγχροτεῖται συμπλοκὴ, καθ' ἣν πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν πίπτουσιν. Οἱ ἵππεῖς τῶν πολιορκουμένων, εἰς ἐνεακοσίους συμποσούμενοι, τρεῖς ἐφορμῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς γενναῖος σαλπικτικῆς πεζὸς προηγεῖται καὶ κρατῶν δόρυ ἀπειλεῖ τοὺς Τούρκους, οἵτινες τὸν σφάζουσιν οἱ δὲ ἵππεῖς ἐντρομοὶ ὀπισθοχωροῦσιν ἀνάδρω. Ὁ στρατηγὸς συγχροτεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ τουφεκίζει τρεῖς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ δειλίᾳ. Οἱ Τούρκοι μανιωδῶς κανονοβολοῦσι τὸ φρούριον. Οἱ ἐν Ῥεθύμῳ

μῶ ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀσθενειῶν ἰκετεύουσι τὸν στρατηγὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν γυναικοπαίδων· οὗτος δὲ μετὰ πολλὰς παρακλήσεις συναινεῖ νὰ μεταφερθῶσιν εἰς Χάνδακα οἱ γέροντες, καὶ τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὅποια ἐξερχόμενα τοῦ Ῥεθύμνου θρηνοῦσιν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ.

Τεῖχιά τῆς χώρας πέσετε, κ' οἱ ἀναστεναγμοὶ μας
μήτᾳ νὰ δώσουν στὴν καρδίαν, νὰ σβύσουν τὴν ζωὴν μας.
Κρήτης ποτάμια κίνησε, κλαίγῃς κ' ἐοῦ καὶ θρήνου
πατρίδα κακοτεῖχιστη καὶ χώρα τοῦ Ῥεθύμνου.
Νὰ μᾶς πονέσου τᾶμορφα ἔρη τὰ χιονισμένα,
καὶ τὰ λαγγάδια καὶ δεντρά νὰ κλαῖτι μετ' ἐμένα.
Κλάψε καὶ δάρτου Ῥέθεμνος τὴν πετραπονεσίῃ σου,
πατρίδα πῶς τὰ τέκνα σου μισεύγουν νὰ σ' ἀφήσουν.
Πρόβατα, βόες, κλαίτῃ μας, κίονι, θεριά τοῦ δάσου,
καὶ λυπηθῆτέ με πουλιὰ καὶ ψάρια τοῦ θαλάσσου.
Ποτάμια ὅλα κλαύσατε, λίμναις ποτίσατέ μας,
φαρμάκι βρύσαις τρέχετε καὶ φαρμακώσατέ μας.
Ἄναθεμα στὴν μοῖρα μας κ' ἄς ἤθελε μᾶς θάψῃ
ἐδῶ, γιὰ νὰ πεφτε φωτιά τώρα νὰ μᾶς ἐκάψῃ.
Τάχα Θεέ μου θὰ βρεθῆ ποθὶς νερὸ νὰ ποῦμε;
Ῥέθεμνος τώρα φεύγομε κ' ἴ πλειὰ δὲν εἰς θεωροῦμε.

Συγκινητικὴ περιγραφή τῆς ἀναχωρήσεως καὶ ἀποσιβιάσεως αὐτῶν εἰς Φρακιά καὶ Χάνδακα.

Ἐμπαίνασι βιαστικὰ κ' ἦτανε πικραμέναις,
κίτριναὶ κ' ἀνεγνώρισταις ἦτον κ' ἀβρωστημέναις.
Στὴν στράταν ἀβρωστούσανε κ' ἔλεγον νὰ τασῇ βγάλουν
στὴν γῆν καὶ στὴν ἀκρογαλιὰ, κ' ἔπειτα ἄς ποθάνουν.
.. Γυμνοὶ ἦτονε καὶ ἄταφοι κ' ἐκείτουντα στὸν δρόμον,
κ' ἦ μυῖγαις τσ' ἐσκεπάζασι ἀπὸ τὸν τόσον βρώμον.

Οἱ Τούρκοι ἐξακολουθοῦσιν ἐπιμόνως τὴν πολιορκίαν.

Ὀλονοκτίς καὶ ὀλημερίς ἐκεῖνος ἐπολέμα,
κ' ἐσκότονε πολλοὺς χριστιανοὺς, κ' ἔχυνε πλείσιον αἷμα.
Σαῖταις ἐμολέροναι καὶ μπάλαις ἐπετοῦσαν,
ἡμέραις μόνον ἔκοσιδὸ τὴν χώραν πολεμοῦσαν·
καὶ σκάφτοντας ἐπαγαίνασι, τῶν Λάκκους ἐσημῶναν,
γιατ' ἦτανε Ὀκτώβριος καὶ πρῶταις τοῦ χειμῶνα.

Ὁ Κουσεῖν πασᾶς στέλλει γράμμα προσδεδεμένον εἰς βέλος εἰς τοὺς πολιορκουμένους, ἐν ᾧ ἔλεγε.

Κ' ἔσεϊς Ῥωμαῖοι φίλοι μου ξερότε νὰ χωσθῆτε,
καὶ ρίξετε ὄλο: τ' ἄρματα κ' ἀπ' ἔξω μὴ φάνητε.
Τόσην ἀρμάδα εὐγάλε τότον φλωρ' εἶχε δώσει
ὁ βασιλεῖας γιὰ λόγου σας νὰ σὰς ἐλευθερώσῃ.
Γιατὶ θάμπουν γιανίτσαροι στὴν χώρα σας ν' ἀρπίζου,
τῷ Φράγγουσι ὄσουσι κ' ἂν εὐροὺν θέλουσι νὰ κατασφάζουσι.

Παλαιὰ πρόφρησις ἐκυκλοφόρει ἐν Ῥεθύμνῳ, ὅτι ἅμα ἡ πρὸ τῆς πύλης τοῦ φρουρίου ἐκτισμένη ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου, ἡ ἐπιλεγομένη Παλαιοκαστριανῆ, ἐκρημνίζετο, τὸ Ῥεθύμνον ᾗθελε παραδοθῆ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολιορκούμενοι θεωρήσαντες ἀναγκασίαν τὴν κατεδάφισιν κατέστρεψαν αὐτὴν, ἡ προφητεία ἐπληρώθη. Οἱ Τούρκοι ἐλθόντες μέχρι τῶν Λάκκων, τὴν 10 Ὀκτωβρίου ἡμέραν Σάββατον, ἐποίησαν ἔφοδον, δέκα δ' ἐξ αὐτῶν ἀνέβησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν. Ἐπεταὶ ὁ ἐξῆς διάλογος μεταξὺ Πατρίδος καὶ Χριστοῦ.

- Χριστέ μου σὲ παρακαλῶ παῖσ' ἀπὸ τὸν θυμὸν σου,
γιατὶ θὰ μποῦσιν οἱ ἐχθροὶ νὰ σφάζουσι τὸν λαόν σου'
νὰ πέψῃς τῶν Χριστιανῶν δύναμιν νὰ μαλώσουσι,
γιατὶ γνωρίζω σήμερον πῶς θεὰ μὲ σκλαθώσουσι.
- Γιὰ τὰ πολλὰ σου κρίματα τῷ Τούρκου: ἔστειλά σου
νὰ πάρουσι νὰ σκλαθώσουσι ἐσὲ καὶ τὰ παιδιὰ σου.
- Μὴ τοὺς σκλαθώσῃς, Κύριε, καὶ νὰ μετανοήσουσι.
μικρὰ παιδιὰ καὶ τσ' ἐκκλησιαίς κύτταξε καὶ λυπήσου.
- Κι' ὄλου: ὅπου σοῦ φύγασιν θὰ πέψω νὰ τῷ σφάξω.
- Ἀπῆτις ἀποφάσεις, κ' εἶναι τὸ θέλημά σου,
ἅς ἔχη δόξα ἡ χάρις σου πάντα καὶ τῶνομά σου.
Ἦλιε μὴ δώσῃς σήμερον στὰ σπίτια τὰ δικά μου,
κι' ἄνεμε σὺ ξεβρίζωσι καὶ σπάσει τὰ δέντρα μου.

Ὁ πρίγκηψ Κεσαρίνης ἀποκρούει καὶ κατασφάζει τοὺς ἐφορμησαντας· οἱ Ἐνετοὶ στρατιῶται φοβηθέντες ἐκ τινος ἐκπυρσοκροτήσεως ἐγκαταλείπουσι τὰς θέσεις των, καὶ οἱ Τούρκοι ἀνανεώσαντες τὴν ἔφοδον εἰσέρχονται καὶ καταλαβόντες τὴν συνοικίαν Ἄμμου συμπλέκονται μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ῥεθύμνου, καὶ τοῦ ἰππικοῦ τῶν Χριστιανῶν, γίνονται κύριοι τοῦ πεδίου, καὶ ἐξαπλοῦνται εἰς τὰς ὑπολοίπους συνοικίας τῆς πόλεως. Ὁ στρατηγὸς ἐνδεδυμένος τὴν πορφύραν στολὴν, καὶ ὁ Γονζάγας ἐγκαρδιούσι τοὺς ἀποδειλιάσαντας καὶ εἰσάγουσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὸ πλῆθος, ἐν ᾧ ἡ φρουρὰ λυσσῶδως ἀγωνίζεται. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν καὶ ὁ ποιητὴς ἔλαβε τοῦ μαχητοῦ τὴν θέσιν.

Κ' εἶχαμεν ὄλοι τὰ σπαθιά ἔξω ξεσπιθωμένα.
 Κ' ἔγινε τόσ' ἀναμιχὴ κ' εἶχαμεν τόσους φόβους,
 καὶ γροῦκας ἀναστεναγμούς, θρήνους πολλοὺς καὶ τρόμους,
 τὸ' εἰκόνας ἐβαστούσανε πολλοὶ κ' ἐπολεμοῦσα,
 κ' οἱ Τούρκοι ἐβρίκτα σαΐταις, κ' εἰς τὰ τευχιά κολλοῦσα,
 πακάδες ἐκρατούσανε τὰ διοκοπότηρά τους,
 στήν σκάλα προπατούσανε χωρὶς τὰ ἱερά τους,
 περνῶντας ἀπὸ τὸν λαὸν ὄλοι τὰ προσκυνοῦσαν,
 καὶ λαβωμένοι κι' ἄβρωστοὶ ἐκεῖ ἔξω κοινοῦσαν.

Ὁ γενναῖος στρατηγὸς ξιφῆρης ἐπὶ ἡμίονου ἐνεθάρρυνε τὰ πλήθη
 καὶ διπυκλόωνε τὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἰσοδὸν αὐτῶν· ἀφοῦ δὲ πάντας
 ἐξησφάλισεν ἔδραμεν ἵνα ἐπιθεωρήσῃ μὴ τυχόν τις εἶχε παραμαίνει
 ἐκτός· πλὴν ἐγγὺς τῆς Παλαιοκαστριανῆς πληγωθεὶς ὑπὸ ἐχθρικῆς
 σφαίρας ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ μόλις εἰσελθὼν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τε-
 λευτᾶ. Οἱ δὲ Τούρκοι

Τὴν Χριστιανούς ἐσφάζασι τότες κ' ἐκόφτασιν ταῖα,
 κ' εἰς τὸ πασιᾶν ταῖς κεφαλαῖς ἐμπρὸς ἐφέρνασιν ταῖα.
 Κι' ἀπῆτις τὴν ἀπόκοψαν κι' ὡσὰν τὰ ἀποσκοπιῶσαν,
 νέφελα σκοτεινότερα τὴν χώραν ἐπλακῶσαν.
 Ὅλα τὰ σπίτια σκέπασε, πούτον' ἐκεῖ στὸν τόπον,
 καὶ ἔβρεξε, καὶ τὰ αἵματα ἐπλυνε τῶν ἀνθρώπων.
 Καὶ ἄδης ἀναστέναξε τόσον κακὸν ποῦ γίνη,
 κι' ὁ οὐρανὸς ἐμαύριτε θολὰ καὶ δάκρυα χύνει,
 κι' ἄστραψε μὲ πολὺ θυμὸν, κ' εἶχε πολλὰ βροντίζει,
 κ' εἰς τὸ καστέλι ἔβρεξε νερὸ νὰ μᾶς ποτίσῃ.
 Κ' ἐπέφτασι σὰν τὰ σκυλιά χιμαὶ καὶ τὸ ἐπίναν,
 γιὰτὶ εἶχαν φόβον, κούρασιν, δίψαν πολλήν, καὶ πείναν.

Ἡ πατρίς ὀδύρεται ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῶν γυναικοπαίδων, καὶ
 δίδοτι

ἐβρίκασινε τὸν σταυρὸν κ' ἔβαλλαν τὸ φεγγάρι.
 Ὅ κρουσταλλένιοι μ' οὐρανοί, πλανῆται τῶρ' ἔλατε,
 καὶ οἰεὶς πουλιὰ πετάετε, σμίξετε νὰ μὲ φάτε.
 Μαύρισε τώρα χάλκσε ῥέθιμος σκοτινάτου,
 γιὰτὶ Τουρκιὰ θὰ κρᾶζουσι νὰ λείσι τῶνομά σου.

Ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τοῦ Σαββάτου μέχρι τῆς ἑσπέρας οἱ Τούρ-
 κοὶ ἀδιακόπως διαπράττουσιν ἀνεκδιηγήτους ὀμότητες ἐν τῇ πόλει.

Τὰ παραθύρια βγάνασι, τὰ σπίτια ξεπατόνα,
 τὴν πόρταις ἐσηκῶνασι, τὰ μνήμητα ἀναχόνα.

κ' ἐβγάνασιν τοὺς νεκροὺς τότες γιαιμὰ τὴν νύκτα,
 τοῦ ἔβρανα τὰ ἴκονισματα, κ' εἰς τὸν γιάλδ το' ἐβρίκτα.
 Ἐπράξαι σκληρότητα στήν χώραν μας περίσσιαν,
 τὰ σπῖτια κατακάουσαι, καὶ το' ἐκκλησιαῖς ἐγδύσαν.
 Καὶ εὖ κλοθεμέλιωτη γῆ ἀνθρωποφαγοῦσα
 κλαῦσον, γαιεὶ μὲ αἵματα τῶν Χριστιανῶν σ' ἔλουσαν.

Οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀσφαλισθέντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρμο-
 στοῦ Γεωργίου Κουϊρίνη, τοῦ προβλεπτοῦ Ζαχαρία Βάλθη, καὶ τοῦ
 στρατηγοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου, ἤρχισαν ν' ἀποδεκατίζωνται ὑπὸ τοῦ
 πολέμου καὶ τῶν ἀσθενειῶν.

Ἐπέρνασι τὸ πρᾶγμά μας κ' ἐξω τὸ κουβαλοῦσαν,
 κ' ἀπὸ τὰ παραθύριά μας μπάλαις μᾶς ἐπετοῦσαν.
 Ἐμεῖς τὸ βράδυ ἐβρίχναμεν ἀδύναταις λουμπάρδαις,
 κ' εἰ Τούρκοι ἐλαλοῦσανε τύμπαν' ἀνακαράδες.
 Τούρκος ἐσαλαβάτιζεν εἰς ἐνζ καμπανέλι,
 κ' ἀκούαμέν του τὴν φωνὴν ἀπάνω στὸ καστέλλι.
 Καὶ ὅσοι ἀποθαίνασι 'κεῖ στὸν γιάλδ το' ἐβρίκτα,
 καὶ το' ἐπαιζε τὸ πῆλαγος κ' ἔστεκα μέρα νύκτα.
 Γιατ' ἦτον τὸ θανατικὸ ὁπούκοφτε, κ' ἐκράται,
 καὶ τὴν ἡμέρ' ἀπόθαιναν πλεὶ' ἀπὸ 'κατὸ νοῦάτσι.
 Τὰ κύματα τοῦ βίχνασι τοῦ πέτρας καὶ κολλοῦσαν,
 κ' εἰς τὰ χαράκια εἶδασι κ' ἐσπούταν κ' ἐσκορποῦσαν.
 Καὶ κύτταζες κοιλιάντερα, μασέλαις χωρισμέναις,
 πόδια καὶ χέρια καὶ καρδιαῖς, καὶ κάραις μαδισμέναις.

Οἱ ἐχθροὶ κατασκευάζουσι προμαχῶνας εἰς Σκέρως καὶ Ἄγιον
 Ἀθανάσιον, καὶ ἐξακολουθοῦσι προσβάλλοντες λυσσωδέστερον τοὺς πο-
 λιορκουμένους.

Κ' ἤρχοντα τόσαις τουφεκίαις ποῦ πιάναμεν τ' αὐτιά μας,
 κ' ἢ μπάλαις κ' ἢ σαίταις τους ἐπέφταισι σιμά μας.

Ἐνετικὰ κάτεργα φέρουσι βοηθείας, καὶ ἀποβιβάσαντα τὸν προ-
 βλεπτὴν Φραγκίσκον Μινότον μετὰ πολλῶν Σκλαβούνων παραλαμ-
 βάνουσι τὸν Ζαχαρίαν Βάλθη μετὰ τοῦ ἀρμοστοῦ Κουϊρίνη καὶ
 ἄλλων ἀρχόντων, καὶ ἀναχωροῦσι. Οἱ Τούρκοι κατασκευάζουσι ὑπα-
 νόμους ἀπὸ τῆς Σκάλας μέχρι τοῦ Σκέρου, καὶ περίξ τοῦ Ἁγίου
 Σπυρίδωνος, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἐννοήσαντες τὸν κίνδυνον σκάπτουσι
 ἄνωθεν ὅπως εὐρωσῶν τὴν πυρίτιδα αὐτῶν καὶ ματαιώσωσι τὴν ἐκρη-
 ξιν μετὰ πολλοὺς δὲ ἀγῶνας φθάνουσι μέχρι τῆς ὑπὸνόμου, πλὴν ἕνεκα
 τοῦ σκότους καὶ κουράσεως τῶν ἐργατῶν ἀναβάλλεται διὰ τὴν ἐπο-
 μένην πρῶταν ἢ ἐκκένωσις τῆς πυρίτιδος· ἀλλ' οἱ μισθοφόροι Χι-

μαριώται προδίδουσιν εἰς τοὺς Τούρκους τὸν σκοπὸν τῶν πολιορκουμένων, καὶ ὁ πασᾶς διατάσσει ν' ἀναφθῆ ἡ ὑπόνομος.

Ἡ πατρις δέεται εἰς τὸν Θεὸν ἵνα τὴν σῶσῃ ἀπὸ τοῦ κινδύνου.

Σπράφου νὰ δῆς τὸν Χουσαίμ στὸ κάστρο ἀποκάτου,
ποῦ στέκει ἀπάνω ν' ἀνεβῆ μὲ τὸ πολὺ φουσατό.

Θεὲ τώρα βοήθησε ποῦ ἴτιαν στὰ τείχη βάνουν,
καὶ πόσοι δόλιοι χριστιανοὶ μέλλουσι ν' ἀποθάνουν.

Στὸ γένος τῶν χριστιανῶν τόσον κακὸν μὴ δώσης.

Θεὲ τὴν χώρα πῆρασι, τὸ κάστρο μὴ σκλαβιώσης.

Βάνουν φωτιά στὴν πόλινερη κ' ἐσείσθηκε τὸ κάστρο,
κ' ὁ Δίας ἐσκοτίνασε τὸ φωτισμένο ἄστρο,

σεισμὸν στὸ κάστρο ἔκαμε, δὴ κτύποι ἐγροικηθῆκα,
καὶ ἀνοίξασίνα τὰ τειχιὰ καὶ κάτω ἔγκρεμιστῆκα.

Ἦ Δία ἄστρο φωτεινὸν, τοῦ οὐρανοῦ πλανήτη,

τρέξε εβᾶσε στὸ Ῥέθεμνος καὶ βλέπε καὶ τὴν Κρήτη.

Πλὴν τ' ἀποτελέσματα τῆς ὑπονόμου δὲν ἐγένοντο τόσον τρῶ-
μερᾶ, ὅσον προεμαντεύετο· ἐκτὸς στρατιωτῶν τινων εὐρεθέντων ἀνω
τῆς ὑπονόμου, οὐδεὶς ἕτερος ἔπαθε. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν οἱ Τούρκοι
ἐποίησαν μεγάλην κατὰ τῶν τειχῶν ἐφοδον.

Κι' ἄλλοι ἀνεβῆκα βιαστικὰ καὶ φλάμπουρα βαστοῦσαν,

κι' ὡτὰν λεοντάρια τρέχουσι, καὶ τ' ἄρματα κρατοῦσαν.

Καὶ ἀπὸ ταῖς τόσαις τῶς φωνῆς τὰ ὄρη ἀντιλαλοῦσαν,

καὶ ἀπὸ τοὺς τάφους οἱ νεκροὶ λογιάζω τὸ γροικουσαν.

Σαίταις, μπαλαῖς, τουφεκίαις ἐβρίχουσι χιλιάδες,

καὶ ἄκουε κτύπους, βροντισμοὺς, ποῦ βγάναν ἢ λουμπάρδαις.

Ἐξάωρος λυσοσώδης συνεκροτήθη ἀγὼν ἀμφοτέρωθεν, ἐπὶ τέλει
δ' οἱ Τούρκοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ συχοῦ πυρὸς τῶν πολιορ-
κουμένων ἀναγκάζονται νὰ ὑποχωρήσωσι.

Ὁ ἐπίσκοπος Ῥεθύμνου προτρέπει τὸν προβλεπτήν καὶ τὸν διοι-
κητὴν ἵνα παραδώσωσι τὸ φρούριον ἐπὶ συνθήκαις.

Φλάμπουρον ἄσπρο βάλασι κ' ἔτ' ἐξέκουραστῆκα,

κι' ὀλονοκτίς μετὰ χαρᾶς οἱ Τούρκοι κοιμηθῆκα.

Τὸ ἐσπέρας τῆς 3 Νοεμβρίου, ἡμέραν τρίτην, δύο πατάδες ἀνέ-
βησαν εἰς τὸ φρούριον, καὶ συγχρόνως δύο χριστιανοὶ ἀρχηγοὶ κατα-
εάντες ἦλθον εἰς τὸν Χουσαίμ πασᾶν, καὶ

τοῦπαν Φράγκοι καὶ Ῥωμιοὶ τῶς τότε προσκυνουοῖσι,

τὸ πῶς τὸ κάστρο δίδου του στὰ χέρια τὰ δικὰ του,

κι' ἄς κάμη τὰ καπίτολα ὡς εἶν' τὸ θέλημά του.

Τὴν πρώτην τῆς τετάρτης ὑπεγράφησαν αἱ συνθήκαι τῆς παράδοσεως τοῦ Ῥεθύμνου.

Ἄμερα ἴσως εὐμορφότετη, γιάντα δὲν ἔλιθεσ' ἔλιε,
 ποῦδαμεν τὸν Ἀγαρηὸν, κ' ἕνας τὸν ἄλλον φέλειε !
 Ἐκάμανε τῇ σύμβασες, πῶς τῶν Ῥωμιῶν χαρίζουν
 νὰ πάρουσι τὰ σπίτια τους, τὸ πρᾶγμα νὰ ὀρίζουν.
 Καὶ τοῦ Ῥωμαίου τοῦ παπᾶ δίδει τὴν ἐκκλησιά του,
 σπίτια, χωράφια, στᾶμενα, νᾶνε στὴν λευθεριά του.
 Κ' οἱ Φράγκοι νὰ μισέψουσι τότε κ' οἱ προθεδῆδροι,
 φραγκοπαπάδες, κ' ἄρχοντες, κ' οἱ δοῦ γοβερναδόροι,
 γι' ἂν θέλουσι νὰ ἀπομείνουσι νᾶνε κ' αὐτοὶ βραγιάδες,
 χαράτζι νὰ πληθύνουσι ἄρχοντες καὶ παπάδες.
 Καὶ ὁ πῖσκοπος ἀββῶσθησε ἐτότεσ τῇ τετράδῃν,
 μιὰ μέρα μόνον ἔζησε καὶ πέρασε στὸν ἄδην·
 δὲν εἶδε τὰ καπίτολα τοῦ Τούρκ' ἀπ' ἀναμένει,
 γιὰτὶ ὁ θεὸς τὸν ἔκοψε τὴν πέμπτην καὶ ἀποθαίνει.

Ἐξ ἀπροσεξίας καπνίζοντες στρατιώτου ἀνάπτει παρατυχοῦσα πυρίτις, καὶ προξενεῖ μεγάλην ταραχὴν εἰς τε τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς τούρκους, οἵτινες διατάσσουσι νὰ περισυναχθῶσι τὰ πολεμερόδια εἰς ἀσφαλὲς μέρος καὶ ἐμποδισθῆ ἢ ἐκείθεν διάβασις οἰουδῆποτε. Ὁ Κουσεῖν πασᾶς προτρέπει τοὺς Κρήτας νὰ μὴ ἐγκαταλίπωσι τὸ Ῥεθύμνον. Διάλογος μεταξὺ πατρίδος καὶ Ῥεθυμνιωτῶν.

- Ἐπειδὴ καὶ θὰ μισεῦστέ καὶ νὰ μὲ ἀρνηθῆτε,
 ἀμέτε ὅλοι στὸ καλὸ, καὶ μὴ μοῦ θυμηθῆτε.
- Πῶς εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ μὴν σοῦ θυμηθῶμεν,
 σὲ ξενιτιά ποῦ πάμενε, καὶ πρᾶγμα δὲν βαστοῦμεν ;
- Ἡοῦ θεὰ σταματῆστέ, ποῦ νᾶν' ἢ κατοικία σας,
 τάχα ναύρητ' ἀνάπαυτιν ὀγιά παρηγοριά σας ;
- Ἐχομεν τὰς εἰκόνας μας γιὰ νὰ τῇ προσκυνῶμεν,
 νὰ πολεμοῦμεν τῇ ἐχθροὺς πάντα νὰ τῇ νικῶμεν.

Τὰ γυναικόπαιδα ἐπιβαίνουσιν εἰς τὰ πλοῖα τὴν ἐννάτην Νοεμβρίου, οἱ δὲ ἄνδρες παραμένουσι πρὸς παραλαβὴν τῶν πραγμάτων· μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ποιητὴς, ὅστις λέγει·

Καὶ πιάνω ὅτ' ἤμπόρεσα βάνω σὲ μιὰ σακκοῦλα,
 κ' ἐξω ἔδεικε τὴν ἔθετα σὲ μιὰ λομπαρδοπούλα.

Ὁ Κουσεῖν εἰσέρχεται εἰς τὸ φρούριον ἐξηγριωμένος, καὶ βραδίζει τοὺς χριστιανοὺς. Ὁ ποιητὴς ὡς ἐκ θαύματος διαφεύγει τὸν θάνατον.

Ῥίχνε· ἄγρια τὸ χέρι του κ' ἐγὼ τὸν μετανίζω,
 καὶ κάτω κλίνω τὴν κορφήν κ' ὅλος τοῦ γονατίζω.

καὶ κείνος δὲν μοῦ βάρηκε, μὰ μοναχὰς μὲ ὄριζαι,
καὶ τῆ ζωῆ μου γνώρισα τότες καὶ μοῦ χαρίζαι.
Κ' οἱ Τούρκοι ἐσημώσανι καὶ δεῖχναν καλοσύνη
σὲ μένα, καὶ θαυμάζουσι τὴν χάριν ὅπου γίνη
τὸ πῶς δὲν ἐσκοτώθηκα ἔπου τοῦ πασιᾶ τὴν χέρα,
μοῦπανε γιὰ νὰ λειτουργῶ ἐκείνη τὴν ἡμέρα.
Ὅρισε καὶ ἔκρυψανε τὰ σπῖτια τὰ δικὰ μας,
κ' εἶπε νὰ μὴδὲν πάρωμεν ἀπὸ τὰ πράγματά μας.
Κ' οἱ ἀδελφοί μου ἤλθουσι καὶ πέρνω τὸ σακκάκι,
καὶ βάνω το τῆ νόμους μου μὲ λίγο πραγματάκι.
Δυὸ Τούρκους μᾶς ἐδώκανι γιὰ νὰ μᾶς ἀκλουθοῦσι,
κι' ἂν λάχου Τούρκοι ἄτυχοι νὰ μὴ μᾶς ἐβαροῦσι.
Κ' εἰς τὸ Μαντρίκι ἐπήγαμεν νὰ βροῦμεν τὸ ἐδικούς μας,
δὲν εἶδαμεν τοὺς φίλους μας οὐδὲ καὶ γνώριμους μας.
Κ' οἱ Τούρκοι σὰν ἐμπήκασι τὰ μνήματα ἀνοίξαν,
κ' εὐγάλλασι τὸν ἑπίσκοπον ἔξω καὶ τότε βῆξαν.
Εἰς τὸ καράβι μπήκαμεν νομάτοι ἐπτακόσιοι,
κι' ἄλλοι τῆ γῆς ἐπήγασι καὶ χέλιοι πεντακόσιοι.
Ψωμί νερὸ δὲν εἶχαμεν, οὐδὲ τόπος νὰ σταθοῦμεν,
καὶ μέραις δέκα ἔκαμαμεν ὄλοι νὰ κοιμηθοῦμεν.
Γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἄβρωστοι εἰς τὸ καράβι μπαίνουν,
γιὰ νὰλθοῦσι τὰ κάτεργα στέκουσι καὶ ἀνημένουν.
Οἱ Τούρκοι νερὸ φέρουσι μέσα στ' ἀσκιά ἐκείνοι,
κ' ἐκεῖ μᾶς τὸ πουλοῦσανε μιὰ λίτρα τὸ λαίτι.
Καὶ γροῦκας ἀναστεναγμούς, κι' ὄλο βρυσαῖς, καὶ λέγαν
τῆ τύχης ὅπου τὸ ἔκαμε, κ' εἰς τὸ καράβι ἐκλαίγαν.
Κ' οἱ Τούρκοι νὰ τῆ βλέπουσι τὰ χέρια ἐκτυποῦσαν,
κ' ἐλέγασι πεισματικά ὄλοι τως κ' ἐγελοῦσαν.
Καὶ ἡ πασιᾶς ἤλθεν ἐκεῖ κ' ἔκραζε γιὰ νὰ βροῦμεν,
νὰ πάρωμεν τὸ πρᾶγμά μας, στὴ χώρα νὰ σταθοῦμεν.
Ὅλοι τὰ σπῖτια ἔβλεπομεν ἔπου τὸ καράβι μέσαν,
κ' εἶπαμεν νὰ βουλήσανε κι' ἀπὸ τὴν γῆν νὰ πείσαν.
Καὶ μπζίνουσι τὰ κάτεργα μέσα κ' εὐγάνουσι μας,
καὶ λάμναν κι' ἀρμενίζουσι καὶ ὀπίσω στέρνασι μας.

Ἢ πατρις ὀδυρομένη ἐπὶ τῆ φυγῆ τῶν Ῥεθυμιωτῶν θρηνωδεῖ σὺν
τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐκ' ἤμουν ἡ βαρυσόμοιρη μαζῆ μὲ τὰ παιδιὰ μου,
κ' ἐκλαίγα κ' ἐσκοτόνομου κ' ἐσέρνα τὰ μαλλιά μου,
κ' οὐδένας δὲν ἐσῆμονε νὰ μὲ παρηγορήσῃ,
νὰ πιάσουσι τὰ χέρια μου, ἢ κἄν νὰ μοῦ μιλήσῃ
κι' ἀνάθεμα ὀλώλεγα ἀντίδικα τὸ ἔχθρους μου,
κ' ἐκαταρώμου μοναχὰς τοὺς τόπους τοὺς δικούς μου.

Ἦμέρα ποῦ ξημέρωσες κακὰ γιὰ ὄνομά μου,
σκοτίνιασε νὰ μὴ θωρῶ πῶς φεύγουν τὰ παιδιὰ μου.
Τοῦ Ψηλορίτη τὰ βουνὰ τὰ παχνοχιονισμένα
σήμερον ἄς σκορπίσουσι, κί' ἄς εἶν' σκοτινιασμένα,
καὶ τοῦ Βρυσίου τὸ βουνὶ ἄς πέση κί' ἄς βουλήσῃ,
καὶ πλεῖο ἐκεῖ μηδὲ φανῆ, μὰ σὰν ἀφρός ἄς λύσῃ.
Αἱ βρύσας ἄς φυράξουσι κί' ἔλαις ἄς ξεραθοῦσι,
νὰ μὴν εὐρούσινε νερὸ ποτὲ νὰ ποτισθοῦσι.

Ἦλιε λαμπρὲ καὶ φωτεινὲ, σκοτίνιασε μὴν φέξῃς,
ἀλλ' αἷμα βίξε οὐρανὲ, καὶ πλεῖο νερὸ μὴν βρέξῃς.
Ἄερα παῦσεν δροσερὲ, πέσε φωτιά καὶ καῦσε
τὸν Κουσαῖνῃ τὸν πασιὰ, καὶ σὺ οὐρανὲ μου κλαῦσε.
Ὁ Θεὸς νὰ σ' εἴρῃ, Κουσαίμ, τώρα κί' ἀκόμη πάλιν,
καὶ νὰ σοῦ κόψουσι καὶ σὲ τὸ δόλιό σου κεφάλιν,
νὰ πλερωθοῦν τὰ αἷματα ὅπου ἔχασες στὴν Κρήτην,
κί' ἕνας τέλεάτης νὰ χυθῆ στοῦ βασιλείου τὸ σπῆτι,
νὰ σφάζουν καὶ νὰ κόψωσι καὶ σὲ τὴν κεφαλὴ σου,
κί' εἰς τόπον τὸν κατάκριτον νὰ βίξουν τὸ κορμὶ σου,
κί' ἔλος ὁ βίος νὰ χαθῆ ὅπουνε καμωμένος
ἀπὸ τὰ σπῆτια τῶν Ῥωμινῶν, κί' εἶναι καταραμένος,
νὰ τότε πάρῃ ὁ βασιληᾶς νὰ τὸν κληρονομήσῃ,
καὶ τῶνομά σου παντελῶς ἀπὸ τὴν γῆν νὰ σβύσῃ.
Παιδιὰ μουρ σᾶς παρακαλῶ ἔλοι νὰ μοῦ θυμᾶστε,
γῆ λάχρ' σας καλὸν κακὸν νὰ μὴ μοῦ καταρᾶστε.
Γυναίκες, ἄνδρες, τέκνα μου, γένα κί' ἀναθροφή μου,
ἀμέτε κί' εἴρετε καλὸν, πάγετε στὴν εὐχὴ μου. »
Στοῦ Φόντελεν τὸ' ἐπήγασι στὴ Στίαν τοὺς ἐπήραν,
ἔ' ἄλλον καρᾶβι μπήκασι κί' ἤλθασι στὴν Κερκύραν.

Ἐν τέλει ἐπεταὶ μικρὸς διάλογος μεταξὺ πατρίδος καὶ τοῦ ἀπο-
χαιρετῶντος αὐτὴν ποιητοῦ.

- Εἰπά σου ὅ,τι γίνηκε στὴν χώρα τὴν δική σου,
μ' ἀφίνω σε πατρίδα μου καὶ ὄς μου τὴν εὐχὴ σου.
Κί' ἐκεῖνη σκύφτει ταπεινὰ γλυκὰ κί' ἐφίλησέ με,
στὰ χερίά τοι μ' ἐγκάλιασε κί' ἀποχαιρέτησέ με.
Κί' εἰπά μου — Σύρε σὲ καλὸ, κόπιασε στὴν εὐχὴ μου,
γιατὶ γνωρίζω σήμερον πῶς εἶσαι σὺ παιδί μου.
- Πατρίδα μου μισεύγω σου, φυχὴ μου καὶ καρδιά μου,
καὶ τῶνομά σου μοναχὰς θ' ἀκούετε στ' αὐτιά μου.
- Ὅλοι σας νὰ γυρίσετε τὰ σπῆτιά σας νὰ βρῆτε,
μὲ ἔγειά νὰ τ' ἀνακτῆσετε καὶ μέσα νὰ σταθῆτε.
- Ἀπήτις θέλου σ' ἀρνηθῆ οἱ Τοῦρκοι οἱ ἐχθροὶ σου,
θίλουν γυρίσει νάλθουσι στὴν χώρα τὴ δική σου.

- καλὰ καὶ νὰ χαλάσαι τὰ σπίτια τὰ δικά μας,
θέλωμ' ἔμπῃ σὲ σπήλαια νῆες γιὰ κατοικιά μας.
- Ὅπου κ' ἂν ἦσαι, φίλε μου, θυμοῦ μου τῆς καυμένης
νὰ λέγῃς καὶ γιὰ μὲ καλὸ τῇ παραπονεμένης.
- Ἦξευρ' ὅπου κ' ἂν λάχωμεν μαζῇ μὲ τὰ παιδιά σου,
μέλι στάζει τὸ στόμα μας νὰ λείνι τῶνομά σου.
Καὶ Ῥεθιμινιώταις εἰμίσταν κ' ἔτσι μᾶς ἐκρατοῦσι,
καὶ χαιρετοῦν θωρῶντά; μας ὅσοι μᾶς ἀγαποῦσι.
Μ' ὄλον πῶ στέκουν δίχως σοῦ, τοῦτο σοῦ λέγω πάλιν
πῶς βρίσκονται πολλὰ κατὰ κ' ἔχουν τιμὴν μεγάλην
γιατὶ στὴν Δύσιν ἐπεμψας ὄλην σου τὴν σοφίαν,
κ' ἐγέμισεν ἀνατολῇ, ἄρτιος, καὶ μεσημβρία
κινοῦνται τ' ἀργυρότρεχα νερὰ τοῦ ποταμοῦ σου
ἔς ὄλον τὸν κόσμον ζάχαρι, καὶ χαίρουν μὲ τὸ νοῦ σου,
πῶς τρέχουσιν ἢ βρῦσαι; σου πάντοθεν καὶ ποτίζουν,
καὶ πλύνονται πολλότατοι ξένοι καὶ καθαρίζουν.
Μὰ ὅτε σοῦ θέλω θυμηθῆ, ὦ Ῥέθιμος ψυχῇ μου,
τὰ μάτια μου θακρύουσι, καὶ τρέμει τὸ κορμὶ μου.
- Ἔτσι κ' ἐγὼ ὅτε γροικῶ τ' ἔχθροῦς καὶ μὲ κατοῦσι
κλαίω πολλὰ καὶ θρήνομαι, κ' ἐκείνοι μὲ χαλοῦσι.
- Παρακαλῶ τὸν Κύριον, Ῥέθιμος νὰ σ' ἀφήσουν
μὲ χριστιανοσύνη νὰ σὲ ἴδω καὶ νὰ σὲ προσκυνήσουν.
- Κ' ἐγὼ τότε παρακαλῶ οἱ Χριστιανοὶ νὰ βγάλουν
φεγγάρι τὴν παντιέρα σου, καὶ τὸν σταυρὸν νὰ βάλουν.
- Ζητῶ κ' ἐγὼ μὲ τὴν καρδίᾳ νάλθω νὰ σὲ πατήσω,
νὰ σκῦψω μὲ τὰ γόνατα χιμαὶ νὰ σὲ φιλήσω.
Καὶ τὸν θεὸν παρακαλῶ ἀνθρώπου ἀλλοῦ μὴ δώσω
τόσον κακὸν ὡσὰν ἐμᾶς, ἀλλὰ νὰ μᾶς ἀξιώσω
νὰ δοῦμενε τὴν λύτρωσιν τῇ Κρήτης νὰ χαροῦμεν,
καὶ νὰ τὴν φέρ' ἡ τύχη μας ὡσὰν τὴν πεθυμοῦμεν.
Μὰ ῤέγεσαι καὶ ἴπθυμᾶς νὰ μάθῃς τῶνομά μου,
πᾶς ἀρετὴ ἐστόλισες τ' ἀδέλφια τὰ δικά μου
Μαρῖνον μ' ἐβαπτίσασι, Τζάνες εἶν' ἡ γενεὰ μου,
καὶ Μπουνιαλῆ μὲ κράζουσι, κ' ἔτσ' εἶνε τῶνομά μου.

Ἀπὸ τῆς σελίδος 103 ἀρχεται ἡ διήγησις τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν
τοῦ Ῥεθίμου συμβάντων, καὶ τῶν πρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδα-
κος ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν.

Ποιὰ χεῖρα γοργοτόρεχη μὲ δίχως νὰ σκοντάψῃ
νὰ διηγηθῆ τὰ βίσινα τοῦ Χάντακος νὰ γράψῃ;
ἢ ποιῶν φρονίμων λογισμὸς ἢ ποιηταῖς μεγάλοι,
ἢ φιλοσόφων μάθησις διὰ νὰ ἀναθιβάλλῃ

μάχην ἑκοσι δυὸ χρονῶν καὶ τρις ἑματοχυσίαις,
τὸν χαλασμὸν ὁποῦκαμε μέσα σταῖς ἐκκλησίαις,
ὁποῦτον τόσαις ἐκκλησιαῖς στὴν Κρήτην στολισμέναις,
σταῖς χώραις κι' ὄξω στὰ χωριά εὐμορφα στορισμέναις;
καὶ χάλασε κι' ἀφάνισε καὶ πλέον δὲν λειτουργοῦνται,
οὔτε παπάδες φαίνονται, οὔτε καὶ μελετοῦνται.

Ὡ παιδομὴν τῶν χριστιανῶν, ζωὴν τυραννισμένην,
ἦτον πολλὰ καλλίτερα νᾶταν ἀποθαμένοι.

Νὰ φάσκει δὲν ἔμποροῦν, οὐδ' ἔμποροῦν νὰ πιοῦσι,
καὶ τὰ μικρὰ παιδάκια τως διὰ παντὸς κεινοῦσι.

Ψωμί δὲν τοὺς ἀφίνουσι, κρασί δὲν γεματίζουσι,
ἀνὴν καὶ τίποτ' ἔχουσι χωσμένο δὲν τὸ βρίζουσι.

Ἄν κάμουν πῆτταν ἢ πωχαῖς χωστά θενὰ τὴν ψήσουσι,
ἔχουσι φόβον ὡσὰν ψηστὴ μήπως δὲν τὴν δειπνήσουσι.

Ὅπου κι' ἂν κάμουν ἐργατιαῖς, κ' οἱ Τούρκοι νὰ περνοῦσι
ψωμί δὲν τοὺς ἀφίνασιν οὐδὲ κρασί νὰ πιοῦσι.

Κι' ἀντίς χαράσι τὰ παιδιὰ παίρνουν τα καὶ πουλοῦν τα,
κι' ἄλλου ποθὲς δὲν ἔτυχε, οὔτ' ἐγενῆκαν τοῦτα.

Διὰ ταύτως κ' οἱ χριστιανοὶ τοὺς στίχους σὰν διαβάσουσι
τῶν Κρητικῶν τὰ βᾶσανα τυχαίνει νὰ λογιᾶσουσι.

Ἐνα νησι περίφημον πῶς ἐκαταπατήθη
καὶ σκοτωθῆκαν ἄμετροι καὶ πόσον αἶμα ἔχυθη;
ὁποῦχεν ὄλον τὸ νησι χιλιάδες ἐξακόσιας
ἀνθρώπους κ' ἐστολίσαν το μὲ τέχνας αἰτίας τόσαις.
ποῦ τόσον αἶμα χύθηκε κι' ἀκόμη πλείσια χύνουσι...

Ἄν μαζωκοῦν οἱ Κρητικοὶ ὄλοι, δὲν εἶνε κρίνω
δέκα χιλιάδες ζωντανοὶ ποῦ τὸν καιρὸν ἐκείνον,
διὰτὶ ἐσκοτωθῆκανεν, διὰτὶ ἐσκληθωθῆκαν,
σταῖς χώραις οἱ κακότοχοι ἐδαιμορασθῆκαν,
κι' ἂν σμίξουν δὲν γνωρίζονται, μόνον ὁποῦ ῥωτοῦσιν
ἀπὸ ποῖο τόπο ξένοι μου εἶσαι; μὰ δὲν μποροῦσιν
ἄλλο νὰ συντυχαίνουσι, μ' ἀπὸ τὴν Κρήτην λέσι,
κι' ὁ εἰς τὸ χέρι τ' ἄλλουνοῦ πιάνουσι καὶ κλαῖσιν.
Καὶ ἀρχόντισσας εὐγενικαῖς εἰς διακονίαν γυρίζουσι,
κι' οἱ δούλοι τοὺς δὲν τὰς θωροῦν οὔτε τὰς ἐγνωρίζουσι...

Ἄπῃτις ἀποφιδάσανε στὸ κάστρο τοῦ Ῥεθέμνου
ἐπῆρε τὰ φουστά του καὶ στὰ χωριά ἐμπαῖνου,
ἐκαίγαν κ' ἐχαλούσανε τὰ σπίτια καὶ τ' ἀμπέλια,
τὰς μέλισσας ἀφῆσανε μόνον ὀγιά τὰ μέλια,
τὰ ἐλαϊόφυτα ἐκόπτανε καὶ καίγασιν τὰ δάση,
στὸν χαλασμὸν ποῦ κάμασι πᾶσα κανεὶς νὰ κλαύσῃ.
Ἄνδρες γυναῖκες ἔσυρναν, καὶ τὰ μικρὰ παιδάκια
ἐπιάναν καὶ τὰ βίπτουσι ἀπάνω στὰ χερσάκια.

Κι' ὅπου κἄν ἤθελες ἰδῆ, κ' ὅπ' ἤθελες πατήσῃ,
 ἀνθρώπων αἷμα ἔβλεπες, καὶ ποῖος νὰ μὴ δακρύσῃ;
 Τάργιο ἐκυριεύσασι τὴν ἴλια ἑβδομάδα,
 τὸν Ἅγιον Δημήτριον, καὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα,
 Ἄδελε, καὶ τοῦ Μαρουλά, καὶ τὴν Πηγὴν τὴν Μίσση,
 καὶ τίς μπορεῖ νὰ διηγηθῆ καὶ νὰ μὴν δὲν πονέσῃ;
 Καὶ τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν, Τουνίσπιτα, τ' Ἀστέριν,
 Ἄμυγδαλέα, Πλακωτῆ, Ἀρσάν, Χαμαλεῦριν.
 Τότες παρνᾶ τὴν Πισκοπή, στὸ Πρίνο κατεβαίνει,
 καὶ στ' Ἀγιασμάτση τὸ νερὸν πεζεύει καὶ χορταίνει.
 Κ' ἔπιασι κι' ἀκουμπήσανε, λίγο ξεκουρασθῆκαν,
 καὶ τοὺς χωριάταις τοὺς πτωχοὺς ἐπλάκωσε ἡ πίκρα.
 Μπαίνει στὸ Μηλοπόταμον, στὸ Βίτακ' ἀποτώνει,
 Σκαφή, καὶ Ἀξέστη, Σκεπαστῆ, καὶ Ἀγγελιανὰ σκλαβόνει.
 Ἐκαυσα τὰ Ταπεγλιανὰ, καὶ τὴ Παγκαλοχωρί,
 γυναῖκες ἢ βερυόμοιραις ἐπίσασε τὰ ὄρη.
 Καὶ μὲ μεγάλη τως χαρὰ στὰ τρίγυρα σιμόνει,
 στὰ ὄρη τὰ Κουλουκιανὰ, κ' εἰς τ' ἄξιο Μελιδόνι.
 Τοὺς Μαργαρίταις ἔπιασεν ἄνδρες γυναῖκες ὄλους,
 παπάδες, νέαις, καλογραῖς καὶ ἄρχους τοὺς Τατόλους.
 Ἐρφούς, Σκουλούφια ἔγδυσεν καὶ τὴν Λάκα χαλοῦσιν,
 Ἐλευθέρνα, κι' ὀσάτονε σιμὰ χωριὰ πατοῦσιν.
 Γρινδιὰ κι' Ἀξιδὸν ἐκαύσασι, Πέραμα, καὶ Αὐδανίταις,
 Καλανταρέα, Καλαμά, Ὀρθέα, Πασσαλίταις,
 Χούμερη, καὶ τοῦ Κηραμῆ, Λεμέρι, καὶ Δαμάστα,
 Τοῦ Μάμα, καὶ τὰ κούρησῃ του ὀπίσω του τὰ βάστα.
 Καὶ τὸ κλειψίμιον ἔφυγε καὶ ὄλοι τοῦ Δαμασβόλου,
 τοῦ Φόντελε ἐπρόδωκεν ὄλοι μαζῆ δι' ὄλου.
 Καὶ μέσα 'ς τοῦτα τὰ χωριὰ πολὺ κακὸ ἐκάνα,
 Ἄλέκκα, Χάλκια πέρνουσι, καίγουσι καὶ Κυράνα.
 Στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν Ἁγία Μαρίνα
 ταῖς καλογράδες ἐπίσασι καὶ ὄλαις ταῖς ἐγδύναν }
 τὰ μοναστήριά τως χαλοῦν τὸ εἰκόνας κατασκίζου, }
 κ' ἐκείναις νὰ καταπατοῦν, τὴν πίστιν τως νὰ βρίζου. }
 Κι' ἄρχομαι γιὰ νὰ διηγηθῶ ὄγια καὶ τὴν Ἀμνάτο,
 στοῦ Ζοῦν τὸ λάκκο ποῦτονε στὸ Ψηλορίτην κάτω.
 Στ' Ἀνώγεια τὰ βασιλικά, στὴν Ἰδα ἀναβαίνουν,
 καὶ τὰ κοπάδια παίρνουσι ὄλα καὶ κατεβαίνουν,
 κ' ἤζραν ἐκεῖ καὶ πῆρασι τοῦ Φώκιου τὸ κοπάδι.
 Νὰ ἰδῆτε τί ἐκάμασιν ἐτότες εἰς τ' Ἀρκάδι·
 κι' ὁ ἡγοῦμενος ἐμάσευσεν, κ' οἱ καλοῦροὶ ἐφύγαν.
 μὲ τὰ κοπάδια, κ' ἔλθασι σταῖς Μισσαραῖς ἐπήγαν,

μαζῇ κ' ἱερομόναχοι πᾶσι κ' οἱ διακόνου,
καὶ στὸ Βροντίσι μπαίνουνσι στὸν Ἅγιον Ἀντώνη.
Στὸ μοναστήρι ἔστειλε νὰ δοῦσι πῶς τὸ κίμα,
καὶ τὸ καταχάλασαισι οἱ Τοῦρκοι ἐν τῷ ἔμπ.
Κ' οἱ Τοῦρκοι ἐβρίξαν διάστημα καὶ τὰ κούσματά του,
καὶ μεταθέσαν τὰ θρονιά καὶ ἀνοίξαν τὰ κελιά του.
Δύο κηλογέροι γέροντες ἤθελαν ἕκαστος νὰ μένουσιν,
καὶ κόπτουσι τὰ κεφαλιά τους, ζωὴν δὲν τοῖς ἀφίνοσιν.
Τὸ Ῥέθεμνος σὺν ἔκοψε κ' ἤθελε τὸ νικῆσαι,
ἐλόγιπασεν ὁ γούμενος νὰ πᾶ νὰ προσκυνήσῃ,
καὶ φθάσει μία βροδυὴ στὴν χώρα μέσα μπαίνει
εἰς τὸ παλάτι τ' ἀφεντός μὲ δλοὺς ἀνεβαίνει,
καὶ κλίνουν τὰ κεφαλιά τους ὀμπρὸς εἰς τὸν βεζίρη,
νὰ κάμωσι καπύτολα διὰ τὸ μοναστήρι,
ὀπίσω νὰ γυρίσουσι, τοὺς μοναχοὺς νὰ φέρῃ,
καὶ λαῖκοι νὰ πάσι νὰ γίνουσι καλογέροι.
Ἠγούμενον τὸν Συμεὼν ἔκραζαν ἑνωμαί του
σὲ μνήμην, καὶ Χαλκιδόπουλος ἦτονε ἡ γονεὶά του.
Θάπῳ καὶ διὰ τὴν Σερτὸ τὴν καρποφορτωμένην,
στὰ ἴπυρικά καὶ στὰ καλά περίσσια μυρισμένην.
Τὸ Κέντρος, πούχεν ἑκατὸν βρύσαισι στὰ τρίγυρά του,
καὶ ἀπαράδεισον ἑτύχαισι νὰ λείνι ἑνωμαί του.
Καὶ Ἀγαρηνὸς τὸ πάθος καὶ οἱ τόποι εἶνε δικοὶ του,
τὰ ὄρη καὶ ἐλα τὰ χωριά διὰ ξεφάντωσίν του.
Θάνατος πλείσιος ἦτονε ὅπουχε τότες φέρει
στὴς Κρήτης δλο τὸ νησί μὲ διάστομον μαχαίρι.
Οὐδένα δὲν ἀπέμεινε σπύρι πού νὰ μὴν ἔγινε,
γυναίκες, ἄνδρες καὶ παιδιὰ, καὶ τὰ χωριά νὰ ῤίξη.
Ἀβρώστημένοι φεύγασιν σταῖς στραταῖς ἀποβαίναν,
κί' οὐδὲ τινὰς τοὺς ἔθαπτε, μόνον ἔτσι ἔμειναν.
Ν' ἀρχίσωμεν ὁκ' τὰ Χανιά ἕς καθεὶ χωριὸ νὰ δοῦμεν
οἱ Χριστιανοὶ τί πάθασιν, μὰ πῶς θέλει νὰ τὸ ποῦμεν,
ὅπου σπλαθῶσα ἄμετροὺς καὶ πῆμασι παπάδες
καὶ πείφασιν στὸ Ῥέθεμνος ἕως δώδεκα χιλιάδες ;
Τῶν γυναικῶν τὰ βάνανα ἀνθρώπου νοὺς δὲν βάνει,
τὰ ἤθη τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ τὴν κακίην τοὺς κλάνη'
ταῖς ἑπανδρὲς χωρίζασιν οἱ δεσφείσι καὶ πέναν,
καὶ στὴν Τουρκίᾳ καὶ στὰ νησιά ἤρχονταν καὶ τὰς φέρναν.
Χρομεναστῆρι ἄφηκα καὶ τῷ μορφο Γεράνι,
Πρινεάν καὶ Ἀτζιμπόπουλο, πούχασιν οἱ Τυράνοι,
καὶ τοῦ Μπαρότζη τὰ χωριά, τὸν ἄγιον Κωνσταντῖναν,
καὶ τὰς Βετζιλίαισι τὰ νερά καὶ τὸ περιθόλι ἐκείνο.

Μόνον θά πῶ τὰ βάραινα τοῦ κάστρου τοῦ Χανδάκου,
καὶ τὴν μανίαν Χουσεγίν, τοῦ θυμωμένου δράκου.
Ποῦ φάρασαν εἰς τὸ χωριὸ μέσα τοῦ Καμαργιώτη
ὁ Χουσαίνης ὁ πασιᾶς καὶ ἄρχοντες οἱ πρῶτοι.
Σταῖς τέσσαραις τοῦ Δεκεμβρίου κινοῦν οἱ καθαλάροι
κ' εἰς τὸ Φαράκι μπαίνουνσι, στὴν Τυλισσὸ σταλάρι·
κ' ἀφοῦ τὸ Κάστρο εἶδασιν ἀδυνατὰ χουγιάζει,
κ' ἀκούσθη ὡς τὴν Τυλισσὸ καὶ κάτω πρὸς τὸ Γάζι·
ἔφρουγεν ὅλας ὁ λαὸς κ' οἱ Τούρκοι τοὺς ζυγόσαν
ἐπίσω τους καὶ τρέχασι καὶ τοὺς κατασκοτόναν·
καὶ στὰ μετόχια οἱ Καστρινοὶ ἐστέκασιν ἐτότες
νὰ φύγουν τοῦ θανατικοῦ Χανιώταις, Ῥεθυμνιώταις.
Ἔρχεται μέσα στὸ χωριὸ στὸ Γάζι κ' ἀποσώνει
κ' ἐμάζωξε τὸ πρᾶγμα τους καὶ τὸν λαὸν σκλαβώνει.
Πάλ' ἀπ' τὴν χώρα βγήκασι πολλότατοι καὶ σώνουν
καὶ μέσ' αὐτοὺς μαλόνουσι κ' ἐκεῖ τοὺς ἐσκοτόνουν·
πολλὰ κεφάλια οἱ χριστιανοὶ ἐκόψασινε μόνον
καὶ οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὴν χαρὰν οὐδένα πῆραν πόνον.
Τὸ πρᾶγμα ὅλο πήρτσι καὶ μὲ σπουδὴν κινουσι,
στὸ Καμαργιώτι ἐφέρασι τοὺς σκλάβους καὶ τὰ κούρση.
Πᾶσιν εἰς τὰ Σαββατικὰ λεβένταις καὶ τεντόνουν,
τοὺς καλογέρους πιάνουσιν ὅλους καὶ παλουκόνουν·
κ' ἀποφαρίζασιν ἐκεῖ νὰ στέκουν κ' ὀρνιθίζου
μέσα κ' ἀπόξω στὰ χωριὰ γιὰ νὰ ξεχειμωνιάζου.
Σκλαβιαῖς καὶ φόνους ἔκαμε κ'ι χαλασμούς τσ' ἀνθρώπους,
καὶ χαλασμούς καὶ βάραινα στῶν Κρητικῶν τοῦ; τόπους.
Τούρκοι στὸ Μηλοπόταμον ἐπῆγαν νὰ σταθοῦσιν,
καὶ δὲν ἐλογαρίζασιν πῶς ἔχουν νὰ χαθοῦσιν.
Κι' ἀφοῦ ἡ Κρήτης τῶμαθε κράζουσι τὸν Γιλτάστην,
κ' ἐδώκασί του κάτεργα νὰ πάγη νὰ τοὺς πιάση·
κ' ἔβαλλε μέσα τὸν λαὸν μὲ δύναμιν μεγάλην
νόκτα στὸ Μηλοπόταμον νὰ πάγη νὰ τοὺς βγάλλη.
Κρυφὰ καὶ τοῦ; ἐπλάκωσε, κ' ἤθελε τοὺς νικήσει,
κ' ἐσκλάβωσε κ' ἐσκοτίωσε πλειὸ καὶ νὰ μὴ γυρίση.
Τὰ κούρση ὅλα ἤφερε στὸ Κάστρο κ' ἔδειξέ μας,
φρουμπέταις ὅταν ἔμπαινις τῆς νίκης ἐπαιξέ μας.
Ἔκαμε φόνους καὶ σκλαβιαῖς ὅσους ἐκεῖ κιδν ἤσαν,
κ' ὅλα τὰ πρᾶγματά τωνε στὰ κάτεργα τὰ πῆραν.
Πολλότατους ἐσκοτίωσε πρίχου νὰ ζημερώση,
πρίχου κινήσει ἀπ' ἄλλου λεσκέρι νὰ σ.μύση.
Τοὺς Τούρκους ὅπου πιάσασι στὰ κάτεργά ἔχε βάλλει,
καὶ στὴν ἀρμάθῃ μὲ χαρὰν κινάει νὰ προβάλλη·

τοῦ γενεράλε τσ' ἔδωκε καὶ στὸ κουπί τοὺς δίνει,
ὁ κόμης νὰ τῶνε κολλᾷ γιὰ νὰ τοὺς ἀποθίβη.
Κι' ἀφοῦ ὁ Τούρκος τῶμαθε, μὲ τ' ἄλογα κινουσι
ἀποὺ τὸ 'Ρέθεμνος ἐκεῖ ὄγιά ν' ἀντισταθοῦσι,
καὶ φθάνουν καὶ γυρεύουσιν τοὺς φράγκους νὰ μποδίσουν,
καὶ νὰ τοὺς διώξουν ἀπ' ἐκεῖ καὶ νὰ τοὺς καταλύσουν.
Κιὲ πρέχασι μὲ τ' ἄλογα ἐπάνω καθισμένοι,
κ' οἱ Τούρκοι: ἐκείτουταν διπλοὶ κουτζουκεφαλιασμένοι.
Βιέπησιν πλείσια ἔβαλλε ἔς ὄλον τὸ περιγιάλι,
κι' ἄρχισεν ἀπὸ τὰ Φρασκιά κ' ἐπῆγεν ὡς τὰ Τάλη,
πλεούμενον νὰ μὴν πορῆ ἐκεῖ γιὰ νὰ σιμῶση,
χωργιάτης νὰ μὴν κατεβῆ βρωσιν νὰ τῶν ἔδωση.
"Ἦκουσα εἰς τὸ Τέμινοσ οἱ Τούρκοι μαζωχθῆκαν
κιβζαρέοι καὶ πεζοί, κ' ἐκεῖ καστελλωθῆκαν.

Ἐνῶ δὲ ἀμεριμνωσ οἱ ἐν Τεμένει Τούρκοι κηθύμουν, ἐπέρχεται κατ'
αὐτῶν ὁ στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας, καὶ ἄλλους μὲν φονεύει, ἄλ-
λους δ' αἰχμαλώτους σύρει εἰς Χάνδακα. Ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τού-
του φοβηθέντες οἱ ἔχθροὶ ἀπεσύρθησαν εἰς Μεσαράς. Ὁ Γιλδὰς ἔρ-
χεται κατὰ τῶν ἐν Μηραμπέλιω κατεσκηνομένων διακοσίων Τούρκων,
κί' ἄλλους ἐκαταλύσασι, κί' ἄλλους ἀλυσιδάσαν.

Ὁ ἐν Χανίοις ἔχθρικός στόλος ἐτοιμάζεται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κων-
σταντινούπολιν πρὸς παραχείμασιν, τὸ δὲ κότεργον τοῦ Θωμᾶ Μοροζίνῃ
ἐλλιμενισμένον ἔξω τῶν φρουριῶν προσβάλλεται ὑπὸ τεσσαράκοντα
ἐχθρικών. Ἡρωϊκῆ ἀντίστασις τοῦ Ἐνετοῦ πλοιαρχοῦ, καὶ καταστροφὴ
πολλῶν ὀθωμανικῶν σκαζῶν. Ὁ Μοροζίνῃς φονεύεται, τὸ κότεργόν
του αἰχμαλωτίζεται, πλὴν διὰ τῆς ἐπικουρίας τεσσάρων ἐτέρων
λυτροῦται.

Καὶ τὸ καρίβ' ἐγύρισε κ' εἶχε καὶ Τούρκους μέσα
κ' ἔξω Φιαμέγγοι ἔδωκασι καὶ πιάνουν καὶ τοὺς δέσα.
Τέτοιο καράβι θυμαστὸν τούρκ' ἦτονε γεμάτο,
νεκρὰ κορμιὰ καὶ ζωντανοὶ εἰς τὸν ἀπάνω πάτο.
Τὰ τουρκοκάτεργα γιαμιὰ ἐμπῆκαν στὰ καστέλλια,
κ' ἐτρέμαν οἱ Ἀγαρηνοὶ πῶς δὲν ἐπῆγαν τέλεια.

Οἱ ἐν Μεσαραῖς Τούρκοι, ἐλθόντος καὶ τοῦ Κουσεῖν πασᾶ, κατα-
βαίνουσιν εἰς κόμην Χάρακα, καὶ στρατοπεδεύσαντες διαπράττουσιν
ἀνεκδιηγήτους βιασπραγίας, καὶ ἐξαναγκάζουσι πολλοὺς τῶν Χρι-
στιανῶν ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ διοικητὴς τοῦ
Χάνδακος, εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ ἱερέως, ἅτι οἱ Τούρκοι ὀχυροῦνται ἐν Χάτ

ρακι διατάσσει τοὺς ἀρχηγούς Μάρραν καὶ Γιλδὰς ἵνα παραλάβωσι στρατεύματα καὶ ἐλθόντες ἀποδιώξωσιν αὐτούς. Συμπλοκῆς γενομένης οἱ Χριστιανοὶ νικῶσι κατὰ πρῶτον τοὺς Τούρκους, πλὴν μετ' ὀλίγον τρέπονται εἰς φυγὴν ὑπὸ τῶν ἀναβαρρῆσαντων ἐχθρῶν καὶ ἀτάκτως φεύγουσιν, ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ στρατηγοῦ Νικολάου Δολφίνου.

Χωρριὰ μεγάλα καὶ μικρὰ ἦτονε συγχισμένα,
 κι' ὀγιά νὰ προσκυνίσουνε ἦτον ἔτοιμασμένα.
 Πολλοὶ ὀποῦχασι φλωριά; ἐκεῖνοι ἐμισοῦγαν
 στὴν Σπιναλόγγα ἤρχονταν κ' ἐμπαίνασι κ' ἐφεῦγαν,
 στὸ Κάστρο νὰ τοὺς πάσινε κ' ἐκεῖ νὰ κατοικήσουν,
 κ' εἶχασι πίκραις καὶ καύμοὺς πῶς ἔχουσι νὰ ζήσουν.
 Κι' οἱ Τούρκοι 'ς ὄλον τὸ νησί ἐπάτανε τριγύρου,
 κ' ἐλογεριάζαν τοὺς πτωχοὺς νὰ γόδουσιν καὶ νὰ δειροῦ.
 'Σ ὀποιον χωριὸν ἐμπαίνασι τοὺς πρῶτους, νὰ βωτοῦσι,
 ἂν εἶνε Φράγκαι ἔδεκεῖ μέτα νὰ τοὺς κρατοῦσι.

Οἱ δυστυχεῖς χωρικοὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν ἀδυσώπητον ἐχθρὸν διὰ τοῦ προσκυνίσματος, ἐπιβούλως ἐξανδραπαδίζονται. Ἀνδραγάθημα τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἀγγαράθου Ἀθανασίου Χριστοφόρου. Διὰ πολλῶν κινδύνων εἰσάγουσιν οἱ ἀγρόται ἀρχοντες τὰ πράγματα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Χάνδακος. Πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπαρχία Σιτίας παρεδόθη ἔρμαιον τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν, ἐκτὸς μικροῦ φρουρίου, ἐν ᾧ ἀποσυρθέντες οἱ ἐχθροὶ διέφυγον τὸν ὄλεθρον. Μετὰ διήμερον πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τούτου, οἱ Τούρκοι δικηθύνθησαν κατὰ τῆς Ἀκρωτηριανῆς, ἐνθα εὔρον τὰ πάντα διεκπραγμένα ὑπὸ τῶν ἱπποποτῶν τῆς Μελίτης.

Χιλιάδες ἄνδρες καὶ παιδιὰ ἐπῆγαν στὴν Σουρίαν,
 μαζῇ μὲ ταις γυναίκαῖς τως κι' ἀφήκαν τὰ χωρριά.
 Οἱ Τούρκοι ἐπληθαίνασι στὸ Κάστρο ἐσιμόναν,
 εἰς τῶν ἀρχόντων τὰ χωριά ἐμπαίναν κ' ἐξαπλόναν.
 Στὸ μοναστήρι φτάνουσι πῶς κράζουτον Ἐκράθου,
 καὶ κάμανε συμβούλιον ὄλοι στὴν Κρήτην νάλθου.
 Στὸν Μακροτοῖχον ἔλθασι σὰ περ' ὀβόλια μπαίνει,
 γυναῖκες ἄνδρες καὶ παιδιὰ ἐφεῦγαν οἱ καυμένοι.
 Κι' ὀπίσω νὰ τοὺς κυνηγοῦν μὲ μανιωμένην ὄφιν
 στὸ Καρυδάκι σώνουσι καὶ τὸ νερὸ ἔχα κόψει,
 στὴν χώραν νὰ μὴν ἔρχεται νὰ τρέχη στὸ Τζιμάντε,
 καὶ χούμαζε, ὀγλήγομα τὰ γάντουλα χαλαῖτε.

Τὸ Κάστρο δὲν τὸ γνοιάζεται γιατί νερά ἔχε τότε,
 ἔξω καὶ μέσα βρυσικά καὶ ἄλλα πηγὰδια τόσα.
 Μετόχια καὶ σιμὰ χωριὰ μέσα κουβαληθῆκαν,
 κ' ἐφεῦγαν καὶ γλακούσανε μ' ὅτι κ' ἂν εὐρεθῆκαν.
 Οἱ Τοῦρκοι συγνωμίσανε χωριὰ γιὰ νὰ σιμώσουν
 στὸ Κάστρον καὶ στὴν Γέφυρον νὰ πᾶνε νὰ τεντώσουν.
 Κ' οἱ Χριστιανοὶ ἐμίγανε τὴν νύκτα καὶ τοὺς φθάναν,
 σταῖς στραταῖς ὅπ' ἐμπαίνασι πολλώστατος ἐπίαναν,
 σὺν πρόβατα τοὺς φέρνασι κ' ἦτον ἀρματωμένοι
 μὰ τῷχασι γιὰ θαύμασμα πῶς ἦτονε πιασμένοι,
 ἄνδρες ὁποῦχαν δύναμιν νὰ πιάσουνε νὰ δέσουν
 χωριάταῖς δίχως ἄρματα, στὰ χερίγιά τους νὰ πείσουν.

Ἀπὸ τῆς σελίδος 128 ἐπιγράφεται ἡ διήγησις « Ἀρχὴ τοῦ δευ-
 νοῦ πολέμου τοῦ Μεγάλου Καστροῦ. »

Οἱ ἐχθροὶ κατασκηνοῦσιν εἰς τὸν Γέφυρον καὶ ἀρχίζουσι τὴν πο-
 λιορκίαν τοῦ Χάνδακος· οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ὑπὸ τὸν Γονζάγαν
 κρημνίζουσι τὰς οἰκίας, καὶ τοὺς μύλους, κενοῦσι τὰς ἐκκλησίας τοῦ
 Μαρουλά, περιουσιάζουσι ξυλείαν, κατασκευάζουσι προμαχώνας, τά-
 φρους, ὑπονόμους, καὶ ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Γιλδῆς καὶ Μάραν ἐξέρ-
 χονται κατὰ τῶν ἐχθρῶν· ὁ στρατηγὸς Γριμάνης προκηρῦττει, ὅτι

Ὅποιος γυρίσει ζωντανὸς καὶ νὰ βαστᾷ κεφάλι,
 σολδάτοι νᾶχουν ἴφιτζια, καὶ ἄρχαντες οἱ ἄλλοι
 βραβεῖα ν' ἀπολαύσωσι, στὸν τράχηλον καθέναις
 ὀλόχρυσαις κ' εὐγενικαῖς, κ' ἄξια στολισμέναις.
 Ταῦτα τῶν ἐπαράγγειλε καὶ τὸν Γιλδῆση πιάνει
 ὁμπρὸς εἰς ὄλον τὸν λαὸν καὶ πρῶτον τὸν ἰβάνει.

Οἱ Τοῦρκοι καταπολεμηθέντες τρέπονται εἰς φυγὴν καὶ ἐρχόμενοι
 στρατοπεδεύουσιν ἐν τῇ κώμῃ Βενεράτο, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἐν θριάμ-
 βῳ κομίζουσι τὴν λείαν εἰς τὸ φρούριον. Ὁ ἐνετικὸς στόλος προσβάλλ-
 λει τὰς νήσους Πάρον, Νάξον, Κάρπηθον, Ἴον, Θήραν, Μῆλον, Κίμω-
 λον, Σίφνον, Σύμνην, Πολύκανδρον, Ἀμοργὸν, Μύκωνον, καὶ ἄλλας.
 Οἱ στρατιῶται διαπράττουσι πολλὰς ὀμότητας κατὰ τῶν ἀόπλων
 ἐκείνων Χριστιανῶν, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ποιητὴς ἀναφωνεῖ.

Δὲν φέρνω περισσότερον ὀγιά νὰ μὴ πομπεύγω
 τὸ βίτο τὸ Ῥωμέικον, γι' αὐτὸ στὸν λόγον φεύγω.

Μόνον σὰς λέγω κλαύσατε γιὰ τὴν χριστιανοσύνην,
 γιὰ τοῦτα ὅλα τὰ νησιὰ στὸ κρέμα ὁποῦ γίνη.

Ἄν στέκουσιν μὲ τὰ Ἀγαρηνοὺς ἢ μὲ τοὺς Φράγκους λάχουν, }
 εἰς ὅποια χέρια τύχουσι, τοῦτα οἱ Ῥωμαῖοι τάχουν. }

Τὰ κάτεργα σηκώνονται καὶ πιάουσι τὴν Σύραν,
 καὶ τὰ χαράτζια ὄρισεν ἀπὸ 'δεκεῖ καὶ πῆραν.
 Φθάουσι στὴ Σέρφο κάτεργα καὶ βγάνουσι πολεμάρχου,
 καὶ τὰ κανδύλια τ' ἀργυρᾶ πέρνου τοῦ Ταζιάρχου.
 Μὲ δίχως φόβου τοῦ θεοῦ ταῖς ἐκκλησιαῖς ἐγδύσα,
 τῶν καλογέρων κάμασι πάθη πολλὰ περίσσα.
 Δὺο καλογέρ' ἐπήγασι ἐμπρὸς στὸ γενεράλε,
 καὶ τούπανε, γιὰ τὸ ἐκκλησιαῖς εἶδῃ ἀφέντη βάλλε.
 Κ' ἐκεῖνος ὡς τὸ γροῖκησεν εἶπεν ὀγιά νὰ πιάσουσι
 τοὺς καλογέρους τοὺς πτωχοὺς γιὰ νὰ τὸ ἀλυσιδάσουσι.
 Ἡ Βενετιά τὸν ἔστειλε τοὺς Τούρκους νὰ γυρεύη,
 τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς γιάντα νὰ τοὺς παιδεύη;
 Κι' ἀπὸ τὰ κόρησι τῶν νησιῶν ἤτονε φορτωμένοι,
 κι' ἀπὸ τ' ἀναστενάγματα ἤτονε βαρεμένοι,
 ὀποῦδυνεν ὄσαχ' εὐρεῖ μὲ δίχως φόβου ἄλλο,
 κι' ἤλεγε καὶ τὸν Ἰσμαῖλ στὰ πόδιά μου θὰ βάλ्लο.
 Μ' ἀφοῦ ἐσηκωθήκασι κι' ἀπὸ 'δεκεῖ κινουσι
 τὰ κρίματα πῶ κάμασιν ὅλα τῶν ἀκλουθοῦσι.
 Ἄνεμοι ἐφυσήσασι, τὸ πέλαιος ἀφρίζει,
 γιὰτὶ ὁ βοργηᾶς ἐκίνησε μ' ἐκείνους νὰ μαντζή
 κι' ἀμιραλῆς ἐγύρευε λιμνιόνα γιὰ νάμποῦσι
 νὰ φύγουσι τὴν ταραχὴν τ' ἀνέμου, μὴν χαθοῦσι.
 Καὶ μὲ κινδύνους ἀμετροὺς ἕνα νησιὸν ἐπιάσαν,
 κι' ἀπὸ τὰ κάτεργα κουπιὰ αἱ θάλασσαις ἐσπάσαν.
 Ἐκατεβάσαν τάρμενα κ' ἐλάμναν νὰ πηγαίνουσι,
 καὶ κύματα στὸ κάτεργο στοῦ γενεράλε μπαίνουσι.
 Νέφαλα σκοτεινότερα ὁ οὐρανὸς γεμίζει,
 κ' ἡ κατοιφάρα ἤρχισε λίγο νὰ ψυχάλιζη,
 καὶ τοῦ πτωχοῦ τ' ἀμιραλῆ μέσα ἡ καρδιά νὰ τρέβη,
 γιὰτ' ἔβρηκεν ἀντίδικους ἔς αὐτὸν οἱ ὀκτώ ἀνεμοί.
 Ἄκουεν καὶ τῆς θάλασσας περίσσα κι' ἐμουγκᾶτο,
 καὶ τῶν κατέργων ὡς ἐχθρὸς ἐτότες ἀποῶατο.
 Ἐπήγασι τὰ κάτεργα εἰς τὰ Ψαρὰ κι' ἀράσουσι,
 κ' ἡ τύχη τὸν ἐχοῦγιαζε, Γριμάνη τώρα στάσουσι.
 Ψηλὰ σηκώνουσι κύματα κι' ὡτὰν βουνὰ φουσκάνουσι,
 κ' ἕνα κερᾶβι πέρνουσι καὶ πᾶνε καὶ πλακάνουσι
 στὴν μέσην ἕνα κάτεργον, ὀποῦτον τοῦ Γριμάνη,
 καὶ τῶσπασε κι' ἐβούλησε ποσῶς καὶ δὲν ἐφάνη.
 Καὶ ἔλλα πούτονε σιμὰ ἀνοίγασι κ' ἐσπούταν,
 κρούγοντας τότες ὁ εἰς τᾶλλοῦ σύμφυχα κ' ἐβουλοῦσαν
 καρδιά χοντρά κάτεργα τὸ πέλαιος ἐπιάσαν,
 καὶ τὰ σκηγιὰ καὶ σίδερα ἀφήκασι κ' ἐχάσαν,

μόνον γιὰ νὰ γλυτώσουνε, μόνον γιὰ νὰ μὴ σπᾶσουν,
 ποὺ τρέγασι τὰ κύματα ἄγρια νὰ τοὺς πιάσουν.
 Πολλοὶ τὰ ἀποθάνασι τὴν νύκτα κ' ἐπιγιῆκαν,
 κ' οἱ καλογέροι εἰς τὴν γῆν μὲ τὰ κανόβλια βγήκαν
 ὁμάδι, κ' ἐγλυτώτασι θάύμασμα τὸ κρατεῖτε,
 πῶς το' ἐπικίεν ὁ Μιχαὴλ ξεύρατε καὶ θαρραῖτε.
 Χιλιάδες ἀποθάνασιν ἔξῃ ἐκεῖ νομάτοι . . .
 Ἡμέρα ἦτον Κυριακὴ κ' ὁ Μάρτης εἶχ' ἑνὴν . . .
 Μονάχας δεκατέσσαρα κάτεργα ἐγλυτώσαν,
 κ' ἦτο τῆσ' αὐτῶν ὅταν ἀποτελειώσαν.

Μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἔμαθον οἱ Τοῦρκοι τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐνε-
 τικοῦ στόλου. Ὁ Χουσεῖν πασᾶς μεταφέρων τότε' ἐκ Χανίων τὸ πυ-
 ρεβολικόν,

εἶπε νὰ βίξουν τουφεκιάς καὶ νὰ σαλαβατίσουν,
 εἰς ὅλα τὰ περίχωρα ὀγιά νὰ τ' ἀγροικήσουν
 τὸ πῶς οἱ Φράγκοι ἐπιγιῆκαν μὲ τὰ πλεούμενά τους,
 καὶ τὰ νησιά τῆς Βενετίας ὅλα θενᾶν' δικά τους.

Οἱ χωρικοὶ διὰ τῆς βίας ἀγγαρεύονται πρὸς μεταφορὰν τῶν πυ-
 ροβόλων.

Δέκα χιλιάδες ἦτονε ἐκείνοι ποὺ βοηθοῦσαν
 καὶ βοῖδια ἐτραβίζανε, κ' ἄνδρες κ' ἐκουβαλοῦσαν
 χώματα, πέτρας καὶ κλαδιά τὰ ρυάκια νὰ γεμίζουν
 γιὰ νὰ μὴ δυσκολεύωνται ὅταν θενᾶ γυρίζουν.
 Μῆνες ἐκάμασιν πολλοὺς νᾶμτη νὰ τὰ περάση,
 τὰ ρεύματα νὰ φράζουσι καὶ τὰ βουνὰ νὰ σάτη.
 Στὸν Καμαριώτη τᾶσωσε κ' ὄλ' ἀπογύρισέν τα
 ὀπίσω ἀπὸ τὰ βουνὰ στὴν Τίληρσο ἔσωσέν τα.
 Σέρνοντας πότοι πέφτανε τότες κ' ἀπσταθῆκαν,
 πὸς' ἀποθάναν μὲ ραβδίαίς καὶ πόσοι ἐκοπήκαν.

Τέλος πάντων τὰ πυροβόλα ἔφθασαν εἰς τὸ πρὸ τοῦ Χάνδακος
 στρατόπεδον καὶ κατάλληλως τοποθετηθέντα ἤρχισαν ἀδιάκοπον
 κατὰ τῶν τειχῶν βομβαρδισμόν.

Καθημερινῶς ἐμάχοντον κ' ἄδικ' ἀποθαῖναν
 ποὺ τὸ πουρνὸ ὡς τὸ βραδὺ στὸν πόλεμον εὐγαῖναν.
 Νὰ βλέπησ τούς Ἀγαρηνοὺς εἰς τ' ἄλογα νὰ τρέχουν,
 σὰν νᾶθελε ἦτον τοπικοὶ ταῖς στραταῖς νὰ κατέχουν.
 Κι' ἀπὸ τὴν χώραν νὰ πετοῦν πόμπαις μὲ τὸ βοτάνι,
 νὰ σποῦσι κ' εἰς τὸν θάνατο πολλότατους νὰ βάνη,
 κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη τουφεκιάς ἀπάνω τους νὰ σώνου,
 νὰ πέμπουν ταῖς ψυχούλαις τους στὸν τόπον τοῦ δαιμόνου.

Μὰ μίαν ἡμέραν ὑστερινήν, ὁποῦτ' ἔμαζωμένοι
 τὴν πέμπτην τῆς ἁγίας Δωρᾶς ἦτον ὀρδινασμένοι·
 καὶ τὰ κανόνια εἶχασιν τρίγυρα ἑαμωσμένα,
 ἔσαν καιρὸν καὶ βίχουον τὰ ὄλα τὰ οὐλομένα,
 καὶ γίνῃ μέγας βροντισμὸς στὰ βόλια τοῦ πετοῦσαν,
 στὰ σπῖτια στὰ κεμπεναρῖὰ τοῦ ὄλαν κ' ἐχαλοῦσαν.
 Στὸν ἔγιον Τίτον νᾶρχωνται νὰ τοὺς καταπλακώσῃ,
 τοῦ τ' ἁγιὸν αἶμα δείχνασι, κ' ἦταν ἀνθρώποι τόσοι,
 ἔρχοντες τόσοι ἱερεῖς, τόσοι λαὸς νὰ στέκη
 νὰ προσκυνοῦσι τὸν Χριστὸν κ' ὁμπρὸς εἰς τοῦτους φέγγει,
 τόσοι λαμπάδες ἄφτουσι τὸς ἱερεῖς νὰ ψάλλουν,
 ἔβριξαν ταῖς λουμπάρδικαις τοὺς σύχυσιν γιὰ νὰ βᾶλλουν,
 γιὰ ν' ἀνακαταθεῖσιν, νὰ καταπλακωθοῦσι,
 φόβον πολὺν νὰ πάρουσι κ' ἔτσι νὰ σκοτωθοῦσι·
 ἔτσ' ὁ πασιᾶς τὸ λόγιαζε καὶ τσ' ἔβριξε νὰ σκοτωθοῦσι
 στὴν ἰορτὴν τοῦ κάμνασι νὰ μὴ τὴν ἐπαινοῦσι.
 Δὲν ἔλειψαν νὰ σκοτωθοῦν, πέτρας νὰ τοὺς πλακώσουν,
 αἱ μπάλαις ὅπ' ἔβρίχοντι πολλοὺς νὰ θανατώσουν.
 Θρῆνος ἐγίνῃ ἄμετρος εἰς ταῖς γυναῖκαις ὄλαις,
 εἰς τὴν χαρὰν τοῦ βλέπανε κ' ὁποῦχασιν αἱ ὀδύλαις.
 Ὅκτῶ φορτίγια ἔσθησε καὶ τὰ ὀκτῶ κολλοῦσαν
 καὶ τουφεκίαις καὶ σατιαις καὶ δὲν ἐκαταλοῦσαν·
 κ' ἡ χῶρ' ἀρχίζει νὰ κολλᾷ, ν' ἀνάπτουν τὰ μοράγια.
 Καὶ τίς ἔμπορεῖ νὰ διηγθῆ τὴν ἄμετρον τραβᾶγια,
 τοὺς τόσοις κτύπους, βροντισμοὺς ποῦβγαῖναν καὶ γροικοῦνταν
 ἀπάνω κάτω στὰ φορτιᾶ, κ' ὄλοι τως ἐφοβοῦνταν;

Ὁ Χουσεῖν ἔφιππος περιτρέχει τὸ φρούριον, πλὴν ἀποδιώκεται ὑπὸ
 τοῦ συγχοῦ πυρὸς τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες δις ἐξεληθόντες ἀπο-
 κρούουσι τοὺς ἐχθροὺς. Ἐκτὸς τῶν ἀνδρῶν μάχονται καὶ αἱ γυναῖκαις

Γυναῖκες ἦτον συντροφιαῖς μέσα καὶ πολεμοῦσαν,
 κ' ὅταν οἱ Τοῦρκοὶ ἔρχονταν ἐκείναις ἐπετοῦσαν
 πέτρας ἀπάνω τῶν Τοῦρκῶν μὲ προθυμίαν μεγάλην,
 καὶ τῶν ἀνδρῶν εἰδίδασι βοήθειαν τόσην ἄλλην.

Τὴν 2 Ἰουνίου 1648 οἱ Τοῦρκοὶ προσέβαλλον τὸν ἰσχυρὸν προμα-
 χῶνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Κ' ἐγίνῃ μέγας σκοτωμὸς ἔς ἐκείνους καὶ σὲ τοῦτους,
 εἰς τοὺς Ῥωμαίους τοὺς ἄλλοὺς καὶ σὲ μεγάλους Τοῦρκους.
 Ἡ λουμπαρδικαὶς ἐδράζασιν, κ' ἡ μπόμπαις ὅπ' ἐποῦσαν
 τὰ βόλια ὅπ' εἰδίδασι ταῖς πέτρας ἐπετοῦσαν.

Οἱ Χριστιανοὶ εἰς 2,000 συμποσομένοι ἐξέρχονται ὑπὸ τὸν Γιλᾶ

δάς και τὸν κόμητα Μάρκον, καὶ συμπλακέντες μετὰ τῶν πολεμίων προξενούσιν αὐτοῖς μεγάλην θραύσιν καὶ νικηταὶ ἐπανερχοῦνται εἰς τὸ φρούριον.

Λέεινε πόλεμος πολὺς σὺν ἐκείνῳ δὲν ἐστάθη
καὶ πᾶσα εἰς μὲ κεφαλὴ μέσα στὴ χώρ' ἐβάλλθη.

Οἱ Τούρκοι δι' ὑπονόμων καὶ τάφρων φθάνουσιν ὑπὸ τοὺς προμαχῶνας τοῦ Μαρτινέγκου καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τῶν πολιορκουμένων προσκαλεῖ δι' ἐπιστολῶν τὸν Χουσεῖν κατὰ τοῦ προμαχῶνα τοῦ Στέμματος (Κορόνας) οἱ δὲ Τούρκοι ἐπιτεθέντες καταλαμβάνουσιν αὐτὸν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀποδιώκονται. Οἱ Ἕλληνες ἐξέρχονται ὑπὸ τὸν Γιλδὰς καὶ ρίπτουσιν εἰς τὰς τάφρους βόμβαν, ἧτις ἐκραγεῖσα καταστέφει τοὺς ἐν αὐταῖς ἐργαζομένους. Οἱ ἐχθροὶ προσβάλλουσι καὶ διὰ μεγάλων θυσιῶν κυριεύουσι τὸν προμαχῶνα τῆς Βάγιας. Ὁ στρατηγὸς Μάρκας ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν πίπτει ἡρωϊκῶς. Ἔρχονται ἐπικουρίαι τῶν πολιορκουμένων ἐξ Ἑπτανησίων καὶ Γερμανῶν, καὶ ζωτροφίαι. Οἱ Τούρκοι ἐξακολουθοῦσι τὴν ὑπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ Μαρτινέγκου ὑπόνομον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ οἱ Χριστιανοὶ ὑπενομοποιοὶ ἀδιακόπτει ἐργάζονται πρὸς ἐξουδετέρωσιν αὐτῆς.

Στὰ βέθη ἦτον οἱ πτωχοὶ ἐκεῖνοι οἱ τεχνίταις,
βαθεῖα στὸν ἄδην σκοτεινά, κ' εἶχασιν ὄλο νύκταις
λίγην φωτιὰν τῶν εἶχασιν μέσα εἰς τὰ φανάρια,
κ' ἐβαμνῆ ἐβλέπασιν ὄλα τὰ παλληκάρια.
Συζωντανοὺς τοὺς θάπτανε καὶ δὲν τοὺς μνημονοῦαν,
οὔτε τοὺς μελετούσανε, οὔτε τοὺς ἐγυρεῖαν.
Δίχως νὰ παίρνουν πλερωμῆν, μὰ παξιμάδι μόνον,
κ' εἶχασιν ὄλοι στὰ κορμιὰ λεθωματατὰ καὶ πόνον.
Ἐτοῦτοι ἦτον οἱ Ῥωμιοὶ, κ' ἦτον καὶ μέρος Φράγκοι.

Οἱ ἐχθροὶ ἐμβάλλουσι πῦρ εἰς τὴν ὑπόνομον, καὶ ἀνατινάξαντες τὸν προμαχῶνα τοῦ Μαρτινέγκου ἐρορμῶσι διὰ τοῦ ῥήγματος, πλὴν καρτερικῶς ἀποδιώκονται. Ἡρωϊσμὸς ἐνὸς ἱερέως. Αὐσώσθης ἀγών ἐν τῷ αὐτῷ προμαχῶνι, καθ' ὃν

Ῥωμαιοὶ, Φράγκοι, κ' ἄρχοντες ἐπᾶσι χιλιάδες,
κ' ἐμείναν τέκνα ὄρφανὰ, γυναῖκες καὶ χηράδες.
Κεφάλια μὲ τῆ μναλοῦς ἀνοίγαν στὰ χαράκια,
κ' ὡσὰν ταῖς βρύσις αἵματα ἐτρέχαν στὰ χαντάκια
μασελαῖς ἀπὸ τὰ σπαθιά καὶ χέρια καὶ ποδάρια,
κ' ὄλοι Ῥωμαιοὶ ἦτον γίγαντες παλληκάρια.
Τὰ τεῖχη ἐγείμσανε κορμιὰ ἀνθρώπων τόσων,
ὅπου ποτὼς δὲν εἶνομαι τὸν ἀριθμὸν νὰ δώτω.

Τὰ τείχη τὰ φηλόκτιστα μὲ τέχναις τὰ ἔχρημίσαν,
 καὶ τὰ χαράκια τῶν τειχῶν ἀπὸ τὰ βάρη γδύσαν.
 Οἱ ζωντανοὶ χριστιανοὶ ἐτότες ἐγινήκαν,
 σὰν τιμημένοι στρατηγοὶ ὅλοι τοὺς ἐφανήκαν.
 Θάνατον δὲν ἐδύλεπαν, μὰ σὰν λείοντες ἀράσαν
 ἀπάνω στοὺς Ἀγαρηνοὺς καὶ τοὺς κατασπαράσαν.
 "Ὅλοι ὁποῦτον ἐκεῖ τότες νὰ μὴ λαγιάζουν,
 μὰ νὰ κολλοῦν ἀρκομπουζιὰς καὶ νὰ μηδὲν σιγάσουν.
 Κι' ἀπὲξ ὁ Τοῦρκος λουμπαρδαίς μίση νὰ πέμπῃ βόλια,
 νὰ σπᾶ τὰ σπίτια, νὰ χαλᾶ τὰ δέντρα καὶ περδάλια.
 Νὰ αἰσιγούν, ν' ἀντιμάχωνται, νὰ παύτουν, ν' ἀποβαίνουν,
 καὶ νὰ τοὺς κόπτουν μὲ σκαθὰ, κ' ἐκείνοι νὰ πληθαίνουν.
 Αἱ μπόμπαις νὰ τοὺς πέρνουσιν εἰς τὰ μορτάρια ἔγνου
 ὄχιτ' ἀκὸν καὶ θάνατον τοῦ καθενὸς αἰλιμάνου.
 Ἐτότες ἐσκοτόντετον πᾶσα καυμένη μάναν,
 ποῦ βλέπανε τὰ τέκνα τοὺς στὸν θάνατον κ' ἐδύναν.
 Οἱ Τοῦρκοι ὅλοι μὲ βοτῆν στὸν πόλεμον ἐδράμαν,
 κι' ὅταν ἐπαίζαν ἀνάκαρα σημάδι τῶν ἔκαναν,
 νάμπάσουν κι' ἀπ' ἄλλου λαὸν καὶ ν' ἀνεβοῦν ἔπόδωθεν,
 μὰ θάνατον πάλᾳθανε μίση στὸν νοῦν σου γυῶθε.
 Πῶς τρέχαν οἱ Ἀγαρηνοὶ μὲ κτύπους τῶν ἀρμάτων,
 λουμπαρδαίς τόσαις, τουφεκίαις, χύσαις πολλῶν αἰμάτων.
 Τ' Ἁγίου Μάρκου νὰ λαλῆ ἐτότες ἡ κριμπάναν,
 κι' ἀπὸ τὰ ἀρμάδαϊς στρατηγούς ἠπέμπασιν κ' ἐβγάναν,
 κ' ἔρχοντα εἰς τὸν πόλεμον καὶ δίδασι καὶ πέρναν,
 καὶ λουμπαρδαίς καὶ τουφεκίαις τοῦτ' ἄ κ' ἐκείνοι σέρναν.
 Μὴ τὰ μορτάρια δίδασι ἀκὸν πολὺ στήν μέσην,
 αἱ μπόμπαις ὅπ' ἀνοίγασιν. Καὶ ποὺς νὰ τὰ συνθέτην
 τὴν φόνους ὅπ' ἐπάθασιν, αἵματα καὶ θανάτους,
 τοὺς λαβωμένους, καὶ νεκροὺς, καὶ τοὺς κοτσουποδάτους,
 ποῦ τὰ εἶχασιν τοὺς ἰατροὺς γιὰ νὰ τοὺς θεραπεύσουν,
 κ' ἐκόπταν τὰ ποδάρια τοὺς ὄχιτ' ἀ νὰ τοὺς γιαιτρεύσουν ;
 Κι' ὁ πόλεμος δὲν ἔπαυε, μὰ τ' ἄρματα κτυποῦσαν,
 αἱ κάρδις καὶ ἀρκομπουζιὰς νεκροὺς στήν γῆν πετροῦσαν.
 Τὸ μεσημέρι ἔφτασε κι' ἄνεμος δὲν ἐφύσαν,
 θερμὴν καὶ φλόγαν ἤφρηνεν ὁ ἄνεμος περίσαν.
 Ἐνας μὲ δύο ἔμπαινε κ' ἦτο ἔκατωμένοι,
 κι' ὅλοι μεγάλοι καὶ μικροὶ ἦτον προκομμένοι·
 κ' ἐπέρνασιν σαγιταίς στὸ στήθος, στὰ ποδάρια,
 στὰ χέρια, καὶ ὅλον τὸ κορμὶ μὲ μπάλαις, μὲ λιθάρια,
 ποῦ ρίχναν οἱ Ἀγαρηνοὶ ἀπάνω στὰ χαντάκια,
 καὶ οἱ Σιλλαβούνοι νὰ κολλοῦν νὰ ἐμπαίνοσι μὲ γλάκια.

Καὶ μὲ σπαθὰ μάλόνει τὴν μίσην οἱ Ῥωμαῖοι,
καὶ μὲ κοντάρια νὰ κολλοῦν ἐράσαν καὶ Ἑβραῖοι.
Οἱ κάμποι ἐγεμίσασι κορυμὰ νεκρὰ κομμένα,
κι' ἄλλῃτων δίχως κεφαλὰς, κι' ἄλλα ξεκοιλιασμένα.
Τότες ἐγὶνη χελατμός καὶ φόνος εἰς τὴν μίσην,
δὲν ἐμετασηκόνετον ἄποιος ἐκ' εἶχε πέσει.
"Ὡραὶς ἐννεὰ κάμασι ἐπάνω 'κεῖ σταμένοι,
κ' ἡ γῆς ὀπού πατούσανε ἦτον αἱματωμένη.
Λουμπάρδαὶς ἀμολέρασι, ὀπούτον γεμισμέναις
πέτρας μικραὶς καὶ σίδηρα, κ' ἦτον 'ς αὐτοὺς φερμέναις.
Καὶ μέσα στὴν ἀναμιγῆν, στὴν ματωμένην μάχην
Χριστιανοὶ εἰς πόλεμον ποτὲ σὰν κείνον νὰ μὴ λάχη.
Πήφουσι στὴ μίση τῶν Τουρκῶν ἢ ματόμπαις κ' ἐσκορπίταν,
κι' ἀπήτις ἐσκοτόνουνταν πίκουπα ἐγυρίσαν,
νὰ φεύγουν καὶ νὰ τρέχουσι καὶ κάτω νὰ πεθοῦσι,
ἀπού τὰ τεῖχη τὰ ψηλὰ μὲ θάρρος νὰ βρεθοῦσι
σὲ τόπον νάχουσι ἀδεῖα νὰ κλίσουν νὰ γλυτώσουσι,
κ' εἰς τὰ παβιγόνια καὶ φορτιὰ στὰ ἰδιὰ τως νὰ σώσουσι.
Καὶ πέφοντες ἐσπούσανε τὰ χέργη καὶ ποθάρια,
κι' οἱ Φράγχοι τ' ἀποκάνει μὲ τ' ἄπονα κοντάρια.
Καὶ τότες βύτσουν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὄλον τὸ φουσατό,
καὶ ρίξαν τοὺς Ἀγαρηνοὺς ἀπὸ τὰ τεῖχη κάτω.

Καταδιωκόμενοι οἱ ἔχθροι ὑπὸ τοῦ Γιλδὰς καταφθεύονται.

καὶ νὰ θεωροῦν οἱ Χριστιανοὶ τὸ ἄχαιρό νὰ πέσῃ,
ἀπὸ τὴν τόσην τως χαρὰν ἀρχίσασιν νὰ κλαῖσι.

Οἱ Χριστιανοὶ ἀποκρούσαντες τὴν τρομερὰν ἐκείνην ἔφοδον (25
Ἰουλίου) καταγίνονται εἰς ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν· οἱ δὲ Τούρ-
κοι κατασκευάσαντες νέαν ὑπόνομον ἀνατρέπουσι τὸν προμαχῶνα τοῦ
Ἰησοῦ, καὶ ἀγρίως ἀλαλάζοντες ὁρμῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀνοιχθέντος ῥήγ-
ματος, καὶ στήνουσι τὴν ἡμισέληνον.

Μὰ οἱ Φράγχοι μὲ τὸν πόλεμον αἶμα πολὺν ἐχύσαν,
κι' ὅσοι κι' ἂν ἀνιβαίνασι κάτω δὲν ἐγυρίσαν.

Τὰ παλληκάρια τῶν Τουρκῶν, πῦθον ἀρματομένοι
ἐμείνασι εἰς τὰ τεῖχη πίκουπα' ἀποθαμέναι.

Τότες γρανάταις ἀμετραὶς ἐπάνω τοὺς ἐπίσαν . . .

Νὰ γράψω ὅλα τὰ κακὰ καὶ νὰ τὰ πῶ τρομάσω,
καὶ τρέχουσι τὰ μάτια μου μόνο νὰ τὰ λογιώσω.

Ποῦ τόσοι Φράγχοι καὶ Ῥωμαῖοι ἐτότες ἐχαθῆκαν,
σπαχίδες καὶ γιαντίζαροι ἐκεῖ ἐτελειωθῆκαν.

Οἱ Χριστιανοὶ ματαιοῦσι τὰς ὑπογεῖους ἐρηχτιὰς τῶν πολεμίων,

ἐξ ὧν δέκα τολμηρότεροι προχωρήσαντες συλλαμβάνονται καὶ διαταγῇ τοῦ στρατηγοῦ ἀποκεφαλίζονται. Δευτέρα ἀνατίναξις τοῦ προμαχώνασ Μαρτινέγκου, καὶ νέα ἐφοδος, καθ' ἣν ἤκούοντο

φωναίς Τουρκῶν καὶ βροντισμούς, καπνοὺς πρὸ τῆς λομπάρδαις, καὶ νὰ σαλαβατίζουσι ἀπῶμα κ' οἱ χοντράδες.

Οἱ ἐχθροὶ ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν, πλὴν κατακρημνίζονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπιδιορθοῦνται τὰ τεῖχη, καὶ περιποιούνται οἱ πολυάριθμοι τραυματίαι, καὶ θάπτονται οἱ νεκροί. Οἱ Τούρκοι δὲν παύουσι τὰς ἐφοδούς· θέτουσι πῦρ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ Βιτούρη ὑπόνομον, πλὴν ἀποτυγχάνει ἡ ἐκρηξις. Τὴν νύκτα ἀνανεοῦσι τὴν ἐφοδὸν, πλὴν παῖς φρουρῶν εἰδοποιεῖ τοὺς κοιμωμένους στρατιώτας, οἵτινες ἐγερθέντες ἀπακροῦσιν αὐτούς. Ὁ Χουσεῖν ἀποσύρεται, καὶ στρατοπεδεύει εἰς Μαραθίτην, ὅπου μετὰ σπουδῆς κτίζει φρούριον (Νέαν Κρήτην). Ἡ στρατηγία τοῦ Γιλδὰς λήγει, καὶ ὁ περίπυστος τῆς Κρήτης ὑπερασπιστῆς ἀναχωρεῖ μετὰ τοῦ στόλου διὰ τὴν Μινετιάν· περὶ τὰ Κύθηρα συναντᾶται μετ' ἐχθρικῆς μοίρας, ἥτις κατατροποῦται. Ὁ Βαδοέρης καὶ Βάρβαρος ἀπέρχονται μετὰ κατέργων κατὰ τῶν ἐν Ἰεραπέτρα Ὀθωμανῶν, οἵτινες μαθόντες τοῦτο ἐνεδρεύουσι καὶ ἀμ' ἀποθάντας σφάζουσι τοὺς δύο Ἐνετοὺς στρατηγοὺς. Ὁ Καλλέργης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μαχαιριώτη καὶ Πασκῆ ἔρχεται εἰς Σφακιά, καὶ διεγείρων τοὺς ὀρεσιβίους τούτους προσβάλλει τὸ φρούριον τοῦ Ἀρμυροῦ, πλὴν ἠττηθεὶς ἐπανερχεται εἰς Σούδαν. Οἱ ἐχθροὶ ἐπανερχονται καὶ προσβάλλουσι τὸν Χάνδακα, πλὴν ἀποκροῦνται ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδίως τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Πασκῆ, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει βληθεὶς ὑπὸ βέλους. Ἕλληνες καὶ Ἐνετοὶ ἐπιβιβασθέντες εἰς βεργαδίνια τῶν ἰπποτῶν τῆς Μελίτης ἀποβαίνουσιν εἰς Μηλοπόταμον καὶ πολιορκοῦσι τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ περλιούς, οἵτινες λαβόντες ἐπικουρίαν ἐκ Ρεθύμνου τοὺς ἀποδιώκουσιν καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν φονεύουσι.

Στὰ κάτεργα ἐμπήκανε καὶ τὸν λαὸν ἀφῆκαν,
 κ' ὁ Τούρκος τοὺς κομμάτιασε τοὺς δόλιους κ' ἐχαθῆσαν.
 Πολλοὶ ἐδῶκαν στὸ γιὰλὸ μόνι γιὰ νὰ γλυτώσουν,
 κ' εἶχαν κἀλλιο νὰ πνιγοῦν παρὰ νὰ τοὺς σκοτώσουν.
 Τὰ μπεργαδιὰ ἐμακρόνασι γιὰ νὰ μηδὲν χαθοῦσι,
 κ' ἀφῆκαν τοὺς συντρόφους τως ἔξω γιὰ νὰ κοποῦσι.
 Καὶ καθαλιέρους περισσοὺς τότες ἐκομματιάσαν,
 καὶ τὰ μαντάτα τὰ κακὰ στὸ Κάστρο ὅλα ἐφθάσαν.

Και ἐνταῦθα, ὡς και ἀλλοχοῦ, ὁ ποιητὴς δὲν λείπει ἢ ἀναμνη-
σθῆ τῆς ἀνδρίας τοῦ ἀναχωρήσαντος Γιλδίαση.

Πούσαι Γελντάση εὐγενικῆ, και ποῦνα ἢ καταχιά σου,
ἔς τούτη τῆ μάχη νὰ σταθῆς νὰ παίξουν τέρματά σου;
και νὰ φανῆς σὸν ὄχουθρὸν ἄν πάντα σου ἀνδρειωμένος,
νίκιας νὰ πάρης και πικαίς σὸν ἦσους μαθημένος;

Πλοῖα ἐξ Ἀλγερίας ἀποσιβάζουσιν εἰς Ἑλλάδα ἐπιπορείας· οἱ Ἀλ-
γερινοὶ ἀποφασίζουσι νὰ προσβάλλωτιν ὑπογείως τὸν προμαχώνα τὸν
ἐπονομαζόμενον Ὀπερα Μοτζενίγα, πλὴν συναντηθέντες ὑπὸ τῶν Χρι-
στιανῶν ὑπονομοποιῶν ἀγωνίζονται λυσσῶδῶς, και καταλόπτονται.

Λίγοι ἐγυρίσαν ἀπὸ ἑκεῖ οἱ καταφρονημένοι,
και μέρος ἦτονε νεκροὶ και μέρος λαβωμένοι.

Ὁ ὑπὸ τὸν Ρίβαν ἐνετικὸς στόλος κατανικῶ τοὺς Τούρκους εἰς
Φώκαις (6 Μαΐου). Οἱ Χριστιανοὶ ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου ἐξέρχον-
ται και ἀποδιώκουσι τοὺς πολεμίους, ἐξ ὧν πολλοὶ προσέρχονται και
ἀπαρνοῦνται τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ὠφε-
ληθεὶς τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ στολάρχου Μοτζενίγου εἰσέρχεται εἰς
Φρασκιά, και προσβάλλει τὸ Παλαιόκαστρον ἢ ὀλιγάριθμος φρουρὰ
γενναίως ἀντιστάσα παραδίδεται και ἐξανδραποδίζεται. Τὸ φρούριον
τῆς Σούδας προσβάλλεται, πλὴν οἱ ἐχθροὶ μετὰ μεγάλων ζημιῶν
ἀποδιώκονται. Θάνατος τοῦ καπετὰν πασᾶ.

Λιγάκι ἐγλυτώσανε στὰ Κόκωνα ἐγυρίσαν,
και τοῦ μπασιᾶ τὸν θάνατο ἔσλους ὠμολογοῦσαν.

Ὁ ἐν Χανίοις ὀθωμανικὸς στόλος ἐκ φόβου διὰ νυκτὸς φεύγει πρὸς
Ῥόδον ὃ δ' ἐνετικὸς ἐν μέσῳ μεγάλων χαρῶν ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ
Χάνδακος.

Ἐπαινεὶ ὁ γενερχλισμος στὸ Κάστρο και ἔανοίγει
τρίγυρα τόσαις κεφαλαίς, και τὸ μπουκίν του ἀνοίγει,
και τῶν σολντάδων ἔδωκε διπλᾶ και τοὺς πλερώνει.

Ὁ στολάρχος Μοτζενίγος στέλλει τὸν προβλεπτήν Χάνδακος
κατὰ τῶν Χανίων ἢ Θεωδουρῶ ἀλοῦται, και πολλοὶ Τούρκοι αἰχμα-
λωτίζονται.

Στὰ κάτεργα τὴ φέρνανε και μέσα ἐβάλλασί τση,
τὴ μπάγκους και με τσ' ἄλυτες κάτω κερφώσαί τση.

Οἱ ἐν Χάνδακι ἐξέρχονται και προσβάλλουσι τοὺς Τούρκους, οἵτινες

ἀποδεκατίζονται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μαρούδη ἐφευρεθείσης πολεμικῆς μηχανῆς.

Καθημερινὸν ἐβγαίνας κάθε ὥρα ἐμαλὸνα,
καθημερινὸ ἐπύτασι οἱ Τρούρκοι κ' ἐξαπλὸνα.
Λουμπάρδοις νὰ βροντήσουνε ποτὲ δὲν ἐσκολίζαν,
κ' ἀρκομπούζαις ἀπάνω τως ἐπέυτανε καὶ βρούζαν.

Ἐν σελίδι 205 περιγράφεται ἡ τότε συμβάσα ἐκρηξίς τοῦ ἐν Θόρακ ἡραισταίου (29 Σεπτεμβρίου 1650) (1).

Νὰ διγηθῶ γὰρ τὰ νησιὰ Μῆλο καὶ Σαντορίνη,
εἰς τῇ πενήντα τὰ κακὰ ὅπαυ σὲ τοῦτα ἐγένη.
Σὲ τρεῖς ἡμέραις παραμπρὸς εἶδασι νὰ φυράξη
ἡ θάλασσα τὸ ἀκρογιαλιὰς, κ' ἡ φύση τῆ ν' ἀλλάξη
κ' εἰς τὸ νησιὺ τοῦ Κιστιργιοῦ σὰ κάτρο ἐκεῖ ἐφάνη,
ὡσὰν κλισμένο ἔδειχε, κ' ἦτο γεμάτο πλάνη.
Στὴ Μῆλο ἄλλο ὅμοιο ἐγένη ἄλλο ἓνα,
κ' οἱ Χριστιανοὶ θωρῶντάς το σὲ λογισμὸν ἐμπαίνα.
Καὶ μιὰ ἡμέρα Κυριακὴ κυττάζουν τοῦ ἡλίου,
κ' ἦτονε τὸ εἴκοσι ἑννῆὰ μηνὸς τοῦ Σεπτεμβρίου.
τὸ ἀκτίνας καὶ μαυρίζουσι σὰ νὰ μὴν εἶχε λάμψη.
Στὴν Μῆλο πίπτει ἀστραπὴ κ' εἶχε τὸ διάφι ἀφαι'
κ' ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ἐκλαίγασι εἰς τὰς καταστασάσις,
καὶ τῶν δαιμόνων ἦτονε ἐκεῖνα φαντασίαις.
Τότες τὰ κάτρον ἀρχίζουσι πόλεμον μοναχὰ τως,
καὶ χάνετον ἡ θάλασσα, καὶ φαίνετον ὁ πάτος.
Κι' ἀπὸ τῆ Μῆλο ἤρχοντα φωταίς στὴ Σαντορίνη,
καὶ πάλε ἔρρικταν ἀστραπαίς 'ποὺ τὰ Κισίρα ἐκείνην

(1) Περὶ τῆς ἐκρηξίσεως ταύτης γράφει καὶ ὁ Ἐνετός ἱστοριογράφος Βαπτιστῆς Νά-
νης. « Nel fine di questo (1650) uno degli sforzi violenti della natura passo
per prodigio. L'isola di Sant'Erini giace discosta quasi cento miglia da Can-
dia; e perche tiene nelle viscere copiose vene di zolfo, se ne videro varii
effetti ne' tempi antichi, et hora agito per più giorni quasi vascel flut-
tuante; indi spavorò un'incendio due miglia lontano sott'acqua, bollendo
il mare, e vomitante quasi nubi di fumo, e di fuoco. Tremando ogni cosa
muggivano l'onde, e l'isolo, che si cuopri di ceneri e pietre. Una squa-
dra di nave della Republica, che volteggiava in quelle parti, appena potè
sottrarsi dal naufragio. In Candia senza sapere ciò, che à San Erini pas-
sasse, videsi d'improvviso gonfiar l'acqua del porto, e rotte le funi, conquis-
sarsi le galee, e rompersi qualche navi. Mentre tenevano gli abitanti, che
la città sobissasse, calò il mare in momenti, e sfumata l'esaltatione, ap-
parvero tutti per la paura, e per il vapore pallidi e tinti. » Storia Veneta,
tom. II, pag. 276.

ν' ἀστράπη ὁ κόσμος μὲ βρονταῖς καὶ νὰ παρακουνιέται
 ἡ Κρήτης, καὶ τὸ πῆλαος δίχως ἀφρούς νὰ σιέται
 κ' ὦρας ἐφύρα μοναχῆ, καὶ εἰς ὦραις νὰ πληθαίνη,
 κ' ἀπὸ τὰ τεῖχια ἤρασε σὺν ὁ ἐχθρὸς νὰ μπαίνει
 ἐπληθύνει καὶ γιὰργερε δίχως ἀνέμου χάρη,
 καὶ τὰ καρδία ἔσερνε στὴ βράτη τῆς νὰ πάρη.
 Καράβια κότεργα γιὰ μιὰ ἐφύγαι μὲ βίαν,
 καὶ πήγαν καὶ σταλάρανε ἀντίπερα στὴν Τίαν.
 Βάρκας πολλὰς ἐπνίγησαν μπαίνοντας στὸ Μανδράκι,
 πληθαίνοντας τὸ πῆλαος καὶ λίγαινε ἐκμάκι.
 Κότεργο ἓνα ἤτο ἐκεῖ καὶ στάθη νὰ τὸ σπάση,
 καὶ τοῦ ὄσπασε ταῖς γούμειαις κ' ἤθελε τὸ πλαγιάσει.
 Καὶ κότεργα δαιμονικὰ εἶδαι καὶ προβαίνου,
 σὺν νὰ θελέ τον ἀπαρθὰ ἐκεῖ λουμπάρδας σέρνου,
 κ' εἰς τὸ καπέλλι εἰμίωσαν γιὰ νὰ τὸ πολεμήσουν,
 καὶ λουμπαρδαῖς τοῦ σύρασι ὄγικ νὰ τὸ βουλήσουν
 κ' ἀπήτις τὸ νικήσαν κ' ἀπῆς ἐπαραδόθη,
 ἀπὸ τὸ μπάτο τοῦ γιாலὺ ὄλο ἐξεβριζώθη.
 Τὰ κότεργα ἐχαθήκαν σὺν ἐξεθεμαλιώθη,
 τὸ πῆλαος ἔταραξε περίσσα καὶ ἠολώθη.
 Καὶ τὰ κισίργια σὰ βουνιά τὸ πῆλαος γαμίζει,
 καὶ παύτουσιν ἢ ἀστραπαῖς, κ' ὁ ἥλιος ξεφωτίζει.
 Ἦτονα ὦραις εἰκοσιτρεῖς ὀποῦσθεσε τὸ διάφι,
 καὶ τὸ κακὸ ποῦ στάθηκε ποῦς ἤμπορεῖ νὰ γράφη;

Μετὰ ταῦτα (σελ. 207) περιγράφει τὴν ἐν Νάξῳ καταναυμάχη-
 σιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀρχόμενος οὕτω.

Τὴν ἄρχομαι νὰ διηγηθῶ καὶ πάθη νὰ κινήσω,
 φόνους, θανάτους, καὶ πνιγμούς νὰ γράψω καὶ ν' ἀρχίσω.
 Στοῦ κόσμου τούτη τῆ ζωῆν ὀποῦ τῆ μπόρπητοῦμε,
 ὀποῦ θεωρούμενε χαραῖς κλείσιαις καὶ τραγουδοῦμε,
 ἢ σὲ πρεβόλια μὲ δαντρά κ' εἰς ὠργιωμένα δάση,
 ἐβάλθηκε ὁ λογισμὸς σήμερον νὰ περάση,
 σὰ τούτη ὀποῦ ζοῦμενε καὶ χίλια λόγια λέμε,
 καὶ τὸ πουρνὸ γελοῦμενε, καὶ πρὶν τὸ βράδου κλαίμε.
 Πόσα ἀπὸ σπέραις στοῦ γιாலὺ τὴν ὄψιν τραγουδοῦσι,
 κ' αὐτοῦ κινδυνεύουσι καὶ στέκου νὰ πνιγοῦσι;
 τὰ νέφελι ν' ἀστράπτουσι καὶ νὰ συχνοβροντοῦσι,
 καὶ νὰ σκοτινιαστοῦσιν κ' ἤλα νὰ θολωθοῦσι,
 κ' ἄρα νὰ σηκώτουνε καὶ παραχῆν νὰ δείξουν,
 καὶ τ' ἄρμεγα τοῦ καρδιῶν νὰ σείσου καὶ νὰ βίξουν;

Ὁ Ἐνετικὸς στόλος ἠγερσοβολημένος ἐν Κυθήροις εἰδοποιεῖται ὑπὸ

τοῦ Ἑλλῆνος κύρ Βασίλη, ὅτι ὁ τουρκικὸς ἐλθὼν εἰς Πάτριον ἀπειλεῖ νὰ καταστρέψῃ τὰς νήσους· ὅθεν ἀμέσως ἀπάραι εἰς τρεῖς ἡμέρας ἔρχεται εἰς Θήραν, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐμφανίζονται καὶ οἱ ἐχθροὶ, οἵτινες ἀνταλλάξαντες μερικοὺς κανονοβολισμοὺς ἀναβάλλουσιν ἕνεκα τῆς νυκτὸς διὰ τὴν αὐριον τὸν πόλεμον. Πλὴν μετ' ὀλίγον φεύγουσιν, οἱ δὲ Ἑνετοὶ καταζητοῦντες αὐτοὺς συναντῶσι καὶ καταναυμαχοῦσιν περὶ Κέφαλον.

Ἐγίνη μέγας τζακισμὸς εἰς τῶν Τουρκῶν τὴν μέση, καὶ κότταζες στὸ πέλαος ἀνθρώποι γιὰ νὰ πλέσι· κεφάλια ἐκέρτα στὸ γυαλὸ καὶ χέρια νὰ βουλοῦσι, κ' οἱ Παριανοὶ ἐτρέμανε τόσα γιὰ νὰ θεωροῦσι, ὅπουτοσε εἰς τὰ βουνὰ ἀπάνω καὶ κυττάζαν, καὶ λέγαν Κύρι' ἐλήσον καὶ τὸν θεὸν ἐκράζαν, στὸ φόβον τὴν ἀμέτρητον κ' εἰς τὴν ματοχυσίαν, ποῦ θέλαν νὰ πὰ καύσουσε κρεῖθι τὰ νησία. Στὰ Κόπανε ἐμπαίνουσι νὰ φύγουν ἐκνεῦσαν κ' ἐκείνοι ἰστέραν λουμπαρδιαῖς, καὶ σκουσταν καὶ βουλοῦσαν. Τὰ κότεργα ἐμαλόνουσι μὲ κότεργα ἐδικά τως, καὶ τὰ καράβια ἐμπίγανε κ' ἐγγίζαν τ' ἄρμενά τως· καὶ λουμπαρδιαῖς ἐνοῦ; τ' ἄλλοῦ ἐδίδου κ' ἐτροποῦ τα, καὶ τίς μπουρὶ νὰ διηγηθῆ ἕς δια τὰ πάθη ἐταῦτα; Κ' οἱ Χριστικοὶ τὰ διώχουσι καὶ τὰ καράβια ἀφῆκαν, καὶ πρὸς τῆ Ἰβόδος τὸ νησίον ἐλάμνουσι καὶ μπῆκαν. Τὰ κότεργα ἐφύγανε τὰ κατατζακισμένα, καὶ τὰ καράβια στὴν Ἀξιάν εἰς τὸ νησί ἀπομένα.

Τὰ ἐν Νάξῳ ἀπομείναντα τουρκικὰ πλοῖα βίπτονται εἰς τὴν θηρὰν; οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀποβιβασθέντες καταλαμβάνουσι τὸ μοναστήριον καὶ ἐτοιμάζονται πρὸς ἀπέκρουσιν τῶν τυχόν ἐπιτελευσομένων Χριστιανῶν. Ὁ κύρ Βασίλης στέλλεται ἕνα τοῦς προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑνετικοῦ στολάρχου πρὸς παράδοσιν. Οἱ Τοῦρκοι κατὰ πρῶτον ἀρνοῦνται, πλὴν φοβηθέντες τὴν δύναμιν παραδίδονται.

Τὸ πέλαος ἐσκίπαζε κινιμένους, σκοτιμένους, σιτὶ περιγιάλια κέρχουσαι κωτζουεφελισμένους. Κουπιὰ, κατάρτια, καὶ σκουινὰ, καὶ πρύμιας τῶν κατέργων τζακίματα τῶν καρὰβῶν ἐκίμωσι μὲ ἔργον. Ἀπάνω τοῦ Ἀγαρηνοῦ τὰ κότεργα ἐπιγγῆκαν, καὶ τὰ καράβια πῆρανε, Τοῦρκοι παραδόθησαν. Πέντε χιλιάδες ζωντανούς Τοῦρκους καὶ ἑπτακόσους σκλάβους ἐκάμανε ἐκεῖ, καὶ πῆξαν ἄλλους τόσους.

Κατὰ καὶ ἀγαλλίσις ἐν Χάνδακι ἐπὶ τῇ νύκτῃ ταύτῃ.

Δὲν γράφω τὸ ἀναγαλλισαίς τῆς χώρας ὅπου κἀναν,
ὅπου στολίσαν τρίγυρα, καὶ κεύκια χάμ' ἐβάναν
ὁ γκενεράλης νὰ πατή, ἀρκουμπουζαίς νὰ σύρουν.

Ὁ Ἐνετὸς στόλαρχος μαθὼν, ὅτι εἰς Ἐβθυμον εὐρίσκοντο δύο τρία ἐχθρικά πλοῖα φορτωμένα ἔλαιον, κηρὸν, καὶ μέταξαν, ἤλθε μίαν πρῶϊαν καὶ ζωγρήσας ἀπήγαγεν εἰς Δίαν. Ἐνεδρα τῶν Τούρκων καταμηνύεται, καὶ ὁ Σαῖν πασᾶς μετὰ πολλῶν ἄλλων πίπτουσι φονεῦθέντες ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Ἐνετικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Φόσκολον προσβάλλει τὴν Λέρον, καὶ στέλλει κατὰ τῆς Κῷ τὸν Καλλέργην μετὰ τὰ κότεργα τῆς Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας. Λεηλασία καὶ αἰχμαλωσία ἐν Κῷ πλὴν, φυγόντων τῶν πλοίων, οἱ ἀπαγωγεῖς σφάζονται μετὰ τοῦ Καλλέργη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ Λέρος παραδίδεται εἰς τὸν Φόσκολον. Πέμπεται ἐξ Ἐνετίας προβλεπτής τῆς Κρήτης ὁ Λουίζης Ἔμος, ὅστις ἅμα ἔλθων εἰς Χάνδακα ἐπιχειρεῖ ἀνόητον ἐξοδον, καὶ πίπτει γενναίως μαχόμενος.

Ἡ Κρήτη θρηνηθεῖ ἐπὶ τοῖς παθήμασι δεκάετοῦς πολιορκίας, λέγουσα σὺν τοῖς ἄλλοις.

Κόβτεται ἡ πέτρα με σκοινί, τὸ σίδηρον σηπιέται,
καὶ χαρκόνοι τὸ νερὸ, κ' ἄνθρωπος καταλύεται.

Ζῶα πουλιὰ σκοτόνουνται, τὰ ψάργια κυνηγοῦσι,
λιοντάργια κ' ἄγρια θεργιά μετέχουσι τὰ νικοῦσι.

Τὴν θάλασσαν πολλαῖς βολαῖς ἀνεμος τὴν ταράσσει
με βροχυσμοῦ: με κύματα, κ' εἰς ὦρα ὀλίγη ἄλλάσει.

Κ' ἐγὼ χω πλείσταις λουμπραδαῖς, καθημερινὸν πολέμου,
βροχὴν τῆ μακάλας, οἰτιαῖς, καὶ θάνατο τ' ἀνέμου.

Καὶ τῆ φωτιά εἰς σιγαροῦς σὲ τόπους νὰ κεντήση
νάφτει καὶ καίει, καὶ νερὸ λίγον νὰ τήνε σβύση

μὰ μίαν φωτιὰν στοῦ λόγου μου ἔχω καὶ τριγυρίζει,
καὶ τῶν Τουρκῶν τοὺς λογισμοὺς τινὰς δὲν τοὺς γυρίζει.

Κ' ἄερας μετὰ τὰ νέφαλα ἀστράπτου καὶ βροντοῦσι,
μὰ τὴν βροχὴν νὰ βίξουνε λουστίνε καὶ σκορποῦσι,
κ' οἱ Χριστιανοὶ ἀνάγκασιν δὲν ἔχουν νύκτα μέρα,
γιατὶ κρατοῦσι τάρματα ἄδυνατὰ στὴ χεῖρα.

Ὁ Φόσκολος κυριεύει τὴν Σκύρον καὶ ἀπακθρώπως ἐξανδραποδίζει τοὺς κατοίκους.

Τὸ Ἄγαρηνὸς ἐκόψανε καὶ τοὺς Ῥωμιοὺς ἐπίεσαν,
καὶ με μεγάλας παύωμαις κάτω τοὺς κατεβάταν.

Τὸ κάττρο ἐχαλάσκανε, καὶ τὸ νησί ῥημάζου,
καὶ λογαργιάζου καὶ ἄλλου τόπους νὰ πᾶ νὰ πύσσου.

Στὰ κάτεργα τοὺς φέρανε καὶ μίσα ἐκεῖ τοὺς δένου,
στὴν σκλάβωσι νὰ λάμνουνσι πάντα καὶ ν' ἀποθινοῦν'
καὶ κατεργάροι νὰ γενοῦ ὄχι γιὰ νὰ πουλιῶνται,
ὄχι νὰ ξαγοράζονται, ἀμὲ νὰ τυραννιῶνται.

Εἰς τοὺς Κορφοὺς τοὺς βγάνασι τῶν πόρταις ἐγυρίζα
ζόρκοι καὶ διακονίζονται, καὶ λέγαν δὲν τὸ 'λπία
εἰς τὴν σκλαβιάν νὰ στέκουε στῶν Χριστιανῶ τὸ χέρι.

Οἱ ἐν Χάνδακι πολιορκούμενοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κόμητος Μάρκου ποιοῦσιν ἐξοδὸν πρὸς τὸν Γέφυρον, καὶ κατανικῶσι τοὺς Τούρκους. Ὁ Φόσκολος προσβάλλει τὴν Μονεμβασίαν καὶ λεηλατήσας τὰ περίεξ, πλέει κατὰ τοῦ Βώλου' εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ οἱ Τούρκοι περίτρομοι φεύγουσιν, οἱ δ' ἔγεντοί ἀποθιβάσθέντες διαρπάζουσι.

Βίῳ ἐπῆσαν, πράγματα πλοῦσι μενα φορτόνου,
σταρία κρασιὰ, καὶ Ἄγκρηνοὺς οἱ Φράγκοι θανατόνου.
Καλοῦσι σπίτια τῶν Ῥωμικῶν, καὶ ὄζω τὰ σταρία βγάνον,
παιδιὰ, γυναῖκας, γέροντες στὰ κάτεργα τοὺς βάνουν.

Τοὺς τόπους ἀφανίσανε πούτανε τόσα πλούτη,
σωροὺς μὲ τὰ γεννήματα γεμάτ' οἱ τόποι τοῦτοι.
Ἄλλοι ἐκόπταν τὰ δενδρά, ἄλλοι τὰ σπίτια ἐβρίκταν,
ἄλλοι φωτιαῖς ἀνάφτανε καὶ ἐλάμπρυνε ἡ νύκτα.

Ἐπῆσαν πρόβατα πολλὰ δασάβρανα καὶ βόδια,
καὶ μαγερέμματα, κρασιὰ, καὶ σταρία τόσα μύδια.

Δύο τρεῖς ἡμέρας ἦτον κεῖ τρίγυρα καὶ κρουσεῦγαν
τοὺς τόπους, καὶ ὅπου ἐπαινοῦσι ὅλοι ἄνθρωποι ἐφεύγαν.

Ὁ Φόσκολος ἐνοῦται μετὰ τοῦ Μοροζίνη, ὁ δὲ στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στολάρχου Λαζάρου Μοτζενίγου ἐρχεται πρὸ τοῦ Ἐλλησπόντου καὶ κωλύει τὴν διέβρτιν παντὸς ἐχθρικοῦ πλοίου. Ὁ Μοροζίνης μετὰ τῆς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ μούρκου καταπλέει πρὸ τοῦ Ναυπλίου, καὶ συναντήσας τὸν τουρκικὸν στόλον νικᾷ. Μετὰ ταῦτα ἐρχεται εἰς Εὐβοίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀἴλον καὶ Μονεμβασίαν, ἐνθα πληροφοροῦνται, ὅτι οἱ Τούρκοι ἦσαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς,

Ἐφτάσαι τὰ κάτεργα καὶ εἰς τὸ γιοεφύρι ἔγγίζου,
καὶ βίττουσιν τοῦ λουμπερδιαῖς καὶ κάτω τὸ κρεμνίζου.

Ἀφοῦ δὲ οὕτω διέκοψε τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν μετὰ τοῦ φρουρίου προσκαλεῖ τοὺς ἐν αὐτῷ Ἕλληνας εἰς παράδοσιν.

Δύο τρεῖς ἐκατεθήκανε τοῦ προεδόρου λέει,
ἐτούς' ἡ χώρα δὲ μπορεῖ ἔτσι εὐκολὰ νὰ πείσῃ
καὶ ἐμεῖς νὰ τήνε δώσωμε δὲν εἶν' ἐστὴν ἐξουσίᾳ μας,
καλὰ καὶ οἱ Τούρκοι λείπουνε ἔξω στὰ πράγματά μας.

Και πιβουλιά δὲν κάνομε, εὐδὲ και τὸ γροικοῦμε,
μόνο σὲ προτκινούμενε, συμπάθειο σαῦ ζητοῦμε.
Κί' ὁ πρεβεδῶρος λέει τως γιά νά παραδοθοῦσι,
τὸ κάστρο νά τοῦ δώσουνε, κι' ἄς κάμου ὅ,τι μπορούσι,
τὸν ἄγιον Μάρκον βλέπω δά στὰ τείχη, κ' εἶνε ὀικίς μας.
Κί' ἀκράσαιν, οἱ γέροντες τοῦ λέν, ἀφέντη δὲ μας.

Ἀπόκρισι τοῦ δῶκανε φρόνιμη μετά γνώση,
τὸ πῶς δὲν τοῦ τῆ δίδουνε, ἂν ἦλθαν ἄλλα τόσαι.
Ἰόπους πολλοὺς κι' ἀμέτρητους ἄρ'ζει ἡ ἀφέντιά σας,
και μέσα 'κει δὲ βρίσκεται, μόνο τὸ πρόσταγμα σας
γίνεται ὀγια νά φανοῦ πιστοί, νά παινεθοῦσι,
και μπαίνουνε στὸν πόλεμον ἔλοι νά σκοτωθοῦσι,
τ' ἔμκο κάνομε και 'μεῖς ὀγια τὸ βασιλεῖό μας,
γιατι τὸ ἐγνωρίζομε πάντα πιστὸ βοηθὸ μας.

Ὅταν τὴν πῆρε ὁ βασιληᾶς σεφέρει εἶχε φέρει
Τούρκους, και πολεμήσανε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι'
και πλείσιους τοῦ σκοτώσανε και πέσασινε χάρμα,
και ἡ ὀψηλότη σου και σὺ σῆμερο τοῦτο κάμε,
για νά φανῆ μὲ πόλεμο πῶς εἶχες τὸ νικήσει,
ὄχι πῶς σοῦ τὴν δώκαμε, χωρίς νά πολεμήση.

Ἐπρότη τὴν ἀπηλογιά εἶδουνε οἱ Μονοβασιώται,
κι' ὁ πρεβεδῶρος ὄρισε λαὸ και βγάουνε τότες
εἰς τὴ στερηά, κι' ἀρχίζουνε ὀγια νά πολεμοῦσι,
και λουμπαρδιαῖς τὰ κάτεργα βίκτουσι νά χαλοῦσι
τὰ τείχη, μᾶτον δυνατὰ και ἦτονε και χαράκια,
κι' ὄξω στὴ γῆ ἐκάνασι τριντζέραις μὲ τ' αὐλάκια'
ἡ χώρα ἀρχίζει λουμπαρδιαῖς κι' ἀρκομπουζία τόση
στὰ κάτεργα νά δίδουνε, ὀγια νά τοὺς σκοτώση.

Κί' οἱ ὄξω νά κολλοῦσινε ἀρκομπουζαῖς στὴ χώρα,
και νά μηδὲν λαγαζουνε, νά φοβηθοῦν μὲν ὄρα,
για νά παραδοθοῦσινε τὴ χώρα νά τοῦ δώσου,
γῆ ἔλους ἀποῦτον ἔδεκει ἦθελε νά σκοτώσου.
Τούρκοι δὲν ἦτον ἔδεκει, μονῶτον πατριώταις,
και δῶκαν πόλεμον πολὺν τοῦτοι Ῥωμαῖοι τότες.

Σαράντα μέραις ἔστεναν τὰ κάτεργα τριγύρου
και λέγαν πῶς παινοῦσανε, κ' ἔντα καιρὸν νά σῦρου,
κι' ἀπόκης θὰ παραδοθῶ νά μποῦσι νά τοὺς πιάτουν,
νά πάρουν ταις γυναίκαῖς τως κι' ἔλους νά τοὺς χαλάτουν.

Κ' οἱ Χριστιανοὶ εἶχανε κρασιὰ, κρέτα, φαγιά, και στάρι,
κ' ἐθέλαν και τὸν πόλεμον ἀκόμη νά σταλάρη.

Ταις λουμπαρδιαῖς κι' ἄς ἄφτουμε, κ' ἡ μπόμπαις ἄς σκοποῦσι,
μὲ πηαῖναν ὄλαις στὸ γιὰλὸ χωρίς νά βαρυστοῦσι.

Μόνχα: μίαν γερόντισσα στὸ σπίτι ἐσκοτώσαν,
μόνο ποῦ θίδα τουφεκιάς καὶ βόλια πέφταν τόσα.
Μὲ ἀπὸ τὰ κάτεργα ὁ λαὸς ἄρχιζε νὰ λιγαίνει,
καὶ τὸ 'βόλλα στὰ κάτεργα μιὰ νύκτα κι' ὄξω βγαίνει.
Κ' ἀμίσευσα ἀπὸ δεκεὶ κι' ὄλιπιζε νὰ τὴ πιάση,
κ' ἦτονε κρέμα ὁ λαὸς ὅπου 'πесе νὰ χάση.

Καὶ τότες ἡ Μονοβασιὰ κυττάζει πῶς μισεύγου,
καὶ πῶς ἀποχουθήκανε καὶ κλειὸ δὲν τοὺς γυρεύγου,
ἢ πόρταις ἀνοικτήκανε, καὶ τὸ γεφύρι φτιάνου,
καὶ παλληκάρι μὲ γραφὴ ἔξω στὴ γῆ εὐγάνου,
ὅπου καὶ ἂν ἦτον ὁ πιασὸς νὰ πᾶ νὰ τοῦ τὴ δώση,
ὄγια νὰ δώτη εὐχαριστιὰ στὴ λύτρωσι· τὴν τότες.

Κι' ἀπήτις φτάνει τοῦ πατᾶ, καὶ τὴ γραφὴ κυττάζει,
ἐχάρην ἀπὸ τὴν καρδιὰ καὶ τὸν θεὸν δοξάζει.

Τοὺς Τούρκους ἀναμάζωξε κ' ἔρχεται καὶ σιμόνει,
καὶ βλέπει τ' ἀναχύματα κ' εἰς τὸ γεοφύρι σῶνει
καὶ λουμπαρδαῖαι ἐβρίβανε ὄγια χαρὰ δικὴν τῶς,
πῶς οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάμανε τὴν νίκην μοναχοὶ τῶς.

Ἐσφάντωσαι πολλαῖς χαραῖς ὅλοι τῶς τότες κάνουν,
καὶ τὰ μουράγια 'ς ὀρδινιά γιὰ νὰ φτιάτου βάνουν.

Κ' εὐχαριστιαῖς ἀμέτρηταις ἤτοτες τῶνε κἀνει
πῶς ἐρανῆκαν πιστικοί, κ' εἰς ἄλλου· δὲν ἐφάνη
νὰ κάμουν τόσον πόλεμον ὄγια τὸ βασιλεῖόν τῶς,
καὶ τότες τὴ συμμίζωξε καὶ γράφειν τ' ὄνομά τῶς,
καὶ στέλλει τὰ τοῦ βασιλεῖοῦ νὰ δῆ τὴ πιστοσύνη,
ποῦ κάμανε οἱ Χριστιανοὶ μέσα στὴ χώρα κείνη.

Διὰ μικρῶν περιγράφεται ἡ πρὸ τοῦ Ἑλλησπόντου ναυμαχία τῶν δύο ἐχθρικῶν στόλων (14 Ἰουνίου 1656), ἡ νίκη τῶν Ἑνετῶν, ὁ θάνατος τοῦ στολάρχου Λωρέντζου Μικρέλλου, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Βόρρου ἄλωσις τῆς Τενέδου καὶ Λήμνου, (σελ. 242—260). Ἐν τῷ μεταξῷ Ἀάζαρος ὁ Μοτζενίγος, ἀνδραγαθὴτας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ κομιστὴς τῆς εἰδήσεως τῆς νίκης εἰς Ἑνετιάν, ἐκλεχθεὶς στόλαρχος καταβαίνει εἰς Ἐπτάνησον.

Νὰ κάμη τὸ ταξιδί του εἰς τοὺς Κορφοὺς νὰ σώση,
στὴ στράτα τὸν διαλαλημὸν ἔγραψε γιὰ νὰ δώση
ναύγου χωριάταις τοῦ σπαθιοῦ, νάρθου κ' οἱ ζωρισμένοι
κι' ἀπὸ τὴν ἐξορίαν τους νᾶνε 'λευθερωμένοι.

Ἔτσι κ' εἰς τὴν Κεφαλονιά ἔγραψε νὰ κινήσουν,
ὅλοι νὰ ἔχου λευθεριά νὰ πᾶν νὰ τ' ἀκλουθήσουν.

Ἄπὸ 'δικεὶ σηκόνεται τὴ Ζάκυνθο νὰ πιάση,
καὶ πῆρε κι' ἀπὸ 'κεὶ λαὸ τότες μαζ' ἡ νὰ πᾶσι.

Κ' εἰς τὴν καρδίαν τὴν ἄλλαν κ' ἀπὸ ἰδεῶν μισοῦσι,
καὶ πᾶσι σ' Ἀρτζιπέλαγον τὰ κότεργα γυρεύει.

Καταπλεύσας δὲ, καθ' ἦν στιγμήν ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξελθὼν τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπειράτο τὴν ἀνάγκησιν τῆς Τενέδου, συλλαμβάνει ἐν Χίῳ τὸ παραβάνιον τῆς Αἰγύπτου, καὶ καταστρέφας τὸν στόλον τῆς Βαρβαρίας ἔρχεται εἰς Ἑλλησποντον, ὅπου συμπλακεῖς μετὰ τῶν πολεμίων φονεύεται ἐντὸς τῆς τυρπολουμένης ναυαρχίας αὐτοῦ (1657). Μετὰ τοῦτο οἱ Τούρκοι εὐκόλως ἀναγκῶσι τὴν Τένεδον καὶ Ἀἴμνον (260—272). Τῆς διηγήσεως τούτων προτάσσεται πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ὁ ἐξῆς ἐναρμόνιτικὸς μονόλογος τῆς καταπολεμουμένης νήσου.

Ὡ Βενετιά πλουσιώτατη κ' ὡμορφα στολισμένη,
π.ῶ βρῆσκεισαι στοὺς βασιλεῖς, περίστα ζηλεμένη,
ἐνδεκα χρόνους φαίνεται δύναιμι ἢ δική σου,
καὶ πολεμῆς μ' ἔνζ θεργῖό μόνα καὶ μοναχῆ σου.
Στὸ ἴδιο στέκε Βενετιά, ὄγια νὰ σὲ δοξάσουν·
τώρα ποῦ βέλα τὴν ἀρχὴν τοῦς Τούρκους νὰ χαλάσουν,
νὰ μὴν ἀφήσης νὰ χαθῶ γῆ νὰ μὲ παραδώτης
κ' εἰς ταῖς καρδίαις τῶν ὀχουθρῶν θαρῆπαισι νὰ δώτης.
Μὴ ποῦνε πῶς ἐπήρανε τὴν Κρήτην τὴ δική σου,
ὀπούδειχνης τόσον κειρὸ 'ς αὐτοὺς τὴν πόρσι σου.
Μηδὲ σταθῶ σὲ βάσανα κ' εἰς τῶν Τουρκῶν τὸ χέρι,
μὰ δὲ κατέχω ἢ τύχη μου τί θὰ μὲ θέλη φέρι.
Μὴ δώτης ταῖς λουμπάρδαις μου γιὰ νὰ σὲ πολεμοῦσι
κ' ἂ θὲς νὰ μῆς στὴ χώρα μου ὄλαις νὰ σοῦ κολλοῦσι.
Νὰ δέσουν τὸ Μανδράκι σου κ' ὄξω νὰ σὲ σφαλῆσουν,
κ' ἀποῦ τὸν κάβο τῶν Φρατκιῶν κ' ὄξω νὰ σ' ἐξορῆσουν.
Οὐδὲ μὴ δώτης Βενετιά θέλημα νὰ μ' ἀφήσης,
μὰ πῆψε μαθηματικοὺς ἄνδρες νὰ μοῦ βοηθήτης.
Γ' Ἀνάπλι, τὴ Μονοβασιὰ, καὶ τοῦς Βυζαντινέους,
κ' εἰς τὸ Μιωρέα ἦσαν ἀφέντη: στοὺς Ῥωμαίους,
τὴ Σαλονίκην ὄριζες, τὴν Κύπρο ἐκυβέρνηας,
κ' εἰς ὄλο τ' Ἀρτζιπέλαγος ἦσαν ἀφέντης ἕνας.
Μὰ τώρα το' ἔχουν τὴν πτωχούς οἱ Τούρκοι καὶ κρατοῦ τῆ
τοῦ χώραις τοῦς Χριστιανούς, καὶ πλείσια τυραννοῦ τῆ.
Ἐκείναις δὲν ἐκάμανε πόλεμο σὰν ἐμένα,
καὶ θεὰ κόψουν τὸν λαὸν νὰ μὴν ἀφήσουν ἕνα.
Γι' αὐτῶς σοῦ λέω, Βενετιά, ποτὲ νὰ μὴ μὲ δώτης,
οὔτε ποτὲ μὴ μ' ἀρνηθῆς, μὰ κράτει: ἐμὲ νὰ σώτης
τὴ φήμη ὀποῦ σοῦχαις στὸ κόσμον καὶ γροικᾶται,
κ' Ἀγαρηνὸς σὲ σκιάζεται καὶ πλείσια σὲ φοβᾶται.

Σταμάτησε κι' ἐγγλήγορα γιὰ μένα θέλει πέρα
ὁ Χουσαίνης ὁ μπασιᾶς, καθὼς γρικῶ καὶ λέσι·
κι' ὅσο περίσσα πολεμᾶ εἶνε γιὰ χαλασμόν του,
καὶ τὸ σπαθὶ τοῦ βασιλείου θὰ κόψη τὸν λαίμωμόν του.

Ὁ ἐπὶ δεκατρία κατὰ συνέχθειαν ἔτη καταπολεμῶν τὴν Κρή-
την Δελῆ Κουτεῖν ἀνακληθεῖς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκεφαλί-
ζεται (1658). Ὁ ποιητὴς ἀναθεματίζων τὸν ἄγριον καταστροφέα
τῆς πατρίδος του ἐπιφωνεῖ ταῦτα.

Τὰ κρίματα ὅπ' ἔκαμε στὴ Κρήση τώρα δέτε
ὁ Χουσαῖν, μὰ πῶπυκε, κι' ἀνάθεμα ὄλοι πέτε.
Χίλιας βολαῖς θέλω νὰ πῶ χίλιας ἀνάθεμά σε,
ὅτ' ἔκαμες τῶν Κρητικῶν τώρα δὲν τὰ θυμάσαι;
Μὰ κόπης τώρα, μιὰρὲ, ἀπόθανες, κ' ἐχάθης,
καὶ πλεὺ στῆς Κρήτης τὸ νησί δὲν ἔμπορεῖς γιὰ ν' ἄλλης.
Στὴ κόλασι θὰ κρίνεσαι γιὰ τὴ κακὴ σου γνώμη,
καὶ παιδωμαῖς εἰς τὴν ψυχὴ θέλεις νὰ ὄης ἀκόμη.
Δαίμονες θὰ σὲ δέρνουνσι, νὰ φείρου τὴ ψυχὴ σου,
καὶ νὰ μὴ δείκτης ἔδεκεῖ ποτὲ τὴ δύναμί σου.
Οὔτε νὰ ῥίξτε ἄρχοντες, οὔδὲ νὰ πολεμάης,
γιατὶ στοῦ χάος σύρνεσαι στοῦ χάος γιὰ νὰ πάης.
Οὔτε καὶ πλοῦτη σὲ φλοῦν, οὔτε καὶ τ' ἄρματα σου,
μόνο πλερόνεις ἔδεκεῖ ὄλα τὰ κρίματά σου.
Οὐδὲ θυμάσαι τὴ ζωὴν ἰν' ἄχεις καμωμένα,
μὰ καίγεσαι καθημερνὸ, καὶ λέγεις τ' ὄχ οἰμένα.
Θωρεῖς ὄσους ἰσκότωσης Τούρκους Χριστιανοὺς νὰ λέσι
νὰ τοὺς ἴδικιώσῃ ὁ θεός, καὶ κάρβουνε σὲ καῖσι.
"Ἐχεις μεγάλη συντροφιά δαιμόνους γιὰ νὰ μένης"
κι' ἴντα καλὸ ἐκέρδισες, τί στέκις κι' ἀνημένης;
"Ἄν ἦσου καὶ Χριστιανὸς γιὰ τὰ πολλὰ κακὰ σοῦ,
ὅπου στὸν κόσμον ἔκαμαν ἀπάνω τ' ἄρματα σου,
ἦθελες μὴ στὴν κόλασι σάν ἦται νὰ σὲ δέρνουν,
κι' ἀπ' ὄλους πλειά χειρότερος στοῦ σκότος νὰ σὲ σέρνουν.
Τὸ ῥέθεμονο ἐνίκησες καὶ τὰ χυριὰ ἐπάσες,
χειρότερα καὶ τὴ ψυχὴ τὴν ἑδική σου ἐχάτες.
Κεῖλὰ κι' ἂν ἦσουν ἄτυχος καὶ νάχης καλοσύνην,
ἦθελες βρῆς στὴν κόλασιν λίγη ἐλεημοσύνην.
Οὐδένας μὴ βαρυγομᾶ πῶς ἀναθεματίζω,
γιατὶ κ' ἐγὼ στὴ βενιτιὰ μὲ τὴ φτωχιά γυρίζω,
κι' ἐπῆρέ μου τὸ σπίτι μου κι' ἄλλος σὲ κείνο μένει,
καὶ τὴν πατρίδα ὅε θεωρῶ τὴν πολυχατημένην.

Ἐντὶ τοῦ Κουσεῖν ἀποστέλλεται εἰς Κρήτην ὁ Μεσεμέτ πασᾶς ὁ ἐπιλεγόμενος Κατριζόγλης, ὅστις

ἦτον ἐν ἄλλοιο καλῶς κ' ἐκράτει τ' ἄρματα του,
καὶ φόβο σῦτε ὑπεβήσῃ δὲν εἶχε ἡ καρδιά του
κ' εἰς τὸ φουάτο τῶν Τουρκῶν τότες δὲν ἦτον ἄλλος,
καὶ μέσα στὴν Ἀνατολή ἦτον αὐτὸς μεγάλος.
Ὁ βασιλεὺς τὸν ἔστειλε καὶ πρῶτο τόνο κάνει,
νέσθη στὴν Κρήτην νὰ σταθῇ, στὴ μάχη ν' ἀποθάνῃ.
Ἐσ ὄλους τοὺς καθ' ἀλλήλους του τοῦτον ὀμπρὸς ἐβάναν,
κ' ὅπου κί ἂν ἤθελε σταθῇ τὴ μάχη δὲν ἐχάναν.
Σὰν τὸ λειοντάρι ἔτρεχε κ' ἔμπαινε τὸ κορμὶν του,
καὶ κόπτε καὶ πολλότατους φράγκους μὲ τὸ σπαθὶν του.
Θάνατον δὲν ἐκόνταζε, οὔτε τὸν φράγκο ἐδέλια,
μάτρεχε ἔξω τῶν τειχῶν πούτον τουφέκια χίλια.

Φραγκίσκος ὁ Μοροζίνης διορισθεὶς στόλαρχος ἔρχεται εἰς Μεσσηνίαν καὶ λεηλατήσας μετὰ τῶν Μανιατῶν τὰς Καλάμας ἀποβιβάζει εἰς Χάνδακκον τὸν πρώην οἰκουμένικόν πατριάρχην Ἰωαννίκιον Β' μετὰ δὲ τοῦτο πλεύσας εἰς Πάτμον, καὶ ὑποκτευθεὶς ἀπιστίαν τῶν κατοίκων λεηλατεῖ τὴν νῆσον, καὶ ἐπελλῶν κυριεύει καὶ διαρπάζει τὸ Καστελλόριζον, ὅπου

Ἐπιάσαν ὄλους τοὺς Ῥωμιοὺς σὰν Τούρκους καὶ τοὺς δένουν,
κί ὅλα τὰ πράγματα τῶνα καὶ κείνους, καὶ τοὺς αἰρουν
ὅσοι κί ἂν ἐγλυτώσανε ἀπῆτες τοὺς νικήσαν
τοὺς πήσανε γιὰ τὸ κουπί γιαννιά καὶ δὲν ἀργῆσαν.
Ἐβρίξανε καὶ τὰ τειχιὰ καὶ τὸ λαὸ ἐπῆραν,
τὰς κορασαὶς ἐδέσανε κί ὄλαις μαζὴ ταὶς σύραν,
παιδιὰ μικρὰ χριστιανῶν, γυναῖκες τιμημέναις
καὶ σύρνα τῆ σὰν πολιτικάς καὶ καταδικασμέναις.
Χρυσάφι ἐπῆσανε πολὺ ἀσῆμι κί ὅ,τι εὐρήκαν,
κ' ἤρθασιν εἰς τὰ κάεργα καὶ μέσα ὄλοι ἐμπῆκα.
Εἰς ἔξη ὥραις πόλεμον ἐδῶκαν καὶ νικήσαν,
καὶ πήσαν ὄλον τὸν λαὸν, κί ἀπὸ ἑκατὶ κινήσαν,
κ' ἐρχοῦνται καὶ γυρίζουνε νὰ πᾶν κ' εἰς ἄλλους τόπους,
καὶ δοὺ καστελλία ἐπῆσανε πούχαν πολλοὺς ἀνθρώπους.
Ἐπῆρε βίον ἀπαιρον, καὶ σκλάβωσις ἐγένη,
καὶ βάλλα τοὺς στὰ κάτεργα τότες τὴν ὥρα ἐκείνη.

Μετὰ τοῦτο πλεύσας εἰς κατάκτησιν τῆς Χίου παραπεύθεται ὑπὸ τῶν κατοίκων νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τῆς νήσου σχέδια αὐτοῦ.

Γιατ' εἶχαν ἐλευθερίαν, κ' ἦτον ἀναπαυμένοι
πλεῖα ἀπ' ἄλλον τόπον καὶ νησὶν ἔσλην τὴν οἰκουμένην.

Κ' εἶπανε σὰ θελήσουμε γιὰ νὰ παραδοθούμε
 ἐκφύσει τὰς σὺβασαις, καὶ πλείους δὲ 'μποροῦνε
 νᾶχουσι τὴν ἐλευθερίαν, μὰ θέλουσι τοὺς πιάσει
 ἔλους νὰ τοὺς χαλάσουμε, κ' ἔλους νὰ τοὺς πᾶσι
 στὰ κότεργα νὰ λάμνουμε, νὰ πάρουν τὰ παιδιὰ τῶν,
 κ' ἀπὸ τῆ Χιὸ νὰ λυώσουμε ἔλα τ' ὀνοματὰ τῶν.
 Φράγκοι Ῥωμαῖοι στέκανε σὰν νᾶτον χριστιανοσύνη,
 σὰν νὰ μὴν ἦτονε τουρκιὰ ἔχουσι καλοσύνη.
 Γιὰ ταύτως λέειν ἔλοι τῶν τῆς ὑψηλότητις σου
 νὰ μηδὲ δώση πόλεμον νὰ ζήση τ' ὄνομα σου.
 Στὴ Πόλι μηδὲ γροικηθῆ πῶς θὰ παραδοθούμε,
 καὶ κόψουμε τὰς σὺβασαις, κ' ἔλοι νὰ χαλαστοῦνε.
 Τοῦτο ἀπηλογίθησαν ὄμπρὸς στοῦ γενεράλε,
 καὶ τοῦ ἔπανε, στὸ κόρφο σου τὸ χέρι ἀφέντη βάλλε.
 Τὸ δίκηόν τους ἐγροίκησε καὶ ἐλυπήθηκέ τση,
 καὶ μίσησε καὶ λεύθερου: ἐτότες ἀφηκέ τση.
 Στὴν Πόλι σὰν τὸ μάθανε ἔλοι ἔχαριστηθῆκαν,
 κ' ἔλος τῶν Χιὸς ὁ λαὸς μ' ἀγάπη ἐπαινεθῆκεν.

Κατὰ τὰ ἀκόλουθον ἔτος (1660) ὁ Μοροζίνης ἀλώσας τὴν Σκιά-
 θον ἐρχεται εἰς προὔπαντησιν τῶν πρὸς βοήθειαν στελλομένων Γάλλ-
 λων, οἵτινες εἶχον ἀποβιβάσθῃ εἰς Νάξον.

Μὰ γίνῃ ἀνακτάσις εἰς τὸ νησιὸν ἀπάνω
 ποῦ φάγαν ἔλα τὰ αὐγά, μὰ δὲν ἀναθιβάνω.
 Μιὰ λίτρα πήγαينه τ' αὐγὸ ὀποῦ τάρνιθια φάγαν,
 γιὰτ' εἶχανε πολλὰ σολντιὰ καὶ σέρνα πολλὴν πάγαν.
 Ὅλους ἀπὸ τὰ σπιτία τῶν τοὺς βγάνασι κ' ἐμπαίναν,
 κ' οἱ χριστιανοὶ ἐπηάνασι εἰς τὰ βουνὰ καὶ μέναν.

Παραλαβὼν αὐτοὺς ὁ Μοροζίνης ἀποβιβάζει εἰς Σούδα, ἐκ δὲ τῆς
 ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐνθαρρυνθέντες καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ χριστιανοὶ ἀπο-
 διώκουσι τοὺς ἐν Ἀποκορώνοις Τούρκους.

Μὲ λουμπαρδαῖς καὶ μὲ βοή καὶ σύγχουσι μεγάλη
 μπαῖνου στὸν Ἀποκόρωνα Φραντζέζοι τόσοι, κ' ἄλλοι
 Ῥωμαῖοι, καὶ μαλδόνουσι μέσα καὶ τοὺς νικοῦνε
 τὰς πόρτας ἐτζακίσανε τῶν Ἀγαρηνοῦς ἄρπουνε.
 Φονεύγου καὶ σκλαθόνουσι, κουργέγου καὶ χαλοῦσι
 ὄμπρὸς στοὺν Ἀποκόρωνα, κ' ἀπὸ δεκεὶ περνοῦσι
 καὶ πᾶσι ἔς ἔλα τὰ φορτιὰ ὀποῦτονε τριγύρου,
 κ' οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐμείνασι μιὰ τουφεκιὰ νὰ σόρου.
 Μὰ τρέγου οἱ Ἀγαρηνοὶ εἰς τὰ Χανιά καὶ μπαῖνου,
 καὶ οἱ ἔχωρῶνται χαίροντας μὲ βιάσι κατεβαῖνου,

ζυγόνουν Τούρκους πούχανε καὶ πιάνου καὶ χαλοῦνε,
 κ' εἴς τὴν ἀρμάτα ἦλθανε κ' ἐκεῖνοι νὰ βοηθοῦνε.
 Ὡς τὴ Κολάτα ἔφταξε καὶ σταματήσαν τότε,
 καὶ μπαίνει στὰ Τοικαληργιά κ' ἄρχισε νὰ τεντώση.
 Καὶ λουμπαρδαῖς ποὺ τὰ Χανιά ἀρχίζου νὰ πετοῦσι
 γιὰ νὰ σκοτόνου τὸ λαὸ, μήπως καὶ φοβηθεῦσι.
 Ἐδγαίνασι οἱ βροντισμοί, κ' οἱ Τούρκοι τὸ ἔγροικουνε
 ἐμπρὸς ἀπὸ τῆ Κάντιαν, κ' ἀποδεκεῖ κινουῦνε
 καὶ φτάνουσι στὸ Ῥέθιμος ν' ἀνταμωθοῦνε ὄλοι,
 κ' ὄγιά μπασιά τως εἶχανε ἔς ὄλους τὸ Κατριτζόγλη.
 Ἐφταξε ὡς τὸν Ἀρμουρὸ ἀρίστης φουτάτο....
 Κ' οἱ Φράγχοι κάνουνσι φορτί ἐκεῖ καὶ μεταλλάξαν,
 μὲ τάβλιας καὶ μὲ χώματα κάτωθε στὴ Μαλάξαν.
 Κι' οἱ Τούρκοι σώνουσι σιμά καὶ τὸ φορτί θωροῦσι,
 κ' ἔρχονται καὶ σιμόνουσι καὶ τὸ φορτί πετοῦσι.
 Μὰ οἱ Φράγχοι κάτω τοῦ φορτιοῦ ἦτονε φυλαμένοι,
 κ' οἱ Τούρκοι ὀποῦ στήμινασι ἦτονε σκοτωμένοι.
 Ἐτρέχαν νὰ τὸ πιάσουνε κ' ἀπάνω ν' ἀνεβοῦνε,
 κ' ἀνθρώπους εἶχαν ξύλινοὺς τρίγυρα νὰ τ' ἰδοῦνε,
 καὶ βίκασι τως τουφεκιάς ὡσάν ἀνθρώποι νᾶτον,
 κ' οἱ Φράγχοι τοὺς σκοτώνουσι ἀπὸ τῆ γῆ ἀποκάτω.
 Μὰ ὁ Κατριτζόγλης νὰ θωρῆ πῶς δὲ μπορεῖ νὰ τὸ πιάση,
 ὀπίσω στρέφει τὸ λαὸ ὄλο νὰ μὴν τοὺς χάση,
 καὶ μοναχὸς του ἐκίνησε κ' εἰς τὰ βουν' ἀνεβαίνει
 μὲ τ' ἄλογό του κ' ἔτρεχε, τὴ φόσας κατεβαίνει,
 καὶ δίδει λόγὸ στὰ Χανιά νὰ μὴν παραδοθοῦνε,
 καὶ Τούρκους ἔχει κ' ἔρχονται γιὰ νὰ τόνε βοηθοῦνε.

Οὕτω ἐνθαζήρουνθέντες οἱ ἐν Χανίαις πολιορκούμενοι Τούρκοι ἀνθίστανται, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Γάλλων πρίγκηψ Ἀλμερίγος ἀπελπισθεὶς περὶ ταχείας παραδόσεως λύσι τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπιβίβασθεὶς εἰς τὰ πλοῖα ἔρχεται πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Τουρκικοῦ Χάνδακος (Candia Nova), ἐγκηταλιπὼν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ τοὺς ἐπαναστάντας χωρικοὺς.

Ἀμὲ σὰν ἐμιοῖσανε, οἱ Τούρκοι ἐπερίσαν
 κ' ἦρθαν στὸν Ἀποκόρων, τοὺς Χριστιανοὺς ἐπίδσαν.
 Τοὺς πύργους χάμα νὰ θωρεῦν ὀπώτουνε ῥιμμένοι,
 κ' οἱ Τούρκοι ἦτονε στὴ γῆ κομμάτια καμωμένοι,
 τότες ὄγιά νὰ πλερωθοῦν τοὺς χωριανοὺς εὐρῆκαν,
 κ' ἐκεῖ νὰ τοὺς κυττάζουνε ὄλοι τως ἐχαρῆκαν.
 κ' ὄλους στὰ καταλύματα τοὺς ἔεταν καὶ τοὺς πιάταν,
 καὶ φέρασι ξύλα, κλαδιά, καὶ βέλλαν καὶ σκοπέζαν.

Ἄναψε καὶ καήκανε ὄλοι τως ἐκαὶ μέσαν,
καὶ δείχνω σας τί πάθανε κ' εἰς ἴντα ὥρα ἐπίσαν.⁴
Κι' ἀπόκις σὰν τοὺς καύσανε εἰς τὰ Χιυιά ἐμπήκην,
καὶ κάμανε πολλαὶς χαραῖς γιατί δὲν ἐπαρθήκαν.

Ἐκστρατεία τῶν Γάλλων μετ' ἄλλων Ἑνετῶν καὶ Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ Χάνδακος, καὶ καταστρεπτικὴ ὑποχώρησις (1660).

Γεώργιος ὁ Μοροζίνης ἐκλεχθεὶς στόλαρχος καταπολεμεῖ τὸν τουρκικὸν στόλον ἔξω τῆς Μήλου, καὶ αἰχμαλωτίζει τὸ καραβάνιον τῆς Αἰγύπτου (1661—1662).

Ἡ πολιτορχία τοῦ Χάνδακος ἐξακολουθεῖ μετὰ μεγαλειτέρας ἀμφοτέρωθεν λύσσης. Μισθοφόροι τινες στρατιῶται, οἱ Σαβογιάνοι, ἵνα ἐκδικηθῶσι τοὺς πεσόντας ἐταίρους καννιβαλικῶς εὐαγοῦνται μὲ τὰ κρέατα τῶν αἰχμαλωτιζομένων ἢ φονευομένων ἐχθρῶν.

Μ' ἀπήτις τοὺς φονεύκανε ἔτρεχα καὶ τοὺς πιάνα,
γῆ ζωντανούς τῇ σὸνσαι κ' εἰς τὰ φορτιά τοὺς βάνα,
κι' ὡσὰν ἀρνιά τοὺς σφάζανε, καὶ κομματιάζασί τση,
καὶ μερτικὰ τοὺς κάνασι καὶ μαγειρεύασί τση
μὲ ρίζι, καὶ τ' ἐτρώγανε ὡ ἀπογνιά μεγάλη,
τάχατες ν' ἀγροίθηκε ποτὲ σὲ μάχη ἄλλη;
Τάχατες δὲ τοὺς σκαίνονται καὶ νὰ μὴν ἐθωροῦσαν
τὰ χέρια καὶ ταῖς κεφαλαίς, ἀμὲ τοὺς καταλοῦσαν;
Τὰ πόδια ἔξω ἐβρίκτανε, ἂν ἔρθουν νὰ τὰ δοῦσι,
πῶς ὅσους καὶ ἂν ἐπίσουςι θενὰ τοὺς καταλοῦσι,
καὶ θέλου νὰ τοὺς τρώγουσι ὀγιά νὰ πλερωθοῦσι
στὸ φόνο ὅπου κάνουνσι, νὰ παρηγορηθοῦσι.

Ἄφου ἀμαρτίαν στὸ λαὸ! ὦ Χάνδακα θρηνήσου,
κ' εἰς ἴντα ἐκατάντησε ἡ μάχη ἡ ἐδική σου!
Καὶ τρώσινε τ' Ἀγαρηνοὺς τάχαντες ναῦρουν χάρι;
μὰ βλέπω ἀπὸ τῆ κεφαλῇ ἐβρώμεψεν τὸ ψίρι.
Στὸ κόσμον δὲν ἀκούστηκε ἐτούτη ἡ καταδίκη,
μόνο τὸ νάνουν οἱ κακοὶ κ' ἀγριωμένοι λύκοι.
Φαγιά ἔχανε πλεισιώτατα ὅπου ἐπερισεῦγα,
κ' ἐκαίνοι τὸν Ἀγαρηνὸ νὰ φᾶσιν ἐγυροῦγα.
Στὰ ὄρη, Τούρκοι, φύγετε, στὰ σπήληρα φυλαχθῆτε,
στὸ Κάστρο μὴ σιμόνετε κ' ἐσεῖς μὴ φαυθῆτε.
Μεγάλη παραχώρησις ἔγινε κ' ἀμαρτίαν
στοῦ Σαβοργιάνου τὸ λαὸ, κ' εἰς ὅλην τὴν στρατίαν.
Θεὸ δὲν ἐλογιάζανε, οὔτε καὶ τὸν κυττάζαν,
μόνο νὰ κάμουν πλειότερα τότες ἐλογιαζάν.

Ὅποιος κ' ἂν ἤθελεν εὐγῆ, ἔξω τὸν ἀνακράζαν
νὰ φάγῃ ἀπὸ τὰ κρέετα, γῆ ὅλοι τὸν ἀτιμάζαν.

Ἐκλογή νέου στολάρχου (1663).

Ἄνδρέας εἶχε τ' ὄνομα, Κορνάρος ἡ γενεὰ του,
στὴ φρόνεισι ξεχωριστὸς κ' εἰς τὰ καμώματά του.

Ἀποστολὴ τοῦ ἀρχιστρατήγου μαρκεσίου Βίλλα, καὶ περιγραφὴ
τῆς ἄμα τῆ ἐλεύσει αὐτοῦ ἐγεφθεῖστος τριζυμίας (1666).

Ὅπουκανε τὰ κόματ' ὡσὸν βουκὰ κ' ἀφρίζαν,
κ' ὠραις ἐκοκκινίζανε, κ' ὠραις ἀπομαυρίζαν.
Οἱ οὐραν' ἐθολώθησαν, κ' ἡ θάλασσα βρουχάτον,
καὶ τὴν ἀρμάδα ἤθελε νὰ βίξῃ ἄνω κάτω,
Ἔστραπτεν ἡ ἀνατολὴ, κ' ἡ θύσις ἐμουγκάτον,
καὶ διπλοσφύριξ' ὁ βορηᾶς, κ' ὁ νότος ἀποναῖτον·
ὅλα τὰ κάλλη τ' οὐρανοῦ πάραυτας ἐχαθήκαν
καὶ μὲ μαγνιά σου φαίνετον μαύρη κ' ἐσκεπασθήκαν.
Τὰ νύφη ἐτρέχαν σὺν θερίᾳ μαύρα, σκοπινασμένα,
κ' ἡ θάλασσα στὰ κάτεργα πληθύνοντας ἐμπαίνα.
Καὶ κινδυνεύσανε πολλὰ κ' ἐστάθη νὰ πνιγοῦσι,
στὴν Σούδα δὲν ἐμπόρυσαν ἐτότες γιὰ νὰμποῦσι.
Κι ἀπήεις ἐγαλήνευσε, κ' ὁ ἄνεμος ἔμερόνει,
στὴν Σούδα νὰ γυρίσουνε, ἔρριξε πολὺ χιόνι,
τόσον περίσσο πῶ ἔφριξε ταῖς στράταις καὶ γεμόνουν...

Ὁ ὑπὸ τὸν νέον ἀρχιστράτηγον εἰς Κολάτα ἀποθιβασθεῖς στρα-
τὸς καταλαβὼν τὰ Τσικαλαριὰ, τὸν Ἅγιον Σπυρίδιωνα, Εἰσπορτο, καὶ
κατασφάζας τοὺς Τούρκους ἐξορμᾷ κατὰ τῶν Χανίων, πλὴν μετὰ
μεγάλων ζημιῶν ἀποδιωχθεῖς ὑπὸ τῶν πολυεμίῶν ἐρχεται εἰς Χάν-
δακα. Ὁ Βίλλας ὄχουρὸς καλῶς τὸ φρούριον, καὶ διὰ συνεχῶν ἀψιμα-
χιῶν παραβλάπτει τοὺς πολιορκοῦντας ἐχθρούς. Ὁ πλοίαρχος Ἀλέ-
ξανδρος Μολίνος αἰχμαλωτίζει ἑπτὰ πλοῖα τῆς Ἀλεξανδρείας (1667).
Οἱ Ἐνετοὶ ἀναγκάζουσι τοὺς προὔχοντας τῶν νήσιων τοῦ Αἰγαίου πε-
λάγους ἵνα μεταβῶσι παρὰ τῷ σουλτάνῳ καὶ παραπονεθῶσι κατὰ
τῶν Τούρκων, ὡς δῆθεν τῶν μόνων αἰτίων τῆς καταστροφῆς.

Ἀπήεις βάρη ἀμετρα εἰς τὰ νησιά ἰθάλλα,
πρωτόγερους εὐρήκανε ἀπὸ ἄδει κ' ἰδοῦλλα
νὰ πᾶσινε στοῦ βασιλεῖοῦ ὄγκ' ἂν τοῦ τό ποῦνε,
μήπως κ' ἀπὸ τοὺς μπέηδες λίγο νὰ λαφρωθῶνε.
Κ' εἰσὶ καράβι ἐμπήκανε περίσσο τρικαμίνο,
στὴν Ἀντρανόπουλ' ἤρθανε σὺν νύκτι σκληθωμένοι.

σὲ μινὰ ὀδὴ νὰ κροτεροῦ ποῦ μέλλει νὰ περάσῃ
ὁ βασιλεὺς γιὰ νὰ τοὺς ὀῆ, κι' ὀπρὸς του γιὰ νὰ πᾶσι.
Κι' ὄντιν ἐπὶρα στρέφεται καὶ βλέπει ξεσκισμένους
ἀνθρώπους, ἀνεγνωρίστους καὶ ξετραχηλισμένους,
ποιοὶ τ' οὐνε κείνοι, ἐρώτησε, καὶ τοῦπανε, δικοὶ σου
κ' εἶνε νησιῶταις σκλάβοι σου, Ῥωμαῖοι ἐμπιστικοὶ σου.

Νὰ πᾶν νὰ σταματήσουνε ὦρισε στὸ σεράγιο,
καὶ τότες εἶχανε βοηθὸ ἄξιο μεγάλο ἄγιο.

Καὶ γύρισε ὁ βασιλεὺς καὶ πρόσταξε γιὰ ν' ἄλλῃ
ὁ δραγουμάνος κ' οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἀφορμὴ νὰ μάθῃ.
Ἐπήγανε καὶ τοῦπανε τὰ βάρη δὲ μπορούνε
ὀποῦχουνε καθημερινῶ, καὶ στέκουσαν νὰ χαθοῦν,
τοὺς Φράγκους ἀπὸ μινὰ μεριὰ, τοὺς μπέτηδες ἀπ' ἄλλῃ,
ὥστε νὰ δώσωμε κεινῶν ἔρχονται ἀκόμη κι' ἄλλοι,
καὶ θέλουσι κι' ἄλλα σολνιὰ, καὶ ποῦχουσαν νὰ τὰ βροῦνε,
καὶ τόσα πάθη τῶν Φραγκῶν ν' ἄχουσαν δὲ μπορούνε·
γιὰ ταῦτως εἰς τὸ βασιλεῖο ἔλθανε νὰ τὸ ποῦσι,
ἀνάπαυσιν ἄλλοὺς ποθὲς νὰ τοὺς ἐλευθεροῦσι
νὰ πᾶνε ταῖς γυναῖκαίς τως καὶ τὰ παιδιὰ νὰ σώσουν,
καὶ τὰ νησιὰ ν' ἀφήσουνε καὶ σπύτια νὰ ῥημῶσουν.

Καὶ τὸ βεζῖρη ἐκραξε ὁ βασιλεὺς καὶ γνώθει,
καὶ τοῦπε γιὰ τὸν πόλεμο τὸ πῶς δὲν ἐτελειώθη
τῆς Κρήτης, καὶ τοῦ ζήγησε ἐτότεσ κάθε πράμα,
καὶ γροῖκησε τὸν πόλεμον καὶ λέγει ἐν τῷ ἄμα,
τόσους καιροὺς ὁ πόλεμος στέκει καὶ δὲν ἐσώθη,
κ' ἐγώλπιζα ἀπὸ καιροὺς στὰ χέργιά μας ἐδόθη.

Μὰ κείνος τ' ἀποκρίθηκε, οἱ Φράγκοι μᾶς κρατοῦσι
ταῖς στραταῖς καὶ πολὺ λιὸ ἂ στείλωμαι χαλοῦσι.

Τὸ Κάστρο εἶνε δυνατὸ τῆ γῆς καὶ τοῦ θαλάσσου,
γιὰ ταῦτως ὅσοι πάσινε δὲν ἔμποροῦ νὰ πιάσουν.

Ἄρρισε ν' ἄλλθουν στὰ νησιὰ ὀγιά νὰ σταματήσουν,
κ' οἱ μπέτηδες νὰ μὴν ποροῦν ἐκεῖ γιὰ νὰ πατήσουν.

Τῶν ἐδῶκε χρυσόβουλλο πλειό τως νὰ μὴν πληρένουν
χαράτζι· Τούρκου γῆ πασα, ποῦ δίδαν κάθε χρόνο.

Ὁ μέγας βεζῖρης Ἀχμέτ Κιουπρουλῆς ἀποσταλαῖς ὑπὸ τοῦ σουλ-
τάνου πρὸς καθυπόταξιν τῆς Κρήτης φθάνει συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ
τοῦ περιλαλήτου Παναγιώτου Νικουσίου, ὡς διερχομένου, περὶ οὗ ὁ
Μπουνιαλῆς λέγει ταῦτα.

Ἔσερνε μὲ τοῦ λόγου του Ῥωμινὸ Παναγιωτάκη,
ἐντιμῶν, ἄξιον ἀνθρώπων, νὰ τοῦ μιλοῦν οἱ Φράγκοι,

γιατ' εἶχε γλώσσα ἔξοχη, λαλινστολισμένη,
 φρονιμομαθηματικὴν κ' ἦτον συντροφιασμένη.
 Γλῆγγρος σταῖς ἀπλογαίς, στὰ λόγια μετρημένα,
 ἐκ συντυχαίῃ φρόνιμα μ' ἀρίστη πᾶσα ἔνα.
 Πρόθυμος στὰ ῥωτήματα μὲ τὴ σωστήν του γνώσ',
 τὴν ἐξουσία τοῦ βασιλεῦς ὅλη νὰ φανερώσῃ
 ταῖς χάραις καὶ ταῖς δόξαις του, τὴ μονοκρατορία,
 τὴ ἁυτεργία καὶ ἀνάπαυσι γιὰ καθενὸς τὴ χρεία.
 Γι' αὐτῶς τὸν εἶχε ὁ βασιλεὺς πλησίον τοῦ βιζήρη
 νὰ στέκῃ εἰς τὸ μάζωξι καὶ τοὺς Ῥωμιούς νὰ σύρῃ
 ὅλους νὰ προκυνήτουνε καὶ νὰ παραδουλοῦνε,
 νὰ κάμουνε ταῖς σύβασαις, καὶ νὰ καταπαυτοῦνε.
 Εἶχε πολλὴν ταπεινώσει, πρότερος τὸ κορμὶν του,
 ἐκ τοῦ βιζήρη συντροφίᾳ τὸν ἔδωκε δικήν του,
 νᾶνε καὶ τοῦτος σὲ βουλή, καὶ νὰ τόνε κρατοῦσι
 ἔς ὅ,τι κί' ἄ θενὰ κάμουνε κ' ἐκεῖνον νὰ ῥωτοῦσι.

Ὁ Κιουπρουλής στενωῶς πολιορκεῖ τὸν Χάνδακα.

Ἄρχισε πόλεμον φρικτὸν τὴ χώρα νὰ χαλοῦσι,
 καὶ πάλε ἡ χώρα ἐκινῶν ἐκόλλα νὰ χαθοῦσι.

- • Καὶ γίνῃ τόσος σκοτωμὸς σὲ Τούρκους καὶ σὲ Φράγκους,
 ποὺ πέφτανε διπλοὶ, τριπλοὶ ἀνάποδα στοὺς λάκκους.
 Φόβος περίσσις καὶ πολὺς εἰς ὅλους εἶχε ἀρχίσει,
 ποὺ δαίλια τότες πᾶσα εἰς νὰ μῆν' ἔναι πολεμίσῃ.
- • Μεγάλου φόβου ἔδιδε στὴ χώρα νὰ θεωροῦνε
 τὴ μπόμπαις τῶν Ἀγαρηνῶν ποὺ μπαῖναν κ' ἐσκορποῦσαν.
 Ποῦ μέσα ἐμπαῖναν τὸ συχνὸ καὶ λουδοῦσαν οἱ ἀνθρώποι,
 καὶ ματωμένοι ἤτουνε τοῦ Χάνδακος οἱ τόποι.

Ἡ Δημοκρατία πληροφορηθεῖσα περὶ τοῦ κινδύνου λαμβάνει δρα-
 στήρια μέτρα εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Χάνδακος, καὶ διορίζει ἀρχιστρά-
 τηγον ἀντὶ τοῦ Βίλλα τὸν μαρκέσιον Σαντανδρέαν Μομπρούν, τὸν
 δὲ Κατερίνην Κορνάρου γενικὸν προδλεπτὴν τῆς θαλάσσης. Ἡ πο-
 λιορκία ἐξακολουθεῖ πεισματώδης ἐπὶ ἔν κατὰ συνέχειαν ἔτος.

Ἄμ' ὁ βιζήρης ἔστειλε μ' ἀπομονιὰ μεγάλη
 καὶ λογιμῶν ἀσκόλαστον ἔβανε στὸ κεφάλι,
 ὅπου τὴ γῆ ἐκάπτανε καὶ ξεπαῦσα τόσα,
 νὰ τὴ γερμίσουν πόλμπερη, ἀπῆς ἐκεῖ σιμῶσῃ
 φουσάτο, νὰ τὴν ἄψουνε ὀγιά νὰ καταλύσῃ.
 Μ' ἀποῦ τ' Ἀνάπλι ἔβγανε καθημερινὸ λεσκέρι
 τὴν λόντραϊς κ' ἐφορτόνα τὴν στὴ Κρήτῃ νὰ τοὺς φέρῃ.
 Πασάδες ἦτον ἔδεκεῖ τὴν λόντραϊς γιὰ νὰ βιάζουν,
 τὰ μπεϊλίκια ν' ἀκλουθοῦ γιὰ νὰ τοῖς συντροφιάζουν,

ταίς λόντραις πούτونه πολλαίς κ' ἤτونه μοιρασμένας,
 κ' ἄμ' ἔφταναν οἱ ἡμισαίς, ἤτونه φορτωμένας
 ἢ ἄλλαις μὲ πολὺ λαὸ κ' ἀπὸ δεκεῖ κινούσαν,
 γυρίζοντες ἢ ὄρκαραις καὶ ταίς συναπαντούσαν.
 Ὅσο λεσκέρι ἤθελε στῆ Κρήτη ἐκουβαλοῦσαν,
 κ' εἰς τὸ νησί τοὺς βγάνασι, καὶ δὲ τοὺς ἐρωτοῦσαν
 κ' ὅσο κ' ἂν τοῦ σκοτόνουντα πλειότεροι τοῦ πληθαίνα,
 καὶ κύτπαζες καθήμερὸ καινούργιοι καὶ προβαίνα.
 Εἴκοσι εἴχανε φορτιά τοῦ μπάλαις νὰ πετοῦσι
 σὲ κάθε ἓνα τέσσαρα κανόνια νὰ χαλοῦσι.
 Γυάλινα εἴχανε ἀγγεῖα βοτάνι (1) φορτωμένα
 κ' ἄφταν τα κ' ἐπετοῦσάν τα ὅταν τοὺς ἀνημένα.

Ὁ Κρῆς Ἀνδρέας Βαρότσης προδίδει εἰς τὸν Κιουπρουλλῆ τὰ σχέτ
 δια τῶν πολιορκουμένων, καὶ τ' ἀδύνατα μέρη τοῦ φρουρίου.

Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, δὲν ἤτونه Ῥωμαῖος,
 μόνο γιὰτ' εἶχε βάπτισμα, μὰ πέρα σὺν Ἑβραῖος.

Ἐρροδοῦς κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ὑποδειχθέν-
 τος ὡς ἀσθενοῦς καὶ ἀφυλλάκτου ὑπὸ τοῦ Βαρότση, λυσσώδης ἐπ' αὐ-
 τοῦ ἀγῶν, καὶ θριαμβευτικῆ ἀπόκρουσις τῶν πολεμίων.

Ἐξοδος τοῦ φρουράρχου Βερνάρδου Νάνι καὶ θάνατος αὐτοῦ. Ἐτέ-
 ρα τῶν Γάλλων καὶ θάνατος τοῦ Κατερζόγλη. Ἐρροδοῦς τῶν Τούρκων
 κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καὶ ἡρωικὴ ἀντίστασις
 τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τὸν γενναῖον Κατερίνην Κορνάρου, ὅστις

σὸ Χάνδακα ἐφάνηκε περίσσα παινεμένος,
 ὅπου δὲν ἐκοιμάτονε, ἄμ' ἦτον ξυπηνημένος.
 Δούλευσι δὲν ἐστάθηκε ὡσὰν τὴν ἐδικήν του,
 ὅτ' ἔκανε κ' ἀρμήνευγεν ἐτότε τὸ κορμὶν του.
 Τάχα το' Ἀθήνας οἱ σοφοὶ τοῦ δώκασι τὴν γνώσιν,
 τὴν πολιτείαν, τὴν ἀντρείαν, καὶ δύναμιν τὴν τόσην;
 Ὅπου οἱ ἄρχοντες τοῦ Βενετίας γιὰ τοῦτον βροζονάρουν,
 πῶς ἂ γυρίση ζωντανὸς θὰ τότε κορονάρουν,
 ὄχι κορόνα βασιλείου ἀμὴ προκουρατίας,
 γιὰτ' ἔκαμε πολλὴν τιμὴ τοῦτος τῆς Βενετίας.

Ἀνατίναξις τοῦ αὐτοῦ προμαχώνος πρὸς τὴν Ἄμμιον (Sabionera).

Κ' ἔστερα βγάίνει μιὰ βροντὴ μεγάλη καὶ μουγκάται,
 καὶ τὸ τειχὶο κυττάζουνε στὴν Ἄμμιον καὶ κρεμνᾶται
 ἀκαίριο, καὶ κρεμνίστηκε καὶ πλάκωσε ταίς φύσαις,
 καὶ τότε βίχουν τουφεκιαίς, μπόμπαις, γρανέταις τόσαις

(1) Πυρρίτις.

Ὁ Κορνάρος ἀποκρούσας καὶ τὴν νέαν ταύτην προσβολὴν κλείει τὸ ἀνοιχθὲν ῥήγμα.

Ἡ Κρήτη θρηνῶσαι ἐπὶ τοῖς παθήμασιν εἰκοσιπενταετοῦς πολέμου.

Ποιαις βρύσαις μὲ κρυὰ νερὰ, ποῖσι κάμποι μὲ χορτάρια,
ποιὰ δάση πυκνοφύτευτα, ποιὰ ζωὰ ἢ λειοντάρια

ν' ἀκούσουνε τὰ βέσανα, ὑπόχω παθιμένα,

νὰ μὴν ἀναστενάξουνε καὶ νὰ θλιβοῦν γιὰ μένα;

Ὁποῦρθε τσ' ἐξηνταοκτὼ κοντὰ κ' εἰμωσέ μου

σὲ δὴ μερικὴ τῆς χώρας μου, καὶ κατακρήμισέ μου

τὰ τείχη μου τὰ δυνατὰ, καὶ βράσκαμ' ἀνοιγμένη,

μᾶχι ἀντιβῆρην πολλὴν καὶ μέσα δὲν ἐμπαίνει!

Ἔμπα στὴ χώρα μου λοιπὺν, ἔμπα καὶ μὴν τηρᾶσαι,

ἔμπα καὶ τοὺς σολτάδους μου τοὺς κλείσιους μὴ φοβᾶσαι.

Ἄπονε δίχως λύπησιν, βεζῆρη, δὲν γνωρίζεις

ἀδικὰ νὰ μὲ πολεμᾶς κ' ὄλο νὰ μ' ἀφανίζης;

καὶ δὲν ἐθαρεθῆκατε χίμαι νὰ κατοικᾶτε,

στὰ χώματα νὰ κοίτεσθε γιὰ νὰ μὲ πολεμᾶτε;

Πληγαῖς βασιῶν στοῦ λόγου μου πολλαῖς μὲ τὴν πικρότη,

κ' ἐφέτος μοῦ ξανάρθανε πλατύτερ' ἀπ' τὴν πρώτη.

Βροχὴ τὰς πέτρας ῥίχνει μου τὴν μπάλαις σὲν χαλάζει,

ἀστροπιλένια λουμπαρδαῖς, καὶ νὰ μὴδὲν οὐκολάξη.

Ἄφάνισέ μου τσ' ἐκκλησιαῖς, τοὺς πύργους εἶχε ῥίξει,

ὡστὲν σιφοῦνι ἔτριχε νὰ μὲ καταβροφῆξη.

Τοὺς ἀρχοντας ἐακῆτωσε καὶ φόβον εἶχαν πάρει,

καὶ τοὺς σολτάδους τοὺς καλοὺς ὅπου ἔχανε τὴν χάρι.

Ἄνθρωπος δὲν ἐπήγαινε σὲ σίτι νὰ κοιμᾶται,

οὔτε ποθὲς νὰ προπατῆ καὶ νὰ μὴδὲν φοβᾶται.

Ὅλη θλιμμένη βράσκομαι, γιὰτ' εἶμαι στολισμένη

κορμιὰ νεκρὰ χριστιανῶν, καὶ καταματωμένη.

Κορμιὰ ἐθώρεις ξαπλωτὰ, κομμάτια καμωμένα,

κεφάλια χέργια καὶ μεργιὰ κ' ἦτονε χωρισμένα.

Ἄθαστους τοὺς ἀφήνασι, γιὰτὶ δὲν εἶχαν τόπον,

καὶ λύπησι δὲν ἦτονε στὰ κάλλη τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσοι κ' ἢ μὲ κατέχασιν πλέον δὲν μὲ γνωρίζουν,

καὶ ἔβρουνσι τὰ στήθη τως γιὰ μένα καὶ ἀκροφύζουν.

Ἐλαῖς οἱ Ζακυθηνοὶ, Κορφιάταις, κ' Ἀπακίταις,

καὶ σμῆκατε προθυμένᾳ μὲ τοὺς Κεφαλλονίταις

ἀντίδικα εἰς τὸν ἔχθρον, ὅπου πολεμᾶ καὶ κρίνει.

Κι' ἄς ἔχη δόξα τῶνομα Φρατζέσκου Μοροζίνη,

καὶ τοῦ Κορνάρου Κατσαῖ, πῶς σμῆσασιν σὲ μένα

καὶ διώχοντι τοὺς Ἀγαρηνοὺς, τὰ μῶχον καμωμένα.

Ἐνα θεριὸ ὃ Ἡρακλῆς ἤθελε θανατώσει
 κι' ἄφρηε μνήμη εἰς τὴν γῆν γιατί ἤθελε γλυτώσει,
 κ' ἐτούτοι κόπτουνε θεργιὰ, καὶ τὰ θεργιὰ γεννοῦσι
 θεργιὰ μὲ δέκα κεφαλαίς, κι' ὕχαις μὲ πολεμοῦσι.
 Λειοντάρι χρυσοπτέρυγο στὸ κόσμο δοξασιμένο
 ἐγύρισε πρὸς τὸν ἐχθρὸν κ' ἐγίνου μανιωμένο,
 πέταξε κ' ἐξωλόθρευσε φουζάτα τ' Ὀτουμάνο,
 κι' ὄλους γιαμνιά τοὺς ζέσκισε καὶ ἓνα προδότη πλάνο,
 ποῦ βῆκε καὶ τ' ἀρμήνευσε τέχναις κ' ἐχάλασέ με,
 κ' ἐκείνον πρωτοφόνευσε καὶ μένα ἠδίκησέ με.
 Ἄνδρες, γυναῖκες, καὶ παιδιὰ κι' ὅσοι μὲ καρτερεῖτε
 ὀγιά νὰ μὴ μὲ πάρουσι συχινὰ παρακαλεῖτε.
 Ὅλ' ἄς μὲ βίξουν εἰς τὴν γῆν κι' ὄλ' ἄς μὲ καταχλήσουν,
 μονάχας οἱ Ἀγαρηνοὶ μὴ μὲ σαλαβατίσουν,
 μηδὲ μοῦ βγάλουν τὸν σταυρὸν καὶ βάλλουν τὸ φεγγάρι,
 τὸ Μαουμέτη μηδὲ ὄω ἀπάνω στὸ λειοντάρι.
 Μὴ μπουσίνα τῆ ρούγιαίς μου τ' ἄρματα νὰ κρατοῦνε,
 τοὺς Χριστιανοὺς νὰ κυνηγοῦν καὶ νὰ τῶνε κολλοῦνε.
 Δίωμαι μὲ τὰ δάκρυα, θεὲ ἐπάκουσέ με,
 κι' ἀπὸ τὰ τόσα βάσανα ὁποῦχω λύτρωσέ με
 σὲ ἄδικ' ὁποῦ μ' εὔρηκε τόσους καιροὺς καὶ χρόνους,
 κ' ἔχω πληγαίς εἰς τὴν καρδιὰ ἀμέτρηταις καὶ πόνους.
 Καὶ σὺ, ὦ ὑπερθαύμαστη κυρία Μαριά μου,
 ξελύτρωσέ με τὴν πτωχῆ, Μεσοπαντήτισσά μου.
 Κι' ἅγιοι Δέκα Μάρτυρες, κι' ἅγιο Τίτε δικέ μου,
 σμίξτε ἑσεῖς οἱ ἔντεκα τώρα βοηθήσατέ μου,
 μὴ μπουνε οἱ Ἀγαρηνοὶ καὶ μὲ καταπατήσουν,
 καὶ βγάλουν ταῖς εἰκόνας σας ὄλαις νὰ ταῖς τσακίσουν,
 καὶ νὰ ταῖς βάλλουσι στὴν ὀσιὰν μέσα γιὰ νὰ ταῖς κάψουν,
 κ' ἐμένα τὰ ματάκιά μου γιὰ λόγου σας νὰ κλάψουν.

Οἱ Τούρκοι προσπαθοῦσι δι' ὑπονόμου ν' ἀνατιναξῶσι τὸν προμα-
 χῶνα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, πλὴν ὁ Κορνάρος κατασκευάσας ἀνθυπό-
 νομον ἐμβάλλει τὸ πῦρ, καὶ συγχρόνως διατάξας ἐξοδον, καταφθεῖρει
 τοὺς πολεμίους.

Ἐμπῆκαν ὄλοι ἔς ὀρδινὰ, ὦ γλῶσσά μου τί λέγεις;
 καὶ δάκρυα κινήσετε μάτιά μου νὰ τοὺς κλαίης,
 στὸ χαλασμό ποῦ ὄα σταθῆ ποῦ ὄλοι μελετοῦσαν,
 κι' ὁ τόπος θενὰ ἠνομαστῆ γῆς ἀνθρωποφαγοῦσα.
 Τότες ἐβάλλανε φωτιά κι' ἀρχίζανε ν' ἀνοίγουν
 ἢ πέτρας νὰ τοὺς πέρνουσι μέσα τως, καὶ νὰ σμίγουν
 τοὺς Τούρκους, καὶ πολὺς σεισμοὶ ὥστε νὰ τὸ σηκώσῃ
 τέτοιον χαράκι ἀμέτρητον νὰ τὸ ξεθεμελιώσῃ.

Καὶ τότες ἐσηκώθηκε ἀπάνω στὸν ἀέρα,
καὶ νὰ κρημνίσουν τὸ τειχίον, καὶ τὸ φορτὶ ἐφέραν.
Ἔγινε τόσοι χλασμοὶ, κ' οἱ Τούρκοι ἐπλακωθῆκαν,
καὶ πέσανε καὶ τὰ τειχιά σὲ τόπον κ' ἀνοικτῆκαν.
Καὶ τὸ φορτὶ ἐχάθηκε κ' οἱ λάκκοι ἐφρακτῆκαν,
καὶ τότες οἱ Χριστιανοὶ μὲ προθυμίαν ἐβγήκαν
ἔξω, καὶ τοὺς ζυγῶνας τοὺς ζωντανούς νὰ φτάσουν,
κ' ὄλαις τῶς τὰς κατοικίαις ὀπούχανα νὰ πιᾶσουν.
Δὲν λέγω στὸν λογαριασμὸν τὸ πλῆθος τοῦ θανάτου,
τὸν χλασμὸν τοῦ Ἰσμαήλ τοῦ στάθηκε οἰμᾶ του.
Ὡ θάνατε ἀλύπιτε, ὦ μάχη μανιωμένη,
ὦ Χάνδακα σίγα ἄτυχες καὶ τί σοῦ παραμένει;
Ἴν' ἀναμίσεις Χάνδακα χαρὰν νὰ σὲ πλακώσῃ,
μάχαιρα ἀκονίστηκε νὰ σὲ κατασκοτώσῃ,
γιατὶ σοῦ πέσαν τὰ τειχιά, καὶ στέκει χαλασμένη,
καὶ τώρα τί σοῦ μέλλεται, χώρα δυστυχισμένη!
νὰ ἔμπουνε στὴν χώραν σου θερμιὰ νὰ σὲ ξεσκίσουν,
νὰ σὲ καταμοιράσουνε, καὶ χίρα νὰ σ' ἀφήσουν,
ὅπου τὰ αἵματα κινῶν καὶ τρέχουν σὰν τὴν βρῦση
ἔξω, κ' ἀκόμη ἀνήμενε κ' ἡ χώρα νὰ γεμίσῃ.

Οἱ πολιορκούμενοι δραστηρίως ἐργάζονται ἵνα κλείσωσι τὸ ἀνοι-
χθὲν μέγα ῥήγμα. Ὁ δὲ Μοροζίνης πληροφορηθεὶς ὑπὸ χριστιανῶν,
ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἐκ προσταγῆς τοῦ μεγάλου βεζίρου ἐμελλε νὰ
πλευσῇ ἐκ Χανίων ἵνα προσβάλλῃ τὸν Χάνδακα ἐξέρχεται λάθρα καὶ
συναντήσας καταστρέφει τὰ ἐχθρικά πλοία.

Καὶ δύο ἐβουλήσανε καὶ ἔξη τῶν ἐπύρων
σύμφυχα, καὶ τὰ δέσανε ἐτότες καὶ τὰ σύραν,
τὰ φέρανε μὲ τὰς χαραὶς κ' ἀντίπεραν τὰ στίσαν
ὄλα, ὁ βεζίρης νὰ τὰ δῇ τὸ πῶς τοῦ τὰ κερδέσαν.
Καὶ τ' ἄλλα πᾶνε στὰ Χανιά μὲ δίχως τὰ κατάρτια,
κ' εἶχανε λίγα τὰ κουτιά, κ' ἦτονε καὶ κομμάτια.

Ὁ Κιουπρουλῆς ἐξακολουθεῖ τὴν πολιορκίαν δι' ἀνατινασσομένων
πρὸ πάντων ὑπονόμων, οἱ δ' ἐν Χάνδακι πολυτρόπως παραβιάπτουσι
τοὺς πολεμίους.

Ὅπου στὴ χώρα νὰ θωρῆς φουρνέλα νὰ κεντοῦνε,
κ' εἰς τὸν ἀέρα ν' ἀρχοῦνται οἱ Τούρκοι νὰ πετοῦνται,
χώρα μιά πύχη ἂν ἤθελε σκάπτοντας γιὰ νὰ πιάσῃ,
χιλιάδαις Τούρκους ἔπρεπε νὰ κόψουνε, νὰ χόσῃ.
Ὅπου κουφῶνανε τὴν γῆν καὶ μπόλμπερη ἐβάναν,
καὶ φράσσοντας τὴν ἄπτανε, καὶ πᾶσα ἓνα πλάνα.

νὰ στέκη γιὰ νὰ πολεμᾷ, κ' ἔξαφνα νὰ σηκῶνουν
 τὴν γῆν κι' ὅλα τὰ χῶματα ν' ἀνοίγουν νὰ τοὺς χῶνουν.
 Κ' ἔξω νὰ εὐγαίνου δεύτερον νὰ τοὺς ἐκυνηγοῦσι,
 καὶ νὰ τοὺς ἐξορίζουσι καὶ νὰ τοὺς καρτεροῦσι.
 Καὶ ν' ἄπτουν ὅλα τὰ τειχιά κ' ἔξω τριντζέραις οὐλαίς,
 καὶ νὰ δουλεύουσι, νὰ κοπιῶν ὡς κ' ἡ ἀρχοντοπουλαίς,
 ἄληνυκτίς νὰ κουβαλοῦν νὰ κτιζοῦνε τριντζέραις,
 καὶ νὰ μηδὲν λογιαζοῦνε ἔς οὐλαίς ἐκεῖ τῆς μέραις.
 Ἐξω μπασαδές πέφτουσε, σπαχίδες ἀπομείναν,
 ἀγάδες καὶ τσαούσιδες νεκροὶ στὴν γῆν ἐμείναν,
 γιαντίτζαροι, τζαμόγλανα, τζαλαμάδες, σουμπασιδες
 τοῦρκοι μὲ δίχως ἴφιτζια ὀποῦσαν ἀτζαμίδες.
 Χωργάτσις ὀποῦ σκάπτανε τὰ λάκκουσι ἀποθαίναν,
 κι' ἄλλοι τοὺς ἐσκεπάζανε μὲ χῶματα καὶ μέναν.
 Τώρα, βιζήρη, μέτρησε λαὸν τὸν ἐδικόν σου
 νὰ ὄῃς πόσοι σοῦ λείπουνε καὶ πῶσαν στατικῶς σου'
 τόσαις χιλιάδες ἔφερες, τάχατες νὰ σοῦ ζιοῦσιν;
 καὶ πάλε κι' ἄλλους ἔστειλες ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐθγοῦσιν'
 κι' ἄλλους ἀκόμη καρτερεῖς στὴν Κρήτην νὰ σοῦ βγοῦσιν
 γιὰ νὰ μᾶς πολεμήσουσι μ' ἄς ἔρθουν νὰ χαθοῦσιν.
 Ὁ Μορεζίνης ὄριζε, Κορνάρου ἐκυβέρνα,
 καὶ μὲ ταῖς συμβουλαῖς τῶνε τὸ Κάστρο ὅλο ἐπέρνα.

Θάνατος ἐκ ῥήξεως βόμβας τοῦ λευκοθόμου Κορνάρου, τὴν πρώ-
 τὴν Μαΐου 1669, ἡμέρᾳ Σαββάτῳ.

Κ' ἐτύπησέν του τὴν κοιλιά, καὶ τάντερα ἐκοφέν του,
 καὶ τὸ κορμίν του τ' ἄξιον ὅλον θανάτωσέν του.
 Ὅλοι μεγάλοι καὶ μικροὶ μὲ δάκρυα τὸν ἐλάβαν,
 πῶς τέτοιον ἄξιον στρατηγὸν ἐπήγανε κ' ἐθάβαν.

Ἡ Κρήτη ἀποτεινομένη πρὸς τὸν ἠρωϊκῶς πεσόντα ὑπερασπιστὴν
 αὐτῆς ἐπιφωνεῖ.

Μὰ γὼ φιλῶ τὸ ροῦχό σου, τὸ αἷμά σου θὰ χῶσω,
 γιὰ ν' τὸ κρατῶ σὲ καύχηναι εἰς ὅποια χεῖρα δώσω.

Ὁ μέγας βεζύρης ἀπελπισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀλώσει τοῦ Χάνδακος προ-
 τείνει συνθηκολόγησιν.

Τὰ κερδεμένα νὰ κρατοῦν, κ' ἡ μάχη νὰ περάσῃ,
 χαράτζί: νὰ πλερώνουνε, κι' ἀπέκει νὰ γυρίζουν
 κι' ὡσὸν καὶ πρώτας τὰ χωργιά οἱ ἀρχόντες νὰ ρίξουν.
 Πάλε Χανιά καὶ Ῥέθεμνος, ὀκοῦχανέ του δώσει,
 ὀποῦ ἐπροσκυνήσανε καὶ χρόνοι εἶνε τόσοι,
 ἐκεῖνα νᾶν τοῦ βασιλαιοῦ, κ' ἡ Κρήτης νᾶν δική σας,
 κι' ἂν ἦνε καὶ θελήσουσε ἔχετε τὴν ζωὴ σας.

Οἱ πολιορκούμενοι δὲν δέχονται τοὺς προτεινομένους ὄρους, καὶ ὁ πόλεμος λυσσώδεστερον ἐξακολουθεῖ.

Ὁλημερνῆς ἀρχίζουσι τῇ μπόμπαις νὰ πετοῦνε, καὶ ὁ πόλεμος δὲν ἔπαυε, τάρματα νὰ κτυποῦνε, στὴν Ἄμμον νὰ μαλόουσι, στοὺ Δερματὰ νὰ χώνουν κλαδιὰ καὶ χῶμα στὸν γιαλὸν, ὅγιά νὰ θεμελιόουν τριντζέραις εἰς τὸ πέλαγος, ὡ τέχνη πιστεμένη, τὸ βάθος νὰ γεμίσουσι νὰ στέκη καὶ νὰ μῆνη. Χώματα τότες πάτινε κ' ἐκεῖ στὸν τόπον μπαίνει, καὶ βίτκουν τα στὸ πέλαος κ' ἓνα καττέλλι σταίνει, γιὰ νὰ κολλοῦν τῶν καρabiάν, ποῦ μπαίνουν στὸ Μανδράκι, κ' οἱ Τοῦρκοι σταῖς τριντζέραις τως, ἤτουνε τόσοι λάκκοι, καὶ σκεπαστοὶ σιμόουσι τὰ χώματα ἐβρίξαν, ὁπούχανε στὸ χάλασμα, κ' ὄλον τὸν τόπον νοῖξαν. Στὴν χώραν μέσα σκάπτουσι ἐμπήκανε λιγάκι, καὶ τουφεκίαις ἀσκόλασταῖς ἐβρίκτασι οἱ Φράγκοι. Μῆχανε λάκκοις καὶ φορτιὰ μέσ' ἀπὸ 'κει νὰ πᾶσι καὶ βίξουσι τὰ χώματα, νὰ μὴν μπορ' ἀπεράσῃ. Οἱ σαρμπανέρ' ἐπέσανε καὶ δὲν τῶ ἀπολοῦσαν μπόμπαις ἀπάνω τῶν Τοῦρκῶν, μὰ οἱ Τοῦρκοι ἐπετοῦσαν ἀσκόλασταῖς ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ἀποῦτουνε φουσατόν, κ' εἰς τὰ μουράγια, τρίγυρα κ' εἰς ταῖς τριντζέραις κάτω, γρανάταις τόσαις μπρούτζιναις ὅγιά νὰ τοὺς σκοτώουσι, κ' οἱ Χρῆστοι νὰ σκάπτουνε λάκκοις γιὰ νὰ τοὺς χώνουσι. Ὡ ὄλην τὴν χώραν νὰ θεωρῆς κ' ἤτουνε σκοτωμένοι νὰ κείτουνται: καὶ τῶ ἐκκλησιαίς περίσοι λαβωμένοι. Καὶ τὰ μουράγ' ἐδέσανε κ' εἶχάν τα κερδεμένα στ' Ἄγιου Ἀνδρέα τὴ μεριά τὰ καταχλασμένα. Καὶ νὰ γροικᾶς 'ς ἓναν καιρὸν τὰ βόλια νὰ σβουρίζουν, καὶ τὰ κανόνια τρίγυρα τῇ χώραις νὰ μουγκρίζουν, καὶ τὰ φορτιὰ τ' Ἀγαρηνοῦ βόλια γιὰ νὰ πετοῦσι τῇ τοίχους μέσα τῶν σπιτιῶν νὰ δίδουσι νὰ σποῦσι.

Οἱ Τοῦρκοι κατασκευάζουσι διώρυγα καὶ πληρώσαντες θαλασσίου ὕδατος καταπνίγουσι τοὺς ὑπογείως ἐργαζομένους Χριστιανούς.

Ἐνα κανίλε κάμθοντας ἐσκάπτανε κ' ἐφτάσαν τὴν θάλασσαν ἐμπώσανε κ' εἰς λάκκον τὴν ἐμπάσαν. Κ' οἱ Χριστιανοὶ ἐσκάπτανε κάτωθεν κ' ὀρδινιάζουσι, κ' ἤτουνε 'κει πολλὸς λαὸς τὰ χώματα ν' ἀδειάζουσι, καὶ μέσα ὁπού σκάπτανε οἱ Τοῦρκοι ἐτροπήσαν καὶ βίτκοντας τὴν θάλασσαν τοὺς λάκκοις ἐγεμίσαν.

Κι' ὅσοι κι' ἂν ἤτρουνα ἄδειε ἐτότεσ ἐχαθῆσαν,
πληθαίνοντας ἢ θάλασσα ὄλοι τως ἐπνιγῆσαν.

Ἄνδραγαθία τοῦ ἱερομονάχου Εὐγενικοῦ τοῦ Σιναΐτου. Ἔλευσις
Γάλλων εἰς βοήθειαν τοῦ Χάνδακος· ἠρωϊκὴ αὐτῶν ἐξοδος, καταστρο-
φὴ καὶ φυγὴ τῶν ἐπιζησάντων. Ἡ Κρήτη ἀπελαπισθεῖσα περὶ ξενικῆς
ἐπικουρίας ἀποτείνεται πρὸς τοὺς Ἕλληνας

Ῥωμαῖοι ἠγαπημένοι μου σήμερο ἀρματωθῆτε,
καὶ μὲ τῆ χάρι τοῦ Θεοῦ ὄλοι δυναμωθῆτε.
Τρέξετε σὰν κατέχετε, σφάζετε, κόψετε τση
κι' ἀπὸ τση λάκκουσ καὶ φορτιά ὄλους εὐγῶλλετέ τση,
γιὰ νὰ θωροῦσι τοὺς Ῥωμιοὺσ κοντά νὰ μὴν σιμόνουν,
κ' εἰς τὸν πονέντι ν' ἀκουσθῆ οἱ θρέγοι πῶσ μαλόνουν.
Μὰ τί κυνῆγι τό 'κανε ὁ γυμνωμένος χάρος
κ' ἔκοπτε τόσον ἄνθρωπον κ' εἶχε περίσσο θάβρος!
Ἔθάνατε ἀλύπητε, σταμάτησε κοντά σου
σὸ αἶμα ὁποῦ χύνεται, καὶ κλεισε τῆ φωλειά σου.
Ποτὲ δὲν ἐγανάκτησεσ στή μέση νὰ γυρίζησ
μὲ τὸ δρεπάνι τ' ἄπονο πάντα νὰ τοὺσ θερίζησ.
Ζηλόφθونه, ἀδιάκριτε, ἀλύπητε, καὶ πίσαισ
ζωαισ σὸ θάνατο κρατεῖσ κι' ἀκόμα θέλεισ τόσαισ
ψυχαῖσ Τουρκῶν Χριστιανῶν στὸν ἄδη νὰ σφαλίζησ
ἀλλόφυλλων, καὶ λύπησι στὸν νοῦ σου δὲν γνωρίζησ;
Καὶ δὲ χορταίνεῖσ νὰ θωρῆσ, καὶ χορτασμὸ δὲν ἔχεισ!
σὴ χώρα τούτη τῆ φτωχὴ ἀκόμα θὰ ξετρέχησ
ὥττε ποῦ νᾶνε μιὰ ζωὴν ἀνθρώποῦ νὰ τῆ βλάψησ
καὶ σὰ δὲν ἔχεισ στανικῶσ σου πρέπει γιὰ νὰ πάψησ;
Ξέχωρα 'ς ὄλαισ ταισ ψυχαῖσ ἔπρεπε νὰ διαλέξησ
τῶν Καστριῶν ὄλα τὰ κορμιὰ κλαίοντισ νὰ τὰ βρέξησ
βανίδ' ἀπὸ τὰ μάτια σου λίγο γιὰ νὰ πλυθοῦσι,
γιατὶ τσ' ἐπῆρεσ ξαφνικὰ πρίγου νὰ καρτεροῦσι
τὸν θάνατον, καὶ τάχατεσ νᾶτον διωρθωμένοι,
κ' ἐλεημοσύνη ναῦρασι ἐτοῦτ' οἱ φονεμένοι;
Σκορπᾶ μὲ κόματα ὁ γιαλὸσ ττ' ἀφροῦσ σὸ περιγιάλι,
ἐξάφτει λαύρα τση φωτιαῖσ μὲ δύναμι μεγάλη,
μιὰ πέτρα πέφτει ἀπὸ ψηλά μὲ βάρησ γειμισμένη
καὶ τρέχει στὰ βαθύτερα μέρη καὶ κατεβαίνει,
δυσ' ἐχθροὶ συναπαντωσίνε καὶ εἰς τ' ἄλλοῦ θὰ δώση,
γυρεύγει τέλος μὲ σπαθὶ νὰ τόνε θανατώση·
σὰν πολυαφρίση κι' ὁ γιαλὸσ κι' ὡσάν πολυφορσικῶσ
σὲ μέραισ πάλι ἡσυχᾶ τῆ μάχησ του τὴν τόση,

κι' ὡσάν ψυχώτη τῇ φωτιάς ἡ φλόγα ἡ μεγάλη
καί ξύλα δὲν τῇ ρίζουε οὐόνεται ἀγάλι ἀγάλι,
κ' ἡ πέτρα ὡσάν κατεβῆ στῆ γῆ ἔρχεται καί σώνει
κι' ὡς ἔδεκει τὸ τρέξιμο ἡγγίζοντας τῇ τελειόνει,
σάν ἀπαντήζουε κ' οἱ ἔχθροὶ καὶ σμιξουσι ἀντάμι
κ' ὁ 'νοὺς τ' ἄλλοῦ νὰ μὴ μπορῆ ποτὲ κακὸ νὰ κάμη,
τότεσ τῇ μάχῃ παύτουε, ἢ ἄλλοσ κανεὶσ λαχαίνει
καὶ γιὰ νὰ μηδὲν φινευτοῦν τρέχει στὴν μέση μπαίνει·
ἀμὴ τοῦ Τούρκου ὁ πολὺσ πόλεμοσ δὲ σκολάζει,
ἀμὴ σὰ δράκοσ βλαβερόσ ῥάσει καὶ μὲ σπαράζει.

Ὁ Μοροζίνης διατάσσει νὰ μεταφερθῶσι εἰς τὴν νῆσον Δίαν τὰ
γυναικόπαιδα, τὰ ὅποια κοπτόμενα καὶ θρηνοῦντα ἀποχωρίζονται τῶν
εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου παραμεινάντων οἰκείων.

Δάκρυα ποτάμνια ἐτρέχασι ἀπὸ τὰ δύο τωσ μάτια,
τὰ μάγουλα καὶ στῆθιά τωσ ἐκάνασι κομμάτια.
Λύπη εἰς ὄλουσ ἤτανε, καίμοσ στὰ σώθικά τωσ,
καὶ μὲ τὰ δάκρυα νὰ φιλοῦν τὰ βρέφη τὰ δικὰ τωσ,
νὰ τῶνε λένε τάχατεσ ἡ τύχη σασ νὰ φέρουε
ἐπῶδεσ τοὺσ γονέουσ σασ καὶ νᾶλλουε νὰ σᾶσ εὔρουε;
Καὶ νὰ παρακαλοῦσι καὶ λειτουργιαίεσ νὰ τάσουε
στὴν Ντῆα ὄλουσ ζωντανόουσ σάν πεθυμοῦν νὰ φθάσουε.

Ἐξοδοσ τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἱερομονάχου
Εὐγενικοῦ, καὶ σφαγὴ πολλῶν Τούρκων.

Οἱ Τούρκοὶ προσκαλοῦσι τοὺσ Κρήτασ εἰς παράδοσιν, ἀλλ' οὕτωσ
ἀποδιώκουσι τοὺσ ἀπεσταλμένουσ λέγοντασ,

γιατὶ τὴν Κρήτην εὐκόλα δὲν ἤμποροῦν νὰ δώσουε,
ἔξω νὰ τοὺσ φονεύσουε καὶ χάμαι νὰ τοὺσ χώσουε.

Ὁ μέγασ βεζίρης ἀνανεοὶ τὰσ προτάσεισ ἀποστείλασ τὸν Παναγιώ-
την Νικοῦσιον πρὸσ τὸν Μοροζίνην, ὅστικ ἀξιοπρεπῶσ ἀπορῥίπτει τὰ
προταθέντα. Μετ' οὐ πολὺ ἐπναλαμβάνονται αἱ διαπραγματεύσεισ.

Καὶ δυὸ μπασάδεσ ἔξοχουσ ἐδιάλεξε στῆ γνῶσι
τὸν Παναγιώτη ἔκραξε σύντροφο νὰ τοὺσ δώσῃ,
γιατὶ Ῥωμαίοσ ἦτονε κ' ἤξερε καὶ τῇ γλώσσα,
καὶ πάντα ἦτο πρόθυμοσ εἰσ τὸ φουσατο τόσα
νὰ χάσῃ ὀλην τὴν ζωὴν ὀγιὰ τὸ βασιλείον του,
κ' ἔβλεπε καὶ τοὺσ Χριστιανοὺσ σάν καὶ τὸν ἀπατὴν του.
Τῶν δυὸ μπασάδων ἔδωσε τοῦτον τὸν Παναγιώτη,
κ' ἐκράτηξε μὲ λόγου του Ἄνδρῆα τὸ Μηλιώτη,

κ' εἰς τὴν ταπεινώσυνην τοῦ τὸν ἤθελε γνωρίσει
 τοῦτον ὁ βεζίρης πιστικὸ κ' εἶχεν τὸν ἀγαπήσει,
 ὅ,τι κ' ἂν ἤθελε γενῆ τὸν ἔστειλε νὰ σάξῃ,
 κ' εἰσὲ τιμὴ ἀξιώτατη πλείσα τὸν ἀνεβάξει.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Κιουπρουλῆ προτείνουν εἰς τὸν Μοροζίνην τὴν παράδοσιν τῆς νήσου, οὗτος δὲ ἀντιπροτείνει τὴν διανομὴν αὐτῆς. Ὁ Νικούσιος ἐπιστρέφει εἰς τὸν μέγαν βεζίρην ἰν' ἀνυγχείῃ ταῦτα, καὶ ἐπανελθὼν λέγει, ὅτι ὁ Κιουπρουλῆς παραχωρεῖ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τοὺς τρεῖς μόνον λιμένας, Σπιναλόγκαν, Σούδαν, καὶ Γραμποῦσαν. Ὁ Μοροζίνης δημοσιεύει τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων, καὶ μυστικῶς εἰδοποιεῖ νὰ παραλάβωσιν ὅλα τὰ κοσμητάματα καὶ τὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μεταφέρωσιν εἰς Δίαν. Ὁ ἀγὼν ἐξακολουθεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν λύσεως. Νέα ἥρωϊκὴ ἐξοδος τοῦ ἱερομονάχου Εὐγενικοῦ. Ὁ Μοροζίνης ἀπαγορεύσας νέαν ἐξοδὸν, παραχωρεῖ ἐπὶ τέλος εἰς τοὺς Τούρκους τὸν κατηρησιωμένον Χάνδακα ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὄρους, καὶ προσκαλεῖ τοὺς Ἕλληνας νὰ δηλώσωσιν ἂν ἐπιθυμῶσι νὰ παραμείνωσι ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἵνα προσθέσῃ εἰς τὰς συνθήκας τὴν διατήρησιν τῶν ἐκκλησιῶν, κτημάτων καὶ ἄλλων δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν. Ἄλλ' οἱ μεγάθυμοι Κρήτες τῷ ἀναγγέλλουσιν ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον στέργουσι ἵνα ζήσωσιν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν, καὶ ἐτοιμάζονται πρὸς ἐγκατάλειψιν τῆς αἰματοβρέκτου αὐτῶν πατρίδος.

Ἔσχιζας τὰ βρούχ' αὐτῶν κ' ἐβράγη ἡ καρδιά τως,
 θεωρῶντας τὴν ἐλπίδα τως πῶς φεύγει ἀπὸ κοντὰ τως.
 Κλαῖσι, λυποῦνται, δέρνονται, μὰ ἄπίδα ἄλλη δὲν εἶνε.
 Ἄθειάσαν τὴ Τριμάρτυρο καὶ τᾶλλα ὅλα ἐκεῖνα,
 καὶ τὸ Χριστὸ τοῦ Κεφαλᾶ, κ' ἀγία Αἰκατερίνα,
 τὸ ἅγιο αἷμα πάνουσι τότες καὶ κασελιάζου,
 καὶ τὴ Μεσοπαντήτισσα, καὶ λείψανα φυλάζου.
 Τοὺς Ἅγιους Δέκα νὰ χαλοῦν κ' ὅσαι εἰκόνας ἦτον
 τρίγυρα ἐκεῖ στὴν ἐκκλησίᾳ ποῦ λέγουν Ἅγιου Τίτου.

Θρηνοῦδιὰ τῆς Κρήτης.

Κλάψε Ἀχμέλη καὶ Βαροῦχ, θοτηήσου Ἱερεμία,
 γιὰτ' εἶδαμε τὸν Χάνδακα σὲ πλείσιαν ἐξημία.
 Ἡ ἐκκλησιαὶς ὁ ἀλλάζουσε καὶ θὰ γενοῦν σμαΐδαις,
 κ' ἀντίς διακαλοῦς καὶ σοφοῦς θὰ μποῦσιν ἀσσαμίδαις.
 Χόρτα καὶ δένδρη καὶ κλαδιά καὶ φύλλα ἄς διακρύσου
 στὸ χάλασμό μου, Χάνδακα, κ' εἰς τὴν κατάστασίν σου.

Οἱ ἄγγελοι ἄς μὲ θλιβοῦ, ἀπόστολοι, προφῆται,
 ποῦ τόρα τ' ἐκκλησίαις μου ἀδειαζοῦνε θεωρεῖτε.
 Ὅπου νερὴ δὲ βρίσκομαι, οὔτε κ' ἀποθεμένη,
 καὶ μόνια μὴ μ' ἀφήσετε τὴν πολυαγαπημένη,
 τῆ Κρήτη σας τὴ θαυμασιτῆ, τὸ θαύμασμα τοῦ κόσμου,
 ὅπουστε μετὰ λόγου μου, κ' ἦτονε στολισμός μου.
Μά ποῦ θερῖ ἀλύπητο κ' ἀμέριωτο λειοντάρι
 στῆ σκλάβωσι ποῦ καρτερῶ λύπησι νὰ μὴν πάρη,
 σὲ τούτη τὴν ἀμέτρητη πληγῇ τὴν ἐδικήν μου,
 κ' εἰς τὸ κακὸ τ' ἀγιάτρευτο ὁποῦρθε στὸ κορμί μου;
 Κλαῖτέ με φίλοι καὶ ὄικοι, κλαῖτέ με τὴ καύμένη,
 κλαῖτέ με ἔλοι Χριστιανοὶ τὴν παραπονεμένη.
 Γῆς, καὶ φωτιά, καὶ τὸ νερὸ συγκλάφετε ὁμάδι,
 καὶ οὐρανὲ τὴν ὄψι σου σκέπασε μὲ μαγνάδι,
 καὶ τ' ἀτραποβροντίσματα στὸ νέφαλο ἔπαιξεν,
 νὰ σκοτιστῇ ὁ ἥλιος σὲ μένα νὰ μὴ φέξῃ.
 Κλαῖτέ με βρύταις, ποταμοί, λίμναις κ' ὀρυγάνια, κ' ὄλα,
 ὄρη καὶ κάμποι, καὶ βουνά, βόδες, καὶ πᾶσα βίδα.
 Μὲ δάκρυα κλαῖτε σήμερο λουλούδια μυρισμένα,
 καὶ κάμποι ἀνθοστόλιστοι, καὶ δέντρα μου ἀνθισμένα.
 Κλαῖτέ με τ' ἀστρα τ' οὐρανοῦ, τὰ νέφη, τὸ φεγγάρι,
 ὄλοι οἱ πλανῆταις, κ' ἡ πουλιὰ πρὶκα γιὰ μένα ἄς πάρη.
 Ἦλιε τὸ φῶς σου σήμερα σὲ σκότος ἄς γυρίσῃ,
 ὄγια σημάδι νὰ σὲ δοῦ ἔς ἀνατολὴ καὶ δύσι,
 γιὰ νὰ γνωρίσουν πῶς ἐγὼ εὐρίσκομαι στὸ τέλος,
 νὰ κλάψουν ὅσοι μ' ἔδασι μὲ τῆς καρδιάς τὸ μέλος.
 Μηδὲ γενοῦσι πωρικὰ, βότανα ξεραθῆτε,
 στὰ τόσα πλείσια βίτανα ὁποῦ σὲ μὲ θεωρεῖτε.
 Τὸ πῶς μ' ἔδωκιν τῶν Τουρκῶν, καὶ πῶς μ' ἐπερδῶσαν
 στὰ χέρια τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ τὸ σταυρὸ ἐλυῶσαν.
 Ἄς κλαίγῃ καὶ τὸ πέλαγος, τὰ φάρια ἄς χωστοῦσι,
 κ' ὄτι, κ' ἂν ἔχη, μέσα του γιὰ λόγου μου ἄς θλιβοῦσι.
 Τὰ κτήνη κ' ὄλα τὰ ῥπετὰ ἄς κλάψουν ὄγια μένα,
 ὅσα στῆ Κρήτη κατοικοῦν τὰ πολυπικραμένα.
 Ἄς κλάψουνε καὶ τὰ πουλιὰ, πέροικαις καὶ τρυγόνια,
 τ' ἀηδόνια, κ' ὅσα κηλαδοῦν, κ' ὄλα τὰ χαλιδόνια.
 Φωτιά κ' ἀέρας καὶ νερὸ, κ' ἡ γῆς ἡ πλουμισμένη,
 ὁ οὐρανὸς, τὰ κτίσματα, κ' ἀνθρώποι πλουτισμένοι,
 στῆ πρὶκα μου τῆ σημερινῇ ὄγια νὰ τὴν ἐδοῦσι
 τὴν πλείσια καὶ τὴν ἄδικη, ὄγια νὰ μὲ λυπηθοῦσι.

Δολεῖται; ἀκαταμέτρου προδοσίαις, οἱ ἐν Χάνδακι κενοῦσι τὸ φρούριον;

Κι' ἀφήκαν δίχως ἄνθρωπον τὴ χώρα σφραλισμένη,
 κι' οὐδένα πρᾶγμα ζωντανὸ μέσα δὲν ἀπομένει.
 Μὰ πήρανε καὶ τὰ σκυλιὰ ὄγιά νὰ μὴν τ' ἀφήσουν,
 νὰ ταῦρουν οἱ Ἀγαρηνοὶ νὰ τὰ κλερονομήσουν.
 Τετράδῃ βραδύ ἦτονε ἀπ' ἀποχωριστῆκα
 πατρίδα τὴν εὐγενικὴ, κ' εἶχαι ὅλοι πρίκα.
 Κι' ὅταν ἐσηκωθῆκανε νὰ εὐγουν ἑξότια κόνουν,
 τὸ στῆθος τως νὰ δέρνουσι καὶ τὰ μαλλιά νὰ βγάνουν.

Ὁ Οὐρῆνος, διακοπτόμενος ὑπὸ τινων ἐν τῷ μεταξῷ ἐξιστορήσεων,
 ἐξακολουθεῖ οὕτω.

Ὅπου, ποὺς νᾶτον ἀφορμῇ, ποιά τύχη ἀσβολωμένη,
 γῆ ποὺ τυφλὸ μελούμενο, ποιά τύχη τυφλωμένη,
 καὶ σ' ἔφερε στὰ μέρη μου γιὰ τὴ κική μου μοῖρα,
 ποιοὶ ἀνέμοι σοῦ βοηθήσανε, ποιά κύματα σὲ σῶρα,
 ποὺ ἄστρο στράτα σοῦ ἔδειξε, ποιοὶ ἀτυχὸς πλανήτης,
 καὶ σ' εὐγαλλε γιὰ λόγου μου εἰς τὸ νηεὶ τῆς Κρήτης!
 Κ' ἦρθες καὶ μὲ πολέμησες καὶ θέλεις τὸ δηγᾶσαι,
 μὰ πῶς μ' ἐπῆρες μὲ σπαθὶ ποτέ σου μὴν καυχᾶσαι.
 Τὰ κρίματα ἐσυντρέξανε ἔμ' ὄχι ἡ δύναμί σου,
 μὰ πάλι δὲ μ' ἐνίκησες τώρα μὲ τὸ σπαθὶ σου.
 Ἐπαύσαι ἢ λουμπαρδαῖς μαζὴ κ' ἢ κακοσύνη,
 κ' οἱ φόνοι οἱ ἀμέτρητοι ποῦ δίδασιν ἐκεῖνοι,
 γιὰτὶ ὁ Θεὸς ἔτο ὄρισε, κ' εἶχεν ἀποφασίσει
 πλειὸ αἶμα δῶ νὰ μὴ χυθῆ, καὶ μόνα νὰ μ' ἀφήσῃ,
 νὰ δώσῃ τέλος ὡς ἐπᾶ μ' ἀγάπη τιμημένη
 στὴ χώρα τὴν ἀδυνατὴ κ' εἰς τὴν ἀντρωμένη.
 Τῆς Κρήτης τ' ὀμορφότατο κάστρο τὸ φημισμένο,
 ὅπου στὰ πέρατα τῆς γῆς κράζεται τιμημένο,
 μ' ἀποῦ τὸ σήμερο κ' ὀμπρὸς Τουρκία θεὰ μὲ κρᾶζουν,
 κ' ἐκεῖνους ὅπου πλοῦτιζα θέλουν νὰ μ' ἀτιμάζουν.
 Σκίσου καρδιά μου σήμερο, χίλια κομμάτια γίνου,
 'ς τοῦτα λοιπὸν τὰ βάσανα τὰ τόσα ὅπου μὲ κρίνου.
 Ὅπου, ἀλλαξὰ ποῦ θὰ γενῆ, ἄλλους θὰ κάμω τώρα
 ἀφένταις, φίλους, καὶ δικούς καὶ θὰ μοῦ δώσου γνῶρα.
 Σήμερο τὰ παλάτια μου Τούρκος θὰ τὰ πατήσῃ
 καὶ τὰ τειχιὰ τῆς χώρας μου ὅπου ῥίξε θὰ κτίσῃ.
 Μάτια μου εἰ κοιτᾶζετε, τώρα σκοτινιαστῆτε,
 τοὺς Τούρκους ὅπου θινὰ μποῦν ὄγιά νὰ μὴν τοὺς δῆτε.
 Τ' αὐθιὰ μου ἔς κουφαθῆσιν ὄγιά νὰ μὴ γροικῆσου
 τὸ στόμα τῶν Ἀγαρηνῶν νὰ μὲ σαλαβατίσου.
 Ῥωμαῖοι ἀγαπημένοι μου κ' ἀνάγκαις τοῦ νοῦ μου,
 καύχησις τοῦ στομάτου μου, κ' ὀλπίδα τοῦ κορμιοῦ μου,

γίνετα θενά μου φύγετε, γίνετα θά μ' ἄρνηθητε,
 μὴ τάσω σας μὲ δάκρυα θενά μου θυμηθῆτε.
 Ἄπονοι δίχως λύπησι, μὲ δίχως καλοσύνη,
 ἄδικοι δίχως διάκρισι καὶ δίχως δικαιοσύνη,
 κουφοὶ μὲ δίχως ἀκοή, λυλοὶ μὲ δίχως γνώσι,
 τυφλοὶ καὶ δὲ στοχαζέστε τί θέλει σᾶς πλακίωσι,
 γιατί κατέχει ἂ πάως μου πῶς θὰ σᾶς ἐγυρεύη
 νὰ κατοικήσῃ τοῦ λόγου σας, καὶ νὰ σᾶς ἐπαιδεύῃ;
 κι' ὀπίσω νὰ σᾶς ἀκλουθῇ ὄλους νὰ σᾶς φωνάζη
 πῶς μ' ἀποχωριστήκετε, ὄλους νὰ σᾶς ἐσφάζη.
 Σήμερο εἶν' τὸ τέλος μου γιατί θὰ μ' ἄρνηθητε,
 γιατί θεωρῶ μὲ προθυμίαι σταις βάρκασι πῶς θὰ μπῆτε.
 Ἄμ' ἐπειδὴ θὰ φύγετε, νὰ τρέξω νὰ αἰμώσω
 στοὺς γενεράλους ἐμπροστὰς ἑχαρίστησι νὰ δώσω.
 Πρῶτο στὸν ὑψηλῆτατον κύριον Μορεζίνη,
 γιὰ λόγού μου ἢ φήμη σου ἔς ὅλη τῆ γῆ θὰ μείνη.
 Σκύπτω τὰ γόνατα στῆ γῆ τὴν κεφαλὴ ἐμπρὸς σου,
 φιλῶ τὸ σκεῖ ὀπού πατεῖς, τ' ὄνομα προσκυνῶ σου,
 καὶ τὰ μαλλιά ὀπού βιστῶ σου βίκτη νὰ πατήσῃ
 τὴ θύμησι αἰώνιον, νὰ μὴ μοῦ λησμονήσῃς,
 γιατί ὅ,τι κόπον ἔκαμε ἢ φρόνησί σου ἐσῆνα
 στοὺς βαιουλαιάδες φαίνεται κ' ἔχουν τα παινεμένα.
 Νὰ πῶ νὰ πᾶνε στὸ καλὸ κἀτέργα τὰ δικά σου,
 κι' ὁ κόσμος ὄλος οὐδ' ἔχει καὶ τρέχει τ' ὄνομά σου.
 Ἀκόμη τὰ καρδιά σου γλυκὰ γιὰ ν' ἀρμενίσουν,
 τοὺς Ἀφρικῶδες νὰ διώχνουσι καὶ νὰ τοὺς φοβερίζουσι,
 ὀπού μ' ἀγάπησῃς πολλὰ μ' ὄλη τὴν ἔρεξί σου,
 κ' οἱ φίλοι σου οὐδ' ἐτρέμουνε ἀκόμη κ' οἱ ἐχθροὶ σου.
 Ἐχαρίστησῃς πολλαῖς βολαῖς δίδω καὶ συχωρῶ σου,
 στὸν κόπο κ' εἰς τῆ δουλειάσι πῶλαβα φηριστῶ σου.
 Κι' ἀφένταί μου ἐπίλοιποι καὶ σεις νὰ μοῦ θυμᾶστε,
 ὄλοι πῶς ἐμαλώσατε γιὰ λόγου μου καυχᾶστε.
 Μὰ κλαύσατε στῆ χῶριση κι' ὄλοι μὲ λυπηθῆτε
 τὸ πῶς θενά γενῶ Τουρκιά, καὶ πλεὶς δὲ μὲ πατεῖτε.
 Γι' αὐτῶς θὰ κλαύσω μὲ καρδιά μὲ λόγια θεν' ἔρχισῃ
 τοὺς Κρητικούς μου τῶ ἄξιους γιὰ ν' ἀποχαιρετήσω.
 Χριστιανοὶ, τὰ μάτια μου, θάρρος, κι' ἀπανταχὴ μου,
 ἀπῆτις θὰ μισούσετε, ἀφῆτε στὴν ἐσχὴ μου.
 Χρόνους πολλοὺς νὰ ζήσητε καὶ νᾶστε εἰρηνεμένοι,
 καὶ μὲ ταῖς χάρασι τῶ Χριστοῦ νᾶστε συντροφιασμένοι.
 Κοπιᾶστε, κ' ἢ στρέτα σας σπλάγγνος καὶ καλοσύνη,
 ἀγάπη, καὶ πολὺ καλὸ, χαρὰ, καὶ ληρισύνη

γὰ ν' ἀκλουθᾷ στὸ πλάγι σας, κ' ἢ πρίκα νὰ γυρίσῃ
 μέλι καὶ γάλα νὰ γενῆ νὰ σᾶς παρηγορήσῃ.
 • Ἀντίπερα ἐκάθισεν Ἄδὰμ τοῦ παραδείσου,
 τὸ ὅμοιο γιὰ τοὺς Κρητικούς κλάψε ψυχῆ, θρηνήσῃ
 Ψυχὴ μου νᾶτο μπορεῖ: δὲ στὴ Σούδα νὰ σ' ἐπῆγαν
 ὄγιά νὰ θῆς τί κάνουναι ἐκεῖνοι ὅπου φύγαν,
 ἂν ἔχουνε παρηγοριά, γῆ κλαίει λυπημένα,
 γῆ δέρνουν τὸ στομάχιν τως καὶ μοῦ θυμοῦνται ἐμένα.
 Ἄμῃτε ὅλοι οἱ Κρητικοὶ νὰ στέκετε στὰ ξένα,
 καὶ πλειὸ νὰ μηδὲ κερτερῶ νὰ δῶ ἀπὸ σᾶς κανένα.
 Ἐκεῖνους ὅπου στέλιξα κ' εἶχαι πλείσια χάρι,
 καὶ τώρα μένουν μετὰ μὲ ἄτυχοι γιαντισάροι.
 Μηδὲ καυχᾶστε Κρητικοὶ πῶς εἶστε ἀγαπημένοι,
 μὰ τί καλὸ ἐδείξατε σὲ μὲ τὴν πικραμένη;
 Τόσους καιροὺς μ' ἐβλέπετε, γιὰ μένα ἴπολεμάτε,
 τοὺς Τούρκους ἄμ' ἐφύγετε, καὶ πλειὸ δὲ μ' ἀγαπάτε.
 Θεέ μου, μὴ μ' ἀπαρηγήθῃς εἰς τὰ πολλὰ μου βάρη,
 καὶ δῶσέ μου παρηγοριά νὰ βλέπω τὸ φεγγάρι.
 Ἔχε χαρὰ Ἀγαρηνὴ, ἔχε Ἰσμαηλίτη,
 χαίρε βεζύρη μὲ καρδιά πῶς ἐπίασε τὴ Κρήτη.
 Κόκκαλε τοῦ Σελτάρ πασαῖ γιὰ χόρμα ἀσπαράσσου,
 πῶς ἐνίκηθη τὸ νησί ὅλο γιὰ ὄνομά σου,
 ποῦ ἄλλες πρῶτος τὴν ἀρχὴ εἰς τοῦ νησοῦ τὴ μάχη,
 καὶ τὰ Χανιά ἐνίκησε, κ' ὁ βασιλεὺς σου τάχει.
 Καὶ Κουσαῖνη γράν πασαῖ, λειοντάρη μανισμένο,
 ὅπου ἴπιασε τὸ Ῥέθειμος κ' ἔμεινε χαλασμένο.
 Κί' ὁ Σάν πασαῖς ὁ φρόνιμος, ὅπουχε πλείσια χάρι,
 νὰ μηδὲν εἶνε ζωντανὸς χαρὰ παλλὴ νὰ πάρῃ.
 Μὲ πέσαν τὰ κεφάλια τως πρίχου τὸ τέλος δοῦσι,
 πρίχου τὴ χώρα πιάσουσι καὶ μὲ χαρὰ νὰ μοῦσι,
 πρὶ ταῖς καμπάναις σπάσουνε καὶ ταῖς ἄληταις νὰ γδύσου,
 πρὶ τὰ παλάτια τὰ ἴμορφα νὰ δοῦ νὰ ξεστολίσου.

Ἡ Κρήτη ἀφηγεῖται τὴν εἴσοδον τοῦ Κιουπρουλῆ ἐν Κάνδακι, τὴν ἀποκαθίλωσιν τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τσαμιά.

Καὶ ὁ βεζύρης μ' ἐπίασε κ' ἐγλυκοφίλησέ με,
 ὅπουδουμε χριστιανὴ κί ὅλη μαγάρισέ με.
 • Δίχως σταυρὸ μὲ ἐθάψανε καὶ δίχως ἅγιο λάδι...
 Τώρα γδουμένη μὲ κρατοῦ, τῆ ἡούγιαῖς μου γυρίζω,
 καὶ συντηρῶ νὰ δῶ Ῥωμινὸ κί οὐδένα δὲν γνωρίζω.

γιατὶ τὸν Τούρκου δὲ μπορῶ νὰ βλέπω τὸν ἐχθρὸ μου,
καὶ σφάζουσί μου τὴν καρδίᾳ ὅντα τοὺς βλέπω ὁμπρὸς μου.

Ἀποτεινομένη εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένους ἔτι λιμέ-
νας καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Δημοκρατίαν ἀνακραῖζει.

Σούδα ἠγαπημένη μου, ὁποῦσον ἐδική μου,
τώρα δουλεύω τῶν Τουρκῶν καὶ τρέμει τὸ κορμί μου.
Παρακαλῶ σε Σούδα μου, στέκε μὲ τὸ λειωντάρι,
κ' ἔχε στὸ σκῆπτρο τὸ σταυρὸ καὶ πάταε τὸ φεγγάρι.
Τώρα κερά μου ἐγίνηκες, κ' ἀφέντρα μου σὲ κράζω,
πῶς ἔμεινες στῆ Βενετιάς τὰ χέργια ἐγὼ θαυμάζω
καὶ Σπιναλόγγα σὲ χαρὰ στέκε κ' ἀναπαύμενη,
γιατ' εἶσαι μὲ τοὺς χριστιανοὺς, κερά μου ἠγαπημένη.
Γραμποῦσα κακοκάτητη, τώρα σὲ καθαρίζου
ταῖς πέτραις κ' ὅλα τὰ βουὰ, καὶ τὰ τειχιὰ σου κτίζου.
Μὰ τί νὰ πῶ νὰ διηγηθῶ γιὰ τὴ βασιλειά μου,
τὴ δοξασμένη Βενετιά, καὶ τὴν παρηγοριά μου,
τὸ στέμμα τὸ βασιλικὸ, τοῦ κόσμου ἡ ἐλπίδα,
τοῦ δικηροσύνης ζυγαριά, τοῦ θάλασσης ἀίδα,
μαχαίρη στοὺς Ἀγαρηνοὺς, τῆς ἀρχοντιᾶς στολιδί,
στὴ φρόνευσι ξεχωριστή, καὶ στερεὸ στασιδί.

Στὴ γῆ εἶσαι πλείσια δυνατὴ, σὲ ἄρματα μπορεμένη,
κ' ἀπ' ὅλα τὰ βασιλεια βρίσκεσαι ζηλευμένη.

Κύριε μεγαληνότητε, πρίντζιπε βασιλειά μου,
ποῦ ζώδιασες τὰ πλοῦτή σου μόνο γιὰ ὄνομά μου,
δέομαι νίκαις καὶ χαραῖς νᾶχης ὁποῦ πατήσης
καὶ χώραις ἀνερίφηταις καὶ κάστρη νὰ ὀρίσης.

Στὴν ἐξοδιά ποῦ γνώρισα ὡς τὴν ἀπ' ὄνομά σου
ἡ πικραμένη μου καρδίᾳ περίσσα εὐχαριστᾶ σου.

Ἢ γλῶσσα καὶ τὰ μέλη τως, ἢ σάρκα, κ' ἡ καρδιά τως,
ὁ νοῦς, τὰ μάτια, καὶ ἡ ψυχὴ, κ' αὐτιά, κ' ἡ ἀναπνοιά τως
θὰ σμῆλουνε τῶν Καστριῶν κ' ὅλοι νὰ μαζωκτοῦσι
ταῖς δόξαις σου τὸ ἀμέτρηταις πάντα νὰ φχαριστοῦσι.

Ἐπὶ τέλους δὲ θρηνωδοῦσα λέγει ταῦτα πρὸς τοὺς Κρήτας.

Ὅφου, καὶ νᾶτο μπορετὸ νὰ ξενακαιργιώσου

ἢ λουμπαρδαῖς ποῦ λόγος μου κ' εἰς τὰ τειχιὰ νὰ δώσου.

Οἱ Μπαρπαρίγοι ἄς ἐρθουνε, Ντάντολοι, καὶ Βεγέροι,

Ντεμέτσι, καὶ Κουρίνδες, Κορνάροι, καὶ Φαλιέροι,

Μουδάτζοι, Φοσκαρίνδες, Φραδελομποῖ, Σινοῦτοι,

Τσαίνδες, καὶ Σαγρίοιδες, ἄς μαζωκτοῦνε τοῦτοι:

νὰ διηγηθῶ τὰ βᾶσινα τῆς Κρήτης νὰ τὰ γράψου,

καὶ τὰ χωριά ὁποῦ ἔχνε καὶ ἐχάτανε νὰ κλέψου.

Γυναίκες, κι' άντρες, και παιδιά, μαύρα ής τὰ κουκλώσσω,
εις ὅποιον τόπον βγούσινε πρίκα γιά νά μέ δώσω.

Όφου, καιμήνιοι Κρητικοί, και ποῦνε τ' ἀλογά σας,
και ποῦνε τὰ μουλάργιά σας, και τὰ λαγώνικά σας,
γη ποῦνε τὰ γεράκιά σας, και ποῦνε οἱ λογισμοί σας,
και ποῦν' τὰ σπύτια τὰ ψηλά, ποῦν' οἱ γραμματικοί σας;
Ποῦνε τὰ λάδια, τὰ κρασά, τὰ στάργια, τὰ μετίζα,
γη ποῦν' τὰ περιβόλιά σας, τὰ μοναστήργια τ' ἄξια;
Στ' ἄλογα νά καθίζετε κ' εἰς τὰ χωργιά νά μπήτε,
νά ξεκαλοκαιρεύσατε περίσσα νά χαρήτε!

Ἡ θρύσας ποῦνε, τὰ νερά, κ' οἱ ἀνθισμένοι κήποι,
κι' ὅσοι κι' ἂν τὰ κυττάζανε ποτε δέν εἶχαν λύπη;
Τὰ βόδα, τὰ τραντάφυλλα, κ' οἱ μυριτιμένοι κρῖνοι,
κ' οἱ δούλοι οἱ ἐμπιστικοί τάχατες ποῦν' ἐκεῖνοι,
νά πιάσουν ὁμορφο χορό μέ τέχναις νά πηδοῦνε,
κι' ἄλλοι νά βίχτου τουφεκιαίς, κι' ἄλλοι νά τραγουδοῦνε;
Βγολιά νά παίζου, τσέτεραις, λαγοῦτα νά λαλοῦσι,
ὄλονκτις νά χαίρουνται και νά μὴν κοιμηθοῦσι;
Τ' ἀηδόνια νά σφυρίζουε κι' ὀμπρός τως νά πετοῦσι,
και γιάντα τοῦτα οἱ Κρητικοί ὅλα νά στερευτοῦσι;
Τώρα σπαχίδες τάχουε, γιανίτσαροι τὰ βίζου,
κ' οἱ Τοῦρκοι στὰ περιβόλιά τως πάνε και σιργιανίζου.

Κι' ἀντίς καιμπάναις χουγιατά, κι' ἀντίς ναοῦς ντιβάνια,
κι' ἀντίς γιά σκιαδία τῶν φραγκῶν μου βάλλαν τουλουπάνια.

Κι' ἀντίς γιά νέους μέ μαλλιά ὁμορφα κτενισμένα,
μέ πιάσανε ἀράπιδων κεφάλια ξυρισμένα.

Τσαμπόγλανα μέ καιζουε, μπέηδες μέ γελοῦσι,
σπαχίδες ἔχω ἀφένταις μου και μέ καταπατοῦσι.

Ἐβρίξαν τὰ καιμπαναργιά και κτίσανε δικά τως,
γιά νά φανοῦν ἡ τέχναις τως και τὰ καιμώματά τως.

Νά βλαστημοῦσι τὸ ἐκκλησιαίς και σταβλους; νά τὸν κάνο,
νά βίχτουσινε τοῦς σταυροῦς φεγγάρια γιά νά βίνου.

Όντε θωρῶ τὸ ἀράπιδες ἀγγαλιαστοῦς; νά σμίγου,
νά κράζου τὸν Χριστιανοῦς τὰ μνημάτα ν' ἀνοίγου,
μῆτα ἡ καρδιά μου δέρνεται, τὰ σωθηκά μου σκοδοῦσι
ὄντα τὰ κόκκαλα θωρῶ κι' ὄξω τὰ κουβαλοῦσι.

Κι' ὄντα κυττάξω Κρητικὸν οἱ βούγα νά γυρίζη
στολίζει τὴ καιμένη μου καρδιά και τὴ μυρίζει.

Ὡ Κάστρο μου περίδοξο, τάχατες ὅσοι ζοῦνε,
τάχατες νά οἱ κλαίσινε και νά σ' ἀναζητοῦνε;
Ἐπρεπε ὄλ' οἱ Καστρινοί μαύρα γιά νά βαστοῦσι,
νά κλαίγουνε καθημερνά, κι' ὄχι; νά τραγουδοῦσι,

ἄντρες, γυναῖκες, καὶ παιδιά, καὶ πᾶτα κορασίδια
 νὰ δείχνου πῶς ἔχασαν τέτοιας λογῆς πατρίδα.

Ὁ μέγας βιζύρης ἀναγγέλλει τὴν παράδοσιν τοῦ Χάνδακος εἰς
 τὸν σουλτάνον, ὅστις κατευχαριστηθεὶς διατάσσει τὴν πανηγύρισιν
 τῆς μεγάλης νίκης.

Κ' ἐσέκωσε τὰ χέρια του κ' εἰς τὴν καρφὴν τοῦ ἴγτζει,
 καὶ τρεῖς βολαὶς ἐχούγιαζε. θεὶ, θεὶ δικέ μου,
 ἄς ἔχῃς πάντα εὐχρηστικὰς χιλιαὶς φοραὶς θεέ μου.
 Εἶπε νὰ κάμουνε χαραὶς, φωτοφανταὶς ν' ἄψουν,
 καὶ ἔβλζ διὰ τὴν νίκην τως νὰ φέρουντι νὰ κάψουν.
 Νὰ προσκυνήσουνε γιαμνὰ, πῆφεραις νὰ λαλήσου,
 καὶ νᾶρθουν κ' οἱ χοντσαδες του γιὰ νὰ σαλαβατίσου.
 Κι' ἀπήτις ἐπροσκύνησε, κ' εἶχε σαλαβατίσει,
 τοῦτα τὰ λόγια οὐ χαρὰ ἄρχις νὰ μιλήση.

« Κράζομαι μόνος βασιλεὺς τοῦ κόσμου, καὶ κρατοῦμαι,
 καὶ βασιλεὺς δὲν σκιάζομαι κ' ἄρματα δὲν τηροῦ με.

Ὅριζω χώραις ἄμετραίς, καὶ τόπους ἀφεντεύγω,
 καστέλλια πλείσια καὶ πολλὰ ἔχω καὶ βασιλεύω.
 Καὶ τοῦτοι δοῦλοι στέκουνε ἔλοι ἀποκατωθιό μου,
 καθὼς, καὶ τῶν γονέων μου ἔστεκαν καὶ τῶν θεῶν μου.

Ἐγῶμαι μόνος βασιλεὺς, κ' ὡσὰν ἐμένα ἄλλος
 ἔς ὅλην τὴν γῆν δὲ βρίσκειται μικρὸς οὔτε μέγας.
 Κύπρο καὶ Κρήτης τὰ νησιά εἶνε στήν ἐξουσίᾳ μου,
 κ' ἐπλήθυνα ἡ δόξα μου, καὶ λάμπει ἡ βασιλείᾳ μου.

Ἐμένα κράζου βασιλεὺς εἰς τὴν δικαιοσύνην,
 στή μοναρχία τῶν Ῥωμιῶν ὅπου ἡ βασιλείᾳ μου κρίνει.

Κι' ὡσὰν ἐμένα βασιλεὺς καυχοῦμαι δὲν ἐφάνη
 νᾶλλοι ὀμπροστάς μου νὰ φορῆ στήν κεφαλὴν στεφάνη
 ν' ἀντισταθῆ στοῦ λόγου μου, γιὰτι ὅλα τὰ κτισμένα
 κάστην τὰ δυνατότατα ἐγῶχω κερδεμένα.

Γιὰτι ὅσοι θέλου βασιλεῖς ἀπάνω μου νὰ δώσουν
 δὲν ἔμπορ' νὰ μὲ βλάψουνε, οὔτε νὰ μὲ πληγώσουν.

Ἄ σκίσουν τὴ καζάκα μου δὲ βλάπτου τὸ κορμί μου,
 γιὰτι ντιρρῶνται βέβαια καὶ τρέμουν τὸ σπαθί μου.

Ἦ ποῦ κάστρο ἐγὼ κίνησα κ' ἤφυγε ἀπὸ μένα,
 γῆ ἂν ἦνε καὶ μοῦ πήρανε γιὰ πέτε μου κανένα;

Ὅσοι ἔρισε ὁ Ἀλέξανδρος ἐγῶχω κερδεμένα,
 κ' ἄλλ' ἄφηκα καὶ στέκουνε, κ' ἄλλ᾽ ἔχω χαλασμένα.

Αἴγυπτος καὶ Καρτάγηνε, καὶ κάτω τὴ Σουρία,

Ἑλλάδα, Ἀλεξάνδρεια, καὶ μέσα τ' Ἰβερία,

τὴ Βαβυλώνα τὴ ψηλὴ τὰ θαυμαστὰ τεῖχη,

Ἀσία, καὶ τὴν Ἀρμενιά, καὶ τὴν Ἀντιοχεῖα.

Βλέπω τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ, τὰς ἐκκλησιαίς ὀρίζω
καὶ ὅλη τὴν Ἰερουσαλήμ μ' ἀγάπη τὴ στολίζω.
Δαλλμάταις ἔχω δούλους μου, κρατῶ τὴ Βουλγαρία,
κ' ἐπίσσω χωραὶς καὶ χωριά μέσα στὴ Οὐγγαρία.
Ὀρίζω ἀφένταις ὑψηλοὺς καθὼς θεωρεῖτε ὄλοι,
καὶ μένω στὴν ἐπτάλοφο καὶ δοξασμένη Πόλι.
Βλαχίας ἀφέντης κράζομαι, καὶ κείνους δούλους ἔχω,
Μπογῶνους καὶ τοὺς Τάταρους, μ' ἀκόμη καὶ τὸ Δίχιο.
Τῆς Κρήτης ὄλο τὸ νησί, τὸ θύμασμα τοῦ κόσμου,
σήμερο τὸ νικήσαμε, καὶ βρίσκεται δικό μου.
Τώρα μποροῦν οἱ βασιλεῖς νὰ δοῦν τὴ δύναμίν μου,
τὴ μάρθρᾱ τοῦ Ἰσμαήλ, τοῦ γένους τοῦ δικοῦ μου.
Τώρα πληθαίνει τ' ὄνομα τομάνω Μασουμέτη,
νὰ μὲ τρομάσουν οἱ χριστιανοὶ νὰ λείνῃ μεντέτι.
Ποιῶν φιλοσόφων γράμματα, μαθήσεις διδασκάλων,
γῆ ποιά τουφέκια πολυταδῶν, γῆ στρατηγῶν μεγάλων
σκῆπτρα, κορόναις, φρόνευσις, γῆ θησαυροὶ περίσσοι,
γῆ ποιῶν τεχνίτων μίθρᾱς ἐμένα νὰ νικήσῃ!
Ἐγὼ τ' ἀνίκητα χαλῶ κάστρον τὰ μπορεμένα,
καὶ τίς μπορεῖ ν' ἀντισταθῆ νὰ μὲ νικήσῃ ἐμένα;
Θρονιά μεγάλων ἀφεντῶν στὸν νοῦν μου δὲν λογιάζω,
μ' ἀκόμη νίκαις καὶ τιμαῖς νὰ λάθω λογαριάζω. »

Ἐν σελίδι 436 ὁ ποιητὴς περαιῶν τὴν λεπτομερῆ ἀφήγησιν πασιῶν τῶν περιπετειῶν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου, ἐπισυνάπτει καὶ τὰ ἐξῆς περὶ ἑαυτοῦ.

Μαρίνος Τζάνης Μπουνιαλῆς τὰ σύνθεσε ἑαυτοῦ,
ὁ Ριθεμναῖος ὁ πτωχὸς εἰςτὸ μεγάλο πλοῦτος.
Γιατὶ τὰ πλοῦτη χάνονται καὶ μὲ καιρὸν χαλοῦνται,
καὶ ἄλλοι τ' ἀποκτείνουσι κ' ἐκεῖνοι λητμονοῦνται,
καὶ τοῦτοι θενά βρῖσκονται παντοτενὰ νὰ μένου,
γὰ νὰ παινοῦνται πανταχοῦ κ' εἰς δόξαις ν' ἀνεβαίνοσι.
Κε' ὅποιος τοὺς πιάσῃ νὰ τοὺς δῆ, κ' ὄλους νὰ τοὺς διαδάσῃ,
ἂν εἴρῃ μέσα σφάλματα μὴ μὲ καταδικάσῃ.
Χωρίφια πούχανε δέντρά κ' ἔχουσι τα κουκλωμένα,
ἐκεῖνα δὲν καρποφοροῦν, μηδ' εἶνε προκομμένα,
στὸ ἴδιον βρῖσκομαι κ' ἐγὼ, ὅπου ἡ φτωχιά μὲ κρίνει
κ' ἂ θενά κάμω πλείοτερα ἐκεῖνη δὲ μ' ἀφίνει,
γιατὶ κρατῶ τὸ χέρι μου, τὸν νοῦν μου ταπεινώνει,
ξελητμονῶ τὸ θενά πῶ, τὸ στόμα μου στομαμπώνει.
Μὴ μὲ καταδικάσετε, μὰ μοναχάστα δέτε,
κ' ἕνα μικρὸ συγχώρημα γὰ τὴ ψυχὴ μου πέτε,

ὄγιά νά λάβω ἄφειν εἰς τ' ἁμαρτήματά μου,
καί μέ τοῦς δίκηνους καί ἐγὼ νάχω τήν κατοικά μου.

Μετά ταῦτα ἐπεταί μικρὸν ποιημάτιον τοῦ αὐτοῦ στιχοῦργου, τὸ ὅποιον, ὡς ἀπαριθμοῦν πολλοὺς ἀγνώστους ἡμῖν λογίους καί ἄλλους διασήμευς Κρήτας, ἐπισυνάπτομεν ἐνταῦθα.

Φιλοεικία τοῦ Χάνδακος καί τοῦ 'Ρεθέμρου.

Ἐμένα λέει Χάνδακα, καί 'Ρεθέμνος, εἶνα,
καί χώραν ἔχω θαυμαστήν, καί τείχη ἑκκουσμένα,
καί Κρήτη μ' ὀνομάζουσι τουρκοπολεμισμένη,
κ' ἢ χώραις θεεῖς τ' ἀκούσουσι πῶς εἶμαι τιμημένη.
Τάχα ἔς τήν γῆν ἀκούσθηκε σάν τήν δική μου μάχη,
γῆ ἄλλου ποθέε νά γίνηκε ἢ τάχα θέλει λάχει;
Τὴν Βαβυλῶνα ἐπίσσε τήν θαυμαστοκτισμένην,
κ' εἰς μῆνας δεκατέσσαρας τήν εἶχε νικημένην,
καί ἄλλους πολέμους ἔκαμε κ' ἤκουσα καί τῆ πάσαι,
κ' ἔτσι δὲν ἐλυπήθηκε τοὺς Τούρκους ὅπου χάσε.
Καί τὰ Χανιά μαλώσασι, ἀμὴ ἐπραδοθῆκαν,
κ' ἐπήρασιν τα οἱ ἔχθροί σε λίγον κ' ἐχαρήκαν.
Εἶχε λαὸν τὸ 'Ρεθέμνος καί ἀρμάδα φημισμένη,
περίσσια κ' εἶχε βλέψησι καί καστροφυλαμένη,
κ' ἐμπήκασι κ' ἐκόψασι περισσίους κ' ἐνικήσαν
τήν χώρα κάτω, κ' ὕστερα τὸ Κάστρο τοῦ χάρισαν.
Καί ἀπήτιε τὴν ἐνίκησε ἐπῆρε τὸ φουσατό,
κ' ἦλθε καί τέντωσε σιμὰ στὰ τείχη μ' ἀποκάτω
καί πολεμοῦμ' ἀμέτρητα κ' ὀλημερνεῖς μαλόνω,
εἴκοσι χρόνους καί κολλῶ τὸ ἔχθροὺς καί τῆ σκοτόνω.
Καί σὲ καυμένο 'Ρεθέμνος, ἐπῆγαν τὰ παιδιὰ σου,
κ' ἐχάλασεν ἡ χώρα σου κ' ἐλυῶσε τ' ὄνομά σου.

Ἀπόκρισις καί καύχησις τοῦ 'Ρεθέμρου.

Γροικῶ περισσίαις καύχησαις, δίκην καί σὺ τοκάρουν,
νά λέγης χρόνους εἴκοσι πῶς δὲν μποροῦ νά σε πάρουν,
μὰ μένα πῶς μὲ πῆρασι κ' ἄπονα σφάξασιν με,
καί καύσασι τὰ σπιτιά μου, καί ὅλη σκλαβώσασιν με.
Καί χαίρεσαι καί ἀγάλλεσαι τὸ πῶς δὲν σε σκλαβόνουν,
γιατί τὰ χέρια τῶν πολλῶν κλείσας σε δυναμόνουν.
Καί κάνω σου προγνωστικὸ ὄγιά νά τ' ἀγροικήσῃς
τῶς θέλεις νά παραδοθῆς εἰς ὅ,τι κ' ἐν ἀργίσει.

Και νὰ σοῦ φύγου οἱ χριστιανοί, νὰ μείνης μοναχὴ σου,
ν' ἀδημονᾷς, νὰ βλασφημᾷς τὴν τύχη τῆ δικῆ σου.
Μὴ δίκην ἔχεις νὰ μιλής, νὰ λέγῃς πῶς μ' ἐγδύσαν,
κ' οἱ χριστιανοὶ μοῦ φύγασι, κ' ἔλθασι καὶ σ' ἐνδύσαν
Καὶ δὲν θυμοῦμαι νὰ σοῦ πῶ γιὰτ' εἶνε περασμένοι.
Ἄνδρες δοῦχεῖς ἀπὸ μὲ, κ' εἶνε λησμονισμένοι.
Μὴ φέρνω παραδείγματα πᾶς ἕνας νὰ νοήσῃ
πρῶτας ἂν εἶχαν ἔλθει αὐτὸν εἶχασι συνοικῆσαι.
Καὶ μὴ μὲ ψέγεις, Χάντακα, γιὰτ' εἶμαι ῥημασμένη.
γιὰτ' μοῦ πήραν τὰ παιδιὰ, κ' ἔμεινα χηρεμένη.
Γιὰτ' ἔχω τὴ φινίτζα μου μεγάλη καὶ πετάει,
κ' εἰς τὸν ἀέρα πέφτεται ἔς ἔδον τὸν κόσμον πάσι,
κ' ἔτσι γυρίζει ἀλημερῆς, τὸ βράδυ ἐδῶ καθίζει,
καὶ φέρνει ἀπὸ τὰ λούλουδα τοῦ κόσμου καὶ μυρίζει.
Κ' εἶδα πῶς ἡ φινίτζα μου καιρῶ ἔποῦ θὰ ζήσῃ
θενὰ μὲ τίσῃ μὲ τιμὴν καὶ νὰ μὲ ξανακτίσῃ.
Μὴ Χάντακα δὲν ἔλαμπες μὲ τ' ἄστρα τὰ δικὰ μου,
καὶ πάντα σὲ στολίζασι μὲ τέχναις τὰ παιδιὰ μου;
Ποτίσου μὴ δὲν καυχῆθῃς σὲ τέχναις ὀμπροστὲς μου,
γιὰτ' εἶχε τὸ περιβόλι σου δένδρη, νερὰ, δικὰ μου.
Τὸν ψάλλτην τὸν ἐξάκουστον, τὴν τιμημένην γλώσσαν,
στέκουετ' ἐπὶ χεῖρε του καὶ ἀκίμη δὲν ἐλυῶταν,
σοῦξέλεγω τὸν κύρ Πενεδὴ νάχῃς ἐπὶ τὴν θύμησίν σου,
ποῦ μάθε τὸν μισὲρ Ταμνιὰ ποῦτονε καύχησίς σου.
Πλανήτης δεκαφῶτιςτος ἐπὶ τὸν κόσμον ἦλθε κάτω,
κ' ἐσμίξαμεν κ' ἐγέννησα γιαιτρὸν τὸν Κοταγάτο.
Κ' ἀπήτις τὸν ἐσόφισα γιαιμὰ ἀπὸ μένα φεύγει,
κ' ἦλθε ἔς ἐσένα Χάντακα ὄγιά νὰ σὲ γιαιτρεύῃ.
Κι' ἄς σοῦ τὸ ποῦν οἱ γέροντες, κι' οὐδένας μὴν τὸ χάσῃ
κόσασι ὄγιάς ἐπὶ τὴν χώρα σου ἐτοῦτος εἶχε δώσει.
Πάλαι τὸν κύρ Μελέτιον Βλαστὸν καὶ τοὺς Αἰμπάρδους,
ὀπούχες ἀπὸ λόγου μου ἀξιώτατους δασκάλους.
Τὴν Φρὰ Μπενέτους σοῦ ἴδικα, κ' ἐκεῖνοι σ' ἐτιμῆσαν,
κ' ἔκαμε τὸ τζιγάτι σου καὶ εὐμορφα σ' ἐστολίσαν.
Καὶ τὴν Ταρόνους σοῦ ἴπεμψα νὰ στέκουσι σιμά σου,
νὰ ζωγραφίζουσι εἰς ἐσὲ ἀνὰ τὸ πρόσταγμά σου.
Καὶ τότε τὸ βρεποτζιὸν δὲν εἶχες ἀπὸ μένα,
ποῦ πάντα σὲ διαυφέντευσ μὲ λόγια τιμημένα.
Χριστόφορον τὸν Παλμεζᾶν καὶ ἄλλους σοῦ φανερόνω,
καὶ τὸ στεφάνι τοῦ ἀρετῆς ὀπούχαν δὲν τὸ χροῖνω!
Κ' ὕστερα πάλιν σοῦ ἴδικα Φιορέντζα τὴν τιμὴ μου,
παπᾶ τὸν κύρ Νικόλαου, ὀπούτονε ψυχὴ μου.

Κι' ἄλλοι τεχνίταις ἤλθασιν ἔς ἐσένα κι' ἐδουλεῦγαν,
 καὶ τῶν παιδιῶν σου φρόνιμας τέχνας τοὺς ἐρμηνεύγαν.
 Τῇ χρείαις σου τὸν Νικολὰ Μπραῦδη ἐγὼ ἔδωκά σου,
 ὅταν οἱ Τούρκοι μὲ φωτιά ἐρρίγξαν τὰ τεχνιά σου.
 Φέρνω σου καὶ διδάσκαλον παπᾶ Βαρθολομαῖον
 Σωρόπουλον τὸν διδασκτὴν, καὶ ἄξιον Ῥεθυμναῖον.
 Τούτους τοὺς ἄξιους δείχνω σου πῶς ἦτον ἰδικοί μου,
 κ' ἦτον ἀπὸ τὴν χώραν μου γέννα κι' ἀνατροφὴ μου.
 Ὡς τῶρ ἀπὸ τὸ Ῥέθυμνο· εἶχες κι' ἔχεις βοήθεια,
 κι' οὐδένας μὴ ἀντισταῆ τὸ πῶς δὲν εἶν' ἀλήθεια.
 Κ' οἱ Ῥεθυμνιώταις φίλοι σου εἶνε καὶ σ' ἀγαποῦσι,
 καὶ στέκουν κ' εἰς τὴν χώρα σου πλείστοι καὶ πολεμοῦσι.
 Μᾶχω δοτόρους ἄξιους, κ' εἶνε γιατροὶ δασκάλοι,
 κ' εἰκονογράφους θαυμαστοὺς τεχνίταις λέγω πάλι.
 Ἔχω μέσα στὴ Βενετιά πλούσιους πραγματευτάδες,
 γερομονάχους φρόνιμους, στὴ χώρα σου παπάδες.
 Μ' εἶ βέε νὰ μὴ βαρυγωμᾶς νὰ σὲ παρηγορήσω,
 ἂν λάξη καὶ δὲν σκλαβωθῆς πέμπω νὰ σὲ στολίσω.
 Καὶ ὡς τώρα ἐπέτουν χαμηλὰ μὰ δῶ ἔχω τὰ πτερά μου
 μεγάλα, καὶ θὰ καυχισθῶ κι' ἐγὼ γιὰ ὄνομά μου.
 Τῷ Κρήτης τὸ ἑκατόνπολις καρδιὰν ἐμένα λείσι,
 γιὰτὶ κτισμένη εὐρίσκομαι εἰς τοῦ νησιῦ τὴν μέση.
 Ὅχι στὴ μέση σιὰ βουνὰ, ἀμὰ στὸ περιγιάλι,
 κι' ὅσοι κ' ἂν μὲ κυττάζουνε χαρὰν ἔχασι μεγάλη.
 Κ' εἶχα γενεαὶς τῆς Βενετιαῆς δέκα κι' αὐταῖς μ' ὄριξαν,
 καὶ στέκων μετὰ λόγου μου πάντα καὶ μ' ἐσταλλίξαν.
 Μπαρότζοι, Σιμιτέκοι, γιὰ τῷ Καλλέργους λείσι,
 Κορνάροι, καὶ Πολάνιδες, Μουάτζοι, Μανολέσοι.
 Κιὶ Μπεργαδίδες ἄξιους Μπολάνοι, Κονταρήνοι,
 σοὺ δείχνω πῶς τὸ ἀνέβρεψα καὶ τὴν τιμ' εἶχαν κείνοι.
 Καὶ ἀκόμη ἄνδρες μετὰ μὲ εἶχαν καὶ μ' ἐκρατοῦσαν,
 τῷ Κρήτης τ' ἀρχοντόπουλα, ὅπου μ' ἐκυβερνοῦσαν.
 Γριμπῶλοι, Σαινάντζιδες, Ταχιότζοι, καὶ Τατόλοι,
 Λίμωδες, Πισκοπόπουλοι, Τζένιδες, καὶ Κανόλλοι.
 Γρίτοι, Φουρλάνοι, Σοφιανοί, Ἀχέλιδες, Ταρτένοι,
 καὶ Μοτζενίγοι, Καταροί, Βίσχοτοι, Ταθερόνοι,
 Σουργιάδες, Ταμπιτζιζέντζιδες, Πέρκουτοι, Ταφεράροι,
 Βερουῆχοι καὶ Βεργιτζιδες, Δαμπάρδοι, Πατελάροι.
 Τεχνίταις ἐπιτέθειους εἶχα κ' εἰκονογράφους,
 καὶ πατριάρχους εὐγάλα καὶ ἄξιους ἀρχιεράρχους.
 Τὸν Πατελάρου λέγω σου πῶς ἔστειλε στὴν Πόλιν,
 κ' ἔστειλε οἰκουμένης, καθὼς τὸ ξέρουν ὅλοι.

Καὶ γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάντα ἔτων νῦν σου βάνε,
 πῶς πατριάρχη πρὸ Αἴγυπτος εἶχ' τὸν Κλαροτζάνε.
 Στὴν Χιδὸν ἐλάθηκε ὁ Διακῆς πλούσιος ἀρχιερέας,
 κ' εἰς τὸ Τσιφίγο Πάγκαλος, κ' ἐχάρη ὁ Μωρέας.
 Ἡ στράφου δὲ στὴν Βινετιὰν πλεισιάμετροι σοφία,
 Χορτάκιον τὸν θαυμαστὸν καὶ ἄξιον Φιλαδελφίας.
 Παπᾶ Νικόλαον Βλαστὸν ἐδῶ σοῦ παραστένω,
 ἂν ἔπῳ πῶς ἦτον ποιητὴς καὶ δάσκαλος δὲν σφένω.
 Μὰ ἱερεῖς ἀξιότατους ἔρχομαι καὶ σοῦ φέρνω,
 κ' ἀφήνω κ' ἄλλους παλαιούς ὀγιά νὰ μὴ μακραίνω.
 Νικόλαον πρωτοπαπᾶ, θυμοῦμαι τῇ δουλειᾷς του,
 πῶσαις φορεῖς μ' ἐτῶν πολλὰ μὲ τ' ἀρεταῖς του·
 Φιλάρετος Φιλάρετης ἔκραζαν τὴ γενειὰ του,
 κ' ἡ Κρήτης ἐτιμάτονε γιὰ τὰ καμώματά του·
 καὶ τὸ νερό μου χάθηκε καὶ τεχνομάζωξέ το,
 καὶ τὸ ἔφερε ἐπὶ φόρος μου στὴ βρύση μέτρηξέ το.
 Στὴν ἄτησιν τῇ μοναχοῦς αἰδέσιμους παπάδες,
 δυὸ διδασκάλους καὶ σοφοὺς εἶχα τῇ Κολονάδες.
 Θυμίζω σου τὸν Κομνηνὸ τὸ τιμημένο κείνο,
 τῶν ψάλτων σαλπυγγόφωνόν παπᾶ τὸν κύρ Μαρῖνο.
 Καὶ τὸν παπᾶ κύρ Μανουὴλ τὸν ἀμειγράφο βάνε,
 τὸν Ῥεθεμνιώτη Μπουκαλή, καὶ Κωνσταντῖνο Τζάνε.
 Τὸν Κωνσταντῆ τὸ Ῥόδαβα στοῦ λόγου μου φημίζω,
 ποῦ στόριζε στὴ χώρα μου καὶ τότε μακαρίζω.
 Τὸν Φούρλ' Ἀνδρέα παλαιὰ θαρρῶν θυμοῦνται οὔλοι,
 καὶ Κιότζα τὸν ἐξακουστὸν, δοτόρι τὸν Καβούλη.
 Κ' εἶχες καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου μου δοτόρε τοῦ Λαμπάρδον,
 καὶ Μανωλίτζη, στὴ βουλή εἶχα τὸν Σιλιγάρδον.
 Καὶ ὅσον μιλεῖ πόσον πολλὰ τὸν λογισμὸν μ' ἀνοίγω,
 πῶς εἶχα μετὰ λόγου μου Φραντζέσκον Μοτζενίγο,
 Βεργιτζῆ τὸν Γεώργιον, Γεώργιον Βηρούχαν,
 Γεώργιον τὸν Καλονᾶ, κ' ἄλλους δοτόρους πούχα.
 Γιατροὺς μὲ πλείσιον μάθησιν σὲ καύχησιν μου βάνω,
 δοτόρε γνωστικώματος καὶ Κιότζα τὸν Φλουργιᾶν,
 καὶ τὸν Ἐπισκοπόπουλον ἱατρὸν, ὅπουχε χάριν,
 δοτόρε μαθηματικόν· καὶ ποῦνε οἱ Πατελάροι·
 τῇ βήτορες τῇ θαυμαστοὺς σὲ κάθε καλοτύνην,
 καὶ σταις πιστήμας λόγιοι, καὶ ἄξιοι στὴν ἱατροσύνην.
 Στὴν χώραν μ' ὁ Εὐστάθιος ἦτον ὁ Πατελάρος,
 κ' εἰς τὴν Νεροθαμελιατὴν ὁ Τζώρτζης ὁ Κορνάρος,
 καὶ στέλεται στὴν Βενετιὰν ἀρεταστολισμένος,
 πλούσιος ἱατρὸς στὴν μάθησιν πολλὰ καὶ τιμημένος.

Τὸν Σανγινάτζο Νικολὸ καὶ τοῦτον μέσα βάνω,
 δόκτορα καὶ ἔκαμε τιμαὶς καὶ δόξαις Παδουβάνο.
 Πολλοὶ τὸν ἐρέγοιτι καὶ ὄλοι τὸν ἐπαινοῦσιν,
 κ' ὄλοι τοῦ θέλουσι καλὸν, καὶ ὄλοι τὸν ἐβφημοῦσιν.
 Κι' ἕνα στὴν φήμη θαυμαστὸν ὅπουχε πλείσαν γῶσι,
 καὶ ἀπάνω στὰ πλεοῦμενα τὸν τιμοῦσαν τόσοι,
 καὶ τὸν ὠνοματίσαι εἰς σὲ χρυσὸ κονθύλι
 πολλῶν ἀρχόντων στόματα καὶ διδασκάλων χεῖλη,
 κ' ἦτον ἀπὸ τοῦ λόγου μου ἄρχος σωστός τῆς Κρήτης,
 Τζουάνες ὁ σοφώτατος καὶ παινεμένος Γρίτης.
 Στίχους τοῦ Μάλτας διάβασε σοφώτατους ἂν θέλης,
 ἢ ἀκούσης πῶς τοῦ σύνθεσεν Ἀντώνιος Ἀχιλῆς.
 Ἐνα παιδί μου παλαιὸν ὀποῦθελα γενήσαι,
 κ' ἐκεῖνο μὲ πολλὴν τιμὴν ἤθελε μὲ στολίσει,
 Γεώργιον Χορτάκιον ἐκράζαν τ' ὄνομά του,
 κ' οἱ στίχοι του φημίζονται καὶ τὰ ποιήματά του,
 καὶ κάμε τὴν πανώρηάν του μὲ ζαχαρένια χεῖλη
 μαζὴ μὲ τὸν Κατζέροπον τὴν ἄξιαν Ἐρωφιῆ.
 Τὸν Κιότζα τὸν φιλομαθῆ εἶχα τὸν ἀξιωμένον,
 Τζανάκη τὸν εὐγενικὸν καὶ πλείσια ἴατημένον.
 Ἰωάνν' Ἀνδρέα Τρόϊλον μὲ χάρις θεὰ πλῶνα,
 γιὰτ' εὐγαλε καὶ τύπωσε τὸν ῥήγα Ῥοδολίνο.
 Εἶχα καὶ Σάντο στῶνομα καὶ στὴν φιλομαθίαν,
 τὸν Σανγινάτζο στὴν γενεάν κ' εἰς πᾶσαν βοηθείαν.
 Τασέγνα καὶ τὸν κειότερον Πορταλιὸν τὸν Κανιόλα,
 γιὰτ' μ' ἐλέγαν παλαιὰ τῆς Κρήτης ὄλης βιδόλα.
 Καὶ τὸν Φούρλα Γερώνημον τὸν νέον ἀδοκᾶτο,
 ὅπου καὶ αὐτὸν ἐστόλισα ἄξιο στὸν κόσμον κάτω.
 Δόκτορα ἀληθινήσα τὸν Σανγινάτζο Πόλο,
 καὶ στόλισα γιὰ λόγου σου Νικόλαον τὸν Βόλο.
 Τὸν Καλομαῆτη τὸν Φραγγιὰ πάλε σοῦ λίγω κείνο,
 δίχως δασκάλου μάθῃσι πῶς εὐγαλε κείνο.
 Μὲ τέσσαρους Νικόλαους ἐτίμησα τὴν Κρήτη,
 Ταρώνα, καὶ Φιλάρετον, Ζούρον, καὶ Ἀσταρίτη.
 Καὶ Νικολάους τέσσαρῃς Βλαττὸν καὶ Κλατζογιάννη,
 καὶ Ταφιορέντζα Καλονά. Γιάντος κοντέλι πῶσε
 νὰ γράφῃς διὰ λόγου μου καὶ γιὰ τὴν θύμησί μου,
 πῶς εἶχα τέτοιου: γιερεῖς στὴν χώρα τῆ δική μου.
 Κι' ἀξιώτατος Χαλκίopoulos Ἀνδρῆας, καὶ ὄλοι τοῦτοῦ
 εὐρίσκοντα: μὲ μάθησες κ' ἔχουσι πλείσια πλούτη.
 Κι' οἱ Ρεθιμιανῶται πανταχοῦ βρῖσκοντα: καὶ γυρίζουν,
 κ' ἄντην κυβερνοῦσιν καὶ στρατηγῶν, ὀρίζουν.

Κ' ἦτονε κρίμα τὰ λαμπρὰ ἄστρα νὰ βροσιλεύσουν,
καὶ νὰ μὴ στέκουν ζωντανὰ πολλοὺς νὰ μαθητεύσουν.
Στὰ γράμματα τὰ σφιστὰ καὶ βρύταις λέγω κείναις,
ὁποῦχαν, μ' ὠνομάζουσι σὲ πάλαιαις Ἀθήναις.
Καὶ τώρα πρέπει, Χάνδακα μὲ σένα νὰ συντρέξω,
μὲ ἄνθη πολυποικίλα στεφάνι νὰ σοῦ πλέξω
γιὰ τὸν λαμπρὸν σου ἥλιον κί' ἄξιον μητροπολίτην
Ἠλλάχον τὸν κύρ Γεράσιμον, τὸν νέον Σταγαίριτην,
γιὰ ν' ἀκουσθῆ ἰδῶ καὶ 'κεῖ εἰς τὴν κοσμογραφίαν,
πῶς ἔχης εἰς τὴν Βενετιὰ μέγα Φιλαδέλφεια.

Διαρκούντος τοῦ Κρητικοῦ πολέμου μνημονεύονται δύο ἑλληνικαὶ ἐπαναστάσεις, ὑποκινηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς νήσου συγκεντρωμένων ἐχθρικῶν δυνάμεων.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1647 ὁ Ἑνετὸς στόλαρχος Ἰωάννης Βαπτιστῆς Γριμάνης καταδιώξας τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς Εὐβοίαν, Βῶλον, Χίον (1), Μιτυλήνην, καὶ κύριος γενόμενος τοῦ ἐν Τσεσμέ φρουρίου, ἐπὶ τέλους στενωῶς ἐπολιορκήσεν αὐτὸν ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Ναυπλίου. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανοὶ ἐπαναστάντες ἐπυρπόλησαν τουρκικὰ τινὰ χωρία, καὶ ἄλλας διαπράξαντες βιαιοπραγίας ἐπεβίβασθησαν ἐπὶ τῶν Ἑνετικῶν πλοίων. Τότε δὲ καὶ Ἕλληνας συνέλαβε τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν πυρπολήσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀλλ' ἀποκαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ καπιτὰν πασσᾶ ἐν βασιάνοις ἐτελεύτησε (2).

Μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη οἱ Μανιάται ἀναπετάσαντες τὴν σημαίαν

(1) Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἑνετικοῦ στόλου οἱ ἐν Χίῳ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες κατελήθησαν ὑπὸ τρέμου νομίζοντες βεβαίαν τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου. « Nondimeno la città era tutta in scompiglio; et ogn' uno credendo che i Venetiani sbarcassero, alcuni fuggivano, altri nascondevano le case pretiose, e molti Turchi cambiando le vesti cō' Greci, speravano di preservarsi dagl' insulti, ò dal sacco. » Bat. Nani, Istoria della Republica Veneta. Venezia 1720, parte II, σελ. 130.

(2) « Anche nel paese i popoli chiamati Albanesi, benché habitano nella Morea, inclinatissimi alla Republica, s'ammutarono, abbruciando casali, et inferendo danni; onde dispartato il perdono in buon numero s'imbarcarono sopra le galee venetiane. Non mancò un Greco, che s'asibbi di ardere l'armata nemica, ma scoperto dal capitano bassà fu con supplicio crudele punito. » Δύττη, σελ. 134.

τῆς ἐπαναστάσεως ἐληλάτησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν τὰς Καλάμας. Ἦνεν μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ὀρεσίβιοι οὗτοι πλήρους ἀπολαμβάνοντες ἀνεξαρτησίας ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐν Κρήτῃ ἐχθροπραξιῶν ἤλθον εἰς συνεννοήσεις μετὰ τούτων ὑποσχεθέντες προμήθειαν ζωοτροφῶν καὶ πλοίων (*), πλὴν εἰς τὰς τυπικὰς ἐκείνας φιλοφρονήσεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαναπαυθῶσι περὶ τῆς εὐλικρινείας τῶν συμμάχων τούτων οἱ διὰ μακρᾶς πείρας καλῶς μελετήσαντες τὸν χαρακτῆρα τῶν Μανιατῶν Ἐνετοί, ἀφοῦ μάλιστα οὗτοι κατὰ τὰς μετέπειτα πειρατικὰς αὐτῶν ἐκδρομὰς παρέδραπτον μὲν τοὺς ἐν Κρήτῃ πολεμοῦντας Ὀθωμανούς, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἐκωλύοντο ἀπὸ τοῦ νὰ λεηλατῶσι καὶ τὰ φέροντα τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου πλοῖα (**).

(*) Ναυί, σελ. 51.

(†) Περὶ τοῦ τύπου βίου τῶν Μανιατῶν σύγχρονος περιηγητῆς δίδωσι τὰς ἑξῆς πληροφορίας. « Τὸ σπουδαιότερον ἐπιτήδευμα τῶν Μανιατῶν εἶνε ἡ πειρατεία, τὸ δὲ μεγαλύτερον ἐμπόριον εἶνε τὸ τῶν αἰχμαλώτων. Τὸ ὄψιλον ἐκαλεῖτο Μέγα Ἀλγέριον. Πάντα γὰρ αἰχμαλωτίζουσι, πωλοῦντες τοὺς μὲν Χριστιανοὺς εἰς τοὺς Τούρκους, τοὺς δὲ τοὺς εἰς τοὺς Χριστιανοὺς. Ἀρέσκονται διηγούμενοι μετὰ τινος ὑπερφανείας τὰς ληστερικὰς αὐτῶν ἐκδρομὰς, καὶ μοι ἔδειξαν ἓνα τῶν περιφημοτέρων παρ' αὐτοῖς πειρατῶν, ὡς ἄνδρα ἐκτελέσαντα ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐκτάκτου ἀνδραγαθίας· ὅταν τὰ γειτονικὰ χωρὶς ἐμάνθανον, ὅτι ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ πρὸς Λεῖαν, μεγάλη ταραχὴ ἐπεκράτει ἐν αὐτοῖς, καὶ οἱ ἔχοντες ἀνθρώρα καὶ ἀκμαῖα τέκνα πατέρες ὡς καὶ οἱ ὠραίας συζύγου ἐκρυσπον ἀσφαλῶς φοβούμενοι μὴ οὗτος συλλαβὼν ἀπαγῆν πρὸς πώλησιν. Ἐν τῇ αὐτῇ ὑπόψῃ διατελοῦσι καὶ ὅταν οἰονδῆποτε ἑθνικὸν πλοῖον καταπλεύσῃ εἰς τινα λιμένα αὐτῶν, καθότι ἐν Μανιάτῃς τις πειρατὴς ἀάκηται ἐχθρικῶς πρὸς τὸν γειτονα αὐτοῦ ἀπάγει καὶ πωλεῖ αὐτὸν εἰς τοὺς ξένους. Ὅταν ἡμῖν αἰχμάλωτος ἐν Βιζέρτῃ, εὗρισκετο εἰς τὰ δεσμὰ καὶ νέος τις Ἕλλην, υἱὸς μονογενῆς τῆς πλουσιωτέρας ἐν Μεσῶνι οἰκογενείας· διότι πλούσιός τις Τούρκος θελήσας ἠ' ἀρπάξῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ συνεννοήθη μετὰ τῶν Μανιατῶν, οἵτινες ἔλθόντες εἰς Μεθώνην ἀπήγαγον καὶ ἐπώλησαν εἰς ἓν πλοῖον τῆς Βιζέρτης. . . Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς προσηρμήσεως ἡμῶν ἐν τῷ λιμένι τῆς Μάνης συνέβη παρὰδόν τι ἀνέκδοτον ἐν ταῖς μεταξὺ Μάνης καὶ Ὀπίουλου καλύβαις. Δύο Μανιαταί, Θεόδωρος καὶ Ἀναπλιώτης, διαβόητοι πειραταί, ἄλλοι στενοὶ φίλοι, φιλονεικῆσαντες ἐν τῇ διανομῇ κοινῆς λείας, ταῦτοχρόνως συνέλαβον τὸ σκεῖδιον τῆς ἀπαγωγῆς τῶν γυναικῶν των. Εἰς Μελιταῖον τινὰ πειρατὴν διαμείνοντα ἐν τινι ὄρμῳ ὁ Θεόδωρος ἀπαγαγὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀναπλιώτου ἔφερε πρὸς πώλησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἰδυσκαλευόντο νὰ συμβιβασθῶσι περὶ τοῦ ἀντιτίμου, ὁ Μελιταῖος ἐπιθεωρήσας καλλίτερον τὴν αἰχμάλωτον εἶπεν, ὅτι πρὸ δύο ὥρῶν εἶχεν ἀγοράσαι ὠραιότεραν ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ζητουμένου ποσοῦ, καὶ διέταξε νὰ παρουσιάσωσιν αὐτὴν ἵνα καὶ αὐτὸς ὁ Θεόδωρος πεισθῇ περὶ τῆς ὑπεροχῆς. Ἀλλὰ μόλις ἔπειρατὴς ἰδὼν αὐτὴν ἔμεινε κεραυνόπληκτος ἀναγνωρίσας τὴν σύζυγόν του, τὴν ὅποιαν ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ προλαβὼν εἶχεν ἀπαγάγει. Μολοντοῦτο ἀντὶ νὰ φρονέσῃ πρὸς παραλαβὴν αὐτῆς, προέτρεψε τὸν Μελιταῖον ἠ' ἀγοράσῃ, καὶ τὴν προσφοραμένην εἰς οἰκονδηκτοτε ἐνέκρινε τιμὴν, ὅπως ἀμ-

στέραν ἐπωφέλῃσιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων μέτους τῶν Μανιατῶν οἱ Ἐνετοὶ ἐθώρῃσαν ἐπάναγκες ἵνα μεταχειρισθῶσι τὸ ἐλαττήριον τῆς θρησκείας. Ὅθεν ἐν ἔτει 1659 ὁ στόλαρχος Φραγκίσκος Μοροζίνης καταπλεύσας εἰς Σίφνον παράλαβε καὶ ἐντίμως ἐδεξιώθη τὸν ἐκεῖ μονάζοντα Ἰωαννίκιον Β', ἴστις τρεῖς ἀναβάς ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε παραιτηθῆ ἐν ἔτει 1655 βία τῶν κρατούντων. Μετὰ τοιοῦτου δὲ πολυτίμου φορτίου καταπλεύσας εἰς Κύθηρα ἔγραψε πρὸς τοὺς Μανιάτας καὶ ἐν μέσῳ χαμιῶν ἦλθε μετὰ δέκα γαλερῶν ἐν τῷ λιμένι Κυτρίων, ἔνθα τρεῖς χιλιᾶδες Ἑλλήνες ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τοὺς πρᾶκτικούς τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐνθουσιωδῶς ὑπεδέχθησαν αὐτὸν καὶ τὸν Ἰωαννίκιον, τοῦ ὁποίου ἐν συγκινήσει κατησπάζοντο τὰς χεῖρας. Τότε ὁ Μοροζίνης ἐπρότεινε ἵνα ἐπιχειρήσῃσιν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὴν ἄλωσιν τῆς Κορώνης καὶ Μεθώνης, εὐκολον προσιωπιζόμενος τὴν μετὰ ταῦτα ἀπελευθέρωσιν πάσης τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Μανιάται ἀντεπρότειναν τὴν ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν, ὑποσχόμενοι ἔνθερμον σύμπραξιν, ὁ Ἐνετὸς στόλαρχος ἀπάρας

φότεροι ὦσιν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ, καὶ μὴ ἔκπεθῇ αὐτὸς μόνος εἰς τοὺς σαρκασμοὺς τῶν συμπατριωτῶν του. Μετ' ὀλίγον ὁ Ἀναπλιώτης μαθὼν τὴν ἀπαγωγὴν τῆς συζύγου του ἐξῴκλισε μίαν κανονοφόρον, ὁ δὲ Θεόδωρος λησιμονήτας τὸ παρεθὼν ἤνώθη αὐτῷ· ὅθεν ἐλθόντες ἠπειλήσαν μυριστρόπως τὸν Μελιταῖον, ὅστις εἴτε φοβηθεὶς τὴν ἐπιθεσιν εἴτε μὴ θέλων νὰ καταστρέψῃ τὰ μετὰ τοῦ τόπου συμφέροντά του ἠναγκάσθη ν' ἀφῆσθαι ἀμφοτέραις τὰς συζύγους ὅπως ἀναχωρήσῃσι. Μετὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο κοινοὶ φίλοι συνδιήλλαξαν τοὺς δύο τοῦτους ἀντιπάλους, ὅτινες μετὰ δύο ἡμέρας ἐξῆλθον εἰς λείαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πλοίου. . . Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τῶν Μανιατῶν συμμετεῖχον τῆς πειρατείας, διότι διημερευόντες ἐντὸς σπηλαίων, ἅμα διέκρινον πλοῖα ἔσπευδον καὶ εἰδοποιοῦν τὰ χωρία ἢ νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, ἢ νὰ ἐκπλεύσῃσιν πρὸς λεηλασίαν αὐτῶν. Πολλοὶ δ' ἐκ τούτων ἐπέβαινον καὶ ἐπὶ τῶν καταδρομικῶν πλοίων, καὶ πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ ἀναρμόστου τούτου εἰς τὸ ἔνδυμα αὐτῶν ἐπαγγέλλματος ἔλεγον, ὅτι μεταβαίνουσι πρὸς εἰσπραξίν τοῦ ἐκ τῆς λείας δεκάτου ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν. » *Gullietière, Athènes ancienne et nouvelle, etc. Paris 1675, σελ. 28—38.* Κατὰ τὸν περὶ τὰ μέγα τοῦ 17 αἰῶνος περιηγηθέντα τὴν Ἀνατολὴν γάλλον Θεβενὸ οἱ Μανιάται πειραταὶ ἔφθινον λεηλατούντες μέχρι Πολυκάρου (*Voyage de M' de Thevenot en Europe, Asie, et Afrique, I partie. Amsterdam 1727, σελ. 341*). Κατὰ δὲ τὸν Ἐνετὸν γεωγραφιστὴν καὶ ἱστοριογράφον Φροκαρίην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μανιατῶν ἐκ πνεύματος ἰσότητος οὐδένα μεταξὺ τῶν ἀνεγνώριζον ἀνώτερον, καὶ ἔνεκα τούτου ὅ,τι εἰς ἤρνεῖτο νὰ πράξῃ οἱ ἄλλοι προθύμως ἐξοπλήζον. « *Non si sono capi di credito; tutti si reputano, uguali, così che divise le fattioni della dipendenza e del comando, mentre ogn'uno nega d'ubbidire, tutti servono.* » *Istoria della Repubblica Veneta 1722, σελ. 173.*

ἔπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐξαγαγὼν στρατὸν ἐκ τῶν πλοίων διέταξεν ἵνα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἱππότητος Γριμονβιλ βαδίσῃ κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ ἐν Καλάμαις Τοῦρκοι ἀθρόοι ἐξῆλθον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπερχομένων ἐχθρῶν, πλὴν πρᾶσθληθέντες ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ δισκουμένου ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Κορνάρου, ἠναγκάσθησαν περίτρομοι νὰ ὀπισθοχωρήσωσι. Μετὰ τοῦτο οἱ ἐν Καλάμαις Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες φόβου ἔφυγον καὶ ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἐλεηλάτησαν καὶ κατέκαυσαν αὐτήν. Οὐχ ἤττον δὲ συνετέλεσεν εἰς ἐκφρόσιν τῶν ἐν Καλάμαις καὶ ἡ ἐμπάνσις δέκα χιλιάδων Μινατιῶν, καὶ τριῶν χιλιάδων ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες εἰσβαλόντες εἰς τὴν πόλιν παρέδωκαν τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν διαρπαγὴν (*).

Ὁ Μπουνιαλῆς περιγράφει ὡς ἐξῆς τὰ ἐν Καλάμαις λαβόντα χῶραν

Κι' ἀπῆς ἀποφασίσανε σηκόνετα ἡ ἄρματα
 κ' εἰς τὸ Μορέα ἔφτασε, βγαίνου στὴν Καλαμίτα.
 Τὸν τόπον βγαίνου καὶ θωροῦ ὅλα τὰ σύνορά του,
 καὶ κράζε κ' ὅλους τοὺς Ῥωμιοὺς νάρθου ἀπὸ πρόσταγμά του.
 Κ' ἐλέγασίν του οἱ Ῥωμιοὶ, κάμε νὰ μᾶς ἐφέρου
 ἄρματα γιὰ νὰ σώσωμε εἰς τὰ ταχιά τάκτερου.
 Μὰ πᾶσα Τοῦρκος τοῦ χωργιοῦ ἀπὸ μακρὰ ξανοίγει,
 πὼς βγάνει ὄξω τάλογα, καὶ πρέπει γιὰ νὰ φύγη.
 Κ' οἱ Τοῦρκοι τότες κ' ὁ ἀγᾶς κ' ὄλαι καθαλικεύου,
 τὴ Καλαμίτα ὄφκαιρη ἀφίνουσι καὶ φεύγου.
 Καλὰ κ' ἡ χώρα νὰ κολλᾷ μὲ τὴ μοικεταρία,
 ὁμὲ δὲν ἔκανε κακὸ ἐκεῖ οὐδὲ ζημία.
 Τότες ἀναπλωρίζουσι τὰ κάτεργα καὶ βίκετο
 λουμπάρδαις, βόλια τῶν σπιτιῶν νὰ δοῦν τὴν δύναμίν του.
 Ἄποὺ τὰ βόλια γίνηκε μεγάλη ἐζημίαν,
 καὶ βλέπαν καὶ τριγύρουσι τῶς τόση κολλὴν μανίαν.
 Ζημίαν κ' ἦν ἐγένετο στὰ σπίτια δὲν τὸ χρῆζαν,
 γιὰτὶ σὰν ἐμισεύανε πᾶσι τὰ μετακτίζαν.
 Ὁ γενεράλες ἔλεγε τοίγουρα μαζωκτῆτε,
 γιὰτὶ τὴ χώρα παίρνομε τώρα καὶ καρτερεῖτε.
 Ἄνθρωπον μέσα ἔστειλεν νὰ μπῆν μὲ τὴ γραφὴν του,
 γιὰ νάρθῃ ὅλος ὁ λαὸς εἰς τὴν ὑποταγὴν του

(*) Nani, 429. — Ἀθανασίου Σκληροῦ Κρητικὸς πόλεμος, τιμῆα. Κ', σελ. 329
 — 420. — Coronelli, Description Geographique et historique de la Morée, etc.
 Paris 1687, σελ. 36.

νὰ μὴ δὲν σκοτωθοῦσιν ἀμὲν νὰ προτκυνήσουν,
 μὰ κείνο δὲν ἐλπίζανε πῶς ἔχουν νὰ το' ἀφήσουν.
 Ὡσὲν παραδοθοῦσιν τὴ χώρα θὲν ν' ἀδειάσουν,
 καὶ τοὺς Ῥωμαίους τοὺς πτωχοὺς οἱ Τούρκοι θὰ χαλάσουν.
 Τότες ἐπαρὰδῶθησαν εἰς τὴν Καλαμάτῃ μέσαν,
 κ' οἱ Τούρκοι ὅλοι ἐφύγαν κ' εἰς ἄλλη χώρα ἐπέσαν.
 Οἱ πόρροι ἀνοικτῆκαν, κ' οἱ φράγκοι μέσα πῆχαν,
 κ' ἀνοίξαν τὰ μαγαζὰ καὶ τὰ κρασὰ εὐρήκαν,
 κ' ἤπιαν ὅσοι θέλασι, καὶ χύνα' κ' ἔτσαικίσαν
 ταῖς πόρταις ὄλων τῶν σπιτιῶν κ' ὅλα ἔδεικε τὰ γόυσαν.
 Οἱ κατεργάροι ἐμπαίνασι προθημερὰ νὰ σώσου
 μὲ τὰ βαρέλια νὰ βαστοῦ κρασιά νὰ τὰ γεμώσου.
 Κ' οἱ Καλαμάταις ὄλπιζαν νὰ μποῦν καὶ νὰ ποδίσουν,
 κ' ὄχι νὰ γόυνου τοὺς πτωχοὺς καὶ ζῆρκους νὰ ἀφήσουν,
 πούχανε τὴν ἐπιθυμιὰ μὲ χριστιανοὺς νὰ σώσουν,
 τὴν Τούρκους νὰ ξορίσουν, καὶ νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν.
 Στὸ πρόσταγμα τοῦ ἀφεντοῦ ἦσαν ξεχωρίταις,
 πλείοσι Μανιάταις ἦτον κεῖ, καὶ μέρος Ἀρβανίταις,
 καὶ κείνοι ἐκάμα τὸ κακὸ, ὅπου τὴν χώρα ἐκλέψαν,
 ποῦ πήραν τὰ πράματα οἱ κλέπταις καὶ μισίψαν.
 Μ' ἀπήγε τὴν ἐπήραν ὅλοι τὴν ἐκρυσεύγουν,
 τὰ τζούρματα ἐγυρίσαν κ' ἀπὸ ἔδεικε μισεύγουν.
 Μ' ἀπόμεινε ἔξω ὁ λαὸς κ' ἦτον ἀρματωμένοι,
 καὶ πύσαν νὰ κοιμηθοῦ, γιὰ ἦτον μεθυσμένοι.
 Καὶ πάει στοὺς Ἀγαρηνοὺς μαντάτα νὰ γλακοῦσι
 εἰς τὴν χώρα κ' οἱ σολτάτοι πως κοιμούνται καὶ μεθοῦσι.
 Κι' ὅλη ἡ ἀρμάτα ἐμισέφε καὶ κείνους εἶχε ἀφήσει,
 ὄχι γιὰ νὰ μαλώσουν, μᾶχε τοὺς λησμονήσει.
 Τότες κινούσι βιαστικὰν οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ μποῦνε,
 καὶ τὴν ἀλήθειαν βλέπουν κ' ἄλλο δὲν καρτεροῦνε.
 Μὴ σφάζουν μέρος ἔδεικε καὶ μέρος τότε δένουν,
 κ' ἀπὸ δεκεῖ μισεύγουν κ' εἰς ἄλλη χώρα μπαίνουν.
 Ἐπῆραν καὶ ταῖς κεφαλαῖς νᾶνε γιὰ μαρτυριά τους,
 καὶ βάλαν τοὺς ζωντανούς σκλάβους εἰς κάτεργά τους (*).

Ὁ Νάνης λέγει, ὅτι μετὰ τὴν ἀλωσιν τῶν Καλαμῶν μὴ βλέπων
 ὁ Μοροζίνης τοὺς Μανιάτας προθύμους νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐν Πε-
 λοποννήσῳ κατακτηθεῖς ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, ἐπυρπόλησε τὴν χώ-
 ραν καὶ δυσηρεττημένος ἀνεχώρησεν (*). Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ ἐπίσης

(*) Διήγησις τοῦ ἐν Κρήτῃ πολέμου. σελ. 277—279.

(*) Istoria della Repubblica. σελ. 429.

σύγχρονος Κρής Ἀθανάσιος Σκληρὸς ἀφηγεῖται, ὅτι ὁ Ἐνετὸς στόλαρχος εὐχαριστηθεὶς ἐπὶ τῇ προθυμίᾳ τῶν Μανικῶν ἀπέπεμψεν αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι ὁ χρόνος δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐξακολουθήσιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐγθροπραξιῶν, εἰς ἐξακολουθήσιν τῶν ὁμοίων ἐν καιρῷ θέλει ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν των, ὡς τοῦτο μετ' ὀλίγον καὶ ἐγένετο.

Ἀολλῆες κατῆρον ἢ ὄρμει στόλος
 Ταιναρίων ἄγουρι ὡσεὶ μυρίων,
 καὶ Λακεδαιμόνων τε ὡς τρισχιλίων,
 καὐτοὺς σφᾶς ἢ πρόσοιμα παντάρχη φέρου.
 καὶ ἡγγυῶντο πρόφρονες δεδειχέναι
 παντοίαν ἐς πόρθησιν ἄσπεων ἄλλων,
 περαιτέρω ἦν μῆδος ἐγκατασκηφαι,
 εἰ που τε χρεῖα πεδεινῆς ὑσμῆνης
 οὗς συγκροτεῖν μὲν ἀντιτάξῃας σφοδράς.
 Ἰαίνεται στόλαρχος ἀθρῶν ὧν εὖνουν,
 πίστιν τε ἀκλόνητον ἐς πολιτείην,
 καὶ χάριτας γνοὺς πατριαῖς δημοδρόμων
 προσηῶδα οἷον ἐν φίλοισιν ἀρθμίοις.
 « Καίριος, ὃ' ἔφη, οὔτοι γε τηλίκων ἔργων,
 εὐτ' ἐνδίδοι μίντοιγε εὐφρονεστέρας,
 δὴ τῆμος ἀρθμίοις τε κάπιταρρόθους
 ἀπασιῶν ἀπαικὸς ἀομένως δέχθαι. »
 Τέως παρῆναι ἄρτι οἰκάδ' ἐμμένειν,
 καὶ προσμένειν σύμπτωσιν ἀσφαλεστέρην (1).

Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ σύγχρονος Ἐνετὸς γερουσιαστὴς καὶ ἱστοριογράφος Φουκαρίνης ῥητικῶς λέγει, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς ἀπασχολήσεως τοῦ στόλου ἀνεβλήθη ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις (2), καὶ ἐν τῇ προτεχῶς δημοσιευομένῃ πρὸς τὸν αὐτὸν Μοροζίνην, ἀρχιστράτηγον ἦδη τῆς Δημοκρατίας, ἀναφορὰ τῶν Μανικῶν (30 Αὐγούστου 1684), μνημονεύεται τὸ γεγονός τοῦτα.

Μετὰ τοῦτο ὁ Μοροζίνης διαπλεύσας μέχρις Ἑλλάσπόντου καὶ ὑπὸ τᾶξας καὶ φορολογήσας νήσους τινὰς περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου 1660 κατέπλευσεν εἰς Κρήτην, ἐνθ' ἀπεβίβασε τὸν Ἰωαννίκιον ἐνθουσιωδῶς

(1) Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα. τόμ. Β'. σελ. 254.

(2) « Nella passata guerra di Candia diedero (of Μανιάται) molte speranze, le quali non potero effettuarsi per la distrazione dell'armata in altri impiegni. » Istoria della Repubblica Veneta, σελ. 164.

παρά πάντων υποδεχθέντα. Ὁ Μπουνιάλης περιγράφει ὡς ἑξῆς τὴν εἰς Χάνδακα ἀφιξὴν τοῦ πρώην οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.

Ἀπὸ τὴν Πόλιν εὐγάλλανε τότες τὸν πατριάρχη,
καὶ μίσευσεν ἀπὸ ὄκει αὐτὸν θάνατον μὴ λάχη,
ναῦρη ποθές ἀνάγκασιν μετόνοιαν νὰ δείξη,
καὶ μὲ τοὺς Φράγκους ἔτυχε εἰς τὰ νησιά νὰ σμίξη.
Τὸ γενεράλε προσκυνεῖ κ' εἰς τὴν ἀρμάτα μπαίνει,
στοῦ Μορεζῆν τὸ κάτεργο καὶ μετὰ κείνο μένει.
Στὸ κάστρο τὸν ἐφίρανε μ' εὐλάβεια μεγάλη,
γιὰ νὰ ποιμαίνη τοὺς Ῥωμιούς, τοὺς ἱερεῖς νὰ βάλῃ-
"Ολοὺς νὰ ξαγορεύουσε, κ' ὄλους νὰ πολεμοῦσι,
κ' ὅσοι ἄχασινε κρῖματα νὰ τῶνε συχωροῦσι.
Κι' ὡσὰν τὸν ἐκυττάζανε πλείοσι ἀμετανοίσαν,
καὶ τότες τὰ ἁμαρτίαις τως μὲ τὰ καλὰ πατήσαν.
Κ' εἰς τὴν ἐξομολόγησιν ὀλημερῆς νὰ μπαίνουν,
ν' ἀφίνουν ὅλα τὰ κακὰ, καὶ νὰ μεταλαμπαίνουν.
Τίς τῶρπιξε στὸν πόλεμον ὁ Χάντακας νὰ λάχη
σὲ τόση καλοῦρηκικιά καὶ πατριάρχη νάχη;
Ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ λαοῦ ἔλυσε καὶ ξεπλύνει,
καὶ τότες ἡ τριμάρτυρος πατριαρχιὸ ἐγένη.
Ἀνάγκαζεν τοὺς Χριστιανοὺς νὰ βγαίνουν νὰ κολλοῦται,
τοὺς Τούρκους νὰ φονεύουσι γιὰ νὰ συχωρευοῦσι.
Μὲ ἀπὴς ἐκοινοῦστανε ὀλπίδα ἀποκίζαν,
καὶ μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ μὲ νίκη ἐγυρίζαν.
Τοῦ πατριάρχη τ' ὄνομα, τοῦ νοῦ τοῦ παναγίου,
ἐκράζανε καὶ λέγανε ξεῦρε Ἰωαννικίου.
"Ὅσο καιρὸ "καμε ἐδεκεῖ πολὺ καλὸ ἐστάθη,
κ' ἡ ἁμαρτίαις τοῦ λαοῦ ἡ ἀμετραις ἐχάθη.
Μέσα στὴ χώρα ἤρχοντα κ' ἦτονε νικημένοι,
κ' ἀπὸ τὸν πατριάρχη τως ἦτον εὐλογημένοι.
Σὲ τοῦτο ἡ Κρήτης ἔτυχε μέσα νὰ πολεμᾶται,
καὶ τοῦτα σὲ καμνιὰ βολὰ θέλει νὰ τὰ θυμᾶται.
Γι' αὐτῶς γιὰ τοῦτο εὐχαρεστιά πρέπο'νε νὰ σοῦ δώση,
χαρίσματα ποῦ πειθιμοῦ ἀφένταις νάχουν τόσοι.
Καὶ τίς λογιῆς χαρίσματα νὰ δώσουν εἰς ἐτίνα,
ἀνθρώπου χέρι δὲ ἔμπορεῖ νὰ γράψῃ μὲ ἓνα ἔντ.
Γιὰ νὰ σοῦ πῆ κ' ἀξιῶθηκες τιμαῖς στὰ ὑστερά σου,
καὶ θρόνος πατριαρχικὸς ἦλθε στὴν ἐκκλησιά σου.
Χαίρου γιὰτὶ σ' εὐλόγησε ὅταν ἐπολεμοῦσου,
κ' εὐχέστηκε τοῦ προίντζιπου τ' ἀφέντη τοῦ δικοῦ σου.
Χαίρου πῶς ἀποκλείθηκε καὶ στέκει μετὰ σένα,
κ' ἀφῆκε τὰ βασίλεια κ' εὐρίσκεται στὰ ξένα.

Χαίρου, καύχου, και λέγε το εις την ανάκαυσίν σου, σάν πέσουν οι πολέμοι σου κ' οι άνασταναγμοί σου (1).

Οι Μανιάται διεγερθέντες υπό των Ένετών πειρατικώς διέτρεχον τὰς θαλάσσας διαρπάζοντες και φονεύοντες τὰ τουρκικά πλοία και πληρώματα. Εις τοιαύτην μάλιστα έφθασαν τόλμην, ώστε περί τὰ τέλη του 1667 νύκτωρ εισέδυσαν μεταξύ του πολιορκούντος την Κρήτην όθωμανικού στόλου, πυρπολούντες και διαρπάζοντες, υπό αὐτάς τὰς κανονοσοιχίας του μεγάλου βιζύρου, όστις προηγουμένως συλλαβών τινας εκ τούτων άνεσκολόπισεν. Ο Άχμέτ Κιουπρουλής έν άπαλλαγῃ τοιούτων έπιφόδων έγθρών, προσέφερεν αὐτοῖς διπλοῦν μισθόν άφ' ό,τι έπληρόνοντο οι έν πολέμῳ στρατιῶται. Άλλ' οι Μανιάται, άγερῶχος άποδρίψαντες τὰς προτάσεις του, έξηκολούθησαν οὐχ ήττον τὰς πειρατικάς εκδρομάς των. Εμπλεως θυμοῦ διέκ την αὐθάδειαν ό Κιουπρουλής διέταξε τόν Χασάν-Μπαμπάν, περίφημον πειρατήν, και τόν καλλίτερον ναυτικόν τῆς Τουρκίας, ένα μεταβάς εις τὰ παράλια τῆς Μάνης φέρῃ αὐτοῖς εις ύποταγήν. Ο Χασάν-Μπαμπάς ένεφανίσθη μετά καλῶς έξηρητημένου στολίσκου εις τόν λακωνικόν κόλπον, και ύψώσας λευκήν σημαίαν τοῖς προέτεινεν άμνηστειάν επί τῆ παραδόσει όμήρων. Οι Μανιάται άντι άπαντήσεως τῶ έστειλαν χάλαζαν σφικρῶν, και δι' άποστόλων προσεκάλουν τοῖς κατοίκους εις γενικήν συνέλευσιν, ἧς έδρα ώρίζετο ἡ Άνδρούβιστα ἢ αι Κυτριάι. Τὰ γυναικόπαιδα, διά πᾶν ένδεχόμενον, διεστάχθησαν ένα καταφύγῳσιν εις τὰ όρη. Άλλ' ένῶ ανερχόχωντο αι γυναίκες τὰ φρικαλέα εκκίνα ύψη, φέρουται επί των ώμων τὰ πενιχρά των έπιπλα, και οδηγούσαι τὰ ποίμνια των αιγῶν, νεανίσκος στελλόμενος εκ μέρους του άνδρός, ήρώτησε μιάν εξ αὐτῶν βυζάνουσαν βρέφος πρό τριῶν ήμερῶν τεχθέν, ποῦ είχε θέσει την σπάθην και τὸ τουρέκιον, κατά την ώραν τῆς κατεσπευσμένης άναχωρήσεώς της. Η γενναία Σπαρτιάτις, εκ του έπισήμου οίκου των Γερχαρών καταγομένη, άπεκρίθη όργίλως: « Εἶπέ εις τόν άνδρα μου να έλθῃ γλήγορα » να φυλάξῃ την γίδα, και να κρατήσῃ τὸ παιδί, και εγώ πηγαίνω » να εὔρω τὰ όπλα του, και θα τὰ μεταχειρισθῶ καλλίτερα από » αὐτόν. » Και παραδοῦσα τὸ βρέφος εις τινα όπισθεν βαδίζουσαν

(1) Διήγησις του έν Κρήτη πολέμου, σελ. 279—281. -- Παρελ. Έλλην. Άνεκίστα Β'. σελ. 251.

γραίαν ἔδραμε πρὸς τὴν παραλίαν τὸ παράδειγμα αὐτῆς ἐμιμήθησαν καὶ αἱ ἄλλαι συμφυγάδες, αἵτινες ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐξ Ἀνδρουεΐτης καὶ Κυτριῶν, ἐρχομένων πρὸς τὸ παράλιον πολεμιστῶν, καθ' ἣν στιγμήν ὁ Χασάν-Μπαμπᾶς ἠτουμάζετο πρὸς ἀπόδασιν. Αἱ μέχρι οὐρανοῦ ἀπειλητικαὶ φωναὶ τῶν γυναικῶν, καὶ οἱ ἄγριοι ἀλλαγμοὶ τῶν ἀνδρῶν, ἠνάγκασαν τὸν Χασάν ἵνα μὴ διακινδυνεύσῃ τὴν ἀπόδασιν. Καὶ τὴν νύκτα δέκα Μανιάται ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν ἔκοψαν τὰς κάλους τῶν ἀγκυρῶν τοῦ στολισκου, ἐξ οὗ δύο πλοῖα ῥιφθέντα ἐπὶ τῶν βράχων συνετρίβησαν, καὶ διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, οἵτινες καὶ πολλοὺς Τούρκους ἤχμαλώτισαν· μόλις δὲ ὁ Χασάν-Μπαμπᾶς αἰσχυρῶς φεύγων ἠδυνήθη ἵνα σωθῆ ἐπὶ ἐνὸς καὶ μόνοι πλοίου (¹).

Ἡ τοιαύτη ἀνέλπιστος ὑπεροχὴ τῶν Μανιατῶν κατ' ἀνδρὸς θεωρουμένου ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τολμηροτέρους κατέστησεν αὐτοὺς, μανιωδέστερον ἐξακολούθησαντας τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Τούρκων ἀδημονούντων περὶ τοῦ πρακτέου.

Ὁ μέγας βιζύρης Κιουπρουλῆς μὴ θεωρῶν τὴν ἐπιχείρησιν ἀξίαν τῆς διακινδυνεύσεως τῆς μεγάλης φήμης του κατέφυγεν εἰς στρατήγημα. Ἡ πατροπαράδοτος διαίρεσις ἐλυμαίνετο καὶ ἐν Μάνη, ἐν ἣ μανιωδῶς ἐπάλαιον περὶ πρωτείων αἱ δύο ἰσχυραὶ φατρίαι τῶν Στεφανοπούλων καὶ Ἰατραίων. Εἷς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κοσμάδων Λιβέριος Γερακάρης, εἶχεν ἀρράβωνισθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ Γιακουμῆ Ἰατροῦ τῆς ὁποίας τὴν χεῖρα προσζήτει ὁ Μιχάλης Λεμηθάκης ἐκ τῆς ἀντιπάλου φατρίας τῶν Στεφανοπούλων, ὅστις, μετὰ τὸν ἀρράβωνια, ληστρικῶς ἀπελθὼν τὴν ἤρπασεν. Ἐντεῦθεν προήλθον μάχαι καὶ φόνοι μεταξὺ τῶν δύο μερίδων (²).

Ὁ Λιβέριος Γερακάρης, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὑποκοριστικὸν *Λιμπεράκης*, νεανίας εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς κωπηλάτης εἰς τὸν ἐνετικὸν στόλον· ἔπειτα δὲ ναυτικὸς γενόμενος ἠγάρασεν ἐν πλοῖον καὶ κατέστη εἰς τῶν τρομερωτέρων πειρατῶν (³). Μετὰ τὴν ἐπισυμβῆσαν αὐτῷ προσβολὴν ἐξηκολοῦθησε τὸ πειρατικὸν στάδιον, καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἐπιδρομῶν συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων μετ' ἄλλων συμπατριωτῶν του, ἀέσιμος ἐφυλάσσετο εἰς τὰ κάτεργα.

(¹) Guilletière, Athènes Anciennes.—Spon, Voyage.

(²) Χρονικὸν Κρητικῆς, ἔκδ. Γ. Παπαδοπούλου, σελ. 18.

(³) Cantemir, Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1743, Tom. IV.

Τὸν Αἰμπεράκην τοῦτον ἀπεφάσισεν ὁ μέγας βιζίρης ἵνα μεταχειρισθῆ ὡς ὄργανον πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἀτιθάσων συμπατριωτῶν του. Ἐλευθερώσας ὅθεν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῷ ἐγορήγησεν ἄφρονον χρυσίον, καὶ ἐροδιάσας μὲ μυστικὰς ὁδηγίας ἀπέστειλεν εἰς Μάνην μετὰ μεγάλων δυνάμεων. Ὁ Αἰμπεράκης λυσσῶν κατὰ τῆς ἀντικάλου φατρίας, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν οἰκογενειακῶν ὀπαδῶν του, πρὸς οὓς ἀφειδῶς διμεύρασε τὸ τουρκικὸν χρυσίον, καὶ μανιώδη ἐκήρυξε κατὰ τῶν Στεφανοπούλων πόλεμον.

Οἱ ἐν Μάνῃ διασπαρέντες πράκτορες τοῦ Κιουπρουλλῆ ἐνέβαλον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τῶν ἰσρέων καὶ καλογήρων, ὅτι ὁ μέγας βιζίρης ἐξαιρετικῶς θὰ τοῖς ἀφήσῃ τὴν χρῆσιν τῶν κωδωνῶν, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς σταυροπηγίας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν κωδωνοστασιῶν, ὅτι θὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ τοῦ φόρου τῶν παιδιῶν, θὰ τοῖς χαρίσῃ τὸ ἡμισυ χαράτζιον, καὶ ὅτι οὐδεὶς Τοῦρκος θὰ κατοικήσῃ εἰς τὸν τόπον των.

Ἄμα ἐτελείωσεν ὁ κατὰ τῆς Κρήτης πόλεμος, ὁ μέγας βιζίρης ἐπεμφῶν ἐκ Χίου λακωνικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Μανιάτας, δι' ἧς χορηγῶν ἀμνηστειὰν καὶ δωροῦμενος τοῖς καθυστερουμένοις φόρους, προσεκάλει εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ, ὅτι θέλουσι διέλθει διὰ στόματος μαχαίρας, ἐν περιπτώσει ἐρνήσεως. Συγχρόνως δ' ἔστειλε τὸν Κεῖζὰ Ἀλλῆ-πασάν μετὰ ἑξ̄ χιλιάδων ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ἐξ Εὐβοίας, Ἀθηνῶν καὶ Ναυπάκτου, ὅστις ἀποβιβάσθεις εἰς Ζαρνάταν ἔκτισεν ἐν φρούριον εἰς Πόρτο-Κάλιο, καὶ ἕτερα εἰς Οἰτυλον καὶ Κελερᾶν, τηρήσας διαγωγὴν εἰρηνόφιλον ἵνα μὴ τοὺς διερεθίσῃ, καὶ παριστῶν ὅτι τὰ φρούρια ἐκεῖνα ἠγείροντο ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ οὐχὶ πρὸς κατοχὴν ⁽¹⁾.

Ἄμα τὰ φρούρια κατεσκευάσθησαν, οἱ περὶ τὸν Αἰμπεράκην συνέλαβον τινὰς τῶν ἐπισημοτέρων ἐχθρῶν των. Οἱ ὑποκινήσαντες τὴν σύλληψιν Τοῦρκοι ἐδείξαν φαινομένην ἀδιαφορίαν. Κατὰ τὴν δίκην ἐτηρήθησαν αἱ νόμιμοι διατυπώσεις, καὶ οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι, χαρτακπηροσθέντες ὡς ταραξίαι τῆς κοινῆς ἡσυχίας, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, γενομένης τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἐξουσίαν παντὸς τοῦ σώματος τῶν Μανιατῶν ⁽²⁾. Ἔνεκα δὲ τῶν καταδικωμῶν

⁽¹⁾ Hammer, VI, σελ. 329, 337. — Nani, II, σελ. 623.

⁽²⁾ Guilletiere, σ.λ. 39—40.

ἐκείνων ἡ πατριωτικὴ φάρα τῶν Στεφανοπούλων ἠναγκάσθη ἵνα ποιήσῃ τὸν εἰς Κορσικὴν γνωστὸν ἀποικισμὸν.

Πολὺς ὅμως δὲν παρῆλθε χρόνος, καὶ οἱ Μανιάται συνειδότες τὴν πλάνην, ἐκέρυξαν τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Ὁ λαομίσητος Λιπεράκης ἵνα ἐξαγίση τὴν προδοσίαν, ἐπεδόθη πάλιν εἰς τὸ πειρατικὸν στάδιον, λυσσωδέστερον κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιτιθέμενος· συλληφθεὶς ὅμως ἐρρίφθη εἰς τὸ Μπάνιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν μετὰ ταῦτα ἐλευθερωθεὶς ἔλαβεν ἐνεργητικώτατον ὑπὲρ τῶν Τούρκων μέρος, ὡς ἀμέσως ῥηθήσεται.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαρζόνη καὶ οἱ Χιμαριῶται διεγερθέντες ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου, ἐπανεστήσαν κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ πόλεμος τῆς Κρήτης ἐγένετο ἀληθῶς ἡ καταδόθρα ἡ καταπιούσα τὴν ζωὴν τῶν διαμφορητοῦντων τὴν κατοχὴν τῆς Ἀνατολῆς δύο τότε μεγάλων κρατῶν. Εἰς διεξαγωγὴν αὐτοῦ ἡ Ἐνετία κατηνάλωσεν ἑκατὸν εἴκοσι ἐξ ἑκατομμύρια δοικῶν ἀντιστοιχοῦντων πρὸς ἑξακόσια τριάκοντα ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν· τριάκοντα δὲ χιλιάδες Χριστιανῶν, καὶ ἑκατὸν χιλιάδες Τούρκων ἔπεσαν ἐν μόνῃ τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Χάνδακος. Ἀμφότεροι γίγαντες ἀπληείφθησαν ἐν τῷ ἀγῶνι, καὶ μετὰ λυσσώδους ἐπιμονῆς ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἔτη σῶμα πρὸς σῶμα ἐπάλαισαν. Τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος κατέφαγον τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ μόνον οἱ σκελετοὶ παρέμειναν κατὰμαυροὶ ἐν μέσῳ τῆς ὑπὸ τῶν ἀπείρων ὑπονόμων ἀνασκαφίσης μεγαλομάρτυρος νήσου. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἡ Δημοκρατία καὶ ὁ σουλτάνος ἠθέλησαν ν' ἀνανεώσωσι τὴν πάλιν ἐκλέξαντες θέατρον τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἐνετοὶ στρατολογήσαντες τοὺς λογάδας τῆς Ἰταλίας καὶ Γερμανίας καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εὐχερῶς κατέκτησαν τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὅποιαν μετ' ὀλίγα ἔτη ἀμαχητὶ σχεδὸν ἐγκατέλιπον, ὡς στερηθέντες καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικουρῶν καὶ τῆς συμπράξεως τῶν ἐντοπίων.

Διὰ τῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ Κρητικοῦ πολέμου συνομολογηθείσης εἰρήνης παρεχωροῦντο τῇ Ἐνετικῇ δημοκρατίᾳ αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατακτηθεῖσαι ἐν Δαλματία χῶραι· ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ διακόρυθμίσει τῶν ὁροθεσιῶν οἱ Τούρκοι προέβαλλον ἀδίκαια ἀπαιτήσεις, οἱ περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα οἰκοῦντες Μορλάχοι μὴ ἀνεχόμενοι ἵνα ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν συνήκhsαν ἐν τῇ

Ἐνετικῇ περιφερείᾳ τοῦ Σεβενίκου, καὶ ἀντεκδικούμενοι διὰ τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβληθέντα μετὰ ταῦτα κακὰ συνεσηματώθησαν περὶ τοὺς τετρακοσίους καὶ ἐπιπεσόντες κατέσφαξαν τοὺς κατ' αὐτῶν βίαιο-πραγῆσαντας (1683). Τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει διατρίβων σουλτάνος ἐθεώρησε τὴν Δημοκρατίαν παραίτιον, καὶ προσεκάλεσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα βάϊλον ἵνα ἐμφανισθεὶς δικαιολογηθῆ, ἀπειλῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὴν σφαγὴν ἰσαριθμῶν Ἐνετῶν ὑπηκόων. Ἐντρομος μαθοῦσα τὰ συμβαίνοντα ἡ Γερουσία διέταξε τὸν μὲν προβλεπτήν τῆς Δαλματίας ἵν' ἀνάστειλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Μορλάχων, τὸν δὲ βάϊλον ὅπως δωροδοκῶν τὸν μέγαν βιζύρην δυσωπήσῃ τὸν ἐξηγριωμένον σουλτάνον. Ἐν τούτοις ὁ μὲν βάϊλος ριφθεὶς μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς τὴν φυλακὴν ἤκουσε μετ' οὐ πολὺ τὴν ἀπόφασιν τοῦ διδανίου, κελεύουσαν αἶμα ἀνθ' αἵματος, ἐκτός ἐὰν ἐπλήρουν εἰς τὸν σουλτάνον, τὸν μέγαν βιζύρην καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἐν τέλει τριακοσίας δεκαπέντε χιλιάδας δουκάτων, οἱ δὲ Μορλάχοι λαβόντες πλέον τὰ ὄπλα ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυροπόλησαν τουρκικὰ τινα φρούρια.

Ἐνῷ οὕτω τὰ πράγματα διέκειντο οἱ συμμαχοῦντες αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, πάπας, καὶ βασιλεῖς τῆς Πολωνίας ἐπωφεληθέντες τῆς περιπτώσεως προσεκάλεσαν τὴν σύμπραξιν τῆς Δημοκρατίας πρὸς καταστροφὴν τῶν ἄρτι ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης ἀποδιωχθέντων Μουσουλμάνων. Αὕτη δὲ μετὰ πολλὰς ἐν τῇ Γερουσίᾳ συζητήσεις παρεδέχθη τὴν προτεινομένην συμμαχίαν (1684), ὑπὲρ ἧς ἐπεκαλέσθη καὶ ἡ σύμπραξις διαφόρων ἄλλων τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τοῦ τσάρου τῆς Μοσχοβίας. Ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ ἡ Δημοκρατία ἐπέσπευσε τὰς ἐν τῷ ναυστάθμῳ ἐργασίας, διατάξασα στρατολόγησιν ἐν Ἰταλίᾳ, Δαλματίᾳ, ὡς καὶ δύο χιλιάδων Ἑπτανησίων, καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν περιβλεπτόν ἦρωα τοῦ Χάνδακος Φραγκίσκον τὸν Μοροζίνην. Συγχρόνως δ' ἐνισχύσασα τὰ ἐν Δαλματίᾳ στρατεύματα διώρισεν ἑκτακτὸν γενικὸν προβλεπτήν τὸν Δομένικον Μοσενίγον, ὅστις περὶ τὸ ἔαρ τοῦ 1684 κατέπλευσεν εἰς Ζάραν μετὰ τοῦ προβλεπτοῦ τοῦ στόλου Γερολύμου Γαρζόνη, διαταχθέντος ἵνα ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ναυάρχου πλεύσῃ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ ὁ παρακολουθῶν ἑκτακτος κυβερνήτης Ἀλέξανδρος Μολίνος διετάσσεται νὰ κατὰπλεύσῃ ἀμέσως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τοιαῦτα λαβοῦσα ἡ Δημοκρατία μέτρα διέταξε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βαι-

λον αὐτῆς Καπέλλον ἵνα ἐκθέτῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἡ τοσάκις παρα-
βιασθεῖσα εἰρήνη, ἡ ἀβυθαίρετος καταπάτησις τῶν ὁροθεσιῶν τῶν ἐν
Δαλματικῇ κήτῃσιν αὐτῆς, ἡ ὑποστήριξις τῶν παραβλαπτόντων
τὸ ἐμπόριον αὐτῆς πειρατῶν, αἱ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους ἀπειλαί,
ἀναγκάζουσιν αὐτὴν ἵνα συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς
Γερμανίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν
παραβιαζομένων δικαιωμάτων τῆς. Ἄλλ' ὁ πρεσβευτὴς μὴ τολμή-
σας νὰ ἐκθέτῃ ταῦτα εἰς ἔθνος ἀγνοοῦν καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ
διεθνοῦς δικαίου μεταμφισθεῖς ἔφυγε λάθρα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως
ἐπὶ Χίω πλοίου· οἱ δὲ Τούρκοι μόλις ἔμαθον τ' ἀπορασισθέντα λυσ-
σαλοὶ ἔδραμον εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ, καὶ συλλαβόντες τοὺς ὑπαλ-
λήλους τῆς Δημοκρατίας σιδηροδεσμίους ἔρριψαν εἰς τὰς φυλακάς.
Τὸ διδάνιον κατεπευσμένως διέταξε τὴν παρασκευὴν τῶν στρατῶν
καὶ τῶν στόλων, προσκαλέσας εἰς βοήθειαν καὶ τοὺς πειρατὰς τῆς
Ἀφρικῆς.

Ἐπειδὴ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας διηρέθησαν αἱ γνώμαι
ἐν Ἑνετίᾳ, διότι ἄλλοι ἐπρότειναν τὴν κατοχὴν τοῦ Δαλματικοῦ
Καστελνουόβου καὶ τὴν μετὰ ταῦτα καθυπόταξιν τῆς Ἀλβανίας, θεω-
ροῦντες ἀσύμφορον τῇ Δημοκρατίᾳ πάσαν μεμακρυσμένην ἐν τῇ Ἀνα-
τολῇ κατάκτησιν, ἡ Γερουσία ἀνέθηκεν εἰς τὴν σύνεσιν τῶν ἀρχηγῶν
τὴν ἐκλογὴν τῶν προσβληθησομένων χωρῶν. Τὴν 10 Ἰουνίου ἀναχω-
ρήσας ἐξ Ἑνστιᾶς ὁ Μοροζίνης ἐπλεύσε πρὸς τὰ παράλια τῆς Δαλμα-
τίας καὶ ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ συνζήτησε τὰ τῆς ἐκστρατείας·
ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἄλωσις τοῦ Καστελνουόβου καρίστα δυσχεραίας, ἀνε-
χώρησεν ἐκεῖθεν καὶ πρὸ τῆς Κερκύρας ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ
στόλου, συγκροτουμένου ἐκ δώδεκα καλῶς ἐξοπλισμένων γαλερῶν
τοῦ πάπα καὶ τοῦ ἐν Μεσίτῃ τάγματος, κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα
τῆς ὁμωνύμου τῆ νήσω πρωτευούσης.

Ὁ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἐνθουσιασμός τῶν Ἑκτανησιῶν ὑπῆρξεν ἀνώ-
τερος παντὸς ἐπαίνου. Σημαντικὰ κατεβλήθησαν ποσά, ἐστρατολογή-
θησαν οἱ γενναϊότεροι, καὶ ἰδιώται προθύμως προσέφερον καὶ πλοῦτη
καὶ σώματα ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πολέμου. Μεταξὺ τῶν τελευταίων
καταριθμεῖται καὶ ὁ Εὐστάθιος Ῥωμανός, ὁ ἐπονομαζόμενος Μανέτας,
ἀνδρείος καὶ ἐπιδέξιος καταδρομεὺς, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μοροζίνῃ ἀρ-
χιηγὸς τοῦ καταδρομικοῦ στολίσκου. Ἐνῶ δ' ἔτι διέτριβεν ὁ στόλος ἐν
Κερκύρᾳ ἐχθρικά πλοῖα ἐνεφανίσθησαν περὶ τὸ νησιόριον Σάζινον, εἰς

καταδίδωξιν τῶν ὁποίων ἐστάλη ὁ ναύαρχος τοῦ στολισκοῦ τῆς Μελίτης μετὰ τοῦ Μανέτα.

Ὁ Μοροζίνη, ἐπιθεωρήσας τὰ φρούρια τῆς πόλεως καὶ διατάξας τὰς ἀναγκαιούσας, ἐπισκευὰς συνεχόρησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς γῆσου Λευκάδος, τοῦ περιλαλήτου ἐκείνου ὄρητηρίου τῶν λυμαινομένων τὴν Ἀνατολὴν πειρατῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐθεωρήθη ἀναγκαία καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἀποβίβασις δυνάμει, καὶ πρὸς περισπασμὸν τῶν πολεμιῶν, καὶ πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς διετάχθησαν οἱ Κεφαλλῆνες Βαπτιστῆς Μεταξᾶς, προβιβάσθεις εἰς βαθμὸν ταγματάρχου, καὶ ὁ Ἄγγελος Δελλαδέτομας ἵν' στρατολογήσωσιν ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης αὐτόχθονας ὄπλοφόρους.

Μετὰ τοῦ Μοροζίνη συνεστράτεον τότε καὶ τρεῖς ἄρματωλοι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Ἄγγελης ὁ Σουμίλας ἢ Βλάχος, ἐξ Ἰωαννίνων, Πάνος ὁ Μεϊτάνης ἐκ Κατούνης τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ τὸ Μικρὸ Χαρμόπουλο ἐξ Ἀγρᾶφων. Οὗτοι ἐνοχοποιηθέντες προηγουμένως κατὰ τῶν Τούρκων περιεφέροντο ὡς ἀντάρται ἐν Ἀκαρνανίᾳ, προσβάλλοντες ἐξ Ἰσού τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς Ἐνετούς. Ἀλλ' ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία κατώρθωσεν ἵνα συλλάβῃ διὰ προδοσίας αὐτοὺς κατὰ τὰ παράλια τῆς Βονίτισης. Ἐνῷ δὲ οὗτοι δέσμοι ἐφέροντο ἐπὶ ἐνετικῆς γαλέρας, Ἀλγερινὴ φούστα παρουσιασθεῖσα κατὰ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας προσεκάλεσεν εἰς πρᾶδοσιν τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες μετὰ μικρὸν ἀρχοβολισμὸν ἐνέδωκαν εἰς τὸ ὑπερβάλλον τῶν πολεμιῶν. Οἱ αἰχμαλώτοι ἄρματωλοι ἀκούσαντες τὸν θόρυβον ἠρώτησαν ναύτην τινα περὶ τῆς αἰτίας, καὶ μαθόντες τὰ συμβαίοντα παρεκάλεσαν αὐτὸν, νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν πλοίαρχον, ὅτι ἐὰν συνήνει νὰ λύσῃ τὰ δεσμὰ καὶ τοῖς δώσῃ τὰ ὄπλα αὐτῶν ἀνελάμβανον τὸν κατὰ τῶν Ἀλγερινῶν πόλεμον. Ὁ πλοίαρχος συλλογιζόμενος, ὅτι καὶ οὕτω καὶ ἄλλως ἤθελον ἀπολεσθῆ, καὶ γνωρίζων ἅμα τὴν φήμην τῶν δεσμοτῶν παρεδέχθη τὸ αἷτημα. Ἀφοῦ δὲ οἱ ἄρματωλοι ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἔλαβον ἀνά χειρας τὰ προσφιλῆ των ὄπλα ἐπήδησαν πυροβολοῦντες καὶ ἀγρίως ἀλαλάζοντες ἐπὶ τῆς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν προσεγγιάσεως πρὸς παραλαβὴν τῶν αἰχμαλώτων φούστας. Οἱ Ἐνεταὶ ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν Ἑλλήνων παρηκαλούθησαν αὐτοῖς, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῶν Ἀλγερινῶν οἱ μὲν ἐφρονεύθησαν, οἱ δὲ ἠχμαλωτίσθησαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ νικηταὶ δέσαντες ὀπισθεν τῆς γαλέρας τὸ πειρατικὸν πλοῖον ἐν θοιᾷ μὲν εἰσήλθον εἰς Ἐνετίαν, ἐνθα ὁ πλοίαρχος ἐκτιμῶν τὸ μέγε-

θος τῆς προσφερθείσης ὑπηρεσίας ἀνέφερε μετὰ μεγίστων ἐπαίνων εἰς τὴν Πολιτείαν, ἣτις ἀντήμευε γενναίως τοὺς τρεῖς ἀρματωλοὺς, ἐπιχορηγήσασα αὐτοῖς βαθμοὺς καὶ γαίας (').

Ὁ χριστιανικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἐκ τριάκοντα ὀκτὼ γαλερῶν, ἐξ γαλεκτσῶν, καὶ πολλῶν φορηγῶν πλοίων, μετ' ἐπίσημον δοξολογίαν ἀπέπλευσεν ἐκ Κερκύρας, καὶ τὴν 20 Ἰουλίου προσορμισθεὶς εἰς Δέματα τῆς Ἠπειροῦ ἀπεβίβασε τοὺς τρεῖς ἀρματωλοὺς καὶ παρεσκευάσθη πρὸς πολιορκίαν τῆς Λευκάδος, ἐκεῖ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν Ἑπτανησίων συμποσούμενα εἰς ἐπέκεινα τῶν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν' καὶ τῶν μὲν Κεφαλλήνων καὶ Ἰθακησίων ἠγούντο οἱ Μεταξᾶς, Δελλαδέτσικας, καὶ Ἀναστάσιος Ἄνινος, τῶν δὲ Ζακυνθίων ὁ Ἰωάννης Κουτούβαλης καὶ Νικόλαος Κομοῦτος, καὶ τῶν Κερκυραίων οἱ Ἰπτόται Βαρβάτης καὶ Μιδάνος. Τούτους δὲ παρηκολούθει καὶ Σταματέλος ὁ Καπνίσσης Ζακύνθιος εὐγενής, ἐξ ἰδίων ἐξοπλίσας μίαν γαλιόταν μετὰ ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν.

Οἱ ἐν τῇ φρουρᾷ τῆς Λευκάδος ἐννεακόσιοι Ὀθωμανοὶ ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ τῶν πέριξ ἠτοιμάσθησαν πρὸς ἄμυναν' ὅθεν ἐξασφαλίσαντες τὰ γυναικόπαιδα καὶ ὀχυρώσαντες τὸν πρὸ τοῦ φρουρίου προμαχῶνα δι' ἐννεμήκοντα πυροβόλων, διέλυσαν τὴν ἐν τῷ πορθμῷ Ξυλίην γέφυραν καὶ καρτερικῶς ἀνέμενον τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων.

Ὁ Μοροζίνης καλῶς διαρρυθμίσας τὰ τῆς προσβολῆς κατέπλευσε τὸ ἑσπέρας τῆς 20 Ἰουλίου ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς νήσου, καὶ ἀποβιβάσας τὰ στρατεύματα διένειμεν αὐτὰ εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Στρασούλδου διετάχθη ἵν' ἀποβιβασθῆ ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ξηρᾶς, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Φραγκίσκου Σαλβατικοῦ νὰ καταλάβῃ ἐν τῇ νήσῳ τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθέντα οἰκήματα. Πρὶν δὲ ἀρχίσῃ ἡ προσβολὴ τοῦ φρουρίου ὁ Ἐνεπὸς ἀρχιστράτηγος ἔπεμψε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Τούρκους.

(') Περὶ τούτου διεσώθη καὶ τὸ ἐξῆς δημοτικὸν ᾄσμα.

Μὴ νᾶνε χιόνια στὰ βουνά, μὴ νᾶν' πανιά ἀπλωμένα;
μὴ νᾶν' Ἀγγέλης πῶρχεται, Ἀγγέλης καὶ Μαϊτάνης,
καὶ τὸ μικρὸ Κορμόκουλο πῶρχετ' ἀπὸ τ' Ἀγρόρα,
μὲ τὰ μπαϊράκια ἀνοικτὰ τὰ κόκκινα τὰ ἄσπρα;
στὴν Ἄρπον πᾶν κ' ἐκόνεψαν, στὴ Βόνιτσα τοὺς πιάουον.
Μιὰ φούστα ἐξαγνάντισε...

« Ἡμεῖς Φρυγικός Μοροζίνης γενικὸς πληρεξούσιος τῶν στρατευμάτων τῆς γαληνοτάτης τῶν Ἑνετῶν πολιτείας, πρὸς ὑμᾶς τὸν Βεχίρ ἀγᾶν, λοιπούς ἀγάδες καὶ κατοίκους τῆς Ἁγίας Μαύρας. Ἡ πρωτίστη αἰτία ἡ ἀναγκάσασα τὴν γαληνοτάτην πολιτείαν εἰς συνένωσιν τῶν ἰσχυρῶν αὐτῆς στρατευμάτων εἶναι, διότι ἀσεβῶς κατεπατήθη ἡ εἰρήνη διὰ τοῦ ἐν τοῖς τόποις τούτοις χορηγουμένου ἀσύλου εἰς πλοῖα βαρβάρων πειρατῶν, καὶ τῶν ἐχθρικῶν κινήματων καὶ κειρατιῶν, τὰς ὁποίας σεῖς, παρὰ τὰ συμπεφωνημένα, διαπράττετε, ὑβρίζοντες, ἐχθροπραγούντες, καὶ καταδιώκοντες ἀνοποφόρως πρόσωπα καὶ πράγματα τῶν ἡμετέρων ὑπήκόων. Ὅθεν καὶ δικαίως ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπέσυρεν ἐφ' ὑμῶν τὴν φοβερὰν δεξιάν τοῦ γαληνοτάτου ἡμῶν ἡγεμόνος ἵνα βίβῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς σας τοὺς πρώτους κεραυνοὺς τῆς ἐξαφθείσης ὀργῆς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤλλομεν ἵνα ἐπιφέρωμεν καθ' ὑμῶν τὴν δεινότεραν πληγὴν, ἐξ ἧς ἀναπόφευκτος θέλει εἶσθαι ἡ καταστροφὴ παντός τοῦ φρουρίου. Πρὶν δὲ μὴς ἐκτελέσωμεν αὐτὴν ἠβελήσαμεν κατ' ἔλεος, ὅχι ἀξιόμιμητον παρ' ὑμῖν, νὰ σᾶς νοθεύσωμεν, ὅτι ἔαν μίχρως ὅλης τῆς σημερινῆς καὶ τελευταίας ἡμέρας δὲν ἀποφασίσητε τὴν εἰς χεῖρας ἡμῶν παράδοσιν τοῦ φρουρίου οὐδὲν δύνασθε νὰ προσδοκᾶτε ὄφελος ἐξ ἐλέους ἢ συμπαθείας· διότι ὅλον τὸ φρούριον θέλει ἀποτεφρωθῆ, δὲν θὰ μένῃ λίθος ἐπὶ λίθου, καὶ οὐδὲνα οἶκτον θέλομεν δεῖξει πρὸς οὐδὲν γένος ἢ ἡλικίαν, ὅπως διὰ τῆς θυσίας ὑμῶν, τῶν οἰκογενειῶν, τῆς περιουσίας, καὶ τῆς χύσεως ὅλου τοῦ αἵματος ὥσπερ οἶκην ὄλω τῶν ὑμετέρων βαρβάρων κακουργιῶν. »

Εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς ὁ φρούραρχος Βεχίρ ἀγᾶς.

« Πρὸς τὸν ἀξιοεῖσαστον καὶ ἐντιμον στρατηγὸν μεταξὺ πάντων τῶν ἐθνῶν τοῦ Μεσοῦ. »

« Ἀποδίδοντες καὶ ἡμεῖς τὸν πρέποντα χαιρετισμὸν εἰς μεταξὺ ἡμῶν φίλιαν καὶ καλὴν ἀνταπόκρισιν, εὐχόμεθα πολλὰ ἔτη. Ἐλάδομεν τὴν ὑμετέραν ἐπιστολήν καὶ ἐνοήσαμεν τὰ διαλαμβανόμενα. Ἐὰν ἐνοήτε τὰ πλοῖα τῆς Ἀνατολῆς, πράξατε ὅτι στοχάζεσθε ἀναγκαῖον. Ἀλλὰ τὸ νὰ θέλετε νὰ μᾶς διώξητε ἀπὸ τὴν οἰκίαν ἡμῶν, διαφέρει τὸ πρᾶγμα. Ὁ ἀυτοκράτωρ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς συνθηκολογήσεως μᾶς ἐπρόσταξε νὰ μὴν ἔχωμεν γαλιότας. Ἡμεῖς στοχάζομεθα, ὅτι ἔχετε φιλίαν μετὰ τοῦ σουλτάνου, καὶ ὅτι εἴμεθα καλοὶ γείτονες. Ἀλλὰ σεῖς πρὸς ἐξεύρεσιν αἰτίας διὰ νὰ μᾶς ζημιώσητε, ὡς σκοπεύετε, ἐφευρίσκατε τοιαύτας προφάσεις. Ὅμως μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, εἰς τοὺς πράττοντας τὰ ἐναντία τῶν πρεπόντων, ἐπιφυλάσεται ἡ κρέπουσα ἀναταμοιβή. Ἡμεῖς προητοιμασθήμεν ἐναντίον παντός, καὶ ὁ σουλτάνος ἕως τῶρα (ὁδὲκα σκ ὁ Θεὸς) ἐτιμώρησε πάντας τοὺς διαταράξαντας τὴν καλὴν εἰρήνην, καὶ ἀκόμη μέλλει νὰ πράξῃ τὸ αὐτό. Καθεὶς λοιπὸν ἕς διαφυλάξῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ διὰ τ' ἀποδείξῃ ἐν ἀνάγκῃ τὴν ἰκανότητά του. Ἀλλὰ ἐπιστολήν μὴ μᾶς στείλητε περὶ τούτου. »

Ὁ Μοροζίνης βλέπων τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐν Δευκαδὶ διατάξε γὰρ

νικόν και συνεχῆ κατὰ τοῦ φρουρίου κανονοβολισμόν. Καί μολοντοῦτο εἰ και αἱ χαλαζήδον καταπίπτουσαι βόμβαι κατηρείπωσαν και ἐπύρωσαν τὰ οἰκήματα, αἱ δὲ κραυγαὶ τῶν γυναικοπαίδων και οἱ ὀλολυγμοὶ τῶν φονευομένων και τραυματιζομένων ἀπατέλουν τρομερὰν και ἀπαίσιον συναυλίαν, κατ' οὐδὲν ἐμειώθη τὸ θᾶρρος τῶν ὑπερασπιστῶν. Ὁ ἀρχιστράτηγος ἵνα καταβάλλῃ αὐτοὺς, ἐκτὸς τοῦ ἀδιακόπου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς κανονοβολισμοῦ, διέταξε και τὸ ναυτικὸν νὰ βομβαρδίξῃ τὸν προμαχώνα. Ἐν τῷ μεταξὺ τινὲς τῶν νεωστὶ ἐλθόντων Κεφαλλήνων τραπέντες εἰς ἀτακτον λεηλασίαν καταμηνύθησαν, ὅτι εἶχον ἀπὸ τῶν ἐγχωρίων διαρπάσει εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας προβάτων' και ταῦτα μὲν παρευθὺς ὁ Μοροζίνης ἐκέλευσεν ἰν' ἀποδοθῶσιν, οἱ δὲ λείψαντες ἰν' ἀποβληθῶσιν ἐκ τοῦ στρατοῦ και εἰσαχθῶσιν εἰς δίκην, θέσας συγχρόνως και δύο πλοῖα κατὰ τὸν πορθμὸν τοῦ Δρεπάνου πρὸς δικκώλυσιν τῶν μεταφερόντων τὰς λείας Κεφαλληνίων πλοίων και σύλληψιν τῶν ἀρπάγων. Ἐν τούτοις προσεγγίσας μέχρι βαλῆς κανονίου εἰς τὰ τεῖχη και ὁ καταδρομεὺς Μανέτας ἐκανοβοόλει τὸ φρούριον. Οὗτος ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἀπόδος μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα Ἑλλήνων εἰς Δέματτα ἐκυρσε τὸ Χέλι, ἔθθα ἦν τὸ ἀγροκῆπιον τοῦ διοικοῦντος τὴν Λευκάδα ἀγᾶ, και ὑψώσας ἐπὶ τοῦ οἴκου τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου ἔμεινεν ἀβλαβῆς ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ διευθυνομένων ἐχθρικῶν κανονοβολισμῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ και ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας Τιμόθεος Τυπάλδος ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα ἱερεῖς και μοναχοὺς παρουσιασθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον ἐν μέσῳ γενικῆς ἐκπλήξεως προσέφερε τὴν ὑπηρεσίαν ἑαυτοῦ και τοῦ ὑπ' αὐτὸν κλήρου ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου. Ὁ Μοροζίνης μετὰ σεβασμοῦ δεξιωσάμενος τὸν μαχητὴν ἱεράρχην ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσκειαν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ προσφορᾷ και παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα και δέντηαι πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ εὐδοξίας και ἐνισχύσεως τοῦ στρατοῦ, και καταστροφῆς τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Οἱ πολιορκηταὶ δὲν ἔπαυον ἐφορμῶντες μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ἰν' ἀναγκάσωσι τοὺς Τούρκους εἰς ἔξοδον, ἰδίως δ' ἔπραττον τοῦτο οἱ Παπο-Μελιταῖοι στρατιῶται, και ὁ Μανέτας, ὅστις πρὸς τὸ ἐσπέρας τῆς 26 Ἰουλίου μετὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐπλησίασε τὴν πύλην τῆς πόλεως και ἐπύρωσεν αὐτήν. Ὁ Στρατάρχης ἐραρμόσας κλίμακα ἐπὶ τῶν τειχῶν διέταξεν ἀπὸ τῆς θυχιάτης ἔφοδον, ἦν γενναίως

επώθησαν οἱ πολιορκούμενοι. Ἐν τούτοις οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐργαζόμενοι πρὸς πάντοσι δὴ καταπόνεσιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὑπόνομον μέχρι τῶν τειχῶν προήγαγον, καὶ διακόψαντες τὸ ὑδραγωγεῖον ἐπτέρησαν αὐτοὺς ἐνὸς τῶν ἀναγκαιοτέρων στοιχείων τῆς διατηρήσεως.

Ὁ Μοροζίνης πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ Σαβάν πασᾶς εἰσελθὼν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Πρεβέζης ἠτομάζετο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Λευκάδι πολιορκουμένων διέταξε τὸν Μεταξᾶν ἵνα καταλαβὼν μετὰ τῶν συνεπομένων Κεραλλήνων τὰ παρακείμενα μέρη διακόψῃ πᾶσαν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν ἐν τῇ στερεᾷ καὶ τῇ νήσῳ πολεμίῳν, ἀποστείλας καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ γαλέρας εἰς τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης· οὗτοι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κανονοβολοῦντες ἀπέδιωξαν τοὺς ἐκτὸς τοῦ Ἑπειρωτικοῦ φρουρίου ἐτκηνωμένους Τούρκους. Ἐν τούτοις Ἕλληνας ἀθήρα φυγῶν ἐκ Λευκάδος ἀνήγγειλε τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν πολιορκουμένων δεινοπαθόντων ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου καὶ παντοσιῶν στερήσεων, καὶ μελετώντων τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου. Διὰ ταῦτα ὁ Στρασόλδος παρεκίνει τὸν ἀρχιστράτηγον εἰς σφοδρότεραν καταπόνεσιν τῶν πολεμουμένων. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὰ περίξ τῆς Πρεβέζης ἀποδάντες Κεραλλῆνες διέτρεχον τὸ φρούριον καταδιώκοντες, συλλαμβάνοντες καὶ φονεύοντες τοὺς συναντωμένους ἀντιπάλους, ὁ δὲ καταδρομεὺς Μανέτας εἰσπλεύσας εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον διεκώλυε πᾶσαν διὰ θαλάσσης ἀπόπειραν πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Λευκάδι. Τέλος πάντων ἐκυριεύθη ἡ περιζώνουσα τὸ φρούριον τάφος, καὶ ταύτην πειθήσαντες διακόσιοι στρατιῶται εἰσῆλθον διὰ τοῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος, θύοντες καὶ ἀπολλύοντες πᾶν τὸ προστυχόν. Οἱ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ παρατείνωσιν ἐπὶ πλέον ματαίαν ἀπόπειραν ἀνεπέτασαν λευκὴν σημασίαν, καὶ ἐζήτησαν ἀναχωρῆσαι ἐπὶ τῇ παραδόσει τοῦ φρουρίου.

Οὕτως οἱ ἐν Λευκάδι περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας συμποσούμενοι σὺν γυναίξιν καὶ τέχναις μετὰ τῶν ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν διεπέρασαν ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων εἰς Πρεβέζαν, οἱ δ' Ἐνετοὶ καταλαβόντες τὸ φρούριον εὗρον ἐν αὐτῷ ἐξήκοντα πυροβόλα, πλήθος πολεμοφοδίων, καὶ ἑκατὸν τριάκοντα Χριστιανούς αἰχμαλώτους ἀμέσως ἀπελευθερωθέντας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις παρεδόθη τὴν 6/18 Ἀυγούστου, ὁ Μοροζίνης εἰς μνήμην τῆς ἐορταζομένης Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, διέταξεν ἵνα ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς μεταβληθῇ εἰς ἐκκλησίαν τὸ μουσεῖον.

μανικὸν τσαμίον, ἔνθα μετὰ μεγάλης πομπῆς μεταβάς ἐδοξολόγησά τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ. Μετὰ δὲ τοῦτο διορίσας ἔν τῇ νήσῳ προβλεπτάς, ἕκτακτον μὲν τὸν Δορένζον Βενιέρην, καὶ τακτικὸν τὸν Φίλιππον Παρούταν, καὶ ἀναθέμενος τὴν καταγραφὴν τῶν κτημάτων εἰς τὸν προβλεπτὴν τῶν νήσων Κορνάρου ἐπιδιώρθησε τὸ φρούριον, μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο τὰ πληρώματα τῶν πλοίων.

Μετὰ τῆς Λευκάδος οἱ Ἐνετοὶ προσέλαβον εἰς διακατοχὴν καὶ τὰ παρακείμενα νησιδρία, Σκορπίδι, Μεγανῆσι, Μικρονῆσι, Λιφτιά, Καστοὺς, Ἄρνοῦδι, καὶ Κάλαμον (1).

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας (Σπρομέρου καὶ Βάλτου) ἀναπτερωθέντες ἐκ τῶν περὶ ἀπελευθερώσεως κηρυγμάτων, καὶ διεγειρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν Μεϊτάνη, Σουμίλα, καὶ Χορμοπούλου, ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἀποδιώξαντες τοὺς Τούρκους ἐζήτησαν δι' ἀπεσταλμένων τὴν προστασίαν τῆς Δημοκρατίας. Ὁ Μοροζίνης οὐ μόνον ὑπεσχέθη αὐτοῖς εὐχαρίσως τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ αἰτουμένου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐμφύχουσιν αὐτῶν καὶ ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν Πρεβέζῃ συσσωματωθέντων Τούρκων, παραδώσας τὴν 10/22 Αὐγούστου τὴν διοίκησιν καὶ ἐπιδιώρθησιν τοῦ φρουρίου εἰς τὸν γενικὸν προβλεπτὴν τῆς θαλάσσης διευθύνθη εἰς τὸ περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου νησιδριον Πεταλαῦν, καὶ ἀποθιβάσας τὸν στρατηγὸν Στρασόλδου μετὰ πεντακοσίων στρατιωτῶν καὶ τὸν Δελλαδέταμαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑπτανησίων διέταξεν αὐτοὺς ἵνα διαπρέξωσι τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν φθείροντες πᾶν τὸ τουρκικὸν καὶ ἐξεγείροντες τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐκ τούτων δὲ ὁ μὲν Στρασόλδος ὁδεύων πρὸς Μεσολόγγιον (2) συναπλάκη μετὰ τοῦ Σεφέρ ἀγῆ, τὸν ὁποῖον κατανικήτας ἐγένετο κύριος τοῦ τε Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Δημοκρατίας ἐπέβαλεν ἐτήσιον φόρον ἐκ τεσσάρων χιλιάδων ταλλήρων. Πλὴν ἐπειδὴ ἕνεκα τοῦ κόπου καὶ τῶν ἐκ τῶν τελευμάτων ἀναθυμιάσεων ἐνέσκηψαν νόσοι κατατρύχουσαι τὸν στρατὸν ὁ Στρασόλδος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ Δελλαδέταμας ἐπιτυχῶν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς ἐντοπίους

(1) Π. Χιώτου, Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Γ'. — Locatelli, istoria della Veneta guerra in Levante. — Garzoni, istoria della Republica di Venezia, libr. II. — Foscarini, libr. IV. — Χρονικὸν Μάτση (Ἑλλην. Ἀνέκδοτα, τόμ. Α').

(2) Ὁ κύριος Σπυρ. Τρικούπης κατὰ λάθος λέγει, ὅτι τότε πρῶτον ἱστορικῶς ἀναφέρεται ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἐν ᾧ ὁ Παρούτας (Storia della guerra di Cipro) μνημονεύει τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ τῆς ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχίας.

Ἐγραψε περὶ τούτου εἰς τὸν Μοροζίνην, ὅστις καταπλεύσας εἰς Ἄστακὴν (Δραγαμέττον) ἀπεβίβασε πρὸς ἐπικουρίαν τῶν Κεφαλλήνων στρατεύματα, τὰ ὅποια ἐνωθέντα μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξήλθον εἰς ἀναζήτησιν τῶν φευγόντων Τούρκων. Τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ Ζαπάντι, ἡ Μουργιά, καὶ ἄλλα πολλὰ τουρκικὰ χωρία παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τῶν ἐπιδρομῶν, λαβόντων πλουσίαν ἐξ αὐτῶν λείαν. Ὁ δὲ Μοροζίνης διευθυνθεὶς πρὸς Πάτρας καὶ Ναύπακτον πρὸς περισπασίαν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἐπικνήθη εἰς Πεταλὴν καὶ παραλαβὼν τοὺς ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἀποδάντας διηυθύνθη εἰς Λευκάδα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν ἀντίπεραν ὄρμον τῶν Δεματίων, ἔνθα μετὰ δύο ἡμέρας συγκροτήσας πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Πρεβέζης⁽¹⁾.

Τὸ ὄχυρόν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ συγκέντρωσις πολυαριθμῶν Τούρκων καθίττα ἂν μὴ δύσκολον οὐχ ἦττον πολυχρόνιον τὴν ἐκπόρθησιν. Τοῦτο δὲ προὐδὼν ὁ Μοροζίνης παντοιστρόπως προσεπλάησεν ἵνα περισπάσῃ ἀλλαχού τοὺς ἐν Πρεβέζῃ συνεσωματωμένους ἐχθρούς· ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε τὸν μοίραρχον τῶν γαλιονίων Κορνάρου ἵνα ἀποπλεύσας εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Κερκύρας φρούριον τῆς Γουμενίτσας πειραθῆ τὴν ἐκπόρθησιν αὐτοῦ· συνάμα δ' ἐν μέρος τοῦ στόλου διευθυνόμενον δῆθεν πρὸς Κέρκυραν παλινδρομήσῃ εἰς Βόνιτσαν καὶ ἀρχόμενον τοῦ κανονοβολισμοῦ καὶ ἄλλων πολεμικῶν ἐπιδείξεων προσποιηθῆ τὴν κατοχὴν τῶν πέριξ. Τὸ τελευταῖον στρατήγημα πληρέστατα ἐπέτυχε διότι οἱ ἐν Πρεβέζῃ Τούρκοι ἅμα ἰδόντες τὰ ἐν Βονίτση πραττόμενα ἐξήλθον τοῦ φρουρίου καὶ ἔδραμον εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ἀπειλουμένων χωρίων τῶν· τοῦτο δὲ παρατηρήσας ὁ ἀρχιστράτηγος διέταξε τὸν Στρασούλδον ὅπως μετὰ τριῶν χιλιάδων στρατιωτῶν ἐπιβιβαζόμενος εἰς γαλεότας, βριγαδίνα, καὶ ἑλληνικὰς λέμβους ἐν μέσῳ τοῦ σκότους τῆς νυκτός καὶ μετὰ βαθυτάτης σιγῆς εἰσέβη εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἀποβιβασθῆ πλησίον τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν καταδρομὴς Μανέτας διαπλέων τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον διευκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ἀποδάντος στρατοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων οἰκητόρων καὶ κτεροκόπους τὰ κινήματα τῶν Τούρκων, ἡ δὲ προφυλακὴ τῶν Κεφαλλήνων κατέλαβε τὴν ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς Πρεβέζης θέσιν Βαθύ. Οἱ Τούρκοι ἐγκαταλιπόντες τὸ ἄστυ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ φρούριον, καὶ ὁ χριστιανικὸς στρατὸς καταλαβὼν τὸ πρῶτον

(1) Coronelli, La Morée reconquise par les Venitiens.

ήτοιμάθη πρὸς καταπολέμησιν τοῦ δευτέρου. Πρὶν ὅμως ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία ὁ Μοροζίνης ἔστειλε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φρούραρχον Μουσταφᾶν ἀγᾶν.

« Ἐφίστε τέλος πάντων ὁ παρὰ τοῦ ἔπουρανίου Θεοῦ ὠρισμένος καιρὸς ὅπως ὑπὸ τῶν πανενδόξων ὄπλων τῆς γαληνοτάτης Πολιτείας καταπολεμηθῆ καὶ τὸ φρούριον τοῦτο. Εἶδετε πλέον, ὅτι τὰ βοηθούντα ὑμᾶς πλήθη δὲν ἐτόλμησαν ἢ ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ἀπόβασιν τῶν γενναιοφύχων στρατιωτῶν ἡμῶν, ἐξ ὧν οἱ ἡμίσεις εὐρίσκονται ἤδη ὑπὸ τὰ τεῖχη σας, καὶ μετ' ὀλίγον μέλλουσι ἢ ἀποδιβασθῶσι καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἐξ ὄλου τοῦ στόλου. Γινώσκετε, ὅτι μετὰ τῆς πείσεως τοῦ φρουρίου θέλει ἐπέλθῃ καὶ ὁ ἄλλοσρος σας· διὸ νομίζεται αὐθάδως ἀπειθεῖα ἢ ἐπὶ πλέον ἀνίστασις εἰς τὰς ἰσχυράς ἡμῶν δυνάμεις. Οὐδόλως πρέπει νὰ λάβητε τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγίας Μαύρας, τῆς ὁποίας τὸ φρούριον καὶ διὰ τὴν θέσιν καὶ διὰ τὴν οἰκοδομὴν ἐνομιζέτο ἀπόρητον, καθ' ὅλα δὲ ἀνομοίωτατον πρὸς τὸ ἐδικόν σας καταστὰν ἀνίσχυρος βράχος πάσης ἀμύνης στερούμενος. Ὅθεν μάθετε καλῶς, ὅτι ἐὰν περισσότερον ἐπιμείνητε καταχρώμενοι τῆς ἡμετέρας καλοκἀγαθίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ μόνης οἴε παρακινουμένον ὅπως ἄνευ βραδύτητος παραδοθῆτε εἰς χεῖρας ἡμῶν, δύνασθε νὰ βεβαιωθῆτε, ὅτι κατ' οὐδένα λόγον θέλομεν ἐπιτρέψῃ τὰς συνθήκας δι' ὧν παρεδόθη ἡ Λευκὰς. Ἦδη ὅλαι αἱ βόμβαι μετὰ παντός τοῦ ἄλλου πυρὸς εὐρίσκονται εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ σήμερον παρατίθενται αἱ κανονοστοιχίαι. Ἐὰν ὑπομείνητε τὰς πυροβολὰς οἴε ἐπαναλαμβάνομεν ζωηρότατα, ὅτι δὲν εἶνε πλέον καιρὸς, μήτε θέλομεν δῶσις ἀκρόασιν εἰς οἰανδήποτε συνδιαλλαγῆν, ἀλλὰ διὰ σφαγῶν καὶ φλογῶν καὶ παντοίας ἄλλης ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς θέλομεν διαπεράσει ἐν στόματι μαχαίρας ὑμᾶς μετὰ τῶν συζύγων, τέκνων καὶ οἰκείων, μηθένος φειδόμενοι. Διὸ εἰς πέλαγος μὲν αἱμάτων θέλει ναυεγήσει ἡ πεισμονὴ σας, ὁ δ' ἐπὶ κρεμάθρας θάνατος τῶν ἀρχηγῶν σας θέλει εἶσθαι τὸ τρομερὸν καὶ παραδειγματικὸν θέγμα τῆς ἀπειθείας τῶν φιλανθρώπων ἡμῶν προσταγῶν. Ὅθεν οικεφθῆτε καλῶς καὶ ἀποφασίσατε ἀμέσως, διότι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων στιγμῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἐκλογὴ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου ὑμῶν. »

Εἰς τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ὁ Μοροζίνης διέταξε σφοδρὸν κανονοβολισμὸν αὐτοῦ. Οἱ Χριστιανοὶ ἀνεγείραντες κανονοστοιχίας ἐπὶ τοῦ παρακειμένου λόφου τοῦ Μωαμὲτ ἐφρόνθη ἐξεσφενδύζον σφοδρὸν καὶ ἀδιάκοπον πῦρ, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἰδόντες αὐτοὺς ἐτοίμους νὰ ἐρομῆσῃσι διὰ τοῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος παρέδωκαν τὸ φρούριον ἐπὶ τῷ ὄρω ἵνα μεταβιβασθῶσιν ἀσφαλῶς, περὶ τοὺς χιλίους ἐπτακοσίους συμποσοῦμενοι εἰς Ἄρταν. Ὁ Μοροζίνης καταλαβὼν τὴν 8 Νοεμβρίου τὸ φρούριον τῆς Πρεβέζης διέταξεν ἵνα μεταβληθῆ τὸ κυριώτερον τσαμίον εἰς ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, καὶ διότι τότε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐωρτάζετο

ἡ μνήμη αὐτοῦ, καὶ διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκάδος οἱ Ὀθωμανοὶ ἐβεβήλωσαν ὄψαιάν τοιχογραφίαν παριστώσαν τὸν αὐτὸν ἀρχάγγελον ἐξορίζαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς, συντρίψαντες τὴν ῥομφαίαν, καὶ κατακόψαντες τὴν κρατοῦσαν αὐτὴν χεῖρα. Μετὰ ταῦτα ὁ Μοροζίνης ἐγκαταστήσας διοικητὴν τοῦ φρουρίου τὸν Νικόλαον Λιόνην μὲ τίτλον ἐκτάκτου προβλεπτοῦ, καὶ τὸν Πέτρον Ζαγοῦρην ὡς τακτικόν, καὶ προνοήσας περὶ ἐπισκευῆς τοῦ τε βλαφθέντος περιτειχίσματος καὶ τῶν λοιπῶν οἰκημάτων περιέπλευσε τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐκφόβισιν τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐνῷ δὲ ὁ συνταγματάρχης Δελλαδέτσιμας μετὰ τῶν νησιωτῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἐπορεύετο εἰς Βόνιτσαν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ἐπελθόντων ἐχθρῶν, μοῖρα τοῦ στόλου καταπλεύσασα εἰς Κραβασαράν ἀπεβίβαζε στρατὸν, ὅστις ἐνωθεὶς μετὰ διακοσίων Ἑλλήνων ἐκ τῶν πέριξ συρρέουσάντων προσέβαλε τοὺς Τούρκους περὶ τὸ Λουτράκιον. Ἐνῷ δὲ ἡ συμπλοκὴ διήρκει ὁ Δελλαδέτσιμας δραμιῶν μεθ' ἑκατὸν Ἑπτανησίων συνετέλεσεν εἰς ταχύτεραν κατατρόπωσιν αὐτῶν, καὶ μετὰ τὴν νίκην ἦλθεν εἰς Πρέβεζαν, φέρων ἐξήκοντα κεφαλὰς Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους θηριωδῶς κατέσφαξαν οἱ Ὀθωμανοὶ εὐρόντες ἐντὸς σπηλαίου. Βίς ἄλλην δὲ μάχην συγκροτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κεραλλήνος Μεταξᾶ ἔπεσαν περὶ τοὺς διακοσίους πεντήκοντα ἐκ τῶν ἐχθρῶν.

Ἰσπερον ὁ Μοροζίνης προστοίμασθεὶς ἕνακα τοῦ προσεγγίζοντος χειμῶνος ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Κέρκυραν πρὸς περιθάλψιν τῶν ὑπὸ διαφόρων νοσημάτων κατατροχομένων στρατιωτῶν, διώρισεν ἐπαξίως τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ τὸν Κεραλλήνα συνταγματάρχην Δελλαδέτσιμαν φρουράρχον καὶ κυβερνήτην Βόνιτσης καὶ ὅλης τῆς ἐπαρχίας Βάλτου καὶ Ξηρομέρου, ὅστις καλῶς διοργανώσας τὴν χώραν πρὸς ἀπόκρυσιν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν μετέφερε καὶ συνώκισεν εἰς Λευκάδα πολλὰς ἑλληνικὰς οἰκογενεῖας ἐκ τῶν μὲλλον ἐπιθεμένων εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας χωρίων τῆς Ἀκαρναντίας (1).

Ἐνῷ ταῦτα ἐλάμβανον χώραν ὁ καπιτάν πασᾶς ἐξεληθὼν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐφοδιάσας διὰ στρατῶν καὶ πολεμφοδίων τὰς νήσους Τένεδον, Μιτυλίην, Χίον καὶ Κρήτην, ἐπειράθη τὴν ἄλωσιν τῆς Ἑνε-

(1) Foscarini, σελ. 111—112. — Π. Χιώτου. Γ', σελ. 277—278. — Locatelli, σελ. 68—81. — Garzoni, σελ. 73—76.

τοκρατουμένης Τήνου· ἀλλ' ὁ μὲν ἐν αὐτῇ ἀρμοστεύων Αὐρηλίου Μάρκελλος γενναίως ὑπερασπίσθη κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ διατρέχων πρὸς λαφυραγωγίῃν τὸ Αἰγαῖον Μολίνος ἐπελθὼν κατεδίωξε τὸν ἐχθρικὸν στόλον ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὸν Ἑλλησπόντον. Δυστυχῶς ὅμως ἐξ ἐπισυμβάτης τρικυμίας δύο μεγάλαι νῆες διοικούμεναι ὑπὸ Πέτρου τοῦ Γριμάνη ἐναυάγησαν ἔξω τῆς Σκοπέλου, καὶ ἐκ μὲν τῶν πληρωμάτων πολλοὶ ἐπνίγησαν, ὁ δὲ Γριμάνης δικασθεὶς ὑπὸ τοῦ Γάλλου προξένου Πέτρου Δαδίκη τοῦ Κρητοῦ, ἀπέβηθε μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Συγχρόνως δὲ οἱ ἐν Δαλματίας Μορλάχοι καὶ Αἰθιοῦκοι ἐπιτρέχοντες τὰς τουρκικὰς χώρας ἔθυσον καὶ ἀπώλλουσιν, κυριεύσαντες, καὶ τινα φροῦρια· ὁ δὲ μετ' ὀλίγον ἀντὶ τοῦ ἀδρανοῦς Μοτσεκίγου διορισθεὶς στρατηγὸς τῆς Δαλματίας Πέτρος Βαλιέρος διετάχθη νὰ ἐπισπεύτῃ τὴν ἐκπύρθησιν τοῦ ὄχυροῦ Καστελνοῦδου. Ἀφ' ἑτέρου δὲ σπουδαίως ἀπησχόλουν τοὺς Τούρκους ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας καταπολεμῶν τοὺς Ταρτάρους, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας πολιορκῶν τὴν Βούδαν.

Οὕτω παρήλθε τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

Μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἤκουσαν καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες τὴν νέαν ταύτην πρὸς ἀπολύτρωσιν αὐτῶν σταυροφορίαν. Γενικὸς ἠλεκτρισμὸς κατέλαβε τὸ σῶμα τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους, καὶ ἀρχιερεῖς, ἀρματοῦλοι, προὔχοντες, καὶ ἐν γένει πᾶν τὸ ἑλληνικὸν κῆχτο ἵνα ἐπὶ τέλους ἴδῃ ἐκπληρομένους τοὺς προαιωνίους αἰτοῦ πόθους. Ὁ περίπυστος τοῦ γένους ἱεροκῆρξ Ἥλιος Μηλιάτης, νεαρὸς τότε σπουδαστὴς ἐν Ἐνετίᾳ, ἐπανελάβε τότε τὴν πρὸ τριετίας ἐκφανθεῖσάν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του Φραγκίσκου Σκούρου ἐνθερμον πρὸς τὴν Παρθένον δέησιν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως. « Πίπτωντας εἰς τοὺς παναχράντους σου πόδας ἄλλο δὲν ἐπιθυμῶ ἀπὸ ἐσέ, παρά τὴν ἀμαχόν σου προστασίαν πρὸς βοήθειαν καὶ συντήρησιν τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ, πρὸς διωγμὸν καὶ ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀντιθέου τυράννου. Ἔως πότε, Πανακίρατε Κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκηται εἰς τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀνυποφέρτου δουλείας; Ἔως πότε νὰ τοῦ κατῆ τὸν εὐγενικὸν λαχμὸν ὁ βάρβαρος Θραῖ; Ἔως πότε ἔχουσι νὰ βασιλεύωνται ἀπὸ ἡμῶν φεγγάρι αἱ χώραι ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας ἀνέτειλεν εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν ἀπὸ τὴν ἡγιασμένην σου γαστέρα ὁ μυστικὸς τῆς δικαιοσύνης ἥλιος; Ἄχ Παρθένε! ἐνθυμήσου ποῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα πρότερον παρὰ εἰς ἄλλαν τόπον ἔλαμψε τὸ ζωφύρον

φῶς τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Τὸ ἐλληρικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον ὅπου ἀνοίξε τὰς ἀγκάλας καὶ ἐδέχθη τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ· τὸ πρῶτον ὅπου σὲ ἐγνώρισε διὰ μπτέρα τοῦ θεανθρώπου Λόγου· τὸ πρῶτον ὅπου ἀντετάθη τῶν τυράννων, ὅπου μὲ μύρια βάρτανα ἐγύρευσαν νὰ ἐξεβρίζωσωσιν ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν τὸ σεβάσμιόν σου ὄνομα. Τοῦτο ἔδωσεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς διδασκάλους, οἱ ὅποιοι μὲ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας των ἐφώτισαν τὰς ἡμικυρωμένας διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐτοῦτο τοὺς ποιμένας σοῦ μὲ τὴν ποιμαντικὴν των βάρδον ἐξώρισαν τοὺς αἰμοδόρους λύκους ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ποιμνιον. Ἐτοῦτο τοὺς γεωργούς, ὅπου μὲ τὸ ἀροτρον τοῦ σταυροῦ καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου ἐγεώργησαν τὰς καρδίας, καὶ σπέρνοντες τὸν εὐαγγελικὸν σπόρον ἐθήρισαν τὰς ψυχὰς διὰ τὴν οὐράνιον ἀποθήκην. Ἐτοῦτο τοὺς μάρτυρας, ὅπου μὲ τὸ ἴδιον αἷμά των ἔβαψαν τὴν πορφύραν τῆς ἐκκλησίας. Λοιπὸν, εὐσπλαγγχε Μαριάμ, παρακαλοῦμέν σε διὰ τὸ Χαῖρε ἐκεῖνα ὅπου μᾶς ἐπροξένησε τὴν χαρὰν, διὰ τὸν ἀγγελικὸν ἐκεῖνον εὐαγγελισμὸν ὅπου ἐστάθη τῆς σωτηρίας μας τὸ προσόμιον, χάρισαί του τὴν προτέραν του τιμὴν! σὴκωσαί το ἀπὸ τὴν κοπρίαν τῆς δουλείας εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἀπὸ τὰ δεσμὰ εἰς τὸ σκῆπτρον, ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸ βασίλειον. Καὶ ἂν ἐτοῦταί μας αἱ φωναὶ δὲν σὲ παρακινῶσιν εἰς σπλάγγχος, ἄς σὲ παρακινήσωσιν ἐτοῦτα τὰ πικρὰ δάκρυα ὅπου μᾶς πέφτουσιν ἀπὸ τὰ ὄμματα. Ἄλλ' ἀνίσως καὶ ταῦτα δὲν φθίνουσιν, ἄς σὲ παρακινήσωσιν αἱ φωναὶ καὶ ἡ παράκλησαις τῶν Ἁγίων σου, ὅπου ἀκαταπαύστως φωνάζουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίου Ἑλλάδος. Φωνάζει ὁ Ἀνδρέας ἀπὸ τὴν Κρήτην, φωνάζει ὁ Σπυρίδιον ἀπὸ τὴν Κύπρον, φωνάζει ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, φωνάζει ὁ Διονύσιος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, φωνάζει ὁ Πολύκαρπος ἀπὸ τὴν Σιώνην, φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, φωνάζει ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν Πόλιν, καὶ δείχοντάς σου τὴν σκληροτάτην τυραννίδα τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν σου εὐσπλαγγχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους τὴν ἀπολύτρωσιν. Ἀποδέξου λοιπὸν, Παναγία Παρθένε, τὰ δάκρυά μας τὰ ὅποια σηματοδοτοῦσι τὸ μαρτύριον ὅπου εἰς σὲ ἐτελειώθη· δεατὶ καθὼς τὰ δάκρυα τρέχουσι χωρὶς βλάβημον τῶν ὀμμάτων ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν καθαρὰν σου μήτρην δίχως φθορὰν τῆς παρθενίας σου. Δῶται τόσην δυνάμιν τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν,

δουκός τῶν Ἐνετῶν ἐναντίον τῶν ἀνθρωποκτόνων καὶ αἰμοβόρων βαρ³ θάρων, ὥστε ὁποῦ νὰ σβυσθῆ τελείως τὸ φῶς τοῦ φεγγαρίου, νὰ λάμπῃ περισσότερο τοῦ μυστικῆ ἡλίου ἢ ζωοποιός ἀκτίνα, νὰ ἐξαπλωθῆ εἰς τὸν κόσμον ὅλην ἡ δύναμις τοῦ Σταυροῦ καὶ νὰ δοξασθῆ ἀπὸ ὅλους τὸ Ἅγιόν σου ὄνομα » (1).

Ὁ ἀρχιερεὺς Κορίνθου Ζαχαρίας καταμνησθεὶς εἰς τοὺς Τούρκους, ὡς προσκαλῶν τοὺς Ἐνετοὺς εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον, καταταχθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ χρεΐα τῶν ἁγίων. Ἐν τῇ Νέῃ Μαρτυρολογίᾳ ἐκτίθενται οὕτω τὰ περὶ τοῦ φιλοπάτριδος τούτου ποιμενάρχου. « Κατὰ τὸ ἀχπδ' ἐμαρτύρησεν ὁ ἀρχιερεὺς Ζαχαρίας εἰς τὴν Κόρινθον. Οὗτος ὁ μακάριος ἐπειδὴ καλῶς καὶ θεωρικῶς ἐποίμαინε τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον, δὲν ὑπέφερον ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας νὰ βλέπῃ τὸν λύχον λάμποντα ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἀλλ' ἐπαρακίνησε τῶν Ἀγαρηνῶν τὸ ἔθνος καὶ τὸν ἐσυκοφάντησαν τάχα πῶς στέλλει γράμματα εἰς τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς παρακινεῖ νὰ ἔλθουν νὰ πάρουν τὴν Κόρινθον καὶ μὲ τοιαύτην πρόφασιν ἔδραμον εἰς τὴν Μητρόπολιν ὡσπερ θηρία ἀνήμερα καὶ ἤρπασαν τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ δέροντες αὐτὸν καὶ σπρώχοντες καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὰ σίδερα' ἔπειτα τὸν ἐπῆγαν εἰς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτὴς ὡς τὸν εἶδε τοῦ εἶπε νὰ ἀρνηθῆ τὸν Χριστὸν καὶ νὰ γένη Τούρκος' αὐτὸς δὲ ὁ τρισμακάριστος εἶπε, νὰ μὴ τὸ δώσῃ ὁ ἅγιος Θεὸς νὰ ἀρνηθῶ ἐγὼ τὸν Κύριόν μου Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ πιστεύω αὐτὸν Θεὸν παντοδύναμον καὶ ποιητὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ διὰ τὸ ὄνομά του τὸ ἅγιον εἶμαι ἔτοιμος νὰ χύσω τὸ αἷμά μου. Ταῦτα ὡς ἤκουσεν ὁ κριτὴς ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἔδειραν πολλὰ, εἶτα τὸν ἔβαλαν εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ τὸν ἐπαίδευσαν ἀνηλεῶς τε καὶ ἀπανθρώπως μὲ πολλὰ βάσανα, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ μεταγυρίσουν τὴν γνώμην του. Τέλος ὡς εἶδεν ὁ δικαστὴς πῶς δὲν θέλει νὰ μεταβάλλῃ τὴν γνώμην του ἐπρόσταξεν ὁ αἰμοβόρος κατὰ τοῦ εὐλογημένου ἀρχιερέως νὰ τοῦ δώσουν τοιοῦτον σκληρὸν θάνατον, ὁποῦ μόνον νὰ τὸν ἀκούσῃ ὁ ἄνθρωπος τρομάξει' ἤγουν ἐπρόσταξε νὰ τὸν βάλουν εἰς ἓνα σουβλί, καὶ νὰ τὸν ψήσουν εἰς τὴν φωτιάν ὡτὰν πρόβατον. Οἱ δὲ εὐλογημένοι Χριστιανοὶ ὡς τὸ ἤκουσαν ἐτρόμαξαν, καὶ συμπονέσαντες αὐτὸν ἔδραμον καὶ

(1) Μηνιάτη Διδασχαι, ἔκδοσις Ἀνθ. Μιζαράκη.

ἔδωκαν χρήματα πολλά τῷ ἐπάρχῳ τοῦ τόπου, καὶ ἐκεῖνος ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἀπεκεφάλισαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ τῇ τρίτῃ Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Καὶ οὕτως ἤξιώθη τῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, καὶ ἔλαθε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου.»

Ἐκτὸς δὲ τούτων οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Τοῦρκοι ἐξαγριωθέντες ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς πολιουρίας τῆς Λευκάδος ἐξηνδραποδίσαντο πάντας τοὺς ἐνταῦθα διαμένοντας Ἑβραησίους (1).

Οἱ Μανιάται συσκεφθέντες μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἐγείρωσι τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, καὶ ἐπικαλεσθῶσι τὴν προστασίαν τῆς Δημοκρατίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ἣν ἠπείλει ὁ τότε διορισθεὶς σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Ἰσμαήλ πασᾶς. Ἐπὶ τούτῳ δὲ δεκαμελὴς πρεσβεία τῶν Μανιατῶν ἔλθοῦσα τὴν 20 Ὀκτωβρίου εἰς Ζάκυνθον συνεννόηθη μετὰ τῶν Νικολάου Δοξαρά, Παύλου Μακρῆ, καὶ Θεοδώρου Βούλτσου, διεκόνωσε τὰ περὶ τῆς συνωμοσίας εἰς τὸν προβλεπτὴν Σαγρέδον, καὶ μετὰ ταῦτα μεταβᾶσα πρὸς τὸν ἐν Λευκάδι διατρίβοντα ἀρχιστράτηγον ἐνεχείρισεν αὐτῇ τὴν ἐξῆς ἀναφοράν.

« Ἐκλαμπρότατε καὶ ἐξοχώτατε καπιτὰν γενεράλη τῆς γαληνοτάτης Ἀριστοκρατίας.

» Μὴ μεγαλότατον σίβας τῶν Ἑταῶν πέφομεν εἰς τὰ πόδιά σου ἡμεῖς οἱ ταπεινότετοι δούλοι σου, ἦγον τὰ ὑπογεγραμμένα χωρία τῆς Μάνης, ἐπίσκοποι, πρεστοί, γέροντες καὶ νέοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ προσκυνούμεν τὴν ἐξοχότητά σου φιλοῦντες τὸ δίκαιον καὶ ἅγιόν σου φάρμακον. Παρακαλοῦμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Παναγίαν Παρθένον νὰ δίνῃ εἰς τὴν αὐθεντίαν σου ὑγείαν καὶ εὐτυχίαν, καὶ νίκην αἰωνίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν σου. Ἀπὸ τοὺς ἀπερασμένους χρόνους ὅπου ἐκυρίευσεν ὁ Ὀθωμανὸς τὸ βασίλειον τῆς Κρήτης, καὶ ἔπειτα ἐγύρισε νικητὴς, ἀπεφάσισε ἀκόμη νὰ χαλάσῃ καὶ ἡμᾶς. Μὴν ἠμπορῶντας ὅμως νὰ τὸ κάμῃ τὸν ἐπροσκυνήσαμεν, καὶ τοῦ ἀτάξαμεν νὰ τοῦ πληρώσωμεν τὸ χάριτος· καὶ αὐτὸς διὰ νὰ μᾶς ἔχῃ εἰς τὴν ὑποταγὴν του ἠθέλησεν, καὶ ἔφτιασεν ἓνα κάστρο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βοιτύλου, ἀγκαλιὰ νὰ ἔφτιασεν καὶ ἓνα ἄλλο εἰς τὴν Ζαρνάτα ὅπου εἶνε τὸ τέλος τοῦ τόπου μας. Καὶ ἔχοντας αὐτὰ τὰ δύο κάστρα μᾶς ἔφερε εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους κατοίκους τοῦ Μ-

(1) « Ἰουίου 6, ἦλθε (εἰς Ζάκυνθον) μία βάρκα ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ ἔφερε τὸν κονσόλο τῆς Ἀθήνας τὸν Φραντζέζο, καὶ εἶπε πῶς ἀπὲρ ὁ Μόσκοβος τῆ Καμινίτσα, καὶ ὁ γκανεράλες εἶνε στὴν Ἀγίαν Μαύρα καὶ πολεμάει, καὶ ἐκόμμενε ἕλους τοὺς Φράγκους σκλάβους ὅπουνε ἀπὸ Μωριά, ἦγον Ζακυνθούς καὶ Κεφαλλονίτας » Ἐμφανολόγιον Νάτση (Ἑλλην. Ἀνέκδοτα, Δ', σελ. 196).

ρίως θέλει τώρα νὰ μᾶς καταχαλάσῃ ὅλος δούλου. Διὰ τοῦτο ἐρχόμεθα ὄλον ταπεινοὶ καὶ γονατίζομεν ἐμπροσὰ σου, καὶ ἐξαιρέτως ἡμεῖς ὅπου εἴμεθα γείτονες τοῦ κάστρου Βουτύλου, καὶ κατοικοῦμεν τὸν Κελεφᾶν, Βλάχαν, Τσίμοβαν, Κρουονέρι, Καρούπολιν, Λαγγάδαν, Ίτιναν, Κουτήφαρι, Νομίκι καὶ Πλάτσαν, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα χωρία ὅσα εἶνε εἰς τὰ περίγυρα τῆς χώρας, καὶ σὲ παρακαλοῦμεν νὰ ἔλθῃς ἀκόμη καὶ εἰς ἡμᾶς, καὶ νὰ κάμῃς τὴν μεγάλην σου ἐλεημοσύνην, τὴν ὅπου θὰ περάσῃ ἡ μεγάλη ἄμειβη σου νὰ ἀρῆξῃ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βουτύλου. Καὶ τότε ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἐπίλοιποι τῆς Μάνης εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ σὲ δεχθοῦμε, καὶ νὰ σὲ προσκυνήσωμε καθὼς πρέπει εἰς τὴν μεγάλην σου ἀξίαν καὶ δύναμιν. Καὶ ἐν ὅλαις ἡ δυνάμεις μας δὲν ἀξίζουν τίποτε ἡ ἀγάπη καὶ τὸ σέβας θὰ ἦνε ἔξοχα νὰ δουλεύσασιν ἕνα ὑποκείμενον τόσον ἀξιότατον, καθὼς εἶνε ἡ ἐκλαμπρότης σου· διατὶ μὲ τὸ μέσον τὸ ἐδικόν σου καὶ τὴν μεγάλην σου ἀξίαν καὶ φρόνησιν ἐλπίζομεν νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ποθεινὴν καὶ τελευταίαν ἐλευθερίαν μας. Καὶ αὐτὸ τὸ κάστρον μας θὰ μείνῃ εἰς αἰῶνιον κυριότητα τοῦ γαληνοτάτου πρίντσιπα· κρατοῦντας δὲ αὐτὸ τὸ κάστρον τοῦ Βουτύλου ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς Μάνης ὑποσχόμεθα νὰ μείνωμεν παντοτενῶς ὑποκείμενοι εἰς τὸν πρίντσιπα, καὶ νὰ τελειώσωμεν τὴν ζωὴν μας ἀποκάτου εἰς τὰ ἐνδοξότατα φλάμπουρα τοῦ ἀγίου Ἐυαγγελιστοῦ Μάρκου. Ἐνθυμηθῆτε ἐκλαμπρότατε αὐθέντα τοὺς ὄρκους καὶ τὴν σύβασιν ὅπου ἐσυμφωνήσαμεν ἀναμεταξύ μας (*). Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐκείνον τὸν καιρὸν δὲν ἔμπορέσαμεν, τώρα σὰς παρακαλοῦμεν νὰ μὴ μᾶς λησμονήσῃς, καὶ νὰ μὴ σοῦ ἦνε ἐνοχλητικὴ καὶ πειρακτικὴ αὐτὴ ἡ ταπεινὴ γραφὴ μας διὰ τὴν καταφρονήσῃς τὴν παρακάλεσίν μας, καὶ νὰ μὴ πορευθῆς καὶ ἔλθῃς εἰς τὰ μέρη μας. Εἰς τὴν Ζάκυνθον κατοικεῖ ἕνας ἄνθρωπος ἐδικός μας ἀνομαζόμενος Νικόλαος Δοξαρᾶς πιστός εἰς τὴν γαληνὴν Ἀριστοκρατίαν, καὶ πολὺ ἀγαπητός εἰς ἡμᾶς, καὶ αὐτὸν νὰ μᾶς ἀποστείλῃς· ὁ ὅποιος μὲ ἕναν ἄλλον φίλον τοῦ ὁμοίως φρόνιμον νὰ ἔλθῃ μὲ μίαν φελούκαν κρυφὰ ἐδῶ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν προσωπικῶς, καὶ νὰ βάλωμεν τὰς συμφωνίας μας εἰς καλὴν θέσιν καὶ ἁρμονίαν, ὅπως ἔχωμεν τὴν πᾶσαν εὐκολίαν, καὶ νὰ μὴ κοινολογηθῶσι καὶ ὁμολογηθῶσι τὰ πράγματα, ὅπου πρέπει νὰ φυλάγωνται τόσο μυστικά. Ἐπαρακαλέσαμεν ἀκόμη τοὺς ἀρχιεπισκόπους μας καὶ τὸν κύριον Θεόδωρον Βούλτσον, τὸν ὅποιον ἔχομεν ἐπίτροπόν μας εἰς τούτους τοὺς καιροὺς καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἡμέρας νὰ ἀπογραφθῶσι διὰ ὅλους ἡμᾶς. Τέλος δὲ δεόμεθα τοῦ ἐπουρανοῦ Θεοῦ νὰ σοῦ ἦνε πάντοτε βοήθος, καὶ νὰ σὲ ὑψώσῃ εἰς τὸν μεγάλον Θρόνον τῆς γαληνοτάτης ῥεπούμπλικας τῆς Βενετίας.

• Μάνη, 1684 Ἀυγούστου 30.

• Ταπεινῶς (ὑπογραφόμεθα). Ὁ ταπεινόςτατος ἐπίσκοπος Μάνης μὲ τὴν θέλησιν τῶν ἀνω εὐρισκομένων χωρίων μαρτυρῶ τὸ παρόν. Ὁ ταπεινόςτατος ἐπίσκοπος Ἰωακείμ μὲ τὴν θέλησιν τοῦ χωρίου μαρτυρῶ τὸ παρόν. Θεόδωρος Βούλτσος δούλος τῆς ἐκλαμπρότητάς σας μαρτυρῶ τὸ παρόν. •

(*) Παράβλ. σελ. 301 καὶ ἐξῆς.

Ὁ Μοροζίνη εὐμενέστατα ὑποδεχθεὶς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Μανιατῶν, καὶ μετὰ τῶν Δοξαρᾶ καὶ Μακρῆ συζητήσας τὰ περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἔγραψε τὴν 18/30 Ὀκτωβρίου πρὸς τὸν προβλεπτήν Ζακύνθου παρακινῶν ἵνα παντοιοτρόπως περιθάλλῃ τὸν ἐν Μάνῃ ἐπκναστατικὸν ὄργανισμὸν, ἐνθαρρύνων διὰ πάσης θυσίας τοὺς προύχοντας ὑποσχεθεὶς δὲ, ὅτι κατὰ τὸ προσεχές ἐκρ αὐτοπροσώπως θέλει καταβῆ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν (*), διέταξε τοὺς ἀπεσταλμένους ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς Ζάκυνθον καὶ συσκεφθέντες μετὰ τοῦ ἐκεῖ πρεσβευτοῦ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπλεύσωσι μετὰ τοῦ πλοίου τοῦ Φωτινοῦ εἰς τὸν κόλπον τῆς Μάνης καὶ ἐκεῖ ὄρῳσι, μετὰ τῶν προεστώτων τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας. Ἀκριβῶς ἐκπληρώσαντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου οἱ Δοξαρᾶς καὶ Μακρὸς ἔλθον εἰς Μάνην καὶ συνομιλήσαντες μετὰ τῶν προύχοντων ἔλαβον τὴν ἔγκρισιν αὐτῶν εἰς ὑπογραφὴν τῆς ἐξῆς συμφωνίας προσχεδιασθείσης καὶ γραφείσης κατὰ τὴν ἐν Πρεβέζῃ μετὰ τοῦ Μοροζίνη συνέντευξίν των (23/4 Νοεμβρίου).

« Παρακινούμενοι ἀποφασιστικῶς ἀπὸ γενναιοψυχῶν οἱ λαοὶ ὅσοι κατοικοῦν τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μάνης, καὶ ὁμολογοῦντες πάντοτε γνῶσθην καὶ διακεκριμένῃ πίστιν καὶ σέβας εἰς τὸ ὄνομα τὸ φοβερὸν καὶ ἀνίκητον τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας δὲν ἄφησαν καμμίαν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ νὰ δεῖξωσι τὸν ζῆλόν τους. Ἰώρα δὲ μάλιστα ὅπου ἐνωμένα τὰ δυνατὰ στρατεύματα τῶν Χριστιανῶν κινεῦνται διὰ νὰ καταβάλλουν τὴν υπερηφάνειαν τῶν βαρβάρων Ὀθωμανῶν, οἱ κάτοικοι τοῦ κόλπου τῆς Μάνης διατηροῦντες εἰς τὰ στήθη των τὴν πλέαν σταθερὰν καρτερίαν διὰ νὰ ἠμπορέσωσιν ἄλλην μίαν φορὰν νὰ ἐπαναστατήσωσιν ἐναντίον τῆς τυραννίας, καὶ νὰ παραδοθοῦν εἰς αἰώνιον ὑποταγὴν πρὸς τὸ γλυκὺ καὶ χριστιανικὸν κράτος τῆς αὐτοῦ Γαληνότητος ἀναζωογονοῦσι τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν εἰς τὸ διάστημα τοῦ ἀπερασμένου πολέμου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ ἐξοχωτάτου Φραντσίσκου Μοροζίνη καπετὰν γενεράλε. Ἐπὶ τούτου λοιπὸν κατὰ τὴν διαταγὴν ὅπου ἔλαμεν αὐτὸς εἰς τὴν γραφὴν καὶ ἀνταπό-

(*) « Ἦρθαν (εἰς Ζάκυνθον) δύο γαλιόταις ὁ Φαραῆς καὶ ὁ Βούργαρς ἀπὸ τῆς Μάνης καὶ ἔφεραν δέκα Μανιάτας, καὶ ἐπήγαν εἰς τὸν καπετὰν γενεράλε νὰ τοὺς δώσῃ μπουλλερί, μπάλας, καὶ ἄρματα, νὰ πάνε κόντρα στοὺς Τούρκους, καὶ ἀρέντης τοὺς εἶπε πῶς τὴν ἀνοιξὶ πάχει Ἰναιρτόνα. » Ἡμερολόγιον Μάτσει, (Ἑλλην. ἀνέκδοτα, τόμ. Δ', σελ. 198).

κρίσειν τούτων τῶν ἀρχηγῶν καὶ προσεσῶν μας, καὶ κατὰ τὰς ὑποσχέσεις ὅπου μᾶς δίνει πρὸς ἄρελός μας, καὶ παρακίνησιν ὅπου κάμνουν εἰς ἡμᾶς τὰ ἄρματα, τὰ ὅποια ἀναγκάζουν τοὺς Τούρκους νὰ μὴ ἐκβῶν ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ Κελεσᾶ, καὶ τοῦ Παταβᾶ, καὶ Ζαρνάτα, δεχόμεθα τὸν ἀπεσταλμένον ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἐξαχόγητά σου, καὶ κλίνομεν καὶ προτκνουῦμεν ὅσα ἔγραψεν αὐτὸς μὲ τοὺς προσετοὺς μας, καὶ ὑπέγραψαν αὐτοί. Καὶ ἀφοῦ ἐσκεφθήκαμεν εἰς τὴν βοήθειαν ὅπου ὁ γαληνότατος πρίγκιπας ἤμπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ διὰ τὴν καλὴν ἐκθεασιν εἰς ἀποκτήματα καὶ ἄλλαις ἀπόλαυσεσ, ὅπου ἕως νὰ περάσῃ ὁ χειμῶνας δύναται νὰ ἐνεργήσωμεν ἐναντίον τῶν Τούρκων, στέργομεν καὶ ἀποφασίζομεν καὶ τὰ δύο μέρη εἰς τὰς ἀκολουθοῦσ συμφωνίας.

• Ὅτι ἕως τὰ τέλη τοῦ ἐρχομένου Μαρτίου ἢ καὶ ἕως νὰ προχωρήσῃ ὁ Ἀπρίλιος, ὅταν ἐνοητὲ νὰ ξαναρχίσῃ ὁ πόλεμος, πρέπει ὁ ἐκλαμπρότατος καπιτὰν γενεράλης νὰ ἔλθῃ μὲ ὅλην του τὴν ἀρμάδα τῆς θαλάσσης εἰς τὸν κόλπον τῆς Μάνης, ἀφοῦ δεκαπέντε ἡμέρας προτῆτερα μᾶς εἰδοποιήτῃ. Καὶ ἐὰν ἡ χρεῖα τὸ καλέσῃ προτῆτερα νὰ ἔλθῃ ἡ δύναμις, πρέπει νὰ στείλῃ ἓνα καλὸ μέρος ἀπὸ καράβια καὶ γαλιόνια διὰ νὰ κάμουν τακτικὴν τὴν βοήθειαν μὲ πολεμάρχους, κανόνια, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα χρειαζόμενα τοῦ πολέμου. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τάζουν καὶ ὑπόσχονται οἱ Μανιάταις καὶ ὅλοι οἱ ἐγκατόικοι τῆς περιχώρου τοῦ κόλπου, ἅμα μάθουν πῶς θὰ φθάσῃ ἡ ἀρμάδα ἢ Βενετικὴ, διὰ νὰ ἐβγάλλῃ εἰς τὴν ξηρὰν τὴν βοήθειαν, θὰ ἤμεθα ἔτοιμοι αὐτὸς μὲ δέκα χιλιάδες ἀνθρώπους ἀρματωμένους καὶ δύο χιλιάδες ζῶα διὰ φόρτωμα νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ σμιζοῦνε μὲ αὐτοὺς, καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθοῦνε εἰς τὰ κάστρα τῶν Τούρκων ὅπου θὰ ἀποκλείσουνε. Ὅτι δὲ ψωμί, ζωοτροφίαι, καὶ ἄρματα χρειαστοῦνε δὲ θὰ λείψῃ ἀπὸ μέρος τῆς ἀφεντίας νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ γίνῃ ὁ διωγμὸς τοῦ βαρβάρου καὶ νὰ ἔλθῃ ἡ χώρα εἰς τὰς χεῖρας τῶν χριστιανικῶν ἀρμάτων » (1).

Μετὰ τοῦτο ὁ Μοροζίνης διέταξε τὸν προβλεπτήν Ζακύνθου ἵνα χορηγηθῶσιν εἰς τοὺς Μανιάτας εἴκοσι πέντε βαρέλια πυρίτιδος, καὶ ἀρκετὸς μάλυβδος, παρακλεούσας ἵνα ἐπιστατήσῃ ὅπως μὴ λείψῃ οὐδὲν τῶν χρειωδῶν, ἢ ἐπέλθῃ κατάχρησις τῶν ἀποστελλομένων.

(1) Τὰ περὶ Μανιατῶν ἔγγραφα διασώζονται: παρὰ τῆ ἐν Ζακύνθῳ οἰκογενεῖα Μακρῆ καὶ ἐξελληνίσθησαν ὑπὸ Π. Χυφῶν (Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Γ', σελ. 291).

Ἐκτός τῶν Μανιατῶν ὁ Μοροζίνης ἐφρόντισεν ἵνα διεγείρῃ καὶ τοὺς φιλοπολέμους κατοίκους τῆς Χιμάρας. Τοῦτο ἰδεασθεῖς ὁ πασᾶς τοῦ Δελβίνου συνήθροισε χιλίους πεντακοσίους πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἵππους καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει εἰσπράξεως τῶν καθυσπερουμένων φόρων ἐπέπεσε κατὰ τῆς κομποπόλεως Νιθίτσας. Ἄλλ' οἱ Χιμαριῶται ἐξασφαλίσαντες τὰς οἰκογενείας καὶ τὰ βοσκήματα αὐτῶν ἐφόρμησαν καὶ φονεύσαντες ἱκανοὺς ἐτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν, καὶ ἀποστεύσαντες εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ διατρίβοντα ἀρχιστράτηγον τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν παρεκάλεσαν αὐτὸν ἵνα τοῖς στείλῃ δύο γαλέρας μετ' ὀπλων καὶ πολεμεφοδίων. Οἱ δὲ Τοῦρκοι συνετισθέντες ἐκ τῆς ἥττης δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ προσβάλλωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐμπειροπολέμων τούτων Ἠπειρωτῶν (*).

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1684 ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου ἐν τῷ προσεχίῳ ἔαρ. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ τῆς Τουρκίας κατάστασις εὐρίσκετο ἐν πλήρει παραλυσίᾳ. Ὁ σουλτάνος ἠθέλησεν ἵνα ἐπικαλεσθῆ τὸν πατριωτισμὸν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ὅθεν αὐτὸς μὲν προσέφερεν ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου ταμείου δύο χιλιάδας πουργίων (1,000,000 γρ.) καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον διάφορα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ αὐτοῦ κοσμήματα. Πλὴν οὐδεὶς, ἐκτός τοῦ μεγάλου βεζίρου ὑποσχεθέντος τὴν ἐξ ἰδίων μισθοδότησιν καὶ ἐξόπλισιν χιλίων στρατιωτῶν ἠθέλησεν ἵνα μιμηθῆ τὸ γενναῖον αὐτῶν παράδειγμα. Οἱ τιμαριοῦχοι μὴ ἐκπληροῦντες τὰς πρὸς τὸν θρόνον ὑποχρεώσεις αὐτῶν πρὸ πολλοῦ εἶχον παύσει ἵνα αὐτοπροσώπως παρευρίσκωνται εἰς τοὺς πολέμους, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν πασάδων στρατολογούμενοι ἦσαν ἄνδρες πτωχοὶ καὶ δειλοὶ, καταφθειρόμενοι εἰς τοὺς συνεχεῖς τῆς αὐτοκρατορίας πολέμους· ἡ δὲ τελευταία περίστασις ἠνάγκασε πολλοὺς κατοίκους τῶν πεδιάδων ἵν' ἀπασυρθῶσιν ἐπὶ τῶν ὄρεων ὅπως οὕτως ἀποφύγωσι τὴν στρατολογίαν. Ὅθεν αὐστηραὶ διαταγαὶ ἐστάθησαν εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν πρὸς καταναγκαστικὴν στρατολογίαν, καὶ διὰ διατάγματος ὠρίσθη ἡ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς νεοσυλλεξία ἐνὸς ἄξενος ἐξ ἐκάστης οἰκίας. Διατάχθη ἡ ναυπήγησις δεκαεξὶ γαλερῶν καὶ κυβερνήται αὐτῶν διωρίσθησαν οἱ πλουσιώτεροι μὲ τὴν ὑποχρέωσιν ἵνα καταβάλλωσι τὰ τοῦ ἐξοπλισμοῦ,

(* Foscarini, πλ. 164. — Garzoni, σελ. 98.

Συγχρόνως δὲ οἱ πειρατικοὶ στόλοι τῆς Ἀφρικής προσεκληθήσαν εἰς βοήθειαν. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Στερεᾷ Ἑλλάδι Τούρκοι διατάχθησαν ἵνα ἐξοπλισθῶσιν ἀνεξαιρέτως, καὶ πρὸς ἀπόκρουσιν μελετωμένης ἀποβάσεως τῶν Ἑνετῶν καὶ πρὸς κατάπνιξιν τῆς προστομαζομένης ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως⁽¹⁾, καὶ ὁ Ὀσμάν πασᾶς διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος ἐνισχύθη δι' Ἀσιανῶν στρατευμάτων καὶ ἔλαβε διαταγὴν ἵν' ἀποπειραθῆ τὴν ἀνάκτῃσιν τῆς Λευκάδος, τῆς ὁποίας ὁ φρούραρχος Βεκίρ ἀγάς ὡς παραδοθεὶς τοῖς Ἑνετοῖς κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Δημοκρατία κατεσπευσμένως ἐστρατολόγησεν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἀπληθύνωσεν τοὺς καταδίκους, καὶ ἐπὶ χρέμασιν ἐπώλει βαθμοὺς καὶ τίτλους εὐγενείας. Ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Στρασόλδου διορίσθη στρατηγὸς ὁ Γάλλος Κλαύδιος Σεὶν-Πῶλ· ὁ πρίγκηψ τῆς Βρουσβικ Μαξιμιλιανὸς Γεώργιος διορίσθη ἀρχηγὸς τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του στρατολογηθέντων, καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Σαβοΐας ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ἐθελοντῶν προσέφερε τῇ Δημοκρατίᾳ τὴν σπάθην του.

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1685 ὁ Μοροζίνης ἐνωθεὶς ἐν Κερκύρα μετὰ τῶν ἐξ Ἑνετίας σταλεισῶν ἐπικουριῶν καὶ ἐνισχύσας τὰ πληρώματα διὰ Κερκυραίων, Κεφαλλήνων, καὶ Ζακυνθίων ἐπλευσε πρὸς τὴν Λευκάδα, προαποστείλας τὸν κυβερνήτην Δανιὴλ Δολφίνον μετὰ ναυτικῆς μοίρας εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς διακώλυσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Βαρβαρίας. Ἐναυθῶτα πληροφορηθεὶς ὁ ἀρχιστράτηγος, ὅτι οἱ Τούρκοι συσσωματωθέντες ἐξ Αἰτωλίας καὶ Ναυπάκτου προσέβαλλον τὸ Σηρόμερον, δρῶντες τὰς πεδιάδας, καὶ σφάζοντες τοὺς κατοίκους διέταξε τὸν συνταγματάρχην Δελαδέττιμαν ὅπως μετὰ τετρακοσίων Ἑπτανήσιων δράμη πρὸς ἀποδίωξιν αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα πολεμικοῦ συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη ἡ ἄλωσις τῶν φρουρῶν Ῥίου καὶ Ἀντιόρριου. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Ἰσμαὴλ πασᾶς ἰδεασθεὶς περὶ τῆς μετὰ τῶν Ἑνετῶν συνεννοήσεως τῶν Μανιατῶν ἐπὶ κεφαλῆς δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν εἰσβαλὼν εἰς Μάνην κατέκαυσέ τινα χωρία, καὶ ἔσφαξε πολλὰ γυναικόπαιδα. Ἀλλ' οἱ Μανιάται ἐρομήσαντες κατ' αὐτοῦ ἐφόρευσαν περὶ

(1) « Prendessero l'armi non solo per la difesa del proprio paese, ma perchè tenessero oppressi i Greci, ostando alle unioni, et alle revolte, che fossero per tentare ». Foscarini, σελ. 158.

τοὺς χιλίους ὀκτακοσίους, καὶ στείλαντες προσθεῖαν πρὸς τὸν ἐν Ἄστακῷ διατρίβοντα Μοροζίνην ἐξώρμισαν ἵνα σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν. Διὸ ὁ ἀρχιστράτηγος ἀναβαλὼν τὴν κατὰ τῶν φρουρίων τῆς Ναυπάκτου ἀπόφασιν προέπεμψε τὸν ναύαρχον Δελφῖνον μετὰ τεσσάρων πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον καὶ οἱ Μακρῆς καὶ Δοξαράς κομίζοντες ἐνθαῤῥυντικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς προσεχοῦς ἐμφανίσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου.

Ἐν Ἄστακῷ ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Μοροζίνη καὶ οἱ ἐξ Ἑνετίας καταπλεύσαντες ἐθέλονται, ὡς καὶ ὁ στολίσκος τοῦ Πάπα, τῆς Μελίτης, καὶ τῆς Φλωρεντίας· καὶ μετ' ὀλίγον ἅπας ὁ στόλος συγκροτούμενος ἐξ ἑβδομήκοντα ἑξ πλοίων καὶ ἐπιβαινόμενος ὑπὸ ἐννέα χιλιάδων καὶ πεντακοσίων στρατιωτῶν κατέπλευσε πρὸς τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας. Ἀλλὰ μόλις ὁ Μοροζίνης ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ νησιδρίου τῆς Σαπιέντσας καὶ ἀπεσταλμένος τῶν Μανιατῶν ὁ Πέτρος Ἰατράκος ἐκόμισεν αὐτῷ ἐπιστολὴν, δι' ἧς τὸν προέτρπεον ν' ἀναβάλλῃ τὴν εἰς τὰ παράλια αὐτῶν προσέγγισιν, διότι ἐνδίδοντες εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ σερασκέρου ἠναγκάστησαν νὰ δώσωσιν ὡς ὀμήρους τὰ τέκνα αὐτῶν. Τοῦτο δ' εὐχαρίστως ποιήσας ὁ ἀρχιστράτηγος ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς Μεθώνης, προτρέπόμενος εἰς ἄλωσιν αὐτῆς καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες τῷ παρίσταν, ὅτι εἰς ὑπεράσπισίν των εὗρισκοντο τριακόσια χωρικοὶ στερούμενοι πολεμοφοδίων καὶ ζωοτροφῶν, καὶ ἐπομένως εἰς μόνην τὴν ἐμφάνισιν τοῦ στόλου παραδοθησομένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ στρατηγὸς Σαιν-Πῶλ παρέστησε μυρίας δυσκολίας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν αὐτοῦ, μεταβαλὼν σχέδιον ἔστειλε μηχανικοὺς πρὸς ἐπιθεώρησιν τῆς Κορώνης, οἵτινες ἐλθόντες ἀνεγνώρισαν ὡς εὐχερεστέραν τὴν ἐκπόρθησιν αὐτῆς.

Τῆς Κορώνης τὸ φρούριον ἦτο ὄχυρόν, τριγωνοειδὲς καὶ ἀπόκρημνον κείμενον ἐπὶ γλώσσης γῆς προβαλλούσης ἐν τῷ ὀμωνόμῳ κόλπῳ, καὶ προστασιζόμενον ὑπὸ μεγάλου ἐπιθαλασίου πύργου. Κατωκίετο δὲ ἡ πόλις ὑπὸ ἐνεακοσίων μουσουλμάνων, καὶ πολλῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων, καλῶς ἐρωδιασμένων διὰ πολεμοφοδίων καὶ πυροβολικοῦ. Ἡ φρουρὰ ἀποφασίσασα νὰ ὑπερασπισθῇ γενναίως ἀπεσύρθη ἐντὸς τοῦ φρουρίου, καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἀπόδασιν τῶν πολεμιῶν. Εἰς μόνον Τοῦρκος τολμήσας νὰ προτείνῃ συνθηκολογήσιν σκληρῶς ἀνεσκολοπίσθη ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων. Τὴν 13/25 Ἰουγίου ἀπεβιδάσθη ὁ ἐνετικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαιν-Πῶλ

ὅστις ἀμέσως διάταξε τὸν διοικητὴν τῶν Σκλαβούνων Πέτρον Κεκλίαν νὰ καταλάβῃ τὸ πρὸς δεξιὰ κείμενον προάστειον, αὐτὸς δ' ἔλθων ἐστρατοπέδευσεν ἀπέναντι τοῦ μεγάλου πύργου. Μετὰ παρέλευσιν δύο ἡμερῶν, καθ' ἃς κατεσκευάσθησαν τὰ χαρακώματα, ὁ Μοροζίνης ἔδωκε τὰς δεούσας διαταγὰς, πρὸς ἐναρξιν τῆς πολιορκίας, διατάξας καὶ μοῖραν τοῦ στόλου νὰ περιπολῇ πρὸς ἀπομάκρυνσιν τουρκικῶν πλοίων, καὶ ἐμπόδιση τὴν φυγὴν τῶν ἐν τῷ λιμένι δύο ἐχθρικῶν γαλερῶν. Τρεῖς κανονοστοιχίαι φέρουσαι πενήκοντα πυροβόλα ἀδιακόπως ἐπληρῶσον τὰ τεῖχη, πυρῶσασαι τὰ ἐντὸς, διὰ τῶν ἐσφενδονιζομένων ὄλμων. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολιορκούμενοι καρτερικώτατα ἀνταπεκρίνοντο φονεύσαντες ἕνα τῶν ἵπποτῶν τῆς Μελίτης, καὶ ἐξελθόντες προσέβαλον τοὺς Σκλαβούρους, οἵτινες γενναίως ὑπερασπισθέντες ἐπροχώρησαν μετὰ τὴν ὑποχώρησιν πρὸς τὰ τεῖχη, πλὴν μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν. Ἐνῶ δὲ λυσσώδης ἐπεκράτει ἀμφοτέρωθεν ὁ πόλεμος Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι αὐτόμολοι ἐπληροφόρησαν τοὺς χριστιανοὺς, ὅτι ὁ Χαλίλ πασᾶς τῆς Ναυπάκτου καὶ ὁ Μουσταφᾶς πασᾶς ἠτοιμάζοντο νὰ εἰσαγάγωσιν ἐπικουρίας εἰς τὸ φρούριον. Καὶ τῶντοι οἱ Τοῦρκοι πρὸς ἀπασχόλησιν τῶν πολιορκητῶν ἐλθόντες ἐσκήνωσαν ἐπὶ παρακειμένου λόφου, καὶ δι' ἐπιδρομῶν ἀνησύχουν τὸ στρατόπεδον ἀναγκασθὲν νὰ φρουρῇ νυθημερὸν ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων αὐτοῦ. Ὅθεν γνώμη τοῦ Σαῖν-Πιῶλ ὁ γάλλος μηχανικὸς Βιζιμόν διετάχθη ὅπως ἀνεγείρῃ πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη προμαχῶνα περικλειόμενον διὰ τάφρου καὶ συγκοινωνοῦντα μετὰ τοῦ στρατοπέδου, καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν περαιωθέντος τοῦ ἔργου ἐστάλησαν εἰς φυλακὴν ἑκατὸν στρατιῶται. Οἱ Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ἐφορμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, πλὴν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Μελιταίων καὶ τῶν Ἑνετῶν. Μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας ὀκτακόσιοι ἐχθροὶ ἐπιπεσόντες κατὰ τοῦ προμαχῶνος μετὰ ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν. Ἐν τούτοις ὁ στρατός συναθροίσας τρεῖς μέχρι τεσσάρων χιλιάδων ἵππέων καὶ πεζῶν ἀποφασίσας νὰ εἰσαγάγῃ ἐπικουρίας εἰς τὸ φρούριον, ἀρμητικῶς ἐπροχώρησε πρὸς τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα μέχρι βολῆς πιστοῦλου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐφοδος αὕτη καὶ δευτέρα τῶν πολιορκουμένων ἐξοδὸς γενναίως ἀπεκρούσθησαν. Ὅτω παρερχομένων τῶν ἡμερῶν οἱ στρατιῶται καταληφθέντες ὑπὸ ἀθυμίας ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς, οἱ δὲ ὑπονομοποιοὶ κακοπαθοῦντες ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν ἐσφενδονιζομένων πυρῶν, ζέοντος ὕδατος, καὶ ἀναλελυμένων ὕλων δὲν ἐφάνιοντο πρόθυμοι

περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν διατασσομένων. Οἱ ἀρχηγοὶ ἐπὶ μεγάλας ὑποσχέσεσιν ἐγκαρδιώσαντες πάντας ἀπεράσισαν ἔφοδον. Ἡ ὑπόνομος τῶν Μελιταίων ἠτοιμάσθη, ἐνεακόσιοι στρατιῶται ὑπὸ τὰς διατάγας τοῦ γάλλου Λατοῦρ ἐμελλαν νὰ εἰσπηδήσωσι διὰ τοῦ ἀνοιχθησομένου ῥήγματος, καὶ ὁ στόλος διατάχθη νὰ πλησιάσῃ πρὸς ἀπασχύλῃσιν τῶν πολιορκουμένων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπόνομος ἀνατιναχθεῖσα δὲν παρήγαγε τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα, ἀνεβλήθη καὶ ἡ ἔφοδος. Ὁ σερασκέρης ὅμως ἀκούσας τὸν κρότον καὶ νομίσας τὸν ἐχθρὸν ἀλλαχοῦ ἀπησχολημένον ἐδραμεν εἰς κατάληψιν τοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου προμαχώνας, τὸν ὁποῖον κυριεύσας κατέκοψε τοὺς ἐν αὐτῷ φρουροῦντας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐφορμήσαντες οἱ δραγόνιοι, Σκλαβούνοι, καὶ Μελιταῖοι ἀνέκτισαν αὐτὸν φονεύσαντες τριακοσίους ἐχθροὺς, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν σπαχίδων, καὶ κυριεύσαντες εἰκοσι σημαίας καὶ ἄλλα λάφυρα. Ὁ Νοροζίνης πρὸς ἐκφόβισιν τῶν πολιορκουμένων διέταξεν ἕνα ἐμπήξωσιν ἐπὶ δοράτων ἑκατὸν εἰκοσι κεφαλὰς τῶν πεσόντων μετὰ τῶν κυριευθεισῶν σημαίων. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως οἱ Τούρκοι ἐπανῆλθον πρὸς ἐπανάκτησιν τοῦ προμαχώνος καὶ ἀπεκρούσθησαν μετ' ἀπωλείας τετρακοσίων ἀνδρῶν.

Ἡ ἐπιμονὴ τῶν πολιορκητῶν καὶ αἱ κατὰ τοῦ σερασκέρου νίκαι ἐνεκαρδιώσαν τοὺς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου, πρὸ πάντων δὲ τοὺς Μανιάτας, οἵτινες πέμψαντες δύο προὔχοντας ὠρκίσθησαν πίστιν τῇ δημοκρατίᾳ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῆς χιλίους πεντακοσίους μαχητὰς (24/5 Αὐγούστου). Ὁ δὲ Νοροζίνης ἐκωφεληθεὶς τῆς περιστάσεως ὅπως πλέον ἐκθῆσει κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς πρότερον δυσπιστήσαντας ἀφοῦ ἐπήνεσε καὶ ἐφιλοδώρησε τοὺς ἀπεσταλμένους ἐπέμφε τὴν ἐπιούσαν ἀμέσως τὸν κολπάρχην Σανουῦτον μετὰ τεσσάρων γαλερῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Μάνης, ἐφ' ὧν ἐπιβιασθέντες τριακόσιοι τριακοντα τέσσαρες ἐμπειροπόλεμοι Μανιάται ἦλθον εἰς Κορώνην (6/18 Αὐγούστου). Κατανοῶν ὅμως, ὅτι ἡ ἐπὶ πλέον παράτασις τῆς πολιορκίας τῆς Κορώνης ἠδύνατο ν' ἀποθαρρύνῃ τοὺς Ἕλληνας, ἐν πολέμικῃ συμβουλίᾳ ἀπεράσισε τὴν προσβολὴν τῶν χαρακωμάτων τοῦ σερασκέρου, καὶ περὶ τούτου ἐλήφθησαν τὰ κατάλληλα μέτρα. Πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἐχθρῶν ἀπεβιδάσθησαν ἐν κοιλάδι κειμένη πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ἑθρικοῦ στρατοπέδου, τρεῖς χιλιάδες τῶν γενναιοτέρων στρατιωτῶν καὶ περὶ τὰ χαρακώματα τῆς 25/6 Αὐγούστου δοθέντος τοῦ συνθήματος διὰ τριῶν κανονοβολισμῶν προσεβλήθη πανταχόθεν

τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον συγκείμενον ἐκ δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν, οἵτινες ἀμερόμνωσ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κοιμώμενοι ἐξεπλάγησαν διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς προσβολῆς καὶ τραπέντες εἰς ἄτακτον φυγὴν ἐγκατέλιπον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν πᾶσας τὰς ἀποσκευὰς, ἕξ ὄρειγάλικνα πυροβόλα, ἄφθονα πολεμοφόδια, καὶ αὐτὴν τὴν δίουρον τοῦ σερασκέρου Χαλίλ σημαίαν. Μετὰ τοῦτο ἀποδοὺς χάριτας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ νίκῃ, προσεκάλεσε τοὺς πολιορκουμένους εἰς παράδοσιν, οἵτινες ἀπεκρίθησαν, ὅτι ἐν ἐλλείψει ἀνθρωπίνης θαρρόντες εἰς τὴν θείαν βοήθειαν ἔχουσι τὴν γενναϊότητα ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰ χριστιανικὰ ὄπλα μέχρι θανάτου. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐφοδος. Ὁ Φλωρεντινὸς ὁμως ναύαρχος θεωρῶν ἴσως ματαίαν πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς ἄλωσιν τῆς ὀχυρᾶς Κορώνης ἀνεχώρησε. Διὰ διακοσίων πεντήκοντα βαρελίων πυρίτιδος ἐπληρώθη ἡ ὑπὸ τὸν μέγαν πύργον ὑπόνομος, ἥτις τὴν πρωίαν τῆς 31/12 ἀνατινχθεῖσα ἐπροξένησεν ἰκανὸν ἐπὶ τοῦ τείχους βῆγμα, εἰς δ' ἡμανιδῶς ἐρώρμησαν οἱ χριστιανοὶ, ἀλλ' ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ χαλαζιῆδὸν ἐκσφενδονιζομένου πυρός τῶν Τούρκων ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπισθοδρομήσωσι. Πλέον τῶν τριακοσίων χριστιανῶν ἔπεσαν ἐν τῇ ἐφόδῳ ταύτῃ, ἰσάριθμοι δ' ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς ὁ ἐπίγκνηφ τῆς Σαβοΐας, ὁ μαρκήσιος Κορβάν, καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι τῆς Μελίτης ἱππῶται οὐχ ἦττον ὅμως καὶ οἱ Τούρκοι ἀπώλεσαν τοὺς ἀνδρειοτέρους τῶν ἀξιωματικῶν των, καὶ τὸν μουρτζῆν, ὅστις κρατῶν ἀνά χεῖρας τὸ κοράνιον ἐκήρυττε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου εἰς τοὺς πίπτοντας, ἀπειλῶν ἅμα τοὺς ἀρχηγούς, ὅτι ἐν περιπτώσει δειλίας θέλει τοὺς καταμνήσει πρὸς ἀποκεφάλισιν.

Τὴν παραμονὴν τῆς ἐφόδου ὁ Ζακύνθιος Παῦλος Μακρῆς ἐπὶ κερατῆς διακοσίων τριάκοντα Μανιατῶν καὶ εὐαρίθμων Ἑπτανησίων διαταχθεὶς ἵνα ἐξέλθῃ τῶν χαρακωμάτων καὶ περιτρέχων τὰ περίξ διακωλύῃ πᾶσαν ἐχθρικήν ἐπιδρομήν, κατέκοψε μίαν Ἰλην ἱππικὴν ἐπιτεχομένην πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ἐργασιῶν (*).

Μετ' ὀλίγας ὥρας οἱ Χριστιανοὶ λυσσώδεστερον ἀνενώστην τὴν ἐφοδον, καὶ τέλος πάντων μετὰ πολὺν καιρὸν καὶ πολὺν καιρὸν ἀγῶνα κατώρθωσαν ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὸ φρούριον, φονεύοντες τοὺς ἀνίσταμένους. Τὸ πᾶν παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον αὐτῶν, καὶ ἡ Κορώνη μετεβλήθη εἰς θέατρον στεναγμῶν, ὄρυγμῶν, καὶ πτωμάτων. Αἱ

(*) Π. Κωστόπου, Ἐπισημειωμένα I', σελ. 288.

καθημαγμέναι ὁδοὶ ἵρημώθησαν· πολλοὶ τῶν δυστυχῶν κατοίκων προτιμῶντες θάνατον ἥττονα σκληρὸν κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν ἐπάλλξεων. Αἱ φλόγες διαδοθεῖσαι εἰς πολλὰ μέρη μετέβαλον τὴν πόλιν εἰς φρικτὸν νεκροταφεῖον. Τρεῖς χιλιάδες παντὸς γένους καὶ ἡλικίας ἀπανθρώπως ἐσφάγησαν, διακόσιοι ἐρρίφθησαν εἰς τὰ κάτεργα, καὶ χίλια διακότια γυναικόπαιδα ἐξηνδραποδίσθησαν. Πλήθος πολεμοφοδίων καὶ ζωοτροφῶν, ὡς καὶ ἑκατὸν εἴκοσι πυροσόλα, ἐξ ὧν 86 ὀρειχάλκινα, περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ἦν ἐπιούσαν ἀναστηλώθη ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων ἡ σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ ὁ Μοροζίνης εἰσελθὼν ἐδοξολόγησε τὸν Θεὸν ἐντὸς τσαμίου μεταβληθέντος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ ταῦτα διώρισε προβλεπτὰς ἑκτακτὸν μὲν τὸν Γεώργιον Βενζόνην, καὶ τακτικὸν τὸν Φαυστῖνον Ῥίβαν.

Ἐλθούσης ἐν Ἐνετίᾳ τῆς εἰδήσεως διετάγη ἐν μέσῳ πανδήμου χαρᾶς τριήμερος δοξολογία, ἐλεημοσύναι διενεμήθησαν εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ ὁ Δόγης συνοδηγούμενος ὑπὸ τῶν γεφυριαστῶν κατέθεσε τὴν δίουρον σημαίαν τοῦ σερασκέρη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἁγίου Γαετάνου, ὡς ἀλωθείσης τῆς Κορώνης ἐν τῇ ἐπετείῳ ἡμέρᾳ τῆς εορτάσεως αὐτοῦ (1).

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ὁ καπιτάν πασᾶς ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου μετὰ ἐξήκοντα τριῶν γαλερῶν καὶ ἄλλων πλοίων καὶ ἐπιθεωρήσας τὰ φρούρια τῆς Τενέδου καὶ Μιτυλήνης, κατεσκεύασε δύο φρούρια εἰς Φώκαιας. Μετὰ δὲ τοῦ ἐλθῶν εἰς Χίον καὶ πληροφορηθεὶς τὸν εἰς Αἰγαῖον κατάπλουν τῆς καταδρομικῆς τῶν Ἐνετῶν μοίρας ἐπλευσε πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν εἰς Ῥόδον. Οἱ κυβερνήται τοῦ στόλου τῆς Δημοκρατίας Μολίνος καὶ Δελφίνος ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα διὰ πυρπολικῶν προσεπάθησαν νὰ καταστρέψωσιν ἀποτυχόντες ὅμως ἐξῆλθον πρὸς καταδίωξιν τοῦ Ἀλγερινοῦ στόλου, ὅστις κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν συνάντησιν τῶν πολεμίων. Ὁ δὲ καπιτάν πασᾶς ἐξελθὼν τῆς Ῥόδου διηρθύνθη εἰς Χίον,

(1) Garzoni, σελ. 107—117. — Foscari, σελ. 166—174. — La Morea combattuta dell'Armi Venete, Venetia 1686. σελ. 173—182. — Coronelli, Description geogr. et histor. de la Moree. Ὁ Κορονέλλης ἀπεικονίζει καὶ τὴν κυριευθεῖσαν δίουρον σημαίαν. Ἐπὶ κρημνισθείσης γωνίας τοῦ τείχους τῆς Κορώνης εὐρέθῃ καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή μετακομισθεῖσα εἰς Ἐνετίαν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Μολίνου. « Hoc opus fieri fecerunt magnifici et clarissimi D. D. Bernardus Donato castellanus et Ludovicus Contareno capitaneus Corodii MCCCCLXIII. » (La Morea combattuta dell'Armi Venete, σελ. 180—182).

καὶ ἐξαφράσας ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου τὸ καρβαίνιον τῆς Συρίας, μετέβη εἰς Ναύπλιον, ἐνθ' ἀπεβίβασε πολλοὺς στρατιώτας πρὸς βοήθειαν τῆς Κορώνης. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁμοῦ αὐτῆς ὁ Ὄθωμανὸς νάυαρχος ἀποβίβασας τὰ πληρώματα καὶ συναθροίσας τοὺς εἰς τὰ περὶ εἰς διεσπαρμένους Τούρκους ἤλθεν ἕξω τῶν Καλαμῶν καὶ διὰ πολλῶν ἀπειλῶν καὶ ὑποσχέσεων προσεπάθησε νὰ καταστείλῃ τὸν ἐπαναστατικὸν ὄργανον τῶν Μανιατῶν, διακηρύττων, ὅτι θωρεῖται τοὺς καθυστερουμένους φόρους, τριστῆ ἐν τῷ μέλλοντι ἀτυδοσίαν, ἀμνηστειάν τοῦ παρελθόντος, καὶ πρὸς τοῦτοις ὅτι ἤλθε πρὸς συνομιλοῦσιν τῆς μετὰ τῶν Ἑνετῶν εἰρήνης.

Ὁ Μοροζίνης ταῦτα μαθὼν ἀπέστειλεν ἀμέσως πρὸς τοὺς Μανιάτας τὸν Παῦλον Μακρῆν μετ' ἐπιστολῶν φιλοφρονησάτων, ἐν αἷς ἀναγγέλλων αὐτοῖς τὴν ἄλωσιν τῆς Κορώνης, καὶ προτρέπων ἵνα κυριεύσωσι τὰ ἐν τῇ γῶρᾳ αὐτῶν τουρκικὰ φρούρια, καὶ ἰδίως τὴν Ζαρνάταν, ἐφ' ᾧ ἔπεμπε τὸν Σανούδον μετὰ ἕξ γαλερῶν εἰς Ἄρμουρον ἵνα κωλύσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποστολὴν βοηθειῶν ('). Οἱ Μανιάται λαβόντες τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐπολιόρησαν τὸ φρούριον τῆς Ζαρνάτας, καὶ προσεκάλεσαν εἰς παράδοσιν τὸν φρούραρχον Χασάν ἀγᾶν. Διὰ τῆς ἐξῆς πρὸς τὸν Μοροζίνην ἐπιστολῆς τοῦ ὁ Μακρῆς ἐκτίθησι τὰ τότε λαβόντα γῶραν (10/22 Αὐγούστου).

«Τὸ φρούριον Ζαρνάτα κεῖται ἐπὶ ὕψηλοῦ ἀποκρήμνου ὄρειοῦ, περιφραγόμενον ὑπὸ ἕξ πύργων καὶ περιούλου, ἔχον ἐν τῷ κέντρῳ πύργον ὕψηλόν ἐξωπλισμένον δι' ἕξ πυροβόλων προσβαλλόντων τὴν περίῃ πεδιάδα, καὶ δύο θύρας πρὸς ἄρκτον καὶ νότον. Ἑκτακόσια γυναϊκόπαιδα εἰσὶν ἐγκεκλεισμένα ἐν τῷ εἰρημένῳ φρουρίῳ, ὑπερασπιζομένῳ ὑπὸ ἑκατὸν ἀγδοήκοντα Τούρκων μαχητῶν. Δύο λόφοι ὄχυρωθέντες διὰ κανονοστοιχίας ἀποβιβαθείσης εἰς Κυτριάς σπουδαίως προσβάλλουσι τὸ φρούριον. Τῇ ἐμῇ προτροπῇ οἱ Μανιάται λαβόντες ἀμέσως τὰ ὅπλα καὶ συσσωματωθέντες περὶ τοὺς χιλίους πεν-

(') L'origine della Morea, dove si descrivono tutte le provincie con tutti gli acquisti fatti dall'anno 1684 sino per tutto l'anno 1686 etc. in Venetia et in Milano. Parte seconda, σελ. 46—47. Ἐν τῷ συγγραμμάτῳ τούτῳ ἐμφασιμῶς μνημονεύεται, ὅτι ὁ Μοροζίνης βλέπων τὸ ἀναποράσιτον τῶν Μανιατῶν ἐν τῇ πολιούρχῃ τῆς Ζαρνάτας μετέβη μετ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς Κυτριάς, ἐνθα προσκαλέσας αὐτοὺς ἀπήτησεν ἐγγυήσεις τῆς πρὸς τὴν Δημοκρατίαν σταθερᾶς αὐτῶν πίστεως, καὶ ἐστρατολόγησε περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας, καὶ πρὸς τοῦτοις, ὅτι προσεκάλεσε τοὺς ἐν Ζαρνάτᾳ Τούρκους εἰς ταχεῖαν παράδοσιν ἀπειλῶν ἐκείκασιν, καὶ ἀπειλῶν περὶ ἐλευθέρως βοήθειας, ἐνῶν ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Μακρῆ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Χασάν ἀγᾶ καταδείκνυνται τὰ ἐναγία.

τακοσίους ἔστησαν τὴν πολιορκίαν. Ὁ φρουραρχῶν ἀγᾶς δὲν θέλει νὰ παραδοθῆ πρὸς αὐτοὺς, εἰμὴ εἰς τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα ἅμα μετὰ τοῦ στρατοῦ ἔλθητε εἰς τὴν πολιορκίαν. »

Μετ' ὀλίγον ὁ Μακρῆς λαβὼν συνέντευξιν μετὰ τοῦ φρουράρχου ἔφερε πρὸς τὸν Μοροζίνην τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν τοῦ Χασάν ἀγᾶ.

« Ἐνδοξότατε, ἐκλαμπρότατε ἀθόνητε ἀρχιστράτηγε, χαιρετίσματα καὶ προσκυνήματα ἀπὸ ἐμὲ τὸν δισδάραγαν τοῦ φρουρίου Ζαρνάτας.

» Ἐπειδὴ ἤλθε πρῆγθες, ὡς καὶ ἄλλοτε, ὁ κύριος Παῦλος Μακρῆς μετὰ τοῦ Παναγιωτάκη, ὁμιλήσαμεν μὲ τὸν ἄνωθεν Παῦλον Μακρῆν, καὶ αὐτὸς μοῦ εἶπε πολλὰ, ἐκ μέρους τῆς αὐθεντίας σου, τὰ ὅποια μ' εὐχαρίστησαν, βεβαιώσας με περὶ τῆς καλῆς σου καὶ σταθερᾶς φιλίας. Διὰ τοῦτο ἠθέλησα καὶ ἐγὼ νὰ ὁμιλήσω μετὰ τῆς ἐκλαμπρότητός σου. Ὅθεν, ἂν εὐκολύνῃσαι, στείλέ μου τὴν σφραγίδά σου διὰ βεβαίωσιν καὶ ἰσχυρίαν μου, τὴν ὅποιαν ἅμα ἴσω ἄνευ ἀναβολῆς θέλω ἔλθω μὲ ἄλλους δύο ἰδικούς μου διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ὧν, καὶ ἐκτελεσθῶσιν αἱ διαταγαί σου.

» Τ. Σ.) Ὁ καθαρὸς καὶ ἠγαπημένος σου φίλος Χασάν. Ἀπὸ τὸ φρούριον τῆς Ζαρνάτας. »

Πρὸς τοῦτον ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπάντησεν οὕτως.

« Ἡμεῖς Φραγκίσκος Μοροζίνης στρατάρχης τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας πρὸς σὲ τὸν δισδάραγαν τῆς Ζαρνάτας.

» Ἐλάβομεν τὴν ἐπιστολὴν σου παρὰ τοῦ κυρίου Παύλου, ὅστις καὶ διὰ στόματος μᾶς ἐπληροφόρησε περὶ τῆς ὑμετέρας διανοίας καὶ βολήσεως. Ὅθεν ἐπιβεβαιούμενος ὑμᾶς καὶ πάντας τοὺς ὑμετέρους, ὅτι οὐδεμίαν ἐνόχλησιν θέλετε λάβει παρ' ἡμῶν, πρὸς στερᾶν πίστιν καὶ ἐνδείξιν τῆς ἀληθείας πέμπομεν τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν μας ἐσφραγισμένην διὰ τῆς ἡμετέρας σφραγίδος.

» Ἐκ τοῦ στραταρχικοῦ κατέργου, 9 Σεπτεμβρίου 1685.

Φραγκίσκος Μοροζίνης στρατάρχης. »

Ἐπιστρέψας εἰς Ζαρνάταν ὁ Μακρῆς διέταξεν ἀνακωχὴν, καὶ συνδιαλέξωσιν γενομένης ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Χασάν ἀγᾶ ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου ὡς ἐξῆς.

« 1685, 9 Σεπτεμβρίου, Κυριακῆς.

» Χασάν ἀγᾶς δισδάρης τοῦ φρουρίου Ζαρνάτας.

» Ἐπιθυμοῦντες νὰ παραδοθῆ εἰς χεῖρας τοῦ ἀρχιστρατήγου αὐρίου, ἡμέραν τετάρτην καὶ 11 τοῦ ἡθιέντος μηνός, τὸ ἄνω φρούριον γράφομεν καὶ ὑπογράφομεν ὅτι τὰ ἀκόλουθα. Πρὶν παραδοθῶσιν εἰς χεῖρας τοῦ ἀθόνητου αἱ κλεῖς τοῦ φρουρίου, τὸ ὅποιον θέλει ἀνήκει εἰς τὴν Ἐνετικὴν δημοκρατίαν μετ' ὧν τῶν πυροβόλων, πολεμοφοδίων, σημαίων, καὶ ἄλλων πολεμικῶν

πραγμάτων, ὁ ἐκλαμπρότατος ἀρχιστράτηγος θέλει ἀφήσει τὸν ἀγῶν μὲ ὄλους τοὺς Τούρκους καὶ τὰς οἰκογενείας αὐτῶν, μετὰ τῶν ὅπλων καὶ πραγμάτων τῶν καὶ παντὸς τοῦ κομιστίου. Καὶ ἂν Χριστιαναὶ ὑπανδρευμένοι μετὰ Τούρκων θελήσωσι ν' ἀκολουθήσωσι τοὺς ἀνδρας αὐτῶν, μένουσιν ἐλεύθεροι ἐν τῇ βουλῆσει τῶν, ἂν ὅμως δὲν θελήσωσι θέλουσι μείνει ἀβλαβεῖς. Πάντες οἱ δούλοι, Χριστιανῆ καὶ ἄλλοι, θέλουσι παραδοθῆ εἰς χεῖρας τῆς Αὐτοῦ Ἐκκλησιᾶς. Οἱ δὲ Τούρκοι θέλουσιν ἐξέλθει ἀβλαβεῖς τοῦ φρουρίου καὶ συνδεσθῆσιν μέχρι τῆς παραλίας, ὅπου θέλουσιν ἐπιβιβάσθῃ » (1).

Οὕτω τὴν 30/11 Σεπτεμβρίου ἡ φρουρὰ τῆς Ζαρνάτας ἐν συνάδει ἦλθε μέχρι τοῦ ἠρισθέντος μέρους τῆς ἐπιβιβάσεως, ὁ δὲ Κασὰν ἀγῶς φεβηθεὶς τὴν ἐκδοχὴν τοῦ σουλτάνου ἐπαρουσιάσθη οἰκογενειακῶς εἰς τὸν Μοροζίνην καὶ παραδοὺς αὐτῷ τὴν σπάθην αὐτοῦ ἐζήτησεν ἀσυλον, καὶ ἐπὶ τῆς γαλέρας τοῦ Ἀγγέλη Μικιέλη ἦλθεν εἰς Ἐνετιαν (2).

Ὁ Μοροζίνης ἐγκαταλιπὼν ἐν Κορώνῃ τὸν διοικητὴν τῶν καταδικῶν Βραγαθίνων κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Κυτριάων, καὶ παραλαβὼν τὴν Ζαρνάταν διώρισε προβλεπτάς τὸν Βαρθολομαῖον Κονταρίνην καὶ Ἀγγελον Ἐμον, καὶ φρούραρχον τὸν συνταγματάρχην Πραστίνην μετὰ διακοσίων πενήκοντα ἀνδρῶν. Ἐν Κυτριάς ἐφθασε μετ' οὐ πολὺ μεῖρα ἐξ εἰκοσι δύο νηῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἄρτι ἐκλεχθέντος ἐκτάκτου προβλεπτοῦ Σούδας Λουῖζη Μαρκέλλου, φέρουσα ἐπικουρίαν τριῶν χιλιάδων Σαζόνων. Ὁ δὲ ἀρχιστράτηγος κατανοῶν, ὅτι πρὸς εὐχερροτέραν κατάκτησιν τῆς Μεσσηνίας καὶ Λακωνίας ἀπαιτεῖτο ἡ ἐκδιώξις τοῦ μεταξὺ Καλαμῶν καὶ Ζαρνάτας ἐστρατοπεδευμένου καπιτάν πασά, ὅστις δὲν ἔπαυσεν ἐξορκίζων τὸν Κασὰν ἀγῶν νὰ ἐπιμείνῃ ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ζαρνάτας ὑποσχόμενος συντόνους καὶ μεγάλας ἐπικουρίας, ἀπεβίβασεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν Καλαμῶν ὀκτὼ χιλιάδας στρατιωτῶν, καὶ χιλίους πεντακοσίους Μανιάτας. Ὁ τούρκικὸς στρατὸς συγκείμενος ἐκ δέκα χιλιάδων πεζῶν καὶ δύο χιλιάδων ἰππέων κατεσχέοντο ἐπὶ ὄρους ἔχοντας ἐπὶ τὰ νῶτα τὴν πόλιν τῶν Καλαμῶν καὶ ἀπ' ἐτέρου τὸν ἐλαιῶνα. Ὁ στρατηγὸς Ἀνίβας Δεγγενφὲλδ συσσωματώσας τ' ἀποβιβασθέντα στρατεύματα καὶ θέσας ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν μὲν τοὺς Μανιάτας καὶ

(1) Π. Χιώτου Γ'.

(2) Coronelli, σελ. 36. — Garzoni, σελ. 119—120. — Foscariini, σελ. 176.—*La Morea Combattuta*, σελ. 184—186. — Ὁ Φουκαρέλης λέγει, ὅτι ἡ ἐν Ζαρνάτᾳ τουρκικὴ φρουρὰ ἀνέβαινον εἰς ἑξακοσίους μαχητὰς, ἐνῶ ἐν τῇ ἐκβῆσει τοῦ Μακρῆ λέγονται 180.

τοὺς Σκλαβόνους κατὰ μικρὰ σώματα ὑποστηρίζομένους ὑπὸ τῶν δραγόνων, κύριον δὲ σώμα τοὺς Ἐνετοὺς, ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι τοὺς Βρουνοβίκους, καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ τοὺς Σάξονας, διέταξε νὰ προχωρήσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ καπιτάν πασᾶ, ἅμα ἰδὼν τὴν πορείαν τῶν πολεμίων διέταξεν ἵνα τὸ μὲν ἵππικὸν καταλάβῃ τὴν πεδιάδα, τὸ δὲ πεζικὸν τοὺς παρακειμένους γηλόφους. Ὁ Δεγγενφέλδ φθάσας εἰς μεγάλην διασφάγα διακοπτομένην ὑπὸ γηλόφων ἐθεώρητε καλὸν ὅπως διανυκτερεύσῃ καὶ ἀναμείνῃ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅστις συγκροτήσας πολεμικὸν συμβούλιον ἐκέλευσε τὸν στρατηγὸν νὰ συγκροτήσῃ μάχην. Ὄθεν οὗτος τὴν πρῶτην δημηγορήσας πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ προτρέψας ἵνα ἐγκαρτερήσωσιν ἐν τῷ ὑπὲρ πίστεως ἀγῶνι διέταξε νὰ ἐξέλθωσι πρὸς τὴν πεδιάδα.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Μανιατῶν παραωλοουθεμένη ὑπὸ τοῦ ἐπιλοίπου στρατεύματος, κατέλαβε τοὺς γηλόφους, ὁ δὲ καπιτάν πασᾶς ἰδὼν τοὺς πολεμίους ἐστερημένους ἵππικῶν διέταξε τὴν δύναμιν ταύτην ἵνα προσβάλλῃ τὸ ὑπὸ τῶν Σαξόνων κατεχόμενον κέρατ' ἀλλ' οὗτος σιερῶν ποθὶ ἀντέστησεν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκπεμπόμενου πυρὸς τῶν γαλερῶν ἀπέκρουσεν μετὰ μεγάλης φθορᾶς τοὺς ἐπιτεθέντας ἵππους, οἵτινες τραπέντες εἰς φυγὴν μετέδωκαν τὴν ἀταξίαν καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον στρατεύμα. Ἀλλὰ καὶ τὸ πεζικὸν προσβάλλον τὸ κέρατ τῶν Βρουνοβίκων ἀπεδιώχθη καὶ φεγγὸν συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου. Οἱ Τούρκοι σωθέντες εἰς Καλάμας ἔκαυσαν τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ πολεμικὰ ἔργα καὶ καρφώσαντες τὰ πυροβόλα ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς τὴν διακρίσιν τῶν φλογῶν καὶ τῶν εἰσελθόντων νικητῶν. Ὁ Μοροζίνης καταλαβὼν τὰς Καλάμας διέταξε τὴν κατεδάφισιν τοῦ φρουρίου, ὅπερ καὶ ἀπὸ τῶν παρακειμένων λόφων εὐκόλως προσεβάλλετο, καὶ ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς εἶχε μεγάλως βλαφθῆ, καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐν αὐτῷ πυροβόλων καὶ πολεμικῶν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Μανιάται προσέβαλον τὸ Οἰτύλον, τὸν Κελεφᾶν, καὶ Πασαβᾶν. Ὁ Κασάν πασᾶς, διοικητὴς τῆς Μάνης καὶ κεχαγιάς τοῦ πασᾶ τῆς Πελοποννήσου, ἐδρεύων ἐν Κελεφᾷ συνομιλήσας μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιορκίας Μιακρῆ, Δοξαρᾶ καὶ Βούλτσου μεταβάς παρέδωκε τὰς κλεῖς εἰς χεῖρας τοῦ Μοροζίνης, ἐπὶ τῷ ὄρει ἵνα ἡ ἐκ χιλίων ἀνδρῶν φρουρὰ ἀσφαλῶς μετακομισθῇ εἰς Ἐλαφονήσια. Τὴν 12/21 Σεπτεμβρίου προσεβλήθη ὁ Πασαβᾶς ὑπὸ τῶν Μανιατῶν

ὀδηγημένω ὑπὸ τοῦ Πέτρου Ἰατράκου· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος ἐπληροφόρηθη, ὅτι οἱ ἐν αὐτῷ Τούρκοι ἐσκόπουν ἵνα ἐξέλθωσι καμίζοι καὶ τὰ πυροβόλα, διέταξε τὸν σκλαβῶνον Γρηγόροβιτς ἵνα δράμῃ μετὰ πεντακοσίων εἰς βοήθειαν τῶν Μανιατῶν. Οὕτω δὲ παρεδόθη καὶ ὁ Πασαβὰς εἰς χεῖρας τοῦ ἀρχιστράτηγου, ὅστις κατ' ἀπόφασιν τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου διέταξε τὴν κἀταστροφὴν τοῦ φρουρίου ὡς λίαν ἐπιβλαβοῦς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Ζακυνθίου Φωτεινοῦ ἐπιβίβασιν τῶν ἐν αὐτῷ εὐρεθέντων εἴκοσιν ἐνὸς ὀρειχαλκίω πυροβόλων, καὶ ἄλλων πολεμικῶν ὑλῶν (').

Καλῶς διαυθετήσας τὰ ἐν Μάνῃ ὁ Ἐνετός ἀρχιστράτηγος καὶ διορίσας προβλεπτὰς τῆς μὲν Ζαρνάτας τὸν Νικόλαον Πολάνην καὶ Φραγκίσκον Τιέπολον, τοῦ δὲ Κελεφᾶ τὸν Βερνάρδον Βάβλην, καὶ ἀρμοστὴν τῆς ἐπαρχίας τὸν Λορένζον Βενιέρην ἐδρεύοντα ἐν Κελεφᾶ, καὶ φρουράρχους τὸν Πρατεσίην καὶ Νικόλαον Μαχαιριώτην, ἀπέπλευσεν εἰς Κέρκυραν πρὸς παραχείμασιν. Κατὰ τὸν διάπλουον δ' εὐρῶν τὸν προβλεπτὴν Γαρζόνην κανονοβολοῦντα διὰ τῶν γαλερῶν τὸ φρούριον τῆς Γουμνίτσας, 30/11 Νοεμβρίου, ἀπεβίβασε στρατεύματα ὑπὸ τὸν ἱππότην Ἀλεσνάγον, τὰ ὅποια εὐχερῶς ἐκυρίευσαν αὐτὸ, γνώμῃ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου καταστραφὲν δι' ὑπόνοιαν, καὶ μεταχθέντων τῶν ἐν αὐτῷ εὐρεθέντων δώδεκα πυροβόλων μετὰ παντός τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ εἰς Κέρκυραν.

Κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου ἐν Δαλματία ὁ ἔκτακτος προβλεπτὴς Μαρίνος Μικιέλης καὶ ὁ στρατηγὸς Βαλιέρος μετὰ τῶν Μορλάκων προσέβαλον τὸ ὄχυρὸν φρούριον Σίγγ, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ὁποίου ἔδραμον οἱ πασάδες τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, οἵτινες μετὰ ταῦτα εἰς μάτην πολιορκήσαντες τὸ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχόμενον Δουάρε, διετάχθησαν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Οὐγγαρίαν. Μετὰ δὲ τὴν φυγὴν αὐτῶν ὁ Πασᾶς τοῦ Ἀντιβάρεως Σουλεϊμάν δι' ἐπιδρομῶν παρέδρασε τὰς ἐκεῖ ἐνετικὰς κτήσεις, πλὴν μετ' οὐ πολὺ μὴ ἔχων ἀναλόγους δυνάμεις ἔν' ἀντιτάξῃ πρὸς τὰ ὄπλα τῆς Δημοκρατίας περιωρισθῆ εἰς μόνην τὴν φρούρησιν τῆς σατραπείας του. Σπουδαιότερον ὅμως περιεσπάσθησαν αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Κροατίᾳ, καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πο-

(') Garzoni, σελ. 121. — Foscariini, σελ. 177. — Morea Combattuta, σελ. 188—191. — Coronelli, σελ. 36—37.

λωνίας, ὅστις ἐξακολουθῶν τὸν κατὰ τῶν μουσουλμάνων πόλεμον προέτεινε εἰς τὸ Βιενναῖον ἀνακτοβούλιον εἰσβολὴν εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ Τρανσυλβανίαν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν πολεμίων πέραν τοῦ Δουναβίου καὶ ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἡγεμονιῶν τούτων. Διαρκοῦντος τοῦ δευτέρου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου ἐκτὸς τῶν τριῶν ἀρματωλῶν Σουμίλα, Μεϊτάνη, καὶ Κορμπούλου, ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ ἀρματωλὸς Καρπενησίου Λιβίνης, ὅστις κατενίκησε τοὺς Τούρκους ἐν τῷ ὑπεράνωθεν τοῦ χωρίου Γόλιανης λόφῳ, τῷ ἔκτοτε ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐπονομασθέντι *Λιβίνη*. Πλὴν μετ' οὐ πολὺ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν συσσωματωθέντων ἐξ Εὐρυτανίας καὶ Φθιώτιδος ὀθωμανῶν ἠναγκάσθη νὰ συγκροτήσῃ δευτέραν μάχην ἐν Ἀραχώθῃ τοῦ δήμου Παρακαμπευλιῶν, καθ' ἣν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς. Περὶ τούτου διεσώθη καὶ τὸ ἐξῆς ὠραῖον δημοτικὸν ἄσμα.

Τρία μεγάλα σύγγερα σὸ Καρπενῆσι πάνε,
τῶνα ἄφερν' ἀστραπόβροντα, τ' ἄλλο χιλαζοβρόχια,
τὸ τρίτο τὸ μαυρίτερο μαντάτα τοῦ Λιβίνη.
« Σὲ σὲνα Μῆτρό μου γαμπρέ, Σταθάλα ψυχογαμῆ μου,
ἀφίνω τῆ γυναϊκά μου, τὸ δόλιό μου τὸ Γιώργη,
ποῦνε μικρὸς γιὰ φαμελιὰ, κ' ἀπ' ἄρματα δὲν ξέρει.
Καὶ σὰ διαβῆ τὰ δεκαντὰ καὶ γίνη παλληκάρη,
ἐλάτε νὰ ξεθάψετε τὰ δόλια τ' ἄρματά μου,
ποῦ τὰ ἔχωσα στὴν ἐκκλησιὰ, μέσα σὸ ἅγιον Βῆμα,
νὰ μὴ τὰ πάρουν τὰ σκυλιὰ κ' ὁ Τούρκο-Κωνσταντάκης (!). »

Κατὰ τὸν ἐπελθόντα χειμῶνα κατεσπευσμένως παρεσκευάσθησαν καὶ Ἐνετοὶ καὶ Τούρκοι πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Οἱ Τούρκοι ἐφαίνοντο πλέον κατηφαῖς καὶ ἀπλητισμένοι ἐπὶ ταῖς συχναῖς νίκαις τῶν Ἐνετῶν καὶ Γερμανο-Πολωνῶν. Ὁ ἐν τῇ στερεᾷ διατρίβων ἐπὶ κεφαλῇ τῶν πληρωμάτων καὶ τῶν περισυναχθέντων στρατιωτῶν διατάχθη νὰ μένῃ ἐν Πελοποννήσῳ ὡς σερασκέρης, ἡ δὲ διοίκησις τοῦ στόλου ἀνετέθη εἰς τὸν Ἀχμέτ πασᾶν τοῦ Τεμισβάρ. Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ πλοῖα ἐναυλώθησαν ὑπὸ τῆς Πύλης πρὸς μεταφορὰν στρατευμάτων καὶ πολεμοφοδίων ἐφ' ᾧ ἡ δημοκρατία παραπονείσασα εἰς

(1) Προσῳδὸς Καρπενησίου. Ὁ ἐν Καρπενήσῳ Κύρ. Πατριδὴς λόγῳ ὑπηρεσίας ἐπισκερθεὶς τὴν Ἀραχώθην ἐν ἔτει 1830 ἀνέγνωσεν ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τὴν ἐξῆς σημείωσιν. « Κατὰ τὰ 1685 ἐπολέμησε ἡ κατὰ τὴν Λιβίνην. »

τοὺς βασιλεῖς τῶν δύο τούτων χριστιανικῶν κρατῶν ἤκουσεν ἐμπορεῖ-
κὰς δικαιολογήσεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ Πολιτεία μετὰ τάχους καὶ πάλιν
ἐστρατολόγησεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, προσκαλέσασα εἰς τὴν ὑπε-
ρβαίαν αὐτῆς ἐπὶ ἀδρῶ μισθώματι μηχανικοὺς καὶ στρατηγούς περι-
βλέπτους, ἐν οἷς καὶ τὸν Σουηδὸν ἀντιστράτηγον κόμητα Ὁθωνα
Γουλιέλμον Καϊνίξμαρκ, διορισθέντα ἡγεμόνα παντὸς τοῦ στρατοῦ τῆς
ζηρᾶς ἐπὶ ἑτασίῳ προσφορᾷ δεκαοκτῶ χιλιάδων φλωριῶν, καὶ ἐπὶ τῶ
ὄρω ὅπως παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν τε σὺγγυον, καὶ τὴν κυρίαν τῆς
τιμῆς, καὶ τὰς θαλαμηπόλους, καὶ πολλὴν ἄλλην ἀκολουθίαν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου 1686 ὁ σερρασκέρης τῆς Πελοποννήσου
ἡγούμενος δέκα χιλιάδων πεζῶν καὶ 2,500 ἵππέων ἐν τάχει βαδί-
ζων ἐφθασεν αἰφνιδίως εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἀγοῦσης εἰς Κελερᾶν κλει-
σοῦρας ἐκτισμένον πύργον, καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς ἐν αὐτῷ φρου-
ροῦντας εὐαριθμούς Μανιάτας ἐφθασε θύων καὶ ἀπολλύων ὑπὸ τὰ
τείχη τῆς πρωτευούσης τῆς Μάνης (Κελερᾶ) καὶ προσεκάλεσεν εἰς
παράδοσιν τὸν ἐν αὐτῷ ἄρτι διορισθέντα προβλεπτήν Μαρῖνον Γρίτην,
ὅστις ἀπήντησεν αὐτῷ ὡς ἑξῆς. « Ἡ ἡμετέρα γαληνοτάτη Πολι-
τεία, τὴν ὁποίαν ἀέλποτε ἀπεθανάτισεν ἡ δόξα, διατηροῦσα καὶ
κηδεμονοῦσα τὸ φρούριον τοῦτου, ἐπιθόλεψε συνάμμι καὶ τὴν ἐξό-
πλισιν αὐτοῦ πρὸς ἀπόκρουσιν οἰασθήποτε αὐθόρους ἀποπειρᾶς
πάντες δὲ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἐξ ὅλης ψυχῆς ἐπιθυμοῦσιν ἢ
να ζήσωσιν ἐν αὐτῷ, ἢ ν' ἀποθάνωσιν ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ παρτοῦ-
ραμος χεὶρ τοῦ ὑψίστου θέλει προστατεύσει τὸ δίκαιον, διδάσκουσα
πόσον μηδαμινὰ εἶνε ἀπέρατι τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ θελήσεως αἱ ἀν-
θρώπιναε δυνάμεις, καὶ πόσον ἀνδρείοι εἶνε οἱ ἀγωνιζόμενοι τὸν δέ-
καιον ἀγῶνα » (*). Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Κελερᾶ κατεδείχθη ἡ ἀπειρία
τοῦ πρῶην καπιτάν πασᾶ σερρασκέρου, διότι ἀντὶ νὰ περιζώσῃ παντα-
χῶθεν τὰ φρούριον διακόπτων πᾶσαν ἐξωθεν συγκοινωνίαν, προσέβαλ-
λεν αὐτὸ ἐξ ἑνὸς μόνου μέρου ἐγκαταλιπὼν ἐλεύθερον τὸ πρὸς τὴν θά-
λασσαν μέρος καὶ δὴ ὁ ἄρτι διαδεχθεὶς τὸν Μολῖνον ἐν τῷ ἀξιώματι
ἐκτάκτου κυβερνήτου Λορένζος Βενέρος, πρῶην ἀρμοστής τῆς Μάνης
καὶ προβλεπτής Κελερᾶ, τυχαίως ἐκεῖ τότε παραπλέων ἀμέσως
εἰσήγαγεν ἐπικουρίας. Ἐν τούτοις ὁ σερρασκέρης ἀδιακόπως βομβαρδίζων
τὸν Κελερᾶν δι' ἐξ πυρβόλων μετὰ δέκα ἡμέρας ἤνοιξε ῥήγμα ἐπὶ

(*) La Morea combattuta dell'armia Veneta, τολ. 211—212.

τοῦ τείχους· ἀλλὰ καὶ ὁ γενναῖος Γρίτης διαθέσας θαυμασίως τὰ πάντα πρὸς ἠρωϊκὴν ἀντίστασιν ἐματρίωσεν ὅλα τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν ὁποίων κατεσκευασμένως εἶχεν εἰδοποιήσει τὸν ἐν Κερκύρᾳ διατρίβοντα Μοροζίνην, ὅστις ἐν τάξει παρασκευασθεὶς ἀπέκλεισε πρὸς βοήθειαν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ὁ γενικὸς προβλεπτής τῶν τριῶν νήσων Ἰωάννης Κορνάρος παραλαβὼν τὰ ἐν Ζακύνθῳ στρατεύματα ἐπερωπάθη πρὸ τοῦ Κελερᾶ καὶ μετὰ τοῦ Βενιέρου παρέσχε πᾶσαν συνδρομὴν τὴν 18/30 Μαρτίου ὁ ἀρχιστράτηγος καταπλεύσας εἰς Οἴτυλον ἀπεβίβασε τὴν ἐπιούσαν τέσσαρας χιλιάδας καὶ πεντακοσίους πεζοὺς ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Στόρφ, Ἄλσενάγου, καὶ Ἀνδρέα, αἵτινες ἐνωθέντες μετὰ δύο χιλιάδων Μανιατῶν διαταχθέντων νὰ καταλάβωσι τὰ παρακείμενα ὄρη, ἔσπευσαν πρὸς σωτηρίαν τῶν πολιορκουμένων. Ὁ σερασκέρης μόλις ἰδὼν τὰς ἐπερχομένας ἐπικουρίας ἐτόλπη περὶ μέσας νύκτας εἰς ἄτακτον φυγὴν· οἱ δὲ Μανιάται καταδιώξαντες αὐτὸν ἐπανήλθον κομίζοντες πολλὰς κεφαλὰς, αἰχμαλώτους, καὶ τὰ ἐξ ὀρειγάλκινα πυροβόλα τῶν ἐχθρῶν (*).

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Κελερᾶ ὁ Μοροζίνης ἐξασφαλίσας τὴν χώραν ἀπὸ πάσης ἐχθρικής ἐπιδρομῆς ἐπλευσεν εἰς Γλιμενὸν τῆς Λευκάδος, ἔνθα ἔφθασε καὶ ὁ Καϊνιζμαρκ μετὰ τοῦ νεοῦ πρίγκηπος τοῦ Βρουναβίχ καὶ ἰσχυρῶν ἐπικουριῶν (21/3 Μαΐου). Καὶ μετ' ὀλίγον συγκαταθέντος πολεμικοῦ συμβουλίου ἐπροσέθη ἡ ἄλωσις τῆς Κρήτης, Χαλκίδος, Χίου, ἢ Πελοποννήσου, πλὴν ὑπερίσχυσεν ἡ τελευταία γνώμη ὀρθοθέτης καὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν κατακτίσεων ἀπὸ Ναυαρίνου καὶ Μεθώνης. Ἐνῶ δὲ ὁ στόλος ἠτοιμάζετο πρὸς ἀπόπλουν ἔφθασαν καὶ τὰ δεκατρία ἐπικουρικά πλοῖα τοῦ πάππ καὶ τῆς Μελίτης ἐπιβαινόμενα ὑπὸ χιλίων ἵπποτων, καὶ τετρακοσίων πεντήκοντα παπικῶν στρατιωτῶν.

Ὁ ἀρχιστράτηγος προπέμψας εἰς Αἰγαῖον καταδρομικὴν μοῖραν ἀποτελουμένην ἐκ δεκατεσσάρων πλοίων καὶ δύο πυροπολικῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν προβλεπτῶν Λορέτζου Βενιέρη καὶ Μάρκου Πιζάνη πρὸς παρεμπόδισιν τῆς συγκοινωνίας καὶ ἀποκλεισμόν τοῦ καπιτάν πασσᾶ ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ νέος σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Ἰσμαήλ πασσᾶς μετὰ μεγάλων δυνάμεων

(* Garzoni, σελ. 147—148. — Foscarini, σελ. 196. — Morea combattuta, σελ. 210—216. — Coronelli,

εἶχε συγκεντρωθῆ περὶ τὰ Μεσσηνιακὰ παράλια πρὸς περισπασιμῶν αὐτοῦ διέταξε τὸν στόλον ἵνα εἰσέλθῃ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ πρὸς προσβολὴν δῆθεν τῶν φρουρίων τῆς Ναυπάκτου. Τὸ σχέδιον ἐντελῶς ἐπέτυχε, διότι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Τοῦρκοι ἀθρόοι στρέσαντες εἰς ὑπεράσπισιν τῶν φρουρίων ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσιν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τὸν στόλον, ὅστις μετὰ διήμερον ἐντὸς τοῦ κόλπου περιπέλου παρὰ λαβῶν καὶ τ' ἀποδιδαπθέντα σώματα τῶν Σκλαβούων ἐξῆλθε καὶ ἐν σπουδῇ διευθυνθεὶς εἰς Μεσσηνίαν, περὶ μέσας νύκτας ἠγκυροβόλησε πρὸ τοῦ φρουρίου τοῦ Παλαιοῦ Ναυαρίνου (Πύλου) καὶ ἀπεβίβασε δέκα χιλιάδας πεζοῦς καὶ χίλους ἰππεῖς, οἵτινες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Καϊνιζμαρκ ὤδευσαν πρὸς ἐκπόρθησιν αὐτοῦ. Ἡ φρουρὰ προσεκλήθη εἰς παράδοσιν, πλὴν ζητήσασα προθεσμίαν μιᾶς νικτὸς τῆς πρωΐαν ἐζήτησε παράτασιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἐμφανίσεως τοῦ σερασκέρου. Ἄλλ' ὁ Μοραζίνης ἐνοήσας τὰς προθέσεις αὐτῶν ἀπέφριψε τὴν νέαν αἵτησιν καὶ διέταξε τὴν ἑναρξιν τῆς πολιορκίας. Τοῦτου ἕνεκα φοβηθέντες οἱ Τοῦρκοι ἔστειλαν τρεῖς τῶν προϋχόντων πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον, μεθ' οὗ συνωμολόγησαν τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως, δηλ. σωτηρίαν ζωῆς καὶ ὑπαρχόντων, καὶ ἀσφαλῆ μεταφορὰν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Οὕτως ἡ φρουρὰ τοῦ Παλαιοῦ Ναυαρίνου ἀποτελουμένη ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε μαχητῶν, ὀλίγων γυναικοπαίδων καὶ Μαζούρων ἐξεπέμψασα τὸ φρούριον ἐν ᾧ οἱ νικηταὶ εὗρον πεντήκοντα τρία πυροβόλα, ἄφθονα πολεμοφόδια καὶ ζωοτροφίας. Ὁ Μοραζίνης διαρίσας προβλεπτήν τὸν Πέτρον Γριόννην, καὶ φρούραρχον τὸν κόμητα Ἀντωνίνην, διέταξε τὸν στρατὸν ἵνα μεταβῇ πρὸς κατάκτησιν καὶ τοῦ Νέου Ναυαρίνου, φρουρίου ὄχυροῦ κειμένου κατέναντι τοῦ Παλαιοῦ καὶ τῆς νήσου Σφακτηρίας. Ὁ Καϊνιζμαρκ διέταξεν ἵνα κατασκευασθῶσι τ' ἀναγκαῖα χαρὰ κώματα, ἐφ' ὧν ἐπεστάτει ὁ Παῦλος Μακρῆς ἀρτίως προβασθεὶς εἰς βαθμὸν ταγματάρχου καὶ συστρατεύων μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ὀγδοήκοντα συμπατριωτῶν του Ζακυνθίων, καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων λόφων ἐγεροθῶσι κανοναστοιχίαι προσβάλλουσαι τὰ ἐνδότερα τοῦ φρουρίου. Ἐπειδὴ δ' ἐθεωρήθη ἀναγκαῖα καὶ ἡ ἐν τῷ κόλπῳ εἴσοδος τοῦ στόλου πρὸς παντοειδῆ βοήθειαν, πλὴν ἕνεκα τῶν σκοπέλων καὶ τοῦ πυρὸς τῶν ἐχθρῶν δὲν ἠδύνατο ἀκινδύνως ν' ἀποπειραθῇ ταῦτο, οὗτος μὲν ἀπεσύρθη εἰς τὴν νήσον Πρώτην, ὅθεν ἕνδεκα γαλέραι ἐξορμήσασαι ἠδυνήθησαν νὰ εἰσέλθωσι νύκτωρ ἀποφυγοῦσαι καὶ τοὺς σκοπέλους καὶ τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τοῦ φρουρίου. Μετὰ τοῦτο ὁ Καϊνιζμαρκ θέτας ἐπὶ

ἔμπροσθοφυλακῇ τοῖς Σκλαβούνοις καὶ πεντακοσίους Μανιάτας διοικουμένους ὑπὸ τοῦ Μικρῆ κατέλαβε τὸ προάστειον καὶ ἤρξατο τὸν βομβαρδισμόν τοῦ φρουρίου διὰ τῶν δύο κανονοτοιχιῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν εἶχε δέκα ὀκτώ ὄλμους τῶν πεντακροσίων λιτρῶν, ἡ δ' ἑτέρα εἴκοσι τετρακόσια τῶν 50 λιτρῶν. Ἡ φρουρὰ διοικουμένη ὑπὸ τῶν πασάδων Μουσταφᾶ καὶ Τζαφέρ καρτερικῶς ἡμύνητο, προσκαλέσασα εἰς βοήθειαν καὶ τὸν σερασκέρην, καὶ κατ' οὐδέν δειλιχάσασα ἐκ τῆς πυρώσεως τῶν οἰκημάτων καὶ τῆς κατακρημνίσεως τῶν τειχῶν. Μετ' ὀλίγον τὰ χριστιανικὰ στρατεύματα ἐνισχύθησαν διὰ τῆς προσελεύσεως χιλίων Τσκανῶν καὶ ἰσχυροῦ σώματος ἐκ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Πελοποννήσου· ὁ δὲ Μοροζίνης ἐθεώρησε καλὸν ἵνα προσκαλέσῃ τοὺς πολιορκουμένους, ἵνα μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Παλαιῷ Ναυαρίνῳ, καὶ μὴ ἐπιθυμήσωσι τὸ οἰκτρὸν τέλος τῶν ἐν Κορώνῃ προσθέσας, ὅτι στερούμενοι τῆς βοηθείας τοῦ φυγόντος σερασκέρου ἀδίκως ἤθελον παραδώσει τὴν πόλιν εἰς τὰς φλόγας καὶ τὸν σιδηρον. Οἱ Τούρκοι λαβόντες τὸ ἔγγραφον τοῦ ἀρχιστρατήγου μετὰ μικρὰν σύσκεψιν ἀπήντησαν, ὅτι οὐδεὶς μεταξὺ αὐτῶν ἠδύνατο ὅπως ἀναγνώσῃ τὰ περιεχόμενα, ἀλλὰ καὶ περὶ παραδόσεως δὲν ἠδύναντο γὰρ σκεφθῶσι πλὴν ἰδῶσι νικώμενον τὸν σερασκέρην, ἐξ οὗ ἀνέμενον ἐπακουρίας. Καὶ τῶντι τὴν προεῖαν ἐπαρουσιάσθη ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς εἰς ἀπόστασιν δύο μετρίων ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτώ χιλιάδων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἰππέων. Ὁ Καϊνιζμαρκ ἠγούμενος ἑπτὰ χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑπτακοσίων ἰππέων ἐδράμεν ἀμέσως εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν ἀπολέσαντα πεντακοσίους καὶ πάσα· τὰς σκηνάς. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἀπεράσισαν ἵνα παραδοθῶσι (2/14 Ἰουνίου) ἐπὶ ταῖς αὐταῖς συνθήκαις τοῦ Παλαιῷ Ναυαρίνου. Τὴν ἐπιούσαν ὁ στόλος ἡσυχάζεν ἐν τῷ λιμένι, πλὴν περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτός μετὰ μεγάλης λάμπσεως τροπμὸς ἠκούσθη κρότος, καὶ πολλὰ πτώματα ἐξεσφενδονίσθησαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ Μοροζίνης διέταξεν ἀμέσως ἵνα ἐξέλθῃ ὁ στόλος τοῦ λιμένος καὶ μετ' ὀλίγον περίτρομοι οἱ Τούρκοι ἀνήγγειλαν αὐτῷ, ὅτι πῦρ τυχαίως ἐνσκήψαν εἰς τὴν πυριταποθήκην ἀνέτιναξεν εἰς τὸν αέρα τὸν Τσαφέρ πασᾶν μεθ' ἑκατὸν πεντήκοντα. Διάφορα ἐβρέθησαν περὶ τοῦ αἰτίου τῆς καταστροφῆς ταύτης· καὶ παρ' ἄλλων μὲν ἐφημίζετο, ὅτι ὁ Τσαφέρ ὦν ἐνκνήσιος τῆς παραδόσεως μετὰ τὴν εἰσόδον τοῦ χριστιανικοῦ στόλου προτεπήθησε γὰρ καταπεῖσθαι τὴν φρουρὰν πρὸς παράδοσιν

τῆς συνθήκης καὶ καταστροφῆν τοῦ στόλου, ἀλλὰ μὴ εὐρῶν αὐτὴν σύμφωνον ἐξ ἀπελπισίας ἔθηκε τὸ πῦρ καὶ συνετάφη μετὰ πολλῶν ἄλλων, βαρβάρως οὕτως ἐκδικηθεὶς καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ τοὺς πολέμιους· ἄλλοι δὲ, ὅτι ἡ φρουρὰ ἐπιπληχθεῖσα ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ δειλίᾳ ἐμηχανεύθη τὴν ἀποτρόπαιον ἐκείνην καταστροφὴν. Τὴν ἐπιούσαν πρῶταν ἐξεληθόντες οἱ Τούρκοι παρέδωκαν τὸ φρούριον εἰς τὸν Μοροζίνην, ὅστις εὐρῶν ἐντὸς αὐτοῦ πεντήκοντα τρία ὀρειχάλκινα πυροβόλα, καὶ διακοσίους ἵππους (destieri), διέταξε νὰ μεταβληθῆ εἰς ἐκκλησίαν μέγα τσαμίον, ἐν ᾗ ἐν μέσῳ πανδήμου χαρᾶς καὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ ἀφοπτέρων τῶν φρουρίων ἐψάλλη δοξολογία ἐπὶ τῇ νίκῃ.

Μετὰ ταῦτα ἀποφασισθεῖσης τῆς ἀλώσεως τῆς Μεθώνης 16/28 Ἰουνίου ὁ μὲν Καϊνιζμαρκ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ ὤδευσε διὰ Ξηρᾶς, ὁ δὲ στόλος οὐριοδρομῶν ἐρθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων εἰς Σαπιέντσαν. Ἀμέσῳ δὲ ἡ ἐμπροσθόφυλακὴ τῶν Σκλαβούνων ἐκτεθεῖσα εἰς τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τοῦ φρουρίου κατέλαβε τὸ παρακείμενον προάστειον, ὁ δὲ στρατὸς κατασκηνώσας εἰς τοὺς περὶ ξὺ κήπους ἤγειρεν ἀμέσως χαρακώματα πρὸς ἀπόκρουσιν οἰασοθήποτε ἐφορηήσεως τοῦ σερασκέρου ὅστις ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαχμούτ πασᾶ δι' ἐπικουρίας ἑξακοσίων ἱππέων ἐπροχώρει πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Μεθώνης. Ὁ Καϊνιζμαρκ ἐπιθεωρήσας τὰς τοποθεσίας καὶ διαγράψας τὸ σχέδιον τῆς πολιορκίας διέταξεν ὅπως ἀποδύεσθῶσι δέκα ὄλμοι καὶ ἰσάριθμα μεγάλα πυροβόλα, καὶ ἐγείρας δύο κανονοστοιχίας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν προσεκάλεσε τὸν φρουραρχοῦντα ἀγᾶν εἰς παράδοσιν, ἀπειλῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει παντελῆ καταστροφῆν. Ἡ φρουρὰ ὁμῶς ὑπερηφάνως ἀπήντησεν, ὅτι εἶχεν ἀρκετὸν θιρόφορον νὰ μὴ μνηστῆ τὸ ἀτιμὸν παράδειγμα τῶν ἐν Ναυαρίνῳ, πριμιῶσα γὰρ γίνῃ παρατάλωμα τοῦ πυρός παρὰ τὰ παραδοθῆ εἰς χεῖρας Χριστιανῶν. Μετὰ τοῦτο αἱ κανονοστοιχίαι ἤρξαντο μανιώδη κατὰ τοῦ φρουρίου πυροβολισμὸν. Τὰ τείχη κατέπιπτον, αἱ βόμβαι ἐπύρουν τὰ ἐντὸς, ἀλλ' οἱ Τούρκοι μὴ ἀποθαφρυνθέντες, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἑξαγριωθέντες, λυσσῶδῶς ἀντεπυροβόλουν. Ὁ Καϊνιζμαρκ ἐπαυξήσας τὰς κανονοστοιχίας διέταξεν ἐφοδὸν κατὰ τοῦ φρουρίου διὰ Ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καὶ ἀναπετάσας λευκὴν σημαίαν ὑπέδειξε τὸν κίνδυνον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες ἐζήτησαν προθεσμίαν μιᾶς νυκτὸς πρὸς συζήτησιν τῆς προτάσεώς του. Τὴν ἐπομένην ὁμῶς πρῶταν ἤτήσαντε ὀδκαπεπθήμερον προχάστιν τῆς ἀναγκῆς προφραξόμενοι διχογνω;

μίαν, πράγματι ὅμως ἀναμένοντες τὴν βοήθειαν τοῦ σερασκέρη, ὡς τοῦτο ὑπ' Ἑλληνας αὐτομόλου ἐπληρορορήθη ὁ Καϊνιζμαρκ. Ὄθεν διαταχθεὶς τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὰ ἐνετικά στρατεύματα προεχώρησαν μέχρι τῆς τάφρου τοῦ φρουρίου. Ὁ Μοροζίνης διέταξεν ἵνα ἐγερθῆ καὶ ἑτέρα κανονοστοχία ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τοῦ φρουρίου, καὶ συγχρόνως τριῆρης μετὰ δύο ὄκμων προσβάλλῃ τὸ φρούριον τὰ καλούμεναν *Φανός*, ἐνθα εἶχον καταφύγει τὰ πεφοβισμένα γυναικόπαιδα. Οὕτως οἱ πολιορκούμενοι θεωροῦντες ματαιὰν πᾶσαν ἀντίστασιν ἀπεγράψισαν ἵνα παραδοθῶσιν ὑπὸ τοῦς αὐτοῦς ὅροις τῶν ἐν Ναυαρίνοις (25/7 Ἰουλίου). Ὄθεν δοθέντων ὀνήρων παρεδόθη εἰς τοῦς Ἑνετοῦς ὁ Φανός, οἱ δὲ Τοῦρκοι χίλιοι τὸν ἀριθμὸν ἐκκενώσαντες ἐντὸς τοῦ ὀρισθέντος χρόνου τὰ φρούριον, ἀνάπλεων ἔδη αἱμάτων, ἐρεπιῶν καὶ πτωμάτων, ἐγκατέλιπον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν ἑκατὸν πυρβόλα, ἐξ ὧν τὰ ἐννεήκοντα ἐν ἀρχαλίαινα. Ὁ Μοροζίνης ἐν πομπῇ εἰσαλθὼν εἰς Μεθώνην ἐδοξολόγησε τὸν θεὸν ἐν τσαμίῳ μεταβληθέντι εἰς ἐκκλησίαν καὶ μετὰ ταῦτα διώρισε τὸν Φίλιππον Παρόνταν ἑκτακτον προβλεπτήν μέχρι τῆς ἐλευσεως τοῦ στρατηγικοῦ Κορνάρου.

Ὁ σερασκέρης μὴ τολμήσας νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς Μεθώνης ἐξεδικήθη κατὰ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων, ὡς συνεννοουμένων μετὰ τῶν Ἑνετῶν, πυρπολήσας πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἐξανδραποδίσας πολλὰ γυναικόπαιδα (1).

Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ὁ Σκλαβοῦνος ἀρχηγὸς Κορπονέζης μετὰ τριῶν γαλιωτῶν ἐκυρίευσεν τὴν Κυπαρισσίαν (Arcadia) (2).

Ἀποφασισθείσης ἐν πολεμικῇ συμβουλίῳ τῆς ἐκπορθήσεως τοῦ Ναυπλίου, πρωτευούσης τότε τῆς Πελοποννήσου ὁ στρατὸς ἐπιβίβασθεις ἐπὶ τοῦ στόλου ἀνεχώρησεν ἐκ Μεθώνης τὴν 15/27 Ἰουλίου καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατέπλευσεν εἰς τὸν ὄρμον Ῥόδι (Rodi), ἀπέχοντα τέσσαρα μίλια ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ ἐγγὺς τῷ ὀποίῳ ὑπἄρχε θελακτικὸν κτῆμα τοῦ Νασάν πασᾶ μετὰ κήπων καὶ κρηνῶν. Ἴνα προλάβῃ τὴν ἐλευσιν τοῦ σερασκέρου ὁ Καϊνιζμαρκ διέταξεν ἵν' ἀμέ-

(1) Garzoni, σελ. 182—183. — Foscari, σελ. 197—203. — Morea Combattuta, σελ. 218—240.

(2) « Dubitando di qualche rivolta dei Greci, stava attento a loro andamenti, esercitando atridi crudeltà contro i più sospetti, levando loro le mogli, et i figliuoli, et incendiando le case e le ville (Foscar, σελ. 203).

σως ἀποδιβασθῶσι τὰ στρατεύματα, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, συμπο-
 σουμένων εἰς 9,500 πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἵππους, ἐβάδισε πρὸς
 κατὰλειψιν τοῦ Παλαμηδίου, καθ' ὃν χρόνον ὁ στόλος προσωρμίζετο
 εἰς τὸν λιμένα τοῦ Χαρίτωνος. Ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου κατόικουν τότε
 ὀκτὼ χιλιάδες Ἑλλήνων, Τούρκων, καὶ Ἑβραίων, ἡ δὲ φρουρὰ συγ-
 κειμένη ἐκ τριῶν χιλιάδων μαχητῶν διοικεῖτο ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ
 πασᾶ, καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ ἀδελφῶν, ἐξ ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ ὑπε-
 ρασπιστής τοῦ Κελερᾶ Χασάν. Ἀμέσως δ' ἐτοιμασθέντες πρὸς ὑπε-
 ράσπισιν, καὶ ἐξασφαλίσαντες τὰς οἰκογενείας ἐμήνυσαν περὶ τοῦ
 κινδύνου εἰς τὸν σερασκέρην, ὅστις διατρέγων τὴν Πελοπόννησον ἐξη-
 κολούθει τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διωγμὸν (1), ἀλλ' ἅμα μαθὼν τὴν
 ἀπόβασιν τῶν Ἑνετῶν συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ τὴν
 20/1 Αὐγούστου κατασκηνώσας εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἄργους, ἀπέστει-
 λεν εἰς ἐπικουρίαν τριακοσίους γιαντισάρους κατορθώσαντας νὰ εἰσέλ-
 θωσιν ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς διὰ τῆς πύλης τῆς θαλάσσης. Τοῦτο
 μαθὼν ὁ Μοροζίνης διέταξε τρεῖς γαλέρας ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν
 καταδίκων νὰ περιπολῶσι νυκθήμερον, καὶ συγκροτήσας πολεμικὸν
 συμβούλιον ἐξέθηκεν, ὅτι ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοῦ σερασκέρου ἐνέπνεε
 μέγα θάρρος εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἀναπόρευκτος καθίστατο ἡ μετ'
 αὐτοῦ συμπλοκή. Παραδεχθεῖς τῆς προτάσεως ἐτοποθετήθησαν
 ἐπὶ τοῦ Παλαμηδίου τρεῖς ὄλμοι καὶ νέα μεγάλα πυροβόλα ὑπὸ
 τὴν κυβέρνησιν τοῦ προβλεπτοῦ Κεφαλληνίας Φαυστίνου Ῥίβα, διε-
 τάχθησαν δύο τριήρεις ἵνα πλησιάσωσιν ὑπὸ τὸ φρούριον καὶ ἀρ-
 χίσωσιν ἀδιάκοπον πυροβολισμόν πρὸς περισπασμὸν τῶν πολιορκου-
 μένων, καὶ εἰς τὸν προβλεπτὴν τοῦ στρατοπέδου Δανιὴλ Δελφίνου
 ἀνετίθη ἡ φρουρὰ τῶν χαρακωμάτων πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐξόδου
 αὐτῶν οὕτω δὲ διευθετηθέντων τῶν πραγμάτων ὁ Ἑνετὸς ἀρχιστρά-
 τηγος ἐλθὼν εἰς τὴν πρὸς τὸ Ἄργος παραλίαν ἀπεβίβασε δύο χιλιά-
 δας μαχητῶν, οἵτινες ἐναθέντες μετὰ τοῦ Καϊνημαρκ ὤδυσαν κατὰ
 τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου (4/16 Αὐγούστου). Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς
 ἔχων τέσσαρας χιλιάδας ἵππιων καὶ 3,000 πεζῶν ἅμα ἰδὼν τοὺς
 πολεμίους διέταξε τὸ ἵππικὸν νὰ ἐφορμήσῃ κατ' αὐτῶν. Στενερῶς ποδι
 ὑπαδέχθησαν τὴν ἐχθρικὴν δύναμιν καὶ δι' ἀδιακόπου πυρὸς ἀποδε-

(1) «Vagando da una provincia all'altra sfogava più tosto l'ira contra i sudditi del rito Greco, sospetti di genio verso la Repubblica e per la religione, e per il prisco yassallaggio,» Garzoni, σελ. 167.

πατίσαντες ἀνάγκασαν νὰ τραπῆ εἰς φυγὴν. Τὸ παράδειγμα τῶν ἱκπέων ἐμιμήθησαν καὶ οἱ πεζοὶ, ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν τὸ στρατόπεδον, ἐν ᾧ οὔτοι εὔρον πολλὰς ζωοτροφίας, ἑκατὸν ὄγδοήκοντα κιβώτια πυρίτιδος, καὶ ἄλλα χρειώδη τοῦ πολέμου. Μετὰ τοῦτο ὁ σερασκέρης παραλαβὼν καὶ τὰς ἐν Ἑργεῖ τουρκικὰς οἰκογενείας ἔφυγεν εἰς Κορίνθον, οἱ δὲ Χριστιανοὶ καταλαβόντες τὸ φρουρίον τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἀφαιρέσαντες πάντα τὰ ἀναπολειφθέντα παλεμερόδια μετὰ ἑπτὰ λιθοβόλων καὶ δύο τηλεβόλων ἐκανῆλθον ἐν Ὠριάμβῳ εἰς Ναύπλιον.

Ἐξαιτίας τῆς ἀδιακόπου ἐξηκολούθει τὸ πῦρ τῶν πολιορκητῶν, πυρπολήσαν καὶ καταφθεῖραν τὰ ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ καὶ βόμβα μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην, ἐξ ἧς ἀνατιναχθεῖσης μετὰ πολλῶν συγκατεστράφη τὸ πολυτιμότερον βοήθημα τῶν πολιορκουμένων τὸ ὑδραγωγεῖον. Ὁ Μοροζίνης ἐννοῶν τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπέστειλε μετὰ τοῦ διερμηνέως Φόρτη ἐπιστολὴν προσκαλοῦσαν αὐτοὺς εἰς παράδοσιν, ἀλλ' οὔτοι ἀπήντησαν, ὅτι ἐξ ἁμαρτιῶν ἐπέσκηψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἡ τοιαύτη συμφορὰ, καὶ ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐκπληροῦντες τὸ πρὸς τὴν πίστιν καθῆκον αὐτῶν δύναται νὰ ἐξακολουθῶσι καταστρέφοιτες αὐτοὺς θαρρόντας εἰς μόνον τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τοιαύτην λαβὼν ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπάντησιν διέταξεν ἵν' ἀποβιβάσῃσι δώδεκα πυροβόλα πενήκοντα λιτρῶν δι' ὧν κατεσκευάσθησαν δύο κανονοστοιχίαι εἰς τοὺς πέριξ κήπους, ἐξ ὧν ἡ μία ἐξωπλίσθη δι' ὀλμων πεντακοσίων λιτρῶν. Ἐκ τοῦ ἀδιακόπου πυροβολισμοῦ ἐξηκολούθουν κατακρημνιζόμενα τὰ τείχη, οἱ δὲ πολιορκούμενοι δὲν ἠδύναντο ἵνα παρουσιασθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων πρὸς χρῆσιν τῶν πυροβόλων. Ἐν τούτοις διάφοροι Ἕλληνες διὰ νυκτὸς φυγόντες ἐκ τοῦ φρουρίου (1), ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς πολιορκητὰς, ὅτι πᾶσαι αἱ οἰκίαι, ἐκτὸς τριάκοντα, εἶχον πυρποληθῆ ὑπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων βομβῶν, πολλοὶ οἱ νεκροὶ καὶ τραυματῆαι, ἀπερίγραπτοι οἱ ὄδυμοι τῶν γυναικοπαίδων, εἴκοσι δύο ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι εἶχον κατακρημνισθῆ, οἱ πολιορκούμενοι ἔπινον ἄλμυρον ὕδωρ, ἀλλὰ τὸ θάρρος αὐτῶν κατ' οὐδὲν εἶχε μειωθῆ, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ σερασκέρης ἐνισχυθεὶς διὰ νέων δυνάμεων ἐξ Εὐβοίας ἀνεχώρησεν ἐκ Κορίνθου εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Τὴν 28, 9 Ἀυγούστου κατέπευσεν ἐκ Βαρθαρίας ὁ ναύαρχος Δουά:

(1) Τὴν 22, 3 Ἀυγούστου ἐπέτῃ Ἕλληνες δισκοῦντες μίαν κανονοβόλον ἀνέκοισαν εἰς τὴν μάζαν τοῦ Μεχμέτ πρὸς ἠτύχησάν τινος πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς.

δος αποβιβάσας εἰς Τρίπολιν τοὺς Τούρκους τῆς Μεθώνης, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνηγγέλη εἰς τὸν Μοροζίνην, ὅτι οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ Τούρκοι πληροφορήσαντες τὰ συμβαίνοντα εἰς ἀντεκδίκησιν ἐλθστέυσαν τοὺς Ἕλληνας τῶν περιχώρων.

Ἐ Οἱ Ἐνετοὶ ἐκσφενδονίσαντες μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης κατὰ τῶν πολιορκουμένων τρεῖς χιλιάδας πεντακοσίας βόμβας, ἐξηκολούθουν ἀδιακόπως τὸ πῦρ κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ θαλασσοῦ φρουρίου, ἐξωπλισμένου διὰ δεκαεπτὰ πυροβόλων καὶ ἑκατὸν μαχητῶν διοικουμένων ὑφ' ἑνὸς ἀγᾶ.

Ἐν τούτοις Ἕλληνας ἐκ τοῦ προαστείου τοῦ Ναυπλίου παροικούντες ἐν Θερμισίῳ κατέπεισαν τὸν διοικούντα τὸ φρούριον τοῦτο ἀγᾶ ἵνα παραδοθῆ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, πρὶν ἐπισύρῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ τὴν ὀργὴν αὐτῶν ἔθεν ὁ ναύαρχος Πέτρος Δουδάς, μεταβάς, κατέλαβε τὸ ἔκκενωθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων Θερμισίον, ἐν ᾧ εὔρεν ἕξ σιδηρὰ πυροβόλα καὶ τίνα πολεμοφόδια.

Τὴν 8/20 Αὐγούστου ἦλθ τοῦ ἵππικοῦ ἐφόρμησε κατὰ τῶν χριστιανικῶν χαρακωμάτων, καὶ ταύτοχρόνως οἱ πολιορκουόμενοι ἐπειράθησαν ἔξοδον, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλης ζήμιας. Τὴν 17/29 ὁ σερασκέρης ἡγούμενος μυριάδος πεζῶν καὶ ἵππέων κατέλαβε τὸ ὑπερκείμενον τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου ὄρος καὶ πῆξας ἐπ' αὐτοῦ πολλὰς σημαίας ἐπροχώρησεν ἐν ἀλαλαγμοῖς πρὸς τὰ χαρακώματα τῶν χριστιανῶν. Οἱ Σκλαβούνοι μετὰ τῶν ποταφικῶν καὶ ἵπποτικῶν στρατευμάτων γενναίως ἀντιστάσαντες διέκοψαν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, μέχρις οὗ ἐλθόντες οἱ Μοροζίνης καὶ Καίνεζμαρκ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ συνεκρότησαν πρῶτον μάχην, καὶ μετὰ μεγάλων ζήμιων ἀπεδιώξαν τοὺς ἐχθροὺς, οἵτινες ἀποσυρθέντες ἐπὶ περικειμένου λόφου προσεβλήθησαν ἀθῆς ὑπὸ τῶν Σκλαβούνων, Παπομελιταίων, Σαξόνων, καὶ ναυτῶν καὶ εἰς ἐντελῆ ἐστράπησαν φυγὴν. Οἱ Τούρκοι ἀπώλεσαν ἐν τῇ μάχῃ τάπη 1,400, οἱ δὲ Χριστιανοὶ 350.

Ὁ Μοροζίνης ἐορτάσας μετὰ τὴν νίκην, καὶ ἐμπήξας εἰς δόρατα τὰς κεφαλὰς τῶν παρόντων προσεκάλεσε τοὺς πολιορκουμένους εἰς παράδοσιν, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀνεπέτασαν λευκὴν σημαίαν, καὶ εὐθυκολόγησαν ὅθεν διαταχθεὶς ἀνακχωρῆς ἐδόθησαν οἱ ἐπισχυότεροι ὡς ὄμιοι, καὶ ἐπετράπη αὐτοῖς ἵνα ἐντός εἴκοσι ἡμερῶν πανοικί μεταχθῶσιν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Τενέδου Ἀσιατικὴν παραλίαν, καὶ τὴν αὔριον (18/30) παραδώσωσι τὸ θαλάσσιον φρούριον.

Ὁ Μοροζίνης εἰσελθὼν εἰς Ναύπλιον ἐδοξολόγησε τῷ Θεῷ ἐντὸς τοῦ κυριωτέρου τσαμίου μεταβληθέντος εἰς ἐκκλησίαν, καὶ ἀπηλευθέρωσε τοὺς εὐρεθέντας τετρακοσίους δούλους. Οἱ Ἕλληνες συμποσούμενοι εἰς δύο χιλιάδας προπορευομένου τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Σιλβέστρου ἐπαρουσιάσθησαν τῷ νικητῇ καὶ ἐφράσαντες τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει ἐρκίσθησαν πίστιν τῇ Δημοκρατίᾳ. Ὁ δὲ Μοροζίνης ἀναγνωρίσας τὸ αὐτοδιοίκητον τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος κατέγραψε τοὺς προύχοντας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν εὐγενῶν.

Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὴν ἄλωσιν τοῦ Ναυπλίου διέταξε δοξολογίας καὶ πανηγύρεις, καὶ ἐδώρησεν εἰς μὲν τὸν Καϊνίξμαρκ χρυσοῦν νιπτῆρα ἀξίας ἑξ χιλιάδων δουκάτων, εἰς δὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μοροζίνη ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ ἱππότης διαδοχικῶς κατὰ πρωτοτακίαν ⁽¹⁾.

Μετὰ ταῦτα ὁ ἀρχιστράτηγος διορίσας ἐν Ναυπλίῳ ἑκτακτὸς προβλεπτὴν τὸν Φαυστίνον Ῥίβαν ⁽²⁾, τακτικὸν τὸν Βενέδικτον Πολάνην, φρούραχον τὸν Μάρκον Πριούλιν, καὶ ἀρχηγὸν τὸν Παῦλον Μικρῆν, τιμηθέντα τῷ ἱποτικῷ παρατήρῳ τοῦ ἀγίου Μάρκου, καὶ διατάξας τὰ πλεῶντα τῶν γκαλεατῶν ἵνα ἐργασθῶσι πρὸς ἐπι-

⁽¹⁾ Distinto reggunglio di quanto è seguito nella resa di Napoli di Roma-ria alli 29 di Agosto (La Morea Combattuta dall'armi Venete, σελ. 241—278).—Garzoni, σελ. 165—175.—Foscarini, σελ. 203—210.—Locatelli.—L'origine della Morea, II, σελ. 21—38.—Locatelli.—P. Coronelli, Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Vénitiens, du royaume de Negrepoint, des lieux circonvoisins etc. Paris 1687. Ἐν τῇ κατὰ μέρος ἐπιτετημένη γαλλικῇ ταύτῃ μεταφράσει τοῦ Κορονέλλη (Memorie istoriogeografiche della Morea) εὐρίσκονται ὡς καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀξιόλογοι πίνακες εἰς φύλλον ἐξοικονίζοντες τὴν Πελοπόννησον, Πάτρας, Ταΐναρον, Καστέλ-Τορνέζε, τὸ φρούριον καὶ τὴν πόλιν Κορώνης, τὴν κυριευθεῖσαν σημαίαν τοῦ Χαλί-πασᾶ, τὴν ἐν Καλάμαις μάχην, Ζαρνάταν, τὸν Κελεφάν, τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου τῆς Ζαρνάτας, τοῦ Κελεφᾶ, καὶ τοῦ Παταβα, τὸ φρούριον τῆς Μάνης, Μονεμβασιᾶν, Ναύπλιον, Μέρκωρον μετὰ τῶν φρουρίων, Κεσσιώπων, Πάργαν, τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης, τὸ φρούριον τῆς Ἀτίας Μαύρας, τὸ τῆς Πρεβέζης μετὰ σχεδιογραφήματος τοῦ ἐν ἔτει 1688 ὑπὸ τοῦ ἑκτακτοῦ προβλεπτοῦ Νικολάου Λέβη ἐγεγνηέντος κύργου, μέρος τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀχαρνανίας, τὴν Γομενίσαν, Κεραλίην, Ζάκυνθον, Κωθηρα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, τὴν Εὐβοίαν, τὰ Μέγαρα, τὸν Βῦλλον, τὰ φρούρια τῆς Ναυπάκτου (Ῥίον καὶ Ἀντιρρίου), καὶ ἕλλα Δαλματικά φρούρια. Πολλοὶ τῶν ἄνω πύλων καὶ φρουρίων ἐξοικονίζονται κατὰ διαφόρους ἐπόψεις.

⁽²⁾ Τὸν Ῥίβαν μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντα διεδέχθη ἐν τῷ ἀξιώματι ὁ Γάσπερος Βραγαδῖνος.

σκευὴν τοῦ φρουρίου, ἐξῆλθε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον οὐδαμοῦ συναντήσας ἦλθεν εἰς Πειρικῆα προτιθέμενος ἵνα διενεργήσῃ ἀπόβασιν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὁ μητροπολίτης Ἰάκωβος μετὰ τῶν προϋχόντων Σταματίου Γάσπαρη, Μιχαὴλ Δημάκη, Γεωργίου Δούσμανη, καὶ Ἰακώβου Δαμίστρου ἐν ὀνόματι τῆς κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν πληρώσαντες αὐτῷ φόρον δέκα χιλιάδων δουκάτων, καὶ ὑποσχεθέντες τὴν κατ' ἔτος χορήγησιν ἰσορίθμου ποσοῦ παρεκάλεσαν αὐτὸν ἵνα φεισθῇ τῆς πόλεως αὐτῶν ⁽¹⁾. Καὶ οὕτως ὁ Μοροζίνης ἐπανῆλθε περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχείμασιν καὶ πρὸς περιθάλην τοῦ ὑπὸ διαφόρων νόσων ἀποδεκατιζομένου στρατοῦ.

Ὁ δὲ στρατάρχης μετὰ τὴν ἤτταν ἐγκαταλιπὼν τὸ Ἄργος εἰς χεῖρας τῶν Ἑνετῶν ἀπετύρθη εἰς Λίγιον ⁽²⁾, καὶ διέταξε τὸν μὲν Νεχυμέτ πᾶσαν νὰ περιπολῇ, καὶ ἄλλους πασάδες νὰ στρατοπεδεύσωσιν εἰς Ἐξαμίλιον (Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου). Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ σῶμα ἐκ χιλίων ἑξακοσίων ἀνδρῶν διαταχθέν νὰ παραχειμάσῃ ἐν Καρυταίνῃ ἐστασίασε, καὶ σφάζαν τὸν διοικητὴν αὐτοῦ ἔφυγεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Αἱ νίκαι τοῦ Μοροζίνη ἀστραπηδὸν διαδοθεῖσαι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐνεθουσίασαν τοὺς χριστιανούς, καὶ πολλαὶ πόλεις, ὡς Πάτραι καὶ Καρύταινα, δι' ἀπεσταλμένωι ὠρκίσθησαν πίστιν τῇ Δημοκρατίᾳ καὶ ἐζήτησαν βοήθειαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Τούρκοι περίτρομοι ἐκλείοντο εἰς τὰ φρούρια, διαταχθέντες μάλιστα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ὡς ἐφημιζέτο, ἵνα ἐκκενώσωσι τὴν Πελοπόννησον ⁽³⁾.

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πελέμου, ἐν ᾧ οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν τρομερωτέρας συμφορὰς καὶ ἀλλαγῶν, μάλιστα δ' ἐν Οὐγγαρίᾳ.

(1) « Ὀκτωβρίου 10, ἦρθε (εἰς Ζάκυνθον) ἐνα καράκι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ εἶπε πὺς ἀφέντης ὁ καπετὰν γενεράλες ἐκέηε τ' εὐν Ἀθήνα καὶ ἐκαμε ἡμέραις εἴκοσι καὶ ἀπῆρε δέκα χιλιάδες βιάλια, ὅπου τοῦ τὲ δάσανε χιράτοι γιά νὰ μὴν τοὺς πολεμήσῃ, καὶ ἔτσι ὀμπλιγαριετήκανε νὰ δίνουν πᾶσα χεῖρο, καὶ ἐφόρτισε πάλι ἡ τ' ἰανάκι ». Ἡμερολόγιον Μάτση (Ἑλλην. Ἀνέκδοτα, Α', σελ. 210).—Π. Χιώτου Ἱστορ. Ἀπομ. Γ', σελ. 207.

(2) « Venizza (Βοστίτσα), in poca distanza di Patrasso ». Poscarini, σελ. 209.

(3) « Νοεμβρίου 18, ἦρθε ἐνα καράκι ἀπὸ τὴν ἀρμιάδα καὶ εἶπε πὺς ἐφένυσε ὁ βασιλεῖς τῆς Πόλης ὁ Τούρκος τοῦ τελευταίον ὅπουνη ἡ τὸ Μορέα νὰ πάγη ἀπάνω στὴν Πόλη, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν Μορέα καὶ νὰ τὸν πάρῃ ὁ Βενετσάνος ὅπου εἶνε ἐδικὸς του ». Μάτση, αὐτίθι.

Πολιορκουμένης τῆς Μεθώνης οἱ Ἐνετοὶ μίραρχοι Βενιέρης καὶ Πιζάνης συναντήσαντες, ἔξω τῆς Νάξου τὸ ἐξ Ἀλεξανδρείας καραβάνιον συνοδευόμενον ὑπὸ ἐννέα σουλτανικῶν καὶ ὀκτώ καταδρομικῶν πλοίων τῆς Τριπόλεως δὲν κατοήρῃσαν μὲν ἵνα συλλάβωσιν αὐτὸ, ἐφόνησαν ὅμως τὸν κυβερνήτην Μπαμπὰν πασὰν Ἰστρον ὁ Βενιέρης ἀποβιβάσας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν τὴν φρουρὰν τοῦ Ναυπλίου προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Καπιτὰν πασᾶ, ὅστις μετὰ κολύρων κανονοβολισμῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐν Δαλματία ὁ πασᾶς τῆς Ἐρζεγοβίνης ἐκυρίευσεν ἐν φρούριον, τουρκικὰ δὲ σώματα διέδραμον τὸ διαμέρισμα τῆς Πολίτσας, καὶ ὁ πασᾶς τοῦ Ἀντιβάρως προσέβαλε τὸ φρούριον τῆς Βουδοῦας. Ἐἰς ἀντεκδίκησιν ὅμως οἱ μὲν Μορλάχοι διέδραμον τὰς τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ στρατηγὸς Κορνάρος προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσεν τὸ ἔχυρὸν Σίγν, ἀποκρούσας καὶ τὸν ἐπελθόντα πασὰν τῆς Βοσνίας. Συγχρόνως οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπυρπόλησαν τὸ ἐν Τρανσυλβανίᾳ φρούριον Ἀράδ, ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους ὑπὸ τὸ Σεγεδίνον, ἐκυρίευσαν τὸν Σάν-Γιάδε, πλὴν ἀπεκρούσθησαν ἐν Μογγάτε. Μετὰ ταῦτα προσεβλήθη καὶ μετὰ λυσσᾶδι πολιορκίαν ἤλωθη καὶ τὸ τελευταῖον ἐν Οὐγγαρίᾳ προπύργιον τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἡ Βούδα, μετὰ τοῦ Σεγεδίνου, Καποσοβιάρ, Πέντε Ἐκκλησιῶν (Cinque chiese), Σίχλου, καὶ Δάρδα. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐνωθέντες Πολωνοὶ καὶ Ῥῶσοι διέβησαν τὸν Προύθον, καὶ κατέλαβον τὸ Ἰάσιον.

Ἡ εἰδησις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἰδίως τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ νικῶν ἐπροξένησε μεγάλην ἀθυμίαν καὶ ταραχὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πρὸς ἐξευμένισιν δὲ τοῦ Θεοῦ διετάχθη τριήμερος νηστεία, καὶ ὁ σουλτάνος πενθηφορῶν ἤλθε καὶ προσηυχῆθη μετὰ πολλῶν ἐν τῷ τσαμίῳ. Τότε ὁ μουφτῆς κατηγοροῦσεν ἐνώπιον τοῦ φανατικοῦ πλήθους αὐτὸν τὸν σουλτάνον ὡς αἴτιον ὄλων τῶν δυστυχημάτων, λέγων, ὅτι οἱ μὲν πρόγονοι αὐτοῦ μὲ τὴν σπάθην ἀνὰ χεῖρας διέδωκαν καὶ ἐδόξασαν τὸν ἰσλαμισμόν, αὐτὸς δ' ἐκάθητο τερπόμενος καὶ κρύπτων τοὺς θασυρούς του πρὸς διατροφήν τῶν κυνῶν, καὶ διὰ τὰς ἡδονὰς τοῦ σεραγίου, ἐπομένως ἦτο ἀνάξιός τῆς βασιλείας. Ὁ σουλτάνος κεραυνόβλητος ἤκουσε τὸ κατηγορητήριον, καὶ μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ἐξηγριωμένου ὄχλου, ὅστις μόλις κατέστειλε τὴν λύσσαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι ὁ σουλτάνος αὐτοπροσώπως θέλει ἐκστρατεύσει εἰς Οὐγγαρίαν. Συναμὰ δ' ἐδόθησαν κατεπίεγουσι διαταγαὶ πρὸς ἐξοπλισμὸν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐν ὀνόματι τοῦ σουλ-

τάνου προσεκλήθη εἰς τὰ ὄπλα ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκ τῶν τσαρμίων ἀφηρέθησαν πάντα τὰ χρήματα, καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀναθήματα. Κατὰ τοῦ τελευταίου μέτρου ἀντέστη μανικῶδῶς ὁ μουφτής, ὅστις ἐκπεσὼν τοῦ ἀξιώματος ἐξωρίσθη εἰς Χίον. Μ' ὅλα ὁμοῦ τὰ λαφύοντα δραστήρια μέτρα τσαούτη ἐπεκράτει ἀποθαῖρνονσι, ὥστε προτροπῇ τοῦ ἐν Οὐγγαρία μεγάλου βιζίρου Σουλεϊμάνη ἐπροτάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν οὗτος γενναιοφρόνως ἀπέρριψε.

Παραχειμάζων ἐν Ναυπλίῳ ὁ Μοροζίνης ἀπασχολεῖ τὸν στρατὸν καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων εἰς ἐπίσκευήν τοῦ φρουρίου, ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηθίου, καὶ κατασκευὴν ὁδοῦ συγκοινωνούσης μετὰ τοῦ λιμένος. Περὶ τὰς ἀρχὰς ὁμοῦ Μαρτίου πανώλης μεταδοθεῖσα ἐκ γαλλικοῦ πλοίου, καὶ πρωτοφανείσα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου προσέβαλλε τοὺς κατοίκους καὶ τὰ στρατεύματα. Τὸ μόλυσμα ἀτραπηδὸν μεταδοθὲν εἰς τὰ περίξ, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον τρομερὴν ἐπέφερε θραῦσιν· τῆς δὲ περιστάσεως ἐπιωφελήθητις οἱ Τούρκοι ἐλευθέρως διέτρεχον τὴν Ἀργολίδα, καὶ φθάσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου κατηράνησαν τοὺς ἐν τοῖς προστατείσι κατοικοῦντας Ἕλληνας, οἵτινες οὐδεμίαν παρὰ τῶν Ἐνετῶν ἐλπίζοντες βοήθειαν, ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἀπελπιστικῶς πολεμήσαντες ἀπεδίωξαν τοὺς ἐπιδρομείς. Ὁ Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος κεκλεισμένος ἐν τῷ φρουρίῳ μετὰ λύπης ἐβλεπε τὸν στρατὸν καταρθειρόμενον ὑπὸ τῆς τρομερᾶς νόσου, καὶ ἵνα προυλάξῃ τοὺς ἐπιζῶντας ἀπεφάσισεν ὅπως ἀναχωρήσῃ ἐκ Ναυπλίου· ὅθεν προσκαλέσας τὸν ἐν τῇ ἐπίσκευῃ τῶν τειχῶν τῆς Κορώνης ἐπιστατοῦντα Ἰάκωβον Κορονάρον, γενικὸν προβλεπτήν τῶν τριῶν νήσων, καὶ παρὰ τοὺς αὐτῷ τὰ φρούρια, ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ στόλου καὶ κατευθινθεὶς πρὸς Μεθώνην καὶ Ναυαρίνους, ἐξέλεξε τὸ νησιδριον τῆς Σαπιέντας ὡς λοιμοκαθαρτήριον, ἔνθα διανύσας τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς κάθαρσιν ἡμέρας ἐπλευσε πρὸς Γλιμενὸν τῆς Λευκάδος. Ἐνταῦθα μαθὼν, ὅτι πλοῖα πειρατικὰ ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ Σάζινον ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν τὸν μοίραρχον Πιζάνην μετὰ τοῦ καταδρομείου· Ῥωμανοῦ Μανέντα συγκρότως δ' ἐπειδὴ τουρκικὸς στόλος ἐπλευσε κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνετικῶν κτήσεων διέταξε τὸν ἕτερον τῶν μοιράρχων Κονταρίνην ἵνα παραλαβὼν τὴν μοῖραν αὐτοῦ καὶ τὰ Ἑπτανήσια κότεργα τοῦ τε Σταματίου Χαλικιοπούλου καὶ Ἀνδρέα Μεταξᾶ μεταβῇ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ἐν Λευκάδι διατρίβων ὁ Μοροζίνης διώρισεν ἀντὶ τοῦ

ἀποθανόντος ταγματάρχου Δελλαδέτσου διοικήτην Ξηρομέρου καὶ Βάλτου τὸν Γεώργιον Μόμορη, καὶ διηκόλυε τὴν ἐν Ἐπτανήσῳ καὶ Ναυπλίῳ ἐγκατάστασιν τῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων διωκομένων Ἑλλήνων.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1687) ἐβράδυνεν ἡ ἔλευσις τῶν ἐξ Ἐνετίας ἐπικουριῶν, διότι τὸ ἔαρ εἶχεν ὀλοκλήρῳ παρέλθει καὶ αὐταὶ εἰσέτι δὲν εἶχον ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἐν Λευκάδι περιμένοντος ἀρχιστρατήγου· συγχρόνως δὲ ὁ συμμαχῶν στολίσκος τοῦ πάπα καὶ τῆς Μελίτης πολὺ ἀργὰ καταπλεύσας δὲν ἠθέλησεν ἐν ἀκολουθήσῃ, ὡς ἔχων διαταγὰς ἵνα μείνῃ ἀδιάφορος· οὕτως ὁ Μοροζίνης μόλις κατώρθωσεν ἐν ἀναχωρήσῃ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς κατακτίσεως τῆς Πελοποννήσου τὴν 8/20 Ἰουλίου μετὰ τοῦ ἐνετικοῦ στόλου ἐπιβασιναίου ὑπὸ ὀκτὼ χιλιάδων πεζῶν, καὶ χιλίων τετρακοσίων ἵππέων.

Μετὰ τῶν Ἐνετῶν συνεστράτευον ὡς ἐθέλονται καὶ πολλοὶ Ἑπτανήσιοι, ἰδίᾳ δαπάνῃ συγχροτήσαντες σώματα. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ζακυνθίων διαμνημονεύονται ὁ Νικόλαος Φοσκάκης ἡγούμενος τεσσαράκοντα συμπατριωτῶν αὐτοῦ, οἱ ἀδελφοὶ Σπυρίδων καὶ Κωνσταντῖνος Νεράντης, ὁ κατεργολόγος Νικόλαος Λογοθέτης μετὰ τοῦ ἀνεψιῦ τοῦ Εὐσταθίου, καὶ ὁ Ἀναστάσιος Καψοκέφαλος ἐπιβατῶν μετὰ τοῦ υἱοῦ Ἀντωνίου εἰς τὸ κότεργον τοῦ συμπολίτου τοῦ Κ. Καπνίστη. Ἐκ δὲ τῶν Κεφαλλήνων οἱ Ν. καὶ Μ. Βικωνιάτροι, Ἰωάννης ὁ Λοσθέρδος, ὁ Φιωκᾶς, ὁ Χωραφᾶς, καὶ ὁ Τοιμάρας.

Ἐν τούτοις ἀνακληθέντος τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ διορίσθη στρασκήρξ τῆς Πελοποννήσου ὁ Ἀχμέτ πασᾶς, ὅστις στρατοπεδεύσας εἰς Πάτρας ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς παραλίας χαρακώματα καὶ πύργους πρὸς παρεμπόδισιν ἀποβάσεως τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἀχαΐᾳ.

Εἰσελθὼν ὁ Μοροζίνης τὴν ἐπιούσαν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Πατρῶν κατώρθωσε ἐν ἀποβιάσῃ τὰ στρατεύματα εἰς ἀπροφύλακτα μέρη, ὃ δὲ στρασκήρξ ἅμα μαθὼν τοῦτο διέταξε τριακοσίους ἵππεὺς ἵνα σπεύσωσιν εἰς προπύλαιον. Οὗτοι καταφθάσαντες ἐπέπεσαν κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ πεζικοῦ συκροτουμένου ἐκ Σαλαβοῦνων καὶ Βρουνοβικίων, πλὴν μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἀπεδιώχθησαν. Μετὰ τοῦτο συγχροτηθέντος συμβουλίου ἀπερασίσθη ἡ ἀποδιώξις τοῦ στρασκήρου· ὁ δὲ Μοροζίνης πληροφορηθεὶς, ὅτι πρὸς τὰ παράλια τῆς Ναυπάκτου εὕρισκοντο πολυάριθμα πλοίαρκα Ἑπτανησίων μεταφέροντα τροφὰς καὶ ζωοτροφίας, διέταξε τὸν πλοίαρχον τοῦ Ἀδριατικοῦ Βενέδικτον Σα-

νοῦτόν ἴνα διελθῶν ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν φρουρίων Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, δια-
κώψῃ πᾶσαν συγκαινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Πάτρας Τούρκων καὶ τιμωρήσῃ
τοὺς μετερχομένους τὴν ἀπρεπῆ ἐκείνην καπηλείαν. Ὁ Σανούτος συνο-
δεύμενος καὶ ὑπὸ ἑξ̄ κατέργων, ἐξ̄ ὧν ἐν ἦτο καὶ τὸ τοῦ Ζακυνθίου
ἐπτότου Ἀγχιλάου Σιγούρου, κατέρωθε τὴν νύκτα τῆς 11/23 Ἰου-
λίου ἴνα διαπεράσῃ ἀβλαβῆς τὸν πορθμὸν λυσσωδῶς κανονοβολισθεὶς
ὑπὸ τῶν δύο φρουρίων, καὶ ἀποδιώξας τὰ πλοίαρια ἔμεινε περιπο-
λῶν ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς ἀπόστασιν ἐννεήκοντα μιλίων
ἀπὸ τῶν φρουρίων. Συγχρόνως καὶ ὁ Καϊνίξμαρκ ἠτοίμασε τὸν στρα-
τὸν διὰ τὴν μετὰ τοῦ σερασκέρου συμπλοκὴν, καὶ πληροφορηθεὶς ὑπὸ
χωρικοῦ, ὅτι ἐκτὸς τῆς συνήθους ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ὁδὸς ἄγουσα εἰς
Πάτρας, δύσβατος ὅμως καὶ μακρὰ, διέταξεν ἴνα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν
τοῦ Ἑλλήνου δι' αὐτῆς διὰ νυκτὸς βαδίσωσι, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς
12/24 εὐρέθη ἀπέναντι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου εἰς ἀπόστασιν
τριῶν μιλίων. Ὁ σερασκέρης ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐπὶ καλῆς το-
ποθεσίας, ἔχων κατ' ὀπισθεν μὲν τὰς Πάτρας, κατ' ἔμπροσθεν δὲ
μέγα τέναγος. Οἱ Τούρκοι ἀγρίως ἀλαλάζοντες ἐρώρμησαν κατὰ τῶν
Ἑνετῶν οὐδόλως παρεμποδισθέντες ἐκ τοῦ συνεχοῦς αὐτῶν πυρός· ὁ
δὲ Καϊνίξμαρκ ἰδὼν τὰς γραμμὰς τοῦ στρατοῦ κλονουμένας, πρὸς
παρεμπόδιον τῆς ὁρμῆς τῶν πολεμίων ἐξηκόντισε κατ' αὐτῶν ἐχίνας
(cavalli di frisa)· ἀλλ' ἐκ τούτου μᾶλλον ἐξηγριωθέντες οἱ Τούρκοι
ξιφῆρεις ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἐναντίων, οἵτινες διὰ πυκνοῦ πυρός διέκο-
ψαν τὴν λυσσωδῆ αὐτῶν ὁρμὴν. Ὁ σερασκέρης ἐπιθεωρῶν τὰ συμβαί-
νοντα ἔστειλε παρευθὺς ἐπικουρίαν ἐκ χιλίων πεντακοσίων ναυτῶν,
οἵτινες βαδίζοντες κατὰ μέτωπον κατετρόμαξαν τοὺς Χριστιανοὺς,
ἀγνοοῦντας τὸ ποῖόν καὶ τὴν ποσότητα αὐτῶν. Τὰ τάγματα τῶν δι-
μάχων καὶ τῶν Σκλαβούνων ἐφορμήσαντα ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ ἐχθρικόν
ἐπιπέδον, περίτρομον διασωθέν εἰς τὰ ὄρη. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμι-
μήθη καὶ ὁ σερασκέρης, ὅστις ἀπολέσας ἑπτακοσίους ἄνδρας ἐτράπη
καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν νικητῶν, οἱ ὅποιοι ἐκυρίευσαν πολλὰς σπη-
νάς, πυροβόλα καὶ σημαίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ τρίουρος
τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ. Ἡ φρουρὰ τῶν Πατρῶν ἐκκενώσασα τὴν πόλιν ἔφυγε
πρὸς τὴν Κόρινθον μετὰ τοῦ σερασκέρου, ὅστις διερχόμενος τὴν παραλίαν,
προσέβαλε τὰς πλησίον τῶν φρουρίων περιπολούσας γαλέρας, αἱ ὁποῖαι
στρέψασαι κατ' αὐτοῦ τὰ πυροβόλα τὸν ἠνάγκασαν ἴνα ἐπισπεύσῃ
τὴν φυγὴν. Ἐν τούτοις αἱ ὑπὸ τὸν Σανούτον γαλέραι σπουδαίως ἀπη-

σχήλησαν τοὺς Τούρκους· διότι ὁ Ἀησιλαὸς Σιγούρος πληροφορηθεὶς, ὅτι χίλιοι πεντακόσιοι Τούρκοι ἐνέδρουν ἐκτὸς τοῦ Ῥίου διεπέρασέ μετὰ τοῦ κατέργου του ἐν μέσῳ πυρίνου βροχῆς κανονίων ἐκσφενδο- νιζομένων καὶ ἀπὸ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ἐκεῖ ἐλλιμνισμένων φου- στῶν, καὶ ἀποδύσασθε μετὰ τῶν ἐπιβαινόντων Ζακυνθίων μετὰ με- γάλων ζημιῶν ἐξεδίωξε τοὺς ἐνεδρεύοντας, τοὺς ὁποίους παρηκολού- θησε καὶ ἡ ἐκκνωσάσα τὰ Ῥίον φρουρά.

Ὁ Μοροζίνης ἀναμωτὶ εἰσελθὼν εἰς Πάτρας μετέβαλε τὸ κυριώ- τερον τσαμίον εἰς καὶν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, καὶ τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἀποστείλας τὸν Ζακύνθιον ὄπλαρχηγὸν Ἄγγελον Νέγγην εἰς κατάκτησιν τοῦ φρουρίου τῆς Γλαρέντσας, διηυθύνθη πρὸς ἄλωσιν τῶν φρουρίων τῆς Ναυπάκτου. Ὁ μετὰ τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τῆς Ναυπά- κτου ἐστρατοπεδευμένος μετὰ ἑξ̄ χιλιάδων μαχητῶν Ἀχμέτ πασᾶς, ἅμα μαθὼν τὴν προσέλευσιν τοῦ ἀρχιστρατήγου ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἐν Ἀντιρρίῳ πυριταποθήκην καὶ ἀνατινάξας εἰς τὸν ἀέρα τὸ φρούριον μετὰ δύο πύργων ἀπεμακρύνθη ἐγκαταλιπὼν τὴν Ναυπάκτον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ δὲ Μοροζίνης καταλαβὼν καὶ ἐφοδιάσας τὰ φρούρια, ἐν οἷς εὔρεν ἑκατὸν πενήκοντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρει- χάλκινα πυροβόλα, καὶ ἐγκαταλιπὼν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου δεκατέσσαρας γαλέρας πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κατοίκων ἀπὸ τῶν πε- ρατικῶν ἐπιδρομῶν, διηυθύνθη πρὸς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἔνθα εἶχε καταφύγει ὁ σερασκέρης· ἀλλ' οὕτος ἅμα μαθὼν τὴν προσέλευ- σιν τῶν νικητῶν ἔθηκε πῦρ εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἀποθήκας, καὶ κακο- ποιήσας τοὺς Ἕλληνας, ἐντρομος ἀπεσύρθη εἰς τὰς Θήβας.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον, ὁ εἰς Γλαρέντσαν ἀποσταλεὶς Νέγγης ἐκο- λιόρρησε τὸ ἐγγὺς φρούριον (Καστέλ-Γορνέζε), καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους εἰς παράδοσιν. Ὁ δὲ φρούραρχος Μουσταφᾶς συγ- κροτήσας μετὰ τῶν ἀγάδων συμβούλιον παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῶν Ζακυνθίων τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ τεσσαράκοντα τεσσάρων πυροβόλων καὶ ἀρκετῶν ζωοτροφῶν. Ἐκ τούτου δὲ πᾶσα ἡ Γαστού- νη καθυπετάγη εἰς τὰ Ἐνετικὰ ὄπλα καὶ διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ Νέγγη.

Ὁ ἀρχιστράτηγος καταπλεύσας εἰς Κορίνθον κατέλαβε τὴν πόλιν ἀφρούρητον, ἐν ἧ εὔρε τεσσαράκοντα ὀρειχάλκινα πυροβόλα κατεφθαρ- μένα ὑπὸ τῶν φυγόντων ἐχθρῶν (1).

(1) « Τὴν πρωΐαν τῆς 7 Ἀυγούστου ἐφάσαμεν εἰς τὰ παράλια τῆς Κορίνθου. Ἐί

Ἄμα ἐγνωστοποιήθησαν εἰς Ἑνετίαν αἱ ἐν Πελοποννήσῳ νίκαι διατάχθησαν πάνδημοι πανηγύρεις, καὶ πομπῶδεις δοξολογίαι, μετ' ἄλλω διαδηλώσεων χαρᾶς. Εἰς τὸν Μοροζίνην ἀπενεμήθη τὸ ἐπώνυμον τοῦ Πελοποννησιακοῦ, καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ μετὰ τῆς πρὸ τῶν Πατρῶν κυριευθείσας σημαίας τοῦ σερασκέρου ἐτέθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα. Ἡ Γερουσία ἀντήμειψε χρηματικῶς καὶ τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ Καίνιξμαρχ δι' αὐξήσεως τῆς ἐτησίας αὐτοῦ ἐπιχορηγήσεως κατὰ ἕξ χιλιάδας δουκάτων, διαφοροτρόπως ἐκδηλώσασα πᾶν εὐαρέσκειαν αὐτῆς καὶ πρὸς ἄλλους ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ἀξιωματικούς.

Ἐνῶ δὲ οἱ Τούρκοι περίτρομοι ἐξεκένουν τὴν Πελοπόννησον, σπουδαίως ἐξήπλωτο διὰ τῶν ἀρματωλῶν καὶ ἐπισκόπων ἡ ἐπανόστασις ἐν Στερεῇ Ἑλλάδι. Ἐν μὲν τῇ Ἠπειρίῳ καὶ τῇ Ἀκαρνανίᾳ ἐκτὸς τοῦ Σουμίλα καὶ τοῦ Μεϊτάνη ἔλαβον τὰ ἔπλα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ οἱ ἀρματωλοὶ Χρῆστος Βαλαορίτης καὶ Σπαθόγιαννης, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκτὸς τοῦ Χορμοπούλου καὶ Λιβίνη ἐπανέστησαν καὶ οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Παρνασσίδος καὶ Ὑπάτης Κούρμας καὶ Σκανός, συνεργοὺς ἔχοντες τοὺς ἐπισκόπους Φιλίθου Σαλόων, Ἰερόθου Οηδῶν, Μακάριον Ααρίσσης, καὶ Ἀμβρόσιον Εὐβοίας. Καὶ ὁ μὲν Κούρμας ἐπιπλεῶν κατὰ τοῦ Λοιδορικού καὶ τῶν περιχώρων ἐξολόθρευσε τοὺς Τούρκους, καὶ βοηθήσας τοὺς Ἑνετοὺς εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τῆς Ναυπάκτου, ἔδραμε κατὰ τοῦ εἰς Θήβας καταφυγόντος σερασκέρου, τὸν ὅποιον κατενίκησε φονεύσας δύο χιλιάδας καὶ αἰχμαλωτίσας διπλασίους. Ὁ δὲ Φιλίθου ἀναπετάσας ἐν Σαλόνοις τὴν σημαίαν τοῦ σκυροῦ ἀπεδίωξε τοὺς ἐν Παρνασσίδι ἔχθροδς, καὶ μεταβάς εἰς Κόρινθον ἀνήγγειλε τῷ Μοροζίνῳ τὰ συμβάντα, καὶ παρευρέθη εἰς τὰ μετ' ὀλίγον συγκροτηθὲν συμβούλιον, ἐν ᾧ συνεζήτηθήσαν τὰ περὶ τῆς περαιτέρω ἐστρατείας.

Συγχρότως δὲ καὶ οἱ Μανιάται μετ' ἄλλων Πελοποννησίων ἐκστρα-

---

Τούρκοι εἰς δέκα χιλιάδας συμποσούμενοι ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν τὴν προτεραίαν μετὰ τῶν γυναικῶν, παιδιῶν, καὶ ὑπαρχάντων των. Ἄμα εἶδον τὰ πλοῖα ἡμῶν ἤναψαν πῦρ εἰς σημεῖον συγκεντρώσεως. Εἰς Κόρινθον ἤρσαν τινὰς γέροντας, γράμεις, καὶ ἀσθενεῖς, ἄβαντες καὶ πῦρ ἐν τῇ πόλει. Τὸ περικὸν ἀποδιδασθὲν ἐστρατοπέδου-σεν ἐκτὸς τῆς Κορίνθου. Ἡμερολόγιον Ἄννης Ἀκερχελεμ, κυρίας τῆς τιμῆς τῆς κομῆσεως Καίνιξμαρχ (Laborde, Athènes, II, σελ. 307). — Garzoni, σελ. 208—212. — Foscarini, σελ. 241—246. — Π. Χιώτου, Γ', σελ. 299—302.

τεύσαντες ἐκυβέυσαν τὴν Καρύταιναν, καὶ αἰχμαλωτίσαντες πολλὰ γυναικόπαιδα ἐλεηλάτησαν τὰ περίεζ (1).

Ἀποφασισθείσης τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηῶν ὁ Ἐνετός ἀρχιστράτηγος ἀνεχώρησε τὴν 6/18 Αὐγούστου μεταβαίνων εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, καὶ ἐφοδιάσας τὰ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ φρούρια διώρισεν ἐν μὲν Ναυπάκτῳ προβλεπτάς τὸν Θαδαῖον Γραδεμίαν καὶ Ἰωσήφ Ἀμέλιν Λούπην, ἐν δὲ Ρίῳ καὶ Ἀντιρρίῳ φρουράρχους τοὺς Μάρκον Βαρβαρίγον καὶ Ἰερόλυμον Τίεπολον εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Δουῆζα Σαγρέδου, καὶ ἐν Πάτραις προβλεπτήν τὸν Ἰερόλυμον Προύλην καὶ φρούραρχον τὸν Ἰωάννην Γριόνην. Τὴν 15/27 καταπλεύσας εἰς Μάνην προσεπάθησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ φρούριον τοῦ Μισθρά, κατὰ τοῦ ὁποίου προηγουμένως εἶχε ἐκστρατεύσει ὁ προβλεπτής τῆς Ζακύνθας Νικόλαος Πολάνης, πλὴν ἐπειδὴ οἱ παρακολουθοῦντες Μανιάταις εἰς ἑξ̄ χιλιάδας συμποσούμενοι ἐπάτησαν ἀτάκτως εἰς λεηλασίαν, καταδιώχθεις ὑπὸ εὐαριθμῶν Τούρκων ἠναγκάσθη νὰ ἀπισθοχωρήσῃ. Οἱ ἐν Μισθρᾷ Τούρκοι μαθόντες τὰς νίκας τῶν Ἐνετῶν καὶ τὴν φυγὴν τοῦ αεραστῆρου ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Μοροζίνην ἑνδεκα τῶν προϋχόντων μετὰ δώρων πρὸς συνθηκολόγησιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφημίσθη, ὅτι ἡ πανώλης εἶχε μεταδοθῆ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα προσετέθη ἐν ταῖς συνθήκαις, ὅτι οἱ Τούρκοι ἀφοπλιζόμενοι ἔπραξε νὰ κλεισθῶσιν ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Μισθρά καὶ τῆς Βαρδουσίας μετὰ φρουρῶν διαρισθησομένων ὑπὸ τοῦ Πολάνη, μέχρις οὗ ἡ ὑγειονομικὴ ἐπιτροπὴ ἀναγνωρίζουσα τὴν καθαρσὶν αὐτῶν ἐπιτρέψῃ τὴν φυγὴν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀποφασίσας νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ τελευταῖον ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἐπαμύην ἀπεσταλμένους ζητῶν τὰς κλείς αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἐν αὐτῷ φρουροῦντες ἀπεκρίθησαν, ὅτι εἶχον ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπισθῶσιν μέχρις ἐσχάτης πνοῆς, ἔστειλεν ἐκ δευτέρου μετὰ λευκῆς σημαίας τὸν Φερμηνέα, πρὸς τὸν ὅποιον οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ ἀπήντησαν διὰ πυροβολισμῶν. Ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπειθείᾳ ὁ ἀρχιστράτηγος μετέβη ἐκεῖ, καὶ διέταξε τὸν μοίραρχον Βενιέρην ἵνα μετὰ δώδεκα μεγάλων πλοίων

(1) * Ἰουλίου 20 ἦρθε μία βάρκα ἀπὸ τὸ Νεϊόκαστρο τὸν Ἀδαῖον καὶ ἤφερε καὶ τὸν πρεβεδῶρα τῆς Κορώνης, καὶ ἐπερμάρισε γιὰ τὴν πινούκλα ἐπὶ τὴν Μοθώνην, καὶ περιπλέον εἶπε πῶς ἐπήρανε καὶ τὴν Καρύταινα καὶ ἐπήρανε χίλιους τρακοσίους Τούρκους, γυναικοπαῖδα, καὶ ἦσανε τρεῖς χιλιάδες Μανιάταις καὶ χίλιοι Κορονάοι, καὶ ἐκώλυσαν περὶ τὴν χώρα. κ' Ἡμερολόγιον Μάτση, σελ. 215.

πλησιάσει και κανονοβολήσει τὸ φρούριον. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας παρευρέθησαν καὶ πολλοὶ Μανιάται καὶ ἑκατὸν Κυθήριοι ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Νικόλαον Καλούτσην. Ἐνῶ δὲ ὁ ἀδιάκοπος τοῦ Βενιέρη βομβαρδισμὸς εἶχεν ἐμποιήσει μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς τοὺς πολιορκουμένους περιελθόντας εἰς ἐσχάτην ἀπελπισίαν ἀπρόοπτον συμβῶν ἐματαίωσε τὴν προσδοκωμένην τῆς πολιορκίας ἐκβασιν. Ἡ ναῦς τοῦ Γενουησιοῦ ἱππότη Μαρκαντωνίου Καρατίνου ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, τὸ δὲ πλήρωμα αὐτῆς ἐγένετο πυρὸς παρανάλωμα. Ὅθεν ὁ Βενιέρης λύσας τὴν πολιορκίαν ἐπλευσεν εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον καὶ ἤνωθη μετὰ τοῦ προπορευθέντος ἀρχιστρατήγου.

Τὴν νύκτα τῆς 9/21 Σεπτεμβρίου κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ ὁ στόλος, καὶ τὴν πρωίαν ἀπεβίβασθησαν τὰ στρατεύματα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καϊνιζμαρκ. Οἱ ἐν Ἀθήναις Τούρκοι ἅμα ἰδόντες τὰ κατ' αὐτῶν ἐχθρικά κινήματα τῶν Ἐνετῶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, οἱ δ' Ἕλληνες πέμψαντες εἰς Πειραιᾶ πρεσβείαν συγκεκλιμένην ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου, παντὸς τοῦ κλήρου, καὶ τῶν προϋχόντων Πέτρου καὶ Δημητρίου ἀδελφῶν Γάτταρι, Σπυρίδωνος Περούλη, καὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἀργυροῦ Μπεναλδῆ ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν ἐν Πειραιεὶ Μοροζίνην πᾶσαν συνδρομὴν ἐὰν ταχέως ἐμβαλῶν εἰς τὴν πόλιν ἐξησφάλιζεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν προσβολῶν τῶν ἐν τῇ Ἀκρόπολει πολυεμίῶν.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας ὀδεύοντος Ἐνετικοῦ στρατοῦ συνέκειτο ἐκ Σκλαβούνων καὶ Λουμβεργίων πεζῶν μετὰ ὀλίγων ἱππέων ἐσπαρμένων ὡς προσκόπων, καὶ μετ' αὐτὴν εἶπετο τὸ κύριον σῶμα ὑπὸ τὸν Καϊνιζμαρκ. Τὸ πρῶτον σῶμα κατασπυραμένως ὀρμήσαν εἰς τὴν πόλιν ἐξησφάλισε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως, τὸ δὲ δεύτερον προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ ἐλαιῶνος ἰδρυσεν τὰ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ ὀχυρῶσαν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως ἐπεχείρησε τὴν περικύκλωσιν τοῦ φρουρίου διὰ προταταγμένων ἀποσπασμάτων ἐπιτηδεῖας τοποθετηθέντων. Ἄμα δὲ τούτων γενομένων, κῆρυξ διατάχθη νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπειλητικὴν περὶ παραδόσεως πρότασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπανῆλθεν ἀπρακτος ἐδέησε γ' ἀρχὴς τακτικῆς πολιορκίας.

Δύο ἐστήθησαν κανονοστοιχίαι, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία ἐκ δεκαπέντε μεγάλων πυροβόλων ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν ἐζήτει νὰ διαρρήξῃ τὴν εἰσοδὸν τῶν Προπυλαίων, ἡ δ' ἑτέρα ἐξ ὀκτώ πυροβόλων ἐπὶ τῆς

Πυλὸς ἐβάλλε κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς κλιτύος τουρκικῶν κανονοστοχιῶν, καὶ συγχρόνως τέσσαρες ὄλμοι τῶν πεντακοσίων λιτρῶν στηθέντες εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ πλησίον τῆς κατοικίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐξηκόντιον τὰς καταστρεπτικὰς αὐτῶν σφαῖρας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ πῦρ αὐτῶν δὲν ἐπέφερεν ἀμέσως τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, καθότι αἱ μὲν σφαῖραι εἰς μάτην προσέκρουον εἰς τὰ θαυμαστά μαρμάρια τεῖχη, οἱ δὲ ὄλμοι ἐκπέμποντες τὰς βόμβας αὐτῶν ὑπὲρ τὸ φρούριον ἐβλαπτον πολὺ μᾶλλον τὰς οἰκίας τῆς πόλεως, ἢ τὰ τῆς Ἀκροπόλεως μνημεῖα, ὁ Καϊνίξμαρκ διέταξε νὰ στηθῶσι δύο ἕτεροι ὄλμοι πλησίον τοῦ φρουρίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς. Μετ' οὗ πολὺ οἱ διευθύνοντες τὴν ἀνατολικὴν κανονοστοχιῶν Λουνεβέργιοι πληροφορηθέντες ἐξ αὐτομάτου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχον σωρεύσει ἅπαντα τὰ πολεμοφόδια εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἤρχισαν νὰ ρίπτωσιν ἐπ' αὐτοῦ πάσας τὰς βόμβας. Τὴν ἑσπέραν τῆς 13/25 Σεπτεμβρίου ἐκπυρσοκρότησις φοβερὰ ἔσπισε πάντα τὰ πέριξ καὶ διήγειρε τὴν προσοχὴν τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες ἐπιστήσαντες ἅπαντες τὰ βλέμματα εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως, εἶδον ὅτι ἐκρηγῆς τρομερὰ ἦν παρηκολούθησε πυρκαϊὰ εἶχε κόψει εἰς δύο καὶ μεταβάλλει εἰς ἐρείπιον τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀριστούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸν Παρθενῶνα. Ἡ ἐκρηγῆς ὑπῆρξε τόσον ἰσχυρὰ ὥστε ἐτίναξε τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν πολιορκητῶν, ἕως τοὺς πρόποδας τοῦ φρουρίου, ὅπου οἱ Λουνεβέργιοι καὶ οἱ σκαπανεῖς αὐτῶν ὑπέσκαπτον τὸν βράχον.

Ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι μὴ καταβληθέντες ὑπὸ τῆς συμφορᾶς διετήρησαν τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐπιμεινῶσιν ἀνθιστάμεναι μέχρις οὗ ὁ στρασκέρης ἐπελθὼν διώξῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἄλλ' ὁ Καϊνίξμαρκ εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ τῶν προσκόπων περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στρασκέρου ἀπῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ καὶ μετὰ θάρρους προσέφερε τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος μὴ ἀποδεχθεὶς ὑπεχώρησεν ἄπρακτος. Οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἰδόντες αἰφνης τὴν ἐλπίδα τῆς ἔξωθεν συνδράμης μεταιωθεῖσαν καὶ θεωροῦντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκτρά, διότι αἱ μὲν φλόγες, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἐκρηγῆς τοῦ Παρθενῶνος, ἐξηκολούθουν καταδιβρώσκουσαι ἅσας τὰς κατοικίας, καὶ τὸ μεγαλειότερον μέρος πολεμοφοδίων ἐκ τούτου ἐξέλιπε, πλείστοι δὲ τῶν τῆς φρουρᾶς ἀπέβανον, ἐν οἷς καὶ ὁ πασᾶς μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθῆξωσι πλειότερον, καὶ ὅτι δὲν ὑπελείπετο

αὐτοῖς εἰμὴ ἐπίτευξις ἐνέμου συνθηκολογήσεως. Ὄθεν σημαῖαι λευαὶ καὶ ἀνήγγειλαν τὴν τοιαύτην τῆς φρουρᾶς διάθεσιν, καὶ ἐνῶ αἱ σημαῖαι ὑψοῦντο ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, κατήλθον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως πέντε διηκροὶ κομίζοντες πρατάσεις εἰρηνικὰς.

Τὸ πῶρ τῶν πολιορκητῶν κατέπαυσεν ἀμέσως καὶ συμφωνηθεὶς ἀνακωχᾶς, ἐπετρέπη τοῖς Τούρκοις τὸ ζῆν, πέντε ἡμερῶν ἄνεσις, καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κωλύσωσι μὲν τὰ κτήματα αὐτῶν, νὰ διατηρήσωσι δὲ ὅσα ἠδύνατο ἕκαστος νὰ φέρῃ ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἡ ἐξ ἰδίων καύλωσις πλοίων μελλόντων νὰ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς Εὐμόρην. Συνομολογηθεὶς τῆς συμβάσεως τὴν πρωίαν τῆς 17/29 Σεπτεμβρίου, ἐν τῷ ἄμα κατελήφθησαν αἱ προφυλακαὶ ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν, ἐπὶ δὲ τῶν Προφυλαίων ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ὁ Μοροζίνης ἀνήγγειλεν ἀμέσως εἰς τὴν Γερουσίαν τὴν νέαν ταύτην κατάκτησιν, καὶ προσέφερεν αὐτῷ τὸ νέον τοῦτο τρόπαιον μετὰ τῆς ἀλαζόνας μεσημεριανῆς τῆς ἐπιφανομένης εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐκθέσεις. « ἂν ζῆτῶ, ἔγραφε, νὰ ἐξαγκάσω διὰ πολλῶν πλατυσμῶν τὰς ἀσθενεῖς ὑπερσείας μου· οἰαδῆκατε καὶ ἂν ὦσιν αὐταί, ἀρκεῖ εἰς ἐμὲ νὰ γνωρίζῃ μὲν αὐτὰς ὁ κόσμος, ν' ἀποδέχεται δὲ ἡ πατρίς. Ἰμέτεραι εἰσὶν αἱ Ἀθῆναι, αἱ ἐνδοξοὶ καὶ πολυθρόλλητοι Ἀθῆναι, μετὰ τοῦ εὐρυτάτου καὶ περιφύμου αὐτῶν ἄστεος καὶ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, μεθ' ὧν συνδέονται τσοσαῦται ἱστορίας καὶ σοφίας ἀναμνήσεις. »

Ἡ Τουρκικὴ φρουρὰ συγκειμένη ἔτι ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν κατήλθεν εἰς Πειραιᾶ ἐν συνοδίᾳ δύο χιλιάδων πεντακοσίων ἀνθρώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὁ δὲ Μοροζίνης καταλαβὼν ἀμέσως τὴν Ἀκρόπολιν ἐγκαθίδρυσεν φρουράρχον τὸν κόμητα Πομπέην.

Ὁ Μοροζίνης θέλων ἵνα ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὰς συνεχεῖς νίκας καὶ τὸν τρόμον τῶν Τούρκων συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος πρότεινεν ἀμέσως τὴν κατὰ τῆς Εὐβοίας ἐκστρατείαν, ἀλλ' ὁ Κωνιζμαρκ καὶ φρονιμώτερον σκοπεύμενος καὶ συνειδὼς τὴν ἐπιχειρήσασαν αὐτῷ εὐθύνην ἀπέκρουσε τὴν γνώμην τοῦ γέροντος Πελοποννησιακοῦ, ἀξιῶν ὅτι δὲν εἶχε δυνάμεις ἀποχρώσας ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ τῆς Χαλκίδος ἐπίθεσιν, καὶ προτείνων νὰ παραχρυσμάσωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ περιμένοντες τὰς ἐπικουρίας κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος. Ὄθεν ἀπεφασίσθη ὅτι ὁ στρατὸς θέλει παραμείνει ἀδιαίρετος ἐν σιῆπῃ τοῦ καταλυμαινομένου τῆν τε Πελοπόννησον καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα λοιμοῦ περὶ τὰς Ἀθῆνας. Τούτου δὲ ἀποφασισθέντος ἠσχολήθησαν πρὸς

ἑξασφάλισιν τῆς μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεὶ στόλου συγκοινωνίας· καὶ ἐπὶ τούτῳ κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης εἰς τὸν λιμένα τρία ὄχυράματα (1). Συγχρόνως δὲ ἵνα μὴ μένη ἀρροῦρητος ὁ Ἴσθμὸς καὶ ὁ Κορινθιακὸς κόλπος εἰς μὲν τὸν προβλεπτὴν τῆς Κορίνθου Μικιέλην ἐχορήγησεν ἑξακοσίους ἄνδρας μετ' ἐμπείρων ἀξιωματικῶν, τὸν δὲ καύαρχον Ἰωάννην Ζαγοῦρην διέταξεν ὅπως μετὰ πέντε πλοίων ἐπιβασιμῶν ὑπὸ ὀκτακοσίων στρατιωτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ἑλλήνων Ἑπτανησίων καὶ Σφακιωτῶν, περιπολῇ ἐντὸς τοῦ κόλπου.

Τότε ἀπαριθμήσας καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν ἐχορήγησεν αὐτοῖς δημοτικὰ προνόμια, καὶ κυβέρνησιν ἐγγώριον, διατηρήσας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνω μνημονευθειῶν καὶ ἄλλας ὑπέσθησαν ἀλλαγῶν ἦτας οἱ Τούρκοι κατὰ τὸ τέταρτον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου. Ὁ ἄμα τῇ κατὰ τῶν Πατρῶν ἐστρατεία ἀποσταλεῖς εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς ἀπασχόλησιν τοῦ καπιτάν πασᾶ μοίραρχος Βενιέρης μετὰ ἑπτὰ πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν φορολογήσας τινὰς τῶν νήσων ἀπέκλεισεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν Ῥόδῳ τὸ ἐξ Ἀλεξανδρείας караβάνιον καὶ κατευθυνθεὶς εἰς Ἑλλάσποντον παρημποδίσαι τὸν εἰς Πελοπόννησον μεταβαίνοντα τουρκικὸν στόλον. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Δουλιχίῳ κειραταὶ πρὸς ἀντιπερισπωμένῳ τῶν Ἑνετῶν ἐξοπλίσαντες φούστας διὰ νυκτὸς ἐπλευσαν πρὸς τὴν Ἰστρίαν, καὶ ἀποβάτες εἰς Σιτανόβαν, ἤμαλώτισαν τὸν προβλεπτὴν Βαρότσην μετὰ τῆς αἰκογενείας αὐτοῦ καὶ ἄλλων κατοίκων, τοὺς ὁποίους ὕστερον ἀπλευθέρωσαν δι' ἄδρων λῶντρων πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας μετὰ μεγάλων δυνάμεων προσέβαλε τὸ ἐν Δαλματία φρούριον Σίγγ, τὸ ὁποῖον γενναίως ὑπερασπισθεὶς ὁ στρατηγὸς Κορνάρος εἰς ἀντεκδίκησιν ἐπολιόρκησε καὶ μετ' ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἐωρρίευσεν τὸ ὄχυρόν Καστελνούδδον, καθ' ὃν χρόνον ὁ μοίραρχος Δουβὸς παραπλέων εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Δουλιχίνου μεγάλως ἀπνηχάλαι τὸν πασᾶν τῆς Ἀλβανίας Σουλεϊμάνην. Ἀφ' ἑτέρου δὲ Πολωνοὶ καὶ Ῥῶσοι μεγάλως περιέσπων τοὺς Τούρκους κατὰ τὸν Δαυναβίον, οἱ δὲ

(1) Laborde, Athènes aux XV, XVI, et XVII siècles, Tom. II, Paris 1854, σελ. 123—177. (Μετάφρ. Κ. Παπαρρήγοπούλου ἐν Πανδύρῳ, τόμ. IB', φιλ. 265—266). Foscarini, σελ. 248—50. — Garzoni, σελ. 216—218. — Π. Σιάτου, σελ. 303—304.

Αύστριακοὶ ἀποδιώξαντες αὐτοὺς ὀλοτελῶς ἐξ Οὐγγαρίας ἐγένοντο κύριοι καὶ πάσης τῆς Τρανσυλβανίας.

Ὁ παρὰ τὸν Δούναβιν ὀθωμανικὸς στρατὸς ἐξαγριωθεὶς καὶ παραλύσας ἐκ τῶν συνεχῶν κῶν ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸν Τσαοὺς πασαῖν ὤδυσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κακὰ ἐν τῷ νῷ μελετῶν. Ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος σουλτάνου Μωάμεθ Δ' ἐνεθρονίσθη ὁ Σουλεϊμάνης Β', τὸν δὲ κατατομηθέντα μέγαν βιζύρην Σουλεϊμάνην διεδέχθη ἐν τῷ ἀξιώματι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐντούτοις οἱ γιανίτσαροι μὴ ἀρκεσθέντες ἐπὶ τοῖς γενομένοις διήρπασαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκίας καὶ καταστήματα, κατέσφαξαν τὸν μέγαν βιζύρην Τσαοὺς, καὶ μόλις ἐπὶ τῇ ἐμρανίσει τῆς σημαίας τοῦ προφήτου κατέπαυσαν τὰς λυσσώδεις αὐτῶν βιαιοπραγίας.

Ἦδη ἡ Ἐνετικὴ Γερουσία ἤρξατο σκεπτομένη περὶ διοργανίσεως τῆς Πελοποννήσου, ἐν ἣ μόνον τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἐκρατεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Ἰάκωβον Κορνάρου, τῶς δικατὴν τῶν τριῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς καὶ διαπρέψαντα ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Κρήτης καὶ τῷ παρόντι, διώρισε γενικὸν προβλεπτὴν τοῦ βασιλείου τοῦ Μορέως (*Regno della Morea*), ὡς τότε ὠνομάζετο ἡ Χερσόνησος, εἰς δὲ τοὺς Γερουσιαστὰς Ἰερόλυμον Ῥενιέρην, Δομένικον Γρίτην, καὶ Μαρίνον Μικιέλην ἀνέθετο τὴν οικονομικὴν καὶ διοικητικὴν τοῦ τόπου μεταρρύθμισιν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κοινῶς λεγόμενοι *σόνδεκοι* ἢ *καταστυχατόροι* ὤρριλον νὰ διανεμήσωσι τὰς γαίας καθ' ὠρισμένα ἑορθέσια, καταγράψωσι τὰ κτήματα, καὶ προσδιορίσωσι τὰ καταλλήλοτερα οἰκήματα δι' ἐκκλησίας, στρατώνας, ἀποθήκας, καὶ δικιμονὴν τῶν ἀνατερίων ὑπαλλήλων, πρὸς τούτοις δὲ κανονίσωσι τὸ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἰδιοκτησιῶν δέκατον, καταλάβωσι τὰ κτήματα τῶν Τούρκων, ἀποβάλλωσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀρπαγὰς, ἰδρῶσωσι δικαστήρια, ἐπιβάλωσι δεσμοὺς, καὶ χορηγήσωσι τ' ἀπαιτούμενα δικαιώματα εἰς τὸ ἐμπόριον. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον διήρσαν τὸ βασίλειον εἰς τέσσαρας νομῶς, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος τῆς Ῥωμανίας πρωτεύουσιν εἶχε τὸ Νεχύπλιον καὶ συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀργους, Κορίνθου, Τριπόλειος, καὶ ἀγίου Πέτρου τῆς Τσακωνίας, ὁ δεύτερος τῆς Ἀχαΐας πρωτεύουσιν ἔχων τὰς Πάτρας περιελάμβανε τὰς ἐπαρχίας Βοστίτσης, Καλαχρύτων, Γαστούνης, καὶ Πατρῶν, ὁ τρίτος τῆς Μεσσηνίας πρωτεύουσιν εἶχε τὸν Νέον Νετ

Ἐαρίων καὶ συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Μεθώνης, Κορώνης, Ἀνδρούσης, Καλαμῶν, Λεονταρίου, Καρυταίνης, Φαναρίου, Πευκαρίου, καὶ Κυπαρισσίας (Ἀρχαδιάς), καὶ ὁ τέταρτος τῆς Λακωνίας ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Μισθοῦ, Βαρδοῦνας, Κελεφῶ, Παταβῶ, καὶ Ζαρνάτας πριετεύουσεν εἶχε τὴν μετέπειτα κατακτηθείσαν Μομφερασίαν⁽¹⁾. Ἐν ἑκάστῃ τῶν νομῶν τούτων ἐγκατεστάθη προβλεπτής

(1) Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ νομῷ ἡ ἐπαρχία τοῦ Πικυλίου περιέλαβαν ἐπικόντα ἑννέα κατοικημένας κώμας καὶ ἑνδεκά ἐξολοθρευθείσας ἐπὶ τοῦ πολέμου, ἑνδεκά μοναστήρια, 2,401 οἰκογενεῖς, 9,983 ψυχὰς, καὶ 1,380,016 στρέμματα γῆς ἢ τοῦ Ἄργους 30 κώμας οἰκουμένας καὶ ἕξ ἐξολοθρευθείσας, οὐδὲν μοναστήριον, 1,423 οἰκογενεῖς, 6,129 ψυχὰς, καὶ 628,168 στρέμματα ἢ τῆς Κορίνθου ἑκατὸν δώδεκα κατοικημένας κώμας, τεσσαράκοντα ἕξ κατεστραμμένας, δεκαπέντε μοναστήρια, 3,219 οἰκογενεῖς, 14,114 ψυχὰς, καὶ 2,911,552 στρέμματα ἢ τῆς Τριπόλεως ἐξήκοντα δύο κατοικημένας κώμας, δεκαῆξ ἐξολοθρευθείσας, ἐπὶ μοναστήρια, 1,598 οἰκογενεῖς, 6,979 ψυχὰς, καὶ 661,008 στρέμματα.—Ἐν τῷ νομῷ Ἀχαΐας ἡ ἐπαρχία τῶν Πατρῶν περιεῖχεν ἑναντήκοντα ἑννέα κατοικημένας κώμας, 13 ἐξολοθρευθείσας, 7 μοναστήρια, 3,024 οἰκογενεῖς, 11,918 ψυχὰς καὶ ἔκτισαν 1,222,544 στρεμμάτων ἢ τῆς Βοστίτου εἴκοσι μίαν κατοικημένας καὶ ὀκτώ ἐξαφικισθείσας κώμας, πέντε μοναστήρια, 992 οἰκογενεῖς, 4,165 ψυχὰς, καὶ 546,912 στρέμματα ἢ τῶν Καλαβρύτων ἑκατὸν δεκαοκτὼ κατοικημένας καὶ τριάκοντα ἕξ κατεστραμμένας κώμας, δέκα μοναστήρια, 8,370 οἰκογενεῖς, 16,661 ψυχὰς, 2,214, 760 στρέμματα καὶ ἡ τῆς Γαστούνης ἑκατὸν ἑξομῆκοντα μίαν κατοικημένας καὶ τεσσαράκοντα τέσσαρας ἐξολοθρευμένας κώμας, δεκαῆξ μοναστήρια, 4,079 οἰκογενεῖς, 16,847 ψυχὰς, καὶ 2,785,184 στρέμματα.—Ἐν τῷ νομῷ Μισσηνίας ἡ ἐπαρχία Ναβαρίνου περιέλαβαν εἴκοσι πέντε κατοικημένας καὶ τέσσαρας κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 512 οἰκογενεῖς, 2,068 ψυχὰς, 683,459 στρέμματα ἢ τῆς Μεθώνης πενήκοντα μίαν κατοικημένας καὶ τρεῖς κατεστραμμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 664 οἰκογενεῖς, 2,679 ψυχὰς καὶ 331,312 στρέμματα ἢ τῆς Κορώνης ἐξήκοντα δύο κατοικημένας καὶ ἕξ κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 1,127 οἰκογενεῖς, 4,295 ψυχὰς, καὶ 1,035,712 στρέμματα ἢ τῆς Ἀνδρούσης ἐξήκοντα δύο κατοικημένας καὶ δέκα κατεστραμμένας, τρία μοναστήρια, 1,600 οἰκογενεῖς, 9,642 ψυχὰς, καὶ 1,314,562 στρέμματα ἢ τῶν Καλαμῶν εἴκοσι τέσσαρας κατοικημένας καὶ δύο κατεστραμμένας κώμας, πέντε μοναστήρια, 1,228 οἰκογενεῖς, 4,801 ψυχὰς, καὶ 307,072 στρέμματα ἢ τοῦ Λεονταρίου ἐξήκοντα κατοικημένας καὶ δεκατέσσαρας ἐξερικισμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 4,257 οἰκογενεῖς, 4,891 ψυχὰς καὶ 797,328 στρέμματα ἢ τῆς Καρυταίνης ἑκατὸν εἰκοσι τέσσαρας κατοικημένας καὶ δεκαπέντε κατεστραμμένας κώμας, πέντε μοναστήρια, 3,080 οἰκογενεῖς, 13,207 ψυχὰς, καὶ 2,125,584 στρέμματα ἢ τοῦ Φαναρίου ἐξήκοντα τέσσαρας κατοικημένας καὶ ἕξ κατεστραμμένας οὐδὲν μοναστήριον, 1,458 οἰκογενεῖς, 6,268 ψυχὰς, καὶ 1,142,672 στρέμματα.—Καὶ ἐν τῷ νομῷ Λακωνίας ἡ ἐπαρχία Μομφερασίας περιέλαβαν δεκαεπτὰ κατοικημένας καὶ δεκατρεῖς κατεστραμμένας κώμας, τρία μοναστήρια, 2,067 οἰκογενεῖς, 9,003 ψυχὰς, καὶ 1,296,256 στρέμματα ἢ τοῦ Μισθοῦ ἑκατὸν πενήκοντα ἑννέα κατοικημένας

διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν, εἰς διευθυντὴς τῆς δια-
 κωσούνης, καὶ εἰς οικονομικὸς ἐπίτροπος. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ ὄλων ἦτο
 ὁ γενικὸς προβλεπτής ἔχων εἶδος αὐτῆς καὶ ἀμέσως ἀντεπιστέλλων
 πρὸς τὴν Γερουσίαν. Ἡ δὲ Λευκὰς μετὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ τῶν ἐν
 Στερεῇ Ἑλλάδι ὑποκειμένων τῇ Δημοκρατίᾳ τόπων ἀπέτελεσεν ἴδιον
 διαμέρισμα ἀνατεθὲν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ προβλεπτοῦ τῶν τριῶν
 Νήσων Ἀνδρέα Νοβαγιέρου.

Τὰ ἐν Ἑλλάδι στρατεύματα μεγάλας ὑπέστησαν φθορὰς καὶ ὑπὸ
 τοῦ λοιμοῦ καὶ ἄλλων δυστυχημάτων. Τὴν 10 Φεβρουαρίου 1688 ὁ
 ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ σταθμεῦν στολισκός ὑπὸ τὸν Ζαχούρην ἐκ
 τρομερᾶς τρικυμίας εἶχε καταστραφῆ τετρακόσια πτόματα ἐξεβρά-
 σθησαν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν, ὁ δὲ ναύαρχος ὡς ἐκ θαύματος διεσώθη
 ἑτέρα δὲ τρικυμία μεγάλως ἐβλάψε συνοδίαν πλοίων μεταφερόντων
 στρατεύματα. Ὅθεν ἡ Γερουσία καὶ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀραιωθεί-
 σῶν τάξιων τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἐφρόντι-
 σεν ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ Γερμανίας, Ἑλβετίας, καὶ Δαλματίας.

Οἱ ἐν Ἀθήναις παραχειμάζοντες Ἐνετοὶ ἀπὸ τῆς 31 Δεκεμβρίου
 ἤρξαντο σκεπτόμενοι ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ περὶ τῆς τύχης τῆς
 κατακτηθείσης πόλεως, καὶ προβλέποντες τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐγκα-
 ταλειψῶσιν αὐτὴν προσεχῶς, ἐσυζήτησαν τὸ ζήτημα, ἐὰν θέλωσι
 καταστρέψῃ τὸ φρούριον πρὶν ἀναχωρήσωσιν. Ὅτι ἀληθῶς ἤγγιζε
 τὴν καρδίαν τοῦ Μοροζίνη δὲν ἦτο ἡ διατήρησις τῶν ἐν τῇ Ἀκροπό-
 λει μνημείων, ἀλλ' ἡ θλιβερὰ τύχη ἦτις περιέμενε τοὺς κατοίκους
 ὅθεν καθυπέβαλεν εἰς τὸ συμβούλιον τὰ ἐξῆς τρία ζητήματα, ἐν οἷς
 συνεκεφαλαιούντο ἅπαντα τὰ δυνατὰ γενέσθαι καὶ ἄπασαι αἱ τοῦ

καὶ εἴκοσι ἐξωλοθρευμένας κώμας, εἴκοσι μοναστήρια, 3,928 οἰκογενεῖας, 22,609
 ψυχὰς, καὶ 1,234,560 στρέμματα· ἡ τῆς Βαρδαύνας δεκαεὶ κατακτημένας καὶ τρεῖς
 κατεστραμμένας κώμας, οὐδὲν μοναστήριον, 440 οἰκογενεῖας, 1,722 ψυχὰς, καὶ
 328,344 στρέμματα, ἡ τοῦ Κελεφᾶ καὶ Πασαβᾶ τριάκοντα ἑκτὼ κατακτημένας καὶ
 ἑκτὼ κατεστραμμένας κώμας, δύο μοναστήρια, 1,760 οἰκογενεῖας, 7,130 ψυχὰς,
 καὶ ὁ μὲν Κελεφᾶς 411,272 στρέμματα, ὁ δὲ Πασαβᾶς 335,160· καὶ ἡ τῆς Ζαρ-
 νόνας τριάκοντα μίαν κατακτημένας καὶ εἴς ἐξωλοθρευμένας κώμας, ἑκτὼ μοναστή-
 ρια, 1,522 οἰκογενεῖας, 6,332 ψυχὰς, καὶ 437,984 στρέμματα.

Ἐν συνόλῳ δ' ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρχον τότε 1,498 κατακτημένας κώμας περιέχου-
 σαι ψυχὰς 190,633, καὶ στρέμματα γῆς 25,959,736 ἀντιστοιχοῦντα πρὸς Τρεβιζια-
 νὰ πεδία 12,929,818. (Βλέπε Ῥάγγε, Διατριβὴν περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐνετο-
 κρατίας, μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρ. Π. Καλλιγᾶ, ἐν Ἑυρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ, καὶ
 Πανδῶρᾳ τόμ. ΙΒ', καὶ ΙΓ', σελ. 34).

πολέμου περιπέτειαι. 1) Τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν. 2) Τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Καὶ 3) εἰ μὲν ἀποφασισθῆ ἡ ὑπεράσπισις τίνα τὰ ἐπιτήδεια πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν στρατηγικὰ μέγα· εἰ δ' ἐξ ἐναντίας ἀποφασισθῆ ἡ ἐγκατάλειψις, τίς ὁ τρόπος καὶ ὁ τόπος τῆς μετακινήσεως τεσσάρων ἢ πέντε χιλιάδων ψυχῶν.

Ἡ ὀχύρωσις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀδύνατος, ὡς ἀπαιτούσα τρισχιλίους ἐργάτας καὶ πολλῶν ἐτῶν ἐργασίαν· ἀδύνατον ἐπίσης ἐθεωρήθη νὰ ἀφήσωσιν ἐν τῇ πόλει στρατιωτικὸν σῶμα ἰκανὸν νὰ ὑπερασπισθῆ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, διότι ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐπιόντος ἔτους εἶχον χρείαν ὄλων τῶν δυνάμεων ἵνα προσβάλλωσι τὴν Καλιεῖδα. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν· καὶ ἐπειδὴ ἡ μακρὰ ἐργασία ἔδει ν' ἀρχίσῃ ἀμέσως, ἀπεφασίσθη νὰ εἰδοποιηθῶσιν οἱ κάτοικοι ὅτι θέλουσι λάβει γαίης εἰς ἀντεπλήρωμα τῶν ὕσας ἐμελλόν ν' ἀπολέσωσι, καὶ παντός εἶδους ἀποζημιώσεις διὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην ἐξορίαν. Μετὰ τοῦ ζήτηματος τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν Ἀθηνῶν συνεδέετο τὸ ζήτημα τῆς καταστροφῆς τῶν τειχῶν αὐτῶν καὶ τῶν μνημείων, ἅτινα, ἐσπαρμένα ἐν τῇ πόλει, ἠδύναντο, διὰ τὴν θέσιν ἢ τὴν ὀχυρότητα αὐτῶν νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἀμυνὰν τῆς. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπεφάνησαν, ὅτι ἔχουσι καιρὸν νὰ σκεφθῶσι περὶ αὐτοῦ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ χειμῶνος. Ὅστε ἀνεβλήθη μὲν τὸ τῆς καταστροφῆς ζήτημα, ἀλλ' ὁ πέλεκυς καὶ ἡ σφύρα ἔμενον ἐπικρμαμένοι ἐπὶ τῶν μνημείων.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας συνεκροτήθη νέον συμβούλιον ἵνα ἀκούσῃ τὰς θλιβεράς εἰδήσεις, αἵτινες πανταχόθεν ἤρχοντο περὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ θανατικοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς νήσους, εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ στόλου ἐν τῷ λιμένι τῆς Κορίνθου, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατοῦ. Ὁ Μοροζίνης παρεκάλεσε τοὺς στρατηγούς νὰ προφυλάξωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὰ στρατεύματα, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο τοσοῦτον ὀρηκτικὸν καὶ φοβερὸν, ὥστε τὸ συμβούλιον ὑπέδειξε μὲν προφυλακτικὰ τίνα μέτρα, ἐπέφερον ὁμῶς ὅτι ἡ τύχη τοῦ στρατοῦ δὲν εἶνε πλέον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, εἰς ὃν καὶ ἀνέθετο τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἡ εὐγενὴς καὶ εὐλαβὴς αὕτη δήλωσις δὲν προέβη ὁμῶς μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἀθυμίας, καὶ ἀπεφασίσθη ὅτι θέλει ἐπιταχυνθῆ ἡ ἐκτόπισις τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα κατορθωθῆ, τῆς νόσου προϊούσης νὰ

μεταφερθῆ ὁ στρατὸς εἰς ὑγιεινότεραν χώραν, καὶ ὅτι συγχρόνως θέλει διοργανισθῆ διοικήσεις τῆς τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς (1).

Ὅλος ὁ Ἰανουάριος καὶ μέρος τοῦ Φεβρουαρίου διήλθον οὕτως ἐν ἀγωνίᾳ ἕνεκα τῆς ἐπιδημίας, ἐν φροντίσιν ἕνεκα τῶν ἀδικασιῶν ἐπιθέσεων τοῦ σερρασκέρου, ὃν ἐνεθάρρουν ἡ μελετωμένη ἐκείνη ὑποχώρησις, τελευταίον ἐν ὀλιβεραῖς ἐνασχολήσεσιν ἕνεκα τῆς σκληρᾶς ἐκτοπίσεως ὀλοκλήρου λαοῦ προσηλωμένου εἰς τὰς ἐστίαις του, εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς, λαοῦ ὅστις ἤκουσε τὰς διαταγὰς αὐτὰς τῆς ἀναχωρήσεως ὡς τὴν ἀδικαιότεραν ἐξορίαν, καὶ προέτεινε νὰ υποβληθῆ εἰς πᾶσαν θυσίαν ἵνα συντηρηθῆ ἰδίᾳ διαπάνη τὴν φρουρὰν, ἵνα πληρῶνῃ κατ' ἔτος ἀξιόλογον εἰσφορὰν, προτιμῶν ἐνὶ λόγῳ πᾶσαν θυσίαν μᾶλλον ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πάτριον ἔδαφος (2). Ὁ Μοροζίνης ζητῶν ἀντιπερισπασμὸν τινα εἰς τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο θέαμα, ἐπεχείρησε τὸν διοργανισμὸν ἐγχωρίου στρατοῦ, ἀπὸ

(1) Ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει (2 Ἰανουαρίου 1688) ἀναφέρονται ταῦτα περὶ τοῦ ἀνά πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα βόσκοντος λοιμοῦ. « Μετὰ τὴν ἐλθέριον εἰς Ναύπλιον καὶ Μεθώνην εἰσβολὴν τὸ θανατικὸν μετεδόθη καὶ εἰς ἄλλα χωρὰ τοῦ βασιλείου διὰ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν πεποιμένων, οἵτινες ἀφρόνως καὶ ἐναντίον τῶν ἀκαταπαύστως ἀνανεουμένων διαταγῶν ἐλευθέρως πορεύονται πανταχοῦ, ἴθως δ' ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων σκευῶν τῶν ἐν Μισορᾷ Τούρκων· μετὰ τοῦτο εἰσέβαλεν εἰς Πάτρας, Χλομουτσί, Ναύπκτον, καὶ Ἀντιρίμιον, καὶ ἐκ νέου εἰς Ναύπλιον. Προώδυσεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τσακωνίας, εἰς Μισορᾶν, καὶ τὰ περίχωρα. Εἰς ἐν τῶν πλοίων τοῦ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ σταθμεύοντος ναυάρχου Ζαγοῦρη προσελήθησαν δύο στρατιῶται. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ κακὸν ἐξηπλώθη εἰς Θήβας, Ἀταλάντην (Tolandi), Ζητούνιον (Titturie), καὶ καθ' ὅλον τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας. » Labar-de, II, σελ. 199.

Ὁ Μάτεσης σημεῖοί τὰ ἐξῆς περὶ τοῦτου. * Νοεμβρ. 16, ἤρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τῆς Γλαρέντζα καὶ εἶπε πῶς ἔπιασε ἡ πανοῦκλα τὸ Χλομουτσί, καὶ ἔστειλε καὶ γραφαῖς ὁ πρεσβευτὸς τοῦ Χλομουτσίου πῶς ἀπεθάνανε 15 νομάτοι.

» Δεκεμβρίου 3, ἤρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τῆς Γλαρέντζα καὶ εἶπε πῶς ἔπιασε καὶ τὰ Λεχηνά, Γαστούνη, καὶ ἄλλα πολλὰ χωρὰ, καὶ ἐξεκληρήσανε ἀπὸ τῆς πανοῦκλας.

» Δεκεμβρίου 8, ἤρθε ἕνα καΐκι ἀπὸ τὸν Ἐπακτο μὲ γραφαῖς κοῦμπλικαῖς, καὶ ἤφεραν καμπόσα τορκίνια τοῦ Γιάννη Γερακάρη, καὶ καθὼς τὰ ἀδείασανε στὸ ζεῖδι, τὸ χαρτὶ ἔγγιαξε στὸ πόδι τοῦ σανιτᾶ, καὶ ἐπεκάρστη μὲ ἄλλους δύο ἀρχοντόπουλους ποῦ ἤγγιάξαν, καὶ ἄλλος ἕνας σανιτᾶς, δύο δύο σανιτᾶδες, καὶ δύο ἀρχοντόπουλοι, καὶ ἐπήγανε στὸ λαζαρέτο. * (Ἑλλην. Ἀνέκδ. Α'. σελ. 213—216).

(2) Κατὰ Μάτεσην οἱ Ἀθηναῖοι ἐχορήγουν καὶ ἅπαν τὸ πρὸς ἐχθύρασιν τῆς πόλεως ἀπαιτούμενον ὀλικόν. * 1688 Γεναρίου 10, ἤρθε ἕνα κηράδι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ εἶπε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι δίνουν ὅλη τὴ σπέζα νὰ τοὺς φορτικάρη τὴν Ἀθήνα, καὶ νὰ μὴν τὴν χαλάσῃ. » Αὐτόθι.

τοῦ ὁποίου προσεδόξα πολλὴν τὴν ὠφέλειαν· πέντε δὲ λόγοι Ἀλβανῶν τὸ πρῶτον ὀργανισθέντες παρῆχον ἤδη αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει δυναθῆ νὰ δώσῃ μεγίστην εἰς τὸ σύστημα τοῦτο ἀνάπτυξιν, καὶ νὰ κατορθώσῃ οὕτω ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἐπικουρικῶν τῆς Γερμανίας στρατευμάτων, ὧν ἀπεστρέφετο τὴν ἀπειθειαν καὶ τὴν αὐθάδειαν.

Ἐν τούτοις ἔδει ἡ ἀποφασισθῆ τι ὀριστικὸν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ τὸ φοβερὸν τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ζήτημα προτέθη πάλιν εἰς μέσον ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη τῇ 12 Φεβρουαρίου. Ὁ Καϊνίξμαρκ πρότεινε ἡ ἀφήσασιν ἐπὶ τῆς περιωνύμου ἄκρας τριακασίους ἄνδρας, ἔχοντας τροφὰς καὶ πολεμικὰ διὰ ἐν τοῦλάχιστον ἔτος, ἐπιτηδείους ἡ ἀποκρούσασιν τὰς προσβολὰς καὶ νὰ περιμένωσιν ἐν ὑπομονῇ κατ' ἔτος τὴν ἀνανέωσιν τῶν τροφῶν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς. Διὰ μόνου τοῦ τολμηροῦ τούτου βουλευμάτος ἐφαίνετο δυνατόν ἡ ἀποφύγωσιν ἅμα μὲν τὴν ἀτιμον ἐγκατάλειψιν, ἅμα δὲ τὴν βάρβαρον καταστροφὴν· ἀλλ' ἔπειτα ἐσυλλογίσθησαν ὁπόση ποσότης διπύρων, οἴνου, καὶ ὕδατος ἀπῆτειτο ἵνα ζήσῃσι τριακασίοι στρατιῶται καὶ ἐπιτελείον συγκαίμενον ἐξ ἑκατὸν περίπου ἀνθρώπων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι οἱ λογάδες αὗται ἄνδρες καὶ ἀξιωματικοί, ἀφαιρούμενοι ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἤδη πολὺ ἐλαττωθέντος, ἐμελλόν νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἔτι μείζονα αὐτοῦ ἐξασθένεισιν· τελευταῖον ὅτι δυσκολώτατον ἦτο ἡ ἀνεκνέωνται τὰ ἐφόδια φρουρίου κεχωρισμένου ἀπὸ τῆς παραλίας διὰ δύο λευγῶν χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένης· ὥστε ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὸ φοβερὸν τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀθηνῶν ζήτημα, ὡς ἀνάγκης ἀναποδράστου τοῦ πολέμου. Κατ' εὐτυχίαν καὶ ὁ χρόνος καὶ οἱ βραχίονες ἔλειπον ἵνα κατορθωθῆ ἡ καταστροφὴ αὕτη, ἧς ἡ ὠφέλεια ἄλλως τε δὲν ἠδύνατο νὰ ἦνε μεγάλη, ἅμα ἤθελον ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τοῦ φρουρίου τὰ πυροβόλα αὐτοῦ καὶ τὰ παντὸς εἶδους ἐφόδια, ἅμα μάλιστα ὅλοι οἱ κάτοικοι ἤθελον ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ὅτι θέλουσιν ἀφήσῃ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ἔφερον αὐτὰς οἰκτρὰν κατάστασιν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀνακτήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ βραδύτερον, ὅτε κύριοι γενόμενοι τῆς Εὐβοίας καὶ ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς, θέλουσι δεσπόσει τῆς χώρας. Τοιοῦτοτρόπως διέφυγον τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων ὅσους ἀνὰ μέτρον αἰώνων συμφορῶν ὑπέστησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀκροπόλεως τείχη, τὰ φέροντα ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτῶν ἐγγεγραμμένην τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Πελασγῶν μέχρι τῶν ὑσάτων δορυκητόρων· τὰ προπύλαια ἀπὸ λαμῆ

πρῶς εἰσόδου ἀμυντικῶς κατατῆσαντα προπύργια· τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως τὰ θεωρηθέντα ἤδη ὡς ὀχυρώματα (1).

Τέλος πάντων δὲ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐξεκένωσαν τὴν φίλην πατρίδα καὶ μετῆχθησαν εἰς Αἴγιον, Σαλαμίνα, Ναύπλιον, Κορίνθον, καὶ ἄλλας τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου νήσους (2), ὁ δὲ στρατὸς ἐξηκολούθει προφυλαττόμενος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ θανατικοῦ καὶ τῶν προσβολῶν τοῦ στραπέρη, ἀναμένων τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως.

Ὁ Μοροζίνης πρὶν ἐγκαταλίπει τὰς Ἀθήνας ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ ἱερῶν χεῖρα ἐπὶ τῶν περικοιμούντων αὐτὰς ἀριστουργημάτων. Ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ συνωρίς τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος μετὰ τῆς ἀπτέρου Νίκης ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς τὰ μάλιστα ἀξία τῆς δόξης τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς Δημοκρατίας· ἔνεκεν ὅμως τῆς ἀδεξιότητος τῶν ἐργατῶν τὰ θαυμάσια ταῦτα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καταπεσόντα συνετρίβησαν· ὁ δὲ Πελοποννησιακὸς εἰς ἀποζημίωσιν ἠρέκθη παραλαβὼν ἕνα λέοντα κατακείμενον πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Θησέως, καὶ μίαν λέαιναν, ἅτινα ἐπιβίβασθέντα ἐν Περραιῷ μετὰ τοῦ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ λιμένου καθημένου λέοντος τοῦ φέροντος ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν ἐπιγραφὰς τῶν κατακτησάντων τὰς Ἀθήνας Βαράγγων, μετεφέρθησαν εἰς Ἑνετίαν, καὶ διαταγῇ τῆς Γερουσίας ἐτέθησαν μετ' ἐπιγραφῆς ἔμπροσθεν τῆς κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναυστάθμου ἐγεγείσσης θριαμβικῆς πύλης. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὁ μὲν πιστὸς γραμματεὺς τοῦ Μοροζίνη Σαγγάλος παρέλαβε τὴν λαμπρὰν κεφαλὴν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἕτερος δ' ἐνετὸς ἀξιωματικὸς τὴν ἄνω δεξιὰν γωνίαν μίᾶς τῶν λιθίνων πλακῶν ἐφ' ἣν ὁ Φειδίας ἐγλυφε τὴν ἀμίμητον τοῦ Παρθενῶνος ζωοφόρον, καὶ Δανὸς τις λοχαγὸς ἀνάματι Ἀρτμάνδος δύο κεφαλὰς τῶν μεσημβρινῶν μετοπῶν καταπεσούσας ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως.

Τῆ 24/5 Ἀπριλίου 1688 διατάχθη ἡ ἐκ τῆς ἐρημωθείσης πόλεως

(1) Τότε καὶ ὁ μηχανικὸς Βερνέδης ὑπέβαλλε τῷ Μοροζίνη σπουδαίαν περὶ ὀχυρώσεως τῆς Κορίνθου καὶ τομῆς τοῦ ἱσμοῦ ἔκθεσιν (18 Μαρτίου 1688), δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Ἰονίῳ Ἀνθολογίῳ (Κερκύρα φωλδ', σελ. 557—566).

(2) Περραιβοῦ, Ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιτείας ἐν παραρτήματι τοῦ Β' βόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας. Ἐν Βενετίῃ 1815, σελ. 172. — Κατὰ ῥάγγε εἰς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ προσφυγόντας Ἀθηναίους ἐχουρηγήθησαν 7,395 ἀγροί, 7,919 ἀμπελοί, πλῆθος ἄλλων κήπων, καὶ πλεον τῶν 47,000 ἐλαιόδένδρων, ἐπὶ τῇ πληρωμῇ μόνον τοῦ δεκάτου. (Πανδώρα, II', σελ. 581).

τῶν Ἀθηνῶν ἀναχώρησις τοῦ στρατοῦ, ὅστις τὴν πρωίαν τῆς 29/10 ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ πλοῖα (1).

Ὁ Μοροζίνης ἀναχωρήσας μετὰ ἑνδεκα γαλερῶν μετέβη εἰς Ναύπλιον, ὅπου σκληρῶς ἐτιμώρησε τοὺς Τούρκους τοῦ Μισθρά ἐπὶ ἀπιστία. Οὗτοι, ὡς ἐβρέθη, παραδοθέντες διατάχθησαν ἵνα μένωσιν ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Μισθρά καὶ τῆς Βαρδουνίας πρὸς κάθαρσιν παρελθόντος ὄμως τοῦ τεταγμένου χρόνου ἠρνθήσων τὴν παράδοσιν τῶν φρουρίων· ὁ δὲ διαδεχθεὶς τὴν Πολάνην ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ προβλεπτοῦ τῆς Ζαρνάτας Γεώργιος Βενζόνης μάλιστα ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ἀπαιτήσας τὸν σεβασμὸν τῶν συνθηκῶν ἐναγκάσθη ὅπως τοὺς ὑποτάξῃ διὰ τῆς βίας. Οἱ δυστοχεῖς συμποσούμενοι εἰς 2,428 ψυχὰς μεταφερθέντες εἰς Ἄργος ἐπεκαλέσθησαν τὸ ἔλεος τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅστις κρίνας ἀναξίους συγγνώμης κατεδίκασεν ἑπτακοσίους ἑβδομήκοντα ὀκτὼ ἄνδρας ἡλικίας δεκαεῖς μέχρι πενήκοντα ἐτῶν εἰς κοπηλασίαν ἐν τοῖς κατέργοις, διένειμεν ἑξακόσια παιδία μετὰ τῶν μητέρων καὶ χιλίας περίπου γυναῖκας ἐν τῷ στόλῳ, καὶ μόνον πενήκοντα μετὰ τοῦ ἀρχ. διὰ λυτρῶν ἀπηλευθέρωσε. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπλευσεν εἰς Πόρον, καὶ πρὸς κάθαρσιν, καὶ πρὸς συζήτησιν τῶν κατὰ τὴν προσεχῆ ἐκστρατειῶν.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἀποθανόντος τοῦ δόγη Ἰουστινιάνη, ἡ Γερουσία ἀνεβίβασε τὸν περίπυστον Πελοποννησιακὸν ἐν τῷ ὑπάτῳ τῆς Πολιτείας ἀξιώματι, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ ἕνα τῶν γραμματέων κομιστὴν τῆς εἰδήσεως καὶ τῶν δουρικῶν παραστήμων. Ἄμα ἐπιστήμιας ἐκοιμωποιήθη τὸ ἄγγελμα ἐν Πόρῳ χαρισμένοι πανηγύρεις ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ (2). Ἐνταῦθα πληροφορηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ

(1) Laborde, Athènes aux XV, XVI et XVII siècles, tom. II, σελ. 191—234. (Ἀνεγγραφή κατὰ μέρος τὴν γλαφυρὰν μετάφρασιν τοῦ Κυρ. Παπαβήγγουλου, δημοσιευθεῖσαν ἐν Πανδώρα, φυλ. 267—268).

(2) Ἡ Σουηθὴ Ἐκκερξὲμ περιγράφει οὕτω τὰς τότε ἐν Πόρῳ τελετάς (8/20 Ἰουνίου). «Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐωράσασμεν διὰ παντός εἶδος πυροτεχνημάτων ἐπὶ τῆς ἑρῆς καὶ τῆς θαλάσσης. Πολλὰ τῶν πυροτεχνημάτων τούτων ἦσαν ὡραιότατα. Ἐν ἑξ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὕψους παρίστατο φρούριον ἔχον ἐν τῷ μέσῳ ἑσταμίον. Ἄν γνωρίζω καλῶς ἂν εἶ αὐτοῦ παρίστατο ἡ Χαλκίς. Γαλιόται τινὲς καὶ ἄλλα πλοῖα ἐκασμούντο διὰ μυριάδων φανῶν τοποθετημένων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν κεραιῶν καὶ τῶν ἱστίων εἰς τρόπον ὅσπερ βλέπων τις τὰς φανοστοιχίας διακρίνει καθαρότατὰ τὰ σχήματα παντός πλοῦ. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ὅλος ὁ στρατὸς ἐκκονοβόλει εἰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν τελευταίαν τριε, ὡς καὶ ὁ στόλος. Φωτογοραΐαι καθ' ἅπαν τὸ στρατόπεδον καὶ τὸν στόλον.» Laborde, II, σελ. 283—285.

δόξης ἀρχιτράτηγος, ὅτι ἡ Κρήτη διετέλει ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ, διότι ἡ φρουρά στασιάζουσα εἶχε φονεύσει τὸν πασάν, καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς (12 Μαΐου), ἀπεράσισεν ἕνα ὄραμα εἰς κατὰκτησιν τῆς ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπ' αὐτοῦ ὑπερασπισθείσης νήσου· ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου ἀναχωρήσας ἐκ Πόρου μετὰ εἰκοσι δύο γαλερών καὶ ἐνωθεὶς ἐν Κυθήροις μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου τῆς Μελίτης ἐπαρουσιάσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ ἐν Κρήτῃ Παλαιοκάστρου. Ἀλλ' ἡ ἐμφάνις αὐτοῦ κατέπαυσε τὰς διαιρέσεις τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἥτις συσσωματωθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν νέου γιαντισάρου ἠτοιμάσθη πρὸς ὑπεράσπισιν, καὶ λαβοῦσα πρόσφορον τὴν περίστασιν δικαιολογήσεως ἐπὶ τοῖς συμβαῖσιν ἀτοπήμασι διέδωκεν ὅτι ἐρόνυσε τὸν πασάν, ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν χριστιανῶν. Τοῦτο ἰδὼν ὁ ἕξω τῆς Δίας περιπλέων Μοροζίνης ταχέως ἐπανεστρέφεν εἰς Πόρον, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 7 Ἰουλίου ἀνεχώρησε διὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Χαλκίδος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διετάχθη ἕνα ὁ μὲν Βενιέρος μετὰ ἐννέα νηῶν, ἐνὸς πυρπολικοῦ, ἕξ γαλερῶν κυβερνωμένων ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν καταδίκων Πιζάνη, καὶ ἄλλων γαλεοτῶν χριστιανῶν πειρατῶν, διαβῆ τὸν Καφηρέα καὶ περιπλεύσας τὴν νῆσον ἐνωθῆ μετὰ τοῦ στόλου διὰ τοῦ ἐτέρου στομίου τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ὁ δὲ καταδρομεὺς Μανέτας ὅπως μεταβᾷ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βώλου παρεμποδίσῃ πᾶσαν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν τῶν τούρκων. Ἐνεκα σφοδροῦ βοῆρᾶ ὁ στόλος προσωρμίσθη εἰς Σούνιον, καὶ, ἐπελθούσης γαλήνης, διὰ συντόνου κωπηλασίας ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Χαλκίδος. Ἀμέσως δὲ οἱ μὲν Σκλαβοῦνοι παρακολουθούμενοι ὑπὸ χιλίων Μελιταίων ἐπήδησαν ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς παραλίας (1/13 Αὐγούστου) πλησίον πόργου ἰδρυμένου ἐν τῷ στομίῳ τοῦ λιμένος, ὁ δὲ Καϊνιζμαρχ μετὰ τριακοσίων ἰππέων μεταβᾷ πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ παρακειμένου δάσους, δι' οὗ ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ στρατός, καὶ ἰδὼν τὸν πύργον ἐγκαταλελειμμένον κατέλαβεν αὐτὸν διὰ μικρᾶς φρουρᾶς, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ δόξης παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ σώματος τῶν μηχανικῶν καὶ τοῦ Καϊνιζμαρχ ἐπὶ τριῶν γαλερῶν ἐπεθεώρησε τό τε φρούριον καὶ τὰ πέριξ.

Ἡ ἐν Χαλκίδι φρουρά συμποσομένη εἰς ἕξ χιλιάδας ἀνδρῶν, ἕξ ὧν 4,500 ἦσαν γιαντισάροι, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ σερασκέρου Ἰσμαήλ, καὶ τοῦ φρουράρχου Μουσταφᾶ πασᾶ, εἶχε καλῶς ἐφοδιασθῆ πρὸς πολυχρόνιον ἀντίστασιν. Χάνδαξ περιζώνωνε τὸ φρούριον, ἐκτός δὲ τούτου εἶχεν ὑψωθῆ τὸ ἔδαφος διὰ πυκνῶν πάλων, καὶ τέσσαρες

κανονοτοιχίαι στηθείσαι ἐπὶ τῶν λόφων καὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ ἔξωτερικοῦ περιφράγματος ἑματαίου πᾶσαν ἀπόπειραν ἐπιθέσεως. Ἐπὶ τέλος δ' ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν Βοιωτικῆς ἀκτῆς ὑψούτε τὸ φρούριον τοῦ Καραβαθᾶ συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ γεφυρας δι' ὁδοῦ κατασκευασθείσης ἐπὶ τοῦ βράχου, καὶ ἐξωπλισμένον διὰ μεγάλων πυροβόλων καὶ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς πρὸς διατήρησιν ἐλευθερίας τῆς μετὰ τοῦ φρουρίου συγκοινωνίας διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀναγκαιῶν ἐπικουριῶν. Ἄξιονπερίεργον δὲ εἶνε, ὅτι Ἐνετὸς ὑπὸ τὸν Μαρζίζην ἄλλοτε πολεμήσας ἐναντίον τῶν Τούρκων, εἶχεν ἤδη κατασκευάσει τὰ ὀχυρώματα, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπέθανεν ὁ Καϊνιζμαρχ, καὶ συνετρίβη ἡ δόξα τοῦ γέροντος Πελοποννησιακοῦ. Γερόλυμος Γαλόπος ἐκ Γουαστάλας ἀγωνισθεὶς ἐν Ναυπλίῳ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ μετὰ ταῦτα ἔνεκεν ὕβρεως καταφυγὼν παρὰ τοῖς Τούρκοις μετὰ τοῦ συνήθους τοῖς ἐξωμόταις ζήλου εἰργάσθη πρὸς ὀχύρωσιν τῆς ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ἐπαπειλουμένης Χαλκίδος.

Ἄμεσως ὁ Καϊνιζμαρχ ἐπρότεινεν ἵνα διέλθωσι τὸν πορθμὸν μεθ' ὧν τῶν δυνάμεων καὶ προσβάλλοντες τὸν Καραβαθᾶν διακοψώσι πᾶσαν ἐν τῷ φρουρίῳ εἰσαγωγὴν νέων δυνάμεων· δυστυχῶς ὁμως, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ἠλλείψεως ὕδατος διὰ τὸν στρατὸν, ἀπερρίφθη ἡ πρότασις τοῦ συνετοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἐσυζητήθη ἐάν ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ ὁ ἐπι ἀτελῆς μέγας χάνδαξ, ἢ προσεγγίσῃσι διὰ λακκοματίων (arrogati). Ὁ Σουλτᾶν παρὰδεχθεὶς τὸ δεύτερον ἔδωκε τὰς ἀπαιτούμενας διαταγὰς.

Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ, συμποσομένου εἰς δεκατέσσαρας χιλιάδας πεζῶν, καὶ ὀκτακοσίου ἵππεις, μόνον τὸ ἡμισυ ἦτο παρὸν, ἐδέησεν ἵνα παρέλθωσι δύο ὀλόκληροι ἡμέραι μέχρι τῆς ἐλεύσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων, ὅτε ὀλόκληρος τεθεὶς εἰς ὁδοιπορίαν ἐστρατοπέδευσεν εἰς τέναγός τι ἐγγὺς τῶν ἀψίδων μεγάλου ὕδραγωγείου. Οἱ Τούρκοι ἔρριψαν κατὰ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ραγδαίον πῦρ καὶ διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἤρξαντο παραβλάπτοντες αὐτοὺς. Μετὰ ἑνδεκα ἡμέρας κατέπλευσαν καὶ τὰ καθυστεροῦντα πλοῖα παρακολουθούμενα ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ στολίσκου, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς πόλεως καὶ ἡ καταδρομικὴ μοῖρα τοῦ Βενιέρου.

Ὁ Δανιὴλ Δολφίνας διωρίσθη προβλεπτής τοῦ στρατοπέδου, καὶ διετάχθη ἡ ἀποβίβασις τῶν πυροβόλων καὶ ὀλμων. Ὁ δὲ στρατὸς μετὰ μεγάλης ἐργασθεῖς σπουδῆς, κατεσκευάσθη ἐν αὐτῷ δύο μόνων

ήμερῶν ἐξασπρλιστικὴν γραμμὴν, τέσσαρας κανονστοιχίας ἐξ εἰκοσά τεσσάρων πυροβόλων, καὶ πέμπτην ἐπὶ μικροῦ σκοπέλου πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν περιφραγμάτων. Τέλος πάντων τὴν πρωτὴν τῆς 18/30 Ἰουλίου ἤτοιμάνθησαν καὶ τὰ χαρακώματα καὶ ἤρξατο ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ φρουρίου. Οἱ Τούρκοι ἐξεληθόντες περὶ τοὺς χιλίους πεζοὺς καὶ ἵππους προσέβαλλον τοὺς ἐργαζομένους εἰς κατασκευὴν τῶν λάκκων στρατιώτας, ἀλλὰ μετὰ δῖωρον ἀκροβατισμῶν ἐπανεκλείσθησαν.

Ἐν τούτοις αἱ τεναγώδεις ἀναθυμιάσεις, ὁ φλογερὸς ἥλιος, καὶ ἡ κόπῳσις εἶχον μεγάλως καταβάλλει τοὺς πολιορκητάς, μαστιζομένους καὶ ὑπὸ ἐνσκηψάτης ἐπιδημικῆς νόσου. Τέσσαρες χιλιάδες Ἐνετῶν καὶ τετρακῆσιοι Μελιταῖοι ἀσθενήσαντες ἀπεσύρθησαν τοῦ ἀγῶνος. Ὁ θάνατος ἐθέριξε καθ' ἑκάστην πολλοὺς στρατιώτας καὶ διασημοὺς ἀξιωματικοὺς. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τῆς δυστυχίας καὶ ὁ Καϊνιζμαρκ, θεωρούμενος ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ στρατοπέδου, νοσήσας δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἐργασίας τῆς πολιορκίας. Οἱ Τούρκοι ἐπωφελοῦμενοι τῆς περιστάσεως διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἐρθεῖρον τοὺς καταπεπονημένους πολιορκητάς. Ἰδίως δὲ τὴν νύκτα τῆς 30/11 Αὐγούστου, ἀφοῦ διὰ συνεχοῦς πυρὸς τῶν περιφραγμάτων προσεπάθησαν νὰ περισπᾶσῃ τοὺς Ἐνετοὺς, ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου πολυάριθμοι καὶ προσέβαλλον μεθ' ὀρυγῆς τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα. Ὁ πρίγκιψ τῆς Βρουμβίκης ἀπέκρουσε τὴν πρώτην προσβολὴν, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ Σκλαβοῦνοι καὶ Μελιταῖοι γενναίως πολεμήσαντες ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὀπισθοχωρήσωσι.

Ὁ στρατάρχης στρατοπεδεύων ἐν Οἰθβαίς μετὰ ἐξ ἑκατῶν ἀνδρῶν μαθὼν τὰ γινόμενα ἔστειλεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκουμένων πολυάριθμον σῶμα, τὸ ὅποιον διὰ τοῦ Καραβαβᾶ εἰσῆλθεν εἰς Καλιίδα. Οἱ δὲ Τούρκοι ἀναθάρρησαντες ἐξῆλθον ἐν μεγάλῃ σιγῇ περὶ τὰ χαρακώματα, καὶ συμποσοῦμενοι εἰς δύο χιλιάδας πεζῶν καὶ τετρακῆσιους ἵππους, προσέβαλλον τὰς πρώτας δύο γραμμάς τῶν χριστιανικῶν χαρακωμάτων. Αἱ προφυλακαὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ κατεκίπησαν, τὸ δὲ σῶμα τῶν Φλωρεντινῶν περίτρομον ὑπεχώρησεν. Ἐκ τῆς νίκης ταύτης οἱ Τούρκοι τολμηρότεροι γινόμενοι προσέβαλλον καὶ τὰς κανονστοιχίας, ἀλλὰ μετὰ πολυάκιμακτον ἀγῶνα ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Ἐκ τῶν χριστιανῶν τότε ἔπεσαν διακόσιοι, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοί.

Τὴν 20 οἱ πολιορκούμενοι ἀνανεοῦσι τὴν ἐξοδον, ἀλλ' ἀποκρούονται μετὰ μεγάλων ζημιῶν, οἱ δὲ στρατιῶται τοῦ στόλου καταλαμβάνουσι τὴν ἐπὶ τοῦ ἔγγυς λόφου κανονοστοιχίαν, καὶ διώκουσι τοὺς ἔχθρους, ἐξ ὧν πολλοὶ ρίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν. Τὴν 22 πάλιν ἐξεληθόντες τρέπουσι τοὺς Φλωρεντινοὺς καὶ καταλαμβάνουσι τὸν λόφον, ὅθεν μετ' ὀλίγον ἀποδιώκονται. Ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ καταστρεπτικῶν τούτων ἐξόδων ἀποδεκατισθέντες ἐπὶ τέλους ἀποφασίζουσι τὴν 26 Αὐγούστου ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Τοῦτο ὅμως ἰδόντες οἱ ἐν Καραβάθᾳ φρουροῦντες καταβάνουσι καὶ προσβάλλουσι τοὺς φεύγοντας μέχρι τῆς γεφύρας, ἥτις ἐνδίδουσα εἰς τὸ βάρος κρημνίζεται. Πλέον τῶν τριακόνα πίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δ' ἐπίλοιποι ἀναγκάζονται ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς Χαλκίδα.

Ἐν τούτῳ πενηθημέρῳ ἐξηκολούθει τὸ ἀμοιβαῖον πῦρ. Τὴν δὲ 27 πέμπεται ἐπικουρία ἐκ χιλιῶν πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες τὴν 6 Σεπτεμβρίου ἀποπειρῶνται νέαν ἐξοδον. Ὁ Μοροζίνης ἀποφασίσας ἐπὶ τέλους ἵνα κυριεύσῃ τὰ διὰ τῶν πάλων περιφράγματα διέθεσεν οὕτω τὰ τῆς προσβολῆς. Ἀρ' ἐνὸς μὲν ἑνδεκάχιλιάδες στρατιωτῶν ὤφειλον νὰ προσβάλλωσιν ἐκ πάντε διαφόρων μερῶν τὰ ἐχθρικά χαρακώματα, ἐνεκαὶ ὅτι ἐκ τῶν πλοίων τοῦ Βενιέρου τὸ ἀκρωτήριον, καὶ οἱ Μελιταῖοι μετὰ τοῦ σώματος τοῦ στρατηγοῦ Σπάρρ τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου κανονοστοιχίαν ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Φλωρεντινοὶ μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Φουριέτη καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Ἄλθανὸν Ἰωάννην Γάικαν Σκλαβόνων τὸν μεσαῖον λόφον, καὶ χίλιοι πεντακόσιοι ναῦται καὶ ἀπελευθερωθέντες καταδίκιοι τὰς ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀριστερὰν λόφου κανονοστοιχίας. Συγχρόνως δὲ διετάχθη τὸ μὲν ἱππικὸν νὰ ἦναι ἕτοιμον ὅπως σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν, ἢ καταφύξωσιν τῶν πολεμιῶν, ὁ δὲ στόλος νὰ διαيرهθῇ εἰς τρεῖς μοῖρας, ἐξ ὧν ἡ μία νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὸ ὄρος, ἡ ὑπὸ τὸν κολπάρχην πρὸς τὴν πεδιάδα, καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῶν καταδίκων μετὰ τοῦ Τοσκανικοῦ στολίσκου εἰς τὸ στόμιον τοῦ πορθμοῦ.

Οὕτω πάντων διατεθέντων, περὶ τὰ χαρακώματα τῆς 10 Σεπτεμβρίου ἐδόθη διὰ τριῶν πυροβολισμῶν τὸ σύνθημα τῆς προσβολῆς. Ἀμέσως ἐρώρησαν ἅπαντα τὰ σώματα κατὰ τὴν ἄνω διαγραφείσαν τάξιν, ἀψηφόντα τὴν κατ' αὐτῶν ἐκσφενδονιζομένην χάλαζαν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός. Πρῶτοι οἱ Σκλαβῶνοι μετὰ τῶν Μελιταίων προσέβαλλον τὸ περίσχυμα, καὶ ὑπερβάντες τὸ χαρακώμα ἐφίλησαν ἐντὸς τοῦ

ἔρκου· Αυστώδης συνήρθη ἀγών ἐπὶ τοῦ πρὸς τὸν λόφον προμαχώ-
νος ὑπερσπιζομένου ὑπὸ πολλῶν Τούρκων. Δις οἱ Μαλιταῖοι μετὰ τοῦ
σώματος τοῦ Σπάρῳ προσβαλόντες τὸν προμαχῶνα τοῦτον μετὰ ζη-
μιῶν ἀπεκρούσθησαν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἰσπηδήσαντες ἐν αὐτῷ περικυ-
κλώθησαν ὑπὸ πολλῶν πολεμίων, ὅτε ὁ μαρκέσιος Κουρβῶν μετὰ τῶν
διμάχων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Ἐπὶ τέλους οἱ Τούρκοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πυρός καὶ τῆς
χριστιανικῆς μαχαίρας περίτρομοι ἐξεκένωσαν τὸ διὰ πάλιν περι-
φραγμὰ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τριάκοντα ἐννέα πυροβόλων καὶ πέντε
ὄλμων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐκ μὲν τῶν χριστιανῶν ἔπεσαν δια-
κόσιοι πενήτηκοντα στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἀνδρείος Γε-
ρόλυμος Γαρζόνης ταφείς ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ λόφου ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν
Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ ὁ πνευματικὸς τοῦ δόγη Ἀντώ-
νιος Ἀτσιάγος, ὅστις μὲ τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας ἐνεψύχου τὰ στρα-
τεύματα, καὶ ἐτραυματίσθησαν ὁ γενναῖος πρίγκηψ Τουρένας, ὁ Φου-
ριέτης, ὁ Ἀλβανὸς Γκίικας, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισήμων· ἐκ δὲ τῶν Τούρ-
κων ἐφονεύθησαν χίλιοι πεντακόσιοι, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ υἱὸς
τοῦ σερασκέρου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τούρκοι ἐνισχυθέντες ἐκ Βοιωτίας ἐξῆλθον
τοῦ φρουρίου περὶ τοὺς χίλιους πεντακοσίους, καὶ ἀκράτητοι ἔπεσαν
κατὰ τῶν Φλωρεντινῶν, πλὴν καταφθαρέντες ὑπὸ τοῦ ἐνετικῆς ἰπ-
πικοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν Βυτεμβεργίων ἔντρομοι ὑπεχώρησαν.

Ἐν τούτοις ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἐφόδον ἵνα
περιζωσθῇ τὸ χριστιανικὸν στρατόπεδον διὰ προφυλακτικῆς γραμμῆς
ἐκτεινομένης εἰς ἀπόστασιν διακοσίων πενήτηκοντα βημάτων παραλ-
λήλως τῷ φρουρίῳ, καὶ ἐξασφαλιζομένης διὰ νέων κανονοστοιχιῶν,
συγχρόνως δὲ ν' ἀρχίσῃ ἡ κατασκευὴ τῶν πρὸς τὸ φρούριον λάκκων.

Νόσοι καὶ ἄλλαι κακουχίαι καθ' ἑκάστην ἀπεδεκάζον τοὺς πο-
λιορκητάς. Ὁ Καίνεξμαρκ, μὴ ἐντελῶς ἀναλαβὼν ἐκ τοῦ πυρετοῦ ἐξῆλ-
θε τῆς σκηνῆς πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐργασιῶν τῆς προστοιμαζομένης
ἐφόδου, πολλὰ δὲ εἰπὼν καὶ παραγγείλας ἀπεσύρθη, πλὴν μετ' ὀλί-
γας ἡμέρας ὁ στρατὸς ἐθρήνησε τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ὑπὸ
βολῆς πυροβόλου φονευθέντος ἐπιδεξίου μηχανικοῦ Βερονέδα.

Ὁ δόγης αὐτοπροσώπως διευθύνων τὰ τῆς πολιορκίας διέταξε τὴν
προσβολὴν τῶν δύο πύργων τοῦ φρουρίου, ἐξ ὧν εἰς ἕκειτο ἐπὶ τοῦ
αἰγιαλοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ, ὁ δ' ἕτερος πρὸς δεξιὰ. Ἐπτὰ κανονοστοι-

χίαι ὠπλισμένοι διὰ τριάκοντα δύο πυροβόλων καὶ δώδεκα βλμων ἀδιάκωποι; διευθύνονται κατ' αὐτῶν τὸ πῦρ ἤνοιξαν διάφορα ῥήγματα, ἐπύρωσαν τὰ ἐντὸς, καὶ κατέφθειραν τοὺς φρουροῦντας. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι γενναίως ἀνταπεκρίνοντο, ἔχοντες τὴν εὐκολίαν νὰ ἐξάγωσι διὰ τῆς γεφύρας τοὺς τραυματίας καὶ λαμβάνωσι συνεχῶς ἐπικουρίας ἀπὸ τοῦ ἐν Θήβαις σερασκέρου, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἐνισχυθῆ διὰ νέων στρατευμάτων ἀποσταλέντων ὑπὸ τοῦ ἐν Βώλῳ καπιτάν πκσᾶ διὰ δεκατριῶν γαλερῶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δόγης πρὸς διακοπὴν τῆς ἐπιζημίου ταύτης συγκοινωνίας διέταξεν ἕνα σπηῖωσιν ἐπὶ τῆς πρὸς δεξιὰ ἀκτῆς τέσσαρα πυροβόλα (κολοβρίναι) πλήττοντα τὴν γέφυραν, οἱ πολιορκούμενοι ἀσφαλῶς συνεκοινῶνουν διὰ νυκτός.

Ἐν τούτοις αἱ μὲν ἐργασίαι τῶν λάκκων ἐπροχώρουν, ὁ δὲ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πύργου ἀδιάκωπος βομβαρδισμὸς ἤνοιξεν ἀρκετὸν ῥήγμα, δι' οὗ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Βαλέριος Οὐβερ ἀνεδέχθη νὰ ἐφορμήσῃ μετὰ πεντήκοντα μόνον στρατιωτῶν. Καὶ τῶντι ὁ γενναῖος οὗτος διαπερίσας τὴν τάφρον εἰσεπήδησε διὰ τοῦ ῥήγματος καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πύργου ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου. Ἡ ἡρωικὴ πράξις τοῦ Οὐβερ μεγάλως ἀπεθάρρυνε τοὺς Τούρκους, ὁ δ' ἐξαφθεὶς τῶν χριστιανῶν ζήλος ἐματαίωσεν αὐτὴν· διότι οἱ τελευταῖοι, ἀντὶ κατὰ τὰ διατεταγμένα νὰ ἰσοπεδώσωσι τὴν τάφρον καὶ κατὰ μικρὰ σώματα εἰσελθῶσιν, ὥρμησαν σύσσωμοι πρὸς τὸ ῥήγμα, πλὴν ἕνεκα τῆς στενότητος μὴ δυνηθέντες νὰ εἰσπορήσωσιν, ἀτάκτως ἐπεσφωρέθησαν εἰς τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ἀναθάρρῆσαντες οἱ Τούρκοι ἐρρίψαν κατ' αὐτῶν χάλαζαν πυρὸς καὶ πολλοὺς φονεύσαντες ἠνάγκασαν τοὺς ἐπιλοίπους νὰ τραπῶσι τῆδε κακείσε. Ὁ ἀνδρεῖος ὅμως Οὐβερ ἐξηκολούθει μαχόμενος κατὰ τῶν ἐν τῷ πύργῳ, καὶ ἤθελε καταφθεῖρει αὐτοὺς, ἐὰν μὴ ἀπρόοπτος ὑποχώρησις τῶν στρατιωτῶν ἐξηνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του· διότι ἀναφλεχθέντων τῶν πολεμοφοδίων ἐνὸς στρατιώτου, διεδόθη ὅτι ὁ πύργος ἀνετινάσσετο δι' ὑπονόμου, καὶ πάντες τότε περὶ σωτηρίας σκεπτόμενοι περίτρομοι ἐξῆλθον. Ἐκ τῶν χριστιανῶν ἔπεσαν ἑκατὸν, ἐν οἷς καὶ δύο συνταγματάρχαι, καὶ ἐτραυματίσθησαν τριακόσιοι, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἱππότης τῆς Μελίτης Ἰωάννης Λάσκαρις, καὶ ὁ κόμης Ῥοδρίγος Πομπέης.

Ἐνῶ οἱ πολιορκούμενοι καθ' ἐλάχιστην ἐλάβανον ἀπὸ τοῦ σερασκέρου βοήθειαν, οἱ ὑπὸ τῶν νόσων καὶ τοῦ πολέμου ἀποδεκατιζόμενοι

χριστιανοὶ ἐγκατέλειπον κενὰ δυσαναπλήρωτα. Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ οἱ Φλωρεντινοὶ ἀνεχώρησαν τὴν νύκτα τῆς 20 Σεπτεμβρίου, ἐγκαλιπόντες μόνον δύο ναῦς καὶ τριακοσίους πεζοὺς, ταύτους δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐμιμήθησαν καὶ οἱ ἄνδρες οἰ ἰππῶται τῆς Μελίτης.

Ἐν ταῦτοις οἱ πολιορκηταὶ ὑπογείως ἐργαζόμενοι ἐφθασαν μέχρι τοῦ ἀντιταφρίου ὑψώματος, καὶ στήσαντες χωστὴν κανονοστοιχίαν ἐξ ὀκτῶ πυροβόλων τῶν πενήκοντα λιτρῶν ἤρξαντο νὰ πλήττωσι τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου πρὸς ἀνοιξὴν ῥήγματος. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ δόγης παρῶν ἐνεψύχου καὶ προέτρεπε τοὺς στρατιώτας ν' ἀνδρίζονται καὶ ἐπισπεύδωσι τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας. Περὶ τὰ χαράγματα τῆς 4 Ὀκτωβρίου οἱ Τούρκοι ἀνετίναξαν ὑπόνομον, καὶ ἐξεσφενδύονισαν σάκκους πυρίτιδος κατὰ τῶν ὑπὸ τὸ φρούριον τοποθεθειμένων στρατιωτῶν, αἵτινες ἔντρομοι ἐτράπησαν ἐγκαταλιπόντες καὶ τὴν χωστὴν κανονοστοιχίαν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον οἱ ἀμέσως ἐξεληθόντες ἐχθροί. Ἄλλ' ἀμέσως ἐφορησαντες οἱ κόμητες Βαϊνόφελ καὶ Ῥιπέτας ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τῆς πρωϊνῆς ἐπιτυχίας ἀναθαρρήσαντες οἱ Τούρκοι ἐξήλθον μηχανώδεστεροι περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ μεγάλων ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν.

Ὁ ἐν Καραβαθῶ στρατοπεδεύων σερασκέρης ἔστησε δύο κανονοστοιχίας ἔξω τοῦ φρουρίου, δι' ὧν ἐκανονοβόλει τὰ ἐν τῷ πορθμῷ παραπλέοντα πλοῖα, καὶ τοὺς πρὸς τὴν πόλιν ἐστρατοπεδευμένους Σλαβόνους, τοὺς ὁποίους καὶ διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν ἀπασχόλει. Τότε ἐπεσε μαχόμενος καὶ ὁ γενναῖος Ζακύνθιος συνταγματάρχης Παῦλος Μακρῆς διοικῶν τὰ σώματα τῶν Μανιατῶν καὶ Ἑπτανησίων, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀθηναῖος ταγματάρχης Πέτρος Γάσπαρης διαδεχθεὶς ἐν τῷ ἀξιώματι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν δὲ τῶν πολεμίων οἱ μὲν ἐπαναστάντες Εὐβοῆς ὑπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸν Νικόλαον Καρυστινὸν ἐπολιόρκησαν τὴν Κάρυστον (Castel-Rosso), ὁ δὲ καταδρομὸς Μανέτας μετὰ σώματος νησιωτῶν (levendi) καὶ Βουλγάρων ἀποβὰς εἰς Βοιωτίαν διέτρεχε σὰ πέριξ λεηλατῶν καὶ αἰχμαλωτίζων τοὺς συναντωμένους πολεμίους.

Κλινῆρης ἐκ πυρετοῦ ὁ δόγης ἔμαθεν, ὅτι ἐπὶ τῶν δύο πύργων εἶχον ἀνοιγθῆ ῥήγματα, καὶ διέταξεν ἵνα ἐτοιμασθῶσι τὰ στρατεύματα πρὸς ἀπορραϊστικὴν ἐφοδὸν. Ἀμέσως ἀπεβιβάσθησαν ἐκ τῶν πλοίων ὅλοι οἱ κῆρυκες, ἐξακόσιοι ἄνδρες ἐκ τῶν πειρατικῶν

γαλιωτῶν, πολλοὶ ἐθελονταί, καὶ πεντακόσιοι κατάδικοι (galeotti), καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἀριθμητικὴν ἐπίδειξιν. Ἐν μὲν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ ἐτέθησαν οἱ Σκλαβῶνοι καὶ οἱ κατάδικοι, ὁ δὲ κολπάρχης Ἀλέξανδρος Βόνος διετάχθη ἵν' ἅμα τῇ ἐφόδῳ προσποιηθῇ ἀπόδασιν ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς πρὸς παρακώλησιν τῶν ἐκ Καραβάθᾶ σταλητομένων ἐπικουριῶν, καὶ συνάμα ὁ Βενιέρος παρατάξῃ ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ἀκτῆς τὰς λέμβους τῶν πλοίων ἐνόπλους. Ἄφου δὲ πάντα καλῶς διετέθησαν, καὶ ἠτοιμάθησαν αἱ πρὸς ἀνατίναξιν τοῦ ἀντιπαρίου ὑψώματος ὑπόνομοι καὶ οἱ πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς τάφρου σάκκοι χρώματος, τὴν 12 Ὀκτωβρίου ἀνατιναχθειῶν τῶν ὑπονόμων ἐδόθη διὰ δύο βομβῶν τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου. Ἀμέσως δὲ αἱ μὲν ἐμπροσθοφυλακαὶ ἐπροχώρησαν πρὸς ἀντιπερισπαυμὸν τῶν Τούρκων, τὸ δὲ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα ὁμοθυμαδὸν διηθύνθη πρὸς ἀμφοτέρω τὰ ῥήγματα, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀριστερὸν εἶχεν ἐκλεχθῆ ὡς τὸ κυριώτερον τῆς προσβολῆς σημεῖον, οἱ ἐρορητάντες προσέβαλλον αὐτὸ μετ' ἀπαραδειγματίστου ἀνδρείας. Παρ' ἐλπίδα ὅμως τὸ ἀνωφερὲς καὶ ὀλισθηρὸν αὐτοῦ ἐματῶνσε τὰς γενναίας αὐτῶν προσπάθειας· οἱ δὲ Τούρκοι ἐπαυρληθέντες τῆς ἐν τῷ στομίῳ συσσωρεύσεως διὰ τρομερὰς χαλάζης, σφαιρῶν, πετρῶν, καὶ ἐμπρηστικῶν ὑλῶν ἀφειδῶς διέσπειρον ἐν αὐτοῖς τὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ χριστιανοὶ ἀκλόνητοι καὶ ἀψηφῶντες τὸ ἀδιάκοπον τῶν ἐχθρῶν πῦρ προσεπάθον πατοῦντες ἐπὶ σωρῶν πτωμάτων νὰ εἰσπλήθωσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς δυσκολίας τοῦ ῥήγματος, καὶ ἕτερον ἐμπόδιον ἐπαρουσιάσθη διότι μὴ ἰσοπεδωθείσης τῆς τάφρου διὰ τῶν παρασκευασθέντων σάκκων, οἱ δυστυχεῖς στρατιῶται ἠναγκάζοντο νὰ μένωσι μέχρι τῆς ὀψύδος ἐν τῷ ὕδατι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς ἀσφαλεῖς προσβολὰς τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός. Ἐπὶ τέλους ἰδόντες τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ τοῦ ῥήγματος εἰσχωρήσεως προσέβαλλον τὸν ἐγγὺς πύργον, τὸν ὁποῖον προηγουμένως εἶχε πρὸς καιρὸν καταλάβει ὁ Οὐβερ, καὶ τοῦτο ἐπιτυχῶς κατορθώσαντες ἀνεστηλῶσαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς σημαίας τῆς Δημοκρατίας. Οἱ Τούρκοι ἰδόντες τοῦτο ἀμέσως διέκοψαν πᾶσαν μετὰ τῆς πόλεως συγκαινωνίαν τοῦ πύργου, καὶ διὰ μανιώδους πυρός κατηνάγκασαν τοὺς εἰσελθόντας νὰ ὑποχωρήσωσιν· ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ πλήρεις ἀργῆς καὶ ἐκδικήσεως διέταξαν νέαν ἐφοδὸν, καὶ οὕτως οἱ χριστιανὸν διαπεράσαντες ἐν μέσῳ αἱμάτων, καὶ πτωμάτων κατέλαβον ἐκ νέου κῦρὸν· πλὴν ἀμέσως ἰδόντες τὸ στενόχωρον αὐτοῦ, μὴ ἐπιτρέποντες

ἐλευθέραν κίνησιν, καὶ τὴν διακοπὴν τῆς μετὰ τῆς πόλεως συγκοινωνίας, ἠναγκάσθησαν ἵνα τὸν ἐγκαταλείψωσιν. Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον, οἱ Σκλαβῶνοι ἐφορμήσαντες πρὸς τὸ δεξιὸν ῥήγμα ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ ἐκ δοκῶν ἐπιστηρίγματος, καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὸ κατ' αὐτῶν χαλαζήδον ἰσπερδονιζόμενον πῦρ κατώρθωσαν ἠ' ἀναβῶσι ἐπὶ τοῦ πύργου, καὶ συμπλακῶσι μετὰ τῶν φρουρούντων· δυστυχῶς ὁμῶς μὴ λαβόντες οὐδεμίαν βοήθειαν, καὶ ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ Καραβαβᾶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον διαρρέσαντα ἐπὶ μίαν καὶ ἡμισίαν ὥραν ἐφρονεύθησαν χίλιοι χριστιανοί, καὶ πολλοὶ βαρέως ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Δαρμσταδης, καὶ ὁ γενναῖος βαρόνος Σπάρρ.

Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ διαταχθεὶς ἠ' ἀπασχολήτη τοὺς ἐν Καραβαβᾶ Τούρκους κολκάρχης Βόνος παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς παλιόροιας τοῦ Εὐρίπου ὑπέστη μεγάλην βλάβην ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ φρουρίου.

Τὴν ἐπαύριον οἱ πολιορκούμενοι ἐξελθόντες προσέβαλλον τὰ χριστιανικὰ χαρακώματα, ἀλλὰ καταφθαρέντες ὑπεχώρησαν.

Ὁ Μοροζίνης ἐπιμένων εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Χαλκίδος ἀπεφάσισε νὰ παραχειμάσῃ ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ λαμβάνων ἐξ Ἑνετίας ἐπικουρίας ἐπαναλάβῃ τὰς ἐχθροπραξίας· ὅθεν διέταξεν ἵνα διατηρηθῇ στενὸς ἀποκλεισμός, καὶ ἐμποδισθῇ ἢ ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων ἐπισκευὴ τῶν ῥηγμάτων. Ὀρμώτερον ὁμῶς ὕστερον σκεφθεὶς, καὶ βλέπων τοὺς Τούρκους διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἀποδεκατίζοντας τὰ στρατεύματα, ἐκέλευσε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας.

Τὴν 21 ἐπεβιάσθη ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν πλοίων, καὶ ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως. Οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἕλληνες, οἵτινες ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ ἐνετικῆς στόλου ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ παρέσχον μεγάλας τῷ Μοροζίνῃ ὑπηρεσίας, ἐπροτίμησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι διὰ παντὸς τὴν πατρίδα παρὰ νὰ διαμείνωσιν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν ἐξηγριωμένων νικητῶν. Ὅθεν εἰς κέντε ἢ ἐξ χιλιάδας συμποσούμενοι ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῷ χριστιανικῷ στόλῳ· καὶ τινες μὲν αὐτῶν παρελήφθησαν, ἄλλοι ἐπὶ ἰδίων πλοίων ἀνεχώρησαν, καὶ ἄλλοι ἐγκαταλειφθέντες ἐν τῇ παραλίᾳ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ καὶ γενναίως πολεμήσαντες κατεσφάγησαν, ἐξηνδραποδίσθησαν, ἢ ἀπέλιπες ἐβρίβησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν 24 Ὀκτωβρίου ὁ δόγης κατέπλευσεν εἰς Κάρυστον. Ἐχὼν δὲ κατὰ γοῦν τὴν ἀναχώρησιν τῆς πολιορκίας τῆς Χαλκίδος ἐσκέρθη κατὰ

ἀλώσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ὅπερ προηγουμένως εἶχε πολιορκησθεῖ ὁ Νικόλαος Καρυστηνός. Ἄγνωστον ὄμως διατί μεταβαλὼν σχέδιον ἐπλευσε πρὸς τὰς Σπέτσας καὶ Ναύπλιον, ἐνθα καὶ παρεξέλιμασε.

Ἐλθοῦσα εἰς Ἐνετιάν ἡ χήρα τοῦ Καϊνιζμαρ ὑπεδέχθη εὐμενέστατα ὑπὸ τῆς Γερουσίας, ἣτις εἰ καὶ βαρέως φέρουσα τὴν ἐν Καλικίδι ἦτταν, ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος στρατηγοῦ δι' ἀνογήσεως μαρμαρίνου ἀνδριάντος ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναυστάθμου (*).

Ἐν τούτοις ὁ στρατηγὸς Κορνάρος ἐξεδικήθη ὅπως οὖν τὸν ἐν Βυβωίᾳ ταπεινωθέντα δόγην, κυριεύσας τὰ φρούρια Κύν, Βερλίκαν, Ζουνιγράδ, Γρασάτζ, καὶ τὸν πύργον τῆς Ναρέντας. Ὁ δὲ συμμαχῶν τῇ Δημοκρατίᾳ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας κατέσπασε διὰ συνεχῶν νικῶν τὴν ἐπηρμένην τῶν μουσουλμάνων ὄφρην, καὶ κατέλαβε τὴν Ἄλβαν, Αἰπταν, Σόλμοζ, Ἰούγον, Ἰλλόκ, Πετερβαρδίν, Τίτουλ, Κωνσταντίσαν, Γραδίσκαν, Βρότ, καὶ ἰδίως τὸ Βελιγράδιον.

Ὁ σουλτάνος περίτρομος μαθὼν τοὺς θριάμβους τῶν καισαρικῶν ὄπλων ἐπέμψε πρεσβευτὰς εἰρήνης τὸν Σουλφικάρ ἀγῶν καὶ τὸν περιώνυμον Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον. Ὁ τελευταῖος παρουσιασθεὶς εἰς τὸν νικητὴν τοῦ Βελιγράδιου ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας, εἶπεν ὅτι οὐχὶ ἡ ἀνδρεία τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι τῶν Τούρκων ἐπρὸξέεισαν τὰς καταστροφὰς ἐκείνας· καὶ ὅτι ὁ Σουλταμάνης καταδικάζων τὴν κακώτερον πολιτικὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐπιθυμεῖ εἰρήνην εὐλικρινῆ καὶ διαρκῆ. Μετ' ὀλίγον ἐλθόντες οἱ ἀπεσταλαμένοι εἰς Βιέννην συνεζήτησαν μετὰ τῶν τριῶν συμμαχῶν κρατῶν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία ἀπῆτει τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων παραχώρησιν παντὸς παλαιόθεν ἀνήκοντος εἰς τὸ βασιλείον τῆς Οὐγγαρίας, δηλαδὴ Τρανσυλβανίαν, Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βοσνίαν, Σερβίαν, καὶ Βουλγαρίαν, τὴν ἀποβολὴν τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ παραχώρησιν τῆς ἐπίστασιος αὐτοῦ εἰς τοὺς Φραγκισκανοὺς μοναχοὺς, τὴν ἐλευθέραν ἀξίασκην τοῦ δυτικοῦ δόγματος ἐν ἀπάσῃ τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος παράδοσιν τοῦ παρὰ τοῖς Τούρκοις καταφυγόντος ἡγεμόνος τῆς Οὐγγαρίας Τεκέλη· οἱ δ' Ἐνετοὶ τὴν παραχώρησιν τῆς Βυβωίας, καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ μέχρι Κερκύρας

(* Garzoni, σελ. 266—268. — Foscariini, σελ. 288—301. — Journal d'Anna Akerhjelm (Laborde, II, 317—341). — Π. Χιώτης, Γ', σελ. 307—309.

κατεχομένων ἑλληνικῶν τόπων, τὴν αὐξήσιν τῶν ὀρίων τῶν ἐν Δαλματία κτήσεις τῆς Δημοκρατίας, μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Δουλιχίου καὶ τοῦ Ἀντιβάριου. Καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Πολωνοὶ ἀπῆλθον τὴν παραχώρησιν τῆς Βλαχίας, Μολδαβίας, Κριμαίας, καὶ πάντων τῶν μεταξὺ Βορυσθένου καὶ Δουνάβεως χωρῶν, ἀποζημιώσιν διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ταρτάρων γενομένας ζημίας, τὴν πληρωμὴν τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου, τὴν παράδοσιν τῆς ἐπιστασίας τῶν ἁγίων τόπων εἰς τοὺς καθολικοὺς, καὶ ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δόγματος.

Ἄλλ' αἱ ὑπερβολικαὶ αὔται ἀξιώσεις τῶν συμμάχων ἠνάγκασαν τὸν σουλτάνον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον.

Καταναγκαστικὴ στρατολογία διετάχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὰς ἐπαρχίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἐπεβλήθησαν ἑκτακοὶ φόροι οὐ μόνον εἰς τοὺς χριστιανούς, ἔθραίους, καὶ μουσουλμάνους, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ προφήτου. Ὁ καπιτὰν πατῆς Μισριλιζαδὲς Ἰβραὴμ σταλεῖς πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος, καὶ καλῶς ἐφοδιάσας τὰ φρούρια δι' ἑξ̄ χιλιάδων στρατιωτῶν, διετάχθη νὰ παραπλήρῃ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Εὐβοίας καὶ μετὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτῆς Ἰβραὴμ πασᾶ ἐπαγρυπνῆ πρὸς παρεμπόδισιν νείας ἀποπειρας τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῆς νήσου. Συγχρόνως δὲ ὁ ἐν Ἑλλάδι στρατάρχης ἐνισχυθεὶς διὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ Πύλη κατανοήσασα, ὅτι αἱ ἐν Ἑλλάδι νίκαι τῶν Ἐνετῶν ὠφέλιοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐντοπίων χριστιανῶν συνεννοήσεις αὐτῶν, ἀπεφάσισεν ἵνα διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου περισπάσῃ τοὺς νικητάς. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε πάντας τοὺς ὑπαλλήλους ἵνα προσπαθήσωσι δι' ἡμερότητα καὶ παρχωρήσων ὅπως προσοικειωθῶσι τοὺς ἀφηνιάσαντας ὑπικόους, καὶ παντοιοτρόπως ἐξεγείρωσιν αὐτοὺς κατὰ τῶν Ἐνετῶν εἰς ἐπιστροφάσιν δὲ τῆς ἐξ̄ ἀνάγκης φιλελληνικῆς πολιτικῆς τῆς ἀπελευθερώσασα τὸν πρὸ ἐπταετίας στενάζοντα εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Νικηταίου (Μπάνιο) Διβεράκην Γερακάρην ἀνηγόρευσε αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Μολδοβλαχία χριστιανῶν ἡγεμόνων.

Προηγουμένως εἶπομέν τινα περὶ τοῦ πειρατοῦ τούτου, ἐν τοῖς ἐξῆς δὲ ἀπολείπεται ἵνα συμπληρώσωμεν τὸν ῥομαντικὸν βίον τοῦ πρώτου τούτου ἐν Ἑλλάδι χριστιανοῦ ἡγεμόνος.

Ἀνελπίστως ὁ Γερακάρης ἀποφυλακισθεὶς καὶ εἰς ἡγεμονικὸν προσηλ

χθεις ἀξίωμα δὲν ἐλησμόνησε τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἐξεις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριβεν ἡ ὥραία ἑλληνίς Ἀναστασία, καταγομένη ἐκ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Βουκουρεστίδων καὶ ἀνεψία τοῦ πρώην ἡγεμόνου τῆς Μολδαβίας Δούκα ἤτις σφοδρὸν πρὸς τὸν Γερακάρην συλλαβοῦσα ἔρωτα, καὶ μυστικῶς μετ' αὐτοῦ ἀρραβωνισθεῖσα, εἶχε καὶ ἀρκετὴν φιλοδοξίαν ἵνα μὴ ἐκτεθῆ εἰς τὴν χλεύην τῶν ἐν Βυζαντίῳ εὐγενῶν, οἰκειοθελῶς δίδουσα τὴν χεῖρα εἰς ἄνθρωπον τῶν κατέργων. Ἀλλ' ὁ εὐφυῆς Μανιάτης ἱκανοποίησε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς ἑραμένης του διὰ τοῦ ἐξῆς στρατηγήματος. Αὐτὸς μὲν δημοσίᾳ ἐζήτησε τὴν Ἀναστασίαν εἰς γάμον, αὐτὴ δὲ ἀλαζόνως ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ἐκείνου, διακηρύττουσα, ὅτι ὡς ἡγεμονόποις οὐδέποτε ἤθελε καταδεχθῆ νὰ γίνῃ σύζυγος ἐνὸς πειρατοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Λιμπεράκης μεταβὰς παρὰ τῷ μεγάλῳ βιζύρῳ ἐξακιτεῖται τὴν ἐκδοσιν φερμανίου διατάσσοντος τὸν πατριάρχην πρὸς ταχεῖαν τέλεισιν τοῦ γάμου, ἡ δὲ Ἀναστασία μὲ δάκρυα προσποιεῖσά εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τὸν πατριάρχην ἵνα συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐγκριτοτέρων ὁμογιῶν μεταβῆ καὶ παρακαλέσῃ τὸν βιζύρην πρὸς ἀναστολὴν τοῦ διατάγματος. Ὁ πατριάρχης μεταβαίνει μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων Φαναριωτῶν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἀναστασίας πρὸς σύσκεψιν· αὐτὴ δὲ τότε λαβοῦσα τὸν λόγον ἀνεπίστως εἶπεν, ὅτι ὡρίμως σκεφθεῖσα ἐπέδιδεν ὅπως νυμφευθῆ τὸν Λιμπεράκην ἐπὶ τῷ θύβῳ μὴ διὰ τῆς ἀρνήσεώς της προσβάλλῃ τὸν μέγαρον βιζύρην. Οἱ παρευρεθέντες ἐπεισθησαν εἰς τοὺς λόγους αὐτῆς καὶ ἐπήνεσαν τὴν γενναίαν ἀπόφασίν της. Ἀμα δὲ ἀπεσύρθησαν, ἡ Ἀναστασία εἰσήγαγεν ἱερέα, ὃν εἶχε κεκρυμμένον ἐν τῇ οἰκίᾳ της, καὶ οὕτω τὸ μυστήριον τοῦ γάμου παραχρῆμα ἐτελέσθη.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἐπὶ εἴκοσι μόνον ἡμέρας συζήτας μετ' αὐτῆς ἔλαβε παρὰ τοῦ μεγάλου βιζύρου σημαίαν ἄνευ οὐράς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τούρκων ἀνεχώρησε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐγγυαθέντος τοῦ διαστήμου ὁμογενοῦς Κοπάνη περὶ τῆς πίστεώς του. Ἡ δὲ δυστυχὴς Ἀναστασία, αἰσχροῦς ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπ' ἐκείνου, πρὸς ὃν προτήνευκε τὰ πλοῦτῃ καὶ τὸν ἔρωτά της, ἐνεδύθη διὰ παντός τὸ ἔνδυμα τῆς χηρείας, μεθ' οὗ παρακαίρως κατέβη εἰς τὸν τάφον.

Ἡ Γερουσία μαλοῦσα τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος κινήματα τῶν Τούρκων ἀνέθεκε, τῇ αἰτήσῃ τοῦ ἀσθενοῦντος δόγη Μορζίνι, τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάμεων εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς

Δαλματίας Γερόλυμον Κορνάρον, και μὴ δυνηθεῖτα νὰ στρατολογήσῃ ἐν Γερμανίᾳ, ἕνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν, ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκ Δαλματίας παραλαβὴν δύο χιλιάδων ἐθνοφυλάκων (sergide) πρὸς ἐμφύχωσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ και τῶν πολέμων ἀποδεκατισθέντος στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἡγεμόνα προέστησε τὸν ἐξ Ἀθινιωῶνος δοῦκα Γουαδάνη.

Μετ' οὐ πολὺ ἀναρρώσας ὁ δόγης συνεκάλεσε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ κατὰ πρῶτον ἐπροτάθη ἡ ἄλωσις τῆς Εὐβοίας. Ἐπειδὴ ἡμῶς και καλῶς εἶχεν ἐξοπλισθῆ ἡ νῆσος, και ὁ στρατὸς τῆς Δημοκρατίας ἐθεωρήθη ἀνεπρκῆς πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἀπερρίφθη ἡ πρότασις, και συνεζητήθησαν τὰ περὶ ἄλώσεως τῆς Κρήτης, Αὐλῶνος και Δουλιχίνου, Θεσσαλονίκης, και προσβολῆς τοῦ ἐν Φώκαις προσωρμισμένου ἐχθρικοῦ στόλου, ὑπὸ διαφόρων προταθέντα. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν ἄλωσιν τῆς Μονεμβασίας, τοῦ μόνου ἐν Πελοποννήτῳ τουρκοκρατουμένου φρουρίου.

Ὁ δόγης μαθὼν τὰς κατὰ τῆς Πελοποννήτου προθέσεις τοῦ σερασκέρου και τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἐρρίκον πρίγκηπα Ἀρκούρ μετὰ δύο χιλιάδων ἐπτακοσίων στρατιωτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, και διέταξε τὸν διοικητὴν τοῦ βασιλείου Ἰάκωβον Κορνάρον νὰ λάβῃ τ' ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ.

Τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας, καλουμένης ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν Ναύπλιον τῆς Μονεμβασίας (Napoli di Malvasia), ἐκτισμένον ἐπὶ μονήρους ἀποκρήμνου βράχου ἐφρουρεῖτο ὑπὸ δύο μεγάλων πύργων, ἐξ ὧν ὁ μὲν κείμενος ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς προσέβαλλε τὴν πεδιάδα, ὁ δὲ δεύτερος ἐξασφάλιζε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου ἑκρᾶς. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου και πρὸς μεσημβριαν ἦτο τὸ πρόαστειον, καλῶς περιτετειχισμένον, κατὰ τὰς γωνίας ἐξησφαλισμένον διὰ δύο πύργων, και συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ πόλεως διὰ διπλῆς και ἰσχυρῶς ὑπερασπιζομένης πύλης και δι' ἀτραποῦ δυσβάτου και τόσον στενῆς, ὥστε μόνον δύο πεζοὶ ἢ εἰς ἰππεὺς ἠδύναντο ἀκινδύνως νὰ ὁδεύσωσιν δι' αὐτῆς. Τὸ νησίδριον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς Πελοποννησιακῆς ἑκρᾶς διὰ γεφύρας ἀποτελουμένης ἐκ δεκατessάρων λιθίνων ἀψίδων (1), ἐστερεῖτο πηγῶν ὕδατος· πλὴν οἱ Ἑνετοὶ ἄλλοτε

(1) Ἡ Μονεμβασία κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν ὠνομάσθη οὕτως, ὡς ἔχεται αὐτὴν και μόνην τὴν ἰμβασίαν.

κἀτοχοὶ αὐτοῦ εἶχον κατασκευάσει ἐν τῷ μέσῳ εὐρείαν δεξαμενὴν, ἐνοραζομένην γαλέραν διὰ τὸ σχῆμα, ἢ τὸ μέγεθος. Ὅθεν ἕνεκα τῶν φυσικῶν τούτων πρετερημάτων καὶ τῆς στερεότητος τῶν τοιχῶν ἡ Μονεμβασία ἐθεωρεῖτο ἀπόρητος, καὶ μόνον διὰ τῆς πείνης ἠδύναντο νὰ ἐξανγκασθῶσιν οἱ φρουροῦντες πρὸς παράδοσιν.

Ταῦτο ἔχοντες ὑπ' ὄψιν οἱ Ἐνετοὶ ἤγειραν αἰμίως ἐπὶ τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς δύο φρούρια, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρὸς δεξιὰ καὶ κατὰ τοὺς κήπους πρὸς βομβαρδισμὸν τοῦ φαινομένου προαστείου καὶ παρεμπόδισιν πάσης διὰ θαλάσσης ἐπικουρίας, τὸ δ' ἕτερον ἀκριβῶς ὑπεράνω τῆς γεφύρας πρὸς διακοπὴν τῆς μετὰ τῆς ξηρᾶς συγκοινωνίας τῶν πολιορκουμένων, καὶ κανονοβολισμὸν τοῦ πρὸς φυλακὴν αὐτῆς ἀπέναντι ἰδρυμένου προμαχώνος καὶ καταστροφὴν τῶν ἐπὶ τῇ αὐτῷ σκοπῷ στηθεισῶν ἐπὶ τοῦ βράχου κανονοστοιχιῶν (*). Μετὰ τοῦτο ἐστήθη ὀλίγον ἀπὸ τῆς γεφύρας κανονοστοιχία ἐξ ὀλμων ἵνα δι' ἀδιακόπου βομβαρδισμοῦ ἐμποδίζηται ἡ χρῆσις τῶν ἐχθρικῶν πυροβόλων, καὶ διὰ τῶν ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐσφενδονιζομένων βομβῶν καταστραφῶσιν ἡ δεξαμενὴ, καὶ τὰ πολεμερῶδια.

Οὕτω τὰ τῆς πολιορκίας διαθέσας ὁ δόγης διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Ἀντώνιον Μολίνον, ἔκτακτον προβλεπτήν τοῦ βασιλείου τῆς Πελοποννήσου, ὅστις ἐξεληθὼν εἰς τὴν ξηρὰν κατέλαβε καὶ ὠχύρωσε μονὴν κειμένην εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους τινος καὶ ὅπισθεν τοῦ πρὸς τοὺς κήπους φρουρίου.

Μόλις τὰ δύο φρούρια ἤρχισαν τὸ πῦρ, καὶ παρεδόθη ὁ προασπίζων τὴν γέφυραν προμαχῶν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, οἵτινες ἐξ αὐτομόλου ἔμαθον, ὅτι ἡ ἐν Μονεμβασίᾳ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ πεντακοσίων Τούρκων ἤθελεν ἐκβιασθῆ εἰς παράδοσιν, ἐὰν ἐξηκολούθει ὁ βομβαρδισμὸς. Τοῦτο μαθὼν ὁ δόγης διέταξεν ἵνα καὶ τὰ πλοῖα ἐσφενδονίζωσι βόμβας ἐντὸς τοῦ φρουρίου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν ὁ Γερόλυμος Κορνάρος κομίζων ἐπικουρίας, ὅστις διαφοροτρόπως καθ' ὁδὸν παρηνολήθη ὑπὸ Μαυριτανῶν πειρατῶν. Ὁ δὲ Μοροζίνης θέλων ἵνα κυρπολήσῃ πέντε ἐχθρικὰς γαλέρας προσωρμισμένας ὑπὸ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου, διέταξε τέσσαρα πλοῖα ὅπως προσεγγίσαντα κανονοβολή-

(*) Τὰ φρούρια ταῦτα ἔλαβον ἕστερον τὰ ἐνόματα τῶν γενναίων συνταγματάρχων Μοντανάρη καὶ Λανουρα, παραχωρημασίων ἐν αὐτοῖς καὶ λίαν ἐπιτελειάντων εἰς τὸσον τῆς Μονεμβασίας.

σωσι·κατὰ τοῦ φρουρίου, μέχρις οὐ ὁ καπνὸς πληρῶν τὴν ἀτμοσφαιραν ἐμποδίσῃ τοὺς ἐχθροὺς νὰ ἴδωσι τὰς εἰσχωρούσας λέμβους, αἵτινες εἶχον λάβει τὴν διαταγὴν νὰ ρίψωσι πυροτεχνήματα κατὰ τῶν γαλερῶν· συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἔκτακτος πλοίαρχος Λορέντζος Βενιέρος εἶχε διαταχθῆ νὰ μάνῃ ἐπὶ τῆς γεφύρας θεατῆς τῶν συμβησομένων, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐφορμήσῃ κατὰ τῶν ἀνιζόντων τὰς πύλας πολιορκουμένων. Ἐνεκεν ὅμως τοῦ πνέοντος βορείου ἀνέμου τὰ πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πλησιάσωσιν, ὁ δὲ ἀνδρῆσις Βενιέρος μάτην ἐκτεθεὶς εἰς τὸ ραγδαῖον πῦρ τοῦ φρουρίου ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ σφαίρας πυροβόλου. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῷ ἀξιώματι Δομένικος Διέγος βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ μεταβληθέντος ἀνέμου ἐπλησίασε καὶ κατακαύσας τὰς λέμβους ἠναγκάσθη ἕνεκα τοῦ γαλαζιχθὸν ἐσφενδονιζομένου ἐχθρικοῦ πυρὸς νὰ υποχωρήσῃ.

Μετὰ ταῦτα ὁ στραταγὸς Γουαδάνης προέτεινε τὴν κατὰ τοῦ προακτείου ἐφοδον, ἀλλ' ὁ δόγης βλέπων τὸ ὀλιγάριθμον τῶν στρατευμάτων δὲν παρεδέχθη τὴν ἀμείβολον ταύτην ἐπιχείρησιν, ἀπαιτούσας μάλιστα θυσίαν πολλῶν ἀνδρῶν. Ἐν τούτοις οὗτος καθορῶν, ὅτι ἡ πολιορκία ἤθελεν ἐπὶ πολὺ κραταθῆ, ἀπεφάσισεν ἵνα παραλαβῶν μέρος τοῦ στρατοῦ ποιήσῃ ἐκδρομὴν εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς συνάντησιν τοῦ καπιτάν πασᾶ· μόλις ὅμως πρὸς τοῦτο ἐτοιμασθεὶς προσεβλήθη ἐκ νέου ὑπὸ πυρετοῦ. Ὅθεν ἀπορασίτας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἐνετίαν διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας, καὶ διορίσας ἀρχιναύαρχον τὸν Γερόλυμον Κορνάρου, τὴν νύκτα τῆς 13 Σεπτεμβρίου ἐπιβαίνων τῆς ναυαρχίδος τῶν καταδικῶν, καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τριῶν ἄλλων νηῶν καὶ τοῦ στολισκοῦ τῆς Μελίτης ἀπέπλευσεν ἐκ Μομεβασίας, καὶ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας παραμείνας ἐν τῷ λοιμοκαθακτηρίῳ τοῦ Σπαλάτρου ἐν κομπῇ ἀπεβιάσθη περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου εἰς Ἐνετίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Δαλματία δὲν ὑπᾶρξαν αὐτοχέστερα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1689) τὰ ὄπλα τῆς Δημοκρατίας· διότι ὁ γενικὸς προβλεπτὴς Ἀλέξανδρος Μολίνος εἰς μάτην πολιορκήσας τὸ ὄχυρὸν φρούριον Σικλοῦ, κατέλαβεν ὕστερον πύργους τινάς ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τρεβίγγης, ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ πασᾶ τῆς Ἐρζεγοβίνης. Ἐκ τῶν συμμάχων τῆς Ἐνετίας οἱ μὲν Πολωνοὶ κατενικήθησαν, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ καταλαμβάντες τὴν Λύσσαν, τὸ Βιδίνιον, καὶ ἐπαναστατήσαντες τὴν Σερβίαν καὶ Ἀλβανίαν ἐβλάσκη τροπαιοῦχοι μέχρι τῶν

Σκοπιῶν, καὶ πανικὸν διέσπειραν εἰς τοὺς Τούρκους φόβον. Τεταραγμένος ὁ σουλτάνος συνεκρότησεν ἐν Ἀδριανουπόλει ἑκτακτον διδάνιον, καὶ ἰνόμασε μέγαν βιζύρην τὸν συντόν Κιουπρουλιζαδὲ Μουσταφᾶν, ἀδελφὸν τοῦ νικητοῦ τῆς Κρήτης.

Ὁ Κιουπρουλῆς ἄμ' ἀναλαβῶν ἐν τοῖς χαλεποῖς ἐκείνοις χρόνοις τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους διοίκησιν διεκέρυξεν, ὅτι ἐὰν οἱ μουσουλμάνοι δὲν τηρήσωσιν αὐστηρῶς τοὺς νόμους τοῦ προφήτου, οἱ ἐχθροὶ θὰ στρατοπεδεύσωσι μετ' ὀλίγον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως· συνάμα δὲ καταργήσας τοὺς ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἐπιβληθέντας βαρεῖς φόρους, ἐφορολόγησεν ἀδυσωπῆτως πάντας τοὺς ἐκ καταχρήσεων πλουτήσαντας ὑπαλλήλους, καὶ ἀπεκεφάλισε πολλοὺς, δημεύσας καὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν περιουσίαν.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Μοροζίνη ὁ Κορνάρος διευθύνας ἐπ' ὀλίγον αὐτοπροσώπως τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας, ἀνέθηκε τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῆς εἰς τὸν ἑκτακτον προβλεπτήν Μολίνον καὶ μετέθετο εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχείμασιν. Ἄμα δὲ τῷ ἔαρι τοῦ ἐπομένου ἔτους 1690 ἐπανελθὼν ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς, μὲ τὴν πρόθεσιν ἵνα παντὶ τρόπῳ ἐκδιᾶσῃ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου.

Ὁ Κιουπρουλῆς μαθὼν τὴν καταστενοχώρησιν τῶν ἐν Μονεμβασίᾳ διέταξε τὸν καπιτὰν πασᾶν ἵνα σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ δέκα πλοῖα ἐξεληθόντα τοῦ Ἑλλησπόντου ἠνώθησαν μετὰ δύο ἀλγερινῶν καὶ ἐστάθμευσαν ἐν Μήλῳ. Περὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 25 Μαρτίου δύο ἐνετικαὶ νῆες ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀλέξανδρον Βαλιέρον ἀμερίμωνως πλέουσai πρὸς τὴν νῆσον περικυκλώθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ὁ γενναῖος Βαλιέρος ἀναπετάσας ἀμέσως τὴν σημαίαν τοῦ πολέμου ἀνταπεκρίθη εὐστόχως εἰς τὰ ἐχθρικά πυρὰ, καὶ ὀπισθοπορῶν διηυθύνθη πρὸς τὸν Μαλέαν ἐπ' ἐλπίδι βοηθείας τοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ στόλου. Πλὴν μετὰ τετράωρον λυσσώδη ἀγῶνα τὰ ἐνετικὰ πλοῖα ἐπυρπολήθησαν, ὁ Βαλιέρος ἐφρονούθη, καὶ ὀλίγοι ἐκ τῶν ναυτῶν ῥεφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν διεσώθησαν τοῦ ὀλέθρου. Ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὸ συμβᾶν ἐνήγαγε τὸν πλοίαρχον Μάχρον Πιζάνην, ὡς μὴ προλαθόντα ἐν καιρῷ τὴν ἀπώλειαν, καὶ δικάσασα ἐστέρησεν αὐτὸν τοῦ βαθμοῦ καὶ ἔρριψεν εἰς τὰ δεσμὰ.

Τὴν 19 Ἰουνίου ἐνισχυθεὶς ὁ Κορνάρος διὰ τῶν ἑξ' Ἑνετικῶν ἀρχιεπιστῶν ἐπιλορηθῶν μάλλον ἐπέσπευσε τὴν κλιθεὶν τῆς Μονεμβασίας. Ἀυστηρῶς ἡ ἑλλησις καταλλήλου χώρου πρὸς πτήσιν κινουστοι-

χιῶν δυσχερῆ καθίστα τὴν θέσιν τῶν πολιορκητῶν, προσιωνιζομένων πολυχρόνον τὴν ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ὁ ἀρχιστράτηγος Γουαδάνης πρότεινε τὴν πρὸς τὰ φρούρια τοποθέτησιν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ προαστείου κατασκευῆς ὑπονόμων, οἱ συνταγματάρχαι Πομπέης καὶ Βονομέτης ἐπὶ κεφαλῆς ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν, φερόντων ξύλα καὶ σάκκους πλήρεις χύματος, διεπέρασαν τὴν γέφυραν, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας λάθρα ἐβθασαν πρὸς τὴν δεξιὰν ἀτραπὸν. Τὴν πρωΐαν ἰδόντες αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι χαλαζίδον ἐπιρροβόλησαν, καὶ συγχρόνως τινὲς ἐξῆλθον πρὸς καταδίωξίν των. Οἱ στρατιῶται πανταχόθεν περικυκλωθέντες ὑπὸ πυρὸς κατελήρθησαν ὑπὸ φόβου, ὁ δὲ γενναῖος Βονομέτης προτρέπων καὶ ἐξορκίζων ἔμεινεν ἠρωϊκῶς μαχόμενος, μέχρις οὗ σφαῖρα βαλοῦσα ἐπὶ τοῦ στήθους κατέβριψεν αὐτὸν νεκρὸν. Ἐπὶ τέλους ἀναθαρρήσαντες ἀπέκρουσαν τοὺς ἐξεληθόντας καὶ ἐπὶ ἐξήκοντα ἡμέρας ἔμειναν ἐκεῖ ἐργαζόμενοι καὶ ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ἀδιάσκοπον τῶν ἐχθρῶν πῦρ. Ἀφοῦ δὲ διακόσσιοι ἐξ αὐτῶν ἐφρονεύθησαν, καὶ ἰσάριθμοι ἐτραυματίσθησαν, οὐδὲν δὲ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα ἐκ τούτου προέκυπτεν, ἐκρίθη ἀσύμφορον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς πολιορκίας καὶ ἐπροτάθη ἵνα περιορισθῇ αὕτη εἰς μόνον τὰ δύο φρούρια.

Ἐν τούτοις αὐτομόλοι ἐφανερώσαν, ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἤρχισαν αἰσθάνομενοι τὴν ἔλλειψιν τροφίμων, καὶ ἕνεκα τούτου εἶχον ἀποφασίσει τὴν ἐκ τοῦ φρουρίου ἀποδίωξιν ἑκατὸν εἴκοσι ἑλληνίδων. Αἱ εἰδήσεις αὗται ἠνάγκασαν τοὺς πολιορκητὰς νὰ στενωχωρήσωσιν ἔτι μᾶλλον τὸ φρούριον.

Ὁ καπιτὰν πασᾶς παντοιοτρόπως προσπαθὼν νὰ εἰσαγάγῃ τροφὰς συνεφώνησεν ἐν Σμύρῃ μετὰ τοῦ γάλλου πλοίαρχου Ῥεμποῦ τὴν ἐκ Χίου μεταφορὰν δημοτριακῶν ἐπὶ ἀντιμισθία τριῶν χιλιάδων βελίων. Οὗτος ἐτοιμάσας τὸ φορτίον αὐτοῦ καὶ ἐλθὼν εἰς Κρήτην ἀνέμενον οὐριον ἄνεμον ἵνα πνεύσῃ πρὸς τὴν Μονεμβασίαν, πλὴν ἐνετικά πλοῖα ἐπὶ τούτῳ περιπλέοντα ἐκεῖ συνέλαβον τὸ πλοῖον πρὶν ἐκτελέσῃ τὸν πλοῦν. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ μία λόνδρα ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐξεληθούσα τῶν Χανίων.

Μετ' ὀλίγον οἱ πολιορκηταὶ ἔμαθον ἐκ τριῶν Ἑλλήνων αὐτομόλων, ὅτι ἡ φρουρὰ ἀπελπισθεῖσα εἶχεν ἀπειλήσει διὰ θανάτου τὸν ἀγᾶν, ἐὰν μὴ ταχέως ἀπεφασίζε περὶ τῆς παραδόσεως. Ἐνεκα τούτου διατάχθη σπουδαιότερα ἡ πολιορκία καὶ ἀπὸ τῶν δύο φρουρίων καὶ διὰ τῆς προ-

τάσει καὶ ἐπιστάσι τοῦ διοικητοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Σαμφελίτη στηθείσης ὑπὸ τὸ πρᾶστειον κανονοστοιχίαις, ἧτις μεγάλως παραβλάπτουσα τοὺς πολιορκουμένους διηκόλυε τὰς ἐργασίας τῶν ὑπονομοποιῶν.

Ἦδη μία τῶν γωνιῶν τοῦ θαλασσίου πύργου εἶχε κρημισθῆ, ἡ ὑπόνομος ἐπροχώρει, καὶ τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τῶν ἐκτὸς κατέφθειρε τοὺς πολιορκουμένους, οἵτινες εἰς τὰ ἔσχατα περιελθόντες ἐζήτησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προταθέντες ὅροι ἐφάνησαν αὐτοῖς βαρεῖς ἐπροτίμησαν νὰ ἐμμένωσιν ἀμυνόμενοι. Ἐπαναληφθεῖσῶν ὁμῶς τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ (10 Αὐγούστου) νὰ ὑπογράψωσι τὰς συνθήκας τῆς παραδόσεως. Τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ εὑρισκομένων πολεμοφοδίων, πυροβόλων, χριστιανῶν δούλων, καὶ ἀρνησιθρήσκων παρεχωρεῖτο τοῖς νικηταῖς, οἱ δὲ Τοῦρκοι φέροντες μετ' ἑαυτῶν τὰ συνθήκη ἐνδύματα, κοσμήματα, καὶ σκεύη ἐξῆλθον τὴν πρωίαν τῆς 12 Αὐγούστου, καὶ εἰς 1,200 ψυχὰς συμποσούμενοι, ἐξ ὧν τριακόσιοι πολεμισταί, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης. Οὕτως οἱ Ἐνετοὶ μετὰ πολιορκίαν δεκατεσσάρων μηνῶν κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας, ἐν ᾧ εὔρον ἐξήκοντα ὀκτῶ πυροβόλα, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα ὀρειχάλκινα, καὶ δύο ὄλμους, καὶ διὰ δοξολογίας, κανονοβολισμῶν τοῦ τε στρατοῦ καὶ στόλου, ὡς καὶ παραδειγματικῆς τιμωρίας δέκα ἀρνησιθρήσκων, ἐπανηγύρισαν τὴν νίκην. Ἐκ τῶν ἐν Μονεμβασίᾳ εὑρεθέντων ἀρνησιθρήσκων, εἰς μὲν πρώτῃν ἀρχιβομβαρδιστῆς ὑπηρετῶν ἄλλοτε ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Δημοκρατίας, καὶ δι' εὐστόχου βολῆς ἀποκεραλίνας τὸν Βενιέρον, κατεσπαράχθη προσδεθεὶς ἐπὶ τεσσάρων γαλερῶν, οἱ δ' ἕτεροι ἑννέα ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν κεραιῶν τῶν πλοίων.

Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Κορνάρος ἐπρότεινεν ἵνα ἐπωφελοῦμενοι τοῦ μέχρι τοῦ προσεχοῦς χειμῶνος ὑπαλειπομένου χρόνου ἐξέλθωσι πρὸς καταδίωξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, ἢ μεταβῶσι πρὸς πολιορκίαν τοῦ Αὐλῶνος. Τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἠσπάσθη τὴν δευτέραν πρότασιν, καὶ πρὸς κατοχὴν τῆς ἐπικαίρου ταύτης θέσεως, καὶ πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐκεῖ ἐμρωλευόντων πειρατῶν τῆς Βαρβαρίας, ἀφόβως λαϊζόμενῶν τὰ παράλια τοῦ Ἀδριατικοῦ. Ἐνῶ δὲ πρὸς τοῦτο οἱ Ἐνετοὶ παρεσκευάζοντο ἐμάλιν, ὅτι ὁ σερασκέρης στρατοπεδεύων μετὰ τριῶν χιλιάδων ἐν Πέτρα τῆς Λεβάνδης ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον. Τοῦτου ἐνεκεν ὁ ἀρχιστράτηγος ἐθεώρησά καλὸν

νά ἐνισχύσῃ τὸ ἐν Κορίνθῳ στρατόπεδον διὰ δύο χιλιάδων τετρακοσίων πεζῶν καὶ ἑξακοσίων ἰππέων, διατάξας ἅμα τὸν μὲν Ἰάκωβον Κορνάρου ἵνα καλῶς ἐπιτηρῇ, τὸν δὲ γενικὸν προβλεπτὴν τῶν τεσσαρῶν νήων Ἀνδρέαν Ναβαγιέρον νά διαμένῃ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀποστείλῃ πλοῖα καὶ στρατεύματα εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσθμοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀναχωρήσας διὰ τὴν κατὰ τοῦ Αὐλῶνος ἐκστρατείαν ἔστειλεν εἰς τὸ Αἰγαῖον τὸν πλοίαρχον Δολφίνον μετὰ μοίρας δώδεκα πλοίων καὶ δύο πυρπολικῶν πρὸς παρεμπόδισιν οἰασδῆποτε ἀποπείρας τοῦ καπιτάν πασᾶ κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Δελφίνος μετ' οὐ πολὺ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ καπιτάν πασᾶς μετὰ τριάκοντα δύο πλοίων ἐνώθεις μετὰ τοῦ ἐξωμότης Μετσομήστου ἔμενε ἐν Μιτυλήνῃ, ὅθεν ἐπροτίθετο νά πλεύσῃ εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σερασκέρου, πλεύσας εἰς συνάντασιν, ἠνάγκασεν αὐτὸν νά κλεισθῆ ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ὁ ἀρχιστράτηγος Κορνάρος ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ πολλοὺς Ἕλληνας ἔφθασε περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἔξω τοῦ Αὐλῶνος, καὶ τὴν 11 ἀποβίβασθεὶς εἰς Κρουνέρι (Aqua Fredda) ἠνώθη μετὰ πεντακοσίων Χιμαριωτῶν.

Οἱ Τούρκοι συμπροσούμενοι εἰς ἑπτὰ χιλιάδας, μεταξὺ τῶν ὁποίων χίλιοι πεντακόσιοι ἰππεῖς, προσπαθήσαντες νά παρεμπόδίσωσι τὴν ἀπόδασιν ἀπεδιώχθησαν, καὶ ἐκλείσθησαν εἰς Κάνινα καὶ Αὐλῶνα. Οἱ Ἑνετοὶ στενῶς πολιορκήσαντες τὸ φρούριον τῶν Κανίνων ἠνάγκασαν τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους νά παραδοθῶσιν ἐπὶ συνθήκαις. Ἐκ δὲ τῆς πτώσεως τῶν Κανίνων φοβηθέντες οἱ ἐν Αὐλῶνι ἔχθροὶ ἐγκατέλιπον τὸ φρούριον, ὅπερ ἀμαγῆτι κατέλαβεν ὁ Κορνάρος. Μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιστράτηγος καταστήσας διοικητὰς ἐν μὲν Κανίνοις τὸν Ματθαῖον Βέμζον, ἐν δὲ Αὐλῶνι τὸν Θεόδωρον Κορνάρου, μετέβη πρὸς ἄλλωσιν τοῦ Δυρραχίου, πλὴν μὴ δυναθεὶς ν' ἀποβίβασθῆ ἕνεκα τρικυμίας, ἐπέστρεψε περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου εἰς Αὐλῶνα, ἐνθα προσβλήθεις ὑπὸ κκοθήου πυρετοῦ ἀπεβίωσε.

Διαρκούντος τοῦ ἑβδόμου τοῦτου ἔτους τοῦ πολέμου ὁ γενικὸς προβλεπτὴς τῆς Λαλαματίας Μολίνος ἐκυρίευσε τὸ Βεργοράζ, οἱ δὲ Μορλάχοι διέδραμον ληστρικῶς τὰς τουρκικὰς χώρας, καὶ ὁ πασᾶς τῆς Ἐρζεγοβίνης Ἰζὶν Ἀλῆς κατατροπώθεις ὑπὸ τῶν Μαυροβουνιωτῶν συνελήφθη φεύγων ὑπὸ ληστῶν καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸν ἑκτακτὸν προβλεπτὴν τοῦ Καττάρου ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν.

Μεγάλως ὅμως ἀπησχόλουν τοὺς Τούρκους οἱ Αὐστριακοὶ, οἵτινες ἰδρύσαντες ἐν Σκοπίοις τὸ στραταρχεῖον εἶχον ἐξεγείρει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Σέρβους καὶ Ἀλβανούς. Ὁ μέγας βεζίρης ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τὸν σερασκέρην τῆς Πελοποννήσου Χαλίλ πασᾶν, ὅστις μετὰ τοῦ χάνη τῆς Κριμαίας κατώρθωσε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐν Σερβίᾳ ἐπανάστασιν καὶ πολιορκήσῃ τὴν Νύσσαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀποτελεσματικὴν τῶν Γερμανῶν ἦτταν ἀπλητοῦντα ἡρωϊκώτερα μέτρα· ὅθεν αὐτὸς ὁ γέρον Κιουπρουλῆς ἐκστρατεύσας ἀνεπέτασε τὴν ἱεράν τοῦ προσήτου σημαίαν, καὶ ἐντὸς βραχέος χρόνου ἀνακτήσας τὴν Νύσσαν, Σεμένδρειαν, καὶ Βιδίνιον, ἐπολιορκήσας τὸ Βελιγράδιον, ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἀνεστῆλωσε τὴν ἡμισέληνον. Ταῦτοχρόνως δὲ καὶ ὁ Τέκελης εἰσχωρήσας εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν κατενίκησε τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, καὶ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἀνεγνωρίσθη ἡγεμὼν τῆς χώρας (*).

Διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος, ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία προποτοιμάσθη πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, καὶ ἀντὶ τοῦ Κορνάρου διώριπεν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Δαμιένικον Μοτσενίγον, ἄνδρα διακρῆψαντα μὲν ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Κρήτης, πλὴν ἀπὸ τῆς στρατηγίας τῆς Δαλματίας ἀνακληθέντα διὰ τὸ ἀδρανῆς καὶ ἀναποφάσιτον αὐτοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἐν Κερκύρα θαλάσσιον Συμβούλιον μαθὼν, ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχον ἀπόφασιν νὰ προσβάλλωσι τὰ Κάνινα καὶ τὸν Αὐλώνα, διέταξε τὸν μὲν ἐπιμελητὴν ἀμφοτέρων τῶν φρουρίων νὰ θυμύσῃ ἐν τάχει τὰ Κάνινα, τὸν δὲ διοικητὴν τῶν καταδικίων Μάρκον Πιζάνην ἵνα μεταβῇ μετὰ τεσσάρων γαλερῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἰυροβολιάς (Uroglija) πρὸς βοήθειαν τῶν ἀπειλουμένων Ἑπειρωτικῶν κτήσεων. Καὶ τῶντι μετ' ὀλίγον ὁ Καπλάν πασᾶς κατασκηνώσας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀώου (Voïussa) κατερόβισε τοὺς ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας συμπαθοῦντας Ἀλβανούς, καὶ διέκοψε πᾶσαν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν τῶν ἐν ταῖς φρουρίαις Ἑνετῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ διὰ τὴν στέρησιν τῶν τροφίμων ἐλειποτάκτησαν, ἢ μετέβησαν εἰς Κέρκυραν. Μετ' ὀλίγον καὶ ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Χαλίλ Χοτσαῆ πασᾶς ἡγούμενος πέντε χιλιάδων πολεμιστῶν ἐστρατοπέδευσεν εἰς Ἐλβασάνιον (Νεόκα-

(* Garzoni, σελ. 324—370. — Foscarini. — Hammer, XII, 312—313. — Cantemir. — Cappellotti, Istoria della Venezia, XI. — Χάτω Γ', σελ. 314.

στρον (1), ὅθεν ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σουλεϊμάνη πασᾶ τῆς Σκόδρας ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπὶ τοῦ Αἰώου κατεσκηνωμένων πασάδων Καπλάν καὶ Τσαφέρ. Ὁ Πιζάνης ἔσπευσε νὰ ἐκθέσῃ τοὺς περὶ Κανίνων φόβους του εἰς τὸν ἄρτι ἐν Κερκύρᾳ καταπλεύσαντα Μοτσενίγον, ὅστις ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ ἀποφασίσας τὴν κατεδάφισιν καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ φρουρίου, ἔστειλεν ἐπὶ τούτῳ σῶμα ἐκ τετρακοσίων Σκλαβούνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλβανοῦ Γκίκα. Ὁ Καπλάν πασᾶς προσπαθήσας νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν αὐτῶν, ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ γενναίου Γκίκα καὶ τοῦ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ δραμόντος Λανόγια. Καὶ οὕτω μετ' ὀλίγον οἱ ἐν Κανίνοις παραλαβόντες πάντα τὰ πολεμοφόδια καὶ πυρὸβόλα ἀνετίναζαν τὸ φρούριον δι' ὑπονόμιον.

Ὁ ἀρχιστράτηγος θεωρῶν δύσκολον καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ Αὐλῶνος ἔγραψεν εἰς τὴν Γερουσίαν περὶ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐγκαταλείψεως τοῦ φρουρίου λέγων, ὅτι ἡ Δημοκρατία δὲρ ἠδύνατο ταῦτο χρόνως νὰ πολεμῇ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἠπειρῳ. Σφοδρὰ δ' ἠγέρθη ἐν Γερουσίᾳ περὶ τούτου συζήτησις, καὶ ὁ μὲν Φραγκίσκος Φόσκαρης διὰ μακρῶν συνηγόρησεν ὑπὲρ συντηρήσεως τοῦ Αὐλῶνος, ἀρχαιολογικῶς καὶ στρατηγικῶς καταδείξας τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεως, καὶ παρεκβατικῶς ἀναμνησθεὶς τοῦ Σκενδέρβη καὶ τῆς Παναγίας τοῦ Λορέτου, διεκέρυεν ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ φρουρίου θέλει ἀποθαρρύνει τοὺς ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας λαβόντας τὰ ὅπλα Χιμαρῶτας καὶ ἄλλους Ἠπειρώτας, ὧν ἐξῆρε τὸ φιλοπόλεμον ἦθος (2). Ὁ δὲ Μιχαὴλ Φοσκαρίνης διὰ μακρῶν ὁμοίως λαλήσας περὶ τοῦ Ἠπειρωτικοῦ φρουρίου παρεδέχθη, ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις αὐτοῦ θέλει ἀποθαρρύνει τοὺς Ἀλβανούς, πλὴν ἀδυνατῶν νὰ ὑποβάλλῃ ὀριστικὴν γνώμην ἐπρότεινεν ἰν' ἀφεθῆ ἡ περὶ τῆς τύχης τοῦ Αὐλῶνος ἀπόφασις εἰς τὸ θαλάσσιον Συμβούλιον. Τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀσπασθεῖσα καὶ ἡ πλειονοψηφία ἐξουσιοδότησε τὸν Μοτσενίγον νὰ σκεφθῆ περὶ τούτου μετὰ τοῦ Συμβουλίου. Ἄλλ' ἐνῶ οἱ ἐν Ἑνετίᾳ συνεζήτουν περὶ τῆς τύχης τοῦ Αὐλῶνος, ὁ ἀρχιστράτηγος πληροφορηθεὶς διὰ τῶν

(1) « Terranuova, in greco Neocastro, et in turchesco Elbassan. » Garzoni, σελ. 396.

(2) « La Vallona ce ne apre il varco; i popoli della Cimera confinanti c'invitano; e voi sapendo quanta gente nutrisca il Continente, quanto bellicosa, e quanto disposta di arrolarsi sotto le publiche insegne, non vorrete non rispondere a' loro ardenti voti, ed a' vostri rilevanti proffitti? » Garzoni, 401

κατασκόπων, ὅτι ὁ στρατάρχης μετὰ μεγάλων δυνάμεων ἐπροτίθετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τοῦ φρουρίου, ἀπεφάσισεν ἐν πολεμικῷ συμβούλιῳ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ χωρὶς νὰ λάβῃ τὴν ζητηθεῖσαν ἀπάντησιν τῆς Γερουσίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλεὶς ἀντιστράτηγος Κάρολος Σπάρρ ἀπεφάνθη, ὅτι τὸ ἔργον καθίστατο λίαν κινδυνώδες διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἐχθρῶν, ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ τελευταίου τούτου μέτρου. Καὶ τῶντι οἱ Τοῦρκοι συμποσοούμενοι εἰς δεκαεὶς χιλιάδας εἶχον παρουσιασθῆ περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου (1691) πρὸ τοῦ Αὐλῶνος, καὶ καταλαβόντες τὸ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἡμιपुरποληθὲν προάστειον ἔστησαν ἐν τάχει τέσσαρας κανονοστοιχίας, ἐξ ὧν τὴν μίαν ἐξωπλισμένην δι' ὀλμων, καὶ τὰς ὑπολοίπους τρεῖς διὰ πυροβόλων τῶν εἴκοσι καὶ ἐξήκοντα λιτρῶν. Ὁ Πιζάνης καὶ ὁ Σπάρρ ἤγειραν ἀμέσως δύο προμαχῶνας καλῶς ἐξωπλισμένους διὰ κανονοστοιχιῶν, καὶ περιζώσαντες τὴν ἀντίταφρον διὰ προपुरγίων ἰσομάσθησαν πρὸς ἄμυναν. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοτσενίγος σπεύσας μετὰ μοίρας γαλερῶν εἰσήγαγε δύο χιλιάδας λογάδων στρατιωτῶν, καὶ ἀφθόους ζωοτροφίας καὶ πολεμεφόδια.

Μόλις ἤρξατο ὁ πόλεμος, οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Αὐλῶνος ἀπεθαμῦνθησαν ἐκ δυστυχημάτων· διότι πυροβόλον ἐκρχγὲν ἐρόνευσε τὸν προθλαπτήν τῶν Κανίνων Βέμβον, καὶ σφαῖρα πυροβόλου ἐβρίψε νεκρὸν τὸν γενναῖον ἀντιστράτηγον Σπάρρ. Οἱ Τοῦρκοι ὀρηκτικῶς πρὸς τὸ φρούριον φερόμενοι ἐφθασαν μέχρι τοῦ ἀντιταφρίου προχώματος, οἱ δ' Ἐνετοὶ μάτην προσεπάθησαν διὰ συνεχῶν ἐξόδων ν' ἀποδιώξωσιν αὐτούς. Τότε ὁ Μοτσενίγος καθορῶν τὴν προσεχῆ ἀφρευκτον τοῦ φρουρίου πτώσειν διέταξεν ἵν' ἀνατιναχθῇ δι' ὑπονόμων. Ὁ δὲ Πιζάνης ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου παρέλαβε τὸ πυροβολικόν, καὶ ἐγκαταλιπὼν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τέσσαρα μόνον σιδηρὰ πυροβόλα καὶ ἓνα ὄλμον πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐπλήρωσε τὰς ὑπονόμους, καὶ τὴν νύκτα τῆς 13 Μαρτίου ἐπιβιάσας τὴν φρουρὰν ἔθηκε τὸ πῦρ.

Μετὰ τοῦτο ὁ Μοτσενίγος κατέπλευσεν εἰς Πελοπόννησον καὶ πρὸς φροῦρησιν αὐτῆς, καὶ τακτοποίησιν τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς τοῦ τόπου καταστάσεως· ὕστερον δὲ πλεύσας πρὸς τὸν Ἑλλησπόντον προεκάλεσεν εἰς ναυμαχίαν τὸν καπιτάν πασᾶν, ὅστις ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ μὴ δεχθῇ τὴν πρόκλησιν τοῦ Ἐνετοῦ στολάρχου (1).

(1) Garzoni σελ. 391—410.

Ἐν τούτοις ὁ Λιβέρτος Γερακάρης ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατηγέου τῆς Ἑλλάδος Μισιρλή, ἀδὲ εἶχε καταπακνωθεὶς περὶ τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Μεγάρων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξέδιδε προκαυρῆεις πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας προτρέπων ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν. Ἐκ τούτων ἡ ἐξῆς διετώθη ὑπὸ τοῦ Λοκατέλλη.

« Ἀπὸ ἐμὲ τὸν μπέην τῆς Μάνης πρὸς ἐσᾶς ἰερεῖς καὶ προεστοὺς, καὶ ὄλους τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὰς νήσους Σαλαμίνα καὶ Αἴγινα. Ἄμα λάβετε τὸ παρόν μου πρέπει νὰ ἐπιστρέψετε εἰς τὰς πατρίδας σας, καθὼς πρότερον, καὶ ἐγὼ ἄς ἔχω εἰς τὴν ψυχὴν μου ὅ,τι κακὸν φαντάζεσθε πῶς θὰ σᾶς κάμουν οἱ Τοῦρκοι. Ἐχω σουλτανικὰ διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων σᾶς δίδεται ἀμνηστία διὰ τὰ πραχθέντα. Μετ' ὀλίγον θὰ ἔλθω αὐτοῦ, θεοῦ εὐδοκοῦντος, με μεγάλας δυνάμεις, καὶ ὅστις εἰσακούσει τοὺς λόγους μου θέλει ἀπολαύσει τῆς εὐνοίας μου ὅσοι ὅμως παρακούσουν εἰς τὴν διαταγὴν μου, ἄς ἦνε βέβαιον πῶς μῆτε ἡ Σαλαμίς, μῆτε ἡ Αἴγινα, μῆτε κανεὶς ἄλλος τόπος θὰ τοὺς διαφυλάξῃ ἀπὸ τὴν δικαίαν μου ὀργήν ».

Ὁ στρατηγὸς καὶ ὁ Γερακάρης ἀποφασίζαντες νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς Πελοπόννησον ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ ἔστειλαν ἐν σῶμα μέχρι Κορίνθου ἄλλὰ μόλις ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἐνταῦθα φρουρῶν γενικὸς προβλεπτικὸς τοῦ Βασιλείου Ἀντώνιος Ζένος διέταξε σῶμα Κροατῶν καὶ διμάχων διοικουμένων ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Μεδίν καὶ τοῦ βαρόνου Πέχ νὰ ἀράμῃ πρὸς ἀποδιώξιν των. Καὶ τῶνόντι οἱ Τοῦρκοι μόλις ἰδόντες τούτους ἐν τάχει ὑπεχώρησαν.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἑλλάδι, ὁ μέγας βιζήρης Κιουπρουλῆς ἀναπετάσας καὶ πάλιν τὸ σανζιάκ σερῖφ καὶ ὑπ' αὐτὸ καλέσας πάντας τοὺς πιστοὺς τῆ προφήτη, διέβη τὸν Δούναβιν καὶ συμπλακείας μετὰ τῶν Αὐστριακῶν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος (1). Μετ' ὀλίγον

(1) Ὁ Ἄμμερ ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου τούτου τῶν τουρκοκρατουμένων Χριστιανῶν κρατᾶτο. « Τὴν 19 Αὐγούστου 1691 οἱ δύο στρατοὶ ἀπαρουσιάσθησαν κατ' ἀλλήλων πλησίον τοῦ Σλαγκάμεν. Ἦ ὁ μέγας βιζήρης συνεβουλεύθη τὸ ἐπιτελεῖν του, ἐν ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ ἀμέσως ὁ ἔχθρος, ἢ περιμεῖναι τὴν προσβολήν. Ὁ κουλιαγᾶς, ὁ Ἑγγλῆς Μωχαμέτ, ὁ ἀγᾶς τῶν γιαντισᾶρων, καὶ ὁ γηραιὸς βιζήρης Κονταῖ Καλίλ ἐγνωμοδότησαν ὑπὲρ τῆς τελευταίας προτάσεως. « Σὲ προσεκέλευσα νὰ μὲ ἀκολουθήσῃς, εἶπεν ὁ Κιουπρουλῆς εἰς τὸν γηραιὸν Καλίλ, διὰ νὰ σὲ διῶω ὡς ἄνθρωπον καὶ οὐχὶ ὡς φάντασμα! » Ὁ Καλίλ ἀπτόμενος τῆς γενεᾶδος του εἶπεν. « Ὑπὲρ μόνον ἡμέρας θέλω ζῆσαι, ἐπομένως ἔλιγον μὲ μέλλει. Ἐν ἡ ἀποθνήσκω σήμερον ἢ αὔριον ἄλλὰ δὲν ἤθελον νὰ παρευρεθῶ

ἡμῶς; ὁ διοικητὴς τοῦ Τεμεσβάρ Τοπάλ Χουσεῖν ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκούντας τὴν Αἴπταν αὐτοκρατορικοὺς, ὁ δὲ Καχρεμὰν πασᾶς νικῆσας τὸν βασιλεῖα τῆς Πολωνίας ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Καμινιέκ.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ ἐν Κρήτῃ τούρκοι πάντα

ἐκεῖ, ὅπου ἡ αὐτοκρατορία θά συλλέξη αἰσχος καὶ δυστυχίματα! » Ἐκτρέψ τὰ κυροβόλα! ἀνέκραζεν ὁ Κιουπρουλῆς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν σπαχιῶν ἐξέρχεται τῶν χαρακωμάτων, καθ' ὧν ἐπήγγοντο οἱ πολέμοι. Πυκνὸς καπνὸς μακρόθεν τοῦ Δουνάβου θωόμενος ἰσημίον, ὅτι καὶ οἱ δύο στόλοι ἐμάχοντο. Οἱ Ὀθωμανοὶ νικηταὶ κατὰ θάλασσαν ἠτήθησαν ἐν τῇ ἡττῇ. Ὁ Κερμαγχεσῆ πασᾶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐξχιλιῶδων ἐπίππων Τουρκομάνων καὶ Κούρδων χιλιᾶκις ἀναφρονούντων τὸ ἀλλάξ, ὤρμησε κατὰ τῶν χριστιανικῶν γραμμῶν. « Θαρρῆτε! ἀνέκραζεν αὐτοῖς ὁ Κερμαγχεσῆ, αἱ οὐρὶ σᾶς περιμένουν! » Εἰς τὸ πρῶτον ὅμως ἐχθρικὸν πῦρ ἔστρεψαν τὰ νῶτα. Δευτέρα προσβολή, οὐχ ἦτον ὀρηκτική, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας ἀπεκρούσθη. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀταξίας διηυθίσθησαν πρὸς τὴν ἱερὰν σημαίαν. Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς τῆς Καραμανίας ὀρμήτας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐν μέσῳ τῶν κεκομμένων δένδρων τῶν ὑπερασπίζοντων τὴν ἀριστερὰν τῶν αὐτοκρατορικῶν πτέρυγα ἀπεκρούσθη. « Τί πρέπει νὰ κέρωμεν; » ἐρωτῶ ὁ Κιουπρουλῆς τὸν μουτερερικέμπασηνα καὶ τὸν κεχαγῖν τῶν κελιγδάρων, βλέπων ὅλους τοὺς γενναίους τούτους κίπτοντας ὑπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς νὰ δυνθῶσι νὰ τὸν πλησιάζωσιν. « Ἄς πολεμήσωμεν μὲ τὴν σπάθην ἀνὰ χεῖρας! » ἀποκρίνονται. Ὁ Κιουπρουλῆς ἐνδύθει μέλαν φέρεμα ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ βίπτεται ἐπιφθρῆς κατὰ τοῦ μετώπου! οἱ γελικίδες καὶ οἱ σελιγδάραι τὸν ἀκολουθοῦσιν. « Ὅλοι αἱ προσκίβειαι τῶν ματαιοῦνταις ὑπὸ τῆς γενναϊότητος, μετ' ἧς οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπεραπίθονται τὰ χαρακώματα αὐτῶν. Ἐν τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ σπείρα κτωπὴ τὸν μέγαν βιζύρην. Ὁ κεχαγῖς Μουσταφᾶς ἐφένδης ἀντὶ νὰ κρύψῃ ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν τὸν θάνατον αὐτοῦ γυροῖται τῇ φωνῇ τῶν διακηρύττει. Ζητεῖται βιζύρης ἵνα τῷ ἐμπιστευθῇ ἡ φύλαξις τῆς ἱερᾶς σημαίας: ἦδη ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς τῆς Καραμανίας τὴν εἰρα λάβεε ἀνὰ χεῖρας, ὅτε ὁ κεχαγῖς τῶν γιαντισσῶρων Δελή Ἰβραὴμ ἔδραμε καὶ τῷ διαμφοσθητῇ τὴν τιμὴν αὐτῆν, ἥτις ὁμοφώνως ἀπεδόθη εἰς τὸν γερικὸν Χαλίλ πασᾶν.

« Σὺν τῇ εὐχῇ τοῦ ἁγίου ὁ Κιουπρουλῆς ἤνωσε καὶ τὴν τοῦ μέρτυρος. Τὸ ὠραιότερον ἐγκώμιον, τὸ ὁποῖον ποιῶ περὶ αὐτοῦ ἡ ὀθωμανικὴ ἱστορία, εἶνε, ὅτι αὐδέποτε ἐξετέλεσεν ἐγκλημα, μῆτε ἀπήγγειλεν ὑπερβολικὸν λόγον. Οὕτω τῷ ἀνεμεθῆθ τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἐναρέτου (γκζιλ). Ἐν ἐκστρατεῖα ἐθάδισε πεζὸς, ὡς οἱ στρατιῶται ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ πάντοτε τὸν ὀσηρέσται ὧν ἐχθρὸς τῆς ἐκστρίας καὶ πῆς πολυτελείας ἀνεγίνωσκεν ἀπλήτως καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ὡς καὶ ἐντὸς τῶν ἀσκητῶρων του, ἡ δ' ἐνδομοσίμ του διεκρίνετο ἐκ τῆς μεγάλης ἀπλότητος. Ὁν μᾶλλον κυβερνήτης, παρὰ στρατηγός, μετήλθε πολιτικὴν, μῆτε μακιαβελικὴν μῆτε καταβληπτικὴν, ὡς ἡ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἄχμετ. Εἶνε ὁ πρῶτος μέγας βιζύρης, ὅστις διὰ τῶν νέων κανονισμῶν (νιζάμι τσεκδ) ἠθέλησε ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς χριστιανικοὺς ὑπὸ τῆς ἐσχάτης καταθλίψεως, ἐν ἣ πρότερον ἐστέναζον, καὶ πρῶτος ὁμοίως, ὅστις διὰ τῶν οικονομικῶν του μέτρων ἔθετο τὴν ἀρχήν, ὅτι αἱ ἀγοραπωληταὶ ἔπρεπε ν' ἀρεθῶσιν ἐλεύθεραι, καὶ ἀπηλλαγμένοι ἐπιδητικῶν διατάξεων. » (Histoire de l'Empire Ottoman, XII, σελ. 319—322).

κινούντες λίθον πρὸς τελείαν ἀποδίωξιν τῶν Ἑνετῶν ἐκ τῆς νήτου, κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὸ φρούριον τῆς Γραμβούσης, διὰ προδοσίας τοῦ ἀρχηγοῦ Λουκᾶ Δελλαρόκα (5 Δεκεμβρίου), καὶ εἰς ὁμοίας διαπραγματεύσεις ἦλθον μετὰ τῶν φρουρῶν τῆς Σούδας καὶ Σπιναλόγγας.

Ὁ ἐν Ναυπλίῳ παραχειμάζων Μοτσενίγος μαθὼν ταῦτα ἐπρότεινεν εἰς τὴν Γερουσίαν τὴν ἄλωσιν τῶν Χανίων, καὶ πρὸς ἀντεκδίκησιν, καὶ πρὸς εὐχερεστέραν παντὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης ἀνάκτησιν. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 1692, ἐλθόντος καὶ τοῦ νεωστὶ διορισθέντος στρατηγοῦ Σιγισμάνδου Τραούτμεστέρφ, συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἐκτὸς τῶν Χανίων ἐπροτάθη ἡ ἄλωσις καὶ τῆς Καλικίδος, Χίου, καὶ Μιτυλήνης. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ μὲν τὴν Καλικίδα ἀπητοῦντο μεγαλείτεροι κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις, ἡ δὲ Χίος καὶ Μιτυλήνη ἔκειντο πολὺ μακρὰν τῶν ἄλλων τῆς Δημοκρατίας κτήσεων, τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν περὶ Χανίων πρότασιν τοῦ ἀρχιστρατήγου. Καὶ οὕτω, ἀφοῦ καλῶς ἐξησφαλίσθη ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου διὰ χιλίων ἐκλεκτῶν πεζῶν, ἐξ ὧν οἱ διακόσιοι πεντήκοντα Ἕλληνες ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Δελλαδέτσιμαν, καὶ τετρακοσίων ἰππέων, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ ἀντιστρατήγου Λανόγια, ὁ στόλος ἠτοιμάσθη διὰ τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν. Ἐν τῷ μεταξῷ ἡ Γερουσία λαβοῦσα ἀνώνυμον καταγγελίαν κατὰ τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τῆς Πελοποννήσου Ζένου, κατηγορουμένου ἐπὶ ὀλιγωρία καὶ κακῇ διαχειρίσει τῆς διαπιστευθείσης αὐτῷ κυβερνήσεως, διέταξε τὸν Μοτσενίγον ἵνα ἐνεργήσῃ αὐστηρὰς περὶ τούτου ἀνακρίσεις. Οὗτος ὅμως σπεύδων ν' ἀπέλθῃ εἰς Χανία, μετ' ἐπιπόλαιον ἐξέτασιν λαβὼν ὑπονοίας κατὰ τοῦ Ζένου ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ ἀνέθετο τὴν διοίκησιν τοῦ Βασιλείου εἰς τὸν Μαρῖνον Μικιέλην. Ἄλλ' ὁ Ζένος μετ' οὐ πολὺ δραπετεύσας ἦλθεν εἰς Ἑνετίαν καὶ παρουσιασθεὶς ἐζήτησε δικαιοσύνην παρὰ τῆς Γερουσίας, ἧτις ἀπαθέστερον τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσασα ἐκέρυξεν αὐτὸν ἀθῶον καὶ ἐπανήγαγεν ἐν τῷ προτέρῳ ἀξιώματι.

Τὴν 17 Ἰουλίου ὁ Μοτσενίγος παρουσιασθεὶς πρὸ τῶν Χανίων ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν συγχείμενον ἐκ δώδεκα χιλιάδων πεζῶν, ὀκτακοσίων ἰππέων, καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐθελοντῶν, καὶ μετ' ὀλίγων ἐστρατοπέδευσεν εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου. Ἀμέσως οἱ Ἕλληνες, καὶ ἰδίως οἱ Σφακιανοὶ ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Ἰωάν-

νην Μαχαιριώτην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁ δὲ πατὴρ τοῦ Χάνδακος ἔστειλε πολυάριθμον σῶμα εἰς βοήθειαν τοῦ ἀπειλομένου φρουρίου. Οἱ πολιορκούμενοι ἀντέτασσαν ἴσπην ἀνδρείαν καὶ ἐπιμονὴν πρὸς τοὺς πολιορκητὰς, καταφθειρομένους ἐκ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τοῦ γενναίου Καρᾶ Μουσαῖ καὶ διαφόρων νόσων. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος λαμβάνων καθ' ἑκάστην καὶ λυπηρὰς ἐκ Πελοποννήσου εἰδήσεις ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Καιῶν. Οὕτω δὴ παραλαβὼν καὶ δύο χιλιάδας Ἕλληνας (¹) ἀπήλθεν εἰς Παύπλιον, ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη στρατοπεδεύσει ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης μετὰ τοῦ σερασκέρου.

Τῶντοι ὁ Γερακάρης, ἄμα ἰδὼν τὸν στόλον ἐκπλέοντα, παρεκίνησε τὸν ἐν Θήβαις ἐστρατοπεδευμένον σερασκέρην νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκησιν ἐθεώρει βεβαίαν, ὡς ἔχων καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐντοπίων. Ὁ ὑποπροβλεπτής Μικιέλης καθορῶν τὸν κίνδυνον, παρέλαβεν ἀμέσως ἀρκετὰ στρατεύματα, καὶ ἐκλίσας πολλοὺς Πελοποννησίους, διυθύνθη εἰς Κόρινθον, ἔνθα ἐπιβουρῆσας τὰ ὀχυρώματα διεθέρμανε διὰ λόγων κολακευτικῶν τὴν πρὸς τὴν Δημοκρατίαν πίστιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀφοῦ δὲ καλῶς ἐξασφαλίσθη ὁ Ἀκροκόρινθος, ὁ ἄρτι ἐξ Ἐνετίας ἐπανελθὼν προβλεπτής Ζένος ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν τὴν περιφραξίν τῆς πόλεως διὰ τείχους, ἔχοντος περιφέρειαν χιλίων τετρακοσίων γεωμετρικῶν βημάτων, καὶ τὴν ὀχύρωσιν τῆς ἐκ Μεγάρων ὁδοῦ πρὸς τὴν Κακὴν Σκάλαν. Ὁ Λιβεράκης στρατοπεδεύσας εἰς Μέγαρα ἔστειλε σῶμα ἑκατὸν ἰππέων πρὸς κατασκόπευσιν, οἵτινες ἀκροβολισθέντες μετὰ τῶν Ἐνετῶν προσκόπων ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ἐν τούτοις, διαδοθείσης τῆς προσεγγίσεως τῶν Τοῦρκων, οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου περίτρομοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη, ὁ δὲ Μικιέλης, τῇ προτάσει τοῦ ἀντιστρατήγου Λανάγια, διμοίρασε τὸν στρατὸν εἰς τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μετὰ τοῦ Ἀκροκόρινθου συγκοινωνίας τῆς πόλεως, διέταξε τὴν κατασκευὴν προμαχώνας. Εἰς ὑπεράσπισιν τούτου ἐτάχθησαν δύο χιλιάδες Ἑλλήνων, οἱ δὲ δῖμοχοι καὶ οἱ Σκλαβοῦνοι ὑπὸ τὰς δια-

(¹) « Due mila Greci dell'isola, i quali e per scuotere il giogo, o per sottrarsi allo sdegno, che provocato bavavano ne'gl'Ottomani in dichiararsi costantemente divoti al Veneto nome, passarono in Morca ad abitarvi con le famiglie », Garzoni, τολ. 472.

ταγὰς τοῦ Στρέλ καὶ τοῦ Σλάδε κατέλαβον τὸ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐφαπλούμενον πεδίον.

Ὁ Γερακάρης ἀναχωρήσας ἐκ Μεγάρων μετὰ τεσσάρων χιλιάδων στρατιωτῶν, καὶ χιλίων τῶν πασαδῶν Γιουρούκ καὶ Ἀλλῆ, διεσπείρασε τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἐπλησίασε πρὸς τὴν Κόρινθον· ἀμέσως δὲ διασπείρας ἱππεὺς τινὰς πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ὁδῶν, ἐν σώματι ὤρμησε κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπερασπιζομένου προμαχώνος, τοὺς ὁποίους διὰ τοῦ πρώτου πυρός ἀπεδίωξεν. Ὁ Στρέλ δραμῶν μετὰ τῶν διμάχων ἐσταμάτησε τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων, τῶν ὁποίων τὸ ἱππικὸν συγκεντρωθὲν συνῆψε μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἑνετοὶ ἠττηθέντες ὑπεχώρησαν μετὰ ζημίαν ἑκατὸν δεκαπέντε στρατιωτῶν καὶ τινῶν ἀξιοματικῶν. Ἐπὶ τέλους ὁ Μικιέλης καθορῶν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῆ ἐν τῇ πεδιάδι πρὸς τοὺς πολυαριθμοτέρους Ὀθωμανοὺς ἀπέσυρθη μετὰ πάντων τῶν στρατιωτῶν καὶ πολλῶν Κορινθίων εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἀρῶν προηγουμένως ἀπέστειλε τὸ ἱππικὸν δι' ἀγνώστων ἀτραπῶν εἰς Ναύπλιον, καὶ κατέστρεψε τὸ περικλείον τὴν πόλιν τείχος. Ὁ Γερακάρης καταλαβὼν ἀμέσως τὴν Κόρινθον παρέδωκε τὰ πάντα εἰς τὰς φλόγας καὶ τὸν σίδηρον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ σερασκέρου ἐπολιόρκησαν τὸν Ἀκροκόρινθον, καταλαβόντες καὶ τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος, ἐξ ἧς ἐπρομηθεύοντο οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, πρὸς ἐκτίσασιν εἰς ταχύτεραν παράδοσιν. Μετὰ τοῦτο ἀμφότεροι ἐν πομπῇ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἄργους· καὶ πυρώσαντες τὸ προάστειον ἐφθασαν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξάπεστειλαν διάφορα σώματα μετὰ διαταγῶν ἵνα εἰσχωρήσωσι μέχρι Αἰγίου, Καλαβρύτων, Πατρῶν, καὶ Τριπόλεως, τὰ ὅποια ὅμως ἕνεκα τῆς φρουρήσεως τῶν ἐπικαίρων θέσεων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χωρήσωσι πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Ὁ Μικιέλης εἰδοποίησε περὶ τῆς δεινώσεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων τὸν πολιορκοῦντα τὰ Χανία Μωτασένιγον, ὅστις ὡς ἐβόηθη, ἐπανῆλθεν ἐγκλίμως εἰς Ναύπλιον. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Μάνης, εἴτε φοβηθεὶς ἀπόβασιν ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ἢ καὶ συγγιθθεὶς, ὡς ἐλέγθη, μετὰ τοῦ σερασκέρου, ὡς μὴ ἐπαναστατήσας κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον, ἠναγκάσθη ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκόρινθου καὶ ὑποχωρήσῃ εἰς Μέγαρον.

Ἡ Γερουσία μαθηθεὶσα τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τοῦ Γερακάρη γενομένην βαρβαρότητα ἐσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν παθόντων, χορηγή-

σασα εἰς ἄλλους μὲν ὕλικόν πρὸς ἀνέγερσιν τῶν πυρποληθέντων οἰκων, εἰς ἄλλους δὲ τὰ πρὸς σποράν γεννήματα, καὶ εἰς πάντας ὑποσχεθεῖσα ἀνακούφισιν ἐν τῇ προσεχεί φορολογίᾳ Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος ἔλθων παρηγόρησε τοὺς δυστυχεῖς τούτους, καὶ ὀχυρώσας τὰς θέσεις ἔθηκεν ἐπαρκεῖς φρουράς πρὸς ἀπόκρουσιν νέας εἰσβολῆς.

Τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1692 ὁ Καλλιπασᾶς τῶν Ἰωαννίνων παρουσιασθεὶς μετὰ πολυπληθεῖς στρατιάς πρὸ τῆς Ναυπάκτου προσεκάλεσεν ἐγγράφως τὸν προβλεπτὴν Μάρκον Βενιέρον εἰς παράδοσιν, καὶ λαβίων ἀρνητικὴν ἀπάντησιν στενωῶς ἐπολιόρησε τὸ φρούριον. Ὁ γενικὸς προβλεπτής τῶν τεσσάρων νήσων Βενδραμῖνος σπεύσας μετὰ τῶν κατέργων ἐνίσχυσε τὴν φρουράν μὲ τὸν λόχον τῆς σωματοφυλακῆς αὐτοῦ καὶ τρεῖς λόχους τοῦ συντάγματος Μεταξᾶ, καὶ δι' ἀδιακόπου κανονοβολισμοῦ ἀπεδιώξε τὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος ἱππικὸν τῶν ἐχθρῶν. Μετ' ὀλίγον ἔφρασεν ὑπὸ τὴν Ναύπακτον καὶ ὁ Γερακάρης μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ὁ δὲ σερασκέρης ἀνήγγειλε τὴν προσεχῆ ἀφίξιν του μετὰ πολλῶν δυνάμεων καὶ πυροβολικοῦ. Ὁ Μοτσενίγος μαθὼν τὸν κίνδυνον τοῦ φρουρίου ἔστειλεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ δύο συντάγματα πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπὸ τῆς διαταγῆς τῶν ἀντιστρατῆγων Λανόγια καὶ Βόλου· ὀλίγον δὲ πρότερον καὶ ὁ προβλεπτής Πατρῶν Φαλιέρας εἶχε στείλει μικρὰν ἐπικουρίαν. Οὕτω δ' ἐνίσχυθεῖσα ἡ φρουρὰ ἐξῆλθε καὶ προσβαλοῦσα τὰ χαρακώματα τῶν πολιορκητῶν, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, σῶσασα τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ κινδύνου (1).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ μὲν Μορλάχοι διέδραμον τὴν τουρκικὴν Δαλματίαν καὶ Κροατίαν, ὁ δὲ Σουλεϊμάνης πασᾶς τῆς Ἀλβανίας εἰσβαλὼν εἰς Μαυροβούνιον ἐλεηλάτησε καὶ κατέφθειρε τὰς χώρας τῶν ὀρεσιβίων τοῦτων τῆς Δημοκρατίας συμμάχων.

Ἡ Γερουσία μὴ εὐχαριστηθεῖσα ἐκ τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Μοτσενίγου, πλὴν καὶ μὴ ἔχουσα ἄνδρα ἱκανὸν ἵνα διαπιστευθῆ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι στρατευμάτων, κατέπεισε τὸν δόγην Φραγκίσκον Μοροζίνην ἵνα καὶ πάλιν καταβῆ εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγου ὠδηγήσας τὰ ὄπλα τῆς Δημοκρατίας ἐν μέσῳ θριάμβων καὶ νικῶν ἀπέκτισε τὸ περίπυτον τοῦ Πελοποννησιακοῦ ἐπώνυμον. Οὕτω λοιπὸν τὴν 24 Μαΐου 1693 ἐν μεγάλῃ

(1) Garzoni τ. 2. 331 381.

πομπῇ ὁ γηραιὸς δόγης ἐπιβάς ἐπὶ τοῦ Βουκενταύρου ἀνεχώρησεν εἰς Ἐνετίας, καὶ περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου φθάς εἰς Μονεμβασίαν ἠνώθη μετὰ τοῦ Μορζίνιου, ὅστις παραχρῆμα μεταβάς ἐν τῇ δουρικῇ ναυαρχίᾳ παρέδωκεν αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκείθεν ὁ Μορζίνης ἀπάραι μετέβη εἰς Ναύπλιον καὶ Πόρον, καὶ πολεμικὸν συγκροτήσας συμβούλιον πρότεινε τὴν ἄλωσιν τῆς πρὸ πάντε ἐτῶν ἀμυρωσάτης τὰς δάρνας αὐτοῦ Χαλκίδος. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ τοιαύτην ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν δὲν ὑπῆρχον καὶ αἱ ἀνάλογοι δυνάμεις, ὁ ἀρχιστρατηγῶν δόγης παρεδέχθη ἐκδρομὴν εἰς Αἰγαῖον πρὸς συνάντησιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὄθεν ἀφήσας πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ἰσθμοῦ ὀκτὼ περίπου χιλιάδας πεζῶν καὶ ἵππέων ὑπὸ τὸν κυβερνήτην τῆς Πελοποννήσου Ζένον, μετὰ χιλίων πεντακοσίων Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τῶν γαλεατσῶν Γραδενίγου, καὶ παραπλεύσας τὸν Σαρωνικὸν πρὸς ἐκφόδισιν τοῦ ἐν Βοιωτία ἐστρατοπεδευμένου σερατκέρη, ἔπλευσεν εἰς Ἄνδρον, καὶ ἐκείθεν διὰ Σκύρου καὶ Χίου μέχρις Ἑλλησπόντου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχε καταφύγει ὁ τουρκικὸς στόλος· ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ συγκροτήσῃ μάχην ἐπὰ νῆλθεν εἰς τὸν Σαρωνικὸν πρὸς βοήθειαν τῆς ὑπὸ τοῦ βέη τῆς Μάνης ἀπειλουμένης Πελοποννήσου. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Γερακέρης σταθμεύων μετὰ εἴς χιλιάδων εἰς Μέγαρα, ὡς ἐμπροσθοφυλακῇ τοῦ ἐν Θήβαις κατεσκευαμένου σερασκέρη, ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλλῃ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, πλὴν μόλις ἰδὼν ἐπανελλόντα τὸν στόλον ἐπυρπόλησε τὸ στρατόπεδόν του, καὶ ἐν βίᾳ ἀπεσύρθη.

Ὁ Μορζίνης ἐπιθυμῶν νὰ ἐξασφάλισῃ καὶ τὴν Αἰγίαν, διέταξε νὰ κατασκευασθῇ πύργος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀνοικτοῦ αὐτῆς λιμένος, καὶ ἀνεγερθῇ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἄλλοτε κρημισθὲν τεῖχος αὐτῆς (1), διορίσας καὶ προβλεπτήν τῆς νήσου τὸν Δομένικον Μαλιπιέρον, ὑπ' ὃν ὑπήχθη καὶ ἡ Σαλαμίς (Culugi). Συγχρόνως δὲ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ στομίου τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου ἐφρόντισε καὶ περὶ ὀχυρώσεως τῶν νήσων Σπετσῶν καὶ Ἰθάρας, αἷ ἦν ὡσε τῇ διοικήσει τοῦ Θεσμίου (2).

(1) Διαρκούτος τοῦ Κρητικοῦ πολέμου τὰ τουρκικὰ πλοῖα συγκεντρωμένα ἐν Αἰγίᾳ εὐκόλως μετέβαινον εἰς Χανία. Πρὸς παρεμπόδισιν τούτου ὁ Μορζίνης, πρὸς ἐπέτης τότε τοῦ στόλου, ἐλθὼν κατέλαβε τὴν νῆσον καὶ κατέστρεψε τὸ φρούριον αὐτῆς (1633).

(2) Τὸ Θεσμίου καὶ Ἰθάρα τῆς Ἰσθακίης Ἰσθμοῦ καὶ ἐπὶ πάντων διὰ τὸ ἐν τούτῳ ἀποστρέφειν τὸν στόλον μακρὰς ἐν ταῖς τοιαύταις χρόνους.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀποστείλαντες αὐτῷ πρεσβείαν ἐζήτησαν τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἑνετικῆς προστασίας, προσφέροντες ἐτήσιον φόρον δύο χιλιάδων φλωριῶν (*).

Μετὰ ταῦτα ὁ δόγης ἑλλῶν εἰς Ναύπλιον, ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα ἐκ χρονίας λιθιάσεως (6 Ἰανουαρίου 1694).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Μορλάχοι εἰσβαλόντες ἐληλάτησαν τὰς ἐν Δαλματίας τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ γενικὸς διοικητὴς τῆς Δαλματίας καὶ Ἀλβανίας Δολφίνος ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον Σιτκούτ, εἰς ἀνάκτησιν τοῦ ὁποίου σταλεῖς ἡ Σουλεϊμάνης πασᾶς τῆς Σκόδρας μὲ τίτλον σερασκέρου ὑπεχώρησεν ἄπρακτος. Μετὰ τοῦτο πολλαὶ πόλεις ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ὕστερον ἐγένοντο κύριοι καὶ τοῦ φρουρίου Κλοβούχ, τὸ ὁποῖον δὲν ἤδυνήθη νὰ ὑπερασπισθῆ ὁ πασᾶς τῆς Ἑρζεγοβίνης. Οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ἀλώσαντες δύο φρούρια τῆς Τρανσυλβανίας ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Βελιγραδίου, τὸ ὁποῖον καλῶς ὀχυρωθὲν ὑπὸ τοῦ Κρητῆ μηχανικοῦ Κορνάρου ἔσωσεν ὁ μέγας βεζίρης.

Μετὰ λύπης ἡ Γερουσία μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ Μοροζίνη ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν ἑκτακτον προβλεπτήν τοῦ στόλου Μαρίνον Μικιέλην, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1694 εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ βασιλείου τῆς Πελοποννήσου Ζένον. Ὁ τελευταῖος, θέλων ἵνα δοκιμάσῃ τὸ θάρρος τῶν πολεμιῶν, ἔστειλεν ὀκτακοσίους ἐπιδρομικοὺς ἵνα διατρέξωσι λεηλατοῦντες τὴν χώραν μέχρι Λεβαδείας. Οὗτοι πυρπολῆσαντες καὶ διαφθείραντες ἀρκετὰς κώμας ἐπανέστρεψαν πλήρεις λαφύρων· καθ' ὁδὸν δὲ προσβληθέντες ὑπὸ πολυαριθμῶν σώματος τούρκων καὶ γενναίως ἀποκρούσαντες αὐτοὺς, εἰς ἀντεκδίκησιν παρέδωκαν καὶ ἄλλα χωρία εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Μετὰ τοῦτο ὁ Ζένος λαβὼν καὶ ἰκχνὰς ἐξ Ἑνετίας ἐπικουρίας συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ κατὰ πρωτοβουλίαν ἐπροτάθη ἡ ἄλωσις τῆς Χαλκίδος, καὶ ὡς θέλησις τοῦ ἀποθανόντος δόγη, καὶ ὡς ἐξασφαλίζουσα τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν αἱ δυνάμεις δὲν ἐκρίθησαν ἀνάλογοι πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν ἡ ἄλωσις τῆς Χίου. Ἡ νῆσος αὕτη, οὕσα τότε ὁ κατ' ἐξοχὴν ναύσταθμος τῆς Τουρκίας, καταλαμβανομένη καὶ τὴν ἐκπόρησιν τῆς Κρήτης καὶ Χαλκίδος διηκολύνη, καὶ πάνταν εἰς τὸ Αἰγαῖον

(*) Gorzoni, σελ. 501—510.

ἔξοδον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου παρεκώλυεν. Ἐπομένως τὸ πολεμικὸν συμβούλιον παρεδέχθη τὴν κατ' αὐτῆς ἐκστρατείαν. Ὅθεν ὁ ἀρχιστράτηγος, ἀφ' οὗ ἐγκατέλειψεν ἕξ χιλιάδας πεζῶν καὶ ἰππέων καὶ τέσσαρας χιλιάδας Ἑλλήνων πρὸς φρούρησιν τοῦ ἰσθμοῦ ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Λανόγιαν, καὶ ἔστειλεν ἑξακοσίους ἐπιδρομεῖς εἰς Ῥούμελιν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀναθέμενος ἅμα τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Μικιέλην, δέταξε καὶ τὸν προβλεπτήν τῶν τεσσάρων νήτων νὰ περιπολῇ ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ ἐν ἀνάγκῃ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἰσθμοῦ, περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ἐξέπελευσεν ἐκ Ναυπλίου μετὰ ἐνενήκοντα τριῶν πλοίων ἐπιδαινομένων ὑπὸ ὀκτῶ χιλιάδων πεζῶν καὶ τετρακοσίων ἰππέων. Ὁ λατίνος ἐπίσκοπος τῆς Νάξου (Nissia) ἔλθων εἰς Ναύπλιον πρὸς διέγερσιν τοῦ Ζένου διὰ τὴν κατὰ τῆς Χίου ἐκστρατείαν, ἐτέλεσεν ἐπίσημον ἰερούργιον ἐπὶ κατενοδώσει τοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον καὶ παρηκολούθησεν, ἵνα διαθερμαίνῃ τὸν ζῆλον τῶν στρατιωτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου, ἐν ᾗ οἱ σχισματικοὶ Ἕλληνες ἀπελάμβανον γενναιοτέρων προνομίων τῶν ἐκεῖ εὐαριθμῶν δυτικῶν.

Τὴν 8 Σεπτεμβρίου ἀποδιβάσας ὁ Ζένος τὸν στρατὸν προσεκάλεσεν εἰς παράδοσιν τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Χασὰν πασᾶν, γαμβρὸν τοῦ ἐκθρονισθέντος σουλτάνου Μωάμεθ Δ'. πλὴν ἀρνητικὴν λαβῶν ἀπάντησιν στενωῶς ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐξεσφενδόνισε δύο χιλιάδας ἐπτακαρτίας βόμβας. Ἐπὶ τέλος ὁ Χασὰν μὴ ἔχων ἀρκετὰς δυνάμεις ἵνα ἐπὶ πλέον παρατείνῃ ἀνωφελῆ ἀντίστασιν, καὶ προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα ἐξορίστου μουφτῆ Φεῖζουλάχ, παρεδόθη, ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα ἡ φρουρὰ μετὰ τῶν ὄπλων καὶ οἰκιακῶν σκευῶν ἀσφαλῶς μεταφερθῇ εἰς Τεσεμέν. Ὁ Ζένος διορίσας προβλεπτήν τῆς Χίου τὸν Ἰουστίνον Ῥίβην, ἐξῆλθεν ἀμέσως εἰς συνάντησιν τοῦ ἐμφανισθέντος ὀθωμανικοῦ στόλου, ὅστις ἀμέσως ἀπεσύρθη ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου. Μία μοῖρα αὐτοῦ κατεδιώχθη μέγρι Σμύρνης ὑπὸ τοῦ ἐνετοῦ ἀρχιστράτηγου, ὅστις παρεκλήθει ὑπὸ τῶν προξένων τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων δὲν ἐπέμεινεν ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ζένου, ὁ Μικιέλης πληροφορηθεὶς ὑπὸ κατασκόπων, ὅτι ὁ σερασκέρης κατασκευάσας περὶ τῶν Θηβῶν ἡτομάζετο νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ἔλθων ἐστρατοπέδευσεν ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου, καὶ καλῶς ἐξησφαλίσθη πανταχόθεν

διὰ προμαχώνων καὶ χαρακωμάτων. Ὁ σερασκέρης ἀναχωρήσας ἐκ Θηβῶν ἐπροχώρησε μέχρι Μεγάρων, πλὴν δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλλῃ τοὺς φρουροὺντας τὸν ἰσθμὸν. Ὁ Γερακάρης, τολμηρότερος αὐτοῦ, προσεπάθησε νὰ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν διὰ νυκτὸς καὶ δι' ἀγνώστων ἀτραπῶν, πλὴν μόλις σημειωθείς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν προσκόπων ὑπεχώρησεν.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ σερασκέρη καὶ πρὸς ἀντεκδίκησιν ὁ μὲν Μικιέλης ὅπλισας δύο χιλιάδας Ἑλλήνων ἐξέπεμψεν εἰς τὴν ἀντιπέραν Στερεάν Ἑλλάδα, ἵνα ἐνούμενοι μετὰ τῶν ἐκεῖ ἀρματωλῶν καὶ Σκλαβούνων λεηλατήσωσι τὰς τουρκικὰς χώρας, ὁ δὲ γενικὸς προβλεπτής τῶν τεσσάρων νήσων Μολίνος προσορμισθεὶς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀποβιβάσας στρατὸν ἐπολιόρησε τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ ὁπεῖον ἐκπορήσας, καὶ λεηλατήσας αὐτό τε καὶ τὰ περὶ ἐπανήλθε πλήρης λαφύρων εἰς Ζάκυνθον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ σάμα Ἀλβανῶν ἐνεδρεύσαν εἰς Κούνδουρα προσέβαλε πολλοὺς Τούρκους κομιζοντας τροφὰς εἰς τὸ ἐν Μεγάραις στρατόπεδον, καὶ φονεύσαν πλέον τῶν ἑκατὸν ἀπῆλθε κομιζὼν εἴκοσιν αἰχμαλώτους, τέσσαρας σημαίας, καὶ πολλὰ φορτηγὰ ζῶα, γενναίως ἀποκρούσαν καὶ τοὺς μετ' ὀλίγον δραμόντας εἰς καταδίωξιν.

Ὁ σερασκέρης μὴ ἔχων τὸ θάρρος ἵνα προσβάλλῃ τὰ ἐνετικά ὄχυράματα μετέφερον ἐκ Μεγάρων τὸ στρατόπεδον εἰς Θήβας.

Ἐν τούτοις ὁ γραικὸς Καλὶλ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου διαταχθεὶς, ἐπὶ ἀπειλῇ κεφαλικῆς ποινῆς, νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον, ἔσπευσε νὰ προετοιμασθῆ πρὸς τοῦτο. Ὅθεν ἐνισχυθεὶς καὶ διὰ χιλίων πεζῶν ἐκ τῆς φρουρᾶς τῆς Καλκίδος ἀνεχώρησεν ἐκ Θηβῶν, καὶ, προπορευομένου τοῦ βέη τῆς Μάνης, ἐπαρουσιάσθη πρὸ τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὁ Μικιέλης διέταξεν ἀμέσως τὸν στρατηγὸν Τραουτμεστόρφ ἵνα ἐξέλθῃ μετὰ τοῦ ἰππικοῦ πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ σερασκέρης διὰ νυκτὸς ὁδηγήσας τὸν στρατὸν δι' ἀτραποῦ ἀγνώστου, διήλθεν ἐκινδύνως τὰ πλησίον τῆς Κορίνθου ὄρη, καὶ ἐν τάχει ὁδοιπορῶν ἐπαρουσιάσθη ὑπὸ τὸ Ἄργος. Ὁ Τραουτμεστόρφ δραμῶν μετὰ τοῦ ἰππικοῦ πρὸς συνάντησιν τῆς ὀπισθοφυλακῆς τῶν ἐχθρῶν, πλὴν μὴ δυνηθεὶς νὰ προσβάλλῃ αὐτὴν διὰ τὸ τραχὺ τῶν μερῶν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ ὑποστήριξιν, ἐπανεστρεψε. Μετὰ τὴν ἀπίστευτον ταύτην τῶν Τούρκων εἰσβολὴν οἱ Ἑνετοὶ συγχροτήσαντες πολεμικὸν συμβούλιον διαφοροτρόπως συνεζήτησαν τὰ περὶ τῆς ἀποδιώξεως τῶν ἐπιδρομέων. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπέτειναν, ἵνα τὸ ἰππικὸν εἰσελαύνον μέχρι Θηβῶν

καὶ Λεβαδείας λεπλατήσῃ τὴν χώραν πρὸς ἀντεκδικήσιν, ἕτεροι δὲ ἵνα μεθ' ὄλων τῶν δυνάμεων ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ σερασκέρη, καὶ ὁ Τραουτμεστάρφ, ἵνα καταληφθῶσι πᾶσαι αἱ ἑδοί, καὶ οὕτως εὐχερέστερον καταστραφῶσιν οἱ πολέμιοι. Ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς συζητήσεις, ὁ Μικιέλης ἀπεφάσισεν ἵνα στείλῃ κατὰ τοῦ σερασκέρη ἅπαν τὸ ἱππικόν, συγκροτούμενον ἐκ δώδεκα ἰλῶν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κονζῆ καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Λανόγια. Ὁ τελευταῖος, ἀναχωρήσας διὰ νυκτὸς καὶ ἀπαντήσας καθ' ὄδον τουρκικὰ σώματα πυρπολοῦντα διάφορα χωρὶς ἐστειλεν εἰς καταδίωξιν αὐτῶν πεντήκοντα ἱππεῖς· οἱ ἐμπροσταὶ ἀπεδιώχθησαν, πλὴν ἐλθόντες εἰς Ἄργος ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Καλίλ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἑνετῶν. Μόλις ὁ Λανόγιας εἶχε στρατοπεδεύσει ἐν τῷ χωρίῳ Πετρῆ ὑπὸ τὸ ὄρος τῶν Τρικκάλων, καὶ ἔμαθεν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐπροχώρουσιν κατ' αὐτοῦ. Ἀμέσως ὁ μὲν Κονζῆς διέταξε δύο ἱλας νὰ προβῶσιν εἰς συνάντησιν, ὁ δὲ Λανόγιας καλῶς μετὰ τοῦ ὑπολοῖπου ἱππικοῦ ὀχυρωθεὶς ἀνέμενε τὴν προσβολήν.

Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τούρκων συνάψασα ἀψιμαχίαν μετὰ τῶν πολεμίων, ἅμα ἐπισχυθεῖσα προσέβαλλεν τὸ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν συνταγματάρχων Μεδίνη καὶ Ὀνέγου ἱππικόν· καὶ ὁ μὲν πρῶτος, μετὰ ἥρωϊκῆν ἀντίστασιν, ἐνέδωκεν εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁ δὲ Ὀνέγος ἐσταμάτησεν αὐτοὺς μεγάλως ζημιώσας. Ἀμέσως δραμῶν ὁ Λανόγιας συνεπλήρωσε τὴν νίκην, φονεύσας πολλοὺς, καὶ λαβῶν δύο σημαίας. Μετ' ὀλίγον ὁμοίως οἱ ὑποχωρήσαντες Τούρκοι ἐπισχυθέντες διὰ νέων ἐπικουριῶν ἠθέλησαν ν' ἀνανεώσωσι τὴν μάχην. Ὁ Λανόγιας διέταξεν ἅπαν τὸ ἱππικόν παραταχθὲν κατὰ μέτωπον νὰ διακόψῃ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμὴν. Ἄλλ' ἐνῷ ὁ ἀνδρὸς ἀρχηγὸς ξιφῆρης εἰσεχώρει μέχρι τῶν χαρακωμάτων τοῦ πεζικοῦ, σώματά τινε τοποθετημένα ἐπὶ τινος λόφου, ὅπως ἅμα τῇ συμπλοκῇ δράμωσιν εἰς βοήθειαν, προσβληθέντα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν. Οὕτω δὴ ὁ Λανόγιας, στερηθεὶς τῆς ἐλπίζομένης βοηθείας, μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὰς χεῖρας τῶν περικυκλωσάντων πολυαριθμῶν Τούρκων. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην, διαρκέσασαν ἐπὶ τέσσαρας ὥρας, ἔπεσαν ἐκ τῶν χριστιανῶν διακόσιοι στρατιῶται μεθ' ἐνὸς ἀξιωματικοῦ, διπλάσιοι δὲ ἠτόμολόγησαν.

Ἐν τούτοις ὁ Καλίλ, εἰ καὶ νικητὴς, μὴ θέλων νὰ διακινδυνεύσῃ περικλειόμενος ἐνταῦθα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ἐν καλῇ τάξει ἐξῆλθε τῆς χώρας· καὶ ἐγκλίρως, διότι οἱ μὲν διοικηταὶ τοῦ Ναυπλίου, Ἀχαΐας καὶ

Λακωνίας ἐτοιμάσαντες τέσσαρα ἐπικουρικὰ σώματα καὶ δύο χιλιάδας χωρικῶν ἀπέστειλαν εἰς τὸν Ἴσθμόν, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος ἔπεμπε νέαν βοήθειαν ὑπὸ τὸν Κουερίνην.

Ἐνῷ τοιαῦτα ἦτο ἡ θέσις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, ὅπως διάφορον ὄψιν παρίστα ἡ Στερεὰ Ἑλλάς (1689—1694). Οἱ ἀρματωλοὶ ἀποδιώξαντες τοὺς Τούρκους κατέλαβον τὰς οἰκείας ἐπαρχίας, καὶ ἐνώσω μὲν ἔβλεπον ὑφισταμένην τὴν ἀνάγκην συνδρομῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑνετῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν ὡμολόγουν αὐτοῖς ὑποταγὴν καὶ πολλὰ ἄλλα καταθύμια ὑπέσχοντο, ἅμα ὅμως ἐξέλιπε καὶ ὁ κίνδυνος οὗτος αὐτοκέφαλοι ἐκπύρῃθησαν ἡγεμονισκοί, καὶ οὐδεμίαν δεικνύμενοι πρὸς τοὺς τέως συμμάχους συμπάθειαν, κατὰ τὸ δοκοῦν ἐπέβηλλον φόρους, καὶ διατρέχοντες τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας κατέφθειρον πᾶν τὸ τουρκικόν, καὶ ἐξίσου διενέμοντο τὰ λάφυρα. Μετ' ὀλίγον πολλοὶ τῶν εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τὰς Ἑνετικὰς σημαίας ὑπηρετούντων Ῥουμελιωτῶν ἤρχισαν νὰ λειποτακτῶσι μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων Σκλαβούνων καὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἀντίπεραν Στερεάν, ἢ χάριν τῶν τουρκικῶν λαφύρων, ἢ καταλήψεως ἀδεσπότη ἀρματωλικίου. Ἄν καὶ οἱ Ἑνετοὶ προεκήρυξαν θάνατον κατὰ παντὸς δραπετεύοντος, καὶ τὸ κήρυγμα ἐφηρμόσθη αὐστηρότατα, οὐδὲν ἦττον ὁ ἀριθμὸς τῶν λειποταξιῶν ὁσημέραι ἤξενεν, εἰς τρόπον ὥστε μόνον οἱ ἐν Στερεᾷ Σκλαβούνοι ὑπερέβαινον τὰς δύο χιλιάδας.

Οὕτω, ὁ μὲν Κούρμας ἐνέμετο τὸ ἀρματωλικίον τῆς Παρνασσίδος μετὰ μέρος τῆς Δωρίδος καὶ Βοιωτίας, ἔδραν ἔχων τὰ Σάλονα· ὁ Μειτάνης μετὰ τοῦ Σπαθόγιαννου τὸ ἀρματωλικίον τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, καὶ Ναυπακτίας, ἔδρεῦον εἰς Κατούναν· τὸ Κορμόπουλον τὸ τῶν Ἀγράφων, περιλαμβάνον μέρος τῆς Βυρτανίας καὶ Θεσσαλίας· ὁ Σπανός τὸ ἀρματωλικίον τῆς Ὑπάτης, καὶ ὁ Ἀγγέλης Σουμβίλας μετὰ τοῦ Μόσχου Βαλαωρίτου τὸ τῆς Ἡπειροῦ μετὰ μέρος τοῦ Βάλτου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀρματωλοὶ, ὡς ἀνίδεοι τῆς πολεμικῆς τακτικῆς, ἀπήντων δυσχερείας περὶ τὴν στρατιωτικὴν διοικήσιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς τόπων, συνεστήθησαν δύο μεγάλα ἀρματωλικά στρατόπεδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοικήσιν τοῦ συνταγματάρχου Γιαννάκη Λουδορέκα καὶ τοῦ Σκλαβούνου Ἠλία Διαμιανόβιτς, περιλαμβάνον τὰ ἀρματωλικά τοῦ Κούρμα καὶ Μειτάνη, ἔδραν εἶχε τὸ Λοιδορικό· τὸ δὲ δευτέρον ὑπὸ τοὺς Μπασίαν, καὶ Λουμπζόβιτς, ἔδρεῖον ἐν Καρπενησίῳ, περιελάμβανε τὰ ἀρματω-

λίκια τοῦ Σπανοῦ καὶ Χορμπούλου. Οἱ διοικηταὶ τῶν στρατοπέδων τούτων, τριβῶνες περὶ τὰ στρατιωτικά, ὡς ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσαντες ἀνώτεροι ἀξιομαστικοὶ ἐν τῇ ἐνετικῇ ὑπηρεσίᾳ, ἐπάπτεον τὰ ἀνω ἀρματωλίκια, ἐπροσέγγιζον τοὺς κατοίκους (1), ὠχύρουν τὰς ἐπικαιροτέρας θέσεις, καὶ ἀπεράσζον ἐν συμβουλίᾳ περὶ τοῦ τρόπου τῆς προσβολῆς τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων φρουρίων.

Δυσανασχετοῦντες οἱ Ἐνετοὶ διὰ τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, διωρογάνισαν ἐν Ναυπάκτῳ δύο μεγάλα σώματα, ἐξ Ἑλλήνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μισθοφόρων, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν πιστῶν αὐτοῖς Χρήστου Βαλαωρίτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγγέλη Σουμίλα ἐξαπέστειλαν κατ' αὐτῶν. Ὁ Μείτάνης ἐξεβῆν κατ' αὐτῶν, διατρεχόντων τὴν Αἰτωλίαν, συνεπλάκη ἐν Σιβίστῃ τῆς Μακροντίας, καὶ ἀπεδίωξε μέχρι τῆς Ναυπάκτου, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ δραμόντος εἰς βοήθειαν Λουδορέκα. Ἐπειδὴ δὲ τότε κατεστράφη ὁ ἐν Σιβίστῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου δι' ἐράνου ἀργότερον ἀνεκτίσθη ὁμοιομόρφως. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην πολλοὶ τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἁγίου Μάρκου ὑπηρετούντων Ἑλλήνων, καὶ ἐμπαικτικῶς ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν καλούμενοι Μαρκολίνοι, προσῆλθον εἰς τοὺς ἀρματωλοὺς, παρ' ὧν ἔλαβον θέσεις ἀνταξίως τῆς γενναιότητος καὶ ἐπιβροῆς των.

Μετὰ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἀπορασίσας νᾶ

(1) Οἱ ἀρματωλοὶ, ἕνα συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Ἐνετῶν πρὸς κοινὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, ἔλαβον παρ' αὐτῶν νέα ὄπλα, καλλίτερα τῶν ἐν γῆρτι πεπαικωμένων, καὶ μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα μιλιόνια (Miglioristi=καλλίτερα) διατηρήσαντα. Ὀμιλῶν ἄλλοτε περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἀρματωλοῖς συνειθιζομένων καρσιφίλων, εἶπον, ὅτι τὰ ὄπλα ταῦτα ἔλαβον τὸ ὄνομα, ὡς τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ ὀπλοστασίου τοῦ Καρόλου υἱοῦ (Carlo figlio) προσελθόντα. Τοῦτο ἐκανεῖν ἔλασε τὸν φίλον μου κύριον Βαλαωρίτην, ὅστις εἰς ἀντίκρουσιν πολλὰ ἔγραψεν ἐν ταῖς σημειώσεις: τῆς ὥρας ἐποποιίας τοῦ Θανάσης Διάκος. «Ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν παρ' ἀρματωλοῦς ὀπλῶν ἔλαβον τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ ὀπλοστασίου ἢ τῆς πόλεως, ἐξ ὧν προήρχοντο, τοῦτο καταδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ μέχρις ἡμῶν διατηρηθεῖσα ὀνομασία αὐτῶν. Π. Χ. Μάντζαρι=Mangiare, Οὐγγρικόν· Νταλιάνο=Italiano, Ἴταλικόν· Φιλίντραν Fiantra, ἐκ Φλανδρίας· Ντάντσικα=Danzica, ἐκ Δανζίκης. Οὕτω καὶ οἱ Κρήτες καλοῦσι τὰ ὄπλα αὐτῶν μοσσειγους=Mosconiigo, ἢ διότι ἐπὶ Μοσσειγίου εἰσῆχθησαν, ἢ ὅτι ὁμωνύμου ὀπλοποιοῦ κατεσκευάζοντο. Περὶ τῶν τότε εἰσαχθέντων μιλιονίων μνηστικαίεται καὶ ἐπίσημος Ἐνετικὴ ἔκθεσις τῶν χρόνων ἐκείνων. «Moschetti con Pazzalino alla greca, più che sia possibili per dispensar a pazzani del Regnu.» Ἄλλὰ περὶ πάντων τούτων κατ' ἔκτασιν λόγος γενήσεται ἐν τῇ περὶ Ἀρματωλῶν πραγματείᾳ.

ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Στερεᾶς, ἦλθε μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Καρπενήσιον, καὶ ἐνταῦθα στρατοπεθεύσας ἔγραψε φιλικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μπισοῖναν, καταφυγόντα εἰς τὰς τέριξ κώμας, δι' ἧς τὸν προσεκάλει ἵνα ἐνεργήσωσιν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς κατάκτησιν καὶ διαμερισμὸν τῶν τόπων ἐκείνων, πληρόντες πρὸς τὸν σουλτάνον τὸ νενομισμένον χαράταιον καὶ ἀπαλλάττοντες τοὺς ἐμοθρήσκους τῶν ἀπὸ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι καταθλίψεως τῶν Τούρκων. Ὁ Μπισοῖνας ἀμφιδάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν γραφομένων, ἀπήντησε δι' ἀορίστου ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Γερακάρην, ὅστις ἐκδοῦς προκήρυξεν ἀπῆται παρὰ τῶν κατοίκων, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους καὶ καταναγκαστικῶς εἰσέπραξεν ἐν Καρπενησίῳ. Μετὰ δὲ τοῦτο ἤρχισεν ἕνα στρατολογὴ διὰ πολλῶν δύρων καὶ ὑποσχέσεων ἰθαγενεῖς, διορίσας καὶ πρωτοπαλλήκαρόν του τὸν ἀρματωλὸν Κώσταν Ῥάβδαν. Ἐπὶ τέλους δὲ, χάριν τοπικῆς ἐπιρροῆς, ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τινος ὠραίας καὶ πλουσίας νεάνιδος ἐκ τοῦ χωρίου Μαυρούλου, τῆς ὁποίας ὁ οἶκος ἔχων μεγάλας ἐν Εὐρυτανίᾳ καὶ Ἰπιάτῃ διακλαδώσεις ἦτο ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων (1), καὶ συγχρόνως, εἴτε πρὸς ἄφροσιν τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀμαρτιῶν, εἴτε πρὸς σκόπιμον ἐπίδειξιν, ἐκτιζεν ἰδίους ἀναλώμασιν ἐκκλησίας, ἐξ ὧν μία ἢ νῦν ἐν Καρπενησίῳ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Οἱ Ἐνετοὶ βλέποντες τὸν κίνδυνον, ἕνεκα τῆς ἀνυποταγῆς τῶν Ῥουμελιωτῶ-Σκλαβούων, καὶ τοῦ ὁσημέραι κρατυνομένου Γερακάρη, παντὶ σθένει προσεπάθησαν νὰ προσελκύσωσι τοὺς πρώτους, καὶ ἀκολούθως ἐξεγείρωσι κατὰ τοῦ δευτέρου. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἔστειλαν ἐκεῖσε τὸν Κρόατον Μάρκον Μεδόνην, ὅστις καὶ διὰ μεγάλων ὑποσχέσεων καὶ κολακευτικῶν λόγων, εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ καταπεῖσῃ τοὺς σκληροτραχέλους τούτους. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ διαθήματος τούτου, οἱ Ἐνετοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀριστικὴν μετὰ τοῦ Γερακάρη συνενόησιν, μετὰ τοῦ ὁποίου πρὸ καιροῦ εἶχον ἀρχίσει μυστικὰς διαπραγματεύσεις. Παρ' αὐτοῖς ὑπάρτεται πιστῶς ὁ λοχαγὸς Ἰωάννης Αἰάμπης, ἀνδρείος ἀρχηγός, ὡς λέγει ὁ Λεκατέλλης, τῶν Ῥουμελιωτικῶν στρατευμάτων, ἀνὴρ εὐφρέστατος, καλὸς στρατιώτης, εἰδήμων τῆς τουρκικῆς, ἑλληνικῆς, καὶ ἰταλικῆς διαλέκτου, ἐντριβῆς περὶ τὴν τουρκικὴν ἐθιμοταξίαν, ἕνεκα πολυχρονίου ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονῆς,

(1) Ἐκ τοῦ οἴκου τούτου κατάγονται οἱ μετέπειτα ἰσχυροὶ τῆς Ἰπιάτης προύχοντες Ξαντζαῖοι, περὶ ὧν εἰδικώτερον ἐν τῷ περὶ ἀρματωλῶν καὶ προύχοντων.

καὶ τὸ σπουδαιότερον πάντων ἄκρος φίλος τοῦ Λιμπεράκη, πρὸς τὸν ὅποιον ἄλλοτε δέσιμον ὄντα ἐν τῇ ναυαρχίᾳ τοῦ καπιτάν πασᾶ ἐχορήγησε πᾶσαν δυνατὴν πρὸς ἀπόδρασιν συνδρομὴν, προμηθεύσας αὐτῷ ῥινία πρὸς ἐκκοπὴν τῶν ἀλύσεων. Οὗτος ἀπεφάσισεν ἵνα μεταβῆ παρὰ τῷ ἐν Βραχωρίῳ τότε διατρίζοντι βεῆ τῆς Μάνης, μὲ τὴν πρόθεσιν ἢ νὰ τὸν πείσῃ διὰ τῆς εὐγλωττίας του εἰς ἐγκατάλειψιν τῶν Τούρκων, ἢ ἐν ἀποτυχίᾳ τὸν προδώσῃ ὡς ἄπιστον καὶ ἐπίβουλον, διατηροῦντα μετὰ τῶν χριστιανῶν ἀλληλογραφίαν. Ὁ Λάμπης μεταβὰς εἰς Ναύπακτον καὶ συσχεφθεὶς περὶ τῶν πρακτέων μετὰ τοῦ προβλεπτοῦ Τρεβιζάνου, ἔστειλε πρὸς τὸν Λιβεράκη πρὸς ὁδόν, δι' οὗ ἀναγγέλλων, ὅτι ἀφικθεὶς εἰς Ναύπακτον, ἕνεκεν ὑποθέσεών του, ἐπεθύμει ὡς παλαιὸς φίλος νὰ ἔλθῃ καὶ τῷ προσφέρῃ τὰ σεβάσματά του, εἰάν τῷ ἐγγυᾶτο περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ δὲ ὁ Γερακάρης ἀπάντησεν, ὅτι μετὰ χαρᾶς ἀνέμενε τὴν ταχθεὶν ἔλυσιν αὐτοῦ, διασβεβαίων περὶ τῆς ἀσφαλείας, ὁ Λάμπης ἀναχωρήσας ἔφθασε μετὰ δύο ἡμερῶν ὁδοπορίαν εἰς Βραχωρίον, καὶ μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γερακάρη ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ὑκασπιστοῦ Λεονάρδου Καρδερίνη. Μετὰ μεγάλης ἱλαρότητος ὑπεδέχθη ὁ Λιβεράκης τὸν ἀρχαῖον γνώριμόν του, τὸν ὅποιον παρεκάλεσε νὰ καλύψῃ τὴν κεφαλὴν καὶ καθάσῃ, μὴ ἐπιτρέψας μάλιστα ν' ἀσπασθῆ κατὰ τὸ ταυρικὸν ἔθιμον τὴν ἡγεμονικὴν ἐσθῆτα, καὶ διατάξας νὰ φέρωσι καφὲν καὶ καπνόν. Μετὰ τοῦ Γερακάρη εὐρίσκοντο καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ὡς ὁ Καρδερίνης πρῶτον Ἐνετός πρόξενος ἐν Σκοπέλῳ, καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Νάρκος Σταφυλῆς, ὅστις πειρατῆς τὸ πρότερον, διετέλεσε δέσιμος ἐν τοῖς ἐνετικοῖς κατέργοις, καὶ ἤδη διώκει ἴδιον σῶμα. Πολλοὶ Τούρκοι ἐκ περιεργίας εἶχον συρρέουσαι ἐρωτῶντες τουριστὶ περὶ τοῦ ἐλθόντος· ὁ δὲ ἡγεμὼν ἀπάντησεν αὐτοῖς, ὅτι ἤρχετο ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοπέδου, ὣν ὁ προσφιλέστερος τῶν φίλων του, διότι τὸν ἐγνώρισε κατὰ τὰς μεγάλας ταλαιπωρίας τοῦ παλυταράχου βίου του. Ἄμα δὲ οὗτοι ἀρκεσθέντες εἰς τὰς διασβεβαιώσεις ταύτας ἀπευφάνθησαν, ὁ Γερακάρης τὸν ἠρώτησε περὶ τῶν συμβαινόντων, καὶ ἰδίως περὶ τῶν περὶ αὐτοῦ θρυλλουμένων. Ὁ Λάμπης καταδείξας τὸ ἄτοπον τῆς διαγωγῆς του, προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν θρησκείαν, τὴν ὅποιαν ἐνδομύχως ἐπρέσβευε, καὶ χάριν τοῦ ἔθνους του, καὶ χάριν τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἐξηκολούθουν προστατεύοντες τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν οἰκογένειάν του. Ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν τὸν παρεκάλεσεν ἵνα τῷ ὁμολογήσῃ

ἂν αὐτοβελήτως ἦλθεν, ἢ συναινέσει τῶν Ἐνετῶν, ὁ ἀπεσταλμένος ἐξέθηκε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐκ νέου τὸν ἐξώρπισεν ἰν' ἀπαλείψῃ τὸ στίγμα τῆς ἀτιμίας, προσερχόμενος εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, οἵτινες τῷ ἔδιδον βαθμοὺς καὶ μεγαλειτέρας δωρεάς. Ἀπαντῶν ὁ Γερακάρης εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν μῆτε αὐτός, μῆτε ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ διαρκῆ ὠφέλειαν, ὑπομνήσας ἐν τέλει, ὅτι σταλεῖς εἰς Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῶν, ἐὰν ἐκφύσσετετο ἔχθρὸς τῶν Τούρκων, ὁ Κοπάνης μετὰ τῶν ἄλλων ἐγγυητῶν ἦθελον διὰ τῆς κεφαλῆς των πληρώσει τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ. Ὁ Λάμπης εὐγλώττως τῷ ὑπέμνησε τὰς ἀλύσεις καὶ τὴν εἰρκτὴν, τὴν ἀπιστίαν τῶν μουσουλμάνων, καὶ ἐπὶ τέλους ἱεροπρεπῶς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς θείας δίκης. Ἡ συνδιάλεξις διεκόπη, ἕνεκα τοῦ παρατεθέντος δείπνου, ἐν ᾧ μετὰ τούτων ἔλαθε μέρος καὶ ὁ ἀείποτε τὸν ἡγεμόνα συνοδεύων ὡς πνευματικὸς παπᾶς Στέργιος. Μετὰ τοῦτο, μείναντες μόνοι ἐξηκολούθησαν τὴν διακοπέισαν ὀμιλίαν, ὁ δὲ Λιβεράκης μὴ θέλων οὐδαμῶς νὰ καταπεισθῇ ἔδωκε πέρας λέγων, « τὸ μέλλον κεῖται εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἂς τὸ διαθέσῃ ἐπὶ τὰ βελτίω », καὶ ὑποσχεθεῖς, ὅτι θέλει ἐνεργῆσαι τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν Ἐνετῶν, πρὸς οὓς ἠδύνατο νὰ γνωστοποιῇ τὰ τε σχέδια καὶ τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων, ἐὰν εὕρισκετο ὁ πρὸς μυστηριώδη συνεννόησιν τρόπος, ὡς μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς ἐπιστολάς, δυναμένας νὰ παραπέσωσιν. Ἀφοῦ δ' ἐξεμυστηρεύθη αὐτῷ τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης σχέδια τῶν Τούρκων, ἀπεχαίρεται αὐτὸν, συνοδεύσας μεθ' ἐξήκοντα ἰππέων εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων μιλίων ἀπὸ τοῦ Βραχωρίου.

Μετ' οὐ πολὺ ἐπιστολῇ τοῦ συνοδεύοντος τὸν Γερακάρην πνευματικὸν παπᾶ Στεργίου πρὸς τὸν προνοητὴν τῆς Ναυπακτου, καὶ ἑτέρα τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν Λάμπην, προτετάλουν τὸν τελευταῖον εἰς δευτέραν συνέντευξιν. Ὁ Λάμπης, φρουρῶν τότε ἐπὶ κεφαλῆς τεσσάρων χιλιάδων Ἑλλήνων ἐν τῷ Ἴσθμῳ τῆς Κορίνθου, διετάχθη ἵνα μεταβῇ εἰς Καρπενήσιον, τιμηθεὶς καὶ διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ μετὰ τὸ ἔξοχον ἀξίωμα ἐφόρου τῶν σημαίων τῶν στρατιωτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ Λιβεράκης πολλάκις προσπαθήσας νὰ διέλθῃ τὸν Ἀχελῷον ἀπεκρούσθη μετὰ ζημιῶν ὑπὸ τοῦ Μεϊτάνη, μεθ' οὗ ἐνωθέντες ὁ Σπαθόγιαννος καὶ ὁ Λουδοβέκας κατεστενοχώρησαν αὐτὸν

ἐν Βραχωρίῳ καὶ μέχρι τοῦ Καρπενησίου κατεδίωξαν. Ἐκεῖθεν οὗτος ἐπέμψε νέας ἐγκυκλίους ἀπειλητικωτέρας τῶν πρώτων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν μερῶν ἐκείνων, καὶ ἰδίως τῶν Σαλόνων, ἀπαιτῶν ἵνα τῷ προσφέρωσι τ' ὀφειλόμενον σέβας, πληρόντες καὶ τοὺς καθυστερομένους σουλτανικοὺς φόρους, ἐπὶ ἀπειλῇ καταστροφῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι τῷ ἀπήντησαν, ὅτι πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰς ἀπειλάς του οὔτε ὑποταγὴν ὁμολογοῦσιν, οὔτε φόρους πληρόνουσιν, ἐξοργισθεὶς ἐξεστράτευσα μετὰ μεγάλων δυνάμεων κατὰ τῶν Σαλόνων. Ὁ ἀρματωλὸς Κούρμας καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φιλῆθεος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων ἐξεληθόντες, συνεπλάκησαν μετ' αὐτοῦ, ἀναγκασθέντος ἵνα σωθῆ μετὰ τῶν συντριμμάτων τοῦ στρατεύματός του εἰς Καρπενήσιον. Ὁ Φιλῆθεος καιρίως πληγωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἀπῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς, ἐγκαταλείψας εἰς τὸν ἐπιζήσαντα ἀδελφόν του Δημήτριον Χαριτόπουλον τὴν τὸ μῦρον ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ ἀποπνεύσαν εὐχὴν, *Νὰ κρύβῃ τὰ κόκκαλά του, καὶ διαρ πλέον παγιωθῇ ἡ ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία γὰ τὰ θάψῃ ἐν πομπῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς πατρῷδος των* (1).

(1) Μεταφερόμεν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀξιοσημείωτον διαθήκην τοῦ Χαριτοπούλου, ὡς ἐδημοσιώθη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Χρυσῶν Ἰστορίᾳ (Τομ. Γ', 524), καὶ ὑπὸ τοῦ ἔθνικοῦ ποιητοῦ Ἄρισ. Βαλαορίτου (Θανάσης Διάκος) τῆς ὁποίας, ὡς μανθάνω, ὁ Κύριος Χιώτης κατέχει πληρέστερον ἀντίγραφον, ἐκδώσω, ὡς ὑπεσχέθη, ἐν παραρτήματι τοῦ τρίτου τόμου τῶν περὶ Ζακύνθου ἱστορικῶν αὐτοῦ Ἀπομνημονευμάτων.

« Ἐρτὰ Ἄλωναρίου, εἰς χωρίῳ Ζακύνθου Καταστέρι. »

» Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

» Ἐδῶ κάνω κατάγραμμο τῆς δυστυχισμένης φαιμίλιας μας, ποῦ καταγόμαστε σκλητάδα καὶ σκλητάδα ἀπὸ τῆ Γούμελη, καὶ ἤρθαμε σὲ τοῦτο τὸ νησί τῆς Ζακύνθου ἀπὸ κατατρεμῶ, καὶ ὄχι ἀπὸ ἄλλο.

» Ὁ πατέρας μας, ποῦ ν' ἀγιάσουν τὰ κόκκαλά του, ἐλέγονταν Γιάννης καὶ ἦταν ἐπὶ τὴν χώρα Ἀγιοθαρία, καὶ ἡ μάνα μας, ποῦ ὁ Θεὸς νὰ εἰ σωφρά, Σαλονίτισσα, καὶ ἐλέγονταν Βιελέτα. Γεννηθήκαμε τέσσαρα ἀδέλφια. Ὁ μεγαλύτερος ἐλέγονταν Φίλιππος, καὶ καλογερούοντας ἐπῆρε ὄνομα Φιλῆθεος, καὶ εἶνε ὁ δεσπότης, ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ποῦ νὰ ἔχω τὴν ἀγίαν του εὐχὴ ἐγὼ καὶ πᾶσα ἄλλος χριστιανός, ἀγκαλά καὶ ἀποθαμένος. Ἐστερα ἐρχομαι στὴν ἀράδα ἐγὼ, καὶ ἡ ἀδελφῆ μου ἡ Μάρω, καὶ τὸ ἀδέρφι μου ὁ Γεώργης. Καὶ ὁ πατέρας μου πέθανε χρόνωνα ὀδυθῆντα μὲ θάνατο χριστιανικό, σὰν καλὸς χριστιανός ποῦ ἦτανε, κἀνωνας ψυχικά, καὶ ποτὲ στὸ ζῆτι μὴν ἀγγελῶνας· καὶ ἀξιώθηκε νὰ τὴν ἐγάλῃ ὁ Φιλῆθεος ὁ δεσπότης, ποῦ τοῦ ἔδωκε καὶ τὴν ἀγίαν του εὐχὴ. Καὶ ἡ μάνα μας πέθανε ἀπὸ τῆ λοιμικῆ, ποῦ μᾶς ἔφεραν οἱ Βενετσιάνοι, καὶ πολὺ κόσμο ἐχάθηκε, χρόνωνα ἐξῆντα τρία.

» Ὁ Φιλῆθεος εἶχε γραμματαλλαγὴ μὲ τοὺς Βενετσιάνους γὰ τὸ βαρέσουνε λευθε-

Ὁ Λοκατέλλης ἀναφέρει, ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐν Σαλονίσι πεσόντων Τούρκων ἀποκοπέσαι ἐστάλησαν πρὸς τὸν ἐν τῷ Κρυσσαίῳ κόλπῳ περιπολοῦντα Ἰάκωβον Κορνάρον. Ὁ δὲ Γερακάρης βαρέως φέρων τὴν ἥτταν ἐξεδικήθη πυρπολῶν μεμακρυσμένας τινὰς χώρας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀπεσῦρθσαν εἰς τὰ ὄρη.

ῥόνοντας τὸ σκληρωμένο γένος μας, καὶ ἀγοικῶσαν μὲ τούς καπετανούς καὶ δεσποτάδες τῆς Ρούμελης. Κατὰ καιρὸ πῶς κατέβηκε ἡ ἀρμάδα ἐπὶ τὰ Νησιά, οὐλὴ ἡ Ρούμελη ἐδούλεψε σπαθί, καὶ ἐκλαδέψαν πῆτε ψυχὴ ἀλλόπιστων Ἀγαρηνῶν. Τότε ἦτονε καπετάνιος Σάλονα καὶ Λοιδορίκι ὁ καπετὰν Κούρμας, καὶ μὲ πέντακόσιους ἀρματωλοὺς ἐπῆρε Σάλονα, Λοιδορίκι, καὶ Ἐπυγτο, καὶ περίττο ἀπὸ δύο χιλιάδας Τούρκων ἐπράξαν.

» Ἐποτρὰ σὲ λίγο μᾶς ἤρθε ἡ λοιμικὴ, καὶ πολλοὺς κόσμος ἐχάθην· τότε καὶ ἡ μάνα μας ἡ μακαρίτισσα, ὁ Θεὸς νὰ τὴν σχωράτ, πέθανε, καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω χρονῶν εἴκοσι ὄκτω.

» Σάμπως ἤρθαν οἱ Τούρκοι, οἱ Βενετσιάνοι ἐμπήκαν ἐπὶ κάτεργα καὶ ἀφῆκαν ἐμᾶς τοὺς δύστυχους· καὶ ὁ καπετὰν Κούρμας μὲ τετρακόσιους εὐχῆκε καὶ τοὺς ἐτάσκει σὲ τέσσερασι πάντας. Ἦρθε καὶ ὁ Φιλοθεός, πῶς ὁ καπετὰν γενεράλος τὸν εἶχε μαζὴ του, γιατί εἶχε ὑπόληψι καὶ στίμα, ἀκούοντας ἀπ' οὐλοὺς τοὺς Ρουμελιώτα, καὶ ἐκάμουν μὲ τὸν καπετὰν Κούρμα βουλή νὰ πάρουνε καὶ τὸ Ζητούνη· μὰ δὲν μπόρεσαν, γιατί ἐκλειστήκαν ὀκτώ περσάδες· καὶ ἐκάψαν καὶ τὴν Φήβα· ἐχτυπήσαν καὶ τὸ ὄρβι τοῦ Τούρκου κοντὰ ἐπὶ Πατρατσίκι, καὶ τὸ Ταλάντι ἐπῆσαν, καὶ ὁ Κούρμας λαβώθηκε. Ἦρθε ὁ Λιμπεράκης νὰ πάρῃ τὸ Σάλονα, μὰ ὁ Κούρμας τὸν πῆγε τοῦ κωνητοῦ ἐπὶ Καρπενήσι, καὶ σὲ τρίχα νὰ τὸνε πιάσῃ καὶ ἐλοκῶνταν. Ὁ δεσπότης ὁ Φιλοθεός ἐδαρέθη ἐπὶ λαίμα, καὶ σὲ δέκα μέρας ἐπρίστηκε καὶ πέθανε, καὶ ὁ Κούρμας ἐσκοτώθη.

« Ἦρθαν οἱ Τούρκοι καὶ ἐδιώξαν τοὺς Βενετσιάνους, καὶ ἐγὼ μὲ ἄλλους πολλοὺς, ἀγκαλιὰ καὶ μᾶς ἐτάξαν οἱ Τούρκοι μὲ ὄρκο νὰ μὴ μᾶς κειράξουν, ἔφυγα μὲ τὸ ἀδερφί μου τὸν Γεώργη, καὶ μὲ κάτεργο τοῦ καπετὰν Σεσθή Βλαστοῦ ἤρθε σὲ τοῦτο τὸ νησί τῆς Ζακύνθου.

» Σὺν ἀληθινῶς χριστιανὸς χεγγίζοντας νὰ ἦμαι ἐτοιμος σὲ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμή νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸ τρομερὸν καὶ φορικτὸ τοῦ Θεοῦ κριτήριον, ἐβρεγολόρησα τὰ πρᾶμά μου. Καὶ πρῶτο συχωρᾶω πᾶσα ἄνθρωπον πῶς μὲ ἐδλαψε, καὶ ζητᾶω ἀπὸ οὐλα τὰ ἀδερφιά μου τοὺς χριστιανοὺς συγχώρησι σὲ ὅτι τοὺς ἐπῆκαν καὶ ἐζτμίωσα. Ἀπῶνα τὸ τίποτέ μου εἰς τὸ ἀδερφί μου τὸν Γεώργη, καὶ θέλω νὰ μὲ θάψῃ χωρὶς καρμιά ἐξόδοσι καὶ κοσμοπομπή, νὰ μοῦ ἀφήσῃ μονάχα τὸ βρακὶ καὶ τὸ μαῦρο ποκάμισο, καὶ τίποτες ἄλλο, καὶ νὰ μὲ βίξῃ ἴς ἓνα ταφι. Καὶ ἂν βόσῃ ὁ πανάγθεος καὶ πανοικτιρμανός Θεὸς καὶ καπιτάρη καὶ ἐλευθερωθῇ τὸ δυστυχισμένο γένος μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ, καὶ ἀπάνθρωπο, καὶ ἀντίχριστο, καὶ ἀνελετήμονον Ἀγαρηνόν, νὰ ξεθάψῃ τὰ κόκκαλά μου καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου Φιλοθέου, πῶς τὰ ἔχω κρυμμένα μὲ μία σακκούλα ἐπὶ τὴν σπηλιὰ πῶς ἐγνωρίζει, καὶ νὰ τὰ θάψῃ μαζὴ καὶ κοντὰ ἐπὶ τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας εἰς τὴν ἐκκλησιὰ τῆς πατρίδος μας· μὰ τὸ ξαναλέγω, ἂν ἐλευθερωθῇ, καὶ ὄχι τῶρα πῶς εἴμαστε σκλάβοι. Καὶ ἂν κἀμῃ ἐπὶ νὰ ἔχῃ τὴν εὐχὴ τοῦ Φιλοθέου καὶ ἐμένα, ἀλλέως τὴν κατάρη μας, γιατί εἶτοι μὲ ὤρκεισ ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον ὁ μακαρίτης Φιλοθεός ὡς ἐν ἐξουσίῳ.

Ἄφου ὁ Λάμπης, προτιθέμενος νὰ λάβῃ δευτέραν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης συνέντευξιν, μετέβη εἰς Ναύπακτον, εἰδοποιήθη δὲ ἀπεσταλμένον τοῦ παπᾶ Στεργίου, ὅτι ἐπειδὴ οὗτος προσεκληθῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ σερασκέρου, ἔπρεπεν ἔν' ἀναβληθῆ ἡ συνάντησις μέχρι νεωτέρας εἰδοποιήσεως. Καὶ τῶνόντι ὁ Λιβεράκης ἐνωθεὶς εἰς Θήβας μετὰ τοῦ Χαλίλ πασᾶ εἰσώρμησε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῶν Ἀργολικῶν πεδίων (1694).

Τὸ ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου Μικιέλη σταλὲν τότε ἐπιδρομικὸν σῶμα τοῦ συνταγματάρχου Τορτοῦ ἐνωθὲν μετὰ τοῦ Λουδορέκα εἰσέβαλλεν εἰς Καρπενήσιον, καὶ λεηλατήσαν τὴν χώραν ἐκυρπόλησε τὴν ἐνταῦθα οἰκίαν τοῦ Γερακάρη, καὶ παραλάβον μετὰ τῶν ἄλλων λαφύρων πεντήκοντα αἰχμαλώτους, καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα κεφαλὰς τῶν πεσόντων ἐχθρῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ἄδουνηρὰν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἄλωσις τῆς Χίου. Ἐνῶ δ' ἐν Ἑνετία διὰ φωτοχυσίων, πυροτεχνημάτων, καὶ ἱερουργιῶν ἐξεδηλοῦτο ἡ χαρὰ τῶν νικητῶν, οἱ Τούρκοι ἐλάμβανον τὰ δραστηριώτερα πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς μίσα. Οὕτως ἐφυλακίσθη ὁ διοικητὴς τῆς νήσου Χασὰν πασᾶς, καὶ καθιρέθη ὁ καπιτάν πασᾶς Γιουσούφ, καὶ ὁ μὲν Γεντσῆ Νωαμέτ ἐστάλη εἰς Τοσκμέ ὡς σερδάρης (φρούραρχος) μετὰ διαταγῶν ἵνα συγκεντρώσῃ ὑπ' αὐτὸν πάντας τοὺς ἐν ταῖς σατραπείαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δυναμένους φέρειν ὅπλα, ὁ δὲ Χουσεὶν πασᾶς διαρίσθη φρούραρχος Ἑλλησπόντου, καὶ συγχρόνως πέντε χιλιάδες πεντακῶσοι γιανίτσαροι καὶ πολλὰ σώματα ἐθελοντῶν μετ' ἐκτάκτων ἐπιχορηγήσεων ἐστρατολογήθησαν. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ σερασκέρης τῆς Ἑλλάδος Χαλίλ πασᾶς, μὴ δυ-

«Ἄφίνω ἀπόμῃ διὰ τα καὶ τότε βάνω σὲ ὄρκο φρικτὸ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένου, εἰς τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν μας, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μας Φιλοθέου, καὶ ἔθορκίζω τὸν ἀδερφὸ μου Γεώργη, τὸ σταυρὸ τὸν μαλαματένιον νὰ μὴ κόνε πειράξῃ, νὰ τὸν ἀπιθῶσῃ σὲ μία ἐκκλησία νὰ λειτουργεῖται, καὶ νὰ κάμῃ κολλάγι καὶ τότε σταίλῃ στὴν πατρίδα μας τοῦ Πακαθανάση νὰ τὸν ἀπιθῶσῃ στὴν ἐκκλησία μας, γιατί εἴμαστε ἄνθρωποι καὶ δε ξέρομε ποῦ καταναῖμε, καὶ τυχόντας σὲ καμμιά χρεια του μπορεῖ νὰ τὸν πουλήσῃ, γιατί ἄνθρωποι εἴμαστε καὶ πέφταμε σὲ λάθο. Αὐτός ὁ σταυρός εἶνε τοῦ μακαρίτου ἀδερφοῦ μας Φιλοθέου, καὶ νᾶχρη τὴν βίχῃ σου, Γεώργη μου, νὰ τὸν φυλάξῃς.

«Ἄφίνω καὶ στὸν ἀδερφὸ μου Γεώργη νὰ δώσῃ 50 τεκεῖνια στὴν κάσα γιὰ ἄλευθέρωμα σκλαβῶν, καὶ 10 σὲ ὄσκιτάλε, καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμῃ.

«Ἄλλο τίποτε δὲν ἔχω νὰ εἰπῶ, καὶ αὐτὴ εἶνε ἡ τέλει καὶ ὑστερινὴ μου βέλησι. Δημήτριος Χαριτόπουλος.»

νηθείς ἠ' ἀνακτήσῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Χαλκίδος Ἰβραίμ πασᾶ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν οἱ πασάδες τοῦ Σαρουχᾶν (Ἰωνικῆς Μαγνητίας), Ἐλθασαίου, Ἰωαννίνων, Τρικκάλων, Ναυπάκτου, καὶ Σκόδρας, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Γιουρούκων, ἢ ἀτάκτων Τουρκομάνων (1).

Ἰδίως δὲ διετέρμανε τὸν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ζῆλον τῶν Τούρκων ὁ νεω-
 ἀνάδης εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον Μουσταφᾶς Β'. Οὗτος μάλιστα ἀνα-
 λαβὼν τὰς ἡνίκας τοῦ κράτους ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς χάτι σερίφιον. « Ὁ
 » Θεὸς, ὑπέρτατος πάντων τῶν ἀγαθῶν διανομὴς, ἐχορήγησεν εἰς
 » ἐμὲ, ταπεινὸν ἁμαρτωλὸν, τὸ καλιφάτον ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου.
 » Ὑπὸ μονάρχας παραδεδωμένους εἰς τὰς ἡδονάς, καὶ τὸν ὕπνον, οὐ-
 » δέποτε οἱ πιστοὶ τῷ Θεῷ ὑπνέται ἀπέλαυσαν οὐδεμιᾶς ἡσυχίας.
 » Ἀπὸ τῆς σήμερον ἡ ἡδυπάθεια, αἱ ἡδοναὶ, καὶ ἡ ἀργία ἀποσκορα-
 » κίζονται τῆς αὐτῆς ταύτης. Ἐνῶ οἱ ἀπὸ τοῦ ἡγνάτου τοῦ ἡμετέ-
 » ρου ὑψηλοῦ πατρὸς κυβερνήσαντες πατισᾶχ ἦσαν ἔκδοτοι μόνον εἰς
 » τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἀργίαν, οἱ ἄπιστοι, τὰ ἀκάθαρτα ταῦτα ἄντα,
 » εἰσώρμησαν μετὰ τῶν στρατιωτῶν τῶν καὶ πρὸς τὰ τέσσαρα ὄρια
 » τοῦ ἰσλαμισμού, καὶ καθυπέταζαν τὰς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἤρπα-
 » σαν τὴν περιουσίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἔσταν εἰς δουλείαν
 » τοὺς πιστοὺς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν. Ἐκαστος γνωρίζει τοῦτο, ὡς
 » ἡμεῖς. Ὅθεν ἀπεφάσισα νὰ ζητήσω τῆ ἀρρώγῃ καὶ τοῦ θειοῦ ἡμῶν
 » κυρίου, λαμπρὰν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν τῶν ἀπίστων, τοῦ διαβολικοῦ
 » τούτου γένους, καὶ ἀρχίσω αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν τὸν ἱερὸν
 » πόλεμον. Ὁ εὐγενὴς ἡμῶν πάππος Σουλεϊμάν (τοῦ ὁποίου ὁ τάφος
 » ἀναδιδόη ἀπαύστως τ' ἀρώματα τοῦ λιθανιωτοῦ) κατὰ τὰ τεσσα-
 » ράκοντα ὀκτὼ ἔτη τῆς βασιλείας του, δὲν περιορίσθη ἵνα στείλῃ
 » τοὺς βιζίρας του κατὰ τῶν ἀκαθάρτων χριστιανῶν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ
 » ἴδιος τέλει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν προμάχων τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἔλαβε
 » παρὰ τῶν ἀπίστων ἐκδίκησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς διέτασσε. Καὶ
 » ἐγὼ ὁμοίως ἀπεφάσισα νὰ τοὺς πολεμήσω αὐτοπροσώπως. Σὺ μέγα
 » μου βιζίρη, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι βιζίραι, οὐλεμάδες, κεχαγιαῖδες
 » καὶ ἀγάδες τῶν στρατευμάτων, συνέλθετε περὶ ἐμοῦ, καὶ μελε-
 » τήσατε καλῶς τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο χάτι σερίφ. Συσκέφθητι
 » ἐὰν πρέπη ἠ' ἀρχίσω αὐτοπροσώπως τὰς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος

(1) Locatelli, storia della guerra in Levante. — Garzoni, σελ. 374—397.

« ἐχθροπραξίας, ἢ νὰ διατρίψω ἐν Ἀδριανουπόλει. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐκλέξατε το συμφέρον εἰς τὴν πίστιν, τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ τοὺς πιστοὺς τῷ Θεῷ. Ἢ ἀπόκρισίς σας, καθαρὰ ὡς ἡ ἡμέρα, πρέπει νὰ μοι ὑποβληθῇ πρὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀναβολέως. Σὰς χαίρειτῶ ».

Ἄν καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ συγκροτηθὲν μέγα διδάνειον ἀπέτρεψε τὸν σουλτάνον τῆς προτιθεμένης αὐτοπροσώπου ἐκστρατείας, οὗτος ὁμως ἐμμένων ἐν τῇ πρώτῃ ἀποφάσει ἐξέδωκε δεύτερον χάτι σερίφιον, περιέχον τὰς ἐξῆς τρεῖς μόνας λέξεις « Ἐπιμένω ἕνα ἐκατρατεύσω! »

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ζένος καλῶς ὀχυρώσας τὴν Χίον, ἰσχυρότερον τοῦ Βελιγραδίου, ὡς ἔγραφε, καὶ ἰκανὴν ἐν' ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐχθρικήν ἀποπειρὰν, ἐζήτησε παρὰ τῆς Γερουσίας στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς βοηθείας πρὸς ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεων. Καὶ τῶνόντι ὁ ἀτυχὴς ἀρχιναύαρχος ἐνζήλωτος ἐργασθεὶς πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς νήσου, ἐπεσκεύασε τὰ τείχη, ἤγειρε νέα ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα, κατεσκευάσεν ὑπογείους δρόμους πρὸς συγκοινωνίαν, καὶ ἐπιδιώρθωσε τὴν προκυμαίαν. Ἐνῷ δὲ περὶ ταῦτα κατεγίνετο, μαθίων, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ δεκαεῖς γαλιονίων, δεκατεσσαῖρων μαωνῶν, καὶ εἴκοσι τεσσαῖρων γαλερῶν, καὶ διοικούμενος ὑπὸ τοῦ καπιτάν πασᾶ Ἀμουτσαζαδὲ Χουσεῖν, εἶχεν ἐξέλθει τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐσπευσεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ συγκροτήσας μάχην μετὰ μεγάλων ζημιῶν ὑπεχώρησε (9 Φεβρουαρίου). Μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τούρκοι ἐνθάρρυνθέντες ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας ἀνενέωσαν τὴν μετὰ τῶν Ἑνετῶν ναυμαχίαν, καὶ κατανικήσαντες αὐτοὺς μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Χίου κατεδίωξαν (18 Φεβρουαρίου). Ἐνταῦτα συγκροτήσας ὁ Ζένος πολεμικὸν συμβούλιον ἐπρότεινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου, ἀφοῦ πρότερον ἐπιβίβασθῆ τὸ ὑλικὸν τοῦ πολέμου καὶ ἀνατιναχθῶσι τὰ ὀχυρώματα. Τούτων δὲ γενομένων, οἱ Ἕλληνες προσεκάλεσαν τὸν παραπλέοντα τουρκικὸν στόλον, ὅστις ἐλθὼν παρέλαβε τὴν ἀφρούρητον νήσον⁽¹⁾.

(1) Ἄμα γενόμενοι κύριοι τῆς Χίου οἱ Ἑνετοὶ βανδαλικῶς προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους κατοίκους. Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν ἐκλείσθησαν, καὶ τ' ἀνήκοντα αὐταῖς κτήματα ἐδημεύθησαν· διὰ παντὸς δὲ μέσου ἐξεβιάσθησαν εἰς ἐξωμοσίαν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι, μάτην ζητήσαντες διὰ θακρῶν, παρακλήσεων, καὶ δώρων τὴν χάριν ἵνα μείνωσιν ἀνενόητοι ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν πατέρων των. (Cantemir IV, σελ. 168—169). Ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ περιπόστου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἀπυ-

Ἡ Γερουσία καταταραχθεῖσα ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀπωλείας τῆς Χίου, καθήρσε τὸν Ζένον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, καὶ διέταξεν αὐστηρὰς περὶ τούτου ἀνακρίσεις· μετ' ὀλίγον δὲ ὁ δυστυχὴς ἀρχιναύαρχος συλληφθεὶς μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων ἀξιωματικῶν ἐρρίφθη εἰς τὰ δεσμὰ, ἐν οἷς καὶ πρὸ τῆς δίκης ἐλευσίνως ἐτελεύτησε μετὰ τοῦ συγκατηγορουμένου Πέτρου Κουερίνη ἐκτάκτου προβλεπτοῦ τοῦ στόλου.

θυνομένη πρὸς τὸν ἐν Χίῳ ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην γλαφυρῶς ἐκτίθει τὰς τότε διαπραχθείσας κατὰ τῶν Ἑλλήνων βερβαρότητας.

« Τὴν σὺν ἑκοσιτάμην ἐπιστολὴν δίκρυψιν ὑπεβρύχιον κατολοφυρομένην τὰ σοὶ τε συμβάδντα, ἢ τῇ πατρίδι, ἢ πᾶσι ἢ πάσαις, τοῖς αὐτοῦ λαχοῦσι τὴν οἰκίαν. Καὶ συνόδωροι λοιπὸν, καὶ τὸ κοινὸν τοῦτο συνάχθημι κένθημον. Συναπερβίη ἄρα καὶ συνεκλύθη καὶ Χίος τῷ χέματι τοῦ ὑπάρχοντος πολέμου, Χίος τὸ ἀμιγὲς καὶ ἀνοθευτὸν λειψάνον τῆς πάσης Ἑλλάδος, Χίος τὸ ἄτυλον τῆς ἁρθοδόξου θρησκείας, τῶν ἐν τῷ πελάγει νήσων ἡ εὐανθεστάτη βασιλεῖς, ὁ ἐπίγειος παράδεισος, τὸ τῆς οἰκουμένης ἐμπόριον. Καὶ ἐάλω μὲν ἄρτι καὶ ἐσκέλευται, καὶ ἀνεστάθη ἄλωσται δὲ τὴν τελευτῶσαν μετ' οὐ πολὺ ἔλωσιν, καὶ σκελευθήσεται, καὶ ἀνδραποδισθήσεται, καὶ γενήσεται ἐκ βίθρων ἀνάστατος· ἀλλ' οὐδὲ γὰρ ἀνασχετὸν ἤγχεσται ὁ βασιλεὺς τὴν αὐτοῦ τῶν Ἑνετῶν παραμονὴν, ἀλλ' ὅσον οὕτω πλῆθεις στρατευμάτων συναυλισθεῖσι συκρυφθήσεται, καὶ ἔσται αὐτῆς βραχὺ τι πολέμου παρανάλωμα, καὶ κερᾶνοῦσιν οἱ πολέμοι τὴν ἔξωσιν, πρὸς δὲ καὶ τοσούτων χριστιανῶν τὴν πώγευσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωτεύουσιν, καὶ συνελόντι φάναι τοιοῦτου φιλοχρίστου πολιτεύματος ἄρδην ἀνάστασιν, καὶ παντελεῖ ἔρημιαν, σὺν τοσούτων ναῶν ἀνασκευῇ, καὶ μετατροπῇ. Τότε γὰρ ἐπικλύσει ὅπως δευὰ εἰώθασιν ἐκτριβεσθαι τοῖς χριστιανοῖς, ὀπηνίκα χαλεπαίνωσι, καὶ τιμωρεῖσθαι δικαίως αὐτοὺς ὑπολάδωσι. Τοῦτο τῆτες τὸ ἀνδραγόθημα τῶν Ἑνετῶν, οὗτος ὁ θρίαμβος, αὕτη ἡ πεμπεία, καὶ τὸ τρόπαιον τοῦτο, χριστιανῶν ἀλώσεις, ἀλώσεων δούπος, εἰκόνων κατάπτωσις, παρθένων καὶ νέων διαφθοραὶ, καὶ ὑπερροαί, καὶ ἐξωμοσθαί· εὐγε τῆς ἀριστείας, εὐγε τῆς στρατηγίας. Οὐκ ἤδέσθησαν οἱ γεννάδαι τοὺς προγενεστέρους αὐτῶν, οἷς δι' ὄλου τοῦ Κρητικῆς πολέμου οὐχί τι τετόλμηται τοιοῦτον; οὐκ ἤδέσθησαν οἱ Ἕρμεις τὸ σφῶν σέδας, ὃ θρησκευοῦσι, καὶ ἀγιστεύουσιν εἰ τὴν Χίον ἐποικιοῦντες οὐκ ὀλίγοι, ἀλλ' εὐτελεῖς ἔρμαιοι, ἀλλὰ κούφην καὶ εὐεπιχειρωτὸν λείαν περὶ πλείονος ἔθεντο μεγάλῃς χριστιανῶν ἐξωλείας οἱ εὐσεβεῖς, οἱ δίκαιοι, οἱ πρῶτοι καὶ ἐλεημονεσθεῖ οἱ φιλόχριστοι καὶ φιλέλληνες, οἱ πολεμῆν ὑπὲρ Χριστοῦ φρονηματιῶντες, καὶ ἐπὶ τούτῳ σφύδρα τυροῦμενοι, καὶ χλιδῶντες, χριστιανὸς ἀπολλύουσιν οἱ Χριστοῦ προσηπίζεσθαι γαυριῶντες. Καὶ καταπευθόμεν ἄρα τότε προκατεληφρὸς, τὸ τε ἐπιὸν ἀτύχημα τῆς ἐνεγκόσης. Καὶ δὲ, ὦ φίλτατε καὶ τριπόθητε, ποῖον καὶ ὑκαγορεύσω κερμύβιον; Ποῖον σοὺ τῷ τραύματι τὸ ἀνώθυον ἐπιθήσω; Ὅς οὐδὲν μείον ὑποπέπτωκα καὶ ἤλωκα τῷ πάθει τούτῳ, καὶ παραμυθίας ἐνδέομαι, μήτοιγε παρηγορήσασθαι ἕτερον; Καὶ γὰρ λογισμοὶ ποικίλοι, βαρεῖς δὲ πάντες καὶ ἐξ Ἰησοῦ ἀλγεινοὶ τῇ ψυχῇ προσβάλλοντες ἄρθροι δεινῶς αὐτὴν κατατρίχουσιν. Ἄρα γε περίεστιν ὁ πατρῷος οἶκος; ἄρα γε ἀνέουσιν ἔτι οἱ τὸ γένος ἐγγυτάτω; ὅπερ ἄηδες ἐπίπαν ἐν ἀλώσει καὶ μεταβολαῖς ἐνυαλοῖς. Καὶ ποταπὴ ἄρα γε ἡ ἐν τούτῳ ἐπήρητα, καὶ συμφορὰ; τί γέγοναι τὰ θήλαα; τί τὰ βρέφη; οἷς ἰκανῶς εἰς ἀποψυχὴν πάθος τὸ δεῖμα τοῦ παθήματος; Τί δὲ καὶ περὶ σοῦ ἡγησαίμην κο-

Ὁ ἀντί τοῦ Ζένου διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος Ἀλέξανδρος Μολίνος κατέπλευσε τὴν 12 Μαΐου μετὰ νέων ἐπικουριῶν εἰς Ναύπλιον, καθ' ἣν ὄραν ὁ νέος σερασκέρης Ἰβραὶμ πασᾶς ἡγούμενος δώδεκα χιλιάδων Τούρκων, καὶ τριῶν χιλιάδων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης, ἐπροχώρει κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Ἐνετοὶ ὀχυρώσαντες καλῶς τὸν Ἀκροκόρινθον διώρισαν ἑκτακτον ἐπ' αὐτοῦ προβλεπτήν τὸν Ἰουστίνον Ῥίβαν τέσσαρες δὲ χιλιάδες ἐγχωρίων στρατολογηθέντων ὑπὸ τοῦ ἑκτάκτου προβλεπτοῦ τοῦ βασιλείου Φιλίππου Δονάτου καὶ τοῦ προβλεπτοῦ τῆς Λακωνίας Βαρθολομαίου Μόρου εἶχον

λέμου τυφῶνα μηδέποτε τοιοῦτον ἴδεντος, ἤδη δὲ καὶ ὑπὸ γήραος ἀπηυδηκότος;» Ἐπιστολάριον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1804, σελ. 137—139.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀνάκτησιν τῆς Χίου, οἱ ἑνταῦθα Ἕλληνες ἀποστειλαντες πρεσβίαν εἰς τὸν σουλτάνον ἐζήτησαν τὴν ἀνανέωσιν τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐξαιρητικῶν προνομίων. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσαν τῇ συντόμῃ ἐνεργείᾳ καὶ τοῦ περιφανοῦς συμπατριώτου τῶν Ἄλ. Μαυροκορδάτου, ὁστις γράφει αὐτοῖς τὰ ἑξῆς. «Ὅποσα τοῖς πρέσβεσιν ἡμῶν συναντελαβόμεν καὶ συνηγωνισάμεν τοῖς ἐναγχοῦς ἀφικόμενοι εἰς τὴν μοναρχικὴν πόλιν, καὶ πετωμένους ὅπως διὰ βασιλικῶν νέων συμβολαίων τὴν πρὶν ἀναλάβητε αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, ὧν ἐξεπεπτώκατε τῇ ὑποχειρώσει καὶ καταδυναστείᾳ τῶν Ἐνετῶν, αὐτὰ τε τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν πρέσβεων λόγος, ὁπόταν ἐπανέλθωσιν, ἐπιδηλώσει σαφῶς. Ἐ γὰρ ἡμῶν ἀφήγησις κόμπαν ἔξει πολὺν, εἰ καὶ μείω τοῦ μεγέθους τῶν συμπεπραγμένων. Ἔμεῖς δὲ τῆς ὑπαρχούσης εὐπορίας τὰς χάριτας ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαῖς ὁμολογηκότες, τῇ χρεῖσι κἀλιν ἐξεσθὲ με προθυμότατον. Ἐβῆρωθε.» Ἐπιστολάριον, σελ. 103—106.

Ὁ Καντεμὺρ διεγείτῃ, ὅτι οἱ ἐν Χίῳ Ἕλληνες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ σουλτάνου ἔν' ἀραιρεθῆ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἀετιῶν, ὡς μόνων αἰτίων τῆς κατ' αὐτῶν καταφοράς τῶν Ἐνετῶν, τὸ δικαίωμα τοῦ κολίτου, λέγοντες, ὅτι ἀδυνατοῦντες ἵνα ἐπὶ πλέον συζήσωσι μετὰ τῶν ἀμειλίκτων δικωκῶν τῶν ἐπρωτίμων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν πατριᾶ καὶ συνοικισθῶσιν ἐπὶ τινος ἐρήμου νήσου, καὶ ζήσωσιν ἐν αὐτῇ πένητες ἀλλ' ἀσφαλεῖς, παρὰ νὰ μένωσι καθ' ἐκάστην ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς κακοπραγίας τῶν φανατικῶν τούτων. Ὁ δὲ σουλτάνος εἰσακούσας τὴν παράκλησιν αὐτῶν κατέκασεν ὅλους τοὺς ἐν Χίῳ Λατίνους εἰς τὴν δουλείαν τῶν κατέργων, διατάξας καὶ τὴν δήμευσιν πάσης τῆς περιουσίας αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μόνον, δι' ἐπιμόνου παρακλήσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας καὶ μεγάλης διανομῆς χρημάτων ἀπηλλάγησαν οὗτοι τῆς καταδίκης τῶν κατέργων, ἐπὶ τῷ ὄρει ὅτι παρήρηξ ἤθελον ἐξωμώσει τὸν καθολικισμόν καὶ ἐναγκαλισθῆ τὸ ἑλληνικὸν θρησκειομα. Συνεπεία ὅμως καὶ τῆς τελευταίας δρακοντίου διατάξεως ἠναγκάσθησαν πάντες οἱ ἐν Χίῳ Λατῖνοι νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα οἱ Ἐνετοὶ παρεχώρησαν αὐτοῖς μετὰ γαιῶν καὶ πολλὰ προνόμια (Histoire de l'Empire ottoman, IV, 192, 219—221). Ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Χίου Ἀεονάρδος Βαλασρίνης, λαβὼν πολλὰς γαίας ἐν Μεθώνῃ, διαρρίσθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους 1696 ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου (in partibus infidelium) καὶ ἤδρευεν ἐν Ναυκλίῳ, τῇ τότε ἔδρῃ τοῦ Βασιλείου. (Gatsohi, σελ. 677).

καταλάβει ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἑλληνος Λάσκαρι τὰς μάλ-
λον περὶ τὸν ἰσθμὸν ἐπικαίρους διόδους.

Ὁ σερασκέρης ἔλθων κατεσκήνωσεν ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ Βρούσει
τῆς Κυρᾶς (Fontana), καὶ ἀποστείλας πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ
Ἕλληνας προκήρυξιν τοῦ μεγάλου βιζύρου, προσκαλοῦντας αὐτοὺς
εἰς σύμπραξιν πρὸς ἀποδιώξιν τῶν Ἑνετῶν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει χορη-
γήσεως μεγάλων προνομίων, ἀσυδοσίας, ἐλευθερίας, καὶ στρατιωτι-
κῶν βαθμῶν, ἀνέμενε τὴν ἐν τῷ Σαρωνικῷ ἐμφάνισιν τοῦ ὀθωμανικοῦ
στόλου πρὸς περισπασμὸν τῶν χριστιανῶν δυνάμεων.

Ὁ Μολίνος συγκροτήσας πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισεν ἵνα ὁ
μὲν στόλος ἀποβιβάξῃ τὸ μεγαλειότερον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τοῦ
ἰσθμοῦ, παραμένῃ ἐν τῷ Σαρωνικῷ πρὸς βοήθειαν, τὸ δ' ἱππικὸν νὰ
καταλάβῃ τὴν πρὸς τὸν Πόρον Πελοποννησιακὴν παραλίαν, καὶ συγ-
χρόνως ἐπιδρομῆς μεταβιβαζόμενοι ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατα-
φθείρωσι πᾶν τὸ τουρκικόν.

Μόλις εἶχον ληφθῆ τὰ μέτρα ταῦτα, καὶ ὁ Γερακάρης προσβαλὼν
τὸ ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Μόρον ἑλληνικὸν σῶμα ἔτρεψεν αὐτὸ
εἰς ἄτακτον φυγὴν, καὶ ἀνενοχλήτως εἰσελθὼν εἰς Πελοπόννησον
ἔφθασε λεπλατῶν μέχρι Τριπόλεως καὶ Λεονταρίου. Τοῦτον παρακο-
λουθήσας καὶ ὁ σερασκέρης ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ
Ἄργους, ἀναμένων τὴν ἐμφάνισιν τοῦ στόλου ἐν ἀρχίσῃ τὴν σκολορ-
κίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐν τούτοις ὁ Γερακάρης πυρπολήσας τὴν Καρύ-
ταιναν (Karindje) ἠνώθη μετὰ τοῦ σερασκέρη, ὅστις ἀπέλιπισθεὶς περὶ
προσελεύσεως τοῦ στόλου προσέβαλλε τὸ Ἄργος, πλὴν ἀποκρουθεὶς
ὑπὸ τοῦ γενναίου αὐτοῦ διοικητοῦ Οὐραγία, ἤγειρε χαρακώματα
πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς προσβολῆς. Καὶ τῶντι μετ'
ὀλίγων ὁ στρατηγὸς Στενῶ, καὶ ὁ Αὐγουστίνος Σαγρέδος, νεωστὶ
διορισθεὶς προβλεπτής τῆς Πελοποννήσου ἀντὶ τοῦ Μικιέλι, παρα-
λαβόντες καὶ τὰ πρὸ μικροῦ σταλέντα ἐξ Ἑνετίας στρατεύματα ἐξῆλθον
τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς Παλαιόκαστρον, δύο περίπου
μῖλια ἀπέχον τῆς Ἑνετικῆς πρωτεύουσος ἁμέσως δὲ συγκροτήσαντες
πολεμικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισαν ἵνα μὴ ἐπιτεθῶσι πρῶτοι κατὰ τοῦ
σερασκέρη, καλῶς ὠχυρωμένοι καὶ ἔχοντος ἀνωτέρα; αὐτῶν δυνάμεις,
καὶ διακλυθεύσωσιν ἐν ἀνίσῳ πάλῃ τὴν τύχην ὀλοκλήρου τοῦ Βασιλείου.

Ὁ Ἰβραὶμ πασᾶ; πληροφορηθεὶς ἐκ χριστιανῶν κατασκόπων περὶ τοῦ
ολιγαριθμοῦ τῶν ἐν Παλαιόκαστρῳ, διέταξε τὸ ἄθος τοῦ ἱππικοῦ ἵνα

προχωρήσῃ καὶ προκαλέσῃ τοὺς χριστιανοὺς εἰς μάχην. Ἄμα ἰδὼν τοῦτο ὁ Στενὸς εἰδοποιήσας κατεπειγόντως τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἀρχιστράτηγον, καὶ εἰς ἀπάντησιν διαταχθεὶς νὰ δεχθῇ τὴν μάχην, διήρесе τὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατὸν εἰς δύο σώματα, τοποθετήσας ἐν τῷ μέσῳ τέσσαρα τάγματα Σκλαβούκων· οὕτω δ' ἐκκινήσας ἐκ Παλαιοκάστρου κατέλαβε τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον χωρίον Μάνερα, καὶ καλῶς ἐν αὐτῷ ὀχυρωθεὶς συνεπλάκη μετὰ τοῦ ἐπιελθόντος σερασκέρη. Αἱματώδης καὶ πολύωρος συνεκροτήθη ἄγων, καθ' ὃν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἔπεσαν ἑξακόσιοι καὶ ἐτραυματίσθησαν τετρακόσιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ σερασκέρη Βεκίρ πασᾶς, ἐκ δὲ τῶν Ἑνετῶν ἐφρονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν διακόσιοι πενήτηντα ἐν συνόλῳ. Ἐπιτέλους ὁ Ἰβραὶμ πασᾶς ἠττηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς τὰ περὶ τὸ Ἄργος χαρακώματά του καὶ διὰ νυκτὸς ἀνεχώρησε πρὸς τὴν Κόρινθον, ἐγκαταλιπὼν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν πολλὰ πυροβόλα καὶ πολεμφοδία. Σῶμα Ἀλβανῶν δραμὸν εἰς καταδιώξιν τῶν φευγόντων Τούρκων ἐφόρευσε διακοσίους, ἠχμαλώτισεν ἰσαριθμούς, καὶ ἔλαβε πολλὰς τροφὰς καὶ φορτηγὰ ζῶα.

Ἡ Γερουσία μετὰ χαρᾶς μαθούσα τὴν νέαν ταύτην ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου γενναιοφρόνως ἀντήμαψε τὴν πίστιν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς συντελεσάντων κατοίκων τοῦ Ἄργους, Ναυπλίου, καὶ Κορίνθου, ἐν γένει μὲν ἀπαλλάξασα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς φορολογίας, εἰς δὲ τοὺς Κορινθίους ἰδίως διανείμασα ἀμοιβὰς καὶ ἀξιώματα.

Ἀκαλούθως ὁ Μολίνος διορίσας δύο χιλιάδας Ἑλλήνων εἰς τακτικὴν φρουρὰν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐξῆλθε τοῦ Ναυπλίου μετὰ τριάκοντα ἕξ πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν πρὸς συνάντησιν τοῦ τουργικοῦ στόλου. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Χίου ὁ ἀρχιναύαρχος Ἀμουτσαζαδὲς διορίσθη διοικητὴς τῆς νήσου, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καπιτὰν πασᾶ ὁ παραλάτης ἐξωμότης Χουσεὶν πασᾶς, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Μισσομώρτας (Ἡμεθωνῆς) (1). Ὁ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ στόλος ἀποτελούμενος ἐκ δεκακοτῶ γαλερῶν καὶ τριάκοντα ἕξ πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπίβαινε καὶ ὁ Ἄγγλος ἐξωμότης Μουράδ, ἐφόρμησε κατὰ τοῦ ἐπερχομένου Μολίνου ἐξω τῆς Χίου, καὶ μετὰ ναυμαχίαν ἐπὶ πέντε ὅλας ἡμέρας διαρκέσασαν, ἀμφότεροι οἱ στόλοι ἀπεχωρίσθησαν, ὁμοίως ὑποστάντες ζημίας, καὶ ὁμοίως τὴν

(1) Ἐπωνομάσθη οὕτως, ὡς μείνας ἡμεθωνῆς ἐν τινὶ μάχῃ ἐκ τῶν πληγῶν.

νάην οικειοποιηθέντες. Μετά τρεῖς ἡμέρας (21 Σεπτεμβρίου) ἀνεωόθη ἡ πάλη λυσιωδεστέρα καὶ αἱματωδεστέρα. Ἄμφότεροι καὶ ἤδη ὑπέστησαν καταστροφάς, πλὴν οὐδεὶς καὶ πάλιν ἀνεδείχθη νικητὴς. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Μετσομόρτος ἐπλευσε μετὰ τοῦ κατασυντετριμμένου στόλου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Μολίνος περίλυπος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοσοῦτων ἀξιωματικῶν καὶ πλοίων ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον (*).

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Τάρταροι εἰσβαλόντες εἰς τὴν Πολωνίαν, καὶ τὰ πάντα παραδόντες εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον ἐρθασαν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Λεμβέργης. Κατὰ τοὺς ὀθωμανοὺς χρονογράφους οἱ ἄγριοι οὗτοι ἐπίδρομοίς ἐπιρπύλλησαν τότε δέκα χιλιάδας χωρῶν, καὶ ἐξηνδρακοδίσαντο τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν.

Ἐ σουλτάνος αὐτοπροσώπως ὀδηγῶν τὴν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν ἐκστρατείαν ἐπολιόρκησε καὶ ἐξεπόρθησε τὴν Δίππαν, τῆς ὑποίας ἡ φρουρὰ διεπεράσθη ἐν στόματι μαχαίρας. Ὑστερον δ' ἔλθων εἰς συνάντησιν τοῦ διαβάντος τὸν Μοράβαν ποταμὸν στρατηγοῦ τῶν Αὐστριακῶν Βετεράνη συνῆψε μετ' αὐτοῦ μάχην, καθ' ἣν ὁ λεοντόθυμος οὗτος Ἰταλὸς ἠττηθεὶς συνελήφθη ζῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀπεκεφαλίσθη. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Μουσταφᾶς κατέλαβε τὸ ὄχυρὸν φρούριον Λουγὸ, τοῦ ὑποίου οἱ κάτοικοι μετὰ τῆς φρουρᾶς βαρβάρως κατεσφάγησαν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιόντος ἔτους (1696) ἡ Ἑσπερικὴ δημοκρατία πληροφορηθεῖσα, ὅτι ὁ σερκακέρης Ἰβραὶμ πασᾶς ἐπροτίθετο νὰ εἰσβάλλῃ ἐκ νέου εἰς Πελοπόννησον διέταξε τοὺς ἐν τῷ βασιλικῷ μηχανικοὺς ἵνα στείλωσι διάφορα τοπογραφικὰ τοῦ Ἰσθμοῦ σχέδια ὅπως ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῶν ἀπορρασισθῇ ἡ ὀχύρωσις. Συνάμα δὲ ἐπέσπευσε τὴν κατασκευὴν πλοίων πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ στόλου, καὶ στρατολογήσασα εἰς Ἰταλίας καὶ Δαλματίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι στρατευμάτων, διένειμε βαθμοὺς καὶ παράσημα εἰς τοὺς ἐν ταῖς προτέραις μάχαις διαπρέψαντας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καθορώσα, ὅτι ὁ ἐπιφοβώτερος τῶν ἐχθρῶν ἦτο ὁ Γερακάρης, ἀνὴρ ἐπιχειρηματίας, καὶ εἰδημονέστατος τῶν τε μερῶν καὶ τῶν κατῴκων, διέταξε τὸν ἑκτακτον προβλεπτήν τῆς Πελοποννήσου Ἰουστίνον Ριβᾶν ἐν ἀναεὶσῃ τὰς περὶ προστατεύσεως αὐτοῦ διακοπείσας διαπραγματεύσεις ἀντιπάσης θυσίας.

(*) Garzoni, σελ. 638--49. — Hammer, XII, σελ. 371, 377, 381, 392.

Ἐν τούτοις αἱ μετὰ τοῦ Λάμπη ἐπαναληφθεῖσαι σχέσεις τοῦ βέη τῆς Μάνης δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν αὐτόν, διὰ δηλητηρίου διαλυθέντος ἐντὸς προσφερθέντος καφέ. Ἀλλὰ τὸν δόλον ἔνοησας ὁ πονηρὸς Λάκων εὐσχήμως ἀπεποιήθη τοῦ νὰ λάβῃ τὸ ποτόν, καὶ ἔκτοτε πλεόν σπουδαίως ἐτέκθη περὶ ἀποδράσεως. Ὄθεν προσποιηθεὶς εἰσβολὴν πρὸς τὰ μέρη τῆς Ναυπάκτου, ἔφυγεν ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριάκοντα πιστῶν ἔδραμε πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἐπεδιδάσθη εἰς τὰς ἀναμενούσας δύο ἐνετικές γαλέρας. « Διαδοθείσης, λέγει ὁ Γαρζόνης, τῆς ἀνελπύτου προτελεύσεως αὐτοῦ, ἐχίρυσαν μεγάλως οἱ λαοὶ τοῦ βυζιλείου (τῆς Πελοποννήσου), ἡ δὲ Γερουσία μετὰ θρησκευτικῆς πίστεως ἐπεδοκίμασε τὰ γενόμενα ». Ὄθεν ἀμέσως ὀνομασθεὶς ἱππότης τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ λαβῶν σταυρὸν ἀδαμαντοκόλλητον, διωρίσθη τοπάρχης τῆς Ῥούμελης (Livadia), διατηρῶν, κατὰ τὰς συνθήκας, σωματοφυλακὴν ἐκ δεκαπέντε πιτῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος (1).

(*) Ἐκτὸς τοῦ Λάμπη σευτέλεσεν εἰς προσέλευσιν τοῦ Γερζάρη καὶ ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Παναγιώτης Δοξέρης, στρατευόμενος ὑπὸ τὰς Ἐνετικές σημαίας (Πανελλ. Φιλολογία, σελ. 425). Οὐχ ἦτον ἡμῶς πρὸς τοῦτο συνήγγισε καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς περὶ τὴν Ναυπακτίαν μονῆς Βερνακόβης Ἰάκωβος, ὡς βελοῦται ἐκ τοῦ ἐξῆς πιστοποιητικοῦ, ὅπερ εὖρον ἐν τῇ εἰρημένῃ μονῇ.

« Ἡμεῖς ὁ Ἀλέξανδρος Μολίνος διὰ τὴν Γαληνοτάτην πολιτείαν τῶν Ἐνετῶν καπιτὰν γενεράλης.

« Ἐπιθὴ καὶ τὸ ὑπερέντιμον μοναστήριον τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου θεμελιωμένον ἀπὸ τοὺς βραβεῖς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὰ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἐπάκτου καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Λοιδορικίου, νὰ ἐξημιώθηκε θανατῆ, ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀπερασμένους περιδρόμους τῶν Ὀθωμανικῶν ἀρμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, διὰ τὴν ἐξεπανερωθήκη ὁ παπᾶς Ἱερομόναχος Ἰάκωβος, ἡγούμενος τῆς αὐτῆς μονῆς, καὶ ἀγροικῶτον μὲ ἀθηναικῶς προστολῆς, ὡς φανερῶν ἢ ἀποδείξαις του, ὅθεν καὶ ἀλισιθωμένως εἰς σκληρὰν ἀλγμζλωσίαν, τὸν ἐφοβήσαν ὅτι νὰ τὸν χαλάσωσιν διὰ τὰς ὑποψίας πῶς ἐσύνδραμεν εἰς τὴν ἀποστροφὴν τοῦ ἀφεντὸς Αἰμπεράκ μπεη. Διὰ τοῦτο ἀναζητῆ ὁ προειρημένος ἡγούμενος, διὰ ἀνταμιδοῦν ὅπου ἔλαθεν αὐτὸ τὸ μοναστήριον, νὰ τοῦ δοθῶν ἄνω Ἐυχαρίων χέρτζα, ἅτινα βεβαίως νὰ ἦσαν πάλαι αὐτοῦ τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ ἀπὸ κᾶποιον Τούρκου ὀνόματι Δωρᾶν μπη εἰς τόπον ὅπου Ἀγγος ὀνομάζεται, ἐπὶ καὶ ἄλλα νὰ κτίσῃ ἕνα νερόμυλον τοῦ ὅπου τὰ θεμέλια ἕως τοῦ νῦν φαίνονται πῶς ἄλλοτε ἦσαν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου ὁμοίως ζητῆ τὴν βεβαίωσιν τοῦ σπιτοῦ ὅπου τοῦ ἐδόθηεν εἰς τὴν Ἐπακτον ἀπὸ τῶν ἐξοχώτατον προεδιτῶν ἐστρατοδινάριος Ὀρνος, ὅτι νὰ μὴ χρεωστῆ νὰ δίδῃ αὐτὸ τὸ μοναστήριον κατὰ ρεάλια τριάντα δι' ἄλην του τὴν καρποφορίαν. Συγκαταβαίνοντας οὖν ἡμεῖς πρὸς τὰς αἰτήσεις αὐτοῦ ὡς ἐν ἀρμόδιαις μὲ τὸ δίκαιον καὶ μὲ τῆς Ἀθηνῆς τὸ συμφέρον, ὅπου διὰ τὰ ὑποστατικά, δίδομεν κατὰ τὴν

Συγκεντρωθέντος ἐν Πόρῳ τοῦ ἐνετικῆς στόλου καὶ τοῦ συμμαχοῦντος παπο-μελιταίου, συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ καταδίωξις τοῦ ἐν Θήβαις στρατοπεδεύοντος σερασκέρου. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ μὲν Γερακάρης μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπεδιβάσθη εἰς Σάλανα πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν Βοιωτία Τούρκων, σῶμα δ' ἐκ χιλίων ὀκτακοσίων Ἀλβανῶν ἐξελθὼν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐξέτεινε τὴν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν μέχρι Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν (*).

Μετ' ὀλίγον ὁ Μολίνος πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ καπιτὰν πασῶς Μετσομόρτος ἐνεφανίσθη μετὰ τριάκοντα πλοίων εἰς Καφηρέα, ἀνέθηκεν εἰς τὸν προβλεπτήν τοῦ βασιλείου Σαγρέδον τὴν φρούρσιν τῆς ἄρτι διαγραφείσης ὀχυρωτικῆς γραμμῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, φρουρουμένης ὑπὸ πέντε χιλιάδων στρατιωτῶν καὶ πολλῶν ἐλληνικῶν σωματίων, καὶ ἐξήλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ ὀθωμανοῦ ναυάρχου, τὸν ὁποῖον καταναυμαγήσας μετὰ τῶν Ἀνδρῶν καὶ Γιοῦρων ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Εὐβοίαν. Μετ' ὀλίγον ὁ Μετσομόρτος ἀποπειραθεὶς ἀπόβασιν εἰς Τήνον, καὶ

ἔξεν τοῦ γενεραλικοῦ ἡμῶν καπιταναύτου, τὰ ἔνωθεν ὀκτὼ ζευγάρια ὅπου ἦσαν τοῦ Τούρκου τοῦ Δουράκ μπη μετὰ τὸ μοναχὸν χρέος τῆς δεκατίας* προσέτι ἀδόμορον ἔξουσίαν νὰ κτίσῃ τὸν μύλον εἰς τὸν τόπον ὅπου γυρεύει, καὶ ἀκόμη βεβαίωτομον ἀπὸ κάθε μέρος τὴν ἀπόφασιν τοῦ βενεραμίνου 16 Μαΐου 1692· ἔθεν ἄς ἀκολουθῆ ἄσκανδάλιστα τὸ ἔξουσιασμα τοῦ σαιτίου εἰς τὴν Ἐπακτον, καὶ τὸ δεκρέτον τοῦ Ὁρνου 8 Φεβρουαρίου 1694, διὰ νὰ μὴν στενοχωρᾶται εἰς περισσώτερον παρὰ εἰς βράβλια τριάντα διὰ τὰ εἰσδήματα καὶ ὑπάρχοντα τοῦ μοναστηρίου.

* Καὶ αὕτως παρηγορημένη μετὰ τίτλους ἐνεργετήματα τῆς αὐθεντικῆς πολυωρίας αὐτῆς ἡ ἀγία συντροφία ἄς ἀκολουθῆ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ναοῦ, καὶ ἄς παρακαλῆ θερμὰ διὰ τὴν ὕψωσιν τῆς γαληνοτάτης Πολιτείας. Διὰ καὶ προστάττομεν νὰ μεταγραφθοῦν τὰ παρόντα μας γράμματα εἰς τὸ βεγίστρον μετὰ τὰς ἀναγκαίαις σημειώσεις ὅπου συμπερῶν διὰ τὴν ἀπαράλλακτον τήρησιν αὐτῶν.

* Εἰς πίστωσιν τῶν ὀκίων καὶ ἐγένετο εἰς Ναύπλιον 18 Δεκεμβρίου 1696 κατὰ τὸ νέον ἀκαλενδῆριον.

Ἄλέξανδρος Μολίνος καπιτὰν γενεράλης. *

(*) Οἱ ἐπὶ Μοροζίνη ἐκπατρισθέντες Ἀθηναῖοι, θλιβόμενοι ἐκ νοσταλγίας, καὶ ἄλλων ὕλικῶν κακουχιῶν, ἐξήτησαν παρὰ τῆς Πύλης ἵνα τοῖς ἐπιτραπῆ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὰς πατρικὰς ἐστίας. Ὁ σουλτάνος ἔστειλὲν εἰς Ἀθήνας τὸν Ἀβδουλάμ-πασῶν, ὅστις ἔλθων κατεσκήνωσεν εἰς Καλλιβόρην. Εἰς προὔπαντσην ἐξελθόντες οἱ προκριτότεροι τῆς πόλεως, διὰ τοῦ Νικολάου Χιλιᾶ, ἐδόχημονος τῆς ὀθωμανικῆς διαλέκτου, παρεκάλεσαν αὐτὸν ἵνα προσφερῆ μετὰ γλυκύτητος μέχρι τῆς περιουσίας καὶ τῶν ἄλλων τῆδε κακείας ἀεσπαρμένων. Τρόντι ὁ Ἀβδουλάμ ἐξ ὀνόματος τοῦ σουλτάνου, ἀφῆσας τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τρία ἔτη ἀφορολόγητους, καὶ παραχωρήσας εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας ὅλα τὰ κτήματα προσέλυσε πολλούς. Ἰστέρον δ' ἐδόχημῆθη ἡ περιουσία τῶν μὴ ἐπιστρέφάντων. (Περαιβοῦ, Συνοπτικὴ κατάστασις Ἀθηνῶν, ἐν τῇ Β' Τόμῳ Ἱστορίας Σουλίου καὶ Πάργας, ἐν Βενετίῳ 1813, σελ. 172—173).

ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Κονταρίνη καὶ τοῦ ἐκτόκτου προβλεπτοῦ τῆς νήσου Βαρθολομαίου Μόρου, ὀπλίσαντος ἀμέσως ἐξακοσίους Τηνίους, ἐπλευσεν εἰς Ἑλλάσποντον (1).

Ὁ στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου Μισαρηζαδῆς Ἰβραὶμ πασᾶς πρὸς ἀντεκδίκησιν τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Γερακάρη καὶ τῶν Ἀλβανῶν, διέταξε τὸν φλαμπουριάρην (sandjak) τῆς Λεβαδείας Μωαμέτ πασᾶν νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Σάλονα μετὰ εἰκοσὶν ἀποσπασμάτων πεζικοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἐνθόντες εἰς τὴν ἐχθρικήν δύναμιν ὤρκηθησαν πίστιν, καὶ παραδόντες τρεῖς κροῦχοντας (Kodjabaschis) ὡς ὁμήρους, κατεγράψαν περὶ τοῦς διακοσίους ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (2).

Ὁ Γερακάρης μετὰ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Στερεᾶς διαδραμὸν τὴν Φθιώτιδα καὶ Εὐρυτανίαν, εἰσῆλθεν εἰς Ἡπειρον, καὶ ἀπανθρώπως ἐλεηλάτησε τὴν Ἄρταν (27 Αὐγούστου). Διὰ τῆς ἐξῆς ἰκετηρίου πρὸς τὴν Δημοκρατίαν ἀναφορᾶς οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἐξιστοροῦσι τὰ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην λαθόντα χάρων.

« Ὑψηλότατοι, ἐλεγκρότατοι καὶ ἐξοχώτατοι αὐθένται καὶ διοικηταὶ τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας τῶν Ἑνετῶν, ἡμεῖς οἱ ἐκ τῆς ἡχμαλωτισμένης Ἄρτης ἄθλοιοι καὶ ταλαίπωροι δούλοι ὑμῶν, δουλικῶς τὴν ἐξοχότητα ὑμῶν προσκυνοῦμεν, ἕως ἐδάφους τῆς γῆς προσκυνοῦντες, παρακαλοῦντες καὶ διόβριμοι τοῦ παντοδυναμοῦ Θεοῦ νὰ διατηρῆ τὸ ἔνθεον καὶ γαληνοτάτον κράτος τῆς δικαιοτάτης ἀριστοκρατίας ὑμῶν ἀσινὲς ἀπὸ πάσης ἐναντίας ἐπηρείας καὶ ἀνώτερον ἀνταροῦ παντὶς σιστήματος.

« Τὸ γράμμα μας, ἐξοχώτατοι καὶ ὑψηλότατοι αὐθένται, εἶναι διὰ νὰ ἀναφέρωμεν πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας τὰς μεγάλας δυστυχίας καὶ αἰχμαλωσίας, καὶ δεηθείαις τῶν ὑπαρχόντων ἡμῶν, καὶ ἐμπρησμοῦς τῶν οἰκῶν καὶ ἐκκλησιῶν ἡμῶν, ὅπου ἔγιναν εἰς ἡμᾶς διὰ χεῖρας τοῦ ὑψηλοτάτου καθολικοῦ Αἰμπεράκη. Ἡμεῖς αἱ ἔλαινοι, ἐξοχώτατοι αὐθένται, εἶχαμεν ἕως τοῦ νῦν (ἀφ' οὗ ἡ Ἁγία Μαύρα καὶ ἡ Πρέβεζα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας ὑμῶν) δέκα τρεῖς χρόνους, ὅπου μὲ τὸ νὰ εἴμεσθην ὁμοροὶ, ἐφοβεριζόμεθα ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς αἰτήης αὐθεντίας· νὰ αἰχμαλωτισθοῦμεν, ὅμως εἶχαμεν ἔνοιαν καὶ ἐφυλαγόμεσθαι κατὰ τὸ δυνατόν μας, καὶ εἶχομεν φυλαγμένο τὸ ποῦγμά μας, καὶ δὲν ἐβλάβημεν παντελῶς, καὶ εἶχαμεν προθυμίαν καὶ πρότερον νὰ προσπέσωμεν καὶ νὰ προσκυνήσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν γαληνοτάτην αὐθεντίαν διὰ νὰ λυτρωθοῦμεν ἀπὸ τοῦς φόβους, ἀλλὰ ἐμποδιζόμεθα ὑπὸ τῶν κρατούντων ἡμῶν· μόλις δὲ μετὰ τοὺς δεκατρεῖς χρόνους ἐπίτραμεν εἶδειαν, καὶ περὺθῶς

(1) Garzoni, 687--93.

(2) Haimmer, XII σελ. 401.

μετὰ προθυμίας ἐπήγαμεν εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, καὶ ἐπροσκυνήσαμεν, καὶ ἐγέννημεν σοῦδοι τοῦ ἁγίου Μάρκου, διὰ μέσου τοῦ ὑψηλοτάτου ἀφέντου γενεράλη Ἀντωνίου Μολίνη, καὶ συμβιβάσθημεν μετ' αὐτοῦ νὰ πληρώσωμεν κατ' ἔτος βεβαίαν τὸν ἀριθμὸν χίλια πεντακκῶσια, ἤτοι 4500, καὶ ἔσονται νὰ ἴθλων ὁ μισὸς καιρὸς ἐπληρώσωμεν τὴν βεβαίαν ἡμῶν βεβαίαν ἑπτακκῶσια πεντήκοντα ἤτοι 750, καὶ ἐχάρημεν ἅπαντες χαρὰς μεγάλην πῶς ἐλευθερώθημεν ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φόβου τῆς εἰχμαλωσίας καὶ εἴμισθεν ἐλεύθεροι. Ἐξαπίνης δὲ, δὲν ἤξεύρωμεν πῶς, ἦλθεν ὡς φθοροποιὸς ἀστραπή ὁ ὑψηλοτάτος καβαλιέρ Λιμπεράκης, καὶ ἔβρισε καὶ ἠράνισεν ἄρρη τὴν Ἄρταν καὶ τὰ χωρὰ αὐτῆς, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας χριστιανοὺς, ἄρπαξε τὰ ὑπάρχοντα ἡμῶν, ἔκαυσε τὰ ὀσπίτια, ἐδήμιευσε τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐβρίψαν κατὰ γῆς τὰ ἕγχα ἄρτοφώρα μετὰ τοῦ ζωιφόρου ἄρτου, ἔσυραν γυναῖκας μετὰ τῶν παιδίων αὐτῶν, ἐκράβισαν καὶ ἐφθείραν παρθένους, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ ἐποίησαν οἱ ἔθνῳ καὶ τοῖς χριστιανοῖς λεγόμενοι χριστιανούς ἡμᾶς ἐκακοποίησαν καὶ ἐλεηλάτησαν λεηλασίαν ἐσχάτην τῇ εἰκοστῇ ἐβδόμῃ τοῦ αὐγοῦστου μηνός, καὶ τελείως ἡμᾶς ἐστέρησαν τῶν ὑπαρχόντων. Πολλοὺς ἀπὸ λόγου μας, πιστεύσατε αὐθένται ὑψηλοτάτοι, ἐγύμνωσαν τελείως, ὡς τοὺς ἐγέννησεν ἡ μήτηρ αὐτῶν, καὶ ἐπεριπατοῦσαν γυμνοὶ, φεῦ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, θάμα ἐλεινὸν τοῖς ἄρῳσι καὶ τί λέγομεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην μόνον; ὅπου καὶ ἕως τὴν σήμερον γυμνοὶ συνδιόγουσιν, οὔτε σκεπάσματα ἔχοντες πρὸς αὐτάρκειαν, οὔτε ἐνδύματα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, αὐθένται ἐχοχῶτατοι, θάμβος ἦν νὰ ἴδῃ τις τὸν ἥλιον αὐτὸν ὅπου ἐσκοτίθη συμπάστων, λογιάζομεν, καὶ αὐτὰ τῇ μεγίστῃ δυστυχίᾳ τῇ γενομένῃ ἡμῖν δὲν ἤξεύρωμεν τί νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, εἰς τίνα θρησκείαν εὐρίσκειται, μὲ τοὺς Τούρκους ὄντας χριστιανοὺς ἐπολιέμει, καὶ τώρα μὲ τοὺς χριστιανοὺς συνδιόγων, χριστιανοὺς πολεμεῖ χριστιανὸς λέγεται, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ δὲν ὁμοιάζουσι χριστιανικὰ, διότι τινὰ τῶν Τούρκων δὲν ἐβλοψε, μήτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἔλαθε οὐδὲ ὄβολον ἐξω ἀπὸ δέκα ὀσπίτια ὅπου ἔκαυσε, ἀλλὰ μήτε τῶν Ἑβραίων ἔλαθέ τι, μόνον δὲ τοὺς χριστιανοὺς ἐζημίωσε καὶ ἠστέρησε τῶν ὑπαρχόντων, ὥστε καὶ μίαν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου Ἰωάννου ἔκαυσε δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γράψωμεν καταλεπτῶς ὅλα τὰ κακὰ, ὅπου μᾶς ἔκαμε, τοῦτο μόνον γράφομεν, ὅτι ὡς ἐχθροὶ καὶ ἀλλότριαι τῆς θρησκείας ἡμῶν ἐφέρθησαν πρὸς ἡμᾶς ἴσως καὶ οἱ γραμμικοκομισταὶ ὅπου ἔρχονται πρὸς τὴν ἡμῶν ἐχοχότητα, διὰ ζωσῆς φωτὸς θέλει τὰ φανερώσει πλατύτερον. Ἐπι δὲ προσεπαπειλεὶ διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ πάλιν νὰ μᾶς ἀφανίσῃ τελείως καὶ νὰ μᾶς ἐκατέψῃ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο προσκυνοῦμεν ὑμᾶς, ἐκλιπαροῦμεν, παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα ὑμῶν, αὐθένται ἐχοχῶτατοί, ἵνα συμπασχῆσθε ἡμῖν καὶ ἐλεήσετε ὡς ἐλεήμονες, καὶ ποιήσετε ἔλεος μετ' ἡμῶν διὰ τὸν τοῦ ἐλεήμονος μακαρίζοντα Κύριον, καὶ ποιήσθε δικαιοσύνην εἰς ἡμᾶς, ὡς χριστομίμητοι καὶ δικαιοτάτοι κριταί, ἵνα εὔρητε τὸν δίκαιον κριτὴν Χριστὸν, τὸν θεὸν ἡμῶν, ἴλεον ἐν τῇ φρικτῇ καὶ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως, διότι θέλετε ἐλεῆσαι καὶ δικαιώσει ἀνθρώπους ὁμογενεῖς, ὁμοφίλους, καὶ ὁμοπίστους χριστιανοὺς, διὰ τοὺς ὁποίους ἔχυσεν ὁ δεσπότης Χριστὸς τὸ ἅγιον αὐτοῦ

αἷμα ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοὺς ἐξηγόρασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ διαβόλου. Νεύσατε τοίνυν, ὡ βέλτιστοι καὶ ὑψηλότατοι αὐθένται, εἰς τὴν κάκωσιν καὶ ταπεινώσιν ἡμῶν τῶν ἀλλῶν καὶ τάλαιπῶρων ἀδελφῶν σας χριστιανῶν, καὶ μὴ ἀποτύχωμεν οἱ ἄθλιοι τῆς αἰτήσεως, καὶ ἀφανισθῶμεν καὶ ἐξαλειφθῶμεν τελείως ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἡμεῖς ὑποσχόμεθα πληροῦν τὸ κατ' ἔτος συμπεφωνηθέν· καὶ προσέτι μένομεν χρεώσται ἵνα εὐχόμεθα καὶ παρακαλῶμεν τὸν παντοδύναμον Θεόν, νὰ διαφυλάτῃ καὶ νὰ διατηρῇ τὸ γαληνότατον κράτος καὶ δικαιοσύνην τῆς γαληνοτάτης ἀριστοκρατίας ἡμῶν ἀσινές καὶ ἀλώθητον πάσης ἐναντίας ἐπιηρείας καὶ περιττώσεως εἰς αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν.

1696 Ὀκτωβρίου 28, κατὰ τὸ παλαιόν.

Ἀκόμη παρακαλοῦμεν τὴν ἐξοχότητα ἡμῶν τὸ εἶτε ἤθελε φανῆ νὰ πληρῶνουμεν, νὰ γένῃ κοινὸν εἰς τὴν Ἄρταν, τὰ χωρία τῆς καὶ τὰ Τζιουμέρκα καὶ Ῥαδοβίτζι· εἶτε ἐφάνη κεινῶς εἰς ὅλους νὰ γένῃ μὲ τὸ ἴδιόν τους θέλημα.

† Γρηγόριος Ἱερομόναχος ὁ διδάσκαλος καὶ ἐπίτροπος τοῦ Ἄρτης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Θεόδωρος Ἱερεὺς ὁ οἰκονόμος Ἄρτης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Διέζος Μπουστρῶν ὁ λογοθέτης Ἄρτης καὶ δούλος ἡμῶν.

† Χριστόδουλος Ἱερεὺς ὁ σακελλάριος Ἄρτης εὐχέτης ἡμῶν.

† Ἰωάννης Χαϊκάλης ὁ ακευοφύλαξ Ἄρτης καὶ δούλος ἡμῶν.

† . . . . . πλιώτης ῤεφενδόριος Ἄρτης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Ἰωάννης Ἀνδρόνικος καὶ δούλος ἡμῶν.

† Ἰωάννης Ἱερεὺς ὁ Καστρίσιος καὶ εὐχέτης σας.

† Ἰωάσαφ Ἱερομόναχος καθ' ὄδον Βρούσεως καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Γεώργιος Ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῶν Γονάτων καὶ εὐχέτης σας.

† Δαμιανὸς Ἱερομόναχος ἡγούμενος Βλαχέρνης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Ἰωάννης Πετρῆς ὁ δικαιοφύλαξ Ἄρτης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Βασίλης Βράνης καὶ δούλος ἡμῶν.

† Δημήτριος Ἱερεὺς ὁ οἰκονόμος Κωνοτακίων καὶ δούλος ἡμῶν.

† Δημήτριος Ἰάπτης πρωτονοτάριος Ἄρτης καὶ δούλος ἡμῶν.

† Λεοντάρης Κατζούλη καὶ δούλος ἡμῶν.

† Ἀντώνιος Ἱερεὺς Ἱερομνήμων Ἄρτης καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Γερμανὸς Ἱερομόναχος καὶ εὐχέτης σας.

† Χρῦσανθος Ἱερομόναχος ἡγούμενος τοῦ Θεοτοκίου καὶ εὐχέτης ἡμῶν.

† Γαβριὴλ Ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος τῆς Κυρίας Πεφανερωμένης καὶ εὐχέτης.

† Μηνᾶς Πατακηνὸς ἀπὸ Χαλικιάδες, καὶ δούλος ἡμῶν.

† Νικόλαος Γλυκὺς καὶ δούλος τῆς (*)).

Μετὰ τὴν λεηλασίαν τῆς Ἄρτης ὁ Γερακάρης, εἶτε ὑποβλεπόμενος ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, εἶτε καὶ πρὸς θεραπείαν ποδάγρας, μετὰ

(*) Miklosich et Muller, Acta et Diplomata Graeca, III, σελ. 275—76.

λως αὐτὸν παρενοχλοῦσης, παρητήθη τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας, καὶ ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν, ἐνθα καὶ μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσε.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα δύο ἔτη τοῦ πολέμου (1697—1698) τὰ ἐν Ἑλλάδι πολεμικὰ ἔργα περιορίσθησαν εἰς ἀπόπειραν τῶν Τούρκων πρὸς εἰσβολὴν εἰς Πελοπόννησον καὶ πρὸ πάντων μικρὰς τινὰς ναυμαχίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1697 Τούρκοι ἀποβάντες νύκτωρ εἰς Τήνον ὑπὸ τὸν βένη Κεσιντοῦν ἐλεηλάτησαν χωρία τινὰ, πλὴν μετὰ ζημιῶν ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καὶ τοῦ γενναίου πρόβλεπτοῦ Μόρου. Τοῦτο μαθὼν ὁ ἐν Ναυπλίῳ παραχειμαζῶν Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπερασίσθη ἡ καταδιώξις τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἐμφάνισιν ἀνέμενον ὁ ἐν Θήβαις μετὰ ὀκτὼ χιλιάδων στρατοπεδεύων Γιουρούκ πασᾶς, ἄρτι διορισθεὶς σερασκέρης ἀντὶ τοῦ Ἰβραὴμ Μισιρλιζαδῆ, ἵνα εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον. Οὕτως ὁ Μολίνος ἐνίσχυσας τὴν ὀχυρωτικὴν γραμμὴν τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ νέων στρατευμάτων καὶ πολλῶν ἐμπειροπολέμων Ἑλλήνων, ἐξῆλθεν εἰς τὸ Αἰγαίον, καὶ τὴν 5 Ἰουλίου συναντήσας τὸν Μετσομόρτον ἐξῶ τῆς Τενέδου μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἐνετὸς ἀρχιστράτηγος διατρέξας τὸ πέλαγος πρὸς ἐκφόδισιν τῶν ἐχθρῶν ἐπανῆλθεν εἰς Πόρον, καὶ ἀπεβίβασε δύο χιλιάδας στρατιωτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ σερασκέρου ἀπειλουμένου Ἰσθμοῦ.

Καὶ τῶνδ' ἐπιπέσει μετ' ὀλίγον ὁ Γιουρούκ πασᾶς ἐνθάρρυνθεὶς ἐκ τῆς περὶ τὸν Καφρέα ἐμφάνισως τοῦ Μετσομόρτου ἠτοιμάσθη πρὸς εἰσβολὴν, καὶ πρὸς κατασκόπησιν προέπεμψεν εἰς Μέγαρον ἑκατὸν ἵππεις, οἵτινες συναντηθέντες ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν προσκόπων ὑπεχώρησαν ἀπολέσαντες τινὰς τῶν ἐταίρων. Μετὰ τοῦτο ὁ σερασκέρης διέταξε τρεῖς χιλιάδας σπαχίδων ἵνα προσβάλλωσι τὰ ἐχθρικά χαρακώματα, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀποδεκατισθέντες ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ πυρός ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπαναστρέψωσι. Ἐπὶ τέλους ὁ Γιουρούκ πασᾶς αἰσθανθεὶς τὴν δύναμιν τῶν Ἐνετῶν, καὶ μὴ βλέπων τὸν στόλον ἐρχόμενον πρὸς σύμπραξιν, ἀπεσύρθη εἰς Θήβας.

Ὁ Μολίνος μαθὼν τὴν περὶ Καφρέα ἐμφάνισιν τοῦ Μετσομόρτου ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ ναυμαχίης ἐν Ἄνδρῳ ἀνεδείχθη νικητῆς (1 Σεπτεμβρίου). Τὴν 19 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀνεναώθη ἡ ναυμαχία μεταξὺ Κέας καὶ Καρόστου, καὶ ὁ μὲν Μετσομόρτος ἠττηθεὶς

ἀπεσύρθη εἰς Χίον, ὁ δὲ Μολίνος κικητὴς ἐπανήλθεν εἰς Ναύπλιον πρὸς παραχειμάσιν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1698 ἡ Γερουσία ἀνακαλέσασα τὸν Μολίνον διώρισεν ἀρχιναύαρχον τὸν γερουσιαστὴν Ἰάκωβον Κορνάρου, διαπρέψαντα ἐν τῷ Κρητικῷ πολέμῳ, καὶ εὐδοκίμητάντα ἐν τῇ διοικήσει τῶν τεσσάρων νήσων, καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Πελοποννήσου. Οὗτος ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν, ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ ἀπεράσισε τὴν καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φρουρήσεως τοῦ Ἰσθμοῦ διὰ τριῶν γερμανικῶν ταγμάτων καὶ ἀξιωμαχῶν ἐντοπίων σωμάτων, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τοῦ Βασιλείου Φραγκίσκου Γριμάνη.

Τὴν 13 Ἰουνίου ἐκπλεύσας τοῦ Ναυπλίου ὁ ἑκτακτος προβλεπτὴς τοῦ στόλου Δολφίνος διηυθύνθη μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας εἰς Ἑλλήσποντον, πλὴν ἐκ γαλήνης παρακωλυθεὶς ἐν Λήμνῳ καὶ παραδώσας τὴν νῆσον εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, ἐπλευσεν εἰς Ἴμβρον, ἐνθα μετ' οὐ πολὺ ἠνώθη καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κορνάρου στόλος. Μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Μετσομόρτος ἐξελθὼν τοῦ Ἑλλησπόντου προσωρμίσθη εἰς Τένεδον. Ὁ Δολφίνος μάτην προκαλέσας αὐτὸν εἰς ναυμαχίαν ἐπλευσε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα ἐξερθεῖται τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην. Ἐπὶ τέλους ὁ Μετσομόρτος καταδιωκόμενος ἠναγκάσθη νὰ συμπλακῆ δις (21 Σεπτεμβρίου), πλὴν μετὰ ζημιῶν ὑπεχώρησεν. Μετὰ τοῦτο ὁ Δολφίνος φορολογήτας πολλὰς νήτους, καὶ ἰδίως τὴν Θάσον, Σαμοθράκην, καὶ Ἴμβρον, ἐπανέστρεψεν εἰς Πόρον μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου πρὸς παραχειμάσιν.

Ἐν τούτοις ὁ στρατάρχης στρατοπεδεύων ἐν Θήβαις δὲν ἐτόλμησεν ἵνα προσβάλλῃ τὸν Ἰσθμὸν, καὶ ἕνεκα τῆς καλῆς αὐτοῦ ὀχυρώσεως καὶ τοῦ πλήθους τῶν φρουρούντων, καὶ ἕνεκα τῆς μὴ ἐμφανίσεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου (').

Τέλος πάντων περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, τῆ μεσολαβήτει τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας, κατρωθῆθη ἡ λήξις τοῦ μεταξὺ Τουρκίας, Ἑνετίας, Αὐστρίας, καὶ Πολωνίας δεκαπενταετοῦς τούτου πολέμου καὶ τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1698 συνελθόντες ἐν Κάρλοβιτς, πόλει κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβου, οἱ πληρεξούσιοι τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἐν τριάκοντα ἑξὶ συνεδριάτασι (17 Νοεμβρίου—26

(') Garzoni, 748—59, 775—80.

Ἰανουαρίου) συνζήτησαν καὶ ἀπεφάσισαν περὶ τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης. Καὶ εἰς μὲν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας οἱ Τούρκοι παρεχώρησαν τὴν Τρανσυλβανίαν μετὰ τῶν φυσικῶν αὐτῆς ὄριων ἀπὸ τῆς Ποδολίας μέχρι τῆς Βλαχίας, εἰς δὲ τοὺς Πολωνοὺς τὸ Καμινέκ, παρατηθέντες πάσης ἐπὶ τῆς Ποδολίας καὶ Οὐκρανίας ἀξιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς Αἰγίνης, καὶ τὴν Λευκάδα. Ὁ Ἑνετὸς πληρεξούσιος μάτην μοχθήσας ἵνα διατηρήσῃ καὶ τὰ κατεχόμενα φρούρια τῆς Ναυπάκτου, Ἀντιρρίου, καὶ Πρεβέζης, μετὰ τοῦ Ξηρομέραν, καὶ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς τῶν συναδέλφων, ἠναγκάσθη ἵνα παραιτήτῃ αὐτὰ τοῖς Τούρκοις, ἐπὶ τῶ ὄρω τῆς κατεδαφίσεως αὐτῶν.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν ὄριων τῆς Δαλματίας, ὁ σερασκέρης τῆς Ἑλλάδος Ἰσμαήλ πασᾶς καὶ ὁ Γερόλυμος Δολφίνος, διορισθέντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν πληρεξούσιοι προξ' ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου περὶ Ἑλλάδος ἀποφασισθέντων, ἐκατόνισαν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ὄρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐκκενωθέντων καὶ ἀνατιναχθέντων τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, Ἀντιρρίου, καὶ Ναυπάκτου, τουρκικαὶ φρουραὶ κατέλαβον αὐτὰ (').

Αἱ κατὰ τὸν ΙΖ' περὶ Ἑλλάδος κρίσεις τῆς Δύσεως δὲν εἶνε ἀπηλλαγμέναι δυσμενοῦς προκαταλήψεως· διότι ἀναπτυχθέντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐμπαθεστάτου φανατισμοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, παντοιοτρόπως προσπαθούσης νὰ ἐκλατινίσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸστολοι τῆς προπαγάνδας, καὶ τὸ λυπηρότερον Ἕλληνας ἐξωμόβται, διατρέχοντες τὰς γῶρας τῶν σχισματικῶν πρὸς ἄγρευσιν ψυχῶν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κακῶς ὑποδεχόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπαρασαλεύτως ἐμμενόντων πιστῶν ἐν ταῖς πατρίαις παραδόσεσι, διέχεον τὸν ἰὸν τῆς μοχθηρίας τῶν ἐν ἐλεεινοῖς συγγράμμασι, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ πάπα διεκέρυττον, ὅτι ἐνόσῃ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπάξεται τὸ σανδάλιον τοῦ

(') Garzoni, σελ. 794—826.—Hammer XII, σελ. 446—469.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πρεβέζης καὶ Ναυπάκτου πολλοὶ τῶν προχόντων μὴ ὑποφέροντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐπροτίμησαν νὰ ἐκπατριωθῶσιν εἰς Πελοπόννησον. (Allora lasciati in libertà i capi delle famiglie (τῆς Ναυπάκτου) fù in nome del seraschier praticato ogni più fino ed efficace blandimento per arrestargli; ma constanti di abbandonare il suolo natio, e di vivere sotto il dominio della Republica, chiesero d'imbarcarsi, e tragittarono proveduti, come que'di Prevesa, all'opposta riva in Morea). Garzoni, σελ. 826.

αὐτοκαλουμένου ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ αὐδαμῶθεν δύναται νᾶ ἐλπίση τὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπολύτρωσιν.

Ματθαῖος Καρυόφυλλος ὁ Κρής, εἰς τῶν φανατικωτέρων τροφίμων τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικοῦ Γυμνασίου, ἐν στιχηρᾷ Μονωδίᾳ ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς δυστυχτοῦς Ἑλλάδος (*), ἀνακράζει καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τοὺς δεδουλωμένους ὁμοεθνεῖς.

Ὡ γένος δυστυχίστατον, καὶ ταταπεινωμένον,
γένος τὸ πρὶν ὑπέρλαμπρον καὶ νῦν ἐξοφωμένον,
τίς κλαύσεται σου τὰ δεινὰ καὶ τὴν αἰχμηλωσίαν;
εἰς θρήνον· ἐξιώσει σου, φεῦ, τὴν πανωλεθρίαν;

Ἡ μήτηρ ἡ ἐκθρέψασα πῆσαν φιλοσοφίαν,
τὴν ἐπιστήμην ἤμειψεν εἰς πλείστιν ἁμαθίαν.

Τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἔλαθε βασιλείας,
καὶ νῦν ζυγῷ ὑπόκειται, ὦ τῆς θεομηνίας!

Τῆς εὐγενείας ἡ ἀκτίς πάντοθεν ἠφανίσθη,
καὶ πλοῦτος ὁ πολύχρυσος ὅλος κατεβυθίσθη.

Καὶ ταῦτα δεινὰ πέφυκεν, ἀλλ' οὐκ ὑπερβαίνει
ζωῆς προσκαίρου τὴν ἰσχύν, οὐδὲ ψυχῇν μαιίνει.

Ἐκεῖνο τὸ δεινότατον, ἐκεῖνο ἡ ἀκρότης,
παντός ταλαιπωρήματος, καὶ μοχθηρὰ πικρότης,

ἡ νόσος ἡ φθοροποιὸς ἐκ τῶν Φωτίου χρόνων,
Φωτίου τοῦ ἐφευρετοῦ τῶν δολερῶν φγώνων,

τὸ σχίσμα τὸ δυσώνυμον, ὅπερ ἡ ἐκκλησία
νοσοῦσα τῆς ἀνατολῆς γέγονεν ἐρημία.

Τοῦτο κακῶν ἡ ἄβυσσος, τοῦτο ψυχῆς ὁ φθόρος,
ὅπερ ἰάσασθαι πολλοῖς γέγονεν οὐδεὶς πόρος.

Καὶ νῦν οὐδεὶς διδάσκαλος ὡς χρὴ πεπαιδευμένος,
ἀλλ' ἐν τῇ χώρῃ τῶν τυφλῶν ὁ γλάμων ἐπηρμένος.

Εἰ δέ τις παρὰ τοῖς Γραικοῖς δόξαν ἔχει σοφίας,
τὸν Πάπαν εἰ κακολογεῖ νέος ἔστι Λοξίας.

Ἀρνεῖσθω τὸ πρωτόθρονον Πέτρου τοῦ κορυφαίου,
ἐναντιοῦσθω τοῖς βητοῖς Λουκᾶ καὶ τοῦ Ματθαίου,

γελᾶτω τὰ θεοπίσματα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος,
καὶ τῶν συνδόων τὰ βητὰ, ὡς τὰ τῆς Ἰλιάδος.

• • • Οὐδὲ γὰρ ἀπαξάπαντες Γραικοὶ ἀποβλητέοι,
ἀλλ' ἔτι σπέρμα μένουσιν ἄνδρες ἐπαινετέοι.

(*) « Ἐλεγχος τῆς ψευδοχριστιανικῆς κατηχήσεως Ζαχαρίου τοῦ Γεργάνου ἀπὸ τῆν Ἄρτην. Romae, typis Propag. Fide, 1631 ». σελ. 526.—Περὶ Καρυόφυλλου καὶ Γεργάνου ἔρα Νοσελλογικῆν Φιλολογίαν, σελ. 264, 308.

Ὁὐ πάντας τοὺς ἐξ αἵματος Γραικοὺς κακολογοῦμεν,
ἀλλὰ τοὺς κακογνώμονας, τοὺς ἄλλους εὐλογοῦμεν.

Ἄπαγε τῆς διαβολῆς, ἄπαγε τῆς κακίας,
τὸ γένος γὰρ κατηγορεῖν σαφοῦς ἐστὶ μανίας.

Ὁ Χῖος Λέων Ἀλλάτιος, τρόφιμος τοῦ αὐτοῦ Γυμνασίου, καὶ εἰς τῶν πολυμαθεστέρων ἀνδρῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1), προσφωνῶν τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας Λουδοβίκῳ ΙΔ' τὸ *Περὶ Συμφωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν* (2) περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα, προτάττει λαμπρὸν ποίημα εἰς τὰ *Γενέθλια τοῦ Δελφίνου*, ἐν ᾧ ἡ Ἑλλάς παρισταμένη τῷ βασιλόπαιδι κλαίονσα καὶ ὀδυρομένη ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ἐξορκίζει αὐτὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Τοῦ ποιήματος τούτου, ἐν ᾧ διαλάμπει ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωσ τοῦ λυσιώδους τούτου τῆς ὀρθοδοξίας ἐγθροῦ, παρεντιθέμεθα τὰ ἐξῆς τεμάχια.

Ὡ βάρβα, καὶ τέρασμα, καὶ Θεῶν δόμοι
ἱεροί, θρόνοι θ' ὕψιστοι ἰψηλῶν πρόμων,
οἰχώκατ' ἐπέσετ' ὀλώλατ' οὐδὲν ἐστ' ἄρα.
Οὐδὲν, φίλ', οὐδὲν σκόρπισεν αὔρα καὶ σκοδόν,
οὐδ' ἦν ποτ' ἔτε ἴσασιν ἴθριες μόγις.

• • • Ὡ θῖνες, ὦ κρηπίδες, ὦ λέσχαί, στοαί,
καὶ ποικίλαι, καὶ σεμνὰ γῆς Ἰωνίδος,
τάπερ Μέλητος ἰδὺ, κάλλιστον θ' ὕδατος,
ὧν ἴσμεν ἡμεῖς, προσβολαῖς πεδέρχεται,
ὀλώλατε πάντα θανάσιμῳ πασίματι.
Ὡ κλεινὸν Ἄργος, καὶ Μυκηναῖαι πλάκες,
Σπάρτη, Κόρινθος, Πήδασος, Δύμη, Πάτραι,
Φλιοῦς, Κλεωναί, Ταΐναρος, Γερηνία,
Μεγάλη πόλις, Πάμμητος, Ἐλίκη, Στίμφυλος,
Ἐπίδαυρος, Ἥλις, Οἰνὴ, Σκυῶν, Φεραί,
μενεγγέων ἄλλαι τε μυρία τροφῆ
τὰς ἀμφὶς ἀγκώνεσσιν Ἠρώς σχέθε:
Αὐτοῖο νῆσος εἴνομος, πρηνὴ Θεοῦ
σέθεν κάρητι λάθρον ἐμμάζει κότον,
ζυγοῖς ὑφ' ὅσας δυσγλειῶς θητεύετε;
Ποιοῦσι θ' οἷοι νῦν ἐφαστίσι σκοποί;

Ματὰ τοιαύτας καὶ παραπληθίας ἀναφωνήσεις ἡ Ἑλλάς στρέφουσα τὸν λόγον πρὸς τὸν βασιλόπαιδα ἀνακράζει.

(1) Τὸν βίον τοῦ σοφοῦ τούτου Ἑλλένου βλέπε ἐν Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ σελ. 266.

(2) De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensusione. Coloniae 1648.

Ἴο', ὦ Ἴο' ὦ ἄναξ, βάσκι' ἐπάρκεσον φίλῃ;
 ἐμοὶ δ' ἀρωγὸς ἐλθέ, τῷ Θεῷ θ' ἔμα.
 Γενοῦ τύχης τιμωρὸς, εὐμενῆς πόνων
 καίνωσον, ἄτακτο δ' ἐν ὑστάταις προσμάχει.
 Θεοῦ τ' ἐφετιμὰς κῆρνον' ἄρ' οὔτι φρονεῖς;
 Τί μοι, τί θῆρὸν ἔργον ἀμβάλλεις; μέθεο,
 μέθεο δούτοργον εἰς ἀναστάσεις δόμων,
 ὄπλοισι πέφρασαι, πρὸς δὲ τοὺς πέλας θύεις.
 Θώρηξ προλάμπει, ἀλλὰ συγγενεῖς φοβεῖ'
 ἔτι' ἀμφίθηκτον ἄσπ, ἐξὺ δ' αὖ δόρυ,
 πιστῶν δὲ λύθροις ἡματωμένον, κατὰ
 βαλόντος αὐτὸ μαίνεται, διψῶν μένουο.
 Κράζουσιν αὐλοὶ, ἀλλ' ἐφ' ὑσμίνην μέλουο.
 Σάλπιγξ ὑπνιχεῖ, ἀλλὰ σημαίνει φόνον
 σοῖς φιλοτάτοισιν, ἐν δ' ὑπερμάκει βοᾷ
 κίρτοι τ', Ἴδ' ἵππων, καὶ νεῶν ἐπεμβάται,
 οἳ Θεῷ μέμηλον, οὐδὲν αἰτίαις βροταῖοῖς
 ἄνδρας, γυναῖκας θ' ὕδρωι; ἀκηράτους
 τείροντες, ἐκπέμπουσιν οἰκτίστῳ μὲρω.
 ὦ χερσὶ, καὶ κτήμασσι, καὶ ψυχῇ σθένων
 τρέψαι πότ' ἤδη Ἄρειοσ παρποδίου νέφος,
 ἀκτὰς πορευῶν πρὸς Ἀχερουσίας ἄναξ,
 οἳ μ' ἐξέτριψαν, δυσμενῶν βραβεῖς στίχας.
 Ἄρου μ', ἦ γὰρ ἰσχύεις, ἐκ κακῶν βάθουο,
 ἀνδρῶν ἀπάντων ὄλθον εὐτυχεῖ μὲρω
 ἔλιε γ' ὑπερσχῶν, σκῆπτρα κηδεύων χυθόνοο,
 τῶν ἄσσο' ὀπάζει γαῖα ἐμβριθουο πέδουο.
 Καὶ παμμάτων ἀπεστιν οὐδὲν, ἐν τ' ἀγροῖα
 κτήνεσσι, καὶ πυροῖσιν, ἐν δὲ θ' ὕδατιν,
 ἔλλοσιφιν, ἐν δ' οὔρεσσιν εὐθηνουμένου
 καρποῖο τε, χρυσοῖ, κ' ἀργύρω, ἐνδ' αὖ δόμοιο
 βυθὸν πάρισσι πάντα χλιδαῖσιν φίλα.
 Παντᾶ δὲ πλῆθος ἀσπιδιφόρων βρέμει,
 παντᾶ δ' ὀπλιταὶ χάλκιοι, ἐς ἀλκὴν θρασεῖο,
 ἱππεὺο δὲ παντᾶ θάρκοο ἐν στήθεσσο' ἔχων,
 ἱπποκρότοιο πεδίοσιν ἐντρέχει ταχύο.
 Πρὸο τοῖο στρατηγοῖ ἀσφαλτεῖο, μαχήμονοο
 Ἄρην πνεόντεο, καὶ μάχηο δατήμονοο
 πάσηο, στρατῶ τ' ἐρυμνὸν ἔρκοο. Τοὺο δ' Ἄναξ
 πέμψαι κατ' ἐχθρῶν, πήμονῶν τέλος τέμειο.
 Τά τ' ἄλλα πολλὰ πρόσθεν ἐκλέξω περὰ
 Νίκηο, πάλιν πείραζε' νικᾶν σο' οὐ ξένουο.

Ὁ δ' ἐχθρὸς εἶδε, καὶ πεπείραται δόρυ,
 ἔγχος τε βλήθην Γαλλικῆς χειρὸς πάρα,
 ἀρατὸν ὅσον ἔλκος ἐμβαλλεῖ φρεσίν.
 Ἰθ', ἐγγόνει, πρόστηθι' ἦν τίς εὐχερὲς
 ἔργον μάτην μηκυνθὲν ἐκτείνει μακρὰν,
 σοφοῖς παρ' ἀνθρώποισιν οὐκ ὀφῶς φρονεῖ.
 Τί δ' ἔρριγας; τί δ' ἤλθε δαίμα; τίς κέαρ
 ἔκτηξε; κείνον ὡς δρᾶς, ἀάσπετος
 φρόγη κλονεῖ, σπέρχει τε καὶ φθείρει φρένας.
 Ἐφ' οἷς γὰρ τύχε καὶ πεπύργητο θαλάσσι,
 κεναῖς ἀνοαῖς οὐτι παρ' καιρὸν, πῖσε,
 κακῶς τ' ἐκάμθη συσταλέντα τῷ χρόνῳ.
 Καὶ δὴ μαρανθεῖς γυιδόρου νόσου πάρα,
 κείται τανυσθεῖς, καὶ παρειμένως στένων,
 τυτθὸν τ' ὀνειροῖς οἷον ἐμπνέων οἴοντος,
 ὅστις γ' ἐμῶν πλούτιον τε, καὶ τρυφῶν πλέοι,
 γαστρός, γνάθου τε δούλος, ἠδοναῖν θ' ὕπο
 ἔσσημένους, τὰ πρόσθ' ἔραστα πρὶ γέματα,
 καὶ μηχανὴν ἐμπρακτον, ἦν ἦντι ποτὲ,
 χαλκὸν τε, καὶ σίδηρον. Ἄρειως θ' ὄπλα.
 δι' ὧν βροτοὺς ἔκτεινε τελαυγῆς φέβῳ,
 πάντως ἀπέπειε, κάποπλήκτως ἔχθεται,
 κωρὸς καταργῶν χεῖρας ἀφθόνη σχολῆ.

Τῷ δὲ προτέρας βέεθρον ἠλλάχθη τύχης,
 ὄφθην τ' ἀεὶ νικῶντες ἐκκικώμενοι,
 πρόσωπά τ' ἐξέτρεψαν ἐκδόντες φυγῇ
 αὐτοῦς, κακαὶ φανέντες οἱ πρὶν δεξιόι.
 Χ' οἱ πρόσθεν ἀκούειν σωφρόνως εἰθισμένοι,
 μύθων ἀμελοῦσι δεσποτῶν' ἠδ' ἀντίοι
 μίγδην ἐπενθρόντες ἀλλήλοισ φόνον
 τεύχουσιν οὐκ ἐπεικτόν, ἐκ δ' ἀγροῦς πυρὶ
 δροῦντες ἀραδύουσι οἰκίας φίλων.
 Τίς δ' οὐν ὄπλοις πάγχαλκος ἔππου μυρίας,
 νεῶν ἀμέτρων, ἀλκίμου τ' ἔγχος βραβεῖς,
 λεῶν ἀνακτιν, ἀφίλον, ἐμφύλῳ στάσει,
 ὥστ' οἶδμα πόντου ἐμμενὲς κυκώμενον,
 οὐ κηρὶ θεοῦ τάρβας, οὐ σπινθήρ ἐνι
 κλέους, κραταιῶν τ' οὐδὲ μικρῶς ἔργων λόγος;
 εὐθύς τε βεῖα, μηδὲ οὐν μακρῶ πόνῳ,
 σφαγῶν ἀτερθ', ἐπειδὴν ἴγεται θεός,
 οὐκ ἂν τραπέσαιτ', εὐτυχῶς κλίνας ποτὲ,
 Πίεραξο δὴ τεύχεσαι, θεοῦ ζήφρος, θίγε
 λόγῃσι βοεῖης πᾶν ἰσάνθρωπον πῖδον.

Ῥύσαι μ', ἀμόνου νηλεῆς ἐφαρμένην.
 Θήκας πατρίδας, ἱερά, κοινὴν πατρίδα,
 τέχνας περισσὰς, τύμβον, ὃν Σωτὴρ ἔδω,
 αἵτης παρουσίας ἐξελοῦ γ' ὦ πάντα ἀγαθὰ,
 ταῖσιν πάρος κόσμηθεν ἀναστήσας δόσεις,
 λαμπρὸν τε σ' οὐ λόγους, ἀλλὰ δρωμένους.

Μετὰ τὴν μικρὰν τῆς Ἑλλάδος μονοφιδίαν ὁ Δελφὶν συγκληθεὶς μέχρι δακρύων, καὶ ὑπὸ πολεμικοῦ ἐμφορηθεὶς πνεύματος, παρορμᾶ τὸν πατέρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Περαιοῦται δὲ τὸ ποίημα ὡς ἐξῆς.

Παιδὸς πρόθυμον ἦτορ ἐξειδὼς πατῆρ,
 ἄνασσαν ἤγε, δεξιόμηνος γόνυ
 πίστιν λαθῶν τ' ἔδωκε, δεξιᾶς θ' ὄμοῦ
 ὄρκους συνῆψαν. Καὶ δὴ εἰργάσθω τόδε
 τοῦργον, προσεῖπε τεῦ μακρὰν τείνει μάτην:
 Ἔμοις ὄπλοισιν, οὐδ' ἄτερ βουλῆς Θεοῦ,
 ἐλευθερούσθω γαῖα τεχνέων τροφός,
 δεινῆς ἀνάγκης, καὶ γενέσθω σύννομος
 τέκνῳ νεογνῶ τε καὶ κοράνῳ χθονός,
 πλέον γ' ἢ τὸ πρόσθεν ΕΛΛΑΣ εὐτυχεστέρα.

Μετὰ τοῦτους Νεόφυτος Ῥοδινὸς ὁ Κύπριος καθαρώτερον κατέδειξεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ὑπεροχῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν εἰς εὐλικρινή ἐκ τῆς Δύσεως ἐνέργειαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐκπαιδευθεὶς καὶ ὁ δραπετίδης οὗτος, δαπάνη τῆς προπαγάνδας, ἐν τοῖς ἱεροσπουδαστηρίοις τῆς Ῥώμης καὶ Ἰσπανίας ἐστάλη εἰς Πολωνίαν καὶ Ἑλλάδα ὅπως ἐπιτοπίως καταπολεμήσῃ τὸ σχίσμα λυσιπιδῶς ὁμῶς διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ πλήθους, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπωλήθη δίκην ἀνδραπέδου. Ἰσπερ ἀπολυτρωθεὶς τῇ ἐπεμείσει τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἐπέμφθη ἐκ νέου εἰς Ἱππεῖον, καὶ ἰδίως τὴν Χιμάραν, πρὸς προσηλυτισμὸν, καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη διατρέψας μυρίας ὑπέστη κακουχίας, στερήσεις, καὶ διωγμούς (1). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος καὶ βερενδάριος Παραμοθίας ἀκούων τὸν Ῥοδινὸν πολλὰ τοῖς Ἑλλήτιν ὑποσχόμενον εἰς ὄνοματος τοῦ Πάπα ἀπηύθυνεν αὐτῷ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν.

(1) Νεοελλ. Φιλολογία, σελ. 266.

« Πού εἶνε ὁ μακαριώτατος Πάπας, ὅπου λέγεται ποιμενάρχης καὶ τοῦ Πέτρου διάδοχος, τοῦ ὁποίου ὡς καὶ τοῦ Πέτρου εἶπεν ὁ Χριστὸς ποιμαίνετε τὰ πρόβατά μου, πῶς δὲν τὰ ζῆτᾷ; καὶ εἶνε ἡ ἀγάπη; μὴ καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ πολλοὶ, ποιμαίνει τοῦ λόγου του, καὶ δὲν τοῦ μέλει διὰ τὰ πρόβατα; »

Εἰς ταῦτ' ἀποκρινόμενος ὁ Ῥοδινὸς ἐκ Νιβίτισης τῆς Χιμάρας κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1648 λέγει τὰ ἑξῆς.

« Ἀλήθεια εἶνε, ὅτι ὅταν ὁ Πάπας δὲν ἔχη ἀγάπην εἰς τὰ πρόβατά του, καὶ ὅταν ποιμαίνῃ τοῦ λόγου του, καὶ ὄχι τὰ πρόβατα, ὡς ποιμενάρχης, καὶ δὲν φυλάγῃ τὸ ἀμπέλι ὡς ἀμπελοουργὸς, καθὼς τὸν κρᾶζει ἡ τετάρτη Σύνοδος, καὶ δὲν κηρύσσει τὴν πίστιν ὡς σωζομένῃ ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Πέτρου, ὡς λέγει ἡ ἕκτη Σύνοδος, μόνον γυρεύει δουλείαις ἐδικαίς του καὶ ἄνελος τοῦ λόγου του μερικόν, καὶ δὲν ἀγρυπνᾷ διὰ τὰ πρόβατα, ὅπου ὁ Θεὸς ἐβάλλεν εἰς τὰ χεῖρά του, ἃς ἤξευρε βέβαια ὅτι τότε εἶνε Σίμων καθεῶδων καὶ ῥαθυμῶν, καὶ ὄχι Πέτρος ποιμαίνων, καὶ ἀγρυπνῶν.

« Ἄμῃ ἂν αὐτὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου τοῦ ἔδωκεν ὁ Θεὸς, τὴν βόσκει, καὶ ἀγρυπνᾷ διὰ τ' ἐκείνην, τόσον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην, ὅσον καὶ εἰς τὸν λεγόμενον νέον κόσμον, καὶ εἰς ταῖς Ἰνδίας, καὶ διὰ μέσου ἀναριθμητῶν ἱερομονάχων καὶ διδασκάλων τῶν ἱερῶν ταγμάτων, καὶ διὰ μέσου τόσων σφωτάτων ἐπισκόπων κηρύσσει καὶ καθημερινὸν ἐξαπλῶνει τὸ εὐαγγέλιον, πέμπωντας κάθε χρόνον ὀσιωτάτους καὶ σφωτάτους ἀνδρες, ἀπὸ τοῦς ὁποίους πολλότατοι μαρτυροῦσι διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὡσὲν εἰς τοὺς ἀπερασμένους διωγμούς τῶν εἰδωλολατρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους τόπους γνωρισμὸν τοῦ εὐαγγελίου ποσῶς δὲν εἶχαν, καὶ σήμερον εἶνε ἔθνη καὶ ἐπαρχίαι ὀλόκληραις χριστιανεῖ, τόσαις ἐκκλησίαις, τόσα μοναστήρια, τόσα σπουδαστήρια, ὅπου λάμπει περισσότερον ἀπὸ τὸν ἥλιον ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπάγει, χάριτι Θεοῦ, αὐξάνωντας, φανερόν ὅτι ὁ Πάπας δὲν ποιμαίνει τὸν ἑαυτὸν του, οὔτε εἶνε Σίμων καθεῶδων, μόνον Πέτρος ποιμαίνων, καὶ κυβερνῶν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ αὐξαινωντας τὸ εὐαγγέλιον, ἀπλῶνωντάς το εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, καὶ τόπος δὲν εἶνε, ὅπου νὰ μὴ κηρύσσεται καὶ τοῦτο ὅπου λέγω ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ τὸ ἀποδείξῃ ἤθελεν ἦσται ἱστορίας ἔργον καὶ ὄχι ἐπιστολῆς ἀπόκρισις. Καὶ ἂν εἰς τοὺς τόσον μακρὰ κόσμους φθάνῃ ἡ ἐπιμέλειά του καὶ ἡ ποιμαντικὴ του φροντιδᾷ, φανερόν ὅτι

εις τούς πλέον σιμά τόπους πολιτεύεται ἢ αὐτὴ εὐκολώτερα, καὶ ἴσως καλλιώτερα. Γινώσκει λοιπὸν ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος τὰ πρόβατά του, καὶ γινώσκεται ἀπὸ τὰ αὐτὰ, καὶ κυβερνᾷ ἐκεῖνα ὅπου πείθονται, καὶ γυρεύει ἐκεῖνα ὅπου δὲν πείθονται, καὶ ποτὲ δὲν παύει εἰς τὸ νὰ χρειάζεται τὴν ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους καὶ αὐτοῖς τοῖς δαίμοσι ποιμαντικὴν του ἐξουσίαν.

• Χρεία μὲ τοῦτον ὄλον, εὐλαβέστατε κύριε Ἰωάννη, νὰ γνωρίζουν καὶ τὰ πρόβατα τὸν βοσκὸν των, καὶ νὰ τοῦ πείθονται, καὶ νὰ ἀκούουσι τὴν φωνὴν του. *Γινώσκω*, λέγει ὁ Χριστὸς ὁ ἄρκος βοσκὸς, *τὰ ἐμὰ καὶ γινώσκωμαι ὅτι ἰὼν ἐμῶν*. Ἀληθινώτατον εἶνε, ὅτι ὅσοι ἔχουσι τὸ ἱερώτατον βάπτισμα καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, *κἂν* τε θέλουσι *κἂν* τε μὴ, πρόβατα εἶνε τοῦ Πέτρου, καὶ χρέος μεγάλο ἔχει, ὡς λέγεις ὀρθοδοξότατα, νὰ τὰ ἀναζητᾷ καὶ νὰ μὴν ἀμελῇ. Ἀμὴ ὅταν τὰ πρόβατα δὲν ἀκούουν τοῦ Πέτρου, τί θέλεις νὰ πάθουν μακραίνοντας ἀπὸ τὸν βοσκὸν, καὶ ἀπειθώντας εἰς τὸν αὐτόν; τί ἄλλο παρὰ νὰ ἀκούουν ἀπὸ τὸν ἀφέντην καὶ ποιμενάρχην Χριστόν, ὁ *χαλασμός σου, Ἰσραὴλ, ἀπὸ ἐσένα εἶνε*. Λογιάζει ἡ αἰδουσιμότης σου καὶ δὲν ἀναζητᾷ ἡ ἀγάπη τῆς Ῥώμης τὰ πρόβατα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἢ δὲν ἔχει καὶ ἐκεῖνη τὴν ἔγνοιαν; Ἐμεῖς αὐτοὶ καὶ εἶδαμεν καὶ μαρτυροῦμεν πόσαις σὺνάξαις κάθε ὀλίγον δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν γίνονται, καὶ ποτὲ δὲν λείπει νὰ μὴ πέμπῃ ἡ ἱερά σὺνάξις ἀπὸ τὸ ἴδιον γένος τῶν Ἰραϊκῶν σοφοῦς ἀνθρώπους νὰ διδάσκουσι τὸν λαόν, καὶ νὰ κηρύσσουσι τὸ Εὐαγγέλιον· ἀλλὰ δὲν πείθονται, μόνον καταφρονοῦσιν ἐκείνους, ὅπου πέμπουσι, καὶ διώχνουσιν ἐκείνους ὅπου πέμπονται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν· καὶ διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ καὶ αὐτὸς νὰ εἰπῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐκεῖνο ὅπου καποτὲ ὁ κοινὸς δεσπότης Χριστὸς εἶπε τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, *πολλάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν ὑμᾶς καὶ οὐκ ἠθελήσατε . . .*

• Ἄς ἰδῇ καλὰ ἡ εὐλαβειά σου, ὅτι ἀφόντις ἄρχισε τὸ σχίσμα, κιντὰ ὀκτακόσιοι χρόνοι σήμερον, ὄλον ἓνα οὔτε ἡ βασιλεία, οὔτε ἡ ἐκκλησία ὠρθοπόδισην, οὔτε ἐπρόκοψεν ὀλίγον τίποτε, μόνον ὑπάγει πάντα εἰς τὸ χειρότερον. Ὅλοι οἱ θρόνοι ἐρήμαζαν, ὅλοι ἀφανίσθησαν, καὶ τούτου ἀπόδειξις δὲν κάμνει χρεία· ἄρκτου παρουσίας, λέγει ὁ λόγος, οὐ ζητήσω τὰ ἔχνη. Ἄς ἰδῇ ὅποιος θέλει ποῦ εἶνε ἡ Ἀνατολὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν τόσαις ἐπίσκοποις, καὶ τόσαις μητρόπολες; κάπου χίλιας εἶχε μόνος ὁ Κωνσταντινουπόλεως. Ποῦ εἶνε τοῦ Ἄλεξ;

Ξανδρείας ἢ Αἴγυπτος, ἢ Αἰθιοπία, καὶ ἡ μιστὴ Ἀφρική, ἢ ὅποια σήμερον οὔτε ἐπισκόπους ἔχει, οὔτε κληρικούς, οὔτε κανονικούς, οὔτε ἐκκλησιαστικά ἄλλα ὀφφίκια, εἴμητα τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκκλησίαις (καὶ ἐκείναις κρυμμέναις) εἰς ὅλην του τὴν ἐπαρχίαν; Ποῦ εἶνε τοῦ Ἄντιοχείας ἢ Συρία, ἢ Μεσοποταμία, καὶ ἢ Περσία; Ποῦ τῶν Ἱεροσολύμων ἢ Παλαιστίνῃ ὅλη; Ἄλλο δὲν μᾶς ἐπόμεινε, μόνον ἢ φήμας, καὶ τὰ ὑπερπρηνευτικά ὀνόματα, καὶ οἱ τίτλοι. Ποίον ταῦτα θρήνων καὶ κλαυθμῶν ἄξιά; Τίς ἡ αἰτία τοῦ τόσο κακοῦ; Ἀφίνω νὰ εἰπῶ διὰ τὴν κατάστασιν αὐτῆς τῆς ὀλίγης ἐκκλησίας, ὅπου ἐπόμεινε, καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν κυβέρνησιν, καὶ πῶς ἐμπορεῖ νὰ κυβερνηθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους ἀγραμμάτους. Καλὰ ἤξεύρει ἢ εὐλάβειά σου τί ἔλεγεν ὁ Γλυκέαν Νεκτάριος, πῶς τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας του, παγαίνωντας διὰ τὴν ζήτην, ἕνα χρόνον τὰ εὔρισκε χριστιανούς, τὸν ἄλλον τὰ εὔρισκε μεταβάλλεμένα (οἴμοι τῶν κακῶν) εἰς τὴν συχαντερὴν πίστιν τῆς Ἀραβικῆς ἀλουπούς. Ἐξω νὰ ἐβγήκε κανεὶς ἀπὸ τὸν νοῦν του, καὶ βέβαια ἐβγήκεν ὅποιος εἰπῆ ἢ λογιάζει, ὅτι ὁ Θεὸς ἀφήνει τὴν ὀρθὴν ἐκκλησίαν νὰ ἐρημάζῃ καὶ νὰ κατανατᾷ καθημερινὸν εἰς τὸ μηδετίποτες, καὶ ἐκείνῃ ὅπου δὲν εἶνε ὀρθὴ νὰ τὴν αὐξάνῃ; καὶ νὰ τὴν ἀπέπῃ μὲ τόσα σκῆπτρα, τότεν σοφίαν, τότεν ἐλευθερίαν, καὶ μὲ τόσῃ ἀγνωσίαν ἢ νὰ ἦνε τόσο ἀγνωστος νὰ λέγῃ, ὅτι ἐκείνη ἡ ἐκκλησία εἶνε ὀρθὴ, ὅπου πούπετα δὲν κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον, οὔτε ὅσον εἰς τὰ ἤθη, οὔτε ὅσον εἰς αὐξήσιν τοῦ αὐτοῦ, μάλιστα καθημερινὸν τὸ χάνει, καὶ ὄχι ἐκείνη ὅπου τὸ κηρύσσει, καὶ εἰς τὴν ὅποιαν καθημερινὸν γυρίζουν διάφορα ἔθνη καὶ βασιλείαις εἰς θεογνωσίαν, καὶ εἶνε ἀπλωμένη εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἐκείνη ὅπου πούπετα ἕνα καὶ μόνον σπουδαστήριον διὰ σοφίαν, καὶ διδασκαλίαν, καὶ παιδείυσιν τῶν νέων δὲν ἔχει, καὶ ὄχι ἐκείνη, ὅπου χωρὶς ὑπεβολὴν ἔχει χιλιάδες καὶ μυριάδες σοφοῦς καὶ διδασκάλους, τόσο ἐκκλησιαστικούς, ὅσον καὶ κοσμικούς. Καὶ ἄμποτες, ὦ θεὲ θεῶν Κύριε, νὰ ἔπαυεν ἕως ἐδῶ τὸ κακόν, ἢ νὰ ἀρχίαν νὰ ἐδιορθώνετον κἂν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐμπρός. Πλανᾶται βέβαια καὶ πλανᾷ ὅποιος τέτοιαν γνώμην κρατεῖ. Ἀφίνω λοιπὸν τὴν αἰδεσμοσύνην σου νὰ στοχασθῆ κατὰ ἀλήθειαν διὰ ποίαν Ἐκκλησίαν γροικᾶται τὸ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, καὶ ποία σχεδὸν ἀφανίσθηκε, καὶ ὅλον ἕνα ἀφανίζεται, ἂν ὁ Θεὸς δὲν τὴν ἐπισκερθῆ, καὶ ποία προκόπτει, εἰς ποίαν τὰ ἔθνη γυρίζουν γνωρίζοντες τὸν Θεόν, καὶ ἀπὸ ποίαν μετα-

γυρίζουν καθημερινόν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ δαιμονιάρη. Τοῦτο τὸ βλέπομεν μὲ τὰ ὀμμάτιά μας, καὶ κάμνει χρεῖα νὰ τὸ εἰποῦμεν, καὶ νὰ ταπεινωθοῦμεν.

Ἐπειτα ἀπὸ πολλαῖς ἄλλαις Σύνοδαίς ἐγίνε δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, ἐγίνε ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος, ἐμπροστὰ εἰς τόσους ἀρχιερεῖς, βασιλειάδες, καὶ ἀφεντάδες τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ἐκκλησίας, εἰδασί πᾶσαν διαφορὰν, ἐδιαλέχθησαν ἀρκετὰ, ἀποφάσισαν ὅτι τὸ αὐτὸ φρονεῖ καὶ ἡ μία Ἐκκλησία καὶ ἡ ἄλλη, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν διδασκάλων, μόνον νὰ ἦνε ἐνωμέναις ὑποκάτω εἰς μίαν κεφαλὴν, ὡς καθὼς εἶνε ἓνα σῶμα, καὶ νὰ λείψουν τὰ σκάνδαλα ἀπὸ τὴν μέσσην. Ἐδόξασαν ὅλοι τὸν Θεόν, ἐγύρισαν ὀπίσω εὐχαριστημένοι εἰς τοὺς τόπους τῶν ἑνὸς καὶ μόνου πεπαιτωμένου, κατὰ τὸν Δαυὶδ, ἡμερῶν κακῶν, ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν του, ὅπου πάντα εἰς ταῖς διὰλεξεξ ἐνικᾶτον, διὰ τὸ μῖσος ὅπου εἶχε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, δὲν ἐδέχθηκε τὴν Σύνοδον (1). Ἐγύρισεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὰ νησιά, καὶ ἐφεματολόγησε πολλὰ ἐναντίον τῆς Συνόδου καὶ τοῦ γένους του ὁ μισοῦ ἀδελφος. Καὶ οἱ καλοῖ σας ἠθέλησαν καὶ ἄκουσαν πλεῖα γλῆγορα ἐνὸς καὶ μόνου, παρὰ ὅλης τῆς ἐκκλησίας, ὡσάν νὰ ἤθελε πνεύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνον τόν, καὶ ὄχι εἰς ὅλην τὴν Σύνοδον τῶν πατέρων. Καὶ ἂν δεκαεπτὰ ἐπισκόποι, ὅπου δὲν ἔστερξαν τὴν πρώτην ἁγίαν Σύνοδον, δὲν εἶχαν δύναμιν νὰ πιστευθοῦν ἀπὸ τὸ κοινόν, δικτὶ ἓνα καὶ μόνου ἀπειθῆς τῆς ἐκκλησίας εἶχε δύναμιν νὰ ἀθετήσῃ μίαν οἰκουμένην Σύνοδον, καὶ νὰ βάλλῃ τὴν σύγχυσιν εἰς τὸ γένος; Καὶ καθὼς ἐκείνους τοὺς δεκαεπτὰ Ἀρσιανούς ἐπισκόπους τοὺς ἐκαταδικάσεν ἡ πρώτη Σύνοδος, καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τὸ ἐδέχθησαν, ἔτσι ἔπρεπε, εὐλαβέστατα κύριε Ἰωάννη, νὰ εἶχαν κάμει καὶ οἱ δικοὶ μας, ὄχι νὰ ἀκούσουν ἐνὸς καὶ μόνου γέραντος. Ἐτσι ἂν εἶχαν κάμει καὶ οἱ δικοὶ μας, οὔτε τὴν πολλὴν ὀλίγην ἐκείνην βασιλείαν ὅπου εἶχαν τὴν ἔχαναν, οὔτε εἰς τὴν ἀπανθρωποτάτην σκλαβίαν σήμερον εὐρίσκονταν διότι οἱ βασιλειάδες τῶν χριστιανῶν μὲ συμβουλήν καὶ συνδρομήν τοῦ κοινού πατρὸς καὶ βασιλεῦς, ἔτοιμοι ἦσαν νὰ πιᾶσουν ἄσπρατα ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν καὶ διὰ ταύτην καὶ μόνην τὴν ἀφορμὴν ἔπρεπε καὶ ὁ Μάρκος νὰ ψυχᾶσῃ, καὶ νὰ μὴ γένη αἷτιος νὰ ἐμποδισθῇ τὸ τόσον καλόν. Ἀρόντις εἶδασι λοιπόν πῶς οἱ Ῥω-

(1) Μάρκος ὁ Ἐφέσου.

μαῖοι εἰς τὰ ὁμολογούμενα δὲν ἐστάθισαν, καὶ τὴν Σύνοδον δὲν ἔστερξαν, τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς λοιποὺς πατέρας τοὺς ἀπεστράφησαν, συνέδριον ἐναντίον τῆς ἀληθινῆς συνόδου ἐσύναξαν, τοὺς δυτικούς ἀδιάντροπα ἀναθεμάτισαν, καὶ σιωπαῖνω τὰ ἄλλα ἄτοπα ὅπου ἔκαμαν καὶ ἐκ παραδόσεως ἔχομεν, τότε ἐθάρμασεν οἱ βασιλευσάδες τῶν χριστιανῶν τὴν ἀπίθειαν, καὶ ἀβεβαιότητα τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐλυποῦνταν διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ὅπου ἐμελλε νὰ τοὺς ἀπανέβη, καὶ κάθε ἕνας ἐσώρηθε καὶ ἐγύρευε τὸ συμφέρον του, κρίνωντας πῶς δὲν χρεωστοῦν νὰ βοηθήσουν ἐκείνους, ὅπου τοὺς κακολογοῦν καὶ τοὺς ἀποστρέφονται καὶ μάλιστα εἰς τὰ πράγματα τῆς πίστεως. Δὲν ἔλειψε μὲ τοῦτον ὄλον ὁ πάπας Νικόλαος ὁ πέμπτος εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ τὰ πρόβατα, ὡς φαίνεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν, ὅπου γράφει εἰς τὸν ὑστερον βασιλέα Κωνσταντῖνον, καὶ νὰ στείλῃ λεγάτον, καὶ νὰ τοὺς ὑπόσχειται τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν εἰς βοήθειάν των, ἀμὴ ὁ μωρὸς ἐκεῖνος, καὶ οὐχὶ σοφὸς, λαός, οἱ καλοὶ πολῖταις, οὔτε νὰ ἀκούσουν ἠθέλησαν, καὶ τὸν λεγάτον, καὶ ἐκεῖνον ὅπου τὸν ἔστειλεν ὑβρίζαν καὶ ἐκακολόγουν, κατὰ πῶς ἐσυνειθεῖσαν νὰ κάμνουν κάθε ὀλίγον καὶ βασιλέων καὶ πατριαρχῶν, ὅταν ἐδύνουνταν, τόσοσ ὅπου ὁ ὑβρισμένος ἐκεῖνος λεγάτος ἀπὸ μέρος τοῦ ἀφεντός του τοὺς ἀφώρισε· καὶ ἂν ὁ ἀφορισμὸς του τοὺς ἐπίασεν ἢ ὄχι, ἄς τὸ λογιᾶσθῃ ὅποιος θέλει. "Ἐς λογιᾶσθῃ τί ἔγινε γυρίζοντας ὁ χρόνος πῶς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐσέβηκε μέσα εἰς τὴν, ὡς τὴν σήμερον, πεισματάρισσαν ἐκείνην πόλιν, θριαμβεύοντας καὶ ἀφανίζοντας τοὺς χριστιανούς, ἂν καλὰ καὶ ὀλίγον τίποτες πριχοῦ νὰ παρθῇ ἐδιאלάλησαν οἱ πολῖταις νὰ δεχθοῦν τὴν Σύνοδον, γυωρίζοντας καλὰ ὅτι διὰ ἐκείνην ἐπαιδεύονταν, ὡς γράφει Λαόνικος ὁ Καλκοκονδύλης καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ· ἀμὴ αὐτὴ ἡ προμήθεια τίποτες δὲν τοὺς ὠφέλησεν, ἐπειδὴ, ὡς λέγει ὁ λόγος, τὰ ὑστερα μετανοιώματα τίποτες δὲν ἔζίζον. "

Διὰ μακρῶν ὁ Ῥοδινὸς συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας περαιοῖ τὴν ἀπόκρισιν οὕτως.

" Ἴδε λοιπὸν ἡ αἰδεσιμότης σου, εὐλαβέστατε, διατὶ ὀλίγον πρᾶγμα στέκονται οἱ δικοὶ μας τόσοσ χρόνους ἐναντίου τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ μὴ ἔχουν φιλιαν μὲ ἕνα ἀπειρον, εὐγενέστατον, καὶ εὐδαιμονέστατον γένος εἰς σοφίαν, καὶ εἰς ἄλλα καλὰ, μὲ τόσοσ χριστιανῶν βασιλευσάδες, πολι-

τείαις, καὶ ἀφεντάδες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὡς βλέπομεν, καὶ περνοῦσι τὰ πράγματα, εἰς ὄλον ὕστερον καρτεροῦμεν τὴν ἐλευθερίαν μας, καὶ ὄχι ἀπὸ χρησμοῦς, καὶ ἀνωφέλευταις προφητείας, καθὼς τινὲς ἐνειρεύγονται» (*).

Περὶ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς ἑκατονταστηρίδος Λεονάρδου Φιλαρᾶς ὁ Ἀθηναῖος, διατρίβων ἐν Παρισίοις ὡς πρεσβευτῆς τοῦ δουκὸς τῆς Πάρμας, καὶ πολυειδῶς ἐργαζόμενος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους, ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν φίλον του Ἰωάννην Μίλτωνα καθικετεῦων ἵνα καὶ οὗτος συντελέσῃ εἰς τὸν σκοπὸν, διεγείρων τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος. Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1652 ἀπαντῶν εἰς τὸν φιλοπάτριδα Ἕλληνα ὁ μέγας τῆς Ἀγγλίας ποιητῆς ἔγραφεν, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὸ πολυτιμότερον ὄνειρον τοῦ βίου του, καὶ θεωρεῖ μακάριον τὸν κατορθώσοντα τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔργον. Τελευτῶν δὲ ὁ Μίλτων ἀπευθύνει πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὴν ὄσω εἰλικρινῆ τόσῃ καὶ σπανίαν ἐν τοῖς τότε χρόνοις συμβουλήν, ὅτι οὗτοι πρέπει πρότερον ν' ἀναλάβωσι τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων των, καὶ ὅταν οὕτως ἐξεγερθῶσι κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ὅλα τὰ ἔθνη θέλουσι προθύμως συντελέσει εἰς τὴν ἀναγέννησιν αὐτῶν (**).

Ὁ περὶ τὰ 1656 περηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν γάλλος Θεβενὸς ἀποκαλεῖ τοὺς Ἕλληνας ἀπίστους, δεισιδαίμονας, καὶ ὑποκριτὰς, ὡς ἀπο-

(*) Νεοφύτου πρεσβυτέρου τοῦ Ῥοδινοῦ, ἀπόκρισις εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου πρεσβυτέρου καὶ ῥεφερενδζαρίου τῆς ἐκκλησίας τῆς Παραμυθιάς εἰς τὴν παλαιὰν Ἰππερον, κλπ. Romæ, 1659, σελ. 15—20, 24—26, 30—35, 129—130.

(**) «Quod si mihi tanta vis dicendi accepta ab illis et quasi transfusa inesset, ut exercitus nostros ad liberandam ab Ottomanico tyranno Græciam, eloquentia patriam, excitare possem, ad quod facinus egregium opes penæ implorare videris, facerem profecto id, quo nihil mihi antiquius, aut in votis prius esset. Quid enim vel fortissimi olim viri, vel eloquentissimi gloriosus aut se dignius esse duxerunt quam vel suadendo, vel fortiter faciundo «ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ποιῆσαι τοὺς Ἕλληνας» verum et aliud quiddam præterea tentendum est, mea quidem sententia longe maximum, ut quis antiquam in animis Græcorum virtutem, industriam, laborum tolerantiam, antiqua illa studia, dicendo, suscitare atque accendere possit. Hoc si quis effecerit, quod a nemine potius quam abs te pro tua illa insigni erga patriam pietate, cum summa prudentia, reique militaris peritia, summo denique recuperande libertatis pristinae studio conjuncta, expectare debemus; neque ipsas sibi Græcos, neque ullam gentem Græcis defuturam esse confido.» Miltonis, Populo Anglicano etc. — Chardon de la Rochette, Mélanges de Critique, Paris 1812, tom. II.

πρόπιαζομένους τοὺς καθολικοὺς πλείοτερον καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων (1).

Ὁ γάλλος περιηγητὴς Κορνήλιος Λεβρουὶν (1680) φανατικῶς ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν μὴ ἀναγνωρίστων τὸν πάπαν. « Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, λέγει, δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τῆς δυνάμεως ἐκείνης τοῦ πνεύματος, καὶ τῶν ὠραίων ἐπιστημῶν, αἵτινες ἄλλοτε ἀνέδειξαν αὐτοὺς τοσοῦτον ἐπιφανεῖς. Ἀπαρδειγματίστος ἀμάθεια ἐπικρατεῖ ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἦνθε· ἡ σοφία. Πρέπει ὁμῶς καὶ πρὸς δικαιολόγησιν αὐτῶν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ τυραννία ὑπ' ἣν στενάζουσιν ἀπέσβεσε τὴν φλόγα τοῦ πνεύματός των, πᾶν δὲ ἄλλο ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ ὑφιστάμενον τὴν ὀθωμανικὴν κατάθλιψιν τόσον ἐπαισθητῶς, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἤθελεν ἀπολέσει ὅλην τὴν λάμψιν αὐτοῦ » (2).

Περὶ τὰ τέλη τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος οἱ γάλλοι περιηγηταὶ Μιραβὰλ καὶ Λακρουὰ ἐπαναλαμβάνουσι τὰς αὐτὰς περὶ Ἑλλάδος δυσμενεῖς κρίσεις. Ὁ πρῶτος λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις. « Ἡ ἀρχαία τῆς Ἑλλάδος ἱστορία ἐγκατέλιπεν ἐν ἐμοὶ ἰδέαν μεγαλείου, ἥτις παραχρῆμα κατεστράφη ἐν τῇ θέᾳ τῆς σημερινῆς τῶν Ἑλλήνων καταστάσεως. Παρκτηρεῖται εἰσέτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι ζωηρότης τις πνεύματος, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσιν εἰς τὴν λεπτότητα τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος· δυστυχῶς ὁμῶς τόσον κακῶς ἐκαλλιέργησαν τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὥστε πάντες ζῶσιν ἐν μεγάλῃ ἀμαθείᾳ. Οὐδὲν ἴχνος τῶν ἄλλοτε ἀνθουσῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἀπαντᾶται σήμερον παρ' αὐτοῖς » (3). Αὐστωδέστερον κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιπίπτει ὁ Λακρουὰ, γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικῆς πρεσβείας. « Οἱ Ἕλληνες δὲν πιστεύουσι, λέγει, τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπέρουσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὄθεν καὶ τοῦτο, ὡς χορηγὸς τοῦ φωτός, ἔπαυσε πλέον νὰ φωτίζῃ αὐτοὺς, καὶ ὁ θεῖος οὗτος παράκλητος ἀπεμάκρυνθη τῶν καρδιῶν των. Ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ βαρεῖα ἐπέπεσε κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ κεραινὸς τῆς θεῆς ὀργῆς κατεκρήμισε τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ἀγερώχου περιωπῆς των εἰς τὴν

(1) Voyages de Mr de Thevenot en Europe, Asie, et Afrique. Amsterdam 1727. 1ère partie, σελ. 262.

(2) Lebrun, Voyage au Levant, Paris 1714. σελ. 96 καὶ 152.

(3) Mirabal, Voyage d'Italie et de Grèce. Paris 1698, σελ. 5. — Τόσον μυθολόγος καὶ γελοῖος εἶνε ὁ Μιραβὰλ, ὥστε σὺν τοῖς ἄλλοις διηγείται, ὅτι τὸ ὕδωρ πηγῆς τινος ἐν Μακεδονίᾳ ἔχει γεῦσιν οἴνου, μὴ μεθύνοντας τοὺς πίνοντας (σελ. 45), καὶ ὅτι ὁ περὶ τὴν Ναύπακτον Γαλιτάς κατοικεῖται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἑκείνων Γαλιτῶν, πρὸς οὓς ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπέμπε τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ (σελ. 105).

ἄβυσσον τῆς ἀμαθίας καὶ τῆς δουλείας. Ἐνὸσφ ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησίᾳ ἀνεγνώριζε τὸν πάπαν ὡς ἀρχηγὸν αὐτῆς, διετηρεῖτο ἀνθρώπῳ, λαμπούλος, καὶ ἀμόλυτος νόμφη, ἀφ' οὗτου ὅμως ἀπεσπάσθη τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἐκινέστησαν καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν ἀρχηγόν, ἔμεινε δύσμορφος, καταπερρημένῃ, ἠτμασμένα, ὡς ἀπολέσασα τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν προτέραν λαμπηδόνα » (').

Οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες καὶ τοὺς Τούρκους μισοῦντες ὡς τυράννους τῆς πατρίδος των, καὶ τὸν πάπαν ἐξ ἴσου ἀπεχθανόμενοι ὡς διώκτην τῆς ὀρθοδοξίας, ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ΙΖ' αἰῶτιν ἑκατομταετηρίδα ὁ ἄκμων, ἐφ' οὗ ἀλληλοδιαδόχως ἐκτόπα ἡ σφύρα ἀμφοτέρων τῶν λυσσαλέων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἔχθρῶν. Ἀναστάσιος ὁ Ἰόρδιος, εἰς τῶν σπουδαιότερων λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξεικονίζει οὕτω τὴν οἰκτράν τοῦ ἔθνους θέσιν. « Λόγιασε πῶς εὐρισκόμεθα ἡμεῖς οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὀρθόδοξοι, ὡσάν νά ἤμασθε ἀνάμεσα εἰς δύο μεγάλας συναφίας' καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς μεσημβρίας καὶ τῆς ἀνατολῆς νά ἦνε ἓνα μεγάλο σύγνεφον, μῦθο καὶ σκοτεινὸ, ὡσάν τὸ φιλαφτόν, σκοτός ἐκεῖνο τῆς Αἰγύπτου, ἡ παντελής ἀσέβεια τοῦ Βιωάμεθ, ὅπου ἐπερίλαβε καὶ ἐσκέπασε σχεδὸν τὰ τρία μερτικὰ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξόφως τελείως μὲ τὴν ἐσχάτην ἀσέβειαν. Ἀπὸ δὲ τὸ μέρος τῆς δύσεως νά ἦνε ἄλλο μεγάλο σύγνεφον, νά φθάνη ἔως αὐτὸν τὸν αἰθέρα εἰς τὸ ὕψος καὶ εἰς τὸ πλάτος, νά σκεπάζῃ ὅλην τὴν φύσιν καὶ τὸ ἤμισυ τοῦ βορείου κλίματος, σκοτεινὸν καὶ αὐτὸ καὶ ζοφῶδες, ἔχον μέντοι καὶ ὀλίγην διαύγειαν, πάνυ ὀμιχλώδη, πολὺ τὸ πλάνον ἐμφορομένην' αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν Λατίνων δοκοῦσα καὶ ὀνομαζομένη χριστιανοσύνη, ἐμπεπλησμένη δὲ οὕσα πάσης αἵρέσεως καὶ καινοτομίας, σμίγμα ὅσα πασῶν τῶν πάλαι αἵρέσεων, ἂν καὶ δοκῇ εἶναι ὀλίγον τι, διὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἐλέγχοντας, καθὼς εἶχον αἱ πάλαι αἵρέσεις τοὺς ἀγίους ἐκείνους πατέρας ὅπου ἔσταναν μέχρις αἵματος καὶ ἔλεγχαν τὰς αἵρέσεις μὲ τὰς οἰκουμενικὰς καὶ τοπικὰς συνόδους, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος μὲ λόγους καὶ ἐπιστολάς πολλὰς, μὲ τὰ ὅποια παντοιοτρόπως ἀνέτρεπον τὰς αἵρέσεις μὲ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν' μὰ τῶρα μὲ τὸ νά ἔλειψαν οἱ ἱετροὶ, ἔμεινε καὶ ἡ νόσος καὶ ἡ πλῆγῃ ἀνίκατος, καὶ ἔκαμε νομὴν θανατηφόρον ὡσάν γάγγραινα πεπαλαιωμένη,

(') Etat present des nations et Eglises Grecque, Armenienne, Maronite, en Turquie, par le sieur Dela Croix, Paris 1741, σελ. 14—14.

καὶ περιλάβεν ὅλον τὸ σῶμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔγινεν ἀνεπιχειρήτος παντελῶς ἕως τοῦ νῦν ἀπὸ χιλίους χρόνους, ἀρ' οὐ ἐφύτρωσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, καὶ ἐπρόκοψε νὰ περιλάβῃ ὅλον τὸ μέρος τῆς δύσεως, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Νωάμεθ παρὰ-πληξία καὶ ἐμβραντησία εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τέτοιαι λογῆς αὐταὶ αἱ θανατηφόροι ἀσθένειαι, μία ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς, καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ μέρος τῆς δύσεως, ὡσαν δύο μεγάλα σκοτιδία, καὶ συγνεφίαι ἐνάχθαι ἐκατασκέπασαν καὶ ἐξόφωσαν σχεδὸν ὅλην τὴν οἰκουμένην, καὶ μάλιστα τὸ κυριώτερον, καὶ δὲν ἀπόμεινε σῶμα ὑγιές, καὶ μέρος φωτεινόν, εἰμὴ ὀλίγον τίποτες ἀνάμυστα εἰς τὰς δύο συγνεφίας νὰ ἦνε ὀλίγον ἕξαστερον, καὶ νὰ λάμπῃ ὁ ἥλιος, καὶ αὐτὸς ὄχι καθαρὸς, ἀλλὰ νὰ ἦνε ἐξ ἡμισείας λαμπόμενος, καὶ θερμόψυχος (1).

Ἐν τῇ ἀπελευσίᾳ ταύτῃ οἱ τλήμονες διείδον πλέον, ὅτι ἡ Ἑλλάς μόνον διὰ τῆς Ἑλλάδος ἡδύνατο ν' ἀπελευθερωθῇ· οὐδόπως δὲ ἄπορον, ἐὰν ἔνεκα καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν ἐκ Ῥωσσίας ἀπατηλῶν ἐλπίδων, δὲν ἔπαυσαν ἀτεινίζοντες καὶ πρὸς τὸ ὁμόδοξον τοῦτου κράτος, τοῦ ὁποίου τὰς ἐξανδραποδιστικὰς τάσεις κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἀνεγώρισαν.

Γάλλος περιηγητῆς, ἐπισκερθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ πολέμου, ἐκφράζεται περὶ τούτου ὡς ἑξῆς. « Οἱ Ἕλληνες » μῆτε πιστεύουσι, μῆτε εὐχονται τὴν ὑπὲρ τῶν Τούρκων διεξαγωγὴν τοῦ ἐν Κρήτῃ πολέμου. Ἄν καὶ δὲν ἀγαπῶσι τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων ἡγεμόνων, καθισταμένην διὰ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ καταθλίψεων ὁσημέραι μισαροτέραν, ἐκ ψυχῆς ὅμως ἐπιθυμοῦσι τὸν περιορισμὸν τῆς ὑπερβαλλούσης τῶν Ὀθωμανῶν δυνάμεως. Διατρέφουσι δὲ τὴν ἀπόκρυφον ἐλπίδα, ὅτι θέλει ποτὲ ἀναφανῆ Ἕλληνα ἀρχηγὸς ἐπάξιος τῶν ἀρχαίων μιμητῆς, καὶ ἀπελευθερώσει αὐτοὺς ἐκ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, εὐχόμενοι ἵνα πρὸς τοιαύτην ἐπανάστασιν ταχέως διατεθῶσι τὰ πράγματα. Ἡ τοιαύτη ἀναγέννησις ἐλπίζουσι, ἅτι θέλει διευκολυνθῆ καὶ διὰ τῆς αὐτοδραμῆς τοῦ ὁμορθόσκου τσαρῦ τοῦ Μοσχοβίας, τὸν ὁποῖον ἀγαπῶσι μετ' ἀνηκούστου τρυφερότητος » (2).

(1) Τίς ἡ βασιλεία τοῦ Νωάμεθ καὶ περὶ Ἀντιχρίστου. (Χειρόγραφον ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ).

(2) « Ils ne croyent pas qu'elle doive estre favorable au Grand Seigneur, et ne le souhaitent point. Quoy qu'ils n'aiment pas la domination des

Τοιαῦτα σκεπτομένους εἶρε τοὺς Ἑλληνας ἡ ἐνετικὴ Δημοκρατία; ὅταν ἀπεράσισεν ἵνα κηρύξῃ τὸν κατὰ τοῦ σουλτάνου πόλεμον. Ἐπιθετικῶς δ' ἐκμεταλλευθεῖσα τὸ κατὰ τῆς Τουρκίας πατροπαράδοτον αὐτῶν μίσος, καὶ δι' ἀκατηλῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων σαγήνευσασα τοὺς ἐκ τῶν προϋχόντων καὶ ἀρχιερέων δυναμένους ἵνα κινήσωσι τὰ πλήθη, ἔφερεν ἀνά μέσον τὴν ἰδέαν τοῦ κατὰ τῶν μουσουλμάνων ἱεροῦ πολέμου, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ἤθελεν εἶσθαι αὐτὴ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες ἐπιλαθόμενα τῆς ἐν τῷ παρελθόντι προδοτικῆς διαγωγῆς τῶν ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχὶ ἐξ αἰσθήματος φιλελλήνων τούτων προστατῶν, ἔδραξαν τὰ ὄπλα καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐπολέμησαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀγνοοῦντες, ὅτι ἔρμαιον ξένου καὶ πάλιν δυνάστου ἔμελλε νὰ μείνῃ ἡ τλήμων Ἑλλάς.

Δ'.

Κατὰ τὴν ἐν Κάρλοβιτζ εἰρήνην ἡ Ῥωσσία, καὶ τοὶ λαβοῦσα μέρος εἰς τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, δὲν συναμολόγησεν, ὡς οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, ὀριστικὴν καὶ διαρκῆ εἰρήνην. Ὅθεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπελευθέρσεως ἸΗ' ἑκατονταετηρίδος, ἐνῶ φιλικαὶ διατηροῦντο αἱ μεταξύ Ἑνετίας, Αὐστρίας, Πολωνίας, καὶ τῆς Τουρκίας σχέσεις, αἱ ἐχθροπραξίαι πολλάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου τσάρου Πέτρου Α'. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου τούτου ὁ Μέγας Πέτρος θέλων ἵνα περισπάσῃ τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις εἶχε διοργανίσει ἐπανάστασιν ἐν Μαυροβουνίῳ, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐδείχθη ἀμέτοχος καὶ ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, καὶ μετὰ τὴν συναμολογηθεῖσαν μεταξύ τσάρου καὶ Πύλης εἰρήνην, εἶχε λάβει σπουδαῖον χαρακτῆρα, ὥστε ὁ πασᾶς τῆς Βοσνίας Νουουμάν

---

princes latins, et que les indignités qu'on fait aux Grecs de l'Archipel la leur rendent de jour en jour plus odieux, ils desirerent dans le fonds du coeur que l'on borne la puissance excessive des Othomans. Ils ont une secrete esperance qu'il s'elevera un jour un capitaine Grec, digne imitateur des anciens, qui les delivrera de la tyranoie des Turcs; et ils ne demandent pas mieux que de voir les affaires se disposer de bonne heure a cette revolution. Ils s'attendent qu'elle sera facilitee par le secours du grand Czar, ou Duc de Mosrovie, qui est de leur religion, et qu'ils aiment avec une tendresse qui n'est imaginable ». Guilletiere, Lacédemone Ancienne et Nouvelle. Paris 1676. tom. II, pag. 580.

Κιουπρουλῆς, πρῶν μέγας βιζίρης, διατάχθη νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, ἠγούμενος καὶ τῶν ὑπὸ τοὺς πασάδες τῆς Σκόδρας καὶ Ἑρσεκίου στρατευμάτων. Οἱ Μαυροβουνιώται νικηθέντες ἐν Σδορνίκῳ κατέφυγον εἰς τὰ περίξ τοῦ Καττάρου σπήλαια, πλὴν καὶ ἐνταῦθα καταδιωχθέντες κατεφθάρσαν. Ὁ βλαδίκας φεύγων τὴν λύσαν τῶν νικητῶν προσέφυγεν εἰς Κάτταρον, ὃ δ' ἐνετὸς διοικητῆς τῆς χώρας, ἐναντίον τῆς πρὸς τὸν Κιουπρουλῆν ὑποσχέσεως τοῦ νὰ μὴ παράσχη ἄσυλον εἰς οὐδένα τῶν ἐπαναστατῶν, οὐ μόνον ὑπεδέχθη τὸν πρόσφυγα, ἀλλὰ καὶ προσκληθεὶς ἠντήθη νὰ παραδώσῃ αὐτὸν τοῖς Τούρκοις. Ὁ Νουουμὰν ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὴν Πύλιν, καὶ ἐν διβανίῳ ἀπεφασίσθη ὁ κατὰ τῆς Δημοκρατίας πόλεμος (9 Δεκεμβρίου 1714).

Ἡ Ἐνετία πληροφορηθεῖσα τὸν κίνδυνον μάτην ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐν σπουδῇ ἐστρατολόγησεν Ἴταλοὺς, Γερμανοὺς, Ἑλβετοὺς, Ἀλβανοὺς, Πελοποννησίους, καὶ Ἑπτανησίους. Ἀλλὰ μῆτε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐξισούτο πρὸς τὰ πολυἀριθμα πλῆθη τῶν ἀντιπάλων, μῆτε ὁ ζῆλος τῶν μισθοφόρων τούτων ἐφάμιλλος ἐκείνῳ τῶν ὑπὸ τῆς λείας καὶ θρησκομανίας διαφλεγόμενων γιανιτσάρων εἰς ἀνάκτησιν τοῦ ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἀρπαγέντος βασιλείου τῆς Πελοποννήσου. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τοῦ κακοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ἐπιλήσμονες σκληροῦ παρελθόντος, καὶ ὀπωσοῦν εἰρηνικοῦ παρόντος, ἐκ πνεύματος μᾶλλον νεωτερισμοῦ ἢ θρησκευτικοῦ μίσους (1), ἤρξαντο ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀγρίων αὐτῶν δεσποτῶν, κολλᾶ αὐτοῖς ἐξ ἀνάγκης τότε ὑποσχομένων (2).

Ὁ γενικὸς προσβλεπτής τῆς Πελοποννήσου Ἰερώνυμος Δολφίνος καθορῶν τὴν ἐλευσινὴν τοῦ βασιλείου κατάστασιν συνεκρότησεν ἐν Ναυπλίῳ πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ ἐκκένωσις τῶν ἀχρή-

(1) Συγγραφεῖς τινες ἐπιπολαιῶς μελετήσαντες τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἔγραψαν, ὅτι ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοκρατία ὑπῆρξε τυραννικώτερα τῆς τῶν Τούρκων. Τὸ ἀληθές ἐστίν, ὅτι οἱ Ἐνετοὶ, οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους πραγματικώτεροι τῶν κατακτητῶν, σπουδαίως εἰργάσθησαν πρὸς διοργανώσιν τοῦ βασιλείου. Ἐσεβάσθησαν τὴν αὐτοδίκαιον τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἐδείχθησαν ἀδιάφοροι ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν, ὑπεστήριξαν τὸ ἐμπόριον, καὶ τὴν γεωργίαν, καὶ θρασυτέρως κατεδίωξαν τὴν ληστείαν. (βλ. Λεοπ. Ράινκε, Περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοκρατίας. — Π. Χιώτου, Γ. κεφ. II').

(2) Προκηρῶεις τοῦ σουλτάνου προσεκάλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν, ἐπὶ μεγάλας ἀπειλαῖς, καὶ μεγάλας ὑποσχέσεις. Ὁ δὲ Δολφίνος ἔγραψε τῇ Γερουσίᾳ ὡς ἑξῆς: «Οἱ ὑπήκοοι τοῦ βασιλείου, πρότερον τοσαῦτον πιστοὶ καὶ ἀφωτισμένοι τῇ Δημοκρατίᾳ, ἤρξαντο ἕδῃ νὰ κλονίζωνται.» Δύτῃ.

στων φρουρίων, καὶ ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐγκατοίκων εἰς τὰ τοῦ Ναυῆ πλοίου, Κορίνθου, Μονεμβασίας, Ῥίου, Μάνης, Κελερᾶ, καὶ Ζαρνάτας· ὁ αὐτὸς δὲ ἀναγορευθεὶς καὶ γενικὸς στόλαρχος ἐφωδίασε τὰ φρούρια ταῦτα καὶ διαπλεύσας τὸ Ἰόνιον ἐξησφίλισε τὰς νήσους πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης ἐχθρικῆς προσβολῆς. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην οἱ Ἐπτανήσιοι ἀνέδειξαν ζῆλον ἀξιώπαινον, διότι καὶ χρήματα προσήνεγκον, καὶ πλοῖα ἐξώπλισαν, καὶ πολλοὶ ὡς ἐθέλονται ἐπέβησαν τοῦ στόλου.

Ἐνῶ περὶ ταῦτα ἠτχολοῦντο οἱ Ἐνεταί, ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ὑπὸ τῶν καπιτάν πασῶν Τσανούμ Χότσαν (1) ἐκπλεύσας τοῦ Ἑλλησπόντου προσέβαλλε καὶ ἐκυρίευσε τὴν Τήνον, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐξανδραποδισθέντες δισπάρησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

Συγχρόνως δὲ διορισθεὶς σερασκέρης αὐτὸς ὁ μέγας βεζίρης Δαμαῦδ Ἀλῆς παρέλαβε τὴν ἰσρὰν σημαίαν καὶ μέχρι Λαρίσσης ὑπὸ τοῦ σουλτάνου συνοδευθεὶς, ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς Θήβας. Ἐν πολεμικῇ συμβουλίᾳ συνεζητήθη τὸ περὶ προσβολῆς τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ μὲν Λαρισαῖος Τοπάλ Ὀσμάν ἄρτι διορισθεὶς ἀρματολούμπασης (2), διαπεράσας ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τὸν ἰσθμὸν ἔφθασε

(1) Οὗτος ἐκ Κορώνης καταγόμενος ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ, καὶ ἐπὶ ἐπτά ἔτη δουλεύσας ἐν τοῖς κατέργοις τῆς Δημοκρατίας ἐξηγοράσθη ὕστερον ἀντὶ ἑκατὸν δουκάτων.

(2) Martolosbashi. Μετὰ τοῦ Τοπάλ Ὀσμάν ἐξεστράτευσαν καὶ πολλοὶ τῶν Ἀκαρνανῶν, Αἰτωλῶν, καὶ ἄλλων Ἑπτεροελλαδῶν, ἀρματολῶν, καὶ καταφειράντες τὴν Πελοπόννησον ἐπανήλθον πλήρεις λαφύρων εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν. Παραμιμῶδως δὲ μέχρι τοῦ νῦν θρυλλεῖται ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἐπονομαζομένη τῆς Ἀλαμπάντας. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνουσα λαφυραγωγίην (alla banda), διέμεινε ἐν Ξερεῶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ περὶ τὸν Δουδουρέκαν καὶ ἄλλους ὄπλαρχηγούς Σκλαδούνοι μετὰ τῶν ἀρματολῶν ἐλαφυραγῶγον πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένης χώρας. Εἰς τὴν πελοποννησιακὴν ἀλαμπάνταν μόνον ὁ γενναιοφρων τῆς Ἀκαρνανίας ἀρματολὸς Πάνος Μεϊτάνης δὲν ἔλαβε μέρος, μῆτε ὤρκισθη πίστιν τοῖς Τούρκοις, οὔτιμς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατεύσαντες κατενίκησαν καὶ ἐφρόνουν αὐτὸν περὶ τὸν Ἀχελῶν.

Γεννηθεὶς ἐν Λαρίσῃ (1670) ὁ Τοπάλ Ὀσμάν, ἐν ἔτει 1694 διωρίσθη βεγλέρδεης, καὶ μετὰ δύο ἔτη σταλεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἰς Αἴγυπτον συνελήφθη περὶ τὴν Δαμιέτην ὑπὸ Ἰσπανοῦ πειρατοῦ καὶ ἀπήχθη εἰς Μεσίτην. Ὁ ἐνταῦθα λιμενάρχης Ἀρνῶ, Μασσαλιώτης τὴν πατρίδα, γενναιοφρῶνως ἐξαγοράσας αὐτὸν καὶ φροντίσας περὶ τῆς θεραπείας τῶν πληγῶν, ἀπέστειλε διὰ γαλλικοῦ πλοίου εἰς Δαμιέτην. Πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ ὁ Ὀσμάν διετήρησε ζωηρὸν αἰσθημα εὐγνωμοσύνης, καὶ ὅταν ἡ ἰκανότης αὐτοῦ προήγαγεν εἰς μέγαν ἀξιώματα, προσεκάλεσε πρὸ ἑαυτοῦ τὸν Ἀρνῶ μετὰ τοῦ υἱοῦ του, καὶ ἐντιμότητα δεῖξαι

μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου, ὁ δὲ βεηλέεβης τοῦ Διαρβέερ Καρὰ Μουσταφᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν διηυθύνθη κατὰ τοῦ Ῥίου. Ἀρῶν δὲ καὶ διὰ τῶν τιμαριωτικῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἐξησφαλίσθησαν αἱ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Κορίνθου ὁδοί, ὁ μέγας βιζύρης διέβη τὸν ἰσθμὸν (10 Ἰουνίου) καὶ ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου προσεκάλεσε τὴν φρουρὰν εἰς παράδοσιν. Ὁ προβλεπτής Μινότος γενναίως ἀντέστη ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας, μετὰ παρέλευσιν τῶν ὁποίων διετάχθη ἐφοδος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τοπάλ Ὀσμάν ἐν ᾧ δὲ πρὸς τοῦτο ἦσαν τεταγμένοι εἴκοσι χιλιάδες γιαντισάρων πρὸς ἀριστερὰ, δύο χιλιάδες σπαχίδων μετὰ πεντακοσίων ἐθελοντῶν (τσεμπετσίδων) πρὸς δεξιὰ, καὶ δύο χιλιάδες λεβεντῶν ὑπὸ τὸν Τοπάλ ἐν τῷ κέντρῳ, ἡ φρουρὰ παρεδόθη ἐπὶ τῷ ὄρῳ ἀσφαλείας ζωῆς. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνετινάχθη, εἴτε τυχαίως εἴτ' ἐπίτηδες, πυριταποθήκη, ἡ συνθήκη παρεβιάσθη, καὶ τὰ πάντα παρεδόθησαν εἰς τὴν μάχαιραν καὶ εἰς τὴν λείαν ἀχαλινώτου στρατοῦ (!).

Θεὸς, ἐξεφράσθη οὕτως ἐνώπιον τῆς περικυκλούσης ἐμηγύρεως τῶν μεγατάνων. « Ἡμῖν καὶ ἐγὼ δοῦλος, φορτωμένος μὲ ἀλύσεις, γεμάτος ἀπὸ πληγᾶς. Οὗτος εἶνε ὁ ἀνὴρ, ὅστις μὲ ἐξηγόρασε, μὲ ἐθεράπευσε, μὲ ἔσωσεν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλω καὶ ζωὴν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ τὰ παρόντα ἀγαθὰ. Χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃ ἐπλήρωσε μεγάλην ποσότητα γρημάτων, καὶ δωρεὰν μ' ἔστειλεν ὕπου ἐπιβόμου. Τίς Μουσουλμάνος εἶνε ἱκανὸς νὰ δεῖξῃ ταυτέην γενναϊότητα; » Ὅλων οἱ ὀφθαλμοὶ προσηλώθησαν πρὸς τὸν Ἀρνὺ, τοῦ ὁποῦ οὗ Τοπάλ περιχαρὶς ἐσφριγγε τὴν χεῖρα. Τῷ 1723 ὁ Ὀσμάν διαφείσθη διοικητῆς τῆς Πελοποννήσου (Μύρα-βαλεσῆς), ὕστερον δὲ τῆς Ῥουμέλης, καὶ ἐπὶ τέλους μέγας βιζύρης. Ἐκπεσῶν τοῦ τελευταίου ἀξιώματος διαφείσθη διοικητῆς Τραπεζοῦντος, ἔπειτα δὲ Θεοδοσιουπόλεως καὶ Τιφλίδος, καὶ τελευταῖον ἀρχιστρατήγος κατὰ τῆς Περσίας. Νικήσας εἰς δύο μάχας τὸν ἀνστάρτην Ναδρ, εἰς τὴν τρίτην ἐνίκηθη καὶ ἔπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ πεδίου. Ἐπωνομάσθη Τοπάλ (Χωλός), διότι εἶχε τὸν ἕνα πόδα βραχύτερον, καὶ ὑπεγώλαιεν ὅταν ἐπεριπάτει. (Κούμπα, ἱστορικὰ Ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 10 σελ. 372—374.—Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman).

(1) Μάνθος ὁ Ἰωαννίτης περιγράφει διὰ τῶν ἐξῆς στίχων τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν δυστυχῶν Κορινθίων.

Ἦ τὸν οὐρανὸν ἀκούονταν τὸ θρῆνος ποῦ φωνάζαν,
οἱ Τοῦρκοι σὰν τὰ πρόβατα ποῦ τοὺς διαμοιράζαν.
Ἄλλοι εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἄλλοι νὰ πᾶν ἔς τὴν Δύση,
καὶ ἔκλαιαν τὰ ματιά τους ἄσάν ἡ κατάκρυα βρύση
καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα ὁπῶγχαν ἐγίνονταν ποτάμια.
Ἐκρεπε νὰ τρέμῃ ἡ γῆ, νὰ κλαῖσι τὰ λιθάρια,
—ὡς ἀποκεφαλίζουσι τὰ ἕξαι καλλιγράμια.

Οἱ ἐν Αἰγίνῃ Ἕλληνες μαθόντες τὴν πτώσιν τῆς Κορίνθου προσεχώρησαν τὸν καπιτὰν πασῶν ὅπως τοὺς ἀπελευθερώσῃ τῆς τυραννίας τῶν Ἑνετῶν.

Ὁ ὑπὸ τὸν μέγαν βιζύρην στρατὸς κυριεύσας καὶ τὸ Ἄργος ἐπροχώρησεν ἀμέσως κατὰ τοῦ Ναυπλίου, εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε φρουρὰ ἐκ μόνων χιλίων ἑπτακοσίων μαχητῶν. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς, ἀποτελούμενος ἐξ ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδων, διηρέθη εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὑπὸ τὸν βεηλέρβην τῆς Ρούμελης Σαρὴ Ἀχμέτ καὶ τὸν ἀγῶν τῶν γιαντισάρων προσέβαλλε τὸ Παλαμηδίου, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τὸν Τοῦρκ Ἀχμέτ πασᾶν καὶ τὸν ὑπαρχηγὸν τῶν γιαντισάρων ἐπροχώρησε κατ' αὐτοῦ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως. Μετὰ ὀκτὼ ἡμερῶν πολιορκίαν ὁ μέγας βιζύρης διέταξεν ἔφοδον, ἐνθαρρύνοντας δι' ὑποσχέσεων καὶ δώρων τὸν στρατὸν, ὅστις φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς λείας καὶ τῆς ἀποδιώξεως τῶν ἀπίστων ὤρμησε κατὰ τοῦ Παλαμηδίου, τὸ ὁποῖον καταλαθὼν ἤρξατο νὰ βομβαρδίξῃ ἐξ αὐτοῦ τὴν πόλιν. Τέλος πάντων κύριοι γενόμενοι καὶ τοῦ Ναυπλίου οἱ Τοῦρκοι λυσσῶδῶς πρῆξάντων τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, καὶ ἀπανθρώπως ἐξηνδραπόδισαν τοὺς ἐν αὐτῷ ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας (*). Ὁ σουλτάνος λαθὼν τὴν εἰδησιν ταύτην κατέβη εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐπισκεφθεὶς τὴν τέως πρωτεύουσαν τοῦ

(* Τὴν ἴδιαν ἡμέραν ἐμπήκαν στ' Ἀνάπλι μὲ τὴν βία, τότε νὰ ἴδῃς πῶς ἄρπαζαν γυναῖκας καὶ παιδιὰ.

Τὸ μεσημέρι ἐμπήκασιν ἐννῆα τοῦ Ἰουλλίου,

ὁ θεῖνος καὶ ἡ σκληριὰ τοῦ περιφήμου Ἀναπλίου.

Σαββάτο ἡμέρα ἐπέβηκε ἦτον κοντὰ τὸ γέμα,

ποῦ μέσα στ' Ἀνάπλι ἔτρεχε σὺν ποτάμῳ τὸ γαῖμα.

Τότε νὰ ἴδῃς τόσα κορμιὰ τῶν χριστιανῶν κομμένα,

νὰ μὴν ἐγνωρίζονται στὸ αἷμα κυλιμένα.

Ὅσοι γυναῖκες καὶ παιδιὰ εὐρίσκοντο στὸ κάστρο,

τὸ πρόσωπόν τους ἔγινε σὺν τὸ κερὶ τὸ ἄσπρο.

Ἀπὸ τὸν φόβον τὸν πολλὸν ἔτρεμεν ἡ καρδιά τους,

καὶ ἄρπαζαν τὰ παιδιὰ τους ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τους.

Τὸν γενερέλῃ ἐθώρηγα νὰ τρέμῃ σὺν τὸ ψάρι,

ὄντας τὸ εὐγάζον ζωντανὸ μέσα ἀπὸ τὸ βιδάρι.

Καὶ μὲ πολλὴν μανιότητα ἔβριξε τὸ σπαθὶ του,

στὴν ἐκκλησίαν ἐμπήκε νὰ εἰπῇ τὴν προσευχὴν του.

Καὶ ἀπὸ μέσα τὸν εὐγαλαν οἱ σκύλοι γιαντισάροι,

καὶ μὲ σπαθιά τοῦ εἴχασιν εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ χέρι.

Μάνθου, Δίχμαλωσια Μωρέως.

Βασιλείου, ἐθαύμασε τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Παλαμηδίου, καὶ δι' ἐπιστολῆς αὐτογράφου ἐπαινέσας τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατοῦ, ἀντίμειψεν ἐπαξίως τοὺς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν διαπρέψαντας.

Μετ' ὀλίγον ὑπετάγησαν καὶ οἱ Μανάται· ὁ δὲ μέγας βιζύρης στρατοπεδεύσας μεταξὺ Κορώνης, Μεθώνης, καὶ Ναυαρίνων, καὶ διατάξας δύο βεηλερβέηδες νὰ καταλάβωσι τὰ ἐγκαταλειφθέντα φρούρια Κορώνης καὶ Ναυαρίνων, αὐτὸς ἐβάδισε κατὰ τῆς Μεθώνης, ἐνθα εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐκκενώσαντες Ἑνετοί. Οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατιῶται, μὴ μιμηθέντες τὸ παράδειγμα τῶν γενναίων αὐτῶν ἀρχηγῶν Πάστα καὶ Ζανσιχ, ἀνάνδρως ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις αὐτῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι εὐκόλως κύριοι γινόμενοι καὶ τοῦ φρουρίου τούτου, ἐληλάτησαν τὴν πόλιν, καὶ ἐξηνδραποδίσαντο τοὺς κατοίκους· Ὁ ἀνδρείος φρουραρχος Βικέντιος Πάστα· αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν λεβεντῶν ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ καπιτάν πασᾶ Τσανοῦμ Χότσα, ὅστις ἀναμνησθεὶς παλαιᾶς ἀγαθοεργίας, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ θανάτου διέσωσεν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ περιποιήθη καὶ πάντας τοὺς εἰς τὸν στόλον ριφθέντες ἐνετοὺς ἀξιωματικούς (*).

Μετ' οὐ πολὺ παρεδόθησαν ἡ Μομενβασία, τὰ Κύθηρα, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας κατεχόμενοι λιμένες τῆς Σούδας καὶ Σπιναλόγγας.

Ὁ Δαμιὰδ Ἀλῆς συμπληρώσας ἐν ἑκατὸν μιᾷ ἡμέραις τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἀνεχώρησε περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1715, καὶ ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν (**).

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1716) ὁ τουρκικὸς στόλος δεινῶς ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ κινδύνου διέσωσεν ὁ ἀνδρείος στρατάρχης Σουλεμβοῦργος, ὅστις μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς ἀντιπέραν στερεᾶς ἐκ νέου κατέκτησε τὴν Πρέβεζαν καὶ Βόνιτσαν (1717).

(*) « Ἡ δουλεία, λέγει ὁ Χάμμερ, ἐν ἧ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἔζησε, δὲν ἔπνευεν ἐν αὐτῇ τὸ αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας, ἢ δ' εὐγενῆς αὐτοῦ γενναιοφυχία καθιστᾷ ἀπαισιωτέραν τὴν ἀπάνθρωπον ἐλευθεριότητα τοῦ μεγάλου βιζύρου, ὅστις ἐν Μεθώνῃ προσέφερε τριάκοντα τάλληρα δι' ἕκαστον χριστιανὸν συρόμενον ἐνώπιόν του, ὅπως ἀπολαύσῃ τὴν εὐχαρίστησιν ἢ ἀποκεφαλίσῃ καθ' ἑκατοντάδας τοὺς δυστυχεῖς τούτους πρὸ τῆς σκηπῆς του. » XIII, σελ. 274.

(**) Hammer, XIII, σελ. 263—277. — Ferrari, Della lega fra l'imperat. Carlo IV, e la republica di Venezia. — Μάθου Ἰωάννου, Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία Μωρέως. Ἐν Βενετίῃ. — Π. Χιώτης, Ἱστορ. Ἀκομηνημονεύματα, Γ', σελ. 351—367.

Θύματα οἱ Ἕλληνας πολλάκις γενόμενοι τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους εὐπιστίας, μετ' ἀλληλουχίαν πικρῶν μαθημάτων ἠναγκάσθησαν ἐν ἀποβάλλουσι τὰς περὶ ἀπελευθερώσεως διὰ τούτων χιμαϊρικὰς ἰδέας, καὶ στρέψασαι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν ὁμόθησκον Ῥωσσίαν. Αἱ πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην συμπάθειαι τῶν Ἑλλήνων διεφάνησαν μὲν ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ζουάν τοῦ Αὐστριακοῦ ἐλευσίνης αὐτῶν ἐγκαταλείψεως, ἐξηκολούθησαν δὲ ἀνκπτυσσόμεναι κατὰ τοὺς ἐπομένους χρόνους, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου.

Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ Ῥωσσία ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος συλλαβοῦσα τὴν περὶ κατακτήσεως τοῦ Βυζαντίου ἰδέαν (1), παντοιοτρόπως προσεπάθει νὰ προσοικειωθῇ τοὺς Ἕλληνας, ἀδελφικὸν μὲν οἶκτον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπιδεικνυμένη ἐπὶ ταῖς παθήμασι λαοῦ ὁμοδόξου, πράγματι ὅμως θεωροῦσα αὐτοὺς ὡς ὄργανα, δι' ὧν εὐχερέστερον ἠδύνατο νὰ ἐπισημοποιήσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων γελόιας ἀξιώσεις τῶν δουκῶν τῆς Μοσχολίας. Τὰ περὶ Ἀνατολῆς φιλόδοξα τῶν Μοσχολῶν σχέδια καταδείχθησαν ἰδίως ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Εἰκὼν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν Ἀμστελοδάμῳ χαραχθεῖσα καὶ φέρουσα τὴν πομπώδη ἐπιγραφὴν *Πέτρος Πρῶτος Ῥωσσο-Γραικῶν Ἀυτοκράτωρ* διανεμήθη εἰς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανούς (2). Ἐν δὲ τῷ μητροπολιτικῷ λαῷ τῆς Μόσχας ἐξετέθη ἡ βρωσικὴ σημαία φέρουσα τὰ γράμματα τοῦ λαβάρου *Ἐν τούτῳ Νίκα*. Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τινι ἀξιωμανημονεύτῳ προσλαλῆ ἐκφωνηθεῖσα ἐν Ῥίγα προσέθηκε καὶ τοὺς ἐξῆς περὶ Ἑλλάδος κολακευτικοὺς λόγους. « Καὶ ἐπιτήμηαι καὶ τέχναι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησαν » ποτε καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ἡ πορσία αὐτῶν ὁμοιάζει τὴν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Οὕτω ἐπ' ὀλίγον » θέλουσιν αὐταὶ διαρραίνει ἐν Ῥωσσίᾳ, καὶ ἐντεῦθεν μεταβῶσι πάλιν

(1) Μία τῶν ἀνεψιῶν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἡ τοῦ Θεοῦ Παλαιολόγου θυγατὴρ Σοφία, συζευχθεῖσα τῷ δουκὶ τῆς Μοσχολίας ἔβην μετεβίβασεν αὐτῷ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα. Ἀλλὰ τοῦτο λεγόμενον ὑπὸ τῶν Ῥώσσιων χρονογράφων, ἔξ ἀποδεικνύεται δι' ἐπισήμων καὶ γνησίων ἐγγράφων. Ἐπὶ δὲ τῆ ὑποθέσει, ἐπὶ ταῦτα ἀξιώσεις δύνανται νὰ ἔχωσι τὸ κύρος, τότε εὐλογώτεραι αἱ τοῦ Ἰσπανικοῦ οἴκου, πρὸς δὲ ὁ Ἄνδρας Παλαιολόγος, τελευταῖος νόμιμος ἀπόγονος τῶν Παλαιολόγων, καὶ ἀδελφὸς τῆς Σοφίας, παρεχώρησε τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ἀναμφισβήτητα αὐτοῦ δικαιώματα.

(2) Sammlung Russischer Geschichte II, σελ. 211,

« εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα. » Ὁ χάνης τῆς Κριμαίας κατανοήσας τὸ κατακτητικὸν πνεῦμα τοῦ τσάρου ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ἰψήλην Πύλην, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲ τῶν φαγιάδων σκοπὸν εἶχεν ἵνα κυριεύσῃ τὴν Ῥούμελην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην καὶ μυστικοὶ ἀπόστολοι διατρέχοντες τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Ἑλλάδα, δίνεμον ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις τοῦ ἑμοδόξου αὐτοκράτορος, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ πλαστευρηθεισῶν *Προφήσεων τοῦ Ἀγαθαγγέλου*, αἵτινες ἐδίδασκον τοὺς Χριστιανούς, ὅτι ἀπὸ μόνου τοῦ ξανθοῦ γέροντος ἔπρεπε νὰ προσδοκῶσι τὴν ἐκ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ ἀπολύτρωσιν. Τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Πέτρου προσεφεινείτο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ δημοτελῶς ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων ἡ ἀνυπομόνως προσδοκωμένη ἔλευσις τοῦ νέου τούτου Μεσσίας. Ὁ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατῶν τότε ἐπαναστατικὸς ὄργανισμός ὑπῆρξε τοκοῦτος, ὥστε ἀκράτητοι οἱ ἄρματωλοὶ τῆς Ἀκαρνανίας, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχαντες τὸν Τσεκούραν, διέπραξαν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανοῦ αὐτοκράτορος νέου Σικελινὸν ἔσπερινόν, κατακόψαντες ἐν μιᾷ νυκτὶ τοὺς ἀμερίμως κοιμωμένους Τούρκους. Κατὰ τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους ἐποιήθη καὶ τὸ ἐξῆς δημοτικὸν ἄσμα.

Ἄκόμα τοῦτ' τὴν ἀνοιξί,
 βαγιαδες, βαγιαδες,
 Τοῦτο τὸ καλοκαίρ-,
 καυμένη Ῥούμελη,
 Ὅσο νὰ ῥθῆ ὁ Μόσκοδος,
 βαγιαδες, βαγιαδες,
 Νὰ φέρῃ τὸ σιφέρι,
 Μωρὰ καὶ Ῥούμελη.

Ἴδου δὲ καὶ μίξ τῶν πρὸς τοὺς χριστιανούς προκηρύξεων τοῦ ἐν λόγῳ αὐτοκράτορος.

« Εὐσπλαγγνῶτατε μπέη Ἀβράμε ὅπου εὐρίσκεσαι εἰς τὸ Βαρνίκι, τοῦ στέλνω ἐτοῦτο τὸ παρὸν γράμμα, πολλὰ ἡγαπημένε μου, ἐγὼ ὁ τζάρης τῆς Μοσχοβίας καὶ βασιλεὺς τῆς Ῥωσσίας, ἐσένα καὶ πάντας τοὺς πιστοὺς, καὶ πάντας τοὺς μητροπολιτάδες, ὅπου μὰς ἀγαποῦν, καὶ τοὺς βοϊβοδάδες, καὶ τοὺς σερδάριδες, καὶ τοὺς προεστοὺς τῶν κλεπτῶν, καὶ τοὺς καπιτάνους καὶ τὰ δξία παλληκάρια, καὶ πάντας τοὺς χριστιανούς, ὅπου εἶναι εἰς τὴν πίστιν μας, καὶ πάντας τοὺς παπάδες, καὶ τοὺς Σέρμπους, καὶ Χορβάτους, καὶ τοὺς Ἀρναούτιδες, καὶ τοὺς Μπρονάκιδες, καὶ πάντας ὅπου εἶναι εἰς τὸ Μονα-

στῆρι (¹) τῆς Ῥομέλης, καὶ ἐκείνους ὅπου εἶναι εἰς τὸ μέρος τοῦ Μαυροχώρου, καὶ τοὺς Μοντενεγρίνους, καὶ τοὺς Γιαννιώταις, καὶ τοὺς Τριγυλιωτῆδες, καὶ τοὺς Δερνικλίδες, καὶ τοὺς Τορνοβλίδες, καὶ τοὺς Χορβάταις, εἰς κοντολογίαν πάντας ὅπου ἀγαποῦν τὸν Θεόν, καὶ τοὺς χριστιανούς, χαιρετῶ, καὶ τῷ Θεῷ σας παραδίδω, καὶ πέρνω κόπον διὰ ἀγάπην Θεοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν ἐμπῆκα ὑποκάτω εἰς τὸ μεγάλο βῆρος τῆς βασιλείας τοῦ Τούρκου διὰ νὰ πολεμήσωμεν ἔτσι νὰ ἤξεύρετε καὶ ἐκεῖνοι ὅπου εἶναι ὑποτεταγμένοι σας, καὶ ὅποιος μᾶς ἀγαπᾷ, καὶ ὅποιος ἀγαπᾷ καὶ ἀκούμπησεν εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐπιθυμῆι νὰ ἐμπῆ εἰς τὸν παράδεισον, ὅλοι μὲ καθάραν καρδίαν νὰ ἐμπωμεν εἰς αὐτὸν τὸν κόπον διὰ τὰς ἐκκλησίας μας καὶ διὰ τὴν πίστιν μας, διατι οἱ Τούρκοι ἐτσαλαπάτησαν τὴν πίστιν μας, καὶ μὲ δόλον ἐπῆραν τὰς ἐκκλησίας καὶ τοὺς τόπους μας, καὶ περισσὰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήριά μας τὰ ἐδταγούμισαν καὶ τὰ ἐκαταχάλασαν καὶ τὸ νῦν ἀκόμη καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν βασίλειον καὶ τὰ ἄλλα μὲ δόλους τὰ ἐπῆρε, καὶ πόσῃν πτωχολογίαν, πόσας χήρας καὶ ὄρφανὰς ἐσκλάβωσαν καὶ διεσκόρπισαν, καθὼς κάμνει ὁ λύκος τὰ πρόβατα, καὶ πόσους τόπους ἔχουν παρμένους μὲ δόλον καὶ τὴν σήμερον ὅσους ἐκλαβόνουν μὲ δυναστείαν τοὺς τευρκεύουν, καὶ πόσους ἀνθρώπους μας καὶ πόσους τόπους μας ἔχει παρμένους μὲ δόλον. Λοιπὸν ἐγὼ πηγαίνω εἰς τὴν βοήθειάν σας. Ὁ Τούρκος ἐσμιξε μὲ τὸν Σφέτσον (²), ὅμως τὸ σπαλί μου ἔκοψε περισσοὺς ἀνθρώπους. Ἡ βασιλεῖα μου δὲν εἶνε μικρὴ ὡς τῶρα καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πολλοὺς ἐχάλασα καὶ πολλοὺς ἐσκόρπισα. Ὁ τωρινὸς πόλεμος ὅπου κάμνω εἶναι δίκαιος. Μὲ τὴν γνώσιν μου ἐκατάστησα τὸ βασίλειόν μου. Ὁ πόλεμος ὅπου κάμνω τῶρα εἶνε διὰ τὴν κακίαν τοῦ Σφέκου καὶ ἀκόμη τρία μεγάλα ῥηγάτα ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὸ περὶγαλί τοῦ αἰγιαλοῦ θέλω νὰ τὰ πολεμήσω. Μὲ τὸ θέλημα καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τὸ σπαλί μου εἶνε κοφτερό. Ἐὰν θελήσῃ ἡ καρδία σας μὴ φύγετε ἀπὸ τὸ μεγάλο μου βασίλειον, διατι δὲν εἶνε δίκαιον, μήπως σὰς ξεμαυλίσουν οἱ Τούρκοι καὶ φύγετε ἀπὸ λόγου μου.

« Τοὺς ἀνθρώπους ὅπου ἔστειλα εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς ἐρωλάκωσαν, ὅμως καὶ ἐκείνους καὶ περισσοὺς ἄλλους θέλωμεν εὐγάλλει ἀπὸ τὰ χερίά τως. Ἡμεῖς σὰς ἀπαντυχαίνομεν, δὲν εἶνε εὐλογον νὰ

(¹) Μακεδονία.

(²) Ἐβόλους 16' βασιλεὺς τῆς Σουηδίας.

ἄργοποιήσετε. Ἐγὼ σᾶς κράζω εἰς τὸ ἀσκέρι μου, καὶ εἰς τὸ μεγάλο τάμπουρό μου, καὶ ἐσεῖς νὰ φέρετε καὶ πιστούς σας φίλους. Αὐτὸ νὰ τὸ ἤξεύρω ἀπὸ λόγου σας, καὶ νὰ σᾶς πιστεύσω, μόνον μήπως καὶ ἐμάθετε μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ πατήσετε τοῦ λόγου μου. Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ σπαθίου μου νὰ εἴρητε ἡσυχίαν καὶ νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Βοηθώντας ὁ Κύριος σηκώνει τὴν τρομάρα ἀπὸ πάνω μας, καὶ τὸ χριστιανικὸν νικηφόρον ἀσκέρι μου ἀντιστέκεται τῷ ἔχθρῳ, καὶ κάμνει πόλεμον. Ἡ μεγαλοψυχία τῆς καρδίας σας εἶνε πρὸς χρέος νὰ σηκώσετε τὸν φόβον καὶ νὰ πολεμήσετε διὰ τὴν πίστιν καὶ διὰ ταῖς ἐκκλησίας σας ἃς χύσωμεν ἕως τὴν ὑστερινὴν σταλαματίαν το αἰμά μας. Καὶ ὅ,τι τμηὴν σᾶς ἔκαμαν οἱ μεγάλοι αὐθεντάδες καὶ μεγάλοι ἀγάδες καὶ ἐγὼ παρόμοια θέλω σᾶς τὴν κάμνω. Ἐνας μὲ τὸν ἄλλον ἃς δοξασθοῦμεν μὲ τὸ σπαθί μας, ἔτσι ἦλθε προσταγὴ ἀπὸ τὸν Θεόν. Καὶ ἐκεῖνα ὅπου σᾶς γράφω νὰ τὰ πιάσετε. Εἰς τὴν ἐνότητι τοῦ Θεοῦ ἃς ἐνωθοῦμεν καὶ ἡμεῖς, ἃς ζω-σθοῦμεν τὸ σπαθί εἰς τὸν ἔχθρον, ἃς πολεμήσωμεν, τὰ βασίλεια ἃς μᾶς ἐκαινέσουν διὰ τὴν λύτρωσίν σας ἐμπαίνω εἰς τὰ βράσανα, καὶ θέλω νὰ μὲ βοηθήσετε, καὶ μετὰ ταῦτα θέλει σᾶς δώσει ὁ Θεὸς τὸ πᾶσα καλὸ, καὶ θέλετε εὖρει ἐκ μέρους μου τμηὴν καὶ εὐσπλαγχίαν. Σᾶς λυποῦμαι νὰ σᾶς γλυτώσω ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀσεβῶν, νὰ ζω-γονήσω ταῖς ἐκκλησίας σας, νὰ στήσω τοὺς σταυρούς σας. Τέλος πάντων διὰ τὴν πίστιν θέλετε πολεμήσει. Ἄς δοξάσωμεν τὸν Θεόν, ἃς χαροῦμεν, καὶ τοὺς τόπους τῶν πατέρων σας νὰ παυχίσωμεν νὰ τοὺς πάρωμεν. Τὸ βασίλειόν μου εἶνε παλαιὸν καὶ μέγαλον, καὶ διατὶ σᾶς λυποῦμαι πλείοτερον παρὰ τοῦ λόγου μου, καὶ ἔγραφα ἐτούτα τὰ λόγια, καὶ σᾶς τὰ ἔστειλα.

1711 Μαρτίου 23.

ΥΖΑΡΗΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΒΙΑΣ (!). *

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἄννης (1730—1741) ἀνεφάνησαν αἱ αὐταὶ διαθέσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ διάσημος στρατηγὸς Μύνιχ ὑπέβαλλε, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐν Κριμαίᾳ πολέμου, σχέδιον σπουδαίου τῆς Τουρκίας ἀντιπερισπασμοῦ διὰ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος εὐρισκόμενος ἐν Μολδαβίᾳ διέσπειραν εἰς τὰς ὑπὸ τὸν σουλτάνον χριστιανικὰς ἐπαρχίας

(*) Miklesich et Muller, Acta et Diplomata Graeca, III σελ. 279—281.

ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις, ὁ δὲ πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὄργανος εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον κορυφωθῆ ἐν Ἑλλάδι, ὥστε πάντες ἀνέμενον ὡς σύνθημα γενικῆς τῶν Τούρκων σφαγῆς τὴν πέραν τοῦ Δουναβέως ἐμφάνισιν τῶν Ῥώσων. Ἡ ἐπελθούσα ὁμῶς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας εἰρήνη ἐματαιώσε τὰ σχέδια τοῦ τολμητοῦ στρατηγοῦ, ὅστις ὁμῶς ἐπιμέμων εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου διεκήρυττεν, ὅτι *δὲλοι οἱ Ἕλληνες θεωροῦσι τὴν αὐτοκράτειραν, ὡς νόμιμον αὐτῶν κυρίαρχον· ὅθεν ἐπωφελοῦμενοι τοῦ ἐθνουσιασμοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν Ἑλλήνων βαλίσωμεν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι οὐδέποτε θέλει μᾶς παρουσιασθῆ τοιαύτη τῶν πνευμάτων εὐνοϊκῆ προδιάθεσις*. Ἐὰν τότε οἱ Ἕλληνες ἐλάμβανον τὰ ὄπλα, ἤθελον ἐπιτύχει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ῥουλιέρ, τὰ Ῥωσικὰ σχέδια, διότι ἡ ἐπανάστασις ἤθελεν ὑποστηρηθῆ ὑπὸ στρατοῦ τέως κηφύρου, καὶ ὀδηγούμενου ὑφ' ἑνὸς τῶν διασημοτέρων τοῦ αἰῶνος στρατηγῶν.

Ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ (1741—1762), δευσιδαίμων μᾶλλον ἢ πολιτικῆ, ἀσθενεὶς διετήρησε μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις. Ἐκύσασα μόνον μεταναστάτας τινὰς εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἔστειλε πάμπολλα δῶρα εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως τὰς ἐν Ἀθῶνι μονὰς, καὶ δίδνευμι περιτραχήλια εἰς τινὰς τῶν ἱερέων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, καθ' ἣν στιγμήν οἱ Τούρκοι διεγειρόμενοι ὑπὸ τοῦ Βρογλῆ παρεσκευάζοντο πρὸς πόλεμον, Ῥώσος ἱερεὺς ἐστάλη μυστικῶς εἰς Ἑλλάδα ὅπως λάβῃ πληροφορίας περὶ τοῦ τύπου, καὶ σταθμίσῃ τὰ πνεύματα.

Μόλις ὁμῶς ἀναβάσα ἐπὶ τοῦ Ῥωσικοῦ θρόνου ἡ μεγαλεπήβολος Αἰκατερίνα Β' ὑπὸ σπουδαίαν ἔλαβεν ἐποψίν τὸ σχέδιον τοῦ Μύνιχ. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνθρονίσεως αὐτῆς, Μακεδὼν τις τυχοῦθρας, Γεώργιος Παπάζωγλης^(*), ἐγκαταλιπὼν δι' ἀγνώστους αἰτίας τὴν πατρίδα αὐτοῦ Σιάτισταν, καὶ ἔλθων εἰς Πετροῦπολιν εἶχε καταταχθῆ εἰς τὸ πυροβολικὸν σῶμα, ἐν ᾧ μετ' οὐ πολὺ ἔλαβε τὸν βαθμὸν λοχαγῶ. Ὁ Γρηγόριος Ὀρλώφ, πρὸ τῆς συνωμοσίας, ἤτις ἀνεβίβασε τὴν Αἰκατερίναν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὑπηρετῶν εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα συνέδεσε σχέσεις μετὰ τοῦ Μακεδόνοιο τυχοδιώκτου· ὅταν δὲ ἡ δολοφονία τοῦ Πέτρου Γ' ἐπέτυχεν, ἡ αὐτοκρά-

(*) Τὸ ὄνομα, τὰ ἐπώνυμον, καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ παρεμορφώθησαν καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν. Μῆτε Γρηγόριος, μῆτε Παπάζωγλους, μῆτε Λερισσαῖος τὴν πατρίδα ἦτο οὗτος, ἀλλὰ Γεώργιος Παπάζωγλης ἐκ Σιάτιστης τῆς Μακεδονίας. (Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 479).

πειρα εὐγνωμονοῦσα εἰς τὸν πρωτοεργὸν τοῦ φόνου τοῦ αὐτῆς συζύγου, διώρισε διοικητὴν τοῦ πυροβολικοῦ τὸν Ὀρλώφ, θεωρούμενον ἤδη, ἕνεκα τῆς ὑπερβαλλούσης ωραιότητος καὶ τῶν μετὰ τῆς Αἰκατερίνης ἐρωτικῶν αὐτοῦ σχέσεων, τὸ δεύτερον τῆς αὐτοκρατορίας πρόσωπον. Ὁ Παπάζωλης ἐπωφελοῦμενος τότε τῆς μετὰ τοῦ περιλαλήτου εὐνοουμένου προτέρας φιλίας, ἐλάλησεν αὐτῷ περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ὀρλώφ ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς πρώτης συνωμοσίας, προθύμως ἤκουσε τὴν πρότασιν, ὑποσχομένην τῇ Αἰκατερίνῃ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Πανίνης, εἴτ' ἐξ ἀτολμίας, εἴτ' ἐκ συνέσεως, ἣ καὶ προσωπικοῦ κατὰ τοῦ εὐνοουμένου μίσους, ἐθεώρησε τὸ σχέδιον πρόωρον καὶ χιμαιρικόν. Ὁ Ὀρλώφ εἰς παντελῆ διατελῶν ἀγνοίαν τῆς καταστάσεως τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ τῶν μετὰ τοῦ ῥωσικοῦ κράτους σχέσεων, ἐπέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ ὕστερον ὁμῶς καταπεισθεὶς εἰς τὰς συχνὰς τοῦ Παπάζωλη προτροπὰς ἐχορήγησεν αὐτῷ ὑπὸ τὸ πρόσχημα καταπειγουσῶν ὑποθέσεων, τριετῆ ἀπουσίαν εἰδειαν, ἵνα κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο περιελθὼν τὴν Ἑλλάδα ὑποβάλλῃ αὐτῷ τὰς ἀναγκαιούσας πληροφορίας, δι' ὧν ἠλπίζεν ὅτι ἤθελε καταδείξει τὸ πιθανὸν καὶ εὐκολὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ Αἰκατερίνα, εἰς τῆς ὁποίας τὸν φιλόδοξον χαρακτῆρα ἀνταπεκρίνοντο πληρέστατα τὰ σχέδια ἐκεῖνα, ἐφρόντισεν ἵνα κατὰ πρῶτον συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῶν Ἑνετῶν, κεκρηυγμένων ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ ἀπόπειρα ὁμῶς αὕτη ἀπέτυχε· διότι ἡ Δημοκρατία πρὸ πολλοῦ περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας μεριμνῶσα, εἶχεν ἀποβάλλει τὸν φιλοπόλεμον χαρακτῆρα, συνομολογήσασα καὶ μετὰ τοῦ σουλτάνου εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ ἐξ Ῥώσσοι νεανίαι ἦλθον ἵν' ἀποκατασταθῶσιν ἐν Μεσσίτῃ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκπαιδεύσεως περὶ τὴν ναυπηγίαν τῶν γαλερῶν, τῶν ὁποίων ἡ Ῥωσσία χρῆσιν ἐποίειτο ἐν τῇ Βαλτικῇ, κύριον ὁμῶς μέλημα ἔχοντες τὴν ἐξερεύνησιν ὄλων τῶν διόδων τῆς Μесоγείου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας στρατολόγησιν πάντων τῶν λυμαινομένων τὰς θαλάσσας ἐκεῖνας καταδρομέων. Ἐπὶ τέλος δύο Ῥωσσικὰ πλοῖα, τὰ πρῶτα ἐπίδειξαν τὴν σημαίαν τῆς ἀρτιπαγοῦς ἐκεῖνης ναυτιλίας ἐπὶ τῆς Μесоγείου, ἐφθασαν εἰς Λιθόρον μετὰ φορτίου διαφόρων προϊόντων τῆς Ἀρκτου. Ὁ Ὀρλώφ καὶ ἡ Αἰκατερίνα εἶχον ἐξ ἰδίων-δαπανῆσαι πρὸς τὴν ἀποστολὴν ταύτην· ἡ δὲ γλίσχρος τῶν ἐμπόρων ζήλοτυκία ἀπέ-

σκετο ὑπολογίζουσα τὰς ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπορίου ζημίας· Ἐπὶ τὸ ἐμπορικὸν ἅμως συμφέρον ὑπεκρόπτοντό ἄλλα σχέδια· διότι τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ φορτίου εἰσπραχθέντα χρήματα ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Παπάζωλη, ὅστις ἀγοράσας εὐαγγέλια, ἄμφια, σταυρούς, καὶ ἄλλα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κόσμου εἶδη ἀπέστειλεν αὐτὰ ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοκρατορίσσης εἰς τὰς ἐπίσημοτέρας ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν ᾧ ταῦτα διενηργούντο, ὁ Παπάζωλης φθάσας εἰς Ἐνετίαν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐν τῇ Ἀδριατικῇ κόλπῳ ὑπὸ Δουλιχινιωτῶν πειρατῶν ἀπήχθη εἰς Ἀλβανίαν. Αὐτρωθεὶς διὰ τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου ἐπέστρεψεν εἰς Τεργέστην, καὶ εὐρὼν ἐνταῦθα πολλοὺς Ἕλληνας καὶ Σκλαβούρους, ἀξιόλογον μετερχομένους ἐμπόριον, διεκρίνωσεν αὐτοῖς τὸν ἀληθῆ τῆς ἀποστολῆς του σκοπὸν. Ἡ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἰδέα ἐνθουσιωδεστάτης ἔτυχεν ὑποδεξιώσεως. Διάφοροι αὐτῶν μετέβησαν ἀμέσως εἰς Ἡπειρον ἐπὶ τῷ κατηχῆσαι τοὺς Ἕλληνας, φέροντες καὶ τὰ διὰ τῆς ἐκκλησίας δῶρα μετὰ τῆς εἰκόνης τῆς δωρητρίας. Μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ Παπάζωλης ἐλθὼν ἐξηγήθη εἰς τοὺς μνηθέντας-τὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας εἰλικρινεῖς προθέσεις τῆς αὐτοκρατορίσσης τῶν Ῥωσσιῶν, καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐπεμψε δύο ἐκ τῶν χειροτονηθέντων ἀποστόλων εἰς Πελοπόννησον. Ἄντες, κληρικοὶ, ἀρματωλοὶ, προὔχοντες, καὶ λοιποὶ λαϊκοὶ μετ' ἀπεριγράφτου ἐνθουσιασμοῦ ἤκουσαν τὰς προτάσεις ἐκείνας, καὶ ὑπεσχέθησαν τὴν ἀπὸ κοινοῦ σύμπραξιν πρὸς ἐπανάστασιν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὄνομα τῆς Αἰκατερίνης ἐμνημονεύετο ἤδη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ πάντων ἐξεφωνεῖτο.

Ὁ Παπάζωλης βλέπων τὸν κορυφούμενον ἐνθουσιασμόν τῶν συμπατριωτῶν του ὑπέβαλλεν ὑπόμνημα τῷ κόμητι Ὀρλώφ, ἐν ᾧ λεπτομερῶς ἀφηγεῖτο τὰς τε ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπροσδόκητον αὐτῶν ἀποτέλεσμα. Μετ' ὀλίγον δὲ λαβὼν ἐνθαῦροντικὴν ἐκ Πετροπόλεως ἀπάντησιν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Πελοπόννησον περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1766.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Ῥωσσικοῦ θρόνου καθημένη μεγαλειπύθολος γυνή, ἡ ἐπαξίως Σεμίραμις τῆς Ἄρκτου ἐπονομασθεῖσα, ἤρξατο πλέον ἵνα σπουδαιότερον μελετᾷ πρὸς διοργανώσιν γενικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπαναστάσεως, προσωινιζομένη ὡς ἄμυσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα τελείαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους διίλυσιν, ὅθεν ἐκτός τοῦ Παπάζωλη καὶ

ἄλλοι ἀπόστολοι μυστηριωδῶς διέτρεχον τὴν τε Μολδοβλαχίαν, τὴν Σερβίαν, καὶ ἰδίως τὸ Μαυροβούνιον, κατηχοῦντες τοὺς χριστιανούς καὶ προτρέποντες· αὐτοὺς ἵνα λάβωσι τὰ ὄπλα ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ὁ πρὸς ἐπανάστασιν ἐνθουσιασμός τῶν φιλοπολέμων κατοίκων τοῦ Μέλανος ὄρους ἐξεδηλώθη ἐνωρίτερον πάσης ἄλλης κατὰ τὴν γῆρας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1765 ὁ μητροπολίτης τοῦ Μαυροβουνίου Σάββας, χαίρων μεγάλην φήμην μαθίσεως καὶ ἀρετῆς, καὶ φέρων ἐπὶ τοῦ στήθους τὴν εἰκόνα τῆς Αἰκατερίνης παρὰ τὸν ἀρχιερατικὸν σταυρὸν, ἤρξατο νὰ διακηρύττῃ δημοσίᾳ, ὅτι ἤγγικεν ὁ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένος χρόνος. Ὅλα τὰ πνεύματα εἶχον ἤδη καταληφθῆ ὑπὸ τῆς προφητείας ταύτης, ὅτε ἀγνωστός τις ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ τῶν ὄρεσιβίων τούτων. Ἦτο ἀπλοῦς μοναχός, εἰς ὃν γῶσις τῶν κοινῶν γραμμάτων καὶ πρακτικῆς ἱατρικῆς, ἤρκεσεν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἵνα ἀνοιχθῶσιν ὅσαι αἱ θύραι. Ἀρκοῦντως ἐπιδέξιός πρὸς ἐπιφέλησιν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, εἰσδύων εἰς τὰ πνεύματα καὶ τὰ οἰκογενιακά ἀπόρρητα, ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην τόλμην καὶ ἐτοιμότητα ἵνα κατὰ πάσαν περίστασιν παριστᾷ καὶ τὸ ἀμύβζον πρόσωπον, καὶ πεπροικισμένος μὲ φαντασίαν ἀναπτυχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου, ἤρχισεν ἵνα εἰσχωρῇ πανταχοῦ καὶ διαθερμαίνῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ ὄχλου. Ἐποδεχθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ βλαδίκαι, διέτρεχεν, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ συστάσει αὐτοῦ τὰ διάφορα μέρη, θεραπεύων τοὺς πάσχοντας, παρηγορῶν τοὺς τεθλιμμένους, συμβιβάζων διὰ πειστικοῦ λόγου τὰς οἰκογενιακάς διχοστασίας, καὶ συμφιλιῶν τοὺς ἐκ παλαιοῦ μίσους ἐχθρευομένους.

Αἱ ἀγαθοεργίαι τοῦ ἐπείλκυσαν τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ σχῆμά του τὴν ἀγάπην τῶν ἱερέων. Ἀείποτε συνεκαλύπτετο διὰ μεγάλης κορδύλης ἀποκρυπτούσης ὅλον τὸ πρόσωπον, εἴτε ἵνα μὴ γνωρισθῆ, εἴτε ἵνα ἐμπνέῃ σέβας καὶ φόβον. Ἡ μυστηριώδης αὐτοῦ διαγωγή διήγειρε τὴν γενικὴν προσοχὴν, καὶ παρὰ τῷ εὐπίστῳ ἐκείνῳ λαῷ διεθρυλλεῖτο ἤδη, ὅτι ἦτο μέγας τις Ῥώσος πρίγκηψ. Τὰ θρυλλήματα ταῦτα ὁσημέραι ἐκρατύνοντο, ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1767 ἔτους συνεκάλεσεν ἕν τιμι κοιλάδι εἰς συνέλευσιν τοὺς ἐπισημοτέρους τοῦ Μέλανος ὄρους· ἐνταῦθα δὲ κατέπεισεν αὐτοὺς ἵνα παύσωσι τὰς ἀμοιβαίας ἐριδας, καὶ συνομολογήσωσι μεταξύ των ἀνταρξίαν δι' ἕν ἔτος. Τούτου γενομένου, ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴ φήμη κ'ἤρξατο. Δεύτερον

δὲ συγκαλέσας εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἀπλῆ ἀνακωχὴ δὲν ἤρμοζεν οὔτε εἰς αὐτοὺς, οὔτε εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι εἰάν δὲν ὤμνον παραχρῆμα ἐνώπιόν του διαρκῆ συμφιλίωσιν, ἤμελεν ἀναχωρῆσαι διὰ παντός. Τὸ κράτος, ὅπερ ἐξήσκει ἡ ἀκατονόμαστος ἐμπιστοσύνη καὶ ὑπεροχὴ, τὸ σῶμα ὅπερ αἰείποτε τῷ ἐδείκνυον, καὶ τὸ περικαλύπτον αὐτὸν βαθύ μυστήριον, ἦσαν λόγοι ἀποχρῶντες ἵνα πείσωσι τοὺς ἀπλοϊκοὺς Μαυροβουινώτας εἰς πίστιν κυκλοφορούσης φήμης, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος ἦτο αὐτὸς ὁ ἀτυχὴς σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης Πέτρος Γ'. Διεθρυλλήθη μάλιστα καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκλεφθεὶς νεκρὸς ὑπὸ τῶν θολοφόνων, κατώρθωσεν ἵνα δραπετεύσῃ, καὶ ἐλθὼν ζήτησῃ παρ' αὐτοῖς ἄσυλον, ἰδρῶν ἅμα καὶ διὰ τῆς ἀρρώγῃς αὐτῶν νέον χριστιανικὸν κράτος. Πολλοὶ Μαυροβουινῶται διητέλεσαντες ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἀτυχοῦς μονάρχου ἐπίστευσαν, ὅτι ἀνεγνώρισαν τοὺς χαρακτηριστάς, τὸ βᾶδισμα, καὶ τὴν φωνὴν του, δίσχυριζόμενοι ὅτι διέκριναν ὑπὸ τὴν μυστηριώδη κορδύλην καὶ μεγάλην ἐπὶ τοῦ μετώπου φλέβα, ὡς εἶχε, κατ' αὐτοῖς, καὶ ὁ Πέτρος Γ', καὶ εἰς ἐπισφράγιαι τοῦ δίσχυρισμοῦ των προστιθέμενοι, ὅτι τὴν αὐτὴν ηλικίαν, καὶ δημοτικότητα εἶχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὁ Στέφανος (οὕτως ὠνομάζετο ὁ μυστηριώδης μοναχὸς) ὠφελήθη ἐπιθετικῶς τῆς ἀπάτης τοῦ ἀπλοϊκοῦ ἐκεῖνου λαοῦ. Πολυκίρημος φρουρὰ τῷ ἐχορηγήθη, καὶ πάντες εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἐκλιναν τὸ μέτωπον πρὸς τὴν γῆν. Δαπανήσας τὰ ὑπὸ τοῦ Παπαζῶλη χορηγηθέντα χρήματα, ὑπέβαλλε φόρους, τοὺς ὁποίους οἱ Μαυροβουινῶται μετὰ τυφλῆς προθυμίας ἐπλήρονον, καὶ ὑπέσχετο ἕνα ἐντὸς ἔτους ὀδηγήσῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. *Ἐκεῖ θέλει μάθε εἰς εἶμαι!* ἔλεγεν αὐτοῖς· καὶ μέχρι αὐτοῦ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ὀνομασθῆναι, ὑπεγράφετο εἰς τὰς δημοσιευόμενας διαταγὰς του οὕτως, *Στέφανος μικρὸς μετὰ μικρῶν, κακὸς μετὰ κακῶν, καλὸς μετὰ καλῶν*. Συνεπεῖα δὲ τούτου τῷ ἐδόθη τὸ ἐπώνυμον Μικρός. Ἰπὸ δὲ τὴν παράδοξον ταύτην προσωνομίαν ἔγραφε πρὸς τοὺς ὁμόρους λαοὺς, ὅτι ἦτο *ἀπεσταλμένος ἐκ Θεοῦ ἵνα συντρέψῃ τὸν τυραννικὸν τῆς μουσουλμανικῆς τυραννίας*. Πάντες ἐπίστευσαν, ὅτι ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν ἀποκρύφων τοῦ Ἀγαθαγγέλου χρησιμῶν ἀναφερόμενος θεόκεμπτος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Δύο δὲ ἀρχιεπίσκοποι τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ὁ Ἰπεκίου καὶ ὁ Βοσνίας, ἔδραμον ἵνα πρώτοι ἀναγγυώσωσι τὸν θρυλούμενον τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορα.

Ἡ ἐπιβρῶν τοῦ Στεφάνου ὁσημέραι ἐξηπλοῦτο εἰς τὰς ὄρεινὰς ἐκείνας ἐπαρχίας, ὃ δὲ μυστηριώδης μοναχὸς νομίσας ἐπικίνδυνον τὴν ἐν ἀπραξίᾳ ἀπόδοσιν τοῦ ἐκδηλουμένου ἐθνουσιασμοῦ, ἢ παράκαιρον ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως ἐν Μαυροβουνίῳ πρὶν ἢ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Παπαζώλη προετοιμάσῃσι καὶ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1767, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολυαριθμοῦ συνοδίας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλου πολεμιστῶν σώματος, ἐπροχώρησε πρὸς τὰς ἐν Δαλματία κτήσεις τῆς Ἑνετίας, ἵνα, ὡς διακήρυττε, συνεννοηθῆ καὶ ἐπιφέρῃ τὴν μεταξὺ τῶν ὁρίων χωρῶν συμφιλίωσιν καὶ συμμαχίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν νώτων διὰ τὴν προσεχῶς μελετωμένην κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπίθεσιν. Ὁ διοικητὴς τοῦ Καττάρου ἅμα μαθὼν τοῦτο προσεκάλεσεν αὐτὸν ἢ ὕ ἀναγνωρισθῆ, ἢ, ἐὰν ἐπέμεινεν ἐν τῷ μυστηρίῳ, ἐξέληθι παραχρῆμα τῶν ὁρίων τῆς Δημοκρατίας. Ἄλλ' ὁ Στέφανος διὰ διφορομένης ἐπιστολῆς ὑπεξέφυγεν ὀριστικὴν ἀπάντησιν, ἐλπίζων ὅτι ἕνεκα τοῦ ἀπροσδιορίστου τῶν μεθορίων θέλει ἐνοχοποιήσῃ παρά τῇ Πύλῃ τὴν Δημοκρατίαν, ὡς ὑποθάλλουσαν τὴν συνωμοσίαν. Οἱ Ἑνετοὶ ὅμως ἐπολιτεύθησαν μετὰ μεγάλης περισκέψεως· διότι, θέλοντες ἵνα καὶ μετὰ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων των Μαυροβουνιωτῶν μὴ ἐχθρευθῶσι, καὶ τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Ῥωσσίας, τῆς ὁποίας καθαρῶς διαφαίνοντο αἱ ὑπόκωφοι ἀπειλαὶ διὰ μέσου τοῦ καλύπτοντος τὴν ἀλλόκοτον ταύτην μηχανορραφίαν νέφους, μὴ προσβάλλωσι, συνάμα δὲ καὶ πρὸς τὴν Πύλῃν μὴ ἐκτεθῶσι, ἐδειξαν διαγωγὴν ἀμφίβολου καὶ οὕτω χωρὶς νὰ παρεκκλίνωσι τῆς αὐστηροτέρας οὐδετερότητος ἀπεκέρχοντο τοὺς ὑπόπτους, καὶ ἐπιδεικτικῶς ἐνήργησαν πολεμικὰς ἐτοιμασίας.

Ὅλη ἡ Εὐρώπη μετὰ μεγάλης ἀνυπομονησίας ἀνέμενε τὴν διαδήλωσιν τῆς διαγωγῆς τῆς Αἰκατερίνης ἐν τῇ παραδόξῳ ἐκείνῃ σκηνῇ. Ἄγνοεῖται ἂν ἡ ἐν Μαυροβουνίῳ μυστηριώδης τοῦ Στεφάνου ἐμφάνις ἐχαλκεύθη ἐν Πετροπόλει. Ὅλοι τότε ἐπίστευσαν, ὅτι οὐδεμίαν οὕτως εἶχε σχέσιν μετὰ τῆς Ῥωσσιακῆς αὐτῆς ἢ δὲ Αἰκατερίνας μαθοῦσα τὴν παράδοξον ταύτην εἶδησιν, καὶ οὐδόπως πτοηθεῖσα διὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐμφάνισαν τοῦ διαθρυλλουμένου φαντάσματος τοῦ δολοφονηθέντος συζύγου της, ἀπέβαλλε τὴν κατ' ἀρχὰς δηλωθεῖσαν ἀνησυχίαν, καὶ μηδὲν τοῦ μυστικοῦ σχεδίου παρεκκλίνας ἀκρίβως εὐλογον ἵνα ἀπ' ἀπεναντίας ἐπωφεληθῆ τῆς ἀνοήτου τῶν Μαυροβουνιωτῶν εὐπιστίας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐφοβεῖτο

ἀκόμη τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ ἵνα ἀνετώτερον καταθλίβῃ τὴν πολυτλήμονα Πολωνίαν πᾶν μέσον μετήρχετο ἰν' ἀλλαχοῦ περισπᾷ τὸν νοῦν τοῦ σουλτάνου. Ἐπὶ τέλους, ἵνα δῆθεν λύσῃ τοὺς περὶ τοῦ μυστηριώδους Στεφάνου φόβους αὐτῆς, ἐφάνη συνεννοουμένη μετ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου, καὶ ὑπὸ τὸ εὐλογον πρόσχημα λήψεως πληροφοριῶν διάφοροι ἀπόστολοι αὐτῆς μετέβησαν, ἀδεία τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, εἰς Μαυροβούνιον, καὶ κρυφίως μετεκόμισαν ὄπλα καὶ χρήματα. Ὁ σουλτάνος εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς ἀδιακόπου ἀποστολῆς Ῥώστων ἀπεσταλμένων, ἀπεκρίθη, ὅτι οὐδεὶς μᾶλλον τῆς αὐτοκρατορίας ἐνδιεφέρετο εἰς τὰ συμβαίοντα. Ἡ δὲ Αἰκατερίνα ὠφελομένη τῆς ἀνοησίας τοῦ διδανίου, κατήντησεν ἵνα παρακαλέσῃ τὸν σουλτάνον ὅπως στείλῃ στρατεύματα κατὰ τῶν λαῶν, πρὸς οὓς αὐτὴ θαυμάσιως μετεβίβαζε χρήματα καὶ πολεμευθῆα, καὶ δὲν ἔπαυεν ἐξερεθίζουσα πρὸς πόλεμον.

Οἱ Τούρκοι τὸ κατ' ἀρχὰς ἐξέλαβον τὸν Στέφανον, ὡς φανατικὸν μεμονωμένον, καὶ ἐπαμένως ὀλίγον ἐπικίνδυνον. Πασᾶς τις τῶν ὁμόρων χωρῶν ἔστειλεν εἰς Μαυροβούνιον ἓνα καπιτσην, τὸν ὁποῖον ὁ Στέφανος συλλαβὼν ἐνεταφίασε ζῶντα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ ὑπὸ τὸν Στέφανον στίφη ἤρχισαν ἵνα παρατάσσωνται πρὸς τὰ Ἀλβανικὰ μεθόρια, καὶ ἐλεηλάτου χωρία, προσέβαλλον τὰς συνοχίας (καρβάνια), καὶ ἐλήστευον τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν στελλομένους φόρους, μηδ' αὐτῶν τῶν πρὸς τὸν σουλτάνον πεμπομένων δῶρων φειδόμενοι. Ἐκτοτε πλέον οἱ Τούρκοι κατενόησαν, ὅτι ἡ φλόξ τῆς ἐπαναστάσεως ἔβασκεν ὑποκόφως. Οἱ λαοὶ τῆς Σερβίας καὶ Βοσνίας ἔγραψαν πρὸς τὸν μυστηριώδη μοναχόν, ὅτι ἐὰν τωόντι ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος προθύμως τῷ ἐχορῆγουν πᾶσαν βοήθειαν. Οἱ δὲ ὀρεσίβιοι Χιμαριῶται προέβησαν εἰς ἀνταρτικὰς διαδηλώσεις.

Ὁ σουλτάνος ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ἵνα πνίξῃ ἀνταρσίαν, τὴν ὁποίαν μακροτέρα ἀνοχὴ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ ἐπικίνδυνον. Ὅθεν οἱ πασάδες τῆς Σκόδρας, Ῥοῦμελης, καὶ Βοσνίας ἔλαβον διαταγὴν πρὸς ἔκστρατείαν. Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀλβανῶν οἱ Χιμαριῶται ἐντρομοὶ ἐπεσείρησαν εἰς τοὺς ἀπρσίτους βράχους των. Τὰ ἄστυλα τῶν Μαυροβουνιωτῶν ἐξετάσθησαν ὑπὸ στρατῶν πολυαριθμῶν καὶ ἐμπειροπόλεμων. Αἱ συγκοινωνίαι τῶν ὀρέων διεκόπησαν, πολλὰ αὐτῶν κῶμαι ἐπυρπολήθησαν, οἱ ἀνδρειότεροι ἐπέσαν ἢ ἐξωγήθησαν, καὶ αἱ κεφαλὰὶ τῶν φονεθέντων σταλεῖσαι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξετέθησαν πρὸ

τῶν θυρῶν τοῦ στραγίου. Ἐν τούτοις ὁ Στέφανος διαφυγὼν τὸν σίδηρον τῶν νικητῶν διέμεινεν εἰς τὰ ὄρη, πλανώμενος ἀπὸ σπηλαιῶν εἰς σπήλαιον, καὶ ἀναμένων ἕνα ὑπὸ αἰσιωτέρους οἰωνοὺς παρουσιασθῆ ἕκ νέου ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Μολοντῶντο, ἂν καὶ ἡ ἐν Μαυροβουνίᾳ ἀνταρσία κατεπνίγη ἐν τῷ αἵματι καὶ διὰ κανονοβολισμῶν ἐπανηγουμένη ἡ νίκη, τοσοῦτον εἶχε καταφοβίσει τοὺς Τούρκους ὁ μυστηριώδης μοναχός, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα ἡ φαντασία αὐτῶν ἠρέσκετο παριστώσα αὐτὸν πανταχοῦ παρόντα, ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ ὑποσκάπτοντα τὰ θεμέλια τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτως, ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ, ὅτι ὁ Στέφανος παρουσιασθεὶς εἰς Ἀρετσούν (Ρύσιον) τῆς Βιθυνίας διένειμε χρήματα πρὸς ἐπανάστασιν, αὐτῆραι διενηργήθησαν ἔρευναι, καὶ οἱ δυστυχεῖς διδάσκαλοι τῆς ἐκεῖ ἐλληνικῆς σχολῆς ἀπαχθέντες μετ' ἄλλων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς (*).

(* Σέργιος ὁ Μακρῆσιος ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς τὰ ἐν Ρύσιῳ λαθόντα χόραν. « Οὕτως οὖν ἡ ἀδικία, ἡ φαυλότης, ἡ θηριωδία καὶ ἡ μισαρὰ βδελυρία τούτοις κατίσχυε σφόδρα καὶ ἐκρατόντο· ὑπελθούσα δὲ καὶ ἡ καθ' ἡμῶν διαβολὴ καὶ ἡ συκοφαντία, καὶ φλῆναφος καὶ ληρώδης λογοποιία, καὶ ἀνούπαρκτος μετωνυμία, καὶ διάκνεος μεταμόρφωσις, ὡς εἰρηται, ἐξηγρίου τοῦ καινοφαντεῖς κενταύρους καὶ καθ' ἡμῶν ἐξώπλιζεν. Ὑπέθραττε δὲ καὶ διεφέβει καὶ ὑποβάσθαι ἐποίησε τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσέχειν, εἴ ποθὲν τι περὶ αὐτοῦ ἀκούσειεν. Καὶ δὴ ἤμέ τις τούτους φάσει ἕκ τοῦ στρατηγείου ἕκ τινος διαβολῆς, ἡ ἀγροικίας, ἡ ἄλλης κακομηχανοῦ μοχθηρίας τῶν παρισταμένων τῷ στρατηγῷ, καὶ δευθυνόμενος, καὶ λάθρα περιῶν, καὶ διασειῶν τὸ ὑπήκουον Στέφανος ἐφάνη ἐν Ἀρητίῳ τῆς Βυθυνίας, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ χιλιάδας φλωρίων καὶ δίνειμεν ἐν τῷ ἐκεῖ σχολείῳ, καὶ τὸν θησαυρὸν τῷ διδασκάλῳ παρέθηκε. Ταύτης δὲ τῆς ἀγγελίας εἰς τὸν μονάρχην ἀνηνεγμένης, ἐπάγειν εὐθὺς τούτον ἐν δεσμοῖς, εἰ δὲ μὴ τὸν τε διδάσκαλον καὶ τοὺς ἐν τῇ σχολῇ, ἐκέλευσεν. Οὕτω γὰρ εὐπιστοὶ δειλαὶ φρένες. Παραλαβόντες οὖν ἔγγραφον τὸν ὄρισμὸν οἱ προστεταγμένοι ὡς ἐπὶ μέγα τὸ θήραμα ἕκ τε τῆς βασιλείου θεραπείας καὶ τῆς τοῦ ἐπιτρόπου αὐλῆς, καὶ τῆς τοῦ στρατηγοῦ ἐξοπίστεως, καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐφορμήσαντες, παραλαβόντες καὶ τινὰς ἕκ τοῦ ὑπερκειμένου τῇ Ἀρητίῳ κριτηρίου, οἱ μὲν περιέστησαν τὴν πενιχρὰν οἰκίαν τῆς σχολῆς μετὰ φανῶν καὶ ὄκλων, οἱ δὲ εἰσπηδήσαντες ζωφῆρεις μετελλῶντο τὸν θησαυρὸν, καὶ ἐξήτουν τὸ μέγα θήραμα. Ἄλλ' ἀντὶ θησαυροῦ ἔνθρακα ποθὲν καὶ τούτους λυπρὸς εἶδον, ἀντὶ δὲ τοῦ διοικητοῦς θηράματος τραγέλαφων ἔχνη ἐδίωκον. Ἐπιλαθόμενοι οὖν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀθῶων, καὶ ἀπλουστάτων, καὶ ἀκάκων ἐπὶ τὰ ἀνοδῶν, πενεστάτων καὶ δι' ἄσκησιν σώματος ἀπεσκληρότων, ἀντὶ τοῦ βασιλέως καὶ στρατηγοῦ καὶ πολυμόρφου αὐτοῖς Πρωτέως, τούτους οἰνοῖ ἡρητάς καὶ καχούργους δεσμοῖς περιβαλόντες κατήγαγον ὑπὸ πολλῶν καὶ δημοχαρῆ τὸν κρότον, ὅτι τοὺς συνωμώτας καὶ ὑπασπιστάς τοῦ πολυβρωλλήτου στρατηγοῦ καὶ ἐπιβούλου συνέσχον, καὶ αὐτοῦ ὅσον οὕτω συλλήψονται. Ἀπαγαγόντες οὖν κατὰ μῆνα Φεβρουάριον (1769) εἰς Κωνσταντινούπολιν συνέκλειστον ἐν θημισίᾳ τῇ φυλακῇ. Ἦν δὲ τῶν ἐπὶ τῇ συγ-

Ἐν ᾧ τοιαῦτα διεδραματίζοντο ἐν Μαυροβουνίῳ, ἕτερα ὁμοίας φύσεως συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1765 ἔλθων ἐξ Ἑπείρου εἰς Ἀκαρνανίαν ὁ Παπαζώλης μυστικῶς συνεννοήθη μετὰ τῶν ἐνταῦθα ἀρματωλῶν Χρήστου Γρίβα, Σταθᾶ Γεροδήμου, καὶ ἄλλων πολιτικῶν προϋχόντων. Ἐπὶ τέλους δὲ μεταβὰς εἰς Ἀγγελόκαστρον κατήχησε τὸν ἀρματωλὸν Λαχούρη, καὶ τὸν ἐν Μεσολογίῳ διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμᾶν, καὶ ἐξπέστειλεν ἀποστόλους εἰς Ναυπακτίαν, Δωρίδα, καὶ Παρνασσίδα. Μετὰ τοῦτο περάσας εἰς Πελοπόννησον ἀπεβιβάσθη εἰς Οἶτυλον πρὸς συνέντευξιν μετὰ τοῦ τότε παρὰ τοῖς Μανιάταις ἰσχύοντος ὀπλαρχηγοῦ Στεφάνου Μαυρομιχάλη. Ἐνταῦθα διέτριψε πολλοὺς μῆνας ἵνα σπουδάσῃ τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων, πρὸς οὓς δὲν ἔπαυε λέγων, ὅτι

κλεισθέντων Ἀγάπιος Ἱερομόναχος καὶ Διονύσιος μοναχοί, οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ὁ Θεσσαλὸς Κωνσταντῖνος ὁ τῆς ἐκεῖ σχολῆς διδάσκαλος, μετὰ τεσσάρων ἐτέρων. Τούτους γοῦν μεθ' ἡμέρας παραστήσαντες ἐν βαθυτάτῃ νυκτὶ πάντα δειμάτα διεπυθάνοντο τὰ περὶ τοῦ φαντασιώδους αὐτοῖς Στεφάνου, πότε καὶ πόθεν ἦκαί, καὶ ὅσα αὐτοῖς παρέθετο χεῖματα. Οἱ δὲ μῆτε ἰδεῖν, μῆτε κατ' ὄναρ τοιαῦτον τινα φαντασθῆναι διαμαρτυρούμενοι, διήλεγχον καὶ περὶ τῶν χρυσίων ὅτι ἀνύπαρκτα καὶ ἀύστατα τὰ τῆς διαβολῆς. Τῶν δὲ παραθυναστευόντων πινος προτρέψαντος συνομολογήσαι αὐτοῖς καὶ ἐπ' ἄλλαις ἀναθέσθαι τὸ τῆς συνομοσίας καὶ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας, ὡς ἂν, τῆς ὀργῆς ἐπ' ἐκείνους θανατοῦς ὄντας μεταστάσης, αὐτοὶ τῆς βαρυτάτης διὰ βασάνων ποινῆς ἀπαλλάξωνται, ἔμφοβοι γενόμενοι τῷ ἀγνωστῷ τοῦ Θεοῦ φόβῳ, καὶ βλοσυρῶς περιλεψάμενοι τὸ πονηρὸν ἐκείνου τῆς ἐτάσεως συνέδρου, καὶ κατολιγυρήσαντες τῶν βασάνων καὶ τῶν παροσταμένων ὀνείρων, καὶ ὀνόματι αὐτοῦ, ἐξεβόησαν θαρβύλλως. « Ἡμεῖς ἐσμέν τέκνα τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ψεῦδος ἴσα τῷ διαβόλῳ ἀποστρεφόμεθα. Οὔτε ἡμεῖς εἶδομεν τὸν ζῆν τούμενον παρ' ἡμῶν, οὔτε τὰ λεγόμενα χρυσία ἐδεξάμεθα, οὐδὲ τινα ἄλλον ἰδεῖν » ἢ δέξασθαι γινώσκομεν, οὔτε δυνάμεθα καταμαρτυρηῆσαι ἀδικίᾳ ἀθῶων ἀνδρῶν. » Παῖστε, καίετε, τέμνετε, ὅτι ἂν ἢ βουλομένοις ἡμῖν ποιεῖτε ! οὔτε εἶδομεν ὅλως, οὔτε γινώσκομεν περὶ ὧν ἐρωτᾶτε, οὔτε καταμαρτυροῦμεν ἀδικίᾳ, οὔτε καταψεύσομεθα ἀθῶων ἀνδρῶν. Ἡμεῖς τὴν ἀλήθειαν ἐμάθομεν λαλεῖν, καὶ ταύτην ἔχομεν » ἐντολὴν παρὰ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ταῦτα οὖν εὐσεβῶς εἰπόντας ἐνώπιον τοῦ ὕδατος καὶ τῶν παραδρευόντων, ἀπήγαγον αὐτοὺς βίαιως οἱ δήμιοι παίοντες κατὰ κεφαλῆς· οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπέναι λογισάμενοι, ἀναθάρβησαντες τῷ τῆς ἀληθείας ζήλῳ, τὸ ψεῦδος, καὶ τὴν ἄνοιαν, καὶ τὴν ἀπάτην ἐπὶ τὴν θυσίθειαν αὐτῶν προσέτριβον. Συνωθῶντες γοῦν καὶ καθέλκοντες αὐτοὺς οἱ δήμιοι, τὸν μὲν κατέσπασαν, τὸν δ' ἕτερον ἀπώσαντο ἄνωθεν τῆς κλίμακος, καὶ οὕτω συνερῖψαντες ἀπέριψαν εἰς φυλακὴν, μικρὸν τι ἀναπνέοντας ὥστε ἐπιζῆν εἰκόσειν καὶ νασήσαντας οὐκ ἔτι τῷ λοιποῦ ἀνέκρινον. Ἐκ δὲ τῆς νόσου ὁ μὲν διδάσκαλος Κωνσταντῖνος πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν, οἱ δὲ ἄλλοι μετὰ τρίμηνον ἐπανήλθον. » Ἐπομνήματα ἑκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Μέρος Β'. (Ἀνεκδοτὸν χειρόγραφον κοινοποιηθέν καὶ ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ φίλου Κ. Σοφ. Οἰκονόμου).

ἢ Δικαιετρίνα ὑποστήρξει τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν· ὅτι ὅλα τὰ βασίλεια τῆς Εὐρώπης συνεφώρησαν πρὸς καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους· καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς σᾶς (τοὺς Μανιάτας) τοὺς ἀέλποτε τὴν ἐλευθερίαν ὑπερασπισθέντας ἀπόκειται νὰ δώσητε τὸ παράδειγμα καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, γινόμενοι οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἐλευθερωταί.

Κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διατριβὴν τοῦ ὁ Παπάζωλης μεταφράσας ἐκ τοῦ ρωσικοῦ τὸν στρατιωτικὸν κανονισμὸν ἐξετύπωσεν εἰς τὸ ἐν Ἑνετία τυπογραφεῖον τοῦ Ἡπειρώτου Δημητρίου Θεοδοσίου, λέγων ἐν τῇ πρὸς τὸν Γρηγόριον Ὁρλώφ προφωνήσει, ὅτι συνέθετο τὸ πόνημα «*χάριν τῶν δυστυχισμένων Ἑλλήνων, οἷνες ἐξεμάκρυναν πολὺ ἀπὸ αὐτῆν τὴν ἐπιστήμην τῆς πολεμικῆς*» (*). Ἀντίτυπα δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου διενεμήθησαν εἰς τοὺς ἐν Στερεῶ μνημμένους, πολλὰ δὲ καὶ ὁ ἴδιος διεμοίρασεν εἰς τοὺς Μανιάτας, παραινῶν ἵνα συμμορφωθῶσι τῇ τακτικῇ τῶν ἀναμενομένων ἐλευθερωτῶν.

Οἱ ἀδελφοὶ Μαυρομιχάλοι εἰλικρινῶς ἐξέθηκαν εἰς τὸν Παπάζωλη τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ τόπου, τὸν πραγματικὸν ἀριθμὸν τῶν δυναμένων φέρειν ὅπλα, καὶ τὸ σπουδαιότερον τὰς ἐξασθενούσας τὴν Μάνην προσωπικὰς διαίρεσεις. «*Οἱ Μανιάται, τῷ ἔλεγον, δὲν ἀκοῦσαι πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων· αἱ δ' ἐπικρατοῦσαι πατριαστικαὶ καὶ διχοστασίαι παρεμποδίζουσι πᾶσαν συνενόησιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, ἐνόσω κοινὸς κίνδυνος δὲν ἀπειλεῖ αὐτούς. Ὅθεν οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσιν οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ νὰ τὴν κατακτήσωσι.*»

Ἐπὶ τέλους, ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ὁρλώφ μὴ ἔχων οὐδεμίαν ἐπι-

(*) «*Διδασκαλίαι, ἴηγον ἐρμηνεῖαι τῆς πολεμικῆς τάξεως καὶ τέχνης, ἣ ὅποια δίδειν τοὺς κανόνας καὶ τὴν μέθοδον τῆς πολεμικῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν ἡμέτερον τὰ στρατεύματα τῆς αὐτοκρατορικῆς μοναρχίας τῆς Ῥωσίας γυμνᾶν ζονται εἰς ἄσκησιν, καὶ μικρὰ ἐρμηνεῖα τοῦ πῶς νὰ πορεύονται μερικαὶ ἀξιώματικοί, διαλαμβάνουσα τε διὰ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ὅπου μεταχειρίζονται εἰς ἓνα στρατεῖμα, κατὰ τὸν τρόπον τῶν μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης, συντεθεισα παρὰ τοῦ κυρίου Γεωργίου Παπάζωλη Μακεδόνα, ὀφρικιέλου τῆς ἀρτελαρίας εὐρισκομένου εἰς τὴν στρατιωτικὴν δούλευσιν τῆς ἀγιοῦστης αὐτοκρατορίας τῆς Μεγάλης Ῥωσίας, εἰς περὶ τῆν Ῥωμικὴν φράσιν, χάριν τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ Ῥωμικῶν στρατευομένων ὑπὸ τὴν αὐτὴν μοναρχίαν.*» Ἑνετρία, φφξέ, 1768. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ τῇ ἐξ Ἰωαννίνων. 8, σελ. 211.

στολήν ἢ τίτλον δυνάμενον νά καταπέσει τοὺς ἐνδοιάζοντας περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν λεγομένων του, ἐθεωρήθη ὡς ἀπλοῦς ἀπόστολος. Μετ' οὐ πολὺ συνήλθον καὶ οἱ λοιποὶ ὄπλαρχηγοὶ καὶ πρωτόγεροι τῆς Μάνης, καὶ γενικὴν συγκροτήσαντες συνέλευσιν ἠμοθύμως ἐπέδοκίμασαν τὴν ἀπάντησιν τῶν Μαυρομιχαλαίων, λέγοντες αὐτῷ, ὅτι

ἐὰν δὲν ἐμφαισθῶσιν οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἐπαστατοῦσι.

Ἡ ἔμφρων τῆς συνελύσεως τῶν Μανιατῶν ἀπάντησις δὲν συγγένη πρὸς τὸν διπλοῦν σκοπὸν τοῦ Παπαζώλη, ὅστις ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκόλακεύετο, ὅτι ἤθελε παρασύρει διὰ πομπωδῶν παραστάσεων εὐκόλου ἐπιτυχίας τὴν Αἰκατερίναν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπίστευεν ὅτι θέλει ἐξεγείρει δι' ἀπατιλῶν ὑποσχέσεων τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ὅθεν βλέπων ἐνταῦθα παντελῆ τῶν σχεδίων του ἀποτυχίαν ἐστράφη ἀλλαγῷ. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Μάνῃ διατριβῆς του πολλάκις μεταβάς εἰς Καλάμας εἶχε σχετισθῆ μετὰ τοῦ ἐκεῖ προύχοντος Παναγιώτη Μπενάκη. Οὗτος ἐγγονὸς ὢν τοῦ περιλαλήτου τῆς Μάνης ἡγεμόνος Λιθερίου Γερακάρη, εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐν Καλάμας, καὶ κατορθώσας διὰ τῆς νομιμοσύνης του ν' ἀπεκτήσῃ μεγάλα κτήματα προσέλυσε διὰ μὲν τῆς εὐπροσηγορίας τὴν ἀγάπην τῶν χριστιανῶν, διὰ δὲ τῆς γενναιοδωρίας τὴν εὐνοίαν τῶν κατὰ καιροὺς πασάδων, καὶ ἄλλων ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων ὑπαλλήλων. Κατὰ τὴν ἔλευσιν ἐκάστου πασᾶ ὅλοι οἱ προύχοντες ὑπεχρεοῦντο, κατ' ἐπικρατοῦν ἔθιμον, νά παρουσιασθῶσι καὶ προσφέρωσι μετὰ τῆς διαβεβαίωσης τῆς ὑποταγῆς ἐκούσιον φόρον. Ὁ Μπενάκης παρουσιαζόμενος ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ καὶ πάντας ὑπερβαίνων ἐπὶ τῇ γενναιοδωρίᾳ ἤλεγχε παρουσίᾳ τὴν γλισχρότητα τῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων προσφερομένων δῶρων. Ἀκολουθῶν δ' ἐπρόντιζε, καὶ πολλάκις ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ζημίᾳ, ν' αὐξάνῃ τὰς προσόδους τοῦ πασᾶ, ἐπὶ ἐλπίδι ἀποζημιώσεως ἐπὶ τῶν πολυαριθμῶν κτημάτων του. Οὕτω κατορθώσας νά ἐλύσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν κατὰ καιροὺς διοικητῶν διέμενε σχεδὸν πάντοτε μετ' αὐτῶν. Ἢ δ' εὐνοία αὕτη ἦτο διὰ πάντας τοὺς Ἕλληνας ἀσφαλὴς προστασία· διότι διαβιβάζων εἰς τὸν διοικητὴν τὰ παράπονα αὐτῶν ἐπεκαλεῖτο τὴν ταχεῖαν θεραπείαν· πολλάκις δ' ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἕλληνης κατηγορούμενοι ἀπελύοντο, καὶ Τούρκοι ἔνοχοι ἐτιμωροῦντο. Ὑστερον δ' ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νά παρουσιάζηται εἰς τὴν αὐλήν τοῦ πασᾶ μετὰ πολυαριθμῶν ἀκολουθίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος τοιαύτην ἐπιφρόνην ἔχαίρει παρὰ

τοῖς Μανιάταις, ὥστε ἐπιστεύετο, ὅτι δι' ἐνὸς μόνου λόγου του ἠδύνατο ἵνα τοὺς ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν, ἢ κατευνάσῃ αὐτοὺς ἀτακτοῦντας. Οἱ Τούρκοι ἀμερίμνως παραδεδομένα εἰς κτηνώδεις ἠδονάς, καὶ φοβούμενοι πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ διαταράξῃ τὸ ἄφροντι τῶν ἀπολαύσεων αὐτῶν ἐκολάκευον τὸν Μπενάκην πιστεύοντες, ὅτι εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ὠφείλετο ἡ ἐπικρατοῦσα ἡσυχία. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Μπενάκης ἀνελπιδίως ἀνελλθὼν εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην περιωπὴν ἠρέσκετο ἀναπολῶν τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ πάππου του ἀξίωμα, καὶ ἐπομένως, ὅτι ἐλευθερῶν τὴν Πελοπόννησον εὐκόλως ἠδύνατο ἵνα καταστῇ διὰ τῆς προστασίας τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ῥώσσιων ὁ ἀληθὴς τῆς χώρας κυριάρχης. Οὕτως οἱ λόγοι τοῦ Παπαζώλη εὗρον εὐπρόσδεκτον ἤχῳ εἰς τὴν ἐξ ἀκράτου φιλοδοξίας ἐμπλεων ψυχὴν τοῦ γηραιοῦ τῶν Καλαμῶν προεστῶτος.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μπενάκη συνήρχοντο ἄρκετοὶ προὔχοντες καὶ κληρικοὶ ἐπίσημοι τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τούτους ἐξέθηκεν ὁ Παπαζώλης τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐξώρκισε πρὸς ἐνζήλον ἐνεργεῖαν. Ἄφου δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν συνεζήτησαν τὰ περὶ διοργανώσεως τοῦ κινήματος, πάντες οὗτοι συνέταξαν καὶ ὑπέγραψαν συνθήκην, ἐν ἣ ὑπέσχοντο τὴν ἐπανάστασιν ἑκατὸν χιλιάδων Ἑλλήνων, ἅμα παρεχωροῦντο αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα ὄπλα, καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου ἐνεφανίζοντο τὰ ῥωσικὰ πλοῖα (*).

Τοιαῦτα διενεργήσας ὁ Παπαζώλης ἐπανῆλθεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἐνταῦθα συλλέξας τὰς πληροφορίες τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀποστόλων του, ὑπέβαλλεν αὐτάς μεθ' ὑπομνήματος εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροποπόλεως.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐξ Οὐκρατίας Ταμάρης περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, χάριν ἀρχαιολογικῆς ἐρεῖνης, καὶ ἀγνοῶν τὰ τεκταινόμενα μετ' ἐκπλήξεως ἔβλεπε τὸν πρὸς ἐπανάστασιν ὄργανον τῶν Ἑλλήνων. Πανταχοῦ ἐξεβράζοντο ἐνθουσιώδεις ἐλπίδες, καὶ τὸ ὄνομα τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ῥωσσιῶν μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ἐπροφέρετο. Οἱ Ἕλληνες ἀπεκάλουν τὴν Αἰκατερίναν *ἀγίαν*, καὶ ἡ εἰκὼν αὐτῆς πράγματι ἀπελάμβανε τιμῶν ἀγίας. Ἐπανελθὼν εἰς Ῥωσίαν ὁ Ταμάρης ἐξέθηκεν ὅσα εἶδε, καὶ κατὰ προτροπὴν ἐνὸς τῶν προστα-

(*) Λέγεται, ὅτι ὁ Παπαζώλης καὶ ὁ Μπενάκης ἐπλαστογράφησαν τὰς ἐν τῇ συνθήκῃ περιεφεύσας πληροφορίες τῶν λοιπῶν προὔχοντων Πελοποννησίων.

τῶν αὐτοῦ, μεμυημένου εἰς τὰ μυστήρια τοῦ κράτους, ὑποβαλὼν ὑπὸ μνημα εἰς τὴν αὐτοκράτειραν ἐλάλησε μεθ' ὑπερβολῆς περὶ τῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν. Κατὰ τὸν βῶσσον περιηγητὴν μόνον ὄπλα καὶ πολεμφοδία ἀπρητοῦντο ἵνα ἐντός τετῶν ἐβδομάδων καθαρῶς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐκατὸν πενήκοντα χιλιάδες φράγκων ἐμπιστευόμεναι εἰς καλὰς χεῖρας ἤρουν διὰ τὴν μεγάλην καὶ ἀπρόβλεπτον ἐκείνην ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ οἱ Ἕλλητες, ἐξηκολούθει λέγων ὁ Ταμάρης, μὲ ὄλον τὸν διαδηλούμενον ἐπαναστατικὸν ζῆλον, καὶ τὴν πρὸς τοὺς χρησμοὺς πίστιν τωκ, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀπάτας τοῦ παρελθόντος, διότι πολλοὶ ἐμεταλλευθέντες τὴν εὐπιστίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτῶν τοσάκις κατεπρόβωκαν αὐτοὺς, γαίνονται δύσπιστοι καὶ ἐπιφυλακτικοί. Εἰς μόνος λόγος τῆς αὐτοκρατορίας ἀρκεῖ ἵν' ἀναστατώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος πρέπει γὰρ διαδοθῆ ὑπ' ἀνθρώπων πιστευτῶν, καὶ τῶν ὁποίων αἱ ὑποσχέσεις γὰρ ἔχωσι καὶ τινα ἐπισημότητα.

Ἄλλος περιηγητὴς, ὁ Ἄγγλος Σιάνδλερ, περιηγούμενος ἐν ἔτει 1767 τὴν Ἑλλάδα ἀναφέρει, ὅτι ἤκουσε τοὺς Ἕλληνας διακηρύττοντας, ὅτι θέλουσιν ἐλευθερωθῆ διὰ τῶν Ῥώσων, ὅτι πρὸ μικροῦ σταυρὸς φεγγασδὸλος ἐνεφανίσθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀνω τοῦ θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι μάτην προσπαθήσαντες ἵν' ἀπομακρύνωσι τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο σημεῖον κατελήφθησαν ὑπὸ τρέμον(1).

Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἐνεφανίσθη εἰς Πελοπόννησον βῶσσός τις ἀπόστολος, ὅστις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Κατζῆ-Μουράτης καὶ φορῶν ἑμάμη ἐνδυμασίαν, ἐπεθεώρησε μετὰ τῆς μεγαλειτέρας λεπτομερείας τὸν τόπον, καὶ ἀφοῦ πλέον κατεπίσθη, ὅτι οἱ Ἕλλητες ἀπαυδῆσαντες τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἦσαν ἔτοιμοι πρὸς ἐπανάστασιν, συνωμίλησε, τῇ μεσολαβήσει τοῦ Μπενάκη, μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων στρατιωτικῶν, πολιτικῶν, καὶ κληρικῶν, πρὸς οὗς ὑπεσχέθη τὴν συνδρομὴν τῆς Αἰκατερίνης, ἐὰν κατεπίθειτο περὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀφοσιώσεώς των. Ἀφοῦ δὲ πάντες ἐβεβαίωσαν αὐτὸν περὶ τῆς πρὸς τὴν αὐτοκρατορίσσαν εὐλικρινοῦς πίστεως αὐτῶν, καὶ ὑπεσχέθησαν ἵνα προετοιμάσωσι τὸν λαὸν πρὸς ἀνταρσίαν, ὁ Κατζῆ Μουράτης ὑποσχεθεὶς,

(1) Chandler's Travels, II.

ὅτι θελεῖ μετέλθει πᾶσαν τὴν παρὰ τῆ αὐτοκρατορίᾳ ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ πρὸς ταχεῖαν καὶ ἀποτελεσματικὴν τῆς Ἑλλάδος βοήθειαν, ἀνεχώρησε παραλαβὼν καὶ τὸν τοπογραφικὸν τῆς Πελοποννήσου χάρτην, τὸν ὁποῖον ὁ Μπενάκης τῷ παρέδωκε (1).

Μόλα ταῦτα τοιαύτη παραδόξως διετηρήθη μυστικότης, ὥστε οἱ Τούρκοι προκισθανθέντες τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἐπιχειρούμενον κίνδυνον ἐνήργησαν σπουδαίας ἐρεῦνας, πλὴν οὐθόλως ἠδυνήθησαν ν' ἀνακαλύψωσι τὰς μεγάλας τῆς συνωμοσίας διακλαδώσεις. Μόνον πυρετώδεις τινες πατριῶται ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῶν προβάντες εἰς ἀκαίρους ἐπαναστατικὰς ἐπιδείξεις ἐπλήρωσαν διὰ τῆς κεφαλῆς τὴν ἀσυνεσίαν των. Οὕτω μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκαρτομήθη ἐν ἔτει 1767 ὁ αἰοίδιμος τῆς Λακεδαιμόνος μητροπολίτης Ἀνανίας Λαμπαρδῆς ὁ ἐκ Δαμιτσάνης (2).

(1) Ἐπίσημός τις προῦχων τῆς Πελοποννήσου διηγεῖτο ἐν ἔτει 1797 εἰς τὸν Καστελλὰν ὡς εἶπεν τὴν μετὰ τοῦ βίωστος ἀπεσταλμένου συνέντευξίν του. «Ὁ ξένος οὗτος ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ ἀφ' οὗ ἐπιδειξίως μοι συνέστησεν ἱερὸν σεβασμὸν καὶ ἔκραν ἐγεμυῖαν ἐπὶ τοῖς λεγθεσομένοις, μοι ἐλάλησε μετὰ ζήσως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος στεναζούσης ὑπὸ βάρβαρον ζυγόν, προσέειπε ἐν τέλει. ὅτι ἔδωκε Ἰσχυρὸν καὶ πολεμικὸν, κεκρυμμένον ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Τουρκίας, θέλει προσβάλλει αὐτὴν εἰς τὰς μεμακρυσμένας ἐπαρχίας τῆς, καὶ μᾶς χορηγήσει τὰ πρὸς σύντριψιν τῶν θουλικῶν ἀλύσιων μέσα. Οἱ ἐνθουσιῶδεις λόγοι τοῦ ξένου ἐκείνου ἐφλόγισαν τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔκτοτε μοι ἐγεννήθη διάπυρος ἐπιθυμία ἵνα τὸ ἐπ' ἐμοὶ συντελέσω πρὸς ταχεῖαν ἐκρηξίν τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως. Μὲ πρόβλεψεν ἵνα συνεργήσω ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ εἶχον τὴν ἀνοησίαν νὰ πιστεύσω εἰς τοὺς λόγους του, καὶ ἀκακινώσω τὸν ἐνθουσιασμόν μου εἰς πολλοὺς, οἵτινες μετὰ χαρὰς συνεμερίσθησαν αὐτόν. Ὁ ἀπεσταλμένος ἔλαθε συνεντεύξεις πρὸ πάντων μετὰ τῶν ἱερέων μας, οἱ ὅποιοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπεριγράφτου ἔρχισαν νὰ ὑπεκκαίωσι τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος τοῦ λαοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον δημοσίᾳ ἐκήρυκτον, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀπελευθερώσεως, ἐρκίζοντες τοὺς κατηγχομένους πρὸς τήρησιν τοῦ μυστηρίου.» A. Castellan, Lettres sur la Morée et les Hes. Paris 1808.

(2) Περὶ τοῦ Ἀνανίου βλέπε Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν (σελ. 604), καὶ Θεραυτοῦ Ἱστορίαν ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (Τόμ. Α' σελ. 61, στμ.). Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου Βαρθεναίου (1768) ἐτυπώθη μυστικῶς ἐν τῷ τυπογραφίῳ Μωσοπολέως ὑπὸ τοῦ Παπαζώλη, ἡ ἄλληλο τιδὸς τῶν ἐν Μικεδονίᾳ βίωστων ἀποστόλων, περιέργον τι σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Ἀλήθεια κριτικὴ εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν λατρειῶν τῶν Γραικῶν, Παπιστῶν, Καθολικῶν, καὶ Λουθηρανῶν, συνταχθὲν ὄφθην ὑπὸ τινος πρώην Ἰησοῦκου πατρὸς Βεντούνη, τοῦ ὑστερον εἰς τὴν ἰνατολικὴν ἐκκλησίαν ἐπιστρέψαντος. εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἠθικοβρησκευτικὸν πόνημα, μὴ φέρων οὕτε χρόνον, οὕτε τόπον ἐκτυπώσεως, ἐγκωμιάζονται οἱ προκρίτωτεροι τῶν ἐν Πελοποννήτῳ ὄργασιων καὶ προύχόντων, μετ' ὧν ὁ Παπαζώλης εἶχε τελείωσιν συνωμοσὴν πρὸς ἐπαναστάσιν. Εὐχρηστικῶς

Τοιαῦται ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας εἶχον γίνεαι ἐνέργειαι μέχρι τῆς κατ' Ὀκτωβρίου τοῦ 1768 ἔτους κηρύξεως τοῦ μετὰ τῆς Τουρκίας πολέμου. Ῥωστικά στρατεύματα εἰσβαλόντα εἰς τὴν Πολωνίαν, ἐναντίον τοῦ δικαίου καὶ τῶν συνθηκῶν, βαρβάρως ἐπίεζον τὸ εὐγενὲς πλῆθ

δὲ χάριν περιεργίας παρατιθέμεθα ἐκ τοῦ σπανιωτάτου τούτου βιβλίου τοὺς ἐν τοῖς προλεγόμενοις ὑπὲρ τούτων ἐγκωμιστικoὺς λόγους. « Ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Κορίνθου, ὡς ἄλλος ἀπόστολος Παῦλος, ὄχι μὲ τὸ ξίφος ἀρματωμένος, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀρετὴν πεκοσμημένος διακεῖ καὶ κρατύνει τὴν ἐκκλησίαν ἀνὰ μέσον τῶν βαρβάρων ἀνεπηρέαστον, καὶ διατηρεῖ εἰς τὴν χριστιανικὴν εὐλάβειαν τὴν ἀγνωστάτην καὶ καλοταῦν αὐτῶν ἐπαργίαν. Ὁ σφοδρωτάτος καὶ θεοπρόβλητος μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ὅστις ὡς ἄλλος ἀπόστολος Ἀνδρέας τῆς Ἀχαΐας, διακεῖ καὶ προνοεῖ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν περισούσιον λαὸν τοῦ Κυρίου ἐν οὐσίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ. Ὁ θεοπρόβλητος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας, ἐπώνυμος τῆς παρθενίας Παρθένιος, Σπαρτιάτης Λυκοῦργος τῆς Ἰθάκας τοῦ ἐκκλησίας, ὅστις ὡς ἅγιος ἀρχιερεὺς διεμέρισε τὴν ζωὴν του εἰς τε τὴν θεραπείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν κηδεμονίαν καὶ φροντίδα τῶν λογικῶν του προβάτων. Ὁ πρῶην Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ τὰ νῦν πρόεδρος Κερνιάης καὶ Καλαδρύτων Δανιὴλ, ὅστις ἀνταγωνίζεται ἀληθῶς ὡσάν Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐναντίον τῶν λυσσαζομένων λεόντων τῶν ἀντικειμένων αἰρέσεων, καὶ μὲ ἔνθεον φρόνησιν δέκεται τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀρκαδίων. Ὁ θυμιάσιος καὶ αἰδέσιμος ἐν πρεσβυτέροις Παναγιώτης, ἀληθινὸς καὶ ἐνθερμος δοῦλος τῆς Παναγίας Παρθένου, μέγας οἰκονόμος τῶν Καλαδρύτων, ὑψωμένος εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ γεροσύου καὶ τῆς προσοτήτος ἀπὸ τὸ κοινὸν καὶ νόμιμον συγχρότημα τοῦ λαοῦ, ὡς ἅγιος διορισθεὶς εἰς τὴν τοιαύτην ἐπιστάσιαν καὶ ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων, διότι φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Κυρίου.

« Ἀπὸ δὲ τοὺς προσετώτας τῆς Πελοποννήσου ἡ κορωνὶς τῶν Ἑλλων καὶ ἡ κρητικὴ εἶνε ὁ γενναῖος τὴν ψυχὴν Ἰωάννης ὁ Μελιτάκης ὁ Σπαρτιάτης, ὄχι μυθῶδες μαντεῖον τῆς Μελήτου, ἀλλὰ αὐτόχροημα Σόλων τῆς τεθλιμμένης Πελοποννήσου, ἀληθινὸς καὶ δίκαιος δικαστὴς τῶν πολιτικῶν πράξεων, διὰ μέσον τοῦ ὀποῦ ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν τὸ κυρπολημένον βασίλειον τοῦ Μωρέως. Τὰ ἐνδοξα ἔργα ἐνὸς τοιούτου ὑποκειμένου εἶνε τόσον θυμιάσια καὶ μεγάλα, ὅπου μὲ σέβας μὲ παρηνουοῖαι νὰ εἰπῶ,

Ἴσως τολμήσει καὶ ποτὲ τὸ χέρι νὰ ἀπλώσῃ,
ἐκεῖνα ὅπου ἠθέλησε τώρα νὰ σημειώσῃ.

« Ὁ κύρ Γεωργαντᾶς ὁ Κορινθίος, ὅστις ὡς ἀληθέστατος καὶ ὄχι ὡς μυθολογικός Ἄργος εἰς τὸ νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὰς βλάβας ἐμποιοῦσας τῇ πατρίδι ὀρμῆς καὶ κινήσεις, διεχώρισεν εἰς τὸ μέσον τὴν δυσμενεστάτην ὕδραν τῆς διχωνοίας, χωρὶς φόβου ἢ ἀναδύσῃ νέας κεφαλὰς, καὶ ὡς θαλάσσιος σκόπελος ὅπου δὲν φοβεῖται τοὺς ὀρητικoὺς καὶ σφοδρωτάτους βόρρας, ἢ τὰς ἀπειλάς τῶν ἀλλεπαλλήλων κυμάτων, ἀνεδείχθη εἰς τὰς μεγαλύτερας καὶ ἀναγκαιοτέρας ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ συμφέραντος, πληθρόνους μὲ τοῦτο τὸ χρεὸς τῆς φύσεως, ὅπου τὸν ἔκαμε νὰ γεννηθῇ, καταγομενος ἀπὸ μίαν σειραν εὐγενῆ διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ διὰ τὰ ἐνδοξα καὶ ἥρωικὰ κατορθώματα, καὶ τὰς ἀριστείας τῶν προγόνων του. Ὁ τίμιος καὶ κοσμίος νέος Σπυριδίων Νουτάρης ὁ Κορινθίος, ὅπου διαφυλάττει ἀνηλίθωτον τὸ ἐξαιρετικὸν ὄμμα τῶν προγενεστέρων του, ὃ ὅποιοι πρὸ πολλῶν χρόνων ἐλάμπρυσαν τὸ

θύσμοιμον τοῦτο ἔθνος. Ὁ δὲ σουλτάνος Βουσταφᾶς, διεγειρόμενος ἐκ τῆς Γαλλίας, ἠλέησεν ἵνα προστατεύῃ τοὺς καταδυνάστευμένους γείτονας αὐτοῦ, πλὴν μὴ εἰσακουσθεῖς ἀπεράσισαν ἵνα διὰ τῶν ὄπλων καταστήσῃ σεβαστὰς τὰς συνθήκας.

Ἡ Αἰκατερίνα θέλουσα ἵνα κειρώτερον προσβάλλῃ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἶγεν ἐνεργῆσαι παρασκευὰς γιγαντιαίας ἐννεμήκοντα πέντε χιλιάδες στρατοῦ ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Μιχαήλοβιτς Ταλλιτοῖν καὶ τὸν στρατηγὸν Ῥομανζῶφ, καὶ ἀρκεταὶ ἄλλαι ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Τοτλέξεν καὶ Βέγγεμαν, ἠτοιμάσθησαν ἵνα προσβάλλωσι τὴν Τουρκίαν ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Συγχρόνως δὲ οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ κόμητος Γρηγορίου Ὀρλώφ, Ἀλέξιος καὶ Θεόδωρος, λαβόντες τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς ἀνεχώρησαν ἐκ Ῥωσσίας, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1768 ἔτους ἔφθασαν εἰς Ἐνετίαν, πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἔθεωρεῖτο τὸ ἐπισημότερον τῆς Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας πρόσωπον, ἀξιοθέατος διὰ τὴν ὠραιότητα καὶ γενναίωσιν αὐτοῦ, καὶ λατρουόμενος ὑπὸ τῶν ταγμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ Θεόδωρος, νεώτερος τῶν πέντε ἀδελφῶν Ὀρλώφ, ἦτο ὁ πνευματιώδестος αὐτῶν, καὶ γυναικοειδῆς τὴν μορφήν. Ἡ φαντασία αὐτοῦ κατεγοητεύετο ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπίστευεν, ὅτι ἀνευρίσκει ἐφ' ὄλων τῶν ἀκτῶν τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς Μιλτιάδους καὶ Λεωνίδας, καὶ ἀκαταπαύστως προφέρει τὰ μεγάλα

κῆσον ὑποκάτω εἰς τὰ λαμπρὰ δεινῶματα τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κεκοσμημένοι μὲ μίτρας καὶ στέμματα πατριαρχικὰ κατὰ διαφόρους κειροὺς καὶ τόπους, αἱ ὁποῖαι δεξιαὶ βλαῖς εὐρίσκονται συνθηροισμέναις τὴν σήμερον εἰς τὸ προειρημένον ὑποκειμενον, διὰ τὸ ὅποιον πρεπόντως δύναται νὰ εἰπῇ καθελς, ὅτι γηραλέον φρόνημα εἰς νεκρὰν ἡλικίαν. Ὁ κύριος Λεονάρδος Καφεντοῆς, Σπαρτιάτης, λίαν δυνατὸς καὶ γενναῖος εἰς τὸ νὰ ἀνθίσταται εἰς τὰς σφοδρὰς προσβολὰς τῶν πλεόν ἱεροσῶλων πολεμίων τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ νάρδος εὖσμος τῶν ἱερῶν γραφῶν, διὰ τὴν τῶν ἡθῶν κοσμιότητα, περὶ οὗ ἀληθεύει τὸ λεγόμενον, τί πίνει ὁ λέων; βῶμην. Ἔστιν ἄρα ὀσμὴ τε καὶ βῶμην, οὗ Λεονάρδος. Ὁ κύριος Πόλος ἀπὸ τῆν Πάτραν, εἰς τῶν πλεόν ἐξαίρετων προσετώτων τοῦ Μωρέως, ὅστις στολισμένός μὲ ὕλας τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς παρίσταται ἀληθῶς ὁ πλεόν ζηλωτῆς πατριῶκος, ὅπου νὰ ἔλαβέ ποτε ὅλη ἡ Πελοπόννησος. Ὁ κύριος Παναγιώτης Μπανάνης ἀπὸ Καλαμάτας, ὅστις ἀγκαλὰ καταγόμενος ἀπὸ αἶμα τιμιον καὶ ἐξαίρετον τοῦ Μωρέως, ὁμῶς εἰς οὐδὲ καμῖαν ποτὲ περίστασιν ὑψηλόφρων ἀνεδειχθῆς, μάλιστα ταπεινὸς καὶ σώφρων, ὅτον σπουδαῖος, ἐνηγκλίθη πάντοτε μὲ ἀδελφικὴν καὶ χριστιανικὴν ἀγάπην οἰκίᾳ τοῦ φίλου καὶ ἐχθροῦ του. »

ἐκεῖνα ὀνόματα ἐφαντάζετο, ὅτι αἱ σκιαὶ αὐτῶν περιπτάμεναι κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην ἀνήγγελλον εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν προσεχῆ ἀπελευθέρωσιν.

Μέγας ἀριθμὸς Ῥώστων ἀξιοματικῶν συνηθροίσθησαν εἰς Ἴταλιαν, οἱ μὲν κρυφίως, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐμπορικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν λόγων· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς αὐτοκρατορίας πεσόντες καὶ εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς πρωτεύουσας πλανώμενοι ἐδράζαντο τῆς περιστάσεως ἵνα ἔλθωσι καὶ προσφέρωσι τὴν ὑπηρεσίαν των εἰς τοὺς παντοδυνάμους Ὁρλώφ, ἐπ' ἐλπίδι ἐξελείψεως. Σημαντικαὶ ποσότητες ἀργυρίου ἐπέστελλον καθ' ἑκάστην ἐκ Ῥωσσίας πρὸς ἐξοπλισμὸν τῶν εἰς τὴν Μεσόγειον περιμενομένων πλοίων. Ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐμπορευομένων ὁμογενῶν εἰδείχθη ὑπέρτερος πάσης προσδοκίας. Πολλοὶ προσέφερον πάντα τὴν περιουσίαν των ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ σκοπῷ· ἰδίᾳ δὲ ἡ φιλογένεια τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Ἰωαννῆτου Μαρούτση, τοῦ Ἀγγελῆ Ἀδαμοπούλου, καὶ τοῦ ἐν Τοσκάνῃ Ἰωάννου Παλατινοῦ ὑπῆρξεν ἀνωτέρα παντὸς ἐπαίνου. Ὁ πρῶτος προσέφερε πᾶσαν τὴν ἐαυτοῦ καὶ τῶν συγγενῶν του κλοσσιαίαν περιουσίαν ὑπὲρ τῆς τότε φημιζομένης μεγάλης ιδέας. Ἡ δὲ Ῥωστικὴ κυβέρνησις ἀμείβουσα τὸν ζῆλον τῶν φιλοπατρίδων τούτων ἀπένευμεν αὐτοῖς τίτλους εὐγενείας καὶ παράσημα.

Οἱ δύο Ὁρλώφ διακηρύξαντες, ὅτι χάριν περιηγήσεως ἦλθον εἰς Ἐνετίαν, δὲν ἔπαυον καθ' ἑκάστην ἐπισκεπτόμενοι τὰς ἐνταῦθα ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων μετὰ φαρισαϊκῆς εὐλαθείας. Ἐξερχόμενοι τοῦ ναοῦ ἐσταμάτων περικυκλούμενοι ὑπ' ὄλων τῶν Ἑλλήνων, καὶ μετὰ θεατρικῆς ἐπιδείξεως διένειμον ἐλέη εἰς τοὺς ἀπόρους. Ὁ δὲ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐν Ἐνετίᾳ Ἑλλήνων εἶχε προβῆ μέγχι τῆς ἀπαισίας εὐχῆς, ἵνα ἴδωσι τὸ τουρκοκρατούμενον γένος ἐκρωσισζόμενον (').

(') Οὕτως ὁ γνωστὸς τυπογράφος Νικόλαος Γλυκὸς μεταφράσας ἐκ τοῦ ἰταλικῶ τῆν Ἑρμηνείαν τῆς ὑπὸ τῆς Δικατερίνης εἰσαχθείσης ἐν Ῥωσσίᾳ νομοθεσίας, καὶ προσφωνῶν εἰς Ἀλέξιον τὸν Ὁρλώφ ἔγραφε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα. « Διὰ τὸ μὴ μείνη λατὸν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ μίαν τόσοσ ἐπιωφελεῖν πραγματείας ὑστερημένη, ἡ ὁποία τὴν σήμερον, φεῦ, διὰ τὴν τῶν κρατούντων ὀμότητα, κοντὰ εἰς ἄλλα κακὰ εὐρίσκεται ἀκόμη ἄμοιρος ἀπὸ πολλὰ βιβλία τῶν νόμων, ὁποῦ ἐκ περιστάσεσ εἰς ἄλλα γένη τῆς Εὐρώπης πλημμυροῦσιν, ἐπαρακινῆθην, ἐξοχώτατε αὐθέντα, διὰ τὸ μεταφέρειν καὶ εἰς τὴν ἀπλήνμας τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον τὸ τίτουσ πόνημα.»

Ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία παρατηρήσασα τὰ ἐν τῷ κράτει αὐτῆς τεκταινόμενα, ἐμμέσως πως προσεκάλεσε τοὺς δύο Ὀρλώφ ἵνα ἐκλέξωσιν ἀλλαχοῦ τόπον διαμονῆς. Ἡ περιέργεια, τὴν ὁποίαν οὗτοι διεκέρυττον ὡς πρόσχημα τῆς ἐν Ἐνετίᾳ διατριβῆς των, ἐχρησίμωσεν ὁμοίως καὶ πρὸς μετάβασιν αὐτῶν εἰς ἄλλας τῆς Ἰταλίας πόλεις. Οἱ ἀπόστολοι ἔλαβον διαταγὴν ἵνα ἐπιστρέψαντες εἰς Ἑλλάδα ἀναγγείλωσιν εἰς τοὺς μεμυημένους τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ὀρλώφ, φέροντες εὐαγγέλια καὶ ἰσρὰ σκευὴ διὰ τὰς ἐκκλησίας, πολυτελῆ ἐνδύματα διὰ τοὺς ἐπισκόπους, καὶ ἐπιστολάς τοῦ Ἀλεξίου πρὸς ὅλους τοὺς ἀρχηγούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Αἰκατερίνα ἔπεμπε τὴν εἰκόνα αὐτῆς μετὰ τῆς ἀδείας ἵνα τὴν κρεμῶσιν ἐπὶ τοῦ στήθους. Κύριος ὅμως αὐτῶν σκοπὸς ἦτο νὰ προτρέψωσι τοὺς ἐπιστημότερους τῶν συνωμοτῶν ἵνα ἔλθωσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ προσκυνήσωσι τὸν θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν, καὶ ναυτικῶν ἐξοπλισμῶν ἐνηργούντο κατεπειγόντως ἐν Πετρούπολει διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρησιν. Τὸ ναυτικὸν τῆς Ῥωσσίας δὲν ἦτο εἰσέτι γνωστὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἄμορφα τινὰ σκάφη ὑπῆρχον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Βαλτικῆς ἐπισκευαζόμενα κατ' ἔτος ὑπὸ Ἀγγλῶν ναυπηγῶν διότι οὔτε ναυπηγούς, οὔτε ναυηγούς, οὔτε ναύτας καὶ ἀξιωματικούς ἐμπείρους εἶχε τότε ἡ αὐτοκρατορία. Τοῦτο καλῶς ἡ Αἰκατερίνα γινώσκουσα διέταξε τὸν ἐν Λονδίνῃ πρέσβυν αὐτῆς ἵνα προσλάβῃ, διὰ τοῦ δελεάσματος πάσης ὑποσχέσεως, τοὺς ἀξιωτέρους τῶν Ἀγγλῶν ναυτικῶν ταυτοχρόνως δὲ ἀνεκλήθησαν οἱ εἰς Μελίτην ἀποσταλέντες νέοι ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐκμαθήσεως τῆς γαλεροπηγίας. Οὕτω μετὰ τῆς μεγαλειτέρας δραστηριότητος καὶ μυστικότητος τερατώδεις παρασκευαὶ ἐνηργούντο εἰς ὅλους τοὺς Ῥωσσικούς λιμένας.

Μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τούτου οἱ ὁμογενεῖς μου πρῶτον θέλουσι καρποραρῆθαι εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ δεύτερον θέλουσι λάβει εὐφροσύνην καὶ παρηγορίαν τῶν θλίψεων των, βλέποντες τὸ ἡγαπημένον μας καὶ ὁμόπιστον γένος νὰ εὐρίσκειται εἰς εὐδαιμονίαν καὶ καλὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν, λαμβάνοντας ἐκ βίας κρονίας διὰ μονάρχισσαν μίαν φιλόσοφον καὶ φιλόανθρωπον νομοθέτριαν, ὅπου αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ μεγάλα τῆς κατορθώματα περιβόητον εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην τὴν ἔκαμαν. Ἰθάβαια τώρα θέλει πληρωθῆ ἡ μεγάλη σου ἐπιθυμία, ὡ σὸφὲ Πλάτων, καὶ ἡ ἡγαπημένη πατρίς σου ἡ Ἑλλὰς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἂν αἱ θερμαὶ δεήσεις τοῦ ταλαιπόρου σου γένους ὅπου μετὰ θαυμάσιαν ἡμέραν καὶ νύκτα πρὸς τὸν ὕψιστον θέλει ἐξακουσθῶσι διὰ νὰ κυβερνηθῇ καὶ αὐτὸ μὲ τοὺς ἴδιους νόμους αὐτῆς τῆς φιλοσόφου Διανοκρατορίσσης, καὶ νὰ εὐρίσκειται ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ προστασίαν τῆς.

Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Αἰκατερίνης μὴ συμμεριζόμενοι τὰ σχέδια αὐτῆς δὲν συνήθουν πρὸς ἀποστολὴν ναυτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Μεσόγειον, διακηρύττοντες, ὅτι δὲν ἔπρεπε τὰ διατεθῶσι τόσων μεγάλων μέσα δι' ἐπιχειρήσεων, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δὲν προοιωνίζοντο εὐνοϊκά, διότι ἔλειπον τὰ πρὸς τοῦτο χρειώδη πολεμφοδία καὶ ζωοτροφία, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς δὲν ἠδύνατο τὰ συνδράμη τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω, δ' ἐξηκολούθουν λέγοντες οἱ πεπειραμένοι οὗτοι πολιτικοὶ, καὶ οἱ Ἑλληνας θέλουσι κατασφαγῆ, καὶ ὁ στόλος θὰ καταστραφῆ. Αἱ κατάραι τῶν προδοθέντων Ἑλλήνων θέλουσι πέσει βαρεῖνι κατὰ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, καὶ ὁ ἔμπαιγμός τοῦ κόσμου ἐπανήσει τὴν ἀτυχίαν μας! » Διὰ τοιαύτης γλώσσης κατεδικάσθη ἡ ἄφρων ἐπιχείρησις τῆς Αἰκατερίνης, ἣτις μόνον τὰς ὁρμὰς τῆς ἰδίας φιλοδοξίας ἀκολουθοῦσα διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ναυτικῶν παρασκευῶν μετὰ μείζονος δραστηριότητος.

Ἡ πρώτη παρασκευασθεῖσα ναυτικὴ μοῖρα, συγκειμένη ἐκ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, τεσσάρων φρεγατῶν, καὶ τινων μεταγωγῶν σκαφῶν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν ῥωσικῶν λιμένων κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1769. Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀποδίωξις τῶν Ῥώσων ἐκ τῆς Μολδαβίας ὑπὸ ἐξήκοντα χιλιάδων Τούρκων μεγάλως κατετάραξε τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως, τὸ ὅποιον ὡς μόνην καὶ συντελεστικὴν τῶν νικητῶν περιστάσιν θεωρῶσαν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὁμοφώνως πλέον εἰργάσθη πρὸς ἐπίσκευσιν αὐτῆς. Οὕτως ἀμέσως ἡ μοῖρα αὕτη, καίτοι μὴ τελείως ἐξαρτυθεῖσα, διατάχθη ν' ἀναχωρήσῃ, συμπληροῦσα τὸν ἐξοπλισμὸν εἰς ταῖς Ἀγγλικούς λιμένας. Πυροβόλα παμπάλαια κατακείμενα ὡς ἄχρηστα ἐν τινι γωνίᾳ τῶν ὀπλοστασίων, βαρβὰ τουφέκια μετὰ λογχῶν ἐρημοσμένων διὰ σχολινίων, καὶ δυσμεταχειρίστοι σπάθαι τοῦ μεσαιῶνος ἐντὸς τερατωδῶν θηκῶν, ἐχρησίμευσαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν τε πλοίων καὶ πληρωμάτων. Ἐθαίρειτο, δικηοῦνται εἰρωνικῶς οἱ αὐτόπται, ὅτι οἱ Ῥῶσοι ἐμελλόν ἵνα παλαίσωσι πρὸς τοὺς μυθολογούμενους γίγαντας.

Κατὰ πρῶτον διεδόθη καὶ ἐπιτεῦθη, ὅτι ὁ στόλος ἐκεῖνος προώρισται ἵνα παραπλήσῃ τὴν Βαλτικὴν πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν Σουηδῶν, οὐδεὶς δ' ἐφάνταζετο, ὅτι ἡ ῥωσικὴ σημαία ἐμελλεν ἵνα κυμάτισῃ ἐπὶ τῆς Μεσογείου.

Τὰ πλοία ταῦτα, καὶ τοὶ ἀθλίως ἐξηρτυμένα καὶ ὑπὸ ἀμαθῶν τυχοδιωκτῶν ὀδηγούμενα, διήλθον ἀνελπίστως ἀνευ μεγάλων ζημιῶν τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τριχυμιῶδη Βαλτικὴν θάλασσαν· μικρὰν δὲ ὑποστάντα βλάβην καὶ ἀνεπαισθήτους ἀπωλείας κατὰ τὴν διόδον τῶν στενῶν πορθμῶν, κατέπλευσαν μετ' οὐ πολὺ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἀγγλίας, ἵνα τελειότερον ἐνταῦθα ἐξοπλιζόμενα ἐξακολουθήσωσι τὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα μακρὸν πλοῦν.

Ἀδύνατον, λέγει ὁ Ῥουλιέρ, νὰ παραστηθῇ ἡ εἰρηνία μεθ' ἧς ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπεδέχθησαν τὰ ἐλάττωτα ἐκείνα τέρατα, εἰς τὰς πύρνας τῶν ὀπλοῦν ἐπέριετο ὄρμαθοὶ ἀγίων λειψάνων, καὶ ἐπεβαίνοντο ὑπὸ κτηνῶν μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων. Πλοῖον κινούμενον ὑπὸ πέτε γαντῶν μόλις ἐσείετο ὑπὸ διαποσίων στυγνοῦμένων Ῥώσων.

Διοικητὴς τοῦ στόλου εἶχε διορισθῆ ὁ ναύαρχος Σπιριτώφ, ἀνὴρ ἀπλοῖκος, θαρράλεος, βαναύσων ἡθῶν, καὶ ἀπὸ κατωτέρου ἀξιοματικῆς προδιδασθεὶς εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ἐστερημένος πείρας καὶ προτερημάτων ὁ Σπιριτώφ, κατ' ὄνομα ἐκαλεῖτο ναύαρχος, πρὸς ἱκανοποίησιν μᾶλλον τῆς ἐθνικῆς τῶν Ῥώσων φιλοτιμίας, διότι κυρίως ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἀντιναύαρχος Γρέγγ, Ἀγγλος τὴν πατρίδα. Ἐφ' ἐκάστου πλοίου εὕρισκοντο καὶ ἀρκετοὶ Ἕλληνας· διότι κατὰ τύχην, ἐν ᾧ ἐξοπλιζέτο ὁ στόλος, ὁ ἐκ Μικῶνου πλοίαρχος Ἀντώνιος Φαρὸς καταπεύσας μετὰ τοῦ πλοίου του εἰς Ταγγαρόκον καὶ ἐλθὼν εἰς Πετροῦπολιν δι' ὑποθέσεις του, ὑπεδέχθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Ὁρλώφ, καὶ μυθεῖς εἰς τὰ περὶ Ἑλλάδος τεκταινόμενα, ἀμέσως προσέφερε τὴν ὑπηρεσίαν του ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ συνεβούλευσε τὴν κυβέρνησιν ἵνα ἐκ Ταγγαρόκου μεταφέρῃ καὶ τὰ πληρώματα τῶν ἐκεῖ προσωρμισμένων ἑλληνικῶν πλοίων. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι διορίσθησαν ναυηγοὶ, ὁ δὲ Φαρὸς ἐπέβη εἰς τὴν ναυαρχίδα μὲ βαθμὸν τοποτηρητοῦ τοῦ στόλου, ἔχων καὶ τὴν ἐντολὴν ἵνα χορηγῇ εἰς τὸν Σπιριτώφ τὰς ἀναγκαίας πρὸς γνῶσιν τῶν τόπων ὀδηγίας.

Τὰ Ῥωσικὰ πλοία διαμείναντα ἐπ' ὀλίγας ἐβδομάδας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὅπως οὖν ἐπισκευασθέντα ἀνεχώρησαν, τινὰ δ' ἐκ τούτων ἐξοκειλάντα κατὰ τὴν ἐξοδὸν ἐπὶ τῆς ἄμμου, διὰ τῆς βοήθειας τῶν Ἀγγλίων ἐσώθησαν ῥυμουλκηθέντα.

Συγχρόνως δευτέρα μοῖρα, συγκεκμημένη ἐκ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, δύο φρεγατῶν, καὶ δύο κορβητῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος παρεσκευάζετο εἰς τοὺς Ῥωσικοὺς λιμένας. Ἐν Πετροῦπόλει

ἀπροκαλύπτως πλέον διεδίδετο, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ στόλου ἦτο νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, καὶ διερχόμενος τὸν Βόσπορον ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἐν τῇ Ἀζοφικῇ παρασκευαζομένου ἑτέρου στολίσκου, καὶ οὕτω τὰ πλοῖα πάντα παραταττόμενα ὑπὸ τὸ σπράγιον βομβαρδίσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ μοῖρα αὕτη διωκεῖτο ὑπὸ τοῦ Σκώτου Ἐλφινστῶνος, γραικοῦ ναυτικοῦ μεγάλως δοξασθέντος ἐν τοῖς πολέμοις τῶν Ἀγγλικῶν στόλων, καὶ ἰδίως ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἀβάνης. Διὰ τῆς κεφαλῆς του ὑπέσχετο εἰς τὴν Αἰκατερίναν ὁ ἀγέρωχος Σκῶτος τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου, προστιθέμενος, ἀρκεῖ μόρον, Μεγαλειοτάτη, τὰ ἄθλια πλοῖά σας γὰ φθάσωσι σῶα εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος. Μετὰ τῆς δακτικωτέρας εἰρωνίας ἀναφανδὸν κατηγόρει τὴν ἀμάθειαν τῶν Ῥώσων ναυτικῶν καὶ τὴν ἀθλίαν κατασκευὴν τῶν δοθέντων αὐτῷ πλοίων.

Ἡ παρακμὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ἡ ἀπειρία τῶν διοικούντων αὐτὸ δύναται μόρον γὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς Ῥώσους. Ἡ Αἰκατερίνα ἀπαντῶσα τῷ εἶπεν, ὅτι ἡ μὲν τῶν Ῥώσων ἀμάθεια εἶναι νηπιακῆ, ἡ δὲ τῶν Τούρκων γέροντος ἐμωρανθέντος.

Εὐνοϊκαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν ἵνα ὁ ὑπὸ τὸν Ἐλφινστῶνα στόλος παρασκευασθῆ ἐν τάχει καὶ αἰσίως ἐκπλοῦσῃ τῶν Ῥωσικῶν λιμένων. Ἐν Αὐσδίνῳ μετ' ἀλαζόνας περιαιτολαγίας ἐκτιθέμενος ὁ Ἐλφινστῶν τοὺς περὶ διαβάσεως τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ βομβαρδισμού τῆς Κωνσταντινουπόλεως σκοποὺς του, προσέθετο μετ' ἐλευθερίου ἀπλοικότητος, κατὰ πρῶτον θὰ συγκροτηθῆ μάχη, τὴν ὅποιαν Θεοῦ θέλημα θὰ κερδίσωμεν, μετὰ δὲ τοῦτο θέλωμεν διέλθει τὸν περίφημον τοῦτον πορθμῶν τόσοι εὐκόλως, ὡς τὴν στιγμήν ταύτην πίνω αὐτὴν τὴν γιάλην τοῦ ζύθου.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐγέναντο μεγάλαι ναυτικαὶ παρασκευαὶ καὶ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν διαφόρων τῆς Ῥωσσίας ἀποστόλων. Τὸ δὲ παράδοξον εἶνε, ὅτι μὲ ἄλλας τὰς ἀναφανδὸν ἐνεργείας, καὶ τὰς περὶ τοῦτου ἀνταποκρίσεις τοῦ Μαρούτση μετὰ πολλῶν προξένων, τραπέζιτων, καὶ Ἀγγλῶν ἐμπόρων, τὸ μυστήριον ἐταρεῖτο θαυμασίως.

Ἄλλ' ἤδη ἤρχισεν ἀποκαλυπτομένη ἡ ἀπιστία τῶν ἐκθέσεων τοῦ Παπάζωλη. Ἀντιπρόσωπος τῶν Μανιατῶν ἐλθὼν ἐξέφρασε πρὸς τὸν κόμπτη Ἀλέξιον τὴν ἐκπληξίν τῶν συμπατριωτῶν του, διότι ἐν ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοῦ, ἀπευθυνομένη καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὀρλώφ ὑπαγεῖ

γραμμένη περιείχετο καὶ ἡ ἐξῆς προσβλητικὴ φράσις, ἡ αὐτοκράτειρα ἠυδύκησεν ἵνα σῶς θεωρήσῃ ὑπηκόους της. Ἐπομένως οἱ Ἕλληνες ἀπορρίπτοντες τὸν προσβλητικὸν τοῦτον τίτλον, ὑπέσχοντο ἵνα ἐνωθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσων, ἀφοῦ πρότερον οὗτοι ἀποκαλύψωσι τοὺς περὶ Ἑλλάδος ἀληθεῖς σκοπούς των, καὶ ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ οὐδὲν ἐπαναστατικὸν κίνημα ἤθελε λάβει χώραν, ἐὰν μὴ ἐνεφανίζοντο τοῦλάχιστον δέκα χιλιάδες Ῥώσων πρὸς σύμπραξιν.

Τὰ ἐπὶ τῶν πλοίων στελλόμενα στρατεύματα καὶ ὀλιγάριθμα ἦσαν, καὶ καθ' ἡμέραν ἀπεδεκατίζοντο ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν μακρὰν θαλασσοπλοῖαν ἀναπτυχθέντος μολύσματος. Ἄλλ' οἱ δύο Ὀρλώφ οὐδενὸς μέσου ἐφείδοντο πρὸς στρατολόγησιν. Αἱ χρηματικαὶ ποσότητες τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐλέη διεμοίραζον, προσεῖλκυσαν πολλοὺς Σκλαβούρους καὶ Ἕλληνας ἐν Ἰταλίᾳ παροικοῦντας, οἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα μεταβάσεως εἰς Ῥωσσίαν πρὸς ἐγκατάστασιν ἐγκατέλειπον τὰς ἐργασίας των καὶ συνήρχοντο εἰς τοὺς διαφόρους λιμένας. Πανταχοῦ διεσκορπίσθησαν μεσίται ἐξαπατῶντες τοὺς χωρικοὺς καὶ στρατιώτας ἐπὶ τῇ διαβεβαίωσει, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔχουσα ἀνάγκην χειρῶν πρὸς ἐκχέρσωσιν ἐκτεταμένων γαιῶν, παρεχώρει αὐτοῖς μετὰ τῆς γῆς καὶ τὰ πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς ἀναγκαιοῦντα. Τούτους δ' ἐπεδίβαζον ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως εἰς δύο παραπλευσάσας φρεγάτας, τὰς ὁποίας οἱ δύο Ὀρλώφ εἶχον ἀγοράσει, ὑπὸ τὸ πρόσχημα προφυλάξεως τοῦ ναυτικοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν, ἀληθῶς δὲ ἵνα μεταφέρωσι τοὺς νεοσυλλέκτους τούτους εἰς ὠρισμένους λιμένας, ὅθεν ὁ στόλος διερχόμενος νὰ τοὺς παραλάβῃ.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ στρατολογίαι, αἱ ἀγοραὶ ἤπλων καὶ πλοίων, εἶχον πλέον διεγείρει τὴν κοινὴν περιέργειαν, πρὸς ἐξάπατησιν ἐντέχνως διεδόθη, ὅτι αἱ παρασκευαὶ αὗται ἐνηργοῦντο πρὸς βοήθειαν τῶν Μαυροβουνιωτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἀληθῶς διὰ τῶν φλυαρωτέρων ἀποστάλων ἐπιδεικτικῶς ἐστάλη ἀσήμαντος ποσότης ὀπλων καὶ πολεμικῶν φοδῶν. Ὁ πρίγκηψ Δολγορούκης διατρίβων μετὰ τῶν Ὀρλώφ ἐν Ἰταλίᾳ μετέβη εἰς Μαυροβούνιον μετὰ τῆς ἐπισημοτέρας ἐπιδείξεως, καὶ αἱ ἐφημερίδες δημοσιεύσασαι τοῦτο προσέθηκον καὶ τὴν ἐπίτηδες διασπαρέϊσαν φήμην, ὅτι δηλαδὴ τρία μεγάλα πλοῖα ἐκπλεύσαντα τῶν λιμένων τῆς Ἰταλίας διηυθύνθησαν εἰς Μαυροβούνιον, φέροντα ἐξήκοντα ἀζήωματικούς, ἑκατοντάδας τινὰς στρατιωτῶν, καὶ ἀρκετὰ πρλεμεφόδια.

Ἐξακόσια Μαυροβουνιώται κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ῥώσσου ἀπεσταλμένου, ὅστις ἅμα ἐλθὼν συνέλαβε τὸν διαβόητον μοναχὸν Στέφανον, τῆδε κάκεισε περιπλανώμενον μετὰ τὴν τουρκικὴν εἰσβολὴν. Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ ψευδο-Πέτρου μετὰ κρότου ἐδημοσιεύθη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐπὶ δύο δὲ μῆνας ἐκεῖ διατρίψας ὁ Δολγορούικης, ἅμα ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ στόλος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μεσόγειον, ἠλευθέρωσε τὸν κρατηθέντα Στέφανον, ἀπονεύμας αὐτῷ ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοκρατορίστῃς τὸν βαθμὸν ἀντιπυγματάρχου⁽¹⁾, καὶ παραλαβὼν πολλοὺς Μαυροβουνιώτας, Χιμαριώτας, καὶ ἄλλους Ἠπειρώτας μετέβη εἰς συνάντησιν τῶν Ὀρλώφ.

Καθ' ὃν χρόνον ταῦτα διενηγοῦντο ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ἡ θέσις τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁσημέρξι δυσχερὲς καθίστατο. Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ 1767 λαβόντες ὑπονοίας περὶ τῶν τεκταινομένων ἐθανάτωσαν, ὡς ἐβρέθη, τὸν μπροπολίτην Λακεδαιμόνος, καὶ ἐκακοποίησαν διαφόρους ἄλλους, εὐλόγως ἢ ἀλόγως θεωρηθέντας συνωμότας. Τότε πολλοὶ τῶν Μανιατῶν, παρακινήθέντες ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ παρατυχόντος Ἄγγλου Ἰωάννου Τόρnbουλ, ἐγκατέλιπον τὰς ἀκρωραίας τοῦ Ταυγέτου, καὶ μετακομισθέντες εἰς Ἀμερικὴν συνφικίσθησαν ἐν τῇ Φλωρίδῃ⁽²⁾. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἅμα ἀρξαμένου τοῦ κατὰ τῆς Ῥωσσίας πολέμου, οἱ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν διεσπαρμένοι Ἕλληνες ἀφω-

(1) Περὶ τοῦ τυροδικάτου τούτου, ἐκτὸς τοῦ Ῥουλιέρ, ἀναφέρει λεπτομερείας τινὰς καὶ ὁ Chorin (Univers Pittoresque, tom. 39. Russie Montenegro etc. σελ. 172—174).

(2) Ὁ Ἐσχαθάν διηγείται ὡς ἔξῃς τὴν εἰς Ἀμερικὴν τῶν Μανιατῶν μετοικίαν. « Ἐν ἔτει 1767 ὁ Ἄγγλος Ἰωάννης Τόρnbουλ (John Thornbull) εὐρισκόμενος ἐν Κορώνῃ μετὰ τινων πλοίων, ἔλαβεν ἀντὶ χιλίων διακοσίων γροσίων παρὰ τοῦ δικαυχόντος τὴν πόλιν ταύτην βέη τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιβιβάσῃ μέγαν ἀριθμὸν Μεσσηνίων. Ἡ φωνὴ τῶν λειτουργῶν τοῦ Χριστοῦ, εἶδουσα τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως ἀπέσκα τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἐκ τῶν τάφων τῶν προγόνων των. Πλείσαντες πρὸς τὴν Ἀμερικὴν, μετὰ μακρὸν καὶ ἐκπικρον πλοῦν προσήγγισαν εἰς τὰς Φλωρίδας, ὅπου καὶ ἔβρυσαν ἑλληνικὴν ἀποικίαν. » Eschavannes, Histoire de Corinthe, Paris 1834, σελ. 160—161. — Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐξιστοροῦνται πολλὰ περιέργα συμβάντα ἢ ἁλλοίφως ὅμως τῶν πηγῶν, καὶ ἡ ῥωμαντικὴ τοῦ συγγραφέως τάσις, ὑποπτον καθιστῶσι τὴν ἀκρίθειαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ἐσχαθάν ὁ ὁμογενὴς Μελλόρβυτος μνημονεῖαι τῆς μετοικίσεως ταύτης τῶν Μανιατῶν. « 1767. Ἀποικίαν Πελοποννησίων ἄγει εἰς Φλωρίδαν τῆς Ἀμερικῆς ὁ ἱατρὸς Τουρνδύλλας, ὅστις ἐνωθέντες μετὰ Κορτικανῶν κληρουχοῦσιν 60,000 στρέμματα γεωπονίας. Οὗτοι κατοικοῦσι τὴν Νέαν Σμύρνην, γεινιόζουσαν τῷ Ἁγίῳ Δημήτριῳ. » Κυριακοῦ Μελλόρβυτου, Στοιχειολογία, ἐν Ὁδησσῷ 1836.

πλισθησαν διά διαταγῆς τοῦ διβανίου, καὶ τὰ ὄπλα αὐτῶν συναθροισθέντα ἐπωλήθησαν ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς εἰς πάντα Νουσουλιμάνον. Οἱ Ἄλβανοὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα αὐστηρᾶς ἐκτελέσεως τῶν περὶ ἀφροπλισμοῦ διαταγῶν διέπραξαν σκληρὰς βιαιοπραγίας, καὶ ἀπληστοὶ πατάδες ὑπέβαλλον ἀγγαρείας εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν κοινότητα. Πολλοὶ κατεσφάγησαν ὑπὸ τοῦ ἀχαλινώτου στρατοῦ, καὶ ὁ πατριάρχης Μελέτιος Β' συκοφαντηθεὶς ἐπὶ συνεννοήσῃ μετὰ τοῦ ἐν Μαυροβουνίῳ Στεφάνου, ἐβρίθθη εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος (').

(') Σέργιος ὁ Μακροῦς ἐκτίθησιν οὕτω τὰ τότε λαβόντα γῶραν. « Περὶ δὲ τὰ μετὰ τοῦ ἐφεξῆς Μαρτίου ἐξέβρασε καὶ ἀπέβρασε τῆς μεγάλῃς ταύτης πόλεως ὁ λοιμωδὸς στρατὸς καταφοινίξας τὰς στενωποὺς ἐν τῇ ἐξόδῳ ἀθῶως τοῖς αἵμασιν. Οἱ γὰρ πρᾶσινοι ἐκπαυχεθέντες τῷ συνοίκῳ δαίμονι, εἴ τινα τῶν ὑποφόρων συνήτησαν, ἢ ἐκ θυρίδος καὶ ὅπῃς ἐν ἐργαστηρίῳ καὶ οἰκίᾳ καὶ ἀπλῶς καταλύματι ἐνόητα ὑποποσθῶσιαν, ἐφαλλόμενοι μανικῶς τοῦτον κατίσφατον, καὶ δῆθεν ὁράσει τῶν ὑπόπτων εἴτουν τῇ θεᾷ τῆς σημαίας θανάτου ἔνοχον. Συναπῆσι δὲ καὶ ὁ ἐγκαυγόμενος Συναχρηίμ τῆς βασιλείας ὁ ἐπίτροπος, λίαν ὑπέρφρος καὶ βλασφῆς, πολλοὺς περισταχούμενος τοῖς καταφράκτοις, καὶ τῷ κυμαίνεμῳ μυρίων ἔθνῶν ὄχλῳ ἐπιγανόμενος καὶ κομπάζων πᾶσαν ἔμα ἐπικλύσαι, εἰ βουλητῶν, αὐτῷ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τοῦ παραγρῆμα ὑπαγχαγεῖν τὸ ἀνθιστάμενον. Ἐξήσαν γοῦν, καὶ λωφῆσαι πως τὸν δεινὸν κλύδωνα ὑπελάδομεν, καὶ σμικράντινα παύλαν τῶν κακῶν εὐρεῖν, ἀλλ' ὀλίγα ἡμέραι παρήλθον, καὶ κατείδομεν βαρύτερας τὰς καταγίδας καὶ τὸν σῶλον ἀνοπίστον ὅσον γὰρ ἐπεκύμαιεν ἔξω, καὶ τῇ ὕβρει ἐπέκλυζε τὰς γῶρας, τοσοῦτον ἀπερρόθει ἐντὸς ὑπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων συκλαυόμενος. Ἐκάνεσθι οὖν κατ' αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ σκληρῶς προσέβρῆξε, καὶ ἐκθροβήσας τὰς ψυχὰς μικροῦ θεῖν πάντων ἐξέπληξεν ἢ γὰρ ἐκ διαβολῆς λογοποιῆα, μᾶλλον δ' εἰπεῖν εἰδωλοποιῆα τοῦ παντοδυναμένου Στεφάνου παντοίας ἐμποιούσα τὰς ὑπονοίας, παντοίας τοῖς κρατοῦσι παρεῖχε τὰς ποίας, καὶ ἐνειθωλοποιεῖ τὰ δέματα, ὥστε τῷ τυχόντι πιστεύειν εἴ τι ἔχει περὶ τούτου εἰπεῖν. Καθήκε τοίνυν ἡ διαβολὴ καὶ ποθεν αὐτοῖς ἐξεβρόθασεν, ὅτι Στέφανος ὁ στρατηγὸς ὁ τὸ ὑπήκουον ἀνασείων συνῆν τῷ παναγιωτάτῳ οἰκουμένικῳ πατριάρχῳ κυρίῳ Μελετίῳ ἐν τῷ πατριαρχείῳ περὶ τῶν ὄλων βουλευόμενος καὶ δὴ αἴφνης περιστοιχίσας κύκλῳ τὸ πατριαρχεῖον ὁ ἀντιστάτης ὡς μὴ ἐκφύγοι αὐτοῖς τὸ ἴνθαλαμα, καὶ ἔνθον πληθος εἰσπηθήσαντες καὶ διαχυθέντες εἰς τὰ οἰκῆματα, πάντας μὲν καταλάβοντο, διηρουνῶντο δὲ καὶ τῶν οἰκημάτων τὰ ἀπόθετα, καὶ οὐδὲν οὐδὲ πὸ τυχὸν ἀφήκαν ἀκίνητον ὡς γοῦν τὰ τῆς ἐρεύνης ἠερίωσαν παραλαβόντες τὸν παναγιώτατον οἰκουμένικόν πατριάρχην κύριον Μελέτιον μετὰ τῆς θεραπείας καὶ τῶν παρευρεθέντων αὐτῷ κληρικῶν πόντας εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν ἀπήγαγον πρώτων καθεῖρζοντες (Ἰαριελίου ἢ ἡμέρα θ'). Ὁ μὲν οὖν εὐσεβὴς λαὸς τὴν ἀδικειτάτην συκοφαντίαν καταμαθῶν, καὶ τὴν παράλογον ὁρμὴν συνεννοήσας ἠγωνία σφόδρα συλλυπούμενος καὶ δεδιώς, καὶ γενικὸν τὸ ἔγκλημα λογιζόμενος, καὶ παρὰ Χριστοῦ τοῦ Σωτήρος Θεοῦ ἀρωγὴν καὶ σωτηρίαν ἤπειτο. Οἱ δὲ νικηθεὶς ἀπαγαγόντες εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν ὑπὸ τὰ βασίλεια τοὺς καταδικούς, ἀπαρξάμενοι τῆς ἐτάσεως ἐν ἀπειλαῖς καὶ βασάνοις ταῖς βαρυστάταις, ὡς οὐδὲ μικρὰν λαζῆν οὐδὲ φαντασίαν γοῦν τοῦ εἰδωλοποιουμένου ἀφίσιν αὐτοῖς Στεφάνου ἀνείρον, διέν

Μετ' αὐτοῦ δὲ καθείρχθησαν ὁ ἐπίσκοπος Καρύστου, ὁ πρωτοτύγγελος Δανιήλ, ὁ γραμματοεὐς τοῦ πατριαρχείου Δημήτριος, ὁ τοῦ κοινου Θεόδωρος, ὁ καπικεχαγιαῖς Ἰωάννης, ὁ Χατζῆ Ἀσλάνης, ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ Λεονάρδος Ζωγράφος. Καὶ μολταῦτα ὁ πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὀργασμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξηκολούθει κορυφούμενος. "Ὀλων τὰ βλέμματα

γνῶσαν ὅπως οὖν οὐκ οὐκοφάντια τὸ βῆθῆν, μικρὸν ἀνανήψαντες. Ἄλλὰ τὸ μὲν γένος εὐθὺς ἀπέλυσε τῆς χαλεπωτάτης ἀθίκου διαβολῆς, τὸν δὲ παναγιώτατον κύριον Μελέτιον, καίτοι ἀνέγκλητον καὶ ἀνέπαφον πάσης πονηρίας κατ' αὐτῶν ὑπονομίας, καὶ τῆς ἀνομιωτάτης οὐκοφάντιας ἀκριβῶς διαγινόντες, ἤδουντο μὲν τῆς ἀρετῆς, ἀποκαταστήσαι δὲ εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἠσχύοντο διὰ ἐπέτρεψαν τῷ γένει ἐκλέξασθαι κατὰ τὸ ἔθος ἄλλον πατριάρχη καὶ ἐπεὶ ὁ παναγιώτατος κύριος Μελέτιος εἰς φυλακὴν καταδικασθεὶς παραίτησιν τοῦ οἰκουμηνικοῦ θρόνου ἐπιήσαστο, καὶ τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἔγραψον ἀπέστειλε συναξάμενος γενναίως καὶ θεοφιλῶς εἰς τὴν ἐπαπειλουμένην αἰκὴν σφαγῆν, ἐξαιτούμενος τὰς εὐχὰς παρὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας καὶ πᾶσιν εὐχόμενος παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, συναλθόντες οὕτω ἐνόημοῦντες ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ εὐγενέστατοι ἀρχόντες καὶ κληρικοὶ, κοινῇ ἐκλογῇ καὶ γνώμῃ πάντων ἐξελέξαντο οἰκουμηνικὸν πατριάρχη τὸν Θεσσαλονίκης μητροπολίτην κύριον Θεοδοσίον, καὶ παραλαβόντες παρέστησαν τῷ ἀνθυπάτῳ, καὶ λαβόντες τὰ καθόδια εἰς ἐπιθεσθῆσθαι τῆς ἐκλογῆς ἐπανῆλθον εἰς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ γενομένης τῆς μεταθέσεως κανονικῶς ἀνεφῆμυσαν αὐτὸν οἰκουμηνικὸν πατριάρχη τῇ δεκάτῃ πρώτῃ Ἀπριλίου τοῦ ἐξηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους.

Ἄνευθάρτησεν οὖν ὁ εὐσεβὴς λαὸς ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ καὶ ἀναβῆσθαι τοῦ οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου κυρίου Θεοδοσίου, ἐλπίδας δικαιοτέρας λαθῶν καὶ περὶ τῆς ἀθώσεως τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Μελετίου καὶ τῆς ἀπὸ φυλακῆς ἐλευθερίας, ὅς ἔτι παρέμεινεν ἐν τῇ φυλακῇ ἐν ἀνέσι μέντοι, ὁμοίως καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπαχθέντες ἄκαυτες. Τούτων ἄλλ' οὐκ εἰ μὲν λοιμικῇ νόσφ' ἀνεσχέθησαν, οἱ δὲ τῶν βασάνων ἐξίτωτο τὰ τραύματα, οἱ πάντες τῇ προτροπῇ καὶ εὐλογίᾳ τοῦ παναγιωτάτου γενναίως συναθλοῦντες καὶ συναποθανεῖν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἔτοιμοι ὄντες. Ὁ δὲ αἰόδιμος ἐπίσκοπος Καρύστου Ἰάκωβος, ἐφ' ὃν ἐπέστησαν μείζονας τὰς βασάνους, καὶ ἐπίσπισαν ἀργαλειώτερα τὰ δαίματα, δι' ὁμοιότητα τοῦ φανταζομένου αὐτοῖς Στεφάνου, ὡς ἔλεγον, αἰνῶν καὶ εὐλογῶν καὶ δοξάζων ἀκαύτως τὸν δεσπότην Χριστὸν ἐκ κακώσεως ἀφῆκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας Θεοῦ τὸν δὲ παναγιώτατον κύριον Μελέτιον τὸν τῇ γνώμῃ καὶ προαιρέσει μάρτυρα καὶ ὁμολογητὴν, ἔτοιμον εἶναι εἰς θάνατον, καὶ γενναίως καὶ περιχαρῶς πάντα καθεῖν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, πάσαις ἀπειλαῖς καὶ βασάνων ὀργάνοις περιστοιχθέντα, ὅτε αὐτὸν ἐξέδωσαν οἱ δῆμοι, ἐξέλειτο τῶν χειρῶν αὐτῶν ὁ κύριος φειδόμενος ἡμῶν· εἰ γὰρ ἐν βασάνοις ἀπέθνησκεν, ἔδοκει ἂν τοῖς σφοδρῶνται ὑπ' αἰτίαν θανεῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἀνεξίτηλα ἦν τὰ τῆς διαβολῆς καὶ τῆς ἀνομοῦ ἀπεχθελίς καὶ δυσθύμου πονηρίας τοῖς ἐχθροῖς προχειρώτατα. Μεταμεμῆλται γοῦν ὁ τύραννος οἷς ἔπραττε, καὶ ὅτε τοῖς βασάνοις τοῦτον παρέστησαν, καὶ ἐγῆμυσαν, τότε μεταβαλὼν ἀπολύειν ἐκέλευσε· διέγνω γὰρ καὶ ἐπιστάσαστο διὰ τε τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐξωθεν καὶ διὰ τῆς χαλεπωτάτης τῶν ἐν τῇ εἰρηκτῇ ἔδῳν ἐτάσεως ὅτι ἀθῶος ἐν πᾶσι καὶ ἀνέγκλητος ὁ παναγιώτατος κύριος Μελέτιος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ περὶ αὐτὸν, καὶ προσπεξετάσας, καὶ προσδεσποφίεις, καίπερ

ἤτένιζον πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐναγωνίως ἐπαλλεν ἡ καρδία αὐτῶν μέχρις οὗτου ἰδῶσι τέλος πάντων τὴν Ῥωσικὴν σημαίαν πτερυγίζουσαν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν αἰγιαλῶν, καὶ σημάη τὸ ἐγεργήριον τοῦ γένους. Πολλοὶ τῶν μεμνημένων μεταβάντες εἰς Ἰταλίαν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τοὺς Ὀρλώφ, καὶ ἐκθέσαντες τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καὶ τὰς πρὸς τὴν Αἰκατερίναν ἐνθουσιώδεις ἐλπίδας τῶν συμπατριωτῶν των, καθικέτευσαν ἵνα ἐπιστευσθῇ ἡ ἀπόστολὴ τῶν βοηθειῶν καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐμφάνισις τοῦ στόλου. Δυστοχῶς ὁμως ἡ ἐνθερμος τῶν Ἑλλήνων διαδύλωσις εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως πρὸς δύναμιν ὑποσχομένην αὐτοῖς ἐν ὀνόματι τοῦ κοινῶς θρησκευματος τὴν ἀποτινάξιν τοῦ βαρβαρωτέρου τῶν ζυγῶν, ἀμέσως παρεξηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Αἰκατερίνης. Ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη εἰς ἰδέαν ἐπιβούλου κατακτησεως, καὶ ὁ Ὀρλώφ, τὸν ὁποῖον μυσαρὰ συνωμοσία ἐκ τῆς κοπρίας ἀνύψωσεν, ἀντὶ ν' ἀναδείξῃ κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιχείρησιν προσόντα κατακτητοῦ, ἀνέπτυξε μεγάλα προτερήματα αἰσχροῦ ἀρχισυνωμοτοῦ. Ἀδύνατον, ἐπιφέρει ὁ Ρουλιέρ, νὰ παρασταθῇ ἡ ἀλαζῶν αὐτοῦ διαγωγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐνθουσιῶντας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ αἱ ἐντεχνοὶ αὐτοῦ δολο-

---

τοῦ ἐκ Χωροβατίου γράμματος ἐπιμνησθεὶς ὅτι διὰ τῆς αὐτοῦ προσταγῆς ἀπιστήλην ἐκείσε ἐπὶ τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Σαμουὴλ ὁ ἱερομόναχος, ὃς ἔγραφεν ἀπὸ Αἰαλματίας τῷ παναγιωτάτῳ περὶ τῶν συμβάντων ἐκεῖ ὅτι οὕτω ἠδυνήθη εἰς πέρας ἐνεγκεῖν τὰς αὐτῷ ἐντολάς, θερ, ὡς εἶπον, ἀποκομισθῆν τῷ ἐπιτρόπῳ τῆς βασιλείας ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατὰ Ἀδριανούπολιν ἐπέμφθη εἰς βασιλεύουσαν πρὸς τὸν μονάρχην ἐξετάσεως ἕνεκεν, εἴτε ὄν, εἴτε πλαττόμενον. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρης ἔστη τὰ τῆς ἐπιβουλῆς· προσεπετίθη δὲ καὶ ἐπηύξει πάντοθεν τὰς ὑπονοίας ἢ κακοήθους καὶ πολεμοποιῶς ἀπέγθεια καὶ ἔμμοнос ποτα· ταῦτα οὐν πάντα ἐπελθῶν καὶ ἐξακριβώσας ὁ δεινὸς μονάρχης, καὶ διὰ πάντων καταμαθῶν, καὶ συνεννοήσας τὴν ἀδικον συκοφαντίαν καὶ διαβολὴν δι' ἡμερῶν, πάντας ἐξαγαγεῖν τῆς εἰρκτῆς βασιλικῆς διατάγματι, ὡς ἀθώους καὶ ἀναιτίους προσέταξε, καὶ τὸν παναγιωτάτον κύριον Μελέτιον, ὡς δῆθεν τοῦ ἀναδεχθέντος τὸν θρόνον τοῦτο αἰτήσαντος, εἰς Μιτυλήνην ἐξοριστον ἐπεμψεν (Ἀπριλίῳ 17). Οὕτως οὐν διελύθη ἡ πονηροτάτη καθ' ἡμῶν ἐπιβουλή, καὶ οὐδὲ βραχὺ τι κηλίδος ἀπέλειπεν ἡ ἀδικιοτάτη συκοφαντία, μᾶλλον διεκῆθη τὰς λήμας ἀπ' ὀφθαλμῶν τῶν κρατούντων, καὶ διεσκέδατο τὴν βαθεύτην ὀμίλην, καὶ ἔκτοτε ἤρξαντο διαγινώσκειν τὰς ἐξώθεν καθ' ἡμῶν διαβολὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ μὴ φάθειω πιστεύειν τοῖς λεγομένοις καὶ τοῖς ἐπισμαβαίνουσι μετριοπαθεῖν, τὸ πολὺ τῆς ἀδικου δυσθυμίας καὶ ἀπαγθείας καθέντες λογισμῶ τῷ προσήκοντι τοῖς συγκυροῦσι χρώμενοι. « Πατριάρχικῃ Πεντηκονταετηρίδι, χειρόγραφος παρὰ τῷ Κυρ. Σοφ. Οἰκονόμῳ Ἐκτός τοῦ Μακραιοῦ καὶ αὐτοῦ ὁ πατριάρχης Μελέτιος ἰργασθεὶς τὰ τότε αὐτῷ σημειώμενα ἐν ἀπομνημονεύματι δημοσιεύθητι ἐν Π. νῶς 2 (Ἰού. 18'. σελ. 372 376). Παρ. Rulhière, III, σ.λ. 221.

πλοκίαι πρὸς ἑξαπάτησιν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὴν καρδίαν ὡς καὶ τὴν γλῶσσαν οὐδέποτε ἠννόησε.

Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1769 τρία ἢ τέσσαρα πλοῖα τῆς πρώτης ῥωσσικῆς μοίρας εἰσῆλθον εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἡ ἀπρόοπτος αὕτη ἐμφάνις διήγειρε καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην θαυμασμόν, καὶ θόρυβον. Πολλαὶ φῆμαι ἤρχισαν νὰ κυκλοφορῶσι, καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις, ὅτι συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας συνωμολογήθη. Ἡ Γαλλία ἐπρότεινεν ἀμέσως συμμαχίαν πρὸς τὸν σουλτάνον, ἐπὶ τῷ ὄρει ἵνα οὕτως πρῶτος ζητήσῃ ταύτην ἐπισήμως. Ἡ δ' Ἐνετικὴ δημοκρατία ἐξωπλίζετο ἕτοιμος νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἰσχυροτέρου.

Ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στόλου τὰ πνεύματα ἐν Πετρούπολει μεγάλως μετεβλήθησαν. Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος ἐξηκολούθει, καὶ εὐρύτερα σχέδια ἐμελέτα ἡ Αἰκατερίνα, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν σπουδαίως ἤθελε συντελέσει ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις. Ἀπεραπίσθη δηλαδὴ ἵνα ταύτοχρόνως προσβληθῇ ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ οὕτως οἱ Ῥῶσοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἀπ' ἄρκτου καὶ μεσημβρίας, βαδίσωσι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τοσαύτη δὲ ὑπῆρχεν ἡ πεποίθησις τῆς Αἰκατερίνης περὶ καταβροχθισμοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε ἐκ προοιμίου εἶχε διαγραφῆ καὶ ἡ διοργάνωσις τῶν νέων τούτων κτήσεων. Ἡ Πελοπόννησος μετὰ τῶν πέριξ νήσων μετεβάλλετο εἰς ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ Γερουσίας ἐξαρτωμένης ἀπὸ τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Πετρούπολεως.

Καταπλεύσας εἰς Μαῶνα (Mahon) ὁ ναύαρχος Σπιριτόφ παρέμεινεν ἐνταῦθα μέχρι τῶν ἀρχῶν Φεβρουαρίου 1770, ὅτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοδώρου Ὁρλώφ διηυθύνθη εἰς Μελίτην, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ προσελκύσεως καὶ τῶν ἰπποτῶν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Τρία δὲ πλοῖα προηγουμένως ἀκοσπαθθέντα κατέπλευσαν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Τοσκάνης καὶ Σαρδηνίας πρὸς παραλαβὴν τοῦ Ἀλεξίου Ὁρλώφ, τοῦ Παπάζωλη, καὶ τῶν νεοσυλλέκτων. Ὁ μέγας μάγιστρος τῆς Μελίτης ἀκούσας τὰ προταθέντα, οὐ μόνον ἠνῆθη πᾶσαν συμπραξίν, ἀλλὰ καὶ ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τοὺς λιμένας αὐτοῦ προσέγγισιν τῶν ῥωσσικῶν πλοίων. Μετὰ τοῦτο ὁ Θεόδωρος συγκροτήσας συμβούλιον ἐπρότεινεν ἵνα διευσθηνῶσιν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου, ὡς ἔλεγε, μόνη ἡ ἐμφάνισις τῆς ῥωσσικῆς σημαίας ἤθελε δώσει τὴν οὐσίην αὐτῆς ἐπαριστάσει.

Ἄμα οἱ ἐν Ἑλλάδι ἔμαθον τὴν εἰς Μεσόγειον ἐμφάνισιν τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι παρὰ τοῖς Ὀρλώφ πρὸς τελικὴν συνεννόησιν. Ἡ ἀπρεπὴς ὁμῶς καὶ βάναισος τοῦ Ἀλεξίου συμπεριφορὰ, τὸ εὐφρίθμον τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν πλοίων, καὶ ἡ βραδύτης τῆς ἀποστολῆς τῶν ζητουμένων ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων, ὑπερῆξαν σπουδαῖα αἷτια μεγάλως χαλαρώσαντα τὸν ζῆλον τῶν ἀπεσταλλένων. Ἀντὶ νὰ περιποιηθῇ αὐτοὺς ἐπαξίως καὶ χορηγηθῇ τὰ ἀναγκαζοῦντα διὰ τὴν ἐπανάστασιν ὑλικά μέτα, ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἐροδιάσας μὲ εὐαγγέλια, ἄμφια, διπλώματα ἀξιωματικῶν, χρυσᾶ εἰκονίσματα, καὶ ἐπιστολάς (1). Ἀπεναντίας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, εὐγενέστερος τὴν συμπεριφορὰν, καὶ ἐνθουσιώδης λάτρης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐσκίρτα ἀγαλλόμενος εἰς τὴν ἐμφάνισιν οἰουμένην Ἑλληνος, καὶ ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν καθ' ἣν ἤθελεν ἀποβιβασθῆ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἐκείνης γῆς. Διὰ τοῦτο ἀμαλῶν τὴν ἀπάντησιν τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Μελίτης, ἄνευ χρονοτριβῆς κατηνύθη εἰς Ἑλλάδα, μὴ περιμένειν δευτέραν διαταγὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξίου, ὅστις πολὺ ἀργότερον ἐσκέπτετο ἵνα πράξῃ τοῦτο (2).

Ὁ Ἰωάννης ὠδήγησε τὸν στόλον ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου καὶ πρὸς τὸ νησιδριον τῶν Στροφάδων. Ὁ δὲ Ὀρλώφ ἔστειλεν ἀμέσως ἀνθρώπους ἵνα μάθωσι ἀπὸ τοῦς ἐκεῖ μονάζοντας περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Πελοποννήσου, μεθ' ἧς συνεχῶς ἐκοινωνοῦν. Φῆμαι ὑπόκοφοι εἶχον ἐπὶ

(1) Vita e Fasti di Caterina II, Lugano 1797 tom. III. σελ. 29.—Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης σταλθέντων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας δώρων ἐθαυμάσθησαν τὰ τῆς Μαῶνος. « Ἡ αὐτοκρατορίσσις ἔστειλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν (τῆς Μαῶνος) ἕνα δῶρον εἰς δύο κασέλαις ἢ σεντούκια, εἰς τὸ ἕνα ἦτον τὸ εὐαγγέλιον τὸ ὕψος του δύο ποδῶν, καὶ τὸ πλάτος του 15 δακτύλων, δεμένον μὲ χρυσᾶ σκεπάσματα, ἕνα ποτήριον ἕνα ἡμισυ ποδᾶρι τὸ ὕψος, ἕνα διακάρει μὲ τὸν ἀστερίσκον, δύο ἄλλους μικροὺς δίσκους, ἕνα θυμιατὸν καὶ ἕνα μέγαν σταυρὸν, ὅλα χρυσᾶ τὸ ἄλλο σεντούκι εἶχε πλουσιώτατα ἱερὰ ἄμφια, καὶ ἕνα σκέπασμα διὰ τὴν ἀγίαν Τράπεζαν ὑφασμένον μὲ ἀσῆμι, καὶ τριγυρισμένον μὲ γαλῶνικ χρυσᾶ πλεῖστα. » Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ τῆς Ῥουσίας καὶ τῆς Ὄθωμανικῆς Πόρτας, Ἐνετίησιν 1770. Τόμ. Δ', σελ. 122.

(2) Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1769 ὁ Ἀλέξιος ἔγραψεν ἐκ Πίζης ὡς ἐξῆς πρὸς τὸν Ἀδαμόπουλον. « Ἐλπίζω, ὅτι ὅσον τάχιστα θέλετε φθάσει εἰς Τεργέστην, καὶ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ ἐπιβιβασθῆτε. Παρτηκινήσατε τὸν φίλον Μπενέκην νὰ λάβῃ καλῶς τὰ μέτρα του, βεβαιῶν, ὅτι μεγαλειτέρα ποσότης θὰ σταλῇ ἐντὸς ὀλίγου. Οἱ φίλοι τοῦ Μπερὺκη δύνανται νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ στόλος θὰ κατακλείσῃ περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου, ἐκτὸς ἀπροέκτων λυπηρῶν συμβάντων. Ὑγιαίνειτε, ἐστέ φρόνιμοι, καὶ βεβαιώητε, ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι σας θέλουσιν ἀμειψθῆναι. Hammer, XVI, σελ. 248.

τέλους διεγείρει σπουδαία: παρά τοις Τούρκοις ύπονοίας περί τῆς σοβαρότητος τῶν διενεργουμένων. Ἡ δὲ ἀνγυχία αὐτῶν ηὔξησεν ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἐμφάνισιν φρεγάτας ἐπὶ τρεῖς ἐβδομάδας περιπλευσάσης εἰς τὰς ἀκτᾶς. Πᾶσα συνάθροισις, καὶ πᾶσα δημοσία θρησκευτικὴ πανήγυρις ἢ τελετὴ, ἀπηγορεύθησαν. Ἐν πρώτοις ἐμελετήθη γενικὴ τῶν χριστιανῶν σφαγὴ, πλὴν ἐπὶ τῷ φόβῳ ταχυτέρας καὶ λυσσωδεστερας ἐπαναστάσεως δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ σκληρὰ ἀπόφασις. Ὁ φόβος μᾶλλον ἐδέσμευσε τὴν ὄργην τῶν Τούρκων, καὶ εἰς πολλὰς πάλαις ἔντρομοι οὔτοι ἤρχισαν νὰ κλείωνται ἐν τοῖς φρουρίοις, λαμβάνοντες καὶ τοὺς ἐπίσημοτέρους τῶν χριστιανῶν ὡς ἡμέρους διὰ πᾶν ἀπεικταῖον.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν ὄραν ὁ ῥωσσικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου. Ἄμα ὁ ἐν Κορώνῃ, πρῶτος ξένος τῆς Γαλλίας Λεμαίρ διέκρινε διὰ τοῦ τηλεσκοποῦ τὰ πλοῖα ἐγνωσποίησε τοῦτο εἰς τὸν ἐν Τριπόλει διαμένοντα μουσελίμν, ὅσις ἐν σπουδῇ συγκεντρώσας τὰ διεσπαρμένα στρατεύματά του, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἐδρεύοντα πασᾶν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ τελευταῖος ἐκδώσας κατεπειγούσας διαταγὰς περὶ ἐξοπλισμοῦ πάντων, καὶ ζητήσας ἐπικουρίαν ἐξ Ἀλβανίας, ἀνήγγειλε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ διατρέχοντα. Ἡ Πύλη εἰδοποιηθεῖσα προηγουμένως περὶ τῆς ἐκ Βαλτικῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, οὐ μόνον δὲν ἐπίστευσε τὸ μήνυμα, ἀλλὰ καὶ ὑπωπτεύθη τοὺς διαβίβασαντας αὐτὸ, ὡς ζητοῦντας νὰ τῇ ἐμπεύσωσι ματατοῖς φόβους πρὸς ἐπίτευξιν ἀγνώστων σχεδίων, μετ' ἀκατονομάστου ἀμαθείας δῦσχυρισθεῖσα, ὅτι οὐδεμίαν ὑπῆρχε μεταξὺ Βαλτικῆς καὶ Μεσογείου συγκοινωνία. Ἡδὴ ὁμως μαθοῦσα τὴν ἀλήθειαν βλακωδῶς παρεπομέθη εἰς τὴν Ἐνετικὴν δημοκρατίαν, ὡς ἐπιτρέψασαν εἰς τὰ ῥωσσικὰ πλοῖα νὰ διέλθωσιν ἐκ τῆς Λευκῆς θαλάσσης εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, καὶ ἔρτευθεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καὶ ἔλαβε δραστήρια μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου. Εἰς τὸν πρῶτον μέγαν βιζίρην Μουσχινζαδὲ-Μωχαμέτ πασᾶν ἐδόθησαν πεντήκοντα χιλιάδες γροσίων, καὶ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα πρὸς στρατολόγησιν, ὁ δὲ μουσελίμης τοῦ Δουγατεῖν Ἀχμέτ βέης προβίβασθεὶς εἰς βαθμὸν βεηλέρβει ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ διοικητοῦ τῆς Ναυπάκτου βιζίρου Μουσταφᾶ πασᾶ (').

Τὴν 28 Φεβρουαρίου 1770 ὁ ῥωσσικὸς στόλος ἠγκυροβόλησεν ἐν

(') Hammer, tom. XVI, σελ. 249. — Castellon, Lettres sur la Morée, σελ. 69.

τῆ λιμένη τοῦ Οἰτύλου, ἐνθα τὴν προτεραίαν εἶχε προσορμισθῆ ἡ φέρουσα τοὺς Μαυροβουνιώτας φρεγάτα. Αὐθιμὲρόν δὲ ἦλθον οἱ δύο Μαυρομηχάλοι ἵνα συνδιαλεχθῶσι μετὰ τοῦ Θεοδώρου Ὀρλώφ, ὅστις ἀποτόμως τοὺς διάταξεν ἵνα ἐξοπλίσωσιν ἀμέσως τοὺς ἀνθρώπους των, εἰδοποιούντες ἐν τάχει καὶ τοὺς λοιποὺς ὄπλαρχηγούς ὅπως παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ. Δυσαρεστηθέντες οἱ Δικανάται ἀπεποιήθησαν πᾶσαν μετὰ τοῦ Ὀρλώφ σύμπραξιν, καὶ ἀπήτησαν συνθήκας ἐξασφαλιζούσας τὴν αὐτονομίαν των, πρὸ πάντων δὲ αὐτόγραφον ἐπιστολὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Θεόδωρος ἀντι ἀπαντήσεως ἐπαρουσίασεν αὐτοῖς τὸ ὑπὸ τοῦ Παπαζῶλη διαβιβάσθην εἰς Πετρούπολιν συμφωνητικὸν φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐπισημοτέρων αὐτῶν ὄπλαρχηγῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο προσεβλήθη ὡς πλαστὸν, μετὰ τινὰς λογομαχίας συνετάχθη ἕτερον, δὲ σὺ πολλὰ ἀμφοτέρωθεν συνομολογοῦντο· μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Μανιάται ὑποσχθέντες εἰλικρινῆ σύμπραξιν προέτρεψαν τὸν Ὀρλώφ ἰν' ἀμέσως προσβάλλῃ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὸ φρούριον τῆς Κορώνης, στερούμενον, ὡς ἔλεγον, καὶ τῆς πρὸς ἀντίστασιν ἀπαιτουμένης δυνάμεως, καὶ πολεμοφοδίων, καὶ ζωοτροφίων. Ἐπὶ δεκατρεῖς ἡμέρας τὰ πληρώματα τῶν πλοίων, μόλις συμποσούμενα εἰς πεντακοσίους ἀνδρας, κατέγιγαν εἰς κατασκευὴν γαλιωτῶν πρὸς μεταφορὰν ἀνδρῶν ἐκ τῶν πέριξ, καὶ μόνον τέσσαρα κιβώτια ὕπλων ἐστάλησαν εἰς τοὺς ἐν τῇ ἐσωτερικῇ μεμημημένους ὄπλαρχηγούς.

Καθ' ἣν στιγμήν ὁ Ὀρλώφ κατήρχετο εἰς Πελοπόννησον, ἀπεσταλμένος τῶν Ἑλλήνων ἔφθανεν εἰς Πετρούπουλιν (1), καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν Αἰκατερίναν εἶπεν ὅτι, *ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἕτοιμοι πρὸς ἐπανάστασιν· ἐπειδὴ ὅμως τὰ καθήματα τοῦ παρελθόντος ἐδίδαξαν αὐτοὺς ἵνα δυσπιστῶσιν, ἐν ὀνόματι καὶ τοῦ κοινοῦ θρησκευματος καὶ τοῦ κατὰ τῶν Μουσουλμάνων μίσους καθικέτεον τῆς μεγάλης βασιλείας ἵνα ἐνόρκωσιν καὶ δημοσίᾳ διακηρύξῃ, ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐγκαταλείψει τοὺς Ἕλληνας, μήτε συνθηκολογήσῃ μετὰ*

(1) Πιθανὸν ὁ Κορίνθιος Φερδινάνδος Νοταρᾶς, περὶ οὗ παραθίδει ὁ Ζαβίρας. «Ὁὗτος πρέσβυς ἀπῆλθεν εἰς Ῥωσσίαν πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν Αἰκατερίνην, δούρῳμενος τὴν δολερὰν καὶ θεοσυτῆ προδοσίαν τῆς πατρίδος τῆς εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου Ὀρλώφ γενομένην. Εὐνάς δὲ καὶ ὑποδοχῆς ἀξιώθεις παρὰ τῆς βασιλείας ἐπίστρεψε φέρον εὐστατικὰς προσταγὰς παρὰ τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τὸν Ὀρλώφ, ὅστις φίλων προσποιηθεὶς δηλητηρῶν φαρμάκων διελθὼς αὐτὸν ἔκτεινε σὺν τοῖς ὄψεσιν ἐτέροις τοῖς σὺν αὐτῷ εἰς Πετρούπολιν ἐπελθούσι. (Μακκαρίου Νοταρᾶ βίος).

τοῦ ἐλθῆναι τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, ἐνόσω δὲ ἀποδιωχθῆναι παντελῶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπεσταλμένου περιμένοντες οἱ Ἕλληνες οὐδόλως ἐκινήθησαν ἄρα τῇ ἐλευσίῃ τοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἐκδῶσας προκήρυξεν ἔλεγεν, ὅτι μετ' ἄλλων ἐρχεται καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος Ἐκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ ἐξήκοντα πλοῖα κομίζοντα στρατοὺς καὶ πολυμεροῦς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· καὶ ὅτι οἱ Ῥώσοι ἐλθόντες μετὰ τοσοῦτων ἄλλων δυνάμεων θέλουσι ῥ' ἀποδείξωσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι μόνος καὶ κήριος αὐτῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μαυροβουνίου κρατῶν τὸν σταυρὸν ἀπὸ χεῖρας καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τινῶν Σκλαβούνων περιήχεται τὰς παρχλίους κόμας, καὶ προσεκάλει τοὺς κατοίκους εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἱερὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Ὀρλώφ ὤρισε δι' ἐκάστην κεφαλὴν Τούρκου ἀμοιβὴν ἐκ δύο ἐπετικῶν φλωρίων. Εὐάριθμοι ὅμως ἐξαπατηθέντες ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοδώρου ἐδείχθησαν πρόθυμοι ἵνα τὰ πάντα θυσιάσωσιν ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, ἔστω καὶ ὑπὲρ ἀποτηλῶν ἐλπίδων.

Ὁ Παναγιώτης Μπενάκης διατρίβων τότε παρὰ τῷ πασᾶ, ἀνεχώρησεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀσθενείας, καὶ ἦλθεν εἰς Καλάμας· πλὴν μὴ τολμῶν ῥ' ἀνακετάσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως διωργάνισε σῶμα Ἑλλήνων πολιτοφυλάκων, πρὸς ἐξασφάλισιν δῆθεν τῆς πόλεως, καὶ ἀνέμενε τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ καὶ τοῦ Παπαζῶλη, διὰ ῥ' ἀπορρίψῃ τὸ προσωπεῖον. Μυστικῶς εἰς Μάνην μεταβάς συνωμύλησε μετὰ τοῦ Θεοδώρου, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν ἵνα διαμέτῃ εἰς δύο σώματα τοὺς ἐν Οἰτόλιω συγκεντρωθέντας Ἕλληνας, ἐξ ὧν τὸ μὲν ῥ' ἀποσταλῆ πρὸς τὴν Σπάρτην ἐνούμενον καθ' ὁδὸν καὶ μετ' ἄλλων Μινατιῶν, τὸ δ' ἕτερον νὰ διατρέχῃ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν ἐνισχυόμενον καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπαναστατῶν. Ὁ δὲ Ὀρλώφ σχηματίσας τὰ δύο ταῦτα σώματα καὶ ὀνομάσας Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν τῆς Σπάρτης Λεγεῶνας ὑπεχρέωσε νὰ ὀρκισθῶσι πίστιν πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν τῶν Ῥωσιῶν.

Ἀφοῦ αἱ Σπαρτιατικαὶ λεγεῶνες ἀνεχώρησαν πρὸς τὰς διαφόρους διευθύνσεις, ὁ Ὀρλώφ μετέβη πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης. Ἐνῶ δὲ κλήθη Μινατιῶν ἐπλημμύρουσαν τὰ Μεσσηνιακὰ πεδιάδας καὶ διηθύνοντο κατὰ τῆς Κορώνης, τῇ 10 Μαρτίου 1770 ἐπικρυσιάσθη πρὸ τοῦ φρουρίου ὁ Θεόδωρος μετὰ τριῶν πλοίων τῆς

γραμμῆς ἐπιβαυνομένων ὑπὸ τετρακοσίων Ῥώσων, Μαυρεθουσιωτῶν, Σκλαθούνων, καὶ Μανιατῶν. Ἡ φρουρά τῆς Μεθώνης ἀποτελουμένη ἐκ τετρακοσίων ἀνδρῶν, ἅμα εἶδε τὸν Ῥωσικὸν στόλον ἐσκέφθη ἵνα διαπεράσῃ πάντας τοὺς χριστιανοὺς κατοικοὺς ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ ἐξερχομένη παραδώσῃ τὰ πάντα εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπαθέστερον σκεφθεῖσα καὶ φοβηθεῖσα ἐκ τῶν θρυλημάτων περὶ τῆς μυθώδους δυνάμεως τῶν Ῥώσων, ἐκλείσθη ἐν τῇ φρουρῇ καὶ ἤρχισε σκεπτομένη περὶ τῶν ἄρων τῆς παραδόσεως. Ἦδη ὁ διοικῶν ἀγῶς εἶχε παρακαλέσει τὸν πρόξενον τῆς Γαλλίας ἵνα μεσολάβησῃ παρὰ τῷ Ὀρλιῶρ περὶ συνθηκολογήσεως (1), ὅτε ἐπικουρήσῃ διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀφικθεῖσαι ἐνέβαλλον θάρρος εἰς αὐτοὺς, ἀπορραίσαντας ἢ ἀντιτάξασιν ἡρώικην ἀντίστασιν.

Οἱ ἐν τῷ προκτείῳ τῆς Κερώνης Ἕλληνες, ἐκτεθειμένοι ὑπὸ τὰ στόμια τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου, δὲν ἐτόλμησαν ἵνα προβῶσιν εἰς οὐδεμίαν ἐπαναστατικὴν διαδήλωσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι δυνάμενοι ἐν πάσῃ στιγμή ἡ κατακεραυνοβολήσασιν αὐτοὺς, δὲν ἔπραξαν ταῦτα, διότι ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς ἀσφαλῆ ἐνέχυρα.

Οἱ Ῥῶσοι ἀποβάντες κατεσκεύασαν τρεῖς ἀδυνατοὺς κανονοστοιχίας πρὸς τὴν θάλασσαν· τὰ δὲ πλοῖα αὐτῶν στερούμενα τῶν ἀναγκαιούτων πρὸς διεύθυναι πληρωμάτων ἔμειναν εἰς τοιαύτην ἀπὸ τοῦ λιμένος ἀπόστασιν, ὥστε τὸ πῦρ αὐτῶν πάντῃ ἀνωφελές ὑπῆρξε. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἴσου ἀπειροπόλεμοι καὶ εὐάρημοι, μὴ τολμῶντες νὰ ἐκτεθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ἐκένουν ἐκάστην προῖαν τὰ πυροβόλα αὐτῶν, καὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπρακτοῦντες, περιέμεναν τὴν νύκτα ἵνα πληρώσωσιν ἐκ νέου αὐτά. Οὕτω δὲ ἡ ἀκαταλόγιτος ἀδεξιότης τῶν πολιορκουμένων ἀνταπερρίνετο θαυμασίως πρὸς τὴν ὁμοίως ἀδεξιὸν προσβολὴν τῶν πολιορκητῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἱ Σπαρτιατικαὶ λεγεῶνες ἐκυρίευσαν ἀρκετὰ παράλια χωρία. Ἡ Δυτικὴ ἐκ διακοσίων Ἑλλήνων χωρικῶν, καὶ δώδεκα Ῥώσων στρατιωτικῶν συγκεκμημένη, καὶ ὑφ' ἐνὸς λοχαγαῦ τοῦ Ῥωσικοῦ πεζικοῦ διοικομένη, διήλθε τὰς Καλάμας. Ὁ Μπενιάκης προσποιοῦνθαι, ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν βίαν ὠρκήσθη πίστιν τῇ αὐτοκρατορίῳ, καὶ παρέμεινε πρὸς φρουρᾶσιν τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ λεγεὼν διασπαρείσα εἰς τὴν πεδιάδα ἤρχισε νὰ διαρπάξῃ ἐν πρώτοις

(1) Choiseul Gouffier, Voyage Pittoresque en Grèce, tom. I

μὲν τουρκικὰ χωρία, ὕστερον ὁμοῦ καὶ ἑλληνικά, καὶ νὰ σφάζῃ τοὺς αἰχμαλωτιζομένους. Οἱ ἐν Κυπαρισσίᾳ Τούρκοι παρφόροι μαθόντες τὰ γινόμενα, παρεδόθησαν αὐτῇ ἐπὶ τῷ ὄρει ἕνα μεταχθῶσιν εἰς τὰς παρακειμένας νήσους.

Ἡ Ἀνατολικὴ Λεγεὼν ἀποτελουμένη ἐξ ἴσης περίπου δυνάμεως, καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Μυκωνίου Ἀγτωνίου Ψαρῶ (1) ἐπροχώρησε πρὸς τὰς κλεισοῦρας τῆς Μάνης, καὶ διὰ τῆς προσελύσεως πολλῶν ἐπακστατῶν ἐνισχυθεῖσα ὤδευσε πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἀξιόλογον τουρκικὸν σῶμα ἐνεδρεύον πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν ἐπερχομένων, ἅμα διέκρινον τὰς ῥωσικὰς στολάς, ἃς ἔφερον οἱ πλείονες τῆς λεγεῶνος ἄνδρες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ὀπίπτοντες πρὸς εὐχερεστέραν φυγὴν τὰ ὄπλα, τοὺς ἀκινάκεις, καὶ αὐτὰ τὰ ὑποδήματα, καὶ φωνάζοντες, *δὲν εἶρε Ῥωμαῖοι, εἶρε οἱ Μόσکوβοι!* Ἀμέσως δ' εἰσελθόντες, εἰς Σπάρτην ἐκλείσθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ, ἕνθα εἶχον καταφύγει τὰ γυναικόπαιδα, ὁ βέας, ὁ καθῆς, καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Ὀθωμανοὶ, κενώσαντες τὴν πόλιν. Τὸν φόβον αὐτῶν εἶχον ἐπαυξήσει καὶ φήμη ἐντέχνας διχθοθεῖσα, ὅτι ὄλα τὰ φρούρια τῶν παραλίων κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων, καὶ ὅτι ἄπειρα στρατεύματα διέτρεχον τὰ ὄρη. Ὁ Ψαρὸς ἔχων ἐμπροσθοφυλακὴν τοὺς Ῥώσους καὶ τοὺς φέροντας ῥωσικὰς στολάς Ἕλληνας, εἰσῆλθεν ἀμέσως εἰς Μιθράν καὶ κατέλαβε τὸ ὑπὸ τὸ φρούριον κείμενον ἐπισκοπικὸν (5 Μαρτίου). Οἱ δὲ Τούρκοι οὐ μόνον δὲν ἔκανον ἐβόλησαν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ στείλαντες πρεσβεῖαν ἐζήτησαν συνθηκολόγησιν. Ἐν ᾧ δὲ ἐπὶ τῇ πίστει τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης ἐξήρχοντο ἡσύχως τοῦ φρουρίου καὶ μεταφέροντες τὰ ὄπλα αὐτῶν εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἐλάβανον τὴν ἄδειαν πρὸς παραλαβὴν τῶν οἰκογενειῶν διὰ τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀναχώρησιν, στήρην Μανιατῶν ἐξορμῶσιν ἐκ τῶν ὀρέων καὶ τρέχουσι πρὸς λεηλασίαν τῆς Σπάρτης· ἀμέσως ἀναβαίνουσι εἰς τὸν βράχον, ἐπ' οὗ ἠγεῖρετο τὸ φρούριον, καὶ ἀρχίζουσι νὰ διαρπάξωσι καὶ νὰ σφάζωσι τοὺς Τούρκους ἄνευ διακρίσεως φύλου καὶ ἡλικίας. Οἱ δυστυχεῖς ἔντρομοι καταβαίνουσι ἐκ τοῦ φρουρίου, καὶ ἀτάκτως συνωθούμενοι καταφεύγουσι εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν καταδιωκόμενοι ὁμοῦ ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, καὶ μὴ θεωροῦντες αὐτὸ ἀσφαλές

(1) Κατ' ἄλλην σύγχρονον πηγὴν τὴν ἀνατολικὴν λεγεῶνα διόκει ὁ ἐκ Γένου ὀκολοχαγὸς Ἀνδρομάχης (Vita e Fasti di Caterina II, Lugano 1797, tom. III, σελ. 31.

ἄσουλον, ἐμβαίνουνσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἐπικαλοῦνται τὸ ἔλεος τῶν χριστιανῶν. Ἀμέσως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καὶ ὄλος ὁ κατώτερος κλήρος, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱεράς στολὰς καὶ κρατοῦντες τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας περικυκλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐξορκίζουσι τοὺς διώκτας ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως, εἰς ὑπερέσπισιν τῆς ὑποίας ἔλαβον τὰ ὄπλα, νὰ μὴ βεβηλώσωσι τὸν ναὸν τοῦ Ὑψίστου. Ἡ πομπὴ δὲ ἐκείνη ἐπὶ κλητῆς ἐμάλαξε τὴν ἐξηγερωμένην καρδίαν τῶν Μανιατῶν, οἵτινες διασπαρέντες εἰς τὴν πόλιν διαρκάζουσιν ἀδιακρίτως πᾶσαν οἰκίαν, καὶ φονεύουσι πάντα τὸν ἀνθιστάμενον. Οὕτω δὲ λαφυραγωγῆσαντες καὶ καταφθείραντες τὸν Μισθρᾶν οἱ Μανιάται ἐπανάστρεψαν δρομαῖοι εἰς τὰ ὄρη τῶν. Τετρακόσιοι Ὀθωμανοὶ ἔπεσαν θύματα τῶν λυσσαλέων τούτων ἐπιδρομῶν, οἵτινες ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακουργιών ἐτέρποντο ἐκσφενδονίζοντες τὰ βρέφη ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν μινιαρέδων ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου (*).

Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Μανιατῶν ὁ Ψαρὸς αὐτοχειροτονηθεὶς διοικητὴς τῆς Σπάρτης καὶ τῶν περιχώρων συνεκάλεσεν ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ εἰς συνέλευσιν τὸν τε ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς δημογέροντας πρὸς σχηματισμὸν ἐπιτοπίου κυβερνήσεως, ἥτις ἀμέσως ἐκλεχθεῖσα κατέλαβε τὰς δημοσίας προσόδους, καὶ ἐσχημάτισε τακτικὴν πολιτοφυλακὴν ἐκ τριῶν χιλιάδων Μανιατῶν, καὶ ἄλλων προσδραμόντων Ἑλλήνων. Οἱ διαφυγόντες τὴν σφαγὴν Τοῦρκοι ἀκούσαντες, ὅτι καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἔδοσεν ἡ ἐπαναστατικὴ φλόξ, δὲν ἠθέλησαν νὰ μεταναστεύσωσι, κατὰ τὰς συνθήκας, καὶ λαβόντες τὴν ἄδειαν ἐκλείσθησαν ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ, ὑπὸ τὴν φρουρὰν δώδεκα Ῥώσων στρατιωτῶν, καὶ τινων πολιτοφυλάκων.

Ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐκστρατεία τῶν Ῥώσων καθ' ὅλην φημισθεῖσα τὴν Ἑλλάδα, διεπέρασεν ὡς ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ ὅλον τὸ σῶμα τοῦ τουρκοκρατουμένου γένους. Πυρετώδης ἐνθουσιασμός κατέκλυσε τὰς καρδίας ἀπάντων, καὶ λευκότριχες ἀρχιερεῖς, ἀρματωλοὶ, καὶ προσετοί, πρὸ μικροῦ τὰ πάντα σταθμίζοντες ἐν μέτρῳ πεπειραμένης συνέσεως, ἀνεπαισθήτως παρυσύρθησαν ὑπὸ τοῦ κύματος τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ φήμη ὑπερέβαλλε τὰς νίκας καὶ τὰς δυνάμεις τῶν Ῥώσων, καὶ φαντασία ἐξαρθεῖσα ἐξ ἐπαναστατικῆς μέθης μετέβαλλε τὰ πλοῖα εἰς στόλους γιγαντιαίους, καὶ τὰ εὐάριμα αὐτῶν

(*) Hammer, tom XVI, σελ. 230.

πληρώματα εἰς μυριάδας ἐμπειροπολέμων μαχητῶν. Οὕτω δὴ ἀνεπέ-
 τασαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Αἰγίῳ ὁ μητροπολίτης Πα-
 τρῶν Παρθένιος, ἐν Κορινθίᾳ ὁ Γεώργιος Νοταρᾶς, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ
 Μακαρίου τοῦ μητροπολίτου Κερίνθου, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φαναρίου ὁ
 προστάς Ἀνδρεοσαΐνης Ἀναστάσιος Χριστόπουλος, ἐν Καλάμαις ὁ
 Πιπενάκης, ἐν Βάλτῳ ὁ Σταθᾶς Γεροδήμος, ἐν Βονίτῃ καὶ Επρωμέρῳ
 ὁ Χρῆστος Γρίβας, ἐν Ἀγγελοκάστρῳ ὁ Γεώργιος Λαχούρης, ἐν Μεσο-
 λογγίῳ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, ἐν Κραββάροις ὁ Κωνσταντῖνος Σου-
 σμάνης, ἐν Λοιδορικίῳ ὁ Αἰωρῆς, ἐν Παρνασσίδι ὁ Κομνηνὸς Τράικας, ἐν
 Λεβαθεΐᾳ ὁ Ἰωάννης Καλπούζος, καὶ ἐν Μεγαρίδι ὁ Μητρομάρας. Συγ-
 χρόνως δὲ καὶ δέκα χιλιάδες Θεσσαλῶν προσέβησαν εἰς ἐπαναστατι-
 κάς διαδηλώσεις, καὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐζήτησαν τὰ ὑποσχεθέντά
 ὑπὸ τῶν Ῥώσων ἀποστόλων πολεμικὰ βοηθήματα. Ἐν Κρήτῃ ὁ
 Δασκαλογιάννης ἐκήρυξε τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους, καὶ πολλὰ πλοῖα
 τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὑπὸ Ῥωσικὴν σημαίαν διέτρεχον
 τὴν θάλασσαν.

Ἄμα ὁ Ῥωσικὸς στόλος ἐνεφανίσθη εἰς Πελοπόννησον ἑξαλλος
 χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸς ἀπερίγραπτος μετὰ σκανδαλωδῶν ἐπιδεί-
 ξεων ἐξεδηλώθησαν ἐν Ἑπτανήσῳ. Τὸ αἰσθημα τοῦτο, ἀπὸ ῥοιᾶ
 ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ, διαφόρως ὑπεξέκαυσαν οἱ ἐνταῦθα πράκτορες
 τοῦ Ῥωσικοῦ κινήματος. Πολλοὶ τῶν προκρίτων Πελοποννησίων
 φεύγοντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὸν βάρβαρον τῶν Τούρκων ζυγὸν
 εἶχον μεταναστεύσει εἰς Ἑπτάνησον, ἢ δὲ περιουσίᾳ αὐτῶν δημοθεῖσα
 κηράγη ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀγάδων. Εἰς τοὺς ἐπιγινόμενους ζῆμιά διετηρήθη
 ἢ παράδοσις τῆς τε καταγωγῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας ξηρᾶς
 κτημάτων, τὰ ὅποια ἔφερον εἰσέτι τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ ἰδιο-
 κτήτου, μεγάλῃ δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον ὑπολήψεως ἢ διὰ
 τὴν ἀνάμνησιν ἐπιφανοῦς καταγωγῆς, ἢ διὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις
 τὰς ὁποίας μετὰ τοῦ τόπου εἶχον συνάψει. Ταῦτα γνωρίζοντες οἱ ἐν
 Ἑπτανήσῳ διεσπαρμένοι τῆς Αἰκατερίνης ἀπόστολοι ἐδημοσίευσαν
 προκηρύξεις, ἐν αἷς ἐλέγετο, ὅτι πᾶς Ἕλλην στερηθεὶς ποτε ὑπὸ
 τῶν Τούρκων τῶν ἐπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ εἰς οἰοθήκατε μέρος
 καταφυγῶν ἐγκαθίστατο ἅμα ἐπαρουσίαζε τοὺς τίτλους τῆς ἰδιο-
 κτησίας καὶ πρὸς τοῦτοις, ὅτι τὰ ἐν Πελοποννήσῳ κτήματα τῶν
 Τούρκων ἤθελον διατεμηθῆ μεταξύ πάντων τῶν συντελεσάντων
 εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς γῆρας. Ὅθεν ὅλος ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου,

πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος τὰς αὐστηρὰς ἀποτροπὰς τῆς Ἑνετικῆς κυβερνήσεως, ἐκπύχθη ὑπὲρ τῶν Ῥώσων, πλείστοι δ' ἐξοπλισθέντες διεπέρασαν εἰς Πελοπόννησον ἢ ἐπὶ ῥωσικῶν γαλιωτῶν, ἢ ἐπὶ ἰδιοκτιήτων πλοίων ἐφ' ὧν ἀνήρτων τὴν ῥωσικὴν σημαίαν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀλλοτριῶν διὰ τῆς βίας ἀρπαζομένων. Αἱ Ἑνετικαὶ ἀρχαὶ διέταξαν τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας παντὸς μετανάστου ὑπὲρ τοῦ προδιδόντος, ἐτοποθέτησαν στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς μεταφορᾶς, καὶ ἐπέτελαν πολεμικὰ πλοῖα πρὸς σύλληψιν τῶν φευγόντων. Καὶ μολαταῦτα οὐδεὶς ἐθέλησεν ἵνα συμμαρρηθῆ πρὸς τὰς ἀπειλητικὰς ἐκείνας διαταγὰς. Τινὲς μάλιστα ἐτόλμησαν ἵνα διώξωσι διὰ τῆς βίας τοὺς φρουροῦντας στρατιώτας, καὶ ἄλλοι συναντηθέντες ὑπὸ τῶν πολεμικῶν πλοίων ἐπροτίμησαν νὰ καταποντισθῶσιν ἢ νὰ παρεμποδισθῶσιν ἐκ τοῦ πρὸς Πελοπόννησον πλοῦ. Οἱ πλείοτεροι τούτων ἤλθον ἀνευ ὀπλῶν καὶ πολεμοφοδίων, καὶ ἀρπάσαντες εἰς τὴν χεῖρα πᾶν τὸ προστυχὸν ἐργαλεῖον ἢ ξύλον ὤρμησαν πρὸς τὰ μεσόγεια. Δύο χιλιάδες Ζακυνθίων ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Μακρῆν, Κλάδην, Φορτούνην, Ξανλόπουλον, Ἡρακλειώτην, καὶ Σέρραν εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἠλιδα ἀπετέφρωσαν τὰς κόμας καὶ ἀγροὺς τῶν Τούρκων, καὶ πολιορκήσαντες τὸν Πύργον προσεκάλεσαν τὴν φρουρὰν εἰς ταχθεῖαν παράδοσιν. Οἱ Τούρκοι ζήτησαντες εἴκοσι τεσσάρων ὥρῶν προθεσμίαν, καὶ ἐπωφεληθέντες τῆς ἀνακωχῆς μετέβησαν τὴν νύκτα εἰς τὰς Πάτρας. Οἱ δὲ Ζακυνθιοὶ κύριοι τῆς Ἠλείας γενόμενοι ἐγκατέστησαν ἀρχὰς κατὰ τὸν Ἑνετικὸν τρόπον, καὶ ὁ Νικόλαος Φορτούνης ἐνδυθεὶς στολὴν Ἑνετοῦ ἐξέδιδε προκηρύξεις καὶ διαταγὰς αὐτοκαλούμενος *κυβερνήτης καὶ πρεβεδοῦρος Πύργου καὶ Γαστούνης* ('). Ἀφ' ἐτέρου δὲ τρεῖς χιλιάδες Κεφαλλήνων ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Σπυρίδωνα καὶ Ἰωάννην Μεταξᾶ, Γρηγόριον Πανᾶν, Σπυρίδωνα Λικιαρδόπουλον, καὶ Νικόλαον Φωκᾶν, ἐφορμήσαντες εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἐπολιορκήσαν τὰς Πάτρας καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωσσίας προσεκάλεσαν τοὺς Τούρκους εἰς παράδοσιν. Οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, εἰς ὀκτακοσίους συμπεσοῦμενοι, ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Πύργου προσφυγόντων, ἐκλείσθησαν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν πολεμοφοδίων εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἰδόντες τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπερχομένους, οὓς ἐξέλαθον ὡς Ῥώσσοι· περὶτρομοὶ ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ παραδόσεως. Ἄμυ ὅμως ἐκ

(') Π. Χιώτης, Γ', σελ. 463.

τοῦ ἰδιάζοντος γλωσσικοῦ ἰδιώματος ἀνεγνώρισαν, ὅτι οὗτοι ἦσαν Ἑπτανήσιοι, ἐξ ἐκείνων μάλιστα οἵτινες κατ' ἔτος ἤρχοντο πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτῶν, μετέβαλλον γινώσκοντες, καὶ μετὰ τινος θάρρους ἀπήντησαν, ὡς παρουσιασθῆ ἕνας Ῥώσσοι καὶ ἀμέσως παραδίδομεν τὸ φρούριον. Οὐχ ἦττον οἱ Κεφαλλῆνες ἐξπκολούθησαν τὴν πολιορκίαν, ἀπειλοῦντες καὶ ἐξυβρίζοντες τοὺς χριστιανικοὺς κατοικοὺς τῆς πόλεως, οἵτινες κατακλεισθέντες εἰς τὰς οἰκίας των οὐδεμίαν ἤθελον νὰ λάβωσι συμμετοχὴν ἐν τῷ κινήματι.

Ἐν τούτοις ὁ Θεόδωρος Ὀρλώφ ἀσχολούμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ἐξπκολούθει προτρέπων διὰ πομπῶν ὑποσχέσεων τοὺς μὴ ἐπαναστάντας νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν λαβόντων τὰ ὅπλα, διαβεβαιῶν συγχρόνως καὶ τοὺς τελευταίους περὶ προσεχοῦς ἀφίξεως πλοίων, ἐροδίων, ὀπλων, καὶ στρατῶν. Ἡ φρουρὰ τῆς Κορώνης, συγκεμισμένη ἐξ ἀνάνδρων καὶ ἀπειροπολέμων Τούρκων, ἀθλίως ἐμάχετο πρὸς ἀνανδροτέρους καὶ ἀπειροτέρους. Ὀλιγάριθμος καὶ μὴ τολμῶσα νὰ ποιῆσθαι κινδυνώδη ἐξοδὸν ἔμεινεν ὀπισθεν τῶν προμαχῶνων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥῶσοι εὐαριθμότεροι καὶ δειλότεροι πρὸς ἐξοδὸν κατεγίνοντο εἰς κατασκευὴν ἀθλίων ὑπονόμων. Ἐπὶ τέλους οἱ Τούρκοι ἀναθάρρῆσαντες ἐξῆλθον καὶ κατέστρεψαν τὰ ἔργα τῶν ὑπονομοποιῶν, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἀπελπισθέντες περὶ ἀλώσεως ἤρχισαν νὰ αἰτιῶνται τοὺς Ἕλληνας, ὡς δῆθεν μὴ ἐκπληρώσαντας τὰς περὶ σπουδαίων βοηθειῶν ὑποσχέσεις των. Ἀλλὰ καὶ οἱ τελευταῖοι βλέποντες ἐκείνη τὴν ἀδράνειαν πικρῶς κατηγόρουσαν τοὺς Ῥῶσσοι, ὡς μὴ παρέχοντας τὰ ὑποσχεθέντα μέσα. Ὁ Μαυρομιχάλης, τὸν ὑποῖον ἰδίως ὁ Ὀρλώφ ἐμίμνετο ὡς παρακινήσαντα αὐτὸν εἰς τὴν ἀτυχῆ ταύτην πολιορκίαν, ἤλεγχε τοὺς Ῥῶσσοι ὡς βραδύνοντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συμβουλῆς, λέγων αὐτοῖς μετὰ πικρᾶς εἰρωνίας, ἐγὼ τόσοι εὐκόλως καταστρέφεις τὰς οἰκίας τῶν Ἑλλήνων, ἀγροῖτε τῆν τέχνην τῆς καταστροφῆς ἐνδὸς φρουρίου. Μᾶς κατηρανίστατε, καὶ τοὺς ἐχθροὺς μας ἀφίγετε νὰ ζῶσι! Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀρλώφ ἠθέλησε ἰν' ἀπαντήσῃ μεθ' ὑβριστικῆς ἀλαζονίας πρὸς τὸν ἀποστάτην τοῦτον, ὁ Μαυρομιχάλης ὑπερηφάνως τῷ ἀπήντησε, καὶ ἂν εἶχεσ ὑπὸ τὰς διαταγὰς σου ὄλους τοὺς στρατοὺς τῆς αὐτοκρατορίας σου, δοῦλος πάντοτε θὰ ἦσαι, ἐγὼ ἐγὼ εἶμαι ἀρχηγὸς ἐλευθέρου λαοῦ. Ἐὰν δὲ ἡ τύχη μὲ καταστήσῃ τὸν ἔσχατον τῶν ἀνθρώπων, πάλιν ἡ κεφαλὴ μου θ' ἀξί-
Τυ πρῆμισσόμενος ἀπὸ τῆς ἐδύκῃ σου Ἀμέσως ἀμφοτέρω ἐθίκαυ

τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὅπλων των, ἀλλ' ὁ μὲν ἰσταμάτησεν ἐκ καταφρονήσεως, ὁ δ' ἐκ φόβου.

Μετ' ὀλίγον δ' ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον ἐν πλοῖον ἐξήκοντα πυροβόλων, μία βουβάραδα, μετὰ δύο φορηγῶν, καὶ ἀνηγγέλθη ἡ προσεχὴς ἀφίξις τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ μετὰ τοῦ ὑπολειπομένου στόλου. Ἡ ἐγγλήρᾳ ἀντίστασις τοῦ πολιορκουμένου φρουρίου, ὅπερ ἐμπόδιζε τὴν ἐν τῷ λιμένι εἰσοδὸν, καὶ ἡ ἐν καιρῷ τρικυμίας μὴ ἐξασφάλισις τῶν πλοίων εἰς Οἴτυλον, ὅπερ οἱ Ῥώσοι κατεῖχον, ἠνάγκασε τὸν Ὀρλώφ ἐν ἀποσπᾶσθι στρατιώτας τινὰς καὶ πλοῖα πρὸς κατάληψιν τῶν φρουρίων καὶ τοῦ λιμένος τῆς Πύλου, ἀναθέμενος τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸν στρατηγὸν Ἀννίβαν, Ἀφρικανὸν τὴν καταγωγὴν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ὅταν καὶ ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κορώνης (23 Ἀπριλίου 1770). Ὁ ῥωσικὸς στόλος συνέκειτο τότε ἀπὸ ἐξ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τέσσαρα φρεγάτας τῶν εἴκοσι πυροβόλων, καὶ δύο φούσττας, καὶ ἐπεβαίνετο ὑπὸ ἰκτακοσίων ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἀμέσως ὁ πληρεξούσιος τῆς Αἰκατερίνης παραλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν διέταξε νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία τῆς Κορώνης, ὁ δὲ στόλος μετὰ τῶν στρατευμάτων μεταβῆ εἰς Πύλον. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχώρουν τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα (26 Ἀπριλίου), οἱ εἰς τὴν λύσσαν τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθέντες Ἕλληνας τῆς Κορώνης καὶ τῶν περιχώρων, φέροντες τὰ πολυτιμώτερα σκεύη καὶ σύροντες τὰ γυναικόπαιδα συνεσωρεύθησαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐζήτουν ὀδυρόμενοι ἄσυλον, τὸ ὁποῖον βαρβάρως ὁ Ὀρλώφ τοῖς ἠρόνηθη. Πλαίρια τινὰ Ζακυνθίων παρέλαβον μέρος τῶν δυστυχῶν τούτων θυμάτων τῆς ῥωσικῆς κακεντρεχείας, οἱ δὲ πλείοτεροι πεζοὶ ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Πύλον. Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσων οἱ Τούρκοι ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου διήρπασαν καὶ ἐπυρπόδησαν τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν.

Ἦδη νέοι ἀπύσταλοι διέτρεχον τὴν Ἑλλάδα ἀναγγέλλοντες τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ, καὶ διανέμοντες τὰς πομπώδεις αὐτοῦ προκηρύξεις προσκέαλον πάντας τοὺς κληρικοὺς καὶ προὔχοντας ἵνα μεταβῶσιν εἰς Πύλον καὶ προσφέρωσι τὰ σεβάσματα αὐτῶν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Αἰκατερίνης (').

(') Ἐκ τῶν τότε ἐνδοθεσιῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκηρύξεων τοῦ Ὀρλώφ παρενετίθει τὰς ἐπομένους δύο.

Πᾶσα σχεδὸν ἢ Ἑλλάς εὐρίσκετο τότε ἐπὶ τῶν ὀπλῶν. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ μὲν παρασυρθέντες ὑπὸ τῆς πρώτης ὀρμῆς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατέσφαξαν τοὺς παραδοθέντας Τούρκους ἀνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, ἕτεροι συλλαβόντες αὐτοὺς ἐφύλαξαν ὡς ὀμήρους διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, καὶ ἄλλοι λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς συνεπείας τοῦ παρατόλμου ἐκείνου κινήματος, προειδοποίησαν αὐτοὺς περὶ τοῦ μέλλοντος κινδύνου καὶ συνεβούλευσαν ἵνα ἐκλέξωσιν ἀσφαλέστερα καταφύγια.

• Ἡμεῖς κόρης Ἀλέξιος Ὀρλόφ, γενεῶλης καὶ πληρεξούσιος τῆς αὐτοκρατορικῆς καὶ εὐσεβεστικῆς βασιλίσσης πάσης Ῥωσσίας Αἰκατερίνης δευτέρας, ἀρχηγὸς τῆς τε θαλάσσης καὶ ξηρᾶς στρατείας, τῶν σωματοφυλάκων τῆς βασιλικῆς Μεγαλειότητος, ὑπαχιάρχης, ἑκπεὺς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, καὶ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Νεύση κλπ. κλπ.

• Τοῖς προεστῶσι Μεσολογγίου, Ζυγοῦ, καὶ Ἀνατολικῷ τὸ χαίρειν, καὶ τοῖς προεστῶσι Ξηρομέρου.

• Μὲ τὸν ἀποσταλέντα παρ' ὑμῶν κύριον Πανζγιώτην Παλαμῶν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν σας, καὶ ἐκατάλαβα τὸν ζῆλόν σας πρὸς τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τὴν κυβέρνησιν, ἐκ στόματος τοῦ ἄνω εἰρημένου, ὅπου ἐκάμπετε, δι' ὅλα αὐτὰ σᾶς ἐπαινῶ καὶ εὐχαριστῶ. Ὁ αὐτὸς συμπατριώτης σας μοῦ ἐπαράστησε τὴν χριστιανισμὸν, πὺς ζητεῖτε ὀγλήγορα νὰ σᾶς προφθάσω μὲ βοήθειαν. Ὅταν ἐγὼ δὲν ἐψήφισα κινδύνους καὶ κάθε δυσχέρειαν καὶ ἦλθον ἀπὸ τόσον μακρυνοτάτους τόπους μὲ μόνον σκοπὸν νὰ λυτρώσω τοὺς συναδέλφους μου ἴλους κοινῶς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νὰ τοὺς εὐτυχήσω, δὲν πρέπει ποσῶς ν' ἀμφισβῆσετε, ὅτι ἐγὼ δὲν θέλω κάμω αὐτοῦ κάθε κυβέρνησιν τὸ ὀγλήγορότερον ὅπου δυνῆθῃ. Κατὰ τὸ παρὸν σᾶς πέμπω εἰς συντροφίαν τοῦ συμπατριώτου σας δύο μου ὀφικιάλους διὰ νὰ βάλωσιν εἰς τάξιν αὐτοῦ τὰ πράγματα ἐν κρυφίῳ, καὶ ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς θέλει ἐπιστρέψει ἐδῶ τὸ ὀγλήγορότερον νὰ μοῦ φέρῃ εἰδήσιν, καὶ θέλω ἐγὼ εἶτε πέμψω ἢ ὅπως ὁ καιρὸς τὸ καλύτερον προτῆτερον καράδια εἰς βοήθειαν. Ἐχω καλὰς ἐλπίδας νὰ εὐρῶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν σας καὶ ἀληθινὸν ζῆλον τῆς πατρίδος καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ σέβας εἰς ἐπακοήν τῶν μικροτέρων εἰς τοὺς μεγαλειτέρους, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καλὴν τάξιν καὶ τὴν πατριδα σας ἐλευθερώνετε καὶ τὸν ἐαυτὸν σας τιμᾶτε, καὶ θέλετε ἔχει τὴν χάριν μου καὶ ἀπολαύει τὸ ἔλεος τῆς βασιλίσσης μας. Ἡξέυρετε λοιπὸν ὅλοι κοινῶς τῆς ἐπαρχίας σας, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅτι ὀρκιος παρήθη τὴν προσταγὴν μου, ὅτι νὰ ἦναι ὑποταγὴ τῶν μικρῶν εἰς τοὺς μεγάλους καὶ προξενήσει σκάνδαλα, ὡς ἦνε βίβλιαος ὅτι ἐβγαίνει ἀπὸ τὴν χάριν μου καὶ ξεπέφτει ἀπὸ τὸ ἔλεος τῆς βασιλίσσης. Στέκει ὥρα εἰς ἑσᾶς ἄπαντας νὰ βῆτε εἰς καλὴν τάξιν τὰ πράγματα ὅλα τῆς ἐπαρχίας ἀποβρίπτοντες κάθε μερικὴν ἔχθραν, καὶ γονόμενοι ἐν σῶμα καὶ μία ψυχῇ, καὶ νὰ οἰκονομῆτε τὸ χρειάζομενον συντρέχοντας τὸ κατὰ δύναμιν εἰς ἐταῦτο τὸ ἔγιον ἔργον. Καὶ κατὰ τὸ κατὰσχεῖον ὅπου μοῦ ἐστείλατε ὅσοι ἔχετε γεννήματα νὰ τὰ φυλάξετε διὰ τὰ στρατεύματά μας, καὶ νὰ μοῦ γράψετε καθέννας σας τὸ τί ἔχει καὶ ποῦ τὸ ἔχει, τόσον οἱ τοῦ Καρλελίου, ὅσον καὶ ἄλλοι προεστῶτες τοῦ Ζυγοῦ, καὶ ὅσοι εὐθὺς θελήσετε καὶ ἀρχοῖα θέλει σᾶς τὰ πέμψω. Ὅσοι δὲ συνδράμειτε διὰ τὴν ὥραν χωρὶς ἀργῆς θέλετε κρατήσῃ λογαριασμὸν εἰς τὸ ὅτι πέμψετε καὶ θέ-

Μετά τὴν εἰρηνικὴν ἐκ Μεσολογγίου ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων ὁ ἐνταῦθα σχολάρχης Παναγιώτης Παλαμάς, καὶ οἱ προϋχόντες Ἀδριάνας Καλογεράκης καὶ Ἀναστάσιος Γουλιμῆς, συνέστησαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, καὶ περιφράξαντες τὴν πόλιν διὰ τάφρου ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Ὀρλώφ ἐν πλοίον πρὸς φρούρησιν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνα-

λετε ἀπὸ ἐμένα ἀνταρμειφθῆ ὡς ζηλωταὶ καὶ συμβοηθοὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Καὶ προσμένα ἀπόκρισιν, καὶ θέλετε μοῦ εἶδει κάθε ἀναγκαίαν εἰδησιν. Ὑγιαίνετε.

Ἐν Νεοκάστρῳ Ἀναβαρίνου 1770 Ἀπριλίου 24.

Κόμ. Α. ΟΡΛΩΦ. *

* Ἡ μῆτις πρίγκιψ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἀρχηγὸς καὶ πληρεξούσιος τῆς Α. Μεγαλειότητος τῆς πολυευσεβάστου Ἀυτοκρατορίας πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν Αἰκατερίνης Ἀλεξανδρίνης Β', διακητῆς τῶν ναυτικῶν καὶ περὶ τῶν δυνάμεων, συναγματάρχης τῆς φρουρᾶς, καὶ ἱππότης τῶν παρασῆμων τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου, ἀγίου Ἀλεξάνδρου κτλ.

* Πρὸς τοὺς ἀρχηγούς, ἱερεῖς, καὶ λοιποὺς κατοίκους τῆς Χιμάρως καὶ Βούμβαρς ἐπευχόμεθα καλὴν ὑγίαιαν.

* Παρὰ τῶν διαφόρων ἀπεσταλμένων παρ' ἡμῶν ἐβεβιωθήτε τὸν ζῆλον, ὃν ἡ Α. Μεγαλειότης τρέφει πρὸς τὸ ἔθνος ὑμῶν. Ἡ Βλαχία, ἡ Μολδαβία, καὶ Γεωργία μαρτυροῦσι μεγαλοφώνως, ὅτι οἱ τόποι ἐκεῖνοι δι' αὐτῆς ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τοῦ δουλοῦ ζυγοῦ, καὶ ἤδη εὐήμεροισι. Τὸν αὐτὸν φιλόανθρωπον ζῆλον αὐτῆς καὶ πρὸς τοὺς ἐδῶ τόπους δεσκνύει ἀρκούντως ἢ ἀποστολὴ τῶν πολεμικῶν πλοίων ὅσα ἦλθον καὶ ὅσα περιμένονται εἰσεῖν. Οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀπεσταλμένοι ἀρχηγοὶ Πάνος Μπιτσλῆς καὶ Ἀλέξανδρος Χριστοφόρου δίδονται χορηγήσαι ἡμῖν λεπτομερείαις. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐδώσαμεν πρὸς αὐτοὺς διὰ τὸ καλὸν τοῦ τόπου ὑμῶν τὴν ἐγγραφον ταύτην διακήρυξιν φέρουσαν τὸ κύρος τῆς σφραγίδος ἡμῶν, καὶ ἐπράξαμεν πᾶν ὅ,τι ὠφελιμώτερον ἐνομίσσαμεν κατὰ τὴν ἔνοιαν τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, δι' ἐκόμισαν οἱ παρ' ὑμῶν ἀπεσταλμένοι. Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ καιρὸς ἵνα ἀποδείξητε τὸν πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ζῆλον ὑμῶν, καὶ ὅποιαν ἔχετε προθυμίαν πρὸς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν. Δι' αὐτὰ καὶ ὁ κόσμος τιμᾶσει ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ ἀνταρμείψω τοὺς τε ἀρχηγούς, ἱερεῖς, καὶ λοιποὺς διὰ τῆς τιμῆς καὶ εὐνοίας τῆς Ἀυτοκρατορίας μου.

* Ὀρθόδοξοι ἀδελφοί! ὑμεῖς ἐχρησιμεύσατε καὶ τοῖς Βενετοῖς καὶ τοῖς Νεαπολίταινοῖς ἄνευ τιμῆς ὠφελείας τῆς πατρίδος καὶ τῶν ἀπογόνων ὑμῶν ἐρχόμενοι δὲ ἤδη ἵνα ὑπηρετήτε μετὰ μεγαλοφύχιας τῇ Ἀυτοκρατορίῳ θέλετε ὑπηρετεῖν τῇ ἀγίῃ ἡμῶν θρησκείᾳ καὶ τῇ πατρίδι ὑμῶν, εὐτυχεῖς δὲ καταστήσετε τοὺς ἀπογόνους ὑμῶν, καὶ ἀνὴραν ἀφήσετε μνήμην ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ἀποφασίσατε λοιπὸν ἐν μὲν τῇ γενναῖᾳ καὶ ζηλωταὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀυτοκρατορίας μου διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἔθνους ὑμῶν. Ἐνωθῆτε ὅλοι ὅπως φέρετε συμφωνοφρόσιν καὶ τρώμεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐστέ ἔτοιμοι εἰς πρώτην διαταγὴν μου. Χαίρετε.

* Δάδετε παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου ὑμῶν 100 φλωρία δι' ἀγοράν ἄρτου, καὶ ἕτερα παντακόσια βούβλια διὰ προμήθειαν τεσσάρων μικρῶν τηλεθόλων μετὰ τῶν πολεμικοφθῶν αὐτῶν. Ὅσα δ' ἂν πλείονας πέμψητε ὀπλοφόρους πρὸς ἡμᾶς, τόσῳ κἀλλίον ἐκτελέσετε τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν.

ΑΛΕΞΙΟΣ ΟΡΛΩΦ. *

δεχόμενοι τὴν ἐξ ἰδίων ἐξόπλιτιν αὐτοῦ. Ὁ ὄπλαρχηγός τοῦ Ἀγγελοκάστρου Λαχούρης κατασφάζει τοὺς συναντηθέντας Τούρκους ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Χρίστον Γρίβαν, καὶ ἀμφότεροι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τε ἀρματωλῶν καὶ ἄλλων ἐπαναστατῶν ἦλθον καὶ ἐπολιόρησαν τὸ Βραχάριον. Ὁ Σταθᾶς Γεραδῆμος ἀπαλλαγεί τῶν ἐν Βάλτωι εὐαριθμῶν Τούρκων συνεικέντρωσεν ὑπ' αὐτὸν τοὺς μαχίμους κατοίκους τοῦ Σακαρετσίου, Δούμιστας, καὶ Χαλκιοπούλων, καὶ εἰσβαλὼν εἰς Εὐρυτανίαν καὶ Θεσσαλίαν κατέλαβε τ' ἀρματωλίκια τῶν Ἀγράφων καὶ Καρπενησίου, ἐν οἷς ἐγκατέστησε τοὺς σωματάρχας αὐτοῦ Γιάννην Μπουκουβάλαν καὶ Ἀλέξιον Καρακίτσον. Ὁ ἀρματωλὸς τῆς Ναυπακτίας Σουσιμάνης σφάζει τοὺς συναντηθέντας Τούρκους ἐπὶ κεφαλῆς ἀπειραριθμῶν Κραβαριτῶν ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Ναυπάκτου μαθὼν ὁμοίως τὴν ἐν τῇ ἀρματωλικῇ του περιφερείᾳ εἰσβολὴν τῶν Λοιδορικιωτῶν ἐδῆσεν τὰ περίξ καὶ ὑπεχώρησε. Καὶ τῶντι ὁ ἀρματωλὸς τοῦ Λοιδορικίου Λωρῆς κρατήσας τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, εἰσώρμησεν εἰς Κράβαρα καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Λομποτινάν, δι᾽ ἰσχυρίζομενος ὅτι μέχρις ἐνταῦθα ἐξετείνετο ποτε τὸ ἀρματωλικὸν τοῦ Λοιδορικίου. Ὁ Κομνηνὸς ἐγείρας εἰς ἐπανάστασιν τὰ Βλαχοχώρια τῶν Σαλόνων ἠνώθη μετὰ τοῦ Καλπούζου, καὶ ἐπολιόρησαν τὴν Λεβαθεΐαν. Ὁ Μητρομάρας παρέδωκεν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον πᾶσαν τὴν Μεγαρίδα, καὶ τὴν Ἀττικὴν, μηδὲ τῶν χριστιανῶν φειδόμενος. Οἱ Κορίνθιοι ὑπὸ τοὺς Νοταράδες σφάζαντες τοὺς Τούρκους κατέλαβον τὸν Ἴσθμὸν πρὸς διακοπὴν πάσης μεταξὺ Στερᾶς καὶ Πελοποννήσου συγκοινωνίας. Ὁ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος ὑψώσας ἐν Αἰγίῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Καλαβρύτων (1). Ὁ Χριστόπουλος ἀναλαβὼν

Τῶν προκηρῆσεων τούτων ἡ μὲν πρώτη σῶζεται χειρόγραφος παρὰ τῆς κυρίας Γεωργίᾳ Γουλιμῆ υἱὸν βουλευτῆ Μεσολογγίου, ἡ δ' ἕτέρα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κυρίου Φιλήμονος (δοκίμιον περὶ Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', σελ. 331—332). Ἱταλικὴ μετάφρασις ὁμοίως πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκηρῆσεως τοῦ Ὁρλώφ (2 Μαΐου) ἐδημοσιεύθη (Vita e fasti di Caterina II, Lugano, 1797 tom. III, σελ. 36—41), ταύτης δὲ ἀνάλυσιν γαλλιστὶ δίδει καὶ ὁ 'Ρουλιέρ.

(1) Τότε ὁ ἠγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σηλαίου ἐξήλθε μετὰ τῶν ἄλλων μοναχῶν καὶ κρατῶν τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας διηρῶσθη εἰς Καλάβρυτα διὰ πολλῶν δὲ ἱεσίων, ἀπειλῶν, καὶ νοθεπιῶν κατορθώσας νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ παραλαβὼν τὰς τουρκικὰς οἰκογενεΐας καὶ σώζων αὐτὰς μετὰ καὶ τῶν πολυτιμοτέρων κειμηλίων ἀσφαλῶς διεδίδασεν εἰς τὸν Κρισσαῖον κόλπον. Ὅταν δ' ἔπειτα οἱ Ἄλβανοι ἐδῆσαν τὴν χώραν, ὁ σεβάσμιος ἠγούμενος ἀναπαλῆσας τὴν ἀγαθοεργίαν ταύτην κατώρθωσε νὰ λάβῃ φρουρὰς μετὰ σημάτις πρὸς

τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας Φαναρίου καὶ ἀνακηρύξας ἀρματωλὸν θάνον τινὰ Μπαρακούραν, ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν ὀπλιτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Σπάρτῃ Ἑλληνο-Ρώσων.

Ἐν τῷ μεταξὺ πολιορκηθεῖσα ἡ Πύλος ὑπὸ τοῦ Ἀννίθα παρεδόθη μετὰ ἑξαήμερον πολιορκίαν. Ἡ συνθήκη, δι' ἧς παρεχωρεῖτο ἡ ζωὴ τῇ τουρκικῇ φρουρᾷ, εἰ καὶ ὑπογραφεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας δὲν ἐσεβάσθη ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, οἵτινες κατασφάζαντες αὐτὰς παρέδωκαν τὴν πόλιν εἰς τὰς φλόγας. Ἐνταῦθα δ' ἔλθων ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὸν ἐν Σπάρτῃ διαμένοντα Ψαρὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ προύχοντες ἦσαν ἐκ τῶν πρωτίστων συνωμοτῶν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐκ Κορώνης ἀτιμωτικῆς ὑποχωρήσεως ἐπιλήρθη τῆς πολιορκίας τῆς Μεθώνης.

Ὁ Ψαρὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ὑποταγῆς τῆς Σπάρτης προθύμως ἤκουσε τὴν διαταγὴν τοῦ Ὀρλώφ. Πολλοὶ πολλαχόθεν συνεκεντρώθησαν ἐν Σπάρτῃ ἵνα λάθωσι μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν, καὶ τοσοῦτον ἐθεωρήθη ἀσφαλὴς ἡ αἰσία αὐτῆς ἐκβάσις, ὥστε οἱ Μανιάται παρέλαβον καὶ τὰς γυναῖκάς των φερούσας σάκκους κενούς πρὸς μετακόμισιν τῆς λείας. Οἱ Τούρκοι ἅμα μαθόντες τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐπαναστατῶν συνεκέντρωσαν ἐν τάχει μεγάλας δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐπιτήμου ταύτης πόλεως. Ὁ ἐκ Τρικκάλων Νιμετιζαδῆς, ὁ Λαρισαῖος Ὁσμὰν βέης, ὁ ἐξ Ἀτταλείας Ἀλῆ ἀγάς, καὶ ὁ βεζίλαδῆς τῶν Θεῶν συνεκέντρωσαν, διαταγῇ τοῦ σερασκέρου, παραχρῆμα τὰ σώματα αὐτῶν ὑπὸ τὸν μουτεσελίμην τῆς ἐν Συρίᾳ Τριπόλεως ταυτοχρόνως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ σερασκέρης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατευμάτων ἔσπευσε πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου. Παρουσιασθέντες οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς κατεσκευάσαν κανονοστοιχίαν πλήττους τὸν προμαχώνα, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου εἶχον ὄχυρωθῆ οἱ Τούρκοι. Οὗτοι δ' ἐνίσχυθέντες ἐκ τῆς προτελεύσεως τῶν ἄνω ἐπικουρῶν, ἔσφαξαν πολλοὺς τῶν ἐν τῇ πόλει Ἑλλήνων, καὶ διὰ τοῦ αἵματος τῶν δυστυχῶν τούτων βάψαντες τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων, καὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἐφόρμησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων σατανικῶς ἀλαλάζοντες. Ἐπὶ μικρὸν ἀντιστάντες οἱ Ἕλληνες ἐπάτησαν ἐπὶ τέλους

φύλαξιν τοῦ Μοναστηρίου. Οἱ Μεγαλοσπηλαιῶται ὑπελοόμενοι τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης προστασίας διέσωσαν πολλὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς μαχαίρας τῶν λυμαινομένων Ἀλβανῶν. (Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, Κτιτορικὸν Μεγάλου Σπηλαίου, σελ. 85).

εἰς ἀτακτὸν φυγὴν, ἐγκταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν κανονοστοιχίαν, καὶ τὰ πολεμικὰ. Μετὰ δὲ τὴν νίκην οἱ Τούρκοι ἐπανελθόντες εἰς Τριπολιτῆαν διήρπξαν καὶ παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν ἐν διαστήματι ὀλιγωτέρῳ τῶν δύο ἡρῶν ἐκαύθησαν τρεῖς χιλιάδες Ἑλλήνων ἀνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, τὰ δὲ πτώματα αὐτῶν ἐκάησαν ἐπὶ πυρᾶς. Μετὰ τὴν κατεύνασαν τῆς λυσσώδους τῶν Τούρκων ὀργῆς ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν ἐπίσκοπον καὶ πέντε ἄλλους κληρικούς, ὡς ῥωσίζοντας. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν περιχώρων μαθόντες τὰς γενομένας βαρβαρότητας ἐντρομαί ἔδραμον ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὸ ἔλεος τῶν Ὁθωμανῶν (1).

Ἐν ᾧ οἱ περὶ τῶν Ψυχρῶν ἀθλίως ἐκ τῆς Τριπολιτῆας ἐδιώκοντο,

(1) Αὐτόπτης Τριπολιτῆς ὁ Ἀντώνιος Πετρίδης ἀφηγεῖται ἐν ὀλίγοις οὕτω τὰ τότε λαβόντα χώραν. « Ἦλθε τὸ ἀπηνέστατον καὶ παρβαρβαρότατον ῥωσικὸν στράτευμα εἰς Πελοπόννησον εἰς τὸ μέρος τοῦ Νεοκαστροῦ καὶ Μοθώνης· εἰς δὲ τὸν Μιστράν ἐπέγαν Μαρτίου 4, καὶ αὐτὸν κατεκυρίευσαν μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τοὺς ἐκεῖ οἰκοῦντας Τούρκους ἅπαντας σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις ξίφει κατέσφαξαν. Μαρτίου δὲ πρῶ, τῆ ἁγία καὶ μεγάλη δευτέρα, ὡσεὶ ὥρα ἦ, πολὺ πλῆθος Μανιατῶν καὶ ἄλλων Μωραϊτῶν φέροντες εἰς σημεῖον βασιλικῆς στρατεύματος καὶ τέσσαράκοντα Ῥούσσους ἤλθον εἰς τὴν Τριπολιτῆαν τὴν τοῦ ἡμεῶνος καθέδραν, καὶ ἡμετέραν πατρίδα, εἰς τὸ μέρος ὀνομαζόμενον Ἅγιος Βασίλειος· οἱ δὲ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι Τούρκοι ἔνοι τε καὶ ἐνόησαι λευκάροντες εἰδήσιν ἐβῆλθον ἅπαντες μετὰ πολλῶν ἀρμάτων εἰς προὔπαντησάν τους, καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρα μῆ, οἱ μὲν νικηθέντες ἐπέβησαν εἰς τὰ ὀπίσω, οἱ δὲ νικῆσαντες καὶ θυμῷ ἐμπλησθέντες πολλοὺς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πάντας τοὺς ἐκεῖ χριστιανοὺς ἀνεῖλον μαχαίρα. Ἀπὸ τοῦ ὀποῦς ἰδοὺ φανερώω καὶ τοὺς συγγενεῖς μου, πρῶτον τὸν πατέρα μου, τὸν ἀδελφόν μου καὶ θεῖόν μου Οἰκονόμον, τὸν ἀδελφόν μου Κωνσταντῖνον, τοὺς θελοὺς μου Παρασκευῆν Ῥογάρην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σπυρίδωνα, τὸν Γεώργιον Καρανικόλαν, καὶ ἐπιλοῖτους. Τόση ἀδικία σφαγῆ ἔγινεν εἰς αὐτὴν τὴν δίστηνον χώραν, ὥστε ὀκοῦ αἱ οἰκίαι καὶ δρόμοι ἐγένεσαν αἷμα, καὶ εἰ μὴ ἀπὸ θεῶν ἀνδρῶν πρὸς κύριον ἐντεῦξαι τὴν ἐπιούσαν δὲν ἐπρόφθαιεν ὁ ἐφρόντι εὐσπλαγχνικώτατος Ὁσουλμάν-μπεης μῆτε κἄν ὄνομα χριστιανῶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐσώζετο. Πολλάκις λοιπὸν ἡ Πελοπόννησος αἰχμαλωσίας ἐδοκίματε, πλὴν αὕτη ἡ ἐκ τῶν ἐν προβάτου δορᾷ προβάτων φθορᾷ ἀπειργασμένων βαρβάρων λέγω Ῥουσσῶν νῦν προκενηθεῖσα, μῆτε ἀκούσθη, μῆτε ὁ Κύριος νὰ ὄσση εἰς ἄλλους χριστιανούς. . . Ἐκκλησίας, μοναστήρια, καὶ σχολεῖα κατεσκάφησαν καὶ ἠφανίσθησαν, ἅπειρα πλῆθη ἀθλίων χριστιανῶν, ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν, μοναχῶν τε καὶ μοναζουσῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, νέων τε καὶ γερόντων, παρθένων τε καὶ ἀπειροκάκων βρεφῶν, δορυάλωται καὶ αἰχμάλωται γενόμενοι καὶ εἰς τὰ πέπρατα τῆς οἰκουμένης διασπαρέντες ἀεγληδὸν ὡς ἄλογα ζῶα ἀπεμπαλοῦντο, καὶ χειρότερα ἀπὸ τοῦ ἄλλοτε ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐισπεσιανῶ ἐξανδρακοδισθέντες Ἐβραιοὺς. » Φιλίστωρ τόμ. Δ', σελ. 537—39. — Hammer XVI σελ. 451. — Vita e Fasti di Caterina Isop. III. σελ. 32.

ὁ Ὁρλώφ ἐπολιόρκει τὴν Μεθώνην. Ἡ ἐνταῦθα φρουρὰ συγκειμένη ἐξ ὀτακοσίων γιαντισάρων ἀνδρικήν ἀντέταξεν ἀντίστασιν. Οἱ Ῥώσσοι πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν καὶ μετ' αὐτῶν ἑκατὸν πενήκοντα Μαυροβουνιώται καὶ Ἕλληνες, στενωῶς ἐπολιόρκουν τὸ φρούριον, πληττόμενον ὑπὸ τριῶν ἰσχυρῶν κανονστοιχιῶν, δύο ὄλμων, καὶ τῶν πυροβόλων τεσσάρων πλοίων. Ὅλα τ' ἀπληραίνωμένα τῶν Τούρκων τηλεβόλα διεφθάρησαν, οἱ δὲ προμαχώνες τοῦ φρουρίου ἠνεώχθησαν εἰς δύο μέρη.

Ἐν τούτοις ὁ τουρκικὸς στόλος μετὰ μεγάλης σπουδῆς παρασκευασθεὶς εἶχεν ἐξέλθει τοῦ Ἑλλησπόντου. Ὁ τῶς καπιτὰν πασᾶς Ἰσραήμ ὁ Χαλκιδεὺς καθαιρεθεὶς τοῦ αξιώματος ἐστάλη διοικητὴς Εὐβοίας, ἀντ' αὐτοῦ δὲ διορισθεὶς ὁ Κοζαμεδιν, ἐγγονὸς τοῦ περιαλλήτου Τζανούμ Χότσα, διατάχθη ἵνα ἐν τάχει ὀδηγήσῃ τὸν στόλον εἰς τὰ ὕδατα τῆς Πελοποννήσου.

Ἄμα τῇ εἰδήσει τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων οἱ Τούρκοι μακρινῶδες ἀντεξεδικήθησαν κατ' ἄλλων ἀθῶων χριστιανῶν. Ἡ Τρίκκη ἐτυρπολήθη καὶ διηρπάγη (*), ἡ ἐμπορικωτάτη καὶ εὐδαίμων Μιοσχά-

(*) Ἐπὶ ἀντιτύπου Ἀιουσαϊκοῦ ἀνήκοντός ποτε εἰς Ἰωάννην ἱερέα τὸν ἐκ Τρίκκης, καὶ κατατεθειμένου ἐν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν, ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς περιεργὰ σημειώματα περὶ τῶν ἐν Τρικκάλαις τότε συμβάντων. « 1768, ἐκίνησε πόλεμον ὁ σουλτὰν Μουσταφᾶς μετὰ τοὺς Ῥούσσους, καὶ ἐν πρώτοις ἔστειλεν ἰσπερὶν εἰς Τρίκκαλα βουδάκια πενήντα καὶ ἐπλήρωσαν ἀπὸ σαράντα γρόσια τὸ ζευγάρι. Νοεμβρίου 4, ἦλθεν ἄλλο φερμάν διὰ ἄλογα, νὰ δίδῃ τὸ βλαδί τοῦ Τρικκάλου ἰσπερὶν ἄλογα πεντακόσια μετὰ σαμαργία, καὶ σακκιά διὰ νὰ κουβαλήσουσι ζαερέ εἰς τὸν πόλεμον. Νοεμβρίου 9, ἀπέρασεν ἀπ' ἐδῶ ἀπὸ Τρίκκαλα φορτώματα ἄσπρα εἴκοσι δύο, καὶ εἶπον ἦτον ἑκατὸν δέκα γιλιᾶδες γρόσια, καὶ ἐπῆγεν αὐτὰ τὰ ἄσπρα ἕνας μεγάλος καποντζῆς εἰς τὰ Γιάννινα εἰς τὸν Μεημέτ πασιᾶ, τὸ παρανόμι τοῦ πασιᾶ Καλὸ, διὰ νὰ μάσουν ἀσκέρια, καὶ εἰς τὸν Κατὶμ πασιᾶ γιουὸν τοῦ Μπεκίρ-μπεη. 1770, ἤβραν Ἀρβανίταις οἱ ἀγάδες διὰ φύλαξιν τῆς πολιτείας χιλίους πεντακόσιους, καὶ ἀπέρασεν καὶ ἄλλοι Ἀρβανίταις καὶ ἐπῆγαν διὰ τὸν Μωρέαν, καὶ τὰ κακὰ ὅπου ἔβαιναν οὕτε ἔχουν σταθὴ ἄλλην βολά. 1770 Ἰουλίου 14, ἡμέρα τετάρτη, οἱ ἄνωθεν Ἀρβανίταις, ὅπου τοὺς εἶχαν μπεκτζίδες, ἐδιαγούμισαν τὰ ἐργαστήρια ὅλα τοῦ παζαργιοῦ, ἕως πεντακόσια τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἀπάνω εἰς τρεῖς ὥρας ἐκάθη ὅλο τὸ τσαρσί, καὶ ἐσκοτώθησαν Ἀρβανίταις 13, ἐπειδὴ καὶ ἦτον δύο τάρβια· καὶ ἐπάτησαν ἀκόμη καὶ τὰ Ὄβρέϊκα τὰ σπείτα καὶ τὸν ἐπάνω μαχαλά, καὶ τὸν κάτω. Ἄσπρα ἦσαν εἰς τοὺς Ἐθραῖους περισσοτέρα ἀπὸ σαράντα πέντε πουργιά, καὶ τὸ ἐκόλαπο βγιό τους, μαλαματικά τους, στολίδια τῶν γυναικῶν τους, γαλιώματα καὶ στρωσιδιὰ τους, καὶ μπιρσίμι, καὶ ἕτερα ἀκόμη, ὅπου τὸ κακὸν δὲν ἐστάθη. 1773 Ἰουλίου 17, ὁ Γερβίσης μπουλούμπας ἐσκοτώσε τὸν μακαρίτην κὺρ Δημάκην ἐμοῦ μετὰ τὸν υἱὸν τοῦ Νικολῶν εἰς τὸ σπίτι τους, μέσα εἰς τὸν ὄντι τους, οἱ ὅποιοι ἐστά-

πολις ἄρδην κατεστράφη, οἱ προστώτες τῆς Φιλιππουπόλεως ἐβραβδίσθησαν, τὰ ὑπάρχοντα τῶν χριστιανῶν διηρπάγησαν, αἱ οἰκίαι τῶν ἐκίησαν, καὶ πολλοὶ ἔπεσαν θύματα τῆς μαχαίρας τῶν ἐξηγηρωμένων βρβάρων. Εἰς Λῆμνον ἀπεκεφαλίσθησαν ὅτε ἀρχιερεὺς καὶ οἱ προβχόντες τῶν Ἑλλήνων, ἐν δὲ τῇ Σμύρνῃ πολλοὶ ἐφρονεύθησαν ἐξερχόμενοι τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Φωτεινῆς.

• Ἀπὸ ὅλας ὁμοῦ τὰς πόλεις τῆς Ῥωμελίας, γράφει ὁ Λαρισσαῖος Κούμας, καμμία βέβαια δὲν εἶδε τραγικωτέρας σκηνάς παρὰ ἡ Λάρισα. Τρεῖς σατράπαι εὐρίσκοντο εἰς αὐτὴν τὸ 1770 ἔτος, τὸ μὲν νὰ στρατολογῶσι διὰ τὸν πόλεμον, τὸ δὲ καὶ νὰ προσέχῃσι μὴ μεταδοθῇ τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Θεταλῶν ἀρματωλῶν. Ἐκυρίευσ τότε τὸ δαιμόνιον τῆς διχοστασίας δύο φατρίες προστώτων τῆς ἐπαρχίας Τρίκκης, Δημάκη καὶ Γεωργάκη Χαλκιωτῶν, καὶ τινος ἄλλου Τρικκαίου, οἵτινες ἀνέφερον εἰς τὴν Λάρισσαν τὰς κατ' ἀλλήλων κατηγορίας. Ὁ Ἀγαπασᾶς (εἷς ἐκ τῶν τριῶν) ἐδιώρισε τοὺς στασιάζοντας προστώτας νὰ ὑπάγουν συνεπιφέροντες ὅσους δύνανται χριστιανοὺς καθείς, διὰ νὰ πληροφορηθῇ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τίς ἐκ τῶν πρραστώτων ἔχει τὰ δίκαια. Μὲ ἐνθουσιασμὸν οἱ μαινόμενοι ἐσύναξαν καθείς τοὺς συστασιαστάς του. Τρεῖς χιλιάδες Τρικκαῖοι ἐκ τῶν πολλῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ἔφθασαν εἰς τὴν Λάρισσαν. Ἡ μεγάλη αὐλὴ τοῦ πασᾶ δὲν ἐχώρει τὸ πλῆθος τῶν φωναζόντων τῶν μὲν ὑπὲρ Δημάκη καὶ Γεωργάκη, τῶν δὲ ὑπὲρ τοῦ Τρικκαίου. Εἰς τὴν δευτέραν συνάθροισίν των ἐπρόσταξεν ὁ πασᾶς τὸν ὀλιθρον τῶν ἀόπλων τούτων καὶ ἀκάκων ἀνθρώπων. Ἦρχισεν ἡ κατ' αὐτῶν πυροβόλησις. Ὅσοι ἐφευγαν ἀπὸ τὴν αὐλὴν ἐφρονεύοντο εἰς τοὺς δρόμους. Εἰς μίαν ἡμέραν ἡ πόλις ἐγεμίσθη νεκρῶν, καὶ τὰ βεῖθρα τοῦ Πηνειοῦ ἐδάφησαν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀθλίων Τρικκαλινῶν (Μαρτ. 9 1770). Οἱ Λαρισσαῖοι δὲν ἐδοκίμασαν μετρίωτερα. Συνειθισθέντες οἱ γιαντισάροι νὰ φονεύουν χριστιανοὺς, ἐτουφέκίζαν καθ' ἐλάχιστην 10—12 χριστιανοὺς. Ἐνα μόνον ναὸν εἶχαν πέντε χιλιάδες κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκείνης,

---

θησαν γέροντες Τρικκαίου. Ἐπειτα ἐγένε γέροντας ὁ κύρ Στάθης Δημουλᾶς. 1778, Ἰανουάριος, 8, ἡμέρα Κυριακῆ, ἀπέθανεν ὁ ἄρχων κύρ Εὐστάθιος ὁ γέροντας τοῦ Τρικκαίου, καὶ ἤρθε μπισταταῆς ἀπὸ τὴν Μόλιν, καὶ ἐβούλωσε τὸ σπίτι, καὶ ἐγύρευσε νὰ κάμῃ τὸ βίος του μερὶ, διατὶ εἶχε φερμάνι, καὶ τοῦ ἔδωκαν πέντε πουγγιά καὶ ἔσευλε ἄρτζι εἰς τὴν βασιλείαν ὁ μπιστανισῆς διὰ νὰ χάρισῃ τὸ βίος. »

τιμώμενον εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, καὶ τοῦτον τὸν ἐκρήμι-
σαν μὲ ὄραον νὰ μὴ συγχωρήσῃσι πλέον τὴν ἀνάκτησίν του. Οἱ ἀκμά-
ζοντες διὰ τῆς ἐμπορίας πλοῦσιοι Λαριεσσαῖοι ἐγυμνώθησαν, ἐσκοτώ-
θησαν, καὶ ὅσοι ἠδυνήθησαν, ἔφυγαν εἰς τὰ ὄρεινά χωρία. Ἡ Λάρισσα
ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον περιέχει χριστιανούς πένπτας, χειρώνακτας,
ἀποζῶντας μὲ τοὺς βαρεῖς κόπους των. . . . Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ
περιγράψῃ ὅλα τὰ δεινά; Ἴδου τὰ καλὰ ὅπου ἐπῆλαυσε τὸ ἑλληρικὸν
γένος ἀπὸ τὴν τῶν Πελοποννησίων μὲ τὸν Ὀρλόφιον συμμαχίαν (1) ».

Ἀπειρήθημα στίφη Ἀλθανῶν εἰσβαλόντα εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα
διευθύνοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἀρματοῦλος τοῦ Βάλτου Στα-
θᾶς Γεροδήμος, ἀντὶ ν' ἀντιτάξῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἀκαρνανας, ἠρέσθη
ἕνα συνομολογήτη μετ' αὐτῶν συνθήκην, ἐξασφαλίζουσαν αὐτῷ καὶ
τοῖς σωματάρχαις αὐτοῦ Μπουκουβάλα, Καρακίτσιω, καὶ Κοντο-
γιάννῃ, τ' ἀρματοῦλῃα τοῦ Βάλτου, τῶν Ἀγρίων, τοῦ Καρπενησίου,
καὶ τῆς Ὑπάτης. Τὸ παράδειγμα ὅμως αὐτοῦ δὲν ἐμμήθη καὶ ὁ
λεοντόθυμος ἀρματοῦλος τῆς Βονίτσις καὶ Ἐπρομέρου Χρήστος Γρίβας.
Οὗτος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν εἰς Ἀκαρνανίαν εἰσβολὴν τῶν ἀγρίων
ἐκείνων ὀρδῶν, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Βραχωρίου καὶ ἔδραμεν εἰς
συνάντησιν αὐτῶν. Διαβάντες οὔτοι τὸν Ἀχελῶον ἠνώθησαν μετὰ
τῶν ἐν Βραχωρίῳ καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀχμέτ βαλῆ τοῦ Κάρ-
λελι (Ἀκαρνανας) καὶ τοῦ Ἀλθανοῦ Σουλεϊμάν διευθύνθησαν πρὸς τὸ
Ἀγγελόκαστρον. Ὁ Γρίβας μὴ δυνήθεις ν' ἀντικόψῃ τὴν ὀρμὴν αὐ-
τῶν ἀμέσως ὀπισθοχώρησε καὶ ὠχυρώθη εἰς ἅγιον Ἥλιον τῆς Μπέαι-
νας ἔξω τοῦ Ἀγγελόκαστρου. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τσέγιος μετὰ πεν-
τήκοντα ὀπαδῶν κατέλαβε τὴν θέσιν Ραγγαβεΐικα, ὁ ὄπλαρχηγὸς
Γεώργιος Λαχούρης τὴν γέφυραν τοῦ Ἀγγελόκαστρου καὶ τὸ παρ' αὐ-
τῇ δάσος, ὁ δὲ Χρῆστος τοὺς ἐν ἁγίῳ Ἥλιῳ ἐτοιμασθέντας προμαχώ-
νας. Οἱ Τούρκοι διηρέθησαν εἰς δύο σώματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὑπὸ τὸν
Σουλεϊμάνην ὤδευσε κατὰ τοῦ Τσέγιου καὶ Λαχούρη, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ
τὸν Ἀχμέτην κατηπύθη κατ' αὐτοῦ τοῦ Γρίβα. Ὁ Τσέγιος γεν-
ναίως ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἀγωνισθεὶς ἥρωϊκῶς ἔπεσεν, ὁ δὲ Λαχούρης
μὴ δυνήθεις ν' ἀντισταθῆ, ἔκοψε τὴν γέφυραν, καὶ δραμὼν ἠνώθη μετὰ
τοῦ ἀρχηγῶ, ὅστις δις εἶχεν ἀποκρούσει τὸν Ἀχμέτ. Ἐνῶ δὲ οὗ-
τοι συμπλακέντες λυσιπῶδῶς ἐμάχοντο, καταρθάσας ὁ Σουλεϊμάν

(1) Κοβὰκ, Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. 10 σελ. 382—81.

κατέλαβε τὰ κῶτα αὐτῶν. Ἐπὶ ἕξ κατὰ συνέχειαν ὥρας τρομερῶς συνήρθη ἀγών, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ ἐπαναστάται ἀπελπισθέντες ἀπεφάσισαν ἵνα διασχίσωσι ξιφῆρας τὰ στίφη τῶν Τοῦρκων. Ὁ Χρῆστος Γρίβας καὶ ὁ Λαχοῦρης πρῶτοι ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦς προμαχώνας, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιζησάντων ὀπαδῶν, καὶ τὸν τρέμον καὶ τὴν φρίκην διασπείροντες εἰς τὰς ἐχθρικὰς φάλαγγας ἤρχιζον ἦδη νὰ διασχίζωσιν αὐτάς, ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ λοξοδρομήσαντες ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ αὐτῶν. Οἱ λεοντόκαρδα Ἀκαρνᾶνες ὤρμησαν καὶ κατὰ τούτων, ἀλλὰ περικικλωθέντες κατεκόπησαν. Ὁ Γρίβας καὶ ὁ Λαχοῦρης ἔπεσαν ἐν μέσῳ σαρείας ἐχθρικῶν πτωμάτων, καὶ μόνον ἕξ ἀρματωλοὶ ὑπὸ τὸν Μαυροδῆμον ἠδυνήθησαν φεύγοντες νὰ ἔλθωσιν εἰς Αἰτωλικόν, ἔνθα οἱ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντες Ὀθωμανοὶ συλλαβόντες ἐθανάτωσαν καὶ τούτους. Τριακόσιοι ἦσαν οἱ μετὰ τῶν Γριβαίων καὶ τοῦ Λαχοῦρη πεσόντες κατὰ τὴν ἐνδοξον τοῦ Ἀγγελοκάστρου μάχην. Τὰ πτώματα αὐτῶν διαταγῇ τοῦ Ἀχμέτ ἔμειναν ἄταφα, καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ Χρήστου καὶ τοῦ Τσίγιου Γρίβα, ὡς καὶ τοῦ Λαχοῦρη, ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ δοκῶν ἐν τῷ διασταυρώματι τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ἡ δὲ θέσις, ἐν ἧ ἔπεσαν οἱ μεγάθυμοι ἀρματωλοὶ, φέρει ἄχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν Γριβαίων τὰ κόκαλα (').

Ὀλίγον πρὸ τούτου οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἐπαναστάται μάτην κατ' ἐπανάληψιν ζητήσαντες ἀπὸ τὸν Ὀρλώρ τὴν ἀποστολὴν ἐνὸς πλοίου, καὶ ἦδη μαθόντες τὴν ἐπέλευσιν τῶν Ἀλβανῶν, ἀπερτίσσαν ἐν ἀλλαγῇ ζητήσωσι σωτηρίαν. Ὁ ἐσχάτως εἰς Πύλον ἀποσταλεὶς ἐκ μέρους τῆς κοινότητος, ἅμα ἐπανελθὼν συνήθρισε πάντας, καὶ εἰλικρινῶς ἀνήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἀφοῦ τόσον ἀνοιχτῶς ἔδραξαν τὰ δπλα, καὶ ἦν ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐγκαταλείψεως, μονομερῆς αὐτῶν στοχαζόμενος πρέπει πλέον νὰ ἦγε οὐχὲ πρὸς ἀνωφελεῖ ἀντίστασιν, ἀλλὰ πρὸς ἐκτογὴν καταφυγῆν, καὶ σωτηρίαν τῶν γυναικοπαίδων. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Μεσολογγῖται ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὰς οἰκίας των καὶ παραλαβόντες τὰ πολυτιμότερα κοσμήματα καὶ τ' ἀναγκαιότερα σκεῦη ἐπιβιβάζονται μετὰ τῶν γυναικοπαίδων εἰς τὰ τρίακοντα αὐτῶν πλοίαρια. Ἐν ᾧ ὅμως ἠτοιμάζοντο πρὸς ἀπόπλουν διευθυνόμενοι εἰς τινὰ χριστιανικὴν χώραν, πλοία τῶν Δουλιχινιωτῶν ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ λιμένος. Οἱ Μεσολογγῖ-

(') Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα, Α', σελ. 180—181.

και σχηματίζουσιν άμέσως κύκλον, και επί μίαν όλόκληρον έβδομάδα ναυμαχοῦσι θαρράλεις κατά τών Άλθανών πειρατών. Κατά τύχην όμως πλοιάριά τινα εκ τούτων νύκτωρ εις Πάτρας διευθυνθέντα, και ιδόντα τήν εκεί επικρατούσαν ερήμωσιν, έπιστρέφουσι και αναγγέλλουσι τήν ειδήσιν εις τούς εν Μεσολογγίω έταίρους, οίτινες άμέσως λύσαντες τήν πολιορκίαν σπεύδουσι προς κατάληψιν τής λείας. Τής ανακωχής ταύτης ώφεληθέντες οι Μεσολογγίται έγκαταλείπουσι πλέον τήν πατρίδα, και ζητοῦσι φιλοξενίαν εις Έπτανήσον, άλλοι δε καταφυγόντες εις Αίτωλικόν, εκοίαν προς εξασφάλισιν τήν μετά τής ξηράς συγκοινωνίαν του νησιδρίου (1). Άλλά μετ' όλίγον οι εξ Άγγελοκάστρου Άλθανοί ελθόντες εις Μεσολόγγιον και εύρόντες ερημωσ τήν πόλιν, κατασκευάζουσι μονόξυλα, και δι' αυτών μεταβαίνουσιν εις Αίτωλικόν. Οι ένταῦθα συγκεντρωμένοι δυστυχώς χριστιανοί

(1) Έν τοις έγγραφοις του κ. Γεωρ. Γουλιμή ευρον και το εξής πιστοποιητικόν περι τών εν Ζακύνθω προσφυγόντων προϋχόντων του Μεσολογγίου.

« Ένώπιον τής ήμῶν ταπεινότητος παρασταθέντες οι ευγένεστατοι άρχοντες ο τε κύρ Άνδρέας Καλογεράκης και ο κύρ Άναστασιος Γουλιμή από τής χώρας Μεσολογγίου, εξήτησαν πίστιν αληθή και μαρτυρίαν βεβαίαν περι τής πολιτείας αυτών και τής νῦν αυτών καταστάσεως. Όθεν και ήμεις ειδοτες αυτούς καλώς και επισταρηνώς διαμαρτυρούμεθα τούτους προεστώτας οντας τής αυτης πολιτείας Μεσολογγίου τής κατά τήν Αίτωλίαν, μάλα καλώς και αξιοχρῶς τά τε άλλα και τά τής πολιτείας διάγοντας. Έν τῶ νῦν δε καιρῷ εκ' έλπίδι τής ελευθερίας των χριστιανών απώλοντο και αυτοι, και εις τέλος ήφανίσθησαν· ως γάρ προεστώτες και των άλλων προέχοντες πλειω των άλλων εξημιώθησαν, και μάλλον παρά των εκ τής Αγαρ επιπόνης μέχρι και αυτου του έπονειδίστου θανάτου καταδικώνται· τους γάρ οικους αυτών και τά τούτοις παραλήσια περι κατέκαυσαν, και πάσαν τήν κινητήν αυτών περιουσίαν διήρπασαν, τά τε χωρία, άμπελους, σταφίδας, μύλους, περιβόλια, και έλαιώνας εδημευσαν, και αυτοι φυγόντες μόλις και μονοχίτωνες ελυτρώθησαν, και αυτών των προς ζωάρκειαν υστερούμενοι. Τόπον δ' εκ τόπου αμείβοντες, ένθεν κρηπίθεν περιπλανώνται τήν κατ' αυτων όργην και λύσαν των έχθρων δεδαικότες και φεύγοντες. Ταῦτα άσφαλώς και βεβαιώς ειδοτες μαρτυρούμεθα και διαβεβαιούμεθα ως τοις πάσι καταδύλον. Όθεν και εις τήν περι τούτου δήλωσιν έγένητο και τό παρόν ήμέτερον γράμμα, και έδόθη αυτοις κατά τήν προς ήμας αυτών αφεσιν. Έν Ζακύνθω 1771, Σεπτεμβρίου 4. — † Ο Κορίνθου — † Ο Παλαιών Πατρών — † Ο Μεθώνης — † Ο Άμφικλων. » Πιθανώς τήν πιστοποίησιν ταύτην των εν Άγυζήτω προσφυγόντων έπιστάμων τής Πελοποννήσου άρχιερέων, έλαβον οι δυστυχεις προτιθέμενοι ίνα επικαλεσθώσι τό έλεος τής Δικαιοτερίνης Β'. Μετά τετραετίαν δε οι αυτοι προεστώτες άπεράσισαν ίνα μεταβῶσιν εις Πετρούπολιν, και αυτοπροσώπως εξαιτήσωσι ανάλογον περιβόλιον. Γοτε δε και ο Παναγιώτης Παλαμάς διά μακρῶν συνέστησεν αυτοις εις τον σοφόν Ευγένιον τον Ρούλγαριν, εδῆλον όμως διά τινας λόγους και τότε μετακλεθέντες δὲν εξετέλεσαν τήν εις Ρωσσίαν μετάβασιν. (Πανδώρα, Τόμ. ΙΖ', τελ. 362).

παρεδόθησαν διὰ συνθήκης, οἱ δὲ Ἄλβανοὶ ἀποβάντες ἀπανθρώπως κατέσφαξαν πάντας.

Ἀποπλεύσαντες ἐκ Μεσολογγίου οἱ δουληγιῶται ἦλθον εἰς Πάτρας τὴν νύκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, καθ' ἣν ὥραν οἱ Ἕλληνες συνηθορίζοντο εἰς τὰς ἐκκλησίας πρὸς ἐξαγωγήν τῶν ἐπιταφίων. Τῆς περιστάσεως ταύτης ὠφεληθέντες οἱ πειραταὶ ἀποσιβάζονται ἀνενοχλήτως, καὶ θέσαντες πῦρ εἰς τὰς οἰκίας ἐνοῦνται μετὰ τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκλειστού τουρκικῆς φρουρᾶς, καὶ ὁρμῶσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Οἱ δυστυχεῖς χριστιανοὶ περίτρομα φεύγουσιν ἀτάκτως, πλὴν εὐρόντες τὰς οἰκίας των πυρπολουμένας πλανῶνται τῆδε κακέιστε καὶ κατασφάζονται. Οἱ Ἐπτανήσιοι ἐν τάχει τρέχουσιν εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἐπιβιβασθέντες εἰς τὰ πλοιαῖα των ἀποπλεύουσιν ἄλλὰ συναντήσαντες καθ' ὁδὸν ἕτερα πειρατικά σκάφη πεισματωδῶς πολεμοῦσι, καὶ πολλοὶ μὲν ἐφρονεύθησαν, εὐάριθμοι δ' ἐτώθησαν. Οἱ Πατρεῖς διασκορπίζονται εἰς τὰ ὄρη, ὃ δὲ διοικητὴς τῆς πόλεως εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ὑπὸ τῶν δυστήνων τούτων τηρηθεῖσαν οὐδετερότητα ἐδημοσίευσεν ἀμνηστείαν, πλὴν οὐδεὶς ἐτόλμησεν ἵνα παραδοθῆ.

Συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλα στήρῃ Ἄλβανῶν καταφθείραντα τὴν Φθιώτιδα, εἰσέβαλον εἰς τὴν Παρνασσίδα, καὶ Λεβαθεῖαν. Ὁ Καλπούζος καὶ ὁ Γράκας μὴ δυνηθέντες ν' ἀντικόψωσι τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, κατέφυγον ἐπὶ πλοιαρίον εἰς Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Μητρομάρας καταφθείρας ἐν σῶμα αὐτῶν εἰς Κακὴν Σκάλαν τῶν Μεγάρων, πλὴν καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀγωνισθῆ μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας κατὰ τῶν ἀδιαλείπτως ἐπερχομένων, ἐπυρπόλησε τὰ Μέγαρα, καὶ προλαβὼν τὰ γυναικόπαιδα τῶν ἐπαναστατῶν ἔφερε καὶ ἐξησφάλισεν αὐτὰ εἰς Κούλουρην (Σαλαμίνα). Οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Δωριδος καὶ Ναυπακτίας Δωρῆς καὶ Σουσμάνης λυσσωδῶς ἀλληλομαχοῦντες, ἔφθασαν μέχρι τοῦ προδοτικοῦ διανοήματος νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν συνδρομὴν τῶν Ἄλβανῶν ἐπὶ ὀρισμένῳ μισθώματι. Οἱ μετὰ τοῦ Λωρῆ Ἄλβανοὶ εἰσβαλόντες εἰς Κράδαρα πολλὰς θηριωδίας διέπραξαν, καὶ πολλὰς κώμας ἐπυρπόλησαν, ἐξ ἄλλου δὲ μέρους οἱ μισθοφόροι τοῦ Σουσμάνη πολιορκήσαντες τὸν Λωρῆν ἐν Ζιλιίστα κατέσφαξαν τούτον. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφότερα τὰ μισθοφορικά σώματα ἐνωθέντα ἐφρόνευσαν τὸν Σουσμάνη, καὶ εἰσβαλόντες εἰς Δωρίδα κατέλαβον διάφορα χωρία καὶ σφάζαντες τοὺς χριστιανούς, ἐγένοντο κύριοι τῶν τε οἰκιῶν καὶ κτημάτων

Πολυάριθμον στίφος Ἀθανῶν πεζῶν καὶ ἱππέων διελθὼν τὴν Μεγαρίδα διπηθύνθη πρὸς Κόρινθον, οἱ δὲ προὔχοντες ἐξεληθέντες εἰς προὔπαντησιν διὰ πολλῶν δῶρων ἐξηγόρασαν τὴν ζωὴν αὐτῶν.

Ἡ ἀδράνεια καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ῥώσων, αἱ πομπῶδες ὑποσχέσεις καὶ ἡ ἐλαχίστη βοήθεια, αἱ θηριωδίαί τῶν Τοῦρκων, καὶ αἱ κυκλοφοροῦσαι ἀπαίσιαι φῆμαι κατέσβεσαν παραχρῆμα καὶ τὸν ἐλάχιττον τῆς ἐπαναστάσεως σπινθῆρα. Πολλοὶ τῶν προὔχόντων καὶ κληρικῶν ἐλθόντες εἰς Πύλον καὶ ἐπ' αὐτοφῶρῳ οὕτως εἶπεν συλλαβόντες τὸν Ὀρλώφ ψευδόμενον, ἀπέλπιδες ἐσκέφθησαν πλέον περὶ μόνης τῆς σωτηρίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς Ἐπτάνησον, ἄλλοι ἐζήτησαν κρησφύγετον εἰς ἀπροσίτους φάραγγας, καὶ μόνον τὰ γυναϊκόπαιδα, γέροντες, καὶ τινες Μανιάται, στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ Μπενάκη, ἔμειναν παρὰ τῷ Ὀρλώφ.

Μετ' οὐ πολὺ ἔφθασεν εἰς τὸν Λακωνικὸν κόλπον καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ἐλφινστῶνα δευτέρα μοῖρα τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου. Ἀμέσως δύο αξιωματικοὶ ἦλθον εἰς Σπάρτην, ἔνθα μετὰ τὴν ἐν Τριπολιτσᾷ ἦτταν εἶχε καταφύγει ὁ Ψαρὸς. Οὗτος περιστοιχούμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων κινδύνων ἔλαβεν ὅλα τ' ἀναγκαιὰ πρὸς προφύλαξιν μέτρα, καταλαβὼν τὰς διόδους, καὶ τοποθετήσας σκοπούς ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων. Κατὰ τὴν στιγμήν δ' ἐκείνην μαθὼν ἐκ τῶν προσκόπων, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὅτι οἱ Ἀθιανο-Τοῦρκοὶ ἐνθαβρύνθέντες ἐκ τούτου ἐπήρχοντο κατὰ τῶν Ῥώσων, μετεδίβετε τὰς ἀπελπιστικὰς ταύτας εἰδήσεις εἰς τὸν Ἐλφινστῶνα, ὅστις μετ' ἀγερωχίας τῷ ἀπήντησεν ἐν τάχει ὡς ἐξῆς. « Παραγγείλατε εἰς τὸν κόμητα Ἀλέξιον, ὅτι ἀναχωρῶ διὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξω τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, καὶ ἄς μοὶ πέμψῃ ταχέως βοήθειαν ». Ταιῦτα δὲ παραγγείλας ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀπεδίβασεν ἐκ τοῦ στόλου σώματά τινα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ψαρῶ, καὶ ἀμέσως ἔπλευσε πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων.

Κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην ὁ ἐν Τριπολιτσᾷ στρατοπεδεύων Ἀλθανὸς Χατζῆ Ὀσμάν ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτὼ χιλιάδων ἐξώρμητε πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης ἀποχωρισθεὶς τῶν Ῥώσων ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ὀρλώφ συγχύσεως, διέτριβε τότε ἐν Νησίῳ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μανιατῶν. Ἄμα ὁ γενναῖόφρων ἀνὴρ ἔμαθε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν Ὀρλώφ, ὑποσχόμενος, ὅτι θέλει ἀναχαιτίσει τὴν ὀρμὴν τῶν πολεμίων ἐν τῇ κλει-

σούρα μέχρις οτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ ἐὰν ἤθελεν, ἢ ἀναχωρήσῃ ἐὰν ἐφοβείτο. Προσβλήθεις ὑπὸ πέντε χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, καὶ ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν διωκόμενος, ἀρῶν εἶδε πάντας σχεδὸν τοὺς ἐταίρους πεσόντας, συλληφθέντας, ἢ καὶ φυγόντας, ὡχυράθη ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἐπιμεινάντων εἴκοσι τεσσάρων ὀπαδῶν ἐντὸς μιᾶς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τρεῖς ὄλας ἡμέρας γενναϊάτατα ἠγωνίσθη. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἔπεσαν κατὰ τὸν ἄνισον ἐκατὸν ἀγῶνα εἴκοσι δύο, ὅταν δὲ οἱ Τοῦρκοι ἔθικαν πῦρ καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ Μαυρομιχάλη καταφύγιον, μετ' ἐκπλήξεως εἶδαν ἐξερχόμενους ἐκ μέσου τῶν πυρκαϊστῶν ἐρειπίων ἕνα γέροντα καὶ ἕνα νεανίαν, ἡμικαυμένους ἐκ τοῦ πυρός, καὶ αἰμοφύρτους ἐκ τῶν πληγῶν. Ἦτο ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του. Οἱ ἄγριοι νικηταὶ μὴ σεβασθέντες τὸν ἠρωϊσμόν ἐφόρευσαν αὐτούς, καὶ διηυθύνθησαν εἰς τὴν Κορώνην σπέρντες μὲ πτώματα χριστιανῶν τὴν ὁδόν. Ἐνταῦθα δὲ διανυκτερεύσαντες ἠνώθησαν μετὰ τῆς φρουρᾶς καὶ ἐπροχώρησαν εἰς βοήθειαν τῆς πολιορκουμένης Μεθώνης. Ἀμέσως δὲ ἀκράτητοι κατὰ τῶν Ῥώσων ἐφορμήσαντες ῥίπτουσιν αὐτούς πέραν τῶν κανονστοιχιῶν, καὶ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Διακόσιοι Ῥῶσοι διαφυγόντες τὴν σφαγὴν ἐσώθησαν εἰς Πύλον μετὰ τοῦ πληγωθέντος ἀρχηγῶ των, ἀφέντες εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν τριάκοντα ὀκτὼ μεγάλα τηλεβόλα καὶ δύο ὄλμους. Μετὰ τοῦτο ἐξεληθούσα καὶ ἡ φρουρὰ τῆς Μεθώνης ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν, καὶ διήρπασε τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν.

Ἐπειδὴ ἐφημίσθη, ὅτι αἱ νικηταὶ ἐπροχώρουν καὶ κατὰ τῆς Πύλου, ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ διέταξεν ἵνα κλεισθῶσιν αἱ πόλαι τοῦ φρουρίου, ἐντὸς τοῦ ὀπαίου δὲν ἠθέλησε νὰ παραλάβῃ καὶ τοὺς πανταχόθεν προσφεύγοντας Ἕλληνας, αἵτινες σταραδίκαρδῶς ἐβῶον ὑπὸ τοὺς προμαχῶνας, *Μᾶς ὑπεσχέθητε τὴν ἐλευθερίαν . . . Ἄσολοι μόνον τώρα σᾶς ζητοῦμεν.* Οἱ σκληροτράχηλοι Ῥῶσοι οὐδόλως καμθέντες ἐκ τῶν γοερῶν φωνῶν καὶ κλαυθμῶν τῶν γυναικοπαίδων δὲν ἠθέλησαν ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας. Ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον πραγματικῶς ἐφάνησαν ἐρχόμενοι οἱ Τοῦρκοι, τὰ δυστυχῆ ταῦτα θύματα ὤρμησαν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἀτάκτως ἐρρίφθησαν εἰς παρατυχάντα πλοίαρια. Τινὰ ἐκ τούτων ἐκ τῆς συσσωρεύσεως ἀνετράπησαν, καὶ αἱ ἐπιβαίνοντες ἐπνίγησαν. Τέσσαρες ἕως πέντε χιλιάδες Ἑλλήνων κατώρθωσαν νὰ μεταβῶσιν ἐπὶ τῆς ξηρονήσου Σφακτηρίας, καὶ ἐνταῦθα πεινῶντες καὶ

διψῶντες ἐθεώρουν τὰ πτώματα τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων αὐτῶν συρόμενα ὑπὸ τῶν κυμάτων. Τὸ δὲ λυπηρότερον, ὅτι καὶ οἱ ἀνάσθητοι Ῥώσοι μετὰ πικρᾶς εἰρωνίας παρετήρουν ἄνωθεν τῶν προμαχίωνων τὸ σπαραξικάρδιον ἐκεῖνο θέαμα.

Ὁ Ὀρλιῶφ καταφοβηθεὶς ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν Τούρκων, διέταξεν ἀμέσως τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατευμάτων. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος εἶχεν ἀναχωρῆσαι μετὰ τοῦ Σπιριτῶφ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς μόρας τοῦ Ἐλφινστόνος. Ὁ δὲ Παπάζωλης καὶ ὁ Μπενάκης εἰς μάτην παρέστησαν αὐτῶ, ὅτι τὸ πᾶν εἰσέτι δὲν ἀπώλετο, ἢ δ' ἐλπιζομένη κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχία δύναιτο ν' ἀναλωγογήσῃ τὴν ἐκατόστασιν. Οὐδεμίαν ὅμως δοῦς ἀκρόασιν εἰς τὰς προτροπὰς καὶ ἐφορκισμοὺς αὐτῶν ὁ Θεοσύδαιλος Ἀλέξιος διέταξε νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἀμέσως τὰ πληρώματα, καὶ ἑκατοντάδες τινες Ἑλλήνων μετὰ τῶν προεστώτων, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κορώνης, Μεθώνης, Καλαμῶν, Παιτρῶν, ὁ Παπάζωλης⁽¹⁾, καὶ ὁ Μπενάκης⁽²⁾.

(1) Ὁ Παπάζωλης ἀπεβίωσε μετ' αὐτὸν ἐν τινὶ νήσῳ τοῦ Αἰγίου πελάγους.

(2) Ὁ εἰς Ἀλαγωνίας φίλος μου Κύρ. Ἠλίας Στρούμπας μοι ἐχορήγησε τὴν ἐξῆς περὶ τοῦ Μπενάκη σημείωσιν, γραφείσων ὑπὸ μεταγενεστέρου μέλους τῆς αὐτῆς οικογενείας. «Ὅταν ἡ Τουρκία ἔκαμε ζήτη τὸν Μωρέαν ἀπὸ τοῦ Βενετσάνου ἐπὶ τὰς ἔδωκε καὶ ὄφικα τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ τοὺς ἐλύσῃ. Ἐδόσε καὶ εἰς τὴν Βόθεια (τόπου τῆς Μάνης) καὶ ἔκαμεν ἕνα ὀνομαζόμενον Λιμπεράκη Ἰκίτου κλη. Οἱ Μανιάταις ἀσυνείδητοι εἰς τοιαῦτα ὄφικα τὸν ὀνόμαζαν καπιτάν Λιμπεράκη. Ἐπάσχισεν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ τοὺς φέρῃ εἰς εὐπείθειαν, καὶ δὲν ἐθύνατο νὰ τοὺς φέρῃ εἰς τὰ γυναικῆ του. Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἀφοῦ εἶδεν, ὅτι δὲν ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ μὲ αὐτοὺς, ἀπεφάσισε, ἐπῆγε τὴν φαμίλιάν του μὲ τρία παιδιὰ ἀρσενικά, ὅπου εἶχεν, εἰς Καλαμάτα ὄντας ἄνθρωπος μὲ προκοπὴν καὶ κατάστασιν, ἔκαμε καὶ ὁσπίτια καὶ ὑπάνδρευσε καὶ τὰ τρία ἀρσενικὰ παιδιὰ του. Ὁ πρῶτος ἐλέγετο Πανάγος, ὁ δεύτερος ἐλέγετο Καμαρινός, καὶ ὁ τρίτος ἐλέγετο Μπένος ὕπανδρῶν ὁ Πανάγος, ἔκαμε 4 υἱοὺς ἀπὸ τοῦ 4 ὁ εἰς ἐλέγετο Θεοδωράκης, ὁ δεύτερος Γιαννάκης, ὁ τρίτος Δημητράκης, ὁ τέταρτος Μπένος, Ὁ Καμαρινὸς ἀκλήρος, ὁ Μπένος ἔκαμε ἕνα παιδί, τὸ ὄνομα τοῦ Παναγιώτης ὁ λεγόμενος Μπενάκης ἤλθεν εἰς ἡλικίαν, καὶ ἐδοξάσθη ἀμετὰ εἰς τοὺς 1769. Ἐπειτα ὕπανδρῶν. Εἶχε πρώτην γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Βαλασαμῆ, ἔκαμε μὲ αὐτὴν θυγατέρας δύο τὴν Σωφρονίαν καὶ τὴν Μαρίτσαν, τὴν ὅποιαν Μαρίτσα ὑπάνδρευσε εἰς τὸν Μελέτην Κρεβατιᾶν, ἡ δὲ Σωφρονία ἐγίνε καλόγρηα καὶ ἀπέθανε εἰς τὸ Γιάσι. Μετὰ τὴν δεύτερα γυναῖκα ὅπου ἐπῆρε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσᾶν ἔκαμε ἕν ἀρσενικὸ ὄνοματι Καλεπῆς, ἔκαμε ἕν δεύτερο τὸν Λιμπεράκη, ἔκαμε καὶ ἕν θηλυκὸ ὄνοματι Χρυσούλα ὅπου ἦτον ἀφῆδωναςμένη εἰς τὸν Ἀσσημάκη Ζαίμη καὶ ἀπέθανε πρὶν, ἐγέννησε καὶ τὴν Παγγεχροῦλαν.

« 1769. Περιγραφή τοῦ μακαρίτου Παναγιώτου Μπενάκη, τὴν δόξαν ὅπου εἶχε εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους εἰς τὴ Μπελοπόννησον. Αὐτὸς ἦτον ὁ πρῶτοςτος πρεσιτάς, καὶ καὶ τὰ ἔξωδὰ τοῦ ὄλοι οἱ προσετοὶ τοῦ Μωρέας τὸν ἐπροτιμοῦσαν, καὶ διὰ τὰ ἔξωδὰ

Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν καπιτὰν πασᾶν Χοζαμεδίν προσορμισμένος ἐν Ναυπλίου, ἐξῆλθε τὴν νύκτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Μαρτίου ἅμα ὅμως ὁ δειλὸς ἀρχιναύαρχος εἶδε τὸν Ἐλφιντοῦνα προχωροῦντα κατ' αὐτοῦ διέταξε τὴν φυγὴν. Οἱ Ῥώσοι καταδιώξαντες αὐτὸν ἐπὶ τινὰς ὥρας δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν πλησιάσωσι πρὸς συμπλοκὴν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Χοζαμεδίν συγκεντρώσας ὅσα πλοῖα ἐν τῇ φυγῇ εἶχον τῆδε κακεῖς πλανηθῆ περιεφέρετο ἐν τῷ Αἰγαίῳ μὴ τολμῶν νὰ δεχθῆ τὴν μάχην. Ὑπ' αὐτὸν ὑπερέτει ὡς πλοίαρχος ὁ Ἰσζαϊρλῆς Χασάν, ἀνὴρ θαυμασίου ἀνδρείας καὶ πεπειραμένης φρονήσεως. Θύτος μὴ δυνθεὶς νὰ καταπέισῃ αὐτὸν εἰς μάχην, μετὰ παρόρησίας ἔλεγξε τὸ ἀνεπιβεβλητὸν τῆς μὴ ἐντίμου ὑποχωρήσεως. « Ἐπρεπεν, εἰ-
 » πεν, ἀφοῦ πλέον ἀπερασίθη ν' ἀποφύγωμεν τὴν συνάντησιν τῶν
 » ἐχθρῶν, νὰ μὴ ἀτιμαζόμεθα ἐνώπιον αὐτῶν, διότι ἐξ ἀνάγκης
 » μίαν ἡμέραν θέλομεν πολεμήσει. Ἐπρεπε καλλίτερον νὰ πορευθῶ-

---

του τοῦ ἔργου καὶ τὰ μισθία 20 παράδες τὸ χαρτί, διότι ὁ τόπος τοῦ ἦτον μικρὸς καὶ δὲν τὸν ἀρκῶσε. Εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν ἦλθε καὶ τὸ σερφεὶ τοῦ Ῥώσου καὶ τῆς Τουρκίας, καὶ ἀπὸ τῆς Ῥουσίας τὸ μέρος ἐστάθησαν ἀπόστολοι καὶ ὀργάνισαν καὶ τὸν Μωρέαν ὅπου ἔρχονταν ὁ Ῥουσσικὸς στόλος νὰ πιάσουν τὰ ἄρματα κατὰ τοὺς Τούρκους. Καὶ πᾶνοντες τὰ ἄρματα εἰ Ῥωμαῖοι ἐπῆραν τὴν Ἀντιρῶσαν, τὴν Ἄρκαδιᾶ, Διονάρι, Καρύταινα, καὶ Μισθρᾶν. Ἐπῆγαν καὶ εἰς τὴν Τριπολιτῶν μὲ δώδεκα Ῥώσους, καὶ ἐβγήκαν αἱ Τούρκοι καὶ ἐπίσαν πόλεμον καὶ ἔκαμαν ταῖσιμα τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τοὺς κατακοτύσαν, καὶ ἐπῆραν σκλάβους καὶ σκλάβους ἀναρίθμητους. Τότες ὁ Μπενάκης μὲ τὴν φαμελιά του καὶ μὲ ἄλλους Καλαματιανούς ἐπέρασαν εἰς τὸ Τσιρίγο, καὶ ἔφηκε τὴν φαμελιά του εἰς τὸ Τσιρίγο καὶ ἐπῆγε εἰς τὰ νηπὰ ὅπου ἦτον ἡ ἀρμάδα ἡ Ῥουσσικὴ μὲ κόντη Ἀλέξιον καὶ Ὀρλώφ καὶ σὺν ἤθελε ἡ ἀρμάδα νὰ μισθῆ ἔσταιτε καὶ ἐπῆρε τὴν φαμελιά του, καὶ ἐστάθησαν εἰς τὴν Ἀΐδαν καὶ ὁ Μπενάκης ἐμίσησε μὲ τὴν ἀρμάδα διὰ νὰ πάη εἰς τὴν βροσίλισαν Αἰκατερίνη, καὶ εἰς τὴν Αἰθόρρον ἀπέθανε, (λέγουσι ὅτι τὸν ἐφαρμάκευσαν.) Μανθάνοντας τὸν θάνατον τοῦ πατέρα του ὁ υἱὸς τοῦ Αἰμπαράκης ἐπῆρε τὴν μητέρα του καὶ τὴν ἔφερε εἰς τὰς Κυπριας, ὅπου ἦτον ὁ καπετὰν Τσανετᾶκης Κουτῆφαρης πρὶν γίνῃ μπέης. Καὶ ἐστάθη ἡ μητέρα του εὖς ὅπου ἐξώθη ἀπὸ τὸ μπειλίμι, καὶ φεύγωντας ὁ Τσανετᾶκης ἦλθε ἡ Μπενάκινα εἰς τὴν Καλαμάτα, καὶ μετὰ πάντα ἔζη χρόνος ἦλθε φερμένη μὲ τὸν μουβελῆ, καὶ τὰ χάρισαν εἰς τὴν φαμελιά του ὅπου βρίσκονται εἰς τὸ Γαργαλιάνο. Καθὼς τοῦ Μπενάκη ἔκαμε καὶ ἄλλωνῶν ὅπου ἦτον μισὶ τὸ πρᾶγμα τους. » Ἐν μεταγενεστέρῳ δὲ σημειώσαι προστίθενται καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἡ Παγγαχροῦλα ὑπῆρξεν ἡ μητὴρ τῶν ἐπιζώντων σήμερον ἀδελφῶν Παναγιώτου καὶ Αἰμπερίου Μπενάκιων, ἡ ὁποία ἀπέθανε κατὰ τὸ 1840 — 1842. Ἄλλος ἀδελφεὸς τούτων δαπένας τῆς Ῥωστικῆς κυβερνήσεως ἐκπαιδεύθη καὶ ἀπέθανεν εἰς Κέρκυραν, ὀνομαζόμενος Γιάννης. Οἱ Μπενάκιος ἦταν μέτοικοι εἰς Καλάμαζε, κατήγαγον δὲ ἀπὸ χωρίον Βάβιζ τῆς Μάνης, τὸ ὅπου καίτοι εἰς Γαίναρον, καὶ διαχωρίζει τὴν ἑσπέρην ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Μάνην. »

• μὲν εἰς τὸν Ἑλλάσποντον ἢ εἰς τινα ἄλλην ὄχυράν θέσιν, καὶ ἐκεῖ
• νὰ περιμείνωμεν τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἐστερημένοι
• τροφῶν μόνον ἐχθροὺς θέλουσι ἀπαντᾶ ἐν ἐκάστη παραλία. •

Ἐπὶ τέλους ὁ καπιτὰν πασαῶ ἀπεφάσισεν ἵνα σταθμεύσῃ ἐν τῷ
λιμένι τῆς Σμύρνης. Πλὴν ἀνεμοὶ σφοδροὶ ἐγεγρόντες πρὸ τῆς Χίου, καὶ
ἡ ἀπειρία τῶν ναυτῶν ἐβρίψαν τὸν στόλον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τσομέ.
Οὗτος συγκείμενος ἐκ δεκαπέντε μεγάλων γαλερῶν, δύο κορβιτῶν
πέντε σεμπεκίων, καὶ ἑπτὰ γαλιωτῶν, παρατάχθη ἀμέσως ἐν σχήματι
ἡμισελήνου, τῆς ὁποίας τὰ δύο κέρατα κατέλιγον ἐπὶ ἀμμωδῶν σκοπέ-
λων, ἐφ' ὧν ἐσήθησαν κανονοσοῖαι. Ἐν τῇ ἰσχυρᾷ ταύτῃ, θέσει οἱ Τούρ-
κοὶ ἐπίστευον, ὅτι δὲν θέλουσι προσέληθῆ ὑπὸ τῶν Ῥώσων, ὅταν δ'
ἔμαθον τὴν προσέγγισιν αὐτῶν ἐχάρησαν, βέβαιαι ὄντες περὶ τῆς νίκης.

Μετὰ τὴν ἐκ Ναυπλίου φυγὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου οἱ Ῥώσοι
διευθυθέντες πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς, προσεπάθησαν νὰ ἐξε-
γείρωσι τοὺς Ἀθηναίους καὶ Εὐβοεῖς, οἵτινες γνωρίζοντες τὴν οἰκτρὰν
τῆς Πελοποννήσου ἐγκατάλειψιν οὐδεμίαν ἀκράσιν ἔδωκαν εἰς τὰ
προτεινόμενα. Ἀποτυχόντες δὲ μετέβησαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου
πελάγους, πλὴν καὶ ἐνταῦθα τὰς αὐτὰς ἀπήντησαν δυσκολίας. Μετ'
ὀλίγον ἐνωθείσης καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Σπιριτῶφ μοίρας ἠγέρθη διένεξις
περὶ πρωτείων. Ὁ Ἐλφινστον μεθ' ὅλης τῆς τραχύτητος τοῦ χαρα-
κτῆρος αὐτοῦ καὶ τῆς ὑβριστικῆς κομποῤῥημοσύνης τοῦ ἔθνους του
ἀξιούντος τὴν ἡγεμονίαν τῶν θαλασσῶν, ἠρνεῖτο ὑποταγὴν εἰς οἰανδή-
ποτε ἀρχήν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Σπιριτῶφ, γενναῖος καὶ τολμηρὸς, ἀλλ'
ἀπειρος πολέμων, καὶ ἀδαῆς τῶν ναυτικῶν, ἐκλεχθεὶς ναύαρχος μόνον
διότι ἦτο Ῥώσος, εἰς οὐδένα παρεχώρει τὴν τιμὴν ταύτην, ἀφοῦ
μάλιστα ὑπεστηρίζετο καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ὁμοειδῶν ἀξωματικῶν
καὶ πληρωμάτων. Νόνος ὁ συνετός Θεόδωρος Ὀρλώφ, ἔχων ὑπ' ὄψιν
τὸν κίνδυνον, ἀπεκρίνετο, ὅτι ἡ ἔθνικὴ τιμὴ ἀπῆρει τὰ ρικῆσσοι,
καὶ χρῆσιν ποιούμενος τῆς ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου ἀρ-
χιστρατηγίας, ἠνάγκασε τὸν Σπιριτῶφ νὰ ὑποταγῆ παραδίδων εἰς τὸν
Ἐλφινστοῦνα τὴν ναυαρχικὴν σημαίαν. Ἀλλ' ἄμα τῇ ἐλευσίᾳ τοῦ
Ἀλεξίου ἀνενεώθη ἡ περὶ ἀρχηγίας διένεξις. Οὗτος μὴ λαβὼν ὑπ'
ὄψιν τὸ ἀκροσφαλὲς τῶν περιστάσεων, ἐκ περιορισμένου ξηνηλασίας
πνεύματος διέταξεν ἰν' ἀνυψωθῆ ἡ σημαία ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τοῦ
Σπιριτῶφ, μ' ὅλας τὰς παραφόρους διαμαρτηρήσεις τοῦ προσβληθέν-
τος Σκώτου. Πληροπορηθέντες τότε, ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος εἶρετ

σκετο εἰς Χίον ἐπλευσαν πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μόλις ὁ ἄναγ-
δρος Κοζαμεθὶν μαθὼν τὴν προσέγγισιν τῶν Ῥώσων ἐγκατέλιπε τὴν
ναυαρχίδα καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηρὰν ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευθετήσεως
τῶν κανονοστοκχιῶν. Ὁ ἀνδρῆος ὅμως Χασάν ἀπομεινας διοικητὴς τοῦ
στόλου καὶ διαταχθεὶς ἵνα προβάλλῃ μετὰ δύο φρεγατῶν καὶ ἐγτέχνως
ἐλκύσῃ τὸν στόλον πρὸς τὸν Τσεσμέν, ἐπλησίασε, καὶ μετρήσας τὸν
ἀριθμὸν τῶν πλοίων ὠπισθοπόρησε καὶ ἐτίθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στόλου.

Τὴν ἐπαύριον 5 Ἰουλίου, περὶ τὴν ἑβδόμην ὥραν ὁ Ῥωσικὸς στό-
λος, συγκεῖμενος ἐξ ἑνῆς πλοίων τῆς γραμμῆς καὶ τινων φρεγατῶν,
εἰσῆλθεν ἐπιδοθησόμενος ὑπὸ τοῦ πνεύσαντος βορείου ἀνέμου. Ἡ πρὸς
μάχην λαμπρὰ διευθέτησις τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ὁ ἀριθμὸς
τῶν ἀποτελούντων τὴν δύναμιν αὐτοῦ πλοίων κατέπληξαν ἀμέσως τοὺς
Ῥώσους, καὶ κατέστρεψε πᾶσαν περὶ νίκης ἰδέαν αὐτῶν. Ἐχον-
τες ὁμως ὑπ' ὄψιν, ὅτι μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Πελοποννήσου
ἔμενον ἐκτεθειμένοι ἄνευ λιμένος καὶ ἀσύλου εἰς τὰς προσβολὰς
τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀπέλπιδες ἀπεράσισαν ν' ἀγωνι-
σθῶσι τὸν περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ἀγῶνα. Ἀμέσως πάντες οἱ ἀξιωμα-
τικοὶ προσκληθέντες ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος συνεκρότησαν συμβούλιον,
ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς ναυμαχίαν παράταξις τοῦ στόλου. Ὁ Σπι-
ριτώφ ἐτίθη ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπίδε-
ξιον Ἄγγλον ἀντιναύαρχον Γρέγγ, ὁ Ἐλφινστων διώκει τὴν ὀπισθο-
φυλακὴν, τὸ δὲ κύριον σῶμα τοῦ στόλου διήθυσεν ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ
ὡς ἀρχιστράτηγος. Ἀμέσως ἐν Ῥωσικῶν πλοίων ἀποσπασθὲν ἐκ τῆς
ἐμπροσθοφυλακῆς κατηυθύνθη μετ' ὅλης τῆς ταχύτητος τῶν ἰστιῶν
πρὸς τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, πλὴν δεχθὲν τὸ βραχθαῖον πῦρ τῶν
πρώτων ἐχθρικῶν πλοίων εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν, καὶ μόλις βυ-
μουκκαθὲν διὰ τῶν λέμβων τοῦ ἠδυνήθη ν' ἀπομακρυνθῇ. Τὸ παρα-
κολουθῆσαν ὁμως αὐτὸ, ἐπιβαινόμενον ὑπὸ τοῦ Σπιριτώφ, τοῦ Γρέγγ,
καὶ τοῦ Θεοδώρου Ὀρλώφ ἐπροχώρησε μετὰ μαγαλειτέρας ὁρμῆς, καὶ
ἐκανονοβόλησεν ἐν μέσῳ τῶν τριῶν πλοίων τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς
τῶν Ὀθωμανῶν, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἐσπευδονίζωσι κατ' αὐτοῦ
μεγάλας μαρμαρίνους σφαιράς. Μία ἐκ τούτων κατέστρεψε τὸ πιδά-
λιον αὐτοῦ μετὰ δὲ τοῦτο τὸ Ῥωσικὸν πλοῖον ἔχον ἀναπεταμένα
ἄλλα τὰ ἰστιῶ καὶ μὴ δυνάμενον νὰ κυβερνηθῇ ἐφέρετο κατὰ τῆς
ναυαρχίδος, διευθίνον κατ' αὐτῆς καὶ ὄλον τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων.
Ἐνεκα τοῦ ἀδιαλείπτου κανονοβολισμοῦ, καὶ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς

ἔσφρευτο ὁ μέγας οὗτος ὄγκος, σπουδαῖον αὐτῇ διέτρεχε κίνδυνον. Ὁ Χασάν ἐπιδειξίως διαφυγὼν τὴν σύγκρουσιν ἐβρίψεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀρπάγας καὶ διέταξεν ἐφοδόν. Τὰ πλοῖα ἦσαν τὰ ὠραιότερα τῶν δύο στόλων, τὰ πληρώματα πολυάριθμα, καὶ οἱ μάχιμοι ἄνδρες οἱ ἐκλεκτότεροι. Οἱ Τούρκοι ἐμψυχωθέντες ἐκ τῆς γενναιότητος τοῦ ἀρχηγοῦ των καὶ τῆς ἐλπίδος τοσαύτου ὠραίας λείας ὤρμησαν ἐπὶ τοῦ ῥωσικοῦ πλοίου πανταχόθεν· ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ Ῥώσοι ἤσχιον νὰ ῥίπτωσιν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου εὐφλογίστους ὕλας, πυρκίλους, καὶ ἄλλα πυριφλεγῆ εἶδη, συγχρόνως δὲ εἴκοσι Μελιταῖοι δύναι ῥεφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν προσεπάθουν ἵνα διατριπτήσωσιν αὐτὸ ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Ταῦτα δ' ἐπραττον οἱ Ῥώσοι μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ Τούρκοι βλέποντες καιομένην ἢ βυθιζομένην τὴν ναυαρχίδα αὐτῶν ἤθελον σπεύσει πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς. Τὰ ἕτερα ῥωσικὰ πλοῖα ἐτοιμασθέντα ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ κέντρου καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῆς ἡμισελήνου, ἅμα προσεγγισάμενα δὲν ἐτόλμησαν νὰ περιπλεχθῶσιν ἐντὸς τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἡμικυκλίου.

Ἐν τούτοις ὁ μεταξὺ τῶν δύο πλοίων ἀγὼν λυσσώδης ἐξηκολούθει Ὁ Χασάν αἱματοφύρτος ἀπέκρουε πᾶσαν ἀντίστασιν. Τὸ Ῥωσικὸν πλοῖον ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ πτώματα, οἱ δὲ Ῥώσοι ἀπελπισθέντες περὶ ἀπακρούσεως τῶν εἰσπαθησάντων ὤρμησαν ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ναυαρχίδος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θαυύθου καὶ τοῦ καπνοῦ οἱ Ῥώσοι ἔσφαζον τοὺς Ῥώσους, καὶ οἱ Τούρκοι τοὺς Τούρκους. Πολυλάκις μετεδόθη τὸ πῦρ καὶ ἐπὶ τῶν δύο πλοίων, ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη ἐκ κοινοῦ αἰσθήματος σωτηρίας ἔσβυνον τὴν πυρκαϊάν, καὶ ἐξηκολούθουν τὴν μάχην. Ὁ Ἐλφινιστιν προσεκτικῶς παρακολουθῶν πάσας τὰς φάσεις τοῦ ἀγῶνος, ἐν τῷ ἀγερώχῳ ζήμφῳ, ὅτι ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ καὶ σῶσῃ τὸν Ῥώσον ναύαρχον, ἔπεμψε τρεῖς κανονοφόρους, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία κατεποντίσθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πυροβόλων, αἱ δὲ δύο πλησιάζασαι ἀπεβίβασαν εἰς τὸ ῥωσικὸν πλοῖον νέα στρατεύματα, τὰ ὅποια ἀνεξωγοῦντο τὸ θάρρος τῶν ἀτρυδημένων πολυμιστῶν. Ἐπὶ τέλους οἱ Ῥώσοι κατώρθωσαν ν' ἀποδιώξωσι τοὺς Τούρκους καὶ ἀποσπᾶσιν τὴν ναυαρχίδα αὐτῶν, ἥτις βυμουλκουμένη ὑπὸ τῶν κανονοφύρων, ἀπεμακρύνθη συμφέρουσα καὶ σῶμα Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ νικητῶν εἰς αἰχμαλώτους μεταβληθέντες ἐξηκολούθουν ὑπερασπιζόμενοι. Συγχρόνως δὲ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ναυαρχίδος, ἐν ἧ ὠχυρωμένοι οὗτοι ἐμάχοντο, δύο Ὀθωμανικαὶ λέμβοι πλησιάζασαι ἠτοιμάζοντο

νά επιβιβάσῃ στρατεύματα πρὸς βοήθειαν. Ὁ Χασάν μόνος ἀπομείνας ἐπὶ τοῦ πλοίου του, καὶ βλέπων μετ' ἀπελπισίας τὴν λείαν διαφεύγουσαν τοὺς ὄνυχάς του, ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν καὶ κολυμβῶν διευθύνεται πρὸς τὰς ἐπικουρικὰς λέμβους, καὶ ἀναβὰς ἐπὶ μιᾶς ἀπεκδύεται ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τὰ βεβρεγμένα ἐνδύματά του, καὶ ἄνευ κιδάρους μὲ μίαν σκάθην εἰς τὸ στόμα, καὶ δύο πιστόλια κρεμάμενα ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς ῥωσικῆς ναυαρχίδος, ἢ δ' ἐμφάνισις αὐτοῦ δίδει τὸ σύνθημα μανιωδεστέρας ἀνανεώσεως τῆς μάχης. Ἡ δύναμις τοῦ ἀνέμου, τῶν ρευμάτων, καὶ τῶν ἰστίων εὔρουσα τὸ πλοῖον πρὸς τὴν ἀκτὴν, δεύτερον τὸ προσκολλᾷ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ναυαρχίδος. Ὁ Γρέγγ βλέπων πλέον τὸ πλοῖον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἀνέβη ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν κεραίων, καὶ θεῖς τὸ πῦρ εἰς τὰ ἰστία ρίπτεται παρευθὺς εἰς τὰς κανονοφόρους μετὰ τοῦ Σπριτώφ καὶ εἰκοσάδος ἀξιωματικῶν, ἐγκαταλιπόντων τὴν ναυαρχίδα εἰς τὰς φλόγας καὶ τοὺς ἐχθρούς. Ὁ Χασάν παρητήρησε διὰ μέσου τοῦ πυρός καὶ τοῦ καπνοῦ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώσων ἀξιωματικῶν. Συγχρόνως δὲ μετ' ἐκπλήξεως εἶδε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ναύτας εὐπειθοῦντας, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συγχύσει τῆς ἥττης καὶ τῆς πυρκαϊᾶς μὴ φροντίζοντας περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλὰ σεβομένους μεθ' ἡρωικῆς καὶ δουλικῆς ὑπακοῆς τὴν φυγὴν τῶν ἀνάνδρων διοικητῶν των. Ἐν τούτοις τὸ πῦρ ἐπροχώρει, καὶ αὐτὸς ἀντὶ νὰ σκεφθῆ περὶ σωτηρίας πλήρης θαυμασμοῦ παρητέρει τὴν πειθαρχίαν τῶν ἐχθρῶν του, ἐν ᾧ ἀπεναντίας οἱ Τούρκοι ἅμα ἰδόντες τὸν κίνδυνον ἐρρίφθησαν εἰς τὰς λέμβους, καὶ ἔφυγον οὐδόλως φροντίσαντες περὶ τοῦ ἀρχηγού των. Ἄλλη πλέον ἐλπίς σωτηρίας δὲν τῷ ἔμενεν, εἰμὴ νὰ ριφθῆ καὶ δεύτερον εἰς τὴν θάλασσαν, εἰ καὶ ἐξησθενημένος ὑπὸ τοῦ ἐκ πέντε πληγῶν ῥέοντος αἵματος. Καθ' ἦν στιγμὴν ὁ Χασάν ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἔβλεπεν τινεσ ἐπιβαίνων ἐπὶ ῥωσικοῦ αἰματίου, ἅμα μακρόθεν εἶδε καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ πτώσις καὶ τὰ κύματα ἀπέκρυψαν ἐπὶ τινεσ στιγμὴν τὸ θυμὰ του, ὅρμᾳ καθ' ἑτέρου Τούρκου, οἱ δὲ δύο οὔτοι δυστυχεῖς ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων συναρπάζονται καὶ ἀλλήλοσφαγοῦνται. Κατὰ τὸν χρόνον τούτῳ Ἀλγέριός τις δούλος παρακολουθῶν τὸν Χασάν, λαμβάνει αὐτὸν ἀπυθνηκότα καὶ θέτας ἐπὶ ἐπιπλέοντος ναυαγίου, ἐξήγαγεν ἀβλαβῶς ἐπὶ τῆς ἀκτῆς.

Ἐν τούτοις τὰ δύο περιπολούμενα πλοῖα ἀποσπασθέντα ἔπλεον

ἔρμια τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν κυμάτων. Τὸ ῥωσικὸν ταχύτερον καταναλωθὲν ἐπλησίασεν εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ πρῶτον ἀνετινάχθη. Τὸ δὲ ἕτερον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καίόμενον ἐσύρθη ἐν μέσῳ τῶν Τουρκικῶν πλοίων, τὰ ὅποια φοβηθέντα τὴν μετάδοσιν τοῦ πυρὸς ἔκοψαν τοὺς κάλους καὶ ἀναπετάσαντα τὰ ἱστία ἀπεμακρύνθησαν. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ ῥωσικὸς στόλος τὸν αὐτὸν διατρέχων κίνδυνον δὲν ἐπρόφρασε νὰ παραβιάσῃ τὰ πρὸ τῶν πυροβόλων τοῖ διελθόντα ἔχθρικά πλοία, τὰ ὅποια κατώρθησαν νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ὁμίσκου τοῦ Τσεσμέ. Ἀφοῦ δὲ καὶ οἱ Ῥῶσοι διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἤρχιταν συλλογιζόμενοι περὶ καταστροφῆς τοῦ ἐν τῷ στενωτάτῳ τούτῳ χώρῳ περικλεισθέντος ἔχθρικοῦ στόλου, καὶ ἀμέσως ἔστειλαν τέσσαρα πλοία ἵνα καταλάβωσι τὸ στόμιον καὶ ἐμποδίσωσι πᾶσαν ἐξοδὸν παρ' ἐλπίδα ὅμως ταῦτα παρασυσθέντα ὑπὸ τῶν ρευμάτων εἰς μάτην προσεπάθησαν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ συγκεντρωθῶσιν. Οὕτως ἀμφότεροι οἱ στόλοι εὑρέθησαν ἐκτεθειμένοι εἰς μέγαν κίνδυνον· διότι ὁ μὲν εἰς ἦτο συσσωρευμένος μεταξὺ ὑφάλων καὶ βράχων, ὁ δὲ ἕτερος διηρημένος καὶ ἀδυνατῶν νὰ χυρηγήσῃ ἀμοιβαίαν βοήθειαν.

Ὁ Χασὰν κατανοῶν τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεως παρέστησεν εἰς τὸν καπιτὰν πασᾶν τὸν μέγαν κίνδυνον τοῦ στόλου ἐκτεθειμένου ἐν τῷ στενωτάτῳ ἐκείνῳ ὄρμῳ, ἀλλ' οὗτος ἐμμένων ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἀπραξίας ἰδέᾳ, ἐθεώρει αὐτὸν ἀρκούντως ἐξασφαλισμένον ὑπὸ τὰ πυροβόλα τοῦ μικροῦ φρουρίου τοῦ Τσεσμέ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐγειρομένων κανονοστοιχιῶν. Ἀπαγορεύσας δὲ τὴν ἐξοδὸν οἰουδήποτε πλοίου, καὶ ζητήσας βοήθειαν ἐξ Ἑλλησπόντου, κατηνάλωσε πᾶσαν τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν εἰς διευθέτησιν τῶν κανονοστοιχιῶν. Ἀλλὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ ῥωσικὸς στόλος κατορθώσας νὰ συγκεντρωθῇ ἠτοίμαζε πυρπολικὰ δι' ἐκστρατείαν τρομερωτέραν πάσης ἐκ τοῦ συστάθην ναυμαχίας. Οὕτως ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς τὰ πυρπολικὰ ταῦτα ἐπροχώρησαν ὑπερασπιζόμενα ὑπὸ τοιῶν πλοίων τῆς γραμμῆς, μιᾶς φρεγάτας, καὶ μιᾶς βομβάρδας. Ἐν τῶν πλοίων τούτων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀντιναύρχου Γρέγγ' ἔφθασε πρῶτον ἐν τῷ στομίῳ τοῦ ὄρμου, καὶ διαμείναν ἐνταῦθα ἐπὶ πολὺ ἐκτεθειμένον εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου κανονοστοιχίας καὶ τῶν προεσπιζόντων τὸν στόλον τεσσάρων πλοίων, ἤρξατο νὰ ἐκσφενδονίζῃ συνεχῆ χάλαζαν πυραύλων, πολυβόλων, καὶ ἄλλων κατάστροφτικῶν πυροτεχνημάτων. Μετ' ὀλίγον ἐλθόντα καὶ τὰ ἕτερα δύο ἤρχιταν πυρπολῶν πῦρ, ἡ δὲ βομβάρδα προβαλοῦσα ἐξέριπτε τὰς τρομερὰς

αυτῆς βόμβας. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπλησίασαν καὶ τὰ δύο πυρῶν πολικᾶ, κυβερνώμενα ὑπὸ Ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν. Καὶ τὸ μὲν ἐν εἰς αὐτῶν παρακαίρως καὶ ἀνωφελῶς ἐκάη, διότι ὁ διοικῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταδώσῃ καλῶς τὰς διαταγὰς του εἰς τὸ ἐκ Σκλαβούνων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον πλήρωμά του· τὸ δ' ἕτερον εὐστόχως κυβερνήτην ἐφθασεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ ἀμέσως προσκολληθὲν διὰ τῆς ἀρπάγης ἐφ' ἑνὸς τῶν μεγαλειτέρων πλοίων ἐπυρπολήθη. Ἐν διαστήματι πέντε λεπτῶν τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον περιεζώσθη ὑπὸ φλογῶν, αἵτινες μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος μετεδόθησαν καὶ ἐπὶ τῶν φραττόντων τὸν λιμένα τριῶν ἑτέρων· οἱ πυρπολισταὶ καὶ τὰ πλοῖα ὡπισθοχώρησαν, ἵνα μὴ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀνατινασσομένων πλοίων ἐκσφενδονιζόμενον πῦρ, ὃ δὲ τουρκικὸς στόλος ἐφαπτόμενος ἕνεκα τῆς στενότητος τοῦ γώρου μετεβλήθη μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀπέρανταν πυρκαϊάν. Ὁ κόλπος τοῦ Τεσεμέ ὠμοίαζε πρὸς πύρινον ποταμὸν, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ γασεραὶ ἀντήχουν αἱ φωναὶ τῶν καιομένων. Τὸ μεγαλιέτερον μέρος τῶν πληρωμάτων εἶχον ἀπὸ τῆς προτερείας ἀποβῆ εἰς τὴν ξηρὰν, οἱ δ' ἐπὶ τῶν πλοίων ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν κολυμβῶντες διηθύνοντο πρὸς τὴν ἀκτὴν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πυροβόλα ὄλων τῶν πλοίων ἦσαν πεπληρωμένα, ἐξερρήγνυσκε καὶ ἐκσφενδόνιζον τὰς σφαῖρας κατὰ τῆς παραλίας. Ὅταν δὲ τὸ πῦρ μετεδόθη καὶ εἰς τὰς πυριταποθήκας, τρομεροὶ ἐξεπέμφθησαν κρότοι ἐκ μέσου τῆς τρομερᾶς πυρκαϊᾶς, καὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἐκσφενδονίζοντο τμήματα τῶν πλοίων, ἄνθρωποι ἐκπνέοντες, καὶ πτώματα ἠρωτηριασμένα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Χίου δραμόντες εἰς τὴν παραλίαν καλῶς διέκρινον τὰς διαφόρους σκηνὰς τῆς φρικαλέας ἐκείνης καταστροφῆς· δηλαδὴ τὴν θάλασσαν πεπυρακτωμένην, ἀνθρώπους κολυμβῶντας ἐν μέσῳ τῶν περικαύστων ναυαγίων, τὸ φεούριον καὶ τὴν πόλιν τοῦ Τεσεμέ ἄρδην κατασφροφόμενα, καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης κατοικοῦντας φεύγοντας πρὸς τὰ μεμακρυσμένα ὑψώματα. Πρὸς τούτοις ἠκούοντο τὰ ὄρη καὶ οἱ βράχοι σαλευόμενοι ἐκ θεμελίων καὶ ὑποχθονίως μυκώμενοι. Τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἐπιγεγόμενος τιναγμὸς, ὥστε ἐν Σμύρῃ ἠσθάνθησαν τὴν γῆν σειομένην· λέγεται δὲ ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἠκούσθη ὁ κρότος. Τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα ἐκινούντο ὡς δονιζόμενα ὑπὸ σφοδρᾶς λαίλαπος. Τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο θέαμα διήρκεσεν ἀπὸ τῆς μιᾶς μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρας μέχρι τῆς ἐβδόμης ἐωθινής.

Αἱ Ῥωσικαὶ κανονοφόροι ἔσωσαν τινὰς τῶν δυστυχῶν, ὅσοι ἀνατιναχθέντες εἰς τὸν ἀέρα, ἢ ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν πρὸ τῆς ἐκρήξεως ἐπλανῶντο κυλινδούμενοι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Μολοῦσι δὲ οἱ πλείότεροι τῶν Τούρκων κατώρθωσαν ν' ἀποθῶσιν, ὅλοι αἱ κέρξ ἀκαταῖ ἐκπῶύπτοντο ὑπὸ πτωμάτων. Ἐκυρπολιθήσαν δεκαπέντε μεγάλα πλοῖα, δυνάμει· ἐβδομήκοντα τεσσάρων μέχρις ἑκατὸν πυροβόλων ἕκαστον, ἐννέα τῶν δεκαπέντε μέχρι τριάκοντα κανονίων, καὶ πολλαὶ γαλέραι. Ἐν μόνον πλοῖον ἐζήκοντα πυροβόλων, καὶ πέντε γαλιόταις διέφυγον τὰς φλόγας, καὶ ἐζωγρήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων (*).

Ἄμα ἐν Κωνσταντινουπόλει διεδόθη ἡ εἰδήσις τῆς ἐν Τσεσμέ καταστροφῆς πανικός φόβος κατέλαβε τὸ διδάνιον. Οἱ πάντες ἔτρεμον μὴ ὁ Ῥωσικὸς στόλος παραβιάζων τὸν Ἑλλήσποντον παρουσιασθῆ καὶ πυραναλώσῃ τὴν πρωτεύουσαν, ἐπιβάλλον ἀτιμωτικὴν εἰρήνην ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τοῦ σεραγίου.

Ἐν τούτοις ὁ Ἐλφινστὼν ὀρκισθεὶς διὰ τῆς κεφαλῆς του εἰς τὴν Αἰκατερίναν τὴν διάβασιν τοῦ περιφήμου πορθμοῦ, ἐπέμενεν εἰς τὴν τολμηρὰν ἀπόφασίν του. Ὁ Γρέγγ καὶ πάντες οἱ Ἄγγλοι ἠσπάζοντο τὴν γνώμην του, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἰσχυρίζοντο ὅτι διὰ τὴν κινδυνώδη ταύτην ἐπιχείρησιν ἔλειπον πάντα τ' ἀναγκαιοῦντα. Ἐν πρώτοις τὰ πλοῖα εἶχον κατασφραῖ, τὰ δὲ πλωρήματα ἀποτελούμενα ἐξ ὀλίγων Ῥώσων, καὶ εἴκοσι χιλιάδων Ἀλβανῶν, Νιαυροβουνιωτῶν, Ἐπτανησιῶν, Μανιατῶν, καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ἐνεκα καὶ τῶν κόπων, καὶ τῶν ἀσθενειῶν, δὲν εὐρίσκοντο εἰς κατάσσειν πολέμου. Ἐπειτα ἔλειπον αἱ ζωοτροφίαι, καὶ τὰ πολεμοφόδια. Ἄλλ' ὁ Ἐλφινστὼν ἐπέμενε λέγων, ὅτι δι' αὐτὴν ἰδίως τὴν ἔλλειψιν τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαιῶν, ἔπρεπε νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἀμέσως τοῦ ἐμπνευσθέντος τρόμου, καὶ δι' ἐνὸς τολμηήματος κατευσθῶσιν τὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Ἀλέξιος ὁμοίως Ὀρλώφ, εἴτ' ἐκ μίσους εἴτ' δειλίας, δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῆ τὴν πρότασιν τοῦ πολυπαίρου Σκώτου, ἀλλὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος ὄνειρευόμενος ἤρξατο διαλογιζόμενος νῆαν πρὸς κατὰκτῃσιν αὐτῆς ἀκόπειραν. Οὕτως οἱ Ῥῶσοι ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας ἔμεναν

(*) Ἐν τῇ καταστροφῇ ταύτῃ τοῦ στόλου σπουδαιότατον μέρος ἔλαβον οἱ Ἑλληνας, ὡς πυρπολισταὶ ἰδίως. Ἐν τῇ Ἱστορικῇ Χρονολογίᾳ τοῦ Κυριακοῦ Μελετιῶτου ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς περὶ τούτου. «1770, ὁ ἐν Κύσαρ (Τσεσμέ) ἐμπρησμός τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀρχηγούτος τοῦ Παναγιώτου Ἀλεξοπούλου, καὶ ἀρχιναυαρχοῦτος τοῦ τῆς Ῥωσίας Ὀρλώφου.»

περιπλέοντες εις τὰς ἀκτὰς τοῦ Τασσμέ, συλλέγοντες ἐκ τῆς θαλάσσης πᾶν τὸ χρήσιμον κυνάγιον, δηλαδὴ πυροβόλα, λέμβους, καὶ ἄλλα. Ἐπὶ τέλους διαρπάσαντες καὶ τὴν κωμόπολιν τοῦ Τασσμέ, διενεώθησαν νὰ προσβάλλωσι τὴν Χίον, πλὴν μαθόντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ ἐστρέψαν τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Σμύρνην, θέατρον οὖσαν τότε φοινικωτάτων σκηνῶν. Οἱ ἐκ τῶν πυρποληθέντων πλοίων διασωθέντες Τούρκοι καταφυγόντες ἐνταῦθα λυσσωδῶς ἐξεδικήθησαν κατὰ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων. Χίλιοι ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν, ὁ δὲ παπᾶς θελήσας ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀγρίαν αὐτῶν ὀρμὴν ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ σφαγίον τῶν ἐξηγριαμμένων ἐκείνων. Πολλοὶ Ἕλληνες ἐπὶ λέμβων διασωθέντες ἦλθον εἰς τὸν Ὀρλώφ καὶ καθικέτευσαν αὐτὸν ἵνα τοὺς συντρέξῃ. Τοῦτο ὅμως μαθὼν ὁ πασᾶς παρεκάλεσε τοὺς ἐν Σμύρνην προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οἵτινες πέμψαντες αὐτῷ πρεσβείαν, τὸν παρεκάλουν ἵνα μὴ προσβάλλῃ τὴν πόλιν, προσιθήμενοι, ὅτι μόνη ἡ ἐμφάνισις τοῦ βρωσικοῦ στόλου θέλει δώσει τὸ σύνθημα τῆς σφαγῆς καὶ τῶν ὑπολοίπων ἐκεῖ χριστιανῶν. Ὁ Ὀρλώφ εἰσακούσας τὰς εὐλόγους ταύτας παραστάσεις, δὲν ἠθέλησεν ἵνα διευθυνθῇ καὶ κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἐν τούτοις μαθὼν, ὅτι ὀθωμανικὰ τινα πλοῖα εὕρισκοντο ἐν Ἑλλησπόντῳ διάταξε τὸν Ἑλφινιστῶνα νὰ προσβάλλῃ εἰς καταδίωξιν αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀνὴρ ἄριστος Σκῶτος δραξάμενος τῆς περιστάσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διακαεστέρας τῶν εὐχῶν του, ἀμέσως ἀνεπέτασε τὰ ἱστία, καὶ τὴν 26 Ἰουλίου, περὶ τὴν πέμπτην τῆς ἐσπέρας ὥραν, προσβαλλὼν τὰ πρῶτα φ. θύρια, καὶ ἐν μέτρῳ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς εἰσελθὼν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, προχωρεῖ καὶ χωρὶς νὰ καταδεχθῆ νὰ ῥίψῃ οὔτε ἐν πυροβόλον κατὰ τῶν φρουρίων, ἀγκυροβολεῖ ἐν μέσῳ τοῦ πορθμοῦ, διατάσσει νὰ σημάνωσιν αἱ σάλπιγγες, νὰ κροτήσωσι τὰ τύμπανα, καὶ μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀδιαφορίας πίνει τὸ τσίον του εἰς ὑγίαν τῶν Τούρκων, ὑβρίζων καὶ ἀναθεματίζων τοὺς ἀνδρῶν. Ῥώσους, οἵτινες δὲν τολμῶσι νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι. Μετὰ δὲ τὸ ἀνδραγάθημα, καίτοι πνέοντος ἐναντίου ἀνέμου, ἀφθεῖς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βεῦματος τῆς καλιβρίας ἐξέρχεται καὶ ἐνοῦται μετὰ τῆς μοῖρας του.

Ὁ Ὀρλώφ μὴ τολμήσας νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνδρείου Σκώτου, ἀπεράσισε νὰ διαχειμᾶσῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καὶ καταλαμβάνων τὰς περὶ τὸν Ἑλλησπόντον νήσους διακόψῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγκοινωνίαν, μέχρις ὅτου λαθῶν ἐκ Πετροπόλεως ἐπικουρίας ἀποπειραθῇ τὴν διάβασιν αὐτοῦ ὅθεν ἐκλέξας τὴν Ἀἴμνον

καὶ ὡς κατάλληλον χειμάδιον, καὶ ὡς ἀρετηρίαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματα πρὸς κατάληψιν αὐτῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1770) διέτριβον ἐν Ἀθῶνι μονάζοντες τρεῖς πρῶτον πατριάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Κύριλλος ὁ Β', Σεραφεῖμ ὁ Β', καὶ Σαμουὴλ ὁ Α'. Ἐκ τούτων ὁ δεύτερος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, δραπέτουςας κατέφυγεν εἰς τὸν ῥωσικὸν στόλον, καὶ ἐντίμως ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τε τοῦ Ὀρλώφ καὶ παντὸς τοῦ στρατοῦ, ἤρξατο ἐκδίδων ἐγκυκλίους, ἐπιστολάς, δι' ὧν προέτρπε καὶ ἐξάρκιζε τοὺς Ἕλληνας ἵνα ἐμμείνωσιν ἐν τοῖς ὅπλοις, ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους ἀγωνιζόμενοι. Τὰ πατριαρχικὰ ταῦτα γράμματα λαβὼν καὶ ὁ μητροπολίτης Εὐρίπου Γεδεών, δι' ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου ἐπεμφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν πατριαρχεύοντα Θεοδοσίον τὸν Β'. Οὗτος δὲ μεταβιβάσας αὐτὰ διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου εἰς τὴν Ἰψήλην Πύλην, πικρῶς κατέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Σεραφεῖμ, ἐγγυκόμενος μετὰ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνοδοῦ περὶ τῆς πρὸς τὸν σουλτάνον πίστεως τῶν χριστιανῶν. Ἐπειδὴ ὁμως αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι μεγάλῃ ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καὶ δι' ἄλλεπαλλήλων ταχυδρόμων οἱ κατὰ τόπους Ὀθωμανοὶ διοικηταί, ἀγνοοῦντες τίς ἦτο ὁ Σεραφεῖμ, κατήγγελλον τὴν ἀπιστίαν τοῦ πατριάρχου, ὁ Θεοδοσίος περίτρομος ἐξέδωκε σιγγιλιώδη γράμματα, δι' ὧν ἐνουθέτει τὸν λαὸν νὰ ἐμμένῃ ἡσυχάζων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου, οὐδεμίαν δίδων προσοχὴν εἰς τὰ ληρήματα τοῦ καθηρημένου Σεραφεῖμ, προσεπισυνάψας εἰς πίστωσιν καὶ τὴν συνοδικῶς γενομένην αὐτοῦ καθαίρεσιν, δι' ἧς ὡς ἀποστάτην, καὶ ταραχοτοῖδον καὶ ἄνδρα αἱμάτων ἀπεγέμνον αὐτὸν πάσης λερατικῆς ἀξίας καὶ τάξεως, καὶ ὅλως καθῆγεν. Ὁ σουλτάνος πέμψας ἀμέσως στρατὸν εἰς Ἀθῶνα κατέσχε καὶ ἐδήμειυσε πᾶσαν τὴν ἀκίνητον περιουσίαν τοῦ δραπέτου, καὶ πρόστιμον ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκεῖ μονάς (1).

Μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι συναλλόντες ἐκ τοῦ τρόμου δραστηρίως εἰργάσθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀπειλουμένης πρωτευούσης. Ἐν ἔτει 1768 ἡ Γαλλία ἐπισπεύδουσα τὸν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πόλεμον ἀπέστειλε μυστικῶς παρὰ τῷ Χάνῃ τῆς Κριμαίας τὸν πολυμήχανον βαρὸνον Γόττ. Οὗτος δὲ ἀποκτῆσαι τὴν εὐνοίαν

(1) Σερβίου Μικραίου, Πατριαρχικὴ πεντηκονταετηρίς, τομ. Γ'.

τοῦ Κρίμ Γκεράη, καὶ μυριοτρόπως δι' αὐτοῦ ἐνεργήσας πρὸς κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Αἰκατερίνης πολέμου, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου⁽¹⁾, καὶ πάντα ἐκίνησε λίθον ἕνα λάβη θέσιν ἐν τῷ τουρκικῷ στρατῷ, ὑποσχόμενος εἰς τὸν σουλτάνον τὴν ἐπιστημονικωτέραν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Τούρκων συστήματος. Ὁ Μουσταφᾶς ἐκτιμῶν τὰς στρατιωτικὰς γνώσεις τοῦ ἀνδρὸς διώρισεν αὐτὸν ἐπιβεωρητὴν τοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ δὲ τότε ἐπιθεωρήσας ἀμέσως τὸ ὄπλοστάσιον, ἀνεγνώρισε τὴν ἔλειπνὴν τῶν Τούρκων κατάστασιν. Ἄρπαγες ἐργολάβοι ἀναδεχόμενοι τὴν προμήθειαν τῶν ὀπλων καὶ πολεμεφοδίων ἐκλεπτον ἀσυστόλως τὰ χρήματα, πάντα ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν ἀπολύτων ἀναγκῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Οὕτως ἐν τῷ ὄπλοστασίῳ, ἀντὶ παντός ἄλλου πολεμεφοδίου, εὔρεν ὁ τότε σωρὸς τινὰς ἐξ ὀπλων πρὸ αἰῶνων κυριευθέντων. Ὅθεν δραστηρίως καὶ εὐσυνειδήτως ἐργασθεὶς ἐφωδίασε τὸ κράτος μὲ τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικόν, καὶ ἔφερεν ἐκ Γαλλίας διάφορα στρατιωτικὰ συγγράμματα πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν αξιωματικῶν. Δεινὴ ὅμως μετ' ὀλίγον ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ὑπὸ τε τῶν πρῶν ἐργολάβων, καὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων αξιωματικῶν, δυσχερῶς βλεπόντων ἕνα φράγκον ἐπὶ κεφαλῆς των. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἐπῆλθεν ἡ ἐν Τσεσιμέ καταστροφή, καὶ ὁ σικεπεῖα αὐτῆς κίνδυνος τῆς Κωνσταντινουλῆς, καὶ πρὸς κατάπαυσιν τῶν παραπόμων, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὁ τότε ἐστάλη διὰ τὴν ὀχυρώσιν τὰ ἐν τῷ πορθμῷ τούτῳ φρουρῖα, καὶ λάβη ὅλα τὰ μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν οἰασθῆποτε ἀποκείρας τῶν ἐχθρῶν πρὸς διάβασιν αὐτοῦ.

Ἐλθὼν ὁ τότε εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, καὶ ἐνζήλωσ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ φρουράρχου Μολδοβαντζῆ, πρῶν μεγαλοῦ βιζήριου, ἔστησε τέσσαρας κανονστοιχίας, τῶν ὁποίων τὰ διασταυρούμενα πυρὰ κατεκεραυνοδόλουν πᾶν ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ πλέον. Συγχρόνως δ' ἐπεσκευάσθησαν τὰ παλαιὰ τῶν φρουρίων τείχη, ἠτομαίσθησαν πυρπολικά πλοία, καὶ ἀδιαλείπτως στρατὸς καὶ αξιωματικοὶ ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν σκοποβολήν. Οὕτως ἐν ὀλίγαις ἑβδομασίαις ἡ διάβασις τοῦ Ἑλλησπόντου κατέστη πλέον ἀδύνατος⁽²⁾.

(1) Κατὰ τὸν τότε ὁ Κρίμ Γκεράης ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Κερκύρας ἱατροῦ Συροπούλου, ἀποσταλέντος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας (Mémoires de Font, Amsterdam, 1784, II σελ. 268—272).

(2) Τὴ περὶ ὀχυρώσεως τοῦ Ἑλλησπόντου κατὰ πλάτος ἀφηγηταὶ ὁ τότε ἐν τοῖς περιήρησι αὐτοῦ ἐπισημασμένους (tom III, σελ. 38—96).

Ὁ Ἐλφιστων μετὰ τὸ πρῶτον τόλμημα, μάτην περιμένων δευτέραν περίστασιν πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐπιχείρησιν, ἄμα εἶδεν, ὅτι ὁ Τόττ κατέστησε τὸν πορθμὸν ἀπόρρητον, ἐφύραζεν ἐκ λύσσης, καὶ ὑβρίζων, καὶ ἀναθεματίζων συνέτριψε τὸ πλοῖόν του ἐφ' ἐνὸς σκοπέλου. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ παράφορος Σκῶτος ἐπιβίβασθεὶς εἰς Ἀγγλικὸν πλοῖον ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Αἰκατερίναν, ἥτις παρ' ἐλπίδα ψυχρῶς αὐτὸν ὑποδεχθεῖσα κενυ οὐδεμίᾳ ἀμοιβῆς ἀπέπεμψε.

Μετὰ τὴν ἐν Τσεσμέ ἦταν ὁ Χοζαμεδιν καθρέθη τοῦ ἀξιώματος, καὶ καπιτὰν πασᾶς διορίσθη ὁ γηραιὸς Τζαφέρ⁽¹⁾. Ἡ θέσις αὕτη κατὰ δίκαιον λόγον ἀνῆκεν εἰς τὸν γενναῖον Χασάν τὸν Τζεζαϊρλῆν, ὅστις παρ' ἐλπίδα καὶ κατηγορήθη ὡς συντελέσας εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ στόλου. Ἄλλ' οὗτος πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος τὴν ἀδικίαν, ἀπεφάσισε δι' ἐνδόξου τολμήματος νὰ διαλύσῃ τὴν συκοφαντίαν. Ὅθεν μόλις θεραπευθεὶς ἐκ τῶν πληγῶν ἦλθεν εἰς Ἑλλήσποντον, καὶ συλλέξας τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρείων⁽²⁾, ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἕν μόνον πιστόλιον καὶ ἕν ἐγχειρίδιον, ἀποφασίζει νὰ λυτρώσῃ τὴν πολιορκουμένην Ἀἴμνον. Ἐπὶ τρεῖς περίπου μῆνας ἐπολιόρκει τὸν νῆσον ταύτην ὁ Ὀρλώφ διὰ τε τοῦ στόλου, καὶ τῶν ἀποδάντων στρατευμάτων. Ἡ δὲ φρουρὰ αὐτῆς ἠρωϊκῆν ἀντιτάξασα ἀντίστασιν ἠναγκάσθη τὴν 24/6 Ὀκτωβρίου νὰ συνθηκολογήσῃ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Χασάν ἀποβιβάζεται τὴν νύκτα τῆς 27/9, καὶ λάθρα εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον καταβιάζεται τὴν λευκὴν σημαίαν, καὶ ἀναπετάσας τὴν ἐρυθρὰν διατάσσει ἐξοδον. Οἱ Ῥῶσοι ἐξ ἀπροόπτου προσβληθέντες καταλαμβάνονται ὑπὸ πανικοῦ φόβου, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὰς κανονοστοιχίας ὀρμῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐπιβίβασθέντες κόπτοῦσι τ' ἀπόγεια καὶ ἐν σπουδῇ ἀναχωροῦσι. Μετὰ τὴν ἐπονείδιστον ταύτην ἦταν ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἐπιβίβασθεὶς ἐπὶ τῆς ταχυτέρας φρεγάτας ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἰταλίαν⁽³⁾, παραγγείλας εἰς τὸν Σπριτώφ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στόλον εἰς

(1) Ὁ Χοζαμεδιν ἀπέβιασε μετ' ὀλίγον ἐκ λύσης. Ἐν τούτοις ὁ σουλτάνος σεβόμενος τὴν μνήμην τοῦ πάππου αὐτοῦ Τζανούμ Χότσα τοῦ Κορωναίου, τὸν μὲν υἱὸν τοῦ Χοζαμεδιν Ἀβδουλάχ διορίσει διοικητὴν τῆς γαλέρας τοῦ πατρὸς του μὲ βαθμὸν πλοίαρχου, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Μουσταφάμπεην ὀπασπιστὴν τοῦ Τόττ.

(2) Ὁ Σαλαβεϊβῆς λέγει 1300.

(3) Ἐν τούτοις ἄρματα ἐν Ἰταλίᾳ ἤμνησαν τὴν γενναϊότητα τοῦ Ὀρλώφ, εἰς ἃν ἡ Αἰκατερίνα ἀπέδωκε τὸν τίτλον Τσεσμέρακι, κόψασα εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ μετάλλια, καὶ ὅποια ἐξαικοῦνται καὶ περιγράφει. οὐ Τριώ (Medailles del Empire de Russie

Ναῶνα. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦντες τὸ μεγαλειότερον μέρος τῶν πληρωμάτων παρέστησαν εἰς τὸν Ῥώσσον ναύαρχον, ὅτι ἡ ἐν Γαλλία ἢ Ἰταλία παραχείμεσις τοῦ στόλου θέλει εἶσθαι πολυδαπανώτερα τῆς ἐν Αἰγαίῳ, ἐν ᾧ ὑπῆρχον νῆσοι καὶ εὐλίμενοι, καὶ εὐφοροί, καὶ εὐάλωτοι· καὶ ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ παντελῆς αὕτη ἐγκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων, ὅσον ἀδίκος τόπον καὶ ἐπιζήμιος διὰ τὴν Ῥωσσίαν θέλει ἀποβῆ, διότι εἰς εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις προσκαλούμενοι οἱ Ἕλληνες εἰς σύμπραξιν, οὐ μόνον δὲν θέλουσιν ἀκούσει αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄπλα θὰ λάθωσι κατὰ τῶν Ῥώσσων. Ὁ Σπιριτῶρ καταπεισθεὶς ἐκ τῶν εὐλόγων τούτων παραστάσεων συνήνεσεν ἕνα διαχειμῶσθ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καὶ ἀνέθετο εἰς τὸν Ψαρὸν τὴν ἐκλογὴν τῆς πρὸς ναύσταθμον καταλληλοτέρας νήσου. Οὕτω δὲ ὁ Μικῶνιος ναυηγὸς ᾠδήγησε τὸν στόλον εἰς Πάρον⁽¹⁾.

Μετὰ τὴν ἐκ Αἰήνου φυγὴν τῶν Ῥώσσων οἱ νικηταὶ διήρπασαν τὴν πόλιν, καὶ πολλοὺς τῶν χριστιανῶν κατέσφαξαν⁽²⁾.

par P. Ricard de Tiregale. Postdam 1772). Ἐν Αἰδόνῳ διατρέβων ὁ Τσεαμίσκος οὗτος παρήγγειλεν εἰς τὸν Ἀκέρτιον ἕνα ζωγράφον τὴν ἐν Τσεαμὲ μάχην εἰς τέσσαρας πίνακας, διατάξας καὶ πρὸς ἐπιδοθήσθαι τῆς φαντασίας τοῦ ζωγράφου ἵν' ἀνακινηθῆ εἰς τὸν ἄερα ἐν πολεμικῶν κλοῖον (Κούμα, Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων πράξεων. Τόμ. 10, σελ. 346).

(1) Εἰς ἐξιστόρησιν τῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ὑποκινηθείσης ταύτης ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔλαβον πρὸ πάντων ὑπ' ὄψιν τὸν Γάλλον Κλαυδίον Ῥουλιέρ, (Rulhières) τὸν ὁποῖον ἐν πολλοῖς καὶ κατὰ λέξιν μετέφρασα. Ὁ διάσημος οὗτος ἱστορικός, γραμματεὺς διατελέσας τῆς ἐν Πετροῦπόλει γαλλικῆς πρεσβείας, κατέγραψεν ἐπὶ εἰκόσε δύο ὀλόκληρα ἔτη εἰς συγγραφὴν τοῦ περιφήμου συγγράμματός του Ἐν Ἡνωσιστῶν ἀναρχία (L'Anarchie en Pologne), ἐν ᾧ ἡ ἐξιστόρησις τῶν ἐν Ἑλλάδι κατέχει ὀλόκληρον τὸ δωδέκατον βιβλίον. Οὗχ ἦσαν ἕως ἀνέτρεξα καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς, ὡς τὸν Hammer (Histoire de l'Empire ottoman, tom. XVI), τὸν Σαλαβερίην (Hist. de l'Emp. ottom. III—IV), τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῆς Δίκαιερίνης (Vita e Fasti di Caterina II, Lugano, 1787, III), τὸν Choiseul Gouffier, (Voyage Pittoresque de la Grèce, tom. I), τὸν Rouquerville (Histoire de la régénération de la Grèce, I), τὸν Κούμαν (Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων, 10), τὴν Ἱστορίαν τοῦ παρόντος πολέμου ἀναμεταξὺ Ῥουσσίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς Πόρτας, Ἐνετίησι 1770 (Τόμ. 3), τὴν ἔκθεσιν τοῦ Peyssonnel (Dallanvay, Constantinople Ancienne et Moderne tom. II, σελ. 61), καὶ τὸν Raffenet. (Ἐκ τοῦ τελευταίου συγγράμματος μετέφρασα καὶ διὰ τῆς Πανδώρας ὁ μακαρίτης Γ. Ζαλακώστας ἐδημοσίευσεν τὴν περιγραφὴν τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως. Ὁλόκληρον δὲ τὸν Ῥαφενέλ μεταφράσας ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Κ. Κοκκίδης). Σημειωτέον δεῖσθαι πάντες οὗτο: ἀνετίγραψαν τὸν Ῥουλιέρ.

(2) Ὁ ἐν Μιτυλήνῃ ἐξορίστος πατριάρχης Μελέτιος ἀφηγγεῖται οὕτω τὰ ἐν Αἰήνῳ λαβόντα χῶρον. «Ὁ δὲ ἕκαστος χριστιανὸς ἕνα εἰνὸν καὶ πέρα θειῶν ὑπέστησαν

Παραχειμάσας ὁ στόλος ἐν Ναούσῃ τῆς Πάρου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους 1771 ἐκυρίευσεν καὶ τὰς ἐξῆς νήσους, ἦτοι Μήλον, Κίμωλον, Πολύκανδρον, Σίκινον, Ἴον, Θήραν, Ἀμοργόν, Νάξον, Μύκωνον, Δῆλον, Τήνον, Ἄνδρον, Κέα, Κύθνον, Σέριφον, Σίφνον, καὶ Ἀντίπαρον. Ἐκάστη δ' ἐξ αὐτῶν διωκεῖτο ὑπὸ συνδικῶν καὶ ἐνὸς καντσιλιέρη, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς κοινότητος. Οὕτως ἡ μὲν Τήνος εἶχεν ἑννέα συνδικούς, ἡ Ἄνδρος ὀκτώ, ἡ Θήρα καὶ ἡ Πάρος ἕξ, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ἀνὰ τέσσαρας ἢ τρεῖς (*). Ἐπιταγῇ τοῦ Σπυριτῶφ οἱ Αἰγαιοπελαγίται ὠρκίσθησαν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνκν. Τὸ δ' ἔγγραφον τῆς ὀρκωμοσίας τῶν Μυκωνίων, ἐν πρωτοτύπῳ περιωθθὲν, ἔχει ὡς ἐξῆς.

« Ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι ὀμνύομεν εἰς τὸν Παντοδύναμον Θεόν, ὅτι θέλει εἰμεσθεν πιστοὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τῆς μεγίστης βασιλίσης καὶ αὐτοκρατορίσης πάσης Ῥωσσίας Αἰκατερίνης Ἀλεξίου, ὁμοίως καὶ τῆς πατρίδος μας, καὶ δὲν θέλομεν στοχασθῆ οὔτε συγγένειαν, οὔτε ἰντερέτο, οὔτε φιλοπροσωπίαν ὅταν τρατάρεται ὑπόθεσις διὰ τὴν μεγίστην βασιλίσην τῆς πατρίδος μας καὶ ξένων προσώπων, ἀλλὰ νὰ κάμνωμεν νὰ διδεται τὸ δίκαιον ἐκεينوῦ ὅπου τὸ ἔχει ἔτι ὑποσχόμεθα νὰ δουλεύωμεν ὅλα αὐτὰ μὲ καθαρότητα εἰς τὰ πάντα, φυλάττοντας καὶ τὰ μυστικὰ ὅπου ἤθελε μᾶς διορίσουν

μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἀγαρηῶν ἐῶμεν λέγειν. Πολλοὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀνηλεῶς ἀνῆρθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ἕτεροι δὲ εἰς τὸ παντελὲς ἀπεγυμνώθησαν, τινὲς δὲ καὶ φυγάδες ἐγένοντο, φανευθέντος καὶ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν κύρ Ἰωακείμ Χίου, καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπονομαζομένης κατακρημνισθείσης. » Ὁ αὐτὸς δὲ Μελέτιος διὰ μακρῶν ἐξιστορεῖ τὰς ἐν Μιτυλήνῃ διαπραχθείσας ὑπὸ τῶν Τούρκων ὠμότητας, ἅμα τῶ ἀπόπληφ τοῦ ἐκαὶ ἑλλιμεμισθέντος Ῥωσσικοῦ στόλου μετὰ τὴν ἐν Τσοσμί νίκην. (Πανδώρα, Τόμ ΙΔ, σελ. 574—75).

(*) Breve descrizione dell'Arcipelago, e particolarmente delle diciotto isole sottomesse l'anno 1771 al dominio Russo, del conte Pasch di Krienen etc. Livorno 1773.—Ὁ συγγραφεὺς τὴν περιγραφὴν ταύτην Ὀλλανδῶς δουδεβίκος Πάσχ Φάν Κρίνεν, ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ῥωσσικῷ στρατῷ, ἐνῆργησεν τότε διαφόρους ἐν ταῖς νήσοις ταύταις ἀνασκαφὰς, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ μνημείων, ἀνεκάλυψεν ἐν Ἴφ αὐτῶν τὸν τάφον τοῦ Ὀμήρου, φέροντα τὸ ἐξῆς ἐπιγράμμα. « Βοῦλος ἐποίησε Σμυρναίου. Ἐνθάδε τὴν ἱεράν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει ἀνδρῶν ἠρώων κοσμήτορα θεῖον Ὀμηρον. » Ἡ εἰδησις αὕτη μέγαν παρήγαγε κρότον, καὶ πολλὰ ἐγράφθησαν περὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τοῦ μνημείου, τὸ ὅποιον παραλαβὼν ὁ Κρίνεν ἔφερεν εἰς Λιβόρνον, προτιθέμενος ἵνα τὸ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ῥωσσίας Φρεδερίκου Β'. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Κρίνεν μετὰ σημειώσεων ἀνετύπωσεν ὁ Ρὸς (Graf Pasch van Krienen beschreibung des Griechischen Archipelagus etc: abdruck von Ludwig Ross. Halle 1860).

οι μεγαλιώτεροι μας· και τελευταίον διά τήν καθαρὰν δούλευσιν τῆς μεγίστης βασιλείας μας και πατρίδος μας δὲν θέλομεν λυπηθῆ οὔτε τὰ ὑπάρχοντά μας και τήν ἰδίαν μας ζωὴν. Και διὰ βεβαίωσιν τοῦ ὅρκου ἀσπαζόμεθα τὸν τίμιον σταυρὸν και τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, και ὑπογραφόμεθα.

1771 Μαρτίου 7.

Γκιουζέπης Πάγκαλος ἀφέρμων.

Δομένγος Ἀρτακηνὸς ἀφέρμων.

Ἰωάννης Παπαδάκης ἀφέρμων.

Γρηγόριος Ἀρτακηνὸς κανσιλιέρης μαρτυρῶ (!) ».

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ Ψαρὸς, αἰτῆται τῶν συμπατριωτῶν του Μικωνίων (!), διωρίσθη ἐπιμελητὴς ὄλων τῶν ὑποταχθέντων νήσων, και ὡς τοιοῦ-

(!) Πανδώρα, φολ. 312.— Γ. Γρυπάρη, ὑπόμνημα περὶ τῶν εἰς τὴν Μύκονον ἀνηκουσῶν ἐρημονήσων. Τὰ περὶ Μυκῶνου ἔγγραφα παρέλασον ἐκ τῆς Πανδώρας ἥτις ἀνετύπωσεν αὐτὰ πληρέστερον τοῦ Κ. Γρυπάρη.

(2) Ἐν τῇ ἔνω διατριβῇ καταχωρεῖται: και τὸ ἔξῃς τοῦ Σπυριδῶφ πρὸς τοὺς Ἀγαιοπελαγίτας ἔγγραφον περὶ διορισμοῦ τοῦ Ψαρῶ. «Κύριοι προεστοί. Τὴν ἀναφορὰν ὑποῦ μᾶς ἐδώσατε παρακαλῶντάς μας διὰ τὸν τελέντε τῆς βασιλικῆς φλότας Ἀνωτάτω Ψαρῶν, ὑποῦ εὐρίσκεται μὲ ἐμένα, τὸν ὅποιον διαλέγετε διὰ τὰ νησία σας ὅλα ἐπιτροπον και ἐπιτηρητὴν σας, και ἀπὸ ἐμένα εἶτι ὑπέθεσας ἔγομεν διὰ τὰ νησια σας νὰ δίδωνται εἰς αὐτόν, και αὐτὸς νὰ τὰς ἐνεργῇ, τοῦ ὅποιου νὰ δώσω και ἄδειαν ὑποῦ νὰ περιέλθῃ εἰς ὅλα τὰ νησία διὰ νὰ βάλῃ τὰ πράγματα εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐγ' ἀπὸ τὰς παρακαλίσεις σας δὲν ἀπαφύγω, μὲ τὸ νὰ ἤξεύρω ὅτι ὁ κύρ Ψαρὸς εἶναι Ῥωμαιοῦ, γεννημένος εἰς τὴν νῆσον Μύκονον, ὁ ὅποιος εὐρίσκεται εἰς τὴν δούλευσιν τῆς μεγίστης βασιλείας ἡμερατορίας μας τελέντε τοῦ στόλου της μὲ καλὴν σύστασιν, και ἔδειξε μὲ τὴν γνώσιν και ἡμετερίαν του εἰς τὰ πολεμικὰ και ἄλλα καλαῖς δούλευσας· ὅμως μὲ τὸ νὰ τὸν διαλέγετε ὅλοι διὰ ἐπιτροπον και ἐπιτηρητὴν σας, σὰς τὸν δίδω, ἔχωνας και ἄδειαν ὑποῦ νὰ περιέλθῃ εἰς ὅλας σας τὰς νήσους, μὲ ὅχι νὰ παραιτήσῃ τὴν βασιλικὴν δούλευσιν και τὸν τόπον τοῦ ὀφικίου του ὡς τελέντε τοῦ στόλου μας, ὅπου ὅταν δὲν κάρην χρεῖαν διὰ λόγου σας νὰ παραιτῇ και νὰ πέρῃ τὸν τοῦ ὀφικίου του. Κύριοι προεστοί, ἕνας ἐπιτροπος δὲν ἡμπορεῖ μόνος του· μένον τὸ ὀλιγώτερον ἀπὸ κάθε νησι νὰ ᾔη ἕνας ἐμπιστευμένος προεστὸς μὲ αὐτόν διὰ κάθε του συμβουλήν και βοήθειαν, και ἄλλοι μικρότεροι ὅπου νὰ τοὺς στέλνῃ εἰς τὰς δουλευσας του. Και ὅταν ὁ ἐπιτροπος σας περιέρχεται εἰς τὰς νήσους οἱ προεστοί ὅπου εἶνε μὲ αὐτόν πρέπει νὰ μένουν ὅπου ἐγὼ εὐρίσκομαι, καὶ νὰ γίνεταί κάθε πρᾶγμα διὰ τὴν φλόταν, και νήσους μὲ εὐκολίαν, και ἀπ' αὐτοὺς νὰ λαμβάνωμεν και κάθε εἰδήσιν. Ἐκεῖνο ὅπου κάμεν χρεῖα καὶ νὰ μακνηνέρεται μὲ ὅλους ὅπου μὲ αὐτόν εὐρίσκονταί, τὸ ἀφίνα εἰς τὴν διάρκεια σας ὅπου νὰ μείνῃ εὐχαραστημένος. 1771 Ἰανουαρίου 18, εἰς τὸ Ἀρχιεπίσκοπος εἰς τὴν νῆσον Πάρον, πόρτο τῆς Νάουσας, εἰς τὸ Ῥωστικὸν πολεμικὸν καράβι ὀνομαζὸν Εὐρώπα. Ἄμειράλιος Γρηγόριος Σπυριδῶφ.»

τος εξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν περὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Ῥώσων πολέμου.

• Πρὸς τοὺς προεστῶτας καὶ ὅλον τὸ κοινὸν τῆς νήσου Μυκόνου τὸ χαίρειν.

• Ὁ ὑπέρλαμπρος καὶ ὑπερένδοξος ἡμῶν γενεράλης καὶ καθαλιέρης διαφόρων τάξεων πληρεξούσιος τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος κύριος κύριος κόμης Ἀλέξιος Ὁρλώφ μὲ διώρισε νὰ κοινολογήσω ἐγγράφως εἰς ὅλα τὰ ὑποταχθέντα νησιά εἰς τὴν αὐτῆς Μεγαλειότητα, ὡς ἐπιτηρητῆς τῶν αὐτῶν ὅπου εἶμαι, ὅτι ἡ ἀνάκωχῆ τῶν ἀρμάτων, δηλαδὴ ἡ τρέβα τῶν τε Ὀθωμανῶν καὶ τοῦτε βασιλείου τῆς Ῥωσσίας, ἐτελειώθη, καὶ ἄρχισε πάλε ἀπὸ τοῦ νῦν πόλεμος καὶ ἐλπίζομεν, θείᾳ δυνάμει διὰ προσθειῶν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὰ θεοσεβῆ καὶ τροπαιοῦχα ἄρματα τῆς ὑψηλοτάτης καὶ εὐσεβεστάτης ἡμῶν ἡμῶν βασιλίσσης κυρίας κυρίας ἱμπερατρίτσας Αἰκατερίνης τῆς δευτέρας, καὶ εἰς τὴν γενναϊότητα καὶ μεγαλοφυχίαν τοῦ ὑπερεκλάμπρου καὶ ὑπερένδοξου ἡμῶν αὐθεντὸς κόμητος Ἀλεξίου τοῦ Ὁρλώφ, πῶς θέλει κατατροπωθῆ ὁ ἐχθρὸς τοῦ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος. Διὰ τοῦτο διορίζομεν καὶ τοῦ λόγου σας ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ φυλάττετε μὲ ἀγρυπνον καὶ ἀσπρᾶτον ὀφθαλμὸν τὰς προτέρας φυλάξεις καὶ διαταγὰς, ὅπου εἰς καιρὸν κατ' ἀρχὰς πολέμου σὰς ἐδώσαμεν ἀπροφαίστεως.

• Ὁλος ἐδικὸς σας καὶ καλοθελητῆς σας Ἀντώνιος Ψαρὸς η' (*).

Τὴν 27 Ὀκτωβρίου ὁ Ῥωσικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ ὀγδοήκοντα πλοίων, μικρῶν καὶ μεγάλων, ἐπρουσιάζθη πρὸ τῆς Μιτυλήνης καὶ εἰς δύο διαμοιρασθεῖς μέρη ἤρχισε νὰ βομβαρδίξῃ τὴν πόλιν. Τὴν δὲ 2 Νοεμβρίου ἀποβάντα τὰ στρατεύματα ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν, καὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας τῶν Ὀθωμανῶν. Οὗτοι περίτρομοι κλεισθέντες ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀνεθάρρησαν μετ' ὀλίγον, καὶ εἰς πεντακοσίους συμποσούμενοι ἐξῆλθον καὶ ἐφόρησαν κατὰ τῶν Ῥώσων, πλὴν ἠττηθέντες μετὰ ζημιῶν ὑπεχώρησαν, καὶ αὐθις κατεκλείσθησαν. Οἱ δὲ Ῥῶσοι κανονοβολήσαντες κατ' αὐτῶν ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, διήρπασαν ἐπὶ τέλους τὰ οἰκήματα τοῦ διοικητοῦ Ὀσμὰν πασᾶ, καὶ τοῦ μουσελίου Καλίλ βέη, ὡς καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, καὶ ἀπῆλθον παραλαβόντες ὅλα τὰ ἐκεῖ ἐλλειμνισμένα

(*) Δύτιαι.

πλοῖα, ἐν οἷς καὶ τρεῖς πολεμικά. Μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῶν οἱ Τούρκοι ἐμελέτησαν γενικὴν τῶν χριστιανῶν σφαγὴν, πλὴν διὰ τῶν ἀποτροπῶν τοῦ διοικητοῦ, καὶ τοῦ ἐκ Σηστοῦ σπεύσαντος Χασάν Τζεζαΐρλή, τότε καπιτάν πασά, παρεμποδίσθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μισθοῦ ἐκείνου βουλευμάτος (¹).

Ὁ Ῥωσσοὶκὸς στόλος ναυλοχῶν ἐν Πάρῳ εὐκόλως ἠδύνατο, ἐπιφελοῦμενος καὶ τοῦ τρόμου τῶν Τούρκων, καὶ τοῦ παρὰ τὸν Δεῦναβιν σπουδαίου αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωμανζῶφ περισπασμοῦ, καὶ τὰς κατακτήσεις νὰ ἐπεκτείνῃ, καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματι νὰ ἀπελευθερώσῃ. Παρ' ἐλπίδα ὅμως οἱ διοικούντες αὐτὸν ἢ ἐξ ἀνανδρίας ἢ καὶ ἀπειρίας εἰς οὐδεμιᾶς σπουδαίας ἐπιχειρήσεως τὴν ἐκτέλεσιν μετὰ ζήλου προέβησαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ ὀθωμανικὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου διατρίβων, ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τῶν παρακειμένων νήσων Τενέδου, Ἀθήμων, καὶ Μιτυλήνης, στιγμιαίως ἐμφανιζόμενος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ τῶν λημαινομένων τὸ Ἀρχιπέλαγος ἀπειραριθμῶν πειρατῶν. Καὶ τῶντι μετὰ τὴν κατάπνξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Μητρομάρας καταφυγὼν εἰς Σαλαμίνα συνεκέντρωσε τὰ στίφη τῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος φυγόντων ἀνταρτῶν, καὶ πειρατικὸν συγκροτήσας στολίσκον ἀπὸ τρομεροῦ ἀρματωλοῦ μετεβλήθη εἰς τὸν τρομερώτερον τῶν καταδρομῶν. Ἐρχοῦσας ὅλα τὰ παράλια τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, καὶ μέχρι Σύρου (²), καὶ Χαλκίδος, ἐκτείνας τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἐκδρομὰς, ὕστερον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἰδίως προσήλωσε τὴν προτοχὴν του. Ὅθεν ἀποβάς ἐπολιόρκησε στενωπῶς τὴν πόλιν καὶ μαθὼν, ὅτι ὁ ἐν Ναυπλίῳ ἀρχιστράτηγος Ἰσλάμ ἐπιμπεν ἕνα μπουλουόμπασην πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐν Ἀθήναις φρουρᾶς, ἐξῆλθε κατ' αὐτοῦ καὶ μάχην φοινκὴν συγκροτήσας εἰς Κερατόπυργον κατηφάνισε τὸν ἐπικουρικὸν στρατόν. Μετὰ δὲ τοῦτο στρατολογήσας καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ χωρίου Λεμπεσιῶν διέδραμε τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν, καὶ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκυρίευσεν τὸ δημόσιον ταμεῖον. Οἱ Τούρκοι ἐξαγριωθέντες ἠπειλήσαν τρομερὰν κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις χριστιανῶν ἐκδίκησιν· τότε οἱ δυστυχεῖς οὗτοι δι' ἐπιστολῶν παρεκάλεσαν τὸν Μητρομάραν νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ

(¹) Μελεσιῶς, Ἱστορικὸν Ἀπομνημόνευμα (Πανδώρα 1Δ', σελ. 575—761).

(²) Rocca, (Traité sur les abeilles, tom. I.)—Ὁ Ῥόκκας κακῶς γράφει τοῦτον Μι: Στρατᾶρα (sans doute), ὅς ἔστιν Μιτῆρα Μάρας.

συλληφθέντα χρήματα, οὗτος δὲ προθύμως ἐξεπλήρωσε τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Τότε καὶ ἡ πόλις περιτειχίσθη διὰ τὸν φόβον τοῦ Μητρομάρα, ὅστις μετ' οὐ πολὺ πληγωθεὶς ἐν τινὶ μάχῃ ἀπέβιασε (15 Φεβρουαρίου 1772) (1). Ἐκτὸς τούτου, ἕτερος πειρατικὸς στολίσκος Μανιατῶν καὶ Σφακιωτῶν (2) ἐλγίζετο τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ Κρήτης. Μεγάλως ὁμως κατετρώμαζαν τοὺς Τούρκους οἱ Ψαριανοὶ καταδρομεῖς, πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὴν προσέγγισιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. «Ὅλα τὰ καταδρομικὰ τῶν Ψαριανῶν, γράφει ὁ σεβάσμιος ὑποναύαρχος Κ. Νικηδόημος, συνεποσοῦντο ὑπὲρ τὰ πενήτηντα πέντε τὸ πλῆρωμα ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἐσυγκροτεῖτο ἀπὸ ἀνδρας ὄγ-

(1) Ἀνθίμου Ιερομονάχου ἱστορία Ἀθηνῶν (χειρόγραφος παρὰ τῷ μακαρίτῃ Κυρ. Πιττάκῃ).

(2) Ὁ Ὀλιβιὲ περιγράφει οὕτω τὴν κατάβασιν τῆς ἐν Σφακίαις ἐπαναστάσεως. «Οἱ Κρήτες καὶ ἰδίως οἱ Σφακιανοὶ ἠγέρθησαν ὁμοίως εἰς τὴν φωνὴν τῆς Δικατερίας. Ὁ δὲ πᾶσις τῆς Κρήτης ἄμα μαθὼν τὴν ἐξέγερσιν τοῦ μαχίμου τούτου λαοῦ ἐβάδισε κατὰ τῶν Σφακιῶν ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων τῶν ἐν τῇ νήσῳ δυνάμεων, εἰς δεκαπέντε χιλιάδας συμποσυνόμενον. Ἐπὶ τέσσαρας μῆνας διετηρήθη λυσσώδης πόλεμος· ὅλα τὰ χωρία αὐτῶν ἐπυρπολήθησαν, τὰ παίμνια, καὶ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντά των διηρηπάθησαν, αὐτοὶ δ' ἐπὶ τῶν ἕρων πολιορκούμενοι ἄνευ τινὸς ἐλπίδος, ἀνέσπαι, ὑπὸ μυρίων κακουχιῶν κατατροχόμενοι, καὶ τῶν πάντων στερούμενοι, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ δεχθῶσι τοὺς προτεινομένους τῆς ὑποταγῆς ὄρους. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου τούτου οἱ Τούρκοι λαθόντες πλῆθος αἰχμαλώτων, ἔσυρον αὐτοὺς ὡς ὑποζύγια διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν σκευῶν καὶ πολεμοφόδιων, προτάτεοντες αὐτοὺς ἐν ὄρφ μάχῃς ὡσεὶ προμαχῶνας.» Olivier, voyage, tom. II, σελ. 312, 316.— Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως Δασκαλογιάννης, ἡ Ἰωάννης Δασκαλάκης, γεννηθεὶς εἰς Ἀνώπολιν τῶν Σφακιῶν, καὶ ὢν εἰς ἓκ τῶν προκριωτέρων, νοσημονεστέρων, καὶ πλουσιωτέρων τῆς νήσου ἐπεσκέφθη χάριν μαθήσεως καὶ τὴν Εὐρώπην, ἔνθα ἔκοψεν, ὡς λέγεται, ἴδιον χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε φέρουσι αἱ Σφακιαναὶ γυναῖκες ὡς κόσμημα. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως συλληφθεὶς ἀπέχθη δέσμιος εἰς Ἡράκλειον καὶ ὑπέστη τὸν μαρτυρικώτερον τῶν θανάτων, ἐκδάρεις ζῶν διὰ πυροπετρῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δασκαλογιάννης, ὁ περιφημὸς ὄπλαρχηγὸς Γεώργιος Τελεπῆς, πρῶτος ὑφῶνας ἐν Κρήτῃ τὴν σήμεραν τῆς ἐπαναστάσεως (15 Ἰουνίου 1821) καὶ πολλὰς κατὰ τῶν Τούρκων συνάψας μάχας, ἔπεσον ἥρωικῶς. (Λόγι Νικάνορος Ζανουσιδοῦ εἰς τὸ μνημεῖον τῶν ἐν Κρήτῃ πεσόντων. Ἀλήθεια, I, 1868, ἀριθ. 670, 673). Δημοτικὸν ἄσμα διὰ μακρῶν ἐξιμῶν τὸν πατριωτισμὸν, τὰ πλοῦτη, καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Δασκαλογιάννη, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κυρ. Μαρ. Βρετοῦ (ἔτος Ε' σελ. 48—50), καὶ τελευτᾷ ὡς ἔζη.

Πιάνον καὶ καταβάζουν τον κάτω εἰς τὸ τιμπρούκι, καὶ πιάνον καὶ τοῦ γόβρουνε τὸ χειλομάγουλό του, κ' ἓνα γυαλι τοῦ Ἰωάννε νὰ ἰδῇ τὸ πρόσωπό του. κ' ἀπῆς καὶ ἐπογύριανε καὶ τὴν δεξιὰ του χερά, ἰσότης ἐπικατέβηκε τὴν κισὰ του, ἡγατέρον.

δοήκοντα μέχρις εκατόν· ὅταν δ' ἀπῆρχοντο δι' ἀποβάσεις ἐσυγκρό-
 τουν τὰ πληρώματα ἀπὸ πλείονας. Μὲ τὰ καταδρομικά ταῦτα ἔκα-
 μον πολλὰς ἐχθρῆκας λείας καὶ λάφυρα· διεέκοψαν πᾶσαν τὴν θαλασ-
 σοπλοῖαν τῶν ἐμπορευομένων ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν κατὰ τὴν
 Μακεδονίαν, Θράκην, καὶ τὴν Ἰωνίαν, καὶ ἐπεξέτεινον τὰς ἐκστρα-
 τείας των ἕως εἰς τὴν Συρίαν. Εἰς τὰς ἐκστρατείας ταύτας συνέ-
 βον ἐχθρικά πλοῖα μὲ μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας. Οἱ κατὰ τὴν
 Συρίαν καταδρομεῖς, τοὺς εἰς κιβώτια εὕρισκομένους γρούπους ἀπὸ
 νημάτα ἀργυρᾶ τουρκικὰ τοὺς ἐλάμβανον ἀπὸ τὰς λείας εἰς τὰ
 καταδρομικά μὲ παλάγκαις, ὡς ἔλεγον οἱ γέροντες. Παιήσαντες δὲ
 ἀποβάσεις εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἰωνίας καὶ λοιπῶν παραλίω μερῶν,
 ἐκυρεύσαν ἐξ ἐρόδου καὶ ἠχμαλώτισαν τὸ Πλουμάρι, καὶ Πλαγιά,
 χωρία τῆς Μιτυλήνης· εἰς δὲ τὴν νῆσον Ἀῆμον τὸ Μοῦντρος καὶ τὰ
 πλησιέστερα μέρη αὐτοῦ. Ἡ Χίος ὡς πλησιέστερα τῶν Ψαρῶν ἐνω-
 χλεῖτο περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ψαριανούς (1) ».

Διαρκούντος τοῦ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πολέμου, ὁ περί-
 φημος Αἰγύπτιος Ἀλήβης καὶ ὁ σείκης Ταχίρ, διεγειρόμενοι ὑπὸ
 τῶν Ῥώσσων, ἀνεπέτασαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς
 ἀνταρσίας, καὶ καταφθείραντες τὰ σουλτανικά στρατεύματα ἐκυρεύ-
 σαν τὴν Γάζαν, Ἰερουσαλήμ, Ἰόππην, Σαϊδάν, καὶ Δαμασκόν. Ἐν
 ᾧ δὲ οὗτοι λυσισδῶς ἐπολέμουν κατὰ τοῦ Ὀσμάν πασᾶ τῆς Δαμα-
 σκοῦ (1773), μοῖρα τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ Ῥωσικοῦ στόλου μεταβάτη
 εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐβομβάρδισε τὴν Βηρυττόν. Μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν
 ὁμως θάνατον τοῦ Ἀλήβη, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συμπολεμούντων
 τετρακοσίων Ῥώσσων, ὁ στόλος ἀποσυρθεὶς ἐκ τῶν παραλίω τῆς
 Συρίας, διέμεινεν ἐν Πάρῳ πάντη ἀπρακτῶν, μέχρι τῆς ἐν Καϊναρτζῆ
 συνομολογηθείσης εἰρήνης, ὅτε ἡ Αἰκατερίνα διὰ ῥήτου τῆς συνθήκης

κι' ἀπῆς καὶ ἀπογύρανε καὶ τὴν ζερβιάν του χέρα,
 ἐτότες χαζιρεῦσونه τὴν ἄλλη θυγατέρα·
 κ' ἐρώτησεν ἡ ὀρφανή, παιδιὰ κοῦν' ὁ μπαμπᾶς μου;
 κάτω ἴς τὸ γλένει κάθεται μὲ τ' ἄλλα παλληκάρια.
 κ' ἐκίνον τὸν ἐπρώγανε τῆς θάλασσης τὰ ψάρια.

(1) Ὁ Κ. Νικόδημος ἀφηγεῖται ἐκαφόρους ἐκδρομὰς καὶ περιέργα ἀνέκδοτα τῶν
 Ψαριανῶν καταδρομῶν, ἴθως δὲ τοῦ Καρακατάκη, Μανόλαρου, Σαρηγιάννη, Καλη-
 μέρη, καὶ τοῦ Βαρδάκη. (Ἰπόμνημα εἰς τὴν νῆσον Ψαρῶν, Ἀθήνησι 1862, τόμ. Α',
 σελ. 21—27).

ἄθρου ὑπεχρέωθη νὰ παραδώσῃ ἀμέσως εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς ἐν Αἰγαίῳ κρατουμένας δεκαοκτὼ ἐλληνικὰς νήσους (9/21 Ἰουλίου 1774).

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥώστων ὁ καπιτὰν πασᾶς Χασὰν Τζεζαϊρλής, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους τοῦ Παρίου, ἐπισκέφθη τὰς νήσους. Ἄλλ' ἐν ᾧ οἱ χριστιανοὶ ἔντρομοὶ ἀνέμενον νὰ ἴδωσι κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐκρηγνυμένην τὴν ὄργην τοῦ Ὀθωμανοῦ στολάρχου, παρ' ἐλπίδα οὗτος εἶτ' ἐκ πολιτικῆς συνέσεως λησιμονήσας τὸ παρελθόν, ἦ καὶ καταπεισθεὶς εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ μέγα παρ' αὐτῷ δυναμένου Ἑλληνος διερμηνέως, πατρικώτατα προσεφέρθη πρὸς τοὺς τέως ἀντάρτας. Ἐκτὸς δὲ τούτου πολλὰς καὶ μεγάλας χάριτας ὀφείλει ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν φιλέλληνα Χασὰν τὸν Τζεζαϊρλήν καὶ διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώστων, ἐπροτάθη εἰς τὸ διβάνιον γενικῆ σφαγῆ καὶ ἐξολόθρευσις πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἀδιακρίτως φύλου καὶ ἡλικίας. Πάντες οἱ σύμβουλοι παρεδέχθησαν τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο μέτρον, μόνος δὲ ὁ Χασὰν ἀντίστατο, διαφοροτρόπως καταδεικνύων τὸ ἀδίκημα. Ἐπὶ τέλους ἐξαντλήσας ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα καὶ μὴ δυναθεὶς νὰ κάμψῃ τὸ σκληροτράχηλον αὐτῶν, προσέφυγεν εἰς εὐφυῆς δίλημμα, εἰπὼν. « Ἐὰν φονευθῶσιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ποῖος θὰ πληρώσῃ τὸ χάρατσι; » Οἱ πάντες ἔμειναν ἀναπολόγητοι, καὶ ὁ Χασὰν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα (*).

Ἐν ᾧ ταῦτα ἐν τῷ Αἰγαίῳ διέτρεχον, ἐλευσινή καὶ ἀξιοδάκρυτος ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου. Ἄμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἐνταῦθα Ὀθωμανεὶ ἀγνοοῦντες τὰς δυνάμεις τῶν Ῥώστων, ἐζήτησαν, ὡς ἐβρέθη, καὶ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀλβανῶν. Εὐχαρίστως δὲ δεχθέντα τὴν πρόσκλησιν τὰ τέκνα ταῦτα τῆς λείας εἰσώρμησαν πανταχόθεν εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ αἵματι κατέπνιξαν τὴν θνησιγενῆ ἐπανάστασιν (**), παρεξερτάπησαν εἰς βάρβαρον λεηλασίαν,

(*) Williams Eton, Tableau Hist. de l'Emp. Ottoman. Paris, 1801, tom. II.

(**) Οἱ κάτοικοι τῆς Βοστίτης ἄμα πληροφορηθέντες τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀλβανῶν κατέφυγον εἰς τὴν πλησίον μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ δχυρωθέντες μετὰ τῶν καλογήρων παρήγγειλαν αὐτοῖς, ὅτι οὐδὲν μέρος ἔλαβαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἐπομένως ἀδίκως καταδιώκονται. Οἱ Ἀλβανοὶ συμποσοῦμενοι εἰς 80 χιλιάδας ἤρχισαν τὴν κατὰ τῆς μονῆς ἔφοδον, τὴν ὅποίαν γενναίως ἀπέκρουσαν οἱ πολιορκούμενοι ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ἡγούμενον Θεοφάνην. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐφόδῳ ἡ μονὴ ἐκυριεύθη, ἐπυρπολήθη, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἀνεξαιρέτως ἐσφάγησαν, πληρὸν τοῦ ἡγουμένου Θεοφάνους, ὅστις παραλαβὼν τὰ ἱερὰ κειμήλια κατῶρρωσε νὰ σωθῆ ρούγῳ μετὰ τριῶν συνδέλφων μοναχῶν. (Φραντζῆ, Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Δ΄)

καὶ ἀπάνθρωπον κατατροφήν. Ὅταν δὲ οἱ πρῶτοι τῶν ἀγρίων τούτων ἐπιδρομέων πλήρεις λαφύρων ἐπανέστρεφον εἰς τὰς ἐστίας των, πολυαριθμότεροι καὶ ἀπληστότεροι διεδέχοντο αὐτοὺς, φρικαλεώτερα διακράττοντες κακουργήματα. Οὗτοι, μὴ εὐρίσκοντες πρόχειρον λείαν, συνελάμβανον τοὺς ἀπογυμνωθέντας Πελοποννησίους, καὶ ἐξηγάκαζον εἰς ὑπογραφὴν χρεωστικῶν ὁμολογιῶν πληρωτέων ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ⁽¹⁾, ἢ δίκην κτηνῶν ἀντὶ ἐλαχίστου τιμήματος ἐπέωλον εἰς μεμακρυσμένους τόπους⁽²⁾. Τὰ πάντα εἶχεν ἀφανίσει ἡ Ἀλθανικὴ πανώλης. Ἐκεῖ ἔβη πρὸ ὀλίγου ὑπῆρχον πόλεις καὶ κῶμαι πολυάνθρωποι καὶ εὐδαίμονες, ἧδη εὖλοπέ τις θανάτου ἐρήμωτιν, καὶ τυριφλεγῆ ἐρείπια. Ἡ Πελοπόννησος πᾶσα εἶχε σχεδὸν ἀπογυμνωθῆ κατοίκων, διότι οἱ μὲν ἐσφάγησαν, ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, οἱ δὲ μετληνάστευσαν εἰς Ἑπτάνησον, καὶ εὐάριθμοι ἐκρύβησαν εἰς ἀπρόσιτα ὄρη καὶ ἀπόκρυφα σπήλαια. Μόνον οἱ κάτοικοι τοῦ Λάλα καὶ τῆς Βαρδούνιας διέμειναν ἀσφαλεῖς, καὶ συμβοηθοῦντες τοὺς συμπατριώτας αὐτῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς καταστρεπτικῆς λαφυραγωγίας, ἐλάμβανον τὸ ἀναλογουῦν μερίδιον. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μανιάται μὴ δυνθάνοντες ν' ἀντιπαθῶσιν εἰς τὴν ὀρμὴν αὐτῶν, ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰ κρησφύγετα τοῦ Ταυγέτου, πολλοὶ δὲ κῶμαι αὐτῶν διηρπάγησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν.

Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐκτραχώδει οὕτω τὰ ἐν Πελοποννήσῳ τότε συμβάντα.

σελ. 14—21).—Ὁ Καστελλὰν ἀναφέρει καὶ τὸ ἐξῆς ἀνδραγάθημα μιᾶς γυναικός. «Ὅταν οἱ Ἀλθανοὶ εἶχον τὴν Κυπρισίαν (Arcadie) νέαι τις εὐρισκομένη ἐν τῇ πεδιάδι διέκρινε τὰς περικυκλούσας τὴν οἰκίαν τῆς φλόγας» ἔθεν ἀμέσως ὀρησσάσα καταρῶσσε παλαιόσα κατὰ τοῦ πυρός καὶ τῶν Ἀλθανῶν νὰ θιασῶση τὸ βρέφος τῆς. Πλὴν καταδιωκομένη ὑπερπηδᾷ ὡς δορκὰς πᾶν τὸ πρὸ ποδῶν, καὶ φθάνει μετὰ τοῦ πολυτίμου φορτίου ἐπὶ ἀποκρήνιμου βράχου. Οἱ Ἀλθανοὶ ἐπροχώρουν κατ' αὐτῆς, ἥτις μίαν μόνην διεξόδον εἶχε, τὸ ὑποχαῖνον βέβαθρον. Καθ' ἣν στιγμήν οἱ ἄρπαγες πλησιάζοντες ἐξήπλουν τὰς χεῖρας πρὸς σύλληψιν τῆς λείας, ἡ γυναικί «Ἐλληνίς ὕψοι τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀπαγγεῖλασα βραχεῖαν δέσησιν, κρημνίζεται μετὰ τοῦ παιδὸς εἰς τὸ βέβαθρον! Σταυρὸς ἠγέρθη εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ποία μήτηρ δύναται νὰ τὸν ἴδῃ ἄνευ φρικιάσεως, καὶ τίς ψυχὴ εὐαίσθητος δὲν θὰ χύσῃ δάκρυα εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ; Τὸ ἀπλοῦν ἐκεῖνο μνημεῖον, ὁ ταπεινὸς ἐκεῖνος σταυρὸς, δυνατὸν νὰ καταστραφῆ, ἀλλὰ τὸ βέβαθρον ὑπάρχει, καὶ θέλει διαμείνει, ὡς αἰώνιον μνημεῖον μητρικοῦ ἔρωτος, καὶ σχεδὸν παράφρονος ἐλευθερίας». *Lettres sur la Morée et les Iles*, Paris 1808, II, ⁶σελ. 110.

(1) Ἐκαστος τῶν Ἀλθανῶν εἶχε τοιαύτας ὁμολογίας 500,000 ἢ 600 χιλ. γροσίων (Φραντζῆς, Α', 20).

(2) Εἰκοσι χιλιάδες ἐπωλήθησαν εἰς τοὺς Ἀφρικανούς, καὶ τοὺς Τούρκους τῆς Ρουμέλης. (Pouqueville, voyage dans la Grèce, III, σελ. 487.)

• Οἱ δὲ (Ἕλληνες) τῶν κοινῶν ἐλπίδων ἐκπεσόντες, οἱ μὲν Μανιάται εἰς τὰ ἔθια σπήλαια, καὶ τοὺς δυσάντους αὐτῶν αἰγίλωπας κατέφυγον, συνεπαγόμενοι πολλοὺς ἐκ τῶν ἐξωθεν· οἱ δὲ εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς νήσους καὶ Κυθῆραν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ὡς πρόβατα, φεῦ μοι, σφαγῆς ἀπελείφθησαν. Οἱ γὰρ Ὀτμηνοὶ ἐκ πάσης Ἀχαΐας καὶ Θεσσαλίας, συμπάσης Ἡπείρου καὶ τῆς ἐπέκεινα Ἰλλυρίδος ἀγεληδὼν συβρῆσαντες, μηδενὸς ἀνθισταμένου καὶ ἀντιβαίνοντος κατὰ τὴν Ἰσθμὸν καὶ τὴν παραλίαν ἐκατέρου τοῦ κόλπου, ὡς λύκοι αἰμοδόροι πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερήλασαν τῶν Μανιατῶν τὴν ὀμότητα· οὐ γὰρ τοῖς μαιφόνους ἀπῆν ὅσα ποτὲ ἐφάνη χυλεπωτάτης ἀπηνείας καὶ ἀπανθρώπου γνώμης ἐπινοήματα, ἀλλὰ καὶ ὅσα οὐδέπω ἐν ἐφόδῳ ἐχθρική χειρὸς καὶ γνώμης ὑπῆρξε τολμήματα προσεπεινοεῖτο καὶ ἐξευρίσκετο, καὶ οὐδὲ κόρον εἶχε λωφῆσων αἱμάτων τὸ βάρβαρον· ἐλύσσα δὲ καὶ χρυμάτων καὶ τοῖς προκειμένοις μὴ ἐπαρκούμενον ἀνευρενάτο, τοὺς ἔχειν τι ὑπονουμένους κατέκαίε τε καὶ ὤτελλίζετο ὡς μὴ τι λάθῃ κρυπτόμενον. Ἰσοσάτη γοῦν μαγία τῶν ἀπανθρωποτάτων Τελχίνων καταπορθουμένης πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ ἀπλῶς οἰκίσεως τῶν ἐν Πελοποννήσῳ χριστιανῶν, οὐδὲ τῶν ὀρέων τὰ κρησφύγετα καὶ ἀπόκρημα ἄντρα καὶ διασφάγας καὶ μυχοὺς γῆς ἀνευρενήτους παρῆκαν, ἀλλὰ πάντα λεηλατοῦντες καὶ ληϊζόμενοι, ὅτε ἐκ πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως αἱμάτων πλείονων ἀθῶων τοῖς ρείθροις τὴν γῆν ἐβαψαν, καὶ πάντα πλοῦτον φανερόν καὶ ἀφανῆ ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἀπλῶς οἰκῶν καὶ ἐξ ἐνός ἐκάστου συνήθροισαν, ἔσχαινον ἡνδραποδιζόντο. Ἄλλ' ἐν οἷς φιλοχρηματοῦντες μᾶλλον ἐφιλοπορευοῦντο οἱ βάρβαροι, ἐν τούτοις μᾶλλον οἱ δυστυχοῦντες ἐπωλοφύροντο, πατέρες τέκνων διαχωριζόμενοι, καὶ ἀνδρῶν τιμίαν σῶφρονες γυναῖκες ἀποσπώμεναι, ἀδελφοὶ τ' ἀδελφῶν στερούμενοι, καὶ νεογνὰ τέκνα τῶν μητρικῶν ὠλενῶν ἀρπαζόμενα, παρθένοι τε τρυφεραὶ τῶν θαλάμων ἐκπίπτουσαι, ὑπὸ χειρῶν βαρβάρων ἐλκόμεναι, συγγενεῖς συγγενῶν καὶ φίλοι φίλων καὶ οἰκειῶν οἰκειοὶ χωρὶς ἀπαγόμενοι καὶ καταδουλούμενοι· οὐ γὰρ ἐλύπει αὐτοὺς τὸ θανεῖν, ὡς τὸ ἐπ' ἀλλήλοις εἶναι καὶ παθεῖν τι τῆς εὐσεβείας ἀνάξιον, ὑπὲρ ἧς πάντα δαινὰ ἐκαρτέρησαν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοσοῦτοις μυρίοις θανοῦσι τῆς εὐσεβείας τις ἐκπέπτωκεν • (').

(') Πατριάρχῃ Πεντηκονταετηρῆς. — Ἀκριβῶς καὶ εἰς πλάτος ἀφηγεῖται ὁ Μισ-

Ἐπί ἐννέα ὀλόκληρα ἔτη (1770—1779) ἡ δύσμοιρος Πελοπόννησος διετέλεσεν ἔρμαιον τῶν ἀγρίων καὶ πολυαριθμῶν τούτων ληστῶν (1), οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐγκατασταθῶσιν. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ Πύλη πολλάκις προσεπάθησε διὰ προτροπῶν καὶ ἀπειλῶν νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς εὐπείθειαν τοὺς σκληροτραχήλους τούτους ἀντάρτας, πλὴν οὔτοι ἀναιδῶς ἐμπαιζόντες τὴν θρησκείαν ἐποδοπάτουσαν τὰ σουλτανικά διατάγματα, καὶ ἤρχισαν νὰ παρενοχλῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους, ἀπαιτοῦντες τὴν πληρωμὴν μισθῶν καὶ φόρων. Ἐπὶ τέλους ὁμως ὁ σουλτάνος, εἰς μάτην ἐξαντλήσας ὅλα τὰ μέσα τῆς συμφιλίωσέως, διέταξε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, καὶ ἀνέθετο τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως εἰς τὸν περιλάλητον ἀρχιναύαρχον Χασὰν Τζεζαΐρλῆν (2).

κραιὸς τὰ τότε ἐν Πελοποννήσῳ λαβόντα χώραν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφῆσθαι Ἐθνικῇ καὶ Πολιτικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν ἀγνοοῦμεν ὅπου κατέκειται τὸ πολυτίμιον τοῦτο χειρόγραφον.

(1) Ὁ Φραντζῆς ἀναριθμῶσι εἰς 60,000 τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

(2) Ἐπιβῆ πολλὰκις ἀνυπόφορον τὸ ὄνομα τοῦ Χασὰν, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ βιογραφικὰς τινὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός. Ὁ Τζεζαΐρλῆς Χασὰν, Πέρσης ἢ Ἀλγέριος τὴν καταγωγὴν, νῆπιον ἡγματούτου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐκώληθη εἰς τινα κάτοικον τῆς Ῥαιδεστός, παρ' ἧ ἐπὶ πολὺ ὡς κωπηλάτης ὑπηρέτησεν. Ὑστερον δὲ δραπέτευσας, τῇ συνδρομῇ ἐνὸς Ἑλλήνου, καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰς Σμύρνην ὁδηγηθεὶς κατεγράφη εἰς τοὺς νεοσυλλέκτους τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλγερίας. Ἐνταῦθα δ' ἔλθων διέπρεπεν ἰδίως ἐν τῇ θήρῃ τῶν λεόντων. Δις κατὰ τὰς ἐπικινδύνους ταύτας ἐκδρομὰς ἐγκαταλείφθεὶς ὡς νεκρὸς ἐν μέσῳ τῶν αὐχηρῶν ἐρήμων, ἐπὶ πολὺ ἐπλανήθη συρόμενος ἐπὶ τῆς καυστικῆς ἄμμου, αἱματόφθορος, ἄνευ τροφῆς, καὶ ἄνευ ὕδατος. Διασωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος εἴλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ δέη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀνῆλθεν εἰς τὴν δευτέραν τῆς ἡγεμονίας περιωπὴν· πλὴν ἐνεκα τούτου ἐπισύρας πολλῶν τὸν φθόνον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μῖσος δύο σφοδρῶς ἐπιζήτων εὐνοσιμῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὰς μικρορραδιουργίας ἐκ γενναιοφροσύνης δὲν ἠθέλησε ν' ἀναμειγθῆ, ἅμα ἐνόησε τὴν ζωὴν του κινδυνεύουσαν ἀπέδρα ἐκ τῆς πειρατικῆς ἐκεῖνης αὐλῆς, καὶ ὑποδραχθεὶς ὑπὸ τῷ βασιλεῶς τῆς Ἰσπανίας διήλθε πᾶσαν ἀσφαλὲς τὴν μεσημερινὴν Εὐρώπην, πλὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συλληφθεὶς, αἰτήσας τὸ ἀπεσταλμένον τοῦ δέη, ἐβρίβθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ σερaglioῦ. Ἡμέραν τινα ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς μετημφιεσμένος ἠθέλησεν ἵνα ἐπισκεφθῆ τὰς φυλακὰς· πλὴν μόλις ὁ Χασὰν ἀναγνωρίσας αὐτὸν μετὰ τόλμης τῷ παρέστησεν, ὅτι ἀδίκως καταδιωχθεὶς ἐν Ἀλγερίᾳ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ζητῶν ἄσουλον, οὐχὶ ὡς ἄναδρος φυγὰς εἰς ξένην γῆν, ἀλλ' ὡς καταθλιδόμενος εἰς τὸν ὁποῖον αὐτῇ ἡ εὐχότης διδοί τὸ δικαίωμα νὰ προστρέξῃ εἰς τὸν ὑπέρτατον τῶν Μουσοουλμάνων ἀρχηγόν· δυστυχῶς ὁμως εὐρίσκων καὶ ἐνταῦθα τὴν κατεπίσειν, τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὸν θάνατον, ἀηλιπισμένοι ἐγκαλεῖ αὐτὸν τὸν σουλτάνου εἰς τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ κρητήριο, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου καὶ ὁ κύριος καὶ ὁ δούλος, καὶ ὁ δικαστής, καὶ ὁ κατηγορούμενος εἶσι¹ σοι. Ὁ Μουσταφᾶς, ἐπιτιμῶν τῇ ἀνδρίᾳ, καὶ ἀγκυρῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξεπέδωξ

Ὀνομασθεὶς ὁ Χασάν στρατάρχης τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων ἠτομάσθη ἡ ἀναχωρήσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων λεβεντῶν, εἰς οὓς ἔπρεπε νὰ ἐνωθῶσι καθ' ὁδὸν καὶ τριάκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ὑπὸ τῶν σατραπῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρούμελης. Μόλις ὁμοῦ οἱ Ἄλβανοὶ μαθόντες τὰς ἐτοιμασίας ταύτας, ἔσπευσαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν Πύλῃν, ὅτι πιστοὶ τοῦ σουλτάνου ὄντες ἀπήκοοι μόνον δεκαοσθῆν ἐζήτουρ' ἄμα δὲ τοῖς πληρωθῶσι τὰ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων νομίμως ὀφειλόμενα χρήματα. ἀμέσως θέλουσιν ἐκπετώσει τὴν χώραν. Ὁ σουλτάνος παρευθὺς ἐπεμψεν εἰς Πελοπόννησον ἕνα νομοδιδάσκαλον μεθ' ἑνὸς δεσπερτῆρα πρὸς ἐξέλεγξεν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἄλβανῶν, καὶ συγχρόνως διέταξε τὸν Χασάν νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ στόλου πρὸς τὰ ἐκεῖ ὕδατα, καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀνεγνώρισαν τὸ ἄδικον τῶν ἀπαιτήσεων, πλὴν φοβούμενοι καὶ τὴν βίαν δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐκφέρωσιν οὐδεμίαν ἀπόφασιν. Ἐν τούτοις ὁ στρατάρχης περιπλέων ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ ἀπεβιδάσθη καὶ κατεσκήνωσεν ὑπὸ τὸ Ἄργος. Τὸ κυριώτερον σῶμα τῶν ἀνταρτῶν ἐκ δέκα χιλιάδων ἀποτελούμενον καὶ ὑπὸ δύο Ἰσκιδων⁽¹⁾ διοικούμενον, εἶχεν ὀχυρωθῆ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Τριπολιτσᾶς. Τὴν 10 Ἰουλίου 1779 ἀναχωρήσας ἐξ Ἄργους ὁ Χασάν, καὶ ἐν τάχει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὁδεύσας, ἐπαρουσιάσθη αἰρνιδίως πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ ἀμέσως προσέβαλεν αὐτούς. Λυσσαδῶς ἀγωνισθέντες οἱ ἀντάρται, πρὸ τῆς κλίσεως τῆς ἡμέρας ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Τζεζαίρλῆς διέταξεν ἕνα ἐγερθῆ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως πυραμῆς ἐκ τεσσα-

---

ἐκ τῆς τόλμης τοῦ Χασάν, καὶ ἀπολύσας τὸν δέσμιον, ἐντὸς αὐτῆς τῆς φυλακῆς διώρισε διοικητὴν πολεμικοῦ ποίου. Μετ' ὀλίγον ἡ ἀνδρία, καὶ ἡ σύνεσις προήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τρίτου ναυάρχου, καὶ ὡς τοιοῦτος διέπρεψεν, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Τσεσμέ. Μετὰ ταῦτα διορίσθη καπιτάν πασᾶς, καὶ ἐπιστρωγῆς τοῦ ναυστάθμου (1773). Κατέστρεψε τοὺς ἐν Συρίῃ καὶ Αἰγύπτῳ ἀντάρτας, καὶ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἄλβανούς. Μετὰ δὲ τὸ τελευταῖον κατόρθωμα προήχθη εἰς τὸ ἕπατον τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀξίωμα, διορισθεὶς μέγας βεζίρης. Τιθασσευμένος λέων παρηκολοῦει τὸν Χασάν ὡς ζωρὸν ἐμβλημα, λέγει ὁ Σαλαβερῆς, τοῦ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος. Ἐκτὸς τοῦ Τζεζαίρλῆ ἔφερε καὶ τὰ ἐπώνυμα Γαζῆς (τροπαιοῦχος) καὶ Μουστάκας, τὸ μὲν διὰ τὰς νίκας, τὸ δὲ διὰ τοὺς μεγάλους καὶ θαυεῖς σῶτου μύστακας. (Βλ. Rulhiere, III, σελ. 430—433—Biographie Nouvelle).

(1) Οὗτοι Βεζιρᾶι ὀνομαζόμενοι κατήγοντο ἐκ τῶν περιχώρων τοῦ Τεκλιανίου.

ρων χιλιάδων κεφαλῶν προσκεκολλημένων δι' ἄμμου καὶ ἀσπίδων· Τὸ δὲ τρομερὸν τοῦτο τρόπαιον ἐπὶ πολλὰ διετηρήθη ἐτη (*).

Οἱ ἐπίλοιποι ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανοὶ περιτρώμοι ἐφυγον τῆδε κακέισε, ἀλλ' ὁ Χασάν συντόνως καταδιώξει· μέχρις ἐνὸς κατηράνισε.

Εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν λυμενῶνων τούτων οὐχὶ μικρὸν συνετέλεσαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι, ἰδίως δὲ ἡ οἰκογένεια τῶν Καλοκοτρωναίων. * Εἰς τοὺς 79, διηγείται ὁ Θεόδωρος Καλοκοτρώνης, ἦλθεν ὁ καπετάμπεης μετὸν Μαυρογένην, καὶ ἐρχόμενος ἐῤῥίξεν εἰς τοὺς Μύλους καὶ Ἀνάπλι. * Ἐστειλεν εἰς ἄλλην τὴν Πελοπόννησον μπουγιουρτί (ἢ προσκυνοχάρτι) καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐπροσκύνησαν τὸν καπετάμπεη εἰς τοὺς Μύλους. Εἰς τὸν πατέρα μου ἔστειλε χωριστὸ μπουγιουρτί, νὰ ἐλθῆτε νὰ βγάλουμε τοὺς Ἀρβανίταις καὶ νὰ εὐρῆ ὁ βαγιάς τὸ δίκρὸ τοῦ. Ὁ πατέρας μου ἐκίνησε μετ' ἑλπίους στρατιώτας, καὶ ἔπιασε τὰ Τρίκορφα, εἰς τὴν Τριπολιτσάν· δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸν καπετάμπεη, διότι ἐφοβεῖτο. Ὁ καπετάμπεης ἐσγκώθηκεν ἀπὸ τοὺς Μύλους, ἐπῆρεν 6,000 ταχκαλάκια, καὶ τοὺς κλέρταις 3,000 καὶ ἐπῆγεν εἰς τὰ Δολιανά, Τριπολιτσά, καὶ ἐῤῥίξε τὸ ὄρδι. Ὁ πατέρας μου ὅταν ἦτον ἐς τὰ Τρίκορφα, τοῦ ἔστειλεν ὁ καπετάμπεης νὰ πάγῃ σὲ αὐτόν· διὰ νὰ τὸν προσκυνήσῃ. Ὁ πατέρας μου ἀποκρίθηκε, δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ἔλθω νὰ προσκυνήσω· οἱ Ἀρβανίταις εἶνε εἰς τὴν Τριπολιτσά, ἡμποροῦν νὰ πιάσουν τὸν ἄγριον τόπον, καὶ νὰ σκορπίσουν τότε μέσα εἰς τὴν Πελοπόννητον, νὰ χροῦν τὸν τόπον. Τότε τοῦ ἔστειλεν 20 μπινίσια· γιὰ τοὺς καπεταναίους, κ' ἓνα καπότο διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Τὸν καιρὸν ἠοῦ ἐξῆύγωσε τὸ στράτευμα τὸ τούρκικον εἰς τὴν Τριπο-

(*) « Per perpetuare la memoria dall' inflessibile sua severità et crudeltà, fece elevare nelle vicinanze di Tripolizza una pyramide colle teste dei rebbelli crucidati; si orrido trofeo si conservò più anni ». Gesairli Hassan Paschia grand amiraglio dell' impero Ottomano. (Fundgrufen des Orients. Wien 1818, V, secl. 227).—Pouqueville, voyage dans la Grèce, III, secl. 486—7. Histoire de la régénération de la Grèce, I, secl. 45—47.—Castellan, Lettres sur la Morée, II, secl. 59—72.—Φραντζῆ, Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπικρατοσύνης Α'.—Salaberry, Historie dell' Empire Ottoman, IV, secl. 88—89. Ὁ τελευταῖος διηγείται οὕτω τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν. « Ἐν τῇ πόλει ἐκάστης πόλεως ἀπεκεφάλισε τοὺς ἐγκληματίας ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ γένους· καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Τζεγγις Χάν, τοῦ Ταμερλάνου, τοῦ Ταχά-Κουλή Χάν, καὶ ἄλλων τῶν ἀγρίων τούτων ἡρώων, τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία ἀποθανάτιζε· διὰ νὰ τοὺς ἀπαθανάτηται τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὁ Χασάν διέταξε νὰ ἐφερθῆ διὰ τῶν κεφαλῶν πορκαμῆς, μετ' ἐπιγραφῆς ἀπειλοῦσας θάνατον κατὰ παντὸς τολμήσαντος νὰ τὴν κρημίσῃ ».

ἤτσάν κ' ἐπολιορκούσε τοὺς Ἀρβανίταις, ἐχώρισαν 4,000 Τούρκοι Ἀρβανίταις νὰ τὸν ἔγαλουν ἀπὸ τὰ ταμπούρια, καὶ αὐτὸς ἀντιστάθηκε καὶ τοὺς ἐκυνηγοῦσε, καὶ ἐμβῆκαν πίσω. Ἦλθον τὰ στρατεύματα τὰ τούρκικα τοῦ καπετάμπεη ἕως τὸν ἅγιον Σώστην· πάλι ἐβγαίνουν 6,000 διὰ νὰ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς πάλι τοὺς ἀντέκρουσε. Εἶδαν ὅτι δὲν ἤμποροῦν νὰ βιαστέξουν οἱ Ἀρβανίταις μέσα εἰς Τριπολιτσά, διατὶ δὲν ἦσαν τότε τειχογαρυσμένη· ἐπυνάχθησαν ὅλοι καὶ πᾶνε εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ αὐτὸς τοὺς ἐστάθηκε μὲ ὄρμη, καὶ τοὺς ἐγύρισε κατὰ τὸν κάμπον· ἐνάθησαν καὶ ἄλλοι καπετανάιοι· ἐμβῆκαν εἰς τὰ χωράφια, εἰς τὸν κάμπον τοὺς ἐσκότωσεν ἢ καθάλα ὡς οἱ θεριστάδες· ἔπεσεν ἡ καθάλαρᾶ μέσα καὶ τοὺς ἐθέρισαν ἀπὸ τὴν μίαν μεριὰν ἢ καθάλαρᾶ, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁ πατέρας μου. Ἀπὸ 12,000 ἐπτακόσιοι ἐπέρασαν εἰς τὸ Δαδί. Ὅταν τοὺς ἐπολέμησε ὁ πατέρας μου τοῦ ἔλεγον, Κολοκοτρώνη δὲν κάρεις ἰσάφι; Τί νισάφι νὰ σᾶς κῆλω, ὅπου ἤλητε καὶ ἐχαλάσατε τὴν πατρίδα μου, μᾶς πήρατε σκλάβους, καὶ μᾶς ἐκάμετε τόσα κακά; Τοῦ ἀπεκρίθησκον, ἐρέτο δικό μας τοῦ χρόνου· δικό του. Τὰ κεφάλια τῶν Ἀλβανῶν ἔστιασαν πύργον εἰς τὴν Τριπολιτσά (!) ».

« Μετὰ τοῦτο, λέγει ὁ Κούμας, ἀφῆσα; (ὁ Χασάν) ἤτυγον τὴν Πελοπόννησον περιήλαε τὴν Ἑλλάδα καὶ Θασσαλίαν καὶ ὄλην τὴν Ρωμελίαν, συνιστῶν πανταχοῦ τὴν εὐταξίαν, τιμωρῶν τὴν ἀδικίαν, καὶ μὲ θάνατον περιορίζων τοὺς Ἀλβανούς εἰς τὴν πατρίδα των· ὅπου μάλιστα ἤξευρεν Ἀλβανὸν κακοῦργον καὶ πλεονέκτην ἐκεῖ ἐδίειχεν

(!) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τῆ 1770 ἕως τῆ 1836. Ἀθήνησι 1846, σελ. 5—6.— Κατὰ τὸν Φραντζῆν ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης πρότερον ἐφόνευσε καὶ τὸν Μέρτζ-Ἀράπην. Ὁ Ἀλβανὸς οὗτος ὄρῳν τὰ περὶ τὴν Ἀκράταν ἐπαρωσιάζετο εἰς τὸν Χαλίλ βέην τῆς Κορίνθου, καὶ πάππον τοῦ περιφήμου Κιανίλ-μπεη, διαμένοντα τότε μετὰ τοῦ μουσουλμίου εἰς Ναούκλιον, καὶ ἐξήτησε τὴν μεσοδόθειαν αὐτοῦ πρὸς τὴν εἰρημνίαν μουσελίαν πρὸς ἐπιγορησίαν τριῶν χιλιῶν μισθῶν (χαρταίων) τῶν ὅκ' αὐτῶν Ἀλβανῶν. Ἐπειδὴ ὁ Χαλίλ ἀπεποιήθη τοῦτο, ὁ Μέρτζ-Ἀράπης ἠπειθήσεν, ὅτι θέλει καταστρέψει ὅλα τὰ ἐν Κορίνθῳ κτήματά του. Τότε ὁ Χαλίλ ἔγραψεν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην ὡς ἐξῆς « Παιδί μου καπετάν Κωνσταντή Κολοκοτρώνη. Ὁ Μέρτζ-Ἀράπης θέλει εὔγει με ἀπόφασιν νὰ ἀφανίσῃ τὰ χωριά μου καὶ τοὺς βραγιάδες μου, καὶ ἂν ἦσαι παιδί μου νὰ τὸν ἀφανίσῃς ». Λαβὼν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν ἐπιστολήν, κατέλαβε τὴν πλησίον τοῦ Μεγάλου Ἁγίου Γεωργίου (Νεμκίας) κλεισοῦραν μετὰ ὀγδοήκοντα κέντε καλληκάρων, καὶ καθ' ἣν στιγμήν οὗτος διήρχετο τὸν ἐπιπορόθησαν. Ὁ Μέρτζος φέρων ἐπὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἄληφῆς κατέδη τοῦ ἴππου, καὶ σῶρας τὴν σπάθην ὤρμησε καὶ αὐτῶν, ἀλλὴν ἔπεσε νεκρὸς ἢ Ἕλληνας καταλωθόντες ἤρπικωμένον ναὸν ἐπολιόμησαν καὶ κατὰ τῶν

ἄλλην τὴν δραστηριότητά του. Εἰς τὸν Τύρναβον τοιοῦτός τις μεγαλαΐδικητής, ὀνόματι Βικιράκος, ἐπλούτισθη ἐκ πτωχοῦ, καὶ ἔκτισε καὶ λαμπρὸν οἶκον διὰ τὰ ζῆ ἐκεῖ πάντοτε. Τοῦτον διὰ τὰ τιμωρήσῃ ὁ Χασάν πασᾶς μετέβη αὐτὸς ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Τύρναβον. Ὁ Βικιράκος διέφυγε μεταμορφωμένος. Ἄλλ' ὁ Χασάν πασᾶς καθίσας πρὸ τῆς πύλης τοῦ οἴκου του ἐξέτριψε μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας φωτιὰν διὰ πυρίτιδος καὶ χάλυθος καὶ κατέκαυσε τὸν οἶκον μὲ ὅλα τὰ ἐπιπλα καὶ σκεύη του, παραφυλάξας πανταχόθεν νὰ μὴ μεταδοθῇ εἰς ἄλλους οἴκους τὸ πῦρ, τὸ ὅποιον οὐδ' ἦτο δυνατόν διὰ τὴν ἀραιότητα καὶ εὐρυχωρίαν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πολίχνης ἐκείνης. Τὸν δὲ φυγάδα αὐτὸν εὐρὼν ἔπειτα μετὰ δύο ἑνιαυτοῦς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἔστειλεν εἰς τὸν ἄδην. Τρόμος ἔκυριευσεν πανταχοῦ τοὺς δυστήνους Ἑλβενοὺς· ἐκρύπτοντο, ἤλλασσαν τὴν συνήθη των στολὴν, ἀλλ' ἡ γλώσσά των ἐπρόδωκε πολλοὺς, καὶ μετὰ τῶν ἀδίκων ἐσφάγησαν καὶ ὄχι ὀλίγοι τίμιοι Ἑλβενοὶ (1) ».

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1780) καταβὰς ὁ Χασάν πασᾶς μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατάρθωσε διὰ τοῦ συνοδεύοντος διερχομένου Μαυρογένους (2), νὰ ὑπαγάγῃ εἰς τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν καὶ τοὺς τέως ἀνεξαρτήτους Μανιάτας, παρ' οἷς διώρισεν ἐγγύχωρον ἡγεμόνα, τὸν Τζανέτον Κουτήφαρην, ὑποχρεώσας νὰ πληρῶνωσιν ἐτησίως τριάκοντα χιλιάδας γροσίων εἰς σημεῖον ὑποταγῆς. Δυστυχῶς ὁμως τότε κατέστρεψε καὶ τινὰς τῶν ὀπλαρχηγῶν, οἵτινες πρὸ ἑνὸς ἔτους τῷ παρέσχον χεῖρα βοήθειας εἰς ἐξόντωσιν τῶν Ἑλβενοῦν.

μετ' αὐτοῦ 62 Ἑλβενοῦν, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν, πλὴν ἑνὸς, ὅστις ἐλαφρῶς πληγθεὶς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Περὶ τούτου ἐποιήθη καὶ τὸ ἐξῆς δημοτικὸν ἄσμα.

Καλὰ ἴσον Μίτσο μ' ἔς τὰ βουνά, καλὰ καὶ ἔς τὴν Ἀκράτα.
 Τὶ χάλυες, τί γύρευες ἔς τὸν κάτω Ἀγρωργη,
 νὰ σὲ σκοτώσουν ἄξαρνα οἱ Κολοκοτρωναῖοι,
 μαζῆ μὲ τοὺς συνερέφους σου καὶ μὲ τὰ καλληδάρια;
 Ἐγὼ κλέφταις δὲν σιχᾶζομαι, καὶ κλέφταις πάγω ναῦρω.
 Μία μπταριά τοῦ δώσανε μ' ἐξήντα δυὸ κομμάτια,
 κ' ἐκεῖνος τὸ σπαθ' εὐγαλε κ' ἐπάνω τους ἐχύθη.

(Φραντζῆ, Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. Α', 21).

(1) Ἱστορία τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων, 10, σελ. 387.

(2) Περὶ τοῦ περιφρήμου τούτου ἀνδρὸς βλέπε κατ' ἔκτασιν Κούμαν 10, 388—398.—Thornton, Etat actuel de la Turquie 1812, II, σελ. 305.—Dallaway, Constantinople ancienne et moderne, I, σελ. 77.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἀφηγείται οὕτω τὰ τότε λαβόντα χώραν.

• Τους 80 ἐκατέθη ὁ ἴδιος ὁ καπετάντζης καὶ χέλασε τὸν πατέρα μου καὶ τὸν Παναγιώταρον Βενεζικιάνηκ. Ἦλθεν ἡ ἀρμάδα εἰς τὸ Μαραθωνῆσι, τὰ στρατεύματα στερηθεὶς καὶ θαλάσσης. Ἡ Καστανίτσα ἀποικία, ὅπου ἦτον ὁ Κολοκοτρώνης κ' ὁ Παναγιώταρος, εἶη ὄρας μακρὰν ἀπὸ τὸ Μαραθωνῆσι. Ἐρχοντας ἡ ἀρμάδα, ὁ Παναγιώταρος, ὡς Μανιάτης, ἐπροσκάλεσε βοήθειαν ἀπὸ τοῦς Μανιάταις, καὶ οἱ Μανιάταις ὑποσχέθησαν ὅτι πάνε βοήθεια· καὶ ὁ δραγουμάνος ὁ Μαυρογένης, ὡς Ἕλλην καὶ τεχνίτης, ἔκαμε τὸν Μιχάλη Τροπάκη μπέη, καὶ διὰ τὸν κάμη ἀλικώτισε τὴν βοήθεια κ' ἐπῆρε τὸ Κάστρο (1). Ἐπῆγε τὸ σκέρι 14 χιλιάδες καὶ τοὺς ἐπολιόρησε· μία ὥρα στρατά ἀλάργα ἔστησε τὸ ὄρδι. Ἐστειλεν ὁ σερασκέρης Ἀλήμπεης ἓνα γράμμα διὰ νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ δώσουν ἐνέχυρα ἓνα παιδί ὁ ἓνας καὶ ἓνα ὁ ἄλλος, καὶ νὰ τραβήξῃ χέρι ἀπὸ δαύτους· αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν, δὲν προσκυνούμεν, θέλομε πόλεμο, καὶ ὅποιος μείνει νικημένος ἄς προσκυνήσῃ. Αὐτὸς ἔλκιζε ἀπὸ τὴν Μάνη βοήθεια. Τους πολιορκήσαν τὰ τούρκικα στρατεύματα, ἐβγαλαν κανόνια καὶ βόμβαις, τοὺς πολεμοῦσαν ἡμέρα καὶ νύκτα· οὔτε ἡ βόμβαις τοὺς ἔκαναν φόβον οὔτε τὰ κανόνια, ὅμως ἐπολέμησαν 12 ἡμέρας καὶ 12 νύκταις μὲ ἀνδρεία καὶ γενναϊότητα. Ὅταν εἶδαν ὅτι βοήθεια δὲν ἔρχεται, ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν ἀπὸ τοὺς πόργους· οἱ αὐργοὶ ἦτον δύο, καὶ ὁ ἓνας ἦτον τοῦ πατέρα τοῦ Παναγιώταρος, καὶ ὁ ἄλλος ἦτον τοῦ πατέρα μου καὶ τοῦ Παναγιώταρου. Ὁ πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἦτον 80 ἐτῶν, ὡς καὶ ἡ μητέρα του, καὶ μὴ ἠμπορόντας νὰ φύγουν εἰς τὸ γιουρούσι μὲ τὰλλα γυναικόπαιδα, εἶπε τοῦ Παναγιώταρου καὶ τοῦ πατέρα μου, βάλτε φωτιά 'ς τοὺς ἄλλους πύργους, ἐγὼ μένω ἐδῶ· ἔμεινε μ' ἓνα δοῦλο καὶ μὲ τὴν γυναϊκά του καὶ δούλα, μὲ σκοπὸν νὰ πολεμήσῃ, ἐλπίζοντας νὰ ἔλθῃ βοήθεια ἀπὸ τὰ παιδιὰ του ἔπειτα. Ὁ πόλεμος του ἦτον μὲ τὸν δούλον, ἡ τέχνη του μεγάλη· εἶχε φυτίλι νὰ γυρίσῃ μαζὴ μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ ποὺ ἐπολεμοῦσαν μέσα ἔπεσαν εἰς τὸ ὄρδι τοῦ σερασκέρη μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὸ χέρι, μόνον τρεῖς ἐσκοτώθησαν ἄνδρες, καὶ μέρος γυναικες, καὶ ἔμειναν πολλὰ παιδιὰ σκλάβοι· καὶ ἔτι· ἔμειναν δύο

(1) Ὁ πρῶτος βέης Τζανέτος Κουτήφαρης καθρέθη τοῦ ἀκώματος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαρίσθη ὁ ἐν λόγῳ Τροπάκης, οὐχὶ τὸ 1780, ἀλλὰ τὴν 21 Σεπτεμβρίου 1779. (Γιῶαννου Θ. Κολοκοτρώνη, Ἑλληνικὰ Ἰστορήματα, Ἀθήνησι 1836, σελ. 636).

ἀδελφιά μου σκλάβοι, τὸ ἓνα τριῶν χρόνων, καὶ τὸ ἄλλο ἐνὸς, ἀλλὰ δύο ἐσκλαβιώθηκαν καὶ ἔπειτα ἐλευθερώθηκαν ὅταν ἔκαμαν τὸ γιουρούσι ἐπιασαν τὰ βουνὰ οἱ Τούρκοι διὰ νυκτός· ἐβασίλευσε τὸ φεγγάρι εἰς τὴν μέσση νύκτα, καὶ βασιλεύοντας τὸ φεγγάρι, ἐβγήκαν νύκτα μικρὰ, καὶ δὲν ἔλαβαν καιρὸν νὰ φύγουν ἀπὸ τῆς Μάνης ἐπήγαν ἔς τοὺς λόγκους κ' ἐπῆρε ἡμέρα. Τὸν Παναγιώταρον ζωντανὸν τὸν ἐπιασαν καὶ ἔπειτα τὸν ἐσκότωσαν οἱ Μπαρδουκιώταις. Ὁ πατέρας μου ἐσκοτώθηκε μὲ δύο τοῦ ἀδελφία, Ἀποστόλη καὶ Γεώργη, ὁ ἓνας εἰς τὸν λόγκον, ὁ ἄλλος μοναχός του διατὶ ἐλαβίωθηκε ἐγλύτωσε ἓνας μπάρμπας μου Ἀναγνώστης ἀπὸ τοὺς κλεισμένους τέσσερους ἀδελφοὺς Κολοκοτρώνη. Ἐγὼ, ἡ μάνα μου, ἡ ἀδελφή μου ἐγλύτωσαν μὲ τὰ παλληκάρια τοῦ πατέρα μου. Εἰς τὸ γιουρούσι ἐλαβίωθηκε μὲ σπαθὶ ὁ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, καὶ μὲ προδοσίᾳ ἐνὸς Τούρκου φίλου ἐσκοτώθηκε· δὲν ἐφάνη τὸ κεφάλι του· οἱ φονεῖς τοῦ τὸν ἐσκότωσαν καὶ τὸν ἐκρύψαν διὰ τὸ βίό του, ὅσα εἶχεν ἀπάνω του· σὲ τρία χρόνια τὸν ζήτησαν τὸν Κολοκοτρώνη Κωνσταντῆ ἀπὸ τὸ μικρὸ τοῦ δάκτυλο τὴν γνώρισαν ὅπου εἶχε γυρισμένο ἀπὸ μία σπαθιά τουρκικὴ· τὸν εἶχαν κρύψει εἰς μίαν τρούπα τῆς Ἄρνης καὶ Κοτζατίνας, τὸν ἔθαψαν ἔπειτα εἰς τὴν Μηλιά· ἦτον μελαψότερος, μονοκόκκαλος, δυνατός, ὀγλήγορος, μὲ ἓνα καθάριο ἄτι· δὲν τὸν ἐπιανε· 33 χρόνων, μέτριος, μαυρομαμάτης, λιγρός· οἱ Ἀρβανίταις τὸν εἶχαν τόσο τρομάξει, ποὺ ἔκαμαν ὄρκον, νὰ μὴν γλυτώσω ἀπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ σπαθὶ· 700 μπουλουκτιοῖδες ἐσκότωσε πρὶν.

• Ὁ Παναγιώταρος ἦτον γίγαντας, νέος, μαῦρα μαλλιά, σὶ ἀνθρωπος, ἄστρος, 37,38 χρόνων. Εἰς τὴν Ἀνδρούσαν ἐσκοτώθη ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης, ἔπειτα τὸν ἐκδίκησε ὁ υἱὸς του. Ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρώνης τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια καὶ τὸν ἐκρέμασαν. Ὁ γέρον πατέρας τοῦ Παναγιώταρου ἐπολέμαε ἀπὸ τὸν πύργον, καὶ ἐμαρτύρησε τὸ φυτίλι ὁ δούλος ποὺ ἐπροσκύνησε, καὶ τὸν γέροντα τὸν ἐπιασαν ζωντανόν. Ὁ καπετάμπεης ἐρώταε, διατὶ δὲν προσκυνάει; τώρα προσκυνῶ, προσκυνημένο κεφάλι δὲν κόβεται. Τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια, τὸν κατράμισαν (1) ».

Ἰστερον ὁ Χασάν πασᾶς ἐλθὼν εἰς Τριπολιτσάν προσεκάλεσεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα συμφιλίωσης τὸν ἔξαρχον Γρηγοράκην, τὸν ὁποῖον

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φιλῆς, σελ. 6-9.

ἀνεσκολόπισε μετὰ τῶν συνοδευόντων Μανιατῶν. Μετὰ ταῦτα ὅμως οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος εἰς τρεῖς χιλιάδας καὶ ἐπέκεινα συμποσούμενοι ἐπέπεσαν μανιωδῶς κατὰ τῶν πλησιοχώρων Τούρκων, ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον τοῦ Πασαβᾶ, καὶ κατέσφαξαν ὅλους τοὺς ἐν αὐτῷ καὶ ταῖς περιχώροις Τούρκους, περὶ τὰς ἑπτακοσίας οἰκογενεῖας, ἀνεδιακρίσεως φύλου καὶ ἡλικίας (1). Κατὰ τοὺς ἐν Μάνῃ πολέμους ἐφονεύθη καὶ ὁ ἑπικρατήτης τῶν Καλαβρύτων Βασίλειος Πετιμεζᾶς (2).

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ὑπὸ τῶν δημοθρῆσκων Ῥώσων ὑποκινηθείσης ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα δὲν ἔπαυσεν ἡ μεγαλεπήβολος Ἀικατερίνα ὄνειρευομένη τὴν διάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ τὴν ἀνδρῶσιν τῆς ἀρχαίας Γραικικῆς μοναρχίας, ὑπὸ τὸν θρονὸν ἵνα καταλάβῃ τὸν ἀνεγερθησόμενον θρόνον ὁ νεώτατος τῶν ἐγγόνων αὐτῆς μέγας δοῦξ Κωνσταντῖνος, καὶ συγχρόνως παραχωρηθῶσιν αὐτῇ μία ἢ δύο νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ ἡρωσικοῦ ἐμπορίου. Εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων ἐκείνων σχεδίων ἡ Σεμίραμις τῆς Ἄρκτου ἐζήτησε καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β', ὅστις παρεδέχθη τὴν περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας καὶ ἀνδρῶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου πρότασιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρει ἵνα ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κρήτη, καὶ ἄλλαι τοῦ Αἰγαίου νῆσοι καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν· τοῦτο ὅμως δὲν ἤρασε καὶ τῇ Αἰκατερίνῃ. Χάριν περιμεγείας παρεντιθέμεθα τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἀνταλλαγείσας ἐπιστολάς μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων.

Ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνα τῷ αὐτοκράτορι Ἰωσήφ.

Ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τσαρκοε-Τσίλου.

10 Σεπτεμβρίου 1782.

« . . . Μεταβίβω εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐνδεχομένης ἡμῶν συνεννοήσεως τὸ ἀποδλέπον τὴν ἀλλήν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, τοσοῦτον κραταιὰ ἄλλοτε, καὶ ἐπιβάλλουσα τρόμον εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, σπαράσσεται σήμερον ὑπὸ δεινῶν, δυναμένων νὰ καταστρέψωσι καὶ τὰς σι-

(1) Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι συμβάντων τινῶν τῆς Μάνης ἀπὸ τοῦ 1769 καὶ ἐντεύθεν. Ὁ Τζανέτσκης Κεπετανάκης Γρηγοράκης καὶ ἡ οἰκογενεὶά του. Ἀθήνησι 1858, σελ. 4—5.

(2) Ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, ἡ ἡ Πετιμεζαϊκὴ οἰκογενεῖα, Ἀθήνησι 1850 σελ. 2. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ἔπαιεν ἐν Καλαβρύτοις ὁ Ἀντώνιος Πετιμεζᾶς, ἐν δὲ ἁγίῳ Γεωργίῳ τῆς Κορινθίας ὁ Γεωργάκης Πετιμεζᾶς.

ρωτέρας μοναρχίας. Αἱ ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις αὐτῆς χωρίζονται ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ διὰ τῆς θαλάσσης. Οἱ κλειστοὶ τῶν διοικούντων τὰς ἐπαρχίας πασάδων μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ὑποτάσσονται εἰς τὴν Πύλην καὶ περιμένουσι καταλλήλων στιγμῆν, ὅπως ὑπεκφύγῃσι τὴν δεσποτείαν αὐτῆς, ἰδίως δὲ τὴν δήμευσιν τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν, δι' ἧς πληροῦται τὸ πάντοτε κενὸν θησαυροφυλάκειον τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν δατελοῦσι καὶ οἱ ὑπὸ τὴν Πύλῃ Χριστιανοὶ, παντάκως ἢ ἐξάκως πολυαριθμότεροι τῶν Τούρκων. Τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καταστρέφεται ὑπὸ παντοειδῶν μονοπωλείων καὶ καταχρήσεων. Οἱ λησταὶ λυμαίνονται τὴν χώραν, οἱ δὲ κάτοικοι φεύγοντες δι' ἑλλειψιν ἀσφαλείας ἐκ τῶν ἀγρῶν αὐτῶν, συρρέουσιν εἰς τὰς πόλεις, αὐξάνοντες αὐτῶν τὴν ἀταξίαν, τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία καὶ ἐν ἡτῆ καὶ ἐν θαλάσῃ μόνον κατ' ὄνομα ὑπάρχει. Οἱ Γιαντζισαρκοὶ, μεταρχόμενοι συνήθως ἄλλα ἐπιτηδεύματα, δυσαρπίστως καταλείπουσι τὰ ἐργαστήρια αὐτῶν, γινώσκοντες ὅτι ἡ μισθοδοσία των ἱσοφλεῖται πάντοτε διὰ λόγων. Τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαρχιῶν, φοβούμενα διὰ τὰς ἰδίας ἐαυτῶν ἐστίας, οὐδὲ πρὸς τὸ στρατόπεδον βαδίζουσι, οὐδὲ φόρους ἀποτίουσι. Τὸ Διδάνιον πληροῦται κατ' ἔτος ἐξ ἀνθρώπων μᾶλλον ἀρμόδιων ὅπως πλουτῶσιν ἐξ ἀρπαγῆς, ἢ ὅπως θεραπεύσωσι τὰς κακίας κυβερνήσεως καταβροσάτες καὶ θεμελιωμένης ἐπὶ μόνου τοῦ Κορανίου. Δὲν ἔμιλλῃ περὶ πανικῶ τινος πρόβω, ἕνεκεν καταλυμβάνει τῶν τῶν τουρκικῶν λαόν, τὸ διδάνιον, καὶ αὐτὸ τὸ σεράγιον, ἕμα ὡς διασκεπῶσι φῆμαι πολέμου, καὶ ὅστις προέρχεται ἐκ βήσεως τινος τοῦ κορανίου. Καὶ ὅμως οἱ Τούρκοι δὲν παύουσι χαλκεύοντας ἀπαύστως βεδιουργίας, αἵτινες δύνανται νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ἀνατραπὴν συνθηκῶν ἀπερισκουσῶν μὲν αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὁποίων ἀπολαβοῦσι τοσοῦτον ἐπιωφελοῦς ἡσυχίας.

» Μετὰ τὴν προκαταρκτικὴν ταύτην ἐρευναν, ἰδοὺ τί φρονῶ. Βάσις τῆς ἐνδεχομένης ἡμῶν συνεννοήσεως πρέπει νὰ ᾖται αἱ ἐξῆς δύο ἀμετάτρεπτοι ἀρχαί. 1. Νὰ τακτοποιηθῶσι τὰ πράγματα κατὰ τρόπον προλαμβάνοντα πᾶσαν διένεξιν μεταξὺ τῶν τριῶν κρατῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντελεστικώτατον ἔσται τὸ ν' ἀποφύγῃμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἀμείσον αὐτῶν γειννάσιον. 2. Νὰ ὑπάρξῃ ἐντελής ἰσότης μεταξὺ τῶν ἀποκτήσεων τῆς ὑμετέρας μοναρχίας καὶ τῆς ἡμῆς, ἐν περιπτώσει πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας.

» Ὅτι ἀφορᾷ τὸν πρῶτον ὅρον δυνάμεθα, μοὶ φαίνεται, ν' ἀποφασίσωμεν τὸν μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν σχηματισμῶν κράτους, ἔσται ἀνεξαρτήτου. Τὸ κράτος τοῦτο, γνωστὸν ἄλλοτε ὑπὸ τὸ ὄνομα Δακία, δύναται νὰ σχηματισθῇ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βλαχίας, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βασσαραβίας, ὑπὸ ἡγεμόνα πρεσβιούτου τὸ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐπικρατοῦν χριστιανικὸν θρησκειομα. καὶ ἐμπνέοντα πᾶσαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δύο αὐτοκρατορικὰς οὐλάς. Ταυτοχρόνως δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ὅτι τὸ νέον κράτος, οὗ ὁ ἡγεμὼν ἔσται κληρονομικὸς, δὲν δύναται οὐδέποτε νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς Ρωσσίας ἢ τῆς Αὐστρίας, καὶ ὅτι αἱ δύο ἡμῶν αὐτοκρατορίαι δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι ποτὲ νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἑτέρας τινὸς δυνάμεως. Ὅρισμὸς τοῦ νέου κράτους ἔσονται: ὁ ποταμὸς Δνίστερος καὶ ὁ Εὐξείνιος πρὸς τὴν Πηῶ

λωνίαν και την Ρωσσίαν, πρὸς τὴν Αὐστρίαν δὲ αἰ κτήσεις, ἃς ἐγγυήθη τῇ Υ. Μ. διὰ τοῦ μυστικοῦ ἔθρου τῆς συνθήκης ἡμῶν, καὶ ὁ ποταμὸς Ἀλού-
τας ἄχρι τοῦ σημείου ἔθα ἐνοῦται μετὰ τοῦ Δουνάβιως. Τὰ πρὸς τὴν Τουρ-
κίαν σύνορα τοῦ νέου κράτους θ' ἀποτελῆ ὁ Δούναβις ἄχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ.

• Ὁ προδιόρισμός τῶν συνόρων μεταξὺ τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας καὶ
τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐξήρηται ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς Υ. Μ. περὶ
τῶν ἀποκτήσεων, ἐφ' ὧν τοσαῦτα κέκτηται δικαιώματα. Περὶ τούτου ἀρμόζει
νὰ ἐξηγηθῶμεν λεπτομερέστερον, συμφώνως πρὸς τὸ μυστικὸν ἔθρον τῆς
μεταξὺ ἡμῶν συνθήκης. Περιμένω ἐπιμένως ὅπως ἡ Υ. Μ. ἀνακοινῶσιν εἰς
ἐμὲ τὰς ἰδέας Αὐτῆς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετὰ τῆς ἐμπροποῦσης εἰς
τὴν στενὴν ἡμῶν φιλίαν ἐμπιστοσύνης.

• Τὰ φυσικώτερα σύνορα μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας εἶναι ὁ
Εὐξείνους. Ἡ Πολωνία θὰ μείνῃ, ὡς ἔχει τανῦν.

• Ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἰσότητά τῶν ἀποκτήσεων, ἡ Ρωσσία κατὰ τὴν στιγμὴν
ταύτην ἐκ τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν ἐπιθυμῆι 4. Τὴν πόλιν τοῦ Ὁτζακωφ
μετὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Βόλγα καὶ Δάιστερ διαμερίσματος αὐτῆς. 2.
Μίαν ἢ δύο νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους πρὸς ἀσφάλειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ
ῥωσικοῦ ἐμπορίου.

• Ἀνακοινώσασα Ὑμῖν μετὰ πληρεστάτης εἰλικρινείας τὰς περὶ τοῦ πο-
λέμου τούτου ἰδέας μου καὶ πᾶν ὅ,τι ἐπιθυμῶ ὑπὲρ τῶν ὀηκῶν μου, παρα-
καλῶ τὴν Υ. Μ. νὰ μὲ τιμῆσῃ διὰ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης, συναδοῦσης
πρὸς τὴν ἡμετέραν φιλίαν καὶ τὰς μεταξὺ ἡμῶν συμφωνίας, καὶ νὰ μοὶ ὀρίσῃ
ἀκριβῶς τὰς ἰδέας καὶ ἀξιώσεις Αὐτῆς. Ἡ Υ. Μ. πέποιθε βεβαίως ὅτι οὐδὲν
μᾶλλον εὐχάριστον δι' ἐμὲ ἢ τὰ νὰ ὑποβοηθῶσιν τὰς εὐχὰς Αὐτῆς καὶ νὰ συν-
τελεσῶ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν αὐτῶν διὰ τῶν δυνάμεών μου, ἐλπίζουσα
ἀφ' ἑτέρου τὴν ὑποστήριξιν τῶν δυνάμεων τῆς Υ. Μ. Καίτοι ἡ γεωγραφικὴ
θέσις καὶ ἡ εὐφορία τῶν παρὰ τὰ ὑμέτερα μεθόρια ὀθωμανικῶν χωρῶν καθι-
στῶσι τὰς κατακτήσεις, ἃς δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ Υ. Μ. πολλῶ σπου-
δαιότερας ἐκείνων, ἃς ἐποφθαλμιᾷ ἡ Ρωσσία, οὐχ ἦττον χέριν τῆς ἀτομικῆς
μου φιλίας πρὸς τὸν προσφιλέστατόν μοι σύμμαχον θὰ στήρξω ἀδιστάκτως εἰς
τὴν θυσίαν ταύτην. Πέποιθα, ὡς ἐκ τῆς ἀπεριόριστου πρὸς Ὑρᾶς ἐμπιστοσύ-
νης ὅτι, ἐὰν αἱ ἐπιτυχίαι ἡμῶν ἐν τῷ τουρκικῷ πολέμῳ ἐπι-
τρέψωσιν ἡμῖν ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ ἐχθροῦ
τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος καὶ νὰ ἐκδιώξωμεν αὐτὸν ἐκ τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Υ. Μ. δὲν θὰ μοὶ ἀρνηθῆ τὴν συνδρο-
μὴν Αὐτῆς, πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας γραεικικῆς μοναρχίας
ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τῆς βαρβάρου ὀθωμανικῆς κυβερνή-
σεως, ὅπῃ τὸν ῥητὸν ἐκ μέρους μου ὄρον νὰ διατηρήσῃ τὴν
μοναρχίαν ταύτην ὅπως ἀνεξάρτητον τῆς ἐμῆς, ἀναδιδα-
ζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθησομένου θρόνου τὸν νεώτατον τῶν ἐγγύ-
ων μου, Μέγαν Δούκα Κωνσταντίνον. Ὁ νέος μονάρχης θὰ παραι-
τηθῆ ταυτοχρόνως πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς ῥωσικῆς μοναρχίας, διότι τὰ δύο
στέμματα δὲν δύναται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐγυθῶσι ποτὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς.

Τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν θὰ παύσῃ ἐν καιρῷ εὐθέτω ὁ υἱός μου Μέγας Δούξ διάδοχος, καὶ ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱός. Τὸ κατ' ἐμὲ εἶμαι ἑτοιμὴ νὰ παύσῃ δι' ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου πᾶσαν διαθεβαίωσιν, ὅτι δὲν θὰ ἐπιζητήσωμεν ποτὲ τὴν συνείωσιν τῶν δύο μοναρχιῶν ὑπὸ ἑνα ἡγεμόνα.

» Σύνορα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους ἔσονται πρὸς τὴν Ῥωσίαν ὁ Εὐξεινός, πρὸς τὴν Αὐστρίαν αἱ κτήσεις, ἃς θὰ προλάβῃ ἡ Γ. Μ. διὰ τῆς πτώσεως τῆς βαρβαροῦ κυβερνήσεως, καὶ πρὸς τὴν Δακίαν ὁ Δούναβις. Αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους θὰ τεθῶσιν ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ανεγερθεμένου κράτους.

» Ὅπως ἐκδηλώσω τῇ Γ. Μ. τὴν εὐγνωμοσύνην μου δι' ἣν θὰ μοὶ παράσῃ συνδρομὴν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως, τοσοῦτον λουσιτελοῦς τῷ χριστιανισμῷ, ἔσομαι ἑτοιμος νὰ προμηθεύω Ἕνιν, πλὴν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν αὐστριακῶν ὄριων, ἧτις θὰ προέλθῃ φυσικῶς, λιμένας τινὰς εἰς τὴν Μεσόγειον, ἔάν ἡ Γ. Μ. θεωρήσῃ τοῦτο ὠφέλιμον εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν ὑπηκόων Αὐτῆς.

» Αἱ δύο αὐλαὶ θὰ ὑποσχεθῶσιν ἀλλήλαις ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν εἰς πᾶν παρὰ τοὺς λοιποὺς δυνάμει διάδημα, σκοπὸν ἔχον νὰ ἐμποδίσῃ αὐτὰς ν' ἀντιταθῶσιν εἰς συμφωνίαν τοσοῦτον ἔπωφελῆ διὰ τὸν χριστιανισμόν.

» Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν θὰ πολεμήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν τυχὸν τρέφουσι οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες ν' ἀποκτήσωσιν ἐμπορικὸς σταθμὸς δαπάναις τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον τοῦτο συμβιβάζεται μετὰ τῆς ἀμοιβαίας εὐημερίας τῶν κρατῶν. Ἄλλ' ἔάν ἐκ μίσους κατὰ τῆς στενῆς ἡμῶν συμπολιτείας, δύναιμι τι θελήσῃ νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὰ κοινὰ ἡμῶν σχέδια, αἱ ἡνωμένοι ἡμῶν δυνάμεις θὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἡμῶν υπεράσπισιν. συναρᾶ πρὸς τὰ ἐν τῷ μυστικῷ ἄρθρῳ τῆς συνθήκης ἡμῶν συμπεφωνημένα. Ὅσοι μεγαλεπίβολα καὶ μεμακρυσμένα καὶ ἄν φαίνωνται τὰ σχέδια ταῦτα, πιστεύω ὅτι ὀλίγαι ἐπιχειρήσεις εἰσὶν ἀδύνατοι εἰς τὰ δύο ἡμῶν κράτη, στενωῶς ἡνωμένα.»

« Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ τῇ Αἰκατερίνῃ.

Βιέννη, 13 νοεμβρίου 1782.

... Ὅτι ἀφορᾷ τὰς ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου ἀμοιβαίας ὠφελείας θὰ ἐμιλήσω ὑμῶν μετὰ πάσης τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ εὐχρηστίας.

» Ἡ κατοχὴ τοῦ Ὀτσακῶφ καὶ τῆς πέριξ χώρας, ἅμα δὲ καὶ ἡ ἀπόκτησις νήσων τινῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους οὐδεμίαν παρουσιάζει δυσχέρειαν. Ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ θακικοῦ βασιλεῦς, ὑπὸ βασιλείᾳ κληρονομικόν, προσθεύοντα τὸ ὀρθόδοξον θρησκευμα, καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἐγγόνου ὑμῶν Κωνσταντίνου ὡς αὐτοκράτορος τῆς γραικικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ταῦτα ἐξήρητανται ἐκ τῶν τυχῶν τοῦ πολέμου· ἔάν διεξαχθῇ εὐτυχῶς, οὐδεμίαν θὰ παρεμβάλω δυσχέρειαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν πασῶν τῶν εὐχῶν ὑμῶν, ἔάν εὐρεθῶσι συνάδουσαι πρὸς τὰς ἐμέας.

» Δὲν δύναμαι ν' ἀποκρίψω ὑμῖν ὅτι, σκεφθεὶς ἐμβριθῶς περὶ τοῦ τί τὸ συμφερότερον εἰς ἀμφοτέρους ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ τί τὸ δυνάμιον νὰ γεννησῇ ἤτοινας περιπλοκάς καὶ δυσχερείας, εὗρον ὅτι τῇ αὐτῇ

όμοιακή μοναρχία μόνα τὰ ἐξῆς ὄρια ἔσονται εὐπρόσδεκτα· ἡ πόλις τοῦ Σοφίμ μετὰ τῶν περιχώρων, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλούτα περικλειόμενον μέρος τῆς Βλαχίας καὶ αἱ ἀπὸ Νικοπόλεως ἄχρι Βελιγραδίου ὄχθαι τοῦ Δουναβέως, συμπεριλαμβανομένων τῶν πόλεων Βιδίνιου, Ὀρσόβας καὶ Βελιγραδίου ἐκ Βελιγραδίου ὅ' ἄχθῃ γραμμῇ εὐθείᾳ καὶ ὅσῳ ἐπιτρέπει ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους σύντομος πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν ἄχρι τοῦ κόλπου τοῦ Δρίνα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τούτου· τέλος ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐνετικῆς Ἰστρίας καὶ Δαλματίας δύναται νὰ χρησιμοποίησῃ τὰ προϊόντα τῶν χωρῶν μου. Ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους δύναται νὰ παράσχῃσι πλουσίαν ἀποζητῆσαι εἰς τοὺς ἐνετοὺς δημοκράτας, οἵτινες ἄλλως τε ἀπίσπασαν τὴν ἐκ τοῦ κράτους μου, διὰ τοῦ δόλου ἢ ἐπιωφελομένοι ἐκ στιγμιαίας ἀδυναμίας πᾶν ὅ,τι κατέχουσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐμπόριον τοῦ Δουναβέως ἔσται ὅλως ἐλεύθερον διὰ τοὺς ὑπηκόους μου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ δίοδος τοῦ Ἑλλησπόντου. Τὰ δύο νέα κράτη τῆς Δακίας καὶ τῆς Ἑλλάδος θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ μὴ υποδάλωσι ποτὲ τὰ πλοιά μου εἰς κωλύματα ἢ διαδίδους φόρους.

» Τῶν ὄρων τούτων γινομένων δεκτῶν, ἡ αὐτοκρατορία, ἣν ἡ Υ. Μ. προαρίζει εἰς τὸν ἔγγονον αὐτῆς, ἔσται οὐχ ἥτιον μεγάλη, πᾶσα δὲ διένεξις περὶ συνόρων καὶ διανομῆς, ἀναποφευκὸς ὑπὸ ἄλλοις ὄροις, θὰ παύτη.

» Πρὸ παντός ἄλλου ἀπαιτεῖται νὰ βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς συνδρομῆς τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Πρωσίας, ὧν ἕνευ θὰ μοι ἦναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ὑπηρετήσω τελεσφόρος τὴν Υ. Μ. Εἰς τὴν πεφωτισμένην ὑμῶν διάνοιαν ἐναπόκειται νὰ ὀρίσητε τὸ πῶς καὶ πότε ὀφείλω νὰ βολιδοσκοπήσω τὰς διαθέσεις τῆς Γαλλίας ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο.

• *Ἡ Αἰκατεφίνα τῷ αὐτοκράτορι Ἰωσήφ.*

Πετρούπολις, 4 Ἰανουαρίου 1783.

« . . . Ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ περὶ ἐπεκτάσεως τῆς Αὐστρίας ὑμέτερα σχέδια, ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας, καὶ τὰ ὄρια, εἴτινα διαγράφει τῇ μοναρχίᾳ ὑμῶν δαπάναις τοῦ ἐχθροῦ τῆς χριστιανοσύνης, ἐπαναλαμβάνω εἶθι θὰ συντελέσω μετὰ μεγίστου ζήλου καὶ μετὰ πάσης τῆς πρὸς ὑμᾶς φιλίας. Αὐτὸ τοῦτα φρονῶ καὶ περὶ τῆς πληρεστάτης ἐλευθερίας τοῦ αὐστριακοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τοῦ Δουναβέως καὶ τοῦ Εὐξείνου . . .

» Ἐπίσης θὰ εὐχαριστηθῶ ἐὰν ἡ Υ. Μ. ἀποκτήσῃ λιμένας τινας ἐν τῇ Μεσογείῳ. Τὸ γεγονός τοῦτο, ἐπιτρέπον τῇ Υ. Μ. νὰ διατηρῇ ἐν ταῖς θαλάσσαις ἐκείναις στόλον θὰ καταστήσῃ τὴν συμμαχίαν ἡμῶν σεβαστοτέραν, ἰδίως εἰς τὰ μεσομβρινὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Νομίζω ὅτι αἱ χῶραι, ἅς προστίθεσθε ν' ἀποκτήσητε δαπάναις τῶν Τούρκων, θὰ προμηθεύσωσιν ἡμῖν τοὺς καταλλήλους λιμένας. Οὐχ ἥτιον, ἐπειδὴ φρονῶ ὅτι ἡ συνδρομὴ τῶν Ἐνετῶν ἔθελεν εἶσθαι ἐπιωφελής, ἐν ἣ περιπτώσει οἱ Τούρκοι ἀναγκάσωσιν ἡμᾶς νὰ κηρύξωμεν τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, νομίζω συμφέρον νὰ περιορισθῶμεν τὴν δημοκρατίαν ταύτην. Ἄλλ' εἶναι ἐπ' ἀνάγκης νὰ μὴ περιορισθῇ λίαν τὸ γραικικόν

κράτος προπάντων διὰ τὴν μὴ ἀφαιρηθῆναι παρ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Ἄρχιπέλαγος. Βίσις τῆς συνεννοήσεως ἡμῶν πρέπει νὰ ᾖται ἐν γένει ἡ ἰσότης τῶν ἀποκτάσεων . . . (*) »

Τοιαῦτα διαλογιζομένη ἡ Αἰκατερίνα ἐνζήλωσε εἰργάσθη πρὸς δευτέραν τῆς Ἑλλάδος ἐπανάστασιν. Ἀπόστολοι αὐτῆς διέτρεχον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν διανέμοντες ἐξεγερτικὰς προκηρύξεις, δι' ὧν προσεκαλοῦντο οἱ χριστιανοὶ ἐνα λάβωσι τὰ ὄπλα καὶ βοηθήσωσιν αὐτὴν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανικοῦ ὄνματος ἐκ τῶν τόπων τοὺς ὀλοοὺς ἤρπασαυ, ἰδίᾳ δὲ οἱ Ἕλληνας πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐν Ἐπτανήσῳ διωρίσθησαν ὡς πρόξενοι καὶ ὑποπρόξενοι τῆς Ῥωσσίας Ἕλληνας ἀπολαύοντες μεγάλης ὑπολήψεως ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι, καὶ ἐπομένως δυνάμενοι νὰ συντελέσωσιν εἰς διοργανισμὸν τῆς ἐπανάστασεως. Οὕτως ἐν μὲν Κερκύρᾳ διωρίσθη ὁ υἱὸς τοῦ Μπενάκη, ὡς γενικὸς πρόξενος, ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ Αἰγαιοπελαγίτης Κομνηνός, καὶ ἐν Ζακύνθῳ ὑποπρόξενος ὁ τέως ἀρματωλὸς Ζαγορίσκος. Ἐπαναστατικὸς ἔργασμὸς καὶ πάλιν κατέλαβε τὸ τουρκοκρατούμενον γένος, καὶ ἀπὸ τότε οἱ Σουλῳῦται ἤρχισαν τοὺς κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ πολέμους. Ἡ ἐν Τεργέστη κοινότης παύεβαλε μεγάλη χρηματικὰ ποσὰ διὰ τὴν μεγάλην ἰδέαν, καὶ πανταχόθεν συνήρχοντο ἐνταῦθα Ἕλληνας ἐνα ἐπιβῶσιν εἰς καταδρομικὰ πλοία, καὶ ἀρχίσωσι τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Εἰς τῶν φιλοπατρίδων τούτων Ἑλλήνων καταβαλὼν δύο χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων ἠγόρασε δύο καταδρομικὰς ναῦς. Οἱ δὲ Τούρκοι πληροφορηθέντες τοῦτο ἀπέκτειναν τὸν ἐν Ἑλλάδι ἀδελφὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, δημεύσαντες καὶ τὴν περιουσίαν τῆς οἰκογενείας. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1788 ἦλθεν εἰς Τεργέστην ὁ ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ Λοκρο-Βοιωτὸς Λάμπρος Κατσόνης, καὶ διὰ τῶν συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων ἀγοράσας ἐν Ἀμερικανικῶν καταδρομικῶν εἰκοσιν ἐξ πυροβόλων, καὶ Ἀθηῶν τῆς Ἀρκίου ὀνομάσας, ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ ἐπιλοῖκου στολίσκου, ἀποκλειστικῶς δαπάνη τῶν Ἑλλήνων ἐξοπλισθέντος, καὶ κατελθὼν εἰς Αἰγαίον ἤρχισε τὰς κατὰ τῶν Τούρκων περιλαλήτους αὐτοῦ καταδρομὰς.

Εὐγχερόνως τῷ Κατσόνῃ ἦλθεν εἰς Σικελίαν καὶ ὁ Μυκωνίος Ἀντώ-

(*) Ἡμεῖρα ἐφημ. Τεργέστης, ἀρ. 711. — Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται μετεφφράσθησαν ἐκ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους (1869) ἐκδόσεως ἐν Βιέννῃ ἀλληλογραφίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Β'.

νιος Ψαρὸς κομίζων μεγάλα χρηματικά ποσὰ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Ἄλλ' ὁ πλεονέκτης οὗτος καὶ οὐηματίας μὴδ' ἐν βούβλιον δαπανήσας, πλὴν τὰ πάντα ἀθεμίτως σφετερισθεὶς, ἐκίνει πάντα λίθον ἐν ἀναγορευθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχιστράτηγος. Τούτου ἕνεκα πρεσβεία Ἑλλήνων ἐστάλη εἰς Πετρούπολιν ἵνα παρουσιασθεῖσα ἐχέστη τῇ Αἰκατερινῇ τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ παραστήσῃ αὐτῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνας φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των ἔρωτος προθύμως κατέβαλον ἅπασαν τὴν δαπάνην πρὸς ἀγορὰν καὶ ἐξοπλισμὸν τοῦ στολίσκου τοῦ Κατσόνη, καὶ εἰσὶν ἔτοιμοι τὰ πάντα νὰ θυσιάσωσι ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἔργου· μόνον δὲ ὀλίγην πυρίτιδα καὶ σφαῖρας ἔχουσιν νὰ τοῖς χορηγηθῶσι· συγχρόνως δὲ νὰ διαβεβαιώσωσιν αὐτὴν, ὅτι ἐπειδὴ ἐξέλιπε τὸ βασιλικὸν τῶν Ἑλλήνων γένος, εὐχαρίστως ἐδέχοντο τὸν κώτερον τῶν ἐγγόνων τῆς Κωνσταντίνου ὡς αὐτοκράτορα.

Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐλθόντες εἰς Πετρούπολιν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας παρέμειναν θυροκοποῦντες καὶ παρεμποδιζόμενοι ὑπὸ τῶν αὐλικῶν τοῦ νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐλεηθέντες εἶδον τὴν Αἰκατερινάν, καὶ ὑπέβαλον αὐτῇ τὴν ἐξῆς ἀναφορὰν, ἐν ᾗ τοσοῦτον διαλάμπει ὁ ὑπὲρ πατρίδος ἔρωσ τῶν ἀπατρίδων Ἑλλήνων.

• Τῇ ὑψηλοτάτῃ, ἐνδοξοτάτῃ, καὶ θεοσεβεστάτῃ αὐτοκρατορίσῃ καὶ βασιλίσῃ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ τὰ ἐξ. καὶ τὰ ἐξ.

• Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς ἕτερόν τι, εἰμὴ τὸ διὰ μάκρος χρόνου ματαίως δεηθέντες τοῖς ὑπουργοῖς τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος πρὸς ἀποκρίσιν ἀναφορᾶς ἦν πρὸ χρόνου αὐτοῖς προσεφερόμεν' οὐκ ἀποκτησάμενοι δὲ καὶ μάλα ἐν ἐσχάτῃ ἀπελπισίᾳ φερόμενοι, διανοοῦντες τὰς φρικτὰς συμφορὰς, ἃς ἡ ταύτης βραδύτης προξενήσει ἂν τοῖς ἡμετέροις συμπατριώταις, (οἳ γὰρ ἐλκυσθέντες περὶ τῶν προδύλων κλίσεων τῆς αὐτῆς Αὐτ. Μεγαλειότητος ἔφερον τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ κοινῷ ἔχθρου τοῦ χριστιανικοῦ δνόματος' ἀπίστευλαν οὖν ἡμᾶς προσφέρειν τοῖς ποσὶ τοῦ ὑψηλοῦ Αὐτῆς θρόνου ὡς σημεῖον καὶ δῶρον τῆς ἡμῶν εὐλαδίας τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν αὐτῶν).

• Ναί, βασίλισσα καὶ κυρία, τοῦτο οὐ πρὸς τι ἕτερον εἰμὴ ἀπολωλότες πᾶσαν ἐλπίδα μιᾶς ταχείας ἀποκρίσεως, τολμῶμεν γόνυ κλίνοντες προσφέρειν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν ἀναφορὰν πρὸς τοὺς πόδας τῆς Αὐτ. Μεγαλειότητος ὅπως τοὺς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν αἱμάτων βύκακας ἡθραίνων, οἳ ἤδη ἀναμφιδόλως βέουσι.

• Ἔτερον ἐν ἱερὸν ὄφλημα ἡμῶν, τὸ καὶ κύριον εἶδος τῆς ἡμῶν παραγγελίας, ὃ καὶ ἠρέθισεν ἡμᾶς ἐν ταύτῃ τῇ τολμηρᾷ ἐπιχειρήσει, ἐστὶν ὅπως ἐξαιτήσωμεν τὴν αὐτῆς Αὐτ. Μεγαλειότητα ἐξ ὧν ἐτίλημσαν ἀπαιτεῖν (ὡς

δὴ καὶ οἱ μεγαλοῦνες αὐτῆς;) ἔγνωμεν γάρ, ὅτι ὁ ἱππεὺς Ψαρὸς, ἀνὴρ βδελυρώτατος ἐκ τοῦ ἡμῶν ἔθνους, ἔνεκεν τῆς κραιπάλης αὐτοῦ, ὡς ἐξήλθε καὶ ὡς εὐρίσκειται. Ὁ γὰρ. ἐὰν μὴ πλανῶν ἀνεπαισχύντως τοὺς ὑπουργοὺς αὐτῆς, ἑαυτὸν ὡς ἄξιον μεγάλων κατορθωμάτων, ἃ ποτὲ οὐκ ἐποίησε. Οὗτος οὖν καὶ ἔτι ἐγείρεται ὡς ἄρχων καὶ ὀδηγὸς τοῦ ἡμῶν ἔθνους, καυχώμενος, ὅτι ἐμμένομεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἡμῶν γῆς ἵνα κηρύξωμεν ἡμῶν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον, καυχῆσαις ἕς μόνον γράφει καὶ οὐκ ἐργάζεται. Θεωρήσει ἂν ἡ Α. Α. Μεγαλειότης ἐν τῇ ἡμῶν ἀναφορᾷ τί οὗτος ἐποίησεν ἡμῖν. Ἐγνώκαμεν γάρ, ὅτι αὐτὸς λαβῶν ἀπείρους ποσότητας χρημάτων φημίξει διὰ ἐδαπάνησεν αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν. Δυνάμεθα πληροφορησαί τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα, ὅτι οὐδὲ αὐτὸς, οὐδέ τις ἄλλος ὁποῦ εἰς ἡμᾶς ἀπεστάλη ἐκ τῶν σῶν ὑπουργῶν, δίδωκεν ἡμῖν ἕν μόνον βρούμπλιον. Ἡ μικρὰ φλοσίγλια (1), καὶ ἕτεραι ναῦς τοῦ Ἀδάμπρου κατασκευάσθησαν καὶ ὠπλίσθησαν διὰ τῆς τῶν ἡμῶν χρημάτων δαπάνης. Εἰς μόνος ἐξ ἡμῶν ἑάσας τὴν εἰρηκῆν αὐτοῦ κοίτην ἐδαπάνησε δέκα καὶ δύο χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων, ὀπλίσας δύο ναῦς ἔνεκεν τούτου οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπέκτειναν τὸν ἀδελφόν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τοῦ ἐλεηλάτησαν τὰ ὑπάρχοντα καὶ τοῦ ἔφθειραν τοὺς ἀγροὺς.

» Οὐκ ἤτησάμεν ποτε καὶ οὐκ αἰτοῦμεν τοὺς σοὺς θησαυροὺς, οὐκ ἤτησάμεν εἰμὴ πύριον κόνιν καὶ σιδηρίους σφαιράς (ἃ οὐ δυνάμεθα ὀνίζειν), καὶ ἐν τῷ ὀδηγεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν μάχην.

» Ἐξ ἐναντίας ἀπέστειλαν ἡμᾶς προσφέρειν σοὶ τὴν ζωὴν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ οὐκ αἰτεῖν τοὺς σοὺς θησαυροὺς.

» Νεῦσον, ὦ κραταῖα βραχίλισσα, δόξα τῆς τῶν Ἑλλήνων πίστεως, νεῦσον δεόμεθα ἀναγινώσκειν τὴν ταπεινὴν ἡμῶν ἀναφορὰν.

» Ὁ οὐρανὸς ἐφύλαξε τὴν ὑμετέραν ἀπολύτρωσιν πρὸς δόξαν τῆς σῆς Α. Μεγαλειότητος ὑπὸ τὴν αὐτῆς προστασίαν προσδοκῶμεν λυτρωταί τὴν ὑποκρατορίαν ἡμῶν χρωμένην, τὴν πατριαρχίαν καὶ ἱερὰν θρησκείαν καταφρονηθείσαν καὶ καταπατηθείσαν ἐκ τῶν βεβήλων καὶ βαρβάρων Ὀθωμανῶν. Προσδοκῶμεν σοὶ λυτῶσαι τοὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀπογόνους τοῦ τυρκενικοῦ ζυγοῦ τούτων τῶν ἀγρίων, ὅφ' ἂν στενάξει ἐν ἔθνος, οὐ τὸ πνεῦμα οὐκ ἀπεσβέσθη, οὐ ὁ ἔρωσ πυρπολεῖ τῆς ἐλευθερίας οὐκ ἠδυνήθησαν γὰρ αἱ σιδηραὶ ἄλυσαι τῶν βαρβάρων ἀποσβέννειν ἔχει δὲ πρὸ τῶν ἑαυτοῦ ὀμμάτων τὴν εἰκόνα τῶν ἡρωικῶν πράξεων τῶν πρὸ τοῦ προγόνων ἕως νῦν.

» Αἱ λαμπραὶ ἡμῶν οἰκοδομαὶ ἀναγινώσκου ἡμῖν τὴν πλαιάν ἡμῶν μεγαλειότητα οἱ ἄπειροι λιμένες, ἡ εὐφορία τῶν ἀγρίων μας, ὁ οὐρανὸς ὁ ἀενάως γελῶν ἐφ' ἡμᾶς, ἡ ἄκρα θερμότης ἢ ἡ φύσις ἐμπνέει οὐ μόνον ταῖς νέαις ἀλλὰ καὶ τοῖς βεβαρμμένοις γηραλέοις λέγει ἡμῖν, ὅτι ἔσται πρὸς ἡμᾶς πρόχειρος ὡς καὶ πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν.

» Νεῦσον οὖν, Κυρία, δίδόναι ἡμῖν τὸν σὸν ἔγγονον Κωνσταντῖνον δι' ἑνα-

(1) Στυλίσκος (Bottiglia).

κα ἡμῶν, τοῦτο μόνον τὸ γένος ὄλον ἡμῶν αἰτεῖ δεόμενον (γένος γὰρ τῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων ἀπεισβέσθη), καὶ ἔσεται ὡς τοὺς προγόνους αὐτοῦ.

• Ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἐκ τῶν ἀπατηλῶν, ὡς ἴσως ἐτόλμησαν ἀπατῆσαι τὴν μεγαλοψυχότεραν τῶν ἀνασσόν. Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος προμηθευμένοι ἀπολύτου δυνάμειος. Ὡς δὲ τοιοῦτοι προσκίπτοντες τοῖς ποσὶν Αὐτῆς, ἦν μετὰ θεὸν σωτῆρα ἐλπίζομεν, ὀρνούμεν ἔσσεσθαι μέχρι τελευταίας ἡμῶν φρακτικῆς, οἱ τῆς Ὑμετέρας Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος δοῦλοι, καὶ τὰ ἐξῆς.

Πετροπόλει Ἀπριλίου 1790.

Πάνος Κύρης

Χρῖστος Λαϊότης

Νικόλαος Πάγκαλος (1).

Ἡ Αἰκατερίνα εὐμένεστατα ὑποδεχθεῖσα αὐτοὺς ὑπεσχέθη τὴν αἰτουμένην συνδρομήν. Ἀκολούθως δὲ οὗτοι ὀδηγηθέντες εἰς τοὺς θαλάμους τῶν ἐγγόνων αὐτῆς ἠθέλησαν ἐν ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα τοῦ μεγάλου δουκὸς Ἀλεξάνδρου, ὅστις δεῖξας τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον εἶπεν, ὅτι πρὸς αὐτὸν ἄφειλον ν' ἀπευθύνωσι τὸν σεβασμὸν των. Εἰς τὸν τελευταῖον ἐξέθηκαν τὸ αἷτιον τῆς ἀποστολῆς των, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεγνώρισαν αὐτὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πρίγκηψ ἀπέπεμφεν αὐτοὺς λέγων ἑλληνιστὶ « ὑπάγετε, καὶ ὅλα θέλουσιν ἐκτελεσθῆ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας (2). »

Οἱ πρέσβεις μετὰ τῆς ἀναφορᾶς των ὑπέβαλλον καὶ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἐκτιθέμενοι διὰ μακρῶν τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας ἐζήτησαν ἵνα ἡ αὐτοκράτειρα τοῖς χορηγήσῃ πυροβόλα τινὰ, καὶ αὐξήσῃ τὸν στολίσκον τοῦ Κατσόνη, ἀποστέλλουσα ἅμα καὶ μηχανικούς πρὸς διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας τῶν φρουρίων. Ἐπρωτείνετο δὲ ἵνα ἡ ἐπαναστασις ἀρχίσῃ ἐκ Σουλίου, ἐνθα συνκρατεῖτο ἡ ἑλληνικὴ συνέλευσις, καὶ ὅθεν εὐκόλως ἀνταπεκρίνετο μεθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἐπαναστάται ἀναχωροῦντες ἐξ Ἠπείρου ἤθελον βαδίσει κατὰ τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, διαιρούμενοι εἰς δύο σώματα. Συγχρόνως δὲ ἄλλα σώματα ἐκ Πελοποννήσου καὶ Εὐβοίας ἤθελον συγκεντρωθῆ ἐν ὠρισμέναις θέσεσι, καὶ ὁ στόλος τοῦ Κατσόνη μεταβῆ εἰς Εὐβοίαν. Ἐκείθεν ὄλοι οἱ ἐπαναστάται ἤθελον βαδίσει κατὰ τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ λαμβάνοντες ἐκ Μακεδονίας ἀρκετὰς βοηθείας

(1) Τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἐστοῦ πλήρες τυπογραφικῶν σφαλμάτων, καὶ ὅποια διόρθωσα.

(2) Ἡ Αἰκατερίνα εἶχε ν ἀναδρέψαι αὐτὸν ἐκ Ἑλλήνων παιδαγωγῶν.

νά εξορμήσωσιν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, συμποσούμενοι ἤδη εἰς τριακοσίας χιλιάδας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς των, καὶ ἐνταῦθα μετὰ τῶν Ῥώτων ἐνούμενοι νὰ βυθίσωσι κατ' εὐθείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ταῦτοχρόνος ἤθελε φθάσει καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης στόλος. Ἐν οἰαδῆποτε δὲ περιπτώσῃ οἱ Ἕλληνες ἔλεγον, ὅτι εἶχον ἀρκούσας δυνάμεις πρὸς κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τελικὴν ἀποδιώξιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἐν τῷ ὑπομνήματι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐπροβλέποντο οἱ στρατιωτικοὶ σταθμοὶ, καὶ αἱ ἀποθῆκαι, ἐν ἀποτυχίᾳ δὲ τὰ μέσα τῆς ὑποχωρήσεως ἀκριβῶς ὑπελογίζοντο αἱ ἐν ἐκάστη θέσει δυνάμεις τῶν Τούρκων, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τὰ ὅποια ἐκάστη πόλις ὑπέσχετο νὰ χορηγήσῃ, καὶ ἐπὶ τέλους ὅτι μυστικὴ ἀλληλογραφία συνέστη μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς καταμήνυσιν ὅλων τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ Αἰκατερίνα ἔστειλε τοὺς πρέσβεις εἰς τὸν διοικῶντα τὸν ἐν Μολδαυίᾳ στρατὸν πρίγκηπα Ποτεμκῖνον, δοῦσα ἐκάστῳ ἀνὰ χίλια δουκάτα διὰ τὰ ἐξοδα τῆς ὁδοιπορίας. Τὴν 13 Μαΐου 1790 ἀναχωρήσαντες οὗτοι ἦλθον εἰς Μολδαυίαν, καὶ κατὰ τὸν ἐπιόντα Αὐγουστον διὰ τῆς Βιέννης ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ταμάρα, εἰς τὸν ὅποιον ἡ Αἰκατερίνα ἀνέθετο τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκστρατείας καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀπαιτουμένων βοηθειῶν.

Ἡ περὶ τὰ τέλη ὁμοῦ τοῦ αὐτοῦ ἔτους γενομένη εἰρήνη ἐναυάγησε καὶ πάλιν τὰ μελετηθέντα σχέδια. Οὐχ ἦττον ὁμοῦ ἐστάλησαν τὰ τε ὑποσχεθέντα χρήματα καὶ ὄπλα, μετὰ τῆς ἐντολῆς ἵνα γίνωσιν αἱ προετοιμασίαι, ἀλλὰ παρεμποδισθῆ πᾶν κίνημα μέχρι νεωτέρας διαταγῆς (*).

(*) Εἶπον, II.—Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκ Πετροπόλεως ἀναχώρησιν τῶν ἀπεσταλμένων, δὲν ἔπαυσαν οἱ Ἕλληνες καθικετεύοντες τὴν Αἰκατερίναν ἵνα ἐπινεύσῃ τέλος πάντων εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς πολυτλήμονος Ἑλλάδος. Οὕτως ὁ πολυμαθὴς Ἰωαννῆς Ἀθανάσιος Ψαλίδας προσφωνῶν αὐτῇ τὸ ἐν ἔτει 1791 ἐν Βιέννῃ λατινοελληνιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ «Ἡ Ἀληθὴς Εὐδαιμονία» ἔλεγε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς. «Ταῖς σελῖς οὖν ἀκτίει καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαιμόν διὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιδαρύνοντα ζυγόν, φυγρὰ οὖσα θερμαίνεσθαι ἤρξατο καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεινοῦσα, καὶ τῷ νῦν ὡς παρούσαν ὄρῃ σὲ τὴν αὐτῆς ἀντιλαμβάνομένην καὶ ὑπερασπιζομένην, καὶ τοῦ δεινοῦ ζυγοῦ λυτρωσομένην, καὶ θέσοισιν αὐτῆς ἐσομένην, ἀνακαινίσουσαν πάντα ἐκείνα ἄερ

Ἐν τούτοις ὁ ὑπὸ τὸν Κατσώνην καταδρομικὸς στολίσκος διατρέχων τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους, καὶ κατηράνισε τὰ πλοῖα αὐτῶν ἀναγκασίον δὲ θεωροῦμεν ἵνα ἐν συντομίᾳ περιγραφῶμεν τινὰς τῶν ἀνδραγαθιῶν τοῦ περιλαλήτου Ἑλληνοῦ καταδρομέως.

Ὁ Λάμπρος Κατσώνης γεννηθεὶς ἐν Λεβαδείᾳ περὶ τὸ 1752 ἔπτα-

τοῖς σοῖς παραβαλλόμενα σκιά καὶ σύμβολα καθίσταται. Σὲ, φημί, κραταιοτάτη! προσδοκῶ, ἐπὶ σὲ ἔλπιζει, καὶ ἐλπίζουσα οὐκ ἐπαισχυνθήσεται, ὡς τὴν ἐξ ὕψους τρωπὴν πρόνοιαν ταύτης λυρωτῆν καὶ θέσποιναν ἀφρίσαι πιστεύουσα, καὶ μίαν ἀληθῶς βασίλισσαν εὐσεβεστάτην πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀναδειχθεὶ τε καὶ στεφανώσασθαι ἡ γὰρ πολυκοιρανίῃ τὴν κοινήν ὠφέλειαν διαστρέφει, ὡς ὁ Ὅμηρος ὁ ταύτης ποιητῆς προειδὼς ἔφη: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ, εἰς κοίρανος ἔστω, εἰς βασιλεύς. Τὸ γὰρ εἰς ἑνοὶ καὶ ἑνοῦν τελειοῖ. Τῆς τοῦ ἑνοῦν οὖν καὶ τελειοῦν γνώμης καυτῆ γλιχομένη τε καὶ ἀφιερμένη ἀδιαλείπτως μίαν πάντων Ἄνασσαν κατασταθῆναι ἀγωνίζεται, καὶ πᾶσαν ἀπαξιαπλῶς εὐδαιμονίαν καὶ τελειότητα παρασκευάσασθαι σπειροῦει...

Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ὁ Ψαλλίδας κολακιστὴν τὴν Αἰκατερίναν ἤρχετο ἵνα ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα Ῥωσικὴν ἐπαρχίαν, διὸ Θεσσαλαί, Δανιὴλ ὁ Ἱερομόναχος, καὶ Γρηγόριος Ἱεροδιάκονος ὁ Κωνσταντῆς, ἐκδόντες ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τὴν Νεωτερικὴν Γεωγραφίαν, προέτασαν τὴν ἐξῆς λαμπρὰν πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον τῶν Ῥωσικῶν στρατευμάτων πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν προσλαλεῖν, ὡς ἐκ στόματος τῆς τουρκικουμένης Ἑλλάδος: « Δίσποτα! Ἦν ὅτε καγὼ περιδλεπτος ἦν, καὶ κατὰ λειμῶνα κομῶσα οὐχ ὅτι γε φύλλοις καὶ ἄνθει, καὶ ὅσα πέφυκε λειμῶνας μόνον κοσμεῖν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἄρυσιν εὐπετάλοισι καὶ ταναῶσι κυπαρίττοις, καὶ παντοῖα γένει φυτῶν ὅσα πέφυκε κόσμον ἄμα καὶ σκέπη οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κράτος παρέχεσθαι. Ἦθη δ' ἐγὼ ἐκείνῃ ἢ περιδλεπτος καὶ ζηλωτὴ εἰς τὰ πάντα καὶ τραγηδίας ὑπόθεσις. Ἦ γὰρ τοι βῆσκανος δαίμων πνεῦμα βασιβρόν καὶ κρηρὸν ἀφ' ἑώας ἐπεγεύρασα, εἰς μὲν ὑψικόμοις καὶ κυπαρίττοις ἐκείνας καὶ ἄρυσ προῤῥίζους ἀπέσπασε, καὶ ἄς ἔδαφος τὰ πάντα κατέλυσεν, ἐμὲ δὲ ψιλὴν τῶν ὄλων κατέλεπε, καὶ ὀρχήστραν θηρῶν ἀγρίων κατέστησεν· εἰ δέ τι καὶ λείψανον τῆς βιαίας ἐκείνης καταγίδος παρελήθηται, καὶ τοῦτο δὴ τυγχάνει ὃν οὐ κατὰ θρόνον οὐδὲ κλαδῆν, ἢ δὴ καὶ καθ' αὐτὰ πως ἀνορθοῦσθαι καὶ τῆς γῆς ὀπωσοῦν ἐξαιρεσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ κατὰ κισσὸν τὸ τῶν φυτῶν ἀφανίστατον, ὅς εἰμὴ γέ τινας ἐπιτηδίου ἐπιλάθεται δένδρου, οὗτου που κατὰ γῆς ἔρπει καὶ φθίρεται.

Ὁ ἐγὼ μελέα! τίποτ' ἀπίσω;

Ποῖαν ἀχὼ, ποῖον ὄδυρμόν;

. . . . . ποῦ τις ὀσῶν

Ἦ δαιμόνων ἐπαρωγός;

Τίς ἀμύνει μοι....

« Τίς δ' ἄλλος; ἢ σὺ γε ὁ ὑψικόμοις καὶ εὐσμος φαίνεις, ὁ μέγας παρὰ τῇ μεγίστῃ καὶ ἀγλαοκάρφῃ ἑλαίᾳ, τῇ τελεθώσῃ, καὶ τὴν ἰψήλιον πᾶσαν μονοῦ τοῖς κλάδοις ἐπιχωρούς; Σὺ δὴ μοι ὁ ἀρωγός, ἢ σκέπη, τὸ στήριγμα, τὸ σωτήριον φυτόν, δι' οὗ τὰ καὶ αὐτοῦ κισσοῦ ἐλεεινότερον κατὰ γῆς ἔρποντα καὶ παρὰ πάντων πατούμενα βλαστήματα ἐκείνων μου τῶν κάλαι δρυῶν ἀναστήσονται, ὧν δὴ τυγχάνουσι καὶ οὔτοι εἰ πρὸ ποδῶν σου νῦν κλινοῦμενοι, καὶ τοῖς σοῖς κόμησιν ὑποκλιθότες.»

καϊδεκαέτης εξεπατρίσθη, και ἔλθων εἰς Λιβόρνον, κέντρον τότε τῶν περὶ Ἑλλάδος πολεμικῶν παρασκευῶν τῆς Ῥωσσίας, κατετάχθη εἰς τὸ σῶμα τῶν κυνηγῶν, και οὐκ ὀλίγον διέπρεψεν ἐν Πελοποννήσῳ και τῷ Αἰγαίῳ (1770—1774). Ἀφοῦ δὲ οἱ Ῥῶσοι διὰ τῆς ἐν Καϊναρτοῦ συνομολογηθείσης εἰρήνης ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὰς κρατομένης νήσους, ὁ Κατσόνης μετὰ τριῶν ἄλλων χιλιάδων Ἑλλήνων ἠκολούθησεν αὐτοῖς, και κατοικήσας εἰς τὴν ἐν Κριμαίᾳ παραχωρηθεῖσαν εἰς τοὺς Ἑλληνας κομόπολιν Γενί Καλέ, κατετάχθη μὲ βαθμὸν ἀξιωματικῶ εἰς τὸ τότε ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης ἰδρυθέν ἑλληνικὸν τάγμα. Μετ' οὐ πολὺ παρηκολούθησε τῷ πρίγκηπι Ποτέμκιν εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, και ἀριστεύσας προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα λοχαγοῦ. Τῷ 1787 ἐπιβῆς μετὰ 98 Ἑλλήνων καταδρομικῶ πλοίου ἠνδραγαθήσεν εἰς Κιλ-Μπουρνου, και Οὐσακῶφ τῆς Κριμαίας, και ἔνεκα τούτου διαφοροτρόπως ἡμείφθη. Κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1788 ἔλθων εἰς Τεργέστην και παραλαβὼν τὸν δαπάνη τῶν Ἑλλήνων ἐξοπλισθέντα στολίσκον κατέβη εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, ἔνθα συναντήσας Δουλιχινὸν πλοῖον κατεναυμάχησε και ἐκυρίευσεν αὐτό. Μετὰ τοῦτο διευθύνας τὸν πλοῦν εἰς τὸ Αἰγαῖον ἠχμαλώτισεν ἐξ ἐχθρικῶ πλοῖα, τὰ ὁποῖα συνήνωσε τῷ στολίσκῳ του, και κατὰ τὸν Ἰούνιον μεταβῆς εἰς τὰ παράλια τῆς Λυκίας ἐπολιόρκησε και ἐκυρίευσε τὸ φρούριον τοῦ Καστελλορρίζου, τὸ ὁποῖον γυμνάσας τῶν πυροβόλων κατηδάρισεν. Ἐκείθεν δὲ πλεύσας εἰς Κύπρον και Συρίαν ἐξώργησεν ἕτερα ἐξ ὀθωμανικῶ πλοῖα, και ὅπλισας ἤνωσε και ταῦτα τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιλοίποις. Οὕτω δὲ μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ δεκαπέντε ἐπαυξήσας τὸν καταδρομικὸν του στόλον περιέπλευσε μέχρι τῶν παραλίων τῆς Αἰγύπτου λεηλατῶν και καταφθειρῶν πᾶν τὸ Τουρκικόν. Τὰ ἠνδραγαθήματα ταῦτα τοῦ Κατσόνη μεγάλην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν και ταραχὴν, και περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, συγχερατούμενος ἐξ ἐνὸς πολεμικῶ τῶν 7½ πυροβόλων, ἐνὸς καταδρομικοῦ, και 55 ἑτέρων τῶν 28—30 πυροβόλων, ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν τοῦ τολμηροῦ καταδρομέως.

Τῷ 20 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπιστρέφων ὁ Λάμπρος ἐκ Συρίας και Κύπρου μετὰ ἐξ πλοίων και δύο μεγάλων ἠχμαλωτισμένων ὀγκάδων συνήντησε τὸν ἐχθρικὸν στόλον ἐξω τῆς Καρπάθου, και ἀμέσως ἐφορμήσας, μετὰ πολὺν και πεισματώδη ἀγῶνα ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν, φονεύσας πεντακοσίους, και ἰσαριθμους τραυματίσας. Ὁ ἐν

Ῥόδω πρόξενος τῆς Γαλλίας ἰδὼν τὴν φθορὰν τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων τουρκικῶν πλοίων συνεχάρη τῷ Κατσόνῃ ἐπὶ τῇ νίκῃ, ἐπαίρους ἀπείρους ἀποδυοδὸς, καὶ συμπαραβάλλων τῷ Θεμιστοκλεῖ, καὶ ἐποιομάζων αὐτὸν ἄξιον ἀπόγονοι τῶν προπατορικῶν ἑλληνικῶν ἡρώων.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κατσόνης ἐλθὼν εἰς Ζάκυνθον ἀνήγγειλε τὰ γενόμενα εἰς τὸν πρίγκηπα Ποτέμκιν, ὅτις ὑπέρχαρις ἐσπευσε νὰ φανερώσῃ αὐτὰ δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου εἰς τὴν Αἰκατερίναν· αὕτη δὲ καθ' ὑπερβολὴν χαρεῖσα ἐπροβίβασε τὸν Λάμπρον εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποχιλιάρχου, καὶ ἐκέλευσεν ὅπως ὁ στόλος αὐτοῦ ὀνομάζεται τοῦ λοιποῦ στόλος τῆς ῥωσσοικῆς αὐτοκρατορίας, δοῦσα ἅμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ διορίξῃ ἐξ ὀνόματος αὐτῆς ἀξιωματικούς ἀπὸ σηματωρῶν μέχρι ταξιάρχου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1788, ἐν ᾧ ὁ Κατσόνης ἠτοίμασε τὸν στόλον αὐτοῦ πρὸς νέαν ἐκδρομὴν, ἡ ἐν Τσοκάνῃ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν πρίγκηπα Μασιζέροσκην ὡς συνεργὸν καὶ συμπράκτορα. Οὗτος ὅμως ἐκ φθόνου κυριευθεὶς, οὐ μόνον οὐδεμίαν αὐτῷ βοήθειαν προσήνεγκεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ζῆμίαν καὶ καταδρομὴν, εἰς τοιαύτην ἐπὶ τέλους φθᾶς μανίαν, ὥστε ἀφοῦ διαφοροτρόπως τὸν Λάμπρον εἰς ἀπίθειαν παρώξυνεν, ἐξήτησε τὴν σπάθην αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ φρούριον τῆς Τεργέστης νὰ φυλακισθῇ διέταξε (Ἰανουαρ. 1789). Ὁ Κατσόνης ἀναγγεῖλας τὰ γενόμενα εἰς τὸν ἐν Φλωρεντία πρέσβυν ἐξήτησε δικαιοσύνην. Οὗτος δὲ ἀναγνωρίσας τὸ μογηρὸν καὶ ἀδίκον τῆς κατ' αὐτοῦ καταφορᾶς, τὸν μὲν Μασιζέροσκην παραχρῆμα ἀνεκάλεσε, τὸν δὲ Λάμπρον ἐλευθερώσας ἀνεξάρτητον κατέστησε.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1789 ὁ Κατσόνης ἐκπλεύσας τῆς Τεργέστης, τῇ 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συνήντησε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον ἔξω τοῦ Δυρράχιου ἀναμένοντα αὐτόν. Ὁ Λάμπρος προθύμως δεχθεὶς τὴν μάχην ἔστρεψεν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον τοὺς ἔχθρους, παρασυρθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν βελημάτων τῇ ἐπιούσῃ ἐπαρουσιάσθη εἰς Δυρράχιον καὶ καταστρέψας τοὺς προμαχώνας, ἐκ τῶν πλοίων ἄλλα μὲν κατέκαυσεν ἄλλα δὲ κατεβύβισε, καὶ τοὺς ἐκεῖ συγκεντρωθέντας Ἀλβανούς, εἰς 12,000 συμποσομένους, κατεσκόρπισε. Τὴν νίκτα καὶ πάλιν πλειάσας ἐξεσφενδόνισε κατὰ τῆς πόλεως ὑπὲρ τὰς χιλιάς σφαίρας, καὶ πολλοὺς τῶν ὀθωμανῶν φονεύσας, πλείστους οἴκους πυρώσας, καὶ ταμίαια κατακρημνίσας, ἀπῆλθε τῇ 17 εἰς τὸ Αἰγαίον. Διερχόμενος δὲ

τότε διὰ Ζακύνθου ἀπήντησε τὸν ἀρχιναύαρχον τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας Ἐμμον, ὅστις εὐμενῶς αὐτὸν δεχθεὶς εὐλικρινῶς συνεχάρη ἐπὶ ταῖς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν νίκαις.

Πλεύσας ὁ Λάμπρος εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος, καὶ μέχρι τοῦ Ἐλλησπόντου προχωρήσας, ὕψωσε ἐφ' ὄλων τῶν πλοίων τὰς σημαίας ἕνα γίνῃ πλέον καταφανῆς εἰς τοὺς φρουροῦντας Ὀθωμανοὺς, ἐκεῖθεν δὲ ἀναχωρήσας καὶ περιπλεύσας τὰς νήσους προσηρμίσθη εἰς Κέα, φέρων μετ' αὐτοῦ καὶ ἑπτὰ τῶν ζωγρηθέντων ἐχθρικῶν πλοίων.

Ὁ σουλτάνος μαθὼν τὰς ἀνδραγαθίας τοῦ Ἑλληνος καταδρομέως διέταξε τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου Στέφανον Μαυρογένην ἕνα γράψῃ αὐτῷ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

« Ἀνδρείοτάτε ἦρω καὶ γενναῖε Λάμπρε Κατσόνη.

» Ἐφθασεν εἰς τὰ ὦτα τοῦ μεγαλειοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου κυρίου μου καὶ ἀδθέντου σουλτάνου Χαμίτου τὰ ἀνδρείά σου κατορθώματα, καὶ ἀπορεῖ καὶ αὐτὸς καὶ ὅλον τὸ διβάνιον του διὰ ποίαν αἰτίαν, καθὼς ὑπήκοος αὐτοῦ, ἀπειτατήσατε καὶ κατατρέχετε τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, ἧς εἶνε πατρὶς σας, χωρὶς ἄλλως νὰ πάθητε ἀδικίαν παρ' αὐτοῦ, μὲ μίαν τοιαύτην θάλασσιον δύναμιν φερόμενος ὡς ἀπονόδος ἐχθρὸς αὐτοῦ. Μολοντοῦτο ὅσην φθορὰν καὶ ἂν ἐπράξατε, καὶ ὅσα ὀθωμανικὰ αἵματα ἐχύσατε, ὅλα αὐτὰ τὰ συγχωρεῖ, καὶ σὰς ἀναγνωρίζει μὲ ὅλους τοὺς ὁπαδοὺς σας ὡς εὐγενεῖς καὶ παντὸς φέρου ἐλευθέρους. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς μὲν τοὺς ὁπαδοὺς σας χαρίζει, διαδοχικῶς μίαν τῶν νήτων, ὅποιαν αὐτοὶ εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος ἐκλέξωσι, τὴν δὲ ὑμετέραν γενναϊότητα καθιστάνει ἡγεμόνα, καὶ χαρίζεται αὐτῇ διακοσίας χιλιάδας χρυαίου, ἂν παρατηθῆτε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ῥωσσίας. Τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων τούτων μετ' ὄρκου ἐκ μέρους τοῦ σουλτάνου ὑπόσχομαι. Ἐὰν δὲ παρακούσητε, τότε θέλει στείλει καθ' ὑμῶν μεγίστην δύναμιν διὰ νὰ σὰς ὑποτάξῃ. »

Ὁ γενναϊόφρων Λάμπρος ἀνκνούς τὴν ἐπιστολήν ταύτην κατεφρόνησε καὶ τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ σουλτάνου, πρὸς ὃν μῆτε ν' ἀπαντήσῃ κατεδέχθη.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ Μαΐου ἐκπλεύσας τῆς Κέας περιέπλευσε πανταχοῦ ζητῶν τὸν ἐχθρικὸν στόλον· περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς 3 Ἰουνίου καταχθεὶς εἰς Τήνον διέκρινεν αὐτὸν, συγκείμενον ἐκ δεκατεσσάρων μεγάλων πλοίων, καὶ πλέοντα μετὰξὺ Μυκῶνου καὶ Σύρου. Ἀμέσως ἐξορμήσας κατ' αὐτοῦ συνεπλάχη, καὶ μετὰ τρίωρον ἀγῶνα ἔστρεψεν εἰς φυγὴν, φονεύσας πολλοὺς, καὶ πληγώσας αὐτὸν τὸν ναύαρχον εἰς τὴν σιαγόνα. Ὁ πλοίαρχος γαλλικοῦ τινος πολεμικοῦ θεατῆς τῆς ἀνίσου ἐκείνης μάχης καὶ τοῦ ἡρωϊμοῦ τοῦ Λάμπρου καὶ τῶν

περὶ αὐτὸν, ἐπήνεσε δημοσίᾳ, λέγων· « Ἦναι γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς Ἑυρωπαίους, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων εἰσέτι καὶ νῦν διασώζουσι τὴν προπατορικὴν ἀρετὴν καὶ ἀνδρείαν. Ἡ παιδεία μόνον ἀπέλιπεν αὐτοὺς· ἂν ὅμως, Θεοῦ θέλοντες, ἐπιδώσωσιν εἰς αὐτὴν τότε ποῖος δύναται ἢ ἀμφιβάλλη, ὅτι καὶ οἱ ἀπόγονοι θέλουσι γίνεαι τοιοῦτοι, ὅποιοι ἦσαν καὶ οἱ πρόγονοι; »

Ἐπανελθὼν εἰς Κέα καὶ Κατσόνης ἐπιδιώρθησε τὸν στόλον του, καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀποθάνει ἡ πρώτη του σύζυγος ἔλαβεν εἰς δευτέρον γάμον τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου Μαρίαν Σοριανοῦ. Ὑστερον δὲ πλεύσας εἰς Ὑδραν ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς μανίας τοῦ ὑπὸ ῥωσικὴν ὁμοίως σιμαίην καταδρομέως Γουλιέλμου τοῦ Κορσικανοῦ, μεθ' οὗ ὕστερον περιεπλέχθη εἰς ἐριδας περὶ πρωτείων.

Τῇ 3 Αὐγούστου ὁ Λάμπρος μαθὼν, ὅτι ἐξ Ἀλγερινᾶ πλοῖα ἐφάνησαν ἐξω τῆς Ὑδρας, ἐπλευσεν εἰς συνάντησιν αὐτῶν, καὶ συναντήσας αὐτὰ μεταξὺ Κέας καὶ Μακρονησίου κατεναυμάχησε καὶ μέχρι τοῦ Ναυπλίου κατεδίωξε.

Τῇ 7 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ναυλογῶν ἐν Κέᾳ ἐπληροφόρηθη ὑπὸ τῶν σκοπῶν, ὅτι ἐνεφανίσθη ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, συγκεῖμενος ἐξ εἰκοσιν ἕξ πλοίων· ὅθεν ἀμέσως ἐξελθὼν ἐπροκάλεσεν εἰς μάχην τοὺς ἐχθροὺς, οἵτινες καταπτοηθέντες ἀπεποιήθησαν. Μετὰ τοῦτο πλεύσας ὁ Κατσόνης εἰς Κύθηρα ἔστειλεν ὅκτῳ ταχύπλοα πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, αὐτὸς δὲ διευθύνθη εἰς Ἰθάκην πρὸς παραχειμασίαν. Ἡ ἀποσπασθεῖσα καταδρομικὴ μοῖρα οὐδαμῶς τὸν στόλον συναντήσασα περιέπλευσε τὸ Αἰγαῖον, καὶ κατακαύσασα τρία ἐχθρικά πλοῖα τῶν 20—24 πυροβόλων, καὶ διάφορα ἐμπορικὰ ζωγρήματα, ἠνώθη τῷ Λάμπρῳ ἐν Ἰθάκῃ. Ὁ δὲ ὀθωμανὸς ναύαρχος ἐπαρρηθῆεις τῆς ἐκ τοῦ Αἰγαίου ἀποχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων καταδρομῶν ἀυσυτόλως ἐγράφεν εἰς τὸ διβάνιον, ὅτι αὐτὸς ἀπεδίωξεν αὐτοὺς, καὶ ἐξησφάλισε τὴν θαλασσοπλοΐαν.

« Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, γράφει εἰς τῶν βιογράφων τοῦ Κατσόνη, ἐφάνη τὸ ἐναντίον, διότι εἰς ὅλην τὴν παραθαλασσίαν τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας δὲν ἠκούετο ἄλλο, εἰμὴ ἀφανισμὸς καὶ θρῆνος, ἐπιδρομαὶ ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Λάμπρου, καὶ κοινὸς φόβος εἶχεν ἐπιπέσει εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε δὲν ἐτόλμων μῆτε εἰς μικρὸν διάστημα νὰ πλεύσῃν ἐλευθέρως, καὶ νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, προσέτι καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν Ῥώσων στρατολογίαν ὅλας αἱ παραθαλάσσιαι

πόλεις ἤρουντο νὰ στέλλωσι στρατεύματα εἰς τὸ μέγα στρατόπεδον¹, κρινόντες ἀναγκαῖον νὰ ἦνε ἀρκετὰ ἐνδυναμωμένοι διὰ νὰ ἀποκρούωσι τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Λάμπρου, ἐπαπειλοῦντος ἄλλως νὰ κυριεύσῃ τὰς πόλεις τῶν, ὥστε ἡ εὐτολμία καὶ ἡ ἀπαρδειγματίστος ἀνδρεία αὐτοῦ ἐπροξενούσε τοιοῦτοτρόπως οὐκ ὀλίγην ζημίαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔφερεν ἀμέσως ὠφέλειαν εἰς τὸ ῥωσικὸν κράτος. »

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1790 λαβὼν ὁ Κατσόνης μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν περιλάλητον Ἀνδρουτσον, ἠγούμενον ὀκτακοσίων ἀρματωλῶν, ἐπλευσεν εἰς τὸ Ἰκάριον πέλαγος, καὶ ἔλθων εἰς Τένεδον ἐστειλεν εἰς διαφόρους διευθύνσεις πλοῖα πρὸς λαφυραγωγίαν, μετὰ τῆς ἐντολῆς ἵνα πάντα συγκεντρωθῶσιν ἐν Κέα κατὰ τὸν Ἀπρίλιον. Ἐνταῦθα δὲ ναυλοχῶν ὁ Λάμπρος πληροφορηθεὶς, ὅτι δύο στόλοι ὁ μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δ' ἐξ Ἀλγερίας ἀναχωρήσαντες ἤρχοντο κατ' αὐτοῦ, ἀμέσως ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῶν ἐχθρῶν, ἔχων μόνον ἑννέα πλοῖα. Τὴν 6 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ τὴν ἐνδεκάτην τῆς μεσημβρίας ὥραν ἡ προφυλακὴ ἀνήγγειλεν, ὅτι μεταξὺ Ἀνδρου καὶ Εὐβοίας ἐφάνη ὁ στόλος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγχείμενος ἐκ δεκαπέντε μεγάλων πλοίων. Ὁ Κατσόνης πλησιάσας ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς μάχης. Ἐπὶ τρεῖς ὀλοκλήρους ὥρας διήρκεσεν ἀγὼν πεισματωδέστατος, οἱ δ' Ἕλληνες κατορθώσαντες νὰ παραλύσωσι τὴν τάξιν τῶν ἐχθρῶν ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ μέχρι τῆς νυκτὸς ἐξηκολούθουν καταδιώκοντες. Μετὰ τοῦτο συγκεντρώσας ὁ Λάμπρος τὸν στόλον του, συνεκρότησε συμβούλιον τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἐπρότεινε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς καταδιώξεως, πλὴν ἐπειδὴ καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἱκανὴν εἶχον ὑποστῆ βλάβην, δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ τολμηρὰ αὐτοῦ πρότασις. Τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἐμφανισθεὶς ὁ Ἀλγερινὸς στόλος, ἐκ δώδεκα πλοίων συγχείμενος, ἠνώθη μετὰ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οὕτως ἀμφότεροι ἐπροκάλεσαν εἰς μάχην τὸν Κατσόνην. Οὗτος μόνον ἑπτὰ ἔχων⁽¹⁾, προθύμως ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν, καὶ παραχρῆμα ὑπὸ τῶν δύο στόλων περικυκλωθεὶς ἀντιπαρετάχθη ἀνδρικότατα, καὶ εὐστόχως πυροβολῶν κατώρθωσε νὰ παραλύσῃ τὰς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἀναγκασθέντες νὰ διακόψωσι τὴν μά-

(¹) Τὰ ἑτέρα δύο, κυβερνώμενα ὑπὸ τῶν Σπετσιωτῶν Ἀναργύρου καὶ Καρακασίνῃ ἀπομακρυνθέντα κατὰ τὴν καταδίωξιν, δὲν ἐπρόβλεπον ἕνεκα τῶν ἐναντίων ἀνέμων νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν.

χην πεισματωδέστερον μετ' ὀλίγον ἀνένεωσαν τὸν ἀγῶνα. Αἱ εὐσταχοὶ τῶν Ἑλλήνων σκοποβολαὶ εἶχον καταφθεῖρει τοὺς ἐχθροὺς, οἱ ὅποιοι βλέποντες τὸ καταστρεπτικὸν τοῦ ἐξ ἀντιπαρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσιζαν νὰ ἐφορμήσωσι, καὶ προσκολλώμενοι εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μεταβάλλωσι τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν. Πρώτη ἡ ὀθωμανικὴ ναυαρχίς, φέρουσα ἑβδομήκοντα τέσσαρα πυροβόλα, διηυθύνθη κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Λάμπρου, τὴν ὅποιαν διώκει ὁ γενναῖος Ζιγούρης πλοίαρχος τοῦ Ἀχιλλέως. Οὗτος ἄμα παρατηρήσας τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ ἤναψε φῶτα ἐπὶ τῶν κεραίων, ἔτοιμος ἵνα μεταδώσῃ τὸ πῦρ εἰς τὸ προσεγγίζον ἐχθρικὸν πλοῖον. Ἄλλ' ἡ ναυαρχίς ἰδοῦσα τὸν κίνδυνον ὠπισθοχώρησε, καὶ ἐνωθεῖσα μετὰ πέντε Ἀλγερινῶν φρεγατῶν ἐφώρμησε καθ' ἑνὸς πλοίου τῆς ὀπισθοφυλακῆς, ὀνομαζομένου Μαρία, 24 πυροβόλων, καὶ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Πασχάλη Κασίμη. Οἱ Ἀλγερινοὶ ἀμέσως εἰσπηδήσαντες ἐφόρμησαν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐπτὰ Ἑλληνας, καὶ τραυματίσαντες τὸν τε πλοίαρχον καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας δεκατρεῖς ναύτας, ἐζώγησαν αὐτό. Συγχρόνως δὲ τὸ μεγαλύτερον τοῦ Ἀλγερινοῦ στόλου *σεμπέκιον*, φέρον τριάκοντα ἐξ μεγάλα πυροβόλα, καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας ἐφώρμησε κατὰ τοῦ πλοίου τοῦ Λάμπρου. Ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τὸ κατὰστρωμα τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀρκτου ἐπληρώθη Ἀλγερινῶν. Ὁ Κατοῦνης ὅμως οὐδόλωσ πτηθεὶς ἐκ τῆς αἰφνιδίου εἰσβολῆς ἠγωνίσθη γενναϊότατα, καὶ ἐντὸς ὀλίγου πάντες οἱ εἰσπηδήσαντες κατεσφάγησαν. Τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀνυπόμονον ἤθελε νὰ εἰσπηδήσῃ ἐπὶ τοῦ προσκεκολλημένου ἐχθρικοῦ *σεμπεκίου*, ἀλλ' οὗτος μὴ κρίνας τοῦτο εὐλογον κατώρθωσε δι' ἀκαταπαύστου καὶ εὐστόχου πυροβολισμοῦ νὰ διαχωρίσῃ αὐτό. Ἐκ τῶν ἑξακοσίων Ἀλγερινῶν μόνον τριάκοντα ἐξ διεσώθησαν. Ἄτερον *σεμπέκιον* ἐτοιμαζόμενον νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τῆς Βορείου Ἀθηνᾶς, μόλις εἶδε τὴν συμφορὰν τοῦ πρώτου ἀνήχθη ὑπήνημον. Διαρκούσης τῆς συμπλοκῆς, τὸ πλοῖον τοῦ Ἐμμανουὴλ Μπουρζουνάκη ἀποβαλὼν τὸν κρημνήσιον ἰστὸν ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ σῶον κατώρθωσε νὰ διέλθῃ ἐκ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀπολέσας μόνον τὸν γενναῖον αὐτοῦ πλοίαρχον. Εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Δημητρίου Ἀλεξοπούλου ἔμειναν ζῶντες μόνον δέκα, καὶ αὐτὸς ἐνδέκατος· οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ διασωθῶσιν ἐβρίψαν αὐτὸ εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον, καὶ οἱ μὲν ναῦται φυγόντες ἀμέσως διεσώθησαν, ἀλλ' ὁ ἄνδρσις· Ἀλεξόπουλος μὴ ἀνεγόμενος ἵνα ἴδῃ τὸ πλοῖον καὶ πρὸ πάντων τὴν τιμικὴν εἰς χεῖρας

τῶν ἐχθρῶν, ἔβηκε πῦρ εἰς τὴν ἀπομείναςαν ὀλίγην πυρίτιδα, καὶ πυρίκαυστος ἀνετινάχθη μετὰ τε τοῦ πλοίου καὶ τῆς σημαίας. Ὁ Εὐστράτιος Νικηφοράκης, ἂν καὶ περικεκυκλωμένος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἅμα εἶδε τὸν κίνδυνον τοῦ διπουρζουνακῆ ἀνάχθη ὑπήνεμος, καὶ ρίψας τὸ πλοῖον εἰς τὴν ξηρὰν ἔφυγε μετὰ τοῦ πληρώματος καὶ τῆς σημαίας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου. Τὰ πλοῖα τοῦ Κωνσταντίνου Παταράκη, καὶ τοῦ Ζιγούρη εὐρεθέντα κατ' ἔναντι τοῦ ἀνέμου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσι μέρος ἐν τῇ ἀγῶνι.

Μόνος μείνας ὁ Λάμπρος, καὶ φέρων τραῦμα εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐξηκολούθει γενναϊότατα καὶ κατὰ τῶν δύο στόλων μαχόμενος. Ἄλλ' ἀθλία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου· διότι οἱ μὲν ἱστοὶ εἶχον σπονδαίως βλαφθῆ, αἱ κεραῖαι κατακοπῆ, τὰ ἱστία καὶ τὰ πλευρὰ κατατρυπηθῆ, αἱ ἐφορκίδες καταστραφῆ, καὶ αὐτὸ τὸ σκάφος πανταχόθεν διέβρεε. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν διὰ σημείου παρὰ τῶν ὑπνέμων ἑταίρων τὰς λέμβους. Ἡ τοῦ Παταράκη πρώτη ἤλθεν. Ἄλλ' ὁ Λάμπρος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελεν ἵνα ἐγκαταλίπῃ τὸ πλοῖόν του, δηλώσας ὅτι μετ' αὐτοῦ θέλει ταφῆ ἐπὶ τέλους ὅμως καταπεισθεὶς εἰς τὰς προτροπὰς καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς τῶν περὶ αὐτὸν, ἀπεφάσις ν' ἀναχωρήσῃ, καὶ ἐπιδύσασθεὶς μετὰ τοῦ γραμματέως του Καρδαμίτση καὶ δύο σωματοφυλάκων μετεφέρθη αἱματόφυρτος εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Παταράκη. Τὴν ἐβδόμην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν ἐπρόσταξε νὰ πυρποληθῆ τὸ πλοῖόν του, καὶ συναπέλωσι καὶ οἱ λοιποὶ ἐν αὐτῷ ναῦται καὶ ἀξιωματικοί. Οὕτως ἐπὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου, ἀποτελουμένου ἐκ διακοσίων ἐννεήκοντα πέντε ἀνδρῶν, μόνον πέντε ἀξιωματικοὶ καὶ πενήκοντα πέντε ναῦται, ἐξ ὧν οἱ τριάκοντα ὀκτῶ πληγωμένοι, διεσώθησαν.

Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὁ Λάμπρος ἀπώλεσε δύο πλοῖα αἰχμαλωτισθέντα, τὸ τοῦ Κασίμη καὶ τὸ τοῦ Νικηφοράκη⁽¹⁾, καὶ τρία καέντα ὑπὸ τῶν κυβερνητῶν των' πρὸς δὲ πεντακοσίους ἐζήκοντα πέντε ναῦτας καὶ ἀξιωματικούς. Ἄλλὰ καὶ οἱ διασωθέντες εὐάριθμοι ναῦται καὶ ἀξιωματικοὶ πολλὰς ἔφερον πληγὰς. Ἐκ τῶν ἐχθρῶν δ' ἐφρονεύθησαν τρεῖς χιλιάδες, καὶ πάμπολλοι ἐπληγώθησαν.

Οἱ ἐπιζήσαντες ἐπιβάντες εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Παταράκη διαλαθόν-

(1) Τοῦτο ὀφείλοντες εἰς τὴν ξηρὰν εἶν ἐπρόφθογον νὰ κρύψωσι οἱ ἐπιβάνοντες.

τες τὴν προσοχὴν τῶν πολεμίων ἔφυγον νίκτωρ βυμουλκοῦντες πρὸς τὴν ἀρκτικὴν τῆς Ἄνδρου ἄκραν, καὶ ἐκεῖθεν ἐπλευσαν εἰς τὴν Μήλον. Ἐνταῦθα εὔρον γαλλικὴν φρεγάταν διοικουμένην ὑπὸ τοῦ κόμμητος Τετίν, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς θεατῆς τοῦ ἀγῶνος γενόμενος, ἐθαύμασε τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ μεγάλως περιποιηθεὶς τὸν Λάμπρον ἐχορήγησεν αὐτῷ δύο χειρουργοὺς πρὸς θεραπείαν τῶν τραυμάτων αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτόν (*).

Μετ' οὐ πολὺ ἀναχωρήσας ὁ Κατσόνης ἐκ Μήλου ἦλθεν εἰς Κύθηρα, ἔνθα εὔρε τὰ τῶν δύο Σπετσιωτῶν καταδρομικὰ, τὰ ὅποια ἀπομακρυνθέντα, ὡς ἐρρέθη, δὲν ἐπρόφθασαν νὰ λάβωσι μέρος ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. Παραλαβὼν ὁ Λάμπρος ταῦτα καὶ ὀπλίσας ἕτερα δύο ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντα, καὶ ἐντὸς βραχέος ἐξ ἑνὸς πάλιν ἀποτελέσας τὸν στολίσκον, τὰ μὲν ἐπτά ἔπεμψε πρὸς καταδίωξιν καὶ λαφυραγώγησιν τῶν ἐχθρῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ὑπολοίπων δύο ἦλθεν εἰς Ἰθάκην. Ἐνταῦθα ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ὁ Ἐνετὸς ἀρχιναύαρχος Ἔμος παρηγόρησεν ἐπὶ τῇ συμβάσει ἀπώλειᾳ, λέγων « Ἐχω εἰδήσεις διαφόρων προξένων τῆς Ἀριστοκρατίας, ὅτι οἱ Ἀλγερινοὶ εἰς τὰς δύο ἡμέρας τῆς μάχης ἔχασαν ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἀνδρας καὶ τὸ ἄνθος τῶν ἀξιωματικῶν. Τὰ δὲ πλοῖα αὐτῶν τόσῃ φθορὰν ἔλαβον, ὥστε τὰ περισσώτερα ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ διορθωθῶσιν. Ἡ φθορὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπερβαίνει ἀσυγκρίτως τὴν ἐδικήν σας. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ναυμαχίας, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἔγραψα πρὸς τὸν μέγαν δούκα, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον πρίγκηπα Ποτεμκίνον. » Οἱ λόγοι οὗτοι, ἐπιφέρει εἰς τῶν βιογράφων του, ἔτερψαν ἱκανῶς τὸν Λάμπρον, οὐκ ὀλίγον θλιβόμενον ἄλλως διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἀξίων ἀνδρῶν. »

Ἐν τῇ μεταξὺ δύο πλοῖα τοῦ Κατσόνη συναντήσαντα ἐν ἐχθρικῶν σεμπέκιον τριάκοντα δύο πυροβόλων προσέβαλον καὶ ἔκασαν αὐτό.

(*) Πρὸς τὸν Πάτριον Ἀναστάσιον Παλαιολόγον εἰπόντα, ὅτι ἐνίκηθησαν, ὁ γάλλος πλοίαρχος εἰς ἀπάντησιν ἀνέγνω τὸ ἡμερολόγιον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ μακρῶν περιέγραφε τὴν γενναϊότητα αὐτῶν, προσέσας ἐπὶ τέλους. « Ἐγὼ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζω τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἠπατήθην νομίσασι, ὅτι ἡ δουλεία ἀπομακρύνουσα ἀπ' αὐτῶν τὰς μαθήσεις ἀπεμάκρυνε καὶ τὴν ἀνδρείαν· νῦν δὲ βλέπω, ὅτι ἡ ἀνδρεία σώζεται καὶ τὴν σήμερον καθὼς καὶ τὸ πάλαι. » Πρὸς τὸν αὐτὸν Παλαιολόγον ἔλεγε, καὶ ὁ Ἔμος. « Ἐάν ἔχατε πεντε πλοῖα, ἑξακοσίους ναύτας, δύο πλοίαρχους, τεσσαράκοντα καὶ ἑνὴν ἀξιωματικούς, ἢ ὀλίγα εἰς ὑμᾶς μένει αἰώνιος. »

Οι Τούρκοι ριφθέντες εις τὴν θάλασσαν ἀπέβησαν εἰς τὴν νῆσον Ἴουρ, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὁμοίως ἀποβάντες ἐπολιόρκησαν καὶ ἐξηνάγκασαν αὐτοὺς εἰς παράδοσιν, πλὴν ἀμέσως ἀπέλυσαν, κατὰ παράκλησιν τῶν κατοίκων ροβιθέντων τὴν κατ' αὐτῶν ὄργην τοῦ σουλτάνου.

Μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχιστράτηγος Ποτέμκιν πληροφορηθεὶς ἔκ τε τῶν ἐκθέσεων τοῦ γάλλου Τετιν, τοῦ ἐνετοῦ Ἐμου, καὶ ἄλλων ἀπροσωπολήπτων κριτῶν, παρέστησε τὰ κατὰ τὸν Λάμπρον εἰς τὴν Αἰκατερίναν, ἥτις ἀμέσως προειβίβασεν αὐτὸν εἰς βαθμὴν χιλιάρχου, ἀπονεύμασα καὶ τὸ στρατιωτικὸν παράσημον τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Τὸ δὲ διάταγμα τοῦ προβιβασμοῦ του προσυπεγράφη καὶ ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐπιδιορθώσας καὶ καλῶς ἐξοπλίσας τὸν στόλισκον του ὁ Κατσόνης ἐσχόπευεν ἵνα ποιήσῃ ἐκδρομὴν εἰς τὸ Ἰκρίον πέλαγος, ἔλαβε διαταγὴν τοῦ Ποτέμκιν, προσκαλοῦντος αὐτὸν ἐν τάχει παρ' αὐτῷ. Ὄθεν καταστήσας στόλαρχον τὸν ταξίαρχον Νικόλαον Κασίμην, καὶ παραγγείλας αὐτῷ ἵν' ἀναφέρηται πρὸς τὸν ἄρτι μετὰ τριῶν πλοίων καταπλεύσαντα στρατηγὸν Ἀντώνιον Ψαρὸν, ὡς ἐρχαιότερον καὶ ἀνώτερον, εὐθὺς ἀνεχώρησε διὰ Τεργέστην. Ἀφίχθεις ὁμοῦ εἰς Βιέννην διετάχθη παρὰ τοῦ πρέσβεως πρίγκηπος Γαλλετσίν νὰ περιμεινῇ τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐρχόμενον στρατηγὸν Ταμάραν, τὸν ἄκοῦον ὁ Ποτέμκιν ἀπέστειλεν ὡς διοικητὴν τῶν ἐν Μεσογείῳ ῥωσικῶν δυνάμεων. Οὕτως ὁ Λάμπρος συναπελθὼν ἐκ Βιέννης μετὰ τοῦ Ταμάρρα ἦλθεν εἰς Λισβόρνον, ἐνθα ἀναγνωρισθεὶς ἀνώτερος πάντων ἀρχηγός, ἦλθεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἀγοράσας ἐν κότερον εἴκοσι δύο πυροβόλων, καὶ δύο κανονιοφόρους ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ Ταμάρρα δι' Ἰθάκην. Ἐνταῦθα ὁ Κατσόνης συγκεντρώσας ὄλον τὸν καταδρομικὸν στόλον, εἴς εἴκοσι τεσσάρων πλοίων συγκροτούμενον, ἔβητο κατὰ νοῦν οὐ μόνον τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ τὴν διάβασιν τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἠτομάζετο πρὸς ἀπόπλου, ἔκτακτος ταχυδρόμος ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Μολδαβίαν ῥωσικοῦ στρατοπεδαρχείου ἔφθασε φέρων προσταγὴν τοῦ πρίγκηπος Ῥεπνίν, διακηρύττοντος, ὅτι ἐπειδὴ συνωμολογήθη μετὰ τῆς Τουρκίας ἀνακωχὴ ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας, ὁ Κατσόνης πρέπει νὰ παύσῃ κατὰ τὰ διάστημα τοῦτο τὰς ἐχθροπραξίας, ἔν ὅμως ἔτομος εἰς πρώτην διαταγὴν νὰ ἀρχίσῃ τὰς ἐκδρομὰς του. Μετὰ μεγάλης λύπης ἰδὼν τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια καταστρεβόμενα, ἀνυγκόστη νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν καὶ

οὕτω διανείμας τὸν στόλον, τὸν μὲν ἡμῖς ἀπέστειλεν εἰς Σικελίαν, τὰ δ' ἕτερα πλοῖα ἔμειναν ἐν Ἰθάκῃ πρὸς παραχαίμασιν.

Παρελθόντος τοῦ χειμῶνος καὶ διαρκούσης ἐτι τῆς ἀνακωχῆς, ὁ Λάμπρος ἀθυμῶν ἐπὶ τῇ ἀπραξίᾳ ἤρξατο νὰ μελετᾷ συστηματικὴν διοργάνωσιν ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς ἣν ἠδύνατο σπουδαίαν νὰ παράσχη βοήθειαν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ ταύτῃ παραλαβὼν τὰ δώδεκα πλοῖα καὶ ἐπιβιβάσας πεντακοσίους ἄνδρας, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἰθάκης κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1791, καὶ καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ταινάρου (Πόρτο-Κάγιο) ἦλθεν εἰς συνενόησιν μετὰ τῶν Μανιατῶν περὶ ἐξεγέρσεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Μανιάται ἐπρότειναν, ὅτι πρὸς διοργάνωσιν τοῦ κινήματος δὲν ἤρκει μόνον ὁ ἐνθουσιασμός, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπρτοῦντο καὶ χρηματικὰ μέσα, ὁ Κατσόνης ἔγραψε περὶ τούτου εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσσίας Χουβάτσωβ, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ὑποσχεθεὶς, ὑπὸ διαφοροῦς ὑστερον προφάσεις ἠρνήθη ὁ δὲ Λάμπρος μάντιν ἀναμένων τὰς χρηματικὰς βοηθείας ἠναγκάσθη νὰ διαμείνῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀπρακτῶν ἐν Ταινάρῳ.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἡ Ῥωσσία ἐγκαταλείφθησα ὑπὸ τῆς Αὐστρίας ἠναγκάσθη ἵνα συνομολογήσῃ μετὰ τῆς Πύλης τὴν ἐν Ἰασίῳ εἰρήνην (9 Ἰανουαρίου 1792), καθ' ἣν μῆτε τῆς Ἑλλάδος, μῆτε τῆς Μολδοβλαχίας ἐμνήσθη. Πλήρης θυμοῦ ἔμαθεν ὁ Κατσόνης καὶ τὴν νέαν ταύτην τῆς πατρίδος του ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ὑπὲρ ἧς τσαυτάς ὁ ἑλληνισμὸς προσήνεγκε θυσίας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ αὐτὸς τηλικαῦτα διέπραξε, καὶ τοσοῦτους ὑπέστη κινδύνους. Ὅθεν, ὅταν ὁ στρατηγὸς Ταμάρας προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῶν Τούρκων ἐχθροπραξίας, καὶ φέρων εἰς Τεργέστην ἀφοπλίσῃ τὸν στόλον του, ὁ Λάμπρος ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ, καὶ ὑπερηφάνως ἀπεκρίθη, ὅτι ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα συναμολόγησῃ τὴν εἰρήνην της, ὁ Κατσόνης ἀκόμη δὲν συναμολόγησι τὴν εἰρήνην του⁽¹⁾. Ἀμέσως δ' ἐκδώσας διαμαρτύρησιν (μνημόστονον) κατὰ τῆς εἰρήνης, εἰς τὰς συμφωνίας της ὁποίας ἠελπίει, διὲ ἤθελε πραγματοποιηθῆ κάποιόν τι καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπου νὰ ἔχη μικρὸν τόπον ἐλεύθερον, διεκήρυξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ διὰ τοῦ ἰδίου

(1) Τοὺς λόγους τούτους βρῆκας ἀναφέρει ὁ τότε ἐν Ἐπισημῶν πρόεδρος τῆς Γαλλίας Σαιν-Σωβάρ (Voyage Historique etc. II, σελ. 294).

αὐτῶν αἵματος καταχρωματίσαντες τὰς ῥωσικὰς σημαίας θέλουσιν ἐξακολουθήσει τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, μέχρις ὅτου λάθουν τὰ δίκαια ὁποῦ τοὺς ἀνήκουσιν. Τὸ δὲ περιεργον τοῦτο ἐγγράφον ἔχει ὡς ἐξῆς.

«Φανέρωσις τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου καὶ ἱππέως Λάμπρου Κατσόνη.

« Δὲν εἶναι χρεῖα μὴτε μὲ λόγους δικανικοὺς, μὴτε μὲ πολλὰς ἀποδείξεις νὰ βεβαιώσῃ τινὰς μίαν ἀλήθειαν, ὁποῦ ἀφ' αὐτῆ τῆς λάμπρει καθὼς ὁ ἥλιος, ὅταν τὰ πράγματα μαρτυροῦν περισσότερον ἀπὸ τοὺς λόγους. Ἦθελεν εἶναι λοιπὸν ματαίως ἐξωδευμένος ὁ καιρὸς ἂν τινεὶ ἐκαταγίνετο νὰ ἀπαριθμήσῃ μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐκδουλεύσεις ὁποῦ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων εἰς κάθε περίστασιν ἐπέσφερε πρὸς βοήθειαν τῆς Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν δὲν εἶναι ἄνθρωπος ὁποῦ νὰ μὴν ἠξέωρῃ εἰς τί καὶ πῶς καὶ πότε τοῦτο τὸ γένος ἐκινήθη κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, τώρα μὲν ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐλευθερίας του, τώρα δὲ ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἐνταῦθα στελλομένων Ῥώσων ἀρχηγῶν, καὶ τέλος εἰς ὅλα ταῦτα καταπεπεισμένοι ἀπὸ τὸ ὁμόπιστον, καθὼς κατὰ τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον. Ὁ σκοπὸς μας λοιπὸν εἰς τὸ παρὸν εἶναι νὰ σημειώσωμεν εἰς βραχυλογίαν τὰς ἐδικαίς μας αἰτίαις, ὁποῦ ἠνάγκασαν τὸν κύριον κολοῦβλον καὶ ἱππέα Λάμπρον Κατσόνην, ἀρχηγὸν τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει Ῥωσικοῦ στόλου, καὶ ὅλον ἐκεῖνον τὸν ἐξάκουστον ἀριθμὸν τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν ὁποῦ παριστῶσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ συνστῶσιν ἓνα σῶμα ἀξιόλογον, νὰ παραπονεθῇ πρὸς ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναξίως ἔμειναν ἀδικημένοι· ἀλλ' εἶναι χρεῖα νὰ θυσιάσῃτε ὀλίγον τὴν ὑπομονὴν σας, καὶ ἀκούσατε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Ἐτοῦτος ὁ ἀνδρεῖος χιλιάρχος, Λειβάδιος τὸ γένος, ἀξίος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς πατρίδος, ἀφοῦ ἐδούλευσε τὴν Ῥωσίαν εἰς τὴν ἀπερασμένην μάχην πιστῶς καὶ ἐπιφειλῶς, τέλος πάντων καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος πολέμου ἐβρεθείς μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν Ὄζοῦ μαχομένων στρατευμάτων, γνωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀξιοθαύμαστον πρίγκιπα Ποτεμκίνον τὸν Ταυρικὸν καὶ ἀγαπημένος ἀπ' αὐτὸν διὰ τὰς ἀξίας καὶ ἐκδουλεύσεις του, ὕστερον ἀπὸ ἀρκεταῖς ἀποδείξεις τῆς ἀνδραγαθίας του, ἐστάλη ἀπὸ τὸν αὐτὸν πρίγκιπα εἰς τὸ Αἰγαῖον πελάγος διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ἐναντίον τοῦ ἔχθρου, τὸ ὁποῖον καὶ μὲ εὐτυχῆ καὶ ἐνδοξὸν ἐκθῶσιν ἐτελείωσεν, ἀγκαλὰ χωρὶς ἐξοδα βασιλικὰ, ὁποῦ εἶναι τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων, καὶ ὁποῦ κάθε ἄλλος ὑστερημένος ἀπὸ χρηματικὴν βοήθειαν»

δὲν ἤθελε δυνηθῆ ὄχι μόνον νὰ τελειώσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἑνα πρᾶγμα τόσον ἀξιόλογον. Τοῦ κυρίου Κατσόνῃ ὅμως οἱ μεγάλοι σκοποὶ, ὁ ἐνθερμὸς τοῦ ζήλου τόσον διὰ τὴν ὠφέλειαν τῆς Ἰμπερατορικῆς ἐκδουλεύσεως καθὼς καὶ διὰ τὸ καλὸν τοῦ γένους του, καὶ ἐκεῖνο ὅπου εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθλου ὁ γλυκὺς του χαρακτῆρας καὶ ὁ δεξιὸς του τρόπος εἰς τὸ νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς καρδίας, συντροφιασμένα ἀπὸ μίαν ἀξιοαγάπητον φιλαλήθειαν, ἠδυνήθησαν νὰ ἐλκύσουν πολλοὺς ὁμογενεῖς του νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὅθεν καὶ κατέστησεν ἕνα στόλον ἀπὸ δεκαοκτῶ πλοῖα μὲ τὰ ὅποια αὐτὸς ὡς ἀρχηγὸς κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ προσταγὰς ὤρμησεν εἰς τὸ Αἰγαῖον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

» Τί ἔκαμεν ἄξιον τῆς μεγαλοψυχίας του, τί ἐνέργησε πρὸς βλάβην τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὠφέλειαν τῆς Ῥωσσίας εἶναι γνωστὸν εἰς ἔθλους καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἀλήθεια μὲ βιάζει νὰ εἰπῶ κάποιόν τι ἐν συντομίᾳ. Αὐτὸς ἦτον ὁ κύριος τοῦ ἀρχιπελάγου, καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐφοβεῖτο νὰ ἀπαντήσῃ ἐκεῖνον τοῦ Λάμπρου, μ' ὅλον ὅπου ἐκεῖνος ἦτον ἀσυγκρίτως ἀνώτερος ἀπὸ τοῦτον καὶ κατὰ τὴν ποσότητα καὶ κατὰ τὴν ποιότητα καὶ ὅμως ὁ μικρὸς στόλος τοῦ Λάμπρου σχεδὸν μέσα εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας ὄχι μόνον δὲν ἐκρύπτετο ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, καὶ ἐπεραίωσε τὸν ναύσταθμὸν του εἰς τὴν νῆσον τῆς Τζιάς, πλησίον τῶσων καὶ τῶσων ὀθωμανικῶν δυνάμεων, καὶ σχεδὸν εἰς αὐτὰς τὰς θύρας τῆς βασιλικῆς [καθέδρας]. Κανένας δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ ὅτι εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διορισθεὶς ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἦτον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ζημίας ὅπου οἱ Ὄθωμανοὶ ὑπέφεραν ἀπὸ τὸν Λάμπρον. Κανεὶς δὲν εἰμπορεῖ νὰ εἰπῆ ὅτι ἂν ὁ στόλος τοῦ Λάμπρου δὲν ἐφόβιζε τοὺς Ὄθωμανοὺς δὲν ἤθελαν ἐνώσουν τὸν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος στόλον τους μὲ ἐκεῖνον τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἀκολουθοῦσε νὰ διπλασιασθῆ ἡ δύναμις τῶν Ὄθωμανῶν κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκεῖ ὅπου ἦτον τὸ ἀληθινὸν θέατρον τῆς μάχης καὶ ὁ τόπος εἰς τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ διορθώσῃ ἡ τύχη τους. Κάθε ἕνας πιστεύει ὅτι ἡ ἐνωσις τῶν δύο ὀθωμανικῶν στόλων ἤθελε βάλῃ τὰ πράγματα τῆς Μιᾶρης θαλάσσης εἰς ἀμφιβολίαν. Ὅθεν οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Λάμπρος ἐστάθῃ ἕνα μέσον εἰς τὸ εὐτυχισμένον τέλος τῆς διὰ θαλάσσης εἰς τὸν Εὐξείνου πόντον νίκης τῶν Ῥώσων. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο αὐτὸς ὁ ἄξιος ἄνδρας ὅπου ἔδειξε καὶ πόσον εἶναι ζηλωτῆς διὰ τὴν δόξαν τῆς Ῥωσσίας

καὶ πόσον εἶναι δυνατὸς νὰ κάμῃ, σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐστάθη καὶ φθονούμενος καὶ κατατρεχόμενος καὶ ἀδικούμενος ἀπὸ τοὺς σταλέντας ἐπὶ αὐτοῦ ἐξουσιαστάς. Ὁ φθόνος ἔκαμεν εἰς τὰς ἀρχὰς νὰ διαιρεθοῦν ἡ δύναμαίς του εἰς τρία σώματα, τῶν ὁποίων τὰ δύο τοῦ ἦτον πλέον ἐχθροὶ παρὰ οἱ ἴδιοι Ὁθωμανοί. Ὁ φθόνος ἔκαμε νὰ τὸν ἀφήσουν μόνον ἀνάμεσα εἰς τὰς φλόγας τῶν ἐχθρῶν του, μὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸν ὑστερήσῃ ἀπὸ τὴν μεγάλην καρδίαν του, ἀλλὰ μὲ τὴν μικρὰν του δύναμιν ἐστάθη ἐναντίον εἰς δυνάμεις ἀσυγκρίτως μεγαλύτερας ἀπὸ τὰς ἐδικάς του, καὶ δὲν ἐφθειρε τὰ ὀλίγα του πλοῖα παρὰ εἰς ἓνα μέγαν ἀφανισμὸν τῶν ἐχθρῶν τους, καὶ ἤθελε θυσιασθῆ καὶ ὁ ἴδιος χωρὶς νὰ φοβηθῆ τὸν θάνατον, ἂν δὲν ἐφύλαττε τὸν ἑαυτόν του δια νὰ κάμῃ μίαν μεγάλην ἐκδίκησιν εἰς τοὺς ἐχθρούς.

» Ἀφοῦ μὲ τὴν φθορὰν τῶν ἰδίων πλοίων του ἐστεφάνωσε τὴν μεγαλοψυχίαν του καὶ ἔκαμε νὰ παγώσῃ τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας τῶν ἐχθρῶν, δὲν ἀργησε νὰ συνθέσῃ πάλιν ἓναν δεύτερον στόλον, ἀγκαλὰ μικρὸν, πλὴν γεμάτον ἀπὸ μεγαλοκαρδίαν ὅπου ποτὲ δὲν ἔχασεν, ἡ συνηθισμένη του γλυκύτης ἀνάπαυσε τὰς καρδίας τῶν ἀκολούθων του καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀφοβίας του τοὺς ἐνεψύχωσε. Μὰ δὲν ἔφθασε μόνον αὐτό. Ἦτο χρεῖα διὰ ζωτροφίαν καὶ ὄλων τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἀναγκαίων, τὰ ὅποια δὲν γίνονται παρὰ μὲ χρήματα μὲ τὰ ὅποια ποτὲ οἱ Ῥώσοι ἐξουσιασταὶ δὲν τὸν εἶχαν προβλέψει, μ' ὄλον ὅπου ἄδεται ὅτι ἡ Αὐγούστη κυρία του δὲν ἀμέλησε νὰ δείξῃ τὸ ἔλεος ὅπου εἰς τὸ ὄλον τοῦ κόσμου κατέσπειρε, ὅθεν καὶ συναΐζει τοὺς καρποὺς τῶν κοινῶν ἐκθειάσεων· πλὴν καὶ ἡ ἐπιμέλειά του ἐστάθη ἀρκετὴ νὰ διορθώσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην, καὶ ἔχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς χρεῖας τοῦ γκενεράλ Ταμαραῦ εὐρέθη ὑπουργὸς ἐτοιμότατος καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ ἄλλων ἀναγκαίων, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπρόσμενε βοήθειαν ἀπὸ Μεσσήνην, καὶ αὐτὸς τὴν ὑπόσχεσιν ὅπου εἶχε δώσει, εἰς τὴν ὁποίαν θεμελιωμένος ὁ Λάμπρος ἐτοιμάσθη πρὸς πόλεμον κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ εἰρημένου γκενεράλ Ταμαραῦ, μὲ δύο χιλιάδες πεντακοσίους στρατιώτας, καὶ ἤθελε τελειώσῃ κάθε ὑπομονὴν ἢ τοιαύτη ἀργοπορία καὶ ἀμέλεια τοῦ εἰρημένου γκενεράλ. Ὅθεν δὲν εἶναι ἐξ ἐλόγου του ἂν τὸ ὑπὸ τὸν κύριον Κατσόνην στράτευμα δὲν ἠμπόρεσε νὰ ὑποφέρῃ νὰ ἐξαπατάται τόσο συχνὰ καὶ νὰ διαπαίξεται, ὅταν δὲν εἶδε τελειωμένας τὰς ὑποσχέσεις.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ὅπου ἡ ἰσχυρὰ ἐγκατάλειψις τοῦ Ταμαρά κατέβη τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων, εἶχε φθάσει εἰς Ζάκυνθον ἕνας κορβιέρης τοῦ αὐτοῦ Ταμαρά, φέρων δώδεκα χιλιάδας τάλαρα, τὰ ὅποια ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ἐκεῖ κόντεν Μακρῆ. Ὁ λόγος οὗτος διεσπάρη, ὅτι τὰ ἄσπρα ταῦτα ἐστάλθησαν διὰ τὸν Λάμπρον, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἦτον βέβαιον· διότι ὁ κύριος Ταμαράς δὲν εἶχε μετρήσει τόσον ὅσον νὰ κάμῃ μίαν μικρὰ φανέρωσιν τοῦ Λάμπρου· πλὴν καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπίς ἔκαμε τοὺς στρατιώτας Ῥωμαίους νὰ μακρύνουν ἀκόμη τὴν ὑπομονὴν τους ἕως ἐκεῖ ὅπου εἰμποροῦσε νὰ εἶναι ὑπομονὴ ἀνθρώπινος· ἀλλὰ ὅταν ἡ ἀργοπορία ἐδειξεν, ὅτι ὑπερβαίνει τὴν δικαίαν προθεσίαν, ἐτελείωσε νὰ βάλῃ εἰς ὄργην καὶ ἐσχάτην ἀπελπισίαν τόσοις πιστοῦς προμάχους τῆς Ῥωσσίας.

Ὅθεν φυλάττωντας ἕνα μέγα σέβας εἰς τὴν ἀμίμητον ἀρετὴν καὶ εὐσπλαγγνίαν τῆς Ἱμπερατορικῆς αὐτῆς μεγαλειότητος Αἰκατερίνης τῆς δευτέρας, αὐτοκρατορίσσης πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, ἣν πάντοτε ἐδειξεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, καὶ ὄντες βέβαιοι, ὅτι ἡ αὐτῆς Ἱμπερατορικῆ μεγαλειότης δὲν ἔλειψε νὰ ἐνεργήσῃ τὸ ἔλεός της καὶ εἰς τοῦτον τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν, ὅπου ποτὲ δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὸ χρέος τῆς πρὸς τὴν Ἱμπερατορικὴν αὐτῆς μεγαλειότητα πίστεώς του, καὶ δὲν θέλει λείπει μέχρι ἐκχύσεως τῆς τελευταίας σταλαγματίας τοῦ αἵματος, παραπονεῖται ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστάς ὅπου κατὰ καιρὸν ἐστάθησαν ἐπιστάται αὐτῆς τῆς φλοτίλιας, οἱ ὅποιοι ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὸ ἴδιόν τους κέρδος καὶ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ βαλαντίου τους, ἀμέλησαν τὸ χρέος ὅπου τοὺς ἐδόθη νὰ βοηθοῦν καὶ νὰ ἀναπαύουν ἕνα γένος, τὸ ὅποιον ἠξέυρει νὰ θυσιασθῇ καὶ πάντοτε ἐθυσιάσθῃ διὰ τὴν δόξαν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, κοινῆς αὐτῶν μητρὸς, καὶ περιπλέον, διότι κατέτρεξαν ἄχρι θανάτου τὸν ἀξιώτατον Κατσόναν ἐναντίον τῆς δικαιοσύνης, ὁ ὅποιος δὲν ἐστοχάσθη ποτὲ νὰ ἀπυκτῆσθῃ, ἀλλὰ νὰ δουλεύσῃ καὶ τὴν κυρίαν του καὶ τὴν πατρίδα του καὶ τοῦτο τόσον εἶναι ἀξιοπίστον, ὅσον ὅλος ὁ κόσμος μαρτυρεῖ, ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν, καὶ τὸ ὀσπίτιόν του ὁμοιάζει περισσότερο μιᾶς καλύβας ποιμενικῆς παρὰ ἑνὸς ὀσπιτίου πολιτικοῦ· εἰς καιρὸν ὅπου ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ θησαυρίσῃ, καθὼς καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπιστάται τοῦ στόλου. Εἰσέτι τοῦτος ὁ ἀξιόλογος ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν ὅπου παριστῶσι τὸ ἑλληνικὸν γένος, διὸ καὶ προμαχώντας ἠλπίζε πάντοτε ὅτι εἰς τὰς συμφωνίας τῆς εἰρήνης

ἤθελε πραγματευθῆ κάποιόν τι καὶ διὰ τὸ ἑλληνικὸν γένος, ὅπου νὰ ἔχη ἕναν μικρὸν τόπον ἐλεύθερον, καὶ ἀμοιβὴν τῶν κόπων ὅπου ὑπέφερε, καὶ ἀκόμη ἐστοχάζετο νὰ ὑποφέρη, περὶ τοῦ ὁποίου τότες δὲν ἐράνη, εἰς καιρὸν ὅπου τόσα ἄλλα γένη ἔχουν μεγάλας δοκιμαίαι τῆς προστασίας τῶν Ῥωσσιῶν, χωρὶς νὰ ἔχουν τὰ δικαιώματα ὅπου ἔχουν οἱ Ῥωμαῖοι. Αὐτὰ ὅλα κάμουν τοὺς Ῥωμαίους νὰ στοχασθῶν, ὅτι πρέπει νὰ ἐλπίζουν ὀλίγον πλέον ἢ πολλόταταις φαιερίαις γυναικῶν καὶ βρεφῶν ἐκείνων ὅπου ἀπέθαναν διὰ τὴν δόξαν τῆς Ῥωσσίας καθημέραν καὶ στεναρίζουσι καὶ κλαίουσι διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐσχάτην ἐνδειάν τους, ὑπερημένα ἀπὸ ἐκείνους ὅπου τοὺς ἐβώθηθον, καὶ προσέτι κατατρεχόμεναι ἀπὸ τοὺς τυράννους τους καὶ στερούμεναι ἀπὸ τὰ κτήματά τους χωρὶς νὰ ἔχουν ἄλλην παρηγορίαν παρὰ τὰ δάκρυά τους, διηνάγκασαν τὸν κύριον Κατσόνην μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν στράτευμα νὰ λάβῃ τὴν ὑπερσπιοίν τους, ἐκδικῶν τὸ χυμένον αἷμα τῶν ἀποθανόντων.

Ὁ ὅθεν ἀποφάτισαν ἀρίνοντας πλέον τὰς μακρινὰς καὶ ἀτελευτήτους ἐκτάσεις τῶν ἐλπίδων ὅπου ὁ γενεράλ Ταμαράς τοὺς εἶχε δώσει διὰ νὰ τοὺς ἐξαπατήσῃ, καθὼς ἐδείξεν ἡ μεγάλη του ἀμέλεια καὶ τελεία ἐγκατάλειψις, νὰ κάμουν τὴν ἐκδίκησιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τους χωρὶς τῶν ἐπιστατῶν, ὅπου διὰ ἄλλο δὲν ἐδούλευσαν παρὰ διὰ νὰ ἀδικήσουν τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Ἱμπερατορικῆς αὐτῆς Μεγαλειότητος καὶ τοῦ γένους τοῦ ὁ κύριος Κατσόνης μὲ τὰς Ῥωσσιὰς σημαίας ὁρμᾷ ἐκεῖ ὅπου ἤθελε δυνηθῆ. νὰ κάμῃ ὅσον δύναται ἡ μεγαλοκαρδία καὶ ἐδική του καὶ τῶν στρατιωτῶν του, χωρὶς νὰ λάβουν οὐδεμίαν βλάβην ἢ παντιέρας τῶν Εὐρωπαίων ἐξουσιαστῶν. Τὸ νὰ φέρῃ τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν, τὸ νὰ ἐνεργῇ ἐν ὀνόματι τῆς Τρισαυγούστης κυρίας τοῦ ὁ Ἀκμπρός βεβατοῖ, ὅτι δὲν ἐραντάσθη ποτὲ μίαν ἀπεστασίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδουλεύσεως ὅπου ἡ Ῥωσσικὴ αὐτοκρατορία διὰ προτρεπτικῆ γράμματος ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ὅπου μὲ τὸ ἴδιόν τους αἷμα κατεγρωμάτισαν τὰ Ῥωσσιὰ σημαία, τότε θέλει παύσουν νὰ ἐχθρεύωνται τοὺς ἐχθροὺς ὅπου ἡ Ῥωσσία μεθ' αὐτῆς διεφίλωσεν, ὅταν λάβουν τὰ δίκαια ὅπου τοὺς ἀνήκουν, τὸ ὅποιον ἐλπίζουν ἀπὸ τὸ ἔλεος τῆς Ἱμπερατορικῆς αὐτῆς Μεγαλειότητος, κοινῆς αὐτῶν μητρὸς διότι εἶναι πολλὰ γνωστὸν εἰς ὅλας τὰς αὐλάς, ὅτι εἰς τὴν ἀπερασμένην μάχην ἐχάθησαν 77 σημαία τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν

ἐποῦ ἐξ ἐναντίας καὶ εἰς τὴν εἰσέτι παροῦσαν ἐξόχως ὅπου ὄλοι ἐπὸ-
ρεῦοντο, διατί ἦτο Ῥωμαῖος ἐξουσιαστὴς εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος μὲ
ἀσφάλειαν ἐστάθησαν, ἀκόμη συχνάκις εἰς ταῖς χρεαῖαις τῶν ἀπὸ τὸν
στόλον μου φιλικῶς βοηθοῦμενοι.

1792 ἔ. μηνί Μαίω.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΤΣΟΝΗΣ μὲ τὸ στρατεύμα του (*).

Σκοπῶν ὁ Λάμπρος τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πο-
λέμου παρέλαθε καὶ τὸν Ἄνδρουτσον, καὶ ἦλθεν εἰς Ταίναρον (Πόρτο-
Κάγιο), ὅπερ ἐξελέξατο ὡς κατάλληλον ὄρμηκτήριον τῶν εἰς τὸ Αἰ-
γαῖον προσεχῶν αὐτοῦ ἐπιδρομῶν. Ἄμα δὲ καταπλεύσας ἤρξατο νὰ
ἐγείρῃ ὄχυρώματα, ἐξασφάλισας καὶ τὴν στενὴν τοῦ λιμένος εἰσοδον
διὰ πέντε κανονστοιχιῶν.

Ἡ Πύλη πληροφορηθεῖσα περὶ τῶν διανοημάτων τοῦ Κατσόνη,
ἀπεράσισεν ἵνα παντοιοτρόπως ἐργασθῆ πρὸς ἐξόντωσιν αὐτοῦ, τὸ
μὲν διότι ἐφοβεῖτο τὰς μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν ἄλλῶν Ἑλλή-
νων σχέσεις του, τὸ δὲ διότι ἀπόφασιν ἔχουσα ἵνα συμμαχήσῃ τῇ
ὑπὸ τῶν Ῥώσων πολεμουμένη Ἡολωνίᾳ, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελε νὰ
ἔχῃ καὶ τὸν περισπασμὸν τοῦ τρομεροῦ καταδρομῆως. Ὅθεν ἐν ᾧ ἐτι
διέκειτο εἰς φιλικὰς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης σχέσεις ἠρώτησε περὶ τοῦ
Λάμπρου τὸν Ῥώσσον πρεσβευτὴν Χουβάτωσ, ὅστις ἀγνοῶν τὴν
κατὰ τῆς Ῥωσσίας διαμαρτύρησιν αὐτοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι ὁ Κατσόνης
εἶπε Ῥώσσοις ὑπήκοος, ἐκπότης τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ στόλαρχος
τῆς Μισογείου εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην ἀπαντῶσα ἡ Πύλη
εἶπεν, ὅτι ὁ Λάμπρος μετέβαλλε τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν εἰς δὲ
τὴν ἐνστασιν ταύτην ὁ Χουβάτωσ ἀπεκρίθη, ὅτι εἰὰν ὁ Κατσόνης
τῷντι μετέβαλλε σημαίαν ἡ Πύλη ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ κέρη
κατ' αὐτοῦ ὅτι θέλει εἰὰν ὅμως τὸναντίον φέρῃ τὴν Ῥωσσικὴν ση-
μαίαν πρέπει νὰ προσέξῃ καλὰ μὴ παραβιασθῆ, διότι ἡ παραμικρὰ
κατὰ τῆς σημαίας ταύτης βία θέλει ἐκληφθῆ ὡς κήρυξις πολέμου.

Μετὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην ἡ Πύλη μαθοῦσα, ὅτι ὁ Κατσόνης
μῆτε τὴν Ῥωσσικὴν σημαίαν εἶχεν ἐτι ἀποβάλλει, μῆτε εἰς ἐχθρο-
πραξίαν προβῆ (*), ἐπὶ μόνῃ τῇ προφάσει, ὅτι ὠχυροῦτο ἐν Ταϊνάρῳ

(* Πανδῶρξ, φολλ. 349, σελ 309—11.

(*) Ὁ Σαίν-Σωφτὴρ θυμωδῶς πρὸς τὸν Λάμπρου διακείμενος ἀφηγεῖται, ὅτι οὗ-
τος ἔμει ἐλθὼν εἰς Ταίναρον ἐξέλυτο προκλήρῃν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ἐν ᾧ ἔβασίς

διέταξε τὸν καπιτὰν πασᾶν νὰ πλεύσῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ δώδεκα μεγάλων πλοίων, ἑξ̄ φρεγατῶν, καὶ ἑτέρων δύο μικροτέρων, φέρων καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόβαιον στρατεύματα, ἐξῆλθε τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἔξω τῆς Μονεμβασίας συναντήσας ἐν ἓκ τῶν πλοίων τοῦ Λάμπρου πλοιοαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Σπετσιώτου Μήτρου Καρακατσάνη, ἀφόβως διευθυνομένου εἰς τὴν πατρίδα του πρὸς παραλαβὴν τῆς οἰκογενείας, προσεκάλεσεν αὐτὸ πρὸς φιλικὴν ἐπίσκεψιν. Ὁ ἀνύποπτος Καρακατσάνης προσελθὼν ἐν τῇ ναυαρχίδι δολίως συνελήφθη, ἐπὶ δὲ τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἀνεπετάσθη ἡ ἡμισέληνος.

Ἐλθὼν ἔξω τοῦ Ταινάρου ὁ καπιτὰν πασᾶς ἠνώθη μετὰ δύο Γαλλικῶν φρεγατῶν, καὶ ἀμέσως ἔστειλε διὰ λέμβου γράμματα τοῦ Καρακατσάνη πρὸς τὸν Λάμπρον προσκαλούμενον ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος πρὸς φιλικὴν συνέντευξιν. Ὁ Κατσάνης ἰδὼν τὴν ὀθωμανικὴν λέμβον δὲν τῇ ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα, καὶ προβαλὼν εἰς τὸ ἀκρωτήριο ἔμαθε τὴν θέλησιν τοῦ καπιτὰν πασᾶ, πρὸς ὃν ἀπήντησεν, ὅτι ἐὰν εὐκρινῶς ἐπιθυμῇ φιλικὴν συνέντευξιν πρέπει νὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἀκρωτήριο φέρων καὶ τὸν Καρακατσάνη, προσθεὶς, ὅτι ἐὰν θέλῃ ν' ἀναγορήσω πρᾶκει αὐτὸς πρότερον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ Ναυπλιον, καὶ τότε καὶ ἐγὼ θέλω ἐκπεύσει εἰς Σικελίαν ἄλλοι συμβιβασμὸν δὲν δέχομαι, οὔτε ἀφίνω τὸν στόλον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα. Ὁ καπιτὰν πασᾶς βλέπων, ὅτι διὰ τοῦ δόλου οὐδὲν κατορθοί, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν. Ὅθεν ἀμέσως τὰ γαλλικὰ πλοία πλησιάσαντα εἰς τὸ ἀκρωτήριο ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσι κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Κατσάνη, ὅστις ἀντιπροβολεῶν ἠνάγκασεν αὐτὰ νὰ ὀπισθοχωρήσωσι παθόντα μεγάλην βλάβην, καὶ ἀπολέσαντα πολλοὺς ναύτας. Μετὰ ταῦτα ἐπροχώρησαν τὰ ὀθωμανικὰ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα μετὰ τετράωρον μάχην ὑπεχώρησαν μετὰ μεγαλειτέρας φθορᾶς. Ὁ στόλος τοῦ Κατσάνη ἀποκρυπτόμενος ὑπὸ τὴν προ-

---

λεὺς τῆς Ἐπάρτης αὐτοκαλούμενος προσεκάλει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ἀμέσως ἀρξάμενος τῶν ἔχθροπραξιῶν ἐλαφροαγῶγησε διάφορα πλοία οἰασθήποτε σημαίας, ἐν οἷς καὶ τρία γαλλικὰ, τῶν ὀπῶν κατέσφαξε τὰ πληρώματα, καὶ ὅτι συνεκίετο οὕτω ἐστάλησαν κατ' αὐτοῦ ἐκ Τουλῶνος αἱ μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἐνωθεῖσαι δύο φρεγάται (Voyage, II, σελ. 293). Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ἡ Γαλλία παρακινῶσα τὴν Τουρκίαν εἰς συμμαχίαν μετὰ τῆς Πολωνίας, πείσθηεν αὐτῇ χεῖρα βοηθείας πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Κατσάνη, καὶ πρὸς ἀκατολόγησιν τῆς συμπτύξεως ἰσχυρῶς, ὅτι οὗτος δὴθεν προεῖσαλλε τὴν γαλλικὴν σημαίαν.

βαλλουσαν ἄκραν οὐδεμίαν ὑπέστη ζῆμίαν, καθὼς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων ἀγωνιζόμενοι στρατιῶται.

Τὴν ἐπιούσαν (6/18 Ἰουλίου), οἱ Τευρκογάλλοι ἀπὸ πρωΐας πλησιάσαντες ἤρχισαν νὰ κανονοβολῶσι πεισματωδέστερον κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων· τὸ ἐν δὲ γαλλικὸν πλοῖον τοσοῦτον προσήγγισεν, ὥστε οἱ ναῦται ἠδύναντο νὰ πυροβολῶσι καὶ μὲ τρυφέκια. Παρευθὺς δμως ὁ Ἀνδρούτσος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρματωλῶν ἤρξαντο νὰ ρίπτωσι κατ' αὐτῶν σφαίρας συρματοδεδεμένας (μπαλαρμάδες) τόσον εὐστόχως καὶ ποικιλῶς, ὥστε οἱ Γάλλοι πολλοὺς ἀπολέσαντες ἀξιωματικούς καὶ ναύτας ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι. Τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν καὶ οἱ Τούρκοι ἐμιμήθησαν καταφθαρέντες.

Τὴν τρίτην ἡμέραν (7/19) ὁ καπιτάν πασᾶς ἔμπλεως θυμοῦ διέταξε τὴν ἀπόβασιν· ὁ δὲ Λάμπρος εἰ καὶ δυνάμενος νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀποβαίνοντας δὲν ἠθέλησεν, ὡς διανούμενος μεγαλειτέραν αὐτῶν φθοράν. Ὅθεν ἅμα ἔπαυσαν ἀποβιβαζόμενοι, οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ἀνδρούτσου ἅπαξ μόνον πυροβολήσαντες ἐφόρησαν ξιφῆρεις, ὡς αἰετοί, καὶ ἤρχισαν νὰ κατακόπτωσιν αὐτούς. Ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεισεν ἡ τρομερὰ ἐκείνη σφαγή. Τέσσαρες χιλιάδες κατεσφάγησαν, δώδεκα λέμβοι ἠχμαλωτίσθησαν, καὶ μόνον ἑκατὸν ἐκ τῶν ἀποβιβασθέντων ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ τριῶν λέμβων.

Ὁ καπιτάν πασᾶς ἰδὼν ἐπὶ τέλους, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύναντο νὰ καθυποτάξῃ τὸν Λάμπρον, ἔγραψε πρὸς τὸν τότε βέην τῆς Μάνης Τζανέτον Γρηγοράκη ζητῶν παρ' αὐτοῦ τὸν Κατσόνην ζῶντα ἢ νεκρὸν· ὁ δὲ ἡγεμὼν φοβηθεὶς τὰς ἀπειλὰς τοῦ ναυάρχου συνήθροισεν ἑπτὰ χιλιάδας Μανιατῶν, καὶ ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ προηγουμένως στείλας αὐτῷ διὰ τινος ἱερομονάχου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ καπιτάν πασᾶ ὑπεδείκνυε τὴν δυσχερῆ θέσιν του, καὶ παρεκάλει ἵνα τὸν ἀπαλλάξῃ αὐτῆς, δι' οἰουδήποτε τρόπου σωζόμενος. Ὁ Κατσόνης ἀπαντῶν ἠχαρίστησε τὸν Τζανέμπειν λέγων, ὅτι αὐτὸς μὲν ἀναχωρεῖ ὅπως δυνήσῃ, ἀλλὰ τὸν παρακαλεῖ ἵνα χορηγήσῃ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας εἰς τοὺς ἐγκαταλειπομένους στρατιώτας του. Οὕτω δὲ περὶ τὴν μίαν τοῦ μεσονυκτίου ὥραν ἐπιβὰς τῆς μικροτέρας καὶ ταχυπλοιατέρας κανονιοφόρου ἀνεχώρησε, συνοδευόμενος ὑφ' ἐνὸς ἀξιωματικοῦ Κωνσταντίνου Σέρβου, καὶ ἑνδεκα ναυτῶν, καὶ ἀσφαλῶς διελθὼν ἐκ μέσου τοῦ Γαλλοτουρκικοῦ σιόλου ἔπλευσεν αὐτίως εἰς Κίθηρον, καὶ ἐκείθεν εἰς Ἱθάκην.

Οἱ ἐν Ταινάρῳ ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται μεγάλως ἐχάρησαν μαθόντες τὴν σωτηρίαν τοῦ Λάμπρου· καὶ οὗτοι μὲν διασπαρέντες εἰς τὴν Λακωνίαν, καὶ ἐπιτυχόντες λέμβους ἅπαντες διεσώθησαν. Ὁ δὲ Ἄνδρουτσος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρματωλῶν διασχίσας τὴν Μάνην ἐρρίφθη εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ ὑπὸ ἑξ̄ χιλιάδων Τούρκων ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας καταδιωκόμενος, κατῴρωσε νὰ διαπεράσῃ εἰς τὴν Ρούμελην. Κατὰ τὴν περιλάλητον ταύτην κάθοδον, ἦν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρόξενοι Ξεισοφότιον ἐκάλεσαν, ὁ Ἄνδρουτσος νυχθημερὸν μαχόμενος ἐφόρευσε ὑπὲρ τοὺς χιλίους πεντακοσίους Τούρκους, ἐκ δὲ τῶν ἑταίρων ἀπέβαλλεν ἐννεήκοντα ἑξ̄ στρατιώτας καὶ ἓνα σωματάρχην (1).

Ὁ καπιτάν πασᾶ ἀγνοῶν τὴν φυγὴν τοῦ Λάμπρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲν ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν λιμένα· οἱ δ' ἐκεῖ πέριξ οἰκοῦντες Μανιάται ἐπιπεσόντες εἰς τὰ πλοῖα πρὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Ἰζανέμπη διήρπασαν τὰς ἀποσκευάς, ἐγκαταλιπόντες μόνον τὰ σκάφη κενά. Μετ' ὀλίγον ἐλθὼν ὁ Ἰζανέτος ἐξεβαίωσε τὸν ναύαρχον περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Κατσόνη, καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν ἓνα ἐλθὼν παραλάβῃ τὰ ἔρημα πλοῖα. Τότε δὲ μόνον οὗτος εἰσελθὼν μεθ' ὄλου τοῦ στόλου κατέλαβεν αὐτὰ, δέκα τὸν ἀριθμὸν, καὶ μετὰ τοῦτο ἤρριψε νὰ ἐπιπλήτῃ τὸν Ἰζανέτον ὡς διευκολύναντα τὴν φυγὴν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν ἀπολογηθεὶς εἶπεν, ὅτι ὁ Λάμπρος δὲν ἔφυγε διὰ ξηρᾶς, ἀλλὰ διὰ θαλάσσης, πεισθεὶς εἰς τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ ὁ καπιτάν πασᾶς ἀπέλυσε αὐτὸν φιλοδωρήσας γενναίως. Μετὰ δὲ τοῦτο παραλαβὼν τὰ γυμνά τοῦ Κατσόνη πλοῖα ἀνεχώρησε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπολέσας ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ περὶ τὰς ἑξ̄ χιλιάδας ἀνδρῶν.

Εἰς ἐπισπράγιον τῆς θριαμβευτικῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσόδου του ὁ καπιτάν πασᾶς ἐκρέμασε τὸν Καρακατσόνην καὶ τέσσαρας ἄλλους ἐπὶ τῶν ἰστιῶν τοῦ ἑαυτῶν πλοίου. Πλὴν μόλις μαθὼν τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐντόνως διεμαρτυρήθη,

(1) Κατὰ λάθος ἐγγραφή καὶ ἐξικολουθεὶ γραφόμενον ὑπὸ τε τῶν Εὐρωπαίων καὶ τῶν ἡμετέρων ἱστοριογράφων, ὅτι ὁ Ἄνδρουτσος ἐπὶ τοῦ Ὀρλώφ εἰσελθὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ῥώστων (1770) ἐποίησε τὴν εἰς Ρούμελην κάθοδον διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἀπειραρῶν Ἀλβανῶν. Ὁ αἰθίμος Γενναῖος Κολοκοτρώνης θελήσας ἓνα διορθῶσθαι αὐτοὺς ὑπέπεσε εἰς ἕτερον λάθος, ἀνάγων τὰ κατὰ τὸν Ἄνδρουτσον εἰς Πελοπόννησον συμβάντα ἐν ἔτει 1796, ὅτι ὁ ἀρματωλὸς οὗτος ἐν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς Ῥώσι. (βλ. Ἑλληνικὰ Ἱστομνημάτα).

καὶ κατώρρωσε μὲν νὰ διασώσῃ τὴν ζωὴν τῶν ἐννεήκοντα ἐξ-ναυ-
τῶν, ἀλλ' ὁ Καρακατσάνης μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν εἶχον
πλέον ἐκπνεύσει (1).

Ἡ Πύλη μαθοῦσα, ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ὑπέβαλλον ἐν Ἐπτανήσῳ τὸν τε
Κατσόνην καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ, ἀπηύθυνεν ἐντόνους παραστάσεις εἰς
τὴν Δημοκρατίαν, ἥτις ἀμέσως διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν αὐ-
τῶν εἰς τοὺς Τούρκους. Αἱ διαταγαὶ τοῦ δόγῃ ἐξετελέσθησαν αὐστη-
ρότατα, καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐν Ἐπτανήσῳ διεσπαρμένοι τοῦ Λάμπ-
ρου συναγωνιστὰὶ ἐκρατήθησαν. Ἐκ τούτων δὲ ἄλλοι μὲν παρεδό-
θησαν εἰς τὸ ἐπίτῃδες καταπλεύσαν εἰς Κύθηρα ὀθωμανικὸν πλοῖον,
οἱ δ' ἕτεροι ἐρρίφθησαν ἀλυσοῦδοι εἰς τὰ κάτεργα τῆς Δημοκρατίας.
Μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς Τούρκους παραδοθέντων ἦτο καὶ ὁ ἀρματωλὸς
Ἀνδρούτσος, ὅστις ὀδηγηθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθη· σιδηρο-
δέσμιος εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου, ἔθα πολυτρόπως κατα-
ταλαιπωρούμενος ἐτελεύτησεν. Ὁ Λάμπρος ἐγκαίρως φυγὼν εἰς Ἡπει-
ρον δὲν συνελήφθη, ἢ σύζυγος ὅμως αὐτοῦ ἀπαχθεῖσα μετὰ τῶν δύο
υἱῶν εἰς Κέρκυραν ἐφυλακίσθη.

Ἐν Πάργῃ κρυπτόμενος ὁ Κατσόνης ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν
ἐν Ἐνετίᾳ πρέσβην τῆς Ῥωσσίας καταγγέλλων καὶ στιγματίζων τὴν
προδοτικὴν τῆς Δημοκρατίας διαγωγὴν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὴ
ἡ Αἰκατερίνα γράψασα πρὸς τὸν δόγην ἐζήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν
τῆς οἰκογενείας τοῦ Λάμπρου, καὶ πάντων τῶν ἀναίτιως κρατουμέ-
νων ἑταίρων αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἴτησις τῆς αὐτοκρατορίσσης προθύμως
καὶ ἐν τάχει ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐξεπληρώθη. Τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐ-
τῶν μαθοῦσα ἡ Πύλη ἀπήτησε τὴν ἐξ Ἐπτανήσου ἀποδιώξιν πάν-
των τῶν ἀπὸ τοῦ 1770 ἐνταῦθα προσφυγόντων Ἑλλήνων. Ἡ Γε-
ρουσία μὴ δυναμένη ν' ἀπορρίψῃ τὴν ἀπαιτήσιν ἀπέστειλεν ἑκτακτον
ἐξεταστὴν (ἰνκουΐζκτορα) τὸν Ἰωάννην Βουρδόν, ὅπως ἐλθὼν εἰς τὰς
νήσους ἐρευνήσῃ καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς Ἑλληνας πρόσφυγας. Ἄμα δ' ἔμα-
θον τὴν σκληρὰν ταύτην ἀπόφασιν οἱ ἐν Ζακύνθῳ συγκεντρωμένοι

(1) Ὁ Ἄγγλος ὁρνετων λέγει, ὅτι κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1792 ἤχθησαν εἰς
Κωνσταντινούπολιν οἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ συλληφθέντες ὀπαδοὶ τοῦ Κατσόνη, καὶ ἐκ τού-
των οἱ μὲν πλείωτοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν κερατῶν τῶν πλοίων, οἱ δ' ἕτεροι κρα-
τηθέντες ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν ταῖς γωνίαις τῶν διαφόρων τῆς
πολεως ἰσθμῶν. (Thornton, Etat actuel de la Turquie. tr. franç. Paris 1812,
τομ. II, σελ. 20--21.

καὶ εἰς ὀκτακισχιλίους ἀπαραριθμούμενοι δυστυχεῖς, ἤρξαντο τοῦ θρήνου καὶ τοῦ κοπετοῦ, βοῶντες καὶ ὀδυρόμενοι, ὅτι ἔμελλον νὰ σταλῶσιν εἰς τὸ σπρχεῖον τοῦ Τοῦρκου. Οἱ Ζακύνθιοι ἀγανακτήσαντες ἤρχισαν νὰ ποιῶσιν ἐντόνους παραπτάσεις ὑπὲρ ἀδελφῶν, οὔτινες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνισθέντες προσέδραμον εἰς χώραν χριστιανικὴν ὅπως διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς μαχαίρας τῶν Μουσουλμάνων. Συγχρόνως δ' ἐν σώματι παρουσιασθέντες εἰς τὸν ἐξεταστὴν οἱ προσετώτες τῶν προσφύγων μετὰ πλήθους γυναικοπαίδων κλαίοντες ἰκέτευσον τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐπιλέγοντες, ὅτι προτιμῶσιν ἐν πείνῃ καὶ γυμνότητι ν' ἀποθάνωσιν ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς χριστιανικῆς αἰθουρίας, παρά νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Μεγάλως συγκινηθεὶς ἐπὶ τῷ σπαραξικαρδίῳ ἐκείνῳ θεάματι ὁ ἐξεταστὴς διέταξε καὶ ἐδόθη κρυφίως εἰς ἕκαστον πρόσφυγα πιστοποιητικὸν ὑπηκοότητος, φέρον τὴν σφραγίδα τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ χρονολογίαν προγενεστέραν τοῦ 1770, καὶ μετὰ τοῦτο ἐδημοσίευσεν προκήρυξιν κελεύουσαν ἵν' ἀπέλθωσι πάντες οἱ πρόσφυγες, ἐκτὸς τῶν πρὸ τοῦ 1770 ἐγγεγραμμένων ὡς Ἐνετῶν ὑπηκόων. Οὕτω δὲ διεσώθησαν πάντες οἱ ἐν Ζακύνθῳ προσφυγόντες Πελοποννήσιοι, οὔτινες ἔκτοτε ἀνενοχλήτως ἐνταῦθα ἀποκαταστηθέντες καὶ παντὸς ἀστυκοῦ ἀπολαύσαντες δικαιοῦματος, διέπρεψαν ἐμπορευόμενοι· οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτῶν μέχρι τοῦδε ἐπνομάζονται Ζακυνθο-Μωραΐται (').

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κατσόνης ἐλθὼν εἰς Πετρούπολιν δὲν ἔτυχε παρὰ τῇ Αἰκατερίνῃ τῆς ἀπαιτουμένης δεξιώσεως. Ὁ διαδεχθεὶς ὁμως αὐτὴν Παῦλος Α' κάλλιον ἐκτιμήσας τοὺς ἀγῶνας τοῦ περιλαλήτου καταδρομῆως ἐδωρήσατο αὐτῷ τετρακοσίας ἐβδομήκοντα χιλιάδας ρουβλίων, ἐξ ὧν ἱκανὰ διεμοίρασεν ὁ Κατσόνης εἰς πολλοὺς τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισθέντων. Ὑστερον ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀφῆσιν μετέβη οἰκογενιακῶς εἰς Κριμαίαν, καὶ κατόκησεν ἐν τῇ κωμοπόλει Καράσου. Μετὰ τρία δ' ἔτη ἀπελθὼν αὐθις εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐν τῇ ἐπανόδῳ ἀσθενήσας ἐτελεύτησε (1804) πενήκοντα καὶ δύο ἐτῶν γενόμενος (').

Ἐν τούτοις ἐξέσπασε τὸ ἐν Γαλλίᾳ ἡραίστειον, τοῦ ὀποίου ἡ λάβα

(') Π. Σιώτης, Γ', σελ. 483.

(') Τὴ κατὰ Λάμπρον τὸν Κατσόνην λεπτομερέστατα ἐξιτοροῦνται ἐν τῷ προεγγὺς ἐκδοθησμένῳ συγγράμματί μου «Οἱ Ἡρωϊκοὶ Χρόνοι τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος.»

πυρπολήτατα τῆ μεσαιωνικῶν τοῦ κόσμου οἰκοδόμημα, ἀνέπλασε τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ Γάλλοι ἀμυχρητὶ γενόμενοι κύριοι τῆς Ἐνετίας ἀναμωτὶ κατέλαβον καὶ τὴν ὑπέκρουσαν αὐτῇ Ἐπτάνησον (1797). Ὁ ἔξαλλος τῶν Ἐπτανησίων ἐνθουσιασμός καὶ τὰ πρὸς τοὺς λαοὺς φλογερὰ τῶν δημοκρατῶν κηρύγματα (1), ἰσχυρῶς συνεκίνησαν καὶ τὴν τουρκοκρατούμενην Ἑλλάδα, ἥτις ἐπιλήσιμων τῶν χθεσίων παθημάτων ἤρξατο μελετώσα νέαν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἐπανάστασιν (2). Ἄλλ' ἐν ᾧ τοιαῦτα οἱ τλήμονες Ἕλληνες διεννοοῦντο

(1) Χάρην περιεργίας δημοσιεύομεν τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον προκήρυξιν τοῦ διοικητοῦ τῆς Λευκάδος Roger, ἐν πρωτοτύπῳ διατηρουμένην ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ τῆς νήσου ταύτης.

«Οἱ Δημοκρατικοὶ Γάλλοι σὰς διδάσκουν στοχασμοὺς ἀνθρωπίνους, γυναικούς, καὶ μεγαλοψύχους, ὅπου χαρακτηρίζουν ἀνθρώπους ἐλευθέρους, ὅπου νὰ ἔθελαν νὰ ἔμπορῶν νὰ συντρέψουν τὰ σιδηρὰ ὀλώνων τῶν λαῶν, καὶ κάμουν νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γλόμπου ἐκείνους τοὺς ἀλύτους ὅπου ταπεινοῦσιν, καὶ ὅπου εἶναι τὰ βέβηρα ἐργαλεῖα τῆς σκληρότης τῶν τυράννων.

»Ὅστι ἢ ἀποστερημένῃ ὑψιλιφροσύνῃ, αὔτε ἢ ἀχόρταγος φιλοδοξία μᾶς ἤφρασαν ἐπάνω εἰς τὰς ἡσυχίας σας ἐπαρχίας. Πολλὰ εὐτυχισμένοι ἐμεῖς, ὅπου ἔπειτα ἀπὸ ἀνακρίτωσαι καὶ ἐπανάστασαι τὰς πλέον τρομακτικαῖς, τὰς ἔρεις τὰς πλέον αἰματοχυτικὰς, καὶ τοὺς πολέμους τοὺς πλέον σκληροὺς, ἐθεμελιώσαμεν καὶ ἐστερεώσαμεθ τὴν δημοκρατίαν μας, ξηνασπώντας τῆς τυραννίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ πολλὰς γενεάς, κόνοντας νὰ μάθουν οἱ βασιλεῖς συνωμῶται νὰ σέβονται τὴν δημοκρατικὴν ἐνέργειαν, σὰς προσφίραμεν τὸ πλέον ἀξιοτίμητον ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τὴν ἐλευθερίαν· ἔλαβεν νὰ σὰς ξαναστερεώσωμεν εἰς τὰ προτερήματά σας, προτερήματα ἀπερίγραπτα ὄλων τῶν λαῶν, καὶ νὰ σὰς ἐνώσωμεν εἰς τοὺς θριάμβους μας, καὶ εἰς τὴν μεγάλην μας τύχην. Ὑπερασπισταὶ τῶν προσώπων σας, τῶν ἰδιοτήτων σας, τῶν λατρείων σας, ἡμεῖς θέλει εἶμασθε πάντοτε μὲ ἐσὰς εἰς μιαν εὐεργετικὴν καὶ ἐπιφυλακτικὴν διαφύνησιν, καὶ ἔτοιμοι νὰ ἀποδιώξωμεν τὸν μισθωτὸν, τὸν κακοποιὸν, τὸν διαστραμμένον, ὅπου ἤθελε τολμήσει νὰ πασχίσῃ ἐναντίον σας.

»Μακρὰν ἀπὸ ἐσὰς κάθε φόβος, καὶ κάθε μικρὸς στοχασμός· τούτα τὰ νοήματα δὲν πρέπει, καὶ δὲν γίνονται παρὰ ἀνὰ μέσος εἰς τοὺς τυράννους. Ἡμεῖς δὲν εἴμασταν οἱ κύριοί σας. Τίτλοι πλέον γλυκοὶ μᾶς ἀπαρθενίζουν· νὰ εἶμασταν φίλοι σας, ἀδελφοί σας, εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν πλέον θερμῶν μας ζητήσεων. Καὶ τέλος πάντων νὰ σὰς κάμωμεν πολλὰ εὐτυχισμένους, πολλὰ εὐχαριστημένους, διότι ἡ εὐτυχίαν σας νὰ προφενῇ τὴν εὐχέλῃαν εἰς τοὺς κεντακιανούς, θέλει εἶναι ὁ μοναχὸς μας σκοπός, καὶ ἐκεῖνος ὄλων τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων.

»Ἀγίξ Μαύρξ χρόνος ἔκτος τῆς Δημοκρατίας. — Ἐν ἑτέρῳ προκήρυξι (8 φλωριάλ) ὁ Ρουαγὲ προλογίζεται οὕτω. «Ἐπειτα ἀπὸ μίαν μακρινὴν σκλησίαν εἶνε τέλος πάντων συμπαθησόμενον νὰ ἀναπνεύσετε τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας καὶ γὰ μεραστῇ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ἐλπίδες εἰς τὸ πρῶτον γένος τοῦ κόσμου.»

(2) Ἐν ἰδίῳ συγγράμματι: «οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας» ὄλιω κατ' ἔκτασιν λαλῆσαι περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πολλῶν καὶ προκλήων ἡεργειῶν τὰς

ἐμπληκτοί εἶδον τὴν ὀμόθησκον δύναμιν, ὑπὲρ ἧς πρὸ μικροῦ χειμᾶ-
 ροῦ αἱμάτων ἔχυσαν, συνομολογοῦσαν τὴν κατὰπτυστον ἐκείνην συμ-
 μαχίαν, ἐν ἧ ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἡμισέληνος ἠδελφώθησαν πρὸς ἀπο-
 διώξιν τῶν κακοποιῶν, ἀβίων, καὶ ἀπίστων Φραντζέζων ἐκ τῆς
 Ἑπτανήσου.

Οἱ Τουρκο-Ῥώσσοι ἐντέχνως διήγειραν τὸν φανατισμὸν τῶν Ἑλ-
 λήνων, μεταχειρισθέντες ὡς ὄργανον καὶ τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον,
 καὶ ἀφοῦ διὰ τῆς ἐνζήλου αὐτῶν συμπράξεως ἀμαχητὶ σχεδὸν ἀπε-
 διώξαν τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ὡς ἀγελαία κτήνη μετεχει-
 ρίσθησαν αὐτούς. Οὕτω ὁ ὑποναύαρχος Οὐσακῶφ προσκαλῶν καὶ τοὺς
 Κερκυραίους νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς.

« Σκληρῶς παραγγέλλω καὶ προστάζω ὅλουων τῶν ὀφφικιαλέων, τοὺς
 ἑρεῖς δὲ παρακαλῶ μὲ τὸ καλὸν τοῦ παραδείγμα καὶ νοουθεσίας νὰ παρακι-
 νοῦν ὅλον τὸν λαὸν νὰ συντρέξουν διὰ αὐτὸ τὸ θεάρεστον ἔργον διὰ νὰ χαλα-
 σθῇ ὁ ἔχθρὸς τῆς πίστεώς μας.

« Ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου θέλουσι δεῖξει περισσώτερον ζῆλον καὶ προθυμίαν θέλουσι
 ἀπὸ ἐμὲ λάβει καὶ ἀπὸ τὸν κραταιότατον αὐτοκράτορα πλοῦσια ἐλέη καὶ δι-
 σπνιζιόνας, ἐκεῖνοι δὲ ὅπου δὲν συντρέξουν μὲ προθυμίαν θέλουσι εἶσθαι κατα-
 φρονεμένοι, καὶ παιδευμένοι παραδειγματικῶς . . . (1) ».

Ὁ δὲ διοικῶν τὸν ὀθωμανικὸν στόλον βαναύσως μεταχειρισθεὶς τοὺς
 δυστυχεῖς Κερκυραίους εἰς σύλληψιν τῶν λειποτακτούντων Ἀλβανῶν,
 μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ἐδημοσίευσεν τὸ ἐξῆς πρόσταγμα.

« Ὁ ἐχοχώτατος ἀλιμράντης τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου Κατίρ μπέη. Εἰς
 τοῦ λόγου σου σσπραϊντενδέντε Βούλγαρι. Ἐμαθὶ πῶς οἱ Ῥωμιοὶ στοχά-
 ζονται νὰ ἔμβουν ἀρματοῦμένοι εἰς τὴν χώραν, ἵδεις νὰ προστάξης νὰ μὴν
 τολμήσῃ νὰ ἔμβῃ κανένας ἀρματοῦμένος, διατὶ τοὺς πέρνει ὁ διάβολος (2). »

Καὶ εἰς ἀπισφράγισιν τῆς βαρβαρότητας ὁ ἀβλῆσις ὀθωμανὸς διέταξεν
 ἵνα πληρώσωσιν οἱ Ἕλληνες τοὺς μισθοὺς τῶν στρατευμάτων του, ἀνα-
 θέμενος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προστάγματος εἰς τὸν στρατιωτικὸν διοι-
 κητὴν τῆς Κερκύρας Νικόλαον Βούλγαριν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος, εἰ καὶ
 τυφλὸν διατελέσας ὄργανον τῶν Ῥώσσων, πρὸς οὓς προδώσας τοὺς
 Γάλλους εἶχε καταφύγει, δὲν ἐτόλμησε νὰ διαπράξῃ τὴν αἰσχρὰν ταύ-
 την τῶν συμπατριωτῶν του λήστευσιν, ἀλλ' ἀνέθετο εἰς αὐτὸν τὸν
 ὀθωμανὸν ναύαρχον τὸ βανδαλικὸν ταῦτα ἔργον.

Γαλλίαι, διὰ τοῦτο δὲ παραλείπω ἔδῃ καὶ τὰ κατὰ Ἔγγον τὸν Φεβραῖον ἐκεῖ εἰς
 πλῆτος ἐξιστορούμενα.

(1) Προκήρυξις τῆς 16 Νοεμβρίου 1798.

(2) 21 Φεβρουαρίου 1799.

« Ἄφῃτα, λέγει ἐν τῇ ἐπιστήμῳ ἐκθέσει του, τὸν μπέην πατρόνα νὰ κάμη ἐκείνος, διὰ νὰ μὴ πάρωμεν ἡμεῖς τὴν ἔχθρητα τοῦ κόσμου, καὶ διατὶ ἡ αὐστηρότης ἢ τοῦρκικὴ θέλει κάμουν νὰ μαζωχθοῦν μία ὥρα προτῆται αὐ γαζέταις (4). »

(4) 22 Φεβρουαρίου 1799.—Τὰ ἔγγραφα ταῦτα μετ' ἄλλων περιέργων εὔρον ἐν τῇ σπανιωτέῃ συλλογῇ « Documenti del servizio prestato alle arme delle potenze coalizzate nella conquista della Città e fortezza di Corfù, dal nobile conte Nicolò Bulgari, soprintendente dell'isola, e comandante delle truppe Greche etc. 1799. Dalla stamperia di Corfù ».—Ἐν τῇ πρὸς Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν προσωπικῇ ἐπιστολῇ του ὁ Νικόλαος οὗτος καὶ τάδε λέγει περὶ ἑαυτοῦ κομποῤῥημωνῶν. « Uomo che può vantarsi del nome greco del merito di aver cooperato alla salvezza della sua patria, afflitta e gemente sotto il peso della dinastia Francese, e dell'onore di aver servito due volte sotto l'insegna gloriosa dell'imperial immortale corte Russa. » Τὸ βέβαιον ἄρα εἶνε, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Ῥωσσο-Τούρκους αὐτομόλησις οὐδόλλως τιμᾷ τὸν Κερκυραῖον κόμητα. Ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ καταχωρεῖται καὶ ἡ ἐξῆς τοῦ ἐν Ἑπτανήσῳ γαλλικοῦ στρατοδικείου ἀπόφασις, καταδικάζουσα τὸν Βούλγαριν εἰς θάνατον, ἐπὶ λειποταξίᾳ, μετὰ δημεύσεως, τῆς περιουσίας του. « Ἐν ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς Πολιτείας. Τῆν σήμερον, 28 Σεπτεμβρίου, χρόνος 7 τῆς Πολιτείας, εἰς Κορυφούς νῆσον τοῦ Αεθάντε, εἰς μίαν στάσιν τῆς Κομεσιόνοσ τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, διωρισμένην διὰ τὰς συλλεξείσεις τῆς στρατιωτικῆς κομεσιόνοσ, Ἡ στρατιωτικὴ κομεσιὸν συστημένη κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ γενικοῦ κομεσιόνοσ τῆς 20 τρέχοντος μηνός, καὶ συνθεμένη ἀπὸ τοὺς πολίτας Δουφούρ, ἀρχηγὸς τῆς χιλιαρχίας, προεδρευόμενος, Λανδραγέν, καπιτάνιος κουαρτιέρ μέτρ, Οὐρέτ, καπιτάνιος, Βασιλλιδό, ὑποτοποτηρητῆς, Λεμπρέτ, καπιτάνιος, Αἰμουζέν, καπιτάνιος ἀναφερτῆς, καὶ Δαρὸς, σεκρετῆριος γραφείας. Ἐνωμένοι διὰ νὰ κάμουν τὸν πολίτα Νικόλαον Βούλγαριν, κάτοικον τῶν Κορυφῶν, κατηγορημένον, ὅτι νὰ μὴν ὑποτάχῃ εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς κομεσιόνοσ τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, ὅπου τὸν ἐπρόσταξε νὰ ἔμνη εἰς Κορυφούς εἰς ὥρας εἴκοσι τέσσαρας. Ἡ Κομεσιὸν ἀφοῦ ἔκαμε τὸν ὄρκον ἔχθρας πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐμπιστοσύνην καὶ προσκολλημάτος εἰς τὸ σύστημα τοῦ τρίτου χρόνου, ἰδοῦσα τὰ κάτωθεν χαρτίς 1) ἕνα ψήφισμα τῆς Κομεσιόνοσ τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας τῶν 25 τοῦ τρέχοντος μηνός, ὅπου στέλνει πρὸς τὴν στρατιωτικὴν κομεσιὸν τὸν Νικόλαον Βούλγαριν διὰ νὰ κριθῇ 2) τὸ πρόσταγμα ὅπου ἐδόθη εἰς εἰδῆσιν ἀπὸ τὴν κομεσιὸν τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας τῶν 19 τρέχοντος τοῦ Ἰδίου Βούλγαρι διὰ νὰ ἔμνη εἰς Κορυφούς εἰς 24 ὥρας, ὑπὸ ποινῆς ὅτι νὰ ἐξεκαθαρισθῇ εἰς ἐμιγρᾶτος καὶ νὰ κριθῇ ὡς τέτοιος 3) τὴν ἀναφορὰν τοῦ ἐξουσιαστοῦ τῶν ἀρματωλῶν τῶν 26 τρέχοντος, ἡ ὁποία φανερόναι, ὅτι ὁ Νικόλαος Βούλγαριν δὲν εὐρέθη εἰς Κορυφούς, καὶ δὲν ἔμπόρεσε νὰ πασθῇ. Ἀκούσασα τὴν ἀναφορὰν, καὶ τοὺς ἐπιλόγους τοῦ καπιτάνιου, ἀναφέρεται. Ἡ στρατιωτικὴ κομεσιὸν ἐξεκαθαρίζει τὸν Νικόλαον Βούλγαριν πταίστην καὶ τὸν ἀποφασίζει εἰς φυγάδα εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου· τὰ ἀγαθὰ του θέλει περιλαβῶσθαι καὶ κεντρικαρισθῶν διὰ συμφέρον τῆς Πολιτείας, κατὰ τὸ ἄρθρον δευτέρον τοῦ ψηφίσματος τῆς Κομεσιόνοσ τῆς Κοινῆς Ἀσφαλείας, κυρωμένον ἀπὸ τὸν γενικὸν κομεσιόνοσ τῶν 22 τοῦ τρέχοντος, τοῦ ὁποίου ἡ περιλήψις ἐγράφθη εἰς τὴν ἄνωθεν ἀπόφασιν. Προστάζει, ὅτι ἡ παρούσα ἀπόφασις νὰ μεταγλωττισθῇ εἰς ἀπλὴν ἑλληνικὴν φράσιν, καὶ νὰ τυπωθῶν εἰς ἐπεκείνη πρω-

Οὐχ ἦντον δὲ καταδείκνυται ἡ ἀπότομος πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπεριφορὰ τῶν Τουρκο-Ὶώσων, καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς βανχύσου προ-στάγματος τοῦ ὑπ' αὐτῶν διορισθέντος στρατιωτικοῦ ἐπιμελητοῦ Κερ-κύρας Βούλγαρη.

« Καπιτάν Γρηγόρη Μηνζίλια, χωρίον Σκριπερό. Σὲ προτιάζω ἀπὸ ὀρεινίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅτι τὰ κάτωθεν ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων, ὅπου σὰς γράφω, νὰ κάμειτε παντοῖου τρόπου νὰ κιασθῶνε, καὶ ἐστώντας νὰ ἦνε μπαντίδοι. Ἐν δὲν ἠμπορέσετε νὰ τοὺς πιάσετε σκοτώσατέ τους. Κύτταξε νὰ γένη τὸ ἔργος, δεῖ τί εἶχαν νὰ πάθουν αὐτοί, τὸ παθαίνετε ἡ αὐθεντεῖαν σας, καὶ δὲν σὰς λίγο ἄλλο. Καὶ τῶν φρονίμων ὀλίγα, καὶ ὁ θεὸς βοηθὸς σας.

» Πάνος Πηγῆς ἀπὸ τοὺς Ἄγιους Δείκα. Πάνος καὶ Σπῦρος ἀδελφοὶ Μω-ραϊτῆ ἀπὸ χωρίον Σκριπερό, καὶ ὁ ἀναθεματισμένος υἱὸς τοῦ Δαλαθά, ὅπου ὄλους τοὺς ἔχει κοντὰ του ».

Συγχρόνως δὲ ὁ ὑποναύαρχος Οὐσακῶφ διέτασσε τοὺς Ἐπτανήσιους νὰ μὴν χορηγῶσιν ἐπ' οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἄσυλον εἰς τοὺς ἀρματω-λοὺς, τοὺς ὁποίους λυσσασθῶς κατεδίωκε τότε ὁ Ἄλῆς πασᾶς. Ὁ τε-λευταῖος ἔγραφε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου εἰς τοὺς Λευκαδίους καὶ τὰ ἐξῆς. « Ὅτι μαντάμ ὅπου αὐτὰ τὰ δύο βασιλεία ἐγένηκαν ἕνα, καὶ εἶνε ἀγαπημένα ὡσάν ἀδελφία, καὶ ὡσάν γειτόνοι ὅπου εἰμασθε καὶ ἡμεῖς, διὰ καίε δραπέταις ὅπου ἦταν εἰς ταῦτα τὰ μέρη μὲ ἀφορμὴν καπεταναίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐσκότωσα πολλοὺς καὶ τοὺς ἐκυνήγησα, καὶ ἦλθαν καὶ τρυπῶνουν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ φυλάγον-ται, καὶ πάλιν ξεναθαίνουσι καὶ χαλοῦν τὸν ῥαγιά, καθὼς σὰς γρά-φει καὶ ὁ ἀρμιράλιος. Ὅσακῶφ νὰ τοὺς διώξετε, καὶ ἔς τὸ τουφέκι νὰ τοὺς βέλλετε, καὶ κανέναν νὰ μὴν ματαζυγώσετε αὐτῶν, διὰ νὰ γλυτώσῃ ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ κακὰ τους καμώματα (1) ».

Μετ' ὀλίγον ἀναχωρήσαντος τοῦ συμμαχικοῦ στόλου δι' Ἀγκῶνα, οἱ ἐν Κερκύρᾳ ἐναπομείναντες Τούρκοι βαρβαρικῶς διάγοντες, καὶ ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὴν πλατεῖαν διαιτώμενοι, πολλὰς διέπραξαν ἀμότη-τας. Ἐν Ζακύνθῳ ἐδάρησαν διὰ τοῦ ῥωσικοῦ κνούτου φιλοδουλοκρά-ται τινές, καὶ ἡ κεφαλὴ ἐνός ἐξ αὐτῶν καταδικασθέντος εἰς τὴν διὰ τουφεκισμοῦ θάνατον, διαταγῇ τοῦ ἀρχηγῶ τῶν ῥωσικῶν ὄπλων

τόπου, νὰ τεθοῦν καὶ νὰ σταλθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ καπιτάνου ἀναφεροῦ. Καμωμένη, τελειωμένη, καὶ ἀποφασισμένη τὴν ἡμέραν, μῆνα, καὶ χρόνον, ὡς ἄνω-θεν, τὰς 10 ὥρας τὸ ταχύ ».

(1) Ἄρ. Βαλαωρίτου, Ποιήματα. σ. 111.

ἀποκοπεῖσα προσηλώθη ἐπὶ πασσάλου, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διέμενε σπομένη ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Μόλου (1).

Χάριν τῆς ἀληθείας οφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Τουρκο-Ῥώσοι ἐνδίδοντες εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων πληρέστατα ἱκανοποίησαν τοὺς Ἑπτανήσιους, ἀναγνωρίζαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολυπαθοῦς ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ γυνίαις (21 Μαρτίου 1800).

Ὁ Ναπολέων εἰ καὶ ἀναγνωρίσας διὰ τῆς ἐν Ἀμιένη συνθήκης τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν τῆς Ἰονίου Πολιτείας, μὲ δυσμενὲς ὄμμα ἔβλεπε τὴν ἐν τοῖς Κερκυραϊκοῖς καὶ ἄλλοις φρουρίοις συσώρευσιν ῥωσικῶν στρατευμάτων, καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι μηχανορραφίας αὐτῶν. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ δραζόμενος τῆς περιστάσεως ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἀπεσταλμένον του, καὶ πάντα λίθον ἐκίνησεν ἵν' ἀποσπάτῃ τὴν Τουρκίαν ἐκ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας φιλίας, γράφων πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν του στρατάρχην Βρούν (Brune) ὡς ἑξῆς.

« Ἡ Πύλη ἀπόλλυται ἑκαπατωμένη, διότι δύο πράγματα θέλουσιν ἐξαλείψει αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυνάμεων, ἀνευ τῆς τιμῆς τοῦλάχιστον τοῦ μαχητοῦ· πρῶτον μὲν διότι ὑποφέρει καὶ ἐξουσιοδοτεῖ μάλιστα τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἀποκατάστασιν τῶν Ῥώσων, παρέχουσα αὐτοῖς καὶ ἐλευθέρην διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διάβασιν, καὶ δεύτερον, ὅτι παραχωρεῖ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα τοῦ Ἀρχιπελάγους τὸ νὰ κλέωσιν ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν. Ὑμεῖς θέλετε καλῶς γνωρίζει πῶς ὁ ἀριθμὸς τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, ὅστις διέπλευσε τὸν πορθμὸν. Ἐγὼ δὲ νομίζω αὐτὸν ὑπερβάντα τὰς τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν, ὅτινες μετὰ τῶν προλαβόντως διαβάντων 1,500 συμποσοῦνται εἰς 5 ἢ 6 χιλιάδας. Ποῖος δὲ ὁ σκοπὸς τοιαύτης στρατιᾶς; Βεβαίως ἄλλος δὲν εἶνε, ἢ τὸ νὰ κυριεύωσι τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπωφελοῦμενοι τῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας διενέξεών μου εἰσβάλλωσιν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ἡ δὲ Πύλη, τοσοῦτον ἀναισθητεῖ, ὥστε ἀφίνει αὐτοῦ· ἐλευθέρως διευθυνομένους κατ' αὐτῆς Παντοιοτρόπως ποιήσατε καταληπτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἕξ χιλιάδες Ῥώσων, καὶ ἄλλοι τόσο· μάλιστα, κατ' οὐδὲν ἤθελον μὲ ταραξεί· ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα ἐγὼ ἔχω ἑκατὸν χιλιάδας μαχητῶν, δεόν μὲ ταραττεῖ τὸ ὅτι οὗτοι θέλουσιν εἰσθαι ἔτοιμοι νὰ ὑποστρίξωσι τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανισταμένους Ἕλληνας, καὶ συμπολεμήσωσι μετὰ τὸν Ἠπειρωτῶν κατὰ τῆς Τουρκίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις θὲ ἐπαπειλήται ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Δυνατὸν ἴσως νὰ ἐκλάβωμεν καὶ εἰλικρινῆ τὰ κινήματα ταῦτα· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ν' ἀναίρῃσωμεν καὶ τὸ, ὅτι ἡ Ἰψηλὴ Πύλη ἀδιακόπως παραχωροῦσα εἰς τοὺς Ῥώσους τὴν ἐκ τοῦ πορθμοῦ ἀκώλυτον ἔξοδον θέλει ἐπιφέρει αὐτοῖς τὴν τοιαύτην ἀνάγκην. Διὸ οὐδὲν κινδυνώδιστα»

(1) Π. Σιώτης, Γ', σελ. 742—743.

ρον τῆ Πύλῃ ἢ τὸ νὰ βλέπῃ εὐχαρίστως τοὺς Ῥώσους ἐγκαθιδρυμένους ἐν Κερκύρῃ. Ἐγὼ ἔνα μὴ ἐπιστομοποιήσω τὴν τοιαύτην αὐτῶν διαρπαγὴν ἀνεκάλεσα τὸν ἐν Κερκύρῃ ἐπιτετραμμένον μου. Θέλω δὲ ποιῆται καὶ τὰς προσηκούσας ἐνστάσεις μου, ἀφοῦ πληροφορηθῶ περὶ τῶν διανομάτων τῆς Πύλης. Ὅθεν ἐκάντιώθητε παντὶ σθένει ἐπιμένοντες, ὅπως ἡ Πύλη παρεμποδίσῃ τοὺς Ἑλληνας ἐκ τοῦ νὰ διαπλέωσι τὸν πορθμὸν μὲ σημαίαν οὐχὶ τουρκικὴν. Ἐάν ἐξακολουθῇ τὸ ἐναντίον πράττουσα, ἅπανα ἡ Ἑλλὰς θὰ γίνῃ βωσσικὴ, καὶ ὁ Τούρκος θ' ἀποδιωχθῇ. Νῦν δὲ προσήκει ἵνα ψυχρῶς διάγῃτε πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας, κοινοποιῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, ὅτι ἐγὼ δὲν θέλω τοὺς Ῥώσους, ἀλλ' οὕτα καὶ τοὺς φοβοῦμαι. . . (1) ».

Ἀλλὰ τότε μὲν οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν ἡ Πύλη εἰς τὰς συμβουλάς τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ ἐν ἔτει ὁμῶς 1805 κατανίκησις καὶ ταπεινώσις τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς συμμαχούσης Αὐστρίας ἐν Ἀουστερλίτζ, ἠνάγκασε τοὺς καταθρουβηθέντας Τούρκους ἵνα μεταβάλλωσι πολιτικὴν ὅθεν ὁ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1806) ἀποσταλεῖς εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβυς τοῦ Ναπολέοντος στρατηγὸς Σεβαστιάνης εὐκόλως ἠδυνήθη ἵνα προσοικειωθῇ τὸν σουλτάνον Σελίμ Γ', καὶ τὸν μεταχειρισθῇ ὡς ὄργανον τῶν συμφερόντων τῆ Γαλλίας. Τῇ ἀπαιτήσῃ τούτου ἀμέσως καθηρέθησαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης καὶ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, οὓς ἐθεώρει ὡς ὄργανα τῆς Ῥωσσίας ὑποθάλλοντα τὴν ἐν Σεβδίᾳ ἐπανάστασιν. Εἰς μάτην προσεπάθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ τε πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν σουλτάνον τὴν πλεκτάνην εἰς ἣν ἐβρίσθη, ἐπιμόνως ἐξαιτούμενοι καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν διωχθέντων ἡγεμόνων. Ἐνῶ δ' ἔτι διήρουν αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις, ὁ στρατηγὸς Μίχελσων, ἀνευ προηγουμένως κηρύξεως πολέμου, διαβάς τὸν Δνίστερον κατέλαβε τὴν Μολδοβλαχίαν (Νοέμβρ. 1806).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους (1807) Ἀγγλικὸς στόλος ἐλθὼν αἰγνιδίως ἠγκυροβόλησεν ἐν Τενέδῳ καὶ μετ' ὀλίγον διαπεράσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μέσῳ γενικῆς τῶν Τούρκων ἐκπλήξεως καὶ τρόμου, καὶ ἐζήτησε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Σεβαστιάνη, καὶ τὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ

(1) Correspondance de Napoléon I, Tom. IX.—Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἔγραφε καὶ ὁ ὑπουργὸς Γαλλεῖρβάνδος πρὸς τὸν ἐν Πρωσσίᾳ πρεσβευτὴν (12 Αὐγ. 1804). Πρὸς τούτοις βλ. τοὺς αὐτοὺς φόνους περὶ ἐκρωσσίας τῆς Ἑλλάδος διὰ κρήνου καὶ ὁ Πάπας Πίος Ζ' πρὸς Ναπολέοντα. (βλ. Π. Σιῶτην Γ', σελ. 968).

Ἄγγλιας συμμαχίαν τοῦ σουλτάνου κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Σελίμ ἐγκαρδιωθείς ὑπὸ τοῦ πολυμηχάνου καὶ τολμητίου πρεσβευτοῦ διέταξε τὴν ταχείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀχύρωσιν, καὶ ἀποῦ αὕτη διὰ τῆς ἐνζήλου ἐπιστάσεως τοῦ Σεβαστιάνη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐξησφαλίσθη ἐδήλωσεν, ὅτι οὐδεμίαν τῶν προτάσεων τῶν Ἄγγλο-Ῥώσων ἔχει τὴν διάθεσιν νὰ ἐκπληρώσῃ. Οἱ Ἄγγλοι ἐπιδεικτικῶς μόνον παρουσιασθέντες πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὴ ἔχοντες τὰ ἀνάλογα πρὸς πρόσβολὴν αὐτῆς μέσα, ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι, καὶ ἐξελθόντες τοῦ Ἑλλησπόντου κατηνύθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰγύπτου.

Οἱ ἐν Ἐπτανήσῳ συγκεντρωθέντες Ῥώσοι δὲν ἔπαυον ἐνζήλους ἐργαζόμενοι εἰς προσοικειώσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ καὶ πάλιν μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς πρὸς περισπαυμὸν τῆς Τουρκίας. Ἐκτός δὲ τῶν ἄλλων μεγάλως περιεποιούντο τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ λυσσῶδως καταδιωκομένους ἀρματωλοὺς τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐφρόντιζον καὶ ἵνα διαδίδωσι τὰς περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ γένους παλαιὰς προφητείας. Οὕτω δ' ἐπιδεδίξω καὶ πάλιν ἡ Ῥωσσία κατώρθωσε νὰ προσελκύτῃ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Καλλίστα δὲ διερμηνεύει τὰ αἰσθηματὰ ταῦτα ὁ ἐν Πετροπόλει πρεσβευτῆς τῆς Ἰονίου Πολιτείας Νεράντης, ὅστις ἀπαντῶν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Βοῦβδεργ δικαιολογούντα αὐτῷ τὴν ὑπὸ Μιχελσῶνας κατάληψιν τῆς Μολδοβλαχίας, ἔλεγε καὶ τὰ ἑξῆς.

« Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἐν ἀλύσει καὶ ὑπὸ ζυγῶν τυραννικῶν διετήρησεν ἄσβεστον τὴν ἐλπίδα περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας του, τὸ δὲ τοιοῦτον εὐεργέτημα προσδοκᾷ παρὰ τῆς Ῥωσσίας, μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες σφ κτωὺς συνδέονται διὰ τὸ ὁμόθητον καὶ τὴν ταυτότητα τῶν ἰδεῶν, πρόθυμοι νὰ χύσωσιν, ὡς ἄλλοτε, ὅλον τὸ αἷμά των ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ Ἐπτανήσιος Πολιτεία δὲν ἀγνοεῖ τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος θέλει ὑποφέρει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου. Δύναται ὅμως νὰ διαβεβαιώτῃ τὴν Α. Αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα, ὅτι ἔχει τὸ θάρρος νὰ ὑποστῇ τὰ πάντα. ἀρκεῖ μόνον ὅτι ἡ τύχη αὐτῆς συνδέεται μετὰ τῶν ὅπλων τῆς Α. Α. Μ. . . . Πειποιοῦτε δὲ ἡ Πολιτεία ὅτι ἡ δύναμις αὕτη (ἡ Ῥωσσία) ἐπιθυμεῖ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν στερῆσιν τῆς πολιτικῆς τῆς ὑπάρξεως, θέλει δώσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὸ παράδειγμα τῆς καρτερίας μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες ἀφίλουσι νὰ ὑπομένωσιν ὅλα τὰ δεινὰ ὑπὲρ δικαίας αἰτίας, καὶ ὅπως ἴδωσι τὴν πατρίδα ἀπαλλαγτομένην τυραννικοῦ ζυγοῦ, ὅστις ὑπὲρ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας καθαρούει αὐτήν (*) ».

(*) Iunzi, della repubblica settiusulare, Bologna 1863, σελ. 198—199.

Ὁ σουλτάνος διεγειρόμενος ὑπὸ τοῦ Σεβαστιάνη ἐξέδωκε διαμαρτυρήσιν κατὰ τῆς ἐν Ἐπτανήσῳ συναθροίσεως τῶν Ῥωσικῶν στρατευμάτων (5 Ἰανουαρίου 1807), ἐν ἧ πρός τοῖς ἄλλοις ἔλεγε καὶ ταῦτα.

« Ἡ αὐτὴ τῆς Πιτροπούλεως κατέτιθεε τὰς ἐπὶ τὰς νήσους κέντρον ἐνώσεως ὄλων τῶν ἀποστατῶν τοῦ σουλτάνου, τῶν κατοικοῦντων τὰς πλησιοχώρους τῆς Ρούμελης ἐπαρχίας. Τούτους δὲ λαθρα προσελκύνουσα φανερῶς ὀδηγεῖ καὶ φέρει ὡς ληστές καὶ δλετῆρας τῶν ἡμετέρων ἐπαρχιῶν, ἀνοίγουσα δὲ αὐτοῖς καταφύγιον διαφυλλάττει ἀπὸ τῆς δικαίας ἡμῶν καταδιώξεως. Πᾶσαν δὲ βεβουλησίαν διὰ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς καὶ πρακτόρων μετεχειρίσθη πρός διέγερσιν τῶν λαῶν ἐκείνων κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ ἰδίας (!) ».

Καθ' ἣν ἐποχὴν ταῦτα ἡ Πύλη ἔγραφε, συνελθόντες ἐν Λευκάδι οἱ εἰς τὰ Ἰονικὰ στρατεύματα κατατεταγμένοι ἐπισημότεροι τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, συνεσκέποντο μετὰ τῶν Ῥώσων πρακτόρων περὶ νέας κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. « Ὅλα τὰ στρατεύματα, ἀφηγεῖται ὁ γερο-Κολοκοτρώνης, τὰ καπετανάτα τὰ κλέφτικα τῆς Ρούμελης, εἶχαν καταφύγει εἰς τὴν Ἐπτανήσον ἀπὸ τὸν ἴδιον κατατρεγμὸν τὸν ἐδικὸν μου. Ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τῆς Τουρκίᾳ; καὶ διατάχθησαν ὅλα τὰ στρατεύματα νὰ ἐβγοῦν εἰς τὴν Ρούμελην διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς Τούρκους. Ἐδοκίμασα καὶ ἐγὼ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ἁγιά Μαύρα ὅπου εὗρισκοντο ὅλοι αὐτοί, νὰ πάρω μερικούς καὶ νὰ ἔσχω εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ῥωσσίας ἦσαν δύο τάγματα ἕνα Μανιάτικο ἐπὶ κεραλῆς Πιεράκης Ζανέμπης, ὁ υἱὸς, καὶ τὸ ἄλλο Πελοποννησιακὸ ἐπὶ κεραλῆς ὁ Ἀναγνωσταρᾶς. Αὐτοὶ ἦσαν εἰς τὴν Ζάκυνθο. Ὁ Παπαδόπουλος τοὺς ἐπρόσταξε νὰ φκιάσουν ἕνα πλοῖο πολεμικόν. Ὅταν ἐτοιμαζόμενον διὰ νὰ ὑπάγω εἰς Ἁγία Μαύρα μὲ ἔπεσαν ἐπάνω ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, οἱ Πετιμεζαῖοι, ὁ Γιαννάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Μέλιος, καὶ λοιποὶ ὄρφικαλέοι, καὶ μὲ εἶπαν, ὅτι μὴν πηγαίνης καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν ἄδειαν νὰ ἔχωμεν ἕνα πλοῖο, καὶ ἂν θέλῃς ἐμβαίνεις εἰς αὐτό· καὶ ἔτσι εὗρικαν ἕνα σαμπέκο τούρκικόν μὲ 10 κανόνια, τὸ ἀγοράσαμεν, καὶ ἐμβῆκα καπετάνιος εἰς αὐτό. Ἐπῆρα διαβατήριον, ἐπῆγα εἰς τὴν καθέδρα τῆς βεκουμπλικας εἰς τοὺς Κορρούς, ἐκεῖ μὲ ἔδωσαν τὴν ἄδειαν διὰ νὰ κτυπῶ στερεᾶς καὶ θαλάσσης τοὺς Τούρκους, ὅθεν μὲ ἐβόλειε. Ἐπῆρα καὶ μιὰ ὀγδοονταριά στρατιώτας τῆς ξηρᾶς καὶ ἐπῆγα πλησίον τῆς Πάτρας, Ἀχαΐαις

(¹) Π. Σιώτης, Γ', σελ. 872.

λεγόμενον, καὶ ἔκαψα τὰ σπίτια, ταῖς ιδιοκτησίαις, τὰ μαγαζιά τοῦ Σαῖτ ἀγᾶ, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψα εἰς τὴν Ζάκυνθον. Οἱ Ζακύνθιοι ἐπειδὴ καὶ εἶχαν ἀνάγκην ἀπὸ τροφᾶς φερμένας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἔκαμαν μίαν ἀναφορὰν εἰς τὴν διοίκησιν, καὶ ἔλεγαν ὅτι νὰ μὴ κτυπήσουν πλέον τὸν Μωρκά, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐδέχοντο τοὺς παγαίνοντας ἐκεῖ διὰ ἐμπόριον· ἔτσι ἡ κυβέρνησις μ' ἐμπόδισε νὰ κτυπήσω τὴν ξηρὰ καὶ διετάχθηκα μόνον νὰ περιορισθῶ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἀγίας Μαύρας (1). Εἰς τοὺς Κορφοὺς εὗρηκα τὸν Παπαδόπουλον καὶ τὸν Σινέβη, ὅστις ἐτοιμάζετο μαζὴ μὲ τὰ Ἀγγλικά νὰ κτυπήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ἔδωκα μίαν γνώμην· ὅτι εἰς τὴν Ἑπτάνησον εὗρισκονται 1,000 Ῥῶσοι, καὶ 5,000 Ἕλληνες εἰς τὴν δούλευσιν τῆς Ἑπτανήσου, καὶ εἶχαν καὶ 12 κομμάτια ντελίνια τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης· ἦσαν 40 ντελίνια, φρεγάδαις, καὶ μπρίκια, τὰ ὅποια εἶχε βγάλει διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Βονοπάρτη· καὶ μὲ ἄλλους 10,000 νησιώτας, νὰ γίνωμε χιλιάδες 25, καὶ ἔξη καράβια διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ τὰ ἄλλα διὰ τῆς Αἰγίνης νὰ ἀποβιβάσθωμεν ἔξω, καὶ τοὺς ὑποσχόμενον εἰς δύο μῆνας νὰ ἐλευθερώσω τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος ἐδέχθηκε τὴν πρότασίν μου, ἔγινε συμβούλιον ἀπὸ τὸν Σινέβη, Β'οτσενίγο (γενικὸς διοικητὴς), Μπενάκη, καὶ ἀντιναύαρχον Δέλη, καὶ στρατηγὸν Ἀτρέμ. Ὁ Παπαδόπουλος τὸ ἀνάφερε εἰς τὸ συμβούλιον, καὶ ὁ Μπενάκης ἐναντιώθη λέγων, ὅτι τὴν πατρίδα μου ἐγὼ δὲν τὴν χαλάω ἄλλῃ μιᾷ φορᾷ ὅσῃ τὸν πατέρα μου. Ὁ Β'οτσενίγος εἶπε, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάγουν νὰ κτυπήσουν μὲ τὰ Ἀγγλικά τὸ κεφάλι ὁποῦ

(1) Συνεπεία καὶ τῶν παραστάσεων τῶν Ζακύνθιων, καὶ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἐπὶ Ὀρλώφ παθημάτων παρεμποδίσθη ἡ νέα τῶν Πελοποννησίων ἐξέγερσις. Οὕτω ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος ἀπαντῶν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ πρῆν ἡγεμόνος τῆς Μάνης Τζαντέμπη, διαβεβαιούντα περὶ τῶν πρὸς νέον ἀνταρσίαν διαθέσεων τῶν συμπατριωτῶν του, ἔγραψε καὶ τὰ ἐξῆς (21 Φεβρ. 1807) « Διὰ τὸ ζήτημα ὅπου κάνετε διὰ τὴν πατρίδα σας καὶ τὴν καλὴν προημίαν ὅπου παρασταίνει εἰς τὸν ἄυτοκράτορα, ἐπαινῶ τὸν στοχασμὸν τοῦς, καυχῶ τὴν ἀνδρίαν τοῦς, μὰ τὸ δέσπημα τοῦ καιροῦ δὲν καλεῖ νὰ εὐχαριστηθῶμε μὲ τὸ ποδοῦμενον, καὶ διὰ τὸ παρὸν δὲν τὸ εὗρισκομεν εὐλογον· στοχάζομαι τὸ πρῆν συμβεβηκὸς τὸν καιρὸν τοῦ Ὀρλώφ. . . Ὅλα τὰ παλλήκαρ ἄς ἦναι πάντοτε ἔτοιμα διὰ κάθε μας χρεῖαν, τὰ ἄρματά τοῦς κατὰ τάξιν ὡς εἶναι τὸ πρέπον, καὶ μετὰ ταῦτα θέλω ἄς διορίσει ὡς ἀκολουθήσει. . . Ἐστῆμερθε ἔλαβα καὶ ἄλλο ἄσας γράμμα καὶ τὴν γραφὴν τοῦ πατρός σας καλῶς ἐκατέλασα, καὶ ἐπαινῶ τὴν προημίαν τῶν συμπατριωτῶν σας, ὡς τότεν πρέπει ὑπομονή, καὶ κάθε πρῶγμα ἔχει τὸν καιρὸν του. » Ἱστορικὰ Ἀλήθειαι περὶ Μάνης, σελ. 38-39.

εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ ἔπειτα ὅταν κτυπήσωμεν τὸ κεφάλι, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι ἐδικὸν μας. Ἔτσι ἐδέχθησαν τὴν γνώμην του καὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐδικὴν μου ('). »

Ὅταν ὁ Ἀγγλικὸς στόλος παραβιάσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπαρουσιάσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐν Ἑπτανήσῳ διαμενων ναύαρχος τῆς Ῥωσσίας Δημήτριος Σινιάβιν ἀναχωρήτας ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν.

• Τοῖς ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ἐπικρατείᾳ κατοικοῦσι Χριστιανοῖς.

• Μὲ τὸ νὰ ἀθέτησεν ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις τὰς συνθήκας, ὅπου ἐσυμφώνησε μὲ τὸ Ῥωσικὸν κράτος, πραγματευομένη μουσικὰς ἀνταποκρίσεις μὲ τὸν ἐχθρὸν τῆς ἡσυχίας τοῦ κόσμου, εἰάσαε τὴν Μεγαλειότητά του νὰ μεταχειριθῇ τὰς δυνάμεις ὅπου ὁ Κύριος τῶν Κυρίων ἔθεσεν εἰς χεῖράς του, νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιβουλῆς πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας του, καὶ ἐπρόσταξεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας.

• Χριστιανοί! Ἴδαν ἡ περίστασις τοῦ κόσμου ἐν ἐούνησεν εἰς τὸν ἀπερασμένον καιρὸν διὰ νὰ ὠφελθῇ ἡ κατάστασις σας, ὁ παρὼν ὄντας ὁ πλέον εὐπρόσδεκτος, ὡς παρακαλῶ ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐγούστου μου νὰ προσδεχθῆτε τὰς Ῥωσικὰς δυνάμεις μὲ τὸν ζῆλον ὅπου ἡ πίστις καὶ τὸ χρεῖος τῆς ἐνεργείας διατάξουν· νὰ ἐνωθῆτε, ὡς δυνάσθε, μὲ ἀνδρίαν εἰς τὰς ἐκστρατείας μας ἐναντίον τοῦ κοινού ἐχθροῦ, καὶ ὡς τάξω, ὅτι θέλετε ἀπολύσει τὸ Αὐτοκρατορικὸν ἔθνος εἰς ἀνταμιδοὺν τῆς ἐπιμελείας σας.

• Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου καὶ στρατευμάτων τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ῥωσικῆς Μεγαλειότητος καὶ διαφόρων ταγμάτων ἵππεδῶν

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝ.

• Ἐδόθη ἀπὸ τὴν καρδίᾳ ὀνομαζόμενον Τβέρντ, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1807 (²) •.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ὁ Θηριώδης τῶν Ἰωαννῶν σατράπης Ἀλῆς πασᾶς, διεγειρόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἤρχισε τὰς κατὰ τῆς Ἰονίου πολιτείας ἐγθροπραξίας. Ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς Νοτίου 1807 ἐνδέκα χιλιάδες Ἀλβανῶν πεζῶν καὶ ἵππεδῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βελῆ πασᾶ ἐπιπεσόντες κατὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτσας διήρπασαν καὶ κατέρθειραν πᾶν τὸ ἑλληνικόν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀκράτητοι ἐφώρμησαν κατὰ τῆς Λευκάδος. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι

(¹) Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, σελ. 29—31.

(²) Ἀλήθειαι περὶ Μάνης, σελ. 10. Ὁ Κύριος Φιλῆμων (Δοκίμιον περὶ Ἑλλήνων Ἐπαναστάσεως Α', σελ. 321) ἐσφαλμένως ἀνέγει τὴν προκήρυξιν ταύτην εἰς τὴν ἐν ἔτει 1770 ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περὶ Μάνης διατριβῇ κακῶς αὕτη φέρει τὸ ἔτος 1803, ἀντὶ 1807.

τῆς νήσου μετὰ τῶν παρατυχόντων Ῥώσων καὶ ἀρματωλῶν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν αἰμίμηστον Ἰωάννην Καποδίστριαν, ἠρωϊκῶς ἀπέμρουσαν τὰ ἀλβανικὰ στρατεύματα (1). Συνεπεία τούτου ἡ Γερουσία τῆς Ἐπτανήσου ἐπιστήμως κηρύξασα (17 Ἰουνίου) τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ σουλτάνου πόλεμον, προσεκάλεσεν ἐν ὀνόματι τῆς *ἑλληρικῆς γιλοτιμίας* τοὺς Ἰονίους πλοιάρχους ἵνα κατατρέχωσι τὰ ὑπὸ τὴν γαλλικὴν σημαίαν πλοῖα. Συγχρόνως δὲ, προτροπῇ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Καποδιστρίου, οἱ ἐν Λευκάδι τέως ὑποθαλαπόμενοι ἀρματωλοὶ ἐξελθόντες εἰς τὴν Στερεάν καὶ ἐνωθέντες μετ' ἄλλων κλεπτῶν, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη διέτρεχον τὴν Ἠπειρον, Ἀκαρ ἀνίαν, καὶ Θεσσαλίαν, καὶ εἰς συνεχεῖς μάχας κατέφθειραν τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (2).

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1807 ὁ ὑπὸ τὸν Σινιάβιν Ῥωσσοὺς στόλος ἐλθὼν εἰς τὴν Ἵδραν προσεκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δύο φατρίαι σπουδαίως ἐν τῇ νήσῳ περὶ πρωτείων ἤριζον. Ἡ μία ἀρχηγὸν εἶχε τὸν διοικητὴν Γεώργιον Βούλγαρην, ἄνδρα ἀκέραιον, ἀνδρείον, καὶ διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἰκανότητος ἐξ ἀπλοῦ κτύτου ἀνεληθόντα εἰς τὸν βαθμὸν διευθυντοῦ τῆς ναυαρχίδος καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων. Ἡ δὲ δευτέρα ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Βούλγαρη δυσηρεστημένων ἤγετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Λαζάρου Κουντουριώτου, ἀνδρὸς ἐξέχοντος ἐπὶ πλοῦτῳ καὶ ἐπὶ πατριωτισμῷ ἀγνωστάτῳ, καὶ τετιμημένου ὑπὸ τῆς Ἰονίου Πολιτείας τῷ τίτλῳ τοῦ ὑποπροξένου. Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρης θεωρῶν τὸ κίνημα ἄσκοπον, ὑπερηφάνως ἀπέρριψεν τὰς προτάσεις τῶν Ῥώσων, πλὴν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ καταστείλῃ τὴν ὀρμὴν τοῦ φιλορωσσοῦς ὄχλου, ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, καὶ πληροφορήσας τὸ διδάνειον περὶ τῶν συμβάντων, οὐδένα τῶν συμπατριωτῶν του ἠθέλησε νὰ ἐνοχοποιήσῃ, ἀλλ' εἰς τὴν βίαν τῶν Ῥώσων ἀπέδωκε τὰ γενόμενα. Οὕτω οἱ Ἵδραῖοι ἐπαναστατήσαντες ἀνεπέτασαν ἐν μέσῳ πανδήμου χαρᾶς τὴν Ῥωσσοικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν πλοίων των' ἐξ ὑπερβάλλοντος δ' ἐνθουσιασμοῦ οἱ ἀνδρεῖοι πλοῖαρχοι Κυριάκος Σκούρτης, Ἀντώνιος Χατσῆ Γούκας, καὶ Ἀναστάσιος Βαλῆς καταδρομικῶς διατρέχοντες

(1) Ἄρ. Βλασφρίτου, Ἀθωνάση Διάκος, σελ. 204-209.

(2) Π. Σιώτης, Γ', σελ. 878.

τὸ Αἰγαῖον, πνηγυρικῶς ἐν τῇ νήσῳ των ᾠδήγουν τὰ αἰγματοειδῆ ζόμενα ὀθωμανικὰ πλοῖα (1).

Ὁ Σινιάβιν ἀποπλεύσας ἐξ Ἰγδρας ἐστεῖλεν εἰς Ψαρὰ τὸν ὑπασπιστὴν του Παλατινόν· οὗτος δὲ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν δημογεροντίαν τῆς νήσου ἐδήλωσε τὸ αἴτιον τῆς ἀποστολῆς του, καὶ παραστήσας τὴν ἀφρευκτον διάλυσιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους (2), ἐν ὀνόματι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας προσεκάλει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν. Ἄλλ' οἱ Ψαριανοὶ ζῶπρᾶν διατηροῦντες τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ Ὀρλώφ ἐγκαταλείψως, πρὸς μὲν τοὺς Ῥώσσοις ἀκήντησαν, διτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐπαραστατήσωσι κατὰ τοῦ σουλτάνου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τόπος εἶνε γῆσος, καὶ ἔχουρ ἀνάγκην τὰ πρὸς ζωάρκειάν των νὰ προμηθεύωται ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, νὰ μένουρ πρὸς καιρὸν βασιάδες καὶ νὰ ταξιδεύουρ μὲ τὰ πλοῖα τῶν εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος διὰ νὰ λαμβάνουρ τ' ἀναγκαῖα τροφίμα καὶ νὰ τὰ κομίσουρ εἰς τὴν νῆσον των. Εἰς ἐποιαυθήποτε δὲ περιστάσιρ ὁ στόλος ἤθελε ευχρὸν πάθει ἑλληψιν τρογίμων, οὗτοι ἔχουρτες ἐπὶ τῆς νήσου των ἄφθορα νὰ χορηγῶσι καὶ εἰς αὐτόν. Καθόσον δὲ ἄφορᾶ τὴν ἐπανάστασιν, τοῦτο θέλει γίνεαι ἀγού ἰδοῦν τὰς Ῥωσσιακὰς δυνάμεις στερεωμένας εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἐνώμα δὲ κρυφίως ἐβεβαίωσαν καὶ τὸ διδῶμον περὶ τῆς πρὸς τὸν σουλτάνον πίστεώς των (3).

Μετὰ ταῦτα ὁ Σινιάβιν καταλαβὼν τὴν Τένεδον (22 Ἀπριλίου), καὶ νικήσας ἐν ναυμαχίᾳ τὸν ὑπὸ τὸν Σεῖδ Ἀλῆν ὀθωμανικὸν στόλον δὲν ἐτόλμησε νὰ μιμηθῆ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου, διελθόντος πρὸ ὀλίγου τοῦ Ἑλλήσποντον, ἀλλ' ἐνταῦθα παραμείνας περιωρίσθη ἵνα διακόψῃ πᾶσαν μετὰ τοῦ Ἀλίου συγκοινωνίαν τῶν ἐχθρῶν.

Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου ὁ ἄγχιος τῶν Ἰωαννίνων σατράπης, κύριος ἦδη ὢν τῆς Ἠπείρου, Στερεᾶς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, καὶ Θεσσαλίας, παντοιοτρόπως προσεπάθησεν ἵνα κατα-

(1) Γεωρ. Δ. Κριεζῆ, ἱστορία τῆς νήσου Ἰγδρας, Ἐν Πάτραις 1860, σελ. 123—125. — Ἀντωνίου Μιαούλη, Ἰπὸμνημα περὶ τῆς νήσου Ἰγδρας, Ἐν Ἀθήναις 1864, σελ. 36—37.

(2) Ὁ Παλατινός, τότεν ἐν Ἰγδρα καθὼς καὶ εἰς Ψαρὰ, ἵνα παραστήσῃ, ὅτι ἡ Τουρκία ἀπολύεται παρωμοίαζεν αὐτὴν πρὸς πρέξαν ταυβάκου, ἢν ἀμέσως ἐξέφρα. Ἄλλ' οἱ Ψαρινοὶ ἐχαμογέλασαν καὶ κρυφομιλοῦντες εἶπον μετὰ τῶν «Τοῦτος μᾶς ἔλαμε τὴν Τουρκία μία πρὸς ταυβάκο, ἡμεῖς ὅμως εἰςέυρομεν ἐπὶ ἐπάθαμιν!»

(3) Κ. Νικοδήμιου, Ἰπὸμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν, σελ. 47—49.

στρέψη και τὴν ἐν Ὀλύμπῳ φωλεάν τοῦ ἑλληνισμοῦ, παρκλύοντος διὰ τῆς καρτερικῆς αὐτοῦ ἀντιστάσεως τὰ σχέδια τοῦ νέου ἐκείνου Φαλαρίδος. Τὴν Θεσσαλίαν εἶχον κατακλύσει στήν ἀγρίων Ἀλβανῶν, οἵτινες μετὰ τῆς συνήθους βαρβαρότητος διήρπαζον καὶ κατέφθειρον πᾶν τὸ ἑλληνικόν. Ἄλλ' οἱ φιλοπόλεμοι τοῦ Ὀλύμπου ἀρματωλοὶ διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου ἀντέκρουσαν τοὺς ληστὰς τούτους, καὶ τὴν ἐπηρμένην τοῦ Ἀλῆ ὄρρην κατέβριψαν. Ἐπὶ τέλους οὗτος ἀδυνατῶν ἵνα διὰ τῆς δυνάμεως κατορώσῃ τι συντελοῦν εἰς παγίωσιν τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ αὐτεξουσιότητός του, προσέφυγεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀτίμου τῆς δολοφονίας καὶ τῆς ἀλληλοκτονίας μέσου. Ὅθεν διαρθείρας τινὰς τῶν ἐντοπιῶν, παρὰ τὰ εἰθισμένα ἰνόμασεν αὐτοὺς ἀρματωλοὺς ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τοῦ νὰ καταστρέψωσι τοὺς ὑπὸ τῆς Πύλης ἀνεγνωρισμένους. Πρῶτος δὲ τοιοῦτος διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἀρματωλὸς Ἐλασσῶνος ὁ ἐκ Βλαχολεϊβάδου Βλαχοθόδωρος, ἀντὶ τοῦ Νίκου Τσάρα.

Ὁ τελευταῖος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρματωλῶν τὸν κλεπτικὸν ἀσπαθεὶς βίον ἤρχισε νὰ διατρέχῃ τὴν Θεσσαλίαν, τὰ πάντα φθείρων καὶ ἀπολύων. Ἐπὶ τέλους δὲ συγκροτήσας ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου μονιδρίῳ τῆς Παναγίας σύνοδον ἀπεφάσισεν ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Ἀλῆν διὰ πρωτακόιστου ἴσως πραξικοπήματος. Ὅθεν καταρτίσας ἐν Πλαταμῶνι στολίσκον, καὶ ἀπὸ τρομεροῦ ἀρματωλοῦ εἰς τὸν τρομερώτερον τῶν καταδρομῶν μετασχηματισθεὶς, διὰ συνεχῶν ἀποβάσεων παρηνόλαι τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, ἐξαναγκάζων τοὺς κατοίκους, χριστιανούς καὶ Τούρκους, ἵνα στείλωσιν ἐπιτροπὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσκλαιθῶσιν εἰς τὸν σουλτάνον κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἀνικάνου νὰ διατηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν του τόπων. Ναύλοχον δ' ἔχων ὁ Νικοτσάρας τὰς νήσους Σκιάθον καὶ Σκόπελον ἤρξατο ἵνα συλλαμβάνῃ καὶ πᾶν διερχόμενον πλοῖον, μέχρι τοῦ Ἑλλήσποντου ἐκτείνων τὰς πειρατικὰς αὐτοῦ ἐκδρομάς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ ἐπιβρίπτων πᾶσαν τὴν εὐθύνην.

Ἐν ἔτει 1806 ὁ Νικοτσάρας καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἤλθεν εἰς Ἰθρᾶν, καὶ λαβὼν πιστοποιήσιν Ἰονικῆς ὑπηκοότητος παρὰ τοῦ ἐνταῦθα ὑποπροξένου τῆς Πολιτείας⁽¹⁾, μετέβη εἰς

(1) Παρὰ τῷ ἐν Ἀταλάντῃ ἐπιζῶντι μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ Παναγιώτῃ Τσαροπούλῳ, εὐρύν τὸ πιστοποιητικὸν τοῦτο ἐν πρωτοτύπῳ ἰταλιστὶ χάριν περιεργείας ἐξελληνίσω.
 « Ἡμεῖς Λάζαρος Ἀνδρέα Κουντουριώτης πρέβεις ἐν Ἰθρᾶ τῆς ἐξουσιοτάτης Δημοκρατίας τῶν ἐπὶ τὰς νήσων. Πιστοποιούμε καὶ ἐπιβεβαιούμε πᾶντὶ τῷ θεωμένῳ,

Ἐπτάνησον πρὸς παραχειμάσιν. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτος ἐπανελθὼν εἰς Ὑδραν ἔλαβεν ἐπίσημον διαβατήριον τῆς κοινότητος, ὅτι μεταβαίνει εἰς τὰς Σποράδας πρὸς στρατολόγησιν ἐθελοντῶν ('). Ὁ Σινιάθιν γνωρίζων καὶ ἐκ συστάσεων ἐπίσημων καὶ ἐκ φήμης τὰ κατορθώματα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ τολμηροῦ καταδρομέως, παντὶ σθένει προσεπάθησεν ἵνα προσοικειούμενος αὐτὸν μεταχειρισθῆ πρὸς ἀποτελεσματικώτερον τῆς Τουρκίας ἀντιπερισπασμὸν. Ὅθεν κατὰ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ ὑπασιπιστοῦ του Παλατινοῦ, ἀκολούθως δὲ ὁ ἴδιος, ἔγραψεν αὐτῷ τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς.

Τῆ 28 Μαΐου 1807 Τένεδου.

« Καπετὰν Νίκο Τσάρα ἀκριβῶς σὲ χαιρετῶ.

• Τὰ δύο σου γράμματα πρὸς τὸν ὑπερξοχώτατον ναύαρχον Ἐλαθα καὶ τὰ ἕκαστα γνωστὰ τῆς ὑπερξοχώτητός σου. Ἐἰς ἀπόκρισιν μὲ προστάζει νὰ σοῦ γράψω καὶ νὰ σὲ εὐχαριστήσω διὰ τὸν ζῆλόν σου. Γράψε μου διατὶ ἐκατέ-

ὅτι ὁ ὑπήκοος τῆς Ἰουίου δημοκρατίας Νικόλαος Τσάρας ἐπεβίβασθῆ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ σημαίαν ὀθωμανικὴν ὑδραϊκοῦ πλοίου τοῦ καπετὰν Σταμάτη, καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τριῶν ὑπηρετῶν του διεσπύεται εἰς Κόθηρα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ζάκυνθον καὶ Κέρκυραν. Διὸ δίδωμεν αὐτῷ τὸ παρὸν, παρακαλοῦντες τοὺς πάντας ἵνα τῷ χορηγήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ τὴν κρέουσαν συνδρομὴν καὶ ὑποστήριξιν.

ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΝΔΡΕΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ Ὑ. Πρόξενος.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Γραμματεὺς •.

(') Καὶ τοῦτο ἰσλαμιστὶ συντεταγμένον διασώζεται παρὰ τῷ Κυρ. Τσαροπούλῳ, καὶ ἔχει ἐν μεταφράσει οὕτω. « Ἡμεῖς ἀντικρῶσμοι καὶ σύνδικοι τῆς κοινότητος τῆς νήσου Ὑδρας. Πιστοποιοῦμεν, ὅτι ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν ὁ καπετὰν Νικόλαος Τσάρας μετὰ δεκατεσσάρων ἐθελοντῶν, καὶ ἐπιβαίνων εἰς τὸ μαρτίγγον « Ἅγιος Ἀθανάσιος » διοικούμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Ἰωάννου Νικολάου Ἑλληνοσ, μεταβαίνει εἰς τὰς νήσους Ἐκόνρον, Ἐκόπελον, καὶ Σιάθον, διὰ νὰ στρατολογήσῃ ἐθελοντὰς, καὶ ἐκεῖθεν μεταβῆ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ῥωσικὸν στρατόπεδον τῆς Τενέδου. Ὅθεν παρακαλοῦμεν τοὺς πάντας ὅπως τῷ ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν διόδον. Ἐξεδόθη ἐν τῇ καγγελαρίῳ Ὑδρας τὴν 2 Μαΐου 1807. Δημήτριος Τσαμαδὸς σύνδικος. Νικόλαος Οἰκονόμου σύνδικος. Γεώργιος Τρίκος γραμματεὺς •.

Ὁ ἐν Σιάθῳ διαμένων ταγματάρχης Ἀλβέρτης ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ὑπὲρ τοῦ Νικοτσάρα πιστοποιητικόν.

« Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρὸν αξιωματικὸς τῆς ἱμπερατορικῆς μεγαλειότητος κύριος καπετὰν Νικόλαος Τσάρας, κατὰ τὰ εἰς χεῖράς του ντοκουμέντα, τὸν ἐγνώρισα ὡς ἄνθρωπον αξιωματικὸν καὶ ἀπειταλμένον δι' ὑπόθεσιν βρασιλικὴν παρὰ τοῦ ἐξοχωτέτου γενικοῦ ἀρχιστρατήγου Ἐμμανουὴλ Γρηγόρεβιτς Παπαδόπουλου, καὶ διὰ καθὰ ἀσφάλειαν τοῦ διδοῦ τὸ παρὸν ὑπογεγραμμένον μὲ τὴν βουλάν μου.

Τῆ 1 Ἰουνίου 1807, Σιάθῳ.

ΜΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΜΠΕΡΤΗΣ.

θης· από τὴν Ζάκυνθον εἰς ἐτούτα τὰ μέρη, καὶ τί στοχάζεσαι νὰ κάμης· Ἐγὼ ὡς φίλος ὄλων τῶν παλληκαριῶν, καθὼς ἐλπίζω νὰ ἔχης ἀκουστά, σὲ συμβουλεύω νὰ ἀπολύσης ἀπὸ κατατρεμοῦς τοὺς τόπους ὅπου ζοῦν Χριστιανοί, διατὶ ἐστὶ κακὸ τῶν Τουρκῶν κάμνεις ζεθυμαίνουσι ὑπερὰ ἀφοῦ ἀναχωρήσης ἀπάνω εἰς τοὺς ὁμοπίστους. Ἐὰν ἦσαι καλὸς νὰ κάμης καμμίαν ἐκστρατείαν, ἢ ὅποια νὰ πληγώσῃ τὸν ἐχθρόν, μὲ σίγουρο ἰκόντρον (¹) ἔλα ἐδῶ νὰ σὲ παραστήσω τοῦ ἀρμιράλιου, νὰ σοῦ δώσῃ τὰς νουθεσίας του. Ἐλπίζω, ὅτι ἔτσι θέλεις κάμει, καὶ εἶμαι ὁ εὐχκερινὸς σου φίλος καὶ δοῦλος,

Νὰ δοθῇ εἰς ἴδια χέρια τοῦ καπετὰν
Νίκου Τσάρα, ὅπου εὐρίσκεται.

ΠΑΛΑΤΙΝΟΣ *.

Τῆ 7 Ἰουνίου 1807 Τένεδο.

* Καπετὰν Νίκο Τσάρα.

» Μοῦ ἐπαράστησαν τὸ ὄνομά σου, καὶ ἀνδρείαν σου. Ὅθεν χωρὶς νὰ χάνης οὐτοῦ τὸν καιρὸν σου, λαμβάνωντας τὸ παρὸν μου κάραυτα νὰ ἔλθῃς διὰ νὰ σὲ ἐπιχειρισθῶ καὶ νὰ σὲ ὑποτάξω εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τοῦ τρισαυγούστου Αὐτοκράτορος διὰ λόγου σου. Γράφω τῶν αὐτοῦ προεστῶν νὰ σοῦ δώσουν τὸ ἱμπάρκο μὲ ἐξεπίτηδες καίκι.

Εἶμαι ὁ καλοβελητής σου

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝΣ *.

Τῆ 9 Ἰουνίου 1807 Τένεδο.

* Εὐρ. καπετὰν Νίκο Τσάρα.

» Ταῦτην τὴν στιγμήν λαμβάνω ἑτερόν σου γράμμα, ἀκούω τὰ γραφόμενα. Τὸ δὲ ἐκεῖνο ἀπὸ τὴν Ὑδραν ἀπὸ τὴν εὐγενεῖαν σου καὶ μαγγιὰρ Ἀναγνώστη, μὲ τὸ νὰ μὴν ἦλθεν ἀκόμη ὁ Κύρ Σάρος, δὲν ἔλαβα. Μὲ τὸ σημερινὸ (Ἰ τρέχοντος) ἐκατάλαβες τὴν ἐπιθυμίαν ὅπου ἔχω νὰ σὲ ἰδῶ, καὶ βέβαιος εἰς τὴν ἀνδρείαν σου καὶ προκοπὴν νὰ σὲ ἐπιχειρισθῶ ἀναλόγως τοῦ καιροῦ καὶ αἰτίας ὅπου μᾶς δώσουν. Ἰδοὺ ὅπου σοῦ στέλλω ἐξ ἐπίτηδες τὸ παρὸν ἄρμαμένο (²), μὲ τὸ ὅποσον ἔλα διὰ νὰ συνομιλήσωμεν διὰ τὰ πάντα.

Εἶμαι ὁ καλοβελητής σου.

(Τ. Σ.)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΝΙΑΒΙΝΣ *.

Ἐλθὼν εἰς Τένεδον ὁ Νικοτσάρης συνωμύλησε μετὰ τοῦ Ῥώσσου ναυάρχου, καὶ προέτεινεν ἐκστρατείαν παρατολμωτάτην ὑπεσχέθη

(¹) Εὐκαιρία.

(²) Πολεμικὸν πλοῖον.

δηλώνει ἵνα συγκεντρώσῃ πολυάριθμον ἄρματωλῶν σῶμα, καὶ διασχίζων τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἐν Μολδοβλαχία ῥωσικοῦ στρατοῦ, καὶ ὕστερον ῥιπτόμενος εἰς τὴν Σερβίαν βοηθήσῃ τὸν Καραγεώργην. Ὁ Σινιάβιν γνωρίζων τὸν ἡρώϊσμόν τοῦ ῤηφοκινδύνου ἄρματωλῶ διαποροτρόπως ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν, ὑποσχέθει, ὅτι θέλει παραπλέει τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐκστρατείας, ἢ παραλαβὴν αὐτοῦ ἐν ἀποτυχίᾳ.

Μετὰ τοῦτο ὁ Τσάρας περάσας ἀμέσως εἰς τὴν Στεράν Ἑλλάδα διεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἄρματωλοὺς τὸ ἡρωϊκὸν αὐτοῦ σχέδιον, παριστῶν εὐκολὸν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, καὶ πολλὰ ἐν ὀνόματι τῆς Ῥωσίας ἐγγυώμενος αὐτοῖς. Διακόσιοι πεντήκοντα Στερεοελλαδίται προθύμως δεχθέντες ἵνα συνεχεστρατεύσωσιν αὐτῷ μυστικῶς συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Φθιώτιδος, καὶ διὰ πλοιαρίων μεταβάντες εἰς Σκόπελον ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἰσαριθμῶν Θεσσαλῶν, Μεκεδόνων, καὶ τινῶν Αἰγαίοπελαγιδῶν. Ἀφοῦ δὲ τὰ πάντα ἐξωμάλυνθησαν ὁ Νικοτσάρας ὄρκισεν ἅπαντας ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἀφοῦ ἀνεπέτασε τὰς ὑπὸ τοῦ Σινιάβιν σταλείσας τρεῖς σημαίας ἠτοιμάσθη πρὸς ἀπόπλουν.

Τὴν 23 Ἰουλίου ὁ ἄρματωλικὸς στρατός, ἀποτελούμενος ἐκ πεντακοσίων πεντήκοντα λογάδιων, ἀναχωρήσας ἐκ Σκοπέλου ἀπεβίβασθη εἰς Κατερίναν τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ὁδεύσας διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς τοῦ Πιερίου ὄρους διήλθε τὰς γεφύρας τοῦ Ἀλιάκμωνος, Καραμσάκ, καὶ Ἀζιῶ. Ὁ Νικοτσάρας ἵνα ἐξαπατήσῃ τοὺς Τούρκους εἶχεν ἀναπετάσει τουρκικὰς σημαίας διακηρύττων, ὅτι κατὰ διαταγὴν σουλτανικὴν ἐστέλλετο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Σερβίᾳ στρατευμάτων. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Ὀθωμανοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τοῖς κηρυττομένοις, ἀλλ' ὁ πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης ὑποπτευθεὶς, ἔστειλε τὸν σερδάρην μὲ τὴν ἐντολὴν ἵνα ζητήσῃ τὰ διαβατήρια. Οὗτος εὐρών τὸν Νικοτσάραν διαμένοντα ἐν τῷ σταθμῷ τοῦ Κουϊμεντσέ, ὡς βασιλικὸν ἄνθρωπον, ἐξ ὀνόματος τοῦ πασᾶ τὸν παρεκάλεσεν ἵνα ἔλθῃ εἰς Θεσσαλονικὴν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν διαβατηρίων, καὶ μετὰ τοῦτο ἐλευθέρως ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν του. Ὁ Νικοτσάρας ἰδὼν τὸ σχέδιόν του ἀνακαλυπτόμενον κατεβίβασεν ἀμέσως τὰς τουρκικὰς σημαίας, καὶ ἀναπετάσας τὰς χριστιανικὰς ἀπεδίωξε τὸν σερδάρην· οὗτος ὅμως συγκεντρώσας καὶ ἄλλα στρατεύματα ἤλθε διὰ νυκτὸς καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς ἄρματωλοὺς, οἵτινες περὶ τὰ χαί

ράγματα ξιφήρεις ἐφορήσαντες κατέφθειραν τοὺς πολεμίους, καὶ μετὰ τοῦτο πυρπολήσαντες τὰ ἐν Κοῦϊμετσέ χάνια, ἀνήλθον τὸ Κερκίνιον ὄρος καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Κονιαροχωρίου, τὸ ὅποιον διὰ τῆς βίας καταλαβόντες διενυκτέρευσαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπελθόντες ᾤδυσαν διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς μέχρι τῆς κωμοπόλεως Βέτερνας καὶ διελθόντες τὸν Στρυμόνα κατέλυσαν εἰς τὸ Δεμίρ Χισσάρ. Οἱ ἐν Μελενίκῳ Τούρκοι ἐνισχυθέντες καὶ ὑπὸ πολλῶν Γιουρούκων καὶ Βουλγάρων κατέλαβον τὴν ἄνω τοῦ Δεμίρ Χισσάρ κλεισοῦραν καὶ ὄχυνον ἀνέμενον τὸν Νικοτσάραν ἄλλ' οὗτος διὰ μόνης τῆς παρουσίας του τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγῆν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κερκίνιον δάσος καὶ διπλύνθη εἰς Νευροκόπον. Πλὴν οἱ Τούρκοι καταλαβόντες ὅλας τὰς διόδους παρεκώλυσαν τὴν παραιτέρω πορείαν του. Ὁ Νικοτσάρας ὀπισθοχωρήσας εἰς Τσέρνοβαν, καὶ ἀφοῦ ἐπ' ὀλίγον ἐπανεπαύθη νίκτωρ διῆλθε τὸν ποταμὸν Νευροκόπη, καὶ ἐν σπουδῇ διπλύνθη πρὸς τὸν Αἴμον. Ἐν τούτοις οἱ Τούρκοι πανταχόθεν συγκεντρωθέντες εἶχον πολιορκήσει τὸν Νικοτσάραν, ὅστις βλέπων, ὅτι ἀδύνατος καθίστατο ἢ περαιτέρω πορεία του ἠναγκάσθη ἵνα ὑποχωρήσῃ. Ἐπὶ τοῦ ὄρους Μενοικέως πολιορκηθεὶς ὑπὸ τεσσάρων χιλιάδων Τούρκων, Ἄλξανων, καὶ Γιουρούκων (1), ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν διοικητῶν τοῦ Νευροκόπου, καὶ τῶν Σεβέρων, ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἠγωνίσθη καρτεριώτατα, καὶ ἐπὶ τέλους ξιφῆρης διασχίσας τοὺς ἐχθροὺς διπυ-

(1) Οἱ Τούρκοι ὀνομάζουσιν οὕτω (Γιουρούκ=ἰδοιπάραι) τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ σκηνίτας τουρκομένους, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦσι Κονιάριδες, ὡς ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των. Οὗτοι μεταφερθέντες κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς σατραπείας τοῦ Ἰκονίου ἐπὶ σκοπῶ ἐπιτηρήσεως καὶ καταπίψεως πάσης πρὸς ἐπανάστασιν τῶν χριστιανῶν ἀποκείρας, διὰ βόητοι κατέστησαν διὰ τὸ φιλοπόλεμον αὐτῶν ἦθος, καὶ τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἄγριον μῖσος. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐκφυλισθέντες κατέθεντο τὸν αἰσῆρον, καὶ ἀπὸ πολεμιστῶν εἰς κτηνοβοσκούς μετεβλήθησαν· τὸ δὲ πρότερον παρὰ ταῖς Ἕλλησι καὶ Ἀλβανίς τρομερὸν ὄνομα αὐτῶν Ἰβριστικὴν ἔχει νῦν σημασίαν. «*Questi Juruck sono stati trasportati da Conia, allor quando fu conquistato l'imperio Greco, e furono espressamente obligati a spargersi nelle montagne e passaggi, affine di tenere in freno li popoli conquistati abitanti nelle pianure e colliaci, e per ciò vengono distinti dai Greci col nome di Coniari, da Conia loro primitiva patria. Li sudetti juruck godono dei gran privilegi, e sono diretti da un juruck bey, da cui dipendono intieramente*». Descrizione della Macedonia (Fundgrufen des Orients. Wien 1816, tom. V, σελ. 447.—βλέπε πρὸς τούτους Cousinery, Voyage dans la Macédoine, Paris 1831, tom. 1, σελ. 183—196.—Pouqueville, Voyage dans la Grèce, II, σελ. 427, 431, III, σελ. 97—98).

θύνη πρὸς τὴν Ζίγναν. Ἐν τούτοις ἔφθασε καὶ ὁ ναζίζης τῆς Δράμας ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τούρκων καὶ Γιουρούκων, ὡς καὶ ἕτεραι τρεῖς χιλιάδες ὑπὸ τὸν Ἰσμαήλ βέην τῶν Σερβῶν. Ὁ δὲ Νικοτσάρας ὄχυρωθεὶς εἰς τὰς κλεισούρας τῆς Ζίγνας, συνεκρότησε πολύωρον κατ' αὐτῶν μάχην, καὶ πολλοὺς καταφθίρας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ζίγναν, καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ πυρὸς καὶ σιδήρου ἐξουδετέρωσε τοὺς κατοίκους. Ἄλλ' ἤδη ὄλος ὁ λεγόμενος καζῆς τῆς Ζίγνας, ἐξ ἑβδομήκοντα πέντε περίπου χωρίων ἀποτελούμενος, εἶχε λάβει τὰ ὄπλα, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ δερβέναγα Γιουσούφ βέη ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ περὶ τὸν Νικοτσάραν καρτερικώτατα ἀγωνίζονται πρὸς δεκαπέντε χιλιάδας ἔχθρῶν, καὶ διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἀποδιώκουσι καὶ καταφθείρουσιν αὐτούς. Κατὰ τὸν ἐν Ζίγνᾳ πόλεμον λέγεται, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς βλέπων τὴν ἔλλειψιν πολεμοφοδίων διέταξε τοὺς ἑταίρους ἵνα μόνον κατ' ἐπισήμων Τούρκων πυροβολῶσι, καὶ διὰ συνεχῶν ἐξόδων μὲ τὰ ξίφη κατακόπτωσιν αὐτούς. Τὴν νύκτα ὁ Νικοτσάρας ἐξαναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀποδεκατισθέντων συντρόφων του ἐξέρχεται τῆς Ζίγνας κατευθυνόμενος πρὸς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον, ἔνθα ἠλπίζεν, ὅτι θέλει εὑρεῖ τὰ βωσικὰ πλοῖα. Κατευθυνόμενος ὁμοῦς εἰς Πράουстан (Περάβι) εὕρισκει τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀγγίτου ποταμοῦ γέφυραν πεφραγμένην δι' ἀλυσοδέτου πυλῶνος καὶ φρουρουμένην ὑπὸ πολλῶν Τούρκων. Ἀμέσως ἐφορμήσας κόπτει ἑἷδος τὴν ἄλυσον, θραύει τὴν πύλην, καὶ ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ τῶν ἑταίρων ἀποδιώκει τοὺς ἔχθρους καὶ κατευθίνεται εἰς Πράουстан. Ἐνταῦθα δὲ ὄχυρωθεὶς καὶ διανυκτερεύσας, περὶ τὰ χαράγματα ἐξέρχεται καὶ διὰ τῆς κορυφοσειρᾶς τοῦ Παγγαίου ὄρους καταβίνει εἰς Ὀρφανόν, πλὴν μὴ εὐρὼν οὔτε Ῥώσους οὔτε πλοῖα, διὰ τῆς παραθαλασσίου ὁδοῦ εἰσέρχεται εἰς τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον καὶ σώζεται ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθωνος, ὅθεν διὰ πλοίων ἐπανάγεται μετὰ διμῆνον ἀπουσίαν εἰς Σκόπελον (20 Σεπτεμβρίου). Κατὰ τὴν περιφημον ταύτην ἐκστρατείαν του καὶ τὴν ἐτι περιφημοτέραν ἀνάδοδον ὁ Νικοτσάρας ἀπώλεσε τριακοσίους ἑβδομήκοντα ἄνδρας, παλλὰς δ' ἔφερον πληγὰς αὐτός τε καὶ οἱ πλείους τῶν ἐπιζήσαντων ἑταίρων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συνωμολογήθη ἡ ἐν Τιλσίτ εἰρήνη (7 Ἰουλίου 1807), καθ' ἣν ὁ Ναπολέων ἐπιβυμῶν τὴν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχίαν, ἐβυσίασε τὰ συμφέροντα τῆς Πύλης, ἥτις χάριν αὐτοῦ τοσούτους εἶχεν ὑποστῆ κινδύνους. Μετ' ὀλίγου δὲ συνε-

ὁρολογηθείσης καὶ ἀναχωρῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας (12/24 Αὐγούστου), ὁ ἐν Τενέδῳ ναυλοχῶν Σινιάβιν διετάχθη ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἐλλησπόντου, καὶ ἐντελῶς παύσῃ τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐχθροπραξίας.

Οὕτω λοιπὸν καὶ πάλιν οἱ πολυτλήμονες Ἕλληνες ὑπὸ τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν ἀγρίαν τῶν Μουσουλμάνων ἐκδίκησιν.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ἰθράς Γεώργιος Βούλγαρης μετὰ τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐπικράτησιν τοῦ λεγομένου ῥωστικοῦ κόμματος εἰς Πόρον μεταβάς, ἔμενον ἐνταῦθα καὶ ἐν Ἀθήναις ἰδιωτεύων, καὶ περιμένων τὴν παρέλευσιν τῆς παρακαίρου ἐκείνης ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐξάψεως. Ὅτι δὲ μεγάλως τιμᾷ τὸν ἐξοχὸν ἄνδρα εἶνε, ὅτι οὐ μόνον δὲν κατεδέχθη νὰ ὀδηγήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς συγκεντρωθέντα σουλτανικὰ στρατεύματα κατὰ τῶν ἀπρεπῶς προπηλακισάντων αὐτὸν συμπατριωτῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας μάλιστα ἀπέτρεψε τὸν βιζήρην Βελῆν πασᾶν ἀπὸ τῆς μελετωμένης ἀποβάσεως, λέγων ὅτι οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι πρόκριτοι, οἵτινες ἀνέλαβον ἀπονενομημένον ἔργον, γλήγορα θὰ ἐννοήσωσι τὸ λάθος των, καὶ ἡ τάξις δὲν θὰ βραδύνη νὰ ἔλθῃ. Τὸ κατ' ἐμὲ τὸ αἰμά μου χύνω εὐχαρίστως, εἰὰν ἐπρόκειτο νὰ εὐτυχῆσῃ μία μόνον ὑπαρξίς ἐξ αἰτίας μου ἐν Ἰθράσῃ.

Τρόντι δὲ μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐν Ἰθράσῃ ἐπαναστάται μὴ βλέποντες πραγματοποιουμένας τὰς κομπορρήμονας τῶν Ῥώσσιων ὑποσχέσεις, καὶ ἀπελπιστικὰς μανθάνοντες πανταχόθεν εἰδήσεις, ἤρχισαν ἵνα κατανοῶσι τὸ λάθος των, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κατὰ τῆς κεφαλῆς των ἐπικρεμαμένης ὀργῆς τοῦ σουλτάνου ἀπεράσισαν, ὅπως πανοικί ἀλλαχοῦ ζητήσωσιν ἄσυλον, ὄρισαντες μάλιστα καὶ τὴν 24 Ἰουνίου ὡς ἡμέραν τῆς μεταναστεύσεως. Ἄμα πληροφορηθεῖς τ' ἀποφασισθέντα ὁ Βούλγαρης ἔπεμψε τὸν Α. Μικούλην, ἄνδρα δημοφιλῆ καὶ τολμητιᾶν, πρὸς ματαίωσιν τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου σχεδίου. Οὗτος δ' ἐλθὼν εἰς Ἰθράσιν καὶ κρύφα συνεννοηθεὶς μετὰ πολλῶν ἐν τῇ νήσῳ ὁπαδῶν τοῦ Βούλγαρη, ἀπὸ πρωΐας τῆς 24 Ἰουνίου σημαίνει τὸν κώδινα τοῦ κινδύνου, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν συνωμοτῶν ἀμέσως καταλαβόν τὰ παράλια ἀφαιρεῖ τὰ κηδάλια τῶν πλοίων, καὶ ἐπωφεληθεὶς τῆς ταραχῆς καὶ ἐκπλήξεως τῶν ἐναντίων καταλαμβάνει τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, καὶ ἀπαγορεύει τὴν φυγὴν. Οἱ ῥωσόφρονες βλέποντες τὸ πλῆθος τῶν περὶ τὸν Μικούλην ἀδικοῦσιν συγκεντρωμένων πολιτῶν

τῶν, οἱ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ περὶ μεταναστεύσεως σχέδιον, ἀλλὰ μῆτε τῶν οἰκιῶν νὰ ἐξέλθωσιν ἐτόλμησαν.

Τὴν 20 Αὐγούστου ὁ Σινιάβιν κατὰ τὰ αὐτῶ διαταχθέντα ἀπερχόμενος ἐξ Αἰγαίου ἐλιμενίσθη εἰς τὸ Μετόχιον τῆς Ἰδρας καὶ πρὸς τοὺς εἰς ἐπίσκεψίν του μεταβάντας προκρίτους ἀναγγείλας τὴν περὶ ἐκαταλείψεώς των λυπηρὰν εἶδησιν, προέτρεψεν αὐτοὺς ἵνα σωθῶσιν εἰς Ἐπτάνησον. Οὗτοι δὲ μετὰ μεγάλης ἀθυμίας ἐπιβάντες εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Κυριακοῦ Σκούρτη μέχρι τοῦ Μαλέα παρηκολούθησαν τὸν ῥωσικὸν στόλον. « Ἄλλὰ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν, προστίθησιν ὁ μακαρίτης Γ. Κριζῆς, ἡ νοσταλγία ἣτις ἐξηγέρθη τρομερὰ τόσον διὰ τὴν στέρησιν τῶν συγγενῶν των καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς εἰς τὰ ξένα τύχης των, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Ἰδραν. Ὁ φόβος ὅμως τῶν Τούρκων τοὺς ἐδίωξεν ἐκεῖθεν εἰς Τήνον, καὶ τοὺς περιεπλάνησεν ἀκολούθως εἰς πολλὰς τῶν Κυκλάδων νήσων ὡς ἀπληπισμένους. . . Ἐξεδόθη τέλος πάντων τὸ συγχωρητήριον αὐτῶν φερμάνι, ἐπὶ τῇ βᾶσει δύο χιλιάδων διστήλων, καὶ μετὰ τρίμηνον περιπλάνησιν ἐπέστρεψαν τὸν μῆνα Νοέμβριον τεταπεινωμένοι εἰς Ἰδραν οἱ ῥωσίζοντες πρόκριτοι » (1).

Ἐκτὸς δὲ τῶν Ἰδραίων, καὶ οἱ Τενέδιοι, Λήμνιοι, Σάμιοι, καὶ ἄλλοι τῶν κατοικούντων τὸ Αἰγαῖον νησιωτῶν, φοβούμενοι τὴν ἐκδίχῃσιν τῶν Τούρκων, ὡς ἐκφράσαντες συμπαθείας ὑπὲρ τῶν Ῥώσων, διὰ πρεσβειῶν, καὶ πρὸ πάντων διὰ πληρωμῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσοτήτων ἐπρόλαβον ἵνα ἐξαγοράσωσι τὴν ἀμνηστειάν, ἣτις ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφυλάξῃ τοὺς πλείστους τῶν δυστυχῶν τούτων ἐκ τῆς μανίας τοῦ τε καπιτάν πασᾶ Σεῖδ Ἄλη, καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν Τούρκων.

Ἄμα τῇ φυγῇ τοῦ ῥωσικοῦ στόλου, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἐπλημμύρησε πειρατῶν διότι πολλοὶ τῶν παρακολουθησάντων τὸν Σινιάβιν ἀρματωτῶν τῆς Σπέρειας, ὡς ὁ ἐκ Βάλτου Γιάννης Σταθάς, ὁ Καζαβέρνης, καὶ ἄλλοι, μὴ θελήσαντες νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐστίας ἠνώθησαν μετὰ τινων νησιωτῶν καὶ τῶν μετ' ὀλίγον ἐκπατρισθέντων καπεταναίων τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἀνυπολογίστους ζημίας εἰς τοὺς Τούρκους ἐπροξένησαν.

Ὁ Ἄλης πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἄμα μαθὼν τὴν ἐκστρατείαν τοῦ

(1) Ἱστορία τῆς νήσου Ἰδρας. Ἐν Πάτρικς 1860, σελ. 132—138. — Ἀνωτέρου Μικούλη, ὑπερῆχημα περὶ τῆς νήσου Ἰδρας. Ἐν Ἀθήναις 1864, σελ. 38.

Νικοτσάρα ἐφύλαξεν ἐκ λύσσης, καὶ ἐν τῇ λυσσῷδει ὀργῇ του ἠπέ-
λησεν, ὅτι θά πνίξῃ τὸν "Ὀλύμπου εἰς τὸ αἷμα. Ὅθεν ἀμέτως ἀλ-
λεπάλληλα στήρῃ Ἄλβανῶν εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς
τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον παραδῶσαντες τὴν ἀτυχῆ ταύτην γῶραν,
ἀνεξαίρετως προσέβηλλον τοὺς χριστιανοὺς ἀρματωλοὺς. Οὗτοι δὲ
ἠρωϊκώτατα διεκδικήσαντες τὴν γῆν των σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν,
ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὰ πλήθη τῶν πολεμίων. Φεύγοντες λοιπὸν τὴν
λύσσαν τοῦ Ἄλῃ οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐν οἷς διέκρηπον οἱ Βλα-
χάδας, Αἰζαῖοι, Τσαγίλας, Μπιζώτης, καὶ Σύρος, κατέφυγον εἰς Σκιά-
θον, καὶ ἐνταῦθα ἐνωμένοι μετὰ τοῦ Σταθά ἐξώπλισαν πειρατικὸν
στολισκόν, καὶ διέτρεχον ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἐλ-
λησπόντου καταφθείροντες τὰ παράλια, καὶ αἰχμαλωτίζοντες τὰ
τουρκικὰ πλοῖα, τῶν ὁποίων τὰ πληρώματα ἀπανθρώπως κατέσφαζον.
Μετ' ὀλίγον προσετίθησαν αὐτοῖς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ
Κολοκοτρώνης, ὁ ἀρματωλὸς τῆς Νιούστας Ῥομφῆς⁽¹⁾, καὶ ἐπὶ τέ-
λους ὁ Νικοτσάρας.

"Αμα ἐλθόντος καὶ τοῦ τελευταίου ὁ ἀριθμὸς καὶ τῶν πλοίων καὶ
τῶν καταδρομῶν ἐδιπλασιάσθη. Ὀριπτικὸς ναύλοχος ὤρισθη ἡ Σκιά-
θος, καὶ ὁ καταδρομικὸς στόλος, ἐξ ἑβδομήκοντα περίπου πλοιαρίων
ἀποτελούμενος, διηρέθη ἀνὰ δέκα εἰς ταξάδες (σώματα), ὧν ἕκαστος

(1) Ἐκκλησιᾶς ἐτιμώρησεν ἀκολούθως ὁ Ἄλῃς τοὺς τε συμπατριώτας τοῦ Ῥομφῆ
καὶ τὸν συγγενῆ αὐτοῦ ἄρχοντα Βασιλῆν. Ὁ περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους περιηγη-
θεὶς τὴν Μακεδονίαν Κοκκινέρης διηγεῖται ὡς ἔξης τὸν κατὰ τῆς Νιούστας πόλε-
μον τοῦ αἱματοδιψοῦς ἐκείνου θηρίου. « Ὁ τελευταῖος τῶν τυράννων τῆς Νιούστας,
Βασίλης ὀνομαζόμενος, ἡλικίας πενήκοντα πέντε ἔτων, καὶ μεγάλῃς γενναιότητος,
ἐτόλμησεν ἔν' ἀνισταθῆ εἰς τὸν περιβήτητον Ἄλῃν, προσπαθοῦντα νὰ καταλάβῃ καὶ
τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις μεγάλως τὸν ἐνδιέφερον ἀπὸ τῆς κυριεύσεως τῆς Βεβρόδας.
Ἐπὶ τρεῖς μῆνας διήρκασεν ἡ πολιορκία, καθ' ἣν οἱ ἀνδρείοι Νιούσταῖοι ἐπὶ κερα-
λῆς ἔχοντες τὸν λεοντοκαρδὸν ἀρχηγὸν των ἀντέστησαν καρτερικώτατα. Οἱ βέηδες
τῆς Θεσσαλονίκης τῷ ὑποσχέθησαν βοήθειαν, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἔστειλαν φοβού-
μενοι μὴ ὁ Ἄλῃς καταστρέψῃ τὰ ἐν τῇ κοιλίᾳ κτήματά των. Ἐπὶ τέλους δὲ αὐθε-
μιᾶς ἐρχομένης τῷ Βασιλῇ ἐπικουρίας, καὶ τῶν Ἀθηναίων καθ' ἐκείστην ἐνισχυο-
μένων, οἱ πολιορκούμενοι ἐξῆλθον τοῦ χωρίου ἐν νυκτὶ σκοτεινῇ, καὶ διακράσαντες
διὰ μέσου τῶν ἔχθρων ἐφόρευσαν πολλοὺς καὶ σῶος ἐφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα
ὁ ἀρχηγὸς των ἐζήτησε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας. Τὰ ἀποτελέ-
σματα ταιούτης ἠρωϊκῆς ἀντιστάσεως εἰσὶν ἀντάξια τέρας, οἷον ἦτο ὁ Ἄλῃς.
Ἡ σύζυγος, ὁ υἱὸς καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Βασιλῆ μέλαισαι ἐν τῇ κόμῃ μεταφέρθησαν
εἰς Ἰωάννινα, καὶ ὁ δυστυχὴς ἄρχων μὴ δυνάμενος νὰ τὰς ἀπελευθερώσῃ μῆτε διὰ
λύτρων, μῆτε δι' ἄλλων μέσων ἐπῆγε καὶ ἐκλείσθη εἰς ἐν τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθω-
μος, ἐν ᾧ καὶ παρεφρόνησε. » Voyage dans la Macédoine, I, σελ. 74.

ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος τοῦ ἀρχηγοῦ, ὡς Βάλτος, Μωρηῆς, Ρούμειλη, Ὀλυμπος, Ἀσπρη Θάλασσα (Αἰγαῖον), Σκιάθο, Κατάντρα, καὶ τὰ ἑξῆς. Γενικῶς τοῦ στόλου διοικητὴς (πρῶτος καπετάνιος) ἠνομήτως ὠνομάσθη ὁ Σταθᾶς, καὶ ὑποστὸλαρχος ὁ Νικοτσάρας, ἀμφότεροι ἄνδρες δεδοκιμασμένοι ἠρωϊσμοῦ, καὶ ὄδηγοὶ σινετώτατοι. Ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν ὁ Σταθᾶς ἀμέσως διέταξε νὰ ἀπορρίψῃ ἡ ῥωσικὴ σημαία, καὶ ἀντ' αὐτῆς κατασκευάσας ἀνεπέτασεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του τὴν σημαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, φέρουσαν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου σταυρὸν κατάλευκον. Ἡ παράδοσις καὶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα παριστῶσι τὸν Σταθᾶν ἄνδρα πελωρίου ἀναστήματος, τεσσαρακονταετῆ περίκου, μὲ μαύρην γενειάδα μέχρι τοῦ στήθους κατερχομένην, μὲ μακρὰν καὶ πυκνὴν κόμην ἐπὶ τῶν ὤμων του ἀφειμένην, ἐνδεδυμένον μέλαν ποδῆρες φόρεμα, καὶ ἐπιβαίνοντα πλοῖου καταμέλανα ἔχοντος καὶ τὰ ἱστία καὶ τὸ σκάφος. Ἐκτὸς τοῦ Σταθᾶ μέλαν εἶχε χρωματίσει τὸ πλοῖόν του καὶ ὁ ὑπαρχηγὸς Νικοτσάρας, μὴ φέρων ὅμως ὡς ἐκεῖνος καὶ τὸ μέλαν φόρεμα.

Οὕτω διοργανισθέντος τοῦ καταδρομικοῦ στόλου, περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου οἱ ταῖφάδες ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις, ὁ δὲ Σταθᾶς καταμόνος ἐπλευσε πρὸς τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης Ἀποβάς δὲ καὶ πορθήσας διαφόρους παραλίους κώμας, συνήντησε τουρκικὸν κορβέτον καθ' οὗ ναυμαχίσας νικητὴς ἐγένετο. Τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ἄσμα περιγράφει τὰ κατὰ τὴν μάχην.

Μαῦρο καρὰβ' ἀρμένιζε 'ς τὰ μέρη τῆς Κροάντρας,
 εἶχε πανὰ κατὰμαυρα, καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα.
 Ἐμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαϊράκι τοῦ ἰβγῆκι.
 » Μάνα! φωνάζει τὰ πανὰ, ρίξε τα λέγει κάτω!
 » Δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανὰ, οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω!
 » Μὴ μὲ θαρβῆτε νειόνηψη, νὰ 'ἔγω νὰ προσκυνήσω.
 » Ἐγὼμαὶ ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλι.
 » Τράκο λεβένταις! ρίξτετε 'ς τὴ πλώρη τὸ καρὰβι!
 » Τῶν Τούρκων αἷμα χόστετε, ἄπιστους μὴ ψηφᾶτε.
 Οἱ Τοῦρκοι βόλταν ἔβριψαν, κ' ἐγύρισαν τὴν πλώρη.
 Πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ 'ς τὸ χέρι.
 Ἐ τὰ μπουῖνα τρέχουν αἵματα, ἡ θάλασσα κοκκινίζει.
 Ἀλλά! ἀλλά! οἱ ἄπιστοι κρᾶζουν καὶ προσκυνοῦνε.

Ἀφόβως οἱ ἀτρόμητοι καταδρομεῖς λιπύζομενοι τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας, Θεσσαλίας, καὶ Μακεδονίας, ἐξέτειναν καὶ μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Νικαῖᾶς Ἀσίας τὰς ἐκδρομὰς των, προσβάλλουτες

πάντα τὰ συναντώμενα τουρκικά πλοῖα, ἐμπορικά ἢ πολεμικά. Θέλοντες δὲ ἓνα ἐμπνεύσωσι τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολεμίους προέβησαν εἰς ἀγκυρῶστας ὠρότητας, καὶ ἐπυρπόλησαν κώμας, ἔσφαξαν τοὺς κατ' αἰετοὺς, καὶ ἐξήνδραπόδισαν τὰ γυναικόπαιδα. Ἐπὶ τέλους οἱ κλαυθμοὶ καὶ οἱ ὄδυροὶ τῶν θυμάτων, καὶ αἱ ἀπελπιστικαὶ ἀναφραὶ τῶν ἐκτεθειμένων εἰς τὴν λύσσαν αὐτῶν, ἔρθεσαν καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ διδανίου, καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ κεφαλικῆς ποινῆς διετάχθη ὁ καπιτάν πασᾶς νὰ καταστρέψῃ τὴν φωλεὰν αὐτῶν. Περί τὰ μέσα Νοεμβρίου δύο κορβέτα, καὶ μία φρεγάτα προσέβαλλον τοὺς ἐν Σκιάθῳ καταδρομεῖς· οὗτοι δὲ ἠρωϊκῶς ἀντιστάντες προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν καὶ μίαν ἐκεῖ παραπλεύσαν Ἀγγλικὴν φρεγάταν, ἣτις τὰ μὲν κορβέτα κατεβύθισε, τὴν δὲ φρεγάταν ἐζώγησε (1).

Ἐκ τούτου οἱ μὲν Ἕλληνες θρασύτεροι κατέστησαν, τὸ δὲ διδάκιον ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἀπειλητικῶς τὸν Ἄλῃν, ἵνα παύσῃ τὴν κατὰ τῶν ἀρματωλῶν καταδίωξιν, καὶ ἀποσύρῃ ἀμέσως τοὺς Ἀλβανοὺς ἐξ Ὀλύμπου.

Οἱ καταδρομεῖς προτραπέντες καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς ἐκκλησίας, ἀφιειμένης αὐτοῖς τὰ παρελθόντα ἐγκλήματα, καὶ ἐν ἀπειθείᾳ ἀπειλούσης κατὰ τῆς κεφαλῆς των τοὺς κεραυνοὺς τοῦ ἀναθέματος, ἠναγκάσθησαν νὰ διαλυθῶσι, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας των, συνωμόσαντες, ὅτι ἅμ' αἱ τις κινδυνεύσῃ πάντες· νὰ σπεύδωσιν εἰς βοήθειαν.

Ὅλοι τοῦ Ὀλύμπου οἱ ἀρματωλοὶ κατέλαβον τὰς οἰκίας ἐπαρχίας, ἐκτὸς τοῦ Νικοτσάρα παραχειμάσαντος ἐν Σκοπέλῳ. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦ οὗτοι ἐνοήσαντες τὰ κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πανούργου Ἀλῆ τεκταινόμενα, συνάμα δὲ καὶ ὑπὸ μυστηριωδῶν ἀποστόλων διεγειρόμενοι ἤρξαντο περὶ νέας ἀνταρτίας διαβουλευόμενοι. Τρόντι περὶ τὰς ἀρχὰς

(1) Τοῦτο ἀφηγεῖται ὁ Γέρο-Κολοκοτρώνης ὡς ἐξῆς. « Ἐπῆγα μὲ τὸν καπετάν Ἀλεξάνδρῳ εἰς τὸν Λεβάντα 10 μῆνας ἔναντιον τῶν Τουρκῶν. Ἐκεῖ ἐπῆγα εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος. Μᾶς ἐπολιόρησαν ἐπὶ καρὰς τὰς πολεμικά, 2 κορβέτα καὶ μία φρεγάδα εἰς τὴν Σκιάθῳ· ἐδώκαμεν εἶδησι μίση φρεγάδας Ἀγγλικῆς, καὶ ἦλθε εἰς βοήθειάν μας· τὰ 2 κορβέτα τὰ ἐβούλιαζε, καὶ τὴν φρεγάδα τὴν ἐπῆρε ζωντανήν. Εἴμεθα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες 1,400, ὅλοι οἱ καπετανοὶ τοῦ Ὀλύμπου, καθὼς Παπα-Μπλαχάδας, Λιάλιος, Δαζοπούλα, τοῦ Τσάρα οἱ καπετανοί. Αὐτοὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν Σκιάθῳ κατατρεγμένοι ἀπὸ τὸν Μουχτάρπασα καὶ λοιποὺς Τούρκους τῆς ἐρημῆς. Μᾶς ἐπῆρε ὁ χειμῶνας ἐπῆγαμεν εἰς τὴν Μάνην, ἀπὸ κεῖ ἐπῆγε εἰς τὴν Ζάκυνθο ». Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, σελ. 32.

τοῦ ἔτους 1808 Ῥώσοι ἀπεσταλμένοι ἐλθόντες ἐκ Σερβίας εἰς τὸν Ὀλύμπου ἐφερον ἐπιστολὰς τοῦ Καραγεώργη, καὶ τοῦ παρ' αὐτῷ διατρίβοντος συμβούλου τοῦ Ῥωσικοῦ κράτους Ῥοδοφοϊνίκη, Ἑλληνοσ τὸ γένος, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες προετρέποντο ἵνα λάβωσι διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους, μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Καραγεώργη ἀπελευθερωθείσης τότε Σερβίας.

Οἱ Ῥώσοι πράκτορες τοσοῦτον ἐντέχνως εἶχον ἐξυφάνει τὰς δολοπλοκίας, καὶ ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπαναστατικὸς ὄργανισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἐπιταθῆ, ὥστε ὁ ἀρματωλὸς τῶν Χασιῶν Παπαῖ Εὐθύμιος Βλαχάδας περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1808 ἔτους συγκαλέσας σύνοδον τῶν καπιταναίων, καὶ παρ' ὅλων ἀρχηγῶν ἀναγορευθεὶς ἤρξατο σπουδαίως ἐργαζόμενος καὶ πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν ἄλλων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἀρματωλῶν, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ τῶν ἐν Τρικκάλαις, καὶ Λαρίσση Τούρκων, ὁμοίως μυσαστομένων τὴν τυραννικὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κατάθλιψιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συνωμοτῶν ὁσημέραι πῦξανεν, ἀφ' οὗτο μάλιστα καὶ ὁ τέως δυσπιστῶν πρὸς τὰς Ῥωσικὰς ὑποσχέσεις Νικοτσάρας καταπεισθεὶς ἐνζήλωσ συνέπραττε. Ἐπὶ τέλους νέα σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ὀλύμπῳ ὤρισε ἐν ἡμέραν ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 29 Μαΐου, ἐπέτειον ἡμέραν τῆς πρὸ τριακοσίων πεντήκοντα πέντε ἐτῶν ἀλωθείσης πρωτεύουσης τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἐνῶ τὰ πάντα κατ' εὐχὴν πρὸς τὸν ποθητὸν σκοπὸν ἐβάδιζον, καταπτυστὸς Ἕλληνας, ὁ ἀρματωλὸς τοῦ Μετσόβου Δεληγιάννης, ἐπρόδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆν τὸ τε σχέδιον καὶ τὰς διακλαδώσεις τῆς ἐπαναστάσεως (1 Μαΐου), μεθ' ἧς καὶ οὗτος ἐνόρκως συνεδέετο.

Οἱ ἐν Ἠπειρῷ συνωμόται εἰδοποίησαν ἀμέσως τὸν Βλαχάδαν περὶ τοῦ κινδύνου· οὗτος δὲ ἀκράτητος ὕψωσεν ἐν Χασιῶσι τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως (5 Μαΐου) καὶ μετὰ ἐξακοσίων συνωμοτῶν καταλαβὼν τὴν Καλαμπάκην (Καστράκι) ἀπέκοψε πᾶσαν μετὰ τῆς Ἠπειροῦ συγκοινωνίαν, καὶ δι' ἐκτάκτων πεζοδρόμων ἀναγγείλας τὰ γενόμενα προσεκάλεε καὶ τοὺς ἐπιλοίπους ἀρματωλοὺς εἰς βοήθειαν. Συγχρόνως δ' ἐζήτησε καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν ἐν Τρικκάλαις Τούρκων, γράφων αὐτοῖς,

νὰ κέρωμε τὸ ἔα μας καὶ Τούρκοι καὶ βεγιάδες,
τὸν τόπον νὰ παττρέψωμε ἀπ' τοὺς Ἀρβαντάδες.

Δυστυχῶς ὅμως οἱ συνωμόται Τούρκοι παλιμβουλήσαντες,

εὕρηκαν τὸ καλλίτερον ὄλοι νὰ σκοτωθοῦνε,
 ἔτον παπᾶ Θύμιο σήμερον νὰ μὴ παραδοθοῦνε.

Ἀπομονωθείς ὁ Βλαχάβας ἐγκατέλειπεν ἐν Καλαμπάκᾳ ἀρχηγὸν τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, καὶ ἔδραμεν εἰς τὸν Ὀλυμπον ἵνα ἐπιταχύνῃ τὴν ἔλευσιν τῆς ζητηθείσης συνδρομῆς.

Ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν τοῦ Παπᾶ Εὐθυμίου Δημήτριος Βλαχάβας καταλαβὼν ἀμέσως μετὰ τριακοσίων ἐπαναστατῶν τὴν γέφυραν τοῦ Μπαμπᾶ ἀπέδιώξε τὸν ἐν τῷ Χανίῳ τῆς Κρούας Βρύσης σταθμεύοντα δερβέναγαν Γιουσούφ ἀγᾶν. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἐνωθέντες μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν Τρικαλῶσι σταθμεύοντες Ἀλβανοὶ Βελλή-μπεης Ῥούσης ὁ ἐκ Πρεμετῆς, καὶ ὁ Μπεκῆρ ἀγᾶς ἐφόρμησαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ λυσσώδως ἐπολέμησαν.

Ἐν τούτοις ὁ Ἄλλης ἐξω φρενῶν γενόμενος πέμπει ἀμέσως τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουχτάρ πασᾶν ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, μὲ τὴν ἐντολὴν ἵνα τὰ πάντα παραδοθῶσιν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Ὅθεν ἀναχωρήσας ἐξ Ἰωαννίνων ὁ Μουχτάρ ἦλθεν εἰς Μέτσοβον (7 Μαΐου), καὶ παραλαβὼν καὶ τὸν Δεληγιάννην ἀμέσως ᾤδευσε κατὰ τῶν ἐν Καλαμπάκᾳ συγκεντρωμένων ἀνταρτῶν. Ἀπὸ πρωΐας τῆς ὀγδόης Μαΐου ἤρξατο λυσσώδης ἀγὼν τῶν ἐξακοσίων Ἑλλήνων κατὰ ἐχθρῶν δεκαπλασίων. Αἱ πρωτοφυλακαὶ τῶν Ἀλβανῶν κατεκόπησαν, καὶ ὁ Μουχτάρ ξιφῆρης ἐμπόδιζε τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἀποδεκατιζομένων στρατευμάτων του. Πλὴν, μετὰ δεκάωρον συνεχῆ καὶ λυσσώδη ἀγῶνα, οἱ ἐπαναστάται στερούμενοι πολεμφοδίων καὶ διὰ μόνον τῆς σπάθης ἀγωνιζόμενοι, ἀπέλιπιδες περὶ ἐλεύσεως βοηθείας, καὶ βλέποντες τοὺς ἐχθροὺς ἐνισχυομένους διὰ νέων στρατευμάτων, ἐξῆλθον τῶν προμαχόνων, καὶ διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν φαλάγγων ἐζήτησαν διέξοδον. Πάντες ἥρωϊκῶς ἀπέθανον. Μετὰ δύο ὥρας ἐπαρουσιάσθη καὶ ὁ Παπαθύμιος φέρων βοήθειαν πεντακοσίων περίπου Ὀλυμπίων πλὴν μαθῶν τὴν καταστροφὴν, δὲν ἠθέλησεν ἵνα πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἤδη εἰς δέκα χιλιάδας συμποσομένων. Ὅθεν ἐν τάξει ὑποχωρήσας ἀνῆλθε τὸν Ὀλυμπον, θρηγῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων συγγενῶν, καὶ καταρώμενος τοὺς προδότας.

Μετὰ τὴν Καδμεϊαν ταύτην νίκην ὁ Μουχτάρ πασᾶς ἦλθεν εἰς Τρίκαλα, πυρπολῶν τὰ χριστιανικὰ χωρία καὶ κατασφάζων τοὺς ἀθώους.

Χριστιανικῶν δὲ αἱμάτων κορεσθεὶς διέταξεν ἵνα φάωσι καὶ ἐκδάρωσι

τὰς κεφαλὰς τῶν πεπόντων ἐπαναστατῶν, καὶ τὰ μὲν δέοντα ἀλατίσας ἔστειλεν ἐπὶ καρβαλίου ἡμίονων εἰς Ἰωάννινα, τὰ δὲ αἱματοφόρτα αὐτῶν λείψανα μετ' ἀσβέστου ἐν εἴδει πυραμίδος ἔκτισε.

Ὁ Βλαχάδας ἐλθὼν εἰς Κασάνδραν, καὶ ἀμέσως περάσας εἰς Σκόπελον ἀπορραϊζει ἵνα κατὰ θάλασσαν πράξῃ ὅ,τι ἡ προδοσία ἐναυαγήσεν ἐν τῇ ξηρᾷ. Ὅθεν στείλας ἐγκυκλίους πρὸς τοὺς Ἕλληνας,

καράβια νὰ μοῦ δώσετε νὰ κλείσω τὸ μπογάζι (1),
νὰ γκεζερῶ 'ς τὴ θάλασσα, ὁ κόμος νὰ τρομάξῃ,

ἐνοῦται μετὰ τοῦ Νικοτσάρα, τῶν Λαζαίων, καὶ ἄλλων ἐξ Ὀλύμπου φυγόντων ἀρματωλῶν, καὶ συγκροτήσας ἀξιόλογον καταδρομικὸν στολισκόν, μετὰ τῆς μανίας ἀπηλπισμένου ἤρξατο προσβάλλων τὰ τουρκικὰ πλοῖα, καὶ ἐνεργῶν εἰς τὰ παράλια, ἰδίως τῆς Θεσσαλίας, τολμηροτάτας ἀποβάσεις, καὶ ἀπανθρωποτάτας σφαγὰς.

Ἄφ' ἐτέρου ὅμως καὶ ὁ Ἄλῃς ἐπὶ τῇ ἐπιμονῇ τοῦ διαβολόπαπα λυσιωδέστερος καταστῆς ἤγαγεν εἰς Ἰωάννινα πλῆθος Θεσσαλῶν αἰχμαλώτων, καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἀποκοιμίσας τὴν κατὰ τῶν ἄλλων καπιταναίων ἐκδίκησιν ἐδημοσίευσε τελείαν ἀμνηστειάν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς πάντας ἵνα συγκεντρώσωσι τὰς προσπαθείας τῶν πρὸς σύλληψιν τοῦ τρομεροῦ ἀντάρτου.

Ἐν τούτοις καθ' ἑκάστην ἤρξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν περὶ τὸν Βλαχάδα καταδρομίων, μυρίας διαπραττόντων βιαιοπραγίας καὶ κακώσεις, καὶ αὐτὴν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σουλτανικοῦ στόλου ἀψηφόντων. Τούτου ἕνεκα ἡ Πύλη ἠναγκάσθη, συνεργῶν ἐνθερμον λαβοῦσα καὶ τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν, ἵνα παντὶ τρόπῳ περιποιηθῇ αὐτὸν, καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν ὑπαταγὴν. Ὅθεν σουλτανικὸν φερμάνιον χορηγοῦν ἀμνηστειάν τῷ τε Πατᾷ-Εὐθυμίῳ καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐπαναστήσασιν ἐδημοσιεύθη μετὰ πάσης ἐπιστημότητος ἐν Θεσσαλίᾳ, σταλὲν καὶ ἐν Σκοπέλῳ πρὸς γνῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, συνάμα δὲ ὁ Ἄλῃς διετάσσεται ἵνα παύσῃ πᾶσαν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐχθρικὴν ἐπίδειξιν, καὶ εἰς ἐπισφράγισιν ὅλων τούτων αὐτὸς ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου γράφει τῷ Βλαχάδᾳ παραιναιτικὰ γράμματα, καὶ λήιον αὐτὸν ἀπὸ πάσης προηγουμένης ἀμαρτίας, ἐξορκίζει πρὸς ἐγκλιτάλειψιν σταδίου μῶμων μέγιστον προστρίβοντας εἰς αὐτὸν, καὶ ὡς χριστιανόν, καὶ ὡς ἱερέα τοῦ Ὑψίστου.

(1) Ἑλλησκοπτος.

Ἐκ τοιούτων καὶ τυλικούτων προτροπῶν καὶ ἐξορισμῶν δελεασθεὶς ὁ Βλαχάβας ἔπαυσε τὰς καταδρομὰς, καὶ διαλύσας τὸν πειρατικὸν στολισκὸν ἀπολύει τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγωνιζομένους, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι οὗτοι ἀναλαμβάνοντες τὰ ἀρματωλίκια ἐν περιπτώσει καταδιωγμῷ θέλουσι τῷ παράσχει ἐνθερμον βοήθειαν. Ὁ Ἄλῃς ἀφίσας αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν ἀνεοχλήτως εἰς τὰς πατρικὰς ἐστίας, ὕστερον τοῖς ἐπρόβῳλλον, ὅτι ἂν τῶνόντι ἐπιθυμοῦσι νὰ ζήσωσι μετ' αὐτοῦ εἰρηνικῶς πρέπει νὰ τῷ παραδώσωσι τὸν Βλαχάβαν.

Τὸν Παπαθύμιον ἀβόλετο ὅπου καὶ νὰ τὸν ντίσουν
μουτλάκ νὰ μοῦ τὸν πιάσουνε αὐτοὶ καὶ νὰ τὸν δέσουν.

Τὸ βέβαιον, ὅτι οἱ ἀρματωλοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν προδοτικὴν ἐντολὴν τοῦ αἰμοβόρου σατράπου· πλὴν οὗτος προλαβὼν εἶχε συλλάβει τὴν μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ Βλαχάβα ἀλληλογραφίαν, καὶ πλαστογραφήσας ἐπιστολὴν τῶν Λαζαίων, ἐν ᾗ προσεκαλεῖτο ἄνω τῆς Κατερίνης ἐν ὠρισμένη ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ, συνέλαβεν αὐτὸν ἅμα ἀποβάντα διὰ τῶν ἐκεῖ ἐνεδρευόντων πολυαριθμῶν Ἀλβανῶν.

Ἐν τάχει καὶ ἐν πομπῇ ὀδηγηθεὶς εἰς Ἰωάννινα ὁ Βλαχάβας ἐδέθη ἐπὶ πασσάλου, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ στραγίου, καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔμεινεν ἐκεῖ ἐκτεθειμένος εἰς τὰς ὕβρεις, τοὺς προπηλακισμοὺς, καὶ τοὺς κολαφισμοὺς τοῦ φανατικοῦ ὄχλου.

Ὁ Πουκβίλλ, πρόξενος τότε τῆς Γαλλίας παρὰ τῷ Ἄλῃ, ἐξιστορεῖ οὕτω τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἐθνομάρτυρος. « Προσδεδεμένος ἐπὶ πασσάλου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ στραγίου ἐπανείδον τὸν Εὐθύμιον Βλαχάβαν, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε συνήντησα μετὰ τῶν στρατιωτῶν του ἐν τῷ Πίνδῳ. Αἱ ἀκτίνες φλογεροῦ ἡλίου προσέβαλλον τὴν ἀγέρωχον ἐκείνην κεφαλὴν, ἥτις τοῦ θανάτου κατεφρόνει, καὶ ἄφθονος ἰδρῶς ἔρρεεν ἀπὸ τῆς πυκνῆς αὐτοῦ γενειάδος. Ἐγνώριζε τὴν τύχην του, καὶ μᾶλλον ἀτάραχος τοῦ μελετώντος τὴν σφαγὴν του τυράννου, ὕψωτε πρὸς ἐμὲ τοὺς πλήρεις γαλήνης ὀφθαλμοὺς του, ὡς νὰ μ' ἐλάμβανε μάρτυρα τοῦ κατὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ὥραν θριάμβου του. Μετὰ τῆς γαλήνης τοῦ δικαίου εἶδε τὴν τόσον τρομερὰν διὰ τὸν κακοῦργον ὥραν ἐκείνην ἐγγιζούσαν ἠθάνθη, ἄνευ τρόμου, καὶ παραπόνου, τὰ κτυπήματα τῶν δημίῶν· τὰ δὲ μέλη αὐτοῦ σφρῆντα διὰ μέσου τῶν ὀδῶν τῶν Ἰωαννίνων, ἔδειξαν εἰς τοὺς ἐντρόμους Ἑλλήνας τὰ λείψανα τοῦ τελευταίου τῶν ἀρχηγῶν τῆς Θεσσαλίας.

Φεῦ! τόσον ἐνδοξος τελευτῆ ἔφερε τὴν κλιδα ἐγκλήματος ἀνταρσίας, παρασυράσης τοσοῦτους ἀθώους εἰς τὸν τάφον; Ἄδουτοι τῆς προνοίας βουλαί, πάντοτε ἐρμηνεύεσθε διὰ θαυμασίων συγχεόντων τοὺς συνήθεις ὑπολογισμοὺς τῆς ἀνθρωπίνου διανοίας! »

• Τὸ μαρτύριον καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Βλαχάβα, συνεχίζει ὁ Πουκβίλλ, προητοιμάζον τὸν θρίαμβον ἀσθενοῦς τινος θνητοῦ, ἔχοντος ὡς μόνον ὅπλα τὴν προσευχὴν καὶ τὴν πραότητα, ἐνὸς ἐξ ἐκείνων τῶν λειτουργῶν τοῦ Χριστοῦ τῶν προωρισμένων νὰ στριγγίσωσι τοὺς δειλοὺς ἐν τῷ κοσμικῷ κλύδωνι, καὶ τῶν ὁποίων τὸ αἷμα συγχεόμενον μετὰ τοῦ τοῦ πολεμιστοῦ ἐπανήγαγε διὰ τοῦ μαρτυρίου τὴν τιμὴν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος εἰς τὴν πρώτην αἴγλην.

• Ὁ μοναχὸς Δημήτριος, ἐκ Σαμπαρίας τοῦ Πίνδου, ἐμφοροῦμενος ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἐκείνου ζήλου, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ χριστιανικοῦ διωγμοῦ ὑπῆρξεν ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος διέτρεχε κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας τὰς διπρεθισμένας ἐπαρχίας ἵνα κατευνάσῃ τὰ πνεύματα, καὶ ἐπαναγάγῃ τοὺς ἀντάρτας ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὑπακοῆς. Πλὴν καταγγελλθεὶς ὡς δημεγέρτης συνελήφθη μετὰ τοῦ Βλαχάβα καὶ πλήρης ἀλύσεων ἐσύρθη πρὸ τοῦ σατραπικοῦ τῶν Ἰωαννῶν. Παντὶ τρόπῳ προσεπάθησαν ἵνα τὸν ἐξαναγκάσωσι πρὸς καταγγελίαν τῶν διακλαδώσεων τῆς συνωμοσίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐνοχοποιήσεως καὶ τῶν κατεχόντων τοὺς ἐκκλησιαστικούς θρόνους τῆς Θεσσαλίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. Ἄλλ' οὗτος ἐνισχυόμενος ὑπὸ πίστεως διακαοῦς ἐμαρτύρησε τὴν ἀλήθειαν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, αἱ δὲ ἀπαντήσεις αὐτοῦ ἐξήγειραν τοῦ βιζύρου τὴν λύσσαν, ἥτις ἐξεφάρραγεν ἐν τῷ ἐξῆς διαλόγῳ ἀξίω νὰ μεταδοθῇ εἰς τὴν χριστιανοσύνην, ὡς ἐν ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ μαρτυρολόγιον τῆς ἐκκλησίας μνημείων.

• Ἄλῃς. Ἐκφύττες τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπομένως τὴν πτώσιν τῆς ἐδικῆς μας θρασείας καὶ τοῦ σουλτάνου;

• Δημήτριος. Ὁ Θεὸς μου βασιλεύει ἐν ὅλῃ τῇ αἰωνιότητι, καὶ διὰ τὴν αἰωνιότητα . . Σέβουσι τοὺς κυρίους, τοὺς ὁποίους μᾶς ἔδωκε.

• Ἄλῃς. Τί φέρεις ἐπὶ τοῦ στήθους σου;

• Δημήτριος. Τὴν σεβασμίαν εἰκόνα τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ μητρός.

• Ἄλῃς. Θέλω νὰ τὴν ἴδω.

• Δημήτριος. Εἶνε ἀδύνατον νὰ βεβηλωθῇ. Διάταξον νὰ μοῦ λύσῃσι τὴν μίαν χεῖρα καὶ θέλω σοὶ τὴν παρουσιάσει.

• *Ἄλῃς.* Οὕτω λοιπὸν ἀποπλανῆς τὰ πνεύματα. Εἰμεθα βέβηλοι! Ἐκ τῶν λόγων τούτων καταταλαμβάνω τὸ ὄργανον τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες προσκαλοῦσι τοὺς Ῥώσους διὰ νὰ μᾶς ὑποδουλώσουν. Ὁμο-
λόγησον τοὺς συνενοχοὺς σου!

• *Δημήτριος.* Συνενοχοὶ μου εἶναι ἡ συνείδησις καὶ τὸ καθήκον, τὰ ἅποια μὲ ὑποχρεοῦσι νὰ παρηγορῶ τοὺς χριστιανούς, καὶ τοῖς διδάσκω τὴν εἰς τοὺς νόμους σας ὑποταγίην.

• *Ἄλῃς.* Εἶπέ εἰς τοὺς ἐδικούς σας νόμους, σκύλε χριστιανέ.

• *Δημήτριος.* Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ τὴν δόξαν μου.

• *Ἄλῃς.* Φέρεις μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδουσι τερατουργήματα.

• *Δημήτριος.* Εἶπέ θαύματα. Ἡ μήτηρ τοῦ Σωτῆρός μου εἶνε ἡ παρὰ τῶ ἀθανάτῳ αὐτῆς Υἱῷ καὶ Θεῷ μεσίτρια τῶν χριστιανῶν. Καθ' ἐκάστην θαυματουργεῖ δι' ἡμᾶς, καὶ καθ' ἐκάστην καὶ ἐγὼ ἐπι-
καλοῦμαι τὴν ἀντίληψίν της.

• *Ἄλῃς.* Ἄς ἴδωμεν ἂν καὶ τώρα θέλει σὲ ὑπερασπισθῆ. Δῆμοι, βρασανίσάτέ τον.

• Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἀπαγγελθέντας μεθ' ὧν τῆς ἐνεργείας τῆς μανίας, οἱ ἀκόλουθοι τοῦ σατράπου κρύπτονται, οἱ δ' ἐκτελεσται τοῦ ἐγκλήματος ἀρπάζουσι τὸ θῦμα, καὶ τὸ βέπτουσιν εἰς τοὺς πόδας τοῦ σατράπου, ὅστις πῦμα κατὰ τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Τοῦ ἀποσπᾶσι τὴν ἱερὰν εἰκόνα, καὶ ἐμπήγουσι βραδέως ἀκίδας καλαμιούς ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, διατρυπῶντες καὶ τοὺς βραχιονίας του. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὀδύνης ἐξέρχονται τοῦ στόματος τοῦ μάρτυρος οἱ λόγοι οὗτοι: *Κύριε ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου βασι-
λισσα τῶν οὐρανῶν ἰκέτευε ὑπὲρ ἡμῶν.* Περαιωθείσης τῆς διὰ τῶν καλάμων βασάνου, ἐκρημόζουσι περίξ τοῦ σεβασμίου μετώπου τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Χριστοῦ ἄλυσον ἐξ ἀστραγάλων, τὴν ὁποίαν ἰσχυρῶς σφιγγουσι, κρίζοντες αὐτῷ νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἐγκλημα, καὶ κατονομάσῃ τοὺς συνενοχοὺς. Ἄλλ' αὕτη θραύεται χωρὶς νὰ τῷ ἀποσπάσῃ οὐδεμίαν ὀδύνην. Ὁ μάρτυς μόνον ἐνοχλεῖται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Αἰωνίου ὕβρεις τῶν ἀθείων. Ἐπὶ τέλους οἱ δῆμοι κακμηχότες ζητοῦσιν ὅπως αἱ βασάνοι διακοπῶσι μέχρι τῆς ἐπαύριον, καὶ τὸ θῦμα βέπτεται εἰς τὰ βάθη ὕγρου δεσμοτηρίου.

• Ὁ σατράπης δὲν παρερέθη πλέον εἰς τὰς διαταγῆς του ἐπανα-
ληρθεῖσαι βασάνους. Ὁ μάρτυς ἐκρημάθη, ὡς ὁ ἅγιος Πικῆλος, κατα-

κέφαλα ἐπὶ πυρὸς βραδέως καταβιβρώσκοντος τὸ δέρμα τοῦ κρανίου φοβούμενοι ὅμως μὴ ταχέως ἐκπνεύσῃ, ἀποσύρουν αὐτὸν τοῦ πυρὸς, καὶ θέντες ὑπὸ σανδίδα ἀναβαίνουνσιν ἐπ' αὐτῆς καὶ χορεύουσιν ἕνα συντρίψωσι τὰ ὀστέα αὐτοῦ. Ἀλλὰ μήτε αἱ ἀκίδες, μήτε τὸ πῦρ, μήτε ὁ σχοινισμός, μήτε ἡ ὀστεοθλασία ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι τὸν μάρτυρα, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐκτίσθη ἐντὸς τοίχου μὲ τὴν κεφαλὴν μόνον ἐλευθερὰν, καὶ πρὸς παράτασιν τῆς ὀδύνης ἐτρέφετο· ἐξέπνευσε τὴν δεκάτην τῆς ἀγωνίας του ἡμέραν, τὸ ὄνομα τοῦ Παντοδυνάμου μετὰ κατανώξεως ἐπικαλούμενος.

Ἡ παρά φύσιν καρτερία αὐτοῦ κατέπληξε τὴν Ἠπειρον, καὶ παρευθὺς ὁ Δημήτριος ὡς ἅγιος ἐδοξάσθη. Τοῦρκος τις ἐκ Καστορίας, μάρτυς τῶν βασάνων αὐτοῦ, ἐζήτησε τὸ βάπτισμα, δι' ὃ μετ' ἄλλῳ χρόνον ἠξιώθη τοῦ στεφάνου τοῦ μαρτυρίου. Λόγος ἐγένετο περὶ θυμαμάτων ἐκτελουμένων διὰ μόνης τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν δὲ μὴ δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἀμφιβολίαν εἶνε, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκόρεσε τὴν λύσσαν τοῦ σατραπίου, καὶ ὁ Δημήτριος ἐγένετο τὸ ἐξίλαστικὸν θῦμα τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα αἱ βάσανοι καὶ οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν (1).

Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βλαχάδα ἔλενας τις γραμματοδιδάσκαλος, Ἰωάννης Κεροσοβίτης, ἔγραψεν ἄθλιον στιχοῦργημα, ἐν ᾧ μυρίας ἐπισωρεῖων κατὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος ὕβρεις χαμερπέστατα ἐξυμνεῖ τὸν Ἄλῆν πασῶν. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ὁ τὴν Ἀληπασιάδα ποιήσας Τουρκαλβανὸς Κατοῆ Σαχρέτης μετὰ τοῦ συνήθους μισοελληνισμοῦ διὰ μακρῶν ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Παπᾶ Θύμιον.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος πρῶτος ὁ καλλιθέλαδος Παναγιώτης Σούτσος ἔμνησε τὸν αἰμνηστον τῆς Θεσσαλίας ἐπαναστάτην (2). Μετὰ δὲ τούτου ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης συγκινητικώτατα περιέγραψε τὸ μαρτύριον τοῦ μεγάλου ἐθνομάρτυρος διὰ γλώσσης ἀποκνευούσης τὸ μῦρον τοῦ ἀρματωλισμοῦ (3).

(1) Voyage dans la Grèce, Paris 1820. tom. III, σελ. 92—96.—Παραβλ. tom. II, σελ. 311, 312, 313, καὶ V, σελ. 403.—Histoire de la Régénération de la Grèce, I, σελ. 294—97.

(2) Εὐθύμιος Βλαχάδας, τραγωδία. (Ἐν τῷ δημοσιευθέντι πρώτῳ τόμῳ τῶν Ἀκινήτων Π. Σούτσου).

(3) Μνημόσυνα.—Νέος τις Μακεδὼν μοι ἔδωκε τὸ ἐξῆς περὶ Βλαχάδα δημοτικῶς

Χάριν δὲ περιεργείας ἀποσπῶ ἐκ τοῦ μεγάλου ποιήματος τοῦ
Κατοῦ Σεγρέτι, τὴν περὶ Βλαχάδα διήγησιν (*).

Ὁ γαλασρός τοῦ Παπᾶ-Θύμιου ἀπὸ τῶν
Βεζίρ Ἀλῆ-πασᾶ.

Ὁ Παπᾶ-Θύμιος ὁ πικρὸς κ' ὁ φιλοδαγκαμένος
Ἐῶλα τὰ Χάσια βρῖσκονταν καλῶς καὶ προκομμένοι.
Κ' Ἀλῆ-πασᾶς ἀφέντης του τὸν εἶχε στὸ ναζάρι
Καὶ τὸν καζάντησε πολλὰ φλωρὶ μὲ τὸ καντάρι
Ἐῶλα τὰ Χάσια Ἀλῆ-πασᾶς αὐτὸν εἶχε ναζίρη
Καὶ ἔλλα πράγματα πολλὰ τὸν εἶχε οἰκοκύρη.
Ἀλῆ-πασᾶς ἀφέντης του ντεστοῦρι τοῦχε δώσει
Νὰ κάμη καίνο π' ἀγαπᾶ, κ' ὅ,τι τοῦ κόβ' ἢ γνῶσι.
Τούρκους, βραγιάδες ὁ παπᾶς, κανένα δὲν σαϊδίξει,
Τὴν ἔξουσιαν κοῦλαβε αὐτὸς δὲν τὴν γνωρίζει.
Τέτοιο ἐγιάμι πέρασε στὸν τόπου του στὰ Χάσια,
Ποῦ βγαίνει στὸν Ἀλῆ-παπᾶ, καὶ κραίνει μπᾶσα, μπᾶσα.
Τέτοιος βεζίρης προβοδᾶ αὐτὸν καὶ τὸν γυρεύει,
Καὶ βγαίνει στὸν Ἀλῆ-πασᾶ, γελᾶει καὶ χωρατεύει.
Καὶ τῆ ριτζάλια τοῦ πασᾶ ὅλοι τὸν ἀγαποῦνε,
Νὰ κρένουνε παρῆξενα καθόλου δὲν τρομοῦνε.
Κι' ὅλοι τοῦ κένουν τοῦ παπᾶ μεγάλο μουχημπέτι,
Γιατὶ τὸν ἔχ' Ἀλῆ-πασᾶς σταλμένον σὲ χισπέτι.

ποίημα, τὸ ἑποῖον ὅμως ἐγὼ μέχρι μὲν τοῦ δεκάτου στίχου θεωρῶ γνήσιον, τοὺς δ'
ἐπομένους τέσσαρας στίχους ἀκοιμήσιν ἐκ διαφόρων ποιημάτων τοῦ Κυρ. Βαλαωρίτου.

Ἀηδονία μου περῆφανα, πεύμα καρφαωμένα,
Ἐφέτο νὰ μὴ λαλήσετε, Ἐφέτο νὰ μαραθῆτε.
Τὸν Παπᾶ Θύμιο πιάσανε, τὸν καπετὰν Μπλαχάδα.
Ἐ τὴ μέσητ' ὁ Μουχτάρ περᾶς πίσω οἱ τσοχανταραῖοι,
κ' ἀπὸ κοντὰ οἱ μπέηδες, κ' οἱ τουρκοπουλημένοι.
Κι' Ἀλῆ-πασᾶς σὰν τὸ μαθε, δὲν πιστεῦε τὸ θάμα.
Ἄτὸς του τὸν προβόδισε, ἄτὸς του τοῦ μιλάει.

- Βαπᾶ! βρὲ κερατόκαπα, μοῦ γάλασε τὸν τόπο!
- Δὲ σ' ἄρεθ' ὁ Ἀλῆ-πασᾶς, δὲ σ' ἄρεθ' ὁ σουλτάνος,
- καὶ μπαίρακι σήκωσες νὰ γένης βασιλέας.
- Μὴ βλαστημᾶς, Ἀλῆ-πασᾶ, μὴ βλαστημᾶς βεζίρη,
- σῶφτιαξα, σὲ πολέμησα, καὶ σῶψα ἔς τὰ χέρια.
- Γίνεσαι Τούρκος, βρὲ παπᾶ, κ' οὔλα ε' τὰ συμπαθῶ.
- Γωμνὸς ἐγὼ γενήθηκα, Γωμνὸς θεὸς ἔκείνω.

(*) Ὁλόκληρον τὸ ποίημα τοῦ Κατοῦ Σεγρέτι ἐκδίδεται μετ' αὐτὸν καλῶς.

- Γιατί τὸν ἔχ' Ἀληπασῆς ὁ ἴδιος χισμεκιάρη,
 Γιὰ τοῦτο τὰ ριτζαλιά του τὸν ἔχουν σὲ ναζάρη
 Κι' Ἀληπασῆς ἀφέντης του τὸν ἔχει πιστεμένον,
 Ὅλα τοῦ Χόσια τὰ χωριά γκοτζιάμπαση σταλμένον.
 Κι' Ἀληπασῆς ἀφέντης του ποτὲ δὲν τὸν ἔταζει,
 Μηδὲ χεσάπι τοῦ παπᾶ ποτὲ δὲν τοῦ τηράζει.
 Κι' ὁ Παπᾶ-Θύμιος ὁ πικρὸς οἰδίζει τοῦ σεϊτάη,
 Κι' ὅ,τι τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας ἀρχίνουσε νὰ κάνη.
 Ὅ,τι τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας, κι' ὅ,τι τὸν ἐξετάζει
 Ἐκεῖνο πάντα ἀγαπᾶ, κ' ἐκεῖνο πάντα πράζει.
 Ὁ δαίμων λέγει τοῦ παπᾶ « ἔστεε τί καρτερεῖτε ;
 Δὲν στέλνετε ἔς ὄλο τὸν ραγιαῖ ὄλοι ν' ἀρματωθῆτε ;
 Τὸν Τούρκο νὰ βαρέσετε, ἐκεῖνον τὸν ἀβάνη,
 Ὅπου παιδεύει τὸν ραγιαῖ, κι' στ' ἀγαπᾶ τοῦ κάνει ;
 Ν' ἀρματωθ' ὄλος ὁ ραγιαῖς τὸν Τούρκο νὰ κτυπήση,
 Στὴν Ἀρσα καὶ στὰ Τρίκκαλα ἀβάνη μὴν ἀφήση.
 Ὁ Σέρβος μὲ τὸν Μόσκοβο δὲν βλέπετε τί κάνει ;
 Κ' ὁ Τούρκος ἐφροβήθηκε, δὲν βγαίνει στὸ μεϊδάκ. »
 Αὐτὰ τοῦ λέγ' ὁ δαίμονας κ' αὐτὰ τότε διατάζει,
 Τὸν ἀδελφὸ του ἔστειλε εὐθὺς καὶ τὸν φωνάζει.
 Τοῦ λέγει : « Ἀκούς μπρὲ Θόδωρε, τί βᾶνω μὲ τὴν γῶσσι ;
 Ἀπόψε διαλογιζόμουνοι ὅσο νὰ ξεμερώση,
 Πῶς στὸ κουφίκι, Θόδωρε, ἐγὼμ' ἀλκοπισμένους. •
 Καὶ καπετάνος φοβερός στὸν κόσμο ζαϊκουτμένος.
 Ἀκόμα, μωρὲ Θόδωρε, καὶ σὺ καὶ τὰ παιδιὰ μου,
 Θὰ βγῆτε δυνατότεροι ἀπὸ τὴν ἀφεντιά μου.
 Ὁ Καραγιώργος ἔβαλε στοῦ λόγου του ἔουσια,
 Νὰ λάβ' ἀπὸ τὸ Μόσκοβο στὸ Σέρπι βασιλεία.
 Γραφθῆκαν μὲ τὸν Μόσκοβο ὄλοι μικροὶ μεγάλοι
 Γιὰ νὰ τὸν κάμ' ὁ Μόσκοβος τὸν Καραγιώργο κράλη.
 Κι' ὁ Καραγιώργος ζάπισσε ὄλο τὸ Μπελιγράτι,
 Κι' ὡραν τὴν ὡραν βρίακεται μὲ τὸ σπαθὶ στὴ πλάτη.
 Καὶ τὸ δικό μου τῶνομα κ' ἐγὼν θέλ' νὰ τ' ἀζιώσω,
 Κ' ἀπὸ ταῖς τέσσαρες μερταῖς ραγιαῖδες θὰ σηκώσω.
 Κ' ἀπὸ ταῖς τέσσαραις μερταῖς γραφάδες θεὰ στείλω
 Νὰ καταβοῦν στὰ Τρίκκαλα, σὰν τὰ σχολιὰ στὸν μύλο.
 Ἀκόμα καὶ τ' Ἀλήπασα ταῖς στραταῖς θὰ τοῦ κλείσω,
 Καὶ Τάταρο στὰ Γιάννινα ποτὲ δὲν θὰ τ' ἀφήσω.
 Τὴν Ἀρσα καὶ τὰ Τρίκκαλα ἐγὼ νὰ τὰ ζαπώσω,
 Τοὺς Τούρκους τοὺς ἀβάνιδες νὰ κάγ' νὰ θανατώσω.
 Ἐγὼ θὰ βῆλλω τὴν βουλήν ν' ἀζιώσω τῶνομά μου,
 Νὰ κάμη χάξι ὁ Μόσκοβος ἀπὸ τὴν ἀφεντιά μου.
 Τοῦ κάμπου οἱ Κονάριδες εὐθὺς μὲ προσκονοῦνε,
 Τὰ Φέσσαλα καὶ τ' Ἀρμυρὸ κ' αὐτὰ δὲν νταγιακτοῦνε.

- Τὰ Φέσσαλα καὶ τ' Ἀλμυρὸ κι' ἀπὸ τὸ Βελιστινὸ,
- Κ' ἂν δὲν μὲ προσκυνήσουνε κανένα δὲν ἀφίνω.
- Ἀκόμα καὶ τὸν Τούρναβο, καὶ Σέρβια, κι' Ἀλασσῶνα,
- Τοῦς φέρνω, γὼ στὰ Τρίκκαλα κείνους μὲ τὴν σφενδύνα ».
- Ταῖς ἴσας' ὄλαις ταῖς δουλειαῖς αὐτοῦς μὲ τὴν καρδιά του,
- Νὰ δοῦμε καὶ τὰ ἴστερινὰ καὶ σκοτεινὰ γραφτὰ του.
- Πιάνει καὶ γράφει γράμματα ἔς ὅλα τὰ μεμλεκέτια,
- Καὶ δίνει ἔς ὅλον τὸν βασιᾶ λογῆς λογῶν λεζέτια.
- Ἀκοῦτε σεῖς οἱ Χριστιανοί, ὅλοι μικροὶ μεγάλοι,
- Ὁ Παπᾶ-Θύμιος γίνηκε στὰ Τρίκκαλα κεφάλι,
- Ἀβόλετο νὰ ξέρετε ταμποῦρλο θὰ σηκώσω,
- Ἐφέτ' ἀπ' τοὺς ἀβάνηδες θαρρῶ νὰ σᾶς γλυτώσω.
- Σᾶς ἔδωκα τὴν εἴησι, κ' ὅλα ν' ἀρματωθῆτε,
- Κι' ἀπόξω ἀπ' τὰ Τρίκκαλα ἔδω νὰ μαζωχθῆτε. »
- Στέλνει καὶ στ' ἄγρια τὰ βουνὰ τῆς κλεφτουργίᾶς χαμπέρι,
- Νὰ καταβοῦνε γλήγορα ἔδω ἔς αὐτὰ τὰ μέρη.
- Ταῖς στραταῖς νὰ τοῦ κλείσωμεν τ' Ἀλῆπασα τ' ἀβάνη,
- Νὰ γίνωμε καὶ Μόσκοβοι νὰ πάρουμε μειδάνι.
- Νὰ γίνῃ τὸ Ῥωμέικο αὐτὸ ποῦ καρτεροῦμε,
- Γιὰ ποῦρθε στὴν ἡμέρα μας κ' ἐμεῖς θελὰ χαροῦμε.
- Κ' ἐκεῖνο ποῦ γυρεύαμε ἐφέτο θὲ τὸ βροῦμε,
- Τὸ βιὸ νὰ τοὺς τὸ πάρωμε, κρασί νὰ τοὺς τὸ πιοῦμε. »
- Ἡ κλεφτουργιά μαζώχθησαν ἀπάνω στὸ Καστράκι
- Κ' εὐθὺς στὴν ὥρα κούρτισαν ταμποῦρλο καὶ μπαϊράκι.
- Ἀπὸ ταῖς τέσσαραις μεριαῖς μαζδνόνται βασιάδες,
- Σὲ τρεῖς ἡμέραις γίνηκε μὲ τέσσαραις χιλιάδες (*).
- Οὐρδὶ μεγάλο γίνηκε ἀπάνου στὸ Καστράκι,
- Καὶ κυβερνήτην ἔχονε αὐτοὶ τὸν Θεοδωράκη.
- Τοῦ Παπα-Θύμιου τῶνομα μουτλάκ νὰ τοῦ τ' ἀξιώσουν
- Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουνε, τὸν τόπο νὰ ζαπώσουν.
- Ἀπάνω εἰς τὴν μάζωξι, πᾶν γίνηκαν χαζίρι,
- Στοιχάζονται νὰ κλείσουνε ταῖς στραταῖς τοῦ βεζίρη.
- Ταῖς στραταῖς νὰ τοῦ κλείσουνε, πουλλὶ νὰ μὴ περάσῃ
- Νὰ καταιδῆ στὰ Γιάννινα, χαμπέρι νὰ προφθάσῃ.
- Τριακόσιους ἱπροβόδισαν αὐτοῦς στὴν Κρῶαν Βρούση,
- Μηδ' ἄθωρωπο καὶ Τάταρο στὴν στρατῆ νὰ μ' ἀφῆσῃ.
- Ῥαγιάδες κακοκέφαλοι τ' ὀλέκε νὰ ἴδῃτε;
- Τὶ ἀπόκρισι τ' Ἀλῆπασα ἐσεῖς θεὰ τοῦ πῆτε;

(*) Ὁ Ἰωνάννης Κερασσιότης, ὡς ἔρρέθη, γράψκε ὁμοίως στιχηρὰν διήγησιν τοῦ χαλσμοῦ τοῦ Μπλαχάδα, ἀνέκδοτον παρὰ τῷ Κυρ. Σοφ. Οἰκονόμω, λέγει ἐξακοσίους. Τούτῳ θὲ καὶ ἐξ ἑλλων ὁμολογεῖται πηγῶν.

Ραγιαδες κακοκεφαλοι! τι λετε με τον νοο σας!
 'Ατοί σας θελα κάμετε κακό του κεφαλιού σας...
 Δέν είν' εκείνος ο κειρός, όπου τόν καρτερείτε,
 Και τό σπαθί τ' 'Αλήπασα γλήγορα θά τό ιδήτε.
 Σάν έλλην κείνος; ο καιρός αίμα πολύ θά τρέξη,
 Τό πράμα, λέν' οι γνωμικοί, στό γαίμα θανά πλέξη.
 Κι' ο Παπα-Θύμιος ο πικρός πού κάνει τὰ δικά του,
 Τήν λύσσα θελά πάρουνε κι' αὐτός και τὰ παιδιά του.

- Ο Παπα-Θύμιος έστειλε χαμπέρι στό άσκέρι,
 Στην Αάρσα, και στα Τρίκαλα, φαρμακερό χαμπέρι.
- Άγκούτε, σεις οι μπέηδες άγάδες κ' άφεντάδες,
  - Νά μη θαρρήτε σήμερα πώς έχετε ραγιαδες.
  - Κι' αν θέλετε τό έρζι σας έσεις και τόν ραγια σας.
  - Νά κάμωμε τό ένα μας κ' έμεις κ' ή άφεντιά σας.
  - Νά κάμωμε τό ένα μας και Τουρκοι και ραγιαδες.
  - Τόν τόπο να παστρέψωμε άπ' τούς 'Αρβανιτάδες.
  - Κι' αν φοβήθητε τίποτες έσεις άπ' τόν βιζήρη,
  - Μ' έξη χιλιάδες γίνηκα και βρισκομαι χαζίρι.
  - Μ' έξη χιλιάδες σήμερα τόν τόπο του τόν πιάνω,
  - Και σύνορο στό Μένζοβα τ' 'Αλήπασα του βάνω.
  - Κι' από ταις τέσσεραις μεριαίς άσκέρια συμμαζώνω,
  - Νά κάμω θρήνο πόλεμο τόν φετινό τόν χρόνο.
  - Και τούτη τήν 'Αρβανιτιά, όπουνε στα δερβένια,
  - Άπ' τόν άέρα του ντουνα τούς χάνω χωρίς φνοια.
  - Κι' από ταις τέσσεραις μεριαίς χαρτιά μου προβοδοüne.
  - Κι' όταν τήν ώρα γίνονται χαζίρι πού να βγούνε.
  - Κι' ο Καραγιώργος μώττειλε τέτοιας λογιής χαμπέρι.
  - "Αν κάμω χρεια τίποτε, μου προβοδάει άσκέρι.
  - Άκόμα κι' όλα τὰ νησιά κ' εκείνοι με βοηθοüne,
  - Μολύδι και τζιμπιχανέ ιδώ μου προβοδοüne ».
- Οι μπέηδες σαν άκουσαν τέτοιες λογιής μαντάτα,
 "Ένα τελέλη βάνουνε άπ' τήν κορφή ως τόν πάτο.
- Μικροί, μεγάλοι σήμερα όλοι να μαζωχθοüne,
  - Μουσιαβερé να κάμωμε, και να κουβεντισθοüne ».
- Μιζώχθησαν εις τόν μουλά, κ' ανοίγουν τὰ χαρτιά του.
 Κι' ο Παπα-Θύμιος έστειλε κατά τό θέλημά του.
 "Όλοι βουκοῦφοι γίνηκαν κ' ένας τόν άλλο λένε,
 Και τί είνε τό καλλίτερο, εκείνοι τό διαλένε.
 Κ' εύρηκαν τό καλλίτερο όλοι να σκοτωθοüne,
 Στην Παπα-Θύμιο σήμερα να μη παραδοθοüne.
 'Η Αάρσα του προβοδήςσε. « Κάμε ό,τι μπορέσης,
 • Τι' δέν μας κάνεις τίποτα. στη λάσπη θελά πέρσης

- Κι' ὄ, τ' ἔλθῃ ἀπὸ τὸ χέρι σου κουσούρι μὴν ἀφήσης,
- Τὸ σκοτεινὸ τὸ σπῆτι σου ἀτίς σου θά τὸ σβύσης.
- Τ' εἶναι κἄποιος Ἀλήπασας αὐτὸς ποῦ σᾶς ὀρίζει,
- Καὶ γόερνει τὰ κεφάλια σας μὲ κόπρια τὰ γεμίξει.
- Τ' ὀρμίζεται στὰ Γιάννενα τ' Ἀλήπασα τ' ἀσάν,
- Κ' ἰσάνα καὶ τ' ἀσκέρι του τὸ βλέπεις τί σοῦ κάνει.
- Ῥαγιάδες κι' ὄλη ἡ κλεφτουριά, ὀπούθθανα στὸ σένα,
- Σᾶς δείχνει τὸ μισθάρι σας μὲ στράτα τὸ καθένα.
- Σᾶς κάνει τὸ προπούμενο, κι' αὐτὸ ποῦ σᾶς τυχαίνει,
- Κ' ὕστερα στρώνει' ὁ ραγιαῖς μὲ τὴν καρδιὰ καυμένη .
- Ἀκόμα καὶ τὰ Τρίκκαλα τὰ ἴδια προβοδοῦνε,
- Κ' ἐκείνοι χαζιρεύονται σὲ πόλεμο νὰ βγοῦνε.
- Ὀρμίζει' ὁ Βελή-μπηης, ὀποῦν' ἀπὸ τὸ Πρεμίτι,
- Ποῦ βρίσκεται δερβένεγας 'ς αὐτὸ τὸ βιλαέτι.
- Ἔχει καμμιά τρακοσαριά αὐτὸς δικὸ τ' ἀσκέρι,
- Κι' ἄλλους διακόσιους διάλιξε χαλίδες καὶ τοὺς πέρει.
- Νὰ πάγῃ μουτλάκ νὰ σκοτωθῇ στὸ ἴρι τ' ἀφεντός του,
- Στὸ τζιάκι νὰ μὴ βρίσκεται λερός ὁ πρόσωπός του.
- Ὀρμήθηκ' ὁ Βελήμπηης καὶ κάνει τὸν ντουᾶ του,
- Καὶ βγαίνει ἀπ' τὰ Τρίκκαλα, καὶ πάγει στὸ γαζᾶ του.
- Ν' ἀφήσω τὸν Βελήμπηη, νὰ πιάσω τὸν βεζίρη.
- Ὀρμίζει τὸν Μουχτάρ-πασα καὶ γίνεται χαζίρι.
- Ὁ Μπάρκας τοῦ προβόδισε τ' Ἀλήπασα χαμπέρι,
- Ἡ Καλαμπάκα γέμισε λογιῆς λογιῶν ἀσκέρι.
- Ὁ Παπα-Θύμιος ἀγριεψὲ καὶ σήκωσε κεφάλι,
- Καὶ σύνορος στὸ Μίτζοβο κοιτάζει νὰ σοῦ βάλλῃ.
- Ταῖς στράταις σου ταῖς ἔκλεισε κι' ὄλα τὰ μονοπάτια,
- Καὶ κάνει στὴν ἡμέρα σου λογιῆς λογιῶν ζανατία.
- Ἐμάζωξε τὴν κλεφτουριά καὶ κάνουν τὰ δικὰ τους,
- Ἀκόμη καὶ ὄλος ὁ ραγιαῖς ἐτζιούλωσε τ' αὐτιά του.
- Ἐτζιούλωσ' ὄλος ὁ ραγιαῖς, κι' ὀρμίζονται νὰ βγοῦνε,
- Νὰ στελλοῦνε στὸ Μόσκοβο, Μόσκοβοι νὰ γραφτοῦνε.
- Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ἔστησε ταμπουρλο καὶ μπαϊράκι,
- Κ' ἐμάζωξ' ὄλο τὸν ραγιαῖ ἀπάνω στὸ Καστράκι.
- Στρατιῶνται νὰ περάσουνε εὐθὺς τοὺς θανατόνει,
- Καὶ Τάταρος στὰ Γιάννενα γιὰ τοῦτο δὲν ζυγόνει.
- Βεζίρη! ἀπ' τὰ Τρίκκαλα μὴ καρτερῆς χαμπέρι,
- Κι' ὁ Παπα Θύμιος γέμισε ταῖς ποταμιαῖς ἀσκέρι.
- Στὴν Ἀῖρσα καὶ στὰ Τρίκκαλα προβόδησε καὶ γραῖμμα,
- Νὰ κάνουνε τὸ ἕνα τους, νὰ γίνουν ὄλα ἀντάμα.
- Εἰς τὸ χρυσὸ σου τ' ὄνομα τῶχουνε τὸ ἰνάτι,
- Νὰ γίνουν μὲ τὴν Μόσκοβο, νὰ γάνουνε φισάτι .

- Ὅρμιζει τὸ Μουχτάρ-πασαν, αὐτὸς μὲ δύο χιλιάδες,
 Νὰ κάμῃ τὸ προπούμενο, ἔς κείνους τοὺς μασκαράδες.
 Καὶ τοῦ εἶπε τοῦ Μουχτάρ-πασα· « Νὰ μὴ χασομερήσης,
 » Τὸν Παπα-Θύμιο ζωντανὸ νὰ μοῦ τὸν προβοδίσης.
 » Στὸ πάλαιπο τ' ἀσκέρι του κάμε ὅ,τι μπορέσης.
 » Ἄπὸ τὰς τέσσαραις μεριαῖς σπαθὶ νὰ τοὺς βαρέσης.
 » Ἐμένα νὰ μὲ φρουκασθῆς, ἔν θέλης τὴν εὐχή μου,
 » ῤαγιάδες νὰ μὴ λυπηθῆς, δικό σου καὶ δικό μου ».
 Σηκώθη, ὁ Μουχτάρ-πασας καὶ τοῦ ἔπασε τὸ χέρι,
 Καὶ βγήκ' ἀπὸ τὸ Γιάννενα καὶ ἔσκησε τ' ἀσκέρι.
 Καὶ κἀν' ἓνα μερόνυχτο Μουχτάρ-πασας νὰ σῶσῃ,
 Τοῦ Παπα-Θύμιου τοῦ οὐρδίου τὴν λύσσα νὰ τοῦ δώσῃ.
 Καὶ φαίνεται ὡς ἄνεμος στὴ στράτα, ποῦ περνάει,
 Σὰν ἀστραπὴ καὶ σὺννεφο στράφτει καὶ μπουμπουνάει.
 Ἐπέρασε τὸ Μιτζοβο, καὶ πᾶει στὸ Μιζλακιάι,
 Κι' ἐξέταξε καὶ τοῦ εἶπανε τὰς στράταις ποῦ ἔχε πιάσει.
 Τὰς στράταις καὶ τὴν δημοσιὰ τὴν ἔχουσε πιασμένη,
 Κι' αὐτὸς δὲν ἀλκοιζέται, ὡς σὺννεφο παγαίνει.
 Ὁ ἴδιος ὁ Μουχτάρ-πασας ὅσο ποῦ νὰ προφθάσῃ,
 Ἐπρόφθαε ὁ Βελή-μπεης, καὶ πόλεμο εἶχε πιάσει.
 Κι' ὁ Παπα-Θύμιος ὁ πικρὸς δὲν τῶκαμε καμπούλι,
 Γιὰ νὰ ταρᾶῃ τὴν οὐρδῆ, νὰ πολεμήσουν οὐλοί.
 Καὶ στέλνει στὸ Βελή-μπεη ἓνα μεγδάρ ἀσκέρι
 Νὰ κάμῃ θρήνα, πόλεμο, καὶ ζαηκουστὸ σφερί.
 Ἄπὸ τρεῖς τέσσαραις μεριαῖς τὸν ἐβαλλαν στὴν μέση,
 Καὶ λέγει « νὰ μοῦ τὸν πιάσετε τὸν Τοῦρκο τὸν μπαμπάση, »
 Βελή-μπεης στ' ἀσκέρι του τοὺς ἔδινε γαιρίτι,
 Σείτιδες νὰ γίνουνε, νὰ πᾶνε στ' ἀχρήτι.
 » Νὰ βάλωμε τὸ γκιόζι μας ὅσα νὰ ακοτωθοῦμε,
 » Καὶ στὸ ντουσιμάνη σήμερα νὰ μὴ παραδοθοῦμε ».
 Βελή-μπεης καὶ τ' ἀσκέρι του θὰ γένονταν χελιδνί,
 Καὶ βλέπουν ἓνα σὺννεφο ποῦ φθάνουν στὸ Καστράκι,
 Τὸ φοβερὸ τὸ σὺννεφο, τ' Ἀλήπασα τ' ἀλάκι,
 Ποῦ τοὺς γράψο' ὁ Θεὸς στὸν κόσμο μὲ τὸ νᾶμι.
 Σὰν ἀστραπὴ καὶ σὺννεφο στράφτει καὶ μπουμπουνίζει,
 Σὰν τὰ βαιίνα στὰ πουλιά, ἐπάνου τοὺς γιουρδίζει.
 Κι' ἀρχίνησαν ἡ κλεψιουργιά τὰς πλάταις νὰ γυρίσουν,
 Ἐκεῖνοι δὲν προφθαίνουσε ντουρέκιζ νὰ γερύσουν.
 Ἐπίπτουν στὰ κεφάλιά τους σπαθιαῖς ὡς τὸ χαλάζι,
 Γιὰ νὰ θυμέται στὸν ντουσιμ, ὁ κόσμος νὰ τρομάξῃ.
 Τὸν Θεοδώρηκην βρίσκουσε ἐκεῖ πελεκτημένον,
 Ἄπὸ τὸν πᾶτ' ὡς τὴ κορφή, στὰ αἵματα πνιμένον.

- Τί χάλυες, τί γύρευες, κούμμε Θεωράκη,
 Καί θά σοῦ λυώσῃ τὸ κορμί ἀπίνω στὸ Καστράκι!
 Καί νά σοῦ λυώσῃ τὸ κορμί κι' ὅλα τὰ κόκκαλά σου,
 Ἄπ' τὴν πολλὴν τὴν ζούρλιά σου κι' ἀπὸ τὴν ἀγνωμίᾳ σου.
 Ἐγύρισ' ὁ Μουχτάρ-πασας καί χούγιαζε τ' ἀσκέρι,
 • Ψυχὴ νά μὴν ἀφήσετε τὸν κόσμον γιά χαμπέρι •
 Τ' ἀσκέρι τοῦ Μουχτάρ-πασα κέδου καὶ πελεκουῖνα
 Τὸν Παπα-Θόμιο ψάβουνα καὶ δὲν μπορ' νά τὸν βροῦνα.
 Ἀσλάνης ὁ Μουχτάρ-πασας μὲ τ' ἄξια τ' ἀνδρειωμέννα,
 Ἔστειλε πράματα πολλὰ κεφάλια φορτωμένα.
 Καὶ πᾶστειλε στὰ Γιάννινα, ὁ κόσμος νά θαμάξῃ,
 Νὰ βλέπουν νά θαμάζονται κι' αὐτοὶ ποῦχαν λυσσάξῃ.
 Βουλῆθηκ' ὁ Μουχτάρ-πασας ψυχὴ νά μὴν ἀφήκῃ
 Κι' ὁ Παπα-Θόμιος γλύτωσε καὶ πάει στὴ Σαλονίκη.
 Πολλοὺς βαγιάδες ἔπιασε αὐτὸς ἀπ' τὰ χωριὰ του,
 • Ἀράνι ἀμάν, Μουχτάρ πασα — τοῦπην — τῆς ἀφεντιάς σου.
 • Μὲ τὸ σταγὶνὸ προβόδῃσε ἐδῶ νά μᾶς σηκώσῃ,
 • Π' ἀπ' τὸ δικό σου τὸ σπαθὶ αὐτὸς νά μὴ γλυτώσῃ.
 • Ἡ νάρθητε, μᾶς ἔγραφε, ἢ θάρθω νά σᾶς γδάρω,
 • Καὶ βιὸ καὶ τὰ κεφάλια σας ἐγὼ θά σᾶς τὰ πάρω.
 • Λύτ' ἦταν ἡ αἰτία μας ποῦρθιμ' οἱ μαυρισμένοι,
 • Καὶ τώρα καταστήσαμε πιχροὶ καὶ τρομασμενοί. •
 Τὸ χάρις' ὁ Μουχτάρ-πασας ὅλο τὸ φταίξιμό τους,
 Καὶ βροῖσκονε' ὡς τὰ σήμερα, καὶ βγάξουν τὸ λαϊμό του.
 Ὁ Παπα-Θόμιος γρώνισε τοῦ τοῦρθ' ὁ χαλασμιόυς του.
 Καὶ στὸ Καστράκι χάθηκε ὁ δόλιος ἀδελφός του.
 Ἀπόκρυφα σηκώθηκε αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του,
 Καὶ πέφτει σταις ἀκρογιαλιὰς νά ἰδοῖ τὴν ἐρημιὰ του.
 Νύχταις καὶ μέραις περπατεῖ, καὶ ποῦ νά κᾶρ δὲν ξέρει,
 Καὶ ἀπὸ ταῖς τέσθεραις μερταῖς τοῦ πῆραν τὸ χαμπέρι.
 Πρὸς τὴν Κασσάνδρα κτύπησε καὶ δὲν μπορ' νά καθήσῃ,
 Νὰ βρῇ καράβια πολεμεῖ, κρυφὰ νά μπαρκαρίσῃ,
 Γιά νάμῃ μέσα στὰ νησιὰ νά χάσῃ τὸν τορό του,
 Καὶ νά τὸν κλάψῃ θλιθερὰ αὐτὸς τὸν ἀδελφὸ του.
 Βρῆκε καὶ μπαρκαρίσθηκε εὐθὺς, κείνην τὴν ὥραν,
 Ἐβρῆκε μέσα στὰ νησιὰ στοῦ Σκόπελου τὴν χώραν.
 Κ' εὐρῆκε ὅλα τὰ νησιὰ, πολλὰ ἀνακατωμένα,
 Ὅπουταν μὲ τὸν Μόσκοβο περσότερα γραμμμένα.
 Πᾶλε τοῦ ἄμπῆκ' ὁ δαίμονας καὶ τὸν ἀνακατεῖ,
 Στὴν Σκιάθο καὶ στὴ Σκόπελο καράβια τοὺς γυρεύει,
 • Καράβια νά μοῦ δώσετε νά κλείσω τὸ μπογάξι,
 • Νά γκεζερῶ στὴν θάλασσα, ὁ κόσμος νά τρομαίξῃ.

- » Από τας τέσσεραϊς μεριαῖς ταις θάλασσαις νὰ κλείσω,
- » Τούρκους εἰς τούτα τὰ νερά ποτὲ νὰ μὴν ἀφήσω.
- » Τὶ θὰ γραφῶ στὸ Μόσκοβο ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά μου,
- » Κ' ἐτι: θαρῶ στὴ θάλασσα ν' ἀξιώσω τ' ὄνομά μου.
- » Καὶ τώρα μὴ μὲ βλέπετε, γιὰτ' εἶμαι χαλασμένος,
- » Εἶμαι κι' ἀπ' τὸν Ἀλήπασα εἰδῶ κυνηγημένος.
- » Μ' ἀσκήρια καὶ μὲ πόνεμο ἐγῶμαι μαθημένος,
- » Καὶ καπετάνος φοβερός: στὸν κέαμο ξαηκουσμένος.
- » Καράβια νὰ μοῦ δώσετε, καὶ ὕστερα νὰ μὲ ἰδῆτε,
- » Καὶ καπετάνον φοβερόν ὄλοι σας θὰ μὲ εἰπῆτε. »
- » Κι' αὐτοὶ καράβια τοῦ ἔδωκαν καίτια καὶ φαρμάδια,
- » Σὶ μιὰ ἑδομάδα γίνηκε αὐτὸς μὲ δυὸ χιλιάδες.

Ἀλήπασας προβόδῃς τέτοιας λογιῆς μαντάτα,
 Στὴν κλεφτουργιά, στὸν Ὀλυμπο, καὶ στὰ καπετανάτα.

- » Ραγιάδες νὰ μοῦ γίνετε ὄλοι μικροὶ μεγάλοι,
- » Καὶ εἰς ἀπὸ τὰ μένα νὰ μὴν ἔχετε ζεῦδαλι.
- » Τί γίνηκ' ὡς τὰ σήμερα εἶνε συμπαισμένο,
- » Ἀκόμα καὶ τὸ φταίξιμο εἰς τῶχω χαρισμένο. »
- Οἱ κλέφταις τοῦ προβόδῃσαν: « Βιζίρη, προσκυνοῦμε,
- » Καὶ νῆρθωμε στὰ Γιάννενα βεζίρη, δὲν τρομοῦμε.
- » Καὶ σκλάβοι νὰ σοῦ γίνωμεν, νὰ μποῦμε στὰ φτερά σου,
- » Μόν' σμαζομάσθε νῆρθωμε αὐτοῦ στὴν ἀφεντιά σου.
- » Ἀλήπασα φοβοῦμεσθε τὴν δόλια τὴν ψυχὴ μας,
- » Γιὰτὶ μᾶς πιάνεϊς ζωντανούς, καὶ γόρνεις τὸ κορμὶ μας. »

Ὅπισω τῆς προβόδῃσε τῆς κλεφτουριᾶς χαμπέρι.

- » Ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ἐσεῖς τραβῆτε χέρι,
- » Τὸν Παπα-Θύμιο θέλω ἴγὼ νὰ κάτε νὰ μοῦ βρῆτε,
- » Κ' ὕστερ' ἀπὸ ἐμένα ποτὲ μὴ φοβηθῆτε.
- » Γυρῆψτε μ' ὅ,τι θέλετε καὶ ἐγὼ εἰς τὸ χερίζω,
- » Καὶ τὸ δικό σας τὸ ψωμὶ ἀκόμα τ' ἀγατίζω. »
- Μαζώχθησαν ἡ κλεφτουριά νὰ πᾶνε μὴ τὸν πιάσουν,
- Μὲ τρόπον καὶ μὲ πονηριά αὐτοὶ νὰ τὸν γελάσουν.
- Καὶ ἔμπηκαν μέσα στὰ νησιὰ μουτλάκ νὰ τὸν εὑροῦνε,
- Πολλὰ λεζέτια τοῦ παπᾶ νὰ πᾶνε νὰ τοῦ ποῦνε.
- Κ' ἐπῆγαν κι' ἀντιμῶθησαν, κι' ἀρχίνησαν καὶ λένα,
- Μὲ τὴ καρδιά τους χαίρονται καὶ μὲ τὰ χεῖλη κλαῖνε.
- Τοῦπαν « ξαηκουσθήκαμε κι' ἐμεῖς ἔς ὄλο τὸ μερλεκέτι,
- » Θὰ πάθωμε κᾶνα τ'εἰξά ἡμεῖς ἀπὸ τὸ δοβλέτι.
- » Νὰ στελῶμε στὸν βασιλεῆ νὰ γίνωμε βραγιάδες,
- » Τί γλυτωμὸ δὲν ἔχομε ἀπὸ τοὺς ἀφεντάδες.
- » Νὰ στελῶμε στὸ βασιλεῆ νὰ βγάλωμε φερμάν,
- » Τ' Ἀλήπασας ὕστερινὰ ζαρᾶρι δὲν μᾶς κίνει. »

- Τοῦ Παπα-Θύμιου τ' ἄρесе, καὶ πάει στὸ δραγουμάνο,
 Τοῦ εἶπε « καλῶς τον τὸν παπᾶ, τὸν πρῶτο καπετάνο ».
- Τοῦ εἶπε νὰ γράψῃ μιὰ γραφὴ ψηλὰ στὸν πατριάρχη,
- Τί 'Αλήπασας τὴν ἔκαμε τὴν Ρούμελη χελιάκι.
- 'Αλήπασας ἰθάρεσε σπαθὶ καὶ στοὺς ραγιάδες,
- Κ' ἐμπήκαν μέσα στὰ νησιά καμπόσοι φουκαριάδες.
- Νὰ τζηλιότησῃ γλήγορα φερμάνι νὰ μᾶς βγάλλῃ,
- Τί ἀπὸ τὰς τέσσαραις μερταῖς σπαθὶ θενά μᾶς βάλλῃ.
- Ὁ Πατριάρχης σήμερα μπέλικι καὶ μᾶς γλυτώσῃ,
- Τί θὰ μᾶς βάλλῃ τὸ σπαθὶ καὶ θὰ μᾶς θανατώσῃ ».
- Ὁ δραγουμάνος ἔγραφε αὐτὰ ποῦ μολογοῦνε,
 Τὸν χαλασμό ποῦ γίνηκε, καὶ τούτα π' ἀκλουθοῦνε.
 Κ' εἰώσανε τὰ γράμματα ἀπὸ τὸν δραγουμάνη.
 Κι' ὁ πατριάρχης εὐγαλε εὐθὺς ἐτλάκ φερμάνι.
 Τοῦ Παπα-Θύμιου πῶσταίτε νὰ μὴν ἔχη κασοβέτι,
 Τί τώρα γίνηκε ραγιαῖς στὴ Πόλι στὸ δεβλίτι.
 Κι' ἄλλο φερμάνι ἔστειλε τ' Ἀλήπασα, « Βεζίρη,
- Ὁ βασιλιάς δὲν πρόσταζε νὰ βάλλῃς τὸ σπατίρι.
- Ὁ βεσιληὰς δὲν πρόσταζε πῶς νὰ τοὺς θανατώσῃς,
- Μόν' πρόσταζε στὴ Ρούμελη νιζέμι νὰ τοὺς δώσῃς.
- Ὅ,τ' ἔκαμε ἄς ἔκαμε λάκιμ νὰ βασγεστήσῃς,
- Κάθε ραγιαῖ στὸν τόπο του ἐσὸ νὰ τὸν ἀφήσῃς. »
- 'Αλήπασας ἐλούφαζε, ὅσο νὰ μαζωχοῦνε,
 Νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν θάλασσα ὄλιγο νὰ στερωθοῦνε.
 Ἐγύρισαν καὶ βγαίνουνε οἱ κλέφταις μὲ φερμάνι,
 Καθένας καὶ στὸν τόπον του σηκώθηκε καὶ πάνει.
 Καὶ στέλνει στὰ σκαλώματα 'Αλήπασας χαμπέρι,
- ὄντας νὰ βγοῦν ἢ κλεφτουργιά, πᾶς ἔνας νὰ τὸ ξέρῃ,
- Τὸν Παπα-Θύμιο ἀβόλετο ὅπου καὶ νὰ τὸν ντέσουν
- Μουτλάκ νὰ μοῦ τὸν πιάσουνε αὐτοὶ καὶ νὰ τὸν δέσουν. »
- Τοῦ Παπα-Θύμιου τοῦ μικροῦ σὰν τοῦρθε τὸ φερμάνι,
 Στῆς Κατερίνης τὰ νερά σηκώθηκε καὶ πάνει.
 Για νὰ πατήσῃ στὴ στερητᾶ, μιὰ ψύχα νὰ γλεντήσῃ,
 Ἐ' ὄλου τοὺς φίλους καὶ ἑικοὺς χαρτιά νὰ προβοδέσῃ,
 Νὰ πάρῃ καὶ τοὺς φίλους του νὰ μπῆ στὸ Σαλωνίκι,
 Τί 'Αλήπασας ἀδύνατον αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήκῃ.
 Ὁ κόσμος σὰν τὸν ἔμαθαν πᾶνε νὰ τὸν ἰδοῦνε,
 Καὶ « κακὴ 'μέρα » τοῦ παπᾶ γυρίζουν νὰ τοῦ ποῦνε,
- Μωρὲ παπᾶ κακόχρονη, καὶ κακομοιριασμένης,
- Τί γύρευες στὴν Ρούμελη, μπρὲ φιδοδαγκαμένης;
- Δὲν ἔχονόσου στὴν Φραγκιὰ νὰ γλύστῃς τὴν ψυχὴ σου,
- Μόν' ἤθελες στὴ Ρούμελη νὰ δείξῃς τὴν τιμὴ σου !

- » Καὶ τὸ φερμάνι ποῦφερες ποτὶ δὲν σὲ γλυτόνει,
 » Μήτε τ' αὐτὶ τ' Ἀληπάσα ἀπὸ αὐτὸ ἰδρόνει. »
 Τὸν ἔδεσαν τὸν ἔρημον, τὴν ρίχνουν στὸ σιντζίρι,
 Τὸν πᾶνουνε στὰ Γιάννενα πεσκέσι τοῦ βεζίρη.
 Τὸν ἔδεσανε στὴν αὐλῆ, κί ὁ κόσμος τὸν τηροῦνε,
 Μαζώχθηκαν τὰ Γιάννενα καὶ πᾶνε νὰ τὸν ἰδοῦνε,
 Δύο μέραις τὸν ἐκράτησε δεμένον στὴν αὐλῆ του,
 Καὶ ἴστερινὰ τὸν ἔλυσε νὰ κάμη τὴν τιμὴ του.
 Τὸν δίδει τοῦ μπουλούκ-μπαση νὰ πάη νὰ τὸν χαψῶση,
 Γὰ νὰ ζητάξη τὸν παπᾶ χαμπέρια νὰ τοῦ δώση.
 Πῶς ἦταν ἡ αἰτία τοῦ ποῦ σήκωσα κεφάλι,
 Καὶ οὐνορο στὸ Μίτζοβο πῶς ἤθελε νὰ βάλλη.
 Τοὺς εἶπε: « μὴν μὲ βάνετε ἐμένα στὸ σιντζίρι,
 » Καὶ μαρτυρῶ τοὺς φίλους μου σήμερα στὸ βεζίρη.
 » Τοὺς φίλους μου ποῦ μ' ἔφεραν ἐδῶ σὲ τέτοιο χαλί,
 » Ποῦ μ' ἔκαμαν καὶ τράνεψα καὶ σήκωσα κεφάλι
 » Ἐγὼ δὲν ἤμουν μοναχὸς σὲ τούτη τὴν αἰτία,
 » Σὲ τούτον τὸν μουσιαδερὲ εἶχα μπουλούκια τρία.
 » Ἐνα μπουλούκι κλεφτουργιά, καὶ δυὸ ἦτανε βαγιάδες,
 » Καὶ σήμερα, δὴ σήμερα φιλάω τὰς γραφάδες. »
 Ἀληπάσας δὲν τῶττειξε πολλὰ νὰ μαρτυρήση,
 Μόνον εὐθὺς ἐπρότταξε τὸν δῆμο νὰ τὸν σκίαη.
 Ἀληπάσας τὸν ἔσχισε τὸν ἔκαμε κομμάτια,
 Ὅπου ἔζερα καὶ δούλευε τέτοιας λογῆς ζενάτια.

Κατανικηθεὶς ἐν Φρειδλάνδῃ ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἐζήτησε τὴν μετὰ τοῦ
 Ναπολέοντος εἰρήνην, ἣτις καὶ συνωμολογήθη ἐν Τιλαίτ (2 Ἰουν. 1807).
 Διὰ μυστικοῦ τῆς συνθήκης ταύτης ἄρθρου ἡ Ῥωσσία παρεχώρει εἰς
 τὴν Γαλλίαν τὴν προστασίαν τῆς Ἑπτανήτου Πολιτείας. Συγχρόνως
 δὲ οἱ τέως πολέμοι μονάρχαι ἐσχεδίασαν καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ
 ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐξ οὗ ἡ μὲν Ῥωσσία ἤθελε λάβει τὴν Βεσ-
 σαραβίαν, Μαλδοβλαχίαν, καὶ τὴν Βουλγαρίαν μέχρι τοῦ Αἰμου, ἡ
 δὲ Γαλλία τὴν Ἀθναίαν, Θεσσαλίαν, Πελοπόννησον, καὶ Κρήτην.
 Ἀλλ' ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ παραλύσας τὰ περὶ Τουρκίας πονηρὰ δια-
 νοήματα πάντων τῶν ἰσχυρῶν κατακτητῶν, συνέχυσε καὶ τὰς διαθέ-
 σεις τούτων, καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ βεβαίου καὶ τότε ἐσώθη ναυαγίου.
 « Ἡδυνάμην, ἔλεγεν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Ἐλένῃ ὁ Ναπολεὼν, νὰ διαμοιράσω
 τὸ τουρκικὸν κράτος μετὰ τῆς Ῥωσσίας, διότι περὶ τούτου ἐγένετο
 μεταξὺ ἡμῶν σκέψις. Ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις πάντοτε διέσωσεν
 αὐτὸ. Ἡ πρωτεύουσα αὕτη ἦτο τὸ μεγαλειότερον ἐμπόδιον, ἀληθῆς

πέτρα σκανδάλου. Ἡ μὲν Ῥωσσία ἤθελεν αὐτήν, ἐγὼ δὲ δὲν ἠδυνάμην νὰ τὴν παραχωρήσω. Εἶνε κλειὸς πολυτιμοτάτη, καὶ αὐτὴ μόνη ἀξίζει μίαν αὐτοκρατορίαν. Ὁ κατέχων τὴν Κωνσταντινούπολιν δύναται νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον. Καὶ ἀλλαγὴ προστίθῃσι. Ἡ κρίσις εἶνε μεγάλη καὶ διαρκὴς διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἡπειρον, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ ἐπεθύμῃς νὰ τῆ τὴν ἀφήσῃ. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολὺ ἐκολακεύομην, ἀλλὰ πάντοτε ἔκαμνα τὸν κωφόν. Αὐτὸ τὸ κράτος, ὅσον σεσαθρωμένον καὶ ἂν φαίνεται, ἐπέπρωτο νὰ μὲνῃ τὸ σημεῖον τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀμφοτέρων. Ἦτο τέναγος κωλύον τὰς κινήσεις μου. Διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως τὸ πρᾶγμα διαφέρει (1) *.

* Ἀμα τῇ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχῇ τῆς Ἑπτανήσου διάφοροι τῆς Ἑλλάδος ὄπλαρχηγοὶ διενετήθησαν περὶ νέας κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐπαναστάσεως, θαρρόντες εἰς τὴν σύμπραξιν καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν.

* Ἀπεφασίσαμεν, ἀρηγεῖται ὁ γερο-Κολοκοτρώνης, νὰ ὑπάγωμε εἰς τὸ Παρίσι διὰ νὰ εὐρώμε τὸν Βοναπάρτε, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοῦς* καὶ ὁ τότε γενικὸς διοικητὴς Δονζελὸτ μᾶς ἐμπόδιζε λέγων τὰς μας, ὅτι μείνετε ἐδῶ καὶ ἐγὼ γράφω καὶ θέλετε ἔχει ἀπάντησιν, μόνον ἡμεῖς νὰ κάμωμε τὸ σχέδιον, ἕως ὅτου νὰ ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ σχέδιον ὅπου ἐκάμαμε μὲ τὸν Δονζελὸτ ἦτον ἰσχυρὸν ἀκόλουθον* νὰ μᾶς δώσῃ 500 κανονιέρους μὲ φουστανάλαις ἐνδυμένους, 5,000 Ἑλληνας ὅπου εὐρίσκοντο εἰς τὴν γαλλικὴν δούλευσι. Καὶ μᾶς ἔδωσε γρόσια διὰ νὰ στρατολογήσωμεν εἰς τὴν Τσαμουριά, ὅπου ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐπεράσαμεν εἰς τὴν Τσαμουριά, καὶ ἐκάμαμε 3,000 μισθωτοὺς Τσαμίδες, καὶ ἤλθαμεν εἰς τὴν Πράγα, καὶ τοὺς ἐμπαρκάραμε διὰ τὴν Ἁγία Μαύρα καὶ Ζάκυνθο. Ἐπέρασα μὲ 600 εἰς τὴν Ἁγία Μαύρα. Τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰς τὰ 9 ἤλθαν οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν Ζάκυνθο, τοὺς δὲ Φραντζέζους τοὺς ἔστειλαν εἰς τοὺς Κορφοῦς, τοὺς δὲ Ἑλληνας ἕως 400 τοὺς ἔβαλαν εἰς τὰ παράγια πριζονιέριδες (αἰχμαλώτους). Ἐπῆραν καὶ τὴν Κεφαλλονιά, Θιάκι, καὶ Τσιρίγο, καὶ ἔκαμαν τὸ ἴδιον. Ἐλαβε ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τῶν Ἀγγλων, ὅπου ἦτον εἰς τὸ Παλέρμο, ὁ γενεράλ Ὀσβάλ διαταγὴ νὰ λάβῃ εἰς δούλευσιν ὅλους τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Τζούρτζ, ὅστις ἦτον τότε ταγματάρχης. Ἡμεῖς ἀφοῦ εἶδαμεν ὅτι

(1) Mémoires de Sainte-Hélène, tom. III. pag. 126, καὶ tom. II.

ἦλθαν Ἄγγλοι εἰς τὰ νησιά, ἐγράψαμεν ἔς τὴν Πάργα νὰ μὴν ἔλθουν πλέον στρατεύματα, διατὶ τὸ σχέδιον ἐχάλασε μὲ τὴν παρυσίαν τῶν Ἄγγλων. Τὸ σχέδιον ἦτον, ὅτι ὅλα τὰ κάστρα τῆς Μεσσηνίας, τῆς Πάτρας, τῆς Μοναμβασίας, ἅμα ἐβγοῦμε νὰ κερυχθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἦλθαν ὅλοι οἱ Τούρκοι καὶ Ῥωμαῖοι οἱ σημαντικοὶ καὶ ὠμίλησαν εἰς τὴν Ζάκυνθο, νὰ κάμωμε μία κυβέρνησι συνθεμένη ἀπὸ 12 Τούρκους καὶ 12 Ἑλληνας νὰ κυβερνοῦν τὸν λαόν. Οἱ Τούρκοι ἐπίσης νὰ καταδικάζωνται, καθὼς καὶ οἱ Ἕλληνας τοὺς νόμους τοὺς εἴχαμε ἐγγράφους εἰς τοὺς Κερφούς ἀπὸ τὸν Δουζελότ. Ἡ σημαία μας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ φεγγάρι, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ σταυρὸ καὶ τὸ σχέδιόν μας ἦτον, ἅμα ἐπατούσαμε τὸν Μωρῶα νὰ κάμωμε ἀναφοραὶς εἰς τὸν σουλτάνο καὶ νὰ τοῦ λέγωμεν, ὅτι ἡμεῖς δὲν ἀποστατήσαμεν ἐναντίον σου, πλὴν ἐναντίον τοῦ τυράννου τοῦ Βελῆ πασᾶ. Καὶ ὁ Δουζελότ ἠκούετο μὲ τὸν Σεμπασιάνη πρέσβην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε νὰ ἐμποδίσουν τὸν σουλτάνο διὰ κάθε κίνημα. Ὁ μυστικὸς μου σκοπός, ἀφοῦ ἐμβαίναμε καὶ ἐπιίναμε ὅλα τὰ φρούρια, τότε ἐκάμναμε ἐθνικώτερο, καὶ ἐγαλοῦσαμε τοὺς Τούρκους. Αἱ περιστάσεις ἤθελαν μὲ ὀδηγήσει τί ἐμεῖλα νὰ κάμω. Εἰς τὸ σχέδιόν μας ἦτον, ὅτι ἂν μᾶς κάμῃ χρεία νὰ ἐβγάνωμε ἕως 15,000 Ἑπτανησίους. Διὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκταις ἐγὼ, ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης, καὶ ὁ Δουζελότ μὲ ἓνα γραμματικὸ ἐκάμαμε τὸ σχέδιον αὐτὸ, καὶ προετοιμάσαμε ὅσα ἐμελλαν νὰ γείνουν (!).

Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Ναπολέων καὶ ὡς στρατηγός, καὶ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, καὶ ὡς αὐτοκράτωρ, σπουδαίως ἐμελέτησε καὶ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἑλλάδος· πλὴν θέλων πρότερον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀλλαχόθεν περιωρίσθη εἰς τακτικὴν μετὰ τῶν προϋχόντων Τούρκων καὶ Ἑλλήνων συνεννόησιν. Τῇ 26 Μαΐου 1797 ἔγραφε πρὸς τὸν στρατηγὸν Γεντίλην ἐνταλθέντα τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπτανήσου. « Ἐὰν οἱ κίττοιχοι τῶν μερῶν τούτων τείνουσι πρὸς ἀνεξαρτησίαν, κολάευσον τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, καὶ μὴ λείψης εἰς τὰς προκηρύξεις σου νὰ ὀμιλῆς περὶ Ἑλλάδος, Ἀθηνῶν, καὶ Σπάρτης ». Γράφων δὲ ἐκ Μιλάνου (28 Ἰουλίου 1797) πρὸς τὸ Διευθυντήριον εἶλεγε. « Τὰ στρατεύματά μας ἐρθασαν εἰς Κέρκυραν καὶ μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὑπεδέχθησαν. Ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὴν Σπάρ-

(!) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, σελ. 37—38.

την και τὰς Ἀθήνας. Διατηρῶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ τόπου ἀρχηγῶν, καὶ ἡ Ἑλλάς ἴσως ἀναγεννηθῆ ἐκ τῆς τέφρας τῆς ».

Συγχρόνως δ' ἐπεμψεν ἀξιωματικούς τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοῦ πυροπολικοῦ πρὸς σχεδιαγράφειν τῶν πολεμικῶν σημείων τῆς Μακεδονίας καὶ Σερβίας, καὶ ἀπεσταλμένους μετ' ἐπιστολῶν φιλικωτάτων πρὸς τὸν βένν τῆς Μάνας, τὸν Ἀλῆν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, τὸν τῆς Σκόδρας, καὶ ἄλλους προκρίτους Ὀθωμανούς καὶ Ἕλληνας, καὶ ἐφρόντιζεν ἵνα διαδίδωνται αἱ νίκαι αὐτοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς ὑψηλοῖς τοῦ σουλτάνου. Ὑστερον δ' ἔλεγε· «Κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκστρατείαν μου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ βασίλειον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀργότερον συνέδεσα σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ ὅταν μᾶς ἀφῆρσαν τὴν Κέρκυραν, εὗρον ἐκεῖ πολεμφοδία καὶ πλήρεις ἀποσκευᾶς τεσσαράκοντα μέχρι πεντήκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν. Ἐλαβὸν τοὺς χάρτας τῆς Σερβίας, Ἀλβανίας, Μακεδονίας κλπ. . . Ἡ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος τοῦλάχιστον, πρέπει νὰ ᾖ κληρὸς τῆς καταλαβούσης τὴν Αἴγυπτον Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως· ἡμέτερος δ' ἔπρεπε νὰ ᾖ. Καὶ ἔπειτα πρὸς βορρᾶν ἐν ἀνεξάρτητον βασίλειον, ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς εἰς τὴν ῥωσικὴν δύναμιν (1)».

Πρὸ τῆς ἐν Βάγγραμ μάχης μυστικὴ ἑταιρία συνέστη ἐν Παρισίοις, ἀδεία καὶ ἐμπυχῶσαι τοῦ Ναπολέοντος, μονομερῆ σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ἔτει 1810, καὶ 1811 πᾶσαι αἱ ἐν Γαλλίᾳ στρατιωτικαὶ ἑτοιμασίαι εἶχον περαιωθῆ, καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες τουφεκίων ἐστάλησαν πρὸς τοὺς ὀρεινοὺς κατοίκους τῆς Ἠπείρου, Πελοποννήσου, καὶ Μακεδονίας, μεθ' ὧν εἰς συνεχῆ εὗρίσκετο ἀλληλογραφίαν ἡ ἑταιρία. Αἱ ζωοτροφίαι, αἱ ἀποθήκαι, οἱ σταθμοὶ, αἱ τοπικαὶ δυνάμεις τῶν χριστιανῶν εἶχον καλῶς ὑπολογισθῆ καὶ διευθηθῆ ὑπὸ ἐμπείρων Γάλλων ἀξιωματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κωνσταντινούπολει, καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐλέγγοτο μάλιστα, ὅτι καὶ οἱ Σέρβοι ἦσαν ἑτομοὶ πρὸς ἐξέγερσιν. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ καὶ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ Γαλλο-Ἰταλικὸς στρατὸς εἶχεν ὀρίσθῃ πρὸς τοιαύτην κατὰ τῆς Τουρκίας ἐκστρατείαν, τὴν ὁποίαν ἐναυάγησεν ὁ

(1) Oeuvres Complètes de Napoléon, Stuttgart, 1822, tom. II, σελ. 8, 81, 353, 359, 360.— Louise Belloc, Bonaparte et les Grecs, Paris 1826, σελ. 377—Mémoires de Sainte-Hélène.

κατὰ τῆς Ῥωσσίας κηρυχθεὶς πόλεμος (1). Ἐν ἔτει 1814, τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ναπολέοντος, συνέστη ἐν Παρισίοις μυστικὴ ἑταιρεία, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν κηρύττουσα τὸν φωτισμὸν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, κύριον ἄλλως μέλημα ἔχουσα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Μέλη αὐτῆς ἦσαν ὁ κόμης Σουαζῆλ Γουφριέ, πρῶτον πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρόεδρος, ὁ Στέφανος Καταπὴ Μόσχος γενικὸς γραμματεὺς καὶ ταμίας, ὁ Γεώργιος Ζαλύχης ἀντιπρόσωπος τοῦ προέδρου. Ὁ Ζαλύχης μυσταγωγικῶς ὀνομάσθη *Ξεροδόχος*, τὸ δὲ κατὰσθημα *Ἑλληνογλωσσος Ξεροδοχείου*. Οἱ κατηχοῦμενοι ὠρρίζοντο ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς, ὅτι θέλουσι φυλάξει εὐλαβῶς τὸν μυστηριώδη σκοπὸν τῆς ἑταιρείας, ἐνεργούντες ὅλαις δυνάμεσι διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν αὐτῆς πρόβδον. Εἶχε δύο κώδικας ἐγγραφῶν, ὀνομαζομένους τὸν μὲν ἐσωτερικόν, τὸν δὲ ἐξωτερικόν. Ἐν τῷ πρώτῳ καταγράφοντο οἱ ἐν Παρισίοις διαμένοντες προσήλυτοι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ κατεχωροῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἐκεῖθεν διερχομένων. Εἰς πάντα προσήλυτον ἐδίδοτο, μετὰ τὸν ὄρκον, ὡς ἀρχαίων τοῦ συνταγισμοῦ, χρυσοῦν συμβολικὸν δακτύλιον, ὅπερ ὀνομάζετο χρυσόβουλλον, καὶ ἔφερε ἐγκυχαρμημένας δύο χεῖρας συνδεδεμένας, καὶ κύκλῳ τὰ ἐξῆς τέσσαρα κεφαλαιώδη γράμματα Φ Β Δ Α, ἀνγχινωσκόμενα οὕτω *Φιλίας Ἑλληνικῆς Δεσμὸς Ἄλυτος*.

Ὁ Μακεδὼν λεξιγράφος Ζαλύχης ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς ἑταιρείας ταύτης, ἀριθμούσης ὡς μέλη πολλοὺς φιλελλήνας (2), καὶ πολλοὺς

(1) Eugène De Genode, *Considérations sur les Grecs et les Turcs*. Paris 1821, σελ. 28.

(2) Μεταξὺ τῶν πρωτευόντων τῆς ἑταιρείας μελῶν συγκατηριθμεῖτο καὶ ὁ ἐκ Κορσικῆς Δημήτριος Κομνηνός, ἀξίῳ κληρονομικῶ ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιοσύματα, ὡς εἶπεν ἀπόγονος Δαβὶδ Κομνηνοῦ, τοῦ τελευταίου τῆς Τραπεζούντας αὐτοκράτορος. — Ἐν ἔτει 1781 ἑλληνικὴ πρεσβεία ἐλθοῦσα εἰς Παρισίους ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς συγχινηθεὶς ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῆς κοιτίδος ταύτης τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὑπεσχέθη τοῖς Ἕλλησι τὴν ζητούμενην βοήθειαν καὶ ἐπειδὴ τότε ἐθρολλεῖτο ἡ ἔξ αὐτοκρατῶν καταγωγὴ τῶν ἐν Κορσικῇ ἐκ Μάνης μετακησάντων Κομνηνῶν, ὁ ὑπουργὸς Βερζῆν (comte de Vergennes), εἰδημονέστατος τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων, διέταξε τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ διάσημον γενεαλόγον Σερῆν (Cherier) ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἔγγραφα. Ἀφ' οὗ δὲ οὕτως ἐπιστοποίησε τὴν πραγματικὴν ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ αυτοκρατορικοῦ οἴκου καταγωγὴν τοῦ Δημητρίου Κομνηνοῦ, λοχαγῶ τοῦ ἱππικοῦ, ὁ βασιλεὺς καὶ αἱ βουλαὶ ἐπιστοποίησαν (1783—1784) τὸ ἡγεμονικὸν τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Λουδοβίκος ἐνζήλωσ

ἐν Ἑλλάδι διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῆς προσκλητικῶν. Ὁ Τσακάλωφ, ἀποτελῶν μέλος αὐτῆς, ἐν ἔτει 1815 διερχόμενος ἐκ Βουκουρεστίου (1), κατήχησέ τινας, καὶ φθάσας εἰς Μόσχαν παρέλαβε συνεργὸν καὶ τὸν Νικόλαον Σκουφᾶν. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ἑλληνικὴ ἑταιρεία, ἀπολέσασα τὸν σπουδαιότερον τῶν υποστηρικτῶν τῆς, μετεφέρθη εἰς Μόσχαν, καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν γνωστὸν τίτλον *Φιλικὴ Ἑταιρεία* θαυμασίως διεργάσασα τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν (2).

Μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τοῦ σχοινοτενοῦς νὰ παραθέσωμεν πάσας τὰς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς κρίσεις τῶν κατὰ τὴν ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος περιελθόντων ἢ μὴ τὸ Τουρκικὸν κράτος ἄλλογενῶν συγγραφέων, περιοριζόμεθα εἰς τὴν τῶν ἐπιστημοτέρων ἀνάλυσιν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος ἔτους εἰς τῶν ἐξόχων τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν, ὁ Κ. Γουστάθος Ἐϊχθάλ, ὁ τοσοῦτον εὐγενῶς τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα συνδέσας μετὰ τοῦ περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης ζήτηματος, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Παρισίνῃ ἐφημερίδι « *Le Temps* » περισπούδαστον ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « ὁ Βολταίρος καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἐπὶ τοῦ 1770 ». Ἐκ τούτου δὲ ἀποσπῶμεν τὰς εἰς περικοπᾶς.

« Ἡ πρώτη ἀφύπνσις τῆς ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καθυδούσης Ἑλλάδος συνεκίνησε τὴν Εὐρώπην βαθέως, πολλῶν δὲ βαθύτερον συνεκίνησε τὸν γηραιὸν μαθητὴν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, τὸν ἐν Φέρνεῦ πατριάρχην, ὡς

εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασις, πλὴν αἱ μετ' ἄλλων αὐτῶν μυστικαὶ διαπραγματεύσεις τοῦ Δημητρίου Κομνηνοῦ, ὁ ἐν ἔτει 1786 κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος, καὶ αἱ πρόδρομοι τοῦ 1789 θύελλαι ἀπέτρεψαν τὴν ἐξ Ἀνατολῆς προσοχὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου μονάρχου. Ὁ ἐν λόγῳ Δημήτριος πρεσβυθεὶς ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΗ' εἰς βαβυλὸν ὑποστράγγου, καὶ ἐν ἔτει 1821 ἀποθανὼν ἐγκατέλειπεν ἕνα ἀδελφόν, τὸν Γεώργιον, ὅστις κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1829 ἀπευθίνας ὑπόμνημα εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον Ι', καὶ ἐν αὐτῷ ἀνακολῶν τὴν τε πρὸς τὸν ἀδελφόν του ὑπόσχεσιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', καὶ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἐξ αὐτοκρατορῶν καταγωγῆς του, ἔλεγεν, ὅτι παραιτεῖται τῶν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου δικαιωμάτων του ὑπὲρ τοῦ συναινέσει καὶ συνδρομῇ τῆς Γαλλίας ἐκλεγθησομένου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ ὑποχρῶσει κτηματικῆς ἐπιχορηγήσεως. (*Sur la Grèce, par le prince Georges Comnène. Paris Octobre 1831.*)

(1) Τὸν Τσακάλωφ διεῖλεθ' ἕτερον ἐν Βουκουρεστίῳ ὁ συμπατριώτης του Σερφεῖς Βρετῶν.

(2) Γ. Φιλέμονος, Λοκίμιον περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασις Ιόν. Δ' πρόλογ.

αὐτὸς ἑαυτὸν ἀπεκάλει συνήθως. Τὸ αἰσθημα τοῦτο ἀνευρίσκεται ἐν ἑκάστη γραμμῇ τῆς ἀλληλογραφίας του πρὸς τὸν Φρειδερίκον, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν Αἰκατερίναν. Μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ χαιρετίζει ὁ ἐπιφανὴς γέρον τὰ πρῶτα δείγματα τῆς παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος· τὰ πάντα κατ' αὐτὸν προανήγγελλον συνεπειᾶς βεβαιότητος. Μετὰ μεγάλης καὶ εἰλικρινοῦς χαρᾶς φαντάζεται βλέπων τὴν ἐπικειμένην πτώσιν καὶ τὴν προσεγγίζουσαν ἔξωσιν τῶν τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας βαρβάρων τούτων ἐχθρῶν, τῶν θηριωδῶν Τούρκων καὶ τοῦ σουλτάνου των, ὃν ἐν ταῖς ὥραις τῆς ἀεροφοσύνης του ἀπεκάλει μέγαρ *Moustaphân*. Ἄλλὰ καὶ ἡ δυσαρέστησις πάλιν τοῦ Βολταίρου δὲν ἦτο μικρά. Τὸν πόλεμον εἶχον ὑποκινήσει αἱ βραδιουργίαι τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, ἧτις ἀνεύρισκον ἐν τούτῳ ἀντιπερισπασμὸν τινα ὠφέλιμον εἰς τοὺς ἐν Πολωνίᾳ δυστυχεῖς πελάτας της, καὶ ἧτις διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου κατέστησεν ἀνεπανόρθωτον τὸν ὄλεθρόν των. « Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ (γράφει τῇ Αἰκατερίνῃ) πατάξατε τοὺς Τούρκους » μεθ' ὅλην τὴν πρὸς τούτους φιλίαν τοῦ ἐν Πολωνίᾳ ἀντιπροσώπου » τοῦ Πάπα· θριαμβεύσατε συγχρόνως κατὰ τοῦ Ἁγίου Πατρὸς καὶ » κατὰ τοῦ Μουφτῆ ». Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὁ Βολταῖρος ὅποια προσκόμματα παρενέβαλλεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πόθων του εἴτε ἡ εὐρωπαϊκὴ εἴτε ἡ ῥωσικὴ διπλωματία. Μάτην διὰ τῶν ὀρθῶν εἰρηγήσεων καὶ τῶν εὐλαβῶν ἱκεσιῶν του σπεύδει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν προσφιλῶν αὐτῷ Ἑλλήνων. Ἡ θυσία θὰ τελεσθῆ. Οὕτω τοίνυν ἀπὸ τῶν πρώτων περιπετειῶν ἀναφαίνονται ὡς περ ἐν μικρογραφίᾳ ὄλοι οἱ πόθοι καὶ ὄλοι αἱ δυσχερεῖαι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Τοιοῦτον ἐκηρύχθη κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τοιοῦτον ἀνεπτύχθη πεντήκοντα ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὸ 1821· τοιοῦτον μέχρι τινὸς παρίσταται καὶ σήμερον. Ἴδου ὁ λόγος δι' ὃν ἀποβαίνει μάλλον διαφέρουσα ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Βολταίρου καὶ τῶν προσηρμένων ἡγεμόνων. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὃ ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς εἰς Μεσόγειον κατάπλους τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ὑπῆρξέ τι μέγα καὶ καινοφανές. Σήμερον οὐδὲν τούτου φαίνεται ἀπλοῦστερον τῷ 1770 ἐνομίσθη ὅμως ἀνήκουστον τόλμημα. « Δὲν γινώσκω τὸ ἡμέτερον » μυστήριον (ἔγραφεν ὁ Βολταῖρος τῇ αὐτοκράτειρᾳ τῇ 30 ὀκτ. 1769) » ἀλλ' ὃ ἀπόπλους τοῦ στόλου σας ἐμβάλλει μοι θαυμασμόν. . . » εἶναι τὸ κάλλιστον ἔργον τὸ ἐπιχειρηθὲν μετὰ τοὺς χρόνους ταῦ » Ἀννίβα ». Τῇ 2 ἰαν. 1770 ἔγραφεν ἐκ νέου « μνησθῆναι ὅτι ὁ στός

ἂν ὁλος τῆς Ἰμ. Μεγ. σταθμεύει ἐν Port-Mahon καὶ δικάζεται ἐν
 ἂν καλλίτη καταστάσει. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ συγχαρῶ ὑμῖν. Ὁ Μου-
 ἂν σταφᾶς θὰ ἐκπλαγῆ βλέπων, ὅτι προσβάλλεται συγχρόνως ἀπὸ τε
 ἂν τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἐκεῖνος ὅς τις ἀγνοεῖ τί ἐστὶν Αἰ-
 ἂν γαῖον καὶ τί Εὐξείνος, ὡς τὸ ἀγνοεῖ ὁ μέγας βεζίρης του καὶ ὁ
 ἂν μουφτῆς του. Τοῦτο εἶναι ἀπλῆ ἀλήθεια· γνωστὸν ὑπάρχει, ὅτι
 ὁ τῆς Γαλλίας πρεσβευτῆς ἐμόχθησε πολὺ ἕως οὗ ἐξηγήσῃ εἰς τὸ
 Διδάκνιον, ὅτι εἰς στόλος ἠδύνατο νὰ καταβῆ διὰ τῆς μεσογείου ἀπὸ
 Κρονστάδης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε δὲν πρόκει-
 ται περὶ Ἑλλάδος. Ὁ Βολταίρος, καθ' ἅπερ αὐτὸς ἠμολογεῖ, δὲν ἐγί-
 νωσκε τὸ ἀπόρρητον. Ὁ στόλος κατέπλευσε τῇ 17 φεβρ. 1770 εἰς
 τὸν λιμένα Οἰτύλου τῆς Πελοποννήτου καὶ ἀμέσως ἡ ἐπανστάσις
 ἔλαθε μεγάλας διαστάσεις.

ἂν Οἱ Ῥώσοι κατέλαβόν τινας κόμας ἐπὶ τῆς παραλίας. Περὶ τὰ
 τέλη μαρτίου ὁ πόλεμος εἶχε προβῆ ἕως τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου.
 Τὰς εἰδήσεις ταύτης ἀνεκοίνωσε τῷ Βολταίρῳ ἡ αὐτοκράτειρα δι' ἐπι-
 στολῆς ἀπὸ τῆς 16/28 μαΐου, ἐπιλέγουσα ἂν δὲν ἀμφισβᾶλλω ὅτι ὁ
 ἂν σοι ἐμποιήσω χαρὰν... ἰδοὺ ἡ Ἑλλάς πρόκειται νὰ γείνη ἐλευ-
 ἂν θέραι. Βεβαίως πολὺ ἀπέχει τοῦ εἶναι ὅ,τι ὑπῆρξεν ἄλλοτε. Ἐν
 ἂν τούτοις χαίρομεν ἀκούοντες τοὺς τόπους ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν
 ἂν ἕναυλα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἐν τῇ ἡμετέρα νεότητι. Αἱ διαβε-
 βαιώσεις αὐταὶ ἦσαν ὀλίγον ψυχραὶ νοήσας τοῦτο ὁ Βολταίρος ἀπῆν-
 τησε τῇ αὐτοκρατείρῃ. ἂν Τὸ ὑμέτερον ἐν Ἑλλάδι ἐπιχειρήμα εἶναι
 ἂν ἀναντιρρήτως τὸ κάλλιστον τῶν ἀπὸ διαχιλίων ἐτῶν ἐπιχειρηθέν-
 ἂν των στρατηγημάτων. Ἀνάγκη πᾶσα ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ πληρέστατα.
 ἂν Δὲν ἐξαρκεῖ νὰ περιποιήσῃ ὑμῖν ἄπειρον τιμὴν... Ὅθι ἐθυσίαζον
 ἂν πᾶν ὅ,τι κέκτημαι ἐν τῷ κόσμῳ ὅπως ἴδω τὴν Ἰμ. Αὐτ. Μεγα-
 ἂν λειότητα ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου τοῦ Μουσταφᾶ... Δὲν ἀκούω πλέον
 ἂν νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς λεγομένης ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαναστάσεως.
 ἂν Ταῦτα πάντα ἐμποιοῦσί μοι παντοίας μερίμνας περὶ τῶν προσφι-
 ἂν λῶν μοι Ἑλλήνων καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων νικηφόρων ὅπλων, ἅτινα
 ἂν εἶναι οὐχ ἦττον εἰς ἐμὲ προσφιλῆ. Φρίττω ἀναλογιζόμενος ὅτι
 ἂν ἔσως ἡ κακοβουλία τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας θὰ βιάσῃ τὴν αὐτο-
 ἂν κράτειραν εἰς κατεσπευσμένην εἰρήνην. Φοβοῦμαι μήπως οἱ αὐτοκα-
 ἂν λούμενοι χριστιανοὶ ἡγεμόνες φρονοῦσι τὸ ἄστρον τοῦ βορρᾶ.
 ἂν Ἰπάρχοσι μυστήρια εἰς ἃ δὲν ἐπιτρέπεται μοι νὰ εἰσδύω· εἰάν

» ποιήσετε τὴν εἰρήνην πιστεύω, ὅτι αὐτὴ ἔσται ἐνδοξοτάτη· ἀλλὰ εἴ
 » θὰ ἀποβῶσιν οἱ πτωχοί μου "Ελλῆνες;" (ἐπιστολὴ 4 'Ιουλ. 1770).

» Ὁ Βολταῖρος ἐπέθυμι ἀληθινὴν σταυροφορίαν τοῦ βασιλέως τῆς
 Πρωσσίας, τῆς αὐτοκρατείας τῆς Αὐτρίας, καὶ τῆς αὐτοκρατείας
 τῆς Ῥωσσίας ἐναντίον τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος. « Τί θελκτικὸν
 » θέαμα τὸ βλέπειν δύο αὐτοκρατείας ἐλκούσας τὸν Μουσταφᾶν ἀπὸ
 » τῶν ὤτων καὶ ἀποπεμπούσας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν; » Ἀλλ' ἡ Αἰ-
 κατερίνα οὐχὶ εὐκόλως συγκινομένη διατηρεῖ τὴν κρείμαν αὐτῆς.
 « Ἀπὸ μόνων τῶν Ἑλλήνων ἐξήρτηται (λέγει) νὰ διενεργήσῃ τὴν
 » ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ προσφιλεῖς σοι Ἕλληνες ἐν πολλαῖς
 » περιπτώσεσι παρέσχον δείγματα τοῦ ἀρχαίου θάρρους των, οὐδα-
 » μῶς δὲ εἶνε πνεύματος ἄμοιροι (2 αὐγ. 1770). Ἄλλως ὅμως δὲν
 » θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἐκ τῆς εἰρήνης οἱ λεγῶνες τῆς
 » Σπάρτης ». Ὁ Βολταῖρος δὲν ἀρκεῖται εἰς ταῦτα.

» Ἡ ἀνησυχία του καταφαίνεται ἐν τῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς
 Πρωσσίας ἐπιστολῇ του. « Ἡ Πρόνοια (λέγει) ὅπως ταπεινώσῃ τὴν
 » ἀγερωχίαν μου θέλει ἵνα ἀναλάβῃ τὴν Ἑλλάδα οἱ Τούρκοι, ἢ
 » τοῦλάχιστον ἐπιτρέπει νὰ λέγῃσι τοῦτο αἱ ἐφημερίδες. Τὸ πρᾶγ-
 » μα προξενεῖ μοι λύπη βαθυτάτην. Οὐχὶ διότι κατέχω σπιθα-
 » μὴν τινα γῆν ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Κορίνθῳ· μόνον ἐν Ἑλβετίᾳ κατέχω
 » ὀλίγην γῆν. Δὲν ἤξεύριστε ὅμως ἑλίχην θὰ ἤθναόμην χαρὰν βλέ-
 » πων τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Δημοσθένους ἀπλη-
 » λαγμένους τοῦ ἀμαθοῦς πασᾶ. Θὰ μεθρημνεύστο ἑλληνιστὴ ἢ λαμ-
 » πρὰ ὑμῶν ἀνασκευὴ τοῦ Συστήματος τῆς Φύσεως καὶ θὰ ἐτυποῦτο
 » λαμπρότατα ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ Λύκειον (20 αὐγ. 1770) ».

» Ὁ Βολταῖρος ἄγων τὸ 74 ἔτος ἐγένετο προφήτης. Ἄγεται καὶ
 αὐτὸς ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀπάτης, ἐν ἣ ἄλλοτε συνίστατο τὸ μεγαλεῖον
 καὶ ἡ ἀτοπία τῶν παρ' αὐτοῦ τοσάκις σκωφθέντων ἑβραίων προφητῶν.
 Ἐκ τῆς διανοίας του ἐξῆλειφθη ἡ ἰδέα τοῦ χρόνου· τὸ δὲ μέλλον συγ-
 χέσται μετὰ τοῦ παρόντος. Ὅτι ἐπέθυμι εἶχεν ἐλπίσει νὰ τὸ εἶδῃ
 ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος τοῦ Sans-Souci δὲν συνεμερί-
 ζετο τὰς ἀπάτας καὶ τὰς μερίμνας τοῦ ἐν Φέρνεῦ πατριάρχου Ἀπο-
 κρίνεται λοιπὸν αὐτῷ, ὅτι οὐδὲν μὲν ἀκούει περὶ τῶν Ἑλλήνων· ὅτι
 τὸ ἐπικὸν αὐτοῦ (τοῦ Βολταῖρου) ποίημα *Henriade* ἀντικαθίστασε
 τὴν Ἰλιάδα, αἱ τραγωδίαι του τὰς τοῦ Σοφοκλέους, τὰ ἱστορικὰ
 συγγράμματα του τὰ τοῦ Θουκυδίδου, ἡ δὲ φιλοσοφία του εἶναι πολὺ

ἀνωτέρα τῆς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ζήνωνος »
 « Περὶ δὲ τῆς μοιροκρατίας τῆς κυβερνώτης τὰ συμβάντα (ὡς ἰσχυ-
 » ρίζεται ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συστήματος τῆς Φύσεως) ἀγνοῶ πότε
 » αὕτη θὰ ἐπενέγκῃ ἐπαναστάσεις ἐνδεχομένας νὰ ἐξαναστήσῃσι τὰς
 » ἐπιστήμας, αἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶναι τεθαμμένα ἐν τοῖς τόποις
 » ἐκείνοις τοῖς δεδουλωμένοις καὶ τοῖς ἐκπεσοῦσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας
 » αὐτῶν λαμπρότητος (26 Σεπτ. 1770) ». « Οἱ Ἕλληνες, ὑπὲρ ὧν
 » τοσοῦτον ὑμεῖς ἐνδιαφέρεσθε, τοσοῦτον ἀπεδειλίασαν, ὥστε εἶναι
 » ἀνάξιοι ἐλευθερίας ». Τελευταῖον ὁ Φρειδερίκος οὐχὶ ἀνευ λόγου
 ἀναμεινῆσκει τὸν Βολταῖρον τὰς εὐφραδεῖς τῶν φιλοσόφων διαμαρτυ-
 ρήσεις τῆς εἰρήνης· ἀλλ' ἐν τῇ πρακτικῇ τὰ τῆς εἰρήνης εὐεργετήματα
 ἐξαγοράζονται μόνον διὰ πολλῆς ὑπομονῆς καὶ ἀνοχῆς. Ἄλλως δὲ
 οἱ Τοῦρκοι κέκτηνται τινα καλὰ ἰδιώματα, ἐάν μὴ ἄλλο, τὸ φρουρεῖν
 τοῦλάχιστον τὰ Ἱεροσόλυμα.

• Τελευταῖον μὲν μαρτίῳ 1771 λέγει τάδε· « Πρεπωδέστερον
 » τῇ ἀγαπητῇ συμμάχῳ μου θὰ ἦτο νὰ δώσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν
 » Εὐρώπην μᾶλλον ἢ νὰ ἀναφλέξῃ γενικὴν πυρκαϊάν. Βεβαίως ἢ
 » εἰρήνη θὰ γίνῃ· ὁ Μουσταφᾶς θὰ ἀποτίσῃ τὰς δαπάνας, ἢ δὲ Ἐλ-
 » λὰς θὰ ἀποβῇ ὅτι ἂν δυνηθῇ ».

• Ὁ Βολταῖρος δὲν παύεται παρακαλῶν τὴν Αἰκατερίναν. Τῇ 14
 Σεπτ. 1770 διατρανοῖ πρὸς αὐτὴν ὅλον τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν
 διάνοιάν του. « Οἱ εὐχόμενοι τῇ Ὑμ. Μεγ. ἀνευροπολήσεις, θὰ περιέλ-
 » θωσιν εἰς δεινὴν σύγχυσιν. Καὶ διὰ τί εὐχονται αὕτη δυστυχῆ-
 » ματα ἐν ᾧ ἐκδικεῖ τὴν Εὐρώπην; Ὑπάρχουσι προφανῶς ἄνθρω-
 » ποι μὴ θέλοντες νὰ λαλή τις ἑλληνιστί. Ἐπειδὴ ἐάν ἡ Ὑμ. Μεγ.
 » ἦτο αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ταχέως θὰ ἀνίδρυσεν
 » ὠραίαν ἑλληνικὴν ἀκαδημίαν. Θὰ συνετάσσετο μία Αἰκατερινιάς.
 » Ἄλλοι καλλιτέχναι, ὡς ὁ Ζευξίς καὶ ὁ Ἀπελλῆς θὰ ἐκάλυπτον τὴν
 » γῆν διὰ τῶν ὑμετέρων εἰκόνων. Ἡ πῶσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κρά-
 » τος θὰ ἐξυμνεῖτο διὰ στίχων ἑλληνικῶν. Αἱ Ἀθῆναι θὰ ἦσαν μία
 » τῶν ὑμετέρων πρωτεύουσῶν. Πάντοτε οἱ ἔμποροι τοῦ Αἰγαίου θὰ
 » ἦτον ἑλληνικὰ διαβατήρια. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ ἀπέδαινε
 » γλῶσσα καθολικὴ ». Ἡ προφητεία αὕτη ἐπανελήφθη παρ' ἄλλων
 ἕνα αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα μετὰ τὸν Βολταῖρον, διςσαφηνίσθη δὲ ἀρ-
 κούντως καὶ ἐν ταῖς στίλαις τῆς παρούσης ἐφημερίδος. Τὰ αὐτὰ φρο-
 νοῦσι πάντες οἱ ἀρχολογῆντες εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο· τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ

ἀνεγεννήθη ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ πανταχοῦ τῆς ὑψηλῆς καθιερώθη ἡ κλασικὴ ἐκπαίδευσις, ἀφ' οὗ ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταδηλοῦται ἡ ἀνάγκη μιᾶς γλώσσης διεθνoῦς ἐπαρκoῦσης εἰς τὰς ὁσημέραι πολυπλασιαζομένης διεθνεῖς σχέσεις, δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τί ὑπολαμβάνεται φαντασιώδης καὶ δυσεφάρμοστος ἡ ἰδέα ἢ ἐνεποίησε τῷ Βολταίρῳ τὸ θέαμα τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. "Ὅτε πρῶτον ἐξεδήλωθη ἡ ἰδέα αὕτη ἐφάνη βεβαίως μᾶλλον παρακεκινδυνευμένη ἢ νῦν. Ἡ Αἰκατερίνα ἔγραψε τῷ Βολταίρῳ μετὰ τινος εἰρωνείας « παρατηρῶ ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἦναι καιρὸς νὰ μεταβῶ » εἰς τι πανεπιστήμιον ὅπως μάθω τὴν ἐλληνικὴν . . . ἐν τούτοις » ὁ Ὀμηρος μεθερμηνεύεται ῥωσσιστὴ. Ὅπωςδὴποτε εἶναι μία καλὴ » ἀρχή. Κατὰ τὰς περιστάσεις θὰ ἴδωμεν ἐάν ἦναι ἀνάγκη νὰ πο- » ρευθῶμεν μακρότερον » (6/18 ὀκτ. 1770). « Ἐάν οἱ "Ἕλληνας εἶ- » χον σταθῆ ἄξιοι πάντων ὅσα ἐπράξατε ὑπὲρ αὐτῶν (γράφει τῇ » αὐτοκρατεῖρα μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἡσλοποννήσου) ἡ ἐλληνικὴ » γλῶσσα θὰ ἦτο σήμερον γλῶσσα καθολικὴ. Ἡ ῥωσσικὴ γλῶσσα » θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τῆς (προστίθῃσιν ὁπωσοῦν εἰρωνευό- » μενος καὶ αὐτός) ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι γέρον ἵνα μάθω τὴν γλῶσσαν » τοῦ Ὑμ. κράτους (σεπτ. 1772) ». Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐξεδήλωσε καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας. Οὔτε ἀπλῆ λοιπὸν φαντασία ἦτο οὔτε στιγμιαία ἐμπνευσις, ἀλλὰ προεσκευασμένη πρόνοια καὶ νέον δείγμα τῆς εὐτόλμου καὶ πρακτικῆς ὀρθοφροσύνης του. Πρὸς τούτους ὁ Βολταίρος ἐπόθει Ἑλλάδα ἀνεξάρτητον καὶ ἐλευθέραν, οὐχὶ ἐπαρχίαν ῥωσσικὴν, ὡς ἤθελέ τις συμπεράνει ἐκ τῶν πρὸς τὴν Αἰκατερίναν λόγων του « αἱ Ἀθῆναι θὰ ἦσαν μίξ τῶν πρωτεουσῶν τῆς ». Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ὡς περὶ ἤσθιάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ διασεδιάσῃ πᾶσαν περὶ τούτου ὑποψίαν ἐπιστέλλει τῇ αὐτοκρατεῖρα τὰδε. « Ὅποτε ἐλάλουν περὶ εἰρήνης φοβοῦμενος αὐτὴν, ὅποτε ἔλεγον ὅτι » Ὑμεῖς θὰ ὑπηγορεύετε τοὺς ὄρους τῆς πολὺ ἀπειχον τοῦ φαντα- » σθῆναι ὅτι ἡ Ὑμ. Μεγ. ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλίπη τοὺς ἀνδρείους » τούτους Σπαρτιάτας. Μὴ γένοιτο νὰ ὑποπτευθῶ τὸ τοιοῦτον! » Ἀλλὰ μετὰ τοσαύτας νίκας δὲν πρόκειται νὰ ποιῆσῃ τις ὅπως » εὐρωσιν αὐτοὶ χάριν παρὰ τῷ ἀγρίῳ δεσπότη των' καιρὸς εἶναι » νὰ μὴ ἔχωσιν ἄλλον δεσπότην ἢ τὴν προστατίδά μου ἡ μᾶλλον » νὰ ἦναι ἐλεύθεροι ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς ».

Ἐν ταῖς ἀδιελπίστοις ταῦταις ἐσχάταις καὶ προσπαθείαις ὑπὲρ

τῆς Ἑλλάδος ἀνευρίτκομεν τὴν αὐτὴν ἔμπνευσιν, ἥτις ἀνέδειξε τὸν τὸν ἐν Φέρνευ πατριάρχην ἀπολογητὴν τῶν Καλάς, τῶν Σιρβέν, καὶ τοῦ Λαβάρ. Ἡ αὐτὴ ὑπάρχει φρίκη τῆς καταπίσεως καὶ τῆς θρησκευμανίας, ἡ αὐτὴ δίψα τῆς δικαιοσύνης, ὁ αὐτὸς ἔρωσ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἡ Ἑλλάς παρασυρθεῖσα τότε ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς εἰς πρόωρον ἐπανάστασιν, ὅν ἦτο ἐτοιμὴ νὰ λάβῃ τὰς τύχας ἃς προώριζεν αὐτῇ ὁ Βολταίρος. Ἐχρηζεν αὐτὴ πεντακονταετοῦς ἐργασίας βιομηχανικῆς καὶ ἐμπορικῆς, ἀναπτύξεως ναυτικῆς, καὶ παιδείας, ἥτις προητοίμασε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἐξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν τῆς καὶ κατέστησεν ἀπὸ τοῦδε ἀκαταμαχῆτους τὰς συνεπείας τῆς.

« Ἐάν σήμερον μετὰ αἰῶνα ἀνῆρχετο ὁ Βολταίρος εἰς τὴν γῆν θὰ ἐχαιρέτιζε τὰς Ἀθήνας, οὐχὶ ὡς πρωτεύουσαν ῥωσικῆς ἐπαρχίας, ἀλλ' ὡς κράτος ἀνεξάρτητον ('). »

(') Κλειῶ, ἐφημ. Τεργέστης, ἀριθ. 404.—Εἰς ταῦτα ἐπιπροσιθέμεθα καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1770 ἡ Αἰκατερίνα ἔγραψε τῷ Βολταίρῳ, « Οἱ Ἕλληνες, οἱ Σπαρτιάται, μεγάλως ἐξεφολίσθησαν ἀγαπῶσι τὴν ἀρπαγὴν μᾶλλον ἢ τὴν ἐλευθερίαν. Διὰ παντός δὲ ἀπολεσθήσονται ἐν μὴ ὠφελιθῶσι τῶν διαθέσεων καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ ἥρωος (!) τὸν ὁποῖον ἔστειλα αὐτοῖς ». Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Βολταίρος ἔγραψεν αὐτῆς. « Ἐάν συνομολογήσητε τὴν εἰρήνην εἶμαι ὑπερβέβαιος, ὅτι θέλει εἶσθαι ἔνδοξος... Ἀλλὰ τί θὰ γίνωσιν οἱ δυστυχισμένοι μου Ἕλληνες; Τί θέλουσι γίνει οἱ νέοι τῆς Σπάρτης λεγεῶνες; Ἀναμφιβόλως θέλετε ἀνανεώσει τοὺς Ἰσθμικοὺς ἀγῶνας, ἐν οἷς οἱ Ῥωμαῖοι διὰ δημοσίου ψηφίσματος ἀνεκέρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων. Ταῦτα θέλει εἶσθαι τὸ ἐνδοξότερον τοῦ βίου σας πατόρθωμα ». Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἐπομένου ἔτους ἐπανελάμβανε. « Ἐάν, ἀφοῦ λάβητε τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον, δώσητε εἰς τὸν Μουσταφᾶν τὴν εἰρήνην, τί θὰ γίνῃ ἡ δυστυχῆς μου Ἑλλάς; τί θὰ γίνῃ ὁ ὠραῖος οὗτος τόπος τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Σοφοκλέους; Μετὰ πάσης εὐχαριστήσεως ἀφίνα τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, διότι οἱ βέρβεροι οὗτοι ἐπλάσθησαν διὰ τὸν τόπον τοῦ Ἐζεκκιελ, τοῦ Ἥλια, καὶ τοῦ Καΐφα. Ἀλλὰ πάντοτε ἐποδύνας θὰ λυκοῦμαι βλέπων τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν μεταβεβλημένον εἰς ἀλογοποιστραν, καὶ τὸ λυκεῖον εἰς σταῦλον ». Ἡ Αἰκατερίνα ἔγραψεν ἀπαντῶσα. « Ἐάν ἡ προσφιλὴς σοι Ἑλλάς ἐνῆργει μετὰ τόσης ἀνδρείας, μεθ' ὅσης καὶ ὁ αὐθύντης τῶν Πυραμίδων (Ἀλήμπεης) ἤθελε παρεῦθε παῦσει τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ νὰ ἦνε ἀλογοποιστρα, καὶ τὸ λυκεῖον σταῦλος ». Περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραψεν ὁ Βολταίρος. « Κολακεύομαι μαθὼν, ὅτι ὁ Κ. Ὀρλώφ εἶναι κύριος τῆς Εὐδοίας. Τοῦτο μ'εὐελεπίζει καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὸς ἃς ἀείποτε προσηλοῦμαι, χάριν τοῦ Σοφοκλέους, Εὐρείδου, Μενάνδρου, καὶ τοῦ γηραιῷ Ἀνακρέοντος, τοῦ συναδέλφου μου. » Διὰ τῆς ἐξῆς δὲ πρὸς τὴν Αἰκατερίναν στιχηρᾶς ἐπιστολῆς του ἀποκαλεῖ τοὺς μὴ λαβόντας ὑπὲρ τῆς ἐπανάστασεως μέρος Ἕλληνας χυμπερπεῖς βραδουροῦς.

Les descendants d'Hercule et la race d'Homère

Ευγένιος ὁ Βούλγαρις ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος χειροτονηθεὶς ἐποίησεν ὡδὴν εἰς Αἰκατερίναν, ἑλληνορωσιστὶ ἐν Μόσχῃ δημοσιευθεῖσαν (1775) (1). Ἐν ταύτῃ ἐξυμνῶν καὶ τὴν ἐν Αἰγαίῳ κατάβασιν τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου, τελευτᾷ προφητικῶς περὶ τῆς τλήμονος πατρίδος ἀναφωνῶν.

... "Ἄσπε παραβάντες τάχα κ' ἐκπεσοῦνται:

Ἑλλάδος ἄρδην.

Πῶς γάρ; ἢ σφῆς παιπαλόεντες αἰέν,

Ἐνθ' ἄρ' Αἴμου ἠλιθίων κορύμβων,

Ἐνθα δ' αὖ ἀγάρρῳος ὀκλῆς Ἑλλης

Στείλο σάωσεν;

sans cœur et sans esprit couchés dans la poussière,
à leurs divins aïeux craignant de ressembler,
sont des fripons rampans, qu'un aga fait trembler.

Περὶ τούτου δὲ εἶνε καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τυπογράφου προσνεχόντα αὐτῷ ἀνετίκτον περὶ Στρατιωτικῆς Τακτικῆς, περὶ ἧς καὶ ὁ γνωστός τοῦ Ἑλλησπόντου ὄχρωτος Γάλλος τότε εἶχε γράψει.

Alex de Belzebuth détestable libraire,
portez votre tactique au chevalier de Tott,
qui fait marcher les Turcs au nom de Sabaoth.
C'est lui qui des canons couvrant les Dardanelles
à tuer les chrétiens instruit les infidèles.

Ἡ τελευταία τοῦ Βολταίρου πρὸς τὴν Αἰκατερίναν ἐπιστολὴ (5 Δεκεμβρίου 1777) περιέχει τὰ ἐξῆς. « Ἦθελον νὰ προταθῆ βραβεῖον διὰ τὸν ἐφευρέτην τοῦ ταχύτερου καὶ ἀσφαλετέρου μέσου πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων εἰς τοὺς τόπους ὅθεν ἦλθον. Ἀλλὰ πιστεύω πάντοτε, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο ἐπιφυλάσσεται διὰ τὸ πρῶτον ὄν τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ὅπερ καλεῖται Αἰκατερίνα Β'. Ἦπίτοιμαι εἰς τοὺς κόδας αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἀγωνίᾳ μου ἀνακράζω, ἀλλὰ ἄ, ἀλλὰ ἄ, Αἰκατερίνα βεζούλ ἀλλᾶ ἄ! » *Oeuvres complètes de Voltaire (Correspondance)*— Οὐχ ἦρτον δὲ ἀξιοσημείωτοί εἰσι καὶ αἱ ἐξῆς περὶ Ἑλλάδος κρίσεις τοῦ βιογράφου τοῦ Βολταίρου Τυργῶ. « Κατακρίνεται ὡς ἄδικος ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος· πλὴν δύναται νὰ ἦνε ἄδικος κατὰ μιᾶς ὀρθῆς ληστῶν κρατούντων εἰς τὰς ἀλύτους λαῶν, καθ' οὗ ἡ ἀπληροσθα θρησκεία αὐτῶν ἐπιδαψιλεύει τόσας ὕβρεις; Ἄς ἐπανέλθωσιν οἱ βάρβαροι εἰς τὰς ἐρήμους των, ἐξ ὧν ἡ ἀδυναμία τῆς Εὐρώπης ἐπέτρεψε νὰ ἐξέλθωσι. Τέλος πάντων δὲ ἡ πατρίς ἐκείνων πρὸς οὐς ὀφειλομεν τὰ φῶτα, τὰς τέχναις, καὶ αὐτὰς τὰς ἀρετὰς μας ὡς παύση ἀτιμαζομένη διὰ τῆς παρουσίας λαοῦ, τὸ ἄνιμα τῆς μαλθακότητος κακὰ συνεννοῦντος ἐπὶ σκληρότητι τῶν ἀγρίων λαῶν. »

(1) Ἐν τῇ πρὸς τὴν Αὐτοκράτειραν εὐχαριστηρικῇ αὐτοῦ προσκληθῆ ὁ Ευγένιος λέγει καὶ ταῦτα. « Θρόνος τῶρα Ἀρχιεπισκοπικὸς συνιστάμενος, μάνδρα νεαρὰ εἰς ὑποδοχὴν τῶν προσφενόντων λογικῶν προβάτων, ἀναμέσον ἢ κατέναντι τῶν ἀγρίων λύκων ἰσχυρῶς περιφρατταμένη. Ἡ Κιβωτὸς μεταξὺ τῶν ἀλλοφύλων προσκουρευμένη ἔσται καὶ ὁ Δαγὼν πρὸ τῆς Κιβωτοῦ πίπτων ἐθλίωσ, καὶ ἑλασινῶ; συντριβόμενος. »

Ἐκγόνων, ἄ! πῶς λελάθειτο Ἕλλη;
 Πῶς δ' ἀπ' Αἴμου ἔμμεναν ἀνδιχ' υἱος,
 Ἄρθισίη, καὶ Βορέης τετλαίεν;
 Νωλεμὲς αἰεὶ;

Ὅτι αἰσιμόν γε τέκη ἀμίρσαν,
 Ἐς διαμπερὲς, λάχος οἷς πατρῶον,
 Σπέρμα μὰψ δ' ὀθνήϊον ἀμφιδάλευν.
 Ὅτι κατ' αἴσαν.

Σπέρμα θηρῶν αἰμοχαρῶν τε φέρθειν,
 Αἰουλουργέων τε, ἀναραίων τε.
 Τῶν θ' ὕβρις, βίη τε, σιδῆρέον δε
 οὐρανὸν ἔκει.

Μὴ γὰρ ἀσπερχὲς θέμις ἐγκοτῆται;
 Μὴ ὕπνον δ' ἀκείρονα τόν δ' ἰαύσει;
 Ὅψι γοῦν ὑπέρβιον οὐδὲ λείσσει
 Τούρκιον ὕβριν;

Ὅψιθ' ὕβριν δυσμενέων Τυράννων
 Ἐς τέλος Δίκη. Χέρας ἀσχήτους δὲ
 Σὺν τε θραύσει μᾶστιν ἀτὰρ βραεῖαν
 Συγκατεάξει.

Τούς δ' ἀπωσείται πάρος ἤχι ναῖον,
 Ἡμῖν ἔνθα Καυκασίων σιλάων,
 Ἡδὲ τ' ἔνθα Ἀβραβίτης πετρῆης
 οὐρεα μακρά.

Ὅτι κομπέω παρὰ καιρὸν οὕτως.
 Οὐδὲ Πυθῶ μ' ἀπύει· ἀλλὰ μ' ἔλπει,
 Ἴδδε ἡ Δίκη, τάδε ὡς ἐσέεται.
 Οὐκ ἀτέλεστα.

Δὴ πότ'; Ἄλλ' ἐν γούνασι ταῦτα κεῖται
 Ζητῶς, Ἀδράστεια παρ' ᾧ ἔδρευει,
 Ἢ τίως περ κατ' δ' ἀλιτροὺς κηάνει.

Ὁ ἐπὶ τῆς ῥωσσιακῆς κατοχῆς ἐνεργήσας τὰς ἐν Αἰγαίῳ πολυθρῦλλῆ-
 τούς ἀνασκαφὰς κόμης Πάσχ Κρίνεν, πικρῶς ἐλέγχων τῶν νησιωτῶν
 τὴν ἀμάθειαν, λέγει ὅτι κατ' οὐδὲν οὗτοι δύνανται νὰ παραβληθῶσι
 πρὸς τοὺς ἐνδόξους προγόνους των (1). Μετ' ὀλίγα δ' ἔτη εἰς τῶν

(1) « Anche i popoli che oggidì abitano quell'isole sono d'indole affatto di-
 versa da quella de' Greci antichi. In quelli se venerano dei maestri in ogni
 scienza et in ogni arte; in questi si compagne una generale ignoranza. Né
 ciò dee far maraviglia, imperocchè perduta fra questi l'idea della loro gran-

συμπατριωτῶν τοῦ Κρίνεν, ὁ παραδοξολόγος Πάουβ (Pauw) δημοσιεύσας φιλοσοφικόν τι σύγγραμμα ⁽¹⁾, διέχυσεν ἐν αὐτῷ ὅλην τοῦ μισελληνισμοῦ τὴν χολὴν ἰσχυρισθεὶς, ὅτι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπάρχουσι. Τὰς παραδοξολογίας ὅμως τοῦ Ὀλλανδοῦ φιλοσόφου δι' ἀναντιρρήτων ἀποδείξεων ἀνέτρεψαν πολλοὶ, καὶ ἰδίως ὁ Γάλλος Σοννίνης. Οὗτος, μέλος ὢν διαφόρων σοφῶν ἑταιριῶν, καὶ διαταγῆ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' καὶ συγκατανεύσει τοῦ σουλτάνου περιελθὼν τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἑλλάδα (1777—1780), μεγάλως ἐξετίμησε τὰ προτερήματα τῶν Ἑλλήνων, περὶ ὧν ἐκφράζεται οὕτω.

« Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκφυλισθέντος τούτου λαοῦ (τῶν Αἰγυπτίων), καὶ τοῦ ἔτι κατοικοῦντος τοὺς ὠραίους τῆς Ἑλλάδος τόπους. Ἰπ' οὐρανὸν καθαρὸν, ἐν ἀτμοσφαιρᾷ ὑγιεῖ, συγκεκρασμένη, καὶ ἐμπεφορημένη ἐκ τῶν μᾶλλον ἠδυσπνῶν ἀναθυμιάσεων, ἐπὶ ἐδάφους ὑπὸ τῆς φώσεως προικοδοτηθέντος δι' ἀενάου ἕαρος, ἀναμφιβόλως προσδοκᾷ τις ν' ἀπαντήσῃ εὐτραπελίαν ἡθῶν καὶ ἡδύτητα χαρακτήρος. Ὅμιλῶ περὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων αἱ γενεαὶ ἀδικόπως διαδέχονται· διότι ὁ ἀγροίκος καὶ ἄγχιος ἄρπαξ δύναται διὰ τῆς βλακώδους ἀγριότητός του νὰ βεβηλώσῃ τὸ εὐτυχέστερον κλίμα, τὴν μᾶλλον διαγελωσαν γῆν, ἀπαιτοῦνται ὅμως πολλοὶ αἰῶνες μέχρις ὅτου ἡ ἐπίρροια αὐτῶν συγκεράσῃ τὴν τραχύτητα τῶν κλίσεων αὐτοῦ.

« Ὁ κατοικῶν τὰς θελκτικὰς ταύτας χώρας Ἑλλῆν ἔχει ὠραῖον ἀνάστημα, φέρει τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην, τὸ σῶμα εὐθύ καὶ μᾶλλον

dezza, abbattuto et avilito l'animo in ciascuno individuo, e combattento con l'indigenza e la miseria, doveano necessariamente vedersi cambiati ancora gli antichi costumi.» Descrizione dell'Arcipelago, σελ. 17.

Ἐκ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Κρίνεν ἀφορμὴν λαβὼν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναποκρίτης μιᾶς Γαλλικῆς ἑφημερίδος ἔγραψε τὰ ἔξης περὶ Ἑλλήνων. « Μ' ὅλον τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διετήρησεν αἰσθημα ὑπερηφανείας, δι' οὗ διακρίνεται ἀπὸ τῶν ἄλλων. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ἀνεπέλει τίς πάλαι λαμπρόθονα, δυστυχῶς ὅμως σήμερον περιήλθεν εἰς τὴν πυχλοτέραν ἀμάθειαν. Ὁ χρόνος κοῦ ἀφῆρεσε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ τί ἦτο, καὶ ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ἀμάθεια, καὶ ἡ δουλεία ἀπέμειναν τὰ μόνα χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ. Ὅλα σχεδὸν τ' ἀρχαῖα μνημεῖα ἐκρημνίσθησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, μετ' αὐτῶν δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν δόξης. Ἐάν ἡ γῆ περικλείῃ εἰσέτι τινὰ ἐν τοῖς κόλποις τῆς, οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἀγνοοῦσιν διὰ ποδοπατοῦσιν τὴν τέφραν τῶν προγόνων του.» Mercure de France, Avril 1773, II vol. σελ. 181—182.

(1) Recherches philosophiques sur les Grecs, 1789.

ἄπισθοκλινές, καὶ εἶναι εὐγενῆς ἐν τῇ στάσει, εὐτράπελος ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, καὶ ἔλαφρός εἰς τὸ βᾶδισμα. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ εἰσι πλήρεις ζωηρότητος, ἡ παρῴσσια αὐτοῦ εἰλικρινής, ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἐπαγωγός. Καθάριος καὶ κομψός ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ, ἔχει τὴν καλαισθησίαν τοῦ στολισμοῦ, ὡς καὶ παντὸς ὥραίου. Ἐνεργητικὸς, ἐργατικὸς, ἐπιχειρηματίας, εἶνε ἐπιδεκτικὸς πρὸς σύλληψιν μεγάλων πραγμάτων. Ὁμιλεῖ μετὰ στομιουλίας, καὶ ἐξηγεῖται μετὰ θερμότητος γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν, καὶ καταπλήττει διὰ τῆς φυσικῆς τοῦ εὐγλωττίας. Ἀγαπᾷ τὰς τέχνας, χωρὶς νὰ τολμᾷ καὶ νὰ τὰς καλλιεργῇ, ἔνεκα τοῦ βαρύνοντος ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ σιδηροῦ ζυγοῦ. Εὐθύς καὶ πανοῦργος ἐν τῷ ἐμπορεύεσθαι, ἔχει καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κυριώδη τοῦ ἐπιτηδεύματος τούτου βάσιν. Ἄλλ' ἐὰν ἐν τῷ σημερινῷ Ἑλληνι ἀνευρίσκονται πολλὰ τῶν πλεονεκτημάτων τῶν περικοσμούμεντων τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ προγόνων, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν καὶ τὸ, ὅτι ἡ δεισιδαιμονία, θυγάτηρ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλείας, ἀμαυροῖ, κατὰ τι τὴν λαμπρότητα αὐτῶν, συνάμα δὲ μὴ ἀναγνωρίσωμεν ἐν αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἀστάθειαν, καὶ εὐκαμψίαν, τὴν ἐπιτόλαιον πίστιν, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ πολυμήχανον ἐκεῖνο πνεῦμα τὸ παρεμφερές τῇ ἀπιστίᾳ, ἐρ' οἷς οἱ τῆς ἀρχαιότητος Ἑλληνες καταγορήθησαν.

Ἄλλ' ἡ εὐστροφία αὕτη τοῦ χαρακτῆρος εὐτυχῶς δὲν ἐπεκτείνεται, ἢ τοῦλάχιστον λίαν ἐξησθενημένη εἶνε, καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν τῆς αὐτῆς χώρας. Αἱ Ἑλληνίδες ἐν γένει διαπρέπουσι διὰ τὸ εὐγενές καὶ θελκτικόν των ἀνάστημα, καὶ διὰ τὸ μεγαλοπρεπές τῆς στάσεως. Τὰ ὑπὸ τῆς ὠραιότητος ἰχνογραφούμενα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου των ἀντανακλῶσι τὰ ζωηρὰ καὶ βαθέα τῆς αἰσθητικότητος πάθη. Ἡ γαλήνη τῆς μορφῆς των ἐξοικονίζει τὴν ἀξιοπρέπειαν, ἐστερμημένη τῆς ψυχρότητος καὶ τῆς ἐπιτετηδευμένης σοβαρότητος. Εἰσὶν ἀξίεραστοὶ ἄνευ ἀξιώσεως, εὐπρεπεῖς ἄνευ σοβαρότητος, θελκτικαὶ ἄνευ ἐπιτηδεύσεως. Ἐὰν εἰς τὰ λαμπρὰ ταῦτα προτερήματα προστεθῇ καὶ τὸ ὕψος τῶν ιδεῶν, ἢ περὶ τὴν ἔκφρασιν ζέσις, αἱ ὁρμαὶ ἀπλῆς καὶ ἀφελοῦς εὐγλωττίας, ἥτις θέλγει καὶ προσελκύει, ἢ περὶ τὰ προσφιλῆ ἀντικείμενα ἄκρα ἀφοσίωσις, ἢ περὶ τὰ καθήκοντα ἀκρίβεια καὶ πίστις, λαμβάνει τις πλήρη ιδέα περὶ τῶν προνομιούχων τούτων ὄντων, δι' ὧν ἡ φύσις ἐν τῇ γεννησιδιωρίᾳ τῆς ἐκάσμενης τῆν γῆν, καὶ ἅτινα δὲν σπανίζουσιν ἐν Ἑλλάδι. Τὸ πνεῦμα

τῶν ἀριστοτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος ἠδύνατο εἰσέτι νὰ ἐκλέξῃ ἐν-
ταῦθα πολλὰ καλλονῆς πρότυπα.

• Ὅτι περὶ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων εἶπον ὅπως ἀντίκειται πρὸς
τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Πάουβ γραφέντα. Δύσκολος ἡ ὑπαρξὶς παρομοίας
αἰσθημάτων ἀντιθέτως μεταξὺ τοῦ ἐκτιθεμένου πᾶν ὅ,τι εἶδε περιη-
γητοῦ, καὶ τοῦ σοφοῦ, ὅστις ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ σπουδαστηρίου του
ἰσχυρίζεται, ὅτι κάλλιον παρετήρησεν ὅ,τι δὲν βλέπει. Ἐλαυνόμενος
ὑπὸ τῆς ἥκιστα φιλοσοφικῆς μανίας τοῦ ἀπαρρίπτειν τὰ πρὸς τὸ
σύστημά του ἀντιδοξοῦντα γεγονότα, ὁ κ. Πάουβ ἀναγνωρίζει μόνον
ἐκεῖνα ἐφ' ἧν δύναται νὰ στηριχθῇ, συνοδεύων καὶ ταῦτα μετὰ σχολίων
εἰδικῶν καταδεικνυόντων τὴν ἐπιμέλειαν μᾶλλον παρά τὴν ἀκριβείαν
τοῦ γράψαντος.

• Ἀφοῦ ἀπεσόβησε πᾶν τὸ μὴ συνᾶδον πρὸς τὴν γνώμην του, καὶ
πικρότατα ἐπέκρινε συγγραφεῖς ἀξιοσεβάστους, ὁ κ. Πάουβ ἀνοίγει
ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν φαντασίαν του, καὶ διὰ μαρτυριῶν ὑπό-
πτων, καὶ παρατόλμων ἀποφάνσεων, παρισταμένων ὡς ἀληθειῶν
ἀκαταμαχῆτων, ἀγωνιᾷ νὰ καταστρέψῃ πάσας τὰς παραδεδεγμένας
ιδέας καὶ τὰς ἤττον ἀμφιβόλους παρατηρήσεις. Ἀκούων τις αὐτὸν δὲν
δύναται νὰ εὕρῃ ἐκφράσεις ἐξεικονίζουσας τὸν ἐξευτελισμὸν, εἰς ὃν
ἐξ ἰδίων ἀμαρτημάτων περιέπεσαν νῦν οἱ Ἕλληνες. • Ὁ λαὸς οὗτος,
λέγει, ἐπανελθὼν ἐν τῇ νηπιότητι δὲν εἶνε πλέον ἢ οὔτιδανὸν βάρος
τῆς γῆς, καὶ ἡ αἰσχύνῃ τῶν προγόνων του, ὧν ποδοπατεῖ τοὺς τά-
φους χωρὶς νὰ τοὺς γνωρίζῃ. Οὐδὲν σκληρότερον καὶ ἀδικώτερον.
Ἐὰν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὸν αὐτὸν συγγραφεῖα μάτην ἤθελέ τις
ζητήσῃ τὴν ὠραιότητα ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα κατ' αὐτὸν, ἄλλοτε σπα-
νιώτατα ἔλαμψεν. • Νῦν, προστίθῃσιν, εὕρισκε τις γενικῶς γυναῖκας
ἀπολύτως κατωτέρας τῶν τῆς βορείου Εὐρώπης, ὡς πρὸς τὴν κανονι-
κότητα τῶν χαρακτήρων, τὴν ζωκρότητα τῆς χροιάς, καὶ τὴν κομψό-
τητα τοῦ ἀναστήματος. Εἰς τινὰς μάλιστα πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀπαν-
τῶνται γυναῖκες εἰδεχθεῖς ἐκ φύσεως. » Ταῦτα εἶνε ἰδέαι ἡμαρτημέναι,
οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ κ. Πάουβ ἀπαντῶσαι. Αἱ δὲ
ὑβρεῖς αὐτοῦ κατὰ λαοῦ, πρὸς ὃν συνέχεται ἡ ἑξὶς τοῦ συμφέροντος,
αἱ βλασφημίαι αὗται κατὰ τῆς ὠραιότητος εἰσὶ τοσαῦται κηλίδες
ἀσχημίζουσαι καὶ τὰς φιλοσοφικωτέρας ἐρεῦνας.

• Ὁ ἀξιάγαστος καὶ ἐνδιαφέρων λαὸς τῆς Ἑλλάδος κάμπτεται
ὑπὸ τὸν βαρύτερον ζυγὸν τοῦ ἀγγίου καὶ ἀλαζόνοιο Μουσουλμάνου.

Ἡ δουλεία αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τῶν ἀπογόνων τῶν Αἰγυπτίων, εἶνε παλαιὰ καὶ ἀπόλυτος. Οἱ Κόπται ἔζων ἐν ἀποναρκώσει, καὶ τῇ ἀποκτηνώσει ἐξηχειωμένης καταστάσεως. Οὐδέποτε διενόηθησαν ἵνα συντρίψωσι τὰ δεσμὰ των, ἐὰν οἱ Γάλλοι δὲν ἀνελάβανον τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Καὶ οἱ Ἕλληνας δὲ, εἰ καὶ ἔχοντες μεγαλειτέραν ἐνέργειαν καὶ περισσώτερα μέσα οὐδέποτε θέλουσιν οἱ ἴδιοι ἀποτινάξει τὰ δεσμὰ, ἅτινα τόσον εἶνε μιστὰ Ἐὰν πνεῦμα μεγαλεπήβολον, φιλόδοξον καὶ φιλόπατρι, ἠγειρέτο ἐν μέτω αὐτῶν καὶ προσεφέρετο ἵνα τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς κτῆσιν τῆς ἐλευθερίας, πολὺ ἤθελε κοπιᾶσει μέχρις εὐρέσεως ὁπαδῶν πολυαριθμῶν. Ἀπλοῦς ἀρχηγὸς ἀνταρτῶν ἤθελε πολεμῆ κατ' αὐτῶν τῶν συμπατριωτῶν του, πίπτων ἐπὶ τέλους καὶ θῦμα τῆς προδοσίας τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐπὶ τοσοῦτον δουλεία μακρὰ ἐξελείφει τὴν ἐνέργειαν, διαφθείρει τὰ ψυχικὰ προτερήματα, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀδυναμίας καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ ἐπενεργεῖ. Ἐὰν ὅμως ξενικοὶ στρατοί, ἀλλ' ἀρχούτως ἰσχυροὶ πρὸς ἔμπνευσιν θάρρους, ἐπαρουσιάζοντο ὡς ἐλευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κατὰ τῆς τυραννίας ἐξέγερσις θέλει γίνεαι γενικὴ. Ἡ ἔθνικὴ ἐνεργητικότης ἤθελεν ἀναπτύξει ὅλας τὰ ἑαυτῆς ἐλατήρια, συντάγματα θαρράλειων πολεμιστῶν ἤθελεν πανταχόθεν σχηματισθῆ, καὶ ἐπιδέξει ναῦται καλύψει τὴν θάλασσαν δι' ἐλαφρῶν πλοιαρίων, μετακομιζόντων βοηθείας εἰς ὅλας τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Πάντες ἤθελεν συντρέξει πρὸς ἐπιτυχίαν, καὶ ἅπαντες βοηθήσει καὶ εὐλογήσει τοὺς ἐλευθερωτάς των. Οἱ χρόνοι, καθ' οὓς εἰς τῶν ὠραιότερων τῆς ὑψηλοῦ τόπων καὶ μᾶλλον πλουτῶν ἀναμνήσεων πολυτίμων θέλει ἀποσπασθῆ τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ, ἴσως δὲν εἶνε μακράν. Τὸ εὐρὸν καὶ τερατώδες τῶν Τούρκων κράτος δὲν δύναται νὰ λάβῃ ἐπὶ πλέον μακροχρόνιον ὑπαρξίν. Τὰ ἀσυνάρτητα αὐτοῦ μέλη κλονίζονται, καὶ εἰσὶν ἔτοιμα πρὸς ἀποσύνθεσιν. Πανταχόσε ἡ ἀνταρσία πτερυγίζει τὰς σημαίας τῆς. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους παραγκωρῆζεται καὶ καταφρονεῖται, περιορισθεῖσα ἐντὸς μόνων τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυριαρχία ἰδρυμένη ἐπὶ τῆς ἀμαθείας δὲν δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὴν συνάφειαν τῶν φώτων. Θέλει καταρρέουσι μετὰ τῆς δεισιδαίμονος βαρβαρότητος, εἰς ἣν ὀφείλει τὴν ἀρχὴν τῆς, μὴ ἐγκαταλείπουσα ἄλλα ἔγνη, ἐκτὸς ἐκείνων, δι' ὧν παρακολουθεῖται ὁ βίος ἔλων τῶν τυράννων, δηλαδὴ τῶν κατάρων τῶν μεταγενεστέρων (1) :

(1) C. Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie. Paris 1801, tom. I. σελ. 1—

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἕτερος σοφὸς περιηγητῆς ἔγραφε τὰ ἑξῆς περὶ τῶν ἐπὶ ἀριλοπατρία διασυρομένων Ἑλλήνων. « Τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τὸ τοσοῦτον βαθέως ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς ὅλας τὰς καρδίας χαραχθὲν, ἡ Ἑλλάς· ἐξαιρέτως διατηρεῖ, μὴ δυνηθὲν νὰ σθεσθῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ὠραιοτέρων μνημείων τῆς πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ἐκλιπούσης δόξης της... Ἀδύνατον νὰ συμμερισθῆ τις τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες λαλοῦσι περὶ τῆς γενεθλίου γῆς. Μόνον τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος ταράττει αὐτοὺς ἰσχυρῶς, τοὺς καταθέλγει, τοὺς θερμαίνει, καὶ τοὺς καθιστᾷ εὐγλώττους... Τὸν ἐρωτᾷ τούτου τῆς πατρίδος τὸν τοσοῦτον ἰσχυρὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὔτε ὁ χρόνος οὔτε αἱ ἐπαναστάσεις ἠδυνήθησαν νὰ ἐξασθενήσωσιν... Οἱ Ἕλληνες αἰετοτε θελγόμενοι ἐκ τῆς γενεθλίου γῆς περιηγοῦνται διὰ νὰ διδαχθῶσιν ἢ νὰ ἐμπνευσθῶσι, καὶ ἐπανερχοῦνται πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ποθητῆς των πατρίδος. Φαίνεται, ὅτι αὐταὶ αἱ τῆς δουλείας ἀλώσεις μᾶλλον τοὺς προσηλοῦσιν εἰς τὴν γῆν τῶν προγόνων των. Ἡ σημερινὴ Ἑλλάς κεκαλυμμένη διὰ τοῦ μεγάλου τῆς δουλείας πέπλου ὁμοιάζει πρὸς μητέρα αἰχμάλωτον καὶ τεθλιμμένην, τὴν ὅποιαν τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἐγκαλιζονται μετὰ τρυφερότητος, ὀρκιζόμενα, ὅτι οὐδέποτε θέλουσι τὴν ἐγκαταλείψει

Per omnes tibi adjuro Deos
nunquam eam me deserturum (!) ».

Ἐν ἔτει 1788 ὁ Βόλνερυ γράψας τὰς περὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου σκέψεις ζωηρότατα ἐξεκόνισε τὴν παρακμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς δίκαιερίνης Β' ἀπεφάνητο γνώμην παραδοξοτάτην, ὅτι δηλαδὴ διὰ μόνης τῆς Ῥωσσίας ἡ διεσθαρμένη καὶ ἔρημος Ἑλλάς ἠδύνατο ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς περιωπῆν⁽²⁾. Ἀλλὰ τὰς παραδοξολογίας ταύτας κριτικώτατα ἀνεσκεύασεν ὁ Πεῦσοννέλ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατελέσας πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Κριμαίᾳ, Σμύρνῃ, καὶ Κρήτῃ, καὶ ἐπομένως κάλλιον γινώ-

24. — Ἐκτός τούτου καὶ ὁ ἡμέτερος Κοραΐς ἀνῆρσε τὰ περὶ Ἑλλήνων σαθρὰ σοφίσματα τοῦ Πάουε. (Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce).

(1) Voyage littéraire de la Grèce par M. Guys. Paris 1783. tom. II, σελ. 91, 93, 116.

(2) Considérations sur la guerre actuelle des Turcs.

σκων τοὺς λαοὺς, περὶ ὧν τοσοῦτον παρατόλμω· ἐδογματίζεν ὁ περιβόητος τῶν *Éreiplow* τῆς *Παλιύρας* συγγραφεὺς (1).

Ὁ περίπυτος κόμης Σουαζέλ Γουφριέ, ὁ ὕστερον πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσων διενεργηθείσης ἐπαναστάσεως, εὐμενέστατα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ τόπου. « Αἱ βαρεῖαι τῶν Ἑλλήνων ἀλύσεις δὲν εἶνε δύσκολον νὰ διαρρήχθῳσι. Ἡ στιγμή ἢ τὴν δουλείαν αὐτῶν συμπληρῶσα εἶνε αὐτὴ ἕως ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν τῆς ἀπελευθερώσεως προσεγγίζουσα. Ἡ ἐλπίς δύναται νὰ διαμένῃ εἰς τοὺς νικηθέντας, ἐνόσω οὗτοι δὲν ἀναμιχθῶσι μετὰ τῶν νικητῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ θρησκεία, καὶ ἡθὴ, καὶ ἔθιμα διαχωρίζουσι τὰ δύο ἔθνη.

» Διὰ τοῦτο αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων προσπάθειαι ὑπῆρξαν συνεχέστεραι. Ὁ σφαδᾶζων καὶ ἐν τῷ κλοιῷ τῆς δουλείας βροσανθόμενος δούλος δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς παράφρων, οὐδέποτε ὄμω· ἕλεῖ ὀνομασθῆ καὶ οὐτιδανό.

» Αὐτὸς ὁ σφαδασμὸς ἀπαλλάττων αὐτὸν τῆς καταφρονήσεως ἐπιφυλάττει δικαίωματὰ τινα ἐκτιμήσεως. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐποψιν ταύτην οἱ ἐπὶ τῷ καταθλίβοντι τοὺς τραχῆλους τῶν ζυγῶ ἀσχάλλοντες κινουῦσι τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ ποῖον ἔθνος κατεδήλωσε τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτά του διὰ μίτους διαρκετέρου πρὸς τοὺς στερήσαντας αὐτῆς τυράννους; Ἐπὶ τέσσαρς αἰῶνας μυριάσι οἱ Ἕλληνες ἐπανάστησαν, καὶ ἔτοιμοι εἶσιν ἵνα καθ' ἑκάστην λάβωσι τὰ ὄπλα.

» Οὐχὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ μακρὰν τῆς ἕδρας τῆς αὐτοκρατορίας, πρέπει νὰ ἴδῃ τις τοὺς Ἕλληνας. Ὁ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρω· οὐδέποτε ἐσθέθη ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ἀπλήστως δ' ἐπιλαμβάνονται καὶ τῆς ἐλαχίστης περιστάσεως τῆς δυναμένης νὰ κολακεύσῃ τὴν ἀσθεστον ταύτην ἐλπίδα των. Τόσαι ἀνωφελεῖς, ἢ μᾶλλον δύσμοιροι, ἀπόπειραι δὲν ἡδυνήθησαν ἵνα δαμάσωσι τὴν αὐθάδειαν τῆς θαρραλεότητός των, καὶ αἱ τόσον συνεχῶς συσφιγόμεναι ἀλύσεις των δὲν δύναται νὰ τοὺς κρατήσωσιν ἐν τῇ ἀπραξίᾳ, ἣν ἐπιτάττει ὁ ὑποπτος τῶν τυραννούντων ὀφθαλμός. Διὰ τὴν εὐνοικωτέρας περιστάσεις, ὑπ' ἀρχηγοὺς ἐπιτηδαιότερους, μετὰ μέγαν καταλληλοτέρων, νὰ μὴ πληρωθῶσιν αἱ προσπάθειαι των δι' αἰσιωτέρας

(1) Examen du livre intitulé « considérations sur la guerre des Turcs » par M. Peyssonnel. Amsterdam 1789.

ἐπιτυχίας; Τὰ κλίματα ταῦτα δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἔτι ἔργα πατριωτισμοῦ καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἱκανῶν ἵνα καταπλήξωσι τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη. Λέγομεν μετὰ τόλμης, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι ἄνδρες ἱκανοὶ ν' ἀναπολήσωσι τὴν μνήμην τῶν προγόνων τῶν. Εἰς τοὺς ὀρεσιβίους διατηρεῖται τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ ζωογονῆσαν τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἀναπνεόμενον ἔτι ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν βράχων τῶν ἀπωθούντων μακρὰν τὰς κακίας. Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ τοὺς τόπους τὰ ὄρη, ὡς πλειστακίς παρετηρήθη, εἰσὶ τὸ αἶσλον τῆς ἐλευθερίας, προμαχῶνες καὶ φρούρια ὑπὸ τῆς φύσεως κατασκευασθέντα κατὰ τῶν δυναστῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ τῶν ὁποίων ὁ φιλελεύθερος αἰετοτε καλὴν ἐποίησε χρῆσιν.

Μετὰ ταῦτα ἀνυφῆρων ὁ φιλελληνικώτατος ἀνὴρ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ῥωσικῆς ἐκστρατείας ἐπιπροστίθησι. « Καὶ ὅμως μὴ νομίση τις, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπεθάρρυνθησαν. Ἐὰν μὴ πέπρωται τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσιν, ἴδιον ὅμως ἑαυτῶν εἶνε νὰ λατρεύωσι πάντοτε τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Πρὸς τοῦτο ἀναμφιβόλως δὲν κινούνται ἐκ τοῦ πεφωτισμένου αἰσθήματος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, αἰσθήματος βεβαίως ὑψηλοῦ καὶ προσηλούτος μίαν ἀρετὴν εἰς ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας. Ἐμφυτος ἀποστροφή τῆς καταθλίψεως, διατρεφόμενη καὶ ἐνισχυομένη ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν καταχρήσεων τῶν πασῶν ἐμπνεομένου μίσους, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν κυριεῦον τὰς καρδίας αὐτῶν πάθος, πάθος ἀχώριστον τῆς ὑπάρξεώς των. Τὸ πάθος δὲ τοῦτο, καὶ τοι ὅλως τυφλόν, καὶ μὴ δυνάμενον ν' ἀποβῇ ἰσχυρὸν ἐλατήριο, ὅποια ἀποτελέσματα ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐπὶ λαοῦ, ἐν ᾧ εὐρίσκονται ἔτι ἄντα πεπρωτισμένα διὰ τῆς μᾶλλον δραστηριωτέρας ἐνεργητικότητος καὶ τῆς ταχυτέρας ἀντιλήψεως! Πόσα σκέρματα προτερημάτων πνιγομένων καὶ ἀπολλυμένων. Καὶ ἂν ταῦτα συλλεγόμενα ἐκαλλισργοῦντο, ἠλίκοις καρποὺς ἤθελε περιμένει ὁ κόσμος! (1) ».

(1) Choiseul Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grèce. Paris 1782 I, Disc. prélim. — Ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ πολυτελεστάτου τούτου συγγράμματος ὑπάρχει λαμπρότατη χαλκογραφία παριστώσα τὴν Ἑλλάδα, ὡς ὄρασαν ἀλυσσοδέσιον γυναῖκα περικυκλωμένην ὑπὸ τῶν ἐπιταφίων μνημείων τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνισμένων, ὡς Λυκούργου, Μιλτιάδου, Θεμιστοκλέους, Ἀριστείδου, Ἐπαμινώνδου, Πελοπίδου, Τιμοκλέους, Δημοσθένους, Φωκίωνος, Φιλοποίμενος, στηριζομένην δ' ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Λεωνίδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγγραφοι στήλη φέρουσα τὸ ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθὲν ἐπίγραμμα εἰς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλεις πεσόντων, καὶ ἐπικαλούμενη

Ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Τουρκίᾳ διατελέσας πρόξενος τῆς Μεγάλῃς Βρεττανίας Οὐίλλιαμ Ἔτων, διὰ μελανῶν ἐξεικονίζων χρωμάτων τὴν ἑλληνὴν κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὁμολογεῖ τὰ πλεονεκτήματα τῶν Ἑλλήνων (1780).

« Διὰ τὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς, λέγει ὁ πρακτικώτατος οὗτος Ἄγγλος, περὶ τῆς ἰσχύος μεγάλου κράτους δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν μόνον τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ ἀληθῶς ὑπάρχει τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως καὶ τῆς εὐζωΐας. Ἐκεῖ ἢ τὰ πάντα διευθύνουσα χεὶρ, καὶ ἐκεῖ συνάμα καταλήγουσιν αἱ προσπάθειαι ἐνὸς ἐκάστου. Ὁ τύραννος βεβουθισμένος ἐν ὀλεθρίᾳ ἀποναρκῶσει ἀγνοεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἐγκλήματα τὰ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων διενεργούμενα, καὶ δὲν παρατηρεῖ τὴν κατάθλιψιν ἐν ἣ ὀ ὑπῆκοοι αὐτοῦ στεναίξουσι, διότι ἡ κραυγὴ τῆς ἀπαρσκευίας δὲν φθάνει μέχρι τῶν ὠτων αὐτοῦ. Μένει ἥσυχος ἐν μέσῳ τῆς προστοιμαζομένης καταγίδος, καὶ μόνον ἔταν ἡ τρικυμία ἐνσκήπτῃ κατὰ τῆς ἐμπλήκτου κεφαλῆς αὐτοῦ τότε ἀναλαμβάνει ἐκ τοῦ ληθαργου. »

Μετὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ὁ Ἔτων ἐμβριθῶς ἐξετάζων τὴν κατάστασιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐκφράζεται περὶ τῶν Ἑλλήνων οὕτω. « Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις πρὸ πολλοῦ παρίστα εἰς τὸν ἐμβριθῆ παρατηρητὴν τὰ συμπτώματα τῆς ὑπὸ τῶν ἀρτίως συμβάντων ταχέως προκληθείσης ῥήξεως. Ἡ Ἑλλὰς δὲ εἶναι δυνατόν νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ τῶν Τούρκων ὑπόδουλος. Τείνει πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ὅργᾳ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ θέσιν μεταξὺ τῶν ἀνεξαρτήτων τῆς Εὐρώπης κρατῶν. Ἐποχὴ σπουδαία θέλει εἶσθαι, ὅταν ἀπολαύσῃ ἢ μᾶλλον ἐπανακτήσῃ πολιτικὴν ὑπαρξιν. Πρὸς ἐκτίμησιν τῶν πιθανῶν συνεπειῶν τοιαύτης ἀναμορφώσεως ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐπιθεωρήσῃ τις τὴν ἀρχαίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τῆς περιφήμου ταύτης χώρας. Πρέπει ν' ἀνέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους, ὅτε ἡ λαμπρότης αὐτῆς ἡμαυρώθη διὰ τῶν Τουρκικῶν κατακτήσεων· νὰ διασχίσωμεν ἀκολουθίως τὰ μακρὰ ἐκεῖνα τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς καταπίεσεως σκότη, ἐν οἷς ἐβουθίσθη, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρτίως γενομένων ἀποπειρῶν, αἵτινες καθιστῶσι πιστευτὴν τὴν ἐγγίζουσαν ἀνέγερσιν, καὶ τὴν προσεχῆ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ἀνάκτησιν. »

τὰς σκιάς τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν. Ἐπὶ τῆ τῆς πλεονεξίας ἡμετέρου βίβλου ἐναγινώσεται « *Exoptate aliquis* ».

Ἐπὶ τροχάδην δὲ μνημονεύων τῆς παλαιᾶς δόξης, καὶ τῆς κατὰ τῆς Ῥώμης πάλης τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθεῖ. «Τοιοῦτον ἔθνος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποδουλωθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐὰν ἡ πτώσις του δὲν προητοιμάζετο διὰ προοδεύοντος ἐξουτελισμοῦ καὶ τῆς δεισιδαιμονίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς ἡ Ἑλλάς εἶδε τὰς πόλεις καὶ τὰ ἐκυτῆς μέγαρα ἀποτεφρωθέντα, τὰ δὲ ἀρχαῖα καὶ υπερήφανα τῆς δόξης τῆς μνημεῖα κατεστραμμένα ἢ κατατριβόμενα ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῶν βαρβάρων» εἶδε τὰ τέκνα τῆς, στολισμὸν καὶ τιμὴν ἄλλοτε τῆς κοινωνίας, ἀνηλεῶς καὶ ἀδιακρίτως σφαζόμενα, ἢ ὑποκύπτοντα εἰς δουλείαν τρομερωτέραν τοῦ θανάτου. Τὸ θρηνηθῆν αὐτῆς πνεῦμα πλανηθὲν ἐπὶ τινα χρόνον μεταξὺ τῶν λυπηρῶν ἐρειπίων αὐτῆς μετ' ὀδύνης ἐγκατέλειψεν αὐτὰ, ἵνα μεταδιβάσῃ τὰ συντρίμματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς καλαισθησίας εἰς εὐτυχεστέρας χώρας, ἐν αἷς τὰ σπέρματα ταῦτα παραχρῆμα βλαστήσαντα ὑπῆρξαν διὰ τὴν Εὐρώπην ἢ ἀρχὴ τοῦ ἤδη τοσοῦτον ἐξόχως διακρίνοντος αὐτὴν πολιτισμοῦ. Ἡ Ἑλλάς κατακτηθεῖσα ἐξεπολίτισε τὴν Ῥώμην, ἀλλ' οἱ κατακτῆται ἦσαν Ῥωμαῖοι. Ἡ αὐτὴ ὁμῶς Ἑλλάς κατακτηθεῖσα οὐδόλως τὴν Τουρκίαν ἐξεπολίτισε, διότι οἱ κατακτῆται εἶνε Τούρκοι. Ἡ ἀκηδία τῶν βαρβάρων τούτων μόλις κατανοεῖται. Πᾶσα τοῦ πνεύματος λάμψις θαμβοὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ οὐδ' ἐλάχιστον' ἐξ αὐτοῦ ἔλαβον σπινθήρα. Βλέπει τις αὐτοὺς παρατηροῦντας μετ' ἀγρίας ἡλιθιότητος τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, φανταζομένους, ὅτι δαίμονες ὑπῆρξαν οἱ ἀρχιτέκτονες, καὶ καταστρέφοντας τὰ μάρμαρα πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου καὶ κόνεως, δι' ὃν ἐπιχρῶσι τὰς ἀπειροκάλως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης γνώσεως τῆς ὡραίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐκτιμμένας οἰκίας των. Ἐνταῦθα ἔνοικοῦσιν ἡ ἀμάθεια, ἡ τυραννία, ἡ δεισιδαιμονία, καὶ ὑλισμὸς βάναισος. Μανιωδῶς ῥιπτόμενος ὁ ἄγιος Τούρκος ἐπὶ τῆς δυστυχοῦς ταύτης χώρας, ἢν ὑπάζυγον κρατεῖ, λεηλατεῖ αὐτὴν, καὶ σφάζει ἀνηλεῶς καὶ ἄνευ τύψεως συνειδότητος τοὺς ἐστερημένους ὑπερασπίσεως κατοίκους αὐτῆς. Οὕτω ὁ ὡραιότερος τοῦ κόσμου τόπος κατέστη ἐρημία. Τὸ μὲν ἓν μέρος κατοικεῖται ὑπ' ἀγρίων θηρίων, τὸ δ' ἕτερον κατέχεται ὑπ' ἀγριατέρων ἀνθρώπων, καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἰθαγενεῖς δίκην *δειλῶν λαγῶν* (καθὼς αἱ Τούρκοι εἰρωνικῶς τοὺς ἀποκαλοῦσι) κρύπτονται εἰς ἄγνωστα καταφύγια, τὰ σαρκοφάγα ταῦτα θηρία μακρόθεν περιστρέφονται.

» Ὅμοια πρὸς τὰς πᾶν θιγόμενον καταστρεφούσας ἀρπυίας ἡ Τουρ

κική τυραννία διέφθειρε καὶ ἐμάρανεν ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς τὰς τε πνευματικὰς τῶν λαῶν λειτουργίας, ὡς καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν τόπων. Ἐκ τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας προσαπτομένων ἐλαττωμάτων τινὰ μὲν ἀναμφιβόλως εἰσὶν ἀποτέλεσμα τῆς παλαιᾶς διαφθορᾶς, τὰ πλείστα ὅμως ἔχουσι τὴν πηγὴν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς δουλείας, ἐν ἣ ἡ Τουρκία κρατεῖ αὐτούς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀποκτηνώσεως ἐπενεργήσασα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας θέλει παραγάγει τὰ λοιπὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων. Ἐάν ὅμως ἀνεκουφίζοντο ἀπὸ τοῦ καταθλίβοντος βάρους, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἤθελεν ἀμέσως ἀναλάβει τὴν ζωηρὰν ἐκείνην ἐλαστικότητα καὶ ἀναμφιβόλως μὲν δὲν ἠδύναντο διὰ μιᾶς νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ὑψηλὴν περιωπὴν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἡρώων, ἀναντιβῆρητον ὅμως, ὅτι ἤθελον ἀναπτύξει τὴν μεγαλειτέραν ἐνέργειαν ἐάν ὁ διὰ σιδεράς χειρὸς καταθλίβων αὐτούς δεσποτισμὸς μὴ ἐκώλυε τὴν ὁρμὴν των. Καταπληκτικὸν μάλιστα εἶνε πῶς διετήρησαν τοιαύτην ἀκμήν χαρακτῆρος, καὶ δὲν ἐξεφυλίσθησαν πλέον. Ὡς οἱ γενναῖοι κέλῃτες δάκνουσι τὸν χαλινόν των, ὁ δὲ βαρύνων ζυγὸς παροξύνει αὐτούς. Ἄμα τὸν ἐκτινάξωσι θέλουσι μεγάλως βῆμασι χωρῆσαι εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης. Ἡ ἀλήθεια τῶν παρατηρήσεων τούτων δὲν εἶνε πρόβλημα διὰ τοὺς θεωροῦντας τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὰς γενικὰς αὐτῶν σχέσεις, ὡς ἀποτελοῦντας ἓνα μόνον λαόν, ἢ διὰ τοὺς ἐξετάζοντας τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσας τοπικὰς καὶ ἰδίας διακρίσεις. Ἐάν θεωρήσωμεν αὐτοὺς ὡς λαόν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πολιτισμοῦ ἢ ἀπὸ τῶν Τούρκων ὑπεροχὴ αὐτῶν εἶνε καταπληκτικὴ. Διατηροῦσιν ἐξόχως ἀνεπτυγμένον τὸ πνεῦμα τῆς ἐφευρέσεως ἢ δὲ ζωηρότης τῆς φαντασίας των εἶνε τοιαύτη, ὥστε δις διηγούμενοι τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἀδύνατον νὰ μὴ καθωραίσωσι διὰ νέων περιστατικῶν, ἢ τῶν θελγέτρων ποικίλης ἐκφράσεως. Ὁμιλοῦσι πολὺ ἄνδρες καὶ γυναῖκες μεθ' ὁμοίας ἐξ ἴσου εὐγλωττίας καὶ παρῆρσίας. Εἶνε φυσικοὶ βῆτορες. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν γινώσκουσι καὶ τὴν ἰταλικὴν διάλεκτον. Ὅτι δὲ ἀποτελεῖ καταπληκτικωτάτην ἀντίθεσιν εἶνε ἡ ἐνεργητικότης καὶ ἡ ἐλαφρότης αὐτῶν συγκρινομένη πρὸς τὴν βαρβάρως ἐπιτετηθευμένην τῶν Τούρκων ἡλιθιότητα. Ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων ὁ Εὐρωπαῖος νομίζει, ὅτι εὕρισκεται ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι συναναστρεφόμενος ἀνθρώπους τοῦ εἶδους του. Τρομερὰ ὅμως εἶνε ἡ μεταξὺ τοῦ Εὐρωπαίου καὶ τοῦ μουσουλμάνου, διαφορὰ. Οὐδεμίᾳ μεταξὺ των ὑπάρχει προσέγγισις οὐτ' ἐν τῇ καλαισθησίᾳ,

οὔτε ἐν ταῖς ἰδέαις. Ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὅμως δὲν ἔχει οὔτω ὅσφ μαλλον ζῆ τις μεταξὺ αὐτῶν τοσοῦτον παρατηρεῖ συνταύτισμὸν τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων πρὸς τὰ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊῶν. Δὲν εἶνε ἐπάξιτοι τῆς δυσφημίας, ἣν οἱ Γάλλοι ἐκ μίσους προσῆψαν αὐτοῖς. Ἐν γένει δὲ εἰσὶν ὑποχρεωτικοὶ καὶ ἀξιάγαστοι, συγχρόνως ὅμως καὶ ἑλαφροὶ, φιλοδοξοὶ μέχρις ὑπερβολῆς, καὶ τιμῶν ἀπληστοὶ. Ἄλλ' ἢ φιλοδοξία αὕτη, ἣτις νῦν θεωρεῖται ἀδυναμία, θέλει τοῖς ἐμπνεύσει μεγάλα πράγματα, ὅταν εὐγενέστερος σκοπὸς παρουσιασθῇ εἰς τὴν ἐνεργητικότητά των.

• Οἱ Ἕλληνες ὑποφέρουσι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν μάλλον δυσθύμως ἢ οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ οἱ ἄνευ καρτερίας ἐπὶ πολὺ ὑποκύψαντες. Τὸ ἐπιχειρηματικὸν αὐτῶν πνεῦμα τρέπεται οὐχ ἥττον εἰς εὐγενεῖς πράξεις. Δὲν ἐπελάθοντο τῆς ἀρχαίας δόξης. Πάντα τὰ δημοτικὰ αὐτῶν ἄσματα ἀναμνησκουσιν αὐτῆς, λαλοῦντα ὡς περὶ συμβάντος ὅλως νέου. •

Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει τοὺς διαφόρους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ χαρακτῆρας, καὶ καταπολεμῶν τὴν νομιμότητα τῆς Τουρκικῆς τυρανίας ἐπὶ τέλος προτείνει εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν καὶ τὴν Πρωσίαν ἵνα συντείνωσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφωνῶν τάδε. • Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ εἶνε ὕβρις ἢ ἀνθρωπότητι. Ἡ κυρίαρχος τῆς δικαιοσύνης φωνὴ ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν καταθλιβομένων Ἑλλήνων, καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς αὐτοκρατορίας αὐτῶν (1) •.

Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτω περὶ τῶν Ἑλλήνων ἔκρινεν ὁ Ἔτων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Θόρντων, οὐχ ἥττον ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὴν Τουρκίαν ἐξερευνήσας, ὑφ' ὅλως ἀντίθετον ἔποψιν παριστᾷ αὐτοῖς.

• Τί δύνανται ἄνθρωποι, ἀνακράζει ὀξυχόλως, οὔτινες κατὰ τὴν μακρὰν ἐπανάστασιν δέκα μεγάλων αἰώνων, οὐδεμίαν ἐποίησαν ἀνακάλυψιν ἐκ τῶν δυναμένων ν' ἀνυψώσωσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; Κρατήσαντες εἰς τὰς παραλελυμένας αὐτῶν χεῖρας τὰ πλοῦτη τῶν πατέρων των, χωρὶς ὅμως νὰ κληρονομήσωσι καὶ τὸ δημιουργῆσαν καὶ

(1) Tableau historique, politique, et moderne de l'empire Ottoman, par Williams Eton. trad. fr. Paris 1801, II, σελ. 1, 63, 69, 81, 187.

αυξήσαν τὴν κληρονομίαν ταύτην παραγωγικὸν ἐκείνων πνεῦμα, νενικημένοι καὶ κύπτοντες κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τριακοσίων πενήκοντα ἐτῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν, ἀπώλεσαν καὶ αὐτὸν τὸν τῆς ἐλευθερίας ἔρωτα, ἢ τὴν δύναμιν τῆς χρήσεως αὐτοῦ. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶνε δυνατὸν ἀπὸ τοσοῦτον τρομερᾶς πτώσεως αἰφνιδίως ν' ἀνεγερθῶσι, καὶ μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τῶν ὅσων μεμακρυσμένων τοσοῦτα καὶ ἐνδόξων προγόνων των; (1) •

Ὁ τὰς περὶ Ἑλλάδος γράψας ἐπιστολὰς Γάλλος Σαβαρὺ περιελθὼν τὸ τουρκικὸν κράτος γράρει τὰ ἑξῆς. « Μὴ κατηγορηθῶ παριστῶν τοὺς Ὀθωμανοὺς μὲ πολὺ μέλανα χρώματα. Διέρχουμαι τὸ κράτος των, ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ παντοειδῆ κακὰ, ἅτινα ἐπήνεγκον εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς ἀνθρώπους. Βλέπω αὐτοὺς μεταδίδοντας τὴν πανώλη ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον, ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, χωρὶς νὰ φωτιζῶνται διὰ τοῦ παραδείγματος ὅλων τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἔπειτα νὰ μὴ ἐγερωθῶ κατὰ τῆς ἀκηδίας τοῦ βαρβάρου τούτου λαοῦ, νὰ μὴ στιγματίσω τὴν ὀλετήρα αὐτῶν μοιροκρατίαν, νὰ μὴ ἐκφέρω λόγους πυρίνους πρὸς παράστασιν τῶν ἐγκλημάτων τῆς ἐχθρᾶς ταύτης τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει κυβερνήσεως, ἧτις κατέστρεψε περισσοτέρους ἀνθρώπους διὰ τῶν κακουργημάτων, παρ' ὅσους ὁ σίδηρος τῶν κατακλιτῶν ἐθέρισεν! Ἐν τῇ ἕξ τῶν οἰκτρῶν τούτων θεαμάτων ἡ καρδιά μου παροξύνεται, ἡ χολή μου ἀνάπτει, καὶ ἤθελον νὰ ἐξορκίσω ὅλην τὴν Εὐρώπην κατὰ τῶν Τούρκων τούτων, οὔτινες ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας κατελθόντες συνέτριψαν ἐν τῇ διαβάσει αὐτῶν τὰ ἔθνη, καὶ διὰ μέσου χειμᾶρῶν αἱμάτων ἤνοιξαν ὁδὸν μέχρι τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ὠραῖοι τόποι, τοὺς ὁποίους κατοικοῦσιν, οὐδόλω· ἐμστρίασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ χαρακτήρος των. Ἡ ἰσχὺς εἶνε νόμος, καὶ ἡ σπάθη δικαιοσύνη αὐτῶν.»

(1) Th. Thornton, Etat actuel de la Turquie. Paris 1812. tom. II, se. 166.

— Δριμὸς ἐπιτίθεται κατὰ τῶν κοτσαμπασίδων ἰδιῶς: « Οἱ Ἕλληνας, λέγει, ἔχουσι τοὺς μεγαλειτέρους ἐχθροὺς των παρ' αὐτοῖς. Οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ κοτσαμπασίδες, ἐλληνικῆς καταγωγῆς, κυλιόμενοι πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Τούρκου, φορολογοῦντες σκληρότατα ἐκείνους εὖς ὤφειλον ν' ἀγαπῶσι καὶ παρηγορῶσιν. Ἐνεκὲ τῆς ἀνακείας, τῆς ἀγερῶχίας, καὶ τῆς ἐξόχως χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ταπεινοφροσύνης, ἔθηκαν ὄρια μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ· τὸ ἐκτεθλημμένον τούτο γένος ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Ἐν τοῖς ναῖς κατέχουσι τὴν πορὰ τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ ἔδραν, καὶ ἀναπτύσσοντες φαρισαϊκὴν ὑπερφίαν, ἀρέσκονται ἐξαγοράζοντες ἱερασίην πρωτοκαθεδρίαν ἀντὶ τῆς εὐδαμονίας τῶν συμπαιρωτῶν των. Ἐπὶ τῆς

Μετά συμπαθείας δὲ περὶ τῶν Ἑλλήνων λαλῶν προστίθεται.

« Οἱ κατὰ τόπους Ὀθωμανοὶ διοικηταὶ συλλογιζόμενοι πῶς νᾶ πλουτήσωσι ταχύτερον μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς φορολογίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κατάθλιψις εἶνε ἀνέκφρατος. Τῇ ἀληθείᾳ οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες στεναῖζουσιν ἐν τοῖς σιδηροῖς· ὁ κατατρώγων αὐτοὺς πόθος καθ' ἑκάστην βάλλει τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας· Ἐάν τις ἐξ αὐτῶν ἐντίμως ἀπέκτησε περιουσίαν τινα σύρεται ὡς ἐγκληματίας ἐνώπιον τοῦ πασᾶ, ὅστις τῆς περιστάσεως ὠρελούμενος τὸν ἀπεκδύει αὐτῆς· φαίνεται, ὅτι πικρανήντες ὑπὸ τῆς δυστυχίας ἀνικανοὶ πλέον εἰσι δι' οἰονόηποτε γενεαῖον αἰσθημα. Τὰ σκληρὰ παραδείγματα, τὰ καθ' ἑκάστην πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἀναθεοῦμενα, οὐδόλωσ διορθοῦν αὐτοὺς. Ὅθεν οὐδὲν παράδοξον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἡμέραι ἐλαττοῦται (*) ».

Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιελθὼν τὴν Ἑλλάδα καλλιτέχνης Καστελλάν ἰδοῦ τί ἔγραφεν ἐν ἔτει 1796.

« Οἱ Τούρκοι θεωροῦντες ἑαυτοὺς κυρίους τῆς χώρας ὑποβάλλουσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀπολυτοτέραν κατάθλιψιν. Διὰ δὲ τῶν καταχρήσεων αὐτῶν καταστάντες μισητοὶ καὶ ἐπικίνδυνοι, οὐδέποτε ἐξέρχονται τῶν οἰκιῶν, οὔτε εἰς τὰς ὁδοὺς περιπατοῦσι, μὴ φέροντες ἐγχειρίδιον καὶ πολλὰ πιστόλια. Διέρχονται τὴν ἡμέραν ἐν τῷ καφενεῖῳ, ἐν κήπῳ, ἢ παρὰ τῆς ὄχθας ῥύακος, καὶ ἐνταῦθα μένουσιν ἐφ' ὀλοκλήρους ἡμέρας σταυροποδητὶ, βραδέως καπνίζοντες, σκεπτικοὶ, λαμβάνοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καφὲν, καὶ τέρπονται ἀπαύστως μετρῶντες τοὺς κόκκους τοῦ ἀχωρίστου αὐτοῖς κομβολογίου. Πολλῶν τὸ φλέγμα καὶ ἡ ἡρεμία ἐκούρασαν τὴν ὑπομονὴν μου. Ἐγκαταλείπων αὐτοὺς καὶ μετὰ τινος ὥρας ἐπανερχόμενος τοὺς εὑρισκὼν καθημένους ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ στάσει. Βλέποντες τοὺς περιηγητὰς ἐκλαμβάνουσιν αὐτοὺς τρελλοὺς μισανθρώπους, εἰς τὰ χαμένα ἐξοδεύοντας τὸν καιρὸν των, ἐν ᾧ αὐτοὶ σοφώτεροι ἐντρυσῶσι καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς ὑπάρξέως των, τὰς ὁποίας βλέπουσι παρερχομένας ὡς ἡ ἄμμος τῶν ὠρολογίων των, τῆς ὁποίας ἀπαριθμοῦσι τοὺς κόκκους. Τὸ αὐτὸ τῆς ὀκνηρίας πνεῦμα ἐπικρατεῖ καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἀπαιτούσας δραστηριότητα ἐργασίας. Εἶδον σιδηρουργὸν ἐπὶ προσκε-

μάχισραν τοῦ Τούρκου ὁ Ἕλλην εἶνε δοῦλος, ὑπὸ τὴν δύναμιν ὅμως τοῦ συμπατριώτου του ἀπογομνοῦται, ὡν ἑκατοντάκις δυστυχίστερος. * σελ. 437.

(*) Savary, Lettres sur la Grèce, Paris 1788, σελ. 335, 361,

φαλαίου καθήμενον, μὲ τὸ σιγάρον ἐν τῷ στόματι, καὶ ἀργότατα πλήττοντα τὸν σιδήρον ἐπὶ μικροῦ ἄκμονος, διὰ μεταξὺ τῶν γονάτων τοῦ εἶχε. Ἡ ἀπάθεια αὕτη πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸ κλίμα; Ἐν τούτοις αὐτὸ τοῦτο παρήγαγε τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους, τὸν εὐθυμότερον, ἀξιαγαστότερον, καὶ ἐνεργητικώτερον λαὸν τῆς ὑψηλίου. Βλέπομεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀπομακρυνόμενοι τῶν τυράννων τῶν καὶ εἰς ἑαυτοὺς πλέον ἀνήκοντες, παραδίδονται ἐν ὅλῃ τῇ παραφορᾷ τῆς ἀγαλλιάσεως. Μὴ δὲν καλλιεργοῦσι τὰς τέχνας μετ' ἐνθουσιασμοῦ; Μὴ δὲν ἔχουσι ποιητὰς, ζωγράφους, μουσικούς, μετρίους μὲν τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' οὔτινες ἐν ἄλλῳ θεάτρῳ, ὑπὸ καλοῦς διδασκάλους ἀμιλλώμενοι, ἠδύνατο ν' ἀποδῶσιν ἐπάξιον τοῦ ὀνόματος; Μὴ δὲν καλύπτουσι τὴν Μεσόγειον διὰ τῶν ἐμπορικῶν τῶν πλοίων; Ἀκαταπαύστως κινούμενοι ὑπὲρ τῶν συμφερόντων οἱ Ἕλληνες κατέστησαν οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, καὶ οἱ διαχειρισταὶ ὄλου τοῦ ἐμπορίου τῇ Ἀνατολῆς. Ἐν τέλει δὲ τὸ ἐνδόμυχον αἰσθημα τῆς παλαιᾶς δόξης δὲν ἀπεσθέθη ἐν αὐτοῖς. Ἀναμιμνήσκονται τοῦ Ὀμήρου, (πολλοὶ μεταξὺ τούτων καὶ τὸν ἀναγινώσκουσι), τὰ δὲ μεγάλα τῶν προγόνων αὐτῶν ὀνόματα προξενούσιν αὐτοῖς φρικίας ἐξ ὑπερηφανείας καὶ λύπης. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἠθικὸς τῶν Τούρκων χαρακτήρ ἀντίκειται πρὸς τὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην δ' ἐζήτησα νὰ ἐξηγήσω ἐπαρκῶς τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, ἥτις κολλάκις μ' ἐξέπληξε. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα ἀφίνα ἵνα ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ ἠθικολόγου καὶ τοῦ πεφωτισμένου παρατηρητοῦ. Ἡ ἀκηδία τῶν Τούρκων ἐπροξένησε μεγαλειτέρας βλάβας εἰς τὰς τέχνας, παρά ἢ τοῦ χρόνου ἐπήρεια. Μὴ θέλοντες ἵνα κοπιᾶσσι πρὸς λιθοτομίαν καταστρέφουσι λαμπρὰ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τῶν ὁποίων τὸ ὑλικὸν μεταχειρίζονται πρὸς κατασκευὴν πικραπτημάτων. Εἶδον τὰ εἰρείπια ναοῦ τῆς πλουσιωτέρας ἀρχιτεκτονικῆς, ὄγκους γρανίτου, μάρμαρα πολύτιμα, ἀνάγλυφα καὶ κοσμήματα τῆς λεπτοτέρας ὠραιότητος μεταχειριζόμενα εἰς κατασκευὴν βαναύσου προχώματος πρὸς παρατροπὴν τῶν ὑδάτων ῥυακος κινούντος τοὺς τροχοὺς ἀθλίου ξυλίνου μύλου. Ἄλλως τε καὶ στήλαι παντοειδοῦς κόσμου ἀποσπῶνται ἐκ διαφόρων μνημείων ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς ὑποστήριγμα ἐτοιμοῦ ἰσοσταύλου, καὶ τάφοι ἐξαισιοῦ συντρίβονται καὶ τοποθετοῦνται ἐν τῷ στομίῳ τῶν φρεάτων. Ἄγαλμα μὴ δυνάμενον ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου αὐτοῦ νὰ μετατοπισθῆ καταστρέφεται ὑπὸ τῶν φανατικῶν ὀπαδῶν τοῦ κορανίου, προγράφουτος πᾶν ἀνθρώ-

πινον ἀφομοίωμα. Ἐπὶ τέλους εἰς ἐργαστήριον γλύπτου, ἢ μᾶλλον βαρβάρου κατασκευαστοῦ τάφων, εἶδον μάρμαρα, ὧν κατεγίνοντο ἵνα ἐξαλείψωσι πολυτίμους διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος ἐπιγραφάς, ὅπως χαραχθῆ ἐπιτάφιον ἔλσειν αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ. Ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ τις ἐν βῆμα καὶ μὴ στενάξῃ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς καταστροφῆς τῶν σεβαστῶν τούτων λειψάνων, καὶ τῆς ὁσημέραι ἐξαφανίσεως τῶν μαρτύρων τσοσούτων αἰώνων δόξης! (1) »

Καὶ ταῦτα μὲν ἡ Δύσις περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τότε ἐσκέπτετο ἀνάγκη δὲ ἵνα ἐν ὀλίγοις καταδειξώμεν καὶ τὸ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος.

Ἐν ἔτει 1791 Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς οἱ Θετταλομάγνητες ἔγραφον ταῦτα « Τὸ ἑλληνικὸ ἐκεῖνο πνεῦμα ὅπου ἐμψύχονε τοὺς προπάτοράς του, ἕνας πολυχρόνιος ζυγὸς ὅπου ζῶνει ὅλα καὶ τὰ νεκρῶνει, δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὸ σβύσῃ δὲν προσμένει παρὰ ἕνα αἴσιο ἄνεμο νὰ πνεύσῃ διὰ νὰ ἀνάψῃ καὶ νὰ λάμψῃ κάλιν εἰς τὸ θέατρο τοῦ κόσμου. Τί ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τώρα ἀποκάτω εἰς μιὰ ὁμίχλη ὅπου ἐπιπολάζει; (2) »

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνος τὰ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας, καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ῥάγα ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον καὶ Τούρκους καὶ χριστιανούς ἐνθουσιάζει, ὥστε ἡ Πύλη βλέπουσα τὸν κίνδυνον ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως, διαφοροτρόπως εἰργάσθη πρὸς καταστολὴν τοῦ ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ὄργανου (3). Ὅθεν ἀφοῦ διὰ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ἀνεθεμάτισε τοὺς ἀθέους Γάλλους, διέταξε τὸν ἐνάρετον πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἀνθιμον ἵνα προτρέψῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς εὐπειθειαν. Οὗτος δὲ, ἢ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Κοραῆν ἄλλος καταχρασθεὶς τοῦ ὀνόματός του, δημοσιεύσας τὴν *Πατρικὴν Διδασκαλίαν* ὑπερκεθαίλει τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν, ὡς ἀπὸ Θεοῦ συσσηθεῖσαν, καὶ λάβρος ἐπιπίπτει κατὰ τῆς ἐλευθερίας, ἢν θεωρεῖ γέννημα τοῦ διαβόλου, σόστημα φαντασιῶδες, ἀντικειμένην εἰς τὴν θρησκείαν, προξεροῦσαν πτωχείαν, φόρον, ζημίαν,

(1) *Lettres sur la Morée et les Iles* par A. Castellano. Paris 1808. II vol, σελ. 63—67.

(2) Γεωγραφία Νεωτερικὴ ἐν Βιέννῃ 1791, σελ. 141.—Ταύτην προσηφώνησαν οἱ φιλοπάτριδες συγγραφεῖς τῆς κρίτικης Ποτεμκίνης, ὡς ἐξέθεθ.

(3) Περὶ τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἐπαναστατικοῦ ὄργανου πολλὰς εἰδήσεις σκορπίθη περιέχει ὁ *Moniteur Universel* τῶν τότε χρόνων.

ἀρπαγὰς, ἀσέβειαν τελείαν, ψυχικὴν ἀπώλειαν, καὶ ἀσωγελῆ μεταμέλειαν, καὶ κατὰ τῶν κηρυττόντων. τὰς ἰδέας τῶν Γάλλων, τῶν ὁποίων αἱ ὑποσχέσεις εἶναι ψευδεῖς καὶ ἀπατηλαί, τὰ δ' ἐπόμυνα δὲ πλοῦτη καὶ δόξαι, ἀλλὰ πτωχεῖα, δυστυχία, ἀκαταστασία, καὶ τὸ καθ' αὐτὸ σκοπούμενον ταύτης τῆς ἐλευθερίας μιμητικὴ ὀλιγαρχία καὶ τυραννία, ὡς ἐκ τῆς πείρας φαίνεται. Ταῦτα καὶ τηλικαῦτα διδάσκων ὁ συνήγορος τῆς Πύλης τελευτᾷ οὕτω.

« Ὅχι χριστιανοί! ἄς ἔχωμεν σταθερότητα καὶ φρόνησιν ἄς μὴ χάσωμεν διὰ μιαν ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτον τάχα ἐλευθερίαν τοῦ παρόντος βίου, τοὺς ἀμαράντους στεφάνους τῆς αἰωνίου μακαριότητος ἄς μὴ ἀκροαθῶμεν ὀλοτελῶς, διὰ νὰ καταισχύνομεν ἀπαρηγόρητα τὸν διάβολον, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα ὅπου ὁ Θεὸς ἠτοίμασεν ἀπ' αἰῶνος διὰ ἐκείνους ὅπου τὸν ἀγαποῦν. Ἐνδυναμοῦσθε λοιπόν, ἀδελφοί, ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ πλήθει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ ἠμπορέσητε νὰ ἀντισταθῆτε εἰς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀναλάβετε τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, καὶ τὴν μάχιον τοῦ πνεύματος, ἧ ἐστὶ ρῆμα Θεοῦ, διὰ νὰ κατατροπώσητε πᾶσαν ἐφοδὸν τοῦ πονηροῦ, καὶ νὰ ἀξιωθῆτε τῆς οὐράνιας βασιλείας ⁽¹⁾ ».

Τῇ Πατρικῇ Διδασκαλίᾳ συνεξεδόθη καὶ νοσητικὸν ποίημα ἐπὶ τῇ αὐτῇ γραφῆν σκοπῶ, καὶ περαιούμενον οὕτω.

Ἠάροικοι, παρεπίδημοι πάντες ἐν βίῳ τῷδε, γὰρ τοῦτο μὲν ἔχομεν μένουσαν πόλιν ὧδε, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν αἰεὶ θερμῶς ἐπιζητοῦμεν, ἂν ἔχωμεν ὑπομονὴν νὰ τὴν ἀξιωθοῦμεν. Αὐτὰ ἄς τὰ φυλάξωμεν, Θεὸν ἄς φοβηθῶμεν, καὶ εἰς τὸν Βασιλεῖα μας πιστῶς ὑποταχθῶμεν, μὴ συμπεριφερόμενοι διδαχαῖς ξέναις ὅλως, γνωρίζοντες καλότερα πῶς ταῦτα πάντα δόλος. Ταῦτα ποιοῦντες ἄπαντες, ἐμμένοντες ἑδραίως, κατ' ἄμφω καλῶς ἐξομεν, ζησόμεθα βεβαίως, ζωὴν ταύτην τὴν πρόσκαιρον καὶ ζωὴν αἰωνίαν, ὡς πρέπει τοῖς ἐλπίζουσιν οὐρανῶν βασιλείαν.

(1) ἡ Διδασκαλία πατρικὴ συνεθεῖσα παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ κτλ Ἀνθίμου εἰς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Νῦν πρῶτον τυπωθεῖσα δι' ἰδίαν δαπάνης τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ τοπογράφῳ Παύλῳ Ἰωάννου ἐξ Ἀρμενίων, σφ' ἡ'.

Ἄλλὰ τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀνθίμου ἐκδοθὲν βιβλίον ἀμέσως ἀνῆρσεν ὁ Κοραῆς διὰ τῆς Ἀδελφικῆς διδασκαλίας (').

• Εἰς τὴν Ῥώμην, λέγει ὁ πατριωτικώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ, εὐρισκόμενος μὲ πολλοὺς ἄλλους ὁμογενεῖς μου, ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν Μακαριωτάτων αὐτῆς Πάπων τὴν τυραννίαν, ἔλαβον ἀπὸ φίλου τινα, τῆς Κωνσταντινουπόλεως κάτοικον, τὸ βιβλίον ἐπιγραφόμενον « Πατρικὴ Διδασκαλία, συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς Ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ κτλ. » Μόλις ἀναγνόντες τὸ ἡμῖσι ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ἡ πατρικὴ αὕτη διδασκαλία εἶνε ψευδεπίγραφος, ἐπειδὴ ἐν ἐξ ἀνάγκ-

(') « Ἀδελφικὴ διδασκαλία πρὸς τοὺς εὐρισκόμενους κατὰ πᾶσαν τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν Γραικοὺς, εἰς ἀντίβρῃσιν κατὰ τῆς ψευδωνύμου ἐν ὀνόματι τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς διδασκαλίας. Ἐν Ῥώμῃ (γρ. Παρισίαις) ἀχ' ἡ. »

Ἐν τῇ ἀπαντήσει ὁ Κοραῆς καταδεικνύει τὸ πλαστῶνυμον τοῦ λιβελλογράφου « τολμήσαντος νὰ ἐπιγράψῃ τὸ σεβέστιμον ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων εἰς τὸ μωρὸν αὐτοῦ συγγραμμάτιον, καὶ ὅστις φαίνεται νὰ εἶναι ἐχθρὸς ἐπίσημος » καὶ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, καὶ τῆς θρησκείας τὴν ὅποιαν οἱ Γραικοὶ προσθεύουσι » σήμερον. Βλέπων τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων τυράννων τῆς Ἑλλάδος μῖσος αὐξανόμενον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠθέλησεν ὁ φιλόταυρος συγγραφεὺς νὰ κοιμήσῃ τὴν » δικταίαν τῶν Γραικῶν ἀγανάκτησιν, καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ μιμηθῶσι » τὰ σημερινὰ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κινήματα πολλῶν ἔθνων τῆς Εὐρώπης » σελ. 26, 58.

Ἀνατρέπων δ' ἐν πρὸς ἐν τὰς ἐν τῇ Πατρικῇ Διδασκαλίᾳ παραδοξολογίας, ὁ Κοραῆς κερφαῖ ὡς ἐξῆς καὶ τοὺς ἀτίγους, δι' ὧν προτρέπονται οἱ Ἕλληνες ἵνα ὑποτάσσωνται εἰς τὸν σουλτάνον, ὡς οἱ ναῦται εἰς τὸν καραβοκύρην.

Οἱ ναῦται ὑποτάσσονται ἴς ἕνα καραβοκύρην,
ἐνὸς αἰ κυβερνᾷ καλῶς τοὺς ναῦτας καὶ τὸ πλοῖον.
Ἄλλ' ὅταν τοὺς τῆς ναυτικῆς κανόνας δὲν ἤξευρῃ,
ὅταν ἀτάκτως κυβερνᾷ, μεθοκοπῇ ἴς τὴν ζάλγην.
κα' ἀνεὶ τοῦ νὰ τοὺς εἰσοδοὶ εἰς ἀσφαλῆ λιμένα.
τυραννικῶς αὐτὸς ζητεῖ τοὺς συμπανας νὰ πνίξῃ,
τότε συμφώνως ἅπαντες παθαίνουνα τὸν δένουν,
καὶ τὸ πηδάλιον εὐθὺς βίδουν εἰς ἄλλου χεῖρας.

Σφοδρῶς δ' ἐπιτίθεται καὶ κατὰ τῶν κοσσομαπασίδων λέγων. « Γελῶ καὶ μὴ θέλων ὄνείκε συλλογισθῶ, ὅτι τοὺς νῦν ὀνομαζομένους καὶ νομιζομένους Ἀρχοντας τῶν Γραικῶν προσφιέστατα ἠβέλε τις συγκρίνει μὲ τὰ πολλὰ ἐκεῖνα τετράποδα ἄρχοντόπουλα, ὅσα βλέπομεν εἰς τὰς εὐλάς τῶν μακαλλείων τρεφόμενα· λακτίζονται, δάπνισονται, τρώγονται συναλλήλως, ἕως νὰ φθάσῃ ἐκάστου ἡ φοβερὰ τῆς σφαγῆς ὥρα, καὶ τότε ὁ Σουλτὰν χασάπης παραβίδει ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον εἰς τοῦ δημίου τὰς χεῖρας τὸν ὑψηλότατον Ἀρχοντα διὰ νὰ τὸν πληροφορήσῃ μὲ τὴν ἀκαταμάχητον ἐπέδειξιν τῆς μαχοῖρας, ὅτι· δὲν ἦτο πλὴν εὐτιπυθὸν καὶ κτηνῶδες ἀνδράποδον. »

κῆς ἀπὸ τὰ δύο ἔπεται, ἂν τὴν ὑποθέσωμεν γνήσιον τοῦ Ἱεροσολύμων γέννημα· ἢ ὅτι ἔχασε παντελῶς ἡ Μακαριθῆς τοὺς φρένας, ἢ ὅτι μετεσχηματίσθη ἐκ ποιμένος εἰς λύκον, διὰ τὰ σπαράξῃ τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν.

» Ὑπερσπίζει καὶ δικαιολογεῖ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου. Θρηνεῖ τὴν κατάργησιν τῆς Πατρικῆς ἐξουσίας, ἀγκαλὰ ῥητῶς τὰ φανερώσῃ δὲν τολμᾷ καὶ τοὺς Γραικοὺς τὰ ὑποτάσσωνται ἀλόγως εἰς τοὺς τυράννους σπουδάζει τὰ πείσῃ μὲ μαρτυρίας τῆς θείας Γραφῆς, τὰς ὁποίας ἡ παρεξηγεῖ ἢ κολοθᾷς φέρει εἰς τὸ μέσον, κατὰ τὴν συνήθειαν ὄλων τῶν αἰρετικῶν. Εἰς ὀλίγα λόγια, ἡ Πατρικὴ αὕτη διδασκαλία γέμει ἀπὸ τοσαύτας βλασφημίας, ἐναντίας εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἰς τὴν ἱεράν ἡμῶν θρησκείαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περὶ ἐλευθερίας δόξαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων τὰ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον ἑνὸς ὀρθοδόξου καὶ συνετοῦ Πατριάρχου.

» Οὐδεμίαν βέβαια βλάβην οἱ Γραικοὶ φοβοῦνται τὴν σήμερον ἀπὸ τοιοῦτον μωρὸν σύγγραμμα. Ἄλλ' εἶναι φόβος μήπως οἱ Εὐρωπαῖοι, ἀναγνόντες αὐτὸ κατὰ τύχην, συμπεράνωσιν ὅτι τοιαῦτα εἶναι ὄλων τῶν Γραικῶν τὰ φρονήματα· ὅτι εἴμεθα ὄχι μόνον δοῦλοι, ἀλλὰ καὶ φίλοι τῆς δουλείας, ὄχι μόνον δέσμοι, ἀλλ' ὅτι καὶ καυχώμεθα εἰς τὰ δεσμὰ, καὶ τὴν μαστίζουσαν ἡμᾶς χεῖρα τοῦ τυράννου μὲ ἀνδραποδῶδες σέβας ἀσπάζόμεθα.

» Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι τὰ κηρύξωμεν εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην (ἀντιλέγοντες εἰς τὸ μωρὸν τοῦτο σύγγραμμα) ὅτι τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος ἦναι ῥιζωμένον εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας· ὅτι τοῦ τὰ μὴν ἐλευθερωθῶμεν μέχρι τῆς σήμερον ἀπὸ τὸν ζυγόν, αἴτιον εἶναι ὄχι ἡ ἡμετέρα ἀνανδρία, ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία πολλῶν Ἠγεμόνων τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι κολακεύοντες ἀναισχύντως τὸν ἡμέτερον τύραννον βραδύνοσι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν.

» Πρὸ ὀλίγου ἔτι τῆς Γερμανίας ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀγκαλὰ βασιανζόμενος ἀπὸ ὀδυνῶν καὶ θανάσιμον νόσον, ἡ ὁποία κἂν ἔπρεπε τὰ τὸν διδάξῃ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν συμπάθειαν, παρέδωκεν ἀσπλάγχως εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὄκτω Γραικοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας ἐζήτουν ἡσυχῶς τὰ ἀρμόδια μέσα τοῦ τὰ φωτίσωσι, καὶ ἀπὸ τὸν ζυγόν τῆς δουλείας τὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς. Περὶστάνται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμοι ἔμπρο-

σθεν τοῦ τυράννου οἱ γενναῖοι οὗτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες· ἴσως ταύτην τὴν ὥραν καταβαίνει εἰς τὰς ἱερὰς κεφαλὰς των ἡ μάχαιρα τοῦ δημίου, ἐκχέεται τὸ γενναῖον ἑλληνικὸν αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας των, καὶ ἵπταται ἡ μακαρία ψυχὴ των, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ συγκατοικήσῃ μὲ ὄλων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀποθανόντων τὰς αἰοδιμούς ψυχάς.

• Ἀλλὰ τοῦ ἀθώου αἵματος ἡ ἐκχυσίς αὕτη ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλήξῃ τοὺς Γραικοὺς θέλει μᾶλλον τοὺς παροξύνει εἰς ἐκδίκησιν. Ἡ Ἑλλάς ὅλη μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τοὺς ἐν Τεργεσίῳ πραγματευομένους Γραικοὺς νὰ ἀφήσωσι εἰς ἐρήμωσιν τὴν πόλιν τοῦ ἀχαρίστου καὶ μισέλληγου Ἀυτοκράτορος, καὶ νὰ μετοικισθῶσιν εἰς τὰς νεωστὶ ἐλευθερωθείσας αὐτῆς νήσους, ὅπου χωρὶς κανένα φόβον προδοσίας εὐτυχεῖς καὶ ἐλεύθεροι δύνανται νὰ ζήσωσιν.

• Δέξαι λοιπὸν εὐμενῶς, ὦ φίλη μου πατρίς, δέξασθε φίλοι μου ὁμογενεῖς, φίλοι Γραικοὶ, ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν ἐκείνων Ἡρώων, τὴν παροῦσαν Ἀδελφικὴν διδασκαλίαν, κατὰ πάντα διάφορον ἀπὸ τὴν ψευδεπίγραφον Πατρικὴν διδασκαλίαν. Μήτε πῦρ, μήτε αἰδηρὸς ψυχρὰν ποτὲ εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας τὴν διάπυρον τῆς ἐλευθερίας ἀγάπην, τὸ ἀσπονδὸν κατὰ τῆς τυραννίας μῖσος. Ἐχετε πάντοτε ἐμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τὰ πάνδεινα κακά, ὅσα καθ' ἑκάστην ὑποφέρετε ἀπὸ τὸ ἄγριον ἔθνος τῶν Τούρκων, καὶ ἐνθυμεῖσθε ὅσα ἔλεγον οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες ἀλλήλους κατὰ τῶν Περσῶν.

. . . . . Ὡ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
Ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ
Παῖδας, γυναῖκας, νεῶν τε πατρῶων ἔδν,
Θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ ἀπάντων ὁ ἀγών. *

Αἱ ἐν Αἰγύπτῳ νίκαι τῶν Γάλλων κατενεθουσίασαν τὸν Κορνήν, ὅστις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀτρομήτος ὁ Μαραθῶνιος ἐτύπωσεν ἐν Παρισίοις (1801) *σάλλισμα πολεμιστῆριον* πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνας⁽¹⁾.

(1) Σάλλισμα πολεμιστῆριον, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (γρ. Παρισίους) ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εὐκογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθῶνιου. Χ[ρ]ΧΧΧΙ. — Προτάσσεται λαμπρὰ χαλκογραφία τῆς Ἑλλάδος βακενδύτου, πλήρους τραυμάτων, πατοῦσης ἐπὶ συντηρημάτων μνημείων, καὶ τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν ἀνατεινούσας. Ἄγριος δὲ Ὀθωμανὸς διὰ σπῆθης καταφέρει αὐτῇ πληγὰς ἀναφωνοῦσας.

Ὀμοῖ ἐγὼ πανάποτμος, ἐπεὶ μ' ἔλε θούλιον ἡμερ.

" Ἀδελφοί, φίλοι, καὶ συμπατριῶται, ἔγραφεν ὁ φιλελεύθερος οὗτος Ἕλληγ, ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ὑπέρμαχοι, οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον εὐρισκόμενοι Γραικοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ καὶ ἀλλαγῆς διατρέβετε, προσμένοντες τὸν ἀρμόδιον καιρὸν τῆς κοινῆς τοῦ γένους ἐλευθερίας, ἀξιωματικοὶ τε καὶ στρατιῶται πάσης τάξεως καὶ παντὸς βαθμοῦ, χαίρετε, ἐπεὶδὴ ἡ χαρὰ σας εἶναι κοινὴ χαρὰ ὅλων τῶν Γραικῶν, ὑγιαίνετε, ἐπεὶδὴ ἡ ὑγεία σας εἶναι κοινὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος.

" Διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ! ἀδελφοί, μὴ ἀφήσωμεν νὰ μᾶς φύγη τὰς χεῖρας ὁ ἀρμόδιος οὗτος καιρὸς, τὸν ὅποιον προσφέρει εἰς τῶν Γραικῶν τὸ γένος, ἡ ἄλωσις τῆς Αἰγύπτου. "Ὅσοι εὐρίσκεσθε εἰς Αἴγυπτον μιμῆθητε τὰς ἀνδραγαθίας τῶν Γάλλων, οἱ ὅποιοι μιμηθέντες τοὺς προγόνους ἡμῶν, ἔφθασαν εἰς τῆς δόξης τὸν ἀνώτατον βαθμόν. "Ὅσοι εἴθε τὴν ἡλικίαν νεώτεροι, προθυμήθητε νὰ μάθητε ἀπὸ τοὺς σοφοὺς Γάλλους τὴν τακτικὴν, ἔχουν τὴν ἐπιστήμην τοῦ πολέμου, ἐπιστήμην ἡ ὅποια πολλαπλασιάζει τὴν φυσικὴν δύναμιν, αὐξάνει τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν, ἐπιστήμην, εἰς ὀλίγα λόγια ἀναγκασιότατην εἰς ἐκείνους ὅσοι θέλουσι νὰ ζῶσιν ἐλεύθεροι. Εὐταξία, ὁμόνοια, συμπνοια μετ' ἀλλήλων, ζῆλος ἐλευθερίας θερμότατος, ὑποταγὴ εἰς τοὺς νόμους, ἀγάπη θερμὴ καὶ φιλία ἀδόλος πρὸς τοὺς Γάλλους, εἰρήνη μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Αἰγύπτου, τοὺς ὁποίους, ἐπεὶδὴ ὑπετάχθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς νόμους, ἐκδυθέντες τὴν τουρκικὴν ἀγριότητα, ὡς τούρκους πλέον νὰ στοχάζεσθε δὲν εἶναι δίκαιον ταῦτα χρειάζονται, φίλοι καὶ ἀδελφοί, διὰ νὰ αὐξήσῃ ἡ δύναμις καὶ τὸ κράτος σας, διὰ νὰ βρέξῃ ἐπάνω εἰς τὰ ὄπλα σας ὅλας τὰς εὐλογίας τοῦ οὐρανοῦ ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, καὶ νὰ σᾶς καταστήσῃ ἥρωας ἀνίκητους, καθὼς ἦσαν οἱ πρόγονοί σας, ἐν ὧσιν ἐκυβερνῶντο ἀπὸ νόμους καλοῦς, ἐν ὧσιν ἦσαν στολισμένοι μὲ ἤθη χρηστά.

" Ὅσοι δὲ εὐρίσκεσθε διεσκορπισμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, μέρος μὲν δράμετε μὲ προθυμίαν καὶ γρηγορότητα εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ αὐξήσετε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀδελφῶν σας. Ὑπηρετήσατε τοὺς Γάλλους μὲ προθυμίαν, προσφέρετε εἰς αὐτοὺς τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Βοηθήσατε μὲ τὰ καρὰβια, μὲ τὰς χεῖρας, μὲ τὰς καρδίας, καὶ μὲ τὴν ζωὴν σας αὐτὴν, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, τοὺς φίλους τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, εἰς τὴν παντελῆ τῆς Αἰγύπτου κατάσχεσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐλευθερία εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὅλης κοινὴ σωτηρία. Εἰς τὴν Αἴγυπτον,

ἀφοῦ ἡμαυρώθη τῶν Ἀθηνῶν ἡ δόξα, κατέφυγον αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, καὶ ἀνέζησαν πάλιν τὸ δεύτερον οἱ Γραικοὶ, συστήσαντες ἀκαδημίας, συναθροίσαντες βιβλιοθήκας θαυμαστάς, τὰς ὁποίας ἔπειτα κατέκαυσαν οἱ ἔχθροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, οἱ σημερινοὶ τύραννοι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ πάλιν ἄς ἀναρθῶσι τὰ φῶτα, τὰ ὅποια ἔχουν νὰ φωτίσωσι καὶ τρίτον τοὺς Γραικοὺς. Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος μέναιτε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξωπλισμένοι, καὶ ἔτοιμοι νὰ δεχθῆτε τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Ἑλλάδος Γάλλους, καὶ τοὺς φίλους τῶν Γάλλων καὶ συμμάχους, τοὺς στρατιώτας τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, κληρονόμου τῆς δριξικαὶ καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν αἰμυνησίων αὐτοῦ προπατόρων. Οἱ Ἐπειρώται ἐνθυμήθητε τὰ κατωρθώματα τῶν προγόνων σας ἑσεῖς καὶ παλαιὰ ἐφάνητε ἀνδρείοι, καὶ σήμερον ἀκόμη ἐδειξάτε μὲ τὰς κατὰ τῶν ἀγρίων πασάδων νίκας, ὅτι δὲν ἐχάσατε τὴν προγονικὴν μεγαλοφυλίαν. Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες ἐνθυμήθητε ὅτι οἱ πρόγονοί σας κατετρόπωσαν τὸν Δαρσίον, ὅστις ἦτον ἀσυγκρίτως φοβερώτερος βασιλεὺς ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἀνδρὸν καὶ γυναικῶδη τύραννον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ λοιποὶ Ἕλληνες μὴ λησμονήσατε τὰ τρόπαια, ὅσα κατὰ τῶν βαρβάρων ἀνέστησαν οἱ προπάτορές σας καὶ σεῖς ἐξαιρέτως οἱ Μαῖνῶται συλλογίσθητε ὅτι εἰσθε αἷμα Σπαρτιατῶν. Ὅλοι ὁμοῦ ὅσοι μὲ τὸ λαμπρὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων δοξάζεσθε, βάλλετε κατὰ εἰς τὸν νοῦν σας, ὅτι ἀπ' ὅσας δυστυχίας δύναται νὰ πάθῃ ὁ ἄνθρωπος ἡ πλέον ἀπαρηγόρητος εἶναι ἡ δουλεία ὅτι ὁ δούλος οὔτ' ἀρετὴν οὔτε τιμὴν οὔδεμίαν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὅτι σιμὰ εἰς ἄλλα κακὰ ὅσα καθ' ἐκάστην πάσχει ἀπὸ τὸν τύραννον, ὑποφέρει ἀκόμη καὶ τὴν καταφρόνησιν ὄλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, τὴν φοβερὰν κατασχίνην νὰ λογίζεσθαι κτήνος ἄλογον, καὶ ὄχι ἄνθρωπος. Φίλοι καὶ ἀδελφοί, μὴ φοβείσθε παντάπασιν τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ δὲν εἶναι πλέον ὅτι ἦσαν πρὸ τριακοσίων χρόνων. Αὐτοὶ ἠξέουρον νὰ φονεύωσιν εἰς τὰς ἀγορὰς ἀνθρώπους εἰρηνικοὺς καὶ ἀόπλους ἄλλ' εἰς πόλεμον, κατὰ πρόσωπον ἐχθρῶν ἀνδρείων, γίνονται καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς γυναίκας ἀνανδρότεροι, καθὼς ἡ πείρα σὰς ἐπληροφόρησε περὶ τούτου, καθὼς πολλάκις τοὺς εἶδετε φεύγοντας ὡς λαγῶδες ἀπὸ προσώπου τῶν Γραικῶν.

• Πολεμήσατε λοιπὸν, ὦ μεγαλόφυχα καὶ γενναῖα τέκνα τῶν Παλαιῶν Ἑλλήνων, ὅλοι ὁμοῦ ἐνωμένοι τοὺς βαρβάρους τῆς Ἑλλάδος τυράννους. Ὁ σκοπὸς εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος μὲ τὴν δόξαν, ἡ

ἧποία θέλει σᾶς ἐξισώσει μὲ τοὺς Ἕρωας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν, τῶν Θερμοπυλῶν, τοὺς ἀκαταμαχῆτους προγόνους σας. Ἄλλὰ τί λέγω θέλει σᾶς ἐξισώσειν; Τῶν τούρκων ὁ διωγμός ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα θέλει σᾶς καταστήσειν τόσον ἐνδοξοτέρους καὶ ἀπὶ αὐτοὺς τοὺς Μιλτιάδας, τοὺς Θεμιστοκλέας καὶ τοὺς Λεωνίδα, ὅσον εὐκολώτερον εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τις τὴν ἀρχὴν τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν κατοικίαν του, παρὰ νὰ τὸν διώξῃ ἀφοῦ χρόνος πολλοὺς ῥιζώσῃ εἰς αὐτήν.

» Πολεμήσατε, φίλοι καὶ ἀδελφοί, τοὺς ἀπανθρώπους καὶ σκληροὺς Τούρκους ὅχι ὅμως ὡς Τούρκοι, ὅχι ὡς φονεῖς, ἀλλ' ὡς γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας στρατιῶται, καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας καὶ πατρίδος. Χύσατε χωρὶς ἔλεον τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν, ὅσους εὑρετε ἐξωπλισμένους κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐτοιμοὺς νὰ σᾶς στερήσωσι τὴν ζωὴν. Ἄς ἀποθάνῃ ὅστις τυραννικῶς σφίγγει τῶν Γραικῶν τὰς ἀλύσεις, καὶ τοὺς ἐμποδίζει νὰ ῥήξωσι τὰ δεσμά των.

» Ἐπικαλεσάμενοι λοιπὸν τὴν ἐξ οὐρανοῦ βοήθειαν, καὶ ἀσπασάμενοι εἰς τὸν ἄλλον μὲ τὰ δάκρυα τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς χαρᾶς, οἱ νέοι μὲ τὰ ὄπλα, οἱ γέροντες μὲ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς παραινέσεις, οἱ ἱερεῖς μὲ τὰς εὐλογίας καὶ τὰς πρὸς Θεὸν δεήσεις, ὅλοι ὁμοῦ ἐνωμένοι, γενναῖοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος κληρονόμοι, πολεμήσατε γενναίως περὶ πίστεως, περὶ πατρίδος, περὶ γυναικῶν, περὶ τέκνων, περὶ κάσσης τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἐρχομένης γενεᾶς τῶν Γραικῶν, τὸν τρισδάρβαρον, τὸν ἀσπλαγχτον τύραννον τῆς Ἑλλάδος, ἂν θέλετε νὰ φανῆτε ἀξιοὶ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ἂν θέλετε νὰ ἀφήσετε, ὡς ἐκεῖνοι, τὸ ὄνομά σας ἀείμνηστον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Γένοιτο. »

Ἐπὶ τέλους δ' ἐπισυνάπτομεν σύντομον ἀνάλυσιν ἐπαναστατικοῦ βιβλιαρίου γραφέντος ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ἑκατονταετηρίδος ὑπ' ἀνδρὸς σπουδαιότατον λαβόντος μέρος ἐν τε τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, καὶ τῇ μετὰ ταῦτα τρικυμιάδει διαπλάσει τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου (1).

(1) « Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἦτοι λόγος περὶ Ἑλευθερίας κλπ. Συντεθείς καὶ ἐκβαθεὶς ἰδίως ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων, παρὰ Ἀνωμόμου τοῦ Ἑλλήνος, ἔν Ἰταλίᾳ 1806 ». Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρων ὁ Κ. Παπαδόπουλος Βρετὰς (Κατάλογος Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Β', ἀριθ. 402) ἡμαρτημένως λέγει, ὅτι ἐτυκώθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ, καὶ συνεγράφη ὑπὸ τινος Σπυρίδωνος Ἐπάχου. Καθὰ ὅμως διαβεβαιῶ ὁ ἐν Ζακύνθῳ Κ. Παρτίνης, ἀνὴρ κάλλιον παντὸς ἄλλου δυνάμενος νὰ γνωσῶσθαι τὰ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἱκτίρου, συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ διάση-

Εἰς τὸν τύμβον τοῦ ἔθνομάρτυρος Ῥήγα ἀφιερῶν ὁ Κωλέτης τὸ πονημάτων αὐτοῦ⁽¹⁾, ἄρχεται ἐπικαλούμενος ἐμπαθέστατα τὰς σκιάς τῶν προπατόρων⁽²⁾, καὶ μετὰ πυρετώδους πατριωτισμοῦ διδάσκων τί ἐστὶν ἐλευθερία, περιγράφει τὰ ἥρωικά τῶν προγόνων κατορθώματα, συνιστᾷ τὴν ἐκμάθησιν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκθειάζων τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασά πολέμους τῶν Σουλια-

μος Ἰωάννης Κωλέτης, ὅστις περαιώσας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἱατρικὰς του σπουδὰς καὶ ἔτοιμαζόμενος νὰ καταβῇ εἰς Ἑλλάδα, ὑπὸ τὸ πρίσμα νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ συνέλαβε τὸ παρατολμώτατον σχέδιον, ἐν αὐτῷ παρουσιασθῆναι ὁ ἐκτελεστῆς τῆς διαθήκης τοῦ Ῥήγα. Ὅθεν φέρων πολλὰ ἀντίτυπα εἰς κιβώτια ἤλθεν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, καὶ διεκίνησε τὸν σκοπὸν εἰς τὸν συμπατριώτην του Τουρτούρη, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου κρυφίως εἶχεν ἀποθέσει καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ βιβλία. Ἀλλ' ὁ συνेतὸς προῦχων καταδείξας τὴν ἀσυνείαν τοῦ πυρετώδους ἱατροῦ, κατέστρεψε διὰ νυκτὸς ὅλα τὰ ἐν τοῖς κιβωτίοις ἀντίτυπα. Τοῦ σκανιωτάτου τούτου βιβλίου ἀντίτυπον διεσώζεται παρὰ τοῦ Κ. Παύλου Λάμπρου, ὅστις μοὶ διεκίνησε καὶ τὰ περὶ Κωλέτου, ὡς ἐκ στόματος τοῦ Κ. Ραφτάνη ἐσημείωσε. Ὅτι δὲ ἐν Πίζῃ τῆς Ἰταλίας πραγματικῶς ἐτεπώθη τούτο, καὶ οὐχὶ ἐν Ἀριστολεοδάμῳ, δείκνυται καὶ ἐκ τῆς τῶν τυπογραφικῶν χαρακτῆρων ἀντιπαράθεσως πρὸς ἄλλα ταυτοχρόνως ἐκεῖ τυπωθέντα. Ἐπιγράφει δὲ τὸ πόνημα αὐτοῦ Νομαρχίαν ὁ Κωλέτης, ὡς συμβουλευῶν τὴν ἐν Ἑλλάδι ἔθρουσιν φιλελευθέρου πολιτεύματος, ἐν ᾧ πρῶτα οἱ νόμοι ὄν ἄρχωσι.

(1) « Εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ δαιμόνητου Ῥήγα, τοῦ ὑπὲρ τῆς πατριᾶς τῆς Ἑλλάδος σφαιρασθέντος, χάριν εὐγνωμοσύνης τὸ πονημάτων τόδε ὡς εὖρον ἀνατίθῃσι. — Ἀναφανήναι τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἔκδικος (Bery). — Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρὸν μου πονημάτων, ᾧ ἀξιάγαστε ἦρωε, παρὰ εἰς ἐπὶ οὐκοῦ ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχείας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατριδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐλευσάσας τὴν ζωὴν σου δι' ἀγάπην τῆς; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον ἑλληνικὸν σου ἱερὸν καὶ καταδοκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι τὸ πρὸς τοῦτοις ὡς ἀφραδῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντὸς τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναριθμῶσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμινωνδῶν, Λεωνιδῶν, Θεμιστοκλέων, καὶ Θρασυβούλων ».

(2) « Ἐπεις, ᾧ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐδυναμώσατε τῶρα τὸν ἐθλόν μου μὲ τὰ ἥρωικά σας ἐντάλματα διὰ νὰ ἐκφράσω καθὼς πρέπει τὰ τῆς ἐλευθερίας κἀλλῆ εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σὺ ἱερά πατρίς, ἐγκαρθίσωσιν καὶ στερῶσιν τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου μὲ τὴν ἐνδύμῃσιν τῶν παλαιῶν τερατοουργημάτων σου, διὰ νὰ παρατησῶ μὲ σαφῆναιαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβεράς χρεῖας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικάς των καρδίαις μὲ τὸν θεῖον σου ἔρωτα. Ναί, φίλτατοί μου Ἕλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἐμὲ, ἀλλ' ἡ πατρίς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει, καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηγνύει καλὴν ἐκπαίαν. Ἄντι φηγορικῶν φράσεων θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μοῦ τάξουσι τὴν παρ' ἐμοῦ ποθεινὴν ἀντικιοιθῆν, λέγω τὴν κατὰπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήτων ».

τῶν, καὶ τὰς ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τοῦ γένους πατριωτικωτάτας ἐνεργείας τοῦ Ῥήγα, προσκαλεῖ καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἰς μίμνησιν τῶν τελευταίων.

Ἡ ἐλευθερία, ὦ Ἕλληνας, εἰς ἡμᾶς εἶναι ὅ,τι ἡ ὄρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς· ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τὸν δούλον· καὶ ἐξακολούθως εἶναι ἀναγκαῖον πρῶγμα εἰς τὸν δούλον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν διὰ νὰ μισήτῃ τὴν δουλείαν καὶ νὰ τὴν ἀποστραφῇ· ἀς μὴν σᾶς φαῖνῃ λοιπὸν παράξενον, ἂν ὁ σκλάβος δὲν γνωρίζῃ παραχρῆμα τὴν ἡδύτητα τῆς ἐλευθερίας ζωῆς· αὐτὸς ἡμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἓνα ἀφρόστον, ὁ ὅποιος· ἀποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητὸν, ὡτάν νὰ μὴν ἦτον πλέον συνθεμένον ἀπὸ τὰ ἴδια πράγματα ὅπου πρότερον τοῦ ἔρρεσκον. Ἡ ἐλευθερία εἶναι περισσότερον ἀναγκαῖα εἰς τὸν δούλον, ὅπου ἀσθενεῖ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ γνωρίζωντας εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἢ πρόσκαιρος ζωῆ, ζῆ διὰ νὰ τρώγῃ καὶ εἶναι ὡσάν νὰ μὴν εἶναι.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν εἰς τὸν ἄνθρωπον! αὐτὴ γὰρ ἀποκαταστῆ γλυκειὰν τὴν ζωὴν, αὐτὴ γεννᾷ δικυβεντευτὰς τῆς πατρίδος, αὐτὴ νομοδότας, αὐτὴ ἐναρέτους, αὐτὴ σοφούς, αὐτὴ τεχνίτας, καὶ αὐτὴ μόνον τέλος πάντων τιμᾷ τὴν ἀνθρωπότητα. Πόσοι ἄρα γε ἄνδρες ἄξιοι γεννῶνται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼς γεννῶνται οὕτω καὶ ἀποθνήσκουν μὴ ἔχοντες τὰ ἀναγκαῖα μέσα εἰς τὸ νὰ κατορθώσουν μεγάλα πράγματα...

Ἐὶς τῶν ἀρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη, καὶ χρειάζεται ἐν πόνημα ὄχι μικρὸν περὶ αὐτῆς, διὰ τὸ ὅποιον οἱ νῦν Ἕλληνας μεγάλῃν χρειάν ἔχουσι διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι μεγάλη, καὶ νὰ κλαύσουν πικρῶς βλέποντες τοὺς ἑτεροφύλους, οἵτινες ἐδανείσθησαν τὰς τέχνας, καὶ ἐπιστήμας ἀπὸ τοῦς προγόνους μας, νὰ μᾶς κατατρυνῶσι τόσον καὶ ἀψυγίζωσι. Ἀλλὰ δεὶ ὀλίγον θέλωσι χαρῆ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην των ἐλπίζω. Ἡ διαυθέντευσις τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ τῆς Ἡπείρου τυράννου ἀρεστῶς θέλει τοὺς ἀποδειξί, ὅτι ἡ Ἑλλὰς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας, καὶ Θεμιστοκλείς. Ὡ πόσον θέλου μείνει ἐκθαμβοί, ὅταν ἀναγνώσουν τὰ θαυμαστά κατορθώματα τοῦ μεγάλου Φώτου, ἐκείνου λέγω τοῦ ἥρωος τοῦ Σουλίου, καὶ ὄλων τῶν Σουλιωτῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία, ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ὁ ζήλος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των ἀθανάτις

σαν τὸ ὄνομά των, καὶ ἔφερον εἰς ἀπελπισμὸν χιλίας φορὰς τὸν ἐχθρὸν τοὺς τυράννον, τὸν ἀγρειέστατον λέγω Ἄλξν. Ἡ Ἑλλάς, οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ὑστερημένη ἀπὸ μεγάλου ἀνθρώπου. Ἡ διακυθέν- τευσις των διὰ δεκαπέντε χρόνους πριέχει τοσαύτας καὶ τοιαύτας ἥρωϊκὰς πράξεις, ὥστε παράδοξον ἤθελε φανῆ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἂν δὲν εἴμεθα μάρτυρες αὐτόπται τῶν κατορθωμάτων των. Αὐτοὶ ἦταν μόνον χίλιοι καὶ διὰ τῶσδε χρόνους καθημερινῶς σχεδὸν συνεκρότουσιν πολέμους μετὰ τοῦ τυράννου ἐχθροῦ των, ὁ ὅποιος διὰ πολλὰς φορὰς ἐκινήθη ἐναντίον των μὲ ἕως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, καὶ πάντοτε ἐνίκηθη. Ἔπρεπε βεβαίαι νὰ εἴη ὁ Θεουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων, καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ τοῦ αἰμοδόρου τέρατος, ὁποῦ ἕως ἀπὸ τοῦ 1787 μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε ἀπὸ τοῦ νὰ τυραννῆ τοὺς ταιλαιπώρους Ἡπειρώτας, καὶ Θετταλοὺς, σκληρῶς καὶ ἀσπλαγγχως (1).

* Ἄλλ' ἰδοὺ τῆς ἐλευθερίας τὸ ξίφος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν γῆν του ἀποδεικνύει (2) τὴν φυσικὴν μικρότητα τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ἀποκαταστῆ ποταπώτερον τοῦ ἰδίου του τυραννικοῦ ὀνόματος. Δὲν τοῦ χρησιμεύουν πλέον αἱ συνειθισμένοι του ἀπίται, οὔτε χρῆματα, οὔτε δόλο, διὰ μέτου τῶν ὁποίων διὰ παντὸς ἐνίκησε καὶ κατέφθειρε τοὺς ἀνδρῶν καὶ ἀνοήτων ἐχθροὺς του. Ἐν μικρὸν χωρίον, τὸ προειρημένον λέγω θαυμαστὸν Σούλι, ἔφερον εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν, ὁποῦ οἱ ὑπὸ τῆς δουλείας ἀγνοοῦσι, ἦτοι τὴν μεγαλειότητα τῶν κατορθωμάτων τῆς Ἑλευθερίας. Οἱ Σουλιῶται, ἄνδρες συνειθισμένοι εἰς τὸν θεληματικὸν κόπον μιᾶς ἡτύχου ζωῆς, ἀνυπόδουλοι ἐξ ἀρχῆς τῆς κατοικήσεώς των εἰς ἐκεῖνα τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἔζων εὐτυχεῖς μακρὰν ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ κηκοήθειαν τῶν διεσθαρμένων πολιτειῶν, ἀνδρείοι ὡς ἐλεύθεροι, φιλόξενοι ὡς Ἕλληνας, καὶ στρατιῶται ὡς διακυθέντευται τῆς πατρίδος των. Αὐτοὶ λέγω οἱ ἥρωες, ἡ τιμὴ τῆς ὑποδουλωμένης Ἑλλάδος, καὶ βεβαία ἀρχὴ τε καὶ πρόξενος τῆς πλησίον ἐλευθερώσεώς της, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ πατρίδος των, ἐταπείνωσαν τὴν αὐθάδειαν τοῦ τυράννου, πολεμοῦντές τον ἀδιακόπως, καὶ νικούντές τον, καὶ οὕτως ἐδιακύντευσαν διὰ δεκαπέντε χρόνους τὴν πατρίδα των, μὲ ἀνήκουστον θάρρος καὶ μεγαλοψυχίαν. Τίς ἄλλη παρκαλῶ ἠμποροῦσε νὰ ἦτον ἡ αἰ-

(1) Σελ 22, 29.

(2) Ἐτακτοθεῖ κελών περὶ Ἄλξ, κ.τ.τ.

τία, εἰμὴ ὁ ἔρω; τῆς ἐλευθέρας ζωῆς; μήπως δὲν ἦτον καὶ ἄλλα χωρὶα εἰς τὴν Ἑπειρὸν ἀξία νὰ ἐναντιωθῶν τοῦ τυράννου; διατί τάχατε; ὄλα κλίνουσι τὸν αὐχένα; καὶ δὲν ἦτον ζῆτος καὶ μεγαλειότερα καὶ εἰς τὴν ἰδίαν καλὴν τοποθεσίαν καθὼς τὸ Σούλι; Αἱ! φανερά εἶναι, ἀδελφοί μου, ἡ αἰτία. Ὅσα ὑποδουλώθησαν παρ' αὐτοῦ ἦτον καὶ πρότερον ὑποδουλωμένα, καὶ μόνον ἄλλαξαν τύραννον. Τὸ Σούλι ἕμως μόνον τὸ Σούλι δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἀψηφεὶ τὸν τύραννον ὅσον ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν του, τὸν πολεμεῖ, τὸν νικᾷ, καὶ τὸν καταπατεῖ μὲ τοὺς πόδας του. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν ἅς στρέψωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς των οἱ δούλοι διὰ νὰ καταπεισθῶσι εἰς τὰ τερατουργήματα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς αὐτὸ θέλουσι εἶδει ἐνθουσιασμένους ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα τῆς πατρίδος οὐ μόνον τοὺς ἄδρας καὶ νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γέροντας, καὶ τὰ παιδιὰ, καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίας γυναῖκας. Θέλουσι ἀκούσει τὴν φοβερὰν φωνὴν τῆς θαυμαστῆς Μίσχως, ἡ ὁποία ἀνάμεσα εἰς τὸν πολεμικὸν θόρυβον, πολεμοῦσα καὶ τρέχουσα, βλέπει ἔμπροσθέν της φονευμένον τὸν υἱὸν της, καὶ ἐγκαλιᾶζουσα μὲ ἐνθερμον ἀγάπην τὸ νεκρὸν σῶμα του, καλῶς γε λέγει, σὺ ὦ υἱέ μου, ὅτι οὗ τόσον τιμῶς ἀπέθανες! τὸ ὄνομά σου ἐγγύμῃ εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἀθωασίας! ἀσπάζουσα δὲ τὸ αἵματομένον ἱρωϊκὸν του πρόσωπον, χαίρεται διὰ τοιοῦτον διασθεντευτὴν τῆς πατρίδος, ὁποῦ ἐγέννησε, καὶ λαβοῦσα τὸ ἴδιόν του σπαθί ὄρρει κατὰ τῶν δειλῶν καὶ μισθωτῶν δούλων τοῦ τυράννου καὶ ἐκδικεῖ τὸν θάνατόν του μόνη της. Ἀς ἴδουσι τὸν ἄλλον ἔρωτα, ὁποῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του παραδίδεται ἐκουσίως εἰς τὸν τύραννον διὰ ἐνέχυρον τῶν συνθηκῶν του μετ' αὐτοῦ, καὶ ὕστερον ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν θέλωντας ὁ ἄπιστος τύραννος νὰ τὸν ξαρκτώσῃ, αὐτὴς φονεύεται μόνος του. Καὶ τέλος πάντων βλέποντες ἐν τόσων μικρῶν χωρίων, ἀπὸ μόνον χιλίους διασθεντευτάς, χωρὶς τινος μάθησιν, οὔτε προετοιμασίαν, νὰ φιλάττεται σῶσι διὰ τόσους χρόνους ἐναντίον ἐνός τυράννου τόσον μεγάλου, ἅς συλλογισθῆ προσεκτικῶς ὁποῖων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία, καὶ ἅς βεβαιωθῶσι πλέον, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει διὰ νὰ δειλιάσῃ τὰς ἀνάνδρους καρδίας ὄλων τῶν μιαιφῶν τυράννων τῆς γῆς.

» Αἱ πόσον ἤθελε τὸ ἀποδείξει: ἐμπράκτως ὁ ἀείμνηστος Ἑλλήν, ὁ ἔρω, ὁ μέγας λέγω καὶ θαυμαστός Ἱφίγεια, ἂν μίαν ἀνέλπιστος προδοσίαν δὲν ἤθελε τὸν θανατώσει! Αὐτός ἡ ἐξάρχωντος ἀνὴρ ἦτον

έστολισμένους από τήν φύσιν μέ ὄλας τὰς χάριτας τῶν μεγάλων ὑποκειμένων, εὐφυῆς, ἀγγίλους, καί ἄοκνος, ὠρτίος τῷ σώματι καί ὠραιότερος τῷ πνεύματι, δίκαιος καί ἐξακολουθῶς ἀληθῆς φιλέλληνη καί φιλοπάτρις. Ἐξ ἀρχῆς οὖν ἐπεχειρίσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἀλλ' ὁ θεῖος ἔρωσ τῆς πατρίδος του Ἑλλάδος, τὴν ὑποίαν ἐβλεπεν ὑπὸ δουλείας τοσοῦτον ἀδίκως βασανιζομένην, μὴ συγχωρῶντας εἰς τοιοῦτον ἄνδρα τοιαύτας μικρὰς ἀσχολίας, ἀνεβίβαζε τὰς ἐλπίδας εἰς ἄκρον, καί ἔως ἀπὸ τὴν νεκρὰν ἡλικίαν του προεμελέτει κατορθώματα ἡρωϊκὰ, καί μόνον ἀνέμενε τὴν ποθομένην εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὰ βάλλῃ εἰς ἔργον. Ὅθεν γνωρίζοντας τὴν χρείαν τῆς μαθήσεως δὲν ἐπαυσε ἀπὸ τὸ νὰ ἀγωνισθῇ ὡς οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὰς ἐπιστήμας, καί εἰς ὀλίγον καιρὸν ἐμαθῆεν ἐντελῶς τὰς χρησιμωτέρας.

» Τότε λοιπὸν ἤρχισε νὰ βάλλῃ θεμέλιον εἰς τὸ μέγαλον κτίριον ὅπου ἡτοίμαζε, καί κατ' ἀρχὰς ἐσύνθεσε εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μὲ ἀκροτάτην σαφήνειαν τοὺς δώδεκα γεωγραφικοὺς πίνακας τῆς Ἑλλάδος, καί διάφορα ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα ἔδωκεν εἰς φῶς ἰδίῳι ἀναλώμασι πρὸς φωτισμὸν τῶν συναδελφῶν του Ἑλλήνων. Ἐπειτα δὲ συλλέγωντας τὸ ἔχειν του ὅλον καί συνδρομητὰς ἐπιτυχῶν, καί συνεργῶν, ἡτοίμασε κηδεμόνας καί μετὰ πάσης τῆς καλῆς τάξεως ὄλα τὰ ἀναγκαῖα, καί εἰς ἀκμὴν ἔφερε βεβαίαν ἐπιδόσεως. Ἀλλὰ φεῦ τῆς βρακάνου καί φλονερά; τύχης τῶν Ἑλλήνων! ὅτε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωτῆ; ἦτον ἔτοιμος διὰ νὰ μισεύσῃ πρὸς κατατρόπωςιν τῶν τυράννων αὐτῆς, καί νὰ συνθλάσῃ τὰς ἀλύσεις ὅπου τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας μὲ μίαν γενικὴν ἐπανάστασιν καί ἐπανόρθωσιν τῶν ταλαιπώρων συμπατριωτῶν του, ὅταν λέγω ὁ ἄξιος Ῥήγας βλέπωντας τὰ πάντα ἔτοιμα ὡς ἐβούλετο, ἐκαλοτύχιζε τὸν ἑαυτὸν του διὰ μίαν τόσοσ τιμίαν καί μεγάλην ἐπιχείρησιν, καί ἐπρόσμενε νὰ ἰδῇ ὀγλήγορα ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, ἐξαλειμμένον δὲ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ὅταν τέλος πάντων σχεδὸν βέβαιος διὰ τὸ καλὸν τέλος τοῦ ἔργου του ἐτοχάζετο εἰς τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του καί εὐφραίνετο, τότε ἕνας προδότης, ὁ οὐτιδανότερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ πλέον μιαρὸς σκλάβος τῆς γῆς, ἀναυτίως καί παραλόγως τὸν παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν τυράννων, καί ἡ Ἑλλάς χάνει εἰς αὐτὸν ἕνα ἀντιλήπτορα καί σωτηρὰ τῆς. Ἀλλ' ἂν ἡ φθονερά τύχη ἐκλεψέ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ζωὴν τοιοῦτου ἔρωσ, δὲν ἠμπόρεσεν ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀναγκαῖον καί φουβερά

κράτον, ὅπου ἡ φήμη τῆς αὐτῆς ἐπιχειρήσεως ἀνέπεμψεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἔμπορεσε λέγω νὰ ἐκλείψῃ εἰς τὴν δρασίαν τῶν τὴν λαμπρότητα τοιοῦτου ἔργου. Τὸ ἀθῶον αἷμα τοῦ Ῥήγα προετοίμασε τὴν ταχυσίαν ἐξάλειψιν τῶν βερβάρων τυράννων, καὶ ἀγλήγορα θέλουσιν ἐμφανισθῆ βέβαια οἱ ὄπαδοί του. Τότε δὲ θέλομεν ἀποδείξει ἐμπράκτως τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μας, ὑψόνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος στεφάνους δόξης, καὶ θριάμβους εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὡς ἀρχηγοῦ, καὶ πρώτου συνεργοῦ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθέρωσιν (*).

Μετὰ ταῦτα ἀναπτύσσων διὰ μακρῶν τί ἐστὶ πατρίς, καὶ διατρέγων τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἰδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὀριμύτατα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἱερατείου, ὅπερ θεωρεῖ αἴτιον τῆς καταπτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ.

* Ἀπὸ τότε λοιπὸν ὅπου ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμὸς ἕως εἰς τοὺς 1453, ἀντὶς νὰ αὐξήσουν, τὰ μέσα τῆς ἐλευθερώσεώς των, φεῦ! ἐσμικρύνοντο ἡ δεισιδαιμονία, καὶ ὁ ψευδῆς τε καὶ μάταιος ζῆλος τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν κατεκυρίευσεν τὰς ψυχὰς τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι ἀντὶς νὰ ἐπιμελοῦντο εἰς τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαὸν καθὼς ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο παρὰ νὰ φιλονεικῶσι, καὶ νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας. Τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐράνησαν τρεῖς κυριότητες, ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὅποιοι διὰ ἑνδεκα αἰῶνας σχεδὸν κατέρθειραν τοὺς Ἕλληνας, καὶ κατερῆμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότης τῶν πατριαρχῶν καὶ παπῶν ἐπροξένητε τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤνωσε εἰς αὐτὸ ἓν μίσος φοβερὸν μέχρι τῆς σήμερον. Ἀφ' οὗ λέγω τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐντάλματα μὲ τοὺς πολιτικούς νόμους διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταύτῳ καὶ νὰ ὀρίξῃ, χωρὶς δυσκολίαν ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώσῃ τὸν λαὸν μὲ τὴν ἀμάθειαν διὰ νὰ στερεώσῃ καλλιώτερα τὸν σκοπὸν του, καὶ οὕτως ἐπροσπάθησε νὰ σβύσῃ κάθε σπουδὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερασπίσθη τὴν ἀμάθειαν. Αἱ ἐπιστῆμαι ὅπου πρότερον ἤνθιζον ἀρχισαν νὰ μαρυνθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν· ἄλλο βιβλίον δὲν εὗρισκετο εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων, κάθε φιλολόγος

(* Σελ. 42—51.

δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺς βίους τῶν ἀγίων· καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνας, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι ὑπερημμένοι ὅμως ἀπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας ἔγιναν σχεδὸν δούλοι κατὰ συνήθειαν, μεμψυσμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν ὑπῆκουον καὶ ἐφοβοῦντο τοὺς τυράννους των, χωρὶς νὰ ἠξέουρον τὸ διαπί. Ἐνας ἀφορισμὸς τοῦ ἀρχιερέως ἐτρόμαξε τόσα μιλλιοῦνια ἀνθρώπων. Ὡ δεισιδαιμονία! πόσον φοβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανόνεις τὴν ἀνθρωπότητα ὅταν κυριεύσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι τόσον ἀπομωρόνονται, ὅπου τρέμουσιν εἰς τὴν ψευθεῖ λαλιάν σου, καθὼς τὰ βρέφη φοβοῦνται ἓνα ὄφιν ξύλινον, ἢ ἓνα χαλκοῦν λέοντα! Εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ἀδελφοί μου, εὐρίσκετο ἡ Ἑλλάς, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον ἡ αὐτὴ δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς ὕψηλὸν θρόνον ἓνα ἀχρεῖον αἰθίοπα, ὁ ὅποιος ὤρμησε μὲ τὰ ἄρματα τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης καὶ ἐκυριεύσε σχεδὸν τὸ τέταρτον μέρος τῆς γῆς. Ἡ Ἑλλάς δὲν ἠμπόρεσε βέβαια νὰ ἀπορύγῃ τὸν ζυγὸν του, οὕτω προκτομασμένη, ὅθεν καὶ εἰς βραχύτατον διάστημα ἔκλινε τὸν ἀχένα εἰς τὴν τυραννικὴν ῥάβδον τοῦ Μωάμεθ, ἡ εὐκαρπὸς γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐγένευσεν ἀπὸ βαρβάρους ἀλλοτρίου ἱρῖζοντος, καὶ τοιοῦτης λογῆς ὁ οὐτιδανὸς καὶ ἀχρεῖος θρόνος τῶν Ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὐρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸ τέλος του πλησιέστατος. Ὡ πόσον ἐκλαυσαν οἱ Ἕλληνας μετέπειτα! ἀλλὰ ματαίως· ὁ ἐχθρὸς των ἦτον μεγάλος, αὐτοὶ δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτε πόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺς κυρίους των πλέον, αὐτοὶ ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σικῆς καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἐπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπειτα τῶν ἱερέων, ἐκατήνησαν τέλος πάντων νὰ ὑποκύβουν εἰς τὴν πλέον συχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω εἰς τὴν τυραννίαν τῶν Ὀθωμανῶν (*).

Περιγράφων λεπτομερῶς τὴν Ὀθωμανικὴν διοίκησιν, καὶ ἰδίως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ κηρύττων, ὅτι δύο αἷτια εἶναι ὅπου μέχρι σήμερον φυλάττουσι τὴν Ἑλλάδα δεδεμένην εἰς τὰς ἀλέσους τῆς τυραννίας, τὸ ἀμαθὲς ἱερατεῖον, καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ἀριστῶν σοφιστοῦσιων, πικρότατα ἐλέγχει τὰ ἐλαττώματα τοῦ παρα-

γνωρίζοντας τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήρου, καὶ μετὰ δακρύων παρακαλῶν τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναίετους ἄνδρας, ὅπου φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τῆς ἱερᾶς οὐκ ἐπὶ τὸν συγχωρήσουσιν, ἀν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίῃ νὰ ἐλέγῃ αὐστηρῶς τοὺς ἀαξιούς καὶ ἀμαθῆς καλογήρους, καὶ ἀποδέξῃ μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενούσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπὶ τέλους ἀναφωνεῖ.

« Ὡ γλυκύτατε Ἰησοῦ! ὦ δίκαιοι Ἀπόστολοι! ὦ φιλόσοφοι πατέρες! ποῦ εἴσατε τὴν σήμερον νὰ ἰδῆτε τοὺς ἀπογόνους σας, καὶ νὰ συγκαλύψετε μαζὴ μὲ ὄσους τὴν ἀλήθειαν γνωρίζουσι διὰ τὴν ἀθλιότητά τους. Ἐσεῖς ἐπαραγγείλατε τὴν νηστείαν διὰ νὰ χαλινώσετε ὅπως οὖν τοὺς γαστριμάργους, αὐτοὶ ἀναθεματίζουσι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ὅταν κρεωφαγῶσι· ἐσεῖς ἐδιορίσατε τὰς ἐλεημοσύνας διὰ νὰ στερεώσετε τὴν ἀρετὴν, αὐτοὶ δὲ ἀρπάζουσι καὶ ἀπὸ πλουτίου καὶ ἀπὸ πτωχοῦ ὅσα περισσότερα δυναθῶσι· ἐσεῖς ἐνομοθετήσατε τὴν ἐξομολόγησιν διὰ νὰ παρηγορῆτε τοὺς λυπημένους καὶ βασανισμένους, διὰ νὰ νοουτετῆτε τοὺς χρεῖαν ἔχοντας καὶ ἀμαθεῖς, αὐτοὶ δὲ τὴν ἐνεργοῦσι διὰ μόνην περιέργειαν εἰς τὸ νὰ μάθωσι τὰ ξένα πράγματα, καὶ ἔπειτα νὰ τὰ κοινολογοῦσι ὄχι μόνον ὅταν τοὺς ὠφελῇ, ἀλλὰ καὶ ὅταν δὲν τοὺς βλάπτῃ⁽¹⁾. Ἐσεῖς ἐκφρῶσατε τὴν ὁμόνοιαν, τὴν ἀδελφότητα, τὴν ὁμοιότητα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, αὐτοὶ δὲ διδάσκουσι μὲ τὰ παραδείγματα τῶν τούναντιον. Ἐσεῖς τέλος πάντων εἶχετε τὴν ἀρετὴν διὰ ὁδὸν, αὐτοὶ ἔχουσι τὰ χρήματα. Τί ἤθελεν εἰπεῖ στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνας, ὁ λόγος τῆς Σοφίας, ὁ ἠδύτατος Χριστός, εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπέρβτας του; ὦ! ἡ ἀπόφασίς του εἶναι φανερά, καὶ ἄμποτες οἱ ταλαίπωροι νὰ διορθωθῶν ὅπως οὖν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀφρευκτον ποινὴν τῶν πλημμελημάτων των.

« Ποῦς δὲν βλέπει, ὦ Ἕλληνας, τὸν ἀφανισμόν ὅπου εἰς τὴν Ἑλλάδα προξενεῖ τὴν σήμερον τὸ ἱερατεῖον; Ἐκατὸν χιλιάδες, καὶ ἴσως περισσότεροι μαυροφορεμένοι, ζῶσιν ἀργοί, καὶ τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἰδρωτὰς τῶν ταλαιπώρων καὶ πτωχῶν Ἑλλήνων. Πόσαι ἑκατοντάδες μοναστήρια ὅπου πανταχόθεν εὐρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἐπειδὴ χωρὶς νὰ τὴν ὠφελήσουν εἰς τὸ παραμικρὸν, τρώγουσι τοὺς καρπούς τῆς, καὶ φυλάττουσι τοὺς λύκους διὰ νὰ ἀρπάξουν καὶ ζεσχίζουν τὰ ἀθῶα καὶ ἱλαρὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς τοῦ

(1) Ἐννοεῖ ἰδίως τὸν ἐν Ἰουαννίνοις κλῆρον μεγάλως διαφθαρέντα ὑπὸ τοῦ ἸΔΛΨ πρσθ.

Χριστοῦ. Ἰδοὺ, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοὶ μου ἀδελφοί, ἡ σημερινὴ ἀθλία καὶ φοβερὰ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὅπου ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ οἱ ἀμαθέστατοι, ἀφοῦ ἀκούσουν ἐλευθερίαν τοὺς φαίνονται μία θανάσιμος ἀμαρτία. Τί λοιπὸν διδάσκουσι τὸν ἀπλούστατον λαόν; τί στοχάζεσθε νὰ λέγωσιν οἱ ἱεροκλήρικες ἐπ' ἐκκλησίας; φέρουσιν ἴσως τὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ νὰ παρακινήσουν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ὀμόνοιαν; ἐξηγοῦσιν ἴσως τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν τοῦ ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν; λέγουσιν ἴσως ποτὲ ποῖος εἶναι ὁ πλησίον, καὶ ποῖος ὁ ξένος; Ἄναφέρουσιν ποτὲ τὰ ῥητὸν μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος; Ἐξηγοῦσι ποτὲ τί ἐστὶ Πατρίς; λέγουσι πῶς καὶ πότε καὶ ποῖοι πρῶτον πρέπει νὰ τὴν βοηθήσουν; Φέρουσιν ποτὲ τὰ παραδείγματα τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Σωκράτους, καὶ ἄλλων μυρίων ἐναρέτων καὶ σοφῶν; Μᾶς εἶπον ποτὲ ποῖοι ἦτον καὶ πόθεν κατάγονται; μᾶς ἀνέφερον ποτὲ πῶς διοικεῖται ὁ κόσμος, καὶ ποῖα εἶναι ἡ καλλιτέρα διοίκησις; Μᾶς ἐξήγησαν ποτὲ τί ἐστὶ ἀρετὴ, καὶ ὅποια εἶναι τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ τις, καὶ πότε λάμπει ἡ ἀρετὴ; ἡ ποῖος; νὰ μᾶς τὰ εἶπῃ αὐτὰ, ἂν δὲν τὰ λέγουσιν αὐτοὶ; Φεῦ, βαθεὶ τῆς ἀθλιότητός μας! Οἱ ἱεροκλήρικες ἀρχινοῦν ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τελειοῦν εἰς τὴν νηστείαν. Πῶς θέλεις λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ομίγλην τῆς τυραννίας; οἱ ἱεροκλήρικες οἱ ὅποια ἦτον εἰς χρέος νὰ τοὺς ἀποδείξωσι τὴν ἀλήθειαν δὲν τὸ κάμνουσι. Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται αὐτοὶ οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ἱεροκλήρικες; « Ὁ Θεὸς, ἀδελφοί, μᾶς ἔδωκε τὴν τυραννίαν ἐξ ἀμαρτιῶν μας καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μετὰ καλὴν καρδίαν, καὶ χωρὶς γογγυσμῶν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς ὅ,τι κάμνει ὁ Θεός », καὶ ὕστερον ἀπὸ τέτοια ξυλλογίσματα λέγουσι καὶ τὸ ῥητὸν *ὄν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει*.

« . . . Ὡ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, τοῦτέστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δὲν βλέπετε ὅπου μετὰ αὐτὴν τὴν κακὴν σας καὶ ἄτοπον παρηγορίαν ὑποχρεόνετε τοὺς Ἕλληνας ἀντὶς νὰ μισήσουν τὴν τυραννίαν, καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἐξ ἐναντίας νὰ τὴν ἀγαπῶσι καὶ μάλιστα νὰ νομίζωνται εὐτυχεῖς, πιστεύοντες ἀπὸ ἀπλόττητα των, ὅτι παιδεύονται εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸν παράδεισον; Ποῖος Ἰσκαριώτης σᾶς ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν νὰ προσφέρετε τοιαύτην παρηγορίαν, ὅταν δὲν ἤξεύρετε νὰ τὴν ἐξηγήσητε, ὦ ἀνά-

σχυντοι; Τὰ ἀμαρτήματα ἴσως παιδεύονται μὲ ἄλλα ἀμαρτήματα ὡ ἄφρονες; Δὲν στοχάζεσθε πόσον ἀτιμᾶτε καὶ τὸν ἑαυτὸν σας καὶ τὴν ἐκκλησίαν μὲ τοὺς παραλογισμοὺς σας; "Ὅτι ἡ τυραννία εἶναι μισητὴ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅτι εἶναι κακὸν, ποῖος δὲν τὸ ἤξευρε; Πῶς ἐσεῖς λοιπὸν τὴν παρασταίετε σχεδὸν σχεδὸν ὡς ἓνα καλὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας; Ποῖος φίλος παρηγορεῖ τὸν φίλον του διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του πρὶν ἀποθάνῃ; καὶ ἐσεῖς ὅπου ὀνομάζεσθε ὑπερασπισταὶ καὶ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος παρηγορεῖτε τοὺς Ἕλληνας, ὡσάν νὰ εἶχαν χάσει τὴν πατρίδα των, καὶ τοὺς νομίζετε ὡσάν τοὺς Ἑβραίους; (1)

Κατωτέρω δὲ συνιστῶν τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἱερατείου προτείνει καινοτομίας παρατολμωτάτας διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

... Σὺ, ὦ πατριάρχᾳ, ὅπου ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας σέβασαι παρὰ πάντων καὶ τιμᾶσαι, προσπάθησον νὰ διορθώσῃς τὰ κακὰ ὅπου ἐπροξένησεν ἡ ἀμέλειά σου. Ἐκλεξὸν ἀρχιερεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ ἐναρέτους, κατεδάφισον ὅλα τὰ μοναστήρια διὰ νὰ ὀλιγοστεύσῃς τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, διορθώσον μερικὰς συνηθείας τῆς ἐκκλησίας, ὅπου τὴν σήμερον φανερώς βλάπτουσι κατὰ πολλὰ τοὺς χριστιανούς· ὑποχρέωσε ὅλους τοὺς καλογέροντας νὰ ὑπάγῃσι νὰ σπουδάζουν εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ νὰ μεταχειρισθῶν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὅπου ἐξοδευοῦσιν εἰς τὸ νὰ περιφέρονται ἀπὸ ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον εἰς τὴν μελέτην τῶν σοφῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Πρόσταξε νὰ μένουν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ νὰ μὴν ἀποκατασταίνωνται εἶδος ἐμπορίου. Ἐμπόδιζε τὰ θαύματα, διὰ νὰ ἐξαλείψῃς τὴν δεισιδαιμονίαν. Μὴν στοχάζεσαι νὰ φανῆς ἀνευλαθῆς εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦτα, ἐπειδὴ ἡ μεγαλειότης του εἶναι ἄκρα, καὶ ἀκατάληπτος, ἡ κτῆσις τοῦ παντός εἶναι ἀρετὴ νὰ ἀποδείξῃ κάθε ἀνθρώπου τὴν παντοδυναμίαν του, χωρὶς νὰ ἔχῃ χρεῖαν ἀπὸ τὰ ψευδολογήματα τῶν καλογέρων. Ἡ τέλος πάντων ἂν παντάπασι δὲν ἠμπορέσῃ νὰ τὰ ἐξαλείψῃς σμίχρυνε κἂν τὸν ἀριθμὸν των, καὶ τὴν ἀνάσχυντον καὶ βάρβαρον κατάχρησιν ὅπου οἱ καλόγηροι τῶν μοναστηρίων ἔκαμαν. Εὐχαλλε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας τὰς γυναῖκας ἦτοι τὰς καλογραίας, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσουν τὰ ἀμαρτήματα τῶν καλογέρων. Καὶ κάμε τέλος πάντων μίαν φορὰν τὸ χρέος σου διὰ νὰ φανῆς πιστὸς δούλος, καὶ ἐπίτροπος ἀληθῆς τοῦ Χριστοῦ (2). Τότε

(1) Σελ. 180—187.

(2) Καὶ ἐν σημειώσεσι προτείνει τὴν ὀλιγόστευσιν τοῦ πλήθους τῶν ἱεροῶν, καὶ

τὸ ἱερατεῖον, ὅπου σήμερον ὁ φιλόσοφος καὶ ἐνάρετος κατηγορεῖ, καὶ ἀποστρέφεται, θέλει σέβεται καὶ ἐκαινεῖ. Τότε θέλει ἀποκατασταθῆ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ παρηγορία τῶν πιστῶν, ὅχι δὲ ἡ μάλιστα καὶ ἡ λύπη. Καὶ τότε τέλος πάντων, ὅπου εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον, ἡ τυραννία θέλει ἀδυνατίσει, καὶ πολλὰ εὐκολώτερα θέλει λάμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ εὐαγές ἄστρον τῆς ἐλευθερίας. Ναι, πατριάρχα, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πνευματικοί, καὶ ἀπαξίπαντες Ἕλληνες ἀγαπητοί μου ὅπου τὸ ἔνδυμα τῆς ἱεροσύνης φέρετε, μὴν ἀδικομῆσετε ἀπὸ τοὺς λόγους μου, ὅπου ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πατριωτικὴ ἀγάπη μου μοὶ ὑπαγόρευσε· συγχωρήσατέ με πρὸς τοῦτοις, ἂν οὕτως σὰς φανῆ εὐλογον, δὲ τὴν τόλμην καὶ τὸ θάρρος μὲ τὸ ὅποιον σὰς ὠμίλησα, καὶ κάμετε μὲ τὸ παράδειγμά σας νὰ σωπῆτῃ εἰς τὸ ἐξῆς κάθε χριστιανὸς ἀπὸ τὸ νὰ σὰς συμβουλεύῃ μὴν καταδέχεσθε πλέον νὰ σὰς κράζουσι προδότας καὶ λαοπλάνους· ἀγκαλιασθῆτε τὴν ἀρετὴν, τιμῆσετε τοὺς τόσους καὶ τόσους ἐναρέτους ἱερεῖς, ὅπου ἠπολυτέλεια τῶν θρώων σας ἀπεδίωξεν εἰς τὰς ἐρημίας, καλέσατε τὴν ἀξιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν. Ἔσεῖς δὲ, ὦ ἐνάρετοι καὶ σεβάσμιοι ἄνδρες, ἂν καὶ ἀναγνώσετε ποτὲ τοῦτον μου τὸν λόγον, παρακαλῶ σας θερμῶς νὰ μὴν υποψιάσῃτε εἰς ἐμένα οὔτε ἀνευλάβειαν, οὔτε κακοήθειαν. Ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος μας, ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ἐλεεινὴ σημερινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔγραψαν διὰ μέσον μου. Ἐγὼ βέβαια ἂν δὲν ἐγνώριζα καὶ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως πολλοὺς ἐναρέτους σοφοὺς ἱερεῖς καὶ ἀληθεῖς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἤθελα ἀρχίσει ποτὲ διὰ νὰ γράψω. Ἐγραψα, διότι ἐλπίζω τὸ περισσότερον ἀπὸ ἐσᾶς, ἔγραψα ἐπειδὴ ὁλος μου ὁ σκοπὸς εἶναι πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀγκαλὰ καὶ βεθυισμένη εἰς τόσα κακὰ, φυλάττει ὅμως πάντοτε πολυτίμους θησαυροὺς εἰς τὸν κόλπον της, καὶ ἐσεῖς εἰσθε ἐκεῖνοι. Ναι, σεβάσμιοι πατέρες, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, μὴ σὰς τρομάξει τὸ μέσον, ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ ἡ Ἑλλὰς ζητεῖ ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεώς της. Προετοιμάσατε τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ νὰ ἀναστηθῶσι ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς δουλείας, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ (*).

τῶν νηστειῶν. λέγων, « δι: αἱ μὲν ἐορταὶ ἐμποδίζουσι τὸ κέρδος μὲ τὴν ἀργίαν εἰς τὸν λαόν, καὶ αἱ νηστεῖαι τοῦ ἀρκίζουσι τὴν ὑγίαν ».

(*) Σελ. 190—195.

Μετὰ τοῦτο προσκαλῶν πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διασπαρμένους ὁμογενεῖς ἐμπόρους, ἵνα κατέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ διὰ τῶν ρυτίων καὶ τοῦ πλούτου των συντελέσωσιν εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, λέγει, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχοντες ὑπ' ἄψιν τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσωσιν εἰς οὐδεμίαν ξενικὴν βοήθειαν.

« Ἄν λοιπὸν ἔως τὴν σήμερον, ὧ ἀκριβοὶ μου Ἕλληνες, ἢ ἀπὸ ἀγνοίαν σας ἢ ἀπὸ ἀδιαφορίαν σας, ἢ τέλος πάντων ἀπὸ μόνην ἀστοχασίαν σας ἐμείνατε ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, μὴ μένετε περιεσώτερον, ἂν θέλετε ὅπου αἱ μέχρι τοῦ νῦν εὐεργεσίαι σας πρὸς αὐτὴν νὰ μὴν κατασταθῶσι σημεῖα κατακρίσεώς σας. Μὴν καυχᾶσθε πρὸς τούτους διὰ τὰς εὐεργεσίας ὅπου τῆς ἐκάματε, ἐπειδὴ τὸ χρέος σας ζητεῖ περισσότερον παρὰ τὰ περισσεύματα τῶν πλοῦτων σου τὴν παρουσίαν σας, τὴν συνέργειάν σας ζητεῖ, ὧ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἄλλην βοήθειαν. Μὴν ἀμφιβάλλετε δὲ διὰ τὸ καλὸν τέλος. Ὑπάγετε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλετε αἰσθανθῆ τὴν διαφορὰν ὅπου θέλει προξενήσει ἡ παρουσία σας εἰς τὴν κατάστασιν τῆς. Αἱ ἐρημνισαὶ σας καὶ οἱ ὀρθοὶ στοχασμοὶ σας θέλουν ξεμακρύνει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν δεισιδαιμονίαν, αἱ συμβουλαὶ σας θέλουν ἀποδείξει εἰς τοὺς συμπατριώτας μας τὸ εἶναι των. Οἱ Ἕλληνες, ἐσεῖς τὸ ἠξεύρετε, δὲν εἶναι οὔτε Σκύθαι οὔτε βάρβαροι, ὅπου νὰ χρειασθοῦν πολλοὺς χρόνους διὰ νὰ καταλάβουν τὸ εἶναι τους, ἀρκεῖ μόνον νὰ τοὺς δεῖξῃ τινὰς τὸ χρέος των καὶ εὐθὺς τὸ ἐκτελοῦσι. Ἀλλ' ἔχουν χρεῖαν ἀπὸ διδασκάλους, ἀληθεῖς φιλέλληνας, ἀπὸ ἀνθρώπων προκομμένους τέλος πάντων, καὶ ἐσεῖς μόνοι εἰσθε ἐκεῖνοι.

« Μήπως, ἀδελφοὶ μου, προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῆ πρώτον ἡ Ἑλλάς καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγετε ἐσεῖς; τότε εἶναι τὸ ἴδιον ὥσάν νὰ ἐλέγετε, ὅτι δὲν θέλομεν νὰ ἐλευθερωθῆ ποτέ. Θέλετε ἴσως νὰ κτίσετε πύργον χωρὶς θεμέλια. Καὶ ποῖος θέλετε νὰ σᾶς ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ἐσεῖς νὰ λειπέτε; δὲν ἐντρέπεσθε κἂν ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς ὅπου σᾶς ἀκούουν νὰ λέγετε τὰ τοιαῦτα; Ἄλλ' ἂν οἱ ἀλλογενεῖς ὑστερημένοι ἀπὸ πατρίδος ἔρωτα δὲν σᾶς καταφρονοῦν, ὄχι ὅμως οἱ ἴδιοι Ἕλληνες τοὺς μμοῦνται. Αὐτοὶ θέλει σᾶς ἀναθεματίζουσιν ἀπὸ τὸ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ θέλει σᾶς νομίζουσιν μὲ κάθε δίκαιον τῶσους ἔχθρους τῆς πατρίδος. Ὡ τῆς ἀναίσχυντίας σας ἀχάριστα τέκνα τῆς πατρίδος! Καὶ ἀπὸ ποῖον προτιμένετε, παρακαλῶ σας, τὴν ἐλευ-

θερίαν; νὰ σὰς ἔλθῃ ἕως φορτωμένη ἀπὸ τὸν Ὀκεανὸν μὲ κανένα ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ νὰ τὴν ἐκστρατεύσητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; Προσμένετε νὰ ἐλευθερωθοῦν μόνοι τοὺς, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγετε ἐσεῖς νὰ εὐρήτε ἔτοιμα τὰ ἀγαθὰ, καὶ νὰ χαρῆτε πάλιν κατὰ τὸ συνειθισμένον σας εἰς τοὺς ἰδρώτας τῶν ἄλλων; Φεῦ! τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον· καὶ ἂν πάλιν κατὰ τὸν δεῦτερον στοχασμὸν σας δὲν συνεργήσητε καὶ ἐτεῖς εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, θέλουσιν ἐκχυθῆ ποταμοὶ αἵματος περισσότερον παρὰ ἂν εἴσθε παρόντες. Ἡ ἐλπίδα σας ὁμῶς εἶναι ματαία. Ἐσεῖς δὲν θέλετε ἀπολαύσει βέβαια τὴν πατρίδα σας ἐλευθέρην, καθὼς τώρα δούλην τὴν ἐλησημονήσατε, ἀλλ' ἐξωρισμένοι διὰ παντός εἰς βαρβάρους γαίας; δὲν θέλετε ἀναπνεύσει πλέον τὸν ζεηρότατον ἐλληνικὸν ζέφυρον, καὶ τὰ ὀνόματά σας θέλουσι κατασταθῆ λέξεις ἀτιμίας καὶ μίσους εἰς τὰς ἀκοάς καὶ στόματα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

εἰς Ἰσως τέλος πάντων προσμένετε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν κανένας ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας; Ἢ Θεέ μου ἔως πότε, ὦ Ἕλληνες, θὰ πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως; διατὶ νὰ μὴ στρέψωμεν καὶ μίαν φοράν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ ἀπελθόντα διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκολώτερα καὶ τὰ μέλλοντα; Ποῖος ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυναστῶν εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἰδίον των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων; Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἀνθρώπος ἤμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁποῖος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἤθελε κατατροπώσει τὸν Ὀθωμανὸν ἤθελε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους; Ἢ ἀπάτη ἐπιζήμιος! μὴ εἰσθε, ἀδελφοί μου, τόσον εὐκόλοπιστοι· ἀναγνώσατε τὴν ἱστορίαν καὶ μάθετε, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔταξαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διαυθέντευσιν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐμ-ἔθηκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐθὺς τὴν ἐκήρυξαν ἐπαρχίαν των. Ἰδετε καὶ τὰ τωρινὰ παραδείγματα ὅπου ἡ πολυποικίλος στροφή τῆς γαλλικῆς στάσεως μᾶς παρασταίνει. Ὁ δυνάστης των μὲ ταξίματα μεγάλα, καὶ μὲ τοικυῖα μέσα ἀπέκτησεν ὅσα κατὰ τὸ παρὸν ἔχει, καὶ πῶς ἐσεῖς νομίζετε νὰ σὰς δοθῇ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ἀλλογενεῖς; Πῶς νὰ μὴ εἰπῆ τινὰς, ὅτι ὄνειρεύεσθε ἔξυπνοι; Καὶ εἰς τί παρακαλῶ σας θεμελιώνετε τὰς ἐλπίδας σας; Εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀλλογενῶν δυναστῶν ἕως; Ἐλπίζετε νὰ κινηθοῦν εἰς σπλάγγνος ἐκεῖνοι διὰ τὰς δυστυχίας τὰς ἰδικὰς μας; δὲν ἤξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὴν σήμερον δὲν εὐρίσκειται εἰς τοὺς θρόνους; δὲν ἤξεύρετε, ὅτι οἱ Ἕλληνες

μισούνται δούλοι, ἐπειδὴ ἤθελε τοὺς φθονῆσαι ἐλευθέρους κάθε μετὰ γὰρ δυναστεία ἀπὸ τὰς παρούσας τῶν ἀλλογενῶν; Ἄλλὰ τέλος πάντων ὑποθέτοντας κανένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δυνάστας ὅπως οὖν φιλέλληνα δὲν ἤξεύρετε, ὅτι μόνος του δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ οὐδέν, καὶ ὅτι οἱ ἐπίτροποί του εἶναι ἐχθροὶ μας, ἢ εἶναι ἀδιάφοροι, ἢ τέλος πάντων ἄστωι καὶ διεσθαρμένωι τὰ ἦθη; Τί στοχάζεσθε τέλος πάντων ἂν ἡ Ἑλλάς ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διὰ χειρὸς ἄλλου δυνάστου νὰ γίνῃ ἀληθῶς εὐτυχής; Ὡ ἀλήθεια, ἀλήθεια! διατί δὲν ἀπομακρύνεις τοιαύτην ἀπάτην ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας; διατί δὲν τοὺς μαθαίνεις, ὅτι ὅσοι πατοῦσιν εἰς θρόνον εἶναι ὅλοι τύραννοι; Διατί, ἀδελφοί μου, νὰ θέλωμεν νὰ ἀλλάξωμεν κύριον, ὅταν μόνος μας ἠμποροῦμεν νὰ ἐλευθερωθῶμεν; Νομίζετε νὰ ἦναι ἐλαφρότερος ὁ ζυγὸς μιᾶς ξένης δυναστείας; Δὲν στοχάζεσθε, ὅτι πάλιν ζυγὸς εἶναι; Στρέψατε τὰ ὠτὰ σας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀκούσατε τοὺς γογγυσμούς της, καὶ ἴδετε τὰ δάκρυά της, διὰ νὰ καταλάβητε τί θέλει νὰ εἰπῇ ἐλευθέρως ἀπὸ ξένους. Καταδέχεσθε ἑσεῖς νὰ ὁμολογήσθε χρεώσται ἀλλογενῶν τῆς ἐλευθερώσεώς σας; Μὴ λοιπὸν, μὴ ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, μὴ δεικνύεσθε τόσο παράφρονες εἰς τὸν ἀναγκαιότερον συλλογισμόν, ἑσεῖς ὅπου τόσο ἀψευδῶς βλέπετε εἰς τὰς ἐμπορικὰς σας ἐπιχειρήσεις τὸ μέλλον, καὶ ἀναγκάζονται οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, ὅπου μᾶς μιτοῦσι, νὰ μᾶς θυμύζουσι. Μὴν ἀπατάσθε, καὶ μὴ τρέφετε καμμίαν ἀπὸ τὰς εἰρημένας ἐλπίδας, ἀλλὰ προβλέψετε τὸ πλεόν φανερόν ἀπὸ κάθε μέλλον, τὴν ἀναγκαίαν λέγω ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας ἀπ' ἑαυτοῦ του, καὶ μὴν ἀργοπορεῖτε αὐτὴν μετὰ τὴν ἀπουσίαν σας.

Ἐσεῖς δὲ φίλοι μου καὶ σύγχρονοι νέοι, ἀγαπητοί μου Ἕλληνας, ὅπου μετὰ τόσοι κόποι καὶ ἀγρυπνίας διδάσκεσθε τὰς ἐπιστήμας εἰς τὰς ἀκαδημίας τῶν ἀλλογενῶν, καὶ ὅπου ἐξ ἀνάγκης ἐγνωρίσατε τί ἐστὶ Πατρίς, καὶ ἤδη ἀρχίσατε παντοίοις τρόποις νὰ ξαναδώσετε εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τὸ παλαιὸν σέβας, ὅπου εἶχε καὶ ἔχασεν, ἑσεῖς λέγω ὅπου μετὰ τὴν φυσικὴν σας ἀγχίνοιαν ἀποδεικνύετε φανερῶς τῶν ἀλλογενῶν συμμαθητῶν σας τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ὁποῖον εἶναι, μὴν βραδύνετε πλέον τὸν μισευμὸν σας διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὑπάγετε νὰ προστομιάσετε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν συμπατριωτῶν μας. Ἡ δόξα σας προσμένει μετὰ τοὺς στεφάνους τῆς νίκης εἰς τὰς χεῖρας, καὶ μετὰ τὰς ἀγκάλας ἀνοικτάς. Μὴν ξεχάσετε, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ

ἀληθῆς φιλοσοφία εἶναι τὸ νὰ ζῆ τις εἰς πολλοὺς, καὶ αὐτὸ ἀποκτάται ὠφελῶντάς τους. Σπουδάσατε μὲ ταχύτητα, ὅσοι μέχρι τοῦ νῦν δὲν τὸ ἐπράξατε, τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ μεταχειρίσιν τῶν ἀρμάτων. Ἔσσις ἔχετε τὴν διάθεσιν ἐξαίρετον. Ἄς διωξωμεν μίαν φορὰν τὸν Ὀθωμανὸν εἰς Ἀφρικὴν, ὦ Ἕλληγές μου, καὶ ἔπειτα θέλετε ἰδεῖ εἰς πόσον ὀλίγους χρόνους ἡ Ἑλλάς θέλει ξαναλάβει τὴν προτέραν τῆς λάμπην. Ἄς εὐγάλλωμεν, ἀδελφοί μου, τὴν βρώμαν διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μυρωδιάν τῶν ἀνθῶν. Τὰ μέσα τὴν σήμερον εἶναι ἀρκετὰ, ἡ μηχανὴ τέλος πάντων εἶναι τελειωμένη, ἄλλο δὲν λείπει παρά νὰ τὴν κινήσῃ τις, καὶ ἔπειτα μόνη τῆς θέλει δουλεύσει (1).

Κηρύττων δὲ ὅτι ἐπέστη πλέον ἡ τῆς ἀπελευθερώσεως ὥρα, καταδεικνύει διὰ μακρῶν τὴν παρακμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι γενομένας προόδους.

«Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος τὴν σήμερον εὐρίσκεται εἰς τὰ ὀλίθια τοῦ θανάτου, καὶ ἡμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ εἰς ἓν σῶμα ἀνθρώπινον κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν, μὴ ἔχον ἐλευθέραν εἰμὴ τὴν κεφαλὴν, ἡ ὁποία μὴ λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαστὴν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, κατ' ὀλίγον ἀδυνατίζει, καὶ τέλος πάντων θνήσκει. Οὕτω καὶ ἡ τυράννια τῶν Ὀθωμανῶν τὴν σήμερον εἰς ἄλλο δὲν γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει, εἰμὴ εἰς τὴν βασιλεύουσαν (2).

« Ὡ πόση διαφορὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ δέκα χρόνους ἕως τὴν σήμερον! μεγάλη, ὦ ἀδελφοί μου, μεγαλοτάτη, καὶ καθ' ἑκάστην πρὸς τὸ κρεῖττον φέρεται. Τώρα ἀρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν καὶ πάλιν νὰ ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυτόχροα ὄρη τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἀπόλλων πάλιν ἐφανίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖόν του παλάτιον. Δὲν εὐρίσκεται πόλις τὴν σήμερον ὅπου νὰ μὴ ἔχη δύο ἢ τρία σχολεῖα· ἐξαλείφθη εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμονία τῶν γραμματικῶν, καὶ οἱ νέοι ἀρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τὸν ἀξιολογώτερον καιρὸν τῆς ζωῆς των εἰς γνώσεις ὡς ἐλίμους, καὶ ὄχι νὰ τὸν ἐξοδεύουν εἰς τὸ νὰ ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ φυσικὴ ἀνοιξάν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσοτέρων, οὔτε οἱ διδάσκαλοι τὴν σήμερον ἔχουσι τὴν ἐνοχλητικὴν ἐκείνην καὶ βραδεῖαν μέθοδον τῆς

(1) Σελ. 216—223.

(2) Σελ. 230. Ἀναφέρει τὰς ἀνταρτίας διαφόρων πασάδων, καὶ τὴν παντελῆ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἑλλητικῆς κυβερνητικῆς οὐκίας.

παραδόσεως, οὔτε οἱ μαθηταὶ φυλάττουσι τὴν δυνερίαν καὶ ἀμέλειαν ὅπου εἶχον, ἀλλ' ἀμρότεροι μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀντλιζοῦν ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῆς μαθήσεως ἐκεῖνα τὰ φῶτα ὅπου στολιζοῦσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ τὸ ἀποδεικνύουσιν ἄξιον τοῦ πλάστου του. . . Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι πλέον ἔρημα ὡς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὸ καθὲν περιέχει πενήντα καὶ ἑκατὸν μαθητάς, οἵτινες ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὸν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τὸν βουνεχῆ Πλούταρχον, καὶ τοῖς λοιποῖς ἱστορικοῖς καὶ φιλοσόφοις τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας, καὶ κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας. Δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας μὲ φόβον, μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς κηρύξουσιν ἀθέους, ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι μὲ ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὅπου οἱ δοῦλοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι (!) ».

Ἀμέσως δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρματωλῶν, « ἐκεῖνων τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβεράς τυραννίας τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὅπου γνωρίζουσιν ἀξιοτέρους, καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση διὰ νὰ διασθεντεύσωσιν τὴν ἐλευθερίαν των. Ποῦ ἐσπούδαξαν ἐκεῖνοι τακτικὴν διὰ νὰ ἀντισταθῶσι εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν των, καὶ νὰ τοὺς νικῶσι πάντοτε; Δὲν ἀποδεικνύουσιν αὐτοὶ φανερά καὶ τὴν ἀφρευκτον πτώσιν τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας, καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπανορθώσεώς μας; Ἢ μήπως εἶναι ὀλίγοι; Τὴν σήμερον εἰς ἄσπιν τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀδιήγητος, καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἀπερίγραπτος. Αὐτοὶ οἱ ἥρωες πολλάκις μὴν ἀπαντῶντες ἐχθροῦς διὰ νὰ λάβωσι μὲ τὴν νίκην τὰ ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα, ζῶσι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ νερὸν καὶ χόρτα, καὶ οὕτω δὲν ἐνοχλοῦσι τοὺς χωριάτας εἰς τὸ οὐδέν. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς, διὰ τὴν ἐξυπνότητα τοῦ νοῦς, καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς τωρινούς ἀρχιστρατήγους (!) ».

(1) Σελ. 232—36.

(2) Σελ. 237—39. « Τὸ μικρὸν παιδίριον ἐνὸς ἥρωος Σουλταίου, γράφει ἐν ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 238, ὅπου ὁ τύραννος Ἀλῆς ὡς εἰχημάλωτον ἐρύλαται εἰς τὴν μητροπόλιν τῶν Ἰωαννίνων μαζὴ μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφὰς του, δὲν ὑπέ-

Καὶ περιγράφων τὸ πολεμικὸν ἦθος τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκάστου συγκέντρωσιν δύο ἢ τριῶν ὄπλων, σημαίνει ἐπὶ τέλους τὸν πολεμιστῆριον παιᾶνα.

« Μὴν βραδύνετε λοιπὸν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν ἄς ζεσπαθώσωμεν μίαν φορὰν, καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον τοῦ εἰς τέλος. Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, πάλιν σὰς τὸ ξαναλέγω, πρέπει νὰ πέσῃ ἐξ ἀποφάσεως, ἢ οὕτως ἢ οὕτως ἄλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὸ γένος μας ἂν κυριευθῇ ἀπὸ ἑτερογενὲς βασιλείων τότε οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν μείνει Ἕλληνες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν διαφθαρεθῇ τὰ ἦθη των, καὶ θέλομεν μείνει πάλιν δούλοι, καὶ δούλοι ἴσως πάλιν ἀνελευθέρωτοι διὰ πολλοὺς αἰῶνας... Μὴ σὰς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀποστόλων τῶν ξένων Βασιλείων· αὐτοὶ εἶναι τόσο σκληροὶ, καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπὴν των προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν των. Ὡ, κἀλλιον ἕνας σεισμὸς, ἢ ἕνας κατακλυσμὸς νὰ μᾶς ἀρᾶνίσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, παρὰ νὰ ὑποκλύωμεν πλεόν εἰς ξένον ἀκῆπτρον. Διατί, ὦ Ἕλληνες ἀγαπητοί μου, νὰ προσμείνωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἄλλος ἐκεῖνο ὅπου ἡμεῖς ἔχομεν; Χίλιας φοραὶς περισσώτερον αἷμα ἤθελεν ἐκχυθῆ ἂν ἤθελεν εἰσελθεῖ ξένον σπαθὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἂν ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ μόνον μας.

« Ἡ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν αὐξήσῃ τόσο, ὅπου μόνῃ της προδεικνύει τὸν ἀφανισμόν της. Ἡ ἐλευθερία ἐπιπλοίασεν εἰς τὴν προτέραν της κατοικίαν. Ὁ ἦχος τῆς ἀλύπιγγος τοῦ Ἄρειος ἐξύπνισεν ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν προγόνων μας τοὺς Ἥρωας. Ἴδου ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὸ ἐν μέρος θεωρεῖ δεύτερον Φίλιππον εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἡπείρου. Ἴδου ὁ Λυκούργος βλέπει ἄλλου Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τοὺς Μανιάτας ὁ μέγας Ἀεωνίδας ἀκούει τὰ τύμπανα τῆς νίκης καὶ εὐφραίνεται. Ὁ τύραννος τῆς Συρακούσης Διονύσιος βλέπει καὶ αὐτὸς μακρόθεν τὸν τύραννον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ προβλέπει τὸ τέλος του. Πήγγικεν ἡ ὄρα, ὦ Ἕλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας τὸ τέλος τῶν τυράννων εἶναι ἀδελφοί μου πασιδήλον· ὅλοι ἀπὸ τὸν θρόνον μετέρχονται εἰς τὸν αἰθῆν μὲ βίαιον θάνατον, καὶ δὲν μένει ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλο, εἰμὴ τὸ βρωμερὸν ὄνομά των διὰ κατάραν εἰς τὰ στόματα τῶν μεταγενεστέρων. Ὡ Ἕλληνες! οἱ πο-

---

φευγε τοιαύτην φυλακὴν, καὶ ἀλλέως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώσουν, παρὰ ἰδόντες του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὑποῖα παίζοντας ἡσχάσαν ».

ταμοὶ αἵματος τῶν συγγενῶν μας καὶ φίλων μας, ὅπου ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ ἔθωμανικὸν σπαθί ζητοῦσιν ἐκδίκησιν, τέσοι ἄλλοι ὅπου μέλλουσι νὰ χυθῇ ζητοῦν βοήθειαν· ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί. Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόρη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἐφθασε, καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος κατὰ πολλὰ. Ἄς τρέξωμεν λοιπὸν ὅλοι μας, ναὶ ὅλοι μας, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ ἄμποτες κἀγὼ σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμά μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου Πατρίδος, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας ἢ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τοῦ Ἐπαμινώνδα * (1).

---

(1) Σελ. 231 - 238.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

- 1453 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνέργειαι Ἑλλήνων πρὸς ἐξέγερσιν τῆς Δύσεως. Γεωργιᾶς. Καλλίστος, Βησσαρίων. Ἰσιώρος. Διάφοροι ἡγεμόνες ἐπιτιμῶσι τὸν πάπαν Νικόλαον Ε', καὶ ἐν διαίτη συσκέπτονται περὶ ἀνακτίσεως τοῦ Βυζαντίου. Ἐγκύκλιαι γράμματα καὶ ἐξορκισμοὶ μεγάλου μαγίστρου Λαοτῆ. Θάνατος Νικολάου Ε', καὶ ὑποψηφιοῦτες Βησσαρίωνος. Ἐκλογή Καλλίστου Γ'. Ἐνζήλοι προσπάθειαι πρὸς συγχρότησιν σταυροφορίας, καὶ πείσμων ἀνίστασις Καρόλου Ζ' τῆς Γαλλίας. σελ. 4—5.
- 1457—1463 Παπικὸς στολισκός εἰς Αἰγαῖον. Κατάληψις Λέσθου, Σμυθράκης, καὶ Θάσου. Πῆος ὁ Β' ψυχῇ καὶ σώματι ἀφιερῶται εἰς πραγματοποίησιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου. Προσκαλεῖ τοὺς ἡγεμόνας εἰς συνέλευσιν. Ὁ Βησσαρίων εἰς Ἐνετιάν. Ἀποποίησης τῆς Δημοκρατίας. Ἡ ἐν Μαντούῃ συνέλευσις. Ὁ κορδιλιέρος Λουδοβίκος ἀποσταλεῖ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπανέρχεται συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πρέσβων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζούντης, τοῦ σουλτάνου τῆς Μεσοποταμίας, καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας καὶ Γεωργίας. Ὁ Πάπας ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς ἀναληθσίας τῶν χριστιανῶν γράφει τῷ Μωάμεθ Β' ἵνα βαπτισθῇ. Ἱεροκήρυκες διατρέχουσι τὴν Εὐρώπην ἐξεγείροντες τὸ δημόσιον πνεῦμα κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Βησσαρίων ἐν Ἐνετιᾷ. Ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ τὴν σχηματιζομένην σταυροφορίαν. Ἐπιστολαὶ προτροπικαὶ καὶ ἀπειλητικαὶ τοῦ Πῆος Ὁ Βησσαρίων διατρέχει τὴν Γερμανίαν. Συνάθροισις τῶν σταυροφόρων ἐν Ἀγκῶνι. 5—11.
- 1463 Πόλεμος μεταξὺ Ἐνετιῶν καὶ Τούρκων. Ἄλωσις Ἀργους, λεηλασία τῶν περὶ Ναύπακτον καὶ Μεθώνην Ἐνετικῶν χωρῶν. Κατάπλους Βερτζόδου Ἔσσις εἰς Πελοπόννησον, καὶ πρόσκλησις Ἑλλήνων εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ Λακοναῖοι, Μανιάται, καὶ Ἀρκάδες λαμβάνουσι τὰ ὅπλα. Ὁ Λορεδάνος κυριεύει τὰ Βάτικα καὶ διατρέχει τὸ Αἰγαῖον ἐξεγείρων τοὺς χριστιανούς κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀνάκτικος Ἀργους. Σφαγὴ τῆς ἀλθωνικῆς φρουρᾶς. Ἐπανάστασις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλλήνων καὶ Ἀλθωνῶν ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ράλλον, καὶ τὸν Πέτρον Μπούαν. Πολιορκία Κορίνθου, καὶ ἀνάγερσις τοῦ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τείχους. Θάνατος Βερτζόδου. Ἐκστρατεία Μεχμέδης πασᾶ. Ἐγκατάλειψις τοῦ τείχους καὶ φυγὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλωσις Ἀργους, καὶ σφαγὴ τῆς φρουρᾶς.

- ρᾶς. Ὁ Μιχμούτ ἐν Αζουταρίῳ καθαιρεῖ τὸν Ἰτᾶν καὶ διορίζει τὸν Σαγᾶνον διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ὀμάρ λεηλατεῖ τὰ παρὰ Κορώνην. Μαρτυρικός θάνατος Ἑλλήνων αἰμακλώτων. Οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ Ἑνετῶν ἐξακολουθοῦσι μαχόμενοι, καὶ ἐπὶ τέλος καταφεύγουσιν εἰς τὰς δυσπροσίτους τοῦ Ταυγέτου ἀκρωρείας. Ὁ Ὀμάρ καὶ ὁ Χασάν προσκαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει ἀμνηστίας. Ὁ Κορμηνὸς παραδίδει τὴν Λῆμον τοῖς Ἑνετοῖς. Πολιορκία Λέσβου ὑπὸ Ἰουστινιάνῃ, καὶ μετοικισμὸς πολλῶν Ἑλλήνων εἰς Εὐβοίαν. Ὁ Μαλατέστας πολιορκεῖ τὴν Σπάρτην. Πολλὰ ἑλληνικὰ πόλεις τῆ ἀνοίγουσι τὰς πύλας. Τὰ ὄστα τοῦ Πληθωνος ἐκ Σπάρτης μεταφέρονται εἰς Ῥιμίον. Πολιορκία Πατρῶν. Ἦττα καὶ θάνατος Βαρβαρίου. Ἀνασκοπισμὸς Ῥάλλῃ. Νίκη Τούρκων ὑπὸ τὰς Καλάμας. Ὁ Βενιέρος διαπερᾷ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ Καπέλλος κυριεύει Ἰμβρον, Θάσον, Σαμοθράκην, Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας. Ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθῶνων. Οἱ Ἑνετοὶ μόναι κατὰ Μωάμεθ πολεμοῦντες εἰς μάτην ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων. Γεώργιος ὁ Καστριώτης ἐρχεται εἰς Ῥώμην καὶ ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ πάπ. σελ. 44—47.
- 1469—1472 Ἀνανέωσις τοῦ μεταξὺ Ἑνετίας καὶ Τούρκων πολέμου. Ὁ Κανάλος λεηλατεῖ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, καὶ κυριεύει τὴν Αἶνον. Ὁ Μιχμούτ πασᾶς καταλαμβάνει τὴν Ἰμβρον, πολιορκεῖ τὴν Λῆμον, λεηλατεῖ τὴν Σύρον, καὶ ἀποβιβάζει στρατεύματα εἰς Εὐβοίαν. Πολιορκία καὶ ἄλλαις Χαλκίδος. Μαρτυρικός θάνατος τῶν Ἑνετῶν. Ἐκλογή νέου ἀρχιστρατήγου. Ὁ Κανάλος στέλλεται εἰς Ἑνετίαν σιδηροδέσμιος καὶ καταδικάζεται εἰς ζείφυγιαν. Οἱ Τούρκοι ἐπιτρέχουσι τὴν Δαλματίαν καὶ Φριούλην. Ὁ Βησσαρίων καὶ πάλιν ὑποψήφιος πάπας. Ἐκλογή Σίξτου Δ'. Ὁ Βησσαρίων ἐξακολουθεῖ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς σταυροφορίας. Ἀποστέλλεται εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Γαλλίας, πλὴν ἀποτυχῶν καὶ προπηλακισθεὶς ἀποθνήσκει ἐκ λύπης. 48—20.
- Συμμαχία Ἑνετῶν, πάπ. μαγίστρου τῆς Ῥόδου, καὶ βασιλέων τῆς Κύπρου, καὶ τῆς Νεαπόλεως, κατὰ Μωάμεθ. Ὁ Μορσενίγος καταπλῖει εἰς Ἀττάλειαν καὶ βομβαρδίζει τὴν Σμύρνην. Νικαὶ Οὐσοῦμ Χασάν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας προσκαλοῦνται εἰς συμμαχίαν κατὰ τῶν Τούρκων. 24—22.
- 1474—79. Ἐκστρατεία Τούρκων κατὰ Σκόδρας. Εἰσβολὴ Οὐσοῦμ Χασάν εἰς Τραπεζοῦντα. Προδοσία τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ πάπ. Ὁ Λορεδάνος λεηλατεῖ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Σουλεϊμάν πασᾶς τὴν Λῆμον. Ἡρωϊκὸς τῆς Ἑλληνίδος Μαραθάς. Πολιορκία Ναυπάκτου, καὶ Κροίας. Ἦττα τῶν Τούρκων. Εἰσβολὴ εἰς Φριούλην. Οἱ Ἑνετοὶ προτείνουσι τῷ Μωάμεθ εἰρήνην ἐπὶ τῇ παραδόσει τῆς Κροίας, Λῆμον, καὶ Μάνης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως προτρέπει τὸν Μωάμεθ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, καὶ ἀναγκάζει τὸν Οὐσοῦμ Χασάν νὰ ἐγκαταλίπῃ τοὺς Ἑνετοὺς. Ὁ μέγας μαγίστρος προσκαλεῖ τὸς ἱππότεας εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥόδου. Ὁ Μωάμεθ κυριεύει τὸ Σεβο-

- νικον, καὶ Ἀλέσιον, καὶ πολιορκεῖ τὴν Κροῖαν, καὶ τὸ Ἀντίβαρι. Συνομολόγησις τῆς εἰρήνης. σελ. 36—45.
- 4480 Πολιορκία τῆς Ρόδου. Ἄλωσις Ὑδρουῆτος. Συνασπισμὸς τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων. 25—36.
- 4484 Ἡ ἐν Μάνη ἐπανάστασις τοῦ Κορκοδείλου Κλαδᾶ. Ἐκστρατεία Καστριώτου καὶ Κλαδᾶ εἰς Ἡπειρον. Ἐπανάστασις τῶν Χιμαριωτῶν. 36—45.
- 4482 Περί Ζέμ καὶ τῶν πρὸς συγκρότησιν σταυροφορικῶν προσπαθειῶν τῶν ἵπποτῶν τῆς Ρόδου. 46—49.
- 4489 Ἐπανάστασις ἐν Ἑλλάδι. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ', καὶ ὁ Ζέμ. σελ. 49.
- 4492—4496 Κάρολος II μελετᾷ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου. Εἰσβάλλει εἰς τὴν Γαλιαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ΣΤ' διαπραγματεύεται μετὰ Βασιζίτου περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ζέμ. Ἀνδρέας Παλαιολόγος, τελευταῖος τοῦ ἰμωύμου αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ἀπόγονος, μεταβιβάζει τῷ Κάρλῳ Η' τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου δικαιώματά του. Οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι. Ὁ Κάρολος κυριεύσας τὴν Ρώμην, παραλαμβάνει τὸν Ζέμ καὶ εἰσβάλλει εἰς Νεάπολιν. Ὁ Ζέμ δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα τελευταῖ κατ' ὄδον. Συνεννοήσις Κάρλου μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀνδρέας Παλαιολόγος, Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης Κομνηνός. Ἀρχιεπίσκοπος Δυβρᾶχίου. Πέντε χιλιᾶδες ἐπαναστατῶν κυριεύουσι τὴν Σκόδραν καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία προδίδει τὰ σχέδια τοῦ Κάρλου εἰς τοὺς Τούρκους, συλλαμβάνει τὰ πολεμephόδια, φυλακίζει τὸν Δυβρᾶχίου, καὶ διατάσσει τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀριανίτου. Τρόμος τῶν Τούρκων. Ἀποσύρονται ἐκ τῶν παραλίων, καὶ ἐτοιμάζονται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Συνασπισμὸς τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων κατὰ Κάρλου, καὶ ταχεῖα ἐπιστροφή αὐτοῦ εἰς Γαλιαν. Οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάται κατασφάζονται. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας μελετᾷ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Οἱ Ἐνετοὶ κύριοι τῆς Ζακύνθου. σελ. 50—59.
- 4499 Ὁ Βασιζίτης ἐγείρει πόλεμον κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Πολιορκία καὶ ἄλωσις Ναυπάκτου. Νικητρία ἔξω τῆς Κυλλήνης. Ἀνέγερσις τῶν ἐν Τριφ καὶ Ἀντιβρίφ φρουρίων. Ὁ Γριμάνης προσβάλλει τὴν Κεφαλληνίαν. σελ. 59—64.
- 4500 Ὁ Βασιζίτης ἀπερρίπτει τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις καὶ ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Πολιορκία καὶ ἄλωσις Πύλου, Μεθώνης, καὶ Κορώνης. Πολιορκία Ναυπλίου. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου. Ληλασία Μιτωλήνης καὶ Τενέδου, κυριεύσις τῆς Σάμου, ἀνάκτησις Αἰγίνης καὶ Πύλου. Ἄλωσις Κεφαλληνίας, καὶ συνοικισμὸς ἐν αὐτῇ τῶν Πυλίων καὶ Κορωναίων. Ἄλωσις Πύλου ὑπὸ Καμαλιῦ. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου εἰς Ἡπειρον. σελ. 64—66.
- 4501—3 Συνασπισμὸς Ἰσπανίας, Γαλλίας, Οὐγγαρίας, Ρόδου, καὶ Ἐνετῶν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀσυμφωνία τῶν συμμάχων. Πολιορκία Μιτωλήνης. Ὁ μὲν τὸ μῆκος μῆνιστος τῆς Ρόδου ἐπανειλημμένως ἐφορᾷ καὶ

- Χριστιανούς και Μωαμεθανούς ήγεμόνας κατά τοῦ σουλτάνου. Ἐκδρομαὶ Πεζάρου. Ἄλωσις Λευκάδος. Συνομολόγησις εἰρήνης. 66—72.
- 1505—1510 Ἐνζήλοι προσκᾶθαι πάπα Ἰουλίου Β, καὶ Λουδοβίκου ΙΒ' πρὸς συγκρότησιν σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων. 72—73.
- 1513—1510 Ἐπανειλημμένοι προτροπαὶ τοῦ πάπα Λέοντος Γ' διὰ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον. Μάρκος Μουσαῦρος. 73—75.
- 1522 Πολιορκία ἕ ἄλωσις τῆς Ῥόδου καὶ τῶν ἐξαρτωμένων νήσων. 75—83.
- 1525 Ἰάνος Δάσκαρις ἀπεσταλμένος τοῦ Κλήμεντος Ζ' ἐξορκίζει τὸν Κάρολον Ε' πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. 84—89.
- 1525—34 Οἱ ἐκ Ῥόδου διωχθέντες ἱππῶται συνεννοοῦνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπανάστασιν. Ἐνέργειαι Βοζίου πρὸς κατάληψιν τῆς Μεθώνης, καὶ δυστυχὴς ἐκστρατεία τῶν ἱπποτῶν. Ἀνακάλυψις τῆς ἐν Ῥόδῳ συνωμοσίας, καὶ σφαγὴ τοῦ μητροπολίτου Εὐθυμίου καὶ ἄλλων προύχόντων Ἑλλήνων. 89—192.
- 1532—33 Πόλεμος Σουλεϊμάνου καὶ Καρόλου Ε'. Ὁ Δόρις κυριεύει τὴν Κορώνην, λεηλατεῖ τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ ἐξεγείρει τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐγκατάλειψις καὶ σφαγὴ αὐτῶν. Πολιορκία καὶ ἀνάκτησις τῆς Κορώνης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μετοικισμὸς Κορωναίων εἰς Ἰταλίαν. 102—100.
- 1537 Ναυμαχία περὶ Παζοῦς. Χαϊρεδὶν ὁ Βαρβαρσας. Ἐκστρατεία κατὰ Χιμαριωτῶν. Κήρυξις τοῦ κατὰ τῆς Δημοκρατίας πολέμου. Πολιορκία Κερκύρας. Οἱ Χιμαριῶται ἀποφασίζουσι τὴν διαρπαγὴν τῆς σουλτανικῆς σκητῆς. Ὁ Χαϊρεδὶν λεηλατεῖ Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, καὶ Κύθηρα, καὶ κυριεύει Σύρον, Γύβαρον, Ἴον, Ἀστυπάλαιαν, Αἴγινα, Πάρον, Ἀντίπαρον, Τήνον καὶ Νάξον. 114—119.
- 1538 Πολιορκία Ναυπλίου καὶ Μονεμβασίας. 119—121.
- Συμμαχία Καρόλου, Φραγκίσκου, καὶ Ἑνετίας, κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπ' τῷ ὄντι ἢ Ἑλλάς παραδοθῆ τοῖς Ἑνετοῖς. Σφαγὴ τῶν ἐν Στροφέσι μοναχῶν. Ὁ Χαϊρεδὶν κυριεύει τὴν Σκιάθον, καὶ Κάρπαθον, φορολογεῖ τὴν Τήνον, Σέριφον, ἕ Ἄνδρον, λεηλατεῖ τὸ Μηλοπέταμον, καὶ τὴν Σιτία, καὶ ἐκ Κῆ πέμπει πειρατὰς πρὸς καταδίωξιν χριστιανικῶν πλοίων καὶ λαφυραγωγίαν. Ὁ συμμαχικὸς στόλος κλέει πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Ἡττάται ὑπὸ Χαϊρεδὶν. Ἄλωσις Καστελόβου. 121—125.
- 1540 Ἡ Ἑνετία συνομολογεῖ τῷ σουλτάνῳ εἰρήνην ἐπὶ τῇ παραχωρήσει Ναυπλίου καὶ Μονεμβασίας, δύο ἐν Δαλματικῇ φρουρίων, πασῶν τῶν ὑπὸ Χαϊρεδὶν καταληφθεισῶν νήσων, καὶ πληρωμῇ 300 χιλ. δουράτων. Ὁ μητροπολίτης Μητροπόλεως προτρέπει τοὺς Μονεμβασιώτας ἵνα συναικισθῶσιν εἰς Κέρκυραν. 125—126.
- 1543—1562 Ἀντώνιος Ἐπαρχος. Ἰάκωβος Βασιλικός. Ἰάκωβος Διασωρῆνος. Αὐγέριος Βουσεδέκιος. 126—128.
- 1565 Ἐπανάστασις ἐν Ἠπείρῳ διὰ τὸ παιδομάζωμα. 128—129.
- 1566 Ἄλωσις Χίου. Ἐκστρατεία κατὰ Χιμαριωτῶν. 129.
- 1567 Συνομολόγησις εἰρήνης μετὰ τῶν Καρόλου Ε' καὶ σουλτάνου. 130.

- 1570 Πολιορκία καὶ ἄλωσις Κύπρου. Κυρίως Σοποτοῦ. Πολιορκία Μαργαριτίου. Ὁ Βενιέρης καταλαμβάνει τὸ φρούριον τῆς Μάνης, καὶ λεηλατεῖ τὴν Ἄνδρον. Ἐπανάστασις ἐν Ἠπείρῳ. Ἐπιδρομὴ Οὐλουτσαλῆ κατὰ Κερκύρας. Ἐνεδρα Μόρμωρη καὶ σφαγὴ τῶν Τούρκων. σελ. 130—135.
- 1574 Συμμαχία Ἐνετῶν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας, καὶ τοῦ πάπα. Καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου περὶ τὴν Ναύπακτον. Διελασία Ἀποκορώνων, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, καὶ ἐξανδραποδισμὸς ἑξ ἑξακτῶν χριστιανῶν. Πολιορκία καὶ ἄλωσις Σοποτοῦ. Κατάληψις Δουλιχίου, Βουδούνης, καὶ Ἀντιβάρεως, πολιορκία Κατάρου, καὶ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς Κερκύρας. Οἱ Ἕλληνες ἐξεγείρονται εἰς ἐπανάστασιν. Σφαγὴ ἐν Περνασιῶδι. Μελισσηνοί. Ἐπιστολαὶ δὲν Ζουάν. Παράδοσις Μαργαριτίου, καὶ πολιορκία Λευκάδος. Σφαγαὶ ἐν Αἰγαίῳ, Θεσσαλονίκῃ, καὶ Ἄθωνι. Οἱ μητροπολίται Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης καίονται ἐπὶ πυρᾷ. Ἀλληλογραφία Σελίμ, καὶ δὲν Ζουάν, Οὐλουτσαλῆς. Ἀτυμῶνία τῶν συμμάχων. Ἐκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Μελισσηνοὶ καταφεύγουσιν εἰς Νεάπολιν. 166—176.
- 1573 Εἰρήνη μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ σουλτάνου. Οἱ Ἕλληνες καταπροδοθέντες ὑπὸ τῆς Δύσεως στρέφονται πρὸς τὴν Ρωσσίαν. 177.
- 1578 Ἀνταρσία ἐν Κύπρῳ. 178.
- 1585 Ἐπανάστασις ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ὑπὸ Μπούα Γρίβα, Πούλιου Δράκου, καὶ Μαλάμου. Ὁ πάππς Σίξτος Ε' ἐκφράζει ἐλπίδας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. 178—179.
- 1588 Οἱ Ὀρσίνοι καθικετεύουσι τὸν αὐτοκράτορα Ῥοδόλφον Β πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων ἐξ Ἠπείρου. 179—183.
- 1593 Παῦλος ὁ Μελισσὸς προτρέπει τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βυζαντίου. 183.
- 1598 Τοσκανικὸς στόλος καταλαμβάνει τὴν Χίον. 184.
- 1600—1674 Ἀξιώσις τοῦ Σαβοῦκου αἵκου ἐπὶ τῆς νήσου Κύπρου. Ἐπὶ ὀδοθήκοντα ἑπτὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη οἱ Κύπριοι ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τῶν δουκῶν τῆς Σαβοῦας πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων. 184—196.
- 1603—1606 Ἐπιδρομαὶ Τοσκανῶν, Νεαπολιτανῶν, καὶ Μελιταίων ἐν Ἑλλάδι. Ἀπόπειρα κατὰ τῆς Κύπρου, καὶ Πύλου, κατάληψις τῆς Κῶ, καὶ λεηλασία ἐν τῇ Αἰγαίῳ. Ἐπαναστατικὸς ὄργανισμὸς τῶν Ἑλλήνων. 193—196.
- 1609—1624 Ἀνταρσία Μανιατῶν. Ἐνέργειαι τοῦ δουκὸς Νεβέρ πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐπιστολαὶ καὶ ὑπομνήματα. Τὸ τάγμα τῆς χριστιανικῆς στρατιᾶς. 196—210.
- 1616 Ἐπανάστασις Διονυσίου Τρίκκης. Θάνατος αὐτοῦ, καὶ μαρτύριον Σεραφίμ Νεχωφίου. 210—221.
- 1620 Ἀπόπειρα ἰπποτῶν Μελίτης κατὰ Κλουμουτζίου. 222.

- 1645—1669 Πόλεμος ἐν Κρήτῃ. Ἀνάλοσις τοῦ ποιήματος τοῦ Τζάνε Μπου-
νιαλῆ. σελ. 222—300.
- 1647 Ἀναρσία τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανῶν 300.
- 1659—1667 Ἐπαναστάσις Μανιατῶν. Πειρατικὰ αὐτῶν ἐκδρομαί. Ἰωαννί-
κιος Β' ἐν Μάνῃ. Δεληασία Καλαμῶν. Λιβεράκης Γερακάρης. 300—309.
- 1684 Πόλεμος μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. Ἐπαναστατικὸς ὄργανος τῶν
Ἑλλήνων. Οἱ ἀρματοῦλοι Σουμίλας. Μιτάνης. Χορμόπουλο. Ἄλωσις
Λευκάδος. Ἐξέγερσις Ἀκαρνάνων. Ἄλωσις Πρεβέζης. 340—32.
- 1685 Λόγος Μηνιάτη. Ἐπαναστάσις Μανιατῶν. Ἄλωσις Κερρώνης. Παράδο-
σις Ζαρνάτας. Μάχη ἔξω τῶν Καλαμῶν. Παράδοσις Οἰτύλου, Κελεφῆ,
Πασαβᾶ. Ἐπαναστάσις ἐν Στερεῇ Ἑλλάδι. Λιβίνης. 330—342.
- 1686 Ὁ σερρακιερὴς τῆς Πελοποννήτου πολιορκεῖ τὸν Κελεφᾶν. Ἄλωσις
δύο Ναυαρίνων, Μεθώνης, Θερμιοῦ καὶ Ναυπλίου. Ἀπεσταλμένοι
τῶν ἐν Πάτραις καὶ Κερκυραίων Ἑλλήνων. 342—332.
- 1687 Πανώλης καταπραΰνει πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἄλωσις Πατρῶν, Χλου-
μουσίου, Ἴριου καὶ Ἀντιβόρου, Νεοπάκτου, καὶ Κορίνθου. Οἱ Τούρ-
κοὶ ἐκκενοῦσι τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Γερουσία ἀπονέμει τῷ Μοροζίνῳ
τὸ ἐγώνιον Πελοποννησιακός. Ἐπαναστάσις ἐν Στερεῇ Ἑλλάδι. Σπα-
θόγιαννος, Βλαωρίτης, Κούρμας, Σπανός, Φιλόθεος Σαλόνων, Ἰερόθεος
Θηβῶν, Μακάριος Λαρίσης, Ἀμβρόσιος Εὐδοίας. Ἄλωσις Καρυταί-
νης ὑπὸ Μανιατῶν. Παράδοσις Μισοβᾶ καὶ Βουρδούνας. Πολιορκία Μο-
νεμβασίας. Ἄλωσις Ἀθηνῶν. Ἀνατίνιξις Παρθενῶνος. Διοργάνωσις τοῦ
βασίλειου τοῦ Μοριώζ. 354—366.
- 1688 Ναυτίγον Ζαγοῦρη. Ἐγκατάλειψις Ἀθηνῶν. Ἐκλογή Μοροζίνῳ ὡς
δόγη. Πολιορκία Χαλκίδος. Ἀποθνήσκουσιν Καρύστου. Φυγὴ τῶν Ἐνε-
τῶν. Ὁ σουλτάνος ζητεῖ δι' Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τὴν εἰρήνην.
366—382.
- 1689 Λιβέριος ὁ Γερακάρης ἀποφυλακισθεὶς ἀναγορεύεται βῆσι τῆς Μάνης
καὶ πέμπεται κατὰ τῶν Ἐνετῶν. Πολιορκία Μονεμβασίας 382—387.
- 1690 Ἄλωσις Μονεμβασίας. Παράδοσις Κανίων καὶ Αἰλῶνος 387—394.
- 1691 Ἐγκατάλειψις Κανίων καὶ Αἰλῶνος. Ὁ Γερακάρης προτρέπει τοὺς
Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν. Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Θάνα-
τος τοῦ μεγάλου βεζίρου Κιουπρουλῆ. 392—396.
- 1692 Πολιορκία Χανίων. Ὁ Γερακάρης εἰσβάλλει εἰς Πελοπόννησον. Πολιορ-
κία Ναυπάκτου. 396—399.
- 1693 Ἡ ἀρχιστρατηγία ἀντιτίθεται καὶ πάλιν εἰς τὸν δόγην Φρτζακίανον τὸν
Μοροζίνῳ. Ὁχύρωσις Αἰγίνης καὶ Σαλαμίνας, Σπετσῶν, καὶ Ὑδρας.
400—404.
- 1694 Θάνατος Μοροζίνῳ ἐν Ναυπλίῳ. Ἄλωσις Χίου. Ὁ σερρακιερὴς Χα-
λὶ καὶ ὁ Γερακάρης εἰσβάλλουσιν εἰς Πελοπόννησον. Μάχη ἐν Πατρῇ.
Ἀρματολικὴ διοργάνωσις τῆς Στερεῆς Ἑλλάδος. Προσπάθειαι τῶν
Ἐνετῶν πρὸς προαίτησιν τοῦ Γερακάρη. Ἀποθνήσκουσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ
Αγέλου, καὶ μέγρ. Κερκυνησίου. Θάνατος Κούρμας, καὶ Φιλο-

- θείου Διαθήκη Χαριτοπούλου. Νέος γάμος τοῦ Γερακάρη ἐν Ἐκατοντησίᾳ.
σελ. 440—442.
- 1695 Ἀνάκτησις Χίου. Νέα εἰσβολὴ εἰς Πελοπόννησον τοῦ Γερακάρη καὶ τοῦ σερασακέρου. Πυρπόλησις Καρυταίνης. Ἰσχυρῶν Τούρκων ἔξω τοῦ Ἄργου.
444—448.
- 1696 Ὀχυρώσις τοῦ Ἴσθμοῦ. Προσελεύσις τοῦ Γερακάρη. Ἐστρατεία εἰς Σάλονα. Οἱ Ἄλβανοὶ λεηλατοῦσι μέχρι Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν. Ναυμαχία μεταξὺ Ἀνδρου καὶ Γιούρων. Ὁ Μετσομόρτος προσβάλλει τὴν Τήνον. Ὁ Μωχαμέτ πασᾶς κατὰ τῶν Σαλλῶν. Ὁ Γερακάρης λεηλατεῖ τὴν Ἄρταν.
449—425.
- 1697 Λεηλασία Τήνου. Ἀπόπειρα τοῦ Γιουρούκ πασᾶ πρὸς εἰσβολὴν εἰς Πελοπόννησον. Ναυμαχία μεταξὺ Κέζς καὶ Καρύστου.
425—26.
- 1698 Ὁ Δολφίνος καταδιώξας τὸν Μετσομόρτον φορολογεῖ τὴν Θάσον, Σαμοθράκην, καὶ Ἰμβρον.
427.
- 1699 Ἡ ἐν Κάρλοθιτι εἰρήνη. Τὸ βασιλεῖον τῆς Πελοποννήσου παραδίδεται τοῖς Ἐνετοῖς.
427.
Κρίσις περὶ Ἑλλάδος. Ματθαῖος Κερυβούλλος. Λέων Ἀλλάτιος. Νεόφυτος Ροδινός. Μιλτιαν. Θεοδοῦ. Κορνίλιος Λεβρόν. Μιραβάλ. Λακρουά. Ἀναστάσιος Γόρδιος. Γυλλετιέρ.
427—442.
- 1746 Ἀνάκτησις Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων.
443—447.
- 1746—47 Πολιορκία Κερκύρας. Ὁ Σουλεϊμδούργος κυριεύει τὴν Πρίδειζαν καὶ Βόνιτσαν.
447.
Οἱ Ἕλληνες ἀπελιπισθέντες ἐκ τῆς Δύσεως βλέπουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὴν ὁμόδοξον Ρωσίαν. Ἐνέργειαι Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Χρησμοὶ Ἀγαθαγγέλου. Ἀνταρσία ἐν Ἀκαρνανίᾳ. Προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἄννζ. Ἐλισάβετ
448—452.
- 1766—4769 Λικατερίνα Β'. Σχέδια περὶ Ἑλλάδος. Γεώργιος Παπάζωλης. Στέφανος Μικρός. Ἀνταρσία Χιμαριωτῶν. Συλλήψεις ἐν Ῥουσίᾳ. Μαυρομιχάται. Μπενάκης. Ταμάρας. Χατσι-Μουράτης. Θάνατος Ἀναγνώ Λακεδαιμονίας. Οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξιος καὶ Θεόδωρος Ὀρλώφ ἀναχωροῦσι διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐνθουσιασμοὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐμπορευομένων Ἑλλήνων. Ἐκπλοὺς Ρωστικοῦ στόλου διὰ τὸ Αἰγαῖον. Ἀποικία Μανιατῶν εἰς Ἀμερικὴν. Κόθειρις Μελετίου Β' καὶ ἄλλων ἐπιστῆμων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν.
452—459.
- 1770 Ἐπαναστατικὸς ὄργασμος ἐν Ἑλλάδι. Κατάπλοος Ρωστικοῦ στόλου εἰς Οἶτυλον. Διένεξις μετὰ Μανιατῶν. Ἑλληνικὴ πρεσβεία εἰς Πετροῦπολιν. Λεγῶνες τῆς Σπάρτης. Πολιορκία Κορώνης. Ἄλωσις Σπάρτης. Ἐνθουσιασμοὶ Ἑπτανησίων. Ζακύνθοι καὶ Κεφαλλῆνες πολιορκοῦσι τὸν Πύργον καὶ τὰς Πέτρας. Ἐπίδες μεταξὺ Θ. Ὀρλώφ καὶ Μαυρομιχάλη. Ἄφιξις ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀλεξίου Ὀρλώφ. Ἄυσις πολιορκίας Κορώνης. Προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐπανάστασις ἐν Στερεῇ. Ἄλωσις Πέλου. Πολιορκία Μεθώνης. Πτα τῶν Ἑλλήνων-Ρώσων πρὸ τῆς Τριπολιτείας, καὶ σφαγὴ τῶν ἐν αὐτῇ

- χριστιανῶν. Δειρκαγή Τρίκηρ. Καταστροφή Μοσχοπόλεως. Φόνος ἐν Φελιππουπόλει, Ἀθήνῳ, Σμύρνῃ. Σφαγή τῶν Τρικκαίων ἐν Λαρίσση. Εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μάχη ἐν Ἀγγελοκάστρῳ, καὶ ἠρωϊκὸς τῶν Γριβαίων θάνατος. Πολιορκία Μεσολογγίου. Σφαγή ἐν Αἰγυπτῷ. Κατάκλιος εἰς Ἑλλάδα καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἐλφιστῶνα δευτέρας μέρους τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου. Ἡρωϊκὸς θάνατος Ἰ. Μαυρομυχαλάκη ἐν Ἠρώσῳ. Οἱ Ῥῶσοι διώκονται ἐκ Μελώνης. Αἰσχροῦς ἐγκαταλείπουσιν τοὺς Ἕλληνας. Παπαζώλης, Μπενάκης. 480—503.
- Ναυμαχία ἐν Τσιτσμὲ. Ὁ Ῥωσικὸς στόλος πρὸ τῆς Σμύρνης. Ὁ Ἐλφιστῶν διαπερᾶ τὸν Ἑλλήσποντον. Πολιορκία Ἀθήνων. Ὁ πατριάρχης Σεφραεὶμ Β'. 504—513.
- Ὁ Τότε ὄχυροὶ τῶν Ἑλλήσποντον. Ὁ Χασάν ἐλευθεροῖ τὴν Ἀθήνον. Ὁ Ῥωσικὸς στόλος ἐν τῷ Αἰγαίῳ 513—517.
- Πειραταὶ Μητρομάρας. Μανιάται. Σφακιανοί. Ψαριανοί. Ὁ Χασάν Τζεζαίρλῆς σώζει τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου. 520—523.
- 1770—1779 Ὁμότητις Ἀλβανῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Καταστροφή αὐτῶν ὑπὸ Χασάν. Εἰρήνευσις Πελοποννήσου. 523—530.
- 1780 Ὑποταγὴ Μανιατῶν. Ἡγεμονία τῆς Μάνης. Καταστροφή τῶν Κολοκοτρωναίων, καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ ἔξαρχος Γρηγοράκης. Ἀντεκδικησις Μανιατῶν 530—533.
- 1782—1783 Αἰκατερίνης καὶ Ἰωσήφ Β' ἀλληλογραφία περὶ καταστροφῆς τοῦ ἔθνομικτοῦ κράτους. Γραικικὴ Αὐτοκρατορία 533—538.
- 1788—1792 Νῆαί τῆς Αἰκατερίνης ἐνέργειαι πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀζμπρος Κατσόνης. Ἑλληνικὴ πρεσβεία εἰς Πατριούπολιν. Κατορθώματα Κατσόνη. Διαμαρτύρησις κατὰ τῆς εἰρήνης. Διοργανίζει ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Προσβάλλεται ὑπὸ Γαλλο-τουρκικοῦ στόλου ἐν Μάνῃ. Ἀνδρούτσου κάθοδος. Ἡ Πύλη ζητεῖ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Ἐνετίᾳ κρυπτομένων ὀπαδῶν τοῦ Κατσόνη, καὶ πάντων τῶν ἄλλων προσφύγων. 538—564.
- 1797—1799 Γάλλοι ἐν Ἐπτανήσῳ. Τουρκο-Ῥωσικὴ συμμαχία. 565—69.
- 1806—1807 ὈΝαπολιέων προσπάθει ν' ἀποσπάσῃ τὸν σουλτάνον ἐκ τῆς μετὰ τῶν Ῥώσων συμμαχίας. Ἀγγλο-Ῥωσικὴ συμμαχία κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἀγγλικὸς στόλος διέρχεται τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἀπαιτεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνέργειαι τῶν ἐν Ἐπτανήσῳ πρακτόρων τῆς Ῥωσίας πρὸς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἐγγραφον Νεράντη. Συνέλευσις τῶν ἀρματωλῶν ἐν Λευκάδι πρὸς διοργανώσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ ὑπὸ τὸν Σινιάθιν Ῥωσικὸς στόλος πλεῖν κατὰ τοῦ Ἑλλήσποντου. Ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ναπολιέων διεγείρει τὸν Ἄλῃν πρὸς ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐπίδρομὴ εἰς Πρέβεζαν. Πολιορκία Λευκάδος. Οἱ ἀρματωλοὶ διατρέχουσι τὴν Ἠπειρον, Ἀκαρνανίαν, καὶ Θεσσαλίαν. Ἐπανάστασις ἐν Ἐγγρ καὶ φυγὴ Γ. Βουλγαρη. Ἐργάσις καταδρομῆς. Ὁ Παλιτικός εἰς Ψαρά. Ὁ Σινιάθιν καταλαμβάνει τὴν Τένεδον, καὶ νικᾷ τὸν Σαϊδ-Ἄλῃν. Διωγμὸς τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου.

Ὁ Νικοτσάρας διασχίζει τὴν Μακεδονίαν. Συνομιλόγησις ἀνεπιτυχῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσίας. Οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν ἀγρίαν τῶν Τούρκων ἐκδίκησιν. Ἐπάνοδος Βουλγαρῶν εἰς Ἰδραν. Τῆ Αἰγαίου πληροῦται καταδρομῶν. Γιάννης Σταθῆς. Καζαβέρνης. Βλαχάδας. Λάζος. Τσαχίλας. Μπιζώτης. Σόρος. Νικοτσάρας. Κολοκοτρώνης. Ρομφέης. σελ. 569—587.

- 1808 Νέαι προσπάθειαι τῆς Ῥωσίας πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπανάστασις Παπαῒθθυμίου Βλαχάδα. Μάχη ἐν Καλαμπάκῃ, καὶ καταστροφὴ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Βλαχάδας πειρατῆς. Ἀμνηστεύεται διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου, καὶ προσκαλεῖται ὑπὸ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας εἰς εἰρήνευσιν. Δόλιφ συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, καὶ μαρτυρικῶς ἀποθνήσκει. Ὁ μοναχὸς Δημήτριος. 588—604.

Ἐνέργειαι Ναπολέοντος ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἀρματοῦλοι διοργανίζουσι ἐν Ἑπτανήσῃ νέαν ἐπανάστασιν. Μυστικὴ ἐταιρία ἐν Παρισίοις περὶ Ἑλλάδος. Ἑλληνογλωσσον Ξενοδοχεῖον. Φιλικὴ ἐταιρία. 604—609.

Κρίσις περὶ Ἑλλάδος ἐν τῷ ΙΖ' αἰῶνι. Βολταίρος. Εὐγένιος Βούλγαρις. Πάσχ Κρίνεν. Πάουλ. Σοννίνης. Γουῆς. Βίλνεν. Πιτρυνέλ. Σουζέλ Γουφφιέ. Οὐίλλιαμ Ἐτων. Θόρντων. Σαβαρῶ. Καστελλάν. Φιλιππίδης καὶ Κωνσταντῆς. Ἄνθιμος Ἱεροσολύμων. Κοραῆς. Κωλέτης. 649—67.

